התקופה

התקופה

יוצאת ארבע פעמים בשנה

העורכים:

ש. טשרניחובסקי, ב. כץ, ש. רבידוביץ

ספר עשרים וששה – עשרים ושבעה

מהדורה שניה

הוצאת א. י. שטיבל

תל־אביב, תרצ"ה

נדפס בארץ־ישראל
Printed in Palestine

נדפס מאמהות
בדפוס "ספר" תל־אביב

הוצאת «שטיבל» העבירה את מרכזה לארץ ישראל.

עם המרכז עברה לארץ גם «התקופה». כרך זה, הכפול, ראשון לסדר חדש של התקופות, מופיע כבר בא״י.

עדיין כרך זה נושא עליו במדת־מה את חותם המעבר: עריכתו בגולה וגם חלק מהסדור עצמו נעשה בגולה, אולם — רובו הגדול נסדר וכולו נדפס בארץ.

בכרך זה הכנסנו חדוש: כמעט כל הדברים שנדפסו בו הנם שלמים, אף כי כמה מהם הנם בעלי כמות מרובה: «אגדת שלשה וארבעה» של ביאליק, «יוסיל המשוגע» של סוקולוב, «בר כוכבא» של טשרניחובסקי. רבוי זה של יצירות מקוריות גדולות, הוא שגרם להכפלת הכרך, והוא גם שגרם לצמצום רב של מחלקת התרגומים.

ועוד חדוש: מחלקת המאמרים הורחבה בכרך זה, וכמה מהם הוקדשו לשאלות הזמן והמקום.

ההוצאה

התוכן

ספורים

שירים

תרגומים

מאמרים

בקרת

רשימות

ספורים

ח. נ. ביאליק

לִמְנִיה
מְפִיךְ לְאָזְנֵךְ.

אַגָּדַת שְׁלשָׁה וְאַרְבָּעָה

א

וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מִשְׁתֶּה גָדוֹל בְּאַרְמוֹנוֹ, וַיָּבֹאוּ אֶל הַמִּשְׁתֶּה כָּל־מַלְכֵי מִזְרָח וּמַעֲרָב, מֶלֶךְ אֲרָם וּמֶלֶךְ צֹר וּמַלְכֵי עַמּוֹן וּמוֹאָב, וְיֶתֶר הַמְּלָכִים הַגְּדוֹלִים וְהַקְּטַנִּים וּקְטַנֵּי הַקְּטַנִּים, וּבְרֹאשָׁם מֶלֶךְ מִצְרַיִם הַנֶּאְדָּר, הֵם וְנִכְבַּדֵּי שָׂרֵיהֶם וּגְדוֹלֵי חַכְמֵיהֶם וְרָאשֵׁי קוֹסְמֵיהֶם, אִישׁ אִישׁ וּצְפוּנֵי לִבּוֹ עִמּוֹ: אֵלֶּה בָּאוּ אֶל הַמִּשְׁתֶּה בְּלֵב שָׁלֵם וּבֶאֱמֶת וּבְתָמִים, לִרְאוֹת אֶת חֲכַם הַמְּלָכִים בַּהֲדָרוֹ וּלְהִתְכַּבֵּד בִּכְבוֹדוֹ, אֵלֶּה כְּחַנְפֵי לַעַג וּכְקוֹרְצֵי עַיִן, וְאֵלֶּה בְּקִנְאָה מְסֻתָּרָה וּבְשֶׁבַע מְזִמּוֹת אָוֶן.

וְשֻׁלְחַן שְׁלֹמֹה עָרוּךְ בְּכָל־מַעֲדַנֵּי אֶרֶץ, לֹא חָסֵר דָּבָר מִכָּל־אֲשֶׁר יַחְמֹד לוֹ לֵב אָדָם וּמִכָּל־אֲשֶׁר תִּשְׁאַלְנָה לוֹ עֵינָיו. וַיֹּאכְלוּ הַקְּרוּאִים וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׂמְחוּ — וְעֵינֵיהֶם פְּקוּחוֹת וְאוֹרְבוֹת.

וַיְהִי אַחֲרֵי הֵיטִיבָם לִבָּם וַיְבִיאֵם הַמֶּלֶךְ כְּמִשְׁפָּטוֹ אֶל גַּן הָאַרְמוֹן לָשׂוּחַ שָׁם בְּחֶבְיוֹן צְלָלִים וּלְהִשְׁתַּעֲשֵׁעַ יַחַד בְּשִׂיחוֹת חָכְמָה וּבְדִבְרֵי מָשָׁל וּמְלִיצָה וּבְחִידוֹת מִנֵּי קֶדֶם, כְּיַד־אֱלֹהִים הַטּוֹבָה עַל שְׁלֹמֹה.

וְגַן הַמֶּלֶךְ גָּדוֹל מְאֹד וּרְחַב יָדַיִם, אֵין מִסְפָּר לַחֲמֻדוֹתָיו וּלְתִפְאַרְתּוֹ אֵין קֵצֶה. כָּל עֲצֵי אֱלֹהִים, מַטָּעֵי בְרֵאשִׁית, חֻבְּרוּ בוֹ יַחְדָּו וַעֲרוּגוֹת כָּל־פִּרְחֵי הָדָר וְרָאשֵׁי בְשָׂמִים כְּלִילוּ יָפְיוֹ. כַּנְפֵי רְנָנִים וְצִפְּרֵי רִקְמָה מְלֵאוּהוּ תְשׁוּאוֹת נֹעַם

וְצַהֲלַת שָׂשׂוֹן מִבֹּקֶר וְעַד עֶרֶב וּמִזְרְקוֹת מְזָרְקוֹת מַיִם חַיִּים וְזַכִּים הֵקִרוּ נוֹזְלֵיהֶם תָּמִיד לְאֵין דֳּמִי וְנִפְצוּם כִּבְדֹלַח אֶל אַגְּנוֹת שַׁיִשׁ טָהוֹר וַיִּהְיוּ כִּמְדוּבְבִים וּמְחַיִּים בְּהֶמְלָתָם הַמְּתוּקָה אֶת כָּל־מַחֲבוֹאֵי הַגַּן הַנֶּעֱלָמִים. וּמְנַעַנְעֵי זְכוּכִית וּמְצִלּוֹת גָּבִישׁ וְעִנְבְּלֵי אַחְלָמָה וּפַעֲמוֹנֵי זָהָב קְטַנִּים וְגַלֵּיהֶם פְּנִינִים תְּלוּיִים כִּנְזָמִים בְּאָפְאֵי הָעֵצִים, וְהָיָה כִּמְעַט תִּגַּע בָּהֶם רוּחַ חֲרִישִׁית וְהִשְׁמִיעוּ כֻּלָּם צְלִילִים דַּקִּים וְדַקֵּי דַקִּים, עֲרֵבִים מְאֹד לָאֹזֶן, וְהִתְעָרְבוּ הַצְּלִילִים בְּרִגְשַׁת הֶעָלִים וּבְהֶמְיַת הַמִּזְרָקוֹת וּבְרִנְנַת הַצִּפֳּרִים וְהָיוּ יַחַד כְּזִמְרַת־יָהּ נִפְלָאָה, לֹא תִמָּלֵא אֹזֶן מִשְּׁמוֹעַ.

וְהַקְּרוּאִים רוֹאִים אֶת כָּל־הַתִּפְאֶרֶת וַיִּהְיוּ כְּחוֹלְמִים. וְאוּלָם בִּפְתֹחַ שְׁלֹמֹה אֶת־פִּיו לְדַבֵּר בְּחָכְמָה – וַיִּטּוֹשׁ אִישׁ אִישׁ אֶת־עָרְמָתוֹ הַקְּטַנָּה וְאֶת־מְזִמַּת לִבּוֹ הֶעָקֹב, וְנִצְמְדוּ פִּתְאֹם עֵינֵי כֻלָּם אֶל פִּי שְׁלֹמֹה וְלֹא יָדְעוּ אֶת נַפְשָׁם עוֹד, כִּי כֵן הָיָה הַקֶּסֶם עַל שִׂפְתֵי שְׁלֹמֹה לִקְנוֹת לְבָבוֹת וְלִכְרוֹת אָזְנַיִם.

וּשְׁלֹמֹה מָשַׁךְ אֶת קְרוּאָיו אֶל תַּחַת תְּאֵנָה עֲנֵפָה וַעֲבֻתָּה מְשֻׂרֶגֶת כֻּלָּהּ גַּפְנֵי אַדֶּרֶת וַיּוֹשִׁיבֵם עַל מַרְבַדֵּי רִקְמָה מִסָּבִיב לִבְרֵכַת מַיִם זַכִּים. וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ וּמְשָׁרְתָיו, בַּחוּרֵי חֶמֶד מִבְּנֵי כוּשׁ וּסְבָא וְקֵדָר, נָאוֵי גִזְרָה וִיפֵי עַיִן, מְהִירֵי יָד וְקַלֵּי רֶגֶל כֻּלָּם, שׁוֹמְרִים אֶת־פִּי הַקְּרוּאִים וַחֲרֵדִים אֶל נִיד עַפְעַפָּם וּמְרִיצִים אֲלֵיהֶם בְּסִפְלֵי פָז וּבְגְבִיעֵי גָבִישׁ מִכָּל־עָסִיס וּמֶסֶךְ אֲשֶׁר יָשִׁיבוּ נֶפֶשׁ וּמַגִּישִׁים טַנְאֵי כֶסֶף עֲמוּסִים מִכָּל־מֶגֶד אֲשֶׁר יֵיטִיב לֵב, לְהַנְעִים עַל הַקְּרוּאִים אֶת־מְסִבָּתָם וּלְהַצְהִיל רוּחָם וּפְנֵיהֶם.

וּשְׁלֹמֹה יוֹשֵׁב בְּרֹאשׁ הַקְּרוּאִים, חָכְמַת אֱלֹהִים תָּאִיר פָּנָיו וּפִיו מְקוֹר תְּבוּנוֹת. וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ בַּיּוֹם הַהוּא עַל הָעוֹף וְעַל הַחַיָּה וְעַל הַצּוֹמֵחַ, וַיְדַבֵּר בְּחָכְמָה עֲמֻקָּה עַל דַּרְכֵי אֱלֹהִים וּמִשְׁטָרוֹ בָּאָרֶץ וְעַל כָּל־פְּלִיאוֹת נְתִיבוֹתָיו, וּכְנוֹחַ עָלָיו הָרוּחַ וַיִּשָּׂא מַשָּׂא גַּם עַל כּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם וְעַל כָּל־צִבְאוֹת מָרוֹם אֲשֶׁר יֵצְאוּ וַאֲשֶׁר יָבֹאוּ עַל־פִּי אֱלֹהִים. הוּא יַתְוֶה אֶת מַעְגְּלוֹתָם וְהוּא יְכוֹנֵן אֶת־הֲלִיכוֹתֵיהֶם. וַיַּגַּע בָּאַחֲרוֹנָה לְדַבֵּר גַּם עַל הָאִשָּׁה, כִּי מַתַּת אֱלֹהִים הִיא אֲשֶׁר תִּנָּתֵן בְּחֵיק כָּל־גֶּבֶר כִּגְמוּל מַעֲלָלָיו, אִם טוֹבָה וְאִם רָעָה.

וּמֶלֶךְ צֹר, רֵעַ שְׁלֹמֹה מִבְּחוּרָיו, כְּשָׁמְעוֹ אֶת דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה וַתִּצְחַקְנָה עֵינָיו בְּעָרְמָה צְחוֹק לַעַג מֻסְתָּר, צְחוֹק דַּק מִן הַדַּק כְּחֹד הַמַּחַט, כִּמְעַט לֹא תִתְפְּשֵׂהוּ עָיִן. וְאוּלָם מֵעֵינֵי שְׁלֹמֹה לֹא גֶעֱלַם דָּבָר וַיֹּאמֶר פִּתְאֹם:

– הֲלֹא יַגִּיד מֶלֶךְ צֹר אֶת אֲשֶׁר בִּלְבָבוֹ.

וַיַּעַן מֶלֶךְ צֹר, וְשָׂעִיר קָטָן מְרַקֵּד בְּעֵינָיו:

– הַאֻמְנָם מִיַּד הָאֱלֹהִים הָאִשָּׁה? וַאֲנִי יָדַעְתִּי מֶלֶךְ אֶחָד אֲשֶׁר אֶלֶף נָשִׁים לוֹ בְּהַרְמוֹנוֹ; הֲגַם אֶת־כֻּלָּן הֵבִיא בְחֵיקוֹ אֱלֹהִים?

וְעֵינֵי כָל־הַקְּרוּאִים נָסַבּוּ אֶל הַדּוֹבֵר, אֵלֶּה בְּתוֹכַחַת זַעַף, אֵלֶּה בְּפַחַד וְאֵלֶּה בְּשִׂמְחָה מְסֻתֶּרֶת: בֶּן חַיִל, מֶלֶךְ צֹר, דַּקָּה מַחֲטְךָ וְעַזָּה עֲקִיצָתָהּ.

וּמֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן, חוֹתֵן שְׁלֹמֹה מֵאֹנֶס, זָכַר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ חֲתָנוֹ, בְּהִתְגַּנְּבוֹ לָבוֹא אֶל בֵּיתוֹ כִּמְלַצַּר וַיִּקַּח אֶת־נַעֲמָה בִתּוֹ מֵעִמּוֹ, וַיֹּאמֶר:

– וַאֲנִי גַּם אָנִי, חַי מִלְכֹּם, אִם אַאֲמִין כִּי יִשְׁעוּ הָאֱלֹהִים הָאַדִּירִים לְהִתְעָרֵב בְּעִסְקֵי אֲהָבִים וּבְחֶפְצֵי דוֹדִים. הֲמִבְּלִי אֵין בְּעָלִים אֲחֵרִים לַמְּלָאכָה הַזֹּאת נִפְקִידֶנָּה בִּידֵי הָאֱלֹהִים? יָדַעְתִּי אֲנָשִׁים חָרוּצִים, מְהִירִים בִּמְלַאכְתָּם, אֲשֶׁר הֶעֱרִימוּ לִגְנֹב לֵב נְעָרוֹת פּוֹתוֹת כִּגְנֹב הַמֶּלְצַר הַנּוֹכֵל נֵתַח טוֹב מִסִּיר בְּעָלָיו, וְגַם הִשְׂכִּילוּ לְהַדִּיחָן אַחֲרֵיהֶם מִבֵּית אֲבִיהֶן. הַאִם לֹא בִצְּעוּ אֵת כָּל־מְלֶאכֶת הַמַּחֲשֶׁבֶת הַזֹּאת מִבַּלְעֲדֵי הָאֱלֹהִים?

וְאָזְנֵי הַקְּרוּאִים הוּחַדּוּ, וְעֵינֵיהֶם לֻטְּשׁוּ שִׁבְעָתַיִם לִשְׁמֹעַ הַדְּבָרִים הַמְפֹרָשִׁים הָאֵלֶּה. אָכֵן הִפְלִיא הָעַמּוֹנִי הַכּוֹת! הַפְלֵא וָפֶלֶא! הַפַּעַם נָחֲתָה בִּבְשַׂר שְׁלֹמֹה לֹא מַחַט דַּקָּה, כִּי אִם חֲנִית! חֲנִית קְלוּיָה בָאֵשׁ! – וַיֵּשְׁבוּ כֻלָּם דְּרוּכִים כִּקְשָׁתוֹת, מְצַפִּים לְאַחֲרִית הַקְּרָב.

וּמֶלֶךְ אֲרָם, אִישׁ צְנוּם בָּשָׂר וּשְׁפַל קוֹמָה, מֻזֵּה אֵיבָה וַאֲכוּל קִנְאָה, הַנּוֹטֵר לְבֶן־דָּוִד מְאֹד, רָאָה כִּי יֵשׁ נָקָם, וַיָּצִיצוּ עֵינֵי עַקְרַבִּים קְטַנִּים וְרָעִים מֵעֵינָיו וַיֹּאמֶר

– וַאֲנִי יָדַעְתִּי נִפְלָאוֹת מֵאֵלֶּה. יָדַעְתִּי מֶלֶךְ אֲשֶׁר גָּזַל אִשָּׁה מֵחֵיק עַבְדּוֹ הַנֶּאֱמָן, וּבְנוֹ, פְּרִי חַטָּאתוֹ, יוֹשֵׁב עַל כִּסְאוֹ אַחֲרָיו. עַתָּה תִּתְאַו מְאֹד נַפְשִׁי לָדַעַת לְמִי יָעַד הָאֱלֹהִים רִאשׁוֹנָה אֶת הָאִשָּׁה, הֲלַנִּגְזָל אִם לַגּוֹזֵל? וְאוּלַי לִשְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד?

הַחֵץ אֲשֶׁר נִשְׁלַח הַפַּעַם – חֵץ שָׁחוּט! חֵץ מָשׁוּחַ בְּרַעַל! מְפַלֵּחַ כְּלָיוֹת וָלֵב!

וּמֶלֶךְ מוֹאָב, אִישׁ בָּשָׂר וְחֵלֶב וְעָמוּס בִּלְשׁוֹנוֹ, בִּרְאוֹתוֹ כִּי נִפְרְצוּ כָל־הַגְּדֵרִים, וַיִּצְהֲלוּ פָּנָיו מִשָּׁמֶן, וּבְלִבּוֹ גָּמַר לְבִלְתִּי הִתְמַהְמֵהַּ עוֹד וּלְהַתִּיר מוֹסְרוֹתָיו גַּם הוּא, וְאוּלָם בְּטֶרֶם יַעֲשֶׂה זֹאת וַיְשַׁלַּח מִפִּיו לָשׁוֹן עָבָה כִּלְשׁוֹן הַתְּאוֹ וּבְלַקְּקוֹ בָהּ אֶת מִשְׁמַן שְׂפָתָיו אַחַת הֵנָּה וְאַחַת הֵנָּה הֵטִיל מִפִּיו גַּלְלֵי מִלִּים כְּבֵדוֹת, אַחַת לְאַחַת, כְּגוֹלֵל אֲבָנִים, לֵאמֹר:

– הִנֵּה זְקֶנְתְּךָ רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה נֵצֶר מִגֶּזַע מִשְׁפַּחְתֵּנוּ, בַּת אֵילֵי מוֹאָב וְאַדִּירֵי עַם כְּמוֹשׁ מֵעוֹלָם, הַאִם לֹא הִיא אֲשֶׁר בָּנְתָה אֶת בֵּית מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּהְיוֹתָהּ לְבֹעַז בֵּית הַלַּחְמִי אַחֲרֵי מוֹת עָלֶיהָ אַלּוּף נְעוּרֶיהָ מַחְלוֹן בֶּן־אֱלִימֶלֶךְ, אִישׁ יְהוּדָה גַּם הוּא? וְעַתָּה מִי יִתֵּן וְיָדַעְתִּי, מִי הוּא הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נָתַן מוֹאֲבִית בְּחֵיק בֶּן יְהוּדָה פַּעֲמַיִם? הַכְּמוֹשׁ אֱלֹהֵי מוֹאָב וְאִם אֱלֹהֵי יְהוּדָה? וְאוּלַי שְׁנֵיהֶם גַּם יָחַד?

אָכֵן אִישׁ כָּבֵד הוּא מֶלֶךְ מוֹאָב, מְרִיא בָקָר! וְאוּלָם גַּם מַגַּח קַרְנוֹ נֶאֱמָן!

יורד חדרי בטן! שאלתו נאוה לבעליה: עבה וכבדה כקורת בית־הבד, לא ימישוה שבעת אריאל מואב.

וכל המלכים מן הקרואים, הגדולים והקטנים וקטני הקטנים, הריחו סערה קרובה ותעלץ בטנם מאד. כל־קרביהם רקדו בתוכם מגיל. עתה תהיה השמחה שלמה! לכבודה עלו גם עלה בעיניהם לפידי אש קטנים, לפידי משוש. ואולם במרך לבם נחפזו להצפינם מתחת לעפעפיהם בהשפילם את־עיניהם אל מרבדי מושבם.

רק מלך מצרים, האדיר במלכים, אריה זקן ויהיר, עודה גאון ורהב וזעום עפעפים, אשר בא אל המשתה להתהדר בהדר חתנו, רק הוא לבדו מכל הקרואים כשמעו את דברי הנאצה רתח כקלחת תחתיו ויבער כביזר אש. כל מפלי בשרו רעדו מזעם, עיניו רשפו ונחיריו עשנו. כף ימינו חרדה לרגעים אל נצב חרבו וברב כח התאפק וישיבנה אחור. היפגעו ראשי הכלבים האלה בכבוד חתן פרעה, איש ברית למלך מצרים ונושא בתו, ונקו?

ודממה גדולה היתה פתאם במסבה, דממת צפיה כבדה מנשוא. כל־הקרואים כלאו רוחם ויביטו אל אשר הביטו. לבם הגה אימה סתומה, כאלו אבחת חרב נעלמה עופפה בראשי כלם, אשר עוד מעט ובצעתם.

אז יקדיר פתאם מלך מצרים את־עפעפיו שבעתים ובשלחו בשלמה עין־עברה מזרה אש היה כמצוה: רמסם!

וגם רבים מן הקרואים נשואי הפנים, המלכים הגדולים עם הקטנים וקטני הקטנים, אשר לא העזו פיהם בשלמה, התעוררו פתאם מן הדממה, ובשאתם איש ממקומו את־עיניהם לשלמה, עינים מעינים שונות, עיני כלבים ושפנים, עיני שועלים וצבועים, עיני נחשים וקופים ועיני תחמסים וינשופים, היו כמששים וכמתחנפים וכמעודדים וכצמאי שערורה גם יחד לאמר:

– הכם, הכם, המלך, רץ את־קדקדם!

ואולם המלך שלמה לא שת לב גם לכלם, ויחכה דומם ושלו את אורחיו בדבריב, וכהוציאם כל־רוחם, וישא ראשו ככפיר בוטח ויאמר בנחת ובהדרת מלך כאחת:

– לכן בהאמן דברי, ועליתם כלכם איש ממקומו ומארצו, ובאתם אל הבית אשר בניתי לאלהים בהר ציון והשתחויתם שם אפים ארצה ולחכתם את־עפר אדמתו.

וישאלו הקרואים:

– ואיכה יודע כי קמו דבריך?

וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה:

– זֹאת נַעֲשֶׂה: אִישׁ אִישׁ מִכֶּם, וַאֲנִי בְּתוֹכְכֶם, יִכְתֹּב שֵׁם אַחַת מִבְּנוֹתָיו, נַעֲרָה בְתוּלָה אֲשֶׁר הִגִּיעָה עִתָּהּ עֵת דּוֹדִים, וְנַפִּילָה עֲלֵיהֶן גּוֹרָלוֹת, וְהָיָה הַנַּעֲרָה אֲשֶׁר יִלְכְּדֶנָּה הַגּוֹרָל, וְהוֹשַׁבְתִּיהָ עַל אִי בוֹדֵד, אֲשֶׁר לֹא יִרְאֶנָּה וְלֹא יִפְקְדֶנָּה אִישׁ, וַאֲנִי אֲצַוֶּה עָלֶיהָ אֶת־נִשְׁרִי, אֶת־נֶשֶׁר רְכוּבִי הַלָּבָן, וְכִלְכְּלָה מִלֶּחֶם בֵּיתִי כָּל־יְמֵי שִׁבְתָּהּ בָּדָד בָּאִי. אַחֲרֵי כֵן נִרְאֶה, הֲיִמְצָאֶנָּה דְבָרִי בְּאַחֲרִיתָהּ אִם לֹא.

וַיֹּאמְרוּ הַמְּלָכִים פֶּה אֶחָד:

– כַּאֲשֶׁר יָעַצְתָּ כֵּן יָקוּם.

וַיּוּטַל הַגּוֹרָל וַתִּלָּכֵד בַּת מֶלֶךְ אֲרָם. וַיִּזְעַף מֶלֶךְ אֲרָם בִּרְאוֹתוֹ מִשְׁפַּט הַגּוֹרָל, כִּי יְחִידָה לוֹ הַנַּעֲרָה וּבַת חֲמֻדוֹת, מְשׂוֹשׂ בֵּיתוֹ וּמַחְמַל עֵינָיו. וַיִּחַר לוֹ מְאֹד וַיַּחֲרֹק אֶת־שִׁנָּיו הַדַּקּוֹת וְהַשְּׁנוּנוֹת כְּשִׁנֵּי הָעַכְבָּר, וַיְקַלֵּל בְּלִבּוֹ בִּשְׁלֹמֹה וּבֵאלֹהָיו, וְאוּלָם דָּבָר יָצָא מִפִּיו נֶגְדָּהּ לְכָל הַמְּלָכִים וְאֵין לְהָשִׁיב.

וּמֶלֶךְ אֲרָם שָׁמַר אֵת מוֹצָא שְׂפָתָיו, וּכְשׁוּבוֹ אֶל בֵּיתוֹ וַיִּשְׁלַח אֶת־קְצִיעָה בִתּוֹ, אֶת־יְחִידָתוֹ אֲשֶׁר אֲהֵבָהּ, לִשְׁלֹמֹה וְנִסָּה בָהּ מֶלֶךְ יְהוּדָה אֶת־דְּבָרוֹ. וַיִּתְעַצֵּב מְאֹד מֶלֶךְ אֲרָם אֶל בִּתּוֹ אַחֲרֵי שַׁלְּחוֹ אוֹתָהּ מֵעָלָיו, וַיַּכֵּהוּ לִבּוֹ וּמֵעָיו הָמוּ לָהּ מֵרַחֲמִים וּמִדְּאָגָה, כִּי מִי יוֹדֵעַ מַה מִּנָּה לָהּ אֱלֹהִים.

ב

וּשְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ יָדַע אִי אֶחָד נֶעְלָם, כָּמוּס עִמּוֹ מִיָּמִים, אִי קָטָן וּבוֹדֵד וְשָׁמֵם, נָטוּעַ בְּלֶב־יָם, הַרְחֵק הַרְחֵק מִכָּל מְקוֹם מַהֲלַךְ אֳנִיּוֹת, וְכֻלּוֹ הָרִים וּגְבָעוֹת וְצוּרֵי מָגוֹר וְיַעֲרוֹת עַד. מֵעוֹלָם לֹא דָרְכָה רֶגֶל אֱנוֹשׁ עֲפַר הָאִי וְצִי שַׁיִט לֹא קָרַב אֶל גְּבוּלוֹ, כִּי נְתִיבוֹת הַיָּם בְּכָל־סְבִיבוֹתָיו, אַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה, מְלֵאוּ גַם הֵם חַתְחַתִּים וּמוֹקְשֵׁי מָוֶת, לֹא יוּכְלוּ לָהֶם חוֹבֵל וּמַלָּח וְלֹא יָשׁוּבוּ מֵהֶם בְּשָׁלוֹם כָּל־בָּאֵיהֶם. וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת־מְקוֹם הָאִי הַהוּא וְלֹא בָא בֶן־אָדָם עַד חֵקֶר מוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו, זוּלָתִי שְׁלֹמֹה, אֲשֶׁר מְצָאוֹ בְּאַחַד הַיָּמִים בִּדְאוֹתוֹ עַל נִשְׁרוֹ הַלָּבָן וַיֵּרֶד עָלָיו לָתוּרוֹ וּלְחָקְרוֹ, וַיִּשְׁמְרֵהוּ בְלִבּוֹ לְעֵת מְצוֹא. וְעַתָּה כְּבוֹא דְבַר הַנַּעֲרָה לְיָדוֹ, וַיִּכְשַׁר הָאִי הַנֶּעְלָם בְּעֵינָיו לְהַצְפִּין שָׁם אֶת־הַנַּעֲרָה בְּמִגְדָּל אֲשֶׁר יִבָּנֶה לַדָּבָר בִּידֵי חָרָשָׁיו, וְשָׁכְנָה בַת הַמֶּלֶךְ סְפוּנָה בַּמִּגְדָּל עַד בּוֹא לָהּ עֵת פְּדוּת.

וְלֹא אֵחַר הַמֶּלֶךְ מַעֲשֵׂהוּ, וַיָּקָם וַיִּבְחַר לוֹ חַכְמֵי חָרָשִׁים נֶאֱמָנִים לְפָנָיו, מִמִּבְחַר הַחוֹצְבִים וּמִמֵּיטַב הַבּוֹנִים וְהַגּוֹדְרִים וּמִכָּל הָעוֹשִׂים בִּמְלֶאכֶת עֵץ וְאֶבֶן

וּבַרְזֶל, וַיִּשְׁלָחֵם אֶל הָאִי, אוֹתָם וְאֶת כְּלֵי מְלַאכְתָּם עִמָּם, וְצֵידָה לָרֹב נָתַן בְּיָדָם וּבָנוּ שָׁם אֶת־הַמִּגְדָּל בְּרֹאשׁ אַחַד הַצּוּרִים כְּחֵפֶץ הַמֶּלֶךְ וְכַתַּבְנִית אֲשֶׁר הִתְוָה לָהֶם. וְלֹא שָׁלַח הַמֶּלֶךְ אֶת־חָרָשָׁיו בָּאֳנִיּוֹת, פֶּן יִמְצָאֵם אָסוֹן בְּאָרְחוֹת הַיָּם וְגַם לְבִלְתִּי פְּרוֹץ נָתִיב אֶל הָאִי הַנֶּעְלָם, וַיְבִיאֵם שָׁמָּה עַל כַּנְפֵי רוּחַ בְּאַדַּרְתּוֹ הַמְעוֹפֶפֶת, הִיא אַדֶּרֶת הַפְּלָאִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה, וַיּוֹרִידֵם עַל הָאִי בְּשָׁלוֹם, אוֹתָם וְאֶת־כָּל־הַכְּבוּדָּה אֲשֶׁר בְּרַגְלָם.

וַיְהִי כְּעָמְדָם עַל הָאָרֶץ וַיִּשְׂאוּ אֶת עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה הֵם חוֹנִים בִּשְׂדֵה יַעַר בִּמְרוֹמֵי הָאִי עַל קָדְקֹד הַר גָּבוֹהַּ וְתָלוּל מְאֹד וְזָקוּף מִכָּל עֲבָרָיו, וַעֲצֵי אֱלֹהִים רָמִים וְנִשָּׂאִים, עֲבֵי גֶזַע וְכִבְדֵי צַמֶּרֶת, עוֹטְרִים עֲלֵיהֶם מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם לְכָל־מַרְאֵה עֵינֵיהֶם: אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה יָעַד שְׁלֹמֹה לְבִנְיַן הַמִּגְדָּל.

וּמִקֵּץ יָמִים שָׁלְמָה הַמְּלָאכָה לְכָל־חֻקֹּתֶיהָ וּמִשְׁפָּטָהּ, וְהַמִּגְדָּל עָמַד עַל תִּלּוֹ עָרוּךְ וּמְתֻכָּן בַּכֹּל כְּחֵפֶץ הַמֶּלֶךְ וְכִשְׁאֵלָתוֹ, מִן הַמַּסָּד וְעַד הַטְּפָחוֹת. וַיִּגְבַּהּ מְאֹד הַמִּגְדָּל בְּרֹאשׁ הָהָר וַיָּרָם בְּקוֹמָה עַל כָּל־סְבִיבוֹתָיו וַיִּשָּׂא רֹאשׁוֹ גַּם מִמַּעַל לַעֲצֵי הַיַּעַר, וַיֵּרָאֶה מֵרָחוֹק כְּצַוָּאר עָתָק נָטוּי שָׁמַיְמָה יוֹצֵא מִבֵּין הָעֵצִים. וּמִבֵּית לַמִּגְדָּל, בִּמְרוֹמֵי מְרוֹמָיו, חֲדַר מִשְׁכָּב וַעֲלִיָּה מְפֹאָרָה רַחֲבַת יָדַיִם, אֲשֶׁר תֵּשֵׁב וַאֲשֶׁר תִּתְהַלֵּךְ בָּהּ בַּת הַמֶּלֶךְ בִּרְוָחָה, כִּי כֵן הָיְתָה מִצְוַת הַמֶּלֶךְ עַל הַבּוֹנִים, לְהַרְחִיב עַל הַנַּעֲרָה אֶת־בֵּית מִקְלָטָהּ וְלֹא יֵצַר לָהּ וְלֹא תֵּצַר רוּחָהּ. וְאֶשְׁנַבִּים וַאֲרֻבּוֹת מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה לַמִּגְדָּל מִלְמַעְלָה סָבִיב, אֲשֶׁר יִפָּתְחוּ לְרוּחַ הַיּוֹם וּלְזִיו הַשֶּׁמֶשׁ, וְנִשְׁקְפָה בַּעֲדָם בַּת הַמֶּלֶךְ הַחוּצָה כְּיוֹנָה מֵאֲרֻבָּתָהּ וְלֹא תִשּׁוֹמֵם. וְאוּלָם לְמַטָּה מִן הָאֶשְׁנַבִּים סָתוּם הַמִּגְדָּל וְאָטוּם מִכָּל רוּחוֹתָיו, אֵין מִפְתָּח. וְהַקִּירוֹת מִחוּץ אַף הֵם גְּבוֹהִים מְאֹד וַחֲלָקִים חֲלָקִים כֻּלָּם, אֵין בָּהֶם לֹא זִיז וְלֹא כַרְכֹּב, לֹא חוֹר וְלֹא מִגְרָע וְלֹא כָל־בֵּית אֲחִיזָה זוּלָתָם כִּמְלוֹא הָאֶצְבַּע. רַק מוֹצָא אֶחָד יָחִיד נִפְתַּח לַנַּעֲרָה, וְהוּא גַּם הוּא אֵינֶנּוּ בִּלְתִּי אִם לוּל קָטָן פְּנִימִי אֲשֶׁר תַּעֲלֶה דֶרֶךְ בּוֹ הַנַּעֲרָה מֵעֲלִיָּתָהּ הַגַּגָּה לְהִתְהַלֵּךְ שָׁם לְרוּחַ הַיּוֹם לְכָל־אַוַּת נַפְשָׁהּ. וּפֶתַח אֶחָד לַמִּגְדָּל, וְשַׁעַר הַפֶּתַח וּבְרִיחָיו וּמַנְעוּלָיו כֻּלָּם בַּרְזֶל מוּצָק.

וַיְהִי לְמוֹעֵד הַיּוֹם אֲשֶׁר תּוּבַל הַנַּעֲרָה אֶל הַמִּגְדָּל, כַּמְדֻבָּר, וַיִּוָּעֲדוּ יַחַד כָּל־הַמְּלָכִים, שְׁלֹמֹה וּבַעֲלֵי דְבָרָיו, וַיִּקְחוּ אֶת־קְצִיעָה בַּת מֶלֶךְ אֲרָם וַיָּעוּפוּ כֻלָּם בְּאַדֶּרֶת הַפְּלָאִים וַיָּבֹאוּ אֶל הָאִי וַיֵּרְדוּ עַל רֹאשׁ הָהָר אֲשֶׁר שָׁם הַמִּגְדָּל.

אָז יָתוּרוּ הַבָּאִים אֶת־הַמִּגְדָּל מִבַּיִת וּמִחוּץ וַיִּבְחָנֻהוּ מִכָּל־סְבִיבוֹתָיו, בָּחוֹן הֵיטֵב, מִקַּרְקָעוֹ וְעַד גַּגּוֹ, וּבִרְאוֹתָם כִּי בָנוּי הוּא כֻלּוֹ כַּדָּת וְכַמִּשְׁפָּט, אֵין בּוֹ סֶלֶף וּרְמִיָּה, וַיַּעֲלוּ אֶת בַּת־הַמֶּלֶךְ בְּסֻלָּם אֶל הָעֲלִיָּה וַיַּשְׁכִּינוּהָ בָּהּ וְאֶת־הַסֻּלָּם שָׁמְטוּ אַחֲרֶיהָ.

וַתֵּבְךְּ מְאֹד הַנַּעֲרָה בְּהִכָּלְאָהּ וַתִּשְׁטַח כַּפֶּיהָ אֶל אָבִיהָ, כִּי נְמוֹגָה כֻלָּהּ מִפָּחַד. וְגַם לֵב אָבִיהָ הַמֶּלֶךְ יָצָא לְבִתּוֹ, כִּמְעַט נִקְרַע בַּהֲמוֹן רַחֲמָיו. וּבְכָל זֹאת הִתְאַפֵּק מֶלֶךְ אֲרָם וַיֶּחֱשֶׁה, וַיְהִי כְמַקְשֶׁה לִבּוֹ, כִּי עַל כֵּן מֶלֶךְ הוּא וְגַם נָטַל עָלָיו. וַיַּרְא שְׁלֹמֹה אֶת־הַנַּעֲרָה בְּצָרַת נַפְשָׁהּ וַיְנַחֲמָהּ וַיְדַבֵּר עַל לִבָּהּ וַיֹּאמֶר בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים:

— אַל תִּבְכִּי, בִּתִּי, הָסִירִי פַּחַד מִלִּבֵּךְ. בַּמִּגְדָּל הַזֶּה לֹא יְבֹאֵךְ רָע וְלֹא תַחְסְרִי כָּל־מְאוּמָה. נִשְׁרֵי הַלְּבָנוֹן יִפְקְדוּךְ יוֹם יוֹם וְכִלְכְּלוּךְ לָשֹׂבַע וּלְמַעֲדַנִּים. מִמֵּיטַב שֻׁלְחָנִי וּמִמֵּיטַב מַטְעַמֵּי יָבִיא לָךְ. צִפֳּרֵי שָׁמַיִם תִּשְׁקֹדְנָה עַל חַלּוֹנֵךְ וְהִרְנִינוּ עָלַיִךְ מוֹצָאֵי בֹקֶר וָעֶרֶב. וְגַם עוֹף פְּלָאִים, צִפּוֹר מְדַבֶּרֶת, מִנִּיתִי לָךְ, אֲשֶׁר תָּבֹא אֵלַיִךְ לְעִתִּים מְזֻמָּנוֹת וֶהֱשִׂיחָתֵךְ וְחִדְּשָׁה אֶת־רוּחֵךְ. לַיְלָה לַיְלָה תִּרְמֹזְנָה לָךְ עַפְעַפֵּי אֱלֹהִים, כּוֹכְבֵי מָרוֹם; חֲדָשׁוֹת לַבְּקָרִים תְּרַצֶּנָה אֵלַיִךְ כַּנְפֵי רוּחַ בְּשׂוֹרוֹת גִּיל כְּמֶרְחַקִּים וּתְשׁוּאוֹת גַּלִּים תְּשַׁאֲנָה יוֹם יוֹם אֶת־נַפְשֵׁךְ מִזֶּה וָהָלְאָה. וְהָמוּ בְקִרְבֵּךְ דְּמֵי עֲלוּמַיִךְ וְהָיִית כְּנֹאד מָלֵא תִירוֹשׁ וּכְכוֹס רְוָיָה. וְהָיָה כָּאֵשׁ תִּבְשְׁלִי וְכָרַעַתְּ תַּחַת מַשָּׂא נַפְשֵׁךְ וּבָא דוֹדֵךְ וְגוֹאֲלֵךְ, לַמּוֹעֵד פִּתְאֹם יָבֹא לָךְ וְאַתְּ טֶרֶם תֵּדְעִי אֵי זֶה הַדֶּרֶךְ, וּפִתַּח אֲסוּרַיִךְ בִּן־רֶגַע וְקָרָא לָךְ דְּרוֹר מִן הַמִּגְדָּל הַזֶּה.

כָּכָה דִּבֵּר הַמֶּלֶךְ עַל לֵב הַנַּעֲרָה בְּחָכְמָה, וּבְכָל אֲשֶׁר הוֹסִיף לְנַחֲמָהּ כֵּן שָׁכְכָה רוּחָהּ וְכֵן הוּנַח לָהּ, עַד שׁוּב אֵלֶיהָ שַׁלְוַת רוּחָהּ כֻּלָּהּ, וַתִּמַּח דִּמְעָתָהּ וַתֹּאמַר:

— גּוֹרָלִי הוּא וְאֶשָּׂאֶנּוּ. עֲשֵׂה בִי כִּרְצוֹנְךָ, הַמֶּלֶךְ.

וַיֵּצְאוּ כָּל־הַמְּלָכִים מִן הַמִּגְדָּל, וְהַשַּׁעַר נִסְגַּר עַל הַנַּעֲרָה אַחֲרֵיהֶם, הַסָּגֵר וְהַבְּרִיחַ וְהַנָּעֵל שִׁבְעָתַיִם. שִׁבְעָה בְּרִיחֵי בַרְזֶל חֲזָקִים לַשַּׁעַר וְשִׁבְעָה מַנְעוּלֵי בַרְזֶל כְּבֵדִים לַבְּרִיחִים, כֻּלָּם חֲתוּמִים בְּחוֹתְמוֹת הַמְּלָכִים, חָתֹם וְהָעֵד עֵדִים כַּדָּת וְכַמִּשְׁפָּט, לְבִלְתִּי תֵת יָדַיִם לְכָל־מַעֲשֵׂה תַרְמִית וְתַחְבּוּלַת אָוֶן.

וַיְהִי לִפְנֵי הֵעָלוֹתָם, בָּרֶגַע הָאַחֲרוֹן, וַיַּרְא מֶלֶךְ צוֹר לְתֻמּוֹ וְהִנֵּה אַלּוֹן אֶחָד, חָסֹן וְגָבֹהַּ מְאֹד, כַּחֲמִשִּׁים אַמָּה וָמַעְלָה קוֹמָתוֹ, עוֹמֵד בְּצַד הַמִּגְדָּל, קָרוֹב מְאֹד אֶל הַקִּיר, נֹכַח רֶוַח קָטָן בֵּין שְׁנֵיהֶם, קוֹרָתוֹ, מִן הַשֹּׁרֶשׁ וְעַד הַצַּמֶּרֶת, יְשָׁרָה וַחֲלָקָה כֻלָּהּ, לְלֹא שֵׁךְ וְשׂוֹכָה וְנוֹפוֹ מְשַׁלֵּחַ פֹּארוֹת וּבַדִּים עַד הָאֶשְׁנַבִּים הָעֶלְיוֹנִים, וַיָּעַר מֶלֶךְ צֹר אֶת־אֹזֶן שְׁלֹמֹה עַל כָּכָה וַיֹּאמֶר:

— הַאֵין טוֹב לוּ הוֹאַלְתָּ, הַמֶּלֶךְ, וַתְּצַו לִכְרֹת אֶת הָאַלּוֹן הַזֶּה? לָמָּה יְהִי לְמוֹקֵשׁ לַנַּעֲרָה וּפִתְחוֹן פֶּה לִמְבַקְשֵׁי תוֹאֲנוֹת?

וַיִּתְבּוֹנֵן הַמֶּלֶךְ רֶגַע בָּאַלּוֹן וַיֹּאמֶר:

— מָה רָאִיתָ? יַעֲמֹד הָאַלּוֹן בִּמְקוֹמוֹ וְשִׂמַּח עֳפָאָיו אֶת־לֵב הַנַּעֲרָה בִּימֵי

הָשַּׁמָּה, הֲגַם אֶת הָעֹנֶג הַמְּעַט הַזֶּה נְחַסֵּר מִנַּפְשָׁהּ? וְעוֹד גַּם זֹאת, עַל רֹאשׁ הָאַלּוֹן הַזֶּה יַחֲנֶה נִשְׁרִי מִדֵּי בֹאוֹ יוֹם יוֹם אֶל הַנַּעֲרָה לְכַלְכְּלָהּ וּמִפִּיו יוֹשִׁיט אֵלֶיהָ בְּעַד הָאֶשְׁנָב אֶת־מְזוֹנָהּ.

וּמֶלֶךְ צֹר שָׁמַע אֶת־הַדְּבָרִים וַיָּעַף בִּשְׁלֹמֹה רֶגַע אֶחָד עַיִן מְרַגֶּלֶת וְלֹא אָמַר מְאוּמָה, וְאוּלָם בְּלִבּוֹ שָׁמַר אֶת הַדָּבָר.

אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה עָלוּ שְׁלֹמֹה וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וְכָל־אַנְשֵׁיהֶם עַל הָאַדֶּרֶת וַיַּעֲלוּ מֵעַל הָאִי, וְהַנַּעֲרָה בַּת הַמֶּלֶךְ נֶעֶזְבָה לְבַדָּהּ בְּלֵב הַיַּעַר בַּמִּגְדָּל, אֲפוּפָה מֶרְחֲבֵי יָם וַהֲמוֹנָם וּמָפְקֶדֶת בִּידֵי אֱלֹהִים.

ג

וְהַנַּעֲרָה יָשְׁבָה כְלוּאָה בַמִּגְדָּל בַּעֲלִיָּתָהּ יָמִים עַל יָמִים לְלֹא כָל־תְּמוּרָה וַחֲלִיפוֹת וּלְלֹא כָל־חֲדָשָׁה. זוּלָתִי אֲשֶׁר יִפְקְדֶנָּה הַנֶּשֶׁר הַלָּבָן וְהֵבִיא לָהּ אֶל אֶשְׁנַבָּהּ אוֹ אֶל גַּג הַמִּגְדָּל אֶת־מְנָתָהּ וְאֶת־חֻקָּהּ מִכָּל־מַעֲדַנֵּי הַמֶּלֶךְ, מַאֲכַל יוֹם בְּיוֹמוֹ, כַּשּׁוּמָה עָלָיו מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֵעֵת הִכָּלֵא הַנַּעֲרָה בַּמִּגְדָּל. וְהָיָה לְעֵת־בּוֹא הַנֶּזֶר וְעָלְתָה הַנַּעֲרָה הַגַּגָּה וְשָׁלְחָה אֶת־עֵינֶיהָ לִפְאַת הַיָּם וְהִבִּיטָה עַד בּוֹשׁ, עַד הִגָּלוֹת אֵלֶיהָ מִקְּצֵה הָרָקִיעַ כְּעֵין נְקֻדָּה קְטַנָּה מְרַחֶפֶת לְנֹגַהּ הַשֶּׁמֶשׁ, וְהַנְּקֻדָּה הֹלֶכֶת וּגְדֵלָה עַד הֱיוֹת לָהּ אֶבְרָה וְחַרְטֹם וּמַרְאֵה עַיִט – הוּא הַנֶּשֶׁר הַלָּבָן, וּבָא הַנֶּשֶׁר וְיָרַד אֶל הַנַּעֲרָה הַגַּגָּה, אוֹ כִּי אֶל צַמֶּרֶת הָאַלּוֹן יֵרֵד, וְהוֹשִׁיט לָהּ אֶת־מְזוֹנָהּ, וְאַחֲרֵי כֵן יָשׁוּב כָּל־עֻמַּת שֶׁבָּא. כָּכָה יַעֲשֶׂה הַנֶּשֶׁר כָּל־הַיָּמִים.

וּלְעִתִּים מְזֻמָּנוֹת יָבֹא אֶל הָאַלּוֹן, כִּדְבַר שְׁלֹמֹה, עוֹף פְּלָאִים, תֻּכִּי לְמוּד בַּיִת, מָלוּא נוֹצָה וּמְשֻׁפֶּה כֹּבַע וַחֲרוּזִים, וּבְשִׁבְתּוֹ עַל אַחַת הַשּׂוֹרוֹת מִמּוּל הָאֶשְׁנָב יְבַעֵר בּוֹאוֹ בְּקוֹל מַר צוֹרֵחַ, כְּקוֹל הַמַּשּׂוֹר בְּקוֹרָה יְבֵשָׁה, לֵאמֹר: „הִנְנִי הִנְנִי, בַּת הַמֶּלֶךְ, עַתָּה בָאתִי!" וּבַת הַמֶּלֶךְ תִּפְתַּח לוֹ אֶת הָאֶשְׁנָב, וּבְקַדְּמָהּ אֶת־פָּנָיו בִּשְׂשׂוֹן לֵב, תְּדַבֵּר אִתּוֹ כְּדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וּכְכָל־אֲשֶׁר יִהְיֶה עָלֶיהָ הָרוּחַ, אִם מַהֲתַלּוֹת וְאִם נְכֹחוֹת. הַנַּעֲרָה תִשְׁאַל וְהַתֻּכִּי יַעֲנֶנָּה בְקוֹל. וְהָיָה אִם מֵישָׁרִים בְּפִיו וְרָקְדָה הַנַּעֲרָה מִגִּיל וּמָחֲאָה לוֹ כָף וְגַם נַחֵשׁ תְּנַחֵשׁ בּוֹ וְהָיְתָה בְעֵינֶיהָ כְּמוֹצֵאת שָׁלָל. אַךְ אִם רִיק יֶהְגֶּה אוֹ כִּי יַעֲנֶה תַּהְפֻּכוֹת – וְרָגְזָה לוֹ הַנַּעֲרָה וְרָעֲמָה לוֹ פָנִים וְקָפְצָה לְמוּלוֹ מֵרָחוֹק אֶת־אֶגְרוֹפָהּ הַקָּטֹן כִּתְאֵנָה בַכּוּרָה, אוֹ כִּי הֶאֱרִיךְ הֶאֱרִיךְ לְשׁוֹנָהּ הַמְּתוּקָה כְּנֶגְדּוֹ וְהִכְתִּירָה בִשְׂפָתֶיהָ שָׁנִי וְשָׂמָה אוֹתוֹ לְקַלָּסָה. וּלְמַרְאֵה כְלִמָּתוֹ נֶגְדּוֹ יִתְעוֹרֵר הַתֻּכִּי גַם הוּא וְלָז בַּנַּעֲרָה אֶת־כָּל־צְוָחוֹתָיו וְאִמְרוֹתָיו אַחַת לְאַחַת בְּזַעַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל, וּכְהוֹצִיאוֹ כָל־רוּחוֹ יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו וְאֵינֶנּוּ.

וּבַת הַמֶּלֶךְ רָאֲתָה כִּי בָאוּ כָל־הָאוֹתוֹת וְהַפְּלָאִים כַּאֲשֶׁר אָמַר שְׁלֹמֹה וַתַּאֲמֵן בּוֹ וַתִּבְטַח בְּדִבְרֵי נִחוּמָיו וְלֹא יָסְפָה לְרָגְזָה עוֹד. וַתֵּשֶׁב בָּדָד בָּאִי בְּמִשְׁכַּן דְּמָמָתָהּ סְפוּנָה מֵעֵין כֹּל כִּפְנִינָה בִקְלִפָּתָהּ וַתְּמַלֵּא אֶת נַפְשָׁהּ מִכָּל הַמַּרְאוֹת וּמִכָּל הַקּוֹלוֹת אֲשֶׁר נָהֲרוּ אֵלֶיהָ מִקָּרוֹב וּמֵרָחוֹק עִם אָרְחוֹת הֶעָבִים הַקַּלּוֹת וְעִם תְּשׁוּאוֹת גַּלֵּי הַיָּם וְעִם רַחַשׁ עָפְאֵי הַיַּעַר וַיָּבֹאוּ בְקִרְבָּהּ מֵאֲלֵיהֶם כְּבוֹא הָאוֹר בְּלֵב הָרִמּוֹן וּבִבְשַׂר הַתַּפּוּחַ. וַתִּגְדַּל הַנַּעֲרָה בִדְמָמָה וַיִּרֶב עֲסִיסָהּ מִיּוֹם לְיוֹם וַיֵּצַר עוֹר בְּשָׂרָהּ עָלֶיהָ עֲדֵי חָשֵׁב לְהִתְבַּקֵּעַ, וּבְאַחַד הַבְּקָרִים כַּאֲשֶׁר זָרְחָה עָלֶיהָ הַשֶּׁמֶשׁ — וַתְּהִי בְעֵינֶיהָ כְּאֶשְׁכּוֹל בָּשֵׁל בַּגֶּפֶן וַתִּשְׁאַל אֶת נַפְשָׁהּ פִּתְאֹם:

— מָתַי יָבֹא בוֹצֵר לִי? מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי הַדֹּרֵךְ בַּגַּת?

ד

וּבְצִידוֹן הָעִיר רַבַּת הַמַּרְכֹּלֶת וְרַבַּת הַמְּהוּמָה גָּר בָּעֵת הַהִיא אִישׁ עִבְרִי אַלּוּף בַּעֲדָתוֹ וּקְצִין עָם, מַלְכִּישׁוּעַ שְׁמוֹ, סוֹחֵר עָשִׁיר וּגְדָל־פְּעָלִים מִבְּנֵי זְבוּלוּן אֲשֶׁר נָטָה אֵלֶיהָ לִפְנֵי שָׁנִים רַבּוֹת בְּעוֹדֶנּוּ צָעִיר וּבְעוֹד דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וַיָּבֹא בִשְׁעָרֶיהָ כְּפָלִיט וּכְגוֹלֶה, וּבְכִשְׁרוֹן מַעֲשֵׂהוּ עָלָה מַעְלָה מַעְלָה בְּעִיר מִקְלָטוֹ, וַיִּשָּׂא לוֹ שָׁם אִשָּׁה כִלְבָבוֹ, יוֹנָה תַמָּה, בַּת נָדִיב עֲנֻגָּה וְרַכָּה לְמַטֵּה נַפְתָּלִי, מִתּוֹשָׁבֵי צִידוֹן גַּם הוּא, וַיִּבֶן לוֹ בַּיִת וַיֵּאָחֵז בְּצִידוֹן וַיְהִי כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ. וּכְהִתְעָרוּתוֹ וַיַּעַשׂ עֲנָפִים, וַיִּשְׂגֶּה מְאֹד, וַיִּרֶב חֵילוֹ וְהוֹנוֹ עָצַם, וַיְהִי לוֹ עֹשֶׁר וּנְכָסִים וַעֲבֻדָּה רַבָּה, כִּי שָׁכְנָה הַבְּרָכָה בְּכָל־מַעֲשֵׂי יָדָיו וּמִזְחָרוֹ פָּרַץ לָרֹב, וַיְשַׁלַּח אֶת־אָרְחוֹת גְּמַלָּיו אֶל קַצְוֵי אֲרָצוֹת וְאֶת־אֳנִיּוֹתָיו אֶל אִיִּים רְחוֹקִים, אֶל אִיֵּי יָוָן וֶאֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ וְכִתִּים. וַיֵּצֵא לוֹ שֵׁם בְּכִנְעֲנֵי אֶרֶץ כְּאַחַד הָאַדִּירִים. וְגַם מַלְכֵי אֶרֶץ וְרוֹזְנִים נָשְׂאוּ פָנָיו, בְּהַכִּירָם אֶת־רֹחַב דַּעְתּוֹ וְאֶת־אֱמוּנַת רוּחוֹ, וְאֶת נִקְיוֹן כַּפָּיו, וַיְבַצְּעוּ אֶת־חֶפְצֵיהֶם עַל־יָדוֹ וַיַּטּוּ אֵלָיו חָסֶד. עַל כֵּן בִּקְשׁוּ רַבִּים וּגְדוֹלִים קִרְבָתוֹ וּלְפִתְחוֹ הִשְׁכִּימוּ קְרוֹבִים וּרְחוֹקִים. וְהוּא גַּם הוּא בְּרוּחוֹ הַנְּדִיבָה לֹא הֵשִׁיב פְּנֵי אִישׁ וַיְשַׁלַּח יַד־יֶשַׁע לְכָל־כּוֹשֵׁל. וּבַיִת לְבַדּוֹ עָשָׂה לוֹ בֶּחָצֵר אֲשֶׁר יִמְצְאוּ בוֹ מַחֲסֶה וּמָלוֹן כָּל־גּוֹלֶה וְנִרְדָּף וְכָל־עָשׁוּק וְרָצוּץ הַנִּמְלָטִים אֵלָיו מִיהוּדָה, וְאַף כִּי זַעֲוֵמֵי מֶלֶךְ וְשָׂרִים וּפְלִיטֵי חֲמָתָם, כִּי יָדַע מִבְּשָׂרוֹ אֶת־נֶפֶשׁ הַנִּרְדָּף וַיָּבֶן אֶת־כָּל־עֱנוּתָהּ וּמְרוּדֶיהָ. אֶת־פָּרָשַׁת יְמֵי חַיָּיו הָרִאשׁוֹנִים, מִצֵּאתוֹ לַעֲשׂוֹת לְנַפְשׁוֹ וְעַד בּוֹאוֹ צִידוֹנָה, לֹא יָדְעוּ רַבִּים. הַשֶּׁבֶן הִשְׁנִינָם מַלְכִּישׁוּעַ בָּעֲרָפֶל. וְאוּלָם הַיָּמִים הָהֵם נִפְלְאוּ מְאֹד בִּצְבָא חֲלִיפוֹתָם וּבְתַהְפּוּכוֹת נִגְעֵיהֶם. עוֹדֶנּוּ בָחוּר עוֹמֵד בִּמְלֹא כֹחוֹ וּבְעֶצֶם אֵיתָנוֹ עָזַב אֶת־בֵּית אָבִיו, בֵּית שׁוֹעַ בְּעַמָּיו, וַיֵּצֵא עָז נֶפֶשׁ

וּצְמֵא עֲלִילָה לְבַקֵּשׁ לוֹ נְתִיבוֹת וְלִרְדֹּף רְחוֹקוֹת. בְּשָׁמְעוֹ כִּי הִזְעִיק יוֹאָב אֶת־צְבָאוֹתָיו לְהִצּוֹת עַל אֲרָם מִהֵר גַּם הוּא אֶל הַמַּעֲרָכָה וַיְעַר אֶת־כֹּחוֹ בְּקֶרֶב וְגַם עָשָׂה גְבוּרוֹת גְּדוֹלוֹת. לִבּוֹ כְּלֵב הַנָּמֵר לֹא יָדַע פַּחַד. אֶל כָּל־אֲשֶׁר יִהְיוּ פְּנֵי הַמִּלְחָמָה הַחֲזָקָה וְהַכְּבֵדָה – שָׁמָּה יַחְפּוֹז מַלְכִּישׁוּעַ בְּחַרְבּוֹ וּבְקַשְׁתּוֹ. בְּאַחַד הַקְּרָבוֹת שָׁלַח חֵץ נֶאֱמָן בְּלֵב אֶחָד מִבְּנֵי מֶלֶךְ אֲרָם – וַיִּנְחַל כְּבוֹד גִּבּוֹרִים. וּבְעֹז רוּחוֹ כֵּן עָרְמָתוֹ. לִבּוֹ מְקוֹר תַּחְבּוּלוֹת לֹא־אַכְזָב. שֶׁבַע בַּיּוֹם הָיָה בְּכָל־רָע – וַיִּנָּצֵל. כַּמָּה פְּעָמִים נִשְׁבָּה בַּמִּלְחָמָה, וְהוּא מִלֵּט אֶת־נַפְשׁוֹ בְּחָכְמָתוֹ. יוֹם אֶחָד נִתְפַּשׂ וַיּוּבָא לִפְנֵי מֶלֶךְ אֲרָם וּכְפֶשַׂע הָיָה בֵּינוֹ וּבֵין הַמָּוֶת. וְאוּלָם גַּם הַפַּעַם עָמְדוּ לוֹ תַּחְבּוּלוֹתָיו לְהָתֵל בְּשׁוֹבָיו וּלְהִמָּלֵט. פִּתְאֹם הָיְתָה אִתּוֹ רוּחַ אַחֶרֶת וַיִּתֵּן יָדוֹ עִם הַקּוֹשְׁרִים עַל דָּוִד. נָקְעָה נַפְשׁוֹ מִמֶּלֶךְ יְהוּדָה וַיִּקְרָא אֶת הָעָם לְמֶרֶד. לֹא הָיָה קֶשֶׁר עַל דָּוִד אֲשֶׁר לֹא נִסְפַּח אֵלָיו. מֵאָז הָיָה מִשְׁכָּנוֹ נְקִיקֵי הַסְּלָעִים בַּמִּדְבָּר וּמְעוֹנָתוֹ מְחִלּוֹת עָפָר וְכֵפִים. וּבְהִתְגַּנְּבוֹ לָבוֹא בָעָם לְעוֹרְרוֹ לְמֶרֶד וַיָּשֶׂם לוֹ כֹּהַר פָּנִים, מִיִּרְאָתוֹ אֶת רוֹדְפָיו. בְּהָרֵם שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי יָד בְּדָוִד, בָּא מַלְכִּישׁוּעַ אֶחָד מִן הָרִאשׁוֹנִים לְהִתְחַבֵּר אֵלָיו. וּבְהִכָּשֵׁל גַּם הַקֶּשֶׁר הַזֶּה, הַקֶּשֶׁר הָאַחֲרוֹן, בָּרַח וַיְשׁוֹטֵט יָמִים רַבִּים בַּמִּדְבָּר וּבְעָרֵי נֵכָר. וּבְבַקְּשׁוֹ לוֹ בִּימֵי נְדוּדָיו מִחְיָה מְעַט, לֹא בָּז לְכָל מְלֶאכֶת עֲבוֹדָה וַיַּחֲלֵף מִשְׁלַח־יָדוֹ עֲשֶׂרֶת מוֹנִים, וַיַּעֲבֹד אֲדוֹנִים אַכְזָרִים וְקָשִׁים, וַיִּשְׂבַּע לַעֲנָה וָרוֹשׁ. לֹא הָיְתָה תְלָאָה אֲשֶׁר לֹא יְדָעָהּ וּכְלִמָּה אֲשֶׁר לֹא כִּסְּתָה פָּנָיו. וּבְכָל־עֲמָלוֹ וְעֱנוּתוֹ לֹא רֻצַּץ וְלֹא דֻכָּא, וַיְהִי לְהֶפֶךְ: בְּהִצָּרְפוֹ בְּכוּר־הָעֳנִי וְהַמְּרוּדִים אָמְנָם שָׁכְכָה כִּמְעַט סַעֲרַת רוּחוֹ הַלּוֹהֵט וְאוּלָם רְצוֹנוֹ חָזַק כַּשָּׁמִיר וְשִׂכְלוֹ מֹרַט כְּתַעַר מְלֻטָּשׁ. וְכֹה בָּא יוֹם אֶחָד בְּשַׁעֲרֵי צִידוֹן וְהוּא שְׂבַע מְרוֹרוֹת וּלְמוּד פְּגָעִים וּמְנֻסֶּה בְּכָל־מַסָּה, וְאוּלָם גַּם רְחַב דַּעַת וּנְבוֹן תַּחְבּוּלוֹת וַחֲרוּץ־יָדַיִם שִׁבְעָתַיִם מִשֶּׁהָיָה. עָרְפּוֹ גִּיד בַּרְזֶל, יָדוֹ יַד־אֻמָּנָה, עֵינָיו – חִצִּים מְשׁוּחִים בְּרַעַל לַעַג וְלִבּוֹ אוֹצַר חָכְמָה וּבְאֵר תְּבוּנָה עֲמֻקָּה. וּבִרְאוֹתוֹ אֶת־הָעִיר רוֹכֶלֶת הַגּוֹיִם עַל הֲמוֹנָהּ וּשְׁאוֹנָהּ וְעַל סַחְרָהּ וְאֶתְנַנָּהּ וַתִּיטַב בְּעֵינָיו לִתְקֹעַ יָתֵד בָּהּ וְלַחֲשֹׂף כֹּחוֹ וַחֲרִיצוּתוֹ בְּמִסְחָר וּבְקִנְיָן, וְהוּא גַם עָשָׂה וְהִצְלִיחַ, וַיִּגְדַּל וַיֶּעֱצַם מְאֹד.

וְשֵׁמַע מַלְכִּישׁוּעַ הִגִּיעַ גַּם עַד דָּוִד בִּירוּשָׁלָיִם, וְיוֹעֲצֵי בְלִיַּעַל, מְלָשְׁנֵי בַסֵּתֶר, בְּהֵרָאוֹתָם כִּמְקַנְּאִים לְדָוִד וּלְכִסְאוֹ, הֵסִיתוּ בוֹ אֶת הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר: „הִנֵּה מַלְכִּי[illegible] צוֹרֵר כִּסְאֲךָ מִנְּעוּרָיו, הִתְבַּצֵּר בְּצִידוֹן וּבֵיתוֹ קֵן לְכָל־קוֹשֵׁר וּמִתְקוֹמֵם וּמִקְלָט לְכָל־מְזַעְזֵעַ שְׁלוֹם הָאָרֶץ וּמַרְגִּיז מְנוּחָתָהּ. וְעַתָּה אֱמָר־נָא לְמֶלֶךְ צִידוֹן, הֲלֹא אִישׁ בֵּיתְךָ וַעֲמִיתְךָ הוּא, וְהִסְגִּירוֹ בְיָדֶךָ". וְאוּלָם דָּוִד זָקֵן בָּעֵת הַהִיא, זָקֵן וּשְׂבַע תְּלָאָה גַם הוּא, וַיְדַבֵּר שָׁלוֹם לְכָל־עַמּוֹ, עַל כֵּן לֹא הִטָּה אֹזֶן לְקוֹל מְלַחֲשִׁים גַּם גָּעֹר גָּעַר בָּהֶם לֵאמֹר:

– חַטֹּאות נְעוּרִים לֹא תִפָּקֵדְנָה. אֶזְכּוֹר לְמַלְכִּישׁוּעַ אֶת־אֱמוּנַת נְעוּרָיו, בְּחָרְפוֹ נַפְשׁוֹ עַל כְּבוֹד עַמּוֹ בַּמִּלְחָמָה וַיַּעַשׂ לוֹ שֵׁם. אִישׁ גִּבּוֹר חַיִל הוּא וִימִינוֹ יְמִין צֶדֶק. וְאִם כְּאָדָם שָׁגָה בִּימֵי עֲלוּמָיו – כְּבָר רָצָה אֶת־עֲוֹנוֹ בִּשְׁנוֹת נְדוּדָיו וְגָלוּתוֹ. וְגַם עַתָּה שָׁמַעְתִּי, כִּי מָעוֹז וּמִבְטָח הוּא לִבְנֵי עַמּוֹ יוֹשְׁבֵי צִידוֹן וּבִכְבוֹדוֹ לָהֶם כָּבוֹד וָעֹז. הִדְּלוּ מִמֶּנּוּ. יִשְׁקָט־נָא בִּמְכוֹנוֹ בְּשָׁלוֹם וְעָשָׂה חַיִל בְּעִיר הַנֵּכָר וְהִגְדִּיל אֶת־כְּבוֹד יְיָ מֵעֵבֶר לִגְבוּל יִשְׂרָאֵל.

וּבְכָל־זֹאת הִתְאַפֵּק מַלְכִּישׁוּעַ מֵעֲלוֹת יְרוּשָׁלַיְמָה וְאַרְצָה יְהוּדָה כָּל־יְמֵי חַיֵּי דָוִד, וַיִּמָּנַע גַּם מִבּוֹא שָׁמָּה בְּמַשָּׂא וּבְמַתָּן וּמֵהַרְבּוֹת לוֹ בָהֶן דִּבְרֵי בֶצַע, לְבִלְתִּי פִּתּוּחַ פֶּה לְשׂוֹטְנָיו, וּפֶן יִשְׁמַע הַמֶּלֶךְ הַזָּקֵן וְרַע בְּעֵינָיו. וּבְהִנָּהוּתוֹ אַחֲרֵי אֱלֹהִים וּמוֹעֲדָיו בָּאָרֶץ וְשָׁלַח בַּסֵּתֶר בִּידֵי מַלְאָכָיו וּבִידֵי אַנְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ הַמְעַטִּים בִּיהוּדָה אֶת־נְדָרָיו וְנִדְבוֹתָיו לְהָבִיא אֶל הַבָּמָה הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן וְכִבְּדוֹ שָׁם אֶת מִזְבַּח אֱלֹהִים וְכֹהֲנָיו וְאֶת־עֲנִיֵּי עַמּוֹ מֵהוֹן מַלְכִּישׁוּעַ וּמִבִּרְכַּת יָדוֹ וְנֶחְשְׁבָה לוֹ לִצְדָקָה. וְגַם בְּכָל־עֵת מְצוֹא, בַּצָּרֹת כִּי תִהְיֶה בָאָרֶץ אוֹ כָל־פֶּגַע וּמְצוּקָה, וַיְהִי מַלְכִּישׁוּעַ הָרִאשׁוֹן לְהָחִישׁ מֵרָחוֹק יֶשַׁע לְנִדְכָּאִים וּלְהַמְצִיא רְוָחָה לִנְתוּנִים בַּצָּרָה, וַיְהִי שֵׁם מַלְכִּישׁוּעַ לִבְרָכָה בְּפִי עַם רָב.

וּלְמִן הָעֵת אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה אֶת בֵּית אֱלֹהִים וַיֵּבֶשׁ שָׁלוֹם וֶאֱמֶת בָּאָרֶץ, שָׁב לֵב מַלְכִּישׁוּעַ אֶל בֵּית דָּוִד תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה, וַיַּעַל שָׁנָה בְשָׁנָה יְרוּשָׁלַיְמָה וַיֶּרֶב נְדָרִים וּנְדָבוֹת. וְאוּלָם מִבֵּית הַמֶּלֶךְ הִתְרַחֵק וְאֶת־פְּנֵי שְׁלֹמֹה לֹא רָאָה, לְבִלְתִּי הַעֲלוֹת עַל לֵב הַמֶּלֶךְ רִאשׁוֹנוֹת וְהִפִּיל אוֹר פָּנָיו. וְגַם מֵעֲשׂוֹת חֲפָצָיו בְּאֶרֶץ אֲרָם הֵשִׁיב יָדוֹ, וַיִּשָּׁמֵר מֵהַצִּיג כַּף רֶגֶל בִּגְבוּלָהּ, כִּי יָגֹר אֶת־הָאַף וְאֶת־הַחֵמָה, כִּי לֹא נִשְׁכַּח לוֹ עוֹד בַּאֲרָם עֲוֹן חֵטְאוֹ עַד הֵנָּה, וַיֵּדַע כִּי בְנָפְלוֹ בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשׁוֹ תְּחִנָּה לֹא תְהִי לוֹ. וַיֵּשֶׁב מַלְכִּישׁוּעַ בְּעִירוֹ וְהוּא שָׁלֵו וְשַׁאֲנָן וַיְכַלְכֵּל אֶת־מַעֲשָׂיו בְּיָד רָמָה וַיִּשְׂבַּע עֹשֶׁר וְכָבוֹד וּגְדֻלָּה וְאֵין מַחֲרִיד.

וּבְכָל־שַׁלְוָתוֹ וּגְדֻלָּתוֹ לֹא נִקָּה מִיַּד הַשָּׂטָן גַּם הַפָּעַם. וְאוֹר חַיָּיו הַשַּׁאֲנַנִּים הוּעַם פִּתְאֹם בְּהִלָּקַח מִמֶּנּוּ בְּלֹא עֵת וּבְדֶרֶךְ אָסוֹן אֵשֶׁת נְעוּרָיו הָרַכָּה וְהָעֲנֻגָּה, תִּפְאֶרֶת בֵּיתוֹ וְאֵם בְּנוֹ הַיָּחִיד הַיָּלֻד לוֹ. כִּי בְלֶכְתָּהּ יוֹם אֶחָד בָּאֳנִיָּה בְּלֶב־יָם, הִיא לֹא נִזְהָרָה, וַתִּשְׁמַט פִּתְאֹם וַתִּפֹּל הַמַּיְמָה בְּאֵין רוֹאֶה וַתִּמְצָא קֶבֶר בִּמְצוּלַת הַיָּם. וּמֵאָז וְהָלְאָה כָּבֵד הַיָּגוֹן בְּלֵב מַלְכִּישׁוּעַ, וַיִּנָּזֵר מִכָּל־תַּעֲנוּגוֹת, שָׁבַת מְשׂוֹשׂ חַגּוֹ וְשַׁבַּתּוֹ, וְגַם מֵעִיר הָאֱלֹהִים מִירוּשָׁלַיִם הוֹקִיר רַגְלָיו וְלֹא בָא עוֹד בִּשְׁעָרֶיהָ, בְּמִשְׁפָּטוֹ מִיָּמִים יָמִימָה. וַיְמַלֵּט מַלְכִּישׁוּעַ אֶת־מַשָּׂא יְגוֹנוֹ בְּאַהֲבָתוֹ הָעַזָּה לַיֶּלֶד בְּתוּמָיו, יְתוֹם אִמּוֹ הַקָּטָן, בַּר בִּטְנָהּ וּנְדָרֶיהָ, אֲשֶׁר שָׁפַךְ עָלָיו אֶת הֲמוֹן רַחֲמָיו וַיְטַפְּחֵהוּ וַיְפַנְּקֵהוּ וַיִּצְּרֵהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ.

וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיְהִי לְנַעַר, וְהַנַּעַר הָיָה לְבָחוּר בֶּן חַיִל וְהוּא אַמִּיץ כֹּחַ וְטוֹב שֵׂכֶל וּמְהִיר יָדַיִם וְגַם יְפֵה לְהַלֵּל, אֵין כָּמֹהוּ בְּכָל־בַּחוּרֵי הָעִיר אֲשֶׁר כְּגִילוֹ. וַיַּעֲמֹד נְתַנְיָה לִפְנֵי אָבִיו בְּכָל־אֵיתָנוֹ וַיַּעֲזֹב עִמּוֹ בְּכָל־מַעֲשֵׂהוּ וּבְכָל־מִשְׁלַח יָדוֹ וַיְהִי לוֹ כְּיַד יְמִינוֹ. וַיַּרְא הָאָב כִּי חֶמְדּוֹת הָעֹלָם וְכִי בְרָכָה בוֹ וַיַּפְקִידֵהוּ אִתּוֹ עַל בֵּיתוֹ וְעַל קִנְיָנוֹ. וּנְתַנְיָה כִלְכֵּל אֶת־מַעֲשָׂיו בְּדַעַת וּבְחֶשְׁבּוֹן, בְּרֹחַב לֵב וּבְיָד אַמִּיצָה, וַיִּשְׂמַח בּוֹ אָבִיו וַיּוֹסֶף אַהֲבָה עַל אַהֲבָתוֹ, וְלֹא חָשַׂךְ מִמֶּנּוּ מְאוּמָה. אֶפֶס כִּי לֹא נְתָנוֹ לָצֵאת בָּאֳנִיּוֹתָיו אָנֶה וָאָנָה, פֶּן יִקְרָאֶנּוּ כְּמִקְרֵה אִמּוֹ בִּנְתִיבוֹת הַיָּם הַבּוֹגֵד, וַיֶּחֱזַק־בּוֹ תָּמִיד וַיְּדַבְּקֵהוּ אֵלָיו בְּאַהֲבָתוֹ אוֹתוֹ וּבְחֶרְדָּתוֹ לִשְׁלוֹמוֹ.

וְכָל בְּנוֹת צִידוֹן, כָּעִבְרִיּוֹת כַּנָּכְרִיּוֹת, אֲשֶׁר יָדְעוּ אֶת־נְתַנְיָה, חֲמָדוּהוּ בְלִבָּן וַתִּשְׁאַפְנָה אֶת־צִלּוֹ מֵרָחוֹק וַיְהִי הֲגִיגָן בְּהָקִיץ וּבַחֲלוֹם. אַךְ לֵב נְתַנְיָה לֹא הָלַךְ אַחֲרֵיהֶן, כִּי לֹא מָצָא בְּכֻלָּן אַחַת כִּלְבָבוֹ, וְגַם אָבִיו לֹא הֵאִיץ בּוֹ, וַיִּמָּלְאוּ לִנְתַנְיָה יְמֵי בְחוּרָיו וְהוּא עוֹדֶנּוּ הוֹלֵךְ בְּגַפּוֹ. וַיְהִי הַיּוֹם וַתֵּצֵא אֳנִיָּה מִצִּידוֹן לָלֶכֶת תַּרְשִׁישָׁה, נוֹשֵׂאת חִטִּים וְשֶׁמֶן וָיַיִן לָרֹב, מֵעִזְבוֹן מַלְכִּישׁוּעַ וּסְחַר יָדוֹ, וְאֶחָד מִנֶּאֱמָנֵי בֵיתוֹ הוֹלֵךְ עִמָּהּ לְשַׁלְּחָהּ. וַיֵּרְדוּ מַלְכִּישׁוּעַ וּבְנוֹ אֶל הַחוֹף לִפְקֹד אֶת־הָאֳנִיָּה וּלְלַוּוֹת לָהּ לִפְנֵי צֵאתָהּ, כְּמִשְׁפָּטָם. וְהַיָּמִים יְמֵי אַחֲרִית אָסִיף. וַיְהִי בְּרִדְתָּם וְהִנֵּה לַהֲקַת בַּחוּרִים בָּאָה, יוֹרֶדֶת אֶל הַחוֹף בְּחֶדְוָה וּבְצָהֳלָה, וְהַתֹּף וְהֶחָלִיל וְהַמְּצִלְתַּיִם מַכִּים לִפְנֵיהֶם, כֻּלָּם מִבַּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֲשֶׁר הִתְלַקְּטוּ מִצִּידוֹן וּבְנוֹתֶיהָ מִסָּבִיב, וּפְנֵיהֶם אֶל אַחַת הָאֳנִיּוֹת הַהוֹלְכוֹת לְיָם עַכּוֹ, כִּי מֵעַכּוֹ יַעֲלוּ יְרוּשָׁלַיְמָה לָחֹג שָׁם אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת וְלִשְׂמֹחַ לִפְנֵי אֱלֹהִים. וַיַּרְא נְתַנְיָה אֶת־מִצְהֲלוֹת הַבַּחוּרִים וַתִּדְבַּק רוּחָם גַּם בּוֹ, וַתִּצַּת בּוֹ אֵשׁ הַתְּשׁוּקָה לִרְאוֹת גַּם הוּא הַפַּעַם בְּעֵינָיו אֶת־עִיר הָאֱלֹהִים, וַיְהִי מָה, וַיִּפְצַר בְּאָבִיו מְאֹד הַפְצֵר וְהוֹסֵף לְתִתּוֹ לָלֶכֶת יְרוּשָׁלַיְמָה כְּתַאֲוַת לִבּוֹ. וַיֶּחֱרַד לְבַב מַלְכִּישׁוּעַ וַיֹּאמֶר בְּשָׂפָה רָפָה:

– שְׁאֵלָתְךָ, בְּנִי, תִּנָּתֶן לְךָ, אַךְ אַל תֵּלֵךְ, בְּנִי, בָּאֳנִיָּה וְאַל תְּנַסֶּה אֶת אֱלֹהִים, כִּי בְּדֶרֶךְ הַיַּבָּשָׁה תֵּלֵךְ. בְּעוֹד יָמִים מִסְפָּר תֵּצֵא אֹרְחַת גְּמַלִּים לַדֶּרֶךְ וְנִלְוֵיתָ עָלֶיהָ.

וְאוּלָם נְתַנְיָה בְּאַחַת: לֹא וָלֹא, אָבִי, כִּי בָּאֳנִיָּה אֵרֵד, וְכָעֵת עַתָּה. הַאֱלֹהֵי יַבָּשָׁה אֱלֹהִים וְלֹא אֱלֹהֵי יַמִּים?

וְלֹא יָכֹל מַלְכִּישׁוּעַ עֲמֹד הַפַּעַם בִּפְנֵי תְּחִנַּת בְּנוֹ יְחִידוֹ, כִּי רָאָהוּ וְהוּא בוֹעֵר כֻּלּוֹ בְּאֵשׁ הַתְּשׁוּקָה, וַיִּכָּמְרוּ לוֹ נִחוּמָיו, וַיִּתְּנֵהוּ לָלֶכֶת כִּשְׁאֵלָתוֹ. וְאוּלָם בְּחֶרְדָּתוֹ הָרַבָּה לִשְׁלוֹם בְּנוֹ שָׂמָהוּ בְּיַד זְקַן בֵּיתוֹ, הַהוֹלֵךְ אֶת־הָאֳנִיָּה, וַיְצַוֵּהוּ עַל נְתַנְיָה לְבִלְתִּי גְרוֹעַ מִמֶּנּוּ עַיִן עַד בּוֹאוֹ עִירָה עַכּוֹ, כִּי שָׁם תַּחֲנֶה הָאֳנִיָּה עֵת מְעַט בְּדַרְכָּהּ, וְהֶעֱלָהוּ שָׁם אֶל הַיַּבָּשָׁה וּנְתָנוֹ בְּיַד פְּלוֹנִי אַלְמוֹנִי, אִישׁ בְּרִית לְמַלְכִּישׁוּעַ

וְעוֹשֶׂה דְבָרוֹ בְעִכּוֹ, וְהוּא יִדְאַג לָעֶלֶם וְשָׁקַד עַל שְׁלוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר יוֹרֵהוּ. וּמִכְתָּב שָׁלַח מַלְכִּישׁוּעַ בְּיַד בְּנוֹ לְאִישׁ בְּרִיתוֹ יוֹשֵׁב עַכּוֹ וַיְחַל אֶת־פָּנָיו לִהְיוֹת לִבְנוֹ לְעֵינַיִם וּלְיָדַיִם כָּל־יְמֵי הִתְהַלְּכוֹ בְּאֶרֶץ הַקֹּדֶשׁ וְשָׁמַר עָלָיו מִכָּל מִשְׁמָר וֶהֱבִיאוֹ בְיָדָיו עַד עִיר הָאֱלֹהִים וְיָדַע שָׁם אֶת־צֵאתוֹ וְאֶת־בֹּאוֹ, וּכְתֹם יְמֵי הֶחָג אַל יְאַחֲרֵהוּ עִמּוֹ, כִּי הָשֵׁב יְשִׁיבֵהוּ מְהֵרָה בְשָׁלוֹם לְבֵית אָבִיו בְּאַחַת מֵאֳנִיּוֹת מַלְכִּישׁוּעַ אֲשֶׁר תִּקָּרֶה לִפְנֵיהֶם רִאשׁוֹנָה.

וַתִּמְעַט זֹאת בְּעֵינֵי מַלְכִּישׁוּעַ, וַיָּרָץ הַבַּיְתָה וַיָּבֵא מִשָּׁם צְרוֹר כֶּסֶף כָּבֵד, שִׁבְעָה מָנִים מִשְׁקָלוֹ, וּבָרֶקֶת אַחַת יְקָרָה וּגְדוֹלָה מְאֹד, שְׂפוּנַת טְמוּנַת אוֹצָרוֹ וּמִבְחַר סְגֻלּוֹתָיו, מִשְׁקָלָהּ עֶשְׂרִים אֲדַרְכְּמוֹנִים, וַיִּתְּנֵם עַל יַד נְתַנְיָה וַיֹּאמֶר:

— הֲיַעֲלֶה בֶן־מַלְכִּישׁוּעַ אֶל בֵּית אֱלֹהִים רִאשׁוֹנָה וְרָאָה אֶת־פְּנֵי אֱלֹהִים רֵיקָם? הָיֹה לֹא תִהְיֶה. קְחָה נָא אֵפוֹא, בְּנִי, עִמְּךָ אֶת הַמּוּבָא בָזֶה וְהוֹלַכְתּוֹ מִנְחָה וּמַתַּת מִיָּדִי לְבֵית אֱלֹהִים; אֶת־הַכֶּסֶף תִּתֵּן לְעוֹלָה וּלְזֶבַח בִּימֵי הֶחָג וְאֶת־הָאֶבֶן הַיְקָרָה לְפָאֵר בָּהּ אֶת־פָּרֹכֶת הַקֹּדֶשׁ.

וְאוּלָם בְּטֶרֶם יִתֵּן מַלְכִּישׁוּעַ אֶת־אֶבֶן הַחֵן עַל יַד בְּנוֹ הִתְמַהְמַהּ מְעַט וּכְמַבְלִיג עַל סַעֲרַת רוּחוֹ אָמַר בְּקוֹל רוֹעֵד וְנִתָּק לִרְגָעִים, בְּהַבִּיטוֹ בְעֵינַיִם רְסוּסוֹת דִּמְעָה אֶל הַבָּרֶקֶת הָרוֹעֶדֶת בְּיָדוֹ גַּם הִיא:

— הֲרוֹאֶה אַתָּה, בְּנִי, אֶת־הָאֶבֶן הַזֹּאת? רֹאשׁ סְגֻלּוֹת תֵּבֵל הִיא לִי, שְׁאֵרִית קֹדֶשׁ. כְּהֵילֵל בֶּן שַׁחַר זָרְחָה רִאשׁוֹנָה עַל רֹאשׁ אִמְּךָ בְּיוֹם כְּלוּלֹתֶיהָ וּכְכוֹכַב הַנֹּגַהּ קָרְנָה מֵעַל לוּחַ לִבָּהּ בִּימֵי חַג וּמוֹעֵד. אֶבֶן מוֹפֵת הִיא, אֶבֶן סְגֻלָּה, וְכֹחַ נֶעְלָם רַב עֲלִילָה צָפוּן בָּהּ. אוֹצְרוֹת מְלָכִים לֹא יַעַרְכוּהָ. יָמִים רַבִּים סְפוּנָה הָיְתָה בְגִנְזֵי אַחַד נְסִיכֵי הֹדּוּ וּפֶתֶן גָּדוֹל שָׁמַר עָלֶיהָ, וּבְאֹרַח פֶּלֶא הִתְגַּלְגְּלָה וַתָּבוֹא מִקֵּץ יָמִים לְאוֹצְרִי. תְּהִל־נָא מֵעַתָּה מֵעַל הַפָּרֹכֶת וָרַעַד נֹגַהּ זַרְחָהּ בְּהֵיכַל אֱלֹהִים וְהָיְתָה כְנֵר־תָּמִיד לְזֵכֶר נֶפֶשׁ אִמְּךָ, הַנִּבְּחָה בִנְשֵׁי אֶרֶץ, וּכְדִמְעַת עוֹלָם לֹא תִיבַשׁ לְזֹהַר חַיֶּיהָ אֲשֶׁר כָּבָה בְלֹא עֵת.

וְהַבָּרֶקֶת עָבְרָה מִיַּד הָאָב לְיַד הַבֵּן וְהִיא עוֹדֶנָּה רוֹעֶדֶת וּמַזְהִירָה בְּכַף נְתַנְיָה וּמַרְאֶהָ כְּדִמְעַת אֱלֹהִים גְּדוֹלָה, דִּמְעַת יְגוֹן עוֹלָמִים.

וַיִּקַּח נְתַנְיָה אֶת־כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים וְאֶת־הָאֶבֶן הַיְקָרָה בִּדְמָמָה וַיִּצְפְּנֵם אִתּוֹ בְּאֵזוֹר הָעוֹר אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו. אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה שָׁקַט כִּמְעַט לֵב מַלְכִּישׁוּעַ אֶל בְּנוֹ. עַתָּה הֲלֹא צַוֵּה יְצַוֶּה אֱלֹהִים אֶת־מַלְאָכָיו הַטּוֹבִים לִבְנוֹ וְשָׁמְרוּ אֶת־צֵאתוֹ וְאֶת־בֹּאוֹ, כִּי עַל כֵּן שָׁלוּחַ עַתָּה הָעֶלֶם מֵאֵת אָבִיו לְבֵית אֱלֹהִים בְּמַלְאֲכוּת קֹדֶשׁ. בִּדְבַר אֱלֹהִים הוּא הוֹלֵךְ וְאֶת־מִצְוַת אָבִיו הוּא עוֹשֶׂה.

וַיְחַבֵּק מַלְכִּישׁוּעַ אֶת בְּנוֹ וַיִּשַּׁק לוֹ, נַשֵּׁק וְהוֹסֵף, וַיְשַׁלְּחֵהוּ לְשָׁלוֹם. עַד

מְהֵרָה נִתְּקָה הָאֳנִיָּה מִן הַחוֹף וַתִּשָּׂא עִמָּהּ בְּחֵיקָהּ אֶת־נְתַנְיָה בֶּן־מַלְכִּישׁוּעַ לְמֶרְחֲבֵי הַיָּם. וְלֹא יָדַע נְתַנְיָה בְּתֻמַּת עֲלוּמָיו כִּי בְעוֹד לִבּוֹ וּבְשָׂרוֹ יְרַנְּנוּ יַחַד לְמַרְאֵה הַיָּם וּמֶרְחָבָיו וְנַפְשׁוֹ תְרוּעָה וָגִיל, אָבִיו הַזָּקֵן עוֹדֶנּוּ נָטוּעַ בִּמְקוֹמוֹ עַל שְׂפַת הַיָּם וּבְהַבִּיטוֹ בְּפַחַד וּבְיָגוֹן רַב אַחֲרֵי הָאֳנִיָּה הַמִּתְרַחֶקֶת תַּחְרֹזְנָה עַפְעַפָּיו דִּמְעָה אַחֲרֵי דִמְעָה וּשְׂפָתָיו תְּרַחֲשְׁנָה תְּפִלַּת לָחַשׁ.

ה

לֵב אָב לֹא יְכַחֵשׁ לְעוֹלָם. וַיְהִי אַךְ בָּאָה הָאֳנִיָּה בַיָּם, עוֹד לֹא הִרְחִיקָה, וֵאלֹהִים הֵטִיל בַּיָּם רוּחַ סְעָרָה וַתָּשֶׂם אֶת־הַמְּצוּלָה כַּמֶּרְקָחָה. הָאֳנִיָּה הַכְּבֵדָה טֻלְטְלָה מִמִּשְׁבָּר אֶל מִשְׁבָּר כִּכְלִי גֹמֶא וְיַד חוֹבְלֶיהָ וּמַלָּחֶיהָ נִלְאֲתָה מִשְׁלָט־בָּהּ לְהַטּוֹתָהּ הַדֶּרֶךְ וְלַנְחוֹתָהּ לִמְחוֹז חֶפְצָם. נָמֵס כָּל־לֵב וְרָפוּ כָל־יָדַיִם. וַיִּקְרְאוּ יוֹרְדֵי הָאֳנִיָּה אֶל אֱלֹהִים בְּחָזְקָה, אִישׁ לֵאלֹהָיו, וְאוּלָם הַסְּעָרָה לֹא שָׁכָכָה, כִּי חָזְקָה עוֹד שִׁבְעָתַיִם. מִפְּרָשׂ אַחֲרֵי מִפְּרָשׂ נִקְרַע, הַחֲבָלִים נִתְּקוּ וְהַתְּרָנִים נִשְׁבְּרוּ אֶחָד אֶחָד וְגַם רוֹצְצוּ בְמַפַּלְתָּם גֻּלְגֹּלֶת לֹא אַחַת – וְעֵינֵי הַמַּלָּחִים רוֹאוֹת וְכָלוֹת. אָז יָקוּמוּ הַמַּלָּחִים לְהָקֵל מֵעַל הָאֳנִיָּה וַיַּשְׁלִיכוּ הַמַּיְמָה כַּחֲצִי מַשָּׂאָהּ. אַמְתְּחוֹת בָּר וְנֹאדוֹת יַיִן וְכַדֵּי שֶׁמֶן נִנְעֲרוּ יַחַד בַּמְּצוּלָה הָרוֹתַחַת וַיֵּצְאוּ בִמְחוֹל שְׂעִירִים מְרַקְּדִים מִסָּבִיב לְכָתְלֵי הָאֳנִיָּה: אֵלֶּה עוֹלִים וְאֵלֶּה יוֹרְדִים וְאֵלֶּה מִתְנַגְּשִׁים אִישׁ בְּאָחִיו וּמִתְנַפְּצִים. עַד מְהֵרָה הִכִּירוּ הַמַּלָּחִים אֶת־עַוְתָתָם: הָאֳנִיָּה כִמְעַט הוּקַלָּה וּמִשְׁבְּרֵי הַיָּם עוֹד הִסְתּוֹלְלוּ בָהּ שִׁבְעָתַיִם. הַרֵקּוּד הִרְקִידוּהָ בְּאֶפֶס יָד וַתְּהִי לָהֶם מִשְׂחָק אַכְזָרִי. וְרַע מִזֶּה כִּי גַם הַגֶּטֶל אֲשֶׁר הָשְׁלַךְ הַיָּמָּה נוֹסַף גַּם הוּא עַל הַמִּשְׁבָּרִים לְנַגֵּחַ אֶת־קִירוֹת הָאֳנִיָּה וּלְהַרְעִישָׁהּ מִסָּבִיב. אַחֲרֵי רְגָעִים מִסְפָּר וּבְקִירוֹת הָאֳנִיָּה נִבְעוּ פְרָצִים אֲנוּשִׁים. מֵאֲנוּ הִסָּתֵם, וְהַמַּיִם זִנְּקוּ אֶל חֵיקָהּ בְּכֹחַ רַב וּבְשֶׁצֶף קָצֶף. אֵימוֹת מָוֶת נָפְלוּ עַל יוֹרְדֵי הָאֳנִיָּה, וַיִּתְרוֹצְצוּ עַל פָּנֶיהָ הֵנָּה וָהֵנָּה, כֻּלָּם אֲחוּזֵי בְעָתָה, וְכֻלָּם פְּרוּעֵי רוּחַ וּטְרוּפֵי עֵינַיִם, לְלֹא כֹחַ וּלְלֹא עֵצָה, וַתְּהִי מְהוּמָה וּמְבוּכָה וּמְבוּסָה וְיַד אִישׁ בְּרֵעֵהוּ. וְהָאִישׁ אֲשֶׁר עַל הָאֳנִיָּה רָאָה כִּי אֵין תְּשׁוּעָה, וַיִּזְכֹּר אֶת־בֶּן אֲדוֹנָיו אֲשֶׁר הָפְקַד בְּיָדוֹ, וַיְחַשֵּׁב מַחֲשָׁבוֹת לְמַלְּטוֹ. וַיִּקְשְׁרֵהוּ בְחֶבֶל עֲבוֹת לִשְׁנֵי נֹאדוֹת נְפוּחִים, וּבַקְבּוּק יַיִן תָּלָה בְצַוָּארוֹ, בְּאָמְרוֹ, אִם תִּטְבַּע הָאֳנִיָּה, וְהֶחֱזִיקוּ הַנֹּאדוֹת אֶת־הָעֶלֶם עַל פְּנֵי הַמַּיִם עֵת מָה, אוּלַי תְּהִי לוֹ פְלֵיטָה. וְגַם יֶתֶר אַנְשֵׁי הָאֳנִיָּה חִבְּלוּ תַחְבּוּלוֹת לְהַצִּיל אִישׁ אֶת־נַפְשׁוֹ כַּאֲשֶׁר יָכֹל. וַיִּן פַּשְּׁטוּ עֲרֻמִּים וַיִּקְשְׁרוּ נֹאדוֹת נְפוּחִים בְּמָתְנֵיהֶם, וּמֵהֶם נִקְשְׁרוּ אֶל קוֹרוֹת עֵץ וְאֶל

קְרָשִׁים וְאֶל כַּדִּים וְצַפָּחוֹת רֵיקוֹת וּמוּגָפוֹת, וְאֶל כָּל־כְּלִי אֲשֶׁר יָצוּף עַל פְּנֵי הַמַּיִם, אִישׁ כַּאֲשֶׁר מָצְאָה יָדוֹ בְּתוֹךְ הַמְּהוּמָה. וְהַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים עוֹדָם חוֹתְרִים אֶל הָאֳנִיָּה הָלֹךְ וְחָתוֹר, וַיְמַלְאוּהָ עַד שְׂפָתָהּ. אָז תְּפַלַּח אֶת־הַסְּעָרָה זְעָקָה גְדוֹלָה וּמָרָה, זַעֲקַת שֶׁבֶר וּפַחֲדֵי מָוֶת – וְהָאֳנִיָּה וְכָל־אֲשֶׁר בָּהּ נִבְלְעָה בְּבֶטֶן הַמְּצוּלָה. רַק מְתֵי מְעַט מִיּוֹרְדֶיהָ, וּנְתַנְיָה הָעֶלֶם בְּתוֹכָם, אֲשֶׁר מָצְאוּ פְּלֵיטָה בְּיַד כְּלֵיהֶם, עוֹד נִשְׂאוּ בִזְעָקָה עַל פְּנֵי גַּלֵּי הַיָּם הַזּוֹעֲפִים, וְאוּלָם גַּם בֵּין אֵלֶּה הִפְרִידָה הַסְּעָרָה מְהֵרָה וַתְּגָרְפֵם אִישׁ לְעֶבְרוֹ, וַתְּפִיצֵם לְכָל־רוּחַ, עַד הֶעְלֵם אִישׁ מֵעֵין רֵעֵהוּ.

כָּכָה אָבְדָה הָאֳנִיָּה בְּיוֹם הָעֲבָרוֹת וְאִישׁ לֹא הִכִּיר אֶת־מְקוֹמָהּ.

ו

מֶה הָיְתָה אַחֲרִית יֶתֶר מְתֵי הָאֳנִיָּה אֲשֶׁר הִפְקִידוּ אֶת־נַפְשָׁם בִּידֵי הַיָּם – אֵין יוֹדֵעַ. וְאוּלָם נְתַנְיָה בֶּן־מַלְכִּישׁוּעַ נָשָׂא שְׁנֵי יָמִים תְּמִימִים עַל כֶּתֶף הַגַּלִּים. וְהוּא עוֹדֶנּוּ מוּטָל בֵּין שְׁנֵי הַנֹּאדוֹת בַּתָּוֶךְ כְּעוֹלָל בֵּין שְׁדֵי אִמּוֹ. אָחוּז בֵּינֵיהֶם בַּחֶבֶל וּמֻשְׁלָךְ בְּלִי הֶרֶף מִגַּל לְרֵעֵהוּ. כָּל־הָעֵת הַהִיא לֹא בָא אֶל פִּיו לֹא אֹכֶל וְלֹא מַשְׁקֶה, כִּי הֲמָמוּהוּ מִשְׁבְּרֵי הַיָּם וַיְרוֹצְצוּהוּ וְלֹא יָדַע אֶת־נַפְשׁוֹ. בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בַּבֹּקֶר שָׁכְכָה הַסְּעָרָה פִּתְאֹם וְשֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא זָרְחָה עַל הַמָּיִם. וַיִּצְהַל הַיָּם בִּגְאוֹנוֹ וַיִּצְחָק, וַיְהִי כְּאִלּוּ עָבְרוֹ רוּחַ שָׂשׂוֹן גָּדוֹל מִנְּשׂוֹא. וַיִּפְקַח הָעֶלֶם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה הוּא חָבוּשׁ בֵּין הַנֹּאדוֹת בְּלֶב־יָם וּמֶרְחֲבֵי מֵי זָהָב לְאֵין גְּבוּל הוֹמִים וְצוֹהֲלִים עַל כָּל־סְבִיבוֹתָיו. וַיִּזְכֹּר אֶת־הַסְּעָרָה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר עוֹלְלָה לָאֳנִיָּה וּלְיוֹרְדֶיהָ, וַתִּתְעַטֵּף נַפְשׁוֹ עָלָיו וַיֵּבְךְּ לִבּוֹ בְתוֹכוֹ. וּבְיוֹתֵר הָמָה לִבּוֹ לְזָקֵן בֵּית אָבִיו, סוֹכֵן הָאֳנִיָּה, אֲשֶׁר גַּם בִּהְיוֹת בַּלְהוֹת הַמָּוֶת לְנֶגְדּוֹ עָמַד בֶּאֱמוּנָתוֹ לַאֲדוֹנָיו וַיִּדְאַג לָרִאשׁוֹנָה לִנְתַנְיָה לָתֵת לוֹ פְּלֵיטָה בְּיַד צֶמֶד הַנֹּאדוֹת. וַיֵּצֵא לִבּוֹ לַזָּקֵן וַיִּכָּמְרוּ נִחוּמָיו לוֹ, כִּי נִדְמָה לוֹ פִּתְאֹם כְּאִלּוּ עוֹדֶנּוּ שׁוֹמֵעַ אֶת־קְרִיאָתוֹ הַבּוֹקַעַת אֵלָיו מֵרָחוֹק מִמֶּרְחֲבֵי הַיָּם וּמִנַּהֲמַת גַּלָּיו: נְ־תַ־נְ־יָה!! וַיִּדֹּר נְתַנְיָה בְּלִבּוֹ לֵאמֹר: „אִם יַצִּילֵנִי הָאֱלֹהִים מִיַּד הַמַּיִם הָאַדִּירִים וֶהֱשִׁיבַנִי אֶל בֵּית אָבִי – וְאָסַפְתִּי אֶת כָּל־אַלְמְנוֹת יוֹרְדֵי הָאֳנִיָּה וִיתוֹמֵיהֶם אֵלַי וְכִלְכַּלְתִּים בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים כָּל־יְמֵי חַיַּי כְּיַד אֱלֹהִים עָלַי וְעַל בֵּית אָבִי". עַד כֹּה וְעַד כֹּה וּבְשַׂר נְתַנְיָה הִתְחַמֵּם, וְגַם סַעֲרַת לִבּוֹ שָׁקְטָה מְעָט. וַיִּתְחַזֵּק וַיִּפְתַּח אֶת־פִּי הַבַּקְבּוּק אֲשֶׁר בְּצַוָּארוֹ וַיִּגְמָא מְעַט מִן הַיַּיִן וַתֵּאֹרְנָה עֵינָיו וְכֹחַ יָדָיו שָׁב אֵלָיו. וַיְמַשֵּׁשׁ עוֹד וַיִּמְצָא וְהִנֵּה הָאֵזוֹר אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו שָׁלֵם אִתּוֹ, אֵין נִגְרָע מִן הַצְּרוֹר בְּתוֹכוֹ מְאוּמָה. וַיְהִי לוֹ הַדָּבָר

בְּאוֹת לְטוֹבָה, כִּי יַעֲלֶה עוֹד אֶל בֵּית אֱלֹהִים וְשִׁלֵּם אֶת נִדְרֵי אָבִיו, כְּמִצְוַת אָבִיו עָלָיו, כִּי עַל כֵּן שְׁלוּחַ הוּא בִּדְבַר אָבִיו לַעֲשׂוֹת מִצְוַת אֱלֹהִים.

וַיֵּשֶׁב נְתַנְיָה בְּחֵיק שְׁנֵי הַנֹּאדוֹת, וְהוּא צָף וּמִתְנַדְנֵד בֵּינֵיהֶם עַל פְּנֵי רַחֲבֵי מֵי הַזָּהָב כְּיֶלֶד בָּעֶרֶשׂ, פָּנָיו לְזֹהַר הָרָקִיעַ וְלִבּוֹ תְּפִלָּה וְתִקְוָה וְנִחוּמִים. עוֹדֶנּוּ צָף וְעֵינָיו הַשָּׁמַיְמָה וְהִנֵּה בַּעַל כְּנָפַיִם הוֹפִיעַ בַּמָּרוֹם פִּתְאֹם, עַיִט גָּדוֹל-גָּדוֹל מְאֹד לְמַרְאֶה, וְלָבָן-לָבָן כֻּלּוֹ, וְהוּא טָס וּמְרַחֵף מִמַּעַל לָעֶלֶם בִּתְכֵלֶת הָרָקִיעַ וְנוֹצָתוֹ מַזְהִירָה כְּמֶשִׁי הַלָּבָן לְנֹגַהּ הַשֶּׁמֶשׁ. רֶגַע אֶחָד עָמַד הָעַיִט מִטּוּס וַיְהִי כְּתָלוּי בְּחוּט נֶעְלָם בֵּין הַשָּׁמַיִם וּבֵין הַיָּם, אַךְ מִקֵּץ רֶגַע וְהִנֵּה כְאִלּוּ נִתַּק הַחוּט, וְהָעַיִט נָפַל פִּתְאֹם, כִּירוֹת חֵץ, מִמְּרוֹמִים וַיִּישַׁר לָרֶדֶת אֵלָיו, אֵלָיו. וּבְטֶרֶם יִמְצָא הָעֶלֶם אֶת-לִבּוֹ – וְהִנֵּה הָעַיִט הַנּוֹרָא, כְּבַד הַגְּוִיָּה וְאַדִּיר הָאֶבְרָה, סוֹכֵךְ וּמְנַפְנֵף עַל הָעֶלֶם בִּמְלֹא רֹחַב כְּנָפָיו וְלִפְנֵי עֵינֵי נְתַנְיָה צָצוּ פִּתְאֹם צִפָּרְנֵי שָׁמִיר וְחַרְטֹם צוּר מוֹקֵשׁ, נְטוּיִים בְּחִדּוּדֵיהֶם הָעֲקֻמִּים, הַטּוֹרְפִים, לְעֻמַּת פָּנָיו. חֶרְדַּת מָוֶת אֲחָזָה אֶת-הָעֶלֶם, וַיְהִי כְמֵרִים יָד לְהָסֵךְ לוֹ מִפְּנֵי בֶּן-הַשַּׁחַץ, וְאוּלָם הָעַיִט הִכָּה בְרֶגַע הַזֶּה בְּמַקּוֹרוֹ עַל הַחֶבֶל אֲשֶׁר בְּמָתְנֵי הָעֶלֶם מַכָּה חֲזָקָה מְאֹד, אַחַת וּשְׁתַּיִם וְשָׁלֹשׁ, וַיִּנָּתֵק הַחֶבֶל, וְהָעֶלֶם נֶחֱלַץ מֵאֲסוּרָיו. מִקֵּץ רֶגַע וְהָעַיִט הַלָּבָן הִתְנַשֵּׂא לַמָּרוֹם, אַדִּיר וְכַבִּיר, וּבֵין מַלְקָחֵי צִפָּרְנָיו לְפוּת שְׁלָלוֹ בְחָזְקָה – הָעֶלֶם הַמִּתְעַלֵּף.

מִי אִישׁ הַדַּעַת וְלֹא יָבִין כִּי הָעַיִט אֲשֶׁר יָרַד עַל הָעֶלֶם הוּא הוּא הַנֶּשֶׁר הַגָּדוֹל וְהַלָּבָן, נֶשֶׁר הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה, אֲשֶׁר בְּטוּסוֹ אֶל אִי הַפְּלָאִים לְהָבִיא אֹכֶל לַנַּעֲרָה בַּת מֶלֶךְ אֲרָם, הַכְּלוּאָה שָׁם בַּמִּגְדָּל, רָאָה מִגָּבְהוֹ אֶת הָעֶלֶם הַצָּף עַל פְּנֵי הַיָּם בֵּין שְׁנֵי הַנֹּאדוֹת, וַיָּעַט אֵלָיו מִמְּרוֹמָיו וַיִּשָּׂאֵהוּ.

וְכֹה נִמְשָׁה הָעֶלֶם מִגַּלֵּי הַיָּם וַיִּפֹּל אֶל בֵּין צִפָּרְנֵי הַנֶּשֶׁר. וְצֶמֶד הַנֹּאדוֹת, אַחֲרֵי הִלָּקַח הָעֶלֶם מֵהֶם, צָפוּ לָהֶם לְבַדָּם, שַׁכּוּלִים וַעֲזוּבִים, עַל פְּנֵי מֶרְחֲבֵי הַמַּיִם, וְגַלֵּי הַיָּם נָדוּ וַיֶּהֱמוּ לָהֶם חֶרֶשׁ, כִּי הָיָה מַרְאֵה הַנֹּאדוֹת נִכְלָם וְעָשׁוּק מְאֹד, כִּתְאֹמֵי שְׁדֵי אֵם אֲשֶׁר נֶחֱטַף יוֹנֵק חֲלָבָם מֵחֵיקָהּ.

ז

וְהַנֶּשֶׁר נָשָׂא אֶת נְתַנְיָה וַיּוֹרִידֵהוּ אֶל אִי הַתַּעֲלֻמּוֹת וַיַּנִּיחֵהוּ שָׁם בַּחֻרְשָׁה תַּחַת הָעֵץ – וַיָּעָף לוֹ. וַיְהִי בְּהִנָּעֵר נְתַנְיָה מֵהִתְעַלְּפוּ וְעֵינָיו נִפְקְחוּ, וַיַּרְא וְהִנֵּה הוּא מוּטָל תַּחַת שִׁקְמָה, וּתְאֵנִים שׁוֹעָרוֹת וּצְמוּקוֹת, נֵשֶׁל הַשִּׁקְמָה וְנוֹבְלוֹתֶיהָ, מְפֻזָּרוֹת סְבִיבוֹ כֹּה וָכֹה עַל פְּנֵי הַדֶּשֶׁא. וַיִּשְׁלַח אֶת-יָדוֹ הָרָפָה וַיְאָרֶה לוֹ מְעַט

מִן הַתְּאֵנִים, מֵאֲשֶׁר הִשִּׂיג עַל יָדוֹ, וַיִּתֵּן עַל פִּיו, וְאַחַר גָּמָא עֲלֵיהֶן לִרְוָיָה מִן הַיַּיִן אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּבַּקְבּוּק וַתְּחִי רוּחוֹ וְכֹחוֹ שָׁב אֵלָיו. אָז יִזְכֹּר פִּתְאֹם אֶת שֶׁבֶר הָאֳנִיָּה וְאֶת שׁוּטוֹ עַל הַנֹּאדוֹת בַּיָּם וְאֶת הָעַיִט הַלָּבָן, הַנּוֹרָא, אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו, וַיִּהְיוּ כָל־הַדְּבָרִים בְּעֵינָיו כַּחֲלוֹם וְזָוָעָה בְּהָקִיץ וְלֹא יָדַע אִם יַאֲמִין בָּהֶם וְאִם יֶחְדָּל. וַיָּקָם נְתַנְיָה אַחֲרֵי יִבֹּשֶׁת הַבְּגָדִים עָלָיו וַיֵּצֵא לְהִתְהַלֵּךְ בַּחֹרְשָׁה אֲשֶׁר הוּרַד שָׁמָּה וַיָּשֶׂם פָּנָיו לָתוּר אֶת־הַמָּקוֹם וּלְחָקְרוֹ, אוּלַי יִקָּרֶה לְפָנָיו מַחֲבוֹא וּמָלוֹן, אִם נֶקֶק סֶלַע וְאִם מְחִלַּת עָפָר אוֹ כָל־מִסְתּוֹר זוּלָתָם, אֲשֶׁר יֶהְדְּסֶה שָׁם בַּלַּיְלָה הַבָּא. וַיִּתַּע נְתַנְיָה בַּחֹרְשָׁה אָנֶה וָאָנָה לְלֹא דֶרֶךְ וְנָתִיב, הוֹלֵךְ וּמִתְבּוֹנֵן בְּכָל־מַרְאֶה עֵינָיו מִסָּבִיב. וּכְמוֹ הַיּוֹם רַד וְהָעֶלֶם הִגִּיעַ עַד לִפְנֵי גִבְעָה גְדוֹלָה צוֹמַחַת כְּעִיפֵי סְלָעִים וּפוֹרָה שִׁיחִים וּסְבָכִים כֻּלָּהּ, וְתוּתֵי בָר וְעִנְּבֵי סְנֶה וּוְרָדִים וְכָל־גִּדּוּלֵי פֶּרַע לְמִינֵיהֶם נְטוּשִׁים לָרֹב עַל תְּנֵי צַלְעוֹתֶיהָ וְיַעַר כָּבֵד עֲטָרָה לְרֹאשָׁהּ. וַיָּבוֹא בְאָזְנֵי נְתַנְיָה קוֹל הֶמְיַת מַיִם מְפַכְפְּכִים, וַיְבַקֵּשׁ וַיִּמְצָא מַעְיָן יוֹצֵא מִן הַגִּבְעָה, בְּסֵתֶר הַדֶּשֶׁא וְהַסְּלָעִים, וּמֵימָיו חַיִּים וְזַכִּים. וַיֹּאכַל נְתַנְיָה מִן הַתּוּתִים וְגַם מִלֵּא חָפְנוֹ מֵהֶם וְאֶת־צְמָאוֹ שָׁבַר בְּמֵי הַמַּעְיָן וַיְמַלֵּא מֵהֶם אֶת־בַּקְבּוּקוֹ, וּכְהַחֲלִיפוֹ כֹחַ וַיּוֹסֶף לָלֶכֶת הָלֹךְ וַעֲלוֹת בְּמַעֲלֵה הַגִּבְעָה, מְפַסֵּחַ עַל הַסְּלָעִים וּבוֹקֵעַ לוֹ דֶרֶךְ בֵּין הַשִּׂיחִים, וּפָנָיו אֶל הַיַּעַר בִּמְרוֹמֵי הַגִּבְעָה.

הַשֶּׁמֶשׁ יָשְׁבָה בְּרָאשֵׁי הָעֵצִים וְרַגְלֵי הָעֶלֶם עָמְדוּ בַּמִּישׁוֹר עַל קָדְקֹד הַגִּבְעָה וּמַעֲבֵה יַעַר אֵיתָן, יַעַר קְדוּמִים, וַתַּעַטְהוּ צֵאת הַיַּעַר וַעֲלֶמֶת צְלָלָיו אֲפָפַתְהוּ, וַיִּנְעַם לוֹ הַמָּקוֹם מְאֹד וַיְסִיתֵהוּ לִבּוֹ לְהִתְמוֹדֵד כְּרֶגַע עַל הַדֶּשֶׁא בְּצֵל תִּדְהָר רַעֲנָן וּלְהִנָּפֵשׁ, כִּי עָיֵף מְאֹד מִן הַדֶּרֶךְ וּמֵחֹם הַיּוֹם. וְאוּלָם בְּעוֹדֶנּוּ עוֹשֶׂה הֵנָּה וָהֵנָּה, וַתִּקַּת אָזְנוֹ פִּתְאֹם קוֹל רֶצֶץ דַּק, כְּקוֹל זְמוֹרוֹת יְבֵשׁוֹת בִּדְרֹךְ עֲלֵיהֶן רָגֶל. וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה אַיָּלָה רַכָּה מְקַפֶּצֶת בַּיַּעַר מֵרָחוֹק וְהִיא נֶעְלֶמֶת וְנִגְלָה בֵּין הָעֵצִים חֲלִיפוֹת. וַיְמַהֵר נְתַנְיָה לִדְלֹק אַחֲרֶיהָ, וַיָּרָץ בְּעִקְּבוֹתֶיהָ וַיֵּט אַחֲרֶיהָ עֲקַלְקַלּוֹת, אַחַת הֵנָּה וְאַחַת הֵנָּה, וּבְשָׁטְפוֹ בִּמְרוּצָתוֹ וַיֵּצֵא פִּתְאֹם לִשְׂדֵה יַעַר רְחַב יָדַיִם, מוּצָף כֻּלּוֹ זֹהַר הַשֶּׁמֶשׁ הַשּׁוֹקַעַת. וּמַה הִשְׁתּוֹמֵם נְתַנְיָה בְּהִגָּלוֹת לְפָנָיו מִגְדָּל גָּבוֹהַּ בְּלֵב הַיָּעַר. מָרוֹם וְנִשָּׂא עָמַד הַמִּגְדָּל לְפָנָיו, צִלּוֹ פָּרוּשׂ כְּמַרְבָד שָׁחוֹר עַל הַדֶּשֶׁא וְרֹאשׁוֹ נָטוּי כְּצַוָּאר עָתֵק הַשָּׁמָיְמָה. רֶגַע אֶחָד דִּמָּה נְתַנְיָה כִּי נָחוּהוּ רַגְלָיו אֶל מְקוֹם מוֹשָׁב – וַיִּחַד. אַךְ בְּהִתְבּוֹנְנוֹ אֶל הַמִּגְדָּל מִקָּרוֹב וַיַּרְא כִּי בוֹדֵד הוּא בִּמְקוֹמוֹ, אֵין שָׁם עוֹד כָּל־בַּיִת זוּלָתוֹ. וְגַם אֶת־קִירוֹתָיו הָעִוְּרִים רָאָה, וְאֶת־בִּרְחָיו וּמַנְעוּלָיו מִחוּץ, וַיִּפָּלֵא הַמִּגְדָּל בְּעֵינָיו וַיְהִי לוֹ כְּחִידָה סְתוּמָה וְגַם מַפְחֶדֶת כִּמְעַט. הַאֵין דְּבַר בְּלִיַּעַל יָצוּק בְּמִגְדָּל הַזֶּה? וַיִּמָּלֵךְ עָלָיו לִבּוֹ לְהִזָּהֵר מְאֹד וּלְבִלְתִּי נַסּוֹת דָּבָר אֶל הַמִּגְדָּל עַד אִם חֲקָרוֹ הֵיטֵב וְעַד אִם רֶגֶל תְּחִלָּה

אֶת־כָּל־סְבִיבוֹתָיו. כִּי מִי יוֹדֵעַ אֶת הַמּוֹקֵשׁ הַצָּפוּן בּוֹ. אוּלַי מְעוֹן סֵתֶר הוּא לִמְרַצְּחִים וּלְשׁוֹדְדֵי יַעַר אוֹ מִשְׁכָּן וּבֵית מוֹעֵד לִמְכַשְּׁפִים וּלְקוֹסְמִים.

וּבֵינָתַיִם בָּא הַשֶּׁמֶשׁ וַיְהִי לָיְלָה. אֲפֵלָה כְבֵדָה כִּסְּתָה אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ, וּבַיַּעַר כָּבְדָה הָאֲפֵלָה שִׁבְעָתַיִם. חֳמָרִים חֳמָרִים נֶעֶרְמָה תַּחַת כָּל עֵץ וָשִׂיחַ וַתִּרְבַּץ אִלֶּמֶת וּשְׁחוֹרָה, הֲרַת מְזִמּוֹת וְתַעֲלֻמוֹת, בְּכָל גֵּיא וְשׁוּחָה וּבִמְרוֹמֵי כָל־תֵּל וְגִבְעָה. וּמִבֶּטֶן הַיַּעַר וּמִכָּל־מַעֲמַקָּיו הֵגִיחוּ וּבָאוּ קוֹלוֹת מִקּוֹלוֹת שׁוֹנִים, אֶחָד מוּזָר וּמֻפְלָא מֵרֵעֵהוּ. קוֹל לַחַשׁ וְרַחַשׁ, קוֹל עֱנוֹת וְתַנּוֹת, קוֹל נַהַם וּשְׁאָגָה, יְלֵל חַיְתוֹ יַעַר בִּבְלוֹת בְּשָׂרָם מֶחֶמְדָּה וְאֶנְקַת צִפֳּרֵי לַיִל נְמוּגֵי תַאֲנָתָן, יִבְבַת אֹחִים דְּוֵי תְשׁוּקָה וְתַאֲנִיַּת צִיִּים מִתְהַפְּכִים וּמִתְיַפְּחִים בְּחֶבְלֵי חִשְׁקָם, וַיְהִי הַיַּעַר לְחֶרְדַּת אֱלֹהִים. סָמַר מִפַּחַד בְּשַׂר הָעֶלֶם וַיִּטֹּשׁ אֶת־דְּבַר הָאַיָּלָה וְאֶת־דְּבַר הַמִּגְדָּל, וַיָּבוֹא אֶל נְקִיק סֶלַע אֲשֶׁר רָאָהוּ לוֹ מִבְּעוֹד יוֹם, לְהִסָּתֵר שָׁם מִבִּעוּתֵי הַלַּיְלָה וְצִנָּתוֹ, וַיִּסְתֹּם אֶת מְבוֹא הַנָּקִיק בַּאֲבָנִים וַיִּשְׁכַּב עַל הָאָרֶץ וַיֵּרָדַם.

וְעַרְפִלֵּי לַיְלָה יָרְדוּ וַיְגַשְׁשׁוּ כְעִוְרִים בָּאֲפֵלָה וַיִּפְרְשׂוּ עַד הַבֹּקֶר סְדִינִים שְׁחוֹרִים עַל הַיַּעַר וְעַל שְׁתֵּי הַנְּפָשׁוֹת הַנִּרְדָּמוֹת בְּחֵיקוֹ, נֶפֶשׁ נָפֶשׁ בְּפִנָּתָהּ הַבּוֹדֵדָה: הָעַלְמָה בַּעֲלִיַּת הַמִּגְדָּל וְהָעֶלֶם בִּנְקִיק הַסָּלַע.

ח

הַבֹּקֶר אוֹר וּמַקְהֵלוֹת רִבְבוֹת כַּנְפֵי רְנָנִים וּפִיפִיּוֹת צִפֳּרִים הִצְהִילוּ אֶת־הַיַּעַר וּמְלוֹאוֹ וַיְרַנְּנוּ עֳפָאֵי כָל־עֵץ וָשִׂיחַ. וַתַּעַל זִמְרָתָם הָאַדִּירָה הַשָּׁמַיְמָה וַתִּתַּךְ כִּמְטָרוֹת זָהָב וְכִבְרַד פְּנִינִים עַל הַדֶּשֶׁא הַטָּלוּל. וַיַּעֲמֹד הַיַּעַר רָטֹב וְרַעֲנָן, אֵיתָן וְדָשֵׁן, שַׂגִּיא צַמָּרוֹת וּרְוֵה לְשַׁד, רוֹחֵץ רֹאשׁוֹ בְּזֹהַר שֶׁמֶשׁ וְטוֹבֵל רַגְלָיו בְּרְסִיסֵי הַדֶּשֶׁא, וְכָל־פָּנָיו וּקְרָבָיו נוֹהֲרִים וְרוֹחֲפִים מִגִּיל. וְרִנְנַת הַצִּפֳּרִים הֵעִירָה אֶת־הָעֶלֶם, וַיָּקָם וַיֵּצֵא הַיַּעְרָה, וְהוּא מָלֵא כֹחַ וּגְבוּרַת עֲלוּמִים כְּשֶׁהָיָה, כִּי הֶחֱלִיצָה הַשֵּׁנָה אֶת עַצְמוֹתָיו וְגַם יַד הַבֹּקֶר הַנִּפְלָא הָיְתָה עָלָיו לְטוֹבָה לְהַצְהִיל רוּחוֹ וּלְחַדֵּשׁ כֹּחוֹ. וַיִּזְכֹּר אֶת־מִגְדַּל הַפְּלָאִים אֲשֶׁר רָאָהוּ אֶמֶשׁ בִּשְׂדֵה־הַיַּעַר וַיָּשָׁב אֶל הַמָּקוֹם הַהוּא, וַיִּבְחַר לוֹ מוֹשַׁב סֵתֶר בְּחֶבְיוֹן אַחַד הַסְּבָכִים הָעֲבֻתִּים מֵאַחֲרֵי סְעִיף סֶלַע, וּבְשִׁבְתּוֹ שָׁם לְמוֹ אֶרֶב נָדַר בְּלִבּוֹ לֵאמֹר: לֹא אָמוּשׁ מִזֶּה וְלֹא אֶשְׁקֹט עַד אִם נִגְלָה לִי רָז הַמִּגְדָּל וְעַד אִם בָּאתִי עַד חֵקֶר תְּכוּנָתוֹ, וְלוּא גַם בְּנַפְשִׁי.

וַיְהִי הוּא יוֹשֵׁב בְּמַאֲרָבוֹ, מֵצִיץ מִן הַחֲרַכִּים וְעֵינָיו בַּמִּגְדָּל, וְהִנֵּה הִגִּיעַ לְאָזְנָיו מֵאֵצֶל הַמִּגְדָּל קוֹל פָּרוּעַ כְּקוֹל לֹא אָדָם, קוֹל צוֹרֵחַ וְאוֹמֵר:

– הִנֵּנִי, הִנֵּנִי! הֲשָׁלוֹם הַשָּׁלוֹם לָךְ, בַּת הַמֶּלֶךְ?

וַיִּתְמַהּ הָעֶלֶם, כִּי לֹא רָאָה כָל־תְּמוּנָה. אַךְ פִּתְאֹם נִפְקְחוּ עֵינָיו לִרְוָחָה מִתִּמָּהוֹן שִׁבְעָתַיִם וַתִּצָּמֵדְנָה כְמַסְמְרִים לְאֶחָד מֵאֶשְׁנַבֵּי הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר עִם הָאַלּוֹן: שָׁם עַל יַד הָאֶשְׁנָב, בִּפְנִים הָעֲלִיָּה, הוֹפִיעָה, בְּתֻמַּת יָפְיָהּ וּבְחֶסֶד עֲלוּמֶיהָ, נַעֲרָה עֲדִינָה כְּלִילַת חֵן וְנוֹגַהּ עֵינַיִם, כְּבַת אֱלֹהִים לְמַרְאֶה. וּפָנֶיהָ הַזַּכִּים זָרְחוּ בְתוֹךְ הָאֶשְׁנָב כִּפְנֵי הַלְּבָנָה בְטָהֳרָתָהּ. רֶגַע אֶחָד נִצְּבָה הַנַּעֲרָה מַחֲרִישָׁה וַעֲצוּבָה וּפָנֶיהָ אֶל צַמֶּרֶת הָאַלּוֹן. אַחֲרֵי כֵן הוֹצִיאָה רֹאשָׁהּ הַחוּצָה וּבְהַשְׁקִיפָהּ אֶל הַצַּמֶּרֶת אָמְרָה בְנֹעַם וּבְחֵן:

– שָׁלוֹם שָׁלוֹם לִי, תֻּכִּיִּי הַנֶּחְמָד! כֹּה לֶחָי, צִפּוֹר שַׁעֲשׁוּעַי! וְאַתָּה, הַפּוֹזֵז מַה שְּׁלוֹמְךָ?

וְהִנֵּה הַקּוֹל הַצּוֹרֵחַ יוֹצֵא שֵׁנִית מִבֵּין הָעֳפָאִים וְהוּא צוֹרֵחַ וְאוֹמֵר:

– שָׁלוֹם שָׁלוֹם, בַּת הַמֶּלֶךְ, כֹּה לֶחָי, כֹּה לֶחָי!

שְׂחוֹק־קַל עָלָה עַל שִׂפְתֵי הַנַּעֲרָה, וְאוּלָם עֵינֶיהָ הִרְעִיפוּ יָגוֹן, וַתּוֹסֶף לְדַבֵּר וְקוֹלָהּ רַךְ וּרְוֵה דְאָבָה, וַתֹּאמֶר:

– הֲרַק זֹאת בְּפִיךָ אֵלַי הַיּוֹם, הַתֻּכִּי? הַאֵין אִתְּךָ הַפַּעַם לְהַשְׁמִיעֵנִי כָּל־חֲדָשָׁה? אוּלַי תּוּכַל לְהַגִּיד לִי, הֲיַאַרְכוּ עוֹד יְמֵי כִלְאִי פֹּה בְּאִי הַשָּׁמֵם? וְאִם בֹּא יָבֹא עוֹד גּוֹאֵל לִי? הֲלֹא תַעֲנֶה, הַתֻּכִּי, הֲבֹא יָבֹא?

וְהַקּוֹל הַמּוּזָר צוֹרֵחַ:

– בֹּא יָבֹא, בַּת הַמֶּלֶךְ, בֹּא יָבֹא, בֹּא יָבֹא.

וַתֵּאָנַח הַנַּעֲרָה בְּשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם וַתִּקְרָא:

– אֲהָהּ, צִפּוֹר נִחוּמַי? וּמַדּוּעַ בּוֹשֵׁשׁ לָבוֹא? לָמָּה אֶחֱרוּ פְעָמָיו? רְאֵה, יָמִים עַל יָמִים תִּכְלֶינָה עֵינַי מִיַּחֵל לוֹ. עַל מִשְׁכָּבִי בַּלֵּילוֹת יְשַׁוַּע אֵלָיו לִבִּי מִמַּעֲמַקִּים, וּמַדּוּעַ לֹא בָא עוֹד גּוֹאֲלִי? מַדּוּעַ לֹא בָא?

וְהַקּוֹל עָנָה:

– בָּא, בָּא, בַּת הַמֶּלֶךְ, בָּרוּךְ הַבָּא!

וְהַנַּעֲרָה הֶעֱמִיקָה לִשְׁאֹל בְּמְרִי שִׂיחָהּ וַתֹּאמֶר

– וְאִם אָמְנָם בָּא כִּדְבָרֶיךָ, הַתֻּכִּי, אַיֵּה אֵפוֹא אוֹתוֹתָיו? לָמָּה יְהִי כְמַסְתִּיר פָּנִים מִמֶּנִּי? מַדּוּעַ יַחְשֹׂךְ מִמֶּנִּי אֶת־אוֹר עֵינָיו וְאֶת־הוֹד קוֹלוֹ? מַדּוּעַ לֹא רְאִיתִיו וְלֹא שְׁמַעְתִּיו?

וְהַקּוֹל יוֹצֵא מִתּוֹךְ הַצַּמֶּרֶת וְצוֹרֵחַ:

– רְאִיתִיו, שְׁמַעְתִּיו, בַּת הַמֶּלֶךְ.

וַיִּנְהֲרוּ פְּנֵי בַת הַמֶּלֶךְ וַתִּקְרָא בְקוֹל:

– הַאֻמְנָם רְאִיתוֹ פָּנִים אֶל פָּנִים? וְגַם אֶת־קוֹלוֹ שָׁמַעְתְּ? אַיֵּה אֵפוֹא הוּא? הֲרָחוֹק הוּא אִם קָרוֹב?

וְהַקּוֹל מִתּוֹךְ הַצַּמֶּרֶת צוֹרֵחַ וְעוֹנֶה:

– רָחוֹק וְקָרוֹב, בַּת הַמֶּלֶךְ, שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב.

וַתּוֹסֶף הַנַּעֲרָה וַתֹּאמַר, וְהִיא מִתְעַטֶּפֶת בִּיגוֹנָהּ:

– וְאִם גַּם קָרוֹב הוּא, צִפּוֹר חֲמֻדוֹת, אֲנִי, הָהּ, מַה תִּקְוָתִי כִּי אֲיַחֵל לוֹ? הֲיַעֲשֶׂה לוֹ אֱלֹהִים כְּנָפַיִם לְהַעֲלוֹתוֹ אֵלַי? וְאִם זְרוֹעַ כָּאֵל לוֹ לְגַדֵּעַ בְּרִיחֵי בַרְזֶל וִישַׁבֵּר מַנְעוּלֵיהֶם? אֵיכָה יָבֹא חֲדָרַי וְאֵיכָה תַּשִּׂיגֵנִי יָדוֹ וַאֲנִי סְגוּרָה וּמְסֻגֶּרֶת בְּרֹאשׁ הַמִּגְדָּל הַגָּבוֹהַּ הַזֶּה? הֲלֹא תַגִּידִי לִי, צִפּוֹר קְסָמִים.

וּכְמַעֲנֶה לִשְׁאֵלַת הַנַּעֲרָה רָחַשׁ הַפַּעַם לֵב הַצַּמֶּרֶת רַחַשׁ נֶעְלָם, וּנְתַנְיָה רָאֲתָה מִמַּחֲבוֹאוֹ וְהִנֵּה עוֹף פֶּלֶאי נַעֲלָה מֵחֵיק הַצַּמֶּרֶת וּבְרַחֲפוֹ אַחַת הֵנָּה וְאַחַת הֵנָּה וַיְיַשֵּׁר פִּתְאֹם וַיָּנַח בְּרֹאשׁ הַסְּבַךְ אֲשֶׁר הִתְחַבֵּא הָעֶלֶם מֵאַחֲרָיו, וַיִּצְרַח בְּגָרוֹן נוֹרָאוֹת, וַיְהִי כִּמְעָרֶה עַל רֹאשׁ הָעֶלֶם מִתַּחַת אֶת־כָּל־פָּרָשַׁת צִוְחוֹתָיו וְאִמְרוֹתָיו יַחַד:

– הִנְנִי הִנֵּנִי, בָּא בָא, בָּרוּךְ הַבָּא, שָׁלוֹם שָׁלוֹם, כֹּה לֶחָי!

וּכְהוֹצִיאוֹ כָל־רוּחוֹ וַיִּפְרֹשׂ כָּנָף וַיֵּעָלֵם בַּעֲבִי הַיָּעַר.

וְהָעֶלֶם הִתְכַּנֵּס בְּתִמָּהוֹן לְבָבוֹ מֵאַחֲרֵי הַסְּבַךְ וַיִּרְעַד כְּעָלֶה, כִּי בָאוּהוּ הַדְּבָרִים כַּחֲלוֹם אֵין שַׁחַר לוֹ, וְלֹא הֶאֱמִין לְמַרְאֵה עֵינָיו וּלְמִשְׁמַע אָזְנָיו. מִי בָנָה אֶת־הַמִּגְדָּל בַּמָּקוֹם הַנּוֹרָא הַזֶּה? וּמִי הִיא הַנַּעֲרָה בַּת הַמֶּלֶךְ הַסְּפוּנָה בוֹ? וְרַבָּה מְאֹד פְּלִיאָתוֹ עַל הַצִּפּוֹר הַמְדַבֶּרֶת. אָכֵן רַבַּת שָׁמְעָה אָזְנוֹ עַל צִפֳּרִים מַהֲגוֹת, וְאוּלָם זֹאת לוֹ הַפַּעַם הָרִאשׁוֹנָה בִּימֵי חַיָּיו אֲשֶׁר הֱבִיאוֹ אֱלֹהִים לִרְאוֹת צִפּוֹר פְּלָאִים כָּזֹאת עַיִן בְּעַיִן וְלִשְׁמֹעַ אֶת־שִׂיחָתָהּ בְּמוֹ אָזְנָיו. לֹא אִישׁ יְרֵא וְרַךְ לֵבָב הוּא וְאַחֲרֵי קְסָמִים לֹא יֵלֵךְ לִבּוֹ, וּבְכָל־זֹאת מָה רָחֲפוּ עַצְמוֹתָיו בְּחַנּוֹת הַצִּפּוֹר עַל שִׂיחַ מַאֲרָבוֹ מִמַּעַל לְרֹאשׁוֹ וְצִוְחוֹתֶיהָ בִגְרוֹנָהּ. כִּלָּא כָלָא אֶת־נִשְׁמַת אַפּוֹ וּלְכָל הֶגֶה מִפִּיהָ כִּמְעַט גָּוַע לִבּוֹ מִפַּחַד.

וְלֹא יָדַע נְתַנְיָה, כִּי נְכוֹנוּ לוֹ עוֹד בַּמָּקוֹם הַזֶּה נִפְלָאוֹת וּנְצוּרוֹת מֵאֵלֶּה.

ט

וְכִרְפוֹת מְעַט מִן הָעֶלֶם תִּמְהוֹן לִבּוֹ שָׁב לְמַאֲרָבוֹ וְעֵינוֹ חִפְּשָׂה רִאשׁוֹנָה אֶת פְּנֵי הַנַּעֲרָה בָּאֶשְׁנָב, וְאוּלָם הַנַּעֲרָה נֶעֶלְמָה וְאֵינֶנָּה. וַיֶּעְגַּם מְאֹד לֵב נְתַנְיָה וַיְהִי כְּאִלּוּ קָדַר עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם. אָז יַעֲלוּ לִפְנֵי נְתַנְיָה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר נָפְלוּ

בֵּין הַנַּעֲרָה וּבֵין הַצִּפּוֹר וַיִּתַּר בְּלִבּוֹ לָדַעַת מִי הִיא בַּת הַחֲמֻדוֹת חִוֶּרֶת הַפָּנִים וְנוּגַת הָעֵינַיִם אֲשֶׁר נִגְלְתָה אֵלָיו מִן הָאֶשְׁנָב? וּמִי אַכְזָר וְאַבִּיר לֵב אֲשֶׁר כְּלָאָהּ בַּמִּגְדָּל? וַיִּלֶא לִמְצֹא פֵּשֶׁר הַחִידָה.

עוֹד לִבּוֹ וְכָל קְרָבָיו הוֹמִים לַנַּעֲרָה – וְהִנֵּה הֶאָח! רָאֲתָה עֵינוֹ אֶת בַּת הַחֲמֻדוֹת שֵׁנִית! וְאוּלָם לֹא מִבַּעַד לָאֶשְׁנָב נִשְׁקְפָה אֵלָיו הַפַּעַם. כִּי מֵעַל גַּג הַמִּגְדָּל הוֹפִיעָה. שָׁם בִּמְרוֹמֵי הַצְּרִיחַ, מוּל זֹהַר שֶׁמֶשׁ הִיא טוֹפֶפֶת דּוּמָם, זַכָּה וּמְאִירָה, כְּעָב קְטַנָּה וּצְחוֹרָה הַדָּאָה עַל פְּנֵי תְכֵלֶת הָרָקִיעַ וּפָנֶיהָ יַזְהִירוּ מִתּוֹךְ בֹּר שַׂלְמוֹתֶיהָ הַלְּבָנוֹת כִּפְנֵי מַלְאַךְ אֱלֹהִים מֵעַרְפִלֵּי טֹהַר.

וּבְעוֹד רִגְעֵי מִסְפָּר וְהִנֵּה עָמְדָה הַנַּעֲרָה וְגַם נִצָּבָה וַתָּצֶל בְּכַף יְמִינָהּ עַל עֵינֶיהָ וּפָנֶיהָ לִפְאַת הָרָקִיעַ יָמָּה. וּמִקְצֵה הָרָקִיעַ נִגְלְתָה בָּעֵת הַהִיא נְקֻדָּה קְטַנָּה מְסֻסָּה בֵּין הַשָּׁמַיִם וּבֵין הָאָרֶץ, וְהִיא הוֹלֶכֶת וּקְרֵבָה, הוֹלֶכֶת וּגְדוֹלָה, עַד הֱיוֹת לָהּ אֶבְרָה וְחַרְטֹם וּדְמוּת עַיִט גָּדוֹל וְנוֹרָא מְאֹד לְמַרְאֶה וְלָבָן נוֹצָה כֻּלּוֹ. וַיֵּרֶד הָעַיִט הַלָּבָן וַיָּנַח עַל גַּג הַמִּגְדָּל וַיִּתְיַצֵּב עַל יַד הַנַּעֲרָה.

וּנְתַנְיָה רָאָה מִמַּאֲרָבוֹ אֶת־בַּעַל הַכְּנָפַיִם וַיָּפָג לִבּוֹ. כִּמְעַט בָּקְעָה צְעָקָה גְדוֹלָה מִפִּיו, צַעֲקַת תִּמָּהוֹן וָפַחַד. הֲלֹא זֶה הָעַיִט הַנּוֹרָא, בֶּן הַשַּׁחַץ, אֲשֶׁר מִזֶּהוּ מִן הַמַּיִם וַיְבִיאֵהוּ הֲלוֹם. הַכֵּר הִכִּירוֹ בְּלֹבֶן נוֹצָתוֹ וּבְכָל־מַרְאֵהוּ הָאָיֹם. וּבְכָל־זֹאת הִתְאַפֵּק נְתַנְיָה וַיֵּשֶׁב בְּמַאֲרָבוֹ דּוּמָם וְעֵינָיו כָּלוֹת לְאַחֲרִית דָּבָר.

וְהָעַיִט הַגָּדוֹל, הוּא הַנֶּשֶׁר הַלָּבָן, מְכַלְכֵּל הַנַּעֲרָה בְּמִצְוַת שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ, פָּרַשׂ כְּנָפָיו אַחֲרֵי הִתְמַהְמְהוֹ מְעַט וַיָּעָף לוֹ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר בָּא בָהּ, כְּמִשְׁפָּטוֹ יוֹם יוֹם. וְגַם הַנַּעֲרָה אַחֲרֵי עֲשׂוֹתָהּ כֹּה וָכֹה נֶעֶלְמָה שֵׁנִית מֵעֵינֵי נְתַנְיָה, וַיְהִי כְּאִלּוּ שָׁב וַיּוּעַם עָלָיו זֹהַר הַשֶּׁמֶשׁ. וַיּוֹחֶל לָהּ עַד בּוֹשׁ וְהִיא אֵינֶנָּה וְאֵינֶנָּה. וַיָּבֹא עֶצֶב רַב בְּלִבּוֹ. וַיֵּשֶׁב בְּמַחֲבוֹאוֹ קוֹדֵר וּמַשְׁמִים וּקְרָבָיו יָם נִגְרָשׁ, כִּי מֵעֵת הוֹפִיעָה אֵלָיו דְּמוּת בַּת־הַפְּלָאִים מִמְּרוֹמֵי הַמִּגְדָּל וַיַּעַל בְּאָזְנָיו נֹעַם קוֹלָהּ – נִפְעַם לְבָבוֹ מְאֹד וְרוּחוֹ לֹא יָדְעָה עוֹד מְנוּחָה. יָצְאָה נַפְשׁוֹ בְדַבְּרָהּ. כָּל נִחוּמָיו נִכְמְרוּ לָהּ. לַשָּׁוְא חִפֵּשׂ לָדַעַת פֵּשֶׁר תַּעֲלֻמוֹת הַמִּגְדָּל. חִידָה הִיא וַתְּהִי לְחִידָה.

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָצְרָה רוּחַ נְתַנְיָה לָשֶׁבֶת תַּחְתָּיו וּלְחַכּוֹת. וַיֵּצֵא מִמַּחֲבוֹאוֹ חֶרֶשׁ וַיָּחָן לָגֶשֶׁת אֶל הַמִּגְדָּל, לְמַעַן הִתְבּוֹנֵן אֵלָיו מִקָּרוֹב. וַיָּבֹא בַלָּאט אֶל בֵּין הַשִּׂיחִים וְהַסְּבָכִים הַקְּרוֹבִים מְאֹד אֶל הַמִּגְדָּל, וּבְהִזָּהֲרוֹ לְבִלְתִּי הֵרָאוֹת וּלְבִלְתִּי הַשְׁמִיעַ קוֹל, הִקִּיף אֶת־הַמִּגְדָּל וַיְתוּרֵהוּ מִסָּבִיב. הִקִּף וְסָב כַּמָּה פְעָמִים. וְהוּא כָל־הָעֵת כְּמִתְגַּנֵּב, רוֹאֶה וְלֹא נִרְאֶה, כִּי עוֹד פַּחַד הַמִּגְדָּל וְרָזָיו עָלָיו. וַיְחַפֵּשׂ בְּכָל קִירוֹת הַמִּגְדָּל מִתַּחַת, חִפֵּשׂ וְתוּר שִׁבְעָתַיִם, אוּלַי יִמְצָא מָבוֹא אוֹ פֶתַח אוֹ כָל־חוֹר וּמַחְתֶּרֶת זוּלָתָם, וְאוּלָם תִּקְוָתוֹ הָיְתָה מַפַּח נָפֶשׁ. קִירוֹת הַבַּיִת אֲטוּמִים אֲטוּמִים

הֵם מִקַּרְקְעָם וְעַד אֶשְׁנַבֵּיהֶם, וְאֶת־הָאֶשְׁנַבִּים לֹא תַשִּׂיג יָדוֹ לְעוֹלָם, כִּי גְבוֹהִים גְּבוֹהִים הֵם מְאֹד מִמֶּנּוּ, וְהַקִּירוֹת חֲלָקִים, לֹא זִיז לָהֶם וְלֹא כַרְכֹּב וְלֹא כָל־בֵּית אֲחִיזָה. וְהַשַּׁעַר הָאֶחָד אֲשֶׁר לַמִּגְדָּל עַל בְּרִיחָיו וּמַנְעוּלָיו בַּרְזֶל עֶשֶׁת כֻּלּוֹ וְכֻלּוֹ סָגוּר וְנָעוּל וְחָתוּם שִׁבְעָתַיִם, לֹא תוּכַל לוֹ יַד שִׁמְשׁוֹן וּזְרוֹעַ גָּלְיָת.

וּבְכָל זֹאת לֹא אָמַר נְתַנְיָה נוֹאָשׁ. וַיְחַפֵּשׂ עוֹד, וַיְחַבֵּל בְּלִבּוֹ שִׁבְעִים וְשֶׁבַע תַּחְבּוּלוֹת, אֵיכָה יַעֲשֶׂה וְנֶחְשְׂפוּ לוֹ תַּעֲלֻמוֹת הַמִּגְדָּל. רֶגַע אֶחָד בָּאָה מַחֲשָׁבָה בְּלִבּוֹ, אוּלַי יְהִי לוֹ הָאַלּוֹן לִישׁוּעָה, כִּי עַל כֵּן קָרוֹב הוּא אֶל קִיר הַמִּגְדָּל וְהוּא מְשַׁלֵּחַ בַּדִּים עַד לָאֶשְׁנָב אֲשֶׁר נִשְׁקְפָה הַנַּעֲרָה בַּעֲדוֹ. וְאוּלָם בְּהִתְבּוֹנְנוֹ אֶל גֹּבַהּ קוֹמָתוֹ וְאֶל חֶלְקַת גִּזְעוֹ רָפוּ יָדָיו וַיִּנָּחֶם מֵעֲצָתוֹ, כִּי מִי יַעֲרֹב אֶת־לִבּוֹ לְתַפֵּשׂ וְלַעֲלוֹת בְּגֶזַע גָּבוֹהַּ כָּזֶה וְלֹא תִשָּׁבֵר מַפְרַקְתּוֹ? שְׂאֵת הָאַלּוֹן הֶעָנָק, גֹּבַהּ הַקּוֹמָה וְאֹפֶל הַצַּמֶּרֶת, כִּמְעַט בְּעַתַּתּוּ. חָסוֹן וְזָעֵף הוּא נִצָּב עַל מִשְׁמַרְתּוֹ, מִשְׁמֶרֶת נוֹטֵר נֶאֱמָן וּבוֹדֵד, וְהוּא כְּמַזְהִיר: אַל תָּסוּר רֶגֶל הֲלוֹם, כָּל הַקָּרֵב הַקָּרֵב לֹא יִנָּקֶה. וּבְכָל זֹאת לֹא הִסִּיעַ הָעֶלֶם אֶת־הָאַלּוֹן מִלִּבּוֹ וַיִּשְׁמְרֵהוּ לְעֵת מְצוֹא.

ו

וַיְהִי כִּי נִלְאָה נְתַנְיָה הַפַּעַם מִמְּצוֹא עֵצָה, וַיֵּשֶׁב בְּהֶחָבֵא הַיַּעֲרָה, כִּי עַד כֹּה וְעַד כֹּה חָזַק עָלָיו הָרָעָב, וְגַם עָיֵף מְאֹד מִכָּל־הַפְּלָאוֹת אֲשֶׁר הִשִּׂיגוּהוּ הַבֹּקֶר יַחַד וַיַּכְרִיעוּהוּ. וַיֵּרֶד אַט אֶל חֻרְשַׁת הַתּוּתִים וַיִּסְעַד לִבּוֹ מֵהֶם וְאֶת צִמָּאוֹ שָׁבַר מִמֵּי הַמַּעְיָן, אַחֲרֵי כֵן שָׁכַב תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִים לְהִנָּפֵשׁ מְעַט וּלְחַשֵּׁב דְּרָכָיו.

הוּא תַּחַת הַשִּׂיחַ וְלִבּוֹ וְכָל־מַעְיָנָיו בַּמִּגְדָּל וּבַנַּעֲרָה הַסְּפוּנָה בוֹ. דְּמוּת בַּת הַפְּלָאוֹת בְּהַשְׁקִיפָהּ בְּעַד הָאֶשְׁנָב לֹא תָמוּשׁ מִנֶּגֶד עֵינָיו. דָּתוֹר תַּהֵר לָבֹא גַם אֶל מִתַּחַת לִשְׁמוּרוֹתֵיהֶן הָעֲצוּמוֹת. קוֹל תַּחֲנוּנֶיהָ עוֹדֶנּוּ מְשַׁוֵּעַ בְּאָזְנָיו: מַדּוּעַ לֹא בָא עוֹד גּוֹאֲלִי? לָמָּה אֶחֱרוּ פְעָמָיו?

וּפִתְאֹם נִנְעַר לֵב הָעֶלֶם וַיְהִי כְאִלּוּ הֲלָפַתּוּ קֶרֶן נֹגַהּ, וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ: הַאִם לֹא אָנֹכִי הַגּוֹאֵל? הַאִם לֹא אוֹתִי יְעָדַנִי אֱלֹהִים לְהָבִיא פְדוּת לַנַּעֲרָה? הַחִנָּם הִכְבִּיר עָלַי אֱלֹהִים אֶת־צְבָא פְלָאָיו וּמְסִבּוֹתָיו לַהֲבִיאֵנִי עַד הֲלוֹם? הַאִם לֹא בְשֶׁל הַנַּעֲרָה הַזֹּאת הוּטַל הַסַּעַר בַּיָּם וַתִּשָּׁבֵר הָאֳנִיָּה? הַאִם לֹא לְמַעֲנָהּ נְשָׂאַתְנִי הֵנָּה יַד אֱלֹהִים עַל כַּנְפֵי הַנֶּשֶׁר?

וְהָעֶלֶם הֶחֱזִיק בְּדִמְיוֹן לִבּוֹ וְלֹא הִרְפָּה עוֹד מִמֶּנּוּ וַיּוֹסֶף לִשְׁאֹל:

— וְאוּלָם אִם אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִיא, מַדּוּעַ הַחֵלָּה וְלֹא בִצְּעָהּ? מַה בֶּצַע כִּ

הוּבֵאתִי עַד הֲלוֹם – וְהַמִּגְדָּל סָגוּר וּמְסֻגָּר לְפָנַי וַאֲנִי טֶרֶם אֵדַע אֵיכָה אַבְקִיעֶנּוּ אֵלַי וְאֵיכָה תַּשִּׂיג יָדִי אֶת־בַּת הַפְּלָאוֹת הַכְּלוּאָה בוֹ? אֵיכָה אֶגְאָלֶנָּה וְהִיא סְגוּרָה חֶדֶר בְּחֶדֶר בִּמְרוֹם הַמִּגְדָּל לִפְנִים מִשִּׁבְעָה בְרִיחִים וּמִשִּׁבְעָה מַנְעוּלִים וּמִשִּׁבְעָה חוֹתָמוֹת.

וְלֵב הַנַּעַר עָטָה אֹפֶל שֵׁנִית וַיֵּמַר לוֹ מְאֹד, וַיְשַׁוַּע לִבּוֹ בְתוֹכוֹ בְּלִי קוֹל:

– אֲהָהּ אֱלֹהִים, מַדּוּעַ לֹא צִוִּיתָ אֶת־הָעַיִט וֶהֱטִילַנִי עַל גַּג הַמִּגְדָּל תַּחַת אֲשֶׁר הִשְׁלִיכַנִי אַרְצָה? אוֹ כַתְּכִי הַזֶּה לוּ שַׁתַּנִי, אֲשֶׁר יַגְבִּיהַּ לִמְרוֹם הָאַלּוֹן וִידַבֵּר עִם הַנַּעֲרָה פֶּה אֶל פֶּה לְכָל אַוַּת נַפְשׁוֹ; אוֹ לוּ כְאַחַת הַצִּפֳּרִים הַקְּטַנּוֹת אֶהְיֶה, אֲשֶׁר תָּשִׂים אֶת־קִנָּהּ מִמַּעַל לְאֶשְׁנַב הַנַּעֲרָה וַאֲשֶׁר תָּבֹא לָשֶׁבֶת וּלְצַפְצֵף עַל שִׂבְכַת אֶשְׁנַבָּהּ וְעַל גַּג כִּלְאָהּ כְּכָל־אֲשֶׁר יִהְיֶה עִם רוּחָהּ וּבְאֵין מַכְלִים דָּבָר.

וְגַם בַּהֲגוּתוֹ נְכָאִים לֹא חָדַל נְתַנְיָה מֵרְקוֹם מְזִמּוֹת וּמִשִּׁית עֵצוֹת בְּנַפְשׁוֹ. אֵיכָה יַהֲרֹס אֶל הַמִּגְדָּל וְהֵסִיר מֵעָלָיו אֵת מַסֵּכַת תַּעֲלֻמוֹתָיו. יֵשׁ אֲשֶׁר זָמַם לַהֲדֹר אֶל הַמִּגְדָּל לַיְלָה בַּמַּחְתֶּרֶת כְּגַנָּב, וְיֵשׁ אֲשֶׁר אָמַר לָגֶשֶׁת בְּלִי פַחַד אֶל הַמִּגְדָּל אֶל מִתַּחַת לְאֶשְׁנַב הַנַּעֲרָה וְקָרָא אֵלֶיהָ וּבָא אִתָּהּ בִּדְבָרִים, אוּלַי יַצִּיל מִפִּיהָ פֵּשֶׁר דְּבַר כָּל־הַחִידָה, וּמִי יוֹדֵעַ, אוּלַי תּוֹרִיד אֵלָיו חֶבֶל לְהַעֲלוֹתוֹ בְּעַד הָאֶשְׁנָב אֵלֶיהָ.

תַּחְבּוּלוֹת כָּאֵלֶּה וְכָאֵלֶּה עָלוּ עַל לֵב נְתַנְיָה, וְאוּלָם גַּם בְּאַחַת מֵהֶן לֹא מָצָא נָחַת, וְלֹא מַמְרֵךְ לֵב וּמַפְחִידוֹ לְנַפְשׁוֹ, כִּי אִם מִדְאָגָה, פֶּן יַעֲשֶׂה מַדְּהֵם מִבְּלִי דַעַת וִיבֻלַּע לַנַּעֲרָה בִּגְלָלוֹ וְחָטָא בְנַפְשָׁהּ.

וּנְתַנְיָה שָׁכַב תַּחַת הַשִּׂיחַ עַד בּוֹשׁ, רוּחוֹ סוֹעֶרֶת וּמְסֹעֶרֶת וְלִבּוֹ נִהִיל מְזִמּוֹת. וּכְכָל־אֲשֶׁר תִּרְבֶּינָה מְזִמּוֹתָיו כֵּן יִשְׂתָּרְגוּ וְכֵן יַעֲלוּ בְתוֹכָן דִּמְיוֹנוֹת שָׁוְא וְחֶזְיוֹנוֹת תַּעְתּוּעִים, לְהַלְאוֹת נֶפֶשׁ וּלְהַתְעוֹת לֵב. לֹא הָיְתָה תַחְבּוּלָה אֲשֶׁר לֹא נֶאֱחַז בָּהּ וַאֲשֶׁר בֶּן־רֶגַע לֹא נוֹאַשׁ מִמֶּנָּה. לָאַחֲרוֹנָה יָגְעָה רוּחוֹ מְאֹד, רֹאשׁוֹ וּבְשָׂרוֹ כָּבְדוּ עָלָיו וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָנוּחַ. וְאוּלָם יַד הַמִּגְדָּל וּפְלָאָיו הָעֲצוּמִים כְּבָר אָחֲזָה בוֹ בְחָזְקָה וַתִּשָּׂאֵהוּ אֶל אֲשֶׁר נְשָׂאַתְהוּ, הַרְחֵק הַרְחֵק מִמְּקוֹם מִשְׁכָּבוֹ. וַיַּרְא אֶת־נַפְשׁוֹ פִתְאֹם וְהִנֵּה הוּא מוּטָל שֵׁנִית אָסוּר בֵּין שְׁנֵי הַנֹּאדוֹת כְּיֶלֶד בַּעֲרִישָׂה, וְהוּא צָף וּמִתְנַדְנֵד עַל פְּנֵי מֶרְחֲבֵי הַיָּם וְעֵינָיו בִּמְצוּלַת הַזָּהָב הַנּוֹצֶצֶת לְעֻמָּתוֹ מִקָּרוֹב לְנֹגַהּ הַשֶּׁמֶשׁ. עוֹד עֵינָיו מַיְשִׁירוֹת שָׁמָּה – וְהִנֵּה דְמוּת אִשָּׁה עוֹלָה מִן הַמְּצוּלָה, עַל רֹאשָׁהּ יָצִיץ נֵזֶר, וּבָרֶקֶת גְּדוֹלָה דוֹלֶקֶת עַל מִצְחָהּ, וּמַרְאֵה הַדְּמוּת מַרְאֵה אִמּוֹ, וְעֵין הַבָּרֶקֶת כְּעֵין אֶבֶן הַחֵן אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּחֲגוֹרָתוֹ. גַּל רְדָמִים וַחֲנִינָה הֵצִיף אֶת־לֵב הָעֶלֶם וַיֹּאמֶר לִצְעֹק: „אִמִּי, רְאִי בְּנֵךְ!“ – וְאוּלָם צַעֲקָתוֹ דָּבְקָה לְחִכּוֹ וּלְשׁוֹנוֹ לֹא נִשְׁמְעָה לוֹ. וַיֹּאמֶר לְפָרֵשׂ אֵלֶיהָ כַּפָּיו – וְלֹא יָכֹל, כִּי יָדָיו אֲסוּרוֹת בְּחֶבֶל הַנֹּאדוֹת; וְהַנֹּאדוֹת אַף הֵם תַּחַת צוּפָם נִכְתָּם הָלֹךְ וְקָרוֹב אֶל הַדְּמוּת.

וְאֲהוֹבִית יָצוּפוּ, הָךְ וְהַרְחֵק מִמֶּנָּה. עוֹד מְעַט וְתֵעָלֵם הַדְּמוּת כֻּלָּהּ מֵעֵינָיו. „אִמִּי, אִמִּי – שִׁוְּעָה נֶפֶשׁ הָעֶלֶם בְּקִרְבּוֹ – אַל תַּעַזְבִינִי" – וּבְצָרָתוֹ הַגְּדוֹלָה אָמַר לְחַלֵּץ בִּשְׁאֵרִית כֹּחוֹ אֶת־יָדָיו מִן הַחֲבָלִים. וּרְאֵה זֶה פֶּלֶא, עוֹד בְּטֶרֶם יְנַסֶּה דָבָר, וְהִנֵּה נָמַסּוּ אֲסוּרָיו וְהַחֲבָלִים נָפְלוּ מֵעָלָיו בְּאֶפֶס אֶצְבַּע. וְאוּלָם אֲהָהּ, מַה בֶּצַע, וְכַפָּיו הַפְּרוּשׂוֹת לֹא מָצְאוּ עוֹד לִפְנֵיהֶן אֶת הַדְּמוּת הַנִּכְסֶפֶת, כִּי עַד כֹּה וָעַד כֹּה נֶעֶלְמָה וְאֵינֶנָּה. שָׁקַע שָׁקְעָה כֻלָּהּ בִּמְצוּלַת הַזָּהָב וִידֵי נְתַנְיָה שָׁבוּ נִכְלָמוֹת אָחוֹר וַתִּסָּפַנָּה בְּלִי כֹחַ אֶל חֵיק הַנֹּאדוֹת. אָז יַבְהִיל נְתַנְיָה אֶת־יָדוֹ אֶל הַבָּרֶקֶת אֲשֶׁר בַּחֲגוֹרָתוֹ לֵאמֹר: הֲיֶשְׁנָהּ? וּבְמַשְּׁשׁוֹ אוֹתָהּ וַיִּתְפַּשְּׂנָה בְּאֶצְבְּעוֹתָיו שָׂשׂ לְבָבוֹ, וַיַּעֲלֶנָּה וַיֹּאמֶר לְהַגִּישָׁהּ אֶל עֵינָיו וּלְהַשְׂבִּיעָן שִׁפְעַת זָהֳרֶיהָ. וְאוּלָם יָדוֹ לֹא נִשְׁמְעָה לוֹ הַפָּעַם. דָּבֹק דָּבְקָה אֶל מָתְנָיו וְלֹא תָמוּשׁ לָמָּה צְמֻדָה יָדִי אֶל מָתְנַי? – תָּמַהּ הָעֶלֶם. מִי הוּא זֶה אֲשֶׁר יַאַסְרֵנִי בְּחֶבֶל שֵׁנִית – הוֹסִיף לִתְמוֹהַּ וַיֵּט רֹאשׁוֹ לִרְאוֹת אֶת הַבָּא עָלָיו. וּכְהַבִּיטוֹ – וַיֵּעָוֶה מֵרְאוֹת! לֹא חֶבֶל הוּא אֲשֶׁר יָשִׂים מוּעָקָה בְּמָתְנָיו, כִּי אִם נָחָשׁ. נָחָשׁ חֲבַרְבָּר וּמְרֻקָּם, נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן! לָפֹת יִלָּפֵת מְסַבִּיב לִבְשָׂרוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ בְּטַבְּעוֹתָיו. וְהִנֵּה גַם רֹאשׁ הַנָּחָשׁ וְצַוָּארָיו נִמְתָּחִים אֵלָיו וְעֵינָיו בְּעֵינָיו. הִנֵּה גַם פִּיו הַנֶּאֱלָח נִפְעָר, וּבֵין שִׁנָּיו – אַלְלַי – בָּרֶקֶת הַקֹּדֶשׁ.

וְאוּלָם רָאָה גַם זֶה פֶּלֶא, כְּכָל־אֲשֶׁר יַאֲרִיךְ הָעֶלֶם לְהַבִּיט אֶל עֵינֵי הַנָּחָשׁ כֵּן יָפוּג פַּחְדּוֹ מִמֶּנּוּ וְכֵן יָשׁוּב לִבּוֹ עָלָיו. כָּל־הַכָּרַת פְּנֵי הַנָּחָשׁ וּמַרְאֵה עֵינָיו הַשּׁוֹחֲקוֹת יַעֲנוּ בוֹ, כִּי לֹא בְאֵיבָה בָא. לוּלֵא הָיְתָה יַד הָעֶלֶם אֲסוּרָה, כִּי עַתָּה שְׁלָחָהּ לְהַחֲזִיק בְּצַוַּאר הַנָּחָשׁ וְלֹא יָרֵא. עַתָּה רוֹאֶה הוּא, כִּי גַם אֶת מְזִיחַ טַבְּעוֹתָיו כְּפֶה יְרַפֶּה הַנָּחָשׁ מֵעָלָיו מְעַט מְעַט וְעַתָּה אֵינֶנּוּ בִּלְתִּי אִם כִּמְחַבֵּק וּכְמִתְחוֹנֵן אוֹתוֹ. אֵין זֹאת כִּי אִם לְשָׁלוֹם וּלְטוֹבָה בָא, וְטוֹב יְבַשֵּׂר. אַךְ אֵי זֶה הַדֶּרֶךְ הֶסִּעָה הַבָּרֶקֶת מֵחֲגוֹרָתוֹ לָבֹא אֶל פִּי הַנָּחָשׁ.

וּבְטֶרֶם יִמְצָא פֵּשֶׁר, וְהַנָּחָשׁ הֵסֵב רֹאשׁוֹ מִנֶּגְדּוֹ וַיַּטֵּהוּ הַצִּדָּה כְּהַטּוֹת רֹאשׁ הַמַּקֵּל. וְעֵינֵי הָעֶלֶם עוֹדֶן תּוֹעוֹת בְּלִי מֵשִׂים אַחֲרֵי הַבָּרֶקֶת כִּנְטוֹת הַמַּחַט אַחֲרֵי הָאֶבֶן הַשּׁוֹאֶבֶת, כִּי חָרְדָה נַפְשׁוֹ מְאֹד לְאֶבֶן הַסְּגֻלָּה פֶּן תִּפֹּל הַמָּיְמָה. וַיְהִי בַּהֲסִבּוֹ עֵינָיו – וְהִנֵּה דְמוּת אִמּוֹ נִגְלְתָה שֵׁנִית לְפָנָיו מִמְּצוּלַת הַזָּהָב וְהִיא זַכָּה וּמְאִירָה כְּשֶׁהָיְתָה, וְאוּלָם עַתָּה אֵינֶנָּה יְחִידָה שָׁם, כִּי עוֹד דְּמוּת אַחַת, רְקוּמָה זֹהַר כֻּלָּהּ וּצְעִירָה מִן הָרִאשׁוֹנָה, וּכְלִיל שׁוֹשַׁנִּים לְבָנוֹת בְּרֹאשָׁהּ, טוֹפֶפֶת לְעֻמָּתָהּ עַל פְּנֵי הַמְּצוּלָה. וְהַבָּרֶקֶת הִנֵּה גַם הִיא נוֹצֶצֶת עַתָּה לֹא עַל מֵצַח אִמּוֹ וְלֹא בְּפִי הַנָּחָשׁ, כִּי אִם עַל מֵצַח הָאִשָּׁה הַצְּעִירָה הַבָּאָה לִקְרַאת אִמּוֹ, וּמַרְאֵה הַצְּעִירָה הֲלֹא הִיא כְּמַרְאֵה בַת הַפְּלָאוֹת אֲשֶׁר בַּמִּגְדָּל, כְּשְׁתֵּי בְנוֹת אֱלֹהִים אֲשֶׁר יָרְדוּ מִשָּׁמַיִם אַרְצָה מְתַפְּפוּ שְׁתֵּי הַנָּשִׁים זוֹ לְעֻמַּת זוֹ, עַל שִׂפְתֵי שְׁתֵּיהֶן רִחֵף צְחוֹק־נַחַת

אֶחָד וּנְהָרָה אַחַת, נַהֲרַת גִּיל שַׁאֲנָן, הִקְרִינָה אֶת־פְּנֵיהֶן. אָז תַּהֲפֹךְ אִמּוֹ אֶת־פָּנֶיהָ לְנֶגְדּוֹ וּבְהַחֲזִיקָהּ אֶת־שְׂמֹאלָהּ בְּיַד אֲחוֹתָהּ הַצְּעִירָה, תְּנוֹפֵף יְמִינָהּ לְמוּלוֹ וַתְּהִי כְּקוֹרֵאת וּכְרוֹמֶזֶת אֵלָיו מֵרָחוֹק, וְכָל פָּנֶיהָ נוֹהֲרִים מֵאֹשֶׁר. כִּמְעַט רָאוּ עֵינָיו בְּנוּעַ שִׂפְתוֹתֶיהָ וְכִמְעַט שָׁמְעוּ אָזְנָיו אֶת־לַחֲשָׁהּ:

— בְּנִי!

וְלֵב הָעֶלֶם חָשַׁב לְהִתְבַּקֵּעַ מִשִּׁפְעַת רַחֲמִים וַחֲנִינָה וַיִּקְרָא בְּקוֹל לֹא אָדָם:

— אִמִּי!

וּבְקָרְאוֹ חָרַג מֵאֲסוּרָיו בְּכָל־כֹּחוֹ וַיֹּאמֶר לְנַתְּקָם — וַיִּיקַץ וְהִנֵּה חֲלוֹם.

יא

נִפְעָם וְנִדְהָם יָשַׁב הָעֶלֶם בִּמְקוֹמוֹ עַד בּוֹשׁ וְרוּחוֹ עוֹדֶנָּה תוֹעָה בִּנְתִיבוֹת עוֹלָם אַחֵר. עוֹד שִׁבְרֵי הַחֲלוֹם וּשְׁאֵרִית חֶזְיוֹנוֹתָיו מְגַשְּׁשִׁים בְּפִנּוֹת נַפְשׁוֹ וְעוֹד קוּרֵיהֶם הַנִּתּוּקִים נֶאֱחָזִים בְּאַשְׁמוּרוֹת עֵינָיו. וְאוּלָם מְעַט מְעַט נָמוֹגוּ וַיִּמָּחוּ גַּם אֵלֶּה וְהָעֶלֶם הִכִּיר אֶת־מְקוֹמוֹ וַיִּנָּעֵר. עַתָּה יָדַע לִבּוֹ כִּי אָכֵן צָפוּי הוּא עוֹד אֶל יוֹם פְּלָאוֹת בָּאִי הַזֶּה, וְאוּלָם טֶרֶם יָבִין עוֹד אֶל נָכוֹן מַה מִּשְׁפַּט הַפְּלָאוֹת הָהֵן וּלְמָתַי תָּבֹאנָה. אַחַת הִגִּיד לוֹ לִבּוֹ. כִּי הַבָּרֶקֶת הִיא הִיא אֲשֶׁר תַּנְחֵהוּ לִקְרָאתָן וְהִיא הִיא אֲשֶׁר תִּתְמֹךְ גּוֹרָלוֹ. אֵין זֹאת כִּי אִם נֶאֶמְנוּ דִּבְרֵי אָבִיו עַל אֶבֶן הַסְּגֻלָּה הַזֹּאת וְעַל כֹּחָהּ הַנֶּעְלָם. הַאִם לֹא הִיא אֲשֶׁר שָׁמְרָה עָלָיו מִטְּבֹעַ בַּמְּצוּלָה וְאִם לֹא בְכֹחָהּ סֻבְּבוּ כָּל־הַמְּסִבּוֹת הַנִּפְלָאוֹת לַהֲבִיאוֹ עַד הֲלוֹם? אִם לֹא כֵן, מָה אֵפוֹא פֵּשֶׁר חֲזוֹן הַבָּרֶקֶת לְכָל חֲלִיפוֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר הָרְאָה בַּחֲלוֹמוֹ זֶה עָתָּה.

וְיַד נְתַנְיָה נֶחְפָּזָה בְּלִי מֵשִׂים אֶל הַחֲגוֹרָה וַיְמַשֵּׁשׁ בָּהּ וְלִבּוֹ חָרֵד: הֲשָׁלוֹם לַבָּרֶקֶת? וּבְבוֹא אֶבֶן הַחֵן אֶל בֵּין אֶצְבְּעוֹתָיו הָרוֹעֲדוֹת וַיִּרְוַח לְלִבּוֹ וַיְהִי כְּאִלּוּ נִגְלָה מֵעָלָיו אֶבֶן כְּבֵדָה. וַיְמַהֵר וַיּוֹצִיאֶנָּה וַיֵּשֶׁב לְהִתְבּוֹנֵן אֵלֶיהָ, וְהוּא מַחֲזִיק בָּהּ בְּרָאשֵׁי אֶצְבְּעוֹתָיו וְנִזְהָר בָּהּ מְאֹד וּמִשְׁתּוֹמֵם עַל גָּדְלָהּ וְיִפְעַת זָהֳרֶיהָ הַלּוֹהֲטִים וּמְרַטְּטִים בְּיָדוֹ. אָכֵן אֶבֶן קְסָמִים הִיא הָאֶבֶן הַזֹּאת. מֵעוֹדוֹ לֹא רָאָה בְּאוֹצַר אָבִיו כָּמוֹהָ לְגֹדֶל, לִבְרַק־זֹהַר, לַחֲלִיפוֹת צְבָעִים וּלְלַהַט נְגֹהוֹת. בְּגִזְרַת תַּבְנִיתָהּ דָּמְתָה לְרִסִּים דִּמְעָה תְלוּיָה, דִּמְעָה גְדוֹלָה וּמְלֵאָה בִּנְטוֹתָהּ לִנְפֹּל. גַּם מְהֻקְצַעַת הִיא בְּיַד אָמָּן מַפְלִיא עֲשׂוֹת וּמְלֻטֶּשֶׁת שִׁבְעָתַיִם. וּבְכָל־אֲשֶׁר יִתְבּוֹנֵן אֵלֶיהָ כֵּן יֶחֱזֶה בָהּ חֲזוֹת כָּל־זִיו וּנְהָרָה אֲשֶׁר יַעֲלוּ עַל לֵב הָאָדָם וַאֲשֶׁר תְּשׁוּרֶנָּה עֵין רוּחוֹ לְנֶגְדּוֹ. אֵין זֹאת כִּי אִם צִיֵּר בָּהּ אֱלֹהִים תַּחֲזִית וְשֶׁמֶץ מִכָּל־אוֹרוֹתָיו וּנְגֹהוֹתָיו יַחַד. הַרְסִיס שָׂשׂוֹן הִיא לֵאלֹהִים וְאִם אֶבֶן הָרֹאשָׁה בְּכֶתֶר יְשׁוּעָתוֹ?

עוֹדֶנּוּ הוֹפֵךְ וּמְהַפֵּךְ בַּבָּרֶקֶת וּמַשְׂבִּיעַ עֵינָיו בָּהּ – וְהִנֵּה רָעֲדוּ אֶצְבְּעוֹתָיו וְהַבָּרֶקֶת שָׁמְטָה וַתִּשְׁקַע בַּדֶּשֶׁא. וַיְהִי הוּא שׁוֹחֶה לָאָרֶץ לַהֲרִימָהּ, וּמֵאַחֲרֵי הָעֶלֶם, מִתַּחַת לַעֲרֵמַת עָלִים יְבֵשִׁים, הֵגִיחַ פִּתְאֹם קָדְקֹד נָחָשׁ, גֻּלַּת רֹאשׁ פֶּתֶן חֲבַרְבָּר, כְּדֵי אֶגְרֹף לְגֹדֶל, וַיַּחְטֹף אֶת־הַבָּרֶקֶת – וַיָּנֹס.

צְעָקָה גְדוֹלָה וּמָרָה הֶחֱרִידָה אֶת־הַיַּעַר וּמְלוֹאוֹ, וּנְתַנְיָה קָפַץ מִמְּקוֹמוֹ וַיִּדְלַק אַחֲרֵי הַפָּתֶן.

יב

וְהַפֶּתֶן הֶחֱלִיק מְלוֹא אָרְךְּ גֵּוּוֹ הַמְנֻמָּר וְהַמִּסְתַּלְסֵל כְּחֶבֶל עֲבוֹת עַל פְּנֵי גֶשֶׁל הַיַּעַר וְדִשְׁאוֹ הֶחָלֵק וְזָחַל וְהִטָּה עֲקַלְקַלּוֹתָיו בְּחִפָּזוֹן רַב בֵּינוֹת לַשִּׂיחִים וְלָעֵצִים – וּנְתַנְיָה דוֹלֵק אַחֲרָיו. לוּא הָיְתָה אֶבֶן בְּיָדוֹ אוֹ כְלִי מָוֶת זוּלָתָהּ כִּי עַתָּה רִצֵּץ כְּרֶגַע אֶת־קָדְקֹד זוֹחֵל הֶעָפָר הַנָּאֱלָח הַזֶּה וַיַּצֵּל בִּלְעוֹ מִפִּיו. וְאוּלָם יָדָיו הָיוּ רֵיקוֹת, וְאֶל אַבְנֵי הַמָּקוֹם לֹא שָׁעָה לַהֲרִימָן, לְבִלְתִּי הֵעָצֵר, וַיִּבְטַח בְּרַגְלָיו הַקַּלּוֹת, כִּי הֵן תּוֹשַׁעְנָה לוֹ לְהַדְבִּיק אֶת־הַפֶּתֶן בִּמְהֵרָה וְלֹא יִמָּלֵט עוֹד. גַּם רֶגַע קָטָן לֹא גָרַע עֵינָיו מִן הַמּוֹט הַחַי, הָאָרֹךְ, הָעֲקַלָּתוֹן, הַצָּף לְפָנָיו, מְקֻשְׁקָשׂ וּפְתַלְתֹּל וּמָהִיר, עַל פְּנֵי הָאָרֶץ. אֹרֵב אָרַב לְכָל נַפְתּוּלֵי גֵו הַזּוֹחֵל וּלְכָל מְטּוֹת רֹאשׁוֹ, לֹא הִפְנָה מֵהֶם עֵינָיו יָמִין וּשְׂמֹאל, כִּי בְחֶרְדָּתוֹ הַגְּדוֹלָה לַבָּרֶקֶת פָּחַד מְאֹד פֶּן יִתְחַמֵּק הַפֶּתֶן מֵעֵינָיו רֶגַע אֶחָד וְאָבְדָה אֶבֶן הַיְקָר לְעוֹלָמִים. וּבַחֲלוֹף הַפֶּתֶן לְיַד פַּחַת וְשׁוּחָה אוֹ בְשָׁקְעוֹ רֶגַע, אִם מִקְצָתוֹ וְאַף כִּי רֹאשׁוֹ וְרֻבּוֹ, בַּעֲרֵמַת עָלִים יְבֵשִׁים אוֹ בְקָמַת דֶּשֶׁא – מוֹת יָמוּת לֵב הָעֶלֶם מִפַּחַד; וּבְשׁוּב הַפֶּתֶן לְהִגָּלוֹת כֻּלּוֹ – וְהִתְעוֹדֵד גַּם לֵב הָעֶלֶם וְשָׁבָה הַתִּקְוָה לְהַחֲיוֹתוֹ, כִּי עוֹד אַחַת מְעַט וְהִשִּׂיג אֶת־נִרְדָּפוֹ – וּנְתַנְיָה יַרְחִיב אֶת־צְעָדָיו וְקַלּוּ רַגְלָיו לְמִשְׁנֶה. אֶפֶס כִּי גַם הַפֶּתֶן לֹא יְפַגֵּר, וּכְכָל־אֲשֶׁר יֶחֱרַץ נְתַנְיָה כֵּן יַחְפֹּז גַּם הוּא וְכֵן יָחִישׁ אֶת־זַחֲלוֹ וְאֶת־מְרוּצָתוֹ. וּרְאֵה פֶּלֶא: הָאֶחָד רוֹדֵף אֶת־הָאֶחָד, וְהָרֶוַח בֵּין הַשְּׁנַיִם בְּעֵינוֹ יַעֲמֹד. לֹא יִפְשֶׂה וְלֹא יִצְעָר. כִּמְעַט נִתְעָה הָעֶלֶם לְהַאֲמִין כִּי שְׁנֵיהֶם גַּם יַחַד, הָרוֹדֵף וְהַנִּרְדָּף, כִּכְבָרָה רַק תַּחְתָּם יָנוּעוּ וּמִמְּקוֹמָם לֹא יָמוּשׁוּ. וּבִלְאוֹת עֵינוֹ מֵהַבֵּט אֶל הַפֶּתֶן בְּשֶׁטֶף מְרוּצָתוֹ וְאֶל רֶטֶט גֵּווֹ הַמָּהִיר, רֶטֶט בְּלִי חָשָׂךְ, יֵשׁ אֲשֶׁר תָּעָה לִרְאוֹת וְהִנֵּה לֹא פֶתֶן, כִּי אִם תִּמְרַת עָשָׁן זוֹחֶלֶת וְצָפָה. מִקֵּץ רֶגַע וְהִנֵּה הוּא בְעֵינָיו כִּרְצוּעַת נוֹזְלִים, כְּרוּתַת יוּבַל נִבְעָתָה, בִּרוּצָהּ וּבְהִלָּפְתָהּ בֵּין חָצִיר וָדֶשֶׁא אֲחוּזַת־חִיל אֵין שַׁחַר לוֹ. וּמִקֵּץ עוֹד רֶגַע וְהִנֵּה דָמָה בְּהִתְרוֹצְצוֹ כְּבָרָק שָׁחוֹר, תַּבְנִית

שָׂרָף מְעוֹפֵף בֶּן אֶרֶץ תַּחְתִּית, שְׂגַר רַחְמָה הָאָפֵל וּדְגוּר חֵיְתָהּ הַקָּר, אַחַד שִׁבְטֵי הָאֵשׁ הַשְּׁחוֹרָה אֲשֶׁר תְּשַׁלְּחֵם הָאֲדָמָה לְעִתִּים מִמַּחֲשַׁכֵּי בִטְנָהּ לְשׁוֹטֵט וּלְהַצְלִיף עַל פָּנֶיהָ מִתַּחַת כְּשַׁלַּח הָרָקִיעַ אֶת־בְּרָקָיו וּשְׁפִיפוֹנֵי אִשּׁוֹ הַלְּבָנִים עַל פָּנָיו מִמַּעַל. אוּלָם עַד מְהֵרָה וְהִנֵּה שָׁב תַּנִּין הָאֵשׁ וַיֵּהָפֵךְ לְפֶתֶן בָּשָׂר כְּבָרִאשׁוֹנָה, וַתִּהְיֶינָה כָּל־הַתַּהְפֻּכוֹת בְּעֵינֵי נְתַנְיָה כַּחֲזוֹן תַּעְתּוּעִים וּכְמַעֲשֵׂה לְהָטִים. פַּעַם בְּפַעַם זָקַף הַפֶּתֶן בִּמְרוּצָתוֹ אֶת־מְלוֹא צַוָּארוֹ וְרֹאשׁוֹ וַיֵּהָפֵךְ פָּנָיו לְעֻמַּת הָרוֹדֵף. אָז יִרְאֶה נְתַנְיָה עַיִן בְּעַיִן אֶת־הַבָּרֶקֶת נוֹצֶצֶת בְּפִי הַפֶּתֶן הַפָּעוּר וּמְאִירָה אֶת כָּל־בֵּית לוֹעוֹ—וְאָחַז בְּשָׂרוֹ פַּלָּצוּת; מָה הַדָּבָר הַזֶּה? הֲמִשְׁנֵה הַחֲלוֹם הוּא? אוֹ כִּי רוּחַ רָעָה תְּבַעֲתֵהוּ וְאַף זָרוֹת תִּרְאֶינָה עֵינָיו? וְאוּלָם הֵן הוּא הַיּוֹדֵעַ כִּי הַפַּעַם אַךְ בְּהָקִיץ וּבַעֲלִיל יִרְאֶה אֵת אֲשֶׁר יִרְאֶה, וְגַם רוּחוֹ נְכוֹנָה אִתּוֹ. וְהַנִּפְלָא מִכֹּל, כִּי בְּכָל אֲשֶׁר יוֹסִיף הַפֶּתֶן לְהָסֵב אֵלָיו אֶת־צַוָּארוֹ וְרֹאשׁוֹ כֵּן תָּפוּג מְעַט מְעַט הַחֲרָדָה מִלֵּב נְתַנְיָה וְכֵן תִּשְׁקֹט רוּחוֹ—כִּהְיוֹת גַּם הַדָּבָר הַזֶּה בַּחֲלוֹם. וְהַפֶּתֶן הִנֵּה גַם הוּא נִרְאָה לוֹ הַפַּעַם לֹא כְבוֹרֵחַ, כִּי אִם כִּמְמַהֵר. לֹא בִמְנוּסָה יֵלֵךְ, כִּי בִמְרוּצָה וּבְחִפָּזוֹן, כְּצִיר מָהִיר נֶאֱמָן לְשׁוֹלְחוֹ, אֲשֶׁר דְּבָרוֹ נָחוּץ וְהוּא אָץ לְדַרְכּוֹ. וְגַם בְּהַטּוֹת הַפֶּתֶן אֶת־צַוָּארוֹ וְרֹאשׁוֹ אֵלָיו—וְהָיָה כְנוֹטֶה לְרוֹדְפוֹ שָׁלוֹם וָחֶסֶד. אֵין זַעַם וּבֶהָלָה בִּתְוֵי פָּנָיו וְלֹא אֵיבָה וּמְזִמָּה בְעֵינָיו. הַכֹּל בָּא כַּאֲשֶׁר הָרְאָה נְתַנְיָה בַחֲלוֹם. לֹא נָפַל צְרוֹר אָרְצָה. נָאוֶה בְּרִקְמַת עוֹרוֹ וּמֻפְלָא בַּחֲבַרְבּוּרוֹתָיו דָּמָה עַתָּה הַפֶּתֶן עַל נְתַנְיָה כְּשֵׁבֶט מַלְכוּת, מַטֵּה עֹז וּגְבוּרָה, רַב יְקָר וְאֶרֶךְ מִדָּה, אֲשֶׁר נִמְלַט מִיַּד אַדִּיר וְנוֹרָא בְּמַלְכֵי אֶרֶץ וּמִגַּעֲרָתוֹ—וַיָּנֹס, אוֹ כְּמַטֵּה אֱלֹהִים, מַטֵּה קְסָמִים, מְחֻקֶּה כֻלּוֹ תָּוֵי רָזִים, אֲשֶׁר הִפִּילוֹ רַב אַשָּׁף מִיָּדוֹ וַיְשַׁלְּחֵהוּ לְהַפְלִיא אֶת־מוֹפְתָיו בְּקִצְוֵי הָאָרֶץ. כְּעַט מְעַט וְסַעֲרַת רוּחַ הָעֶלֶם שָׁכְכָה כֻלָּהּ וְגַם חֶרְדָּתוֹ לַבָּרֶקֶת חָדֵלָּה. עַתָּה אֵינֶנּוּ רוֹדֵף עוֹד אַחֲרֵי הַפֶּתֶן, כִּי אִם רָץ בְּנַחַת וְנִמְשָׁךְ אַחֲרָיו. לִבּוֹ שׁוֹקֵט וְרַגְלָיו קַלּוֹת. וְהַפֶּתֶן הִנֵּה גַם הוּא הֵאֵט מְרוּצָתוֹ, וְהוּא אָץ בְּנַחַת וּבְשׁוּבָה לִפְנֵי הָעֶלֶם לַנְחוֹתוֹ הַדָּרֶךְ. הוּא הַנּוֹהֵג, הָעוֹבֵר בָּרֹאשׁ, וּנְתַנְיָה הַנָּהוּג, הַכָּרוּךְ אַחֲרָיו. וְאוּלָם הָרֶוַח עוֹדֶנּוּ גַם עַתָּה בֵּינֵיהֶם כְּשֶׁהָיָה, לֹא יִרְבֶּה וְלֹא יִמְעָט.

בָּאַחֲרוֹנָה יָצְאוּ שְׁנֵיהֶם לִשְׂדֵה הַיַּעַר וְהַפֶּתֶן הֵיְשִׁיר אֶת־דַּרְכּוֹ בְּחִפָּזוֹן לְהָאַלּוֹן אֲשֶׁר עַל יַד הַמִּגְדָּל. כְּחוֹלֵם וּכְמֻכֵּה יָרֵחַ נִמְשַׁךְ נְתַנְיָה אַחֲרָיו. לוּא גַם הָיוּ עֵינָיו עֲצוּמוֹת, כִּי עַתָּה גַּם עַתָּה לֹא שָׁטָה מֵעָלָיו יָמִין וּשְׂמֹאל. בְּרִית נַעֲלָמָה בְּרִית הַגּוֹרָל, קָשְׁרָה אֶת־שְׁנֵיהֶם קֶשֶׁר לֹא יִנָּתֵק. וַיָּרוּצוּ שְׁנֵיהֶם בִּשְׂדֵה הַיַּעַר. הַפֶּתֶן בָּרֹאשׁ וְהָעֶלֶם אַחֲרָיו. הֵם עִם הָאַלּוֹן, וּבְטֶרֶם יָבִין נְתַנְיָה עַד מָה, וְהַפֶּתֶן הִזְדַּקֵּף פִּתְאֹם וַיִּצָּנֵף בְּאַחַת, מִתּוֹךְ קְפִיצַת גְּבוּרָה, מִסָּבִיב לְגֶזַע הָעֵץ וּבְהַרְדִּיפוֹ לְמַעְלָה בְּכֹחַ רַב וּבְחִפָּזוֹן נִמְרָץ גְּלִילִים אַחֲרֵי גְּלִילִים, טַבָּעוֹת אַחֲרֵי טַבָּעוֹת, הִגִּיעַ בִּן־

רֶגַע עַד מִתַּחַת לַצַּמֶּרֶת וַיֶּחְדַּל, הַגֶּזַע הֶחָסוֹן וְהַגָּבוֹהַּ, הֶעָלֶם כֻּלּוֹ לִפְנֵי רֶגַע, חָשַׁק עַתָּה מְלוֹא שְׁלִישׁוֹ הָעֶלְיוֹן הֶמוֹן גְּלִילֵי הַפֶּתֶן וְטַבְּעוֹתָיו, וַיְהִי מַרְאֵהוּ הַפַּעַם כִּמְקֻדַּח עֲנָקִים, מַקְדֵּחַ רַב מִדּוֹת וּשְׂגִיא קוֹמָה, הַמְאַיֵּם לְהִתָּקַע בְּמַבּוּר הָרָקִיעַ וּבְבִטְנָן שְׁאוֹל וּלְרַטְּשָׁם יָחַד.

נִדְהָם וַהֲלוּם פְּלָאִים נִצַּב הָעֶלֶם לִפְנֵי הַנַּחְשְׁתָּן הַנּוֹרָא וְעֵינָיו אֶל הַפֶּתֶן הַכָּרוּךְ בְּרֹאשׁוֹ. הֲיַעֲלֶה אַחֲרֵי הַפֶּתֶן? הֲיַשִּׂיגֶנּוּ? הֲיַצִּיל בִּלְעוֹ מִפִּיו?

וְהַפֶּתֶן עָלָה מַעְלָה וַיֵּט מִגָּבְהוֹ, מֵרֹאשׁ הַגֶּזַע, אֶת־צַוָּארוֹ וְרֹאשׁוֹ מְלֹא אָרְכָּם לְעֻמַּת הָעֶלֶם כְּהַטּוֹת מַקֵּל, וּבְהַזְרִיחוֹ אֶל עֵבֶר פָּנָיו אֶת־הַבָּרֶקֶת שָׁלַח בּוֹ מֵרָחוֹק עֵינַיִם מִתְחַנְּנוֹת, עֵינַיִם שׁוֹאֲלוֹת וּמְיַחֲלוֹת, וְכָל טַבְּעוֹת גֵּווֹ, מֵרֹאשׁ וְעַד זָנָב, רָחֲפוּ הוּמָם מִתּוֹחֶלֶת וְצִפִּיָּה.

וּנְתַנְיָה עוֹדֶנּוּ נָטוּעַ בִּמְקוֹמוֹ כְּתֹמֶר מִקְשָׁה וְעֵינָיו תְּלוּיוֹת בַּבָּרֶקֶת. מְכֻרְפֶּרֶת הִיא בֵּין שִׁנֵּי הַפֶּתֶן כְּנֶפֶשׁ חַיָּה, רָעֹד תִּרְעַד בְּכָל־זַהֲרוּרֶיהָ, שֶׁבַע עֵינַיִם תִּקְרֹץ וּבִשְׁבְעִים נְגוֹהוֹת תִּזְעָק. וְאוּלָם גְּבוֹהָה גְבוֹהָה הִיא מֵהַשִּׂיגָהּ, עֵינֵי נְתַנְיָה רוֹאוֹת אוֹתָהּ וְאֵין לְאֵל יָדוֹ. הֲיַעְפִּיל עֲלוֹת? הֲיַעֲמֹד בּוֹ לִבּוֹ? וְאִם כֹּחַ יָדָיו יַעֲמֹד לוֹ?

עוֹדֶנּוּ פּוֹסֵחַ עַל עֶשֶׂ־ סְעִפִּים וּמֵאֶשְׁנַב הַמִּגְדָּל נִשְׁקְפָה אֵלָיו רֶגַע אֶחָד הַחוּצָה דְּמוּת הַנַּעֲרָה בַּת הַפְּלָאוֹת. לֹא הֶאֱרִיכָה הַנַּעֲרָה, זָרְחָה וַתֵּאָסֵף. הַאֵלָיו הִשְׁגִּיחָה? וְאִם מִפָּנָיו נָסוֹגָה?

וְהָעֶלֶם נִתַּשׁ בְּכֹחַ נֶעְלָם מִמְּקוֹמוֹ וּשְׁתֵּי יָדָיו לְפִתוּ כִּשְׁנֵי מְטִילֵי בַרְזֶל אֶת־קוֹרַת הָאַלּוֹן וַיִּצָּמֵד אֵלֶיהָ כְּהִצָּמֵד הָאֵזוֹר אֶל מָתְנֵי־אִישׁ.

יג

קַלָּה וּמְהִירָה הָיְתָה עֲלִיַּת נְתַנְיָה בְּרֵאשִׁיתָהּ. אַמָּה אַחֲרֵי אַמָּה לָכַד בְּיָדָיו וּבְרַגְלָיו הָאַמִּיצוֹת אֶת־קוֹמַת הַגֶּזַע. בִּזְרוֹעָיו הוּצַק בַּרְזֶל וּבְשׁוֹקָיו נְחוּשָׁה. בִּשְׁנֵי חֲבָלִים נַעֲלָמִים, בְּחַבְלֵי לֹא אָדָם, מָשַׁךְ מְשָׁכוּהוּ אֵלָיו הַבָּרֶקֶת וּדְמוּת הַנַּעֲרָה וַיְרִימוּהוּ הָלוֹךְ וְהָרֵם מֵעַל הָאָרֶץ. וּכְכָל אֲשֶׁר יָרוּם כֵּן יָגִיל הַפֶּתֶן בִּרְעָדָה לִקְרָאתוֹ. כָּל־בְּשָׂרוֹ פִּרְכֵּס עָלָיו מֵעֲלִיצוּת וָגִיל וַיְבַעֵר אֶת־שְׂשׁוֹנוֹ בְּרֶמֶט זָנָב, רֶמֶט נִמְרָץ לֹא יֶחְדָּל. לוּ פֶּה נִתַּן לוֹ כִּי עַתָּה הֵרִיעַ בְּקוֹל. אַמֵּץ יְאַמֵּץ אֶת הַמִּתְנַפֵּשׁ מֵרָחוֹק בְּשִׁקֵּר עַיִן וְעָזֹב יַעֲזֹב עִמּוֹ בְּכָל־כֹּחוֹ: בְּחִפּוּ זָנָב, בִּמְתוֹחַ גָּחוֹן וּבִנְטוֹת צַוָּאר אָנֶה וָאָנָה. וּבְהַגִּיעַ הַמִּתְנַפֵּשׁ עַד לְמַעְלָה מֵחֲצִי קוֹמַת הַגֶּזַע – נִלְאָה. יָדָיו יָגְעוּ וּבִרְכָּיו פָּקוּ וּבְשָׂרוֹ כָּבֵד עָלָיו מֵרֶגַע לְרָגַע. בִּשְׁאֵרִית כֹּחוֹ נִצְמַד אֶל הַגֶּזַע

וַיְחַבְּקֵהוּ וַיִּזַּח טֶפַח טֶפַח לְמַעְלָה. וְאוּלָם הָרֶוַח בֵּינוֹ וּבֵין הַפֶּתֶן לֹא מִצְעָר עוֹדֶנּוּ – הֲיוּכַל לוֹ? הֲיִמָּצֵא לוֹ כֹחוֹ?

וּבְהַגְבִּירוֹ אֶת־מַאֲמַצָּיו לַעֲלוֹת, עוֹד וָעוֹד וַיְהִי מָה,–תָּקַע נְתַנְיָה בְּגֶלֶד הַקּוֹרָה אֶת־צִפָּרְנָיו וַיְחַטֵּט בּוֹ עַד זוֹב דָּם, חַטֵּט וְהוֹסֵף לְתַפֵּשׂ. וְהָרֶקֶת מִפִּי הַנָּחָשׁ עוֹדֶנָּה רוֹמֶזֶת אֵלָיו בְּשֶׁבַע עֵינֶיהָ, רוֹמֶזֶת וּמְצַוָּה: „תַּפֵּשׂ עוֹד, אַל תֶּרֶף יָדְךָ, עָלֹה תַעֲלֶה וְהַשֵּׂג תַּשִּׂיג" – וְהָעֶלֶם אִמֵּץ זְרוֹעוֹתָיו וַיִּתַפֵּשׂ. עוֹד כְּאַמָּתַיִם בֵּינוֹ וּבֵין זְנַב הַפֶּתֶן. עוֹד כְּאַמָּה, עוֹד כִּטְפָחַיִם.

וּבְהַגִּיעוֹ עַד לִפְנֵי הַטֶּפַח הָאַחֲרוֹן כֹּחוֹ כָלָה. יָדָיו וְרַגְלָיו הָיוּ כָעֵץ וְלֹא יָכְלוּ עוֹד מוּשׁ מִזֶּה וּמַעְלָה כִּמְלוֹא הָאֶצְבַּע. בְּשָׂרוֹ כָבֵד עָלָיו שִׁבְעָתַיִם מִשֶּׁהָיָה. נִשְׁמָתוֹ קְצָרָה, בְּרַקּוֹתָיו הֹלֵם פָּעַם וְכֻלּוֹ נַחַל זֵעָה. עוֹד מְעַט וְשָׁמְטוּ יָדָיו.

רֶגַע אֶחָד הִבִּיט הָעֶלֶם מִמְּרוֹמָיו אַרְצָה – וְשַׁמָּה הֶחֱזִיקַתְהוּ. הָאָרֶץ רְחֹקָה רְחֹקָה מִמֶּנּוּ. הֲלָרִיק כָּל־יְגִיעוֹ? הֲלַשָּׁוְא כָלָה כֹחוֹ וַיִּתַפֵּשׂ לַעֲלוֹת עַד הֲלוֹם? אֶת־כָּל־קוֹמַת הַגֶּזַע כָּבַשׁ כָּבֹשׁ וְלַטֶּפַח הָאַחֲרוֹן לֹא יוּכָל?

וּבְתַמְצִית כֹּחוֹ, כָּל־עוֹד שְׁאָר בִּינָתוֹ בוֹ, לָפַת הָעֶלֶם אֶת־קוֹמַת הָאִילָן וּבְהִתְלַכְּדוֹ עִמָּהּ לַאֲחָדִים, נִסָּה בַפַּעַם הָאַחֲרוֹנָה לְהָמִישׁ, וְלוּא אַךְ כִּמְלוֹא הַשַּׂעֲרָה, אֶת־יָדָיו, וְאוּלָם יָדָיו לֹא נִשְׁמְעוּ לוֹ גַם הַפַּעַם, כַּאֲשֶׁר הָיָה הַדָּבָר בַּחֲלוֹם. הַפַּעַם תַּרְעָנָה כָל־עַצְמוֹתָיו, כִּי אִם יַרְפֶּה גַם רֶגַע קָטָן כַּף יָדוֹ מִן הָעֵץ וְנִשְׁמַט אַרְצָה, לוֹ אַךְ לֹא תִרְפֶּה בְעוֹד רֶגַע מֵאֵלֶיהָ.

וּבְגְוֹעַ לִבּוֹ בְּפַחַד מָוֶת עָצַם הָעֶלֶם אֶת עֵינָיו וַתַּעַל שַׁוְעַת נַפְשׁוֹ מִמַּעֲמַקֶּיהָ:

– אִמִּי, בֹּאִי וְסִמְכִינִי!

וּבְאֶפֶס כָּל־כֹּחַ וְכָל־תִּקְוָה כִּמְעַט חִשְּׁבוּ יְדֵי הָעֶלֶם לְהֵרָפוֹת מִן הַגֶּזַע. אוּלָם בָּרֶגַע הַזֶּה וְהִנֵּה בָא גַם בָּא הַפֶּלֶא. הַפֶּתֶן אֲשֶׁר קָפָא פִּתְאֹם בִּמְקוֹמוֹ קִפָּאוֹן שְׁמוּרִים וְכָל מַעְיָנָיו בִּנְתַנְיָה, אַךְ הֵרִיחַ שׁוֹאָה קְרוֹבָה הִתְנַעֵר כְּרֶגַע וַיְשַׁלְשֵׁל בְּחִפָּזוֹן לָעֶלֶם אֶת טַבַּעַת בְּשָׂרוֹ הַתַּחְתּוֹנָה וַיְהִי כְּכַרִיץ לִידֵי הַנּוֹאָשׁ קְצֵה חֶבֶל לְהֵאָחֵז בּוֹ. בְּלִי דַעַת, כִּמְעַט מֵאֲלֵיהֶן, דָּבְקוּ יְדֵי הָעֶלֶם בַּמּוּשָׁט לָהֶן. וּבְעוֹד נְתַנְיָה תּוֹמֵךְ לְחֻמּוֹ אֶת כַּפּוֹת רַגְלָיו בְּגֶזַע הָאִלָּן נִדְחַף בְּכָל־כֹּבֶד בְּשָׂרוֹ לְמַעְלָה, אֶל יֶתֶר הַטַּבָּעוֹת וַיֶּאֱחֹז בָּהֶן בִּשְׁתֵּי יָדָיו. עַתָּה הָיְתָה הָרְוָחָה.

עַל נְקַלָּה, כְּעוֹלֶה בְשִׁלְבֵי הַסֻּלָּם, תִּפֵּשׂ עַתָּה נְתַנְיָה מִטַּבַּעַת לְטַבַּעַת וְהַפֶּתֶן שָׁקַט תַּחְתָּיו כֻּלּוֹ, לֹא נָע וְלֹא זָע, כִּי אִמֵּץ גַּם אִמֵּץ אֶת־גְּרָמָיו וּבְשָׂרָיו כְּמִטִּיל בַּרְזֶל, לְבִלְתִּי הַמְעֵד אֶת נְתַנְיָה וּלְבִלְתִּי הַכְשִׁילוֹ, עַד הִשִּׂיגָה יָדוֹ אֶת־אַחַת הַשְּׂכוֹת תַּחְתִּית הַצַּמֶּרֶת וַיַּעַל וַיִּרְכַּב עָלֶיהָ, עַתָּה יִבְטַח נְתַנְיָה וְלֹא יִפְחָד.

מוֹשָׁבוֹ עַל הַשֹּׂכָה אֵיתָן. אֵין לוֹ בִלְתִּי אִם לִשְׁלֹחַ יָד וְלֶאֱחֹז אֶת־הַפֶּתֶן בְּעָרְפּוֹ – וְהִצִּיל אֶת־הַבָּרֶקֶת מִפִּיו. הַצֵּל יַצִּיל, וִיהִי מָה.

וּנְתַנְיָה נָהַר כֻּלּוֹ עַל הַשֹּׂכָה וַיִּשְׁלַח יָדוֹ אֶל הַפֶּתֶן, שָׁלֹחַ וְשָׁנֹה, בְּהִתְאַמֵּץ לְתָפְשׂוֹ בְּצַוָּארוֹ. וְאוּלָם צַוַּאר הַפֶּתֶן נָטָה מִפָּנָיו אַחַת הֵנָּה וְאַחַת הֵנָּה וַיְהִי כְּמִתְחַמֵּק. וּבְעוֹד יַד נְתַנְיָה דוֹלֶקֶת אַחֲרָיו כֹּה וָכֹה – וְצַוַּאר הַפֶּתֶן הָיָה כְּמִתְמַתֵּחַ פִּתְאֹם, וּבְהִשְׂתָּרְגוֹ מִתּוֹכוֹ הָלֹךְ וְהִשְׂתָּרֵג, כְּנִשְׁלָף מִתַּעַר נֶעְלָם, הִתְרַחֵק מְעַט מְעַט מִיַּד רוֹדְפוֹ, הַרְחֵק וְהוֹסֵף, אֶל מוּל הָאֶשְׁנָב אֲשֶׁר בְּקִיר הַמִּגְדָּל כְּנֶגְדּוֹ. וּבְכָל אֲשֶׁר אָרְכָה גְוִיָּתוֹ הַתְּלוּיָה בֵין הַשָּׁמַיִם וּבֵין הָאָרֶץ כֵּן מָעֲטוּ טַבְּעוֹתֶיהָ הַכְּרוּכוֹת מִסָּבִיב לַגֶּזַע. וּנְתַנְיָה, בְּהִמָּשְׁכוֹ אַחֲרֵי רֹאשׁ הַפֶּתֶן נֶעְתַּק גַּם הוּא מִבְּלִי מֵשִׂים מִמְּקוֹמוֹ הָרִאשׁוֹן עַל הַשֹּׂכָה וַיִּרְחַק מְעַט מְעַט עַד קָצֶהָ, הַשָּׁלוּחַ לְצַד הָאֶשְׁנָב. וְאוּלָם הַשֹּׂכָה הַדַּלָּה כְּאַמָּה לִפְנֵי הָאֶשְׁנָב, הָלְכָה וְדַקָּה בְּאַחֲרִיתָהּ וַתִּכַּף תַּחַת רוֹכְבָהּ. אִם יֶעְתַּק נְתַנְיָה עוֹד כִּמְקוֹמוֹ כִּמְלוֹא הַשַּׂעֲרָה – וְנִשְׁבָּרָה.

בְּחֶרְדַּת לֵבָב וּבְעֵינַיִם כָּלוֹת עָקַב נְתַנְיָה אַחֲרֵי רֹאשׁ הַפֶּתֶן. וּבְהִזָּהֲרוֹ לְבִלְתִּי הַכְבֵּד מְאֹד עַל קְנֵה הַשֹּׂכָה וּלְבִלְתִּי הַכְרִיעָהּ הֵשַׁת עָלֶיהָ עוֹד הַפַּעַם אֶת־רֹאשׁוֹ וְרֻבּוֹ וַיָּשָׁב וַיֵּט אֶת־יָדוֹ אֶל עֹרֶף הַפֶּתֶן. וְאוּלָם הַיָּד אֵחֲרָה, אֵחֵרָה. כִּמְעַט נָגְעָה בָעֹרֶף, וְהַפֶּתֶן הֵבִיא בְחִפָּזוֹן אֶת־רֹאשׁוֹ בְּעַד הָאֶשְׁנָב אֶל הַמִּגְדָּל פְּנִימָה, וּבְהֵאָחֲזוֹ עוֹד בְּטַבְּעוֹת זְנָבוֹ הָאַחֲרוֹנוֹת בְּגֶזַע הָאַלּוֹן הַתְּמוּהַּ בִּגְוִיַּת הֶעָבָה, הַשְּׁמֵנָה, הָעֲגֻלָּה, בֵּין הָאַלּוֹן וּבֵין סַף הָאֶשְׁנָב וַיְהִי כְקוֹרָה נְטוּיָה וּכְגֶשֶׁר מְשֻׁפָּע בֵּינֵיהֶם.

כִּמְעַט נָפַל נְתַנְיָה מֵעַל הַשֹּׂכָה מֵרֹב חֲרָדָה. אָכֵן כָּלְתָה הָרָעָה אֶל הַבָּרֶקֶת מֵעִם הַפָּתָן, עַתָּה יְקִיאֶנָּה אֶל הַמִּגְדָּל.

וּכְנִדְחָף בְּיָד נַעֲלָמָה, וּבְטֶרֶם יִתֵּן אֶל לִבּוֹ מָה הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יֹאמַר לַעֲשׂוֹת, הֶחֱלִיק נְתַנְיָה פִּתְאֹם מֵעַל הַשֹּׂכָה וַיִּהֶלֶה עָלֶיהָ בְּכַפּוֹת יָדָיו בֵּין הַשָּׁמַיִם וּבֵין הָאָרֶץ, וּבְתָמְכוֹ רֶגַע קָטָן, כְּהֶרֶף עַיִן, אֶת כַּף רַגְלוֹ הָאַחַת בִּגְוִיַּת הַפֶּתֶן, הַמְּתוּחָה כְּגֶשֶׁר מוּצָק תַּחְתָּיו, קָפַץ בִּשְׁנִיָּה קְפִיצַת נָמֵר דֶּרֶךְ הָאֶשְׁנָב אֶל הַמִּגְדָּל פְּנִימָה.

מֵעַל רִצְפַּת הָעֲלִיָּה נוֹצְצָה לְפָנָיו הַבָּרֶקֶת, וּמִתּוֹךְ הַקִּיר לְעֻמָּתוֹ בָּעֲרוּ שְׁתֵּי עֵינַיִם נִפְחָדוֹת, מִשְׁתָּאוֹת. חֹוֶרֶת כְּשִׂיד הַקִּיר וּכְלֹבֶן שִׂמְלוֹתֶיהָ נִצָּבָה שָׁם נָאוָה שִׁבְעָתַיִם בְּפַחְדָּהּ וּבְחֶרְדָּתָהּ – הַנַּעֲרָה בַת הַפְּלָאוֹת.

וּכְהָסֵב נְתַנְיָה אֶת־רֹאשׁוֹ לְהַבִּיט רֶגַע אֶחָד אַחֲרָיו, אֶל הַפֶּתֶן – לֹא מְצָאוֹ עוֹד. הַפֶּתֶן בִּצַּע מַעֲשֵׂהוּ – וַיֵּעָלֵם. הָיָה כְּלֹא הָיָה.

יד

וּשְׁתֵּי הַנְּפָשׁוֹת, נְתַנְיָה וּקְצִיעָה, אַחֲרֵי צֵאת מֵהֶם פַּחְדָּם וְתִמְהוֹן לִבָּם, יָשְׁבוּ יַחַד בָּעֲלִיָּה עַל מַרְבַדֵּי הָרִצְפָּה שֶׁבֶת אֲהוּבֵי נֶפֶשׁ, מֵאָז אֲשֶׁר נִפְגְּשׁוּ פִּתְאֹם אַחֲרֵי יְמֵי פְּרִידָה אֲרֻכָּה, וְעֵינֵיהֶם לֹא שָׂבְעוּ מֵהַבִּיט אִישׁ בִּפְנֵי רֵעֵהוּ וּפִיהֶם לֹא נִלְאָה מִלְּסַפֵּר אִישׁ בְּאָזְנֵי רֵעֵהוּ אֶת־כָּל־הַמּוֹצְאוֹת אוֹתָם וְאֶת־כֹּל אֲשֶׁר הִגִּיעַ אֲלֵיהֶם עַד בּוֹאָם הֲלוֹם.

וּבִנְטוֹת הַיּוֹם לַעֲרֹב הֶעֱלְתָה קְצִיעָה אֶת נְתַנְיָה עַל הַגַּג וַתּוֹצֵא אֵלָיו מִכָּל הַמַּטְעַמִּים, מֵאֲשֶׁר הוֹתִירָה לְנַפְשָׁהּ לַאֲרֻחַת־הָעֶרֶב, וַתַּאֲכִילֵהוּ וַתַּשְׁקֵהוּ. אַחֲרֵי כֵן הִצִּיעָה לוֹ מִשְׁכָּב עַל הַגַּג, וְהִיא שָׁבָה קַלָּה וּמְאִירָה וּשְׂמֵחָה לַעֲלִיָּתָהּ, בְּעָזְבָהּ אַחֲרֶיהָ נִיחוֹחַ בְּשָׂרָהּ הֶעָנֹג וְרֵיחַ שִׂמְלוֹתֶיהָ הַלְּבָנוֹת, רֵיחַ דַּק וּמְעֻדָּן כְּרֵיחַ הַבֹּשֶׂם הַיָּקָר.

וּנְתַנְיָה נִשְׁאַר לְבַדּוֹ עַל הַגָּג, עָזוּב לְרַחֲשֵׁי לִבּוֹ וּלְסַעֲרַת דָּמוֹ. רַבּוּ מֵהָכִיל פְּלָאֵי הַיּוֹם הַזֶּה כְּרֻבּוֹת גַּם מוֹרָאָיו וּפְחָדָיו. אַךְ הַאֵין גַּם הַמַּשְׂכֹּרֶת שְׁלֵמָה? אָכֵן שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּגְמוּל כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאַתְהוּ לְפָנָיו. פֹּה לְמַטָּה בָּעֲלִיָּה, מִתַּחַת לְמִשְׁכָּבוֹ, תִּתְכַּנֵּס שָׁם לְבַדָּהּ עַל עֶרֶשׂ יְצוּעָהּ בְּחֶרְדַּת נַפְשָׁהּ וּבְלַהַט בְּשָׂרָהּ אַיֶּלֶת אֲהָבִים שׁוֹקֵקָה, וּבְהִתְהַפְּכָהּ בָּדָד בְּחֶבְלֵי מַאֲוַיֶּיהָ תִּשָּׂא בִרְעָדָה אֶת־שְׁמוֹ עַל שְׂפָתֶיהָ, אַף תִּלְחַשׁ דּוּמָם: דּוֹדִי, גּוֹאֲלִי, מָה רְחֻקָה מִמֶּנּוּ הַבֹּקֶר וּמַה קְּרוֹבָה הִיא אֵלָיו עַתָּה. מִשְׁכָּב מִתַּחַת לְמִשְׁכָּב. רַק עֳבִי הַמַּעֲזִיבָה יַפְרִיד בֵּין שְׁנֵיהֶם. הַאִם לֹא לְמַעֲנוֹ צָפַן אֱלֹהִים בְּמִגְדַּל הַפְּלָאִים פְּנִינַת עֲלָמוֹת זֹאת, סְגֻלַּת הַחֵן עֲלֵי אֲדָמוֹת? וְהוּא גַּם הוּא הַאִם לֹא בְנַפְשׁוֹ קָנָה אוֹתָהּ?

גַּם מִן הָרֶגַע הָרִאשׁוֹן, מֵאָז נִגְלְתָה אֵלָיו מֵרָחוֹק מִמְּרוֹמֵי הַמִּגְדָּל, וּבְטֶרֶם תַּשִּׂיגֶנָּה יָדוֹ – חָרְדָה אֵלֶיהָ נַפְשׁוֹ כַּצִּפּוֹר, וְאַף כִּי עַתָּה, אַחֲרֵי הַעְפִּילוֹ אֵלֶיהָ בְנַפְשׁוֹ וְהִיא כָכָה קְרוֹבָה אֵלָיו. הַאִם לֹא כַלַּת־דָּמִים הִיא לוֹ?

וּנְתַנְיָה צָנַח עַל מִשְׁכָּבוֹ וְהוּא עָמוּס פְּלָאִים וּשְׂבַע נְעִימוֹת לֹא שֵׁם לָהֶן וְלִבּוֹ מָלֵא עַל כָּל־גְּדוֹתָיו הֶגוּת חֲדָשָׁה לֹא יְדָעָהּ מִיָּמָיו. מָה הָרְנָנָה הַחֲרִישִׁית, הָעֲמֻקָּה, הַמְּתוּקָה עַד לִכְלוֹת הַנֶּפֶשׁ, הָעוֹלָה עַתָּה מֵאֵלֶיהָ בְּאָזְנָיו? הֲשִׁירַת כּוֹכְבֵי הַלַּיְלָה הִיא אוֹ תְשׁוּאוֹת דָּמוֹ וּבְשָׂרוֹ?

וְתַרְדֵּמַת אֱלֹהִים נָפְלָה עַל נְתַנְיָה וַיָּלֶן בַּלַּיְלָה הַהוּא עַל גַּג הַמִּגְדָּל תַּחַת כִּפַּת הָרָקִיעַ וּשְׁנָתוֹ וַחֲלוֹמוֹתָיו עָרְבוּ לוֹ מְאֹד מְאֹד כַּאֲשֶׁר לֹא עָרְבוּ לוֹ זֶה לֵילוֹת רַבִּים.

וּמִמָּחֳרַת הַיּוֹם, בַּבֹּקֶר הַשְׁכֵּם, בְּטֶרֶם יָפוּג מִבְּשַׂר קְצִיעָה חֹם מִשְׁכָּבָהּ וּבְעוֹד רְסִיסֵי הַלַּיְלָה אֲחוּזִים בִּקְוֻצּוֹת נְתַנְיָה – עָמְדוּ הַשְּׁנַיִם שֵׁנִית עַל הַגַּג עֹמֶדֶת

תְּאֳמֵי עֳפָרִים מִתְרַפְּקִים זֶה עַל זֶה בְּאַהֲבָה וּפְנֵיהֶם קֵדְמָה, אֶל הַמָּאוֹר הַגָּדוֹל בְּגִיחוֹ בְּהַדְרֵי קֹדֶשׁ, כַּבִּיר וְנוֹרָא הוֹד, מֵאֲחוֹרֵי הֶהָרִים לִזְרֹחַ הַבֹּקֶר עַל רֹאשׁ שְׁנֵיהֶם. דְּבוּקִים וּצְמוּדִים יַחַד, אִישׁ זְרוֹעוֹ עַל צַוַּאר רֵעֵהוּ, נִשְׁעֲנוּ הַשְּׁנַיִם, אִשָּׁה וְגֶבֶר, אֶל הַמַּעֲקֶה וְעֶדְנַת בְּשָׂרָם רְחֵפָה כְּחַף סֵתֶר מִמֶּתֶק צִנַּת בֹּקֶר רַעֲנַנָּה וּמַגָּעֵי חֶמְדָּה נַעֲלָמִים. תְּשׁוּקָה כְּמוּסָה אַחַת כָּבְשָׁה אֶת־בְּשַׂר שְׁנֵיהֶם וְעַל פְּנֵי שְׁנֵיהֶם רַת אֹשֶׁר גָּדוֹל אֶחָד, אֲשֶׁר בָּא לְפֶתַע פִּתְאֹם. אָכֵן מִשְׁנֵה הוֹד וּמִשְׁנֵה גְבוּרָה שֶׁמֶשׁ בַּבֹּקֶר הַזֶּה, גַּם רִנְנַת הַצִּפֳּרִים וְצָהֳלָתָן חָזְקוּ הַבֹּקֶר לְמִשְׁנֶה. הֲצִוָּה אֱלֹהִים חַג גָּדוֹל עַל הָאָרֶץ?

וּבְהַעֲרוֹתָם אֶת נַפְשָׁם אִישׁ בְּחֵיק רֵעֵהוּ, וּבְטֶרֶם תִּנָּתֵק עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ כֻּלָּהּ מִשְּׂפַת הָאָרֶץ, וְהִנֵּה הִתְלַכְּדוּ פִּתְאֹם שִׂפְתֵי הַשְּׁנַיִם, שִׂפְתֵי גֶּבֶר וְאִשָּׁה, וַיַּאֲרִיכוּ מְאֹד בִּנְשִׁיקָתָם, וַיְהִי כְּאִלּוּ שָׁתוּ מָצוּ אִישׁ אֶת־נֶפֶשׁ רֵעֵהוּ עַד תֻּמָּהּ. אָז יְמַלְמֵל נְתַנְיָה בִּשְׁכְרוֹנוֹ:

— צָמְאָה לָךְ נַפְשִׁי, אַיֶּלֶת שַׁחֲרִי.

וּקְצִיעָה לָחֲשָׁה בְּהִצָּמְדָהּ אֵלָיו וּבְהַעֲמִיקָהּ רֹאשָׁהּ אֶל חֵיקוֹ:

— דָּבֵק בְּשָׂרִי אַחֲרֶיךָ, גּוֹאֵל חַיָּי.

וּמִקֵּץ רְגָעִים, בְּהִגָּלוֹת הַנֶּשֶׁר מֵרָחוֹק, בִּרְאוֹתוֹ דָאֹה וְקָרוֹב אֶל הַמִּגְדָּל וּמַשָּׂאוֹ הַנָּעִים עַל כְּנָפָיו, הִתְנַעֲרוּ הַנֶּאֱהָבִים מִשִּׁכְרוֹנָם כְּהִנָּעֵר הַצִּפֳּרִים מִטַּל הַבֹּקֶר, וּבְנוֹפְפָם אֶת־יְדֵיהֶם לְמוּלוֹ מִמְּקוֹמָם הֵרִיעוּ לִקְרָאתוֹ תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְלֹא חָדְלוּ עַד רִדְתּוֹ הַגַּנָּה. צָהֹל צָהֲלוּ לְבֹאוֹ כְּמִצְהֲלוֹת יְלָדִים אֶל דּוֹדָם אוֹ אֶל אֲחִיהֶם הַגָּדוֹל בְּשׁוּבוֹ אֶל יוֹם טוֹב מִמֶּרְחַקִּים וְהַשּׁוּרָה רַבַּת נְעִימוֹת בְּיָדוֹ.

בְּיָד קַלָּה וַחֲרוּצָה וּבְשֶׁצֶף שָׂשׂוֹן וְחִפָּזוֹן פֵּרְקָה הַנַּעֲרָה אֶת־הַמַּשָּׂא מֵעַל בַּעַל הַכְּנָפַיִם, וּבִרְאוֹתָהּ כִּי לֹא הֶעְדִּיף הַנֶּשֶׁר הַפַּעַם עַל אֲשֶׁר יָבִיא יוֹם יוֹם, וַתְּעַקֵּם שְׂפָתַיִם וַתִּקְדַּר מֵצַח, כְּיַלְדָּה מִתְחַטֵּאת הָאוֹמֶרֶת לְהִתְרָאוֹת כְּמִתְרָעֶמֶת, וּבְשָׂכְחָהּ בְּפַחֲזוּתָהּ רֶגַע אֶחָד לִפְנֵי מִי הִיא עוֹמֶדֶת עַתָּה, שָׁלְחָה לְעֻמַּת הוֹד פְּנֵי נֶשֶׁר נִשְׂרֵי הַנְּשָׁרִים אֶצְבַּע קְטַנָּה וּמְתוּקָה, אֶצְבַּע תּוֹכֵחָה וְקַלָּסָה, וַתֹּאמֶר בִּמְשׁוּבַת חֵן:

— מָה הִמְעַטְתָּ לְהָבִיא הַיּוֹם, רַבְנֶשֶׁר! אָכֵן לֹא נְדִיבָה רוּחֲךָ, רֶכֶב מֶלֶךְ יְהוּדָה וּפָרָשָׁיו. הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי שְׁנַיִם אֲנַחְנוּ כַּיּוֹם בַּמִּגְדָּל? שְׁנַיִם אֲנַחְנוּ כַּיּוֹם וּשְׁנַיִם נִהְיֶה מֵעַתָּה וְעַד כָּל־הַיָּמִים. הַאִם לֹא עַל יָדְךָ וּבְשֶׁלְּךָ הוּבָא אוֹרֵחַ אֶל בֵּיתִי? עָלֶיךָ אֵפוֹא גַּם כָּל־מַחְסוֹרָיו. עָלֶיךָ וְעַל צַוָּארֶךָ. רְאֵה, הִנֵּה הוּא לְפָנֶיךָ: בָּחוּר בֶּן־חַיִל, הַאֵין זֹאת? לֵךְ שׁוּב וְהִגַּדְתָּ לַאֲדוֹנֶיךָ, כִּי לֹא בוֹדֵדָה אָנֹכִי עַתָּה בַּמִּגְדָּל, כִּי שְׁנַיִם אֲנָחְנוּ. הֲשָׁמָעְתָּ? שְׁנַיִם אֲנַחְנוּ. שְׁאַל אֶת־כָּל־צִפֳּרֵי הַבֹּקֶר

וַתֹּאמַרְנָה לָךְ: שְׁנַיִם אֲנַחְנוּ. גַּם מִשְׁבְּרֵי הַיָּם יִשְׁאֲגוּ מֵרָחוֹק: שְׁנַיִם אֲנָחְנוּ! וְהֵד הָרִים מִסָּבִיב יִשְׁנֶה וִישַׁלֵּשׁ: שְׁנַיִם אֲנַחְנוּ, שְׁנַיִם אֲנַחְנוּ!

וּקְצִיעָה, בַּעֲבוּר אוֹתָהּ שֶׁטֶף עֲלִיצוּתָהּ, יָצְאָה פִּתְאֹם בְּמָחוֹל. בִּצְעָדִים מְהִירִים וּצְפוּפִים, וּזְעִירִים זְעִירִים, נֶחֱרָזִים זֶה אֵצֶל זֶה כְּגַרְגְּרֵי פְּנִינִים קְטַנּוֹת, עָקֵב עָקֵב בְּצַד כֹּהֶן, מְפַפָּה בַּתְּחִלָּה הַנַּעֲרָה מִסָּבִיב לִנְתַנְיָה טֶפֶף קַל וְהַרִישִׁי וַתָּזַח בְּמַעְגָּלָהּ דּוֹמֶם כְּנָפָה. פַּעַם תִּסּוֹג מֵעָלָיו אֲחוֹרַנִּית כְּאַיָּלָה נִפְחֶדֶת, וּבְרָחֳקָהּ תִּשְׁטַח אֵלָיו אֶת־תְּאֻמֵי כַּפֶּיהָ הַקְּטַנּוֹת וְהָעֲנֻגּוֹת וְעֵינֶיהָ תְּפִלָּה. אָז תִּהְיֶה בְּעֵינָיו כְּמַגִּישָׁה אֵלָיו עַל כַּפּוֹת יָדֶיהָ מֵרָחוֹק אֶת־נַפְשָׁהּ וּבְשָׂרָהּ מַשְׂאַת אַהֲבָה מִנְחַת בֹּקֶר. וּפַעַם תָּשׁוּב וְקָרְבָה אֵלָיו קִרְבָה רַבָּה, וְעָמְדָה לְפָנָיו קוֹמְמִיּוּת, מֵצַח לְעֻמַּת מֵצַח, וּבְהִתְנוֹפְפָהּ נֶגֶד פָּנָיו מְלֹא גְוִיָּתָהּ, מְיֻשֶּׁרֶת וּמְתוּחָה כְּמֵיתַר הַכִּנּוֹר וּכְקֶרֶן הָאוֹר, תִּשְׂרְפֵהוּ בְּעֵינֶיהָ וּתְלַהֲטֵהוּ בְּנִשְׁמַת אַפָּהּ. בְּעוֹד רֶגַע וְהִנֵּה שָׁבָה וַתִּרְחַק מִמֶּנּוּ, וּבְתָמְכָהּ יָדֶיהָ בְּמָתְנֶיהָ הַדַּקּוֹת תָּנוּד וְתִדַּדֶּה תַּחְתֶּיהָ בְּחֵן וּבְחֶסֶד וּמַרְאֶיהָ כִּסֵּפֶל כֶּסֶף בֶּן יְדוֹתַיִם, כְּסֵפֶל הַיָּקָר מָלֵא כֶּסֶף, אֲשֶׁר עוֹד מְעַט וְיֵהָפֵךְ. כִּמְעַט חָרְדָה יַד נְתַנְיָה אֵלֶיהָ מֵרָחוֹק לְסָמְכָהּ.

וְאוּלָם כְּכֹל אֲשֶׁר הוֹסִיפָה לָחוּל כֵּן שִׁנְּתָה טַעְמָהּ וְכֵן הֵעֲזָה פָּנֶיהָ. הָאַיָּלָה הָיְתָה לִלְבִיאַת אֵשׁ וּמְחוֹלָהּ נֶהְפַּךְ לְסַעֲרַת לֶהָבָה. קְוֻצּוֹתֶיהָ, תַּלְתַּלֵּי זָהָב, רִתְּחוּ כַּמֶּרְקָחָה, וּבְהִתְלַהֲטָן מֵאֲחוֹרֵי עָרְפָּהּ מְשֻׁלָּחוֹת פֶּרַע לְרוּחַ הַיּוֹם נִרְאוּ כִּלְשׁוֹנוֹת שַׁלְהֶבֶת מְסֹעָרוֹת וּמְלַהֲבוֹת. כֻּלָּהּ לַפִּיד חַי וּבוֹעֵר מְלֻבֵּה סוּפָה. סְחוּף סַעֲרָתָהּ וּקְלוּי אִשָּׁהּ נִצָּב נְתַנְיָה בִּמְקוֹמוֹ, רוּחוֹ שׁוֹתָה אֶת־שַׁלְהַבְתָּהּ עַד לְשָׁכְרָה וּבְלִבּוֹ חֵץ מָוֶת. יָדָיו חָרְדוּ גַּם עַתָּה כְּפַעַם בְּפַעַם אֶל הַנַּעֲרָה, וְהוּא בְּשִׁכְרוֹן נַפְשׁוֹ טֶרֶם יֵדַע לָמָּה חָרְדוּ, הַלְהַצִּילָהּ וְאִם לְתָפְשָׂהּ.

אֶפֶס כִּי לַבַּת הָאֵשׁ הַגְּדוֹלָה כְּבָר אָחֲזָה גַּם בָּעֶלֶם וְאֶת־יָדָיו הַצְּרוּבוֹת לֹא הֵשִׁיב עוֹד. וּבְנָפֹל מִקֵּץ רֶגַע הַנַּעֲרָה הַלּוֹהֶטֶת כֻּלָּהּ אֶל בֵּין זְרוֹעוֹתָיו – וַיְכַתְּפֶנָּה וַיִּשָּׂאֶנָּה לַחֲדַר־מִשְׁכָּבָהּ כִּנְשׂוֹא הַקּוֹצֵר אֶת אֲלֻמָּתוֹ הַמְּלֵאָה הַגֹּרְנָה.

וְהָעַיִט הַמּוּזָר וְהַלָּבָן רָאָה בְּעֵינָיו הַזָּרוֹת אֶת־כֹּל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה – וַיְהִי כְּלֹא רוֹאֶה. וְאוּלָם אַךְ נִבְלַע הָעֶלֶם עַל שְׁלָלוֹ בַּמִּגְדָּל – וַיִּנָּעֵר פִּתְאֹם וַיִּתְנַשֵּׂא דָהוּף וּמְבֹהָל, כְּנִכְוֶה בְּרוֹתְחִים, לָרָקִיעַ, וּבְהִתְרוֹצְצוֹ שׁוֹלָל כֹּה וָכֹה מִמַּעַל לַגַּג עוֹד רִגְעֵי מִסְפָּר, נָדַד אֶבְרָה וַיְפַרְפֵּר כָּנָף, וַיְהִי כְּמִתְחַבֵּט לַשָּׁוְא בְּרֶשֶׁת נַעֲלָמָה וּכְעוֹף לַיְלָה מְגַשֵּׁשׁ בַּצָּהֳרָיִם. אַךְ פִּתְאֹם נָטָה בְּכֹחַ, וַיְהִי כְּנֶחֱלָץ בְּאַחַת מִמַּלְכֻּדְתּוֹ, וּבְהַטִּילוֹ אֶת־נַפְשׁוֹ בְּבַת רֹאשׁ, בְּלִי דַעַת וְחֶשְׁבּוֹן, אֶל חֲלַל הָעוֹלָם, חָצָה בִּגְבוּרַת כְּנָפָיו אֶת־מֶרְחֲבֵי הָרָקִיעַ, גָּמָא מֶרְחַקִּים עַל מֶרְחַקִּים וַיְשַׁלַּח אֶת־צְוָחַת שִׁגְעוֹנוֹ עַד אַפְסֵי אָרֶץ.

וּכְבֹא אַחֲרָיו הַתֻּכִּי אֶל הָאַלּוֹן לִפְקֹד אֶת הַנַּעֲרָה לְשָׁלוֹם וּלְבָרְכָהּ בִּרְכַּת הַבֹּקֶר כְּמִשְׁפָּטוֹ – לֹא מָצָא מַעֲנֶה. לֹא נִפְתַּח הָאֶשְׁנָב מִמּוּלוֹ הַיּוֹם וְלֹא נִגְלָה קָדְקֹד תַּלְתַּלֵּי הַזָּהָב. וַיִּפָּלֵא הַדָּבָר בְּעֵינָיו מְאֹד. מַדּוּעַ יִצְרַח וְאֵין שׁוֹמֵעַ? יִקְרָא בְגָרוֹן – וְאֵין מֵשִׁיב.

טו

בַּיּוֹם הַהוּא פָּרַשׂ נְתַנְיָה אֶת כְּנָפָיו עַל הַנַּעֲרָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה. וּמִמָּחֳרַת הַיּוֹם בַּבֹּקֶר, בַּעֲלוֹת נְתַנְיָה וְאִשְׁתּוֹ הַגָּגָה – וְהִנֵּה הֵבִיא הַנֶּשֶׁר צֵידָה וּמָזוֹן כִּפְלַיִם עַל אֲשֶׁר יָבִיא יוֹם יוֹם. וַיְהִי הַדָּבָר בְּעֵינֵיהֶם לְאוֹת וּלְמוֹפֵת כִּי רָצָה וְגַם בֵּרַךְ אֱלֹהִים אֶת־אַהֲבָתָם, וַיִּשְׂמְחוּ שִׂמְחָה גְדוֹלָה. כִּמְעַט חִבְּקָה קְצִיעָה אֶת־צַוַּאר הַנֶּשֶׁר מִשִּׂמְחָה, וְאוּלָם זַעַף עֵינָיו וְהַלְמִישׁ מַקּוֹרוֹ הַמְּמֹרָט הֵסִיגָהּ אָחוֹר, וַתֵּתֶּם לוֹ עַיִן בְּרָכָה מֵרָחוֹק, וְהוּא גַּם הוּא הָיָה כְמִתְנַכֵּר הַיּוֹם, וְלֹא שָׁעָה אֶל הַנַּעֲרָה וְאֶל בִּרְכַּת עֵינָהּ, וַיַּעֲמֹד בָּדָד וְדוּמָם וָזָר, וְהוּא רָם עֵינַיִם וּגְבַהּ צַוָּאר, וְיֶתֶר שְׂאֵת לוֹ וְיֶתֶר הוֹד מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם, כֻּלּוֹ אוֹמֵר: נֶשֶׁר נִשְׁרֵי הַנְּשָׁרִים.

וּמִן הַיּוֹם הַהוּא הָיָה הַדָּבָר לְחֹק: בֹּקֶר בֹּקֶר יָבִיא הַנֶּשֶׁר אֶל הַגַּג מִכָּל מַעֲדַנֵּי הַמֶּלֶךְ וּמִמֵּיטַב שֻׁלְחָנוֹ שְׁתֵּי מָנוֹת: מָנָה לַנָּפֶשׁ. וַיֵּשְׁבוּ נְתַנְיָה וְאִשְׁתּוֹ בַּמִּגְדָּל כִּתְאֳמֵי יוֹנִים בַּאֲרֻבָּתָם וַיִּרְאוּ בַּטּוֹבָה: אוֹכְלִים וְשׁוֹתִים וּמִתְעַלְּסִים בָּאֳהָבִים. רַק הָאַחַת עָבְרָה אֶת־רוּחַ נְתַנְיָה וְאֶת־שְׁלוֹמוֹ: אֶת אֲשֶׁר לֹא בִצַּע עַד עַתָּה אֶת־זְמָמוֹ לְהֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי אֱלֹהִים וּלְשַׁלֵּם בְּמוֹעֲדָם אֶת־הַנְּדָרִים אֲשֶׁר שָׁלַח אָבִיו בְּיָדוֹ, וְאַף כִּי עַתָּה בְּשִׁבְתּוֹ כָלוּא בַּמִּגְדָּל עַל אִי בוֹדֵד, הוּא וְעוֹד נֶפֶשׁ אַחַת אֲהוּבָה עִמּוֹ, הֲלֹא יִבָּצֵר מִמֶּנּוּ הַדָּבָר שִׁבְעָתַיִם, בְּאֵין לְאֵל יָדוֹ וּבְאֶפֶס תִּקְוָה לְרֶוַח וּלְהַצָּלָה קְרוֹבָה.

וְכַאֲשֶׁר אָרְכוּ הַיָּמִים – וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ מְאֹד וַיֵּלֶךְ קוֹדֵר. וְאוּלָם קְצִיעָה נִחֲמַתְהוּ בִּיגוֹנוֹ וַתְּחַזֵּק לִבּוֹ בְּדִבְרֵי שְׁלֹמֹה וּבְאִמְרֵי פִיו וַתֹּאמַר:

– הַאִם לֹא בָאוּ דִבְרֵי שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ כְּתֻמָּם עַד הַיּוֹם? כֵּן יָקוּמוּ גַּם יֶתֶר דְּבָרָיו. אֵין זֹאת כִּי אִם קְרוֹבָה גְאֻלָּתֵנוּ לָבֹא. פָּקֹד יִפְקֹד מֶלֶךְ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל, הֶחָכָם וְהַנָּאוֶה בְּמַלְכֵי אֶרֶץ, אֶת בַּת אֲרָם הַקְּטַנָּה וְהַפּוֹתָה, אֲשֶׁר הִסְגִּירָה אֶת נַפְשָׁהּ הַנִּקְלָה אֶל כַּף יָדוֹ הַטְּהוֹרָה וְדַקַּת הָאֶצְבָּעוֹת וַתַּאֲמֵן לְמוֹצָא שְׂפָתָיו הַמְעֻדָּנוֹת וְהַנּוֹטְפוֹת נֹפֶת. הֲיְכַחֵשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאִם מוֹשֵׁל יִשְׂרָאֵל יִבְגֹּד?

וּנְבוּאַת הַנַּעֲרָה קָמָה וְנִהְיָתָה. גְּאֻלַּת כְּלוּאֵי הַמִּגְדָּל לֹא אֵחֲרָה לָבֹא, כַּאֲשֶׁר יַגִּידוּ הַדְּבָרִים הַבָּאִים.

טז

וְטַבָּחֵי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה הִתְבּוֹנְנוּ יוֹם אֶחָד וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה נֶעְדְּרָה מֵאֲשֶׁר הֵכִינוּ לְשֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ עוֹד מָנָה אַחַת, מִלְּבַד מְנַת הַנַּעֲרָה, אֲשֶׁר יִשָּׂאֶנָּה הַנֶּשֶׁר, חֹק יוֹם בְּיוֹמוֹ, אֶל מְקוֹם פְּלוֹנִי בְּמִצְוַת הַמֶּלֶךְ. וַיִּפָּלֵא הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַטַּבָּחִים, וּבְכָל זֹאת לֹא שָׂמוּ לֵב, כִּי אָמְרוּ אַךְ מִקְרֶה הוּא. אוּלַי שָׁגוּ בַמִּסְפָּר, וְאוּלַי חֻלְדָּה גְרָרַתָּה. וְאוּלָם בְּהִשָּׁנוֹת הַדָּבָר וּבְהִשְׁתַּלְּשׁוֹ, וַיִּבָּהֲלוּ מְאֹד, וַיָּשִׂימוּ מְאָרְבִים – וְהִנֵּה נִתְפַּשׂ הַגַּנָּב. וּמִי הוּא? הֲלֹא הוּא הַנֶּשֶׁר הַגָּדוֹל וְהַזָּקֵן, רַבְנֶשֶׁר, עוֹף רְכוּב הַמֶּלֶךְ וּכְרוּב גַּאֲוָתוֹ. הוּא וְלֹא אַחֵר. וַיּוּבָא הַדָּבָר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ.

וּשְׁלֹמֹה שָׁמַע אֶת הַדָּבָר, וַיִּצְחַק בְּלִבּוֹ וּפָנָיו אֹרוּ, וְאוּלָם הִתַּמֵּם וַיֹּאמַר:

– אָכֵן דֶּרֶךְ עוֹרְבִים לְרַבְנֶשֶׁר וַאֲנִי לֹא יָדַעְתִּי, בְּשִׁתִּי מִנְּשָׁרַי, בְּשִׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי. עַתָּה אֲלַמְּדֵהוּ אֹרַח מֵישָׁרִים.

וְאַחֲרֵי כֵן הָיָה כְּמִתְעַשֵּׁת וַיֹּאמַר:

– וּבְכָל זֹאת, תְּנוּהוּ וְיִגְנֹב כִּלְבָבוֹ עַד אֶרְאֶה מָה אֶעֱשֶׂה לּוֹ. נִמְהַר בְּמִשְׁפָּט יְסַלֵּף צֶדֶק. כִּי מִי יוֹדֵעַ אֶת נֶפֶשׁ הָעוֹף? יֵשׁ אֲשֶׁר קְטֹן הַזְּבוּבִים יֶחְכַּם וְגַם יִצְדַּק מֵעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן בָּאָדָם. וְעוֹד גַּם זֹאת: הַאֵין יֵשׁ אֲשֶׁר יַשְׂכִּל יִצְרָם הָרַע מִשִּׂכְלֵנוּ הַטּוֹב? אוּלַי אֵת אֲשֶׁר יֵרָאֶה בְּעֵינֵינוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם כְּחַטָּאת וּכְאִוֶּלֶת תֵּחָשֵׁב לָהֶם לְחָכְמָה וְלִצְדָקָה גְדוֹלָה.

וְעוֹד בַּיּוֹם הַהוּא הִבְהִיל שְׁלֹמֹה אֶת־הָרָצִים אֶל כָּל בַּעֲלֵי דְבָרָיו מִן הַמְּלָכִים אֲשֶׁר הָיוּ אִתּוֹ בַמִּשְׁתֶּה וַיְשַׁחֵר אֶת־פְּנֵיהֶם לִהְיוֹת עֲתִידִים לַיּוֹם אֲשֶׁר יְעַד לָהֶם, וְיָרְדוּ אִתּוֹ אֶל הָאִי, הֵם וְנִלְוֵיהֶם, לִפְקֹד אֶת הַמִּגְדָּל וְלָדַעַת מַה־נַּעֲשָׂה לַנַּעֲרָה בַּת מֶלֶךְ אֲרָם הַכְּלוּאָה בוֹ.

וּשְׁלֹמֹה וְכָל הַמְּלָכִים אֲשֶׁר הָיוּ אִתּוֹ בַּמִּשְׁתֶּה וַאֲבִי הַנַּעֲרָה מֶלֶךְ אֲרָם בְּתוֹכָם, הֵם וְנִכְבַּדֵּי שָׂרֵיהֶם וּגְדוֹלֵי חֲכָמֵיהֶם וְרָאשֵׁי קוֹסְמֵיהֶם, נֶאֶסְפוּ כֻּלָּם כְּאִישׁ אֶחָד שֵׁנִית אֶל חֲצַר הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה, וְהִנָּם לְבוּשִׁים הָדָר וּמִכְלוֹל כֻּלָּם, אִישׁ כְּמִדּוֹ וְכִלְבוּשׁוֹ, הַמְּלָכִים בְּעַטְרוֹתֵיהֶם וּבְאַדְּרוֹת מַלְכוּתָם, מַעֲטֵה אַרְגָּמָן וְכַרְמִיל, הַשָּׂרִים בִּצְפִירוֹת תִּפְאַרְתָּם וּבִמְעִילֵיהֶם שֵׁשׁ וְשָׁנִי; הַחֲכָמִים בְּכָתְנוֹת פַּסֵּיהֶם וּבַדֵּיהֶם הַלְּבָנִים, בְּמִצְנְפוֹתָם וּבִסְרוּחֵי טְבוּלֵיהֶם, בְּאַבְנְטֵיהֶם הָרְחָבִים וְהַמְצֻיָּצִים וּבְקַסְתוֹת הַסּוֹפְרִים אֲשֶׁר בְּמָתְנֵיהֶם וְהַקּוֹסְמִים בְּפַאֲרֵי מִגְבְּעוֹתָם, תַּבְנִית מִגְדָּלִים גְּבוֹהִים וּבְצוּרִים, וּבַאֲפוּדֵיהֶם, מַעֲשֵׂה רִקְמָה רִקְמָתַיִם, חוּר כַּרְפַּס וּתְכֵלֶת יַחְדָּו. וּבַעֲלוֹת כָּל הָעֵדָה הַנִּקְדָּה וְהַבְּרֻדָּה עַל אַדֶּרֶת הַפְּלָאִים הַמִּתְנַשְּׂאָה מֵעַל הָאָרֶץ וַתָּעָף אֶל הָאִי.

וְכָל־פִּרְאֵי הָאִי לְמִינֵיהֶם, כָּל־הַנֶּפֶשׁ הַחַיָּה, מֵעוֹף הַבָּר וְעַד חַיְתוֹ יַעַר וְשָׂדֶה וְעַד רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה, רָאוּ שֵׁנִית לְחֶרְדָּתָם וּלְפַחְדָּם בְּרֶדֶת מִשָּׁמַיִם פִּתְאֹם עַיִט פְּלָאִים, שַׂגִּיא וְנוֹרָא וּרְחַב בָּמֶן, כְּכִבְרַת אֶרֶץ מְעוֹפֶפֶת לְמִדָּה, לֹא נִרְאָה כָמֹהוּ לְשֶׂגֶא וּלְרֹחַב מִיּוֹם הֱיוֹת עוֹף כָּנָף עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, וּבַחֲנוֹתוֹ אֶת־פְּנֵי הַמִּגְדָּל, וְהִנֵּה שָׁרְצָה מִבִּטְנוֹ עֲדַת יְצוּרֵי פֶלֶא, בְּרוּאִים זָרִים וּמוּזָרִים מְאֹד, כֻּלָּם זְקוּפֵי קוֹמָה וְהוֹלְכֵי עַל שְׁתַּיִם, וְהִנָּם נִקְהָלִים וְעוֹמְדִים אֲגֻדָּה אַחַת לִפְנֵי פֶתַח הַמִּגְדָּל.

וְהַבָּאִים סַבּוּ אֶת הַמִּגְדָּל וַיַּקִּיפוּהוּ וַיַּחְקְרוּ שִׁבְעָתַיִם אֶת־כָּל־קִירוֹתָיו מִסָּבִיב, חָקֹר וּמַשֵּׁשׁ וְהָרֵחַ הֵיטֵב כָּל־אֶבֶן אֲשֶׁר בַּקִּיר וְכָל־כָּפִיס אֲשֶׁר בָּעֵץ וְכָל־אָרִיחַ וּלְבֵנָה, לִרְאוֹת הַאֵין בָּם פֶּרֶץ וָחוֹר? הַאִם לֹא חָלוּ בָם יָדַיִם? אַחֲרֵי כֵן סָבְבוּ וַיָּשׁוּבוּ אֶל שַׁעַר הַפֶּתַח וַיִּבְחָנוּהוּ גַּם אוֹתוֹ עַל בְּרִיחָיו וְעַל מַנְעוּלָיו וְעַל חוֹתְמוֹתָיו – הַאֵין בָּם פְּחֶתֶת מְאוּמָה?

וּבְמָצְאָם אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים וְהִנָּם עַל מְכוֹנָם וְעַל מִשְׁפָּטָם, וַיְצַוּוּ לְהָסִיר אֶת־הַחוֹתָמוֹת וְלִפְתֹּחַ אֶת־הַמַּנְעוּלִים וּלְהָמִישׁ אֶת־הַבְּרִיחִים, וְדַלְתוֹת הַשַּׁעַר אֲשֶׁר הֶחֱלִיאוּ מֵרֹב יָמִים נִפְתְּחוּ לִרְוָחָה בְּקוֹל שְׁרֵקָה וַחֲרָקָה וְכָל־הָעֵדָה בָּאָה אֶל הַמִּגְדָּל פְּנִימָה.

וְהַסֻּלָּם הַשָּׁמוּט הוּקַם גַּם הוּא עַל כַּנּוֹ כְּבָרִאשׁוֹנָה וְכָל־הַבָּאִים עָלוּ בוֹ אִישׁ אַחֲרֵי רֵעֵהוּ, אִישׁ כִּכְבוֹדוֹ וּכְעֵרֶךְ מַעֲלָתוֹ, הַגָּדוֹל הַגָּדוֹל רִאשׁוֹן וְהַקָּטֹן הַקָּטֹן אַחֲרוֹן, זוּלָתִי מֶלֶךְ אֲרָם הַמַּר וְהַנִּמְהָר, דַּק הַבָּשָׂר וּשְׁפַל הַקּוֹמָה, אֲשֶׁר גַּם בְּקָטְנוֹ נִדְחַף לַעֲבֹר בְּרֹאשׁ כֻּלָּם, וְהַגְּדוֹלִים מִמֶּנּוּ, בְּכָל קִנְאָתָם לִכְבוֹדָם וּבְכָל הֱיוֹתָם לְהוּטִים גַּם הֵם לָדַעַת אַחֲרִית דְּבַר הַנַּעֲרָה בַּמִּגְדָּל, נָשְׂאוּ הַפַּעַם אֶת־פָּנָיו וְלֹא כִהוּ בוֹ, בְּהַכִּירָם כֻּלָּם כָּמֹהוּ אֶת־יִתְרוֹנוֹ הַגָּדוֹל עַתָּה עֲלֵיהֶם, כִּי עַל כֵּן אֲבִי הַנַּעֲרָה הוּא, וְנַפְשׁוֹ תֵּצֵא אֶל בִּתּוֹ, וְהוּא כְּבַד רוּחַ וּקְצַר אַף וּשְׂבַע רֹגֶז, וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אַף מֻכֵּה טְחוֹרִים, וּמֵעוֹדוֹ לֹא יָדַע שָׁלֵו בְּבִטְנוֹ.

וּבַעֲלוֹתָם כֻּלָּם אֶל הָעֲלִיָּה – וַיַּעַרְכוּ כֻּלָּם אֵלֶּה אַחֲרֵי אֵלֶּה טוּרִים טוּרִים, אִישׁ עַל מַעֲמָדוֹ וְעַל מַעַרַכְתּוֹ, לְפִי כְבוֹדוֹ וּלְפִי מַעֲלָתוֹ: הַטּוּר הָאֶחָד – מֶלֶךְ מִצְרַיִם הַנֶּאְדָּר מִזֶּה וּמֶלֶךְ אֲרָם הַנִּזְעָם מִזֶּה וּשְׁלֹמֹה בְּשַׁלְוַת רוּחוֹ וּבִמְאוֹר פָּנָיו בַּתָּוֶךְ, הוּא הַטּוּר הָרִאשׁוֹן. אַחֲרֵיהֶם בַּטּוּר הַשֵּׁנִי כָּל יֶתֶר הַמְּלָכִים הַקְּטַנִּים וּקְטַנֵּי הַקְּטַנִּים. וְאַחֲרֵיהֶם – חֶבֶר הַחֲכָמִים יוֹדְעֵי בִינָה לָעִתִּים וּמוֹשְׁכֵי בְּשֵׁבֶט סוֹפֵר, וְאַחֲרוֹנִים לְכֻלָּם לַהֲקַת הַקּוֹסְמִים וְהַהוֹבְרִים, יוֹדְעֵי חֲלוֹמוֹת לִפְתֹּר וּמַהֲגֵי עֲתִידוֹת. כָּכָה עָמְדָה עֲדַת הַנִּקְהָלִים בְּאֵי הַמִּגְדָּל בָּעֲלִיָּה הַמְרֻוַּחַת וְעֵינֵיהֶם מְשׁוֹטְטוֹת בְּכָל פִּנּוֹת הַבַּיִת לִמְצֹא אֶת הַנַּעֲרָה הַכְּלוּאָה וְנַפְשָׁם כָּלָה לָדַעַת מֶה הָיָה לָהּ וּמַה הִגִּיעַ אֵלֶיהָ בִּימֵי כִלְאָהּ. הֲיַעַמְדוּ דִבְרֵי שְׁלֹמֹה אִם לֹא?

וְאוּלָם בָּעֲלִיָּה לֹא נִמְצְאָה הַנַּעֲרָה. אֵין זֹאת כִּי אִם מִסְתַּתֶּרֶת הִיא בַּחֲדַר הַמִּשְׁכָּב, וְכָל הָעֵדָה נָשְׂאָה אֶת עֵינֶיהָ אֶל דֶּלֶת חֲדַר הַמִּשְׁכָּב. וּבְרֶגַע הַזֶּה נִפְתְּחָה הַדֶּלֶת – וְהָעֵדָה כֻלָּהּ הָיְתָה לְאָבֶן. עֵינֵיהֶם רָאוּ אֶת אֲשֶׁר לֹא הֶאֱמִינוּ: תַּחַת הַנֶּפֶשׁ הָאַחַת אֲשֶׁר נִכְלְאָה בַמִּגְדָּל, נַעֲרָה רַכָּה וַעֲנֻגָּה, בַּת מֶלֶךְ אֲרָם, יָצְאוּ עַתָּה לִקְרָאתָם – וַיִּתְיַצְּבוּ לִפְנֵיהֶם קוֹמְמִיּוּת וְרָמֵי מֵצַח בְּפֶתַח הַחֶדֶר נְפָשׁוֹת שְׁתַּיִם: גֶּבֶר וְאִשָּׁה.

אֶת כָּל הַבָּא אַחֲרֵי זֹאת, וְכֵן אֶת יֶתֶר דִּבְרֵי הַיּוֹם הַהוּא עַל הֲמוֹנוֹ וּשְׁאוֹנוֹ וְעַל פָּרָשַׁת כָּל־מַעֲשָׂיו וְאֶת־כָּל אֲשֶׁר עוֹלְלוּ הַדְּבָרִים לְנֶפֶשׁ רוֹאֵיהֶם וְשׁוֹמְעֵיהֶם, וְאַף כִּי מַרְאֵה פְּנֵי מֶלֶךְ אֲרָם וְשִׁבְרוֹן לִבּוֹ בְּהִוָּדַע לוֹ בֶּן־מִי הוּא הָעֶלֶם אֲשֶׁר הוֹכִיחַ אֱלֹהִים לְבִתּוֹ – אוֹתָם יִלְאֶה לְסַפֵּר וּלְתָאֵר גַּם עֵט סוֹפֵר מָהִיר. יְשַׁוֵּם נָא אֵפוֹא לְנֶגְדּוֹ אִישׁ וְאִישׁ כִּלְבָבוֹ.

יז

וּשְׁלֹמֹה וְכָל הַמְּלָכִים הַהוֹלְכִים אִתּוֹ עַל הַנִּלְוִים עֲלֵיהֶם וְעַל שְׁתֵּי הַנְּפָשׁוֹת הַחֲדָשׁוֹת שׁוֹכְנֵי הַמִּגְדָּל שָׁבוּ כֻלָּם עוֹד בַּיּוֹם הַזֶּה יְרוּשָׁלַיְמָה אֶל אַרְמוֹן הַמֶּלֶךְ לָשֶׁבֶת אֶל הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ שְׁלֹמֹה לִפְנֵי צֵאתוֹ בְּצִפּוֹתוֹ מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית.

וְרָץ מָהִיר בָּא אֶל מַלְכִּישׁוּעַ צִידוֹנָה בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לֵאמֹר: „מַהֲרָה עֲלֵה יְרוּשָׁלַיְמָה לַחֲתֻנַּת בִּנְךָ. חוּשָׁה, אַל תַּעֲמֹד. הַמֶּלֶךְ קוֹרֵא לָךְ".

וּמַלְכִּישׁוּעַ הַזָּקֵן הוּבָא אֶל הָאַרְמוֹן וּבְמָצְאוֹ שָׁם אֶת־בְּנוֹ נָפַל עַל צַוָּארוֹ וַיְחַבֶּק־לוֹ וַיְנַשֶּׁק־לוֹ, נַשֵּׁק וְלֹא יֶחְדָּל, עַל לְחָיָיו וְעַל מִצְחוֹ וְעַל קְוֻצּוֹתָיו וְעַל כְּתֵפָיו וְעַל כֹּל אֲשֶׁר מָצְאוּ פִּיו וּשְׂפָתָיו, וַיֵּבְךְּ בְּכִי גָדוֹל, כִּמְעַט יָצְאָה נַפְשׁוֹ בִּבְכוֹתוֹ, וַיִּקְרָא בְּקוֹל רָצוּץ וּבְלֵב נִשְׁבָּר וְדִמְעָתוֹ כְּנַחַל שׁוֹטֵף:

– אֲהָהּ בְּנִי, בְּנִי, הַחֲרֵד הֶחֱרַדְתָּ אֶת אָבִיךָ הַזָּקֵן, דַּכֵּא דִכֵּאתָ אֶת שֵׂיבָתוֹ, כִּמְעַט יָרַדְתִּי אֵלֶיךָ בְּיָגוֹן שְׁאוֹלָה.

וְכֹל הַנִּצָּבִים עֲלֵיהֶם נָמוֹגוּ מִבְּכִי גַּם הֵם לְמַרְאֵה הַיָּשִׁישׁ הָאֻמְלָל. וַיַּעַזְבוּ אֶת הָאָב וְאֶת בְּנוֹ בַחֶדֶר לְבַדָּם וְשָׁפְכוּ אֶת נַפְשָׁם אִישׁ בְּחֵיק רֵעֵהוּ לְשָׂבְעָה בְּאֵין רוֹאֶה וּבְאֶפֶס זָר בְּתוֹכָם.

יח

וּבְאַרְמוֹן הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה נַעֲשָׂה מִשְׁתֶּה רַב וְגָדוֹל אֲשֶׁר לֹא נַעֲשָׂה כָמוֹהוּ בְּכָל אַרְמוֹן מֶלֶךְ מֵעוֹלָם, הֲלֹא הוּא מִשְׁתֵּה דוֹדִים לִנְתַנְיָה וּקְצִיעָה.

וַיֵּשְׁבוּ הַקְּרוּאִים אֶל הַמִּשְׁתֶּה, אִישׁ עַל מְקוֹמוֹ הַנָּאוֶה לוֹ: הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְהַמַּלְכָּה בִתְיָה בַּת פַּרְעֹה בְּרֹאשׁ, וּנְתַנְיָה וּקְצִיעָה – הוּא מְעֻטָּר הֲדַסִּים וְהִיא כְּלִיל שׁוֹשַׁנִּים לִבְנוֹת בְּרֹאשָׁהּ – מִזֶּה וּמִזֶּה, וְעַל יָדָם שְׁנֵי אֲבוֹתֵיהֶם, מֶלֶךְ אֲרָם, עוֹדֶנּוּ בְזַעְפּוֹ, מֵעֵבֶר מִזֶּה, עַל יַד בִּתּוֹ הַכַּלָּה, וּמַלְכִּישׁוּעַ, עוֹדֶנּוּ בִיגוֹנוֹ, מֵעֵבֶר מִזֶּה, עַל יַד בְּנוֹ הֶחָתָן. וְאַחֲרֵיהֶם מִשְׁנֵי הָעֲבָרִים–מֶלֶךְ מִצְרַיִם וּמֶלֶךְ צֹר, הֵם וּגְבִירוֹתֵיהֶם הַמְּלָכוֹת, מֵרֵעִים וּמֵרֵעוֹת לֶחָתָן וְלַכַּלָּה, וְאַחֲרֵי אֵלֶּה – כָּל־יֶתֶר הָאוֹרְחִים: הַמְּלָכִים וְנִלְוֵיהֶם מִבְּנֵי הַנֵּכָר וְרָאשֵׁי עַם מִתּוֹשָׁבֵי הָאָרֶץ, כֻּלָּם אַנְשֵׁי שֵׁם נְשׂוּאֵי פָנִים וּקְרִיאֵי מוֹעֵד, אַלּוּפִים וְשׁוֹעִים וְרוֹזְנִים וְשָׂרֵי צָבָא וְחַכְמֵי לֵב מְיוֹעֲצֵי הַמֶּלֶךְ וְיוֹדְעֵי דָת וָדִין וּמְמַשְׁלֵי מְשָׁלִים וְדוֹבְרֵי צַחוֹת וּמַשְׂכִּילֵי הָרַבִּים וְזִקְנֵי עָם, לֹא נֶאֶסְפוּ עוֹד גְּדֻלָּה וְחָכְמָה וְתִפְאֶרֶת וְכָבוֹד וּצְדָקָה וּגְבוּרָה גַּם יַחַד וְאֶל שֻׁלְחָן אֶחָד כַּמַּתְכֹּנֶת הַזֹּאת מֵעוֹלָם.

וְכָל נוֹגְנֵי הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו, מַנְעִימֵי זֶמֶר וּמֵיטִיבֵי נַגֵּן, נִקְהֲלוּ בַּיּוֹם הַהוּא עַד אֶחָד, מַקְהֵלָה גְדוֹלָה וְרַבָּה, אֶל בֵּית מִשְׁתֵּה הַמֶּלֶךְ לְנַגֵּן וּלְזַמֵּר בִּכְלֵיהֶם וּבִגְרוֹנָם לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַקְּרוּאִים מִמְּזַמְּרֵי דָוִד וּמְשׁוֹרְרֵי בְנֵי קֹרַח, וְהַמְחוֹלְלִים וְהַמְחוֹלְלוֹת בָּאוּ לְרַקֵּד וְלָחוּל מְחוֹלוֹת יָחִיד וּמְחוֹלוֹת מַחֲנַיִם, לְהַגְדִּיל שִׂמְחָה וּלְהַאְדִּיר חֶדְוָה.

וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ וּמְשָׁרְתָיו וּמֶלְצָרָיו מַעֲלִים עַל הַשֻּׁלְחָן בִּכְלֵי כֶסֶף וּבִכְלֵי זָהָב מִכָּל מַעֲדַנֵּי עוֹלָם וּמִמִּבְחַר הַמַּטְעַמִּים וּמִכָּל זְנֵי מֶרְקָחִים, דִּיג יַמִּים וּנְהָרוֹת וְצֵיד שָׂדֶה וָיַעַר, נָא וְצָלִי וּמְבֻשָּׁל וּמְרֻקָּח וּמְתֻבָּל, מַעֲשֵׂה יְדֵי רַבֵּי הַטַּבָּחִים וּבְחִירֵי הָרַקָּחִים; וְשָׂרֵי הָאוֹפִים מַגִּישִׁים לֶחֶם חֲמֻדוֹת, פַּת סֹלֶת נְקִיָּה, מְנֻפָּה בִשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה נָפוֹת, מֵהֵלֶב חִטֵּי מִכְמָס וְזָנוֹחַ וּמִנִּית; וְשָׂרֵי הַמַּשְׁקִים מְבִיאִים דַּם עֲנָבִים מִיִּקְבֵי הַמֶּלֶךְ. חָדָשׁ וְיָשָׁן וְיָשָׁן נוֹשָׁן, יַיִן טָהוֹר, יַיִן מָזוּג וְיַיִן הָרֶקַח; וְהַנְּזִירִים הַקְּרוּאִים מְשִׁיבִים נַפְשָׁם בַּעֲסִיס רִמּוֹנִים וּבְכָל מִשְׁרַת מְגָדִים; אִישׁ אִישׁ כְּטַעְמוֹ וּכְמִשְׁאֲלוֹת חִכּוֹ יֻנְתַּן־לוֹ; טֶרֶם יִקְרְאוּ הָאוֹרְחִים – הַמְשָׁרְתִים יַעֲנוּם; אֵין עָיֵף וְאֵין כּוֹשֵׁל בָּם וְאֵין מִתְרַפֶּה בִּמְלַאכְתּוֹ.

וּכְכֹל אֲשֶׁר יִרְבּוּ הַקְּרוּאִים אֱכוֹל וּשְׁתוֹת כֵּן תִּרְחַב נַפְשָׁם וְיִשְׁאֲלוּ עוֹד וָעוֹד, כִּי כֵן מִשְׁפַּט מַעֲדַנֵּי שְׁלֹמֹה: אוֹכְלֵיהֶם לֹא יֵדְעוּ שָׂבְעָה. הַחֵלֶק יַחֲלִיקוּ אֶל חַדְרֵי בֶטֶן וְלֹא יִוָּדַע כִּי בָאוּ אֶל קִרְבָּם. הֵן לֹא דָבָר שָׁוְא הוּא אֲשֶׁר יֵאָמֵר: דְּגֵי הַיָּם וְעוֹף כָּנָף וְחַיַּת הַשָּׂדֶה וּבְנֵי־בָקָר וְצֹאן נָהֹר יִנְהֲרוּ בַהֲמוֹנֵיהֶם וְנֶחְפְּזוּ בְשִׂמְחָה וּבְלֵב

טוֹב אֶל בֵּית הַמִּטְבָּחַיִם אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה, בְּחָשְׁבָם לָהֶם לִצְדָקָה וּלְכָבוֹד לַעֲלוֹת עַל שֻׁלְחָנוֹ וּלְמַלֵּא בֶּטֶן קְרוּאָיו.

וּמֶלֶךְ זָרָם הוּא לְבַדּוֹ כִּכָל הַקְּרוּאִים עוֹדֶנּוּ יוֹשֵׁב בְּזַעְפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ וּפָנָיו הַיְרַקִּים וְהַצְּמוּקִים כִּגְרוֹגֶרֶת הוֹרִיקוּ וְנָמַקּוּ מִשֶּׁהָיוּ. יָדוֹ לֹא נָגְעָה בְּכָל הַמּוּשָׂם לְפָנָיו. לֹא אָכַל וְלֹא שָׁתָה. מֵאָז נוֹדַע לוֹ בַּמִּגְדָּל בֶּן־מִי הוּא הָעֶלֶם לוֹקֵחַ בִּתּוֹ מָלֵא כֻלּוֹ מְרוֹרִים פְּתָנִים וַחֲמַת אֶפְעֶה: שְׁנֵי הָעַקְרַבִּים הַקְּטַנִּים וְהָרָעִים הַמְּצִיצִים מֵעֵינָיו כִּוְכְּרוּ כִמְשֻׁתּוֹלְלִים, כְּאִלּוּ אֲחָזָם עֲוִית. וְגַם מַלְכִּישׁוּעַ עוֹדֶנּוּ יוֹשֵׁב כְּאָבֵל בֵּין הַחֲתָנִים וּפָנָיו קוֹדְרִים. שִׂמְחָתוֹ אֶל בְּנוֹ הָאוֹבֵד אֲשֶׁר הוּשַׁב לוֹ הַיּוֹם לֹא הֵפִיגָה עוֹד מִקִּרְבּוֹ אֶת כָּל יְגוֹנוֹ וַיֵּשֶׁב דּוֹמֵם וְעָצֵב וְעֵינָיו שׁוֹכְנוֹת בְּאַהֲבָה וּבְרַחֲמִים עַל פְּנֵי בְּנוֹ הַיָּחִיד. וַיַּרְא הַמֶּלֶךְ אֶת פְּנֵי שְׁנֵיהֶם וַיַּהַס אֶת עֲדַת הַמְנַגְּנִים וְהַמְשׁוֹרְרִים וַיֹּאמֶר לִנְתַנְיָה פִּתְאֹם:

— הֲלֹא תְסַפֵּר, בֶּן־מַלְכִּישׁוּעַ, הַגֶּד־נָא לְכָל־הַקְּרוּאִים אֵיכָה בָאתָ אֶל הָאִי וְאֶל הַמִּגְדָּל וְאֵיכָה הִשִּׂיגָה יָדְךָ אֶת יוֹנָתְךָ בַּאֲרֻבָּתָהּ וְאֵת צִפֳּרְךָ הַבּוֹדֵדָה עַל הַגָּג. הֲלֹא תְסַפֵּר הַכֹּל, אַל תְּכַחֵד דָּבָר. וּבְקוֹל רָם — אַל תֵּבוֹשׁ.

וַיָּקָם נְתַנְיָה וַיְסַפֵּר בִּדְבָרִים בְּרוּרִים וּמְפֹרָשִׁים וּבִשְׂפַת אֱמֶת אֶת כָּל הַמֹּצְאוֹת אוֹתוֹ מִיּוֹם רִדְתּוֹ בָּאֳנִיָּה וּבְיָדוֹ נִדְרֵי אָבִיו, לָלֶכֶת אֶל יָם עַכּוֹ לְמַעַן עֲלוֹת מִשָּׁם יְרוּשָׁלַיְמָה לִשְׂמֹחַ לִפְנֵי יְיָ בְּחַג הַסֻּכּוֹת וְעַד בֹּאוֹ אֶל הַמִּגְדָּל פְּנִימָה וְעַד דָּבְקוֹ בִּקְצִיעָה. גַּם אֶת פָּרָשַׁת הַבָּרֶקֶת וְהַפֶּתֶן וְאֶת־כָּל־חֲלוֹמוֹתָיו סִפֵּר, לֹא כִחֵד דָּבָר. וּבְכַלּוֹתוֹ לְסַפֵּר וַיּוֹצֵא אֶת הַבָּרֶקֶת וַיְשִׂימֶנָּה עַל הַשֻּׁלְחָן לְעֵינֵי כָל־הַיּוֹשְׁבִים, לִהְיוֹת כְּעֵדוּת נֶאֱמָנָה לִדְבָרָיו.

וְכָל הַקְּרוּאִים מִבְּנֵי הַנֵּכָר וּמִבְּנֵי יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל כְּשָׁמְעָם אֶת כָּל־הַנִּפְלָאוֹת הָאֵלֶּה הִשְׁתּוֹמְמוּ מְאֹד, וּבְעֵינֵי הַגְּבִירוֹת הַיָּפוֹת, וּבִתְיָה, הַמַּלְכָּה הַיְּפֵהפִיָּה, בְּתוֹכָן, נִקְווּ דְמָעוֹת, אַף אִם עֵינֵיהֶן וְלִבָּן נָטָיוּ בָּעֵת הַהִיא אֶל הַבָּרֶקֶת הַגְּדוֹלָה הַקּוֹרֶצֶת לָהֶן מֵעַל הַשֻּׁלְחָן בְּשִׁבְעִים וְשֶׁבַע עֵינֶיהָ וּמַזְהִירָה בְּאֶלֶף נְגוֹהוֹתֶיהָ.

וּשְׁלֹמֹה חִכָּה אֶת אוֹרְחָיו עַד פּוּג תִּמְהוֹנָם וַהֲמוֹן לִבָּם וַיֹּאמַר:

— אוֹרְחַי וְרֵעַי, אַתֶּם שְׁמַעְתֶּם הַיּוֹם בְּאָזְנֵיכֶם אֶת כָּל פָּרָשַׁת הַפְּלָאִים וּפִלְאֵי הַפְּלָאִים אֲשֶׁר סִפֵּר נְתַנְיָה וְאֶת כָּל הַמְּסִבּוֹת אֲשֶׁר סִבֵּב אֱלֹהִים לְמַעַן הֲבִיאוֹ עֶלֶם עִבְרִי יוֹשֵׁב צִידוֹן הַכְּנַעֲנִית אֶל אִי שָׁמֵם וְנֶעְלָם לֹא יְדָעוֹ אִישׁ וְאֶל מִגְדָּל סָגוּר וּמְסֻגָּר לֹא יַבְקִיעֶנּוּ גִבּוֹר בַּגִּבּוֹרִים, וּמָצָא שָׁם אַיֶּלֶת אֲהָבִים כְּלוּאָה וּבוֹדֵדָה, נַעֲרָה בַּת אֲרָם, וְהָיְתָה לוֹ לְאִשָּׁה. אִמְרוּ נָא עַתָּה כֻּלְּכֶם: הֲמִבַּלְעֲדֵי אֱלֹהִים נַעֲשָׂה הַדָּבָר?

וְהַקְּרוּאִים, בְּעוֹד עֵינָם הָאַחַת רְתוּקָה אֶל הַבָּרֶקֶת הַנִּפְלָאָה, בָּרֶקֶת הַקְּסָמִים, עָנוּ פֶּה אֶחָד וַיֹּאמְרוּ:

– אָכֵן יַד אֱלֹהִים עָשְׂתָה זֹאת. מִמֶּנּוּ יָצָא הַדָּבָר.

וַיּוֹסֶף הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר:

– כֵּן דִּבַּרְתֶּם. מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹאת. וְאוּלָם אִם בֶּאֱמֶת וּבְתָמִים דִּבַּרְתֶּם אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאִם לִבְּכֶם כְּפִיכֶם – הָבָה, „גַּדְּלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו"!

וּבַהֲרִימוֹ כּוֹס יַיִן מְלֵאָה קָם עַל רַגְלָיו וַיֹּאמַר:

– אֶת הַכּוֹס הַזֹּאת, כּוֹס הַיְשׁוּעוֹת וְהַבְּרָכָה, אֶשָּׂא בְּשֵׁם יְיָ, וְאַתֶּם עֲנוּ כֻלְּכֶם אַחֲרָי: בָּרוּךְ אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת לְכָל בָּשָׂר הַנּוֹתֵן אִשָּׁה לָאִישׁ.

וְכָל הַקְּרוּאִים קָמוּ עַל רַגְלֵיהֶם גַּם הֵם וּבְעוֹד הָאַחַת מֵעֵינֵיהֶם רְתוּקָה אֶל הַבָּרֶקֶת שָׁנוּ אַחֲרֵי שְׁלֹמֹה אֶת דִּבְרֵי הַבְּרָכָה מִלָּה בְמִלָּה וַיַּעֲנוּ אַחֲרֶיהָ „אָמֵן וְאָמֵן!" וְכָל מַקְהֵלוֹת הַנּוֹגְנִים וְהַשָּׁרִים, בְּשָׁמְעָן אֶת דִּבְרֵי הַבְּרָכָה, הֵרִיעוּ גַם הֵן אַחֲרֶיהָ כֻּלָּן יַחַד בְּכָל כְּלֵיהֶן וּגְרוֹנוֹתֵיהֶן תְּרוּעָה רַבָּה וַחֲזָקָה, תְּרוּעַת עֹ לֵאלֹהִים, לֵאמֹר:

בְּחֵיק יוּטַל הַגּוֹרָל וּמֵיְיָ כָּל מִשְׁפָּטוֹ.

וּתְרוּעַת הַמְנַגְּנִים וְהַשָּׁרִים שָׁטְפָה בְשָׁאוֹנָהּ אֶת כָּל הָאוּלָם כְּפֶרֶץ מַיִם כַּבִּירִים. וְאוּלָם הַקְּרוּאִים לֹא שָׂמוּ עוֹד אֵלֶיהָ לֵב, כִּי כְתֹם בִּרְכַּת הַמֶּלֶךְ שָׁבוּ מְהֵרָה לְהִתְבּוֹנֵן אֶל הַבָּרֶקֶת בִּשְׁתֵּי עֵינַיִם וְלִבְלִי הִנָּתֵק עוֹד. כָּל מַעְיְנֵיהֶם הָיוּ כָהּ. וּלְמַעַן הַשְׁעוֹת רֶגַע אֶחָד אֶת עֵינֵי הַמְסֻבִּים אֶל הַכַּלָּה, אָמַר הַמֶּלֶךְ בִּשְׂחוֹק בְּמִתְהַלֵּל מִטּוּב לֵב:

– מַה פָּג טַעְמְכֶם הַיּוֹם, מַלְכֵי אֲרָצוֹת וּנְדִיבֵי עָם, בַּהֲסִבְּכֶם עֵינֵיכֶם מִיַּעֲלַת חֵן לְשִׁיתָן בְּאֶבֶן חֵן.

וְעֵינֵי כָל הַקְּרוּאִים נָסַבּוּ פִּתְאֹם אֶל הַכַּלָּה. אָז יִשְׁעֶה אֵלֶיהָ גַּם הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר:

– וְאַתְּ יוֹנָה תַמָּה, בַּת מֶלֶךְ אֲרָם, כִּי שָׁמַעַתְּ לְקוֹל גּוֹרָלֵךְ וּלְקוֹל לִבֵּךְ וַתִּתְּנִי אֶת דּוֹדֵיךְ לְעֶלֶם עִבְרִי בָּא מִמֶּרְחָק אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתִּיו מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם – הֲיִי בְרוּכָה לַיְיָ. אַל תִּירְאִי וְאַל תֵּבוֹשִׁי. שִׂישִׂי בְּאַלּוּף נְעוּרַיִךְ וּלְכִי אַחֲרָיו, וְנִלְוֵית עַל בֵּית אָבִיו וְעַל מִשְׁפַּחְתּוֹ וְדָבַקְתְּ בֵּאלֹהֵיהֶם וּבְדַרְכֵיהֶם. יָדַעְתִּי כִּי לֹא תִנָּחֵמִי. זְרוֹעַ אֱלֹהִים הִיא וִימִין עֶלְיוֹן הַמְקָרֶבֶת רְחוֹקִים בְּאָרְחוֹת פְּלִיאָה וְהַמְחַבֶּרֶת נִפְרָדִים בִּנְתִיבוֹת חָכְמָה נַעֲלָמוֹת, לְמַעַן מְסֹךְ דָּמִים בְּדָמִים וּמַעְיְנוֹת חַיִּים בְּמַעְיְנוֹת חַיִּים, לְהַפְרוֹת שְׂדוֹת אֱלֹהִים הָרַבִּים וְהָעֲצוּמִים וּלְהָנִיב תְּנוּבָה עַל פְּנֵי תֵבֵל, חֲדָשָׁה לַבְּקָרִים וְלָרְגָעִים. הַיָּד הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת הִיא אֲשֶׁר הִפִּילָה אֶת הַגּוֹרָל גַּם עָלַיִךְ וַתְּבִיאֵךְ מִמֶּרְחָק וַתִּכְלָאֵךְ בַּמִּגְדָּל לְמַעַן הַסְגִּירֵךְ בְּיַד מְבַקֵּשׁ נַפְשֵׁךְ וְאַהֲבָתֵךְ וּלְמַעַן נָתְנֵךְ עַל יָדוֹ בְּאַדְמַת עַם אַחֵר, בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר נוֹעַד לָךְ מִימֵי עוֹלָם. וְיָדַעַתְּ גַּם

אֶת זֹאת – וְגַם אָבִיךְ הַמֶּלֶךְ יְדָעָהּ וְשָׁכַב וָעַם – כִּי אָכֵן לֹא זְמוֹרַת זָר וְנֶטַע כִּלְאַיִם אַתְּ כַּלָּתִי בְּאֶרֶץ יְהוּדָה, וְאִם גַּם נִפְרַד אֲרָם מִיהוּדָה בְּקַדְמַת הַיָּמִים, עֵינֵיהֶם מִמַּקֶּבֶת בּוֹר אֶחָד נֻקָּרוּ, וְגַם אֲבוֹתֵינוּ הָרִאשׁוֹנִים, צוּרֵי מַחְצַבְתֵּנוּ, מֵחַלְצֵי אֲרָם יָצְאוּ כֻלָּם וּמִמִּשְׁפַּחַת אֲרָם לָקְחוּ לָהֶם נָשִׁים. יְהִי אֵפוֹא מְקוֹרֵךְ בָּרוּךְ, וּבָרוּךְ שִׁבְעָתַיִם יְהִי הַיּוֹם הַזֶּה, יוֹם כְּלוּלֹתַיִךְ, בְּבוֹאֵךְ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל הַזֶּה וְנֶגֶד כָּל זִקְנֵי עַמִּי לַחֲסוֹת תַּחַת כַּנְפֵי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְלָשֶׁבֶת בְּצִלּוֹ תָּמִיד. אֲחוֹתֵנוּ אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה.

וְכָל הַקָּהָל עָנָה אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ בְּהַמֻלַּת שָׂשׂוֹן, וּמַקְהֵלַת הַנּוֹגְנִים וְהַשָּׁרִים מְלֵאָה בִתְרוּעַת שִׁיר:

– אֲחוֹתֵנוּ אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה.

וְהַמֶּלֶךְ וְהַמַּלְכָּה נָשְׁקוּ לִקְצִיעָה עַל מִצְחָהּ הַזַּךְ לְקוֹל תְּרוּעַת הָעָם וּכְלֵי הַזֶּמֶר. וּכְשָׁךְ הַתְּרוּעָה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ וְיָדוֹ עוֹדֶנָּה עַל כֶּתֶף הַכַּלָּה:

– עוֹד לֹא תַמּוּ דְבָרַי. אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר כְּנָכוֹן הַיּוֹם וּבָרוּר כַּשֶּׁמֶשׁ, וְאַתֶּם כֻּלְּכֶם הָרְאֵיתֶם זֹאת הַיּוֹם לָדַעַת, כִּי רַק יַד אֱלֹהִים חוֹלְלָה אֶת כָּל הַפְּלָאִים וְהִיא סִבְּבָה אֶת כָּל הַמְּסִבּוֹת לְקָרֵב אֶת שְׁתֵּי הַנְּפָשׁוֹת הָרְחוֹקוֹת וּלְחַבֵּר אֶת־הַנִּפְרָדִים, וְאוּלָם הֵן גַּם בִּי בָּחַר הַפַּעַם אֱלֹהִים לִהְיוֹת בִּבְלִי דַעְתִּי לְאֶחָד מִכְּלֵי יָדוֹ בַּדָּבָר הַזֶּה וְאָנֹכִי סִבֹּתִי לֹא מְעַט בְּצָרַת נֶפֶשׁ הַנַּעֲרָה הַיְקָרָה הַזֹּאת. צִפּוֹר נַעֲלָסָה וְיוֹנַת אֵלֶם רְחוֹקָה, בַּת חֲמֻדוֹת וְיַלְדַּת שַׁעֲשׁוּעִים לְהוֹרֶיהָ, בְּהִנָּתְשָׁהּ בְּחֹזֶק יָד מִשּׁוֹבְבָהּ וּמֵאֲרֻבָּתָהּ לָבֹא בְּרֹךְ יָמֶיהָ וּבְעֶצֶם תֻּמָּהּ לְהִכָּלֵא וּלְהִתְעַנּוֹת בָּדָד עַל אִי שָׁמֵם לֹא אָדָם בּוֹ בְּתוֹךְ מִגְדָּל סָגוּר וּמְסֻגָּר. יָדֹעַ יָדַעְתִּי, בִּתִּי, אֶת־נַפְשֵׁךְ וְאֶת־כָּל־עֱנוּתָהּ וּמֵרָחוֹק הָמָה גַם הָמֹה לִבִּי לָךְ, בִּתִּי. וְאוּלָם עַתָּה הִנֵּה בָא יוֹם כְּלוּלֹתַיִךְ וְיוֹם שִׂמְחַת לִבֵּךְ, וּבְבֵיתִי הוּא, וְאֹמַר: אֲכַפְּרָה פָנַיִךְ בְּאֶשְׁכָּר אֲשֶׁר הֲכִינוֹתִי לָךְ וְהָיָה לָךְ לְשִׁלּוּמִים מְעַט וּלְגְמוּלָה קְטַנָּה עֵקֶב עֱנוּתֵךְ הָרַבָּה אֵין עַל עָפָר מָשְׁלָהּ, עֵקֶב אֹמֶץ לִבֵּךְ וְעֹז רוּחֵךְ אֵין עֲרֹךְ לָהֶם וְעֵקֶב אֱמוּנָתֵךְ הָעַזָּה בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וּבְמוֹצָא פִיו.

הַמֶּלֶךְ אַךְ כִּלָּה לְדַבֵּר, וְאֶחָד מֵעֲבָדָיו, שַׂר וְגָדוֹל, הִגִּישׁ אֵלָיו קַעֲרַת כֶּסֶף מְכֻסָּה מַפַּת מֶשִׁי קְטַנָּה מַעֲשֵׂה רִקְמָה יְקָרָה וְנִפְלָאָה מְאֹד. וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ לְעֵינֵי הַקָּהָל הַצְּמֵאוֹת אֶת הַמַּפָּה וּמִתַּחְתֶּיהָ נִגְלְתָה תֵּבַת זָהָב קְטַנָּה וּסְגוּרָה, מְשֻׁבֶּצֶת כֻּלָּהּ פְּנִינִים וְאַבְנֵי חֵן, תֵּבַת קְסָמִים מַעֲשֵׂי פְלָאִים, לֹא רָאֲתָה עַיִן כָּמוֹהָ לִמְלֶאכֶת מַחֲשֶׁבֶת. אָז יִפְתַּח הַמֶּלֶךְ בְּדֶרֶךְ נַעֲלָמָה אֶת כַּפֹּרֶת הַתֵּבָה – וְעֵינֵי כָל הַקָּהָל הֻכּוּ בַסַּנְוֵרִים. בְּתוֹךְ הַתֵּבָה, עַל פְּנֵי מַצָּע רַךְ, רֶפֶד מֶשִׁי יָרוֹק, הִזְהִירָה בְּאֶלֶף נְגֹהוֹת עַזִּים וַתִּתְפַּרְפֵּר בְּזַהֲרוּרֶיהָ כְּנֶפֶשׁ חַיָּה – בָּרֶקֶת גְּדוֹלָה וְנִפְלָאָה, עַיִן בְּעַיִן כְּבָרֶקֶת אֲשֶׁר עַל הַשֻּׁלְחָן, בָּרֶקֶת תְּאוֹמָה.

וְכָל הַקָּהָל נִדְהַם בָּרִאשׁוֹנָה לַמַּרְאֶה וַיְהִי כְאִלֵּם. אַחֲרֵי כֵן בָּקְעָה וַתִּמָּשֵׁךְ מִבֶּטֶן כֻּלָּם הֲבָרָה סְתוּמָה, הוֹלֶכֶת וְגוֹוַעַת בְּאַחֲרִיתָהּ, מֵעֵין אַנְחַת תִּמָּהוֹן אֲרֻכָּה, כְּאִלּוּ מֵאָה נֹאדוֹת נְפוּחִים מִבֻּתְּקֵי חֶרֶב הוֹצִיאוּ רוּחָם וַיַּפִּחוּ נַפְשָׁם כֻּלָּם כְּאֶחָד. עֵינֵי הַקָּהָל הַמֻּכּוֹת בַּסַּנְוֵרִים רָקְדוּ חֲלִיפוֹת מִבָּרֶקֶת לִתְאוֹמָתָהּ וְלֹא יָדְעוּ שָׂבְעָה. אָז תִּנָּשֶׂאנָה כָּל־הָעֵינַיִם אֶל שְׁלֹמֹה כְּשׁוֹאֲלוֹת: מַה־זֹּאת?

וְהַמֶּלֶךְ הוֹצִיא אֶת־הַבָּרֶקֶת מִתֵּבָתָהּ וַיְרִימֶנָּה לְעֵינֵי כָל הַקָּהָל וַיֹּאמַר:

– אָכֵן גַּם זֹאת הִיא מִמִּפְלְאוֹת דַּרְכֵי אֱלֹהִים וְתַעֲלֻמוֹתָיו. אֶת הַבָּרֶקֶת הַזֹּאת, יִקְרַת הַיְקָרוֹת, מַלְכַּת כָּל אַבְנֵי־חֵן, הִקְרִיב לִי אֶשְׁכָּר וּמִנְחָה אֶחָד מֵעַבְדֵי הַנֶּאֱמָנִים הַסָּרִים לְמִשְׁמַעְתִּי, מֶלֶךְ כָּל זוֹחֲלֵי עָפָר, נְחַשׁ הַנְּחָשִׁים, בְּיוֹם עֲלוֹתִי עַל כִּסֵּא הַמְּלוּכָה, וָאֶצְפְּנֶהָ בְּאוֹצָרִי בְּמָקוֹם נֶעְלָם עַד עֵת מְצוֹא, וְאֶת מֶלֶךְ הַנְּחָשִׁים הִפְקַדְתִּי שׁוֹמֵר עָלֶיהָ. הוּא עֲרָבָה לִי. עַתָּה הִנֵּה בָאָה פְקֻדָּתָהּ. אָחוֹת תְּאוֹמָה הִיא לַבָּרֶקֶת אֲשֶׁר עַל הַשֻּׁלְחָן וַיִּמָּצֵא מִין אֶת מִינוֹ. אֵין זֹאת כִּי אִם יַד הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר חִבְּרָה לַאֲחָדִים אֶת שְׁתֵּי הַנְּפָשׁוֹת הַחַיּוֹת, הִיא אֲשֶׁר קֵרְבָה אֶת שְׁתֵּי אַבְנֵי הַחֵן הָרְחוֹקוֹת. וּמִי יוֹדֵעַ, אוּלַי נֶפֶשׁ חַיָּה גַּם לָאֲבָנִים הַדּוֹמְמוֹת, וְאוּלַי צָמְאָה גַם הִיא וְנַפְשָׁהּ יָצְאָה אֶל אֲחוֹתָהּ אוֹ אֶל אָחִיהָ הָרָחוֹק מִמֶּנָּה וֵאלֹהִים הוּא אֲשֶׁר סִבֵּב אֶת פְּנֵי הַדָּבָר לָתֶת־לָהּ כְּתַאֲוָתָהּ וּלְהַשְׁלִים חֶפְצָהּ. הֵן לֹא רַק אֶת־הָאָדָם לְבַדּוֹ בָּרָא אֱלֹהִים שְׁנַיִם, זָכָר וּנְקֵבָה, כִּי אִם גַּם אֶת־כָּל־הַחַי וְאֶת־כָּל־הַצּוֹמֵחַ – הֲיִגָּרַע מֵהֶם הַדּוֹמֵם? וְאוּלַי גַם אֶת־כָּל־אֵיתָנֵי עוֹלָם וּמוֹסְדֵי כָל־הַיְקוּם, כַּגְּלוּיִים כַּנִּסְתָּרִים, כַּקְּרוֹבִים כָּרְחוֹקִים, כַּגְּדוֹלִים וְכַקְּטַנִּים, מִצְּבָאוֹת שְׁחָקִים וְעַד שַׁחַק מֹאזְנַיִם, מִפְּרֻדּוֹת כָּל־גֶּשֶׁם וְעַד רוּחַ כֹּל וְכֹחַ כֹּל, אֶת־כֻּלָּם גַּם יַחַד עָשָׂה אֱלֹהִים שְׁנַיִם, זָכָר וּנְקֵבָה, וַיִּטַּע בְּתוֹכָם אֶת־הַתְּשׁוּקָה וְאֶת־הַחֵשֶׁק לְהִצָּמֵד אִישׁ אֶל אָחִיו וְאִישׁ אֶל אֲחוֹתוֹ וְהָיוּ לַאֲחָדִים, וּבְהִנָּהוֹתָם מֵרָחוֹק אִישׁ אַחֲרֵי אָחִיו – וְסוֹבְבוּ זֶה אֶת זֶה, וְרָדְפוּ וְנִרְדְּפוּ תָמִיד וְנָעוּ וְנָדוּ וְלֹא יֵדְעוּ מָנוֹחַ. הֲלֹא הִיא הָאַהֲבָה הַגְּדוֹלָה, הַנִּצַּחַת, אַהֲבַת אֱלֹהִים אַדִּירִים, אַהֲבַת עוֹלָם, נִשְׁמַת כָּל־יֵשׁ וְרוּחוֹ הַחַיָּה, הָעֲצוּרָה כָאֵשׁ בְּקֶרֶב תֵּבֵל וּבִמְלוֹא כָל הַיְקוּם וְאֵין מָקוֹם פָּנוּי מִמֶּנָּה, וְלֹא אַחֲרִית לָהּ וְתִכְלָה, וּבְפָרְצָהּ לָצֵאת וּלְהִגָּלוֹת וּפִלְּסָה לָהּ נְתִיבוֹת וּשְׁבִילִים נַעֲלָמִים לֹא צָפָם אִישׁ וְלֹא קִוָּם אָדָם מֵעוֹלָם.

וּבְקָבְעוֹ אֶת הַבָּרֶקֶת כְּטוֹטֶפֶת בִּכְלִיל הַשּׁוֹשַׁנִּים הַלְּבָנוֹת הָעוֹטֵר אֶת רֹאשׁ הַכַּלָּה, לְעֻמַּת מִצְחָהּ, הוֹסִיף וַיֹּאמַר:

– הַבָּרֶקֶת אֲשֶׁר הֹלִיךְ בֶּן מַלְכִּישׁוּעַ בְּמִצְוַת אָבִיו לְבֵית אֱלֹהִים בָּרֶקֶת קֹדֶשׁ הִיא, קֹדֶשׁ קָדָשִׁים, כִּי עַל כֵּן נֶאֶצְרוּ בְתוֹכָהּ יְגוֹן אָב עָמֹק כִּתְהוֹם וְאֵבֶל אֵם אֵין נֹהַם לוֹ, עַנְוַת־לֵב נֶאֱמָנָה וְדִמְעַת סְתָרִים צְרוּפָה, וְאוּלָם גַּם הַבָּרֶקֶת

הַזּאת, אֲשֶׁר אֶעֱנְדֶנָּה עַתָּה לִוְיַת חֵן לְתַלְתַּלַּיִךְ, אֶבֶן קֹדֶשׁ הִיא, כִּי עָלְתָה לִזְרֹחַ בְּמִצְחֵךְ הַזַּךְ בְּיוֹם כְּלוּלוֹתַיִךְ כְּשַׁחַר חַיִּים חֲדָשִׁים, וּבְאָצְלָהּ עָלַיִךְ מִיִּפְעַת נְגוֹהוֹתֶיהָ וְזָהֳרֶיהָ הָרַבִּים תִּשְׂבַּע־תִּרְוֶה גַּם הִיא מִזֹּהַר הָאַהֲבָה הַגְּדוֹלָה, לַפִּיד אֱלֹהִים וְשַׁלְהַבְתּוֹ, הַמֵּאִיר עַתָּה בְּכָל־חַדְרֵי נַפְשֵׁךְ וְהָעוֹ ֵר בְּשִׁפְעָתוֹ עַל כָּל גְּדוֹ ֶיהָ. קְחִי נָא אֵפוֹא אֶת הָאֶבֶן הַזֹּאת בְּרָכָה מִיַּד הַמֶּלֶךְ וְלָךְ תִּהְיֶה, כִּי לָךְ נְתַתִּיהָ.

וְהַמֶּלֶךְ פָּנָה בְתוֹךְ דְּבָרָיו אֶל מַלְכִּישׁוּעַ וַיֹּאמַר:

– וּסְגֻלָּתְךָ אַתָּה, מַלְכִּישׁוּעַ הַזְּבוּלוּנִי אִישׁ צִידוֹן, תּוּבָא אֶל בֵּית אֱלֹהִים וְשֻׁבְּצָה בַּפָּרֹכֶת, כַּאֲשֶׁר פָּצִיתָ פֶּה. וּבְהִלָּהּ מֵעַל מָסַךְ הַקֹּדֶשׁ כְּנַר הַיָּגוֹן וּכְדִמְעַת אֵבֶל זַכָּה לְחַיֵּי אֵשֶׁת נְעוּרִים אֲשֶׁר נֶאֶסְפוּ פִתְאֹם וּבְלֹא עֵת, תָּאִיר אֲחוֹתָהּ תְּאוֹמָתָהּ כְּנֵר הָאַהֲבָה וְהַנֶּחָמָה עַל רֹאשׁ בִּתְּךָ הַחֲדָשָׁה וְכִרְסִים שְׁשׁוֹן־אֱלֹהִים עַל קָדְקֳדָהּ, בְּבוֹאָהּ עַתָּה אֶל בֵּיתְךָ לְהָאִיר קַדְרוּת צֵל קוֹ ָתוֹ וּלְהַרְנִין כַּצִּפּוֹר פִּנּוֹתָיו הָאֲבֵלוֹת. רַב לְךָ, אֵפוֹא, יָשִׁישׁ, מְצוֹת אֶת כּוֹס הַיָּגוֹן עַל קֻבַּעְתָּהּ. קוּמָה הַשְׁלִיכֶנָּה אַרְצָה וְנַפְּצֶנָּה לִרְסִיסִים. רְאֵה, הִנֵּה נָתַן אֱלֹהִים בְּיָדְךָ כּוֹס תַּנְחוּמִים גְּדוֹלִים. קָחֶנָּה וּשְׁתֵה וּבָרֵךְ שֵׁם אֱלֹהִים כִּפְלָיִם, כִּי עַל כֵּן גְּמָלְךָ הַיּוֹם גַּם הוּא חֶסֶד מִשְׁנֶה: הָשֵׁב הֵשִׁיב לְךָ אֶת־בִּנְךָ הָאוֹבֵד וְגַם הוֹסִיף לְךָ עָלָיו בַּת חֲמֻדוֹת. לֹא עֵת הִתְאַבֵּל עַתָּה. עֵת רְקֹד.

וְהַמֶּלֶךְ נָתַן לַמְנַגְּנִים אוֹת – וַיִּמָּלֵא הַבַּיִת שָׁאוֹן וְזִמְרָה: הֶמְיַת נְבָלִים וּתְרוּעַת חֲצוֹצְרוֹת וְרַעַשׁ תֻּפִּים וּמְצִלְתַּיִם, וְהַמְרַקְּדִים יָצְאוּ לִרְקֹד, וַיְכַרְכְּרוּ וַיְפַזְּזוּ בְּכָל־עֹז – נָעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים לְקוֹל דַּהֲרוֹתֵיהֶם, וַתִּשְׁטֹף הַשִּׂמְחָה אֶת מְלֹא הָאַרְמוֹן.

וְהַמֶּלְצָרִים הֶחָרוּצִים עוֹדָם מְבִיאִים מַטְעַמִּים אַחֲרֵי מַטְעַמִּים וּמַעֲדַנִּים וּמִגְדָּנוֹת לָרֹב וְכָל יַיִן וּמַשְׁקֶה לְמִינֵיהֶם, לֹא יִיעֲפוּ וְלֹא יִיגָעוּ. מִי לֹא שָׁמַע אֶת שֵׁמַע מִשְׁתֵּה שְׁלֹמֹה? וְאוּלָם כַּשֶּׁפַע הַזֶּה לֹא רָאֲתָה עוֹד עַיִן גַּם בְּיָמָיו.

וּבְהֻגַּשׁ הַבָּשָׂר אֶל הַשֻּׁלְחָן, בְּשַׂר מִבְּשַׂר שׁוֹנֶה, בְּשַׂ־ צְבִי וְאַיָּל וְדִישׁוֹן, וְכָל־עוֹף מַאֲכָל לְמִינוֹ, עוֹף בַּיִת וְעוֹף צַיִד, וַיְצַו הַמֶּלֶךְ לָשִׂים לִפְנֵי ֶחָתָן בַּקְּעָרָה בַּת אַיָּלָה עֲשׂוּיָה, רַכָּה וְטוֹבָה, עָפְרָה שְׁלֵמָה, וּבְהַסּוֹתוֹ אֶת־הַקְּרוּאִים וְאֶת הַמְנַגְּנִים אָמַר:

– הִנֵּה הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר לִכְבוֹד הַכַּלָּה, הֲיֵצֵא הֶחָתָן מֵעַל פְּנֵי רֵיקָם? וְהוּא אָחִי הַיּוֹם, אֱנוֹשׁ כְּעֶרְכִּי. עַל רֹאשׁוֹ יָצִיץ נֵזֶר, הֲלֹא יְדַעְתֶּם: כֶּחָתָן כַּמֶּלֶךְ. אַף כִּי בָּחוּר מֵעַם כָּמֹהוּ, עֶלֶם מוֹפֵת וּבֶן־חַיִל, לִמּוּד פְּלָאִים וּבְרוּךְ גּוֹרָל, אֲשֶׁר הִפְלִיא עִמּוֹ אֱלֹהִים חַסְדֵי חֲסָדִים וַיַּעְתֵּר עָלָיו הֲמוֹן אוֹתוֹתָיו, מַרְבֶּה מֵהָכִיל, וְהוּא עוֹדֶנּוּ רַךְ וְעוּל יָמִים. חַי נַפְשִׁי אִם אֲשַׁלְּחֶהוּ עַד אִם בֵּרַכְתִּיו גַּם הוּא.

וְהַמֶּלֶךְ הוֹסִיף לְדַבֵּר בִּשְׁעוּתוֹ אֶל הֶחָתָן וַיְהִי רֵאשִׁיתוֹ כְּמִתְהַתֵּל בְּרוּחַ טוֹבָה וּבְאַחֲרִיתוֹ כִּמְדַבֵּר בֶּאֱמֶת וּבְתָמִים:

– רְאֵה הִנֵּה צִוִּיתִי לָשִׂים בַּקְּעָרָה אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ בַּת אַיָּלָה, כִּי מְצָאתִיךָ גִּבּוֹר צַיִד וְרוֹבֶה קַשָּׁת נֶאֱמָן מֵאֵין כָּמוֹךָ. דָּלֹק דָּלַקְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא, כַּאֲשֶׁר סִפַּרְתָּ, אַחֲרֵי אַיֶּלֶת יַעַר וַתַּדְבֵּק בִּקְפִיצַת מוֹרַת אַחַת אַיֶּלֶת בַּיִת נֶחְמָדָה, עֶפְרָה רַכָּה וּנְעִימָה, מְשׂוֹשׂ עַיִן וְחֶמְדַּת לֵב. אָכֵן צַיָּד מָהִיר אַתָּה וְקַפָּץ מַשְׂכִּיל. יְהִי אֵפוֹא צֵידְךָ בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ. קַשְׁתְּךָ תֵּשֵׁב בְּאֵיתָן וְאַשְׁפָּתְךָ לֹא תֶחְסַר חִצִּים שְׁנוּנִים מִנֹּעַר וְעַד זִקְנָה וְשֵׂיבָה. שְׂמַח בְּאֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ, אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת חֵן, דּוֹדֶיהָ יְרַוּוּךָ בְכָל־עֵת, בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגֶּה תָמִיד. אֵשֶׁת חֵן תִּתְמֹךְ כָּבוֹד בַּעֲלָהּ וּמִתִּפְאַרְתָּהּ יְפֹאַר. תְּהִי הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל בֵּיתְךָ לִבְרָכָה וּלְעֹמְזָה לְךָ וּלְנֶחָמָה גְדוֹלָה לְאָבִיךָ הַיָּשִׁישׁ, וּבְנִיתֶם בַּיִת חָדָשׁ וְנֶאֱמָן בְּיִשְׂרָאֵל כְּבֵית רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֲשֶׁר בָּנְתָה אֶת־בֵּית מַמְלֶכֶת אָבִי בִיהוּדָה וְכִשְׁלֹשֶׁת אֲבוֹתֵינוּ הָרִאשׁוֹנִים לוֹקְחֵי בְנוֹת אֲרָם אֲשֶׁר בָּנוּ כֻלָּם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל.

וּבַהֲרִימוֹ כּוֹס הַבְּרָכָה לְעֵינֵי כָל־הַקְּרוּאִים הוֹסִיף הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר:

– וּלְבִלְתִּי יֵאָמֵר: פָּטַר הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אֶת־הֶחָתָן בְּבִרְכַּת שְׂפָתַיִם, הֲכִינוֹתִי לְךָ עוֹד בְּרָכָה אַחַת; רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ הַיּוֹם עַל כָּל־סְחַר הַחוּץ אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ וְהָיִיתָ עַל הָאֳנִיּוֹת וְעַל אָרְחוֹת הַגְּמַלִּים הַיּוֹצְאוֹת וְהַבָּאוֹת, וּפָקַחְתָּ אֶת־עֵינֶיךָ עַל סְחַר אַרְצֵנוּ, וְיָדַעְתָּ אֶת־יְצִיאוֹ וְאֶת־יְבוּאוֹ וְכִלְכַּלְתָּ אֶת־דְּרָכָיו בְּמִשְׁפָּט וּבֶאֱמוּנָה. כַּאֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי אָבִיךָ כֵּן תַּעֲמֹד מֵעַתָּה לְפָנָי. אָמְנָם צָעִיר לְיָמִים אַתָּה וּבַעֲבוֹדַת הַמֶּלֶךְ לֹא נִסִּיתָ עוֹד, וְאוּלָם מִדַּעְתִּי אֶת־חֲרִיצוּתְךָ וְאֶת־שִׂכְלְךָ הַטּוֹב, וְגַם בֹּר לְבָבְךָ וְעֹז עֲלוּמֶיךָ לֹא נִכְחֲדוּ מִמֶּנִּי, עַל כֵּן לֹא יָרֵאתִי מִתֵּת עַל שִׁכְמְךָ אֶת־הַמִּשְׂרָה הַכְּבוּדָה הַזֹּאת. חָזִיתָ אִישׁ מָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ – לִפְנֵי מְלָכִים יִתְיַצָּב. וְגַם אֶת־אָבִיךָ הַיָּשִׁישׁ הִפְקַדְתִּי עַל יָדְךָ לִהְיוֹת עִמְּךָ לְעָזְרְךָ וְנָחֲךָ בַּעֲצָתוֹ תָמִיד. הוּא בְּרֹב דַּעְתּוֹ וּבְחָכְמָתוֹ הָרַבָּה יְהִי לְךָ לְעֵינַיִם וְאַתָּה בִּתְבוּנוֹת כַּפֶּיךָ וּבְכִשְׁרוֹן מַעֲשֶׂיךָ תִּהְיֶה לוֹ לְיָדַיִם וְשֵׁרַתֶּם שְׁנֵיכֶם אֶת־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־עַמְּכֶם בִּתְבוּנָה וּבְמֵישָׁרִים וּבְעֹז וּבְחָיִל וְהָיְתָה פְּעֻלַּתְכֶם לִבְרָכָה לָאָרֶץ וּלְמִחְיָה לְעַם רָב. יְחִי נְתַנְיָה בֶּן הֶחָיִל! וִיחִי בֶּן מַלְכִּישׁוּעַ הַסֹּכֵן עַל סְחַר הַחוּץ אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ. חֲזַק וֶאֱמָץ!

וְכָל הַקְּרוּאִים פֶּה אֶחָד הֵרִיעוּ בִסְעָרָה לְרַעַשׁ הַתֻּפִּים וְהַמְּצִלְתַּיִם אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ:

– יְחִי, יְחִי נְתַנְיָה בֶּן מַלְכִּישׁוּעַ, חֲזַק וֶאֱמָץ!

וּנְתַנְיָה קָם לְקוֹל הַתְּרוּעָה וַיִּקֹּד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ בַּעֲנָוָה וַיֹּאמַר:

– הִשְׁתַּחֲוֵיתִי, כִּי מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ, אֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ, לְהַכִּירֵנִי, וְאָנֹכִי קָטֹנְתִּי מִכֹּל־חֲסָדֶיךָ.

וּבְהָסֵב הַמֶּלֶךְ אֶת־פָּנָיו אֶל מֶלֶךְ אֲרָם הוֹסִיף לְדַבֵּר:

– וְגַם אֵלֶיךָ, מֶלֶךְ אֲרָם, עוֹד דָּבָר לִי, רַק דָּבָר אֶחָד, וְאַחַר אֶחְדָּל. הִנֵּה

רְאִיתִיךָ יוֹשֵׁב כָּל־הָעֵת נִזְעָם וְזָעֵף וַעֲכוּר רוּחַ כְּיוֹשֵׁב אֶל עַקְרַבִּים; מִי הוּא זֶה
הַחוֹתֶה גֶּחָלִים עַל רֹאשְׁךָ וְהַצּוֹלֶה אֶת־בְּשָׂרְךָ חַי? מַה הִיא הָרוּחַ הָרָעָה אֲשֶׁר
תְּבַעֲתְךָ תָּמִיד? מִי הִיא וּמַה־שְּׁמָהּ כִּי אֵדָע? יָדַעְתִּי גַּם יָדַעְתִּי כִּי לִבְּךָ עָלַי
וְעַל בֵּית אָבִי מֵאָז וְנָמֵק אַתָּה כָּל־הַיָּמִים בְּשִׂנְאָתְךָ אֶת־זֶרַע דָּוִד וְאֶת־זֶרַע יִשְׂרָאֵל
כֻּלּוֹ. וְגַם זֹאת לֹא נִכְחֲדָה מִמֶּנִּי, כִּי רַע בְּעֵינֶיךָ, רַע מְאֹד, הַצְּחוֹק אֲשֶׁר עָשָׂה
לְךָ אֱלֹהִים בְּתִתּוֹ לְךָ לְחָתָן אֶת בֶּן־מַלְכִּישׁוּעַ אִישׁ חֶרְמְךָ אֲשֶׁר שְׂנֵאתוֹ תַּכְלִית
שִׂנְאָה וַאֲשֶׁר צָדִיתָ לוֹ כָּל־הַיָּמִים; וְרַע עָלֶיךָ שִׁבְעָתַיִם אֶת־אֲשֶׁר תֵּשֵׁב אִתּוֹ אֶל
שֻׁלְחָן אֶחָד וְיָדְךָ קְצָרָה מֵעֲשׂוֹת לוֹ רָעָה. מַה־כָּבֵד לִבְּךָ וּמַה־נִּקְלוֹתָ אַתָּה, מֶלֶךְ
אֲרָם! הַאֻמְנָם כָּל־יְמֵי הַשָּׁלוֹם הָרַבִּים הַמַּבְדִּילִים בֵּינֵינוּ וּבֵין אֲבוֹתֵינוּ עוֹד לֹא
הֵפִיגוּ אֶת־הַמַּשְׂטֵמָה הָעַזָּה אֲשֶׁר הִתְנַחֲלָה לְךָ מִבֵּית אֲבוֹתֶיךָ מִדּוֹר דּוֹר? לוּ גַּם
חֵטְא דָמִים חָטָא לְךָ אִישׁ – הֲלָעַד תִּטֹּר? הַאֵין שְׁנוֹת שְׁמִטָּה לַחֵטְא? הֲיִשָּׂא
אִישׁ אֶת־אֵיבָתוֹ בְּחֻבּוֹ מַשָּׂא תָמִיד, עַד יַרְכְּתֵי בוֹר, כְּנֹשֵׂא הַמְּצֹרָע אֶת־הָרָקָב
בְּעַצְמוֹתָיו וְאֶת נִגְעוֹ הַמַּמְאִיר בִּבְשָׂרוֹ? גַּל כָּנָף וַחֲשֹׂף מָתְנַיִם – הַאֵין חֶרֶב נוֹקֶמֶת
זוֹמֶמֶת גַּם לִי מְצֻמֶּדֶת לְךָ שָׁם מִתַּחַת לְמַדֶּיךָ? אֲבוֹתֵינוּ צָרְרוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו
וְאֵינָם, גַּם שִׂנְאָתָם גַּם קִנְאָתָם כְּבָר אָבְדָה אִתָּם – הֲנִשְׁמֹר אֲנַחְנוּ, בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם,
אֶת־עֶבְרָתָם נֶצַח? וּרְאֵה גַּם רְאֵה: הִנֵּה צַהֲלַת רֵעִים וּמְשׂוֹשׂ דּוֹדִים יֶהֱמְיוּן
מִסָּבִיב לְךָ וּמַעְיְנוֹת שָׂשׂוֹן יִזְרְמוּ בְּשָׁאוֹן עָלֵז כְּנַחַל אֵיתָן – הֲיַעֲמֹד לִבְּךָ בִּפְנֵיהֶם?
הֲתִתְפָּאֵר לָשִׁית מַעְצוֹר לָהֶם? אָכֵן קָשָׁה כִּשְׁאוֹל שִׂנְאָה, חֲמָתָהּ חֲמַת פְּתָנִים
אַכְזָרִיָּה, וְאוּלָם הָאַהֲבָה עַזָּה וַחֲזָקָה מִמֶּנָּה וְיָכֹל תּוּכַל גַּם לָהּ. בְּשַׁכֵּךְ הָאַהֲבָה
אֶת־רוּחָהּ עַל הָאָדָם הָשֵׁב תְּשִׁיבֶנּוּ בֶּן־רֶגַע לְאֵיתָנוֹ הָרִאשׁוֹן כַּאֲשֶׁר עָשָׂהוּ אֱלֹהִים
וְלֹא יְבַקֵּשׁ עוֹד חִשְּׁבוֹנוֹת רַבִּים וּקְטַנִּים. אֶת־קִיר הַמַּשְׂטֵמָה אֲשֶׁר הֱקִימוּהוּ הָאָבוֹת
נִדְבָּךְ עַל פְּנֵי נִדְבָּךְ וַיַּגְבִּיהוּהוּ יָמִים עַל יָמִים בְּאַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל לְהַבְדִּיל
בֵּין עַם לְעַם וּלְהַרְחִיק אָדָם מֵאָדָם – אוֹתוֹ יַהַרְסוּ בְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּלִי חֶמְלָה
וּבְאֶפֶס יָד, הָרֹס עַד יְסוֹד, עַל אֲבָנָיו הַשְּׁחוּקוֹת מֵרֹב יָמִים וְעַל טִיחוֹ הַתָּפֵל,
בִּצְרוֹר אוֹתָם רוּחַ הָאַהֲבָה בִּכְנָפֶיהָ רֶגַע אֶחָד. עֵינֵי הַשִּׂנְאָה הַזֵּידוֹנָה וְהַגְּאֵיוֹנָה
כְּעֵינֵי הַצְּפַרְדֵּעַ בְּעָמְדָהּ קוֹמְמִיּוּת – אֶל אַחֲרֶיהָ תְּסַבֶּינָה, וְהָאַהֲבָה תַּיְשִׁיר עַפְעַפֶּיהָ
נִכְחָהּ. לָמָּה הִבְרַחְתָּ אֶת עֵינֶיךָ אָרְצָה? הֲלֹא תִשָּׂאֵן לְמַעְלָה וְרָאִיתָ אֶת־אֲשֶׁר
לְפָנֶיךָ: הַאֵין שְׁתֵּי הַנְּפָשׁוֹת הַצְּעִירוֹת הָאֵלֶּה, רָאשֵׁי מְסִבֵּי הַמִּשְׁתֶּה, בִּתְּךָ אַתָּה,
מֶלֶךְ אֲרָם, וּבֶן אִישׁ עֶבְרָתְךָ מַלְכִּישׁוּעַ הַזְּבוּלוּנִי – הַאֵין הֵם עֵדִים חַיִּים וְנֶאֱמָנִים,
כִּי גַּם רַחֲבֵי יַמִּים וְשִׁמְמוֹת אִיִּים רְחוֹקִים וְקִירוֹת בָּתֵּי כְלָאִים נְעוּלִים וַחֲתוּמִים
שִׁבְעָתַיִם – כִּי כָל אֵלֶּה גַּם יַחַד לֹא יָחֹצּוּ וְלֹא יַעַמְדוּ בִּפְנֵי עָצְמַת יַד הָאַהֲבָה
וּתְרוּעַת עֻזָּהּ, בְּהִסְתַּעֲרָהּ אֲיֻמָּה וְנָאוָה וּמְלֵאָה גְבוּרַת אֱלֹהִים אֶל מְשׂוֹשׂ דִּרְכָּהּ

וּבְפַלְּסָהּ לָהּ עַל אַף כָּל־הַמַּעְצוֹרִים נְתִיבוֹת נַעֲלָמוֹת לְמַחֲזוֹ חֶפְצָהּ? הֶעָמֹד עָמְדוּ קִירוֹת הַמִּגְדָּל הַגְּבוֹהִים בִּפְנֵי הַנַּעַר הַיִּשְׂרְאֵלִי בְּרֻמוֹ לַעֲלוֹת אֶל הַנַּעֲרָה הָאֲרַמִּית? וְאֵיכָה תֹאמַר אַתָּה בְּשִׂנְאַת לִבְּךָ הַקָּטָן לַעֲמֹד כְּקִיר מַבְדִּיל בֵּינֵיהֶם? אוֹ אוּלַי לֹא טוֹב הַדֶּבֶק בְּעֵינֶיךָ? הַאִם לֹא נָאוָה אֲיֻמַּת אֲרָם לִצְבִי בַּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל? אוֹ אוּלַי תִּמְצָא לְךָ יָדְךָ לְהַפְרִיד אֶת־אֲשֶׁר הִצְמִיד אֱלֹהִים? רַב לְךָ, מֶלֶךְ אֲרָם, נְטֹשׁ מַשְׂטֵמָה וַעֲזֹב חֲמַת נָקָם. שָׁרֵשׁ תְּשָׁרֵשׁ אַחֲרֵיהֶן כְּשָׁרֵשׁ אַחֲרֵי סִלּוֹן מַמְאִיר. בְּהַצְהֵל הָאַהֲבָה קוֹלָהּ – תֵּאָלֵם הָאֵיבָה דֹם! אַל נִקּוֹם וּנְטוֹר מֵעַתָּה וְאַל רִיב וּמָדוֹן. הָרִאשׁוֹנוֹת לֹא תִזָּכַרְנָה עוֹד!

וּבְאָחֲזוֹ הַמֶּלֶךְ פִּתְאֹם אֶת־הֶחָתָן בִּימִינוֹ וְאֶת־הַכַּלָּה בִּשְׂמֹאלוֹ הֵרִים קוֹלוֹ וַיֹּאמַר:

– הַיּוֹם יִוָּדַע מַה־גָּבְהוּ דַרְכֵי אֱלֹהִים מִדַּרְכֵי אֱנוֹשׁ וְתַחְבּוּלוֹת נְבָלָיו הַקְּטַנִּים וְהָרָעִים. כְּנָחָשׁ מֵאַחֲרֵי הַגָּדֵר וּכְנָמֵר מִסְּבְכוֹ יֶאֱרֹב גּוֹאֵל הַדָּם לִזְעוֹם נַפְשׁוֹ לְמַעַן הַכּוֹתוֹ בַּסֵּתֶר וְכִבָּה אֵשׁ חֲמָתוֹ בְּדַם הַשָּׁפוּךְ, שָׁנִים עַל שָׁנִים יֶאֱרֹב, וְלֹא יֶהֱמֶה לוֹ עַד הֲפִיקוֹ זְמָמוֹ הַנִּתְעָב. וּבְבַצְּעוֹ הַתּוֹעֵבָה וְנֶחְשְׁבָה לוֹ לִצְדָקָה וְלִגְבוּרָה גְדוֹלָה. וְאוּלָם לֵאלֹהִים עוֹד נְתִיבוֹת גְּאֻלָּה לֹא יְדָעָן אִישׁ. לֹא בְּיַד הַשָּׂטָן יִתֵּן אֱלֹהִים גְּאֻלָּה לַדָּם, כִּי אִם בְּיַד הַטּוֹב בְּמַלְאָכָיו, בְּיַד הָאַהֲבָה. דָּם תַּחַת דָּם וְנֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ. וְאוּלָם לֹא בִשְׁפֹּךְ דָּם וּבְהַכְרֵת נֶפֶשׁ יִגְאַל אֱלֹהִים, כִּי אִם בְּהָקֵם זֶרַע וּבְהַרְבּוֹת חַיִּים עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, זֶרַע וְחַיִּים חֲדָשִׁים וְטוֹבִים מִן הָרִאשׁוֹנִים. רְאֵה, הִנֵּה הֵם גּוֹאֲלֵי דַם אָחִיךָ הַנֶּאֱמָנִים, מֶלֶךְ אֲרָם! הִנֵּה הֵם פֹּה לְפָנֶיךָ – בִּתְּךָ וּבֶן מַלְכִּישׁוּעַ! הַיּוֹם נִגְאַל דַּם אָחִיךָ בְּיָדָם גְּאֻלַּת שִׁלּוּמִים וּמַלְכִּישׁוּעַ וּבֵיתוֹ נְקִיִּים. אֵחַרְתָּ לָבוֹא, מֶלֶךְ אֲרָם. קִדֶּמְךָ אֱלֹהִים, הוּא נִקֶּם־לְךָ! קוּמָה בָּרֵךְ אֶת־שְׁמוֹ, עֵקֶב אֲשֶׁר גָּאַל גַּם אֶת־נַפְשְׁךָ עִם דַּם אָחִיךָ, בְּמָנְעוֹ אוֹתְךָ מִבּוֹא בִדְמֵי נְקִיִּים. כִּי אָכֵן נָקִי גַם נָקִי מַלְכִּישׁוּעַ מִדָּמִים, וְלֹא בְמִשְׁפָּט רְדַפְתּוֹ עַד עַתָּה. אַךְ חִנָּם אֵיבַתְךָ מֵאָז וַתִּצְרְרֵהוּ עַל לֹא פֶשַׁע. הֲמִמַּאֲרַב־חֲצֵרִים שָׁלַח מַלְכִּישׁוּעַ חֵץ בְּאָחִיךָ? וְאִם בַּשָּׂדֶה מְצָאוֹ? כְּגִבּוֹר בַּמַּעֲרָכָה הִתְרָאָה אִתּוֹ פָּנִים, וְאָחִיךָ גַּם הוּא כְּגִבּוֹר חַיִל נִסְפָּה בַּקְּרָב! אֵין דָּמִים לְמַלְכִּישׁוּעַ. אִישׁ הַכָּבוֹד הוּא, וְלוֹ נָאוָה גְמוּל גִּבּוֹרִים, כִּי עָשָׂה בֶאֱמוּנָה דְבַר מַלְכּוֹ וְעַמּוֹ וֵאלֹהָיו. כַּאֲשֶׁר יְהִי גַם שֵׁם אָחִיךָ לְזֵכֶר עוֹלָם בְּהַעֲרוֹתוֹ נַפְשׁוֹ עַל כְּבוֹד־עַמּוֹ הוּא. מִי אֵפוֹא אַכְזָר יַשֶּׁה מֵרֵעֵהוּ מַשֵּׁה שָׁוְא חוֹב אֲשֶׁר לֹא חָבָהוּ? אַף כִּי חוֹב יָשָׁן נוֹשָׁן, אֲשֶׁר עָבְרוּ עָלָיו שְׁנוֹת שְׁמִטָּה רַבּוֹת? אִם בְּלִי חֶסֶד לֹא יִכֹּן כִּסֵּא, הֲיַעֲמֹד רֶגַע בְּלִי מִשְׁפָּט? קוּמָה הַבְלִיגָה, אֵפוֹא, וּרְאֵה אֶת־פְּנֵי מַלְכִּישׁוּעַ כִּרְאוֹת פְּנֵי אִישׁ שָׁלוֹם. שָׂא מִיָּדוֹ אֶת־הַכֹּפֶר הַיָּקָר אֲשֶׁר הֵבִיא לְךָ, אֶת־בְּנוֹ הַיָּחִיד אֲשֶׁר בּוֹ יִתְפָּאֵר. הֲיִמְעַט הַכֹּפֶר בְּעֵינֶיךָ? וְאִם לֹא תִרְצֵהוּ? חַי אֱלֹהִים וְכָל־מַלְאָכָיו הַטּוֹבִים, אִם אֵצֵא מִזֶּה עַד

אִם בֵּרַכְתָּ אֶת־הַדֶּבֶק וְעַד אִם הִשְׁלַמְתָּ גַּם עִם מַלְכִּישׁוּעַ. הָבָה, נִרְאֶה, הֲתָקוּם בְּךָ רוּחַ אַחֲרֵי כָל־זאת לַהֲדֹף בְּאֵיבָה אֶת־הַיָּד הַשְּׁלוּחָה אֵלֶיךָ לְשָׁלוֹם.

וְהַמֶּלֶךְ קָם בִּדְבָרוֹ וַיְבַתֵּר בְּמַאֲכֶלֶת אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֲשֶׁר לְפָנָיו בַּתָּוֶךְ לִשְׁנַיִם, וּבְהוֹשִׁיטוֹ אֶת הַבֶּתֶר הָאֶחָד לְמֶלֶךְ אֲרָם וְאֶת הָאֶחָד לְמַלְכִּישׁוּעַ הֵרִים אֶת־קוֹלוֹ עוֹד וַיֹּאמַר:

— אֶת־הַכֶּבֶשׂ הַזֶּה בִּתַּרְתִּי הַיּוֹם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית שָׁלוֹם בֵּין שְׁנֵיכֶם. בְּדָבְק בְּנֵיכֶם יַחְדָּו וַיִּהְיוּ לְבָשָׂר אֶחָד, וִהְיִיתֶם גַּם אַתֶּם לֵב אֶחָד וְנֶפֶשׁ אַחַת תָּמִיד, וְשָׁלוֹם אֱמֶת יִשְׁכֹּן בִּלְבַבְכֶם כָּל הַיָּמִים, וּבְרִיתְכֶם לֹא תוּפַר עוֹד מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם. לָכֶם וּלְבֵיתְכֶם יֵאָמֵר: הָאַהֲבָה וְהַשָּׁלוֹם נִפְגָּשׁוּ. אָמֵן כֹּה יַעֲשֶׂה יְיָ. שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב, שָׁלוֹם וְאַהֲבָה וָחֶסֶד.

וְעֵינֵי כָל־הַקְּרוּאִים נָסַבּוּ אֶל עֵבֶר פְּנֵי מֶלֶךְ אֲרָם וּמַלְכִּישׁוּעַ, לִרְאוֹת הַהִצְלִיחוּ דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה לַהֲפֹךְ אֶת־לְבַב שְׁנַיִם אֵלֶּה לְטוֹבָה אִישׁ עַל רֵעֵהוּ. וְאָמְנָם מַלְכִּישׁוּעַ קָם מִמְּקוֹמוֹ וּפָנָיו לְמֶלֶךְ אֲרָם, כְּנוֹטֶה אֵלָיו שָׁלוֹם. וְאוּלָם מֶלֶךְ אֲרָם בּוֹשֵׁשׁ עוֹד, כְּנֶאֱבָק עִם יֵצֶר לְבָבוֹ וּכְעוֹמֵד עַל נַפְשׁוֹ, וּבַהֲרִימוֹ מְעַט מְעַט מִן הָאָרֶץ אֶת עֵינָיו הַמֻּשְׁפָּלוֹת, וְהִנֵּה נֶעֶלְמוּ כִמְעַט הָעַקְרַבִּים הַקְּטַנִּים מִתּוֹכָן, בָּאוּ בַחוֹרִים, רַק חֻדֵּי זַנְבוֹתָם עוֹדָם מְבַצְבְּצִים מִשָּׁם וּמְפַרְכְּסִים. אָז יָרִים הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אֶת־כּוֹסוֹ וַיִּקְרָא בְּקוֹל נָגִיד וּמְצַוֶּה:

— גְּעַר בַּשָּׂטָן, מֶלֶךְ אֲרָם. מַלְאַךְ הַשָּׁלוֹם מְחַכֶּה לָךְ!

לְקוֹל הַקְּרִיאָה הַזֹּאת נִשְׁבַּר פִּתְאֹם עֹרֶף מֶלֶךְ אֲרָם. הִצְטַמֵּק כֻּלּוֹ וַיִּקְטַן עוֹד, וּבְהַבְלִיעוֹ בְּחִפָּזוֹן, כִּכְפוּי שֵׁד, אֶת־כַּף־יָדוֹ הַצְּנוּמָה וְהַזְּעוּמָה בְּכַף מַלְכִּישׁוּעַ הָרְחָבָה וְהַחֲזָקָה הַשְּׁלוּחָה לְעֻמָּתוֹ, הֵנִיס אֶת פָּנָיו הַצִּדָּה, וַיְהִי כְּמַבְרִיחַ כְּלִמָּה. וַיִּרְאֵהוּ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בִּמְצוּקַת נַפְשׁוֹ וַיְעוֹדְדֵהוּ וַיֹּאמַר:

— שָׂא רֹאשְׁךָ וּזְקֹף קוֹמָתְךָ, מֶלֶךְ אֲרָם. אַל יֶחֱרַף לְבָבֶךָ! הַיּוֹם הָרְאֵיתָ לָדַעַת כִּי אָכֵן מוֹשֵׁל אֱמֶת אַתָּה וּמִמְשָׁל וּגְבוּרָה עִמָּךְ. הַיּוֹם שָׂרִיתָ עִם נַפְשְׁךָ — וַתּוּכָל! גְּדוֹלָה בְּעֵינַי הַגְּבוּרָה הַזֹּאת מִכָּל־אֲשֶׁר הִגְדַּלְתָּ לַעֲשׂוֹת אַתָּה וַאֲבוֹתֶיךָ עַד הַיּוֹם הַזֶּה. אֵין מוֹשֵׁל כְּמוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ, וְאֵין גִּבּוֹר — כְּלוֹכֵד נַפְשׁוֹ. יְחִי מֶלֶךְ אֲרָם מוֹשֵׁל גִּבּוֹר! וִיחִי גַּם מַלְכִּישׁוּעַ אִישׁ הֶחָיִל! תְּהִי הַבְּרִית הַכְּפוּלָה הַכְּרוּתָה בֵּינֵיכֶם הַיּוֹם בְּרִית הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם לָכֶם וְלִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם עַד הָעוֹלָם. הַמְנַצֵּחַ עַל הַמְּחוֹלוֹת! מִזְמוֹר שִׁיר!

מִי יְמַלֵּל אֶת־כָּל־הַנַּעֲשֶׂה בָּעֵת הַהִיא בְּאוּלָם הַמִּשְׁתֶּה. נִשְׁכְּחוּ רֶגַע אֶחָד כָּל־דָּתֵי הָאַרְמוֹן וּמִשְׁטָרוֹ, גַּם הַבְּרָקוֹת נִשְׁכָּחוּ, וּמִכָּל־קְצוֹת הַשֻּׁלְחָן הֵרֹסוּ הַקְּרוּאִים לָגֶשֶׁת עַד מְקוֹם מוֹשַׁב הַמֶּלֶךְ. כִּתְּרוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ, אֲפָפוּהוּ, חָבְרוּ עָלָיו מִסָּבִיב. כָּל־

קוֹמָה מְתוּחָה, כָּל־גָּרוֹן נָטוּי וְכָל־יָד חוֹתֶרֶת. כָּל־אֶחָד מְבַקֵּשׁ לִרְאוֹת בְּעֵינָיו אֶת מַעֲשֵׂה הַשָּׁלוֹם בֵּין מֶלֶךְ אֲרָם וּמַלְכִּישׁוּעַ. וּבְצֵאת קְרִיאַת „יְחִי" מִפִּי הַמֶּלֶךְ, וַתִּפֹּל בָּאוּלָם תְּרוּעַת רַעַם וּגְבוּרָה, תְּרוּעַת כָּל־הַקָּהָל יַחַד לֵאמֹר: יְחִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה שַׂר הַשָּׁלוֹם לְעוֹלָם! יְחִי יְדִידְיָה בְּחִיר אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים! יִכּוֹן כִּסְאוֹ לָעַד וּמַמְלַכְתּוֹ תָּקוּם לְדוֹר וָדוֹר!

וְסוּפַת שִׂמְחָה, סוּפַת אֱלֹהִים, הִתְחוֹלְלָה בָאוּלָם וַתִּצְרֹר בִּכְנָפֶיהָ הַלּוֹהֲטוֹת אֶת־כָּל־הַבָּא בִגְבוּלָהּ. שָׁאֲגוּ גְרוֹנוֹת, נָהֲמוּ פִיּוֹת, רָעֲמוּ כְּלֵי זֶמֶר, הָלְמוּ פַּעֲמֵי רַגְלַיִם — וַיִּבָּקַע הָאוּלָם לְקוֹל הַמְּחוֹלוֹת. עַד מְהֵרָה פָּרְצָה הַשִּׂמְחָה, עָבְרָה גְּבוּל וַתָּצֶף אֶת כָּל־הֶחָצֵר וְאֶת־סְבִיבוֹתֶיהָ, שִׂמְחַת הַמִּשְׁתֶּה בְּשִׂמְחַת הֶחָג נָגָעָה, וּמִכָּל הָרְחוֹבוֹת וּמִכָּל הַמְּבוֹאוֹת נָהֲרוּ הֲמוֹנֵי חוֹגְגִים עַלִּיזִים, מִבָּאֵי בֵית אֱלֹהִים, בְּקוֹל רִנָּה וּבִתְשׁוּאוֹת שָׂשׂוֹן אֶל בֵּית הַמֶּלֶךְ, כִּנְחָלִים נְטוּיִם, כְּנַהֲרוֹת אֵיתָן, וּבְהִשְׁתַּפְּכָם אֶל חֵיק הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְהַתִּיכוֹנָה אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ הָיוּ עִם קְהַל קְרוּאֵי הַמִּשְׁתֶּה לְיָם אֶחָד הוֹלֵךְ וְסוֹעֵר, יָם חֶדְוָה אֵין קֵץ וְאֵין גְּבוּלוֹת לוֹ, וַתֵּקַף הַשִּׂמְחָה אֶת־כָּל רְחוֹב הַמֶּלֶךְ.

יח

שִׁבְעַת יָמִים אָרַךְ הַמִּשְׁתֶּה, הֵם גַּם שִׁבְעַת יְמֵי הֶחָג. וּבְכָל הַיָּמִים הָאֵלֶּה שְׁלֹמֹה וּקְרוּאָיו עוֹלִים לְהִשְׁתַּחֲווֹת בְּבֵית יְיָ וּמַרְבִּים לְהָבִיא נְדָרִים וּנְדָבוֹת. שִׁבְעִים פָּרִים הֶעֱלָה שְׁלֹמֹה עַל הַמִּזְבֵּחַ בְּכָל יְמֵי הֶחָג, כְּמִסְפַּר שִׁבְעִים עַמֵּי כָל־הָאֲרָצוֹת, וּשְׁנֵים עָשָׂר שְׁנֵים עָשָׂר כְּבָשִׂים הִקְרִיב כָּל־אֶחָד מִמַּלְכֵי הַנֵּכָר, כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּגְדַּל וַיִּכָּבֵד שֵׁם אֱלֹהִים בְּכָל־הַגּוֹיִים בִּימֵי הֶחָג הַהוּא. וְלֹא הָיָה עוֹד כֶּחָג הַזֶּה לְשִׂמְחָה וּלְתִפְאֶרֶת וּלְכָבוֹד כָּל־יְמֵי עֲמוֹד בֵּית אֱלֹהִים עַל מְכוֹנוֹ בִירוּשָׁלָיִם.

וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי, בַּעֲצֶרֶת הֶחָג, עָלוּ מַלְכִּישׁוּעַ וּנְתַנְיָה בְנוֹ וּקְצִיעָה כַּלָּתוֹ בֵית יְיָ לְשַׁלֵּם אֶת־הַנְּדָרִים אֲשֶׁר נָתַן מַלְכִּישׁוּעַ עַל־יַד בְּנוֹ בְּיוֹם שְׁלָחוֹ אוֹתוֹ מֵעָלָיו.

וַיְהִי בְּתֵת נְתַנְיָה אֶת־בָּרֶקֶת אָבִיו לִפְקִיד אוֹצַר בֵּית יְיָ, וַתּוֹרֶד קְצִיעָה גַּם הִיא אֶת־הַבָּרֶקֶת מֵעַל פְּאֵר רֹאשָׁהּ, הִיא הַבָּרֶקֶת אֲשֶׁר עֲנָדָהּ לָהּ שְׁלֹמֹה, וַתְּשִׂימֶנָּה עַל אֶבֶן־הַחֵן אֲשֶׁר לִנְתַנְיָה וַתֹּאמֶר:

— תְּהִי נָא גַם הָאֶבֶן הַזֹּאת, מַתְּנַת הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה, קֹדֶשׁ לַייָ, וְשֻׁבְּצָה גַם הִיא בַּפָּרֹכֶת עַל יַד אֲחוֹתָהּ וּתְאוֹמָתָהּ וְהִזְהִירוּ שְׁתֵּיהֶן גַּם יַחַד לִפְנֵי יְיָ תָּמִיד. אֲחָיוֹת תְּאוֹמוֹת הֵן אֲשֶׁר הִצְמִידָן אֱלֹהִים, וְלָמָּה אַפְרִיד בֵּינֵיהֶן? יָדַעְתִּי כִּי לֹא יִקְצֹף הַמֶּלֶךְ עַל כָּכָה, כִּי מִי כָמֹהוּ חָכָם וְרוֹאֶה לַלֵּבָב? הַאֵין זֹאת נְתַנְיָה?

וּבְדַבְּרָהּ זאת חָלְפָה אֶת־דַּל שְׂפָתֶיהָ בַּת צְחוֹק מוּזָרָה מְאֹד, כְּבַת תֹּהוּ, וְאוּלָם עֵין נְתַנְיָה לֹא תְפָשַׂתָּהּ, וַיִּפְרַח בּוֹ לְבָבוֹ כַּדֶּשֶׁא, בְּהַכִּירוֹ הַפַּעַם גַּם אֶת־צִדְקַת אִשְׁתּוֹ וְתֻמָּתָהּ, נוֹסָפוֹת עַל תִּפְאֶרֶת עֲלוּמֶיהָ וְעַל כָּל־חִנָּהּ וְחַסְדָּהּ.

וּשְׁתֵּי הָאֲבָנִים בָּאוּ לָשֶׁבֶת בַּבְּרֵכֶת אִשָּׁה עַל יַד אֲחוֹתָהּ יַחַד, כְּחֵפֶץ קְצִיעָה וְכִדְבָרָהּ, וַתִּהְיֶינָה צֶמֶד אֶחָד תָּמִים לִפְנֵי יְיָ. וְהָיָה כָּל־הַבָּא אֶל בֵּית הָאֱלֹהִים וְרָאָה אֵת שְׁתֵּי הַבְּרָקוֹת בְּהִתְנוֹסְסָן יַחַד מֵעַל הַבְּרֵכֶת וְאָמַר: אֵלֶּה הֵן שְׁתֵּי דִמְעוֹת אֱלֹהִים, מַפַּל כּוֹסוֹ הָרְוָיָה וּמַתְּנַת יָדוֹ הַכְּפוּלָה, אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹהִים אֶת לֵב בְּנֵי הָאָדָם בְּעָבְרוֹ עַל גְּדוֹתָיו לְרַוְחָתָם וְלִגְאֻלָּתָם: דִּמְעַת הַיָּגוֹן וְדִמְעַת הַשָּׂשׂוֹן.

וּבַיּוֹם הַהוּא נֶחְפְּזוּ כָּל־הַמְּלָכִים קְרוּאֵי שְׁלֹמֹה, הֵם וְהַנִּלְוִים עֲלֵיהֶם, וּמֶלֶךְ אֲרָם בְּתוֹכָם, לָשׁוּב אִישׁ לְאַרְצוֹ וְלִמְקוֹמוֹ, וְלֹא נוֹדַע גַּם עַתָּה מַה בְּלִבָּם: הֲטוֹבָה עֵינָם בִּגְדֻלַּת שְׁלֹמֹה וְאִם רָעָה? הַשְּׂמֵחִים הֵם וְאִם עֲצֵבִים? הַחֵרֵשׁ הֶחֱרִישׁוּ כֻלָּם בְּצֵאתָם וַיִּקְפְּצוּ פִּיהֶם כִּכְלָבִים אִלְּמִים.

אֶחָד הָיָה בְתוֹכָם מֶלֶךְ צֹר אֲשֶׁר לֹא שִׁנָּה אֶת טַעְמוֹ: עֵינָיו צָחֲקוּ צְחוֹק דַּק מִן הַדַּק כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם, אַךְ לִבּוֹ, כְּלֵב הַיֶּלֶד, נְדִיבוּת כֻּלּוֹ וְלֹא יָדַע אָוֶן. יְדִיד נֶפֶשׁ הָיָה לִשְׁלֹמֹה וְגַם הִתְגָּאָה בוֹ וּבִגְדֻלָּתוֹ, וְאוּלָם עָרוּם הָיָה בְעֵינָיו וַיֶּאֱהַב לְהִתְחַכֵּם וּלְהָתֵל וּלְהֵרָאוֹת כִּמְנַתֵּק מוֹסֵרוֹת וְכִמְכַחֵשׁ בְּכָל דָּבָר. לֹא הֶאֱמִין בִּלְתִּי אִם בְּאַחַת: בְּאַהֲבָתוֹ אֶת־שְׁלֹמֹה אַהֲבַת אֱמֶת, אַהֲבָה עַזָּה וַחֲזָקָה, אַהֲבָה אֲשֶׁר לֹא תִשָּׂא פָנִים וַאֲשֶׁר תִּשָּׂא בְּכָל־זֹאת לְכָל־פָּשַׁע. עַל כֵּן הֵשִׁיב לוֹ גַם שְׁלֹמֹה אַהֲבָה כְּאַהֲבָתוֹ, וַיִּבְחָרֵהוּ אוֹתוֹ לְבַדּוֹ לְאִישׁ סוֹדוֹ. הָבֵא הֵבִיא אוֹתוֹ בְסִתְרֵי נַפְשׁוֹ וַיִּתְּנֵהוּ לְהָצִיץ אֶל מֵאֲחוֹרֵי מָסַכָּהּ. שִׂיחָתוֹ אִתּוֹ בְּסֵתֶר חֶדֶר, בְּאֵין זָר עִמָּם, הָיְתָה לוֹ לִשְׂשׂוֹן לֵב וְלִרְוָחָה גְדוֹלָה. וְגַם עַתָּה בְּבוֹא לְפָנָיו מֶלֶךְ צֹר בְּתוֹךְ הַבָּאִים לְהִפָּרֵד מֵעִמּוֹ עֲצָרוֹ שְׁלֹמֹה בְּאַרְמוֹנוֹ עוֹד יוֹם אֶחָד. וּלְעֵת הָעַרְבַּיִם, עִם מוֹצָאֵי הַמִּשְׁתֶּה וְהֶחָג, בַּעֲלוֹת רוּחַ הַיָּגוֹן עַל שְׁלֹמֹה וּבְהָצֵק לוֹ מַשָּׂא נַפְשׁוֹ, נִסְגְּרוּ שְׁנֵיהֶם חֶדֶר בְּחֶדֶר וְצִלְלֵי הָעֶרֶב אָסְפוּ אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶל תַּחַת כָּנָף אֶחָת. וְאוּלָם הַדְּבָרִים אֲשֶׁר נָפְלוּ בֵין שְׁנֵי הָרֵעִים בְּתוֹךְ כָּתְלֵי הַחֶדֶר לֹא שְׁמָעָתָם אֹזֶן – עַל כֵּן תַּמּוּ דִּבְרֵי הַמְּגִלָּה הַזֹּאת.

נחום סוקולוב

יוסיל «הַמְשֻׁגָּע» *

(שרטוטים מזכרונותי)

א

המרגלית הכי מזהירה במחרזת חלוצי=הגלות שלי היא: יוסיל מינק, או, כמו שהיו קוראים לו בעֲיָרָה שלו: יוסיל „המשוגע".

העירה של יוסיל לא היתה רחוקה מעיר מולדתי שלי בפולין, ועל כן היו „שבילי דנהרדעא" הללו נהירים לי יותר מאשר לחברי בנסיעה ההיא, הסופר המנוח י. ל. פרץ. במחוז לובלין היה הוא המומחה, ואני — בגלילות מַזוֹבְיָה. חוץ מחלוקת התחומין, הותנה בינינו גם לחלק את העבודה. הוא היה בעל=מקצוע לדברים ש„בינו לבינה", למנהגי המון=העם, לנמוסי ערכאות (הוא היה בנעוריו עורך=דין פרטי), לסכסוכים עם הבולשת; אני נִתמַחֵיתִי יותר לבחורי ביהמ"ד, לאברכים, לרבנים, לחסידים, למשכילים. יוסיל „המשוגע" עלה במצודתי. עד היום לא נגעתי בזכרון הזה הקדוש לי. עתה בא הזמן.

מגמתנו הרשמית היתה, למצוא את ה„אכרים היהודים", וביתר דיוק, את „שרידי הקולוניסטים היהודים" בפולין בעד י. ג. בלוך, שעסק בכך לשם סניגוריה, „להראות העמים והשרים", שהיהודים עוסקים בישובו של עולם. מטרתנו הפרטית היתה, לשוט בעולם היהודי, לחדש את הגרסא דינקותא ולקלוט רשמים חדשים. ביחס אל הסניגוריה, היו דעותינו שוות, אבל מזגינו לא היו שוים. שנינו ראינו מראש, שהסניגוריה היא יגיעה=לריק, ותועלתה כתועלת משקפים לנולד־סומא, או קרני דאומנא לבר=מינן; אבל פֶּרֶץ המשורר, בתחלה, התעורר, התרגז, ואחרי כן קפא תוך=כדי=התגעשות. לשנינו היתה העבודה תכלית, ולא אמצעי. אני אז מִכְוָץ כפקעת בעבודה ספרותית וצבורית; רציתי להרוס את דפני בית=כלאי ולפרוץ החוצה, להתְאַוֵרר קצת; ככה זִנֵק גם פרץ ממחבואו לאותו „סבוב ר' פתחיה" מרובה=הגוונים, שעשינו במקצת יחד, ובמקצת, בצוותא חדא עם חברים אחרים, הלוך וטוס מעיר לעיר ומכפר לכפר היתה זו נסיעת דון קיחוטים יהודים מענינת עוד יותר מחזיונו של מנדלי מוכר ספרים מִשְׁנֵה־הַהֲעָוָיוֹת.

*) ראה «התקופה», כרך כ״ד, עמ׳ 118.

בתור „סמוך", היתה מצודתי פרוסה ביחוד על העיר..., ששם נזדמנתי עם פרץ לפונדק אחד, ועד שנגשנו אל התפקיד העיקרי: **לחפש** אכרים יהודים, הקדמנו להתחקות על העיר בעצמה. תַּרנו בה כל רחוב, כל סמטא, כל קרן זוית וכל חצר. בתים רבים, רובם של עץ, נמוכים, ישנים, חבויים בצֵלָם, עומדים ומתקַימים משרפה לשרפה, מכוּצים, נדחקים, בלי סדרים, קצתם אינם מתכוונים לא למעלה ולא למטה, אלא כמצליפים; הרבה משעוֹלים, מדרוֹנוֹת, נקיקים, גדרות, משוכות; שוק עם בתי-חומה מועטים, קודרים ומביעים חשיבות, כבוד מדומה והתנשאות של הבל.—כארבע מאות משפחות יהודיות. הרבה בעלי מלאכות, כעשרים בעלי עגלות, עגלות מסע ומשא, כחמשים מלמדים, מקרי דרדקי ומלמדי גמרא, אופים אחדים, שוזרי חבלים, עושי כובעים, חייטים, סנדלרים, רב, דיין, שלשה שוחטים, חמשה שמשים, חזן, כורך ומוכר-ספרים יחד, שלשה נגרים ושני חצאי-מורים, מתקני שעונים שנים, והשלישי הוא גם מתקן מטְליות ומלמד קצת וסופר קצת ולוחש לפעמים על עין הרע, סופר סת"ם, אורג טליתים, זגגים אחדים, ויש שהם בימות הגשמים זגגים, ובימות החמה סיידים, שלשה—ארבעה נושאי סבל, שפחות ומיניקות כארבעים. שנים—שלשה עשירים, אחד מהם קבלן לכבישים, ולו כעשרה עוזרים קבועים, בין שיש בין שאין עבודה, ומתפרנסים בכבוד, כי האיש טוב והגון ומקיים „וחי אחיך עמך"; היתה טחנת-קיטור, אך נשרפה, ולא תבנה עוד. חוץ מאלה יש ספסרים וסרסורים, עמילים וסוכנים, יושבים בערים אחרות ומשפחתם כאן, ולפרקים הם באים לביתם. יש הרבה משפחות, שכל נפשותיהן עובדות בזעת אפים, ויש שאין לדייק את הכנסותיהן. האב עוסק בשטרי גורלות. ב«צֶטֶלֶך» ביין לקידוש, בשמרים, והאם מוכרת פירות בסל, או מתקנת שקים, סורגת גרְבים, מורטת נוצות תופרת, מטליאה, כובסת.

אבל הדבר הקובע את החותם על העיר היהודית, הדבר הנסקר בסקירה אחת הוא ריבוי החנויות, הקובות, האיטליזים, האיצטבאות והקטלזקין. החנויות! איש איש עומד בחנותו, ביחוד בימי כניסת האכרים לשוק, ומחכה לקונים, והאכר הולך מחנות לחנות, אולי ימצא סחורה בזול מן הזול. החנוני מסתייע באשתו המינקת או המעוברת, לפחות, ולפעמים גם בבניו הנפטרים ליום ההוא משיעורם, והבנות אינן יכולות לבשל אז, ואם יש מבשלת, באה גם היא לעזור או להשגיח על האכרים, האוהבים לפעמים להדביק לידם דבר בחשאי. עפ"י רוב, ה„בריה" בחנות היא האשה. היא יודעת לדבר את האכרים ואת האכרות, עת לברך ועת לקלל, לקרוא לאכר „אהובי, יקירי", ולתקוע כף ל„שלאכציץ" ולהתרפס אל ה„פריץ", והזיקר, להשתכר פת לחם. הכל גועש, רותח והומה; מלחמת-תחרות מיואֶשֶת, יורדת עד לחיים. בחנויות תמעט הסחורה ותגדל הדַלות, בתחלה ממלאים את הטבלאות בקרדונקות ובתיבות ריקות, אבל סוף סוף הדלות בוקעת ועולה, הכותלים ריקים ואין במה למלאותם. יום השלום הגיע, חרב מונחת על הצואר, אין פרוטה! אז — „גמילות חסד"! ליום, לשעה, לרגע, עד אשר מן השמים יבוא עזר. הראש

סובב כגלגל, האנשים מהלכים קודרים ושחוחים תחת נטל החיים המרים והמְאָררים; ההוצאות מרובות: דירה, חנות, תעודת-מסחר ושוב תעודה ושוב תעודה, מוצצת המלכות את טפת הדם האחרונה, שוחד לפקידים, שַׁלמונים לשוטרים, כל גוי שיש לו אדנות ושררה כל שהיא, כל „יון" שיש לו אבק של משרה ופקידות, צריך לשלם לו בעד כל מה שהוא עושה, ועפ"י רוב בעד כל מה שאיננו עושה, אפילו עני המתפרנס מן הצבור. אילך — התקציב הפנימי: עצים להסקה, מלמדים, הלבשה, לפחות, לשבתות וימים טובים, ולבנות שהגיעו לפרקן, וגם לאכול משהו צריך אדם חי, וגם פרוטה לצדקה; הבנים הם עוד „חצי צרה", בשעת הדחק ילכו לאמריקה, ילכו לעבוד בצבא (כבר עובדים בן ר' זרח הגבאי ובן ר' איטשה מאיר'ל ונכד הקַבלן), אבל הבנות, הנדוניא, החתונה, „קֶסט"! התגרנים עפים ובאים מכל הצדדים, מתרוצצים, מטפסים, מקפצים, נאבקים, תופסים, חוטפים זמ"ז לא באגרוף, אלא בפקחות (אח, כמה פקחות, כמה מיני בדיחות ולגלוגין וחדודין מנקרים ודוקרים, נוקבים ויורדים עד יותרת הכבד!), ולא בסטירות, תלישות וצביטות בידים, אלא בהמצאות, דקות מן הדקות, שהולכות ומתחדדות מדור לדור במשך אלף שנים ויותר על הַמַשְׁחֶזֶת של ההכרח ושל חק מלחמת החיים, ויותר נכון: הַחִיּוּנָה.

כל הצבעים והגוָנים, כל מדרגות היחש, כל מיני העושר והפרנסות, כל סוגי המלאכות, צרכי צבור, כל אפני עניות ומסכנות, כל הלכות צדקה וחסד ומעשים טובים, ענוה וגאוה, פזרנות וציקְנות, קנאה וסבלנות, חכמה וערמה, אף שמחה והוללות, כל טרדות עוה"ז ויסוריו ותענוגיו אינם נמוק החיים ותכניתם. נמוק החיים ותכניתם הם—בביהמ"ד, מסביב להרב, מסביב להדיין, בהישיבה, בהחדרים, בשבתות וימים טובים, או בשעה שבעלי הבתים הולכים לביהמ"ד, ותיק הטלית והתפלין תחת בית-שחים, ובניהם הצעירים וחתניהם הולכים אחריהם, כסמל חי הרומז על המשכת האומה והמסורת; והחסידים בתקופה ההיא, כובעי קטיפה בראשיהם, על פדחתם, נפשלים פנים ואחור, ושתי פאות, מסולסלות כקלפיות היוצאות מתחת הרהיטני, תלויות מזה ומזה, נבדלים לנוסחאותיהם, לסגנון נגינותיהם ולאופן חגירתם (יש חוג־ים על טבור בטנם, ויש מגביהים את החגורה, וסח לי טרייטל רַבִּי, שמגביהֵי החגורה סופם לצאת לתרבות רעה)—הכל בשביל עבודת הבורא. זוהי התכנית; כל השאר—כלים, קליפות, צעצועים...

ואין נפקא-מינה, שנמצאות שם כאלף משפחות לא-יהודיות: עולם בפני עצמו של רוחניות אחרת, של גשמיות אחרת, עולם של עירונים, של פקידים, של בעלי מלאכות מהגויים. אפילו בעלי מלאכה אחת הם דומים זל"ז כדמיונו של פקיד הפוסתה, אנדרז'י זְבוֹלינסקי, אל ר' אהרן בעל-תוקע, או כדמיונו של הרב אל הגלח — שני עולמות שאמנם יש ביניהם הרבה יחוסים של משא ומתן, מקח וממכר, אדנות ושעבוד, שלום והשתתפות, קטטות והתפרדות, אבל אין ביניהם יחוסים פנימיים. ההבדל איננו מצטמצם בענינים נוגעים אל הדת. למרות התהום המפרידה בין הדתות, אפשר לו לכל צד להבין,

שיש להצד שכנגדו דת אחרת, ושלי שלי, ושלך שלך. אבל כל עיקרן של ההשקפות על החיים, כל יחוסן של בריות, כל ההסתכלות על משפחה, על חיים, על מות — היא נחלקת לשתים. מה „גמילות=חסד", מה „קכט", מה „אדם יושב ולומד", מה „בעל=הבית", „תלמיד חכם", „קרוב עני", „מחותן", „בחור", „אברך" — כל השמות האלה אמנם נתנו להתרגם לשפות אחרות, אבל הבנתם מטושטשת ובאורם אין להלום לכל מי שלא חי את החיים ההם, מפני שהשמות האלה אינם מ ל י ם , אלא מ ו ש ג י ם של צורות=חיים מיוחדות, של השקפות ומנהגים מיוחדים, שנארגו ונרקמו במשך דורות רבים.

בקור העיר היה הקדמה לבקור הכפרים אשר מסביב. בכל מקום ששם היו קולוניסטים, ראשית, צריך היה להתחקות על שרשי רגליהם, אי מזה באו, ועפ"י רוב הם באו מעיר סמוכה. התאמצנו בכל כחנו להיות ככל האפשר „רואים ואינם נראים", התהלכנו בחשאי, שוחחנו בלחש, נתארחנו באכסניה קטנה במסכנות ובצמצום. כל זה לא הועיל. כהרף עין יצא לנו מוניטון מסוף העיר ועד סופה. ביום המחרת לבואנו, כל מי שיש לו זוג של ידים תקע לנו „שלום עליכם"; עוד מספר ימים, כבר היינו לשיחה בפי הבריות בבהמ"ד בין מנחה למעריב, במרחק על האיצטבאות, בכל החנויות בשוק, בזמן שאין קונים, ובפי הנשים, כשהן יושבות בזמן בין השמשות על הכבש לפני הבתים וסחות ע"ד מאורעות היום. זר של הגדות השתזר מסביב לראשינו: היו בו פרחים נאים, כמו „בלוך", „בארון הירש", „טובת הכלל", דברים מעוררי= סקרנות ומתסיסי=תאבון, אבל היו גם קוצים: „שרייבערלך", „דייטשן". כשנכנסנו לדברים, נמוג הקרח, אבל עד שנכנסנו לשיחה, היה רושם חיצוניותנו מוזר. עמי עוד אפשר היה להתפשר; אבל שפמו של פרץ, שפם קצת ניטשה וקצת טאראס=בולבא, היה מרגיז ומפחיד, למרות בת=הצחוק של חיבה ונחת, של חכמה וחדוה, שהיתה מסלסלת את השפתים העבות, שהיו עתים טחליות ועתים אדומות. חוץ מהשפם התובעני והמטיל אימה על יהודים, היה פרץ עוטה פקרס, או כתפיה קצרה תלויה לו על כתפותיו ופרופה ורכוסה רק בצווארונה. התחננתי אליו: „חוסה על עמלנו! מין=בגד שכזה לא יובן בעיר היהודית ההיא, קוצים אתה מטיל בעיני הבריות, כל שליחותנו תקלקל — והוא התעקש, דוקא כתפיה; ואשר יגורתי בא לנו — הלומדים שבעיר פקפקו, אם מותר לשאת כתפיה בשבת, מפני שאין לה שרוולים, וכשהרוח מנשבת היא מתנפנפת כמפרש של ספינה, ואיננה מזוממת כלל, ושמא יש לה דין משא; ובע"ב מתון אחד, מהובהב=השכלה (מפני שהיה חש בכבודו, ונסע פעמים אחדות לחמי קרלסבד, ומדי שב מחו"ל נתרחב אופק הסתכלותו) אמר לי: „בגדים ארוכים או קצרים, מנהג יהודי או „חוקות הגוי"—אלה הם דברים של מה בכך! אני אינני מקפיד, אבל מין בגד ז ה אין הדעת סובלתו!" — ומי יודע, כמה יותר התקרבות מצאנו שם, לולא עבב שאור זה שבעיסה—הכתפיה הפרצית! אין עצה...

איך שהוא, המשבר של מה=בכך זה עבר, קנינו לנו הרבה חברים,

וכל אחד מהם השתדל להמציא לנו ידיעות, להדריכנו, ללמדנו פרק במילי דמתא ובהלכות פרנסה, שלא היה לנו עסק עמהן כלל, ולהטעותנו ככל האפשר. אחד משלשת המורים העברים, ה׳ ליבוביץ, חניך בימה״ר בז׳יטומיר, בעל גֵו ארוך וצנום, איש שהכל הפך לו תפל וחסר־ענין, אחרי שנפסל מרבנות מטעם... ונתגלגל לעיר יהודית בפולין, וחשב את עצמו לרוסי, והיה תועה בחללו של עולם ככוכבא־דשביט, ולא מצא שום נקודה להסתכל ולהתיחס ממנה אל העם הזה, זולתי שהם „פַּנַטיקי", מלה שהיה מבטא תדיר בגעול ותעוב מפורש ומתוך עוות־פנים; המורה השני, ה׳ ליפשיץ, שהיה מסביב לבימה״ר בוילנה, איש כבן ששים, קטן הקומה ופזיז התנועה, ועיניו משוטטות בחוריהן, בעל לב רך וטוב ומעורב בין הבריות, התאמץ להכניס לתוך רשימותינו בתור עובדי אדמה את ארבעת הגננים היהודים, אבל אחרי חקירה ודרישה, נודע לנו שהם זגגים החוכרים גנות מדי שנה בשנה מאת בוֹצן גרו־ז׳ינסקי, עירוני חצי־אכר ובעל אחוזות רבות, וזו כל גננותם, שהם מלקטים אגסים ותפוחים ושזיפים ומוכרים אותם בסיטונות המורה השלישי, ה׳ פרנקל, צעיר מלבב, בעל תלתלים, כולו אומר יום־טוב, מאושר, טרוד, שתקן, מצוין במרץ עז אך לגבי דבר אחד, חולה־אהבה לשפה העברית ולהדפסת מאמריו שלו יותר מאשר לקריאת מאמרי זולתו, היה מסבב את כל ההיכרות לשמש לו פרוזדור ואפוטרופסות לתיאבונו הדפוסי. מהמורים ההם לא נבנינו כלל. הרבה יותר נבנינו מהסרסור חייקיל. זה היה יהודי חד וחרוץ, פנים קמוטים כגויל עתיק, עינים זעומות וקרות, קטנות ואפורות, מפיצות אש ירוקה כעיני חתול על טרפו. בקרב יהודי זה תסס וחלחל ופעפע דבר־מה, כאלו התחבא בו בן־שטן זעיר וזורק מתוכו זיקי לצון. כל הזמן היה לנו רושם בטוח, שהסברת פניו והמחמאות והחן והתמימות שלו הם מעין „מה יפית", מפני שהוא חשב אותנו למין „פריצים" או „קרובים למלכות" — ו„הוֵה זהיר בגוי קטן" (מילתא זוטרתא? אנשים באים מווארשה ומטיילים לפעמים עם ממונה־הפוסתה ועם הרוקח ועם הנוטריוס!), אבל בסתר לבו היה מתגאה, ולועג לנו, וחושב אותנו ל„דייטשין" שעוסקים בשה״י פה״י. בכל זאת משך יהודי זה את לבנו יותר מהאחרים, מפני שהוא ידע דבר־מה, הוא היה בקי לא רק בהעיר בעצמה, אלא גם בסביבותיה, מפני שהיה רגיל אצל סוחרי־צמר ואצל סוחרי־יערות.

הוא היה הראשון שספר לנו, שלפני שנים רבות, בזמן שהממשלה נתנה קרקעות ליהודים, כדי שייסדו להם קולוניות, יצאו כמה משפחות לכפרים, למקומות פנויים, ועל שאלתי: „והיכן הם עתה?" ענה בקול שהיה בו קורטוב של בדיחה: „נתבדרו כגל של אגוזים"...

זה היה קצה החוט, שאחזנו בו ושמש לנו „חוט של ארידנה" בתוך המבוך ההוא.

— להיכן נתבדרו? כמה שנים ישבו בקולוניות? האם ירדו מנכסיהם וברחו לאמריקה? והקולוניות — האם בטלו, או יש עוד שארית הפליטה כל שהיא? כמה היו? איזה שטח תפסו? אדמה דלה וכבולה, או מוכשרת לעבוד?

אדמת־החצר, או קרקעות של אכרים־זעירים? האם עבדו ויצליחו, או לא הצליחו מפני שלא עבדו?"

הרצינו את מקצת השאלון, שהיה שגור בפינו כ„אשרי". פרק כבר הוציא מילקוטו את קינטרס־רשימותיו, והיה מוכן ומזומן לעבודה. סוף סוף מצאנו את ה„ימים במדבר"!

אז נתגלה לעגו הטמיר של יהודי זה. ההתקפה הראשונה היתה, כנראה, מבוהלת. ביחוד, קונטרס־הרשימות הרתיע את חייקיל לאחוריו. נרתע כאלו ליסטים מזוין תקפו כתאום.

רגע שמר מחסום לפיו, כאלו הוא מתאמץ לאסוף את נפוצות־זכרונותיו. אחרי כן אמר בהברה של בטול: „כל אלה הם דברי הבל", ושוב נשתתק.

נתתיו להרהר מעט, ורמזתי לפרק לטמון את קונטרסו, ואחרי הפסקה קצרה פתח פרק:

— „לדידך אלה הם „דברי הבל", אבל לדידן, בשביל הדבר שאנו עוסקים בו, אלה הם דברים עומדים ברומו של עולם. הגע בעצמך, סוחר־עצים מבקש אותך למצוא בשבילו יער של עצי־לבנה, ואתה, כשאתה לעצמך, אינך צריך ליער שכזה, אבל הוא צריך! אז הלא מוכן אתה לחפש בשבילו. שער בנפשך, שאנחנו עוסקים בידיעות ע"ד קולוניסטים יהודים, ואנחנו שותפים לרֶוַח ולהפסד בענין זה, ואנחנו מוכנים לשלם לך שכר עמלך. וכי אין זה עסק הגון?"

— „אין הנדון דומה לראיה. יערות יש ויש לרוב, ואפשר למצוא יער עצי לבנה, ואפשר למצוא „פריץ" הרוצה למכור יער שכזה במקח השוה, אלא שהדבר טעון טרחה, ובכן אני טורח, ולפעמים אני מצליח ובא על שכרי, אבל קולוניסטים יהודים עברו ובטלו מן העולם ואין דרכו של סרסור לחזר אחרי דברים שאינם" העיר חייקיל בישוב הדעת ובאבק לעג.

כשנטתה השיחה לצד בלתי נעים, התערבתי בה בהטעמת נמוק יותר קרוב אל הלב מאשר אל הכיס.

— „ר' חייקיל, — אמרתי בלי התרגשות, ובהברה יותר משפחתית — אין אנו מבקשים ממך למצוא את הקולוניסטים, שלפי דבריך, ספו־תמו, כי אם ידיעות על דבר הקולוניסטים, והידיעות ההן בודאי אפשר למצוא בין הזקנים ובין יושבי הכפרים הסמוכים. הידיעות נחוצות הן — הוספתי לאמר באופן מסויים ובסגנון של הוראה — לטובת הכלל, לסתום פי צוררי היהודים; ואם תעזור לנו למצוא ידיעות נכונות ומדוייקות, לא לנו תעזור, אלא לענין כללי, להוציא דבר אמת לאמתו".

רגע אחד או יותר הוסיף חייקיל לחשות ולשקוע במחשבות. אחרי כן חלף רושם הלעג מעל פניו, וכנראה, הכריע את פקפוקיו, ויען לאט ובקצת מבוכה: „הבינותי, הבינותי! אתם רוצים בידיעות, אבל הלא הידיעות, שאתם רוצים בהן, לא סתם ידיעות הן לשם האמת. אתם רוצים לכתחלה בידיעות מוכיחות דוקא, שהיהודים הם מוכשרים לעבודת האדמה, ואני יודע שאינם

מוכשרים" — ופתאום עצר במלים, כמו נבהל מרוח פיו, ויוסף לאמר בהעויה משונה של זוית שפתיו הימנית: „ולאמתו של דבר, אין לי עסק בכך. הרי אני יהודי פשוט, בלי תחבולות, וכלום אני מתערב בענינים שנחלקו עליהם הגדולים שלנו. סרסור שכמותי צריך להיות מקובל על הבריות, ולא לנטות לצד זה או לצד אחר. עוד יאמרו עלי — רטן בין שִׁניו — שאני תוחב את חוטמי לעסקי הקהל. אם אציע לפני סוחרי יערות וסוחרי צמר שלי, אשר מהם לחמי נמצא, שיתהפכו לאכרים, אז יאמרו: „חייקיל, קריינא דאיגרתא ליהוי פרוונקא! כל אדם צריך להתחיל מעצמו"...

המלים התגלגלו משפתי חייקיל שוטפות ומרטטות. היה בהן עוקץ של רמז קטרוג חד כנגדנו: מדוע אין א ת ם עושים את ההתחלה? „קשוט עצמך!"...

אמרתי לו בקול שקט: „טעית, ר' חייקיל! לא א נ ח נ ו מוכנים לאכרות, ולא א ו ת ך אנו רוצים להפוך לאכר. אבל אם יש לך בנים, ואתה מבקש בעדם תכלית, ואם תזדמן לך — הגע בעצמך! — היכולת להושיבם על הקרקע לעבוד ולהתפרנס, האם לא היית רוצה בכך? צער גדול בנים! „חייב אב ללמד את בנו אומנות", „עתידים כל בעלי אומניות לעמוד על הקרקע", „מי שאין לו קרקע איננו אדם!"...

הוא הניע ראשו פעמים אחדות לימין ולשמאל, כאלו רצה לאמר, שאין מקום לשאלה בנידון זה. רק בסוף העיר בשפל-קול: „אם בשביל כ ך באתם, חבל על הטורח!"

— „לא בשביל כ ך באנו" — גערתי בו מקוצר-רוח — אולת כזאת לא עלתה על לבנו. באנו רק ל ח ק ו ר את הדבר, ולא יותר. אם יש לך י ד י ע ו ת — טוב, ואם לא — ידינו מסולקות ממך!"

בדברי את דברַי, שבה לאט לאט המנוחה ללב הסרסור, והזות פניו העידה בו, כי נחם על המלים שהתמלטו מפיו, ויחזק בידי ויאמר: „חלילה לי להשוד בכשרים שכמותכם. אך לחקור אתם רוצים — הבינותי, הבינותי! ברגע זה אין לי מה לספר. אבל אשאל, אחקור" — ונפרד ממנו בקידת-ראש עמוקה. נִכָּר היה, שהנשמה פרפרה בקרבו לעשות סחורה.

זאת היתה התוצאה הראשונה של שיחתנו. ביצאו סקר אלי פרץ סקירה של שאלה, שפירושה היה: הישוב זה עוד? עניתיו בסקירה: כן! ישוב! ואוסף לאמר: הפתיון שלי לא צדד —, אתה הוא שהעלית אותו בחכה: לא „טובת הכלל" אלא... חמשה רובלים. צדַקת ממני!

ב

ביום המחרת בא אלינו חייקיל מתנשם ונושף כמפוח. ביאתו לבדה אף בלי אומר ודברים צוחה ככרוכיא: ידיעות יש לי בשבילכם! נעניתי לכם! אפשר שנמלך בהרבי שלו, שהיה סמוך לעירו, וזה התיר לו; אפשר

שרצה לִיַקר את סחירתו, ועל כן סרב בתחלה; אפשר ששאל את זוגתו, והיא הפצירה בו לבל יסתלק מן הֶוַח —; הרבה שליחים למקום.

כרגע רשרש על השלחן קונטרס־של־כיס הפרצי.

חייקיל ישב על הכסא בענוה וביראת הכבוד, ישיבה של אורח ביישן, הניח את רגלו הימנית על השמאלית ויתופף באצבעותיו על ברכו הימנית, צלל במחשבותיו רגעים אחדים. אחרי כן התחיל מקריא:

— „בֶּרֶק מוטיליביץ, בן ארבעים, אשתו יֶנטה, בן אחד, חמש בנות, תגר־של־קמח מראצונז׳.

— אנשיל הַנדלַרז׳, בן שלשים וחמש, אשתו זלַאַטה, שני בנים, שלש בנות, חנוני של מיני־מזונות מדוברין.

— ירוחם ליכטציהיר, בן חמשים, אלמן, שתי בנות, אחת עגונה ואחת בתולה, שם האחת חנה ושם השניה גנינדיל, מלמד מליפנא".

הפסקנוהו. „מה אלה? קולוניסטים? היכן הם? שמות אנשים בלי תאור אופים ומעשיהם אינם אומרים כלום. הנח את רשימת השמות, ותננה לנו אחרי כן! ראשית, ספר דבר־מה על אדותיהם!".

חייקיל עזב מקומו בחפזון, כמו יד נעלמה נגעה בו ותטלטלהו ממושבו. קמט את גבות עיניו, ואמר בהברה של כעס קל: „יום תמים וחצי לילה רצתי כמשוגע מרחוב לרחוב ומכפר לכפר לאסוף את השמות הללו. דבר זה עלה לי בדמים יקרים, ועכשיו אתם טוענים, שהשמות האלה אינם אומרים כלום! הלא בקשתם ידיעות, ואני מביא לכם כל מה שנודע לי!"

— „טוב, טוב, ר׳ חייקיל, אל תכעס! — הרגעתיו — גם השמות נהוצים לנו, אבל העיקר: מה היו מעשיהם של האנשים האלה, מה היה סדר עבודתם, היכן התישבו, מה נשאר מהם, מדוע לא נתקימו, כיצד התנהגה הממשלה עמהם, ועוד ועוד".

וחייקיל, כאלו לא שמע, קפץ כנשוך־נחש, ופטפט בחצי קול: „רובל למשפחה, עשרים קופקה לגלגלת, יש לי שלשים משפחות, מאה ושבעים וחמש נפש, בסך הכל ששים וחמשה רובל".

פרץ עשה תנועת יד, כאלו רצה לאחוז בערפו של הסרסור ולגלגלו מכל המדרגות מהקומה הראשונה אל המסדרון למטה.

תנועה זו לא נעלמה מעיניו החדות של חייקיל. הרכין ראשו, כפף קומתו, הבליט ערפו כמו לטעינת משא כבד, קנח בקצה שרוולו את הזעה מעל פניו האפורים והעיפים, ואמר בקול תחנונים מהול בערמה דקה: „האנשים האלה התישבו, קצתם לפני חמשים, קצתם לפני שלשים, לפני עשרים, והיו מהם שנאחזו לפני עשר שנים בבולובקה, במילודרוז, בדומברובקה, בגרילובקה, בצ׳ארני בורי..."

עוד הפעם הפסקנוהו: „הנח את השמות, נקבל ממך את הרשימה אחרי כן. הגד אם אפשר לראות, לפחות, אחד מאלה!"

התכווץ כקפוד, הצליף סקירה של פיוס, בתחלה כלפי ידינו, ואחרי כן

לנוכח פנינו, וגמגם: „כן... יכולים אתם לראות אותו בקולוניה שלו הסמוכה לגרילובקה, לא הרחק מנובה־מיאסטו, או דרך ביילסק לקירניז׳ה... יושב באחוזתו... יהודי שנהפך לאכר... יוסיל המשוגע... אבל דִ י ן ע ס ק ב י ש...!"

הבטתי אל פרץ. עיניו נוצצו כלפידי אש מבעד לגבותיהן. בחושו החד הרגיש, כי זה ה ו א ענין! קצה החוט שבידינו נתעַבָּה ויהי כמעט לחבל. אף אני בערתי כולי. תקף אותי רטט של תאבדעות.

— „סַפר, ר׳ חייקיל, ספר! משוגע? „עסק ביש"? כיצד יכול משוגע להיות לעובד אדמה? המוכן אתה להוליך אותנו אל האחוזה ההיא?" שמתי ידי לתוך כיס בגדי...

גם את הרמז הזה הבין חייקיל. רוק נקוה בפיו. אחרי רגע של שתיקה, הניע את שפתיו כאלו דבר עם לבו, ולחש: „משוגע... לא משוגע ממש, אלא נוהג בשגעון... יוסיל מינץ... קוראים לו „משוגע"... יוסיל הוא... בן הדיין ר׳ אסלי, זכרונו לברכה... גם ר׳ אבלי — אל נא אחטא בשפתי! — היה מין בפני עצמו... היו אומרים עליו, שיש לו מיחוש במוחו... אבל הוא היה בוצינא קדישא... ר׳ אבלי מינץ... שלשלת היוחסין... בקי בש"ס ופוסקים... בעל יסורין... יהודי יקר... פּשְׁשְׁ... ויוסיל, בעוה"ר, יוסיל... יוסיל..." — סיים באנחה כבדה.

—„ומה יוסיל?" — הוספנו להפציר — פָּקר? נשתמד? ספר ר׳ חייקיל!"

— „לא! חס ושלום!... אבל אין מדברים פה על אדות יוסיל, משום כבודו של אבא... אמרתי לכם אתמול, שאין אני יכול להתערב בדברים האלה... אסור לדבר!... כבר דברתי יותר מדי... עכשיו יכולים אתם לחקור ממקום אחר"... ושוב נשתתק.

רמזתי לפרץ, שכדאי לתת לחייקיל מנה יפה ולפטרו לפי שעה. הסכים פרץ. הושטנו לחייקיל מטבע הגונה. נטל, אחוי קידה, ואיננו.

עמדנו על סף פרק של חקירה מסוימת: ר׳ אבלי הדיין ז"ל, יוסיל המשוגע, קולוניה סמוכה לגרילובקה! לא התחרטנו על הטפול הַמְיַגֵעַ עם סרסור זה.

אז גִיַסנו את שלשת המורים העברים וחצי תריסר בחורים משכילים, והידיעות התחילו לבוא בשפע, ביחוד אחרי שהבטחתי לה׳ פרֶנְקֶל בנוסח המולי"ם בישראל „יבואו נא דבריך וכבדנום", כלומר, אם חלילה תפול דליקה בעיר, והוא יודיע, לו יהיה משפט הבכורה, מונופולין לשרפות.

הרי תמצית הידיעות שבאו לידינו, ושנמצאו מדויקות אחרי שנִפנו אותן בשלש עשרה נפה:

ר׳ אבלי היה גאון וצדיק נעלם, והיה שואף להתבודדות גם בחיים גם במחשבה, ורק לעתים רחוקות היה מתפרץ פתאום, בתאוה בלתי צפויה מראש, למחות ולקרוא תגר כנגד אי־אלו דברים לא הגונים. בתור גאון, הנקל היה לו להתקבל לרב בקהלה הכי גדולה, אבל הוא לא רצה לשמש ברבנות אף בעיר מולדתו; ורק כאשר אכף עליו הצרך למצוא מחיה דלה לביתו, התרצה לקבל

את הדיינות; אבל בדרכיו ובמחשבותיו נבדל מכל הדיינים ומכל הרבנים. הוא היה מחמיר על עצמו עד לאין שיעור. היו אומרים עליו, שהיה מדקדק אפילו ברצועה שהבהמה יוצאת בה בין קרניה בשבת, שמא תתהפך והיה לה דין משא, ובודק את הפרמוביא של סוס, שמא היא שעטנז; מקפיד בנטילת ידים, עד כי לוא יהי לו קורטוב של מים שיספיק או לרוות את צמאונו או ליטול את ידיו, אז יבחר להענות בצמא מלזלזל בנטילת ידים; ולוא יחוש בגרונו בשבת לא יערער בשמן, אפילו כשיאמר הרופא כי בנפשו הוא; ומקפיד אף על הסכין, שהוא חותך בו לחם כל השבוע, לבלי חתוך בו בשבת משום מוקצה, והיה כורת את הכפיסים של עץ לעדות אשר תעידינה על נטילת צפרניו מלוח עץ מיוחד ועשוי לדבר — וליצני ביהמ"ד היו אומרים, שאת הלוח הזה עתידים לתת לתוך ארונו אחרי פטירתו; — ואולם במדה שהיה מחמיר על עצמו היה מיקל לאחרים. בשאלות — היה מיקל לעניים ומחמיר לעשירים קמצנים, ומרגלא בפומיה: תורה חסה על ממונם של ישראל, מפני שרוב ישראל עניים הם. יש שהיו מערערים עליו, שנתכוון לפסוק הלכה לא כדברי האחרונים, וכאשר העיר הרב, שהיה למעלה ממנו במשרה, ולא הגיע לקרסוליו בתורה, שהלכה כאחרונים, אדם רך, צנוע וענו זה התגעש פתאום וקרא: אני פוסק כהרמב"ם ז"ל! האם לא די לנו להיות במחיצה אחת בגן עדן עם הרמב"ם ז"ל ובני דורו? וכשהציע הרב לפניו לעשות „שאלות-תשובות" בנידון זה עם גאוני הדור, התעצם ר' אבלי ועמד על דעתו בכל קשיות ערפו: גוזרני — ונגמר. אין אני זקוק לגאוני הדור. שואלים כשיש ספק, כשהדעת איננה מכריעה, כשהלב מהסס, אבל אני בטוח!

ואמנם היה עוד טעם אחר לדבר. הוא לא כתב שו"ת, מפני ששנא את תארי הכבוד. כמה רמיה, כמה צביעות, חנופה, עלבון כבוד האמת יש בתארים האלה — היה קובל, כשהוא גונח מלבו; וכשקבל בעצמו איזה מכתב עם תואר ארוך, היה סולד כאלו נכוה ברותחין, ומשום כך נעשה לו ענין קבלת מכתבים מאוס, ואחרי שאי אפשר היה לו להמנע לגמרי מקריאת מכתבים, היו עיניו מדלגות על השורות הראשונות. לכתוב אל גאונים ולהמליך בלבו מקודם מי הוא שעטרת „עמוד הימני" הולמתו, ומי הוא כדאי להקרא „פטיש החזק" — זה היה בעיני ר' אבלי דבר נורא ומגונה.

הוא היה זורק מרה ברבנים מפורסמים ומלגלג: סוחר של תורה! גביר של תורה! יש לו מחסן גדול ושקים מלאים תורה! נגיד בינוני של תורה, חנות מיוזנת, מוכר, נותן בהקפה! לא, רבותי! או סוחר, או בן-תורה! פרקמטיא של תורה זוהי בטולה!

— כל אדם, כשהוא בן תורה, אז הוא לומד מה שהוא לומד בשביל עצמו, ורק בשביל עצמו, כדי לקנות שלימות ותקון הנפש.

— כל אדם לומד לפי נטית רוחו והשגתו, ואיננו רשאי לגזור על חברו שיחשוב לפי מוח זולתו. „גברא אגברא קא רמית?" למה הדבר דומה? למי שעומד ביער ומסתכל מסביב ואומר: אילן זה הוא גבוה ביותר, וזה

נמוך ביותר׳ זה מגדל עלים׳ וזה נושא מחטים׳ אני רוצה שהכל יהיה שוה׳ טפש שכמותו! אינני מבין׳ שהכל צריך להיות לפי טבעו׳ יכולים אנו לטפח אילן חלוש׳ לרפאותו׳ לזמרו׳ לתמכו׳ להשוותו׳ אבל אין אנו יכולים להפוך ארז לאלון׳ הכל כדרכו וכטבעו׳

כל אדם צריך להזדרז ולהתחזק להגיע לאותה המדרגה העליונה׳ אשר אז יאמרו עליו הבריות, לא לשם חנופה׳ אלא מתוך הרגשה של כיבוד חיובי: הרי זה יש שלם! או: הרי זה בריה בפני עצמה! (בשפתנו החדשה היינו אומרים: זוהי אישיות׳ או לאדם זה יש אישיות׳ בל״א: פערזאֶנליכקייט)׳

והיה ר׳ אבלי מוסיף לבאר: מה טיבו של יש זה? יש הרבה פירושים למלה זו׳ אבל הפירוש העיקרי הוא: אדם שרשומו ניכר׳ ושמהותו היא נבדלת ומצֻינת׳ שאיננו בטל אפילו באלף אלפים׳

ועוד היה אומר: כשאני מעמיק לעיין בענין היש׳ מוצא אני שהוא אחת מבחינות העדר־הפחדנות: כלומר׳ היש הוא לאין שיעור יותר מבחינה זו׳ ויש בו מעלות ומדרגות דקות וגבוהות׳ שונות ומשתנות לפי טבעם של בני־אדם יחידים׳ שנבדלים זה מזה בפרצופיהם׳ בדעותיהם ׳במדותיהם; אבל היסוד של כל הסגולות המציינות את האדם׳ שאומרים עליו שהוא יש שלם׳ הוא העדר־הפחדנות שבו׳ והיה מבאר את ענין «אל־תירא עבדי יעקב»׳ ואומר: חוסר־פחד זה אינו דומה לרוח העוז׳ שאנו מוצאים אצל סתם בעלי־חיים׳ או להעזה של בני־אדם ידועים; ואין צריך לומר׳ שאין לו דוגמה בתכונתם של בני־אדם׳ שדרכם להיות מרוצים מעצמם וששים ושמחים על כשרונם ועל הצלחתם׳ או של בני־אדם הרוצים להתנשא על זולתם ולשלוט עליהם בתחבולות׳ לא זהו חוסר־הפחד׳ ולא זהו היש האמתי של אנשי־הסגולה׳

העדר־הפחדנות׳ שאנו רוצים בו׳ היה מוסיף להסביר׳ הוא סמכותו הברורה של בן־אדם להיות מוכן כל צרכו לכל מאורע ולכל ענין׳ שהוא ממתין להם׳ או שיבואו עליו בהיסח הדעת – להתנהג כלפי כל מאורע בתקיפות ובגבורה פנימית; הרי זה שוויו של אדם לכל אדם זולתו׳ ולכל מאורע מחוץ; הרי זו הכשרה טבעית להשפיע רצון ודעת על אחרים׳ להזדמן בלי פחדנות עם בני־אדם אחרים או עם כל מיני מאורעות והרפתקאות בלי פחדנות, אלא לחשוב׳ לדבר ולפעול כמו שההכרה היחידית גוזרת׳ ויבוא מה שיבוא׳ כי כמו שיש הדרת פנים לגוף׳ כך יש הדרה פנימית לאדם׳ משהו של הדרה׳ משהו של מנהיגות׳ משהו של חן׳ הרבה רגש־עוז והרבה כח – אלה הם החלקים שמהם מורכב היש של אדם בעל צורה׳ היש הזה הוא רק ירא־שמים׳ מכלל הן אתה שומע לאו: איזהו ירא־שמים? מי שאיננו ירא מפני שום ילוד־אשה ושום מקרה זמני׳ אלא מפני החכמה העליונה׳ כפי שהיא נגלית לו מן הלמוד ודעת התורה׳ מן המוח והלב׳

ויותר שאדם למד וקנה שלמות – היה מסיֵם – יותר הוא צריך להיות רק ירא־שמים׳ ולא פחדן אכול־ספקות׳ מסתכל לכל צד אם יתרצה לזה ואם לא יתפייס לאחר׳

וקבע דבריו כחומה: אין הדין עם הרבנים האומרים שהם יראֵי־הוראה׳

אם הם יראים, אל יהיו מורים, ואם הם מורים אל יהיו יראים! לפחות מי שהוא רב, חייב להיות «יש שלם», בוטח בנפשו, תקיף בדעתו. זוהי השמינית־שבשמינית של גאוה, שתלמיד־חכם צריך לה, הרי זה אחד מחלקי היש. וכן גם—הוסיף—חולקני על המימרא: «עכשיו שאין אנו בקיאים בכך וכו׳», מדוע אין אנו בקיאים בכך? מה בין עכשיו ולפנים? לא נִתנה תורה למלאכי השרת, ולא נִתנה לתקופה אחת, נלמוד, והיינו «בקיאים בכך», הרי זו פחדנות.

ועל־דבר ההשכלה אשר את שִמעה שמע מרחוק היה אומר: באי־אמונה יהָרס עם, וביראת ה׳ יִבָּנה ויתכונן, בדעת יקרע לו חלונות, וחדריו יִמָּלאו אור יקר, גם מעט הזיה ואמונת־אפל דרושים לעם סוככים כיריעה לחלונותיו מלהט שמש צהרים, פן יביטו בה רפֵי־ראות, וכהתה עינם והֻכו בסנוֵרים, ואבדו דרך, אך לא רבים יחכמו לתת מדה וקצב ליריעות האלה, ולדעת את עתן, משפטן ומעשיהן, יש אשר יגיף עם גם את תריסי חלונותיו מהנשף עד הנשף, ובחשך ילך, וכנפל טמון לא יראה אור, מי חכם ויבן זאת, כי עת להרים היריעה ועת להשפילה ולהטותה כנטות היום.

פעם אחת היתה מריבה בארץ, ואמר: ממשלת האדם באדם לרע לו או לטוב לו, כלום היא יכולה לשנות טבעו של אדם! למה הדבר דומה? למי שרוצה לכלוא את הסילון המתפרץ מתחת לאדמה, הרי הוא צריך לחתור למעבה האדמה, ולא לרפרף על פני השטח החיצון, התורה, לפחות, רוצה לעשות זאת.

כשקִבלו עליו החסידים, שהוא מרבה ללמוד דברים שונים וחכמות חיצוניות, אמר להם: שוטים שבעולם: מכמה חוטים שזורה פתילה שבנר, וכשהנר דולק הרי אור אחד הוא! וכמה מתגונים צבעי הקשת, ומה מתוק זוהר הקשת! וכמה שבילים צרים ומשפעים מתפתלים לפני מי שמטפס ועולה לראש הר, בכמה מקומות נִשפים וחלקלקים עליו לעבור עד שהוא עומד על ראש ההר, שן־צור, אשר שם הוא קרוב יותר להשם יתברך מתוך דימית הטהרה והבדידות!

הוא לא רצה להצטמצם במקצוע אחד, כל ימיו שאף אל הכל הגדול, היה אומר: הים הוא הדבר היחידי שאין בני־אדם יכולים ללכלך, אנא מזרעא דזבולון קאתינא.

— «והני מִילַיָא יהון לִרְקִיעַיָא» (במזמור של האר״י הקדוש לשבת) — אמר, שאין הכונה, שהמלים תעלינה לשמים, אלא שתהיינה לשמים, מפני שכל מלה משמשת לבוש וכלי לאיזו מחשבה, וכל מחשבה גדולה היא בחינת שמים: גובה, היקף, אופק, בהירות, זכות, כגון זה ש״י עולמות שהקב״ה עתיד להנחיל לכל צדיק, הכונה היא שהצדיקים והחכמים בוראים ע״י גאוניות צדקתם וחכמתם עולמי־עולמות, והוסיף ואמר: בין חסידי ישראל בין חסידי אומות־העולם, בין חכמי ישראל בין חכמי אומות־העולם.

— פעם אחת אמר: בקושי גדול, על־ידי סגולות נפשיות מיוחדות ובהתאמצות המוח והלב אנו זוכים לפעמים להיות לקברניטי ספינה השָטָה על הזרם, — מתי נצליח להיות לקברניטי הזרם בעצמו?

היה עוסק פורתא בחכמת התכונה. וכששאלו אותו, אם הוא לומד חכמה זו בשביל חשבון העברונות, ענה: לא! אלא משום שחכמה זו היא התרופה הכי טובה למחלת הגאוה.

אבל רוב פתגמיו היו על דבר התורה.

— אדם צריך לחיות את התורה, ולא רק ללמוד אותה. אורייתא בעי חיי. תורה, שאין חיים אותה, היא מלאכה או רמאות. לא נתנה תורה למלאכי השרת.

— לא דא עקא, שאין אנו יודעים את התורה. אנו יודעים אותה אולי יותר מדי. גם אין רע, שלמדנו מעט. דא עקא, שאין אנו רוצים ללמוד עוד מה שלמדנו מכבר. בכל גיל אדם מבין את התורה באופן חדש.

— הכל יודעים את התורה, יודעים אותה בעל־פה כהתינוק את ה„מודה אני", אבל היא לא נעשתה להם לחיים אמתים — עוד לא!

— עשה את עצמך בן תורה! — לא חילוק, דרשה, חבור; כל זה נמצא די והותר! אבל אין בני תורה במספר מספיק. עשה בן תורה! עשה את עצמך!

— על כן אין אותם בני אדם הצוברים רק תבואה באסמם יוצאים ידי חובתם. צריך לדוש את התבואה, לטחנה לקמח, לאפות פת ולחלק. חלילה לאוסם הדגן להביט בגאוה ובבוז על הריחיים והעריבה והמלוש! גם בלי אלה אין העולם יכול להתקיים. —

האם יש לתמוה, שמי שנזרקו פתגמים הללו מפיו, אמרו עליו, שיש לו מיחוש במוחו?

לא רק בפתגמיו, אך גם בהנהגתו של ר' אבלי היו הרבה דברים זרים ומתמיהים. הוא היה חסיד, אבל לא היה לו שום אדמו"ר נקדש ונערץ, שנתדבק בו להגרר אחריו ולנסוע אליו. היה אומר: „רבי אחד — זהו מנהג של שטות. כשאנו לומדים ספרי הנביאים, אנו לומדים את כולם; כשאָנו לומדים ש"ס או ראשונים או ספרי מוסר, אנו לומדים מפי אלפי חכמים והם הם רבותינו. פולחן אדם אחד בפי החסיד הוא מין דמיונו המשונה להגדיל שמו של אותו איש אשר חמד לו, והוא סמל הקנאה המַקנה להתכבד בקלון אחרים, שבחרו באיש אחר. אלו הסכימו הכל על רבי אחד, אז לא היתה ברירה: חד בדרא! אבל „מאה חד בדרא'ים!"

והתוצאה ההכרחית היתה, שכל כתות החסידים שנאו אותו שנאה מיוחדת במינה, כמו שהוא היה יחיד במינו, יחיד ברשות הרבים! צדיק שיש לו מדור בפני עצמו, בריה שאפילו באלף איננה בטלה.

לפעמים, אי אפשר היה להבין אותו כלל. למשל, הוא היה אומר: אם לא חטאתי בפועל, שמא הרהרתי, והרהורי עבירה קשים מעבירה, או שמא הייתי כעבד המשמש את רבו על מנת לקבל פרס, או שמא לא היה לי יצר הרע? — המשפט לאלהים הוא, לו לבדו!

חסיד וָתיק וּמְהַדֵר־מִן־המהדרין שכמותו לא הניח תפילין של הרבינו־תם!

היה אומר: „אין להתנשא על הצבור! יהודי עלוב שכמותי יעמוד ויצעק: גברא רבא אנא? הלא יודע אני בנפשי, שהנני כקליפת השום. מה אני חשוב לפני רש״י ז״ל? לרש״י הספיקו תפלין שלו, ולי אינן מספיקות?״ מטעם זה לא היה אוכל מצה שמורה. „כשתהיה מצה שמורה בעד כל הצבור, אז אשתתף עמהם״ — היה אומר.

היו גם שמועות, שהוא מעיין בספרים חיצונים. איזה מיני ספרים קטני־הקומה — איש לא ידע לקרוא את שמותיהם — היו מונחים לפעמים על שלחנו בגלוי, לא טמונים, לא „נוטרים מחיקו״. אמרו עליו, שהיה מצאצאי מהר״ם מפאדובה, ושבין ספריו נמצא תנ״ך דפוס ויניציה עם „תרגום לאטיין״, שממנו למד „לאטיין״. אחד ממכיריו המקורבים העיר את אזנו, שהדבר יוכל להביא לידי רנון. אך הוא לא התרעם ולא התנצל. הוא לא הבין את סכנת הרנון, ומה איכפת ליה אם ירננו? יקיימו בו מצות תוכחה! הוא מאן להיות מגיד־פשע לאחרים. „על מי אדברה ואעידה ואוכיח דרכו על פניו — ואני עפר ואפר״ היה אומר כאברהם אבינו.

כל ענין הקנאות וחפוש חטאים וריח אפיקורסים ומינים, שתכפו מעט בימיו ובמקומו — היה רחוק מלבו ומדעתו, לא מתוך נגוד שכלי, אלא מתוך חוש איסטניסי דק ומפותח. הוא היה מתעב את הרגול משום כעור שיש בו ריח גנבה, ואת האפוטרופסות על עוה״ב של אחרים—משום יהירות והתחצפות. לעומת זה היה מקפיד מאד על מצוות שבין אדם לחברו. מכיון שלא יכול היה לעזור בכסף, היה משתדל לעזור בגופו, אף על פי שהיה לקוי ופגום בבריאותו. „עזוב תעזוב״ היתה המצוה החביבה עליו, ודרכו היה ללכת לחצרות, ששם עומדים בעלי העגלות ולעזור להם בטעינת משאות. מכיון שבעלי העגלות היהודים היו מכירים אותו, והיו פונים לצדדים, ולא נתנוהו לעזור להם, היה הולך בהחבא למקום שאכרי הכפר עומדים שם. אולי תזדמן מצוה זו לידו, וכמה פעמים נזדמנה, וזכה לחדוה גדולה. „מצוה זו — היה אומר — היא גדולה עוד יותר, מפני שנאמר: כי תפגע שור אויבך, כי תראה חמור שונאך וגו׳, מפני שדרכו של יצר הרע הוא לעורר תאות נקם, לכן פירש הכתוב שצריך להבליג על תאוה זו. ועל כן מיום שעמד על דעתו לא ישב לסעודה בלי אורח. ודוקא אורח זר היותר עני והיותר בזוי בין הבריות. משהתחילו בני ליטא, ומהם שלא שמרו כלל את המצוות, לבוא לעיר מושבו ולעסוק בהוראות־שעה ובכתיבת מכתבי־בקשה בשכר בשפת הממשלה, ונזדעזעו חסידי העיר, וצווחו עליהם, שהם מכניסים מינות לעיר, היה הוא משתק את הקטיגורים, ואומר להם: „כמה קלקלות יש לכם, בכמה עוונות ופשעים אתם נכשלים, האין ביניכם כת לצים, כת חנפים, כת שקרנים, כת מספרי לשון הרע? כמה לאוין שבתורה אתם דשים בעקבכם, פשפשו במעשיכם!״ — אף המורה ליבוביץ הגאיוני, הקר ככפור והחד כאיזמל, ספר לי דבר זה בהתרגשות גדולה, כי גם לו היה ר׳ אבלי למגן כשפגעו בו קנאים.

אמרו עליו, שחיבה יתרה היתה לו לחכמת הניגון. שבע חכמות — היה

אומר — הן סמוכות במדרגה לתורה, והן ג"כ מן השמים, ובאות לידי גילוי ע"י הנשמה, שהיא חלק אלוה ממעל, ואם כן ההתעסקות בהן גם היא מעין פולחנא־דקוב"ה. הוא היה מצטער וקובל על עצמו, שלא זכה ללמוד כל שבע החכמות. „הנגונים הם צרופי קולות, והקולות הם סמוכים לרוחניות, ויש בהן רזין וסתמין דאורייתא, ואדם מקבל מהן נחת רוח כמו מהשיר שהלוים היו אומרים. לוים לאו דוקא, אלא הם היו הנבחרים ביותר, וה„ניצוץ" נמצא בכל אדם. ביהמ"ק היה המקום הנבחר ביותר, אבל גם בכל העולם כולו יש ניצוץ ביהמ"ק, כמו שנאמר: השמים ושמי השמים לא יכלכלוך". קולו היה ערב מאד, ונגוניו — בינו לבין עצמו — היו מלאים כונה ורמז, צהלה וגעגועים ורוח חן מתעטרת ברזי קודש.

כל שאיפתו היתה להוציא את הניצוץ מהקליפות, ואת הניצוץ היה מוצא בכל אדם, בכל חי, וגם בכל צומח ודומם. אמרו עליו, שכשהיה פוגע בכלב מוקרח ושדוף־צד היה טורח ומוצא בשבילו חתיכת מזון, שהיה מביא בנרתיק־נייר תחת אצילי ידיו וזורק לו ומלטף על דבלולי שערותיו. לא חש כל פחד וכל גֹעַל לבעה"י. צער בעח"י היה נוגע עד עומק לבו. דומני, שדבר זה בדו מתנגדיו מלבם, כדי להתל בו.

אדם אחר מעין זה היה בודאי מוחזק למין ואפיקורס, אבל קשה היה להדביק טלאי שכזה אל ר' אבלי — לא מפני שהסכימו על דעותיו, אלא מפני שגם המתנגדים פחדו מפניו אימת מות. זאמרו עליו, שיש לו „כח" גדול, ושמא יקלל... לפיכך הסתפקו בדיַגנוזה: „מיחוש במוח", הרי זה כמו שרוצים לפטור מן הדין פושע, שחטאו הוברר, ואין עצה אחרת בלתי אם לחפאות עליו, שדעתו נטרפה. מוטב שיהא שוטה, ואל יהא רשע.

הוא היה כבר בחור זקן — כלומר כבן עשרים — כשנשא אשה. אחרי למדו אצל הגאון רבי משה אהרן מקוטנא ואצל הגאון רבי מאיר אוירבאך מקאליש (קודם עלותו של זה האחרון לארץ ישראל) ואצל הגאון רבי אברמיל מצ'יחאנוב, חזר לעיר מולדתו. וגם בנידון הנשואין היתה לו דרך מיוחדת. בכל צניעותו וחסידותו המופלגת, לא רצה לקדש אשה קודם שיראנה, וקודם שתדבק נפשו בה. יתום היה מאבותיו, לקרובים ולאפוטרופסים לא נזקק, (אביו היה לפנים גביר חוכר אחוזות, ואחרי המרידה בפולין בשנות הששים יצא נקי מנכסיו), והוא התודע ליתומה בת־טובים, ממשפחה מיוחסת, גולדה שמה, ולקח אותה לאשה וחי עמה באהבה רבה, ונסה בתחלה להתפרנס ממלאכת כריכת־ספרים, שלמד ונתאמן בה בשקידה רבה בקאליש, כדי להתפרנס מיגיע כפיו, למרות ה„סמיכה" שהיתה בידו מבהרותו, אך המלאכה לא הספיקה אף למחצית פרנסה בצמצום, ומוכרח היה לקבל את הדיינות אחרי פטירתו של הדיין הזקן. הפרנסה היתה בדוחק גדול. ההכנסה המועטת באה משני מעינות: מאת הבַּ̈ן ומאת חוכר־השמרים, ושניהם אחזו בכל מיני תחבולות להמעיט הכנסה זו; וכשבאה לידו, ופגע בו עני, היה נותן לו רוב המטבעות שבכיסו, אעפ"י שהיו האחרונות. גולדה היתה לפנים יפה מאד. נקל היה לראות זאת גם

אחרי אשר באה בימים, בפניה, אשר על גביהם חרשו החיים את כל חרישם, בסקירת-העינים המלאה תוגה, שהיתה כובשת את זוהר ברקן, בהורידה את ריסי עיניה למטה. קומתה הזקופה והישרה, הארשת השקטה והחשובה של פניה המביעים כבוד ונכוחה, הקול המצוה והמוחלט — נתנו לאשה זו מעין הוד של גבורה. ואמנם היה בה שעור מופלג של מדת הגבורה הפנימית. היא ידעה ימים ללא-לחם ושבועות ללא-בשר, לא די אור ולא די אויר בחדר, אבל היא מלאה את הסרון האור והאויר ביפיה, בעדינות מזגה, בבטחונה; עיניה היו תמיד מאירות, אף יום אחד לא כהו ולא דעכו, ומעולם לא חזחזה מהן הבעת כפן ותלונה. היא היתה שמחה ומאושרת בבעלה, בתורתו, בחסידותו, במרגליות שיצאו מפיו ובסלסולי נגינותיו הלוקחות נפשות, המחיות רוח שפלים והמפיחות אמונה ותקוה בלבות נואשים. ועוד יותר מאושרת היתה, כאשר פקד אותה אלהים, ותלד בן. מה יפה, מלא, שמן ואדמוני היה הרך הנולד! לחיים בריאות לו ומלאות! ועיניו של הפעוט! ממש עיני אבלי! הפנים הזעירות הפיקו תבונה מבוגרת כחכם זעיר אנפין! אור חדש בא לעולמה של גולדה. קראו לו יוסף, ובנוסח הרגיל: יוסילי. האב לא הראה את שמחתו גלוי כהאם, אבל גם הוא שמח מאד, כל נים מנימי נפשו היה ספוג אושר, אבל שמחתו היתה צנועה ובישנית, „גילה—ברעדה", מפני שלא התיר לעצמו להיות מאושר יותר מזולתו, גם חושש היה שמא יבלבל האושר את מחשבותיו ואת עבודתו. אך כל יצורי פניו הפיקו שובע שמחות וקורת רוח.

למרות האושר הפנימי של שלום-נפש, של שלום-בית ושל נחת-הורים היו החיים שלשלת של עינויים ומצוקות, בהכרח וברצון. המחסור הלך הלוך וגדול; ר' אבלי נעשה בודד יותר ויותר; מכובד מאד, אבל בלתי מובן; לפעמים מובן מעט, אבל בלתי רצוי ובלתי מקובל על הבריות. מין צפנת פענח; גאון שמשמש בדיינות ולא ברבנות, ושאין לו מגע ומשא עם הגאונים; חסיד, שאיננו שייך לשום „עולם" של חסידי רבי זה או אחר; אדוק במצוות מאין כמהו, שמיקל לאחרים — מין בריה בפני עצמה! אז התגלעו ריבות, סכסוכים חשאיים, שנינות, לעז. כך עברו שנים אחדות. יוסיל היה כבן שלש, מדדה אחרי אמו. בר נש קטנטן זה הלך והתקרב לתקופת תינוקות של בית רבן.

פתאום חלה ר' אבלי, הוכה בצנה. במשך ימים אחדים היתה מחלתו קלה, והוא אמר, ש„איננו לגמרי בקו-הבריאות", שהוא מרגיש איזו דקירות בצלעות, מעט כובד נשימה, חש מעט בראשו, ובקרבו איזו קרירות עם רעד-האברים ודפיקת-לב חזקה ומהירה. שיעול צרוד ועמוק תקפו בלילות, ויזעזע את כל המטה ואת החדר הקטן, וקולו נשמע גם בשכנות. ביום השלישי קראו לרופא. הרופא בדק, משש, מדד, הקשיב, ומצא קדחת גבוהה וחשד מחלת הטיפוס. למחרת היום ההוא היתה תקיפת הקדחת עזה כל כך, עד שמן ההכרח היה להחזיק בידיו וברגליו של החולה, לבל יפול מתוך המטה. התקיפות האלה החלו לבוא תכופות. אחרי כל תקיפה כזאת, הגיעה חולשת החולה עד כדי אפיסת הכחות, והסכנה גדלה מיום ליום. החולה היה מוטל בלי כח, חרט

צלמות על פניו, ועל שפתיו צחוק חן. קראו לרופא אחר, ערכו מועצה של רופאים. כשבועים נמשכה המחלה. לבסוף הורגשה כעין הרוָחה קטנה. ההולה שכב בלי מלים, בפה פעור, זעה קרה כסתה את מצחו, וימינו היתה צנוחה ברפיון. פניו שונו מאד. נראה כזקן מופלג, והוא היה אך כבן ארבעים. כל זמן המחלה לא זזה גולדה מהמטה. היא חשה את השעול, כאלו חלק מגופה כאב ופרפר; היא חשה כמדחום מדויק כל עליה וכל ירידה של הקדחת. ההרוחה הקטנה הביאה דעה צלולה ומעט כח לדבר, ואז דבר ר' אבלי דברים חביבים, דברים קדושים, בקש את הסידור „קרבן מנחה", קרא בו בלחש. גברה העיֵפות. נחרה קלה נשמעה מגרונו, ואיזה פרפורים משונים תקפו את אבריו. הבהילו את ה„חברה הקדושה", והמון רב באו, הקיפו את הבית הקטן. נפטר ר' אבלי! נשמע קול מקבת השמש דופקת על פתחי השערים ועל הבתים אשר בנ"י יושבים שם — פְּעָמַיִם, סמן למלאך המות שבא לעיר.

העיר נבוכה. הלויָה כזאת עוד לא היתה שם מעולם. נסתלקו התריסין וננעלו החנויות, וכל בני הקהלה ונשיהם וטפם ועבדיהם ואמהותיהם התאבלו אבל כבד מאד. נשמע בכי רב, קול גדול ולא יסף, המו אנחות כקול תרועה או שברים. התחילו לספר נסים ונפלאות ע"ד ר' אבלי. ספרו עליו, שהיה מתענה בה"ב, שובבי"ם ת"ת, הפסקות, ער"ח, יו"כ קטן, יום שמת בו אביו, יום שמתה בו אמו, תענית חלום בעד עצמו, בעד אחרים, נוסף על תעניות הצבור; שהמית עצמו באהלה של תורה, ורצה להביא את משיח, אלא שלא הספיק.

*

עברו ה„שבעה", ה„שלשים", בכיות, הספדים, אנחות, ספורים. מעט מעט נבלעו כל הדברים האלה בתוך רעש-החיים. נשארה האלמנה ה„דיינית", אשה חזקה! נדהמה, נתבלבלה, התעלפה, צעקה, רצה כמשוגעת. נדמתה כאבן, ולבסוף הכריעה את כל היסורין. יוסילי! התינוק היה אצל שכנים, אצל קרובים. החזירתו לביתה, ונשתקעה כולה בחנוכו.

והקהל הקדוש קראו לאספות בדבר הספָקה לאלמנתו של ר' אבלי. הכל זמזם כמו בכוֶרת. הדיינית והיתום, הדיינית והיתום! אפשר היה לחשוב, שיצפו אותם זהב טהור. נמנו וגמרו ליסד בעד הדיינית קופה של רוכלות, הלא „בריה נפלאה" היא, וצריך רק ל„העמיד אותה על רגליה". נוסד ועד מיוחד. הגביר ר' זימילי נתעטר בעטרת אפוטרופוס ראשי, סוחר-היערות זילברברג קבל כתר גזבר, הקבלן קופלמאן היה לגבאי. גם הרב ממעון קדשו נתן קולו לאסוף כסף. היו הרבה כרובים סוככים, אבות יתומים ודייני אלמנות. הסכימו לאסוף סך עצום, חמש מאות רובל. אספו מאתים. החנות נוסדה, מיני מזונות.

ומכיון שהאלמנה היתה באמת „בריה" — התפרנסה, לָוְתה, שִׁלְּמָה, כתבה, מחקה. במשך הזמן נתפרדה חבילת הועד. נשארה הדרת-הקדש לשמו של ר' אבלי, זכותו יגן עלינו, עם פחד גדול, ביחוד, כשהוא עתה בעלמא דקשוט.

ר׳ אבלי היה מעט מעט אחרי פטירתו, לרבי, שכל החסידים מעריצים אותו. והדיינית היא „בריה״, אין כמוה אשה חשובה. ויוסילי, אח, יוסילי, לכל הקהל הקדוש יש חלק בו. יוסילי בודאי עתיד למלא מקום אביו... מילתא זוטרתא? יוסילי ר׳ אבלי׳ס! השם לבדו כשכש כזוג, כענבל. הכל היו מבטאים אותו בהטעמה של פנוק וחיבה.

עברו שנים, ו„הנער נִעַר״. נתערבו בו יפיה של אמו ועדינותו ומתיקותו של אביו. גִזְרָתו היתה מחֻטבה יפה, קומתו היתה גבוהה לפי הערך, בן חמש כבן עשר, בן עשר כבן חמש עשרה, פנים עגולות, לְחָיַיִם צחות עם נטיה לארגמן חִוְרִין, כשנתעורר מעט; עינים כחלחלות, גדולות, עמוקות, הכמניות, שפתים דקות, אדמוניות, שערות הראש סדורות תלתלים בידי אמא, אבל מהר נסתבכו והיו לבלורית, ושם, מתוך בלורית זו פּכּה איזה בטוי של גבורה, של עזות פורצת מתוך הילדות התמימה והנעימה. בכל תויו וגוניו, קויו ושרטוטיו של יוסילי היה סמן זה נִכָּר ביותר, מפני שסמן זה היה מיוחד לו. לא היה בו החן הצנוע של אביו. הגבורה של מרת גולדה, שנתבטאה בכשרון „בריה״ ופה עמדה, — גבורה זו עלתה אצל יוסילי הרבה מדרגות, והגיעה למדרגת מרידה קובְלָנית והתמרמרות, בלי שום רפרוף של צער ודכדוך הנפש, שהיה מקדיר את פני האב ומעריב עַרְבים אפורים של דאגה על פני האם.

בחדר התהילו׳ כביכול׳ מגמגמים עליו: נער שובב קצת׳ פיסת פרא־אדם; אבל בבטויים האלה לא היה טעם לגנאי׳ יתר על כן: טעם לשבח׳ ידוע׳ שיש עילויים שובבים קצת, ויוסיל עילוי היה בלי שום ספק. הכל נקלט במוחו, ונשתגר תכף על לשונו. בן שמונה היה כמעט בקי בתורה ובנביאים, בן עשר כבר שחה עם דגי הרקק בים התלמוד; כשנעשה בר־מצוה כל „כלומר״ „ודוק״ לא עממוהו, וכבר „צלל במים אדירים״, והיה מעלה מרגליות של חדושי־תורה. מבוכה, ולפעמים עלבון שלא במתכוון, היה גורם לכל מלמדיו. הלמדן הכי מובהק לא מצא תשובה על כל שאלותיו. שעה אחת ביום היו מורים בחדר גם את מלאכת הכתיבה, וגם שם היה יוסילי ריש־בריוני. הפעוטים האחרים למדו בקושי. כל קוץ ותג נדמה להם כהר, וכל טפת דיו כשלולית עקומה, ועומדים ומריבים, טפה זו מה תהא עליה, אם צריכה היא להקרא לפנים או לאחור, ולֵיבוביץ עומד ומתרגז, ואָלָה פיהו מלא והוא נותן בקולו: קְצ׳וֹרְטוּ (לעזאזל)! הכותב הזה, כתב ידו מטורף, אות זו היא בעלת חטוטרת, וגבה כדופן עקומה, מי יודע אם היא A או B; והמורה פרֶנקל, משכיל וטוב־לב, עומד ודורש: „האותיות לא מעלות ולא מורידות, אלא פירוש המלות!״— „שטות! גוער ליבוביץ, פירוש המלות תלוי באותיות, וההבדל בין A ל־B רחוק כרחוק מזרח ממערב!״ — ומוסיפים להתקוטט, מר אמר חדא ומר אמר איפכא, וקופץ יוסילי, וכהרף עין הוא מתקן את האותיות שכתבו כל חבריו שלא־כהוגן. במהירות חץ מקשת, עד שלא הספיקו המורים לראות, והוא מכריז בנצחון, „טעות היתה! בשלמה הרעש?״ וליבוביץ ופרנקל מצחקים, וכל החדר מצחק. יוסילי!

הסכסוכים, העוקצים וההדודים בינו ובין מלמדיו הלכו הלוך והסתבך. בהיותו בן שלש עשרה למד גמרא ופוסקים עם מספר מצומצם של תלמידים מצוינים מפי הרב דמתא. הרב היה בטלן ופחדן, רך כדונג, יושב בסתר עליון בהביון עוזו, קודר, דוגר, שקוע בעיונים והרהורים, אוהב צללים, מלים, חצאי=מלים, רמזים, „אדם=אוירי" במחשבה, לא למדן על=אתר, שמראה באצבעו על המקום שבדף, אלא חריף ובקי מחוץ, קושר נימא בנימא וחבל בחבל בדמיון הפלפול, ומקשה מהרשב"א על הריטב"א ומהמרש"ל על המהר"ם שיף; אפילו האותיות היו מגושמות בעיניו יותר מדי. כל דבר של ממש, כל דבר בולט היה מפחידו ומרתיעו לשוב אל האוריות, אל התפשטות הגשמיות. **הוא נרתע באיסטניסות סולדת מכל מגע ממשי של המציאות· הוא היה רך· מוג־לב· צועד בחשאי· מעופף בדמיון· כקש לפני רוח· כשהיו** „ראובן ושמעון" באים אליו כ„צדדים" לדון ביניהם, היה לו הטפול ב„ראובן ושמעון" לעול ולמשא; ואלו אפשר היה לפסוק הלכה ולהורות סתם לתוך חללו של עולם, ולהכריע בין הש"ך ובין הט"ז בהלכות טוען ונטען, אזי, ל„חדודי בעלמא", היה שמח בפלפוליו ובהמצאותיו, אבל הפגישה עם הממשות הטילה עליו אימה, מפני שכאן נפגש עם איזה נגוד, מפני שכל דבר של ממש עושה נגוד, תופס מקום, ויש לו קצוות ובליטות. לא זו אף זו: כשהביאו לו „שאלה", למשל, קורקבן שניקב, וצריך לבדוק את הממשיות, ה„קורפוס דליקטי" של גוף הדבר המעיד על הקלקלה המוטלת בספק, — בדיקה זו, הדורשת הסתכלות מסוימת ואומנות=יד, היתה מאוסה עליו, לא מחמת געול, אלא מחמת יציאה מעולמו האוירי לעולם המוחש, הבולט והמגושם. אלו אפשר היה לפלפל בדמיון עם הפוסקים הראשונים והאחרונים ועם מאה שאלות ותשובות על דבר הקורקבן — שפיר ושפיר! אבל הקורקבן ממש, התנגשות זו עם המציאות היתה לו כמחט בבשר החי. כיצד בדק שונא=המציאות הזה ריאות כחולות=נפוחות, כיצד העביר צפרן אצבעו על חלפים חלקים, חדים ומבריקים? אינני יודע! ודאי היה נזהר בזה, ודאי היה מחמיר יותר מכל המחמירים, ודאי שהיה ירא=שמים עוד יותר מאשר היה ירא=הממשות. אנוס היה לעשות את כל הדברים האלה, באין ברירה ובשעת הדחק „בעד הפרנסה המרה".

לעומת זה, בשעורו היה מתנקם באותה המציאות השנואה לו, והיה טוחן הרים אוריים זב"ז, והתלמידים היו צריכים לעוף עמו בין העננים של תיובתות ואסתפקתות וסתירות (אמתיות או מדומות) בין מימרות, סברות, השערות, חששות, אומדנות של כל המפרשים שהיו בעולם, משחת ימי בראשית ועד עתה. מקצת התלמידים לא יכלו לעוף עמו, מפני שכנפיהם היו חלושות ונשברו בדרך; מקצתם דאו ורפרפו בקושי גדול, אחד היה אשר לא רצה לעוף: יוסילי! יוסילי היה ההפך המוחלט מרבו זה: הוא אהב את המציאות, ורק את המציאות! לומדים מסכת סוכה, והרב מתלל פאר=עמוד של עשרה מפרשים ועשרים שאלות ותשובות, זה סובר כך וזה רומז כך, ונמצא שהדברים סותרים זא"ז, וצריך לבטל כל סתירה, וצריך להראות, שכל המפרשים צדקו

יחד — לא איכפת ליוסילי, איכפת לו הסוכה בעצמה, כיצד בונים אותה, כיצד סומכים אותה לכותל, כיצד מסככים עליה באופן שתהיה צלתה מרובה מחמתה, באיזה זרדים — „רבי, הראה את הזרדים! טול ובנה את הסוכה, ואנחנו נעזור ונדייק שלא תהא גבוהה מעשרים אמה וכו׳ וכו׳!"

הרב התמים החריש רגעים אחדים כאיש שאיננו מאמין למשמע אזניו. ח״כ רצה לתת את התִנוך לתוך אזנו, לבל ישמע דברים מחוצפים כאלה. כעס עלה בקרבו עד לגרונו כדי חניקה, נהם ורטן לתוך זקנו: אוי לאזנים שכך שומעות! אך כבש את כעסו ואמר: „יוסילי, זו היא תורה! את כבוד התורה אתה מחלל! אנכי מוחה פשעך הפעם, אבל אל תוסיף לשאול שאלות כאלה!" הרב היה, למרות מתינותו, נרגז ומורתח.

אבל יוסילי, מכיון שהתחיל לשאול שאלה לא זז ממנה, עמד במרדו והחזיק בעזותו, היתה בו ממדת קשיות העורף של אביו ואי אפשר היה לדחותו בקש. הוא באמת לא חשב לחלל כבוד התורה.

— „הרשני, רבי, לשאול אותך שאלה אחת!" — אמר יוסילי בקול של כבוד ונמוס, בלי פחד.

— „שאל!" — ענה הרב בקורטוב של קוצר־רוח.

— „התורה צותה" — אמר יוסילי בנגון הגמרא — „לבנות סוכה, וכשאני רוצה לבנות, לִזכך, לדעת באיזה ענפי אילנות מסככים, וכיצד בונים בנין זה, באופן שיהא דירת ארעי, ולא דירת קבע, ושבכל זאת לא יתערער הבנין, ולא יפול על ראש היושבים בו; וכשאינני מסתפק באמירה בעלמא, אלא רוצה לעשות מעשה, הרי אני עוסק בדבר של תורה! אפילו כשאני מסדר את הקרשים ומסתתם ומצרפם, הרי אני עושה הכנה למעשה של תורה! יש בנוגע לזה הלכות ידועות — טוב! למדתי בס׳ „יד החזקה" של הרמב״ם, ואבנה עפ״י הרמב״ם. אבל לדעת את כל סברותיהם והשערותיהם של האנשים שכתבו על ענין זה בכל הדורות ולהקשות מזה על זה ולתרץ תירוצים שרובם דחוקים, בלי הניע אצבע לבנות סוכה — האם לזה אתה קורא תורה?"

הרב נזדעזע. „אנשים שכתבו על ענין זה, אתה אומר? — צעק בקולו הדק והרועד מפחד — הרשב״ם, המהרש״ך היו „אנשים"? הלא הם היו ארזי הלבנון, אדירי תורה, אילי תרשישים, אבות העולם!"

— „אני לא אמרתי — הוסיף יוסילי להפציר — שהרשב״ם והמהרש״ך לא היו אבות העולם. אפשר שהיו אבות העולם. לא על זה אנו דנים! בודאי היו הם רבנים במקומות ידועים ובזמנים ידועים. גם אבא ז״ל היה רב, גם כבודך כבוד רב, וגם עליכם יאמרו, שהייתם אבות העולם. עוד מאה, מאתים, חמש מאות שנה יפלפלו, יכתבו — עוד רבנים, והתלמיד העתיד ללמוד מסכת סוכה בעוד חמש מאות שנה, האמנם צריך יהיה לזכור את דברי כולם ולהקשות מזה על זה?"

בתור תשובה עשה הרב איזו תנועה של מחאה ויקם ממושבו, ויתהלך

אחת הנה ואחת הנה בחדר. יגע במוחו ומצא מופת חותך שאין להרהר אחריו, כדי שיסתתמו כל הטענות.

— „כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש הלכה למשה מסיני!" — קרא בקול של נצחון והגיגיות.

— „יודע אני מאמר זה" — ענה יוסילי בנחת — שנאמר על צד ההפלגה, כדי לתת ערך גדול לחידושים שהותיקים מחדשים, מפני שהתורה לא נתנה לקפוא כחמרא על דרדייא, אלא להתחדש. וזהו יתרון מעלתה. הדין עמך, מורי ורבי! אבל, ראשית, במאמר זה יש הגבלה. לא אמרו: תלמיד סתם, אלא תלמיד ו ת י ק, ועדיין אין אנו יודעים, מי ראוי לשם זה, ולא כל הרוצה את השם יבוא ויטול. שנית, הלא יודעים אנו, שיש רק הלכות ידועות שנסמנו בפירוש כ„הלכה למשה מסיני", לאפוקי שאר ההלכות".

הרב סגר את כרך הגמרא הפתוח לפניו, כאלו חשב לעון, שהגמרא תהיה פתוחה, בשעה שדברים נוראים ומחצפים כאלה נשמעים. התלמידים נבוכו. יוסילי לבדו לא נתבלבל. במנוחה תקע את ידו לכיס-החזה של בגדו ויוצא משם גליון גדול, ויפרשהו לפני הרב. „אותיות מחכימות!".

— „מה זה?" — שאל הרב בחלחלה.

„זה הוא תָו־הַבִּנְיָה של סוכה" — השיב יוסילי בשקט ובתמימות — אני עשיתי את המִרְשָׁם הזה, בדיוק, עפ"י הדינים, ורצוני לחטוב גם תבנית קטנה בעץ; ואני רוצה לדעת מפיך, רבי, אם סוכה זו תהיה כשרה?"

מראה הצורה של בנין וזֵכר העץ גדשו את הסאה. הרב עקם את פניו, כִּוֵּץ את לסתותיו, הבליט את חוטמו, קפל את זויות פיו, וירק על הרצפה. אח"כ תפש את הגליון בימינו הרועדת מכעס, ויקרעהו לקרעים דקים, ויזְרֵם על השלחן אשר לפניו. קרעי-הנייר רפרפו-טסו כרצי-שלג. „אלמלי חסתי על כבוד אביך ז"ל, גזרתי עליך נדוי! מכיון שאני חס, אני רק מזהירך, יוסילי, חזור בך!»

יוסילי קם ממושבו ואמר בקול של חשיבות והכרת־ערךעצמו: «בודאי אחזור, כלומר אעשה מרשם חדש תחת זה הקרוע». במלים האלה עזב את החדר, ויסגור את הדלת אחריו.

לא עברה שעה קלה, והקול נשמע בעיר, עם הרבה הוספות וגוזמאות. העיר היתה כמרקחה — „אַ קאָך אין שטעטיל"! יוסילי! יוסילי! הרב גרש את יוסילי מביתו. מאחורי יוסילי עמד הצל הגדול של ר' אבלי ז"ל כחומה. אבל הרב! הרב! סוף סוף „מרא דאתרא"! יש גבול אף למשובה ולדרור של עילוי.

מבוכה! ר' זימילי נכנס בעובי הקורה, ולא הועיל. חייקיל פזו, התרוצץ, השתדל לפשר וקלקל עוד יותר. פרנקל התהפך מסבות בתחבולותיו, רגל, תֵוֶך, בעיקר, בשביל „קורספונדנציה", צלל במים אדירים והעלה חרס בידו, וגם ה„קורספונדנציה" ירדה לסל המערכת. רק הדיינית האלמנה תִקנה הכל, השלימה בין הצדדים. „יוסילי לא נתכוון לפגוע בכבודו של הרב, להפך, הוא מכבד את הרב, ופיו ימלא תהלתו שלא בפניו. הוא היה עיף מאד אחרי שעָסק

בעבודת ציור הסוכה במשך לילות אחדים. הו.. אוהב לצייר! עתה הוא שוב עוסק בציורים. הוא מדקדק מאד במצוות. אולי נזרקה מפיו מלה שלא כהוגן, הרי הוא רק נער צעיר. ילמד, יתבגר, יבוא לכלל דעת. הלא זה אך היה לבר־מצוה! הוא עומד על דעתו קצת, אבל כונתו טובה. גם בעלי ז"ל היה עומד על דעתו".

המלים האחרונות הזכירו את הרב, שר' אבלי היה פוסק כהרמב"ם בשביל עניים, ושהיתה לו בנידון זה קטטה קלה, ושאי אפשר היה להזיז את ר' אבלי מדעתו. הוא זכר, שהיו אומרים אז, בחייו של ר' אבלי, שיש לו מיחוש במוחו. לוא יעיז עתה אדם לאמר זאת, יקרעוהו כדג. הוא בעצמו פחד לא רק להשמיע דבר זה מן השפה ולחוץ, אך גם להרהר, אבל, הלא זה היה קלא דלא פסיק. ויוסילי הוא כרעא דאבוהי. אולי זהו מום משפחה. סוף סוף עילוי הוא, וקשה טפולם של עילויים. בזכרונו עלו תמונות עילויים שהיו לחרדה לרבנים זקנים במשובתם ובעזותם. יש שרב זקן מרציא לפני עילוי פלפול ארוך, והלה משיב לו ברגע אחד: „שטות!" „כיצד שטות?" שואל הרב הזקן. והעילוי הולמו כרעם במימרא מהירושלמי שסותרת את כל הבנין. אמת, ליוסילי יש דרכים אחרות... הוא עוקר את הכל... הוא בא בציורים... הוא מבקש כל דבר ב ע י ן... סוכה? הבה סוכה!... הוא איננו יודע, שדברים כאלה אינם מונחים על כף היד, א י נ ם צ ר י כ י ם ל ה י ו ת מ ו נ ח י ם ע ל כ ף ה י ד, מפני שבאופן זה לא יהיה מה לישא וליתן ותורה מה תהא עליה?... והוא איננו עז ושחצן... לא! הוא איננו פרא כלל... הוא מתון ועקשן, שאין עקשנותו נִכֶּרֶת מתוך מתינותו... הוא נוהג בנמוס ודרך־ארץ, נוח לבריות... לא התריס כנגדו אף מלה קשה אחת... ובכל זאת הכעיסני הרבה יותר מאשר אלו היה מחרף ומגדף אותי... זהו המיחוש שבמוחו... עילוי שנתיתם... צער... סוף סוף, צער...

מתוך הרהורי־מוכר אלה נתפייס הרב, ויוסילי חזר לשמוע את השיעור.

אבל ימי השלום לא ארכו. הרב נתפייס מפני שקודם לכן כעס. יוסילי לא נתפייס, מפני שלא כעס כלל. הוא רק עמד על דעתו כנד לא ימוש. הוא היה חותר לעצם הדבר. כשלמדו הלכות טרפות, בקש לעמוד על בוריו של נתוח הבהמה; למדו מס' עירובין התכונן למדוד תחומין, מחיצות, בקש לראות כרמלית, לחי ולבוד; למדו מס' ראש השנה, נקב, ערד עד תהום במחלוקת שבין חכמי ישראל וחכמי אומות העולם בדבר המזלות; לא רצה להציק להרב. להפך! הוא כבדו וגם אהבו. אבל הוא רצה ל ע מ ו ד ע ל ע י ק ר י ה ד ב ר י ם. הרב היה צועה ברב כחו לדיני ממונות. הרוצה שיחכים וכו', אבל יוסילי לא מצא חפץ במקצוע זה. הוא חשב ג ם מקצוע זה לתורה, אבל רק לחלק קטן של תורה. ראובן הלוה לשמעון, שמעון לא פרע וטוען פרעתי; לוי הפקיד משכון ביד יהודה, ויהודה היה שומר חנם, שומר שכר — כל העסקים האלה היו בעיני יוסילי תחבלות השוק, שהלומדים עוסקים בהם, לא משום שהדברים כתובים בתורה, אלא בשביל שהיהודים שבשוק עוסקים בהם עכשיו. בתורת משה ענין זה תופס מקום קטן מאד, לא אחד ממאה בערך לדיני קרבנות;

בספרי הנביאים כמעט אין זכר, בגמרא יש מסכתות כאלה, אבל יש הרבה מסכתות אחרות; ועוד: אז היו פוסקים עפ"י דין תורה — עתה אין פוסקים עפ"י דין תורה כלל. הוא שמע, שאביו ר' אבלי היה תמיד מפציר בהצדדים לעשות שלום. למרות הספקות האלה, למד גם דיני ממונות, וגם בהם רצה לעמוד על עיקרי הדברים, והיה שואל את הרב שאלות, שהרב לא יכול היה להשיב עליהן. הוא שאל, מדוע יש כל כך דינים ע"ד שור נגח תם ומועד? האם בימי קדם היו השורים מנגחים כל כך? לפעמים היה שואל שאלות של תמימות גדולה, כמו: מדוע יהיה אדם שומר חנם? — הרב היה ממטיר עליו שמות: כך כותב „קצות החשן" וכך כותב „האורים ותומים", אבל כל הדברים האלה היו לו כזורק אבן לחמת. הוא לא נלאה לשאול: מדוע? נטיתו הטבעית היתה לראות כל דבר בחוש. כששמע את השם „קצות החשן", ראה חשן ממש וקצותיו, עד שכבר רצה לנגוע בו. ברגע ההוא אמר בלבו: זהו רק שם ספר, וראה בעיניו הפנימיות ספר של נייר נדפס. ספר כזה קודם שנדפס, נכתב על ידי אדם אחד, וראה בדמיונו אדם שכתב, ואמר לעצמו: אדם זה שמש ברבנות וכתב ספרים, חזקה על אדם שכזה, שכוון אל האמת, אבל כולנו רוצים למצוא את האמת. כמה אלפי רבבות דורשי אמת היו בעולם! מה לי לדעת מה שכתב פלוני או אלמוני? רוצה אני לדעת את עצם הדברים!

ככל העילויים, גם יוסילי בכיר היה, כלומר, הקדים להתבכר. בן ארבע עשרה הגה, חקר, דבר וכתב כבן ארבעים, דלה דלה את כל ספרי התנ"ך עד תומם. ידיעתו בתלמוד היתה רהבה; חוץ מזה למד רוסית, פולנית; מלאכת החשבון עלתה לו בנקל; לידיעת גלילות הארץ וקורות הדורות עזר לו כה זכרונו, שהיה כבור סיד שאינו מאבד טפה; יותר מכל משכו את לבו למודי הטבע. לא היתה שום נקודת־מגע בינו ובין המשכילים או האפיקורסים שבימיו ובמקומו. שום ספרי השכלה לא גנבו אליו, ולא נזקק להצפינם. השכלתו לא עשתה קפנדריה, אלא הלכה ישר מלמודיו המורגלים. הוא חנך על התלמוד, ודעותיו החפשיות באו מהתלמוד, לא פחות מדעותיו הדתיות. כל כת היא לקויה במדה ידועה של חד־צדדיות. האדוקים המתאמרים שהתלמוד נפל להם לנחלה ועלה כולו בחלקם, הם בוחרים להם מאמרים ידועים ונשענים עליהם, כאלו רק המאמרים ההם נמצאו, ולעומתם המשכילים, וביחוד אלה מהם הבקיאים בתלמוד, מורים פנים אחרות באותם המאמרים, או נשענים על מאמרים אחרים. המראים הם פנים שלא כהלכה? מה שהוא „שלא כהלכה" אליבא אלה הוא „כהלכה" אליבא אחרים. יוסילי היה מאמין־באלהים נלהב, בכל רגשי נפשו היה נכסף ועורג לעבוד את האלוהים, וביחוד „להדבק במדותיו של הקב"ה", אך לא יכול היה להשתעבד למה שבני אדם אומרים, או מוסרים בקבלה בנידון זה. קרח־הכפירה של ליבוביץ העיר בקרבו התמרמרות; הרב היה קרוב לרוחו יותר, אך את אוריותו לא סבל, ועיקר מחאתו כנגד הרב היה, שהרב משתעבד למימרות ידועות, ומסיח דעת ממימרות אחרות, ושהוא משתעבד למימרות בכלל, בעוד אשר באמת צריך לתפוס את הדברים בעצמם.

כמו שבעלי המימרות היו תופסים אותם כראוי, זו שלא כראוי. פרנקל המציא לו ס׳ „אהבת ציון" של מאפו, והוא בלע את הס׳ הזה בתיאבון, אבל זה היה רק תיאבון־רגע. על בחורים אחרים פעל ס׳ זה כמין גלוי־שכינה חדש, לא מפני שנכתב באמנות דקה או גרועה, חקוי טבעי או מעושה של סגנון המקרא, אלא מחמת חדושו, ומפני שהתמונות המתוארות בו מעוררות לתור ולמצוא את האוריגינלים שלהן, את השדות ואת ההרים ואת העמקים ואת בני האדם ואת בנות האדם ביפים, במשחקיהם, ברעשם, בהמיתם, במרוצתם, בשמחתם וביגונם הפשוטים, הטבעיים והנבדלים כ"כ מכל הסביבה שהיתה מקפת את הקורא במקום מושבו; אבל ביוסילי התרקם העולם ההוא קודם לכן, כמו שבודאי התרקם בדמיונו של מאפו קודם שכתב את ספרו. בין ספרי אביו מצא כמה ספרים שהשפיעו עליו יותר, למשל, ס׳ „לישרים תהלה" לר׳ משה חיים לוצאטו, שאָצל עליו השפעה של קדושה ובהירות, ס׳ „מאור עינים" לר׳ עזריה מן האדומים, שפתח לו אופקים חדשים — אבל, בעיקר, היתה השכלתו מקורית, תנ"כית, תלמודית. בין הנביאים היה ירמיהו סמל אדיר־חפצו, לא מפני שחשב, שפתגמיו של נביא זה הם על צד שלימות גבוהה יותר משל נביאים אחרים, אלא מפני שהנביא הזה היה איש מעשה ועסקן בדברים: טרח, „נתנסה בהרבה נסיונות, הוכה, הֵגן על עצמו; נתגלגל ממצב למצב ונתאמץ באלהים. חיים! מעשים! כאביו היה גם הוא חסיד, אך לבו לא הלך אחרי הרבי׳ים השונים האומרים „תורות", עפ"י רוב, זה בשם זה, „הוא ז"ל היה אומר", ו„הוא שליט"א אומר", אך ה מ ע ש י ם של הבעש"ט פעלו עליו הרבה, — אם הם מדויקים או לא, אבל אלה היו מעשים, או חושבים שהיו מעשים. הבעש"ט נסע, גלה, נתעכב בדרך, פגע בבני אדם, עשה מופתים. תנועה, שטף, מלחמה, יגיעות, חיים בהירים, מלאים אור, חדוה, יסורים, תקוה עצמית, אישית, עשירי־צבע, שואפים והולכים בדרכיהם הם, חפשים ממראי־מקומות ומציטַטים, מתחילים, ראשונים... אף הוא השתוקק להיות מתחיל וראשון, לוא גם במדה זעומה, לוא גם משהו, קורט של יוצר בראשית... הוא הרג־ערג למעשים.

זה היה עולמו הפנימי של יוסילי, משא נפשו, נגינתו, חייו, תוך־תוכו.

ד

אין קפיצין למלאכי השרת של הטבע. נער בן ארבע עשרה, אפילו כשהוא עילוי שבעילויים, איננו יכול למלט משא כבד של כל כך הון ועושר רוחני. עילוי שכזה — או שובת פתאום וקופא על נקודה אחת, או מתבלבל וחוזר לתהו. זוהי הטרגידיה של העילויות. התלקחות שלהבת גדולה, ופתאום דעיכה וערֵמת אפר. הוי, כמה צריך לשמור על נִצָן רך שכזה! לעצור בעד פזיזות גדולו ופזרון לשדו!

אם לא אירע ליוסיל מה שאירע להרבה ילדי־פלא שכמותו, סבת הצָלתו היתה סגולה מיוחדת שהיתה בו: ילדות רעננה. הוא עמד בילדותו עוד ימים

ושנים. אם בבחינה ידועה דָמָה לבן ארבעים, בבחינה אחרת דמה לבן עשר, וכל ימיו לא חדל מהיות כבן עשר. על כן לא נפגע מבכירותו. להפך! הוא הוסיף כח, בריאות ועזוז.

תאותו של יוסילי היתה: הטבע. שאיפתו הכי חזקה והבלתי־מנוצחת בשום אופן היתה — אל מחוץ לעיר! שמה היה אץ־רץ בכל פעם שהשעה היתה כשרהִ לכך.

יַם שבלי־זהב בשדות, ענפי השיחים, טרפי הסוף וגבעולי הקנים על שפת הנחל, האילנות המאוושים וההומים, המחטים החדים של זמורות האורן, המחשוף הלבן של עץ הלִבנה, עשב האֶפֶר הרך והרענן, הקנים הדקים והגמישים המעלים קיסוס, כל מיני אדמה, אפילו אדמה פרומה ושטופה שנסחפה ע״י המטר, העושה קרחות קרחות גדולות, שאין עליהן אף קֶלח אחד, אדמה מדרונית עם ברֵכות לצד שפוע המדרון, העושה זויות משונות ושקיעות מדוקלות ומפותלות, מתגלגלות, חוזרות ומשתערות, חוזרות וקופצות, מתפרפרות, מתבלטות לצדדין, ושוב מתגלות בנצחון, כאלו הריעו תרועת־חדוה: הידד, הרי אני אדמה! ועונות לתרועה זו להקות של צפרי־רון, ומעל לכל אלה פרושה כפת שמי־תכלת לאין סוף — אלה היו חלומותיו והרהוריו של יוסילי.

כאן מצא בעל־חוב קטן זה מקום לגבות את חובו, שהתורה נשארה חיֶבת לו: את המציאות, את הממש! מתוך מעשי בראשית אלה שָרתה עליו שכינתו!

היה יוסילי הולך ועושה לו אבוב מגֶצר רך ושורק עליו את נגוני ירוחם וניסן בֶּלזֶר, וקוּפֶר ושלוסברג, ופיינזינגר והווילנר יונגרמאנצ׳יק, או הבעל־בית׳ל, שאהב מאד (הוא היה אוהב זמרה כאביו). סִדֵק את הקלפה, קדח מעין צנור, עשה נקבים כמו בכברה, אהב את הָאַצָה המלאה לחלוחית, שמח לראות, כיצד רקמה עציונית פנימית מקלחת זרם היוצא דרך זימים וסיבים הנמצאים בתוך הגבעולים, הרגיש, שהזרם הזה עולה מן השרשים דרך הצמרת והענפים, והזרם הזה — יכול היה להשבע על כך — נכנס גם לגופו!... אז תבוא בו נשמה יתרה ונחת רוח מעין עולם הבא.

והפרחים! הוא לא למד אותם, הוא — אם אפשר לאמר כך — חי אותם, ראה שיש בהם חלקים פנימיים וחיצונים, עליונים ותחתונים. כך וכך עָלים צבועים בצבעים ידועים צומחים בראש, וכך וכך עלים למטה. כל פרח, כל עשב יש לו מלאך מיוחד שמכה אותו ואומר לו גדל... כך צוה הקב״ה! הראשונים דומים לעטרה, והאחרונים הם כעין כוס; ובתוך הפרח בעצמו — אי־אלו גידים או עורקים, עמודים, גרעינים, תלתולים, גבשושיות כעדשים, כפתורים קטנים מבצבצים בדַקות סמויה מן העין, בדומיה אטומה מן האזן, והנה הם פורחים בעונת־הפריחה — זו היא הלכה קבועה! — ונובלים ונושרים בעונת הכמישה, החלקים העליונים תחלה, ואחריהם התחתונים, ומשהו נשאר ומתקיים, והוא לא יבול ולא יִקמֵל, אלא מתחיל צומח וצומח וסופג לשד ולובש צורה ידועה ומסוימת, והנה יפה פרי תואר!...

לכל הנסים והנפלאות האלה היה יוסילי נמלט מהסמטאות הצרות והמזוהמות של העירה-המדמנה, מהמשעולים הנרפשים והמגואלים, מהחנויות, מהשוק עם „חכמותיו", וסלחו-נא לפשע שפתים! — גם מספרי-הנייר ומאנשי-הנייר... והיה מטייל ורואה לפעמים שדות כחושים, עשבים דלים, זמורות יבשות על קרקע טרשים של כפרים מדולדלים, נדמים כעיי מפלה, בלי צהלת-חיים והד תרועת העובד השמח בחלקו, עטופים זלעפות רעב ויגון, כאלו לחשו לו באזניו את תרעומתם המרה, שהם פושטים בקרקע, ואינם ניזונים ממנה כל צרכם, ומקוננים על רישם, ערירותם ושממונם, שהרי גם הם רוצים ליהנות מזיו החמה, וקפץ עליהם המדבר — וחונקם ודוקרם בקמשונים והופך את חלב-כליותיהם לאשפה, ובכה עמהם בתחנוני סליחות וקינות; ושדות אחרים— שטיחים נהדרים, יריעות-צבעונים, בגדי מלכות של האדמה, מישורים מכוסים בר אומרים שובע ושפע כל טוב, והם מרננים באזניו הימנון של נצחון, ונפשו נעשית עוגב מפליא-קולות, והוא מתמלא שירה כים... שכח את הממרורים ודאבון הלב אשר שבע לרויה בין הובשי ביהמ"ד!

לא היו ליוסילי ימים טובים כהימים אשר אז יצא לקטוף ערבות באבי הנחל להושענא רבה. תחלת סתיו. גונים שונים נקודים וברודים, והולך וגובר עליהם צבע אדום, שעטנז של גונים מנומר מאין כמהו, מלא כונה ורמז, סוד וגעגועים, סוף חיי הצמחים מתוך הלקוי המתחיל, מעין התלהבות של „נעילה", והחמה אורגת את רקמת זהבה על הצבעים-הקסמים המהבהבים, חצי-אקדח יירו, סילונות של אש וניצוצות נתזים על גדות הנחל והשלוליות היוצאות ממנו, ומקיהים הזהרורים על הערבות המעודנות הדקות והנכפפות, ויוסילי עומד ביניהן כמלך בגדוד וקולט לתוכו את צבעיהם. למקצת הערבות יש עגילי פרחים צהובים-חורים כעין קלא-אילן, או כעין הקצף על פני גלי-הים כשהם מתדפקים אל ההוף, ומעורבים עוד בהול שלא הספיק לרדת, וקצתם ירוקים כעין האזמרגד, וכל עגיל ועגיל איננו פרח אחד אלא צרור פרחים, ובכל פרח בולט קשקש קטן שעירי עם זוג של זירים כעין מסְפָּרַיִם קטנטנות. והוא שב לבית המדרש טעון ערבות, והבחורים מכינים את עצמם לשבת באור ליום הושענא רבה כל הלילה לקלוע ערבות והדסים, וביהמ"ד העלוב, המסכן, העירוני, נעשה כולו בושם ונועם, והבחורים מדברים אל יוסילי, ושואלים אותו שאלות בדיני ההכנות להושענות, והוא מתעורר וכועס, מפני שהפריעו את הרהוריו; הוא מהרהר בעגילי פרחים וקשקשים, והם — בדיני חבוט ערבה, אפילו היום, בביהמ"ד שנהפך ליער, והוא קורא אליהם: הדיוטות, הסתכלו בפרחים הללו, בקשקשים הללו — נחבוט, נחבוט, טוב, ג' חביטות, ז' חביטות, קלעו לימין, קלעו לשמאל את הטבעות של ההדסים, אבל הסתכלו בערבות בעצמן, והוא עומד כעין פן, אליל היער, טרפי שיחים, שבבי סנסינים, נשורת של עלים, כפיסי זרדים על בגדיו, על כובעו, על שערותיו — מזורז, מורתח, כמעט שכור מחדוה!

איזה כשוף, דבוק, גלגול? מי זה הביא את היער ושדרותיו וצפריריו

וצְהֳרָיו ומנוחות ערביו ואוירו ספוג=השרף הזולף עֶדנה ורעננות לבין כותלי ביהמ״ד? הכי היה „האלמימר״ לחורשה מאֻוֶשת עטופת=סוד?

אז ילחש יוסף=חיים, הגדול שבבחורים, תלמיד מובהק של הרב, קרוב לסמיכה: הרי זה שוטה לירקות!

בלחש — יען כי בקול רם יש, אמנם, לא סכנת נפשות, אבל „למיחוש מיהו מיבעי״ — סכנת קבלת מכת=לחי מידו של יוסילי. ליוסילי זה היו ידים ממש! אוי לו, למי שפגעו בו ידים הללו! אימת מות הרעידה את הבחורים הצנומים למראה קומתו הגבוהה ואבריו החזקים והגמישים. מעשה, ובאו שלשה סיידים לסייד את ביהמ״ד, ולא יָכלו להזיז את ארון=הספרים הישן ממקומו — בא יוסילי והזיזו ביד אחת. עוד מעשה, וזרקו נערים נוצרים אבנים ושברו את שמשיות החלונות בביהמ״ד, ונתבלבלה הקהלה: מה לעשות? מה לעשות? עמד יוסילי וקרא: „אל תעשו כלום, אני אעשה״, וביום המחרת אָרב לנערים ההם וחטף שנים מהם ונתן להם מכות נאמנות, והשאר ברחו. ופעם אחת, כטוב לבו, אמר לעשות סעודה לכל הבחורים, מה עשה? קנה אילן=אגסים (הוא הרויח אז מעט כסף מציורים שעשה בשכר) שהיה נכפף תחת משא פירותיו המבושלים, ונתכנשו כולם מסביב להאילן, והאילן היה גבוה, ולא נמצא שום סולם או חבל, ועמדו הבחורים ופניהם כלפי מעלה, ואומרים פה אחד: אי אפשר, וקפץ יוסילי וקרא: „מה שייך אי אפשר?״ וטִפס ועלה במהירות של חתול והִשיר את הפירות, וכשהשתאו אליו הבחורים ואמרו: זה מעשה גוי, לעולם לא יעלה יהודי באילן בלי סולם, מלא פי צחוק ואמר: „הדיוטות! שלמה המלך ע״ה גוי היה או יהודי? והוא אמר „אעלה בתמר אֹחֲזָה בסנסניו״. ותמר הוא גבוה יותר מאילן=אגסים!״

ובכל זאת אותה אמירה בעלמא „שוטה לירקות״ נפלה כאש בנעורת. בחורים אחדים ישבו בחשאי ויתלחשו עם יוסף=חיים. ישבו כדיינים שיושבים בערב ראש השנה להתרת נדרים, ובעלי הנדרים הרוצים בהתרה באים לפניהם בענוה ובחרטה: ציירו להם בדמיונם, שיוסילי בעצמו יבוא ויאמר: מטורף בדעת הייתי, עסקתי בקש ובגבבא, נתחייבתי בנפשי מפני שאמרתי: מה נאה אילן זה, מה נאה ניר זה. אמרו בלבם: יוסילי הוא, סוף=סוף, בן קדושים וגדול בתורה, אי אפשר להתעצם עמו במאמרי חז״ל, אי אפשר לנצחו בהלכות, מפני שהוא בקי יותר. אבל הוא יעשה תשובה. המאור שבתורה יחזירו למוטב.

אבל יוסילי לא חזר למוטב. הוא היה בא לעתים קבועות ללמוד; בכלל, היה טרוד מאד, קרא הרבה, צִיֵר ורשם הרבה, ולמרות עבודתו והתמדתו, היה יוצא כמעט בכל יום ליער הסמוך לעיר. יער זה היה לו תחת אביו, תחת אחיו. הוא היה לו לחיים, לאושר ולחברה. חברותא חביבה ולבבית עשה גם עם כל מיני החי שביער, עזר להם, הספיק להם צידה, היה מלטף על גבם, ויש שהיה גם קובר את מתיהם, כשראה שגויותיהם מתגוללות בעפר. חיבה יתרה היתה לו אל האילנות: אל עצי האורן הזקופים והמעודנים, אל האלונים החשובים והכבדים בבלוטיהם, אל הלִבנות הענוגות; הוא כמעט הבין את

שיחתם כשהרוה עלעלה את טרפי עפאיהם, ומדי מצא איזה פרח־הבר היה מסלסלו, מפנקו ומטפחו על מרבדי הדשאים הירוקים במין חיבה ועדון, תמימות וכונת הלב שאין לשער. הוא התמזג והתרקם מיום ליום יותר ויותר עם הטבע, ונדמה לו, שרק באופן זה יכול אדם לזכות לקרבת אלהים. יחד עם זה נעשה גם גופו יותר רענן, תנועותיו יותר נוציות, שריריו יותר גמושים, ומבטו יותר נעור ומזהיר. נהר די נור נפק ונגיד מעיניו התכולות, כשישב לקצה יער ומסתכל בחמה ושמח על הירוק הרך שבשדות ועל שעשועי הפרפרים ועוד על אלף דברים של מה בכך כאלה המתרחשים מסביב. זה היה חשוב לו יותר אפילו מהלמודים שלמד ושאהב מאד. העמידה אצל שיח־וְרדים פורח היתה קדושה ונשגבה בעיניו כעמידת כהן על דוכנו. רטט חלף בכל גופו, כשהוא כופג לתוכו את שפע היופי. לעומת זה כצל בנטותו נֶהֱלַך בעיר, כאלו היה מרוחק ומנודה, נזוף ומוחרם מן הצבור, ערער אובד ונדח, וכשהשמיעו מכיריו את דעתם בנחת, שאין כדאי לטפל בדברים בטלים אלה, לא נכנס עמהם לדין, לא מחה ולא התוכח. הם היו בעיניו כעִורים הנותנים דופי באור השמש וכחרשים הלועגים למנגינה, או ככסילים בוזים לחכמה. רגלו אחת היתה בתחום ורגלו אחת מחוץ לתחום: זו שבתחום נגררה בעצלתים, זו שבחוץ לתחום צעדה באומץ על הקרקע.

עמעמו עליו בביהמ״ד בין מנחה למעריב, אם יש לו חלק לעוה״ב א לא. אלו ידעו הכל, אזי בודאי החליטו ברגע אחד לחומרא. אבל הם לא ידעה הכל. היו עוד דברים בגו — סוד כמוס, שנתגלה רק אחרי ימים ושנים: יוסילי שגה באהבת עלמה!

כעילוי, היה אצלו כל דבר קודם לזמנו. גם היתוש המכשף של אהבו החל לנקר בו בילדותו, ובבחרותו כבר נעשה היתוש לתולע ענקי מקרקר ומערער. כשהיה תינוק של בית רבן, הובילהו ריש דוכנא עם הפעוטות שבחדר לדירתו של שמואלקה יאנובר לקרוא קריאת שמע אצל מטת אשתו היולדת שרה־לאה שילדה לו בת. שמואלקה יאנובר היה יהודי אמיץ ומוצק, שֶׁנִגַד וְחשל בכל הפטישים והקורנסים על סדן עבודת הצבא של ניקולאי הראשון קיסר רוסיה, ואמרו עליו, שהיה קַנטוניסט, שנחטף מעריסתו, ונטבל, ונמסר מ„דיאַדקאַ״ ל„דיאַדקאַ״, תחת כל ה„נאַגאַיקות״ שברוסיה, ברסוק אברים וגלגול מחלות, ויבלה את כל המכים והמכות, ובסופו חזר ליהדותו ולעיר מולדתו, ונשא לאשה את שרה לאה, שהיתה בת עני משמש בהקדש, ודרו בשכנות אצל הדיינית בחדר קטן. שמואלקה שמח שמחה גדולה, כשילדי החדר באו אל אשתו היולדת. הוא הכין בעדם כעכים, תופינים ודובשניות, ובעצמו שתה כוס י״ש, וביחוד שמח ביוסילי, ועכבהו בחדרו יותר מכל הטפליא, והוציא ממטת היולדת את התינוקת בחתוליה, והראה לו, ואמר: עתידה זו להיות אשתך, הרי היא מקודשת לך! וקרץ בעינו האחת לצד יוסילי, ובעינו השניה לצד אשתו המוטלת במטה בפנים חורים כשלג ובעינים גדולות, חולמות וצוהלות, רועדות ומדמדמות נדמה לו ליוסילי, שהתינוקת, פרצופון אדמדם כחלחל,

צורת־ולד עם קרקפתית אצבעונית־סגלגלת, נצנצה אליו בעיניה כמרגליות קטנטנות־שחורות, וכל המחזה הזה נקבע במוחו הרופס של יוסילי, עם הדובשניות ועם הפזמון הנמרץ והמצלצל, שהשמיע שמואלקה בקול חיל גבור ונורא, ,קבליר של גיאורג הקדוש מהלגיון הטמבובי של ניקולאי הראשון קיסר רוסיה. ביחוד, לא שכח את המרגליות השחורות והזעירות של אותה בריה קטנה אדמדמת, כשהציצה אליו. התינוקת נקראה אח"כ בשם פֶּרילי, כמו על שם אותן העינים הקטנות.

ומכיון שיוסילי היה עילוי, ולא יכול לשכוח שום דבר, היו העינים הקטנות ההן סוקרות־ממצמצות ומלוות אותו על כל דרכיו, הולכות אחריו מהחדר הדרדקי של חומש לחדר הגמרא, ומחדר הגמרא לביהמ"ד וכן הלאה דרך כל המסכתות והפוסקים הראשונים והאחרונים — לא זזו ממנו! ואם כלל קבעו מקצת הציירים, שציור־נוף סתם איננו מספיק, אלא צריך לשים בו גם כן נפש חיה, פירילי היתה רוח החיה בכל אותם הפרדס־ים עם ורדיהם, האֹרים עם פרפריהם, האַבְרֵש עם ריח הקורָנית, המישורים עם שדי הזהב שלהם, לבבוהו, סקרו אליו, החיו את רוחו בזוהר, ברעננות וצחצחות, נשקו את נפשו נשיקות של אהבה!

אהבה? יוסילי היה צנוע מאד, גם אחרי שנתבגר אף בגופו בגיל מוקדם. פשיטא, שהוא לא ידע דרך גבר בעלמה; הוא כמעט כרת ברית לעיניו, לבלי התבונן אל אשה; אבל אותה תינוקת, שעליה קִדש אביה שמואלקה בזמנו, לא נשארה ימים רבים בחתוליה. היא הלכה וגדלה, ותהי למופת בתפארתה. פניה היו מעודנים, מלאי אצילות, שערות ראשה שחורות עם רפרוף של חום כעין הערמון עם נימין של זהב, בלוריותיהן שופעות לפנים על רקותיה הזכות כעשת־שן, וגולשות מאחור בשתי צמות קלועות ארוכות נוצצות משחֲרות. סקור סקר אליה יוסילי, בהיותה בת עשר, והוא בן חמש עשרה, כשהיא הולכת לבית־הספר, וסל קטן בידה המכיל כלי־כתיבה וגם כלי־תפירה — כי מבה"ס היה דרכה אל חנה'לי התופרת. כסבור אתה: ילדה, פלא־יופי, אבל ילדה! אכן יש רגע, אשר בו בתולה קטנה עולה ופורחת כהרף עין, ונעשית כבתולת־הוֶרד. עוד אתמול עזבנוה כתינוקת, והיום כבר אנו מוצאים אותה סכנת־נפשות! עברו אך שנים מועטות, והנה פירילי הדורת־קומה, חסינת־גוף ומלאת־חזה עם כל השרטוטים הצודדים של אשה כדבעי — בפרק המעבר ההוא, אשר אז הקסמים העצומים האלה עודם מזוגים ומעורבים עם החן והנועם של ילדות תמה! על עור פניה היתה נדיפה קלה של גון־הזית, חִוֵר בשעת מנוחה, אך ברגעים של התעוררות משהי, היה צבע דמשק־עמוק עולה ושופך על הגון הטבעי ההוא חלום של יופי, שהיה מעין חידה ושיר גם יחד. עיניה השחורות כֻסו בשמורות ארוכות, ותתנה לה צלם מנוחה. גבות־עיניה היו כגבות של מֵידַלְיָה חקוקה בשיש בידי גַלף אָמָן. הלחיים כאלו נעשו מחבצלות, לובן מתאדם, ארגמן בתוך שלג, פה מלא חן, שנַיִם כתלג חור, בת־הצחוק הופיעה עליהן כזוהר חמה, והקול יצא מבניהן כנגינה ערבה. קומתה היתה זקופה,

אבריה הגמישים מאד רמזו על הסתדרות עַצבית דקה מעודנת־שבמעודנת· כפות הידים והרגלים היו שייכות עדיין לתקופת הילדות, אבל המבט ,שאַ-ןְ והקורֶן של העינים השחורות המלאות חיים ושכל, והשרטוטים הברורים והמוחלטים של הפה בִשְׂרו החלטה של נפש ישרה ומלאת־עוז. היה לה לפירילי גוף של ילדה גדולה ובת־צחוק של אשה גמורה.

גם ריבה זו היתה, במובן ידוע, עילוי. לכאורה, פלא־הטבע, אבל באמת לא פלא כלל. „כל דבר נפלא הוא פשוט, כשמסתכלים בו בפשטות". היא היתה פרי אָפִיל של גבר בא בימים, גבור מעונה על דתו, שצמצם את כל כחותיו וגעגועיו עד ששב אל אלהיו ואל עירו ונשא אשה יהודית. שמואלקה היה אז כבר כבן ששים, אבל לכח היה כבן ארבעים אפילו בין החַיָלים בטאמבוב, והאם, שרה־לאה, היתה אשה יהודית כואבת, צנועה, מלאה יהדות, אותה היהדות ההמונית, העמוקה, ההגדית שבסמטאות ובהקדש! זווג זה של הקַנְטוֹ־ניסט מטאמבוב עם ההקדש בעירה זו בפולין עלה יפה. שמואלקה היה שואב מים, חוטב עצים, הוא עשה כל מלאכת עבודה קשה, אשר לא רק החנוגים, אך גם בעלי המלאכות היהודים לא היו מוכשרים לעשות. הגדרה מדויקת עוד יותר למקצוע של שמואלקה היא: שהוא היה עושה כל מלאכת עבודה אשר בלעדיו היו היהודים נזקקים לגוי שיעשנה, חוץ מיום השבת. הוא היה לקוי קצת באותיות הקטנות, אבל כמה שידע — בן ששים התחיל ללמוד! — מלמל ברתת ובזיע. אין ספק, שבנידון יראת־שמים היה שמואלקה עמוק יותר מכל ארבע מאות משפחות ישראל שבעיר, עם הרב דמתא וכל כלי הקדש שבכלל. כמה דשו את בשרו, כמה מצצו את דם תמציתו, כמה חנקו את ילדותו, הרעילו את בחרותו, כמה פסעו על ראשו בעון יהדותו! את חטאינו נשא ומפשעינו חולל. ואמנם היהודים בעיר זו היו מתיחסים אל שמואלקה בתחלה בדרך ארץ, בכבוד ובחיבה. זה היה ענין סִמְבּטיוֹני, גר צדק, אנוס, שהיה משוקע במ"ט שערי טומאה, ואח"כ חזר ליהדות. דבר־פלא! וההתיחסות היתה כמו אל דבר פלא, זאת אומרת: גוי, הלא בעל כרחו נשתמד, בעל כרחו אז לא בעל כרחו חי כגוי גמור, ו א ע פ י " כ חזר ליהדות. „אעפי"כ" זה הוא אֲמת־מדה מיוחדת אשר לא כל אדם מבין. ישנם דברים שחולקים להם כבוד פשוט, גמור, במדה שוה, או אין חולקים להם כבוד כלל במלים מיוחדות, אלא מכבדים אותם סתם, וישנם דברים אחרים, שחולקים להם כבוד בפרסום, אבל אין זה כבוד מ ו ח ל ט , אלא יְחוּסִי ותְנאִי. מכבדים את שמואלקה בתור דבר־פלא, ולא עוד אלא גם סולחים לו בבדיחות־דעת וַתְּרָנית כשנכשל פעם אחת ואכל גבינה יחד עם נקניק של בשר, מפני שחשב כי רק הלב אסור אבל גבינה מותרת — היכן יוכל זה לזכור את כל הדינים? — מחבבים אותו, מפנים לו מקום בביהמ"ד בספסל האחרון, מזמינים אותו לסעודות של מצוה יחד עם השמשים בתור הוספה. הוא איננו הולך—רגשי גאון של פֶּרֶש של גיאורג הקדוש, או בוחר לשבת, אחרי גמרו עבודתו, עם שרה־לאה,—אבל מזמינים אותו! זהו יחס מיוהד, מלא כבוד וחיבה, אבל מ י ו ח ד . זהו ה א ע פ י " כ . אולם כשיָגַע

הדבר לענינים פשוטים, למשל, להתחתן עם שמואלקה, י״ט נא. שדכן להציע, לא לפני הרב או לפני ר' זימילי, אלא לפני חייקיל הסרסור, שאיננו לא יחסן ולא „מר בר רב אשי" כלל, שיתחתן עם שמואלקה, אז לא הייתי רוצה להיות תחוב בעורו של השדכן ההוא. הרי זה כמי שיאמר: שתוקי נתערב בעשרה יוחסין, או בת מלכה שנישאה לגורף ביבין!

בתו של שמואלקה יאנובר לבנו של ר' אבלי מינץ — מלאך שהיה מכריז דבר שכזה יכול היה להיות רק מלאך-חבלה. אין זה סתם רעיון רע, זהו רעיון מבהיל! ובעיקר, אין זה רעיון כלל, זוהי מהפכה גמורה, מהפכת סדום ועמורה! עולם הפוך! אין שכל האדם משיג, כיצד אפשר להם לבני אדם לחיות בעולם שכזה...

ואמנם יוסילי שהיה פוגש לפעמים את פירילי וסח עמה מלים אחדות, לא בהחבא — הוא לא עשה שום דבר כזה בהחבא, אלא דרך העברה בעלמא, כמכיר מאז, — יוסילי זה לא רק לאמו לא גלה, אך גם לעצמו לא גלה. הוא לא חשב כלל. זה היה עמוק יותר ממחשבה. תמונת פירילי כאור מאיר, כמלאך ישועה האירה אליו, ואך אותה זכר ותהי לו לששון לב, ולמענה נכון היה לשאת ולסבול כל עמל החיים בשמחת לבב. לפעמים שכח תבל ומלואה, ויהי הוגה בה בטיילו ביער ובשדה. כשלא פגש אותה, היתה נפשו משוללת ממה שהיתה מחבבת ומפנקת, ונשארה כמדינה שהופקרה לבוזזים, מלאה עיי מפלה. הלך לו אביבו, ומרחפת לפניו רק תמונה חוֶרֶת שבזכרונו, כמו ריח נודף של שערותיה השחורות הסדורות תלתלים ושל שמלתה הקלה. אהבתו של יוסילי היתה אושר אי-מגואל, לא רק בחטא, אך לא גם בהרהור-חטא. הוא היה שבוי-אהבה באופן מיֻאָש, — מלא הכרה, זריז ועליז. הוא היה בתקופה הראשונה העזה והצודדת אשר בה הנפש מתחילה להתעורר ולערוג בכח גדול. הכל אבד! זכות אבות, עילוי, ספרים — כל מיני ספרים, קדש וחול, ציורים — הכל חלף עבר. יוסילי אהב עלמה. גורלו נכנס לתוך תחום הלא-נודע, הבלתי צפוי מראש. גורלות שתי נפשות נקשרו באופן טמיר.

כן, יוסילי היה מלא הכרה. פירילי צדדה אותו באותו „אל-תקרב-אלי" ו„אל-תגע-בי", אשר כל קומתה וכל גזרתה וארשת אבריה היו אומרים. לבו נבא לו, שהיא אוהבת אותו. הוא נסה לחטוף את סקירתה, כשהיא סוקרת אליו. היה יום אשר אז התחילה השערתו מדמדמת, שהיא אולי מתענינת בו, ופתאום דמדם, שהיא — לא שהוא חשב על אדותיה, אלא שהיא מעורבת בהויתו. אהבה זו הלכה בקרבו הלוך וגדול, כאשר יגדל היום מעלות הבוקר עד הצהרים — באין מעצור.

אך לטייל בשדות וביער הוסיף עוד יותר מאז.

ה

אף האלמנה גולדא העלתה פילים בקופא דמחטא, טחנה הרים זה בזה,

נעצה סוף מסכתא בתחלתה כפלפול „הריפי-פומבדיתא" בין גדולי הגאונים בפולין — בחנות מיני-מכולת שלה. הפרנסה היתה קשה — ה' ירחם! הראש חשב להתפוצץ! בין הבתים הקטנים המתגודדים והמצטפפים והמקופלים יחד מסביב לביהכ"נ היתה החנות ההיא כבושה וחבויה. כלפי חוץ היה עולה ממנה ריח של סלתניות, ציר של דגים, קורטוב של עטרן, קצת ריח צנון וחזרת וחמציץ כבוש. בפנים — קופסאות ותיקים של עץ שבור ושל נייר שהושחר מזוקן, שקים שצריך היה שיהיה בהם קמח, אבל הקמח אזל („עוד רגע אחד יביאו קמח חדש!"), שקים מופשלים-מקופלים, ועל קרקעיתם מעט בולבסין, כלי-פח, לפנים של נפט, ועכשיו משמשים בתי-קבול למלח, לפלפלין, לספוגים מיובשים, לכרכום, לקפה, לתה, לקנים של סיס, לאבק או חתיכות של סוכר, וכיוצא בזה. כן-של-עץ, או שרפרף, עמד בביאה. שם היתה האלמנה יושבת כשרגליה עיפו מהליכה, מעליות וירידות, טפיפות והצלפות, ואז היה מוחה עובד, אז היתה מפלפלת..

עפ"י חוקי הטבע, ובהתאם לכל כללי הכלכלה המדינית, ערך ההספקה אל הדרישה וכו' וכו', קופה זו אי אפשר היה שתתקיים אפילו יום אחד. הרי זה, כמי שיבקש, שבעח"י יתקיים בלי לב ובלי דם ובלי שום רוח חיה. לא יכולה היתה חנות זו להתקיים אפילו בתחלתה, מפני שהיתה מיותרת, אחרי שכבר היו בעיר ההיא ובסמטא ההיא חנויות אחרות די והותר, אבל — עוד חנות אחת! „מי שאמר לשמן וידליק יאמר לחומץ וידליק!" השי"ת יעזור! אם יש מקום לעשר הנויות, יהיה מקום גם להאחת עשרה. חוץ מזה, נוסד העסק הזה בעיקרו על בסיס נפשי, נמוק — לא של חשבון, אלא של רגש, ובאתרא דארעא ורקיעא נשקו אהדדי, יש מקום לכל הדברים שהם למעלה מן הטבע. „הקונים יקפצו על סחורתה של אלמנת ר' אבלי". הרי זה דבר שהוא למעלה מן התחרות; אפילו החשבון, בר-סמכא אכזר הלז, שהלכה כמותו בכל מקום, הרי הוא בחינה שפלה ותחתונה לגבי דרגא זו. כל זה היה, אבל כל זה איננו עוד! אלו גם יכולה היתה חנות זו להתקיים בקושי, בתור חנות אחת עשרה, אבל עתה, משנפתחו עוד עשר חנויות ממין זה, בעיקר מתוך הגרוי שנתעורר מן ה„הצלחה" וה„שפע" של חנות זו, ש„שואבים בה זהב ממש", נתמזמזה ההשערה הבטחונית הראשונה: „עוד חנות אחת", והעיקר, כח-המושך המוסרי, שבתחלה הראה איזה זעזועים קלים, בהמשך הזמן הופג ופס כולו, לא מפני שהערצת שמו של ר' אבלי לקתה; להפך, ר' אבלי היה ברבות הימים למין עיר וקדיש משמיא, ואפילו קשי הלב, שחצנים וקמצנים, בין מתנגדים בין חסידים, הקדחת השביעית היתה תוקפתם ומזעזעת את מעיהם לפגוע אף כמלא נימא בקדושת שמו של הצדיק ז"ל וזי"ע; אבל במדה שהקדושה עלתה לעילא ולעילא, בה במדה הלכה ונתרחקה האיקונין של הקדוש, בתור בר-נש שהניח אחריו אלמנה ממש, שצריכה לחיות ממש מחנות ממש. כל ענין ר' אבלי נעשה למושג מופשט ומעורטל מן העולם השפל, דבר „שאין לו דמות הגוף ואינו גוף". אגב, קפח הדבר את חדושו. אמת, גולדא היא אשה חשובה, אבל

אשה חשובה לחוד, ומקח וממכר לחוד; ועוד, יש הרבה קרובים, מכירים, שיש להם חנויות, וגולדא הלא היא „בריה נפלאה", מוכשרת אשה זו לעזור לעצמה. נוח היה להאמין בגולדא ולהתרשל, מאשר לבלתי האמין בה ולשקוד לקנות רק אצלה. ובכן, נשמט הבסיס מכל אותה החנות, עפ"י דיני אדם ודיני שמים, עפ"י חשבון-המספר וחשבון-הנפש —, אבל הלא יש אלהים בארץ, והאלהים עשה את המוח היהודי, ואפילו את מוחה של היהודית — לפלפל, להמציא המצאות, לכרכר לא רק על קורי-עכביש, אלא אפילו על בבואה-דבבואה של קורי-עכביש, ל„חטוף גמילות-חסד", ללוות ולפרוע (אין מדקדק בפרעון כעני שבישראל!), לתת בהקפה ולהמתין, להשתתף בצרתם של הלוים ולקוות עמהם יחד שיארע איזה נס, „לצבוט לחי ולהראות צבע", להעמיד פנים כאלו הכל טוב ויפה ומתוקן, ולכבוש את כל הצער והיסורים בעומק הלב. הרי זה גם כן בחינת פלפול וחדוד, תלית הרים בשערה, רקימת חבל מחול, עפיפה באויר, ובאופן זה נתקימה חנותה של גולדא במשך מספר שנים.

נתקימה? כ י צ ד נתקימה, יכול אדם לראות בסקירה אחת כשיסתכל לדירתה של האלמנה מאחורי החנות. שלשה חדרים ד' על ד' (אחד מהם היה לפנים מושכר לשמואלקה, ועכשיו הסתדר בו יוסילי עם ספריו וגליונותיו). אזוב טפסן עולה ומבצבץ בין סדקי הקרשים ופוקק את החריצים ומשתרג כמ בצניעות פחדנית, ומתפשט מסביב, ומגפף ומלפף את הכתלים כתלתולים ויבלות שעל שרשי-צמחים. ריח תסיסה, טחב ורקבובית של תפוחי-בוסר המשתמרים תחת מצע התבן במטתה של גולדא ומהבילים ומתנדפים (את תפוחי הבוסר היה יוסילי מביא מטיוליו חוץ לעיר). בקרן זוית — זרדים יבשים בשביל לעשות מדורה, אבל רק לעתים רחוקות נעשתה מדורה. היו ימים, שהעשן לא היה מתַמר ועולה מהמעשנה, ואז היתה גולדא אומרת לשכנותיה: יוסילי שלי הוא אכלן מצומצם — „אַ קנאַפּפער עססער", אגב, הוא לוגם לפעמים משהו בביהמ"ד, ואני — אין לי תיאבון כלל. באמת, ליוסילי, שהיה בחור כארזים, אפילו אכילה בינונית היתה סעודה שאינה מספקת — אבל מה ל עשות? — על הכותל, בחדרה של גולדא, מזרח, רקמה שזורה ומקלעת חוטים לבנים דקיקים, צפרים, עופות פלאים, ולמעלה „שויתי" וכתר תורה, מלאכת גולדא בנערותה, גם מנורת חנוכה של פליז שדהתה מרוב ימים עם גולות זעירות להדלקת פתילות בשמן, תמונות ר' משה מונטיפיירי ור' דובערוש מייזלש, שידה עם מגורות של עץ אשוח ששטחו הולך ונקלף, מטה נמוכה דלה, שני כסאות מרופדים שרפידתם שקעה עמוק, עד שמי שישב בהם ישב על מנת להשתקע. מהתקרה השתלשלה וירדה מנורת פליז רחבת כרס, וצפית רחבת מדה עשויה פח גוצץ מאֲהִילה עליה. זאת היתה חטיבת ההוד שבחדר.

וחדרו של יוסילי, מה נפלא היה, מה מנומר בתכנו! תלי תלים של ספרים מרוטים ובלואים, קצוצי פאה ומרוטי סוף, ביניהם ספר „מורה נבוכים", שירש אותו במצב זה כבר מאביו, דפוס ישן, חסר מגבו, קרוע מצדדיו, ואותיותיו כמעט פורחות באויר, ואותו חומש דפוס ויניציה עם תרגום לאטיין — בלה

כמה דורות, טִלטל בכמה גלויות, ויבלה את כולן! אילך, המטה — נסרים אחדים מונחים על גבי סדנים של גזעי עץ, ועליהם שמיכה, לבד, אדרת שער מרוטה. ועוד אילך, קופסאות מלאות גרגרים וצבעים, חבילי חבילין של עשבים, שבלים של חטים מיובשות, קלחים של שיפון, עלים שונים: של תפוח כחצי ביצה עגולה, של אגס—עגולים ומחודדים מעט מבשרים בתבניתם צורת הפרי שהם מוכנים לגדל, רשתות של קורי ירקרק שארית האביב, נצנים, ציצים שונים (על אלה היה יוסילי אומר: זו היא שיחת חולין של הקב"ה שנתגשמה, וצריכה למוד), ועטוף תוך עטוף וקפול תוך קפול בתוך תאים קטנטנים מבעד לחרכי שבכות ששקד בעצמו בעץ של אגוז — כמו ביבר שלם של פרפרים בהדר תפארתם ופלאי עדינותם — סמפוניה של צבעים! זה היה היכל מלכותו הבודדת של יוסילי. זה היה הזבול של שתי אהבות שיוסילי דבק בהן ושהן בעומק שרשן אהבה אחת, אהבה לטבע, ליופי, לממשית ועריגת נפשו לאותה ריבה שמלכה על מלך זה. בחדר זה היתה אותה ריבה מוטלת מחותלת בעריסה כצעצועה, כפסל־שעשועים, הרמז הראשון של היופי העתיד לבוא; ואח"כ. כשגדלה מעט, היתה רצה בחדר זה הנה והנה בשמלתה הקצרה והלבנה, קורטוב זעיר של אנושיות טופף ומדדה, זה היה קדש־הקדשים של יוסילי. לא איכפת ליה, שהדלות המנוולת צ־צרה מכל זוית, ואם היתה הרצפה מרוסקת ומאובקת בקיץ ונרפשת בחורף, וגם אם יזעו הקירות הטחובים — מה בכך? הכותל הדק והרעוע שהיה חוצץ בין שני החדרים היה מבדיל כחומת מבצר בין שני עולמות: מעבר לכותל — עוני שאין לו סכוי, עולם שנשאר מר' אבלי, עולם מלא קדושה עמוקה ועינויים של רעב עם מלחמה בעד הקיום — המקום ירחם! — בתחבלות של נרדף, במוחין — דפקחות מכל פקחות, ופה, בחדרו של יוסילי: בית־נכות של ממש, נראה כגל של אשפה, אבל מאשפה זו צריכים ורדים לפרוח, צריכים מעינות מעינות של חיים חדשים, בריאים וצוהלים לבכות.

איה הגשר בין שני העולמות האלה?

בלי דעת, בלי הכרה ברורה, אפילו בלי שער את כל ההבדל הזה, היתה אותה יהודית זקנה יושבת ובונה גשר בדמיונה, וכמנהג גוברין יהודאין — גשר של נייר.

ענינים רבים היו לה לחשוב ולדאוג על אדותיהם, חבילי חבילין, כל־בו, ולא ידעה במה להחל. היא נתנה להענינים ההם לעבור לפניה בעצמם, כאשר יעבורו. היה לה כאלו מישהו ממשמש שם במוחה, מעלה ומוריד, מקרקר ומנסר, מדליק ומכבה, בונה וסותר. פתאום הוא משסה ורודף מן הסבך עדת זאבים, הרהורי דאגה כזאבים טורפים. נשארה חייבת בעד שק של עדשים... זה כחצי שנה... האכר אַנטק דוחק... התחיבה, נשבעה לשלם חלק... אי אפשר לחנות של מכולת בלי עדש־ם, אם לא ישיגו אצלה עדשים, אף קמה לא יקנו... וקמח, הוי קמח!... זה כחודש ימים אין אפילו כף אחת... צריך לתת בעבוט אפילו הכר של מראשותיה, ובלבד שיהא קמח... חייבת לירוחם בעל

חסן הקמח עשרים רובל... הכר כבר נִתַּן בעבוט... ושכר דירה... „גמילות חסד"... כבר השיגה מר׳ זימילי, אבל צריכה היתה לפרוע לחיה-יוטא מוכרת השמרים... אי אפשר להשמיט את חי ה-יוטא... גם היא אלמנה עניה, וזה כל רכושה... ור׳ זימילי גם הוא נוגש — בעד מלח הלא צריך היה לשלם במזומנים... חטפה „גמ"ח" מהחייט טודרוס... הלכה אל גרונם הקצב... זה אדם קשה.. „גמ"ח" בפעם הראשונה... אם לא תפרע בזמנו, לא יַלוה שנית... בכגון דא צריך להשמר ולהזהר... לזה צריכה לפרוע ויהי מה... קשיותו של זה ופיו הרע...

רגע אחד היה מוחה לנייר חָלָק. היתה אבודת-עשתונות. פתאום התעוררה: יוסילי!... זה העיקר!... קמח, עדשים, החנות... השכר עולה בהפסד... משתכרת אל צרור נקוב... מה תדאג לדברי הבל שכאלה? ישועה תבוא... כמה פעמים כבר חשבה, הנה כלו כל הקצים, ובהיסח הדעת באה ישועה מהשי"ת... אבל יוסילי! היתה לה שברות-הלב מהקטטות שלו עם הרב, עם הבחורים, מנהגיו משונים, מטייל, מלקט פרחים... אבל הוא זהב טהור, מזג טוב, מֶשי... גם אחרי אבלי ז"ל היו מרננים... ראש ברזל... קדוש וטהור... יוסילי שלי... צריך להשתדל בדבר יוסילי... צריך להשיא לו אשה מהוגנת... ועבודת הצבא... עוד ששה חדשים ושתי שבועות, והוא בן שמונה עשרה... חוה'מ סוכות... אחד, שנים, שלשה וכו׳... כן, עוד רק ששה חדשים ושתי שבתות... ואח"כ עוד רק שתי שנים... עבודת הצבא!...

והמחשבה הזאת נתקעה במוחה כמסמר ברזל כבד וחד.

— „יוסילי הוא בן יחיד — הוסיפה להרהר — אבל לפעמים לוקחים גם בנים יחידים... כל גופה רעד, ואגלי זעה קרה פרצו על מצחה העשוי קמטים ותלמים — הלא בשנה זו לקחו את בנו של זלמן הצובע!... בחור מביהמ"ד לא יתנו לקחת לצבא... הלא יוסילי הרבה לו שונאים... ומי יודע?".

פתאום זכרה: קונים קולוניה ועל יסוד זה פוטרים מעבודת הצבא! הרעיון הזה, אדיר ומנצח, גרש פתאום את כל ההרהורים והספקות. הוא כבש את כל מוחה, וישלוט בה שלטון מכריע, בלתי מוגבל: כן! צריך לקנות קולוניה. יונה חיימוביץ קנה קולוניה, זלמן השוחט קנה קולוניה. חוטפים קולוניות כעוגות רותחות. במהרה חדל הרעיון הזה להיות סתם רעיון, ויהי להחלטה, לצו מוחלט: קולוניה. כל המרץ הטבעי, כל הזריזות וכל הפקחות, כל מסירת-הנפש וכל הגבורה של גולדא נצטמצמו בהחלטה זו. שריר וקיים. קולוניה!

אלו היה אדם מסתכל באשה זו מקודם ועכשיו, לא היה מכירה: זקנה זו כאלו נעשתה צעירה. היא קמה מהשרפרף, קמה כלביאה: קולוניה!

אבל אותו המלאך הנעלם הממונה על הזכרון ארב לה. הוא חתר להחריב פתאום את כל הבנין בהטילו בה ברק של רעיון שחור: והכסף?

מלאך אכזרי זה לא הצליח הפעם. היא ענתה לעצמה: „כסף... לדבר גדול כזה מוכרח להמצא... עוז וחיל, גולדא! — מה? לא אמצא כסף? אֱלוֹהַּ... כלום אינני „בעל בטוח"?... בלי עין הרע... חנות... פרנסה... כלים

פשטתי את הרגל?... אלוה... לא „גמ"ה"... אלוה... ב ר ב י ת!... אשלם אפילו את הרבית הכי גבוהה... כדאי... יש שכר בטוח... אלוה!"...

וצפצף אותו מלאך רע: „ממי?".

שוב ישבה גולדה אל השרפרף, אבל בפעם הזאת — בשקט ובבטחון. חשבה, חשבה: ממי? ונצנץ רעיון במוחה. „פשיטא, ממלוה! כלום אין מַלוים בעירנו?"... ופתאום עמדה לפניה תבניתו המגושמת של פישל שטיין. „הלא היא מכירה אותו... יהודי לא נעים... אטו כולא עלמא יכולים להיות נעימים?... אבל יהודי חרוץ... אומרים, שהוא עשיר... מטופל... יש לו שני בנים ושבע בנות..." ומסתר קפולי המוח נצנץ פתאום רעיון חדש: „אולי שידוך בעד יוסילי?... הלואה ושידוך!.. ההלואה תעזור להשידוך, והשידוך להלואה... הא בהא תליא!... בתו הצעירה, כמדומה, לאה... לא יפה... ומה בכך?... פישל שטיין יתן נדוניא... יסמוך את יוסילי על שלחנו... יַרְוֵהוּ מדשן ביתו... לפני גדולים ינחהו... זהו יסוד... אַן אָנהאַלט..."

המוח החד צָר צורות מפליאות, בקע ועלה פלפול חד וחָלָק! הכל אתי שפיר! אמנם רגע אחד זחל-התגנב למחשבותיה ספק נתעב ונאלח: „שמא אין זה יחוס?... יחוס... יחוס", אבל פתאום, כברוק-ברק, זרח ובקע רעיון חדש מכל חדש, מנצח, מכריע, מרחיב הרוח ומנשא הנפש: „חכו רגע! פישל הוא בנו של איטשילי, איטשילי מגוסטינין היה גיסו של יעקב גולדשטיין, ויעקב גולדשטיין הלא היה שני בשלישי עם אבלי ז"ל". נסתתמו כל הטענות. הרי זה גם שידוך הגון! הרעיון הזה הדליק בעיניה נרות של ליל יום טוב. שביבי זיו עליז התלקחו מתוך רמץ היאוש. תכנית המעשים הולכת ומתבדלחת.

ויצאה גולדא כגבור היוצא למערכות מלחמה. בקשה את שכנתה חיה-יוטא להרשות לבתה הקטנה לעמוד בחנות, והיא יצאה לפעלה.

— שידוך, ואח"כ ההלואה, או ההלואה ואח"כ השידוך? — החליטה לעשות את שני הדברים האלה בבת אחת. צריך לדבר עם שדכן. צריך למצוא קולוניה.

יוסילי היה טרוד בחדרו שתי שעות בסידור הצמחים, ושתי שעות עיין בספרים. אח"כ התהלך בחדרו כשעה קלה הנה והנה. את פירילי לא ראה זה כשבועים. תקפו עליו הגעגועים! בקרבו מנקר כאב חרישי.

גולדא היתה טרודה כל השבוע. השדכן חיים-ליב עשה את שליחותו בהצלחה גדולה — פישל שטיין קִבלהו בסבר פנים יפות, סח עמו בנעימות ובקשהו לבוא ביום המחרת. הלך חיים-ליב ביום המחרת, ואמר לו פישל, שהוא רוצה להתראות עם גולדא — הלכה אליו גולדא, ונתקבלה בכבוד גדול. פישל שטיין הסכים. באותו זמן חקרה ודרשה גולדא על דבר קולוניה. נמצאה קולוניה אצל כפר גרילובקא. שמחה וששון! אין צריך לעבוד בהקולוניה, מחכירים אותה לערל, והולכים שמה לפעמים, ביחוד כשנשמע שתהיה „ריביזיה". כך הוא המנהג. צריך להתודע עם הפוליציה, וליתן מנה יפה לאיזה „אדון בפקדך". אבל תחלה צריך לשלם. דורשים מאה רובל תיכף, וארבע מאות לשיעורים. היא

כבר רמזה בנידון זה לפישל, ופישל עוד לא נתן את הכסף, אבל הסכים. הוא הבטיח גם כן לתת חמש מאות רובל נדוניא ושלש שנים מזונות. הכל שריר וקים. אשרי עין תראה כל אלה, הלא למשמע אזן תתענג הנפש.

כל זה הותנה והוסכם, בלי הודעה כל־שהיא ליוסילי. האם פחדה גולדא להודיע לבנה, או רצתה לפתאם אותו בבשורה ודאית ולהעמידו כלפי מעשה עשוי? קשה לפתור חידות לב אֵם, אבל מעשה שהיה כך היה. גולדא ספרה ליוסילי בנשימה אחת ובלי שום הכנות, שהוא יהיה לחתן להכלה לאה בת פישל שטיין, ושיקנו לו קולוניה וכו׳, ושבמהרה יכתבו תנאים. יוסילי נדהם. ענין זה כל כך לא התאים לכל הלך־רוחו ואופן מחשבותיו והרגשותיו, עד כי גם להתנגד לו היה זר בעיניו. הוא אהב עלמה אחרת בכל לבו ונפשו, אבל עוד אף רגע אחד לא חשב לקחת אותה לאשה. בכלל, לא חשב אף רגע אחד ע״ד נשואין. נגוד בין אהבתו הקדושה לו ובין הרעיון המוזר הזה של לקיחת איזו לאה בתו של איזה פישל שטיין לאשה—לא היה. הוא לא ישא את בתו של פישל שטיין לאשה — זה ברור. אבל כאן התחיל ענין של אם. כששתק, נבהלה האם מאד, פניה חָורו, ברכיה כשלו, כמעט נפלה ארצה, לולא החזיק אותה בזרועותיו, ובעד אמו מוכן היה להקריב את חייו בכל רגע. לענין השידוך הפרא הזה לא היה לו שום יחס, אף לא יחס של בטול.

— „מה אַת רוצה ממני?״ — שאל יוסילי.

— „אני רוצה שנכתוב תנאים! אל תיראו! הכל טוב וישר! לאה היא בתולה הגונה, פישל הוא עשיר, נדוניא, מוהר ומתן ומגדנות כיד המלך, מזונות ג׳ שנים, קולוניה!״ — אמרה גולדא בקול חוגג.

— «טוב, נכתוב תנאים!» — ענה יוסילי — «מתי? היום? מחר? בכל יום שייטב בעיניך!»

הוא אמר „נכתוב תנאים״ באותה ההברה שבה אומרים „צפרא טבא!״ — בטוי בעלמא בלי שום כוונה. אף רגע אחד לא חשב לקחת את לאה לאשה!

דרך לחזיז קולות, ומהר נודע הדבר בעיר, וברגע אחד כל אויבי יוסילי הִשלמו לו. חתנו של פישל שטיין! הרב דמתא שמח (רח״ש!), הבחורים שמחו. יותר מכולם שמח השדכן חיים־ליב. יוסילי קבל גם מתנות: שעון של כסף (היו קוראים לו „בצל״), ושרשרת מוזהבת ובתים־לתפלין של כסף. במהרה התחיל יוסילי ממשמש בפנים השעון כדי ללמוד הלכות שעונים וקלקלו.

התנאים הותגו בהוד והדר ויד רחבה. „רצדו הרים בקדשו!״ החתן יוסילי היה כאבל בין החתנים. אמרו, שזה דרך העילויים כשכותבים בהם „תנאים״.

גם הקולוניה הסמוכה לגרילובקה נקנתה. לצבאותיה של רוסיה נעדר חַיָל יהודי אחד.

מעשי תקפה וגבורתה של האלמנה גולדא מוכיחים במראה ולא בחידות, שהיא היתה אַרכִיסְטְרַטֵיגוּס כאלכסנדר מוקדון, כהניבאל, כנפוליון, כמולטקה; אבל כל המצביאים הגדולים שהיו בעולם, גאונים נפלאים היו בתכסיס, ותלמידים שלא הגיעו להוראה בחכמת־הנפש. פרופיסור אשכנזי אחד כתב על זה ספר בשני כרכים: „די פסיכאָלאָגיע דער סטראַטעגיק״.

מה שגולדא טעתה בענין המחותן פישל שטיין הוא מעציב מאד, ותוצאות הטעות ההיא נעשו במהרה בולטות, אבל בדברים שכאלה — מה אנו: חכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל! אין אדם יודע עסקיו של בר־נש מלוה־ברבית, עסקים מעורבבים ומסובכים, אסמכתות מפותלות ומעוקלות! מלוה שכזה הוא לוה בעצמו, ומשלם רבית מועטת, ונותן הלואה לאחר, ונוטל רבית גבוהה, וכשאין הלוה האחרון הזה פורע, גם הוא איננו יכול לפרוע, ואז הוא נכון למועדי רגל ונשבר הכד על המבוע; לפעמים הוא מלוה למי שהשקיע מעותיו בעסק חדש, הצליח העסק — טוב, לא הצליח העסק, גם המלוה גם הלוה לוקים כאחד. בספרות או על במת התיאטרון ובשיחתן של בריות כל מלוה־ברבית מעשיר, בחיים — רוב המלוים יוצאים מעסקיהם אלה ב„שן ועין", ועלולים גם לעונשים חמורים בעד חטאים שחטאו באמת ובזדון, או שחטאו בשוגג, או שמאשימים אותם בטעות. העסק־בכסף הוא דבר שאין כלכלת המדינה עפ״י הסדר הנהוג יכולה להתקיים בלעדיו. כל הבנקים מלוים בריבית, וגובה הריבית הוא דבר תלוי בזמן ובמקום. מה שנחשב לריבית מועטת בתקופה ידועה, נחשב לריבית חמסנית בתקופה אחרת. גם לא כל המקומות שוים, ובעיקר, לא כל העסקים שוים. במקום שהדלת פתוחה לפני לוים בריבית מועטת, כל אדם שיש לו מסחר מאושש וקיים, מסחר שיש צרך ממשי בו, והוא צריך לממון למסחרו, ויש בידו להרויח הרבה, הולך אל הבנק ומקבל הלואה על שטרו — לא ילך אל המלוה־בריבית ולא ישלם ריבית גבוהה כשהוא יכול לקבל הלואה בריבית נמוכה. אבל כשאין אשרתא בזול, אז המצב הכללי מביא לידי כך, שעסק ההלואה־בריבית גבוהה מתפתח. הרי זו רעה הכרחית. לא הא ולא דא הוא רע עוד יותר. אז הכל מונח כאבן שאין לה הופכין.

פישל שטיין ה„אכזר" ה„רוצח" לא נמנה בין אותם המלוים הרמאים, שמלוים ל„פריצים" בזבזנים, שיודעים ומכירים בהם, לכתחלה, שיפזרו את הכסף לתענוגותיהם, או ל„פריצים" צעירים, קודם שהגיעו לבגרותם בדין. הוא היה מלוה־בריבית בתוך עמו, ומצודתו היתה פרוסה על הסוחרים שבעיר. הוא היה חלק של אותו הבנין הרעוע מתוכו, שקלקלתו היתה בזה, שנוסדו חנויות פי עשרים יותר מן הצרך. בעלי החנויות האלה לא יכלו להתקיים, ועל כן גם המלוה הסומך עליהם נידון בהכרח להפסד ולכליון. כלפי חוץ עדיין היה פישל שטיין כעין תל־תלפיות, ונחשב «לרוצח» מפני שהיה כופה הר כגיגית על הלוים שישלמו, ואמרו עליו, שיש לו «ממון־קורח» אבל כלפי פנים כבר היה עני מדוכא שחובותיו היו מרובים מהונו. כשהסכים על השידוך במהירות כל כך פזיזה, סבת הדבר היתה, שהוא כבר ידע את עניו, ורצה לפטור בעוד מועד את בתו הצעירה. נדוניא — נדוניא, מזונות לשלש שנים להזוג, קולוניה — קולוניה. אפילו על תנאים יותר קשים היה מסכים כרגע. הוא היה שרוי אז במצב של אדם, שהחבל מסביב לצואריו מתהדק והולך, והרגשה של חנק מתחילה להציק. עברו חדשים אחדים, והחבל נעשה כעבות העגלה, והחניקה הכבידה את הנשימה, עד שהעינים כמעט יצאו מחוריהן, ואגלי זעה קרה של יאוש טפטפו

מפניו האפורים כפני מת, וזכר שהוא „מטופל" ונבהל ותהה ופרפר בסתר, ונכנסה בו רוח שטות, ועשה איזה מעשה שלא כדין — אומרים ששרט איזה שריטה בשטר — ובמהרה הודיע מי שהודיע לערכאות, ותפשוהו והושיבוהו בכלא... נזדעזעה כל העיר! פישל שטיין בכלא! השידוך נתקלקל קצת, גולדא היתה שרויה בצער. השוק, הרחובות, החנויות, ביהמ"ד, בית-הרב זמזמו, אבל במשך שבוע אחד חזר שווי-המשקל לאיתנו. אמרו: מקרה רע, לפישל שטיין לא יאונה כל און... ישב מעט... יזכה בדין... „ממון קורח". גולדא הבליגה על יגונה.

מאורע שכזה לא יכלה גולדא לראות מראש. אבל היא נכשלה בטעות אחרת, שלא היתה נכשלת בה, אלו היה בה ניצוץ של חכמת-הנפש. מה לעשות? גזרה היא, שאין המצביאים יודעים יצר כל יצורים.

הטעות היתה, שלא הבינה גם את „הסכמתו" של יוסילי. „הסכמה" זו היתה מבוהלת יותר מדי, ואין הברכה שורה על הסכמות מבוהלות. הסכמות כאלה הן קשות מנגודים גלוים וממחאות עזות. תוצאות ההסכמה הנמהרה נתגלו במהרה. יוסילי נשתנה מאד, נעשה נוח לכעוס (קשה לרצות היה גם מכבר); רק בחזקה יכול היה לעצור בעד רגשותיו והמית לבו. נסגר בפנתו הבודדה עם שממון נשמתו, בודד ערירי בצרותיו וגורלו. לפעמים היו שפתיו תכולות מהתרגשות ורועדות מכעס, ופניו לבנים כשיד, היה מחכך את כפות ידיו זו בזו, היה שוכח (מקודם לא ידע מה זאת שכחה) חפצים שהידים ממשמשות בהם בכל שעה, אבדו לו, ולא יכול היה למצוא אותם; גם רעיונות אבדו לו אבדה שאין לה חליפין. דרך כל ראשו, כמעט גם דרך שערותיו, היו איזו רוחות מנשבות-מרטטות, אף כשהאויר מסביב היה בלי נוע. התחבט והתלבט בין כותלי חדרו, כפרפר מפרכס בתוך קופסא של בדיל. הגיע לאותה נקודה של הזדעזעות נפשית, אשר אז אדם מְטמטם מחוש־המציאות, ואיננו שוקל את דבריו בפלס כלל, אם הם מכוונים להרגשותיו המתגעשות, או מפריזים על המדה, ואם אינם עלולים להכאיב את לב שומעיהם אף יותר משהוא רוצה. לבו היה דופק בתמידות כהולם פעם. לפעמים התחבט לבו במהירות גדולה כל כך, עד שנשימתו נעשתה קשה. בהתרגשותו זאת נטפל לפעמים לדברים, אשר לפנים לא היו מעסיקים אותו כלל. ככה, למשל, אגב המאורע בפישל שטיין, תקפו כעס נורא כנגד המלוים בריבית, כעס שהרתיח את כל דמו בהתמרמרות של שנאה. בביהמ"ד בחברת הבחורים צעק: „מדוע אנו סובלים את היהודים המלוים בריבית?", וכשאמר לו יוסף-חיים בנחת: „מה אנו יכולים לעשות? יש גם גוים מלוים בריבית! אין אנו אפוטרופסים להלוואות", הרים את שתי כפות ידיו ותקע אותן לתוך שערות ראשו, כאלו רצה למרוט אותן, וקלל קללות נמרצות כל כך, עד שאזני השומעים צללו. אז אדמו פניו מכעס כאבן המוטלת בכבשן; תנועותיו והעויות פניו היו כמו של משוגע, רתח כולו כסיר וצעק: „אתם אומרים: מה אנו יכולים לעשות דבר! השטן מדבר מפיכם! פושעים! עוכרי ישראל!... ואם תראו יהודי נכשל בעברה אחרת, הלא תתנפלו עליו, ועכ"פ תפסלוהו מצירוף לדברים שבקדושה! והלא כתוב בתורה: „ולאחיך

לא תשיך"! מי נתן לכם הרשות להיות ותרנים לדבר אחד, וקנאים לדבר שני? שקר! צביעות!" נתבלטו הגידים על עור רקותיו, ומעיפות נוראה צנח על הספסל.

טעות היתה לחשוב, שהיחוסים בינו ובין חבריו בביהמ"ד יומתקו ע"י אותו שדוך של אונס ותחבולות מחוכמות. הנסיון הראה מהר, שהיחוסים נתחדדו ונסתבכו עד בלי מוצא משני הצדדים: מצד יוסילי — דוקא לרגל ההנחה שעשה עד כדי פשיטת-רגל נפשית, עד כדי כפירה בעצמו. אמו הפצירה בו שיסכים לכתוב תנאים, כי בנפשו הוא. הסכים, ומפני שהסכים על עשית תכסיס חיצוני זה, שהיה בטוח בו, שלא ימשוך אחריו מעשה, נתגבר בו מאליו הצד שכנגד האונס הזה: אהבתו להטבע, אהבתו לפירילי וחופש דעותיו, המחאה כנגד הנושן, ההתקוממות על המורגל. וגם יחס ביהמ"ד ובת הרב אליו נשתנה שנוי נמרץ. מקודם היה בעיניהם עילוי חפשי, פרא-אדם, במובן ידוע: בחור שאיננו מן הישוב. עכשיו, משנעשה חתן קשור בעבותות התנאים עם בתו של פישל שטיין, התחילו מביטים עליו כעל אחד משלהם, שנקבע וקנה שביתה, ואפשר לפסוע על ראשו.

על כן התחילו מביטים אחריו יותר, ונתגלו להם דברים משונים. ראו שיוסילי מתפגש עם שמואלקה ומטייל עמו ארוכות וקצרות. במה יוסילי נושא ונותן עם אותו זקן בעל תשובה, שמגריס את שניו בחצץ „עברי" של עץ שלו, סולדאַט מארץ הסולדאַטים ומין-נפש משונה? ספרו לגולדא. גולדא מצאה פתרון: בעלי ז"ל היה גם כן רגיל ללכת אל נושאי-הסבל לעזור להם. „יש לישב בדוחק". אבל כמה פעמים ראו, שהוא פוגש את פירילי ברחוב ועומד ומדבר עמה. איזה „עזוב תעזוב" יש כאן? ספרו לגולדא. גולדא אמרה: „זו היא היכרות מימי הילדות". אבל תשובה זו היתה רק מהשפה ולחוץ. גולדא נבהלה מאד...

עברו כששה חדשים. פישל שטיין הוצא מהמאסר בערבון. התחיל מסדר מעט את עסקיו המסובכים, וגם את עסקי משפחתו; שמואלקה היה נושא על כתפו שקים מלאים קמח, דליי מים, תלי לבנים לבנין, מפשיל שפולי מעילו ושרווליו ומטעין על כתפותיו הרי הרים של משאות, גלימתו טלאי על גבי טלאי, ואזור על מתניו; פירילי הולכת לפרקים קבועים בדיוק — מה יפו פעמיה! — אל התופרת חנה'לי; הכלה לאה, עגלה תמימה עם זוג עינים כשתי גולות זכוכית, יושבת אצל חלון חדרה בבית אביה ומשקיפה החוצה, יושבת ומשמינה כאוָז פטום; גולדא יושבת על השרפרף ואורגת רעיונות על דבר „גמ"ח". הכל מחוסר-גַּנָן ותפל; ובתוך ריקנות זו הומה ותוסס יוסילי לבדו כהר-שרפה, עשן כולו, חורק את שניו מכעס, נושך את שפתיו, לפעמים קופץ את אגרופיו, כאילו רצה לתת סטירת-לחי מצלצלת לכל העולם כולו, סטירת-לחי אחת, גדולה, מקפת, עד שהעולם כולו יצנף, יתקפל, יתגלגל לשאול תחתיה... מפרכס להשתחרר... אבל הוא היה כסנונית אשר אסרו רגלה בחבל-כלא. לשוא תרים כנפיה לצאת למרחב, כי מְעוף חפשי לה רק כמלוא אורך חבל מלכודתה.

ברגעים הכי נזראים היה רץ אל היער, וביער היה באמת כמשוגע. היה רץ עד חוסר=נשימה, רהוט והתרוצץ בין האילנות, צעוק בקול, או שתוק וצדוד את הלחשים הטמירים, או השתטח ושכוב על האֲפָס בין העשבים והשיחים, מסתכל כלפי מעלה. אז נדמה לו שאיזה דבר נפלא, בלתי עשוי להיות נקרא בשם, מרפרף בתוך היער, ונדמה לו, שזהו רוח אלהים. הים של עלים מתנדנד טובל בחמה, ים של ירוק בתוך ים של אש, מלא חדוה וסודות, מנצנץ רמזים — „שויתי" גדול, תגא של גדלות, כהונה, הוד... הוא תופש מהותה של התגלות זו... אין כאן מלים, שאמר בשר ודם זה או אחר... זהו עצם הדבר... כאן, ביצירה זו, נקיה מכלאים של דברים שעברו מפה לפה, מתגלה השכינה ומדברת אלינו החכמה העליונה באופן ישר... מעשי אלהינו...

הוא היה ביער כמו בבית גדולי בלי קץ וגבולי וכל הבית ההוא היה שלו... שם הכה שורש... שם הוא מכהן פאר... שם מצא חן קדושה וזוהר.

אבל אין אדם יכול לשבת כל ימיו ביער. צריך היה ללמוד הרבה, והוא התמיד בלמודים מאין כמוהו. היה מוסיף והולך לשמוע את שעורו של הרב. אף עם כמה בחורים, למרות הכעס והסכסוכים, הוסיף לעסוק יחד בכמה מקצועות שבתורה.

לפעמים זיק אחד מביא חבית מלאה בָרוד לידי התפוצצות.

למדו מסכת שבת פרק במה מדליקין: „לא בלכש לא בחוסן ולא בכלך". הרב מכורבל במעיל משי שחור ארך=השולים ורחב=השרוולים, זקנו השחור יורד על פי מדותיו, ובכף ימינו ממחטת=צבעונים, שהוא מעלה ומוריד בה מחוטמו ולמטה, ונראית על פני הזקן כורדא סומקא על שונרא אוכמתא, מסנן בין שניו את המלים בכובד ראש ובהטעמת הנגון המעורר והמיַשן כאחד, וחוזר ושונה וחוזר ורוטן ומסלסל בקצת רתת ובקצת גנדרנות וחדוד=שבחדוד, ורוצה לחטט ולהעמיק ולהגיד איזה דבר חידוש, אבל אין לו בסוגיא זו שום בית=אחיזה לפלפול, ועוברת ההטעמה השקלא=וטריא'ית העיונית להברה נכנעה, שיש בה משום תפילה, ושהולכת וקולחת בגוון דחילו ורחימו, והולך ומושך כשהוא מחליק על קצות זקנו: „ולא בפתילת האידן ולא בפתילת המדבר ולא בשעוה ולא בשמן קיק ולא בשמן שרפה" — ושם, לנכחו, אורבות עינים גדולות ועמוקות, שאומרות בסקירה: אני אַראה לכם, שעמי הארצות אתם! — ובוער ניצוץ של התמרמרות כבושה, כמעט תאות נקם.

— „מה זה לכש? וחוסן וכלך מה הם? ומה פתילת האידן ופתילת המדבר?— הפסיק יוסילי בקול שהביע כעס וערמה.

והרב, מלא=הכרת=חשיבותו ושרוי עוד במצב=הרוח של יראת=שמים, שהברת התפלה השרתה עליו בנהימותיו הענותניות האחרונות, ענה בתמימות ובגוֹן קל של הקפדת ריש=מתיבתא שהפסיקוהו באמצע: „גם זו שאלה? לכש הוא לכש, וחוסן וכלך הם חוסן וכלך... רש"י... תוספות... הרי"ף...!".

ותכף נשמע קולו של יוסילי, יותר פוזז ומפציר: „כלום אני שואל: רש"י, תוספות והרי"ף? אני שואל: מה לכש? מה חוסן וכלך! לא אזוז מכאן, עד שאדע מה אלה!".

מבוכה בין הבחורים. עזות=פנים כזאת לא נשמעה עוד. מורד ברבו! הרב כעס, אך כבש את כעסו ואמר בקול של מוכיח ומגיד מישרים: „לא נפקא מינה ולא מידי. אלה הם דברים שאין מדליקים בהם — ודי. כך למדנו מרבותינו. זהו דרך הלמוד, ואין לשנות. יוסילי! הנח את החקירות האלה! אפילו הלמדן היותר מופלג לא יגיד מה לכש, ומה חוסן וכלך. אין אנו בקיאים בכך! חזור בך, יוסילי! עילוי שכמותך, חתן=בחור, אנו לומדים עכשיו „פשוט גמרא", אין זה „שיעור"! נלמוד אילך!..."

וחזרו הבחורים לזמזם. אך שביב מבשר=רע נוצץ בעינו השמאלית של יוסילי, שביב של לעג והיתול מר, ובקול חד וחותך, שלא היה רגיל בו מכבר, קרא: „אם הלמדנים היותר מופלגים שלכם אינם מבינים את פירוש המלות, הרי הם עמי=הארצות! אם כן צדקו הבדחנים המתלוצצים המתרגמים: לא בלכש, ניט מיט אַ מחותן, לא בחוסן, ניט מיט אַ שווער, ולא בכלך, ניט מיט אַ כלה, ומניין שלכש הוא מחותן? מכיון שחוסן הוא חותן, וכלך הוא כלה, בודאי לכש הוא מחותן — ולא בפתילת האידן, און ניט מיט אַ פסול'ן אידען... אם אין מתרגמים את המלים כראוי, מה פלא, שהבדחנים עושים את התורה הקדושה חוכא וטלולא? אני רוצה לדעת מה לכש ומה חוסן וכלך! תורה היא וללמוד אני צריך! אני רוצה ל ר א ו ת לכש וחוסן וכלך! לי יש עשבים, שאני משער, שהם לכש וחוסן וכלך! אני מצאתים ביער! שם אני לומד! רציתי לדעת מה א ת ה חושב, מורי ורבי! לא אני אפיקורס הלועג על דברי חכמים! אני אינני רוצה למלמל מלים שאינני יודע פירושן!... אתם אפיקורסים ופושעים, מפני שאתם עושים דברי חז"ל כמין זמר! אתם עשיתם תורה לעצמכם, תורה מהסמטאות שלכם, לי יש תורת אמת כמו שהיתה..."

עוד זה צועק ומתגעש והרב קם ממקומו, ויסגור את הגמרא הפתוחה לפניו, ויקרא אף הוא בקול בלתי=רגיל אצלו: „ש ק ץ !" כל עצמותיו רעדו.

ויוסילי קפץ ממקומו, וצחוק גדול התפרץ מפיו, כאלו יצא מדעתו, וירץ החוצה, רוץ וצעוק: „גועל ומחנק נפש. סמרטוטים בלים!" — — הוא היה אז עליז, צוהל, אמיץ, יוצר, מחדש — בעיני עצמו. שחרר את נפשו הכבולה.

אז כלו כל הקצים: „יוסילי אפיקורס! יוסילי יצא לתרבות רעה! לא עמעמו עוד; נמנו וגמרו שאין לו חלק לעוה"ב. נסתם הגולל. שערי רחמים ננעלו.

הקול נשמע בעיר. שמע פישל שטיין כשהוא עסוק בסדור עסקי משפחתו. החליט לבטל תכף את השדוך. שמע חיים=ליב השדכן ושמח: נוספו שני שדוכים חדשים. שמע שמואלקה — לא הבין כלל. שמעה פירילי — אף היא לא הבינה היטב, אך עיניה זלגו דמעות של=שמחה. אבל העיקר: שמעה גולדא!

בערב היום ההוא ישבו האם ובנה בחדר מאחורי החנות. ידיה הרזות והמושחרות של גולדה לא נגעו בשערות ראשו המדובללות, להשיבן אל סדרן ולהחליק על גבן. הפנים הקופאות של האם פנו אל פני הבן, שעליהן נכרה

התעוררות והתגעשות־עצבים כמו בקדחת גבוהה. סקירת האם נפגשה עם סקירת הבן. שתי הסקירות חקרו זו את זו; שתי הנפשות הבינו ומדדו זו את זו בדיוק. מדדו את התהום המפרידה ביניהן.

האם הוציאה מחיקה את התנאים הקרועים, הניחתם על השלחן, בלי הניד עפעף.

יוסילי קם, הוציא מכיסו את השעון־הבצל המקולקל, תלש מעל החזיה את השרשרת המוזהבת, הוציא מהקופסא את הבתים־של־כסף לתפלין, והניחם על השלחן.

אף מלה אחת לא נשמעה. כעבור רגעים אחדים אמרה גולדא: „מהר יעשו בדיקה בהקולוניה! צריך לתת מנה יפה להפוליציה. אין לי אף פרוטה אחת!”. קול מרוסס יצא מתוך לבה. נִכּר היה, שעולמה חזר לתהו ובהו.

אז קם יוסיל, העביר את כף ידו על שערות ראשו הפרועות, כאלו התאמץ לשים סדרים במוחו המבולבל, ויאמר: „אמא! אף פרוטה אחת לא אתן להפוליציה! אני אעשה את הקולוניה!”... הוא דבר בקול חזק ומלא התעוררות. ככלותו לדבר יצא, כמעט רץ מהבית. רץ אל שמואלקה, ואמר לו: „סבא, אנו הולכים יחד אל הקולוניה... תכף!”.

שמואלקה קם כחיל מהלגיון הטאמבובי של ניקולאי הראשון, קיסר רוסיה: „שומע אני—אנו הולכים!”. גם את פירילי לקחו עמהם.

ביום המחרת בבוקר עמדו שם בבית האכר־החוכר. שמואלקה קרא בקול מצוה: „רֶבְיַטַא (ילדים)! לעבודה!”. התחילו זורקים לחוץ את פירורי האשפה שבדירת האכר, מסדרים עצים למערכה. כשבאה הפוליציה, כמעט פקעה מכעס. הנשמע כדבר הנורא הזה? יהודים עובדים בקולוניה, ואיזה יהודי זקן רוסי. לא יכלו השוטרים לעמוד על בוריו.

בעיר היתה מהומה נוראה. יוסיל המשוגע! גם את אמו לקח אחרי ימים אחדים להקולוניה.

ונמנו וגמרו, לבלי דבר בענין זה עוד — משום כבודו של ר' אבלי. על כן אמר חייקיל: „דין עסק ביש!”

— ומה מצבו של יוסיל עכשיו? — הוספנו לחקור.

— יוסיל נשא את פירילי לאשה (הוי, זילותא דמילתא!...). שמואלקה חי עוד חמש שנים. עד יומו האחרון עמל ויגע בשדה בחשק נמרץ. הוא היה בקי בפלחה מימי עבודתו בצבא. היה חוטב עצים ונוהג בסוסים. „מְחַיֶה” היה לראות את הסוסים חבושים ברסניהם, ענודים וענובים בצואריהם, וזקן זה, בן שמונים, נוהג בהם ומדבר אליהם «יונית».

אמנם נפלא היה שמואל'קה זה.

בבוקר בבוקר היה הוא הראשון לנֵעוֹרים בבית. בימי החורף היה משכים עם חשכה, ומגשש ויורד במדרגות להלעיט את הסוסים, ובימי הקיץ היה קם עם דמדומי חמה, מעורר את השפחות, ואת כל מי שנזקק להשכים. בערב בערב היה שב לחדרו, כשבני הבית קוראים ספר או עתון, או סָחים

על עניני המקום, או על מילי דעלמא, הוא ידע קרוא, אבל לא היה קורא דבר זולתי התפלות, מדי נסה לקרוא, מיד באה השֵנה, ותאחז את שמורות עיניו. בשבת היה מתאמץ להקשיב למי שקרא בקול רם, והיה תומך את ראשו בידו ואת מרפקו הציב על דף השולחן; אבל כעבור רגעים אחדים, תקפתו השֵנה, אז גָלש המרפק הלאה על הטבלא החלקה הלוך וגלוש לאט עד השפה, ומשם למטה מהשפה, זיזה, הזחה: הראש התנדנד, העינים קרצו, שוב הושם המרפק על טבלת השולחן לאט, כמו כל המשמר, וכן הענין התחיל שוב מבראשית, אחרי אי־אלו חזרות ממין זה נכנע הסבא מעט מעט, וילך לישון כדבעי.

מראהו עשה רושם בָלוי, שולי מכנסיו היו סרוחים על נעליו. הוא לא רצה ללבוש בגדים חדשים, מפני שחס על הממון, ויהי לובש את הבגדים של בני המשפחה אחרי בלותם קצת. יש אשר הוא תוקע את שתי כפות ידיו לעומק שני כיסי המכנסים מזה ומזה, ומשפשף את תלבשתו על בשרו הנה והנה, תנועה זו לא היתה מעֻדנת ביותר; הוא היה מתרחץ אך לעתים רחוקות, ואבריו היו משֻגדים, ועור בשרו נוטה לחכוך. הוא היה שומר את הבגדים ואת המכנסים הקרועים, את הכובעות הבלים ואת הנעלים המפורקים בזוית הגורן בשביל הקלחת. וזה דבר הקלחת: כשבאה תקופת תמוז, כשהקרצים מתחילים לנשוך, והסוסים בועטים לכל עבר, וקופצים מעל ליָצול (כשהם רתומים) היה שמואל׳קה מדליק אש תחת הקלחת בעץ גפרי ובוזרדים יבשים מאד, והיה נותן על המדורה את בלואי־הסחבות ואת קרעי הנעלים. עד שעלו ממנה משאות עשן צהובות ומבאישות שהיו מבריחות את הקרצים.

נשתנה שמואל׳קה, שערותיו השחורות לא הלבינו, אלא נעשו דלילות. פיו עם שניו דָמו ליער מבוֹרָא. כשלא היה צורך לחרוש או לקצור, היה מוביל עצים בעגלה, יום יום, במעלה האדמה, במורד האדמה: אלונים, גפרים, אשוחים, גלמושים, או עצים שכבר עֻמדו לקרשים, אדני מסלת־הברזל, עצי־בנין, ובשעת הדחק אף עצי־הסקה. הוא היה מוביל אותם מהיערות אל בתי המַשורות, מבתי־המשורות אל הקונים ואל המחסנים, מכל מקום אל כל מקום, על דרכים סלולות ועל דרכים עקלקלות, על משעולים צרים ביערות ועל אדמת־קרח בחורף, בכל מזג־אויר ובכל שעת־היום, בקריאות: «ביוֹ! פְרְר!» עם הברות רוסיות שונות, מִלונו של שמואל׳קה היה, בכללֹ, מצומצם. הוא לא יכול להגן במנוחה על השקפותיו, ולפעמים היה מתפרץ לחוות את דעתו, ואז היו לא רק מלים מועטות עומדות לפקודתו, רובן רוסיות, וקצתן מעורבות בקללות נאלחות, שנזרקו מפיו בלי שום כונה. לפעמים היה מדבר כתלְיָן; ואולם באמת היה מזגו רך וענו ונחמד. כרוצח היה מנפנף את השוט מעל לסוסיו מתוך גדופים צורמי־אוזן; אבל כשירד השוט עד עור הסוס היה מגעו רך כמגע הפרפר.

כמה מילין נסע, התנדנד ויטולטל על עגלת־העץ הכבדה והקשה, מחוסרת הקפ־צים והמפרכת את גוף הנוסע בה; כמה כברות עבר ברגל לצד

העגלה הטעונה והמלאה, החורקת והנאנקת! ידוע ידע שמואל׳קה הזקן את כל היערות ההם עם שביליהם ועקוליהם, עם אגמיהם ושלוליותיהם, את פעוטי האילנות ואת היער הזקן והגבוה עם אפרי תותי־השדה, עם משוכות־תותי־השיח ועם שיחי אגוזי־הלוז.

ברבות השנים החלו השרירים המובלטים להציק לו מאד, ועבודתו בהסעת עצים נתקלה במכשולים. הסוסים הרגישו בחולשתו של העגלון, ויהיו לפעמים נרגזים ורצים ממקומם עם הצמרת הקשורה בהם, כששמואל׳קה מתלבט ורץ אחריהם וצועק עד שכל היער המה בהדי־הדים; וכשהצמרת הסחובה פגעה באחרונה באיזה גזע חבוי, היה שמואל׳קה מושך בכל כחו את הסוסים לאחור, עד שלפעמים נתקו החבלים. והסוסים עמדו — «מראש אמרתי» — קרא הזקן אל הסוסים. (המלים האלה היו פתגם קבוע בפיו, וכל מקרה אשר קרה, הוא ראה מראש, — כחותיו הלכו הלוך וחסור, בסוף ימיו לא יכול היה להוסיף לעבוד עוד בעגלונות חוץ מהפלחה, מהפלחה לא חדל, ויהי גם עושה מלאכות קטנות בבית, לפנים, בעִירה, נהרככה ונתעדנה גסותו החָלית; אבל בשדה חזרה ונעורה גַייותו שנדבקה לו בימי ניקולאי פַלקוביץ (כך היו היהודים מעקשים את הפבלוביץ), ומדי הציק לו החכוך השגדוני היה מתקוטט ומקנתר עם השפחות, וכל דבר שנַעשה לא לפי טעמו היה מעורר את חמתו, ושוב היה אומר: «מראש ראיתי». ובין הערבים היה יושב על המדרגות אשר לפני הבית כשעיניו חצִין סגורות.

ויהי היום, ועבודה רבה היתה ביער, בָרֵא, גַדע בשביל תקון גדר שנפרץ ועגלה שנתרסקה, ונסחף שמה שמואל׳קה בזרם תקיף וכביר של המשק העומד על נפשו במלחמה מיָאשת, ויחגור שמואל׳קה את שארית כחו, וירד היערה עם יוסיל חתנו והאכרים העוזרים על ידו, והגרזן בידו, והוא מוליך ומביא, מעלה ומוריד, כורת גזע עץ כבד ומשריש, ופתאום נפל מת, והגרזן בידו, כאילו רצה להרוג את מלאך־המות.

האלמנה גודלא — לא נודע אם היא עוד בחיים, או לא; אבל נודע שעזרה שם הרבה במלאכת הבית, ונתנה צדקה לעניים בכל הערים הסמוכות, שלחה מִתָם שלש מאות רובל, לקרן קימת להדליק נרות בהאוהל על קברו של ר׳ אבלי ז״ל ביום זכרון פטירתו. פירילי היא «בעלת־בית זהבית», והוסיפו באנחה: „מהלכת בשערותיה שלה" אף בלי פאה נכרית... יוסיל נהפך לאכר ממש... למד שחיטה ושוחט בעצמו, וגם בודק בעצמו, איננו פונה בשאלה לשום רב, אומר שהוא פוסק לעצמו... ראש חד... אבל אפיקורס גמור... עבריין... עקשן... איננו נוסע לשום רבי... אבל לומד כמעט בכל יום... אפילו ספר הזוהר... בהתעוררות עצומה, אבל לפעמים בגילוי ראש... גוי ממש!... פשוט, משוגע!... הגוים בעצמם חושבים אותו למשוגע... יהודי משים עצמו „חם"... זה שלא כדרך הטבע... מילא, קולוניה, לעבוד משהו, להעביד אחרים... יגיע כפיך כי תאכל... זיל קרי בי רב הוא... אבל להעשות אכר פשוט... זהו שגעון גמור!... ראיות אתה מבקש? תא שמע!... מעשה נורא ביוסיל זה... ה„פריץ" אשר

בכפר הסמוך קנה בחו״ל מכונת דיש. זהו מנהג ה«פריצים» עכשיו. רוצים לעשות הכל ע״י מכונות. ה«פריץ» שלם בעד המכונה הון רב. הביאו את המכונה מחו״ל, בא עמה אומן אחד מומחה למכונות, איזה מין «מייסטער» ממדינת אשכנז. זקף וכונן את המכונה, והמכונה מתנועעת ודשה — מעשי פלא! — יותר מעשרים אכר. שמחה גדולה בחצר. כל ה«פריצים» מסביב באו לראות דבר־פלא זה. אבל משנסע ה«מייסטער», עמוד! המכונה עומדת כגולם! קראו לאומנים מוורשה, באו, משמשו, הפכו, גלגלו, והלכו להם בפחי־נפש. אין תנועה למכונה. ה«פריץ» היה קרוב ליאוש. אמרו לו נגסה לקרוא ליוסיל, הוא מומחה לכל דבר. קראו לו, ובא, והוציא איזה גלגלים ותקן איזה חלקים, והמכונה התחילה להתנועע, ועד היום היא עובדת, והיא מפוארת בכל המדינה. אבל קרה אסון ליוסיל: מתוך שלא היה רגיל בכך, או לא נזהר, חטפה המכונה את ידו הימנית וקטפה את הבוהן... ענין נורא!... וצריך היה לנסוע עמו לוורשה... נתוח... פרופיסור... משוגע!... אומרים, שרצה להראות, מה יהודי יכול לעשות, ושיהודי איננו בטלן... שטות!... מה לו ולמכונה של «פריץ»... אבל די לדבר בזה... משוגע עומד בשגעונו... יש לו בן יחיד, נקרא אבלי על שם אביו ז״ל... אומרים שיש לו מוח טוב כלאביו... החזיק בשבילו מלמדים, מורים, ולבסוף גרש את כולם ומלמדו בעצמו... מטורף בדעת... מה שאדם הוא בילדותו הוא גם בזקנתו... סָאנֵי שׁוֹמְעָנֵיהּ!... אין אנו מזכירים את שמו... נוח לנו לשכוח כל אותו עסק... רק למענכם... למענכם...»

גם לנו היה דַי. ידענו כל מה שעבר על הגבור שלנו מכבר. ע״ד ההוה — לא רצינו ל ש מ ו ע ; רצינו ל ר א ו ת. אבל צריך היה לחקור עוד בכפר הסמוך לקולוניה: בגרילובקה.

ובכן נסענו לגרילובקה.

ז

ערב אביב. עוד אין צפור, עוד לא פרחו וְרָדִים, השמים אינם עוד כעין התכלת, העננים עודם אפורים, ובכל זאת כבר אנו מרגישים בנפש, ששירה קדושה נארגת והולכת והיא אומרת לנו בכל צליל וצליל, שהאביב הנחמד הולך ובא. כבר מתעוררת החדוה האמתית בלב, החדוה אשר לא נודע מאין היא באה ולאיזו «מטרה» היא מתעוררת. הנשמה כבר מסתכלת כלפי מעלה, היא מחבקת ומנשקת את הגוף. האימה השחורה נמוגה וחולפת. ולאט לאט באה מרחוק עונת החיים המלאים. החורף העז חלף לו בסקירות מוצלפות־לאלכסון מקפיאות. הזמיר עוד לא תשיר, אך חולמת שיר ; האדמה השחורה־חולמת פרחים, היער האלם — חולם המון צפרים כנפי רננים מעופפות ומתיַפיפות בצלצלי נועם. זהו חלום־השָׁנָה, קִסְמוֹ הולך ומתרקם.

בעיר עצמה ומסביב לה, ששמה היינו עושים טיסות ארעיות לשאוף אויר קצת, היתה המלחמה בין החורף והאביב קשה יותר. פעמוניות־השלג

הגיהו־זחלו מהאדמה הרטובה, והיו כל כך לבנות כאילו נפלו מהשמים; המרגניתות פקחו את עיניהן המנומרות, והדליות הדקות של האילנות התחילו מעלות את פיטמיהן ומפיקות את לבלביהן. ששת ימים היה שלום בארץ, ביום השביעי התעורר החורף וישתער למלחמה, כי עוד מאוששים ועמוקים באדמה היו מִבְצָרֵי משגביו. הוי, כמה גָעַש, התחולל והשתובב זה בחללו של עולם בעוז פרא, צפון ודרום, מזרח ומערב, כמה רצו ונשאו כל הרוחות, חטפו, גרפו וחפנו את השלג. רגע הוא עושה פסגות מכודָנות, רגע הוא משתרע בשכבה עבה, וכהרף עין הוא רודף והודף וגונח! זאת היא התפרצותו האחרונה, החורף נצח, וישתמש בנצחונו כלוחם אמתי, שלשה ימים כבש את האדמה בחרצובות קרח, ביום הרביעי שב האביב במחנה יותר כבד, ויגרש את הכובש! כל זה היה בעיר, ועתה בשדה, בדרך – כמעט אביב!

הדרך היתה נפלאה, כל הפנה הנחמדה, בהיקף של איזה פרסאות, לא היתה אלא שורה אחת של תמונות מרהיבות עין ונופים עליזים מצחקים בחן, החופים המשופעים של הנחל הזך השוטף שם, חופי החול, השיחים הדלילים היורדים מהגבעות אל המים, הבקעה האלכסונית עם הפלג הזורם בקרקעיתה, יער קטן של אֳרָנים עולי ימים אשר־שבאשר מרפרף במין עדון וטהרה של ששת ימי בראשית וסוקר סקירות שיש בהן סודות כמוסים – הכל כאילו צֹרַף במתכוון אחד לאחד להרמוניה ענקית, אניצים וקישות של ענָנים קטנים וחורורים הוסיפו חזון להתכלת הבהירה והעמוקה של הרקיע, והשמש הצליפה שרביטי להט רענן על הדרכים והשדות, הרוח נשבה מפאת מזרח, אין לך דבר מְגַוֵן ומְאַרְגְמֵן לחייו של אדם כהמזיגה הנפלאה של רוח זו המצויה בפולין באותה תקופה, עם הזיו החם של שמש צעירה, ז. א. מהשעה האחת עשרה עד הצהרים, יחלוף ענן קל כחלום על פני השמש והקדירה, אז כרגע תרעד מקור, ואז צריך אתה לנוע וחם לך, הסנוניות הראשונות טרודות בבנין, קודם כל: קן!

כל אלה עשה רבון־העולם עד הכפר גרילובקה, גרילובקה נעשתה בידי בני אדם – לפנים אדונים – עבדים – קנין הגוף – «מה שקנה עבד קנה רבו» – «קנין פירות» – חכירה; עכשו – שְׁלַכְתָא ישנה, שְׁלַכְתָא דקה (szaracz-kowa), שרידי «פריצים» – מהדורה חדשה, ואכרים, אכרים, אכרים! כמעט הכל נחלק, נִתְחָם, פַּרְצֵילַצְיָה, סֶרְוִיטוּטִים, מקום לבעלי דינים לחלוק.

כפר פולאני, כמו שנשתקף בעיני ונתרשם במוחי – עם כל הקוים המְסַמְּנִים של קלסתר זה: בתים, רובם של עץ, כפופים־מגובננים, עומדים רְוָחִים, מכוסים סכך של תבן כבושה וסדורה שנתפחמה, ארדיכלות הבתים מרושלת, מנמנמת, חנוטה, בלי ניצוץ של דמיון חדש, בלי דעת יחיד, כך היו בונים, כך הולכים ובונים, לפני הבתים, פה ושם, חצר־הַרְחָבָה מְרֻוַּחַת, בלי קמצנות וצמצום המקום, אך גם בלי קַוים של איזו צורה, סתם מקום, מעט עופות, חזירים, סמוך לבית, לפעמים מעט פרחים, חַמָּנִיות, פרג, לפעמים יש מרפֶּסֶת קטנה; סמוכים לשם אסמים, אֻרוֹות, רפתים, לא צָרים, להפך,

רחבים ביותר, רק נראים כעזובים, מוזנחים, שברים ובקיעים בכותל, אם יש דלת – היא מעוקמת, אם יש מנעול, על פי רוב הוא מקולקל. עבודת הנקוי, הגרוד והשפשוף, שנשי אשכנז מבלות בהן רבע ונשי הולאנד מחצית ימי חייהן, איננה חשובה שם הרבה (בשנים האחרונות נשתנה הדבר קצת). אותו: «למאי נפקא מינה», שהוא נמוק־במנהיג בנוגע לענינים כאלה אצל היהודים שלנו, מי יודע, אם לא קבל יניקה מהטבע הסלוי הנוח להתרשל מעט. הקירות, השערים, הדלתות, החלונות לעולם הם מגואלים, ועל כל פנים לא מצוחצחים מאד. – לפני הבית, מין שוקת או רהט להשקות את בהמות הבית. הפרה היא «יש» גדול, כשפרה מתה, חושך בכפר, אסון גדול יותר ממיתת נפש אדם... אילך, ערמות של שברי אבנים, חצץ, גזעי עץ שבורים, חול שנצטבר, כמעט בקביעות, כבסים תלוים על חבל מתנפנפים ומתגלשים לפני הרוח ומתיבשים לפני הבתים, לצדי דרכים – צפצפות פשוטות, לא־גבוהות, ועוד שרטוט מצוין מיוחד: צלבים, צלבים, צלבים; לפעמים בנין חומה קטן, נמוך, כמין ארון, מגרע באמצעיתו ע"י חלל מארך, ובתוכו עומדת תבנית מחטבת של «אם־האלהים», ועל הבסיס זרי פרחים שנזרקו עליהם מי־קדשים ושנתיבשו, עששיות קטנות – נוגות – דולקות. אילך, מסאבה, בית־חומה לבן, עכור קצת, אבל מלבין בתוך הכהות שמסביב, מיושב בקצת רוחה, מביע פומביות, צבוריות; לפניו מגרש מרוח, עגלות רבות רתומות לסוסים, ריח זפת, רשונה, אילך, פה ושם, שובך־של־יונים, כורת־של־דבורים, לפעמים, חנות קטנה, שלט למעלה, כתבות בשתי שפות: רוסית ופולאנית, הרוסית בשבושים מגחכים, לפעמים גם טבלת־פח מעין שלט לצדדים, צורת אדם, רמז של תוגר, מעלה עשן ממקטורת ארוכה, מדת הראש של קוף או של פיל עם רגלי תרנגולת, פרסום של טבק, באמצע הכפר בית־פולחן שלהם, כניסה קאתולית, צבע לבן, לבנים ושיד, השיד מתפורר קצת, לצד הבית מגדל־הפעמונים, על חזית־הבנין העליונה – אורולוגין מצלצלת השעות, על פי רוב – דומיה עמוקה, כשהגברים ומקצת הנשים טרודים בעבודה מחוץ או בגרנות ומקצת הנשים אצל עריסות התינוקות ובמטבח, אבל יש סמפוניה מיוחדת: גרגור של יונים, שריקת החסיל, צרצור הצפרדעים באגם בהפסקות מדודות, זמזום זבובים, אושת טרפי האילנות, צהלת סוסים, קריאת התרנגול, המולה מעורבבת ולפעמים צעקות שכרון מבית המרזח, צליל פעמוני בית הכניסה, ולפעמים מלמעלה כמו המית־חלילים של מקהלת־צפרים נעלסת־רננים – ועל כל אלה הקול הטפוסי, ממשך כמשוך בקרן היובל, רב־הדים, נוהם, נכנע ומכריז, מכה גליב ארוכים ושקטים באויר: «ולדך! ולדך! אנטק! מאריס׳יו!» –

כסבור אתה: כל זה הוא שעמום מעיק, חדגונות מישנת, תשישות, אולי גם גסיסה, – טעות! יש באלה אמת וטבע, גבורה והתמדה ממין מיוחד, אומץ עצלני, אבל כבד ונקשה ושלו, מרכז בתוך עצמו. יש באלה דברים עמוקים ותוכים, שאין העין הכהה יכולה לראות ושאין האוזן הערלה יכולה לשמוע, צריך אדם להיות דעתן ועמקן, ועוד יותר טוב: להיות אמן דק־ההרגשה,

כדי לתפוס את מהותם המיוחדת של הדברים האלה׳ כסָבור אתה׳ מספר בתים דלים׳ הללו חרבים והללו נבנים׳ אילנות׳ שיחים׳ עשב׳ הרבה אשפה — טעות! זהו אורְגַניזמוס מְקֻשָׁר בדְלִילוּתו ומסֻדָּר בערבובְיָתו׳ חי ודופק׳ לוחם וסובל׳ עם ילקוטֵי צרותיו ואוצרות תענוגיו׳ אלף שנים צמח והתפתח בתוך התרשלות זו׳ בצבעים וריחות וקולות הללו׳ עמד בפני הרבה כובשים׳ שרפות׳ שנות בצורת׳ אם נתקימה פולין׳ ואם נתחדשה שוב׳ אפריון יַמְטֵי הפולנים לכפר זה׳ כמה שיהיה מֻרסָק׳ מְדֻלדָל׳ מְרֻשָׁל׳ זה הוא דבר־מָה!... בלעדי זה׳ נהרסו שָׁתוֹתֶיה...

חָשוב חשבו אנשים טובים להכניס יהודים לכפר זה׳ «אנשים טובים׳ אבל מנגנים גרועים»׳ רואים בתים׳ שדות׳ יערות׳ סומכים על הלכות מדידה ותחומין׳ היהודים הם זריזים׳ אוהבי עבודה׳ מוכשרים לכל דבר — יישר כחם של מליצי יושר! כל מליצת יושר זו מיותרת ולא מועילה׳ היהודים הם עוד יותר זריזים׳ אוהבי עבודה וכל משאומרים הסניגורים׳ לא זו היא השאלה׳ האשכנזים — לית מאן דפליג׳ שהם זריזים׳ אוהבי עבודה וכו׳׳ ובכל זאת כשנתישבו מקצתם בפולין׳ אף על פי שהיו בקיאים ומנוסים בפלחה יותר מהפולאנים׳ וסוף סוף הם היו גם נוצרים׳ ומקצתם קתולים׳ ואותו המרכז הרוחני של הכפר: בית הכנסת הקאתולי היה קדוש גם להם — לא קלט אותם הכפר׳ והלכו ונעשו קולוניסטים באגודות אגודות מיוחדות׳ כעם לבדד ישכון׳ ובימים׳ בדורות׳ אשר אז ישבו מספר יהודים בתוך הכפרים׳ היו נִסְבָּלִים וגם רצויים לרבים׳ מפני שהיו להם תַפְקִידִים מיוחדים בחיי כלכלת הכפר ובעיקרי צרכיו׳ הכפר בעַצְמותו האורגָנית׳ בשרש נשמתו׳ בעומק הויתו מעולם לא עִכֵּל את ה«אַרֶנדַרים»׳ את «הַשְׁוֵיגֶרים» ואת שאר מיני ה«ישוב׳ניקים» היהודים׳ לְגַבֵּי היהודים העירונים היו אלה כאכרים (בכ״ף הדמיון); לגבי האכרים עמדו ונתקימו ביהדותם׳ „Zyd“׳ ודי! יש שלא היה זה דוקא גנאי; אבל זה היה דבר מיוחד׳ היו תקופות אשר אז נחשב הדבר המיוחד הזה לסניף מועיל׳ ללויה׳ להוספה׳ אבל לתוך גוף הדבר לא נכנס דבר זה מעולם׳ כמו שלא נכנס אכר מעולם לתוך תוכו של רחוב בית־הכנסת׳ אף על פי שאפשר לשער׳ שהוא שכר שם דירה ופתח חנות׳ ורוצה להיות בעל־דבר בקרב היהודים.

שעה קלה עמדנו לָפוש בגרילובקה׳ טִיַלנו בין הצפְצָפות׳ סרנו להמסבאה׳ התודענו אל ה«ווֹאָיט»׳ נדברנו עם ה«סוֹלְטִיס» — ע״ד מזג האויר ומצב התבואות׳ ולבסוף שָׁאַלנו אותו על־דבר יוסיל. „Zyd Josek“ השיב בלי כונת נאצה «יושב מהלך חצי שעה מהכפר»׳ נכנסנו שוב להמסבאה — בחברת ה«סולטיס».

— «בקבוק יי״ש! כוסות! תכף!»

אחרי כוס א׳ שאלתי את ה«סולטיס»: «המכיר אתה את Josek? ומה דעתך על אדותיו?».

שוב התחיל: „Zyd Josek“...

הפסקתיו: «Zyd או לא Zyd – אין אני שואל. גם אנחנו, שנינו הננו Zydy!».

נתבלבל, הסתכל בנו בעינים תוהות. שִׁפָּמוֹ של פרץ... מזגתי לו כוס ב', אחרי שהריק אותה בגמיעה אחת, אמר: «אין אני מגנה אותו שהוא Zyd. הלואי, שיהיו רבים כמותו. ישר, הגון, נותן לעניים... פת וכוס טה לכל מי שיבוא לביתו... צרור עצים להסקה... גם זהובים אחדים... וכותב בעד כל אכר מכתב בקשה חנם... ויועץ עצה טובה... פקח, אוי פקח יותר מכל ה"Zydy„ (כאן נשך את קצה לשונו – שכח!); אבל...»

– «מה «אבל»?» – שאלתי. מזגתי לו כוס ג', כהרף עין נתרוקנה.

– «הוא משוגע קצת – ענה «הסולטיס» בקצת בדיחות־הדעת, ותִקֵן תכף: רציתי לומר: הוא משונה כל כך. לפני זמן־מה נפלה דליקה בכפרֵנו, להבות אש עלו עד לב השמים... שם, בקצה הכפר... כל בני הכפר והכפרים מסביב באו לכבות... זה בא בכדו וזה בא בחביתו... פעמוני בית־הכניסה מצלצלים, מצלצלים... מהומה... יוסֵק בראש... פתאום, מַצ'קובה צועקת בקול נורא: וַלְרקא נשארה בבית... תינוקת... אָלַא בָגא, אָלַא בָגא!.. מה אתם חושבים?... קפץ יוסֵק לתוך הדליקה ממש, לתוך הדליקה, כמו שאני אוהב את האלהים, לתוך הדליקה, ומוציא משם את התינוקת, שכמעט כבר לחכה אותה האש... ניצלָה!»

– «איזה שגעון הוא זה?» שאלתי בתמיהה. ספורו של ה«סולטיס» משך את לבי. שכחתי למזוג לו כוס ד', מזג לו בעצמו, וכך היה מוזג והולך. הותרה הרצועה שבלשונו.

– לא זה הוא השגעון – השיב ה«סולטיס» בהסבָרָה של השתפכות הנפש מתוך אלכוהל – אבל יש לו שגעונות אחרים... הוא מאסף אליו אכרים ומוכיח אותם, לבל ישתו משקים חריפים... הודיע הפונדקָן להפוליציא, שהוא מעורר את האכרים למרוד במלכות... באו השוטרים, תפשוהו, הובילוהו לעיר הפלך... הפָקיד אמר: זה ענין לא־טהור!.. יוסֵק העיז פנים וצעק: העמידו אותי לדין!... – אני לא כנגד המלכות, אלא כנגד יי״ש... החזיקוהו איזה ימים ופטרוהו... והוא עומד במרדו... מתקוטט עם הכומר... נגנבה תרנגולת מהאלמנה יאנוֹבה... תרנגולת יפה... מטלת ביצים... היו הרבה גנבות כאלה... רץ אל הכומר, בקש שהכומר יטיף מעל הבימה להזהיר על הגנבות... השמעתם העזה כזאת?... כשלא שמע לו הכומר שלנו, נסע אל הקאנוניק, אמר, שיסע אל ה«ביסקוף»...

מזג כוס ה' והוסיף לספר:

– «מילא, עוסק בפלחה – מנהג משונה! Zyd נעשה אכר, אבל הוא רוצה ללמד את האכרים, כיצד יעשו פלחה... מציע להם, כמו שהוא אומר, להשביח את הקרקע על ידי זבול... כיצד קוראים לזה: קרימי, נימי, חימי?... יודע הַשֵׁד!... אמת, תחת ידו צולחות נטיעות ופירות... דבר תמוה, משונה!... Zyd!... מגל על שכמו, הולך לקצור שחת באחו... שם... שם... (הראה בעד החלון בכוון למקום רחוק)... משתמש במגלו באופן חדש... הולך, מוצא אבן, משחיז את לבב המגל... צלצול נשמע על פני השדות מסביב... אז הכל

יודעים, זה קול המגל של יוסֶק... פורש ידיו על שטח גדול... מתחיל קוצר... והדשא צונח... נופל... פעם אחת ראיתיו אוחז סכין גדול, וחורט בו מקלות לבנים, חורט, וחורט. «מה אתה עושה, יוסֶק?» – אני שואל אותו... מעודי לא ראיתי אכר חורט המקלות... והוא אומר: המקלות הללו הם עשוים לסעוד את גידול הפרחים... משוגע לפרחים?... למה לנו גידול פרחים?... מי יקנה פרחים?... צרכי אוכל נפש... מזונות – כן! – פרחים למה? – שוב מאסף את האכרים ודורש להם על דבר פרחים... מסיים בפרחים, שוב שגעון אחר – כיצד קוראים לזה?... שכחתי!... חכו רגע! – משטר? – כן! משטר ה־ח־ל־ו־ף ה־מ־ש־ו־ל־ש! – כך צריך לזרוע בשנה זו, כך בשנה שלאחריה...»

לשונו של ה«סולטיס» התחילה מתלבטת קצת, במוחי נתעוררו הרבה שאלות, אבל ראיתי, שה«סולטיס» כבר איננו מוכשר להבין מה שידברו אליו, אלא, בקושי, מה שהוא מְדַבֵּר והולך כמזמורי. אבל שאלה אחת לא יכולתי לכבוש.

– «ומה בדבר מכונת־הדיש?» – שאלתי, סננתי והדגשתי את המלים יפה־יפה.

הוא הבין, גמע את שְׁיָרֵי הבקבוק, והשיב בהתפעלות גדולה: «כן! מי צוה לו?... נקטעה אצבע ידו... המכונה עובדת... והוא אומר, שאיננו מתחרט כלל. למד להשתמש במכונת דיש... משוגע! – הוא אומר ששלם שכר למוד».

עיניו הירוקות של ידידנו זה נסגרו פתאום, נתנמנם. האורולוגין של בית־הכניסה השמיעה את השעה הי״ב בצהרים. עזבנו את ידידנו המנמנם, כל ראשו נשען על ארכובות ידיו ופניו על שני אגרופיו הקפוצים, ונלך אל הקולוניה.

ח

מהלך חצי השעה נמשך שעה, אבל היה לנו שכר־הליכה בְּיפי הנוף וחליפותיו שעוררו בקרבנו – לא די להגיד: התפעלות – הערצה! שעה עברה עד שהגענו אל המקום ממש, אבל לתוך חוג מֶבָּטֵנו נכנסה הקולוניה בדיוק אחרי חצי שעה. נראתה מרחוק מפני שעמדה על רמה שטוחה כמין טבלא גבוהה, וגם מפני שהיו לנו סימנים מגרילובקה, אמרו לנו שם: סמוכים לשם עֲצֵי אוג גבוהים, קָרְבְנוּ. בית לבן באמת, מרובע, גג מכוסה רעפים אדומים ונוצצים מרחוק, בית – לא חדש ולא ישן, באמצע שנותיו, גורן, אורוה, רפת, מגרש גָדור מסביב, על גבו מין גג קל, דומה למכסה של עגלה, כמדומה, של בד שחוף שאין המים עוברים בו, ושם מונחים כסדר: משדדה, מקצרה, איזה גלגלים (שבידיעתי הדרדקית בחקלאות לא ידעתי מה הם משמשים), טרבל, מלמד ודרבן, סלים גדולים עגולים עם כברות, שבודאי היו משמשים מזְרָעות, מלמד ודרבן פשוט, כלי עץ עם קלשונות מהרגילים בזמן ההוא, מגלי־יַד גדולים (זכרתי את ספורו של ה«סולטיס»), מכושים וגרזנים ועוד. כל אלה נראו כחדשים, התיזו ניצוצות כלפי שמש־הצהרים, שמש סוף ניסן! סמוך להבית, סחור־סחור, ערוגות, אוגיות של פרחים, מדודות, משורטטות, עם

חריצים בעפר וקנים וקיסמין, כמעט כל טפח הוא מסומן ומתוחם, כמין טבלא של שחוק האישקוקי, אלא שתחת שני הצבעים לבן ושחור, עתידים להיות על טבלא זו עולמות של צבעים. לפי שעה מהבהב רק הירוק, פה ושם מתלהט האדום קימעא־קימעא, בפירוש מתעורר מחלום־שנתו התְּכוֹל. ברי לי, שהבית הלבן הזה, עוד חודש אחד יהיה טבול בים של פרחים ובשלל צבעים מרהיבי עין בכבוד עשרם.

דפקנו על הדלת. נתבקשנו להכנס. הדר גדול, מרווח, בהיר. בקרן זוית שני שקים. אחד מלא חטים ואחד מלא שיפון. החטה היא קשה. זגגית־שחמתית; השיפון ארוך ומלא. לצד הקיר מימין שתי מטות, וחופות מֶשִׁי כחול פרושות עליהן. לצד שמאל מלתחת בגדים, מִזְנוֹן, ספה רכה מצופה עור, באמצע — שולחן של עץ־האגוז, משוקד עָגוֹל, גדול. בזוית הסמוכה לשולחן — ארון גבוה ורחב עם שמשות, בו ספרים רבים. בינו ובין השולחן שני כסאות־הַסַּב מרופדים, ופה ושם כחצי תריסר כסאות מקולעי תבן. על הקירות תמונות של ציורי־נוף פְּתוּחֵי עץ ופלדה נָאִים מתקופת שנות הששים בפולין, בזוית על שולחן קטן סִיר־הַחַמִּים פְּלִיז מַבְרִיק, ירושה משמואלקה ז"ל.

יוסיל! אילו ראיתיו בחוץ, ואילו הייתי בקי בחכמת הפרצוף, די הצורך להכיר מהחוטם והשפתים, מהמצח והלחיים, מהגַּבות והעינים את הלך נפש האדם ומשא רוחו, ולשער גם את קורות חייו עפ"י שרטוטים מתואר פניו ומזיו איקונין שלו, אזי צריך הייתי להכירו כרגע בין אלף אנשים, שהוא יוסיל מינץ, הוא ולא אחר! הוא היה נוסח דמיוני של מין מלך ישראלי, כמו שהוא חקוק במוחנו, או לפחות של מלך אשורי, לפי שהוא מתואר על הפִּתּוּחִים הקדמונים. כתפות רחבות, ועליהן התנשא ראש אדיר, ראש אריה, שערות ארוכות, מסתלסלות מעט, שחורות־נוצצות, פנים עם חוטם נשר נטוי ונאה בנטיתו, מפיקים מרץ ועוֹז מְצַוֶּה, עינים עמוקות, חדות, שחורות, חודרות, מְדַבְּרוֹת! ריסין עבות מֵעַל לעינים, זקן שחור יַרד על החזה הרחב והמוצק, כפות ידים שחומות ונקשות... בטוי הפנים היה צרוף תום של כפרי, של מזג טוב עם תקיפות של דן־יחידי במלכות קטנה זו, מושל בכיפה, עושה כל מה שהוא רוצה, בזמן שהוא רוצה, ובאופן שהוא רוצה. הדר וגאון, נועם וענות חן רחפו על כל תנועותיו.

כרגע ושלא במתכוון נצטרפו המספרים בזכרוני בקַוִּים כלליים... הוא נולד... ודאי בשנות החמשים... כבן עשרים יצא להקולוניה... יושב פה בודאי קרוב לעשרים שנה — עכשו אמצע שנות התשעים — יש לשער, שהוא עתה כבן ארבעים וחמש.

זכרתי כל מה שספרו לי על אדותיו, ובקושי כבשתי את התרגשותי. אם כל העולם, מן חייקיל הסרסור עד ה«סולטיס» מגרילובקה אומרים «משוגע», גם כשאתה איש־חיל נלבב לא תְמַלֵּט מהרגשת איזו אי־נוחות קלה... אבל היו לי כל כך נקודות־מגע ויחוסים פנימיים לבן־אדם זה, משעה שנודעו לי

קורות חייו, אעפ״י שלא ראיתיו ולא ידעתיו מכבר וגם את קיומו לא שערתי מקודם...

אבל קודם־כל צריך להכיר היטב את הסביבה, את המקום, ששם יהיה הדו־קרב בינינו. איזו השערה תססה בקרבי, שיהיה דו־קרב. היו לנו — לפי המסופר — הרבה דעות מתאימות, וכל מקום שיש דעות מתאימות — נקוט כלל זה בידך! — הסכסוכים הם קשים ביותר, מפני ששנוי מוחלט אין, אלא סמיכת דברים דומים בכלל, ולא דומים בפרט, ודוקא לרגל הסמיכות ההתנגשויות הן הכרחיות.

הבטתי מסביבי. האשה! כן, גם השתא אתי שפיר! יופי שֶׁהָיָה! סקרתי אל העינים. המרגליות השחורות גָדלו, נעשו כמין שקדים או אלמוגים; לַהַט עמום וכבוש, על השפתים, שהיו עוד די רעננות, בת־צחוק של חן לקבלת פנים. הוא היה לבוש בגדים פשוטים וקלים, בהירי צבע, נקיים מאד, אעפ״י שנראו עליהם רשמי עבודה. היא — שמלה ארוכה עם חֻלצה של מַלְמָלָה מסֹרֶגֶת, מְגֻוֶּנֶת בצבעים בהירים, תמונות כַּלָּנִיּוֹת אדומות עם זֵרים לבנים על הֶאָרִיג, צבעים בהִירים כְּפֻּרִיִּים. על הראש סוּדר ירקרק בהיר מכסה רק מקצת השערות הנהדרות, שגלשו מסביב לעֹרפה ברפרוף זיו שחור וזהב רך, רֵיחָני ומגרה. ידיה בשרוולים מֻפשלים, חשופות עד הקִבורת, כאילו זה עתה חזרה מהעריבה של כובסין, זַכּוֹת, אבל גם חזקות ומְגֻיָּדוֹת, כפותיה אחזו עתה, כשישבה אל השולחן, בקני־תַיִל דקים וארוכים, עוסקות ברקימת מעשה־רוקם של חוטים צבועים על גבי מפה של בד, והיא סופרת ומונה את שְׁזִירֵי החוטים, שנאחזו בפְקָעוֹת עגולות וגדולות בצבעים שונים על קרנות הקנים. חגוּרָה היתה סינור של כֻּתּנה רקומות ציצים כחולים.

אחרי חליפות ברכות השלום הנמוסיות, שאל בעה״ב — בקול שהביע הרגשת־כבוד ששייכת לאורחים, עם דגש מעשי־עסקי: «מה האדונים מבקשים?».

היה לי רושם כמעט ברור, שהערכתו בסקירה ראשונה עפ״י טביעות עין לכאורה, היתה: סוחרי־תבואה מוורשא — או בעלי אחוזות — או סוחרי יערות...

הרציתי לפניו בלי אקדמות מלין של פילוסופיה את ענין שליחותנו. מתענינים אנו ביהודים עובדי אדמה, מאספים אנו ידיעות ממקור ראשון, שמענו הרבה על אדותיו, רצוננו להתודע אליו, ולדעת אם הוא מרוצה מעבודתו, אגב, אם יודע הוא עוד יהודים זולתו שעברו מן העיר לקולוניות, מה מעשיהם, מצבם, מספרם. הטעמתי את ערך תוצאות החקירה הזאת ל ט ו ב ת ה כ ל ל.

נדמה לי, שיוסיל מעמיד פניו כאילו הוא שומע בקולי, כאילו איננו מבין היטב וכאילו, בכלל, אין דעתו פנויה להתעסק בסוגיא מסובכת זו. תשובותיו הראשונות היו כמו שהאשכנזים מספרים בהגדתם ע״ד הד״ר פויסט, שהיה רגיל להשיב רק אחרי ששאלוהו שלש פעמים, ואז היה מכעכע, מגמגם, משיב על שאלה שאלה אחרת, ומשמיע בטוים מהססים־מפקפקים, כמו, למשל: «יוכל היות», או «מדוע לא?».

לעומת זה נדמה לי, שעל בעלת הבית עשתה הרצאתי רושם יותר חיובי. היא קמה ממקומה, נגשה אל המְזָוֶה, תהתה שם רגעים אחדים על קנקנים שצלצלו, חזרה והביאה משם כוסות חלב קרוש עם שמנת, חריצי חלב מְחֻבצים, פרושים מהנסיוב, שעדיין לא גֻבנו – קום–קשואים–מלפפונות – עגילים של תרבתור, והציגתם על השולחן בארשת־פנים של הכנסת־אורחים לבבית.

תשובתו הראשונה של יוסיל היתה: «אם כבר ספרו לכם על אדותי, בודאי אתם כבר יודעים הכל, ואין לי מה לספר עוד. הענין הוא פשוט. כשהייתי זוטר ודרדק היו לי סכסוכים גדולים עם בני עירי. לא יכולנו להבין זה את זה. אמרתי: חנונים ומלמדים נמצאים כחול הים, רציתי להיות אחר. והנה אני כאן!»

– «דוקא בשביל זה, אנו מכבדים אותך – אמרתי בפשטות, מפני שהרגשתי שבעל־דבבי זה שונא כל מיני הגיגיות ופומביות – זה היה רעיון חדש וחשוב».

גם זה היה יותר משהוא יכול היה לסבול: «רעיון? – שנה אחרי בהעויה שֶגלתה מעט את הקפדתו הפנימית – רעיון גרידא איננו ולא כלום! מה שאיננו מתקיים הוא... שְטות!... יש אמת רק במה שעומד ומתקיים!».

חפשתי ברוחי איזו מלה להרגיע את תלונתו של בעה״ב, ולא מצאתיה תיכף, וגם אחרי אשר מצאתיה לא נִתַּן לי להשתמש בה, יען כי הוא הוסיף לדבר, כמו לשים קץ לכל השאלות: «אני מְגַדֵּל חטים, שיפון, שבלת־שועל, תפוחי אדמה. אינני לא עשיר ולא עני. אני מתפרנס. שנה אחת טובה, חברתה רעה. אשתקד היה רע מאד. אפְרִי־המרעה היו תחת המים כבר בתחלת תמוז. בהרבה מקומות היו אכרים אנוסים לחדול מלרעות בקרם וצאנם, ולמכרם בחצי חנם מאין מרעה. כמה הזהרתי אותם מקודם להכין חבילי קש כבוש! גסי־מוח! אומרים, הבהמות אינן רגילות! הם בעצמם אינם רגילים! אויר קר וגשום היה לנו כל ימי התמוז. אח״כ הוחם מעט, אבל מאוחר. תבואת החורף לקתה, תפוחי האדמה נתמעטו, הירקות היו דלים וצנומים... אתם רוצים לרשום כל זה בפנקסכם? רשמו! אין סודות! – – אבל... מדוע אינכם טועמים כלום? בבקשה! ע ש ו ב ר כ ה», וכמו לזרזנו, נטל בעצמו כוס חלב, ורמז לנו לשתות.

שתינו. נעשינו שנינו מקורבים מעט יותר, מפני שראינו שיוסיל, מדי דברו, התחילו שרטוטי פנים להשתנות באופן נפלא ונעים, התבהרו והתרככו. נשימתנו נעשתה קלה ומלאה חדוה יותר. ראיתי שעיניו הגדולות, העגולות והנפלאות של פרץ לוהטות כאבוקות. מסביב לנו הכל נעשה נוח, חמים, נחמד, משפחתי. דומה היה, שאנו מכירים זה את זה שנים רבות, שאנו אוהבים זה את זה. אבל, מאידך גיסא, מקצועיותו של יוסיל הביאה אותנו במבוכה. עמי הארצות דאורייתא בחקלאות, בצמחים, אמנם לא היינו, אבל מה אנו יודעים, למשל, ע״ד חבילי קש למאכל בהמה? היינו בטלים ומבוטלים בעיני עצמנו, עֲקֵבָה המומחיות של יוסיל.

הסבותי את השיחה לצד קל, שוה־לכל־נפש, מפני שהוא אך פורמלי:
«סליחה! — אמרתי — זו רק שאלה קטנה בשביל הסטטיסטיקא לדורשי רשומות:
«כמה נפשות? המשפחה?»,

בתשובה על זה קרא בעה״ב בקול רם: «אב׳לי!»,

מהחדר הסמוך נכנס צעיר טוב תואר, לחייו מלאות חן עלומים רב קסמים, כבן שמונה עשרה, קומתו היתה גבוהה מבינונית, והכישות הַזְהָבִיוֹת, שהבהבו על שפתו העליונה, רֶמֶז ראשון לשָׂפָם ולבגרות, היו בהירות יותר משערותיו, שהיו מראה חום עמוק ומעיניו הגאות והענוגות, שהיו מראה חום של אגוזי־לוז, שִׁנַּיִם יפות ושפתים אדומות מאד, הוא היה מְחֻטָּב יפה, זקוף, עם ידים גמישות, פרקי־אברים דקים, עם אצבעות ארוכות הולכות ומתחדדות בקצותיהן, אזנים קצרות, גֶזַע, זרעא־דאבא.

— «הנה המשפחה!» קרא בעה״ב בבדיחה קצת, כמי שאומר: ברגע אחד אתם יכולים לכתוב בפנקס: יוסיל, פֶּריל, אַב׳לי — ונגמר! מה אתם חוקרים עוד? אִכלו מלפפונות!

כל כך שאלות היה לי לשאול אותו עוד! מוחי היה כשובך שהיוֹנים יוצאות ונכנסות בו, פחדתי מפני... «חבילי הקש הכבוש»... לבסוף שאלתי: «במחילת כבודך, האם בנך גם הוא עובד אדמה?»,

בעה״ב לא ענה דבר, אך לחץ את שפתותיו זו אל זו, וינע בידו לאט מצד לצד, לא הבינותי לתומי, שבאופן זה הביע רגש של חמלה על השבון הבערות שֶׁנִּכְּרָה מתוך שאלתי.

— הוספתי לשאול: «אני רואה, שבנך הוא איתן בגֵוו, ודומַנִי, שאי אפשר להיות מְפֻתָּח כ״כ בגיל זה בלי עבודה גופנית, נאה הדבר להמשיך מֵעֵין מסורת, האב קולוניסט, גם הבן יהי קולוניסט...» — נפלתי לתוך בוֹץ של בטוים ספרותיים רק מחמת מבוכה.

— «מסורת? — ענה, כשואל, בגַוֶן־של־מחאה — מפני שאני קולוניסט, גם הוא מחויב להיות קולוניסט? משועבד לאיזה דבר? מושבע ועומד? והוא בעצמו, היכן הוא? אדם צריך להיות לקולוניסט מתוך עצמו! כל אדם יכול להיות מה שהוא רק ברצון עצמו ובכח עצמו. אני לא בקשתיו, הוא בעצמו רצה לחרוש, לזרוע, לנטוע, כלל גדול הוא לי, שיש לכל אדם יחס כל־שהוא לעבודת האדמה, מפני שיש לכל אדם יחס כל־שהוא להאדמה — חוסן גנזי הטבע ואוצר מטמוני היצירה, יכול אתה לשער, שאדם פלוני אין לו שום יחס לעסק של חנות, או אפילו למלאכה זו או אחרת; אבל אינני יכול לשער, שיש אדם בעולם, שאין לו שום יחס אל האדמה, זה העיקר, ואח״כ העבודה, צריך לעבוד, כדי לאכול את הפירות, היתכן, שאחרים יעבדו, ואנחנו נאכל את הפירות?... צריך ללמוד הרבה, צריך להיות אדם, ולא בהמה, גם אני למדתי, גם הוא לומד, היו לו מלמדים, מורים, שלחתיו לערים גדולות, אבל, לבסוף, אני לומד עמו יחד... לא אני מלמד אותו, אלא אנו לומדים יחד...»,

בדבריו אלה פתח לי שער. אמרתי לו במלים מדודות ובכובד ראש: «במטותא מינך! אין בינינו ולא כלום! — דעתי כדעתך לגמרי... זה יפה והגון, שבנך עוסק בלמודים, חוץ מעבודת־האדמה. כן גם אין מחלוקת בדבר, שמוטב, שאדם יעשה דבר ברצון עצמו, ולא מפני שכך עשה אבא. אינני יודע, במה אנו חלוקים. ודַיקא מפני שכך הוא, רציתי לשאול אותך: הקולוניסטים היהודים, שנמצא מהם מספר הגון מכבר, היכן הם? אם יש בכל אדם «ניצוץ» של עבודת אדמה, מה קרה לאותו «ניצוץ», למה הוא הולך ודועך בתוך בטלה ועצלות, שממון מעיק ויאוש? איה התחדשות החיים וחִלוף הכֹּחות?...».

אדם זה, שהיה עד אז מוחה קצת, לועג משהו, אבל סוף סוף מְנֻמָּס, ולרגעים גם עליז פורתא, התרגש פתאום, הוא לא דבר, אלא צעק: «מפני שרוב האנשים היו חלושי גוף וחולים בנשמתם! יהודים פזיזי־שכל, שנוני־בדיחות, רותחים, מפעפעים, מפקפקים, מנקרים, בעלי עוקצין ופחזָנות, נקרָנות וסכסוכים קטנים, רגילים בעצלות, חולמים! צריך היה לבחור נפחים, חוטבי עצים, מְסַתְּתֵי אבנים, אנשים שאבדו בצבא, לדוגמה, חָמי שמואלקה! באו רובם בטלנים, חולנים, צנומים, משכילים, לא דא ולא הא, אנשים אשר לא יצליחו לכפר... חוץ מזה חלק לבם, ונקרעו לקרעים אין מספר, כל אחד התאמר ליחסן, זה מזה בן מזה, וזה אהשתרן בן הרמך בעצמו. בעיר היו רגילים במחלוקת ע״ד הרבי, המגיד, החזן, השוחט, הבלן, הגבאי, העליות, האפיקורסים. המחלוקת היתה צורך פנימי, כמו הרָעָב, הצמא, וכדומה מצרכי הגוף. צריך להתעורר, להתרגש, להזדעזע. מפני שבלאו הכי החיים הם שוממים, תפֵלים. הבטלה מביאה לידי מחלוקת, שהיא ג״כ מין פלפול — לא כלפי פנים, אלא כלפי חוץ, פלפול מַתְקִיף, מתנפל־על־אחרים. אבל הן לא היו רב, חזן ושוחט! סבורים אתם, שלא היתה עוד מחלוקת בשל אלה? שגיתם! היתה מחלוקת בשל הָעֲדֵרִם: מדוע אינם? — טפלתי מעט באנשים האלה, אך הבאתי עלי קללה ולא ברכה, כמו שבימי עלומי היו הבחורים קוראים אחרי מלא, ויתנו עלי בקולם: «עוכר ישראל, מין ואפיקורס!» מפני שדרכיהם לא היו דרכי, כן גם אלה דנוני לכף חובה, ונמנו וגמרו, שפעולתי לרעה ולא לטובה, ושאני מחרף סדרי הנהגות ישראל והופך את הקערה על פיה. הָשע עיניהם בגובהה אפס לבלי יכירו את מומיהם ומחסוריהם, ורק חונף וחלקות הם אוהבים. במשך ימים ושנים נחרו בי וימררוני וישטמוני, אבל מִדֵי באו מים עד נפש, היו באים אלי, סופקים כפים וצועקים מרה: הושיעה, הושיעה!... עוד זה נסיתי ונתון אל לבי: המון עמנו רגילים לדרוש יותר ממי שאיננו מתנהג כמוהם בדינים ובמצוות מאשר הם דורשים ממי שהוא אחד מהם, כאילו הנבדל הזה צריך לשלם להם כופר נפשו, פדיון מכל חטאיו... טוב... לא הקפדתי על כך, קפצתי ידי... אבל סופי היה תמיד כגורל השעיר לעזאזל, נושא כל חטאת בני ישראל... אל תחשבו, שהאנשים ההם לא עבדו!... טעות!... הם עבדו לפעמים עבודת פרך יותר מדי... אבל סדר

ומשטר עבודה לא היה להם, והַתְמָדָתָם היתה קצרה – שלש־ארבע שנים אינן חשובות כלום באכרות! – צריך להתמיד דור אחר דור! – והעיקר: סדר, וכל דבר בזמנו בלי דחוי, בפַשטות בלי «חכמות». ההתחכמות היא בעוכריהם, ההפרדה היא אצלם חזקה מן ההרכבה... הוי, כמה צרות סבלתי מהם! – כשצריך לפלח את רגבי האדמה ולתַחחם בדקרים, הם עומדים ותוהים!... כשצריך לחפור באר ולכוון את שעת הקדיחה בזמן שהקרקע הוא רטוב ורך ומחלחל, הם מסתובבים וממתינים – לכל הרוחות! – עד שהקרקע נעשה צחיח וחסום כברזל; כשצריך לזבל... יש שהיו חוסמים את נחירי אפיהם במוך, או מצליפים סקירת עיניהם אלכסון, כדי שלא לראות, ואז אין הזבל משתטח כראוי – מפונקים, לכל הרוחות! – ושם, בסמטא, היה גן עדן של ריחות! – אין מקום לבטלנים סמרטוטים! קולוניה צריכה לגבורה, לעזות, לרצון אדיר, לרוח יצירה ועוז הגוף והנפש!».

הדברים האלה שפרצו מפי יוסיל כזִרְמֵי לַבָּה נפסקו באמצע ע״י כניסת נער משרת, שבא בבהלה להודיע, שהסוס הָעַרְמוֹני הצעיר בועט ברגליו, ושמא ישבור את האבוס. לא אמר בפירוש, אבל נִכָּר היה, שהוא מבקש את האדון לבוא בעצמו אל הָאֻרְוָה.

– «אִסרוהו בעבותים, או הוציאוהו החוצה! – קרא יוסיל אל הנער, ויוסף לאמר: הקרוא תקרא לי גם כשהסיָח יכשכש בזנבו? שוב אל האורוה! אב׳לי, לך אחריו!».

הנער יצא, ואב׳לי אחריו.

– «זה הוא שימק (שמעון) בן העגלון ישראל׳קה מהעיר הסמוכה – אמר יוסיל בפנותו עתה אלינו – יש לנו כל כך בעלי עגלות!: זהו מין יהודים שאפשר לסגלו לעבודה, רגילים אצל בהמות;: אבל בחור זה עוד לא הסתגל. רגיל בסוסים עירונים ולא כפריים. אויר הקולוניה ופת קיבר שלנו יחזקוהו».

כעבור רגע שב אב׳לי, רמז לאביו שהערמוני נכנע.

אז הזר יוסיל וקשר את חוט השיחה שנפסק: «לבם לא הלך לאחוז אֶת ומחרשה, רק ענים ומרודים אלצום, וכמעט עלתה בידם להותיר מעט כסף מממכר תבואתם נפזרו לכל רוח – לא כולם אך רובם. המעוררים הראשונים לא ראו מראש, כמה קשה הדבר, כמה נוראים הם המכשולים, ויבחרו חלוצים מכל הבא בידם, בלי בחון אותם, אם ראויים והגונים הם לעמוד בקשרי המלחמה, כי אמנם זאת היא מלחמה! כמעט פרץ המשבר הראשון נסו רובם מהמערכה, וידי הנשארים רפו...».

הוא טרם כלה לדבר, ופתאום נשמע רעש המון גלגלים של כרכרה ושעטות פרסות סוסים דוהרים ונחרָתָם, הכרכרה עמדה לפני שער הבית, וממנה ירדו אנשים אחדים.

יוסיל הציץ בעד החלון. «הממשלה שלנו» – אמר בקול אי־נפקא־מינאי, כאילו היה רגיל בכך; ובפנותו אלינו הוסיף: «בקורים כאלה הם מעשים בכל יום, בקור זה לא יִמָּשֵׁךְ, בבקשה, שבו תחתיכם!».

שני מיני נפשות נכנסו ברעם ורעש. הנַצ׳לניק זֶמְסקוֹי סטרַז׳י לופַּטְקין ועוזרו גַנֶבסקי. הסתכלתי בצלם דמות תבניתם. הראשון־ענק־הקומה, ראשו עליו כאבטיח גדול, גרגרותיו בשתי מכפלות, עָרפו עורף פר, בטנו עֲרֵמת חטים, גובה לו ויראה לו כעוג מלך הבשן, קֵצֶף עם עינים אמוצות, עַיְפוֹת, לא מביעות מאומה, מאומה, הָרוֹת שכרון; והשני – חוליגַן קטן ואיתן, צבע עורו כמראה קלִפת הבצל, שני קצות שפמו כשני מטאטאים של שערות סוס, עינים ירוקות, דוקרות, חוֹחוֹל או פולאני מרוסס, שניהם לבושים בגדי צבא, וכפתורי מעיליהם נוצצים כעין נחשת קלל.

הַקַצַּף נשף כדוד של קִטֹר, צנח בעֳבִי גביו על כסא־ההסב של בעה״ב שקם ממקומו. מִשְׁמַן בשרו עצר בעד נשימתו. החוחול, שריחו היה נודף י״ש עם זפת, ישב על אדן החלון. זה האחרון העיף עלינו מביט אורב של מרגל־חרש.

רגעים אחדים היה כל הבית כמהפכה. הגברת ואב׳לי קמו ממקומם, ויסוגו אחור ויתלחשו. אך יוסיל ישב במנוחה על כסא אשתו שעזבה את מקומה.

– «במה אוכל לשרת לפניך, אדוני הַנַצ׳לְנִיק ?» – שאל יוסיל בקול נמוסי קר ; התמרמרותו הפנימית היתה כבושה.

– «ראשית» – הריע הַנַצ׳לְנִיק זֶמסקוֹי סְטְרַז׳י בקול עב וצרוד – רעבים וצמאים אנחנו ! מקוז׳יַא־בולקא אנו באים – יקח השטן ! אין עקבות מסבאה – יקח השטן ! אדם עשוי למות ברעב – יקח השטן ! – זאת היא ארץ גזרה ! – יקח השטן !».

החוחול נענע בראשו לאות הסכמה.

יוסיל רמז להגברת, והיא הגישה לשני האורחים האלה צנצנת חלב עם פת לחם חטים ונתח דג מלוח לכל אחד. לגימה זו נבלעה ברגע אחד. תוך כדי לעיסה וגמיעה בִּדח הַנַצ׳לניק: «אין אף טפה של י״ש בביתך – יקח השטן ! כנראה, הנך עומד עוד במרדך כנגד משקים חריפים, אדון יוסֶק !...

– «כן, אדוני הַנַצ׳לניק !».

– «ועתה – הרעים יָבו ביסוֹקוֹרוֹדְיָה – נגש אל העסק בעצמו ! גַנֶבסקי ! הפרוטוקול !»

החוחול משמש בכיסו ויוצא גליון מְקֻפל לרביע: בפקודת הוד קסריותו... אנחנו וַסילי ניקיפירוביטש לופטקין... בקרנו בקוז׳יא בולקא, גמינה של גרילובקה... בקולוניה של היהודי מוטיל טודרוסוביטש זילברפלד... ולא מצאנוהו עובד... «הקולוניה היא עזובה...».

ואחרי כלות גנבסקי לקרוא את הפרוטוקול, הפנה יָבוֹ ביסוֹקוֹרודיה את אבטיח־ראשו אל יוסיל, ויאמר בכל הדגש החזק עד כדי הרשָׁאַת כובד נשמתו: «אדון יוסֶק, אתה ערבתו, ואתה תשלם בעדו, או תשב בכלא !».

יוסיל ענה בקול שקט: «כן הדבר, אדוני הַנַצ׳לניק, אני ערבתיו, ואני אשלם, אם יחַיבני בית־הדין, אני רוצה אך לבאר לך את סבת הדבר».

— «אין לי כל עסק לדעת סבת הדבר, אתה רגיל לְהַפֵּךְ תמיד בזכותם של היהודים שלך!» — צָוַח הלה בקול שלטוני ובאבטוריטה של כפתוריו הנוצצים.

— «אדוני הַנַּצ׳לניק!» הוסיף יוסיל בעקשותו המורגלת — הנני נכנע למסירת מודעתך, שאין לך עסק לדעת סבת הדבר, לך אין עסק בזה — טוב! אין אני רוצה להציע לפניך, דאוני הַנַּצ׳לניק, שיהיה לך עסק בזה. אבל מכיון שכותבים פרוטוקול, חשבתי שצריך להוסיף כל מה ששייך לאותו ענין»...

יב בִּיסוקורודיה הואיל לכעכע. הוא אמר בלבו: «יקחהו השטן», אבל בפיו אמר: «ובכן!...» השיב אָמֵן חטופה, וגלוי היה כי לבו בל עמו.

גנֶבְסקי פרש את הגליון, התחיל מגרד ושורט וממשמש בקולמוסו, ומחכה לְהַקְרָאָתו של יוסיל.

ויוסיל הקריא: «מעיד אני על זילברפלד ועל משפחתו שעבדו את אדמתם באמונה במשך עשר שנים... התנהגו כהוגן... התפרנסו בקושי גדול... שלמו כל חובותיהם... כולנו חייבים בכבודה של משפחה הגונה זו — אך אשתקד היתה שנה רעה... בחצי חודש יוני עוד היה שלג אשר קלקל את נבטי צמחי התבואה... השיפון צמח כקומת תלתן... החטה לא עלתה כלל בחרבוני קיץ... השעורה גדלה קלחים נמוכים וצהובים... שבולת השועל קשקשה ברוח בשלָמֶיהָ רֵיקי הגרעינים... עשבי המספוא היו דלילים כל כך, עד שהמגל לא תפס אותם... מסים וארנוניות צריך היה לשלם»...

החוחול הפסיק. «זהו כתב דלטוריא כנגד הממשלה» — שרק בקול חד מביע לוֹיַלִיות נעלבת.

— «לא כנגד הממשלה, אלא על דברים כהויתם אני מעיד» — ענה יוסיל בקול שהיה גלגול אותו הקול אשר בו דן בימי עלומיו עם רַבו, כשזה קָבַל עליו, שהוא פוגע בכבוד המפרשים — אני מעיד, שהוא צ ר י ך היה לשלם, וגם שלם. כולנו משלמים. אבל לא נשארה לו אף פרוטה אחת לפרנסה, בקש הלואה, ולא קבל. על כן ערבתיו, וגם אשלם, אם יחיבוני השופטים. רוצה אני רק לברר את האמת, שהעלוב הזה לא התעצל בעבודתו ולא ברח... הוא שגה רק באחת, שלא הצטייד מקודם בצרכי אוכל נפש ובתבואה לזריעה... אבל גם הרבה אכרים ממש נדלדלו... ברחו... אַנטֶק בֵּידָא, מַרְצִ׳ין שַׁפְרַן, סְטֶפַּן אוֹלְדַק... יֶנדר׳זֶי לוֹקֶטֶק התנפל לתוך הנהר וטבע... יַאן סלוֹנצַ׳ק תלה את עצמו על אונקלא בעלית הגורן!».

הנצ׳לניק קם בחמתו, רטן בין שפתיו הצָבות אי־אלו בטוים בלשון לא נקיה, ויצא, בסגרו את הדלת אחריו בחזקה, אך גנֶבסקי נשאר עוד, משמש, כאילו חפש איזו אבדה, שוב ישב על אדן החלון, שוב קם ומשמש, שוב ישב, הסתכל אל יוסיל, הסתכל מסביב, שאל: «ועתה מה?», יוסיל לא ענה דבר, אז קם החוחול, ויצא גם הוא.

כאשר סָהַר החדר, פנה אלינו יוסיל, ויאמר: «זוהי הממשלה שלנו! אתם יודעים, למה נשאר זה... הרי זה הוא סניף לפרק הקולוניזַציה שלנו. מן הטמיון באה ואל הטמיון תרד, בעֶקְיָה של רשעות זו ושחצנות זו, הכל

ילך לאבדון... נעשינו ביד הַשִּׁכּוֹרים האלה למין קוביא לשַחֵק בה וכעין לימוֹן לְסְחִיטָה»...

— אם כן למה אתה מתאונן על אחינו הקולוניסטים? — שאלתיו בתוקף הרושם האחרון שהתחקה בלבנו מהבקור הזה. «טוביה חטא וזיגוד מינגד?».

— «זה לחוד וזה לחוד» — השיב יוסיל. «הממשלה הרעה היא מכת מדינה, בעָוֹן בצעה ועריצותה צרות רבות מצאונו, ואין עצה, אם לא נלחם בעוז לנפשנו ולרכושנו תעשה בנו הממשלה כלה, אנו מחויבים להלחם, בהתמדה ובתקונים יכולים אנו להחזיק מעמד, גם אותי תקפו תלאות רבות, ביחוד מפני שאני עומד בדעתי לבלי תת שוחד אף פרוטה אחת, ואתם רואים, שאני חי וקים. אחוזתי קטנה, אבל אני מתפרנס. השבחתי את הקרקע, הגדלת־ את שטח הירקות, הכנסתי שכלולים לענף הנטיעות, גדלתי סלק, גזר, כרוב, צנון, התקשרתי עם שוקי ממכר שונים, שקדתי על זמירת העצים וסיודם, כך צריך לעשות, אך לא שמעו בקולי!»...

לא הספיק לכלות את דברו — רשרוש וצלצול חדש. מה קול השאון עולה? ז׳נדרם נכנס. בריה גבוהה, צהוב־שער, פנים שמנים וטוחים מלאים אבעבועות שחומות, עינים מביעות תביעה שתקנית, וכמו מדיגות במכמורת, חוטם — תרטימר בשר, מופשל כלפי מעלה, טפוס מונגולי — תלבושת השרד בלה קצת. פנה אלינו: «מכתבי מסע! ומה מעשיכם פה?».

הראינו לו את מכתבי המסע ואמרנו, שהננו מאספים ידיעות ע״ד קולוניסטים יהודים, ושיש לנו רשיון מהגוברנטור. בתחלה כעס, ואח״כ נבעת. הגוברנטור ורשיונו — זה היה הסילון של צונן שהוצף על ראשו. נסתלק, כנראה, אומלל ואובד עצות — לא זה היה הדבר אשר בקש.

הגברת גמלתנו בבת צחוק של נחת רוח. אף היא היתה מרוצה שיש לנו רשיון מהגוברנטור. היה לי הרושם, שבה״ב איננו מרוצה ביותר. כשרות זו לא היתה לפי טעמו. «כל מיני עסקים כאלה — רטן — היזקם מרובה מתועלתם! היודעים אתם, בשלמה כל החטוט הזה? בשביל שיתחבו להם מטבע לתוך הכף, בשביל זלילה־וסביאה. באמת אין רשות כלל לה«זמסקאיא סטרז׳» לרגל את הקולוניסטים. זו היתה איזו פרוצידורה בשנות הששים, אך פקחו מעליה את הגל, אחרי שכבר נקברה, משום בצע וליסטות. לא רציתי להציגכם לפני הנצ׳לניק, שמא יסתבך הדבר עוד יותר. כנראה, נזדרז גנבסקי להבהיל הנה את הז׳נדרם, שהיה עמהם כמאסף־למחנה. נצא מפה החוצה, שמא יבוא עוד מין נפש חדש — ה«בויט גמיני» — לכל השנים השחורות! — גם זה משחר לטרף... תמה אני שלא בא עוד... בודאי יבוא... גיהנום כלה, והם אינם כלים»...

הדלת נפתחה ברעש. נכנסה — לא נכנסה, אלא פרצה קשקא, נערה פולאנית, לבנבנת שער כעין הפשתן שפחה מ«הפרות», בשורה! «העקומה המליטה עגל!».

— «בשעה טובה ומוצלחת» — חיֵך יוסיל — עוד סבה אחת ליציאה, לרגע

אחד אסור אל הרפת. פרילי! שפתי את סיר־החמים תחת האוג! נטייל מעט. ואח״כ טה!»

יצאנו עם בעה״ב. אב׳לי נלוה עלינו. הגברת נשאה את סיר־החמים.

ט

— «חוה פעוטה זו. עם רכושה החי ורכושה הדומם הריהי מילתא זוטרתא — פתח יוסילי אחרי שובו מהרפת. וכשישבנו כולנו מסובים לפני שולחן קטן תחת האוג. ששם זמזם ורתח סיר־החמים — אבל כמה טפול וטורח יש בה! ה«עקומה» ילדה קודם זמנה... דבר זה מעביר קו על כל חשבון־המשק שלי. בנוגע לחלב... אבל כל דעביד רחמנא לטב עביד... המספוא... אינני בטוח השתא בשפע של מספוא. בקציר טוב אני בטוח — עד כמה שאדם יכול לבטוח במזג האויר... אבל השחת... אחרי שנת שדפון ובצורת. אגב. אב׳לי! — פנה אל בנו הבחור היושב עמנו — הראית. שהעשב איננו גבוה כמו לפני שתי שנים בעת הזאת. ושהוא עלול לצמיחת יבלית מרובה?»

— «אין רע. אבא! אבא רואה־בעבים! כיצד אפשר לדעת כבר עתה שיבלית תצמח? שאל אב׳לי.

דומיה. יוסיל צלל במחשבות. הגברת מזגה את הטה.

חשתי בנפשי. שקשה יהיה להזיז את יוסיל מהמקצועיות. ולשקלא וטריא בדבר פרות היולדות לפני הזמן וע״ד סכנת יבלית במספוא לא היינו. לא מוכנים ולא מעונינים כלל — מצאתי לנחוץ. לנסות התקפה חדשה. חפשתי ובדקתי בזכרוני את כל הנמוקים בדבר שליחותנו. אמרתי לו. שאין אנו משתוממים כלל. שהקולוניזציה היתה קשה. ועדיין היא קשה. ושיש להם לאכרים מרי־יומם וצרת פרנסתם. וביחוד היהודים העירונים. עד שנתמחו בעבודתם לחרוש. לטעת. לזרוע. גם לרכוב. לשחות. לירות. לצוד וכדומה. ושיש דרכי־מחשבה ומנהגי־חיים אשר הסכינו בהם בעיר. ושם היו יפים בזמנם ובמקומם. ובשדה נהפכו להם כלי־נשק למלחמת־הקיום האלה לרועץ. אין לתמוה — הוספתי בהתרגשות קצת — כי רק מעטים בודדים יוצאים מן הכלל נסו לעשות את השנוי העז הזה בחייהם. הנסיון לשנות את טבעם מתחלת ברייתו. כיצד? בעד שעל עפר. בעד נזיד עדשים יֵצאו מהעיר. מהקהלה. מכל עולמם למדבר בין הגויים? המשטים אנו בהם? «המבלי אין קברים ?» — וברתת וזיע סימתי — על כן בואו ונחזיק טובה לאותם המעטים שעשו את ההתחלה. וגם אם היו בין אלה מקצתם. שלא היה להם אורך־רוח או דיקנות «לעסוק — כמאחז״ל — בניכוש בשעת הניכוש ובעידור בשעת העידור» — אין לאמר נואש. ההתחלה נעשתה. ועתה — «פרצידא דתותי קלא כיון דנבט נבט». התנועה הזאת היא כללית. חיבת ציון... קולוניות בארץ ישראל... קולוניות באמריקה הצפונית. בארגנטינה. רצוננו לשמוע את דעתך בענין זה!».

ראיתי שכשהזכרתי את ארץ ישראל נזדעזע אב׳לי ועיניו התיזו נצוצות. היה לי רושם כהה. שהחלק הנאומי של דברי החטיא את מטרתו לגבי יוסילי.

ורק מאמרי חז״ל ערבו עליו כגרסא דינקותא וכזכרון נעים. לא עברו רגעים אחדים והשערתי זאת נתאשרה עוד יותר מדי!

— «ראו מה ביני וביניכם!» — אמר יוסיל כשהוא מעלע את הטה מכוסו — אתם, סופרים ועסקני־כרכים, רגילים להביט בסקירה אחת מסוף העולם ועד סופו, ואני אכר אדוק בערוגתו שאיננו יודע מכל הנעשה מרחוק, ושהוא בבחינת אדם קדמאה. אתם באים מעולם האצילות והרעיונות, ואני איש מעולם המוחש וההויה. אתם בזים לקטנות, ואני מטפל אך בקטנות. אני מבקש — לא את הטעם, לא את הכונה, אלא את הממש. אינני יודע לא את אמריקה הצפונית ולא את ארגנטינה, ואינני יכול לפסוק בזה הלכה, מפני שאין דרכי להחליט בענין שאינני בקי בו; עפ״י אומד הדעת אני משער, שהאנשים אשר לא יצלחו לעבודה פה, לא יצלחו גם שם. אין גן עדן בעוה״ז. החיים קשים לעובד אדמה בכל מקום, ואם אין שם יסורים של מלכות הרשעה יש תלאות אחרות. והאדמה — יתנו חנם או לא? כל חקלאי יודע, שהאדמה בעצמה חשובה מעט. העיקר — העבודה, שהפלח משקיע לתוכה. הדבר קשה — אמר מר — ואין להתפלא על העירונים שמאנו לצאת, או על האנשים שלא התמידו ולא דייקו. האם אני אמרתי, שיש לתמוה? הֲקמתי עליהם כקטיגור להעלותם לגרדום? אני אך בררתי את הקלקולים כהויתם. ובנוגע לארץ ישראל — ודאי היא חביבה ויקרה בשעתה ולדורות ולעתיד לבוא. אבי ז״ל רצה לעלות לארץ ישראל, ולא זכה, וככל יהודי אני בוכה, מצטער, חולם, עורג לארץ ישראל — אבל מה אני יודע על־דבר ארץ ישראל? שאלו את אב׳לי!» המלים האחרונות נשמעו בהברה של בדיחה, אב׳לי התעורר. אותו אב׳לי, אשר כל היום, במשך השיחות והמאורעות הקטנים, התיחס אל אביו בהדרת כבוד שהגיעה עד בטול הישי, היה פתאום לאדם בפני עצמו.

— «במחילת כבודך, אבי מורי! — קרא אב׳לי בהתרגשות עצומה ובקול חודר לב — המפורסמות אינן צריכות ראיה! ביל״ו ואחרים עלו לארץ ישראל, והם הראו שאונו הפנימי של עמנו לא עזבהו, ורוחו הכביר עוד חדש עמו, עוד דמו חם בקרבו, ואותות חיים נכרו בו. תקוה אחת נשארה לנו, והיא, לעבוד על אדמת ארץ ישראל. זהו לפי שעה אך זיק, אבל הזיק הזה עתיד להיות לשלהבת־יה! הובה לתת עוז ותעצומות למתחילים שמלאכתם מלאכת שמים. חובה לחגור את כל מאמצי כחנו ולהצטמצם רק בדבר הגדול הזה, ולא לבזבז את כחנו ביגיעות שאין בהן נפשיות. שם אנו בטוחים, שהצעירים אשר יגדלו יהיו בנים נאמנים לעמם, כבני כל עם בארצו. חבת הארץ תקל את העבודה הקשה. פזיזות וקוצר־רוח מהגלות מוצאם, ובגלות תשארנה. לארץ ישראל לא ינהרו העצלים האחוזים בחבלי עבותות מנהגיהם, שמה ינהרו החזקים, האמיצים, הרעננים, — ולדבר הגדול הזה יעזרו כל היהודים, מחויבים כל היהודים לעזור! ואם לא — כחות אדירים וחיים רעננים ילכו לאבדון, ותקות ישראל תדעך בחשכת יגון ואפלה נצחת. אך לא! לא אבד נצחנו! נצח ישראל לא ישקר!...».

על שפתי יוסיל רפרף צחוק קל עם ארשת פני איש המקשיב לפטפוט תמים של תינוק.

– «כמה פעמים שאלתיך, ועתה הנני שואל אותך עוד הפעם: מאין אתה יודע כל זאת? ההיית בארץ ישראל? העבדת שם את האדמה» – תמה יוסיל.

– «מאין אני יודע? – הוסיף אב׳לי להתרגש – ממקום שכל העולם יודעים! מהעתונים, מהספרות!» – והתחיל למנות שמות בני־סמך מפוארים, שורה של סופרים, דגל מחנה «חובבי ציון».

– בני, בני – השיב יוסיל – איסתרא בלגינא קיש קיש קריא. כשאתה מצלצל בשמות, עולה בזכרוני המחלוקת שהיתה בימי בחרותי בבית המדרש כשהיו מזווגים בפלפולים ביצה שנולדה ביו״ט עם המגרש אשתו ראשונה שהמזבח מוריד עליו דמעות וכדומה. גם שם על כל שאלה פשוטה ותמימה ששאלתי עופפו על ראשי כלהט החרב המתהפכת שמות רבנים וראשי תיבות שלהם, ואני לא נתפעלתי כלל, ואֲדָא אפקוני מבי מדרשא, ואתה אומר לנצחני בשמות!».

ואלינו פנה, ויאמר בשקט־רוח: «כל חלש יסמך אל הקיר. מילדותי ועד היום הזה הריני חי נושא את עצמו ולא חלש נשען. בבחינה זו, דרכי דרך אבי ז״ל שהיה דיין. אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות. לא הייתי בארץ ישראל ואין אני יודע, אם מוכשרת הארץ ההיא לעבודת האדמה, וגם את האנשים העובדים שם לא ראיתי ולא ידעתי».

ידעתי שהדברים היו אמת לאמתה לפי הכרתו של איש הממש הזה, שנתגשם בעיני כמחאה חיה וקיצונית כנגד העיוניות שלנו העניים במעש והעשירים בהרהורים. הכרתי זאת מהנצנוץ שבעיניו, מהצלצול שבקולו.

השיחה נפסקה על ידי המשרת בן העגלון ישראל׳קה שבא להודיע, שסוחר התבואה ר׳ יואל פינקלקרויט בא עם שותפו לראות את פני בעל הבית. באו, מזגו להם טה, שקלו וטרו על דבר התבואה. במשך אותו רבע־שעה נתרחקנו לטייל פורתא עם הגברת ועם אב׳לי שהיה נרגז מאד.

אחרי שובנו, אמר יוסיל: «הסוחרים האלה הציעו לפנינו גם הם עסק שכזה, למכור להם את התבואה קודם שצמחה. אמרתי להם: אין אני מוכר דבר שלא בא לעולם, אפילו תבואה בשִׁבֳּלֶיהָ בקמה אין דרכי למכור. אני צריך לראות את התבואה מקודם!»

שבנו אל הבית. השיחה נמשכה. רציתי לעזור לאב׳לי, ונסיתי להעמיד את יוסיל על נקודת־הראות הנכונה. אמרתי לו: «הדין עמך בענינים שבין אדם לחברו, ואולי גם בביהמ״ד. אבל כלום זו היא אַמַּת־המדה המתאימה לענינים לאומיים? ה ע ם שואף לארצו, ה ע ם מחליט, ולא דיין זה או אחר אחרי אשר בחן וראה! – צריך להסתכל בענינים כאלה במבט היקפי וכולל... לא לפוצץ ולהפריד אותם לרסיסים...»

יוסיל התהלך בחדר הנה והנה, שלוב־ידים לאחוריו. פניו הביעו חבלי

לידה של מחשבות קשות. «קראתי, קראתי זאת אלף פעמים. יודע אני לשון זו, אבל אין זו לשוני שלי. עם! — מה טיבו של עובר זה? — היכן הוא? האתם נפגשתם עמו, ראיתם אותו, מששתם — האם הוא עומד מאחוריכם או מוטל בחיקכם?».

רגע חשבתי, שהוא באמת מטורף קצת, אך הוא לא נתנני להתמיד בהשערה מעליבה זו ויוסף לדברי, כאילו הרהר בקול רם: «העם הוא — כל היהודים, או רוב היהודים שבעולם. צריך הייתי לראות אותם ולדבר עמהם מקודם...».

הקנה שנעצתי הפעם העלה שרטון. צריך היה לחזקו. אמרתי: «היהודים הרבים האלה רוצים בעבודת העדמה, ביחוד בארץ ישראל. הלא יש מספר יהודים עובדי אדמה בביסאראביה!».

— «כן! — ענה — שמעתי, וגם רציתי לראות אותם. אבל זה רחוק כל כך!».

אז נגעתי בפצע הכואב: «צרות ישראל, חורבן! ההשתוללות האדומה, הדווים והעלובים, בני ישראל טובעים בים צרה!» רציתי לדעת את התיחסותו לכל אלה.

יוסיל לא אמר כלום, אף על פי שחכיתי לתשובתו. דומיה.

— «ואין אתה מציע שום דבר?» — שאלתי.

אחרי רגעים אחדים עמד מלכת, נזדקף יותר משהיה זקוף כרגיל, קפץ את אגרופיו, וצָוַח בקול עוֹז, הולך וחזק, יורד ומעמיק, מרעיש בכחו את הבית ומלואו: «אני, כאכר, הייתי מתנפל עליהם במַגָּל שלי! הייתי קוצר את הרוצחים ההם כתבן! שערות ראשי סומרות כשאני שומע, שאחינו בני ישראל נרצחים ואינם עומדים על נפשם!» ויוסף לצעוק בקול נורא: «הייתי נותן מגל לכל אחד מהם, הייתי הולך בראש! יעיזו־נא לנגוע בי או בחברי! לכל הרוחות שבעולם! מה אנו? יתומים קטנים? עפר לדוש? הפקר? הותרה הרצועה? אם רבים הם ממנו — ירצחונו, אבל במלחמה!». כל דמו עלה אל פניו בדברו, שרירי ידיו נמתחו, בלורית ראשו השחורה התנפנפה כצַמַּת ארי. בנו עמד מאחוריו נפעם, נלהב, מנענע ראשו לכל מלה ומלה, קולט לתוכו כל הברה, קריצה, כל העויה של אביו הנשא כענק נורא־הוד.

ספרתי לו את דבר נסיונות בולמוס ההגנה העצמית. הוא שתה את דברַי בצמא. נתישבה עליו דעתו קצת. «עושים כל מה שאפשר, אבל מבקשים ארץ... אתה צריך לראות את הארץ!».

ישב ודבר כמו לעצמו: «רחוק כל כך! מה אעשה? — על אשפותַי שלי אגמור חיי! לא אמוש ממקומי!».

ושוב נשתקע בחקירותיו, ואמר: «אני על המשמר פה... כלום יכול אני להניח את עבודתי?... גם זו היא מלחמה! אמנם בלי מלחמה אי אפשר... עוד אי אפשר... אף על פי שלפעמים נדמה לי, ששום דבר לא יוסיף לבוא... עולם כמנהגו ינהוג... אבל הדבר הכי קשה הוא ההכרח להתלבט תמיד עם הבריות. מי יַפְלֶה עתה בין בָּרֵי־לבב ובין נעוי־לב? מבשרי חזיתי אלה, והנסיון

דובר מתוך גרוני··· אינני יודע מה משפט העם במרחקים, אבל פה אני יודע··· ראיתי··· כל האנשים רוצים דבר אחד··· לסדר את חייהם באופן הכי קל, הכי משמח, הכי יפה, והם הם בידיהם עושים את החיים האלה כל כך מגונים··· רק על ידי דברים פעוטים וקנאה בזויה, ובמאסם בכל דבר שאיננו מביא להם תועלת תכף ומיד··· סַנְוֵרים עלו על עיניהם··· אינם יכולים לנצח את עצמם··· אינם יכולים לזוז מדעת החנונים: «טוב גוזל אחד בידים מאלף תורים ברקיע השמים» — תחת לחשוב בגדלות, תחת לחשוב סך־הכל, תחת לדרוך קשת אל מטרה, מֵעֵבר לגבול היום והמחר··· יש שהסבלנות נפקעת, וחיי אדם נהפכים לקטב מרירי, כשהוא מוכרח להכנס במשא ומתן עם הבריות ולהיות להן לקלסה··· יש שאני שואל ומסתכל··· כן, שואל אני, יען כי לאמתו של דבר רוצה אני, למרות כל מה שאני מדבר בגנותם של בני אדם, רוצה אני, שלא אצדק··· אבל אינני דורש עוד משום אדם, שיהי נגרר אחרי, או שילמד עלי זכות — לא זו ולא זו··· אינני דורש מזולתי, מה שאני דורש מעצמי··· מניח אני לכל איש לחיות את חייו, כמו שהוא חושב לנכון··· רוצה אני להיות רק מה שהנני··· סכתי את בשרי בדם של סלמנדרא, ואין עוד האור שולט בי··· זו מלכותי הדלה היא רק ד׳ על ד׳··· אבי ז״ל היה אומר: עשה את עצמך!··· עשיתי את עצמי כך··· כך הנני··· קוראים לי בעיר מולדתי יוסיל «המשוגע»··· טוב··· אולי צדקו··· אבל זה הוא עולמי שלי··· אגמור את חיי על אשפותי!···».

הוא היה אדם כבוש, סגור בתוך עצמו, ובפעם אחת כמה התגלות־לב! נִכּר היה, שהוא מוציא כל רוחו, שהוא מביע את מחשבותיו הכי טמירות.

יוסיל התעורר כמו מתרדמה, קם ואמר אלינו בפנים שוחקות ובחדוה של הכנסת אורחים: «סליחה! אתם נגעתם במקומות כואבים בלבי — שלא במתכוון, והנה השתפך כל הוידוי הזה, אני מתחרט, אבל אין להשיב··· התודענו איש אל אחיו! בבקשה, לינו פה!··· אורחים הגונים שכמותכם!···» ובפנותו אל אשתו אמר: «הלא תכיני סעודת ערב הגונה?» ואלינו אמר: «ערב וראיתם מה פֶּרִילִי יכולה להכין גם בהיסח־הדעת, בשר אין לנו משבת לשבת, אבל יש ביצים שתלכנה ישר מהלול אל המחבת, וחלב לא יחסר, במה דעתירא טורפיזא היא מהני אושפיזא··· הלואי, רבונו של עולם, לכל היהודים!» בשמחה הסכמנו להזמנה.

לַנּוּ שם בלילה, ואחרי כן עשינו עוד יום ולילה, ביום המחרת עשינו כולנו יחד טיול של עונג לכפר דֶמבּוֹבקה, עברנו דרך חורשה, אחוזת אותו «פריץ» של מכונת־הדישה, אלא שבתוכה היו מקומות קטנים מוקצים להאכרים בדין «סֶרביטוטים», החורשה היתה קבוצת־כלאים של הרבה מיני אילנות. היו שם אַלונים, היו עצי לִבנה, צמחו כמה וכמה מיני צַפְצָפה, אבל רוב האילנות היו עצי אורן נושאי־מחטים, בני־פורת מצוינים עטופי הוד ירקרק, גֵאים ופשוטים. למטה, סמוך לקרקע, התפתחו שיחים וחִישות שבעים ודשנים, האֻרְבָּן הירוק ככרתי, קורנית־השדה העבְתָּה, עץ רכיך חִוַּרְיָן־חלבוני, משם והלאה בואכה אל

הכפר, הלכה החורשה הלוך והשתרג, הלוך והצטפף עד שהיתה ליער מְסֻבָּך, מעֻרבָּב ומעֻקל כבעל־בית גדול מְטֻפל במשפחה, עתיר נכסין, שעסקיו וצרכיו, הצלחתו ודאגותיו מלפפים אותו, עולם קטן! לרגלי הארנים הגמישים ורמי־הקומה – אותו צמח ממין האברש, שקורים לו שם רְפָשון (Bahun) או פרחון (Kwiacieniec) שיח נַנָסי דל ורזה עם תפרחת חורורת, מפתה ומבלבל במיצו ובצבעיו החולמים, שבשביל כך מְכַנים אותו גם בשם «יועזר היערי», סקר בפחדָנות וכמו בבושת פנים ממטה למעלה אל כותרות אמירי המחטים החובשים את פאֵרם ברום קרנם ובשְאֵת הֲדָרָם; אילך, חזיז יבש־הטרפים המהֻדק כנואש וכתינוק הצריך עוד לאמו – אל האם האדמה; הלאה, שיח הדבדבניה השחורה, צמח זעיר־צנוע, שנברא לשַמש מזון לתרנגולות־הלְבנה, להלן צצו רק עצי הסָרָך, כרבלות נוצִיות, צִנפות, מְקֻפלות, מקֻמָטות, על הוטרים דלים, נתפשטו ככנפי עופות, מתוחים למעוף, גבוהים כאמה אחת מעל הקרקע, נראים כמתכוונים לחסום את הדרך בפני עוברי אורח וכמכריזים באושת דליותיהם הצנומות: עד פה תבואו ולא תוסיפו! אך לא השגחנו בבת־קול זו, יוסיל ומשפחתו הבקיעו לנו דרך בתוך המְסֻבָּך הזה, ויודע לנו, שכאן מתחלת כברה קטנה של «סֶרביטוּט», כלומר, שפִסַת יער זו היא אחוזת אכר, זה מקרוב נפלה שם דליקה, והאש גלחה כמו בתער־הגלבים את תחתית היער, או, כמו שאומרים שם בלשון ציורית: את בִטְנַת היער על שטח שתים עשרה מדות־שדה, הפכה לפחמים ולאפר את הצאצאים ואת הצפיעות של האילנות, ואח״כ הלכה ולחכה ופִחמה קצת בלשונות־הלהבה שלה את «הפני» ו«החשובים», ה«מרנן ורבנן», חבורתא רברבא של אילנות גדולים וזקנים בגובה מדות־גִזרָה אחדות, הלוך ועלֹה משרשיהם לצמרתם, אך לא יָכלו לטפס למעלה משם, עכשו בצבצו על מקום התבערה בני־אורן עלובים מושחרים כשולי קדרה, כותרותיהם כקרקפות גזוזות סמוך לבשר, מחֻסרי מחטים, אילך, עצי־כופר גאיונים זקופים עם מחשוף מְפֻחָם פטפטו זה עם זה בלשונם, ועליהם עוף הקיכלי – פייטן שאינו פוסק – שרק את שירת תוגת נשמתו לאין קץ, ממשטח האפר של העשב הנשרף בִצבץ עשב חדש, רך, פורה, שופע, ירוק־שבירוק.

עיני יוסיל התיזו ניצוצי נחת למראה העשב הזה, וכפות ידיו זעו כאילו הרגישו דגדוג ענוג: «מְחַיֶה»! באיזו חדוה הייתי מעביר־מוליך־ומביא את חרמֵשי כאן! איזה מעדנים בשביל העגלים!…הוי, מיאַזגא (זה היה שם בעל ה«סרביטוט») הטפש, «הנשרף», למה הוא צועק בקולי קולות? למה הוא קופץ את אגרופיו כנגד מי ששרף את יערו? שרפה שכזאת הלא היא ישועה, ולא אסון, כל מקום שהאש לחכתו – הרי כמו נולד מחדש, רק סומא אינו רואה זאת, אדמת היער מְתֻפנָה מנשורת, מגֻבָב, מזרדים, מכל מיני סחי וחלאה; שקצים ורמשים כלים, וטרף חדש מִתוסף לבהמת־השדה האַכְּרית הרעבה… וכמהין ופטריות גדלים אח״כ בפזיזות קדחתָנית! הנה, למשל גם עכשו, רְאו! הרי כל האדמה מסביב כבר מנצנצת, הכמהין הן עדיין כעוברים במעי אמן, אבל בעוד מעט יבצבצו קדקדיהן, הביטו שמה! הנה הם! כבר בקעו ועלו!

אלא מה? הייתי בטוח, שמקצתם כבר עלו! אב׳לי! חיש! גש הנה! הַגֵש סל! מה? אין סל? פְּרילי, הסינור! סינור מלא כמהין יספיק יותר מלסעודה אחת. הבה, ילדים, נלקט כמהין! כולנו התכופפנו, התחלנו ללקט. המשפחה לקטה יפה יפה. אני ופרץ הצלחנו מעט, תחת כמהין עלו בידינו טרפי עלים. יוסיל צחק: «רְאו את אשר עוללתם! העליתם טרפי עלים, ואת הכמהין דרסתם ברגליכם! לא כך, לא כך! אב׳לי, הראה להם כיצד צריך ללקט. הצליבו, הפשילו רגליכם תחתיכם כישיבת ישמעאלים, ועיינו היטב, הבחינו בין עלי־טרף ובין כמהין! אוי, אוי, עירונים, סופרים, חכמי חרשים, יועצי מדינות, מדלגים על הארצות, מקפצים על חלקי־תבל, אמריקה, ארץ ישראל!... רְאו! היודעים אתם פטריה זו? אתם מסתכלים בה, במחילה, «כתרנגול בבני אדם», הלא זו היא שועָלָנית — הלאה! שועָלָנית לא תצלח... איננה מאכל־אדם... וזו? — — זו היא מה שקורים «זוללת־הגבינה», ראויה לעלות על שולחן מלכים!»...

פטפוט, צחוק, חדוה, הסינור נתמלא. «זהו שפע־ברכה מבורא העולם» קרא יוסיל בהתפעלות דתית, ואח״כ סִיֵם: «כמה טפש הוא אותו מיאזגא!».

במדה שקרבנו לכפר דֶמבובקה, בה במדה נתרבו הנחילים של דבורים. אני יָראתי את עקיצות הדבורים, שהתחילו מעופפות מסביב לנו, ובקשתי איזה אמצעי־הגנה, תחת דבורה אחת שהתנכלתי אליה להרגה, באו מאה מחברותיה. יוסיל נסתכל בי בחמלה, ואמר: «לא, אל תעש מלחמה עם דבורים, עוקצות הן ביחוד את הנלחם בהן. צריך להבין את הדבורים!» מִדֵי לכתנו, ומהמשך השיחות, הוברר לי, שהוא בקי בהלכות דבורים כמו בש״ס. הוא הכיר את הנחילים וידע ג״כ למי הם, על האורן הדק והקְוֻצָּני ששתי זַבְליגות היו לה בבלוריתה, היו שתי כּוֹרות מגופות במוט עץ גדול, בין הענפים, כורות פשוטות בחללו של אילן. «אלה שייכות לפוטולסקי» באר לנו. על גזעו של האורן ההוא, כארבע מִדות גִזְרָה בגובה מעל הקרקע, משך את עיני איזה דף־מדרס, שלא ידעתי, מה הוא משמש. «זהו סֶכֶר או בַלָם להגן על הכורת מפני אותו טורף־מַזיק שקוראים לו: זאב או דוב זולל־הדבש — מין גשר של נסָרים מְבֻקעים, מְהֻדָקים לארבע כלונסאות שטוחים לרוחב, מְצֻלבים ומצֻמָדים לאילן» בֵאֵר יוסיל, ויוסף בבדיחה קלה: מכאן נתבארה לי סוגיא קשה במס׳ עירובין שכל המפרשים נתקשו בפירושה, מפני שלא ראו דבר זה מעולם... כשנשוב הביתה אַראה לך את הסוגיא, כדי לשמוע מה דעתך על זה... סדן זה הוא מהֻדָק בקרקעיתו להכורת ומסֻמר ביתדות חדות. זוהי הגנה בדוקה ומנוסה כנגד החמסן — הרעבתן היערי הלהוט אחרי דבש. כשהוא מטפס ועולה, הוא רואה את הסדן המסֻמר, ואז הוא שב בפחי נפש. עקבות פרסותיו על מחשוף העץ מעידות אח״כ על נצחונה של הפקחות האכְרית... אל תדמו, שכל מה שהאנשים הפשוטים האלה עושים הוא תמיד ולחלוטין נבער ומיותר... יש להם גם מנהגים טובים ואמצעים מעולים שנקנו להם בנסיון של אבות אבותיהם מדורי דורות, ולפעמים צריך ללמוד

מהם... אזלת לקרתא הלך בנמוסיה...» אילך, על עץ־הכופר המשתרג בתבנית מזלג מתרפקת אל האילן כתינוק אל חיק־אֵם הכּוֹרֶת של האלמנה האכרית יֶנדרזֶ׳יובה, «מִכּוֹרֶת זו יצאו נחילים לאין מספר ודבש לאין שיעור», ראיתי שיוסיל מסתכל בכורת זו כמעט בהדרת כבוד, הוא הית מכֻוֶצֶת, שקועה, סרבול תוך סרבול, ובשפולי קרקעיתה השתטח בַּלָם, שכנראה, הוא הולך ונרקב, סמוכים לה עוד שני קְנֵי־דבורים, ומתחתיהם בלָם חדש מבריק בלבנונית עצו קְלוּף־המחשוף. «יֶנדר׳זֶיוֹבה היא אכרית זריזה... כנראה, ניזוקה הכורת, על כן עשתה בלם חדש... כדאי ללמוד ממנה» — רטן יוסיל מדי עָבְרֵנוּ.

היער נִתְרַוַּח — נראתה דשאה קֵרֵחָה, ועליה עקבות תלמים שנתלמו מכבר. אֵי־שם, מרחוק, השמיע קיכלי את קולו בברכו בגעגועי־צער את ברכה־הפרידה כלפי הזהרורים האחרונים של השמש השוקעת והעננים מִשְׁבְּצֵי־הזהב עם גַּוְנֵי ארגמן מהבהבים, המגבילים ממרחק את שולי האפק, כשהם מסתלסלים ע״י רוחות המעלעלות את קרעי מִפְלְשֵׂיהם. — דֶמבובְקה ממשמשת ובאה, קולות זמר, געית בקר וצאן, נביחת כלבים הודיעו לנו שישוב בני־אדם מתרגש. עוד שתי דשאות וחורשת לִבנות, ואחריהן אי־אלו בנינים. מאחורינו נשאר יערו של «הפריץ» עם האלונים העצומים, החָוָרים, הלכש (łyko לפי דעת יוסיל), הדשאות הרחבות והמקומות המוקצים לאכרים עם הַ«סרְביטוט» הנשרף של הטפש מיאזגא — סמוך לכפר, אך השמים, אותם השמים בעצמם, פרושים גם על היער גם על הכפר, תכולים עמוקים ושקטים.

דֶמבּוֹבקה! כשמונים »חלופות« (בקתות), בנויות בשורה אחת ברחוב אחד, ארוך, אבל צר, תחלתו קו ישר, ואח״כ כאילו חשש לפשטות יתרה, כופף קצת אל הצד. כל הבתים חתומים בגושפנקא של דלות, אינם גבוהים הרבה מעל הקרקע, גגיהם עשויים כלונסאות עקולים־סדוקים נוחים מאד להרוחות החזקות לשחק בהן כשהן מנשבות, ולשרוק ביניהן כחלילים, ולעשות עִמהן כל מיני לגלוגים ; הכתלים מְצֻמָדים מזמורות קָנים סתומות ופקוקות באֲכָם בין פצים לחברו וְכָלות בפאותיהן בקרנות וזויות של קורות מְצלבות. מסתכלות הן בקתות הללו אל הרחוב, שבארות־חמר או גלי אשפה מיובשת נמצאים בו בקביעות, דרך שמשות של חלונות דלים, שהשמש זרעה עליהן מתוך סקירותיה הארוכות, שהיא סוקרת בהן תמיד, כעין תבלול מחוספס של פְּרָגִי, תערובת אבק ומוֹץ, שאפילו המטר איננו מספיק לנקות. מעשנות זקופות והגונות נמצאות רק על בתים מועטים הבנוים כל־עיקרם באופן אחר, בעלי קומה, לפעמים עם עלית גג — שם יושבים האכרים העשירים, «עלוקות» הכפר. לבתים אחרים של הרוב, הפרוליטריון הכפרי, יש רק כמין סלי־ערבה קלועים מחוזקים מסביב, לפעמים טוחים בשיד ולפעמים חשופים, ומהם מִתַּמֵּר העשן. על כל «חלופה», למטה מן הדלפה צמודה אל הכותל טבלית קטנה, ועליה צורת אחד הכלים המשמשים לכיבוי דליקה : כאן — דלי, שם אונקלא, גרזן, ויש גם מזלף. כשדליקה נופלת חייב כל אכר להביא את הכלי שעלה

בחלקו, וכך מתלקטים כל הכלים האלה ועבדו קרבותא עם האש. כך היה המנהג מקדמת דנא, עד שנוסדו חברות המכַבים המתנדבים. על «חֲלוּפה» של אכר אחד ראינו ציור חבית. «החבית היא תמיד ריקה» — אמר לנו יוסיל — ומתמלאת רק כשיש גשמים מרובים. יוסיל טרח הרבה ליסד שם חברת מכבים, אבל לוֹפַטקין חשש מעט ל«מְיָטֶז'» (התקוממות), וגנבסקי פחד להתמעטות הכנסותיו. הוא היה עושה «בדיקות», כדי לראות אם נמצא כל כלי במקומו, ואם החבית היא מלאה מים כדין או ריקה, וזה היה מקור להכנסות הגונות, והמקור הזה עלול היה לְהִדָּלֵל כשתְּוָסֵד חברה מסודרת עם מחסן של כלי־הצלה וכדומה. «הנַצַלסטבו» לֹא יָכְלָה לעכב בגלוי, מפני שמהמקומות הגבוהים באו פקודות «לאחוז באמצעים» כנגד הדליקות שהזיקו להטמיון, ותעכב בסתר... עפו מגלות, «בומאגות» ממשרד למשרד, והענין לא זז ממקומו. יוסיל נכנס בעובי הקורה, אחרי השרפה שהיתה בגרילובקה, אשר על אדותיה ספר ה«סולטיס», ששם הציל בחרף־נפש את התינוקת וַלֶּרקא. ה«סולטיס» השכור ספר את הדבר הזה בלשון עלגים, אבל ממקורות אחרים נודעו לי כל פרטי השרפה הגדולה ההיא, ושיוסיל נחרך באופן מסוכן, ושהובילוהו אל הרופאים בוורשה ועוד ועוד. (הוא בעצמו לא הזכיר את כל המאורע הזה אף בחצי־מלה.) בקצור, אחרי הנסיון המר ההוא השתדל יוסיל בדבר חברת מכבים, וכשעמדה לו ה«נצ'לסטבו» המקומית לשטן על דרכו, פנה הרבה פעמים אל הרשות בעיר הפלך, וכבר עלתה בידו לקבל הבטחה לרשיון גמור, אלא שהועד המיסד נסתבך בשאלות התקנות והצטרפות החברים והמנהיגים — דברים שלא היה להם ערך כלל בעיני יוסיל. הוא היה מתענין בעצם הדבר, ולא בכל המקיפים והלבושים והצרופים. עצם הדבר, שהאיש המכבה יהי חזק וחרוץ, שהמים יהיו מצויים די הצורך, ושהכדים והחביות יהיו שלמים. אם אנטֶק ויאן יבחרו ע"י קלפי באופן ישר או מהופך, וכיצד יצטרפו, ואיזה ועדים ייסדו, ויחוסו של ועד זה לועד אחר — את כל הדברים האלה לא הבין יוסיל, ולא רצה להבינם, כמו שבימי ילדותו לא רצה להבין את הפלפולים מ ס ב י ב ל«שור שנגח את הפרה», אלא עמד על עיקר הדבר. — בן כה וכה, חברה של מכבים עדיין לא היתה, והרי שוב היתה שרפה של «סרביטוט» אצל מיאזגא, הטפש אומר, שה«לֶסניטשי» (היערן) של הפריץ שלח אש ב«סרביטוט» שלו, בכונה, בזרקו שמה פפירוסה בוערת, ושהוא יתנקם. טפש!... מה הפסיד?... ולמה הוא מאיים בנקמה?...

כוכב־הערב התלהט במערב, אחרי שקיעת החמה, נשתתקו השקשוקים האחרונים של מחבוטי הכובסות היחפות הכפופות על השלוליות של מים, או נסתבכו יחד עם סלסולי קולות הנערות הכפריות הגומרות את עבודת־היום שלהן אצל מלבני העפר המקיפים את הערוגות בגינות הירק. הכפר התחיל סוער, תוסס, רותח אחרי גמר העבודה בשדה. ברחוב התרוצצו־התגודדו צאן ובקר וכל הפמליא המנומרת של אכרים בעלי־בתים, שכירי־יום, פועלי שדה וסתם המון עם של כפריים. בראשונה בא הרועה הזקן של

הכפר, ושוט ארוך בידו להאיץ את הבהמה במהלכה, ועתה לסיום העבודה, הוא מפוצץ ומקשקש בו באויר בחדוה של נצחון. על רגליו היו מכנסים של בד רטובים, מכסים בקושי את השוקים ואת הירכים, מתנדנדים ומתדפקים מעל לנעלי־הסחבות, הקטנות שברגליו. לאחוריו נרתעת כמעורה לכתנתו חבילה של חפציו וסמרטוטיו הצרורים יחד. על פני הרועה נראו עקבות אדמדמות של יַבחושים הרוגים. אחרי הבקר עף ובא מהיער נחיל של צרעות וזבובים קטנים עם ענן של שער־פלומה עם מעט מוץ ומוך וקרעי עלונים וגרגרי חול. הצרעות גזרו בלי רחמים, והפרות הטעונות חלב רב נפנפו בלי הרף את ציציות זנבותיהן הדלים ולא יכלו להן. — נפתחו המשפתים, הגדרות, והאכרות עשו־השו לקבלת־פנים לקראת משפיעות המזון שלהן.

— «עגלה את שלי, עגלה את שלי, חביבה, יקרה!» — צדדו אותן בנחת־רוח ובפנוק, ובראותן, שהפרות הפליטו מעט חלב מעטיניהן שמלאו יתר מדי, התחילו מתריזות כלפי הרועה.

— «הוי סבא, סבא! למה אחרת היום להביא את העדר להַדְּבְרו? אם זקן אתה ודל כחך, לא היה לך לקבל על עצמך עבודה זו!»

— «דל כחך, דל כוחך» — התלונן ויתמרמר הרועה בלחש, הלוך ורטון בין שניו, כשהוא הולך לצד שדמת־האפונים, ששם סוכתו — הרחקתי היום, למען מצוא מרעה טוב, הא לך «יום טוב». אני «סבא»! כאלו הן עודן כולן צעירות... הוי, פי־נשים!»

מהשדה שבו החורשים גלויי־ראש וחשופי־חזה, פניהם עיפות, רפרפה עליהן אדמומית שקדרה עם חשכה, בטוי של כח גס וצורך הכרחי של שביתת השרירים אחרי עבודת פרך, ידיהן היגעית אוחזות בידות המחרשות הנמשכות על ידי שורים; רגליהם היו יחפות, לא צועדות באון ולא נגררות — דבר־מה בין שני מיני הליכה אלה — וכתנותיהם מופשלות מעל למכנסיהם.

דבר אחד משך את עיני. ראיתי שם כמהלך שלש מאות אמה מקצה הרחוב — החצר הישנה, חורבה, תל של אבנים, רגבי חומה מכוסים עשבים וחוחים. הדרך אשר בה באו החורשים מהשדות עברה לפני החצר ההיא, אך ההורשים — כשעברו הקיפו את הדרך סחור סחור, כאילו מאנו להיות אף רגעים אחדים סמוכים אל החורבה.

שאלתי את יוסיל על דבר זה. הוא המַחֲני אצל הגברת ה«בקיאה בכך»; והגברת אמרה לי: «האכרים מספרים שבחורבה ההיא מתהוללים אימים. אומרים, שבלילות נראית שם איזו «פריצה» לבנה, רצה כחץ מקשת מסביב לחצר, ומיבבת בקול אשר לשמעו כל השערות תסמרנה. לפעמים רואים את הפריץ הזקן שמת לפני מאה שנים, ושעל אדותיו מספרים שהיה רוצח נורא, מכה והורג, ושהיו מותחים לפניו את האכרים על העמוד והוא חובטם בפרגולים ודש את בשרם בחרוצות הברזל, מפני שכל רגש חמלה היה זר ללבו, וענשו מן השמים עתה הוא להתחבט שם בחצר הישנה, וכשהוא יוצא כל הַכלבים שבכפר נובחים, ומי שלא תקפתו עוד שינה אוטם את אזניו ועוצם את עיניו,

ואומר ז׳ פעמים: «מרים, אם־האלהים, הושיעי לי», מפני שלבו הוגה אימה, פן יראה או ישמע איזה דבר נורא, ואז יבולע לגופו או לנשמתו. לפעמים רואים, כעלות השחר, חתול שחורה עולה ומתפרצת מבין האבנים והולכת ורצה במהרה מהחצר הישנה לשדות האכרים, ואחרי עבור היום ההוא, אז בלילה שלאחריו, קרוב לחצות, שומעים איזה קול, יש אומרים קול אדם ויש אומרים קול עוף הינשוף, והוא רוצע אזנים וקורע לב, ואז רומזות האכרות הזקנות באצבעותיהן על החצר הישנה, ואומרות: «הרי שוב מתחיל!».

זכורני, שפרץ התענין מאד בשיחה זו, עשה ממנה מטעמים אחר־כך בספוריו ומשליו.

אני אמרתי: «מקום שכבר יש בו הגדות מקומיות, הוא חשוב מקום».

— ואני אין לי עסק בהגדות — העיר יוסיל בקרירות שכלית — אני רציתי להראות לכם טפח מגולה אחד של חיי הכפר, מפחדים מפני חורבה «ופריצה לבנה» ו«חתול שחורה»; זוכרים, שה«פריצים» היו דשים את בשרם; שונאים את ה«יערן» של ה«פריץ»; חושדים זה את זה בהבערת בערה, וחורשים מזמות נקם; וכשיש צורך ליסד חברה של בני אכרים לאיזה מטרה מעשית, אז הם מתנגחים ומתחבטים — אבל על כל פשעיהם יכסה דבר גדול אחד: הם עובדים! כך עבדתי עשר שנים, רק מתוך כך אפשר לו לאדם לפעמים לעלות מעט יותר ולבנות לו בית במקום יותר גבוה. עשר שנים ישבתי בקצה הכפר הזה... שם... שם... סמוך לחצר הישנה, במקום שהאכרים מפחדים לגור... הוכרחתי לגור שם, יען כי כשבאתי עם חותני ועם אמי ז״ל ועם אשתי, עוד היתה הקולוניה שלנו מוחכרת, והבית שבו ישב החוכר, דמה לבִקתות הללו (הוא הראה בידו על בתי הרחוב שבכפר), ועד שבניתי את הבית, שאנו דרים בו עתה, עבדנו בשדותינו, אבל ישבנו שם, בבית הקטן ההוא, ששם היתה המחלבה הישנה, ועתה בעליו משכירים אותו לקייטנים... זה בית־הקיץ שלנו, כשהחום מתגבר מאד בקולוניה — והשמש לוהטת במקום גבוה... אנו יוצאים שמה לחודש אחד, מפני ששם קריר קצת מהחצר הישנה... אגב, יש לי עבודה בריחיים הסמוכים לשם... זו ינדרז׳יובה האלמנה, שהראיתיכם את כֻּוַּרתה על קרקע ה«סרביטוטים» ביער, זו האכרית החכמה, כשראתה אותי בפעם הראשונה — יהודי אכר, מגודל־זקן — נזדעזעה, ואצבעותיה משמשו במחרוזת האלמוגים, «זר־שושנים» שלה, ושפתותיה נעו איזה לחש של השבעה... ועוד היום... עוד היום... אבל אין רע... נתרגלו קצת... אין אני מתערב בעניניהם, אלא כשמושכים אותי בכח וכשיש איזה ענין כללי, כמו אש, או נהר, אשר אז אי־אפשר לו לשום «גוספודַרז׳» להתבודד ולבנות במה לעצמו... חובת הצבור... אבל, בעיקר, אין אני מוכשר לצבור... מה צבור? עֵרֶמה, אלומה, סך־הכל, הרכבה של דברים שונים... אם כל אחד בפני עצמו הוא טוב ויפה, הרכבתם תהיה עוד יותר יפה...».

היינו כל כך עיפים, עד כי לא יכולנו להשתתף אף בשיחה, «ידעתי זאת מקודם — אמר יוסיל — ועל כן הקדמתי וצויתי לשלוח הנה עגלה עם

סוסים. כשהוא לעצמו, היה שב ברגליו בדרך אשר באנו. איזה כח, איזה קלות, איזו בחרות רעננה ותמימה!

שבנו כולנו יחד בעגלה מרווחת רתומה לסוסים דוהרים. אחד מהזוג היה ה«ערמוני». יוסיל נגש אליו ולטף על גבו: «שקץ, איזה עובדות אתה שוב עושה? שוב בעצת היום!». ה«ערמוני»״ כאלו הבין, הניע את רעמתו וצהל צהלה גדולה. הנוהג בסוסים היה שימֶק. הוא הראה את כל אומנותו ואומנות אביו. «בחור זה» אמר יוסיל «צריך באמת להיות בעל־עגלה. כך בודאי הכריז עליו המלאך ברקיע; אבל מה לעשות? כבר יש לנו בעלי־עגלות עשרת מונים יותר מהצורך — כמעט כמלמדים; צריך להעבירם לאומנויות אחרות» האידנא היו אומרים «אומשיכטען» והיו מפלפלים בדבר פשוט זה בנוסח מדעי. כשבאנו אל הקולוניה, כבר כבשו אותה צללי הלילה, והלבנה עלתה מתוך ענני חופתה בהינומת ערפל וצעיף זהבהב של עננה קלה ושקופה, הולכת דומם בהליכתה העולמית ומציצה בקסם רז מבעד לענפי העצים.

אחרי הסעודה עם פטריות «זוללות־הגבינה» וחביצות וביצים ישר מן הלול וחלב ישר מן הרפת וכל מיני פַּנָּג שהספיקה האדמה מסביב, שפך אב׳לי שיחו על הכנור ויַפלא קולות שרְקמו מקרני אהבה ועדן ויפי־טוהר של חובב־ציון שואף צעיר מתחלת התקופה. לפרקים הרגיז את המיתרים ויזעזע את הנימין בכעס של אמן, ונדמה לי, שבלשון זו הדגולה משבעים לשון, הוא מוחה וקובל כנגד אביו ומשיב על כל קושיותיו של זה בנוגע לישוב ארץ ישראל. הוא ידע פרק בשירה וזמרה באופן מצוין.

פרץ סח עם הגברת בלישנא־דאמא מתוקה שלו. ההגדה של דֶמבובקה לקחה את לבו, ורצה לשמוע עוד הגדות כאלה, שהגברת היתה בקיאה בהן באמת, כמו שכבר העיר יוסיל. אוצר גדול לקח עמו משם.

אני צללתי עם יוסיל בים התלמוד מס׳ עירובין בהלכות לחי וקורה, פירושו ומסקנתו, על פי הכורת של פוטולסקי, נצחני אף על פי שנסיתי להגן על דעות המפרשים. אחר כך שחקנו במשחק האישקוקי, על כל פנים במשחק זה נצחתיו. «לא היה לי פנאי לעסוק במשחק הזה די הצורך» — אמר. האמנתי לו. לעומת זה בהלכות יער ושדה למדתי מפיו ביום אחד יותר משלמדתי במשך חודש מתוך ספרים, ואפילו ממראה־עינים פה־ושם.

לַנו שם עוד לילה, וביום השלישי בבוקר יצאנו. פרידות מועטות היו קשות עלי בימי חיי כאותה פרידה. צידה־לדרך, ברכות, לחיצות־כפים. כשהושיט לי יוסיל את כף ימינו, הרגשתי, שהבוהן חסרה. יוסיל לא הזכיר מאורע זה במשך כל שיחותיו. שתיקתו זו עשתה עלי רושם גדול יותר מכל דבריו.

בילקוטו של פרץ נשארו הלוחות המשורטטים כהלכתם למחלקות ולמשבצות, לכתוב בהן את מקומותיהם ואת שמותיהם של הקולוניסטים. הסכמנו שלא לכתוב את שם המשפחה הזאת כלל. נראה לנו כחלול הקודש להבליע פרק של עילויות זה לתוך סטטיסטיקה. «אף לא מלה אחת בעתונים» — העיר פרץ.

«אפילו ברומנים» הוספתי אני. «זהו אחד מהל״ו» – אמר הוא. השיבותי: «מסופקני, אם יש לנו ל״ו כאלה בין השלושים אלף שבסטטיסטיקה».

הדרך בחזרה היתה נעימה בעגלתו של יוסיל, ושימק נהג. האויר היה צח ומבֻשם, ריח ניחוח. לבבותינו היו. לאמתו של דבר, טובים עלינו ומתרוננים, – אבל בתוך כל החדוה, איזה צער טמיר צבט את לבבותינו – רוח הקודש או נחוש רע?

רוצה הייתי לסיים בכי טוב כאן, אבל הקב״ה לא רצה לשים את הקץ במקום הזה... לא הוספתי לראות את יוסיל ואת משפחתו. כל השאר – קטעים של ידיעות שקבלתי, מקצתן ממנו, מקצתן מאחרים על אדותיו.

כעבור שנה היה מין «משבר» במסחר התבואות, ומתוך כך – במצב יושבי הכפרים. חורשי מזמות בפרקמטיא זו התנכלו להעלות את מחיר תבואות השדה, הפיצו שמועות, שהממשלה תעלה את המכס, וילכו אל הכפרים לאסוף את היבול. כל הכפרים נתמלאו סרסורים, והמונם ושאונם היה כמשק גבים וכאסוף נמלים נצים על רגבי עפר. יוסיל התעקש ולא רצה למכור. אחר כך ירדו המחירים פלאים. הפסיד כמעט כל קצירו ואסיפו. אחר כך העלתה הממשלה את המכס. מצב עובדי האדמה, בעלי אחוזות גדולות וקטנות, נִדלדל כל כך, עד שהממשלה הוכרחה לדאוג להקלת האשרתא החקלאית, או כמו שקראו לה לפעמים: האשרתא המילירציונית, כלומר, הנועדה להשבחת הקרקעות. אז היתה מהפכה קטנה במַכּולת המדינה ובמחית עם רב. נוסדו בנקים חקלאיים. הלוו לאכרים, והאכרים לא יכלו לפרוע בזמנם, העמידו את אחוזותיהם על המקח בפומבי, והרבה בעלי אחוזות ירדו מנכסיהן. נפתל יוסיל נפתולים ונאבק עם מכשולים נוראים, מצא מפגע ושטנה מִצד ה«נַצ׳לסטבו» בהלוואות, לבסוף – השיג מלוה ופרע את השיעורים במועדם. יצא בשלום מן «המשבר».

עברה עוד שנה. סוף קיץ. יוסיל ומשפחתו יָשבו ב«בית הקיץ» שלהם בדֶמבובקה, בסביבות הכפר היתה עבודה מרובה ליוסיל. עתה שבו אל הקולוניה, ששם נשארו אך העובדים והעוזרים, ושימֶק מנצח עליהם. יוסיל השיא אשה לשִימֶק, בת חייט יהודי מהעיר הסמוכה, והזוג היה מצוין בחריצות. הקיץ היה רותח. מכבשונו של חודש־אב רצה נשימת־להט, וַתְיַבֵּש את הנוף. עוברי אורח בתוך אבק הדרכים הבלתי כבושות, ה«פולאניות», היו בוססים בקמח של שיד ובגלים של חול. האפָרים השתרעו חרוכים. השמים התלהטו במראה חִוָר־עָפֹר, מתכות נמוגה. במשך שבועות לא היה אף נטף מטר. לא היתה אף עב קטנה על הרקיע. השָרָב הבליח בתוך היער; נפש־הַמִיץ הירוקה שלו התכַּוְצָה, שוקקת ועורגת. קיטורים ספוגי־שְָרָף עמעמו. טרפי העלים הקדימו יותר מדי לנבול, להצהיב ולהשחים. סתיו מזויף התגנב לתוך היער ודקר לתוך לב האילנות במחטי־שמש יוקדים. הנחל הקטן העובר שם נצטמצם לשלולית שהעלתה הבל; מְרוצו הדק חלחל ועבר דרך תלי אבנים. גם

בנהרות הרחוקים מעט יותר מסביב, שמהם פֶּלֶג זה שותה, בלטו שרטונים של חול עגום.

יוסיל ומשפחתו עברו ביער ההוא, ששם עברנו כולנו לפני שנתים ימים, יצאו מן הדשאות, נכנסו למעבה ה«סרביטוטים», ופתאום הריחו ריח עשן חריף. בודאי נפלה דליקה באחד הכפרים – אמר יוסיל בלבו. אין פלא בחום עז כזה. הוסיפו לנסוע. עברו על פני הכורות, ולעיניהם – תמרות תמרות עשן כבדות. יוסיל עצר את העגלה, ירד ועמד כהלום־רעם: העשן בא מתוך יערו של ה«פריץ»! ומשם והלאה הקולוניה! התאושש, צוה לאשתו ולבנו לשוב תיכף לדמבובקה, ויפרד מהם בחזקה, וירץ לנוכח פניו. הוא רץ לתוך היער, לרגעים נכשל בשרשים עקומים, בסירים סבוכים, בקמשונים וחרולים, המעיד פעמיו על חלקת מחטי־אורן. רץ כברק אל הנחל הקטן, ששם היה שואב מים – יבש! הוא גנח מלבו, רקותיו תופפו. הפחד לקולוניה נתן לו אברי הצמרות התיזו את ענפיהן אל פניו – פתאום, שחור ואדום יחד, כמו סער סומא, שובב ופרא, סער אדום, היער בער! גלגלי אש הרעימו, נחשי להבה זנקו התגוללו בהושך, גמאו שיחים, תפשו את האלונים, המו והתפרצו בזעף בתוך אמיריהן. הוא נטה הצדה, רץ ועשה קפנדריא לקצה היער, הגיע למקום שמשם רואים את הקולוניה, וירא את ביתו – מדורת אש. הוסיף לרוץ בכל שארית כחו, הגיע אל המקום, צעק: זרו עפר! הבדילו בחפירה! עוד הספיק לראות את הפועלים, האכרים, המון גדול, שימק רץ מסביב, מפקד – ויפול מלוא קומתו ארצה, ולא ידע דבר עוד.

אך ביום המחרת ראה את עצמו בהדר הבית בדמבובקה, ואצל מטתו – אשתו, בנו, ואחדים מאכריו. כשפקח את עיניו, היתה שאלתו הראשונה: הנשרפה איזו נפש אדם? – «לא!» היתה התשובה שהחיתה את רוחו. אז קם ויבקש לתת לו דין וחשבון. ספרו לו, שהיתה שרפה גדולה ביער, וממנה נפלו כידודי אש על ביתו. הבית נשרף כולו, הארוות והרפתים וכל נפש חיה ניצלו. עמד יוסיל ויברך את האלהים.

עוד ביום ההוא שב לעבודתו עליז, צוהל. «נבנה בית חדש!». הוא הצטער אך על היער הזקן. אמרו לו, שתפשו את מיאזגא, בשפכו נפט על האילנות, וברור הדבר שהוא היה המבעיר את הבערה. «לבי נבא לי זאת – אמר בכעס עצור – הטפש! בעד הסבך שלו, שיצמח מהרה על קרקע האפר, שלח אש ביער שכזה, שברכה מרובה היתה בו בעד כל המחוז, למען קחת נקם מה«פריץ», ומפני שבלבו תססה שנאה אל היערן! «חם» שכזה!»...

יוסיל מכר מספר משדדות ומחרשות שהיו מיותרות; הוביל לשוק סוס, שלא היה לו צורך בו; הקציר הכניס מעט בקיץ ההוא, בצמצום די מחית ביתו ובשביל זריעה, אבל פרי העץ צלח, וממנו מלא את החסרון, הותיר לעצמו פירות־שמור, והשאר מכר. גן־הירק היה במצב טוב, מפני שדאג בזמנו לכלות את היבלית ואת הטפילים. רצועה אחת של קרקע, שנשארה בור מראשית התישבותו מפני החול והחרולים הרבים, הוכשרה על ידי זבול

מלאכותי, וכבר העלתה עשב גבוה ותעזור למרעה בהמות־העבודה, והיה בטוח, שתקופה של פוריות יותר חשובה מתרחשת לבוא גם לרצועה זו, נאזר בתוצאות הללו, יכול היה לפנות אל הבנק ולבקש מלוה של מחצית הוצאות בנין הבית החדש, מפני שהמחצית הראשונה היתה כמעט מונחת בקופסא, הלך וקנה עצים ולבֵנים במחיר השוה, כמעט בזול, מפני שהפרוטה לא היתה מצויה אז, ורבו הקופצים על ממון מזומן מהקופצים על סחורה, הַמֶרֶץ הטבעי, הממלא את הויתו מכבר, התחדש מִשֶׁקֶרֶב לעבודת הבנין, הזמין תכנית אצל ארדיכל מומחה, שׂכר בונים, פועלים, פחחים, זגגים; הוא ובנו ואשתו פקחו על כל פרט ופרט שבעבודה, היו הראשונים בבוקר והאחרונים בערב על המגרש, הוא לא שנה את מקום הבית, בנה אותו סמוך למקום, ששם עמד הבית הנשרף, מפני שהאוג המהודר עמד רענן רם ומתנשא כמאז בקומתו הגבוהה, וקול הרון והזמר של מאות חוגְאִים במקהלותיהם בין הענפים וטרפי העלים הענוגים נתן לו עוז ונחת, עמד הבית החדש! האכרים מסביב באו, השתאו למראה הבנין החדש הזה אשר בנה Zyd Josek, ה״פרוֹבושק״ הצעיר, עממי ועסקן מקוראי ה״רוֹלא״ (שבועון אנטישמי בוורשה) אמר בדרשתו על הבימה ביום א׳ לשבוע: «ראו! מה בין «נשרף» שלנו ל«נשרף» שלהם! מיאזגא ויוֹסֶק! קחו מוסר!», פוטולסקי, האכר החשוב בדֶמבובקה, שבהשפעת יוסיל נדר מן היי״ש, בעָמדו בקרב המון האכרים בשעה שהסתכלו בבית החדש, אמר: «הרי זה !gospodarz pełną gębą (אכר בעל־בית כדבעי), מקצת הזקנים הסכימו, אך הצעירים רטנו, «מה אתם רוטנים?» — צָוַח פוטולסקי — «האין יוסֶק „poczciwe żydzisko"? הלקח מכם דבר?», A jeno (אבל) — הוסיפו לרטון — מלה שיש בה גם הסכמה גם מחאה,

שלום ונחת בבית החדש, אך כעבור שנה קבלתי ידיעה מעציבה מאד, פרילי מתה! צנה אחזתה, נפלה למשכב, הבהילו את החובש, המחלה קשתה, הביאו את הרופא מהעיר הסמוכה, התהפכה כשבועים בחבליה, דלקת הריאה — מתה! מעודו לא היה ליוסיל מכאוב כמכאוב הזה, רוחו חֻבלה, אשת נעורים, אהובת הַיַלְדות! היא היתה חברתו ואשת בריתו, וישען עליה כעל מבטח עוז, כעל חומת ברזל, והנה בלהה! לֻקחה ממנו בדמי ימיה וימיו! יכול היה להוסיף לנהל את המשק בשדה וביער, כי המשק היה ערוך בסדרים טובים, דבר דבר בעתו, על כַּנו ועל מקומו, אך הבית נשאר כאניה שנשברה בלב ים באין משוט ובאין מלח, ספינה שאבד קברניטה! האסון הזה עכר את שארו וַיְקַדֵר את חייו,

לפצעו הנורא הזה יכל היה למצוא צרי ותעלה אך באהבת בנו אב׳לי, אשר נפשו היתה קשורה בנפשו, ובעבודתו בשדה וביער, ואולם כמו מסך ומחיצה הבדילו בינו ובין יחידו! אב׳לי לא פסק מלדבר על לב אביו לעזוב את כל האחוזה ואת הארץ ולעלות לארץ ישראל, אב׳לי לא חדל לספר על דבר ציון, ועל שפתי יוסיל רפרפה בת הצחוק הבלתי־נעימה של ספק ואי־אמונה, התוכחו, גם אב׳לי היה עקשן, גם הוא באחד ומי ישיבנו, פגע

החרמש בצנור! – «לא המקום גורם אלא האדם, עשה את עצמך! – הסתגלת פה, ילכו אחרים ויסתגלו בארץ ישראל, אני לא אמוש ממקומי ועליך החובה לעבוד פה, אדמה זו גדלתך, בה מונהות עצמות אבותיך, חַבְּתָ בעבודה» והלה: «זה הבל ומעשה תעתועים – לעולם לא יתהפכו בני עמנו לאכרים פה – ארץ זו איננה צריכה לאכרים חדשים – האכרים לא יחפצו בנו – אחרי שנים, שלשה, אולי יעשו מעשה רב כמוך – זהו דבר מעושה, מלאכותי, מין מופת – אין כאן רעיון כללי – רעיון כללי שיש בו נשמה הוא שאיפת העם לארצו – אנו צריכים למפלגת־אכרים מִשֶּׁלָּנו על אדמתנו שלנו... למה נגרע?... אדמה זו גדלתני, וגדלה עוד מאה רבבות יהודים – אני מחבב אותה – אבל האדמה ההיא גִדלה את עַמי הגדול, את עם ישראל! בארץ ההיא אני מתגאה!».

ולא יָכלו להתפשר. יוסיל כעס, אב'לי הלך קודר ושחוח מכאב לבו. כלפי חוץ היה הכל כסדרו, עבדו יחד, ישבו יחד; כלפי פנים תכפו עליהם צרות הנפש, וכאילו נעשה ביתם קברם. חדלו מְדַבּר זה עם זה, התחוללה מלחמה חשאית עמוקה.

המאורעות התרגשו במהירות מיוחדת. כמאסף לכל מחנה־התלאות קרה מקרה מוזר, שבמקומות אחרים היה מהמעשים בכל יום, אך שם, בכפרי פולין, היה חדושו מבהיל... יהודים הוכו בגרילובקה. פוגרום? חס ושלום! פוגרומים לכל חוקותיהם ומשפטיהם, כמו ברוסיה, לא היו אז בפולין, חוץ ממה שאירע לפני קרוב ליובל שנים (מעתה) בוורשה, ואז היו הבריות אומרים, שהמלכות הרשעה הכינתו, ובודאי היה בהחלטה זו יותר מקורטוב של אמת. אבל בגלירובקה! ואיזה יהודים? ולמה? – אמנם הוברר הדבר, שפוגרום לא היה, אלא מה? חָבֹל חבלו מעט ביהודים! ומי חבל? תינוקות חבלו! כיצד? באמת היה זה דבר קטן, ישבו במסבאה, כנהוג, המון עם רב, אכרים ואכרות מבני המקום וגם מהסביבות, לרובם לא היה מקום לשבת, ובכן עמדו באמצע החדר וצווחו ונהמו ושרקו ודחפו זה בזה. באו שמה כחמשה־ששה יהודים, משיירי הקולוניסטים, ביניהם היה גם זילברפלד, אותו זילברפלד שיוסיל היה ערב בעדו, באו לראות את הקולוניה של זילברפלד, שהיתה עזובה אחרי שנת הבצורת, ולראות אם יש מקום להשתתף. ישבו גם הם סמוך לשולחן המוזג, שתו טה, שוחחו בלחש. במקרה נמצא שם בן דלת העם האכר בַּרטֶק דרוֹנגו. ברטק היה שותה רק לעתים רחוקות יותר מחצי־רובע יין־שרוף, ולכל היותר שני חצאי רובע, אבל כדאי היה לראות אותו כששָכַר. הוא היה אחד מאותם האכרים, שכשהם פכחים – טול והנח אותם לרטיה על הפצע, אבל כשהם סבואים – צריך לסגרם בשבעה מנעולים. כך היה טבעו של ברטק, שאחרי השכרון הראשון נתפכח, וחזר ושתה עד שכרון, הלוך ורע, עד שלבסוף היה מכה את כל הבא בידו בלי שום הבחנה. ברטק כלה לגמוע את חצי־הרובע שלו, הוציא את מקטרתו מבעד לכרע־המגף שלו, מלא אותה טבק, הדליק והעלה עשן ככבשן, שוב הרגיש צמא, שתה חצי־רובע שני ושלישי ונטפל לאותה חבורה של יהודים, ואחרי רגעים אחדים פרץ ריב משום מה, וצעק

ברטק וצעקו עמו האכרים האחרים, והתחילו דוחפים את היהודים בתחלה מהספסל, ואחר כך חלקו להם איזה מכות משום צחוק, ויצאו היהודים מהמסבאה. ולפני המסבאה ישבו נערים בני י״ב–י״ג שנים, תעלולים פרחחי הכפר, והעז שבהם קפץ וחטף את כובעו של זילברפלד מעל ראשו, ואחריו השני תלש בזקנו של יהודי אחר, וסטר זילברפלד לנער הראשון על פניו, וכרגע רצה איזו אשת כסילות הומיה לתוך המסבאה וקראה בקול מבהיל: היהודים הרגו בן אכר, ותפרוץ כל חברת האכרים, ויתנפלו על היהודים ויכו בהם מכה רבה.

ויוסיל נשקף אז בעד חלונו, וירא נער רק כאילה שלוחה, והוא בן החובש מורדקא, נער יהודי שנזדמן במקום המעשה, בא וקורא אליו: מכים את היהודים! וכרגע חבשו את סוסיהם הוא ואב׳לי, ויחושו שמה, וימצאו את ההמון סוער, והשכור בַּרטֶק בראש, ויהודים מוכים, וזילברפלד פצוע בראשו. למראה יוסק נסוגו אחור רגע, אך לא עברו רגעים מועטים, ואבן פגעה בזרועו הימנית, והוא מרגיש דם חם קולח מפצעו בשרוולו, והוא עומד ומוכיח את האכרים: «מה אתם עושים?», ובא הז׳נַדָרם עם פני האבעבועות, ויתפשהו אותו ואת בנו, ויובילם העירה, וגם את זילברפלד הפצוע לקחו, וישימום קודם־כל במאסר. כחודש ימים ישב האב והבן במאסר, וזילברפלד היה מוטל בבית־החולים כחצי שנה עד שנרפא פצעו.

הרי זה היה רק מקרה קטן, והוא לא עשה רושם כלל על יוסיל. מילא, ברטק השכור בן בוז משפחות, נערים שובבים! – אבל הדבר שעשה עליו רושם היה, שכשהלך אל ה«פרובושץ», ואמר לו: «אלהים יבקש את הנרדף ועושה משפט לעשוקים, הלא מטיף לאלהים אתה בקרב עמך, ועליך החובה לעצור בעד שערוריות כאלה», אמר לו ה«דוֹברוֹדזִ׳יי» במתק שפתים: «זה היה ענין של תינוקות, ואין להרעיש עולמות בשל מקרה שכזה», לשמע הדברים האלה צללו אזני יוסיל, ולבו התחמץ בקרבו. אבל גם הרושם הזה עבר. מאורע חדש התרגש לבוא.

בבוקר אחד לא בא אב׳לי אל הגורן, כנהוג. האריך לישון? דבר כזה לא קרה מאז. נכנס יוסיל לחדרו של אב׳לי. איננו! – על השולחן גליון נייר, וכתוב עליו באותיות גדולות: «אבי מורי! סלח לי! אינני יכול להשאר פה עוד. יצאתי לארץ ישראל. לקחתי עמי מעט חפצים ומעט כסף. להתראות בארץ ישראל!».

ברח!

יוסיל יצא מן הבית ויבט מסביבו. בפעם אחת נתקו מזמותיו. בית? שדות? יער? – מה כל אלה? – כלתה אליו הרעה – עמד כגולם, ועיניו פתוחות כעיני מת – נדמה לו ש«עבר זמנו ובטל קרבנו», שהוא עתה סֶרח־עודף, נותר־פגול – גבעול־תבן מעוך – נִפץ הקן, נדדו, כולם נדדו – קדרה עליו חשכת המבוכה – התאמץ לתת דין וחשבון לעצמו – האשה איננה – הבן הלך – פתאום נצנץ רעיון במוחו: זילברפלד מוטל פצוע... הגיגו התהפך בקרבו: חובתי היא

לפקה על זילברפלד – לא! לא! – אני לא אזוז ממקומי – ולא די היה לו שהרהר את הדבר בלבו, פתח את פיו וקרא לעצמו בקול רם: לא! אני לא אזוז ממקומי!».

ובאותו יום שב לעבודתו בזריזות קדחתנית, נסע לעיר הסמוכה, בקר את זילברפלד, הניח כסף לרופא, לחובש – שב, ותיכף יצא אל השדה ואל היער, כמעט לא ישב בביתו, וכן יום יום – כחודש ימים. לשימק ולאשתו צוה להעתיק את מושבם מדירתם הקטנה אל הבית, לחדרו של אב'לי.

הכל היה טוב ומתוקן – אך דבר אחד היה חסר: השֵׁנה! יוסיל לא יכול היה לישון בלילה, מתהפך היה במטתו, קם, שכב, קם שנית, נסה לשכוב על הספה, על כסאות, על הרצפה, על המרפסת מחוץ – אין שֵׁנה!

הסתכלו בו הבריות וראו, שגבות עיניו אדמו מאד, האכרים אמרו בלשונם הציורית, שגבות עיניו דומות לגבות עיניהן של הולדות הסנאים. אפילו האָמָה קאשקא הביאה עצות: «צריך להניח על העינים אספלנית של עלה־דרדַר־הדובּ, שתולשים אותו בלילה בתחלת החודש, ולשרותו במים עם מלוא חפנים של קנה־בושם». יוסיל צחק צחוק נוגה, לא רצה לדרוש ברופאים, אף כשהיה דווי וחלש מאד, עברו עוד ימים, וראו, שפניו עמוקים והולכים להם, ושהוא מהלך שחוח על משענתו, ובאמת, מעשי ידיו, צעדי רגליו, סקירות עיניו, מבטא שפתיו, קולו – הכל, הכל נשתנה.

איש לא ידע שאב'לי ברח, חשבו, שנסע לאיזה מקום בפקודת אביו. יוסיל לא השמיע אף מלה אחת לאיש, – נסה ללון ב«בית הקיץ» בדמבובקה, אולי יישן, אך גם שם היה נדוד שנה, טיל בלילה, סר לחורבת ה«חצר» הישנה, וכשיצא משם דמה באמת לקאת־מדבר, והסבתות שבכפר ראו זאת, ומוראים חדשים נוספו על ההגדה הישנה, לא היה עוד ספק בדבר שיוסק יָצא מדעתו.

ביום אחד הוטבו פניו מעט, התחילו מכתבים באים מאת אב'לי – עיני יוסיל, אשר כלו מיחל למכתבים, אורו למראה כתב־יד בנו.

קטעים של המכתבים ההם:

– «הנני ב«ראשון לציון», זה מקום נחמד ופנה יקרה! ולי מה יקר המקום הזה! – הנני עובד במושבה הקטנה «נחלת ראובן», שהערבים קראו לה לפנים וַדי הנין... נפשי מעלה אבר כנשרים... ברק נוגה השמש מתרוצץ ומשעשע סביבותי... חזיונות נפלאים לא יתארם הציָר בשרדו ולא יכתבם סופר מהיר בעטו... שמש המזרח!... שמים לבנבנים, גבוהים מאד».

יוסיל שמח לקבל מכתב אבל תוכן המכתב לא פעל עליו.

במכתב השני:

– «אבי! לוא ראית זאת! – שטחי קרקע גדולים מכוסים כמו שָׁני עם עדנים, עדויים רקמה וכלילי יופי... אלה הם הפרחים הגדֵלים מאליהם, פרחים בידי שמים, והם מקֻטרים כל ראשי בשמים».

הידיעה הזאת עשתה רושם קל – לא עברה בלי רושם. פרחים!...

גדלים מאליהם!... גם פה יש גדלים מאליהם, אבל הם מינים גרועים, כדאי היה לראות את הפלא ההוא.

פעם אחת כתב אב׳לי:

– «אבי! אתה אמרת שלא ראית את העם. סלח לי אבי, לא ראינו אינו ראיה. אני ראיתי פה את האני, את העצמיות של העם. רק פה אפשר לראותו. זוהי עדת אנשים מצערה, אבל דוקא עדה מצערה ונאמנה לדעותיה ומגשימתן במעשים היא מוכשרת לתקן עולם... עובדים פה יחד, בכרמים, בגינות, יהודים אשכנזים ויהודים ספרדים... יהודים, אפילו זקנים, רוכבים על סוסים... דוקטורים עובדים עבודת משא בכתף... הייתי בגדרה... בני ביל״ו... המושבה של חובבי ציון... איקליפטוסים... אילנות נפלאים, פזיזי־גדול, קולטי לַחות, מכלי קדחת... אין אתה מכירם... כדאי שתראה אותם... הייתי בעקרון, ביסוד... הכל היה מדבר, ורק עתה מתחיל לפרוח... כל הטוב והיפה הנמצא פה הוא אך מתנת אלהים – מה שעשו בני אדם, מוטב היה לוּא לא היו עושים דבר, אבל הם השחיתו כל חלקה טובה, ומידם זאת לנו שהארץ ברובה מציגה תבנית שוממות דור דור וסמל דממת נצח... לוּא ראית את המחרשות ואת המגלים שלהם! – האח, אילו באת והבאת עמך את מחרשותיך ואת מגליך!»...

במשך ימים אחדים תקף את יוסיל רושם השורות האחרונות של המכתב: ללכת שמה עם המחרשות והמגלים. בנפשו של יוסיל התחיל צומח ועולה עוּבָּר־של־רעיון, שהיו בו סמנים של יופי וגדלות וגבורה.

וזה הכלל: הדברים העיוניים והמופשטים המרחפים באויר הדמיון, לא פעלו על שכלו המעשי של יוסיל. כשאב׳לי כתב פעם אחת, למשל, על דבר תנועת הישוב: «זהו דבר הכרחי שאי־אפשר לעכבו, כמו שאי אפשר לעכב את זריחת החמה או את שקיעָתה», קרא יוסיל מסקנה זו ומרמר בהעויה בדוחה: «אם כן אין אנו צריכים לעשות דבר, כי גם זריחת השמש ושקיעתה אינן מחייבות אותנו לשום מעשה» – וכשכתב אב׳לי: «אמנם זה (מעשה הישוב) הוא מהלך אטי, אבל גם שבלול זוחל יקדים את הארנבת היושבת, החושבת בפקחותה, שטוב לה לחכות עד שהכל יהיה מוכן» – נהם יוסיל דרך חיבה: «השובב! – שוב מתוכח, בארנבת זו הוא רומז אלי ובוטה כמדקרות חרב». – יותר מזה פעלו ידיעות חיוביות, אף דברי בקורת, אבל שהיה בהם משום זרוז לאיזה מעשה, כמו, למשל: «כרמי החמד שלנו שותים אך מטל שמים, אבל זה לא מספיק. כרמים טעונים השקאה מעולה, וזו דורשת כסף מרובה, ואין לכסף מוצא... במקום שהיתה השקאה כהלכה, ראיתי אחר כך גפני עסיס מתְלעות באשכלות בכוריהן, ובלי השקָאה ראיתי באושים וסורי הגפן נכריה», או כשכתב פעם אחרת במלים ברורות עוד יותר מהנ״ל: «נחוץ להמציא לבני גדרה עוד אדמה, להוסיף להם סוסים, כי עתה יש אך צמד סוסים לשני אכרים – ולעשות זאת נחוץ לעזור, לא מעט מעט, כי אם פעם אחת, אז יקומו, יעמדו על רגליהם» – אז התעורר ביוסיל כל חושו המעשי עם אותה

המרידה של יושר שהיתה בלבו, והעובָר־של־רעיון, שהתרקם בקרבו, לבש גידים ועצמות כשפודים של ברזל, ויעמוד לפניו פתאום, מראהו כענק מצַוֶה: הרפה – צעק הענק ההוא – שהיהודים הרבים בעולם אינם משתתפים בדבר גדול שכזה, חרפה ושערוריה! מטפטפים נדבות! אין זה ענין של נדבות! חובה להעמיד את האנשים על רגליהם בפעם אחת! כן, אב׳לי! זהו הדבר שאני צוּוֶהַ עליו כל הימים פה! קפאון, שויון־נפש, בערות, העדר רגש־הכבוד, צער כבודנו... מה, בסך הכל, עלתה בידי?...

שריריו, אגרופיו של יוסיל מתכוצים. רגע הוא חולם קצת, אבל טבעו ההסון ומלא הלשד הפורץ איננו סובל אפילו רגע של הזיה. הוא רוצה לעשות איזה מעשה – בעצמו ובחשאי, בלי טענה ומענה של מקריב עצמו לטובת הכלל – אין לו עסק עם הכלל, הוא מכיר רק עצמו, והאחרים צריכים גם כן להכיר את עצמם, ומתוך כך יצטרף הכלל מאליו, או – אם נחוץ דוקא לעשות מעשה־צרוף זה, יעשו אחרים, הוא איננו בקי בכך. בין כך וכך שימק בא וחזר ובא לשאול אותו שאלות מעשיות, מאותן השאלות, שהוא טרוד בהן כל ימיו: המוט של הבאר הגדולה חורק – שמא נתקלקל? צריך לקרוא לנגר! – הפרה «סטאשא» התחילה ממעטת בחלבה, מה לעשות? – זילברפלד כבר יצא מבית־החולים, והוא עתה בביתו. קבלהו לשבת עמו ולעזור לו. החליט לקרוא גם למשפחת זילברפלד לבוא הנה. בקש את זילברפלד לבדוק את המוט החורק ואת «סטאשא». לפנים היה עושה כל פרט ופרט שכזה בעצמו, עתה הוא טרוד.

מכתב חדש מאת אב׳לי. הוא כותב דברים שונים על אודות תפוחי זהב, על אודות הקדחת, ושוב על אודות איקליפטוסים. יוסיל קורא ואינו קורא. «אין אנו בקיאים בכך», כמו שאומרים הפוסקים האחרונים. «מה אני יודע על אודות תפוחי־זהב? איקליפטוס מאן דכר שמיה?». אבל היה שם כתוב אחד שמִלא את כל חדרי לבו: «את התנ״ך החלותי להבין אך פה. בחוץ־לארץ מבינים את התנ״ך רק «בעד הערפל». התעורר העילוי שביוסיל, יוסילי מבית המדרש! סוף סוף התנ״ך היה שורש נשמתו, והפסוקים הקשים להולמם היו לפעמים עפים ורודפים אחריו ותופסים אותו בפרסות ברזל ומעַנים ודורשים באורם. «התנ״ך וארץ ישראל, אף המשנה וארץ ישראל – הלא צָדק אב׳לי! לִפְפו רגש של נוחם דוקר: חטאתי בילדי! זכר את ה«אינצידנט» בבית המדרש בדבר לכש והוסן וכלך, וגחך במרירות קַלה: שם בודאי ר ו א י ם לכש וחוסן וכלך, ואינם פורחים באויר.

ומכיון שנפשו לא היתה עשויה להרהורים ולהתנודדות של סתם חרטה והשתקעות בעשתונות ושרעפים וספקי־ספקות ועננים של מלים, מכיון שכל חייו היו מחאה גדולה אחת כנגד הנקרנות והפלפלנות האוירית ומלחמה ארוכה אחת לממשות, נתגבשו רפרופי הרעיונות בבדולח־ההחלטה: «כן! חובה לנסוע לארץ ישראל». התחיל הדבר מתבהר במוחו, כל תאי־המוח התנדנדו, הרעיונות היו עוד מחוסרי צורה שלמה, מחוסרי מלים, אבל הם היו, היו,

הוא הרגיש אותם בכל הויתו. הם היו נפלאים ביפים, גדולים. ובין כך, בתור מלים מפורשות היו רק המלים האלה: «לנסוע לארץ ישראל». לא, לא זאת לבד! «לנסוע בשביל לעבוד את האדמה שם?». שוב, לא זאת לבד היתה במוחו! כל קֶנין שבמוח רטט, לא נתן לישון, הלכה המחשבה הלוך והעמֵק, הלוך והתרחק לאיזה דבר גדול, גדול עד לאין חקר, דבר שאין מלה בשפת האדם להביעו. פתאום, כאילו איזה צוהר נפתח במוחו: «היהדות החיה, היהדות של ממש». «אדם צריך לחיות את התורה» – זכר את הפתגם שספרו לו בשם אביו... את התורה, כמו שהוא הבין אותה – כמו שהוא איננו מבין אותה – להבין אותה בשלימותה, לִחיות אותה עם חדשי אביבה ובכורֶיהָ ואסיפה ומקראי קדשה וחזון נביאיה. החליט!

הרעיון הזה כבש את נפשו, ומוחו עבד במשך ירחים אחדים. בגיל חרישי, ההולך וגדל מרגע לרגע, ענק אותו. ההחלטה העמיקה לפני ולפנים בחדרי לבו. אך כנגדה עמדה ההחלטה מאז: «אגמור את חיי על אשפותי פה». שתי ההחלטות האלה התנגשו, התאבקו... פה או שם? יוסיל או אב׳לי? העבר או העתיד?–רגע חלף רעיון במוחו, כרוח קלה שמעלעלת שבלי־קמה: גם פה גם שם, אני פה והוא שם... התנודדי לא! הוא מאס בפשרות: או פה או שם. אין לתפוס את החבל בשני ראשיו...

עברו חדשים אחדים. מאורע חדש. יוסיל קבל מכתב מאת בנו!

בין יתר הדברים כתב אב׳לי: «אבא! בשורה! לקחתי אשה. אי־אפשר לרוֹק לסדר משק כראוי. לקחתי אשה, אחרי אשר נפשי דבקה בה. עלמה מצוינת, בת טובים, יופי, הצנע־לכת, והעיקר: תשוקת שנינו עולה למקום אחד ודרושה לחפץ אחד: בית בישראל ובארצנו».

צמרמרת הלפה בגופו של יוסיל, צמרמרת של שמחת־אב, זעזועי נשמה מתוך אושר, ויחד עם זה צער עמוק ואין אונים. יום־בשורה זה היה, יום־טוב גדול, ובאותה שעה גם יום נחלה וכאב אנוש. הרגיש רגש של בדידות גמורה. מקודם הרגיש את עצמו כאנבַליד, כנמוש נחשל, אומלל; עכשיו הרגיש את עצמו כמגוחָך, בבחינה זו עוד לא הרגיש את עצמו מעודו ועד היום הזה, מגוחך כהתרנגולת הרובצת על ביצי בְרַוזה, ואפרוחיה פורשים כנפיהם לשחות בנהר ושותים עליזים, והיא עומדת על ההוף מתיפחת, כי לא תוכל לשחות אחריהם. לסבול את העלבון המגוחך הזה – דבר זה היה למעלה מכחו.

על סדן הדבר הזה רְדַד וַיְחֻשל וַיְחֻסן רצונו כטס של עשת־ברזל מְצֻקי אסע – החליט בלבו – כמודה ועוזב. ענין זה של ארץ ישראל – הוסיף להגות – הוא יותר מחקלאות, יותר מהבנת התורה, יותר מהחיים, כולל את כולם, ונוסף עליהם הכבוד. רגש כבוד דוחף אותי ללכת שמה, כבודי ומרים ראשי. כשבקשתי כל ימי חיי את הממשות, בלא־יודעים בקשתי את ארץ־ישראל. עתה יודע אני, מה שבקשתי. ואת הכבוד בקשתי, לא את הגאוה אך את הכבוד. והסתכל בבוהן ידו החסרה, ולחש לעצמו: «חפצתי להראות, שיהודי איננו פחדן ועצלן, ושהוא יכול להניע מכונה, שאחרים תָהו עליה

ויפחדו למשמש בה׳ בשביל «פריץ»! ועכשיו אני מפקפק? אני מפחד לנסות כחי בתנאי־חיים חדשים׳ ומכונת הדיש מה היתה?»

ההחלטה הראשונה נסתה עוד אך התקפה אחת: האב שבך החליט׳ יען כי בנך לקח אשה׳ זה רגש־אבי אין זאת החלטת־גברי האתה האיש׳ ששדרתו איננה נכפפת׳ אלא נשברת? יש גם באצילי הרוח רגש גאוה מיוחד׳ גאוה של קדושה... אז נוסף דבר קטן׳ שאנחנו עתה אולי נוטים לחשוב אותו למין בטלנות׳ אבל אז׳ וביחוס למלחמה נפשית זו׳ שאנו נוקבים ויורדים עד תהומה׳ היה לו ערך של טפה גודשת הסאה׳ התלקחה אז המלחמה בדבר אתרוגי ארץ ישראל ובדבר השמיטה׳ הגאונים המתונים התירו׳ הקנאים אסרו׳ שקלא וטריא׳ פסקים׳ מחאות׳ היער הקטן של עלי העתונים רעש׳

נתעורר העילוי־המורד — מאחרי המחרשה! «הסוס שלפנים היה הודו במלחמה׳ סוס־הגבורים׳ כשמשך בעגלה׳ שמע קול הצוצרת מלחמה׳ ויזדקף וישבור את סמלונו וישלך את מושכותיו וירק» איש־המלחמה של בית־המדרש התאזר עוז׳ «אני אראה להם!»׳ אז החליט באחרונה׳ והמית לבבו שקטה׳ «אני אראה להם מהו טעם ארבעת המינים בחג האסיף? איזה יחס יש לענף של תמר עם הדס ועם ערבה ולשלשתם עם אתרוג? ומדוע בתקופה זו של השנה? ילך אדם כאן ויטול תפוח ארגמן ושוכת אורן ממין הארנים הקטנים׳ שהנוצרים נוטלים לחג־הלידה שלהם! או אם הוא רוצה בפרי יקר מחוץ־לארץ׳ ותפוח זהב איננו מספיק לו׳ ילך ויקנה קֻשטה (אנאנאס)׳ שהוא פרי נפלא וטעמו טוב מטעם אותו הלימון המהודר והמורכב שמביאים אותו סוחרי הקדושה מלופף במוך מקורפו ותוהים עליו ומתלחשים׳ והלמדנים מפלפלים: כך כתב מהרמ״ק ומהרש״ק! טוב׳ אבל׳ קודם כל׳ מה טיבו׳ טעמו׳ יסודו ושרשו של ענין זה אצל משה רבנו קודם למהרמ״ק ולמהרש״ק? מה כל הרבנים האלה יכולים לחדש ולספר לנו על דבר עיקר הענין? אם הם יודעים דבר־מה׳ אז צריכים הם לדעת׳ שעיקר הענין הוא להזכירנו את ארץ־ישראל׳ את טבעה ואת פירותיה ואת תקופות שנתה׳ הארץ אשר נתן ה׳ לאבותינו ובחר בה להיות למקום לעם סגולה׳ אין זה חוק של «פרה אדומה»׳ שאמרו עליו׳ שאין לעמוד על טעמו׳ אבל זה חוק יפה ומשובח׳ סמל פשוט ומובן של צמחי ארץ אבות׳ שהבנים שגלו מעל שלחן אביהם בכל ארצות פזוריהם מתקשטים בהם ומברכים עליהם באותם הימים שהם בארץ־ישראל ימי חג האסיף הטבעי! כיצד אפשר לסרס ולעוות דבר חביב וקדוש ופשוט שכזה במיני עקמומיות והמצאות של בני־אדם מדורות מאוחרים שנהגו להביא אתרוגים מקורפו׳ מפני שהם מהודרים יותר? מה נעשו הבטלנים ההם פתאום אוהבי יופי? אני אראה להם אפרסקים שהם יפים עוד הרבה יותר! הלא ברור הדבר לכל בר בי רב דחד יומא על־פי השכל הישר בלי עקמומיות והמצאות התורות החדשות של הגלות׳ שתורתנו הקדושה רצתה להשריש את האהבה והדבקות לארץ ישראל׳ ובשביל כך נעשו כל הזכרונות והסימנים׳ וזה כל תוכן החגיגות והדינים של זכר ליציאת

מצרים והישיבה בסוכות, וכל השמחה על יציאת מצרים מה זו עושה? רק משום שממצרים באו לארץ ישראל! – אני אראה להם! – מה לי פה ומי לי פה? אמת, אוהב אני אדמה זו אהבה טבעית, רוצה אני שקולוניה זו תתקיים, אולי אשוב הנה לאיזה זמן, איעץ כיצד לנהל אותה – זילברפלד הוא מומחה ומסור – הלואי שיהיו יהודים רבים כמותו – אבל מה לי פה? להתוכח עם הפרובושק בדבר הצדק האנושי? אין אנו מבינים איש את רעהו, הרי אנו אנשים מעולמות שונים. אני צריך להתוכח עם הרבנים! זהו עולמי שלי! בליתי הרבה זמן להטות את לב האכרים, שינהיגו אצלם את מחזור־הפירות המשולש. אבל זאת יוכלו אחרים לעשות! ישנם פולאנים לאלפים, מלומדים, עסקנים, קרובים אל העם, מה לי, בנו של ר׳ אב׳לי הדיין ולענין זה בדמבובקה ובגרילובקה? יש לי יחס לענין זה בכלל, ענין של טבע, של חקלאות, וזהו ענין השמיטה. אני אראה להם את דבר השמיטה, עד כמה אנחנו חייבים לקיים מצוה זו, וכיצד צריך לקיימה בזמן הזה ברוח תורתנו! – בהגיגו של יוסל בערה אש ממש, הוא שכח הכל וראה עתה לפניו את תעודת חייו – גדולה, בהירה, טבעית.

זאת היתה גולת הכותרת, אז יצאה ההחלטה למעשה כמו יד ממעל אחזה בציצית ראשו ותנידהו, בדעה צלולה ובחשבון סִדר יוסיל את כל עסקיו, החכיר את הקולוניה למוטיל זילברפלד, הפקיד את שימק למשגיח, מכר חלק מתבואותיו, לקח עמו סך הגון, חבילה של חפצים, מחרשה חדשה ומגל – אותו המגל, שהוא היה קוצר בו, עשוי לפי תכניתו – שה«סולטיס» בגרילובקה ספר לי על אדותיו נפלאות, נסע לארץ ישראל דרך אודיסה, החליט לבקר בדרך את מושבות היהודים עובדי האדמה בפלך חֶרסון.

כאן נפסק החוט, מכאן ואילך ידיעותי הן מקוטעות ולסירוגין, והנני מביא רק את עיקריהן: יוסיל ל א ב א לארץ ישראל, עפו טלגרמות מאת בנו לפולין, לאודיסה, לחרסון, איש לא ראה את יוסיל מינץ, עקבותיו אבדו.

רק אחרי חקירות ודרישות מרובות הוברר הדבר, שיהודי בעל־קומה, רחב־הכתפות, כנראה, אכר, בקר את המושבות, סָח בבקיאות גדולה עם הקולו־ניסטים על דבר חקלאות, ואז, פתאום, נשמעו קולות חורבן, רעמים וזועות מעיר גדולה סמוכה שמה, ויפרד מהאנשים יושבי המושבה ויסע אל העיר ההיא, ושם – כאילו טבע במים שאין להם סוף.

בקשו ומצאו שם בין היהודים חללי הפרעות יהודי בעל־קומה, גלגלתו רטושה מכדורי יריה אחדים, כיסיו נתרוקנו, בוהן כף ימינו היתה חסרה, על צואריו ענובה היתה מטפחת משי תכולה שקנה לפנים על היריד בעיר הסמוכה להקולוניה בעד אשתו פֶּרילי – ולצדו מגל שבור. – אב׳לי בא מארץ ישראל ויכר את כל הסימנים. – אמרו, שיוסיל הלך להגן על היהודים במגלו ושם «על במותיו נפל חלל».

לונדון, מרחשון התרפ״ט.

א. שטיינמן

עלי־טרף

ברצוני לספר את עצמי לאמתי, את עצמותי כשלעצמה. וזה הכל, ויותר לא כלום.

אני בא להרצות בזה את קורותי – מאומה לא קרני לאחר שנולדתי — ואף לא את הרפתקאותי בין הבריות: ביערות לא נתעתי ולבין גזלנים לא נשבתי, כשם שאיני מתכון לערוך על הניר כמו את פרשת אהבותי ושנאותי — הלא גם האשה לא תשנא בנפש ואף ידידות־גבר לא תתרומם בהרבה מעל לחמדת בשרים — קל וחומר שלא עלה בדעתי לפרסם ברבים מאורע־חיים סתם.

מעודי התמיהוני האנשים הנוהים בטבעם אחרי מעשים שהיו. מעשים שהיו הרי כבר היו, ומה הם לנו עוד לאחר שהיו?! ולמה נפקא מינה כיצד זה היה מה שהיה ואיך התחולל מה שהתחולל? סברה מקובלת היא, כי חובה היא לצייר אל נכון את קלסתר הבגד — לגזרה, לצבע הארג ולסכום הכפתורים, בו התעטף גבור העלילה בשעת המאורע. סברה זו אומרת, כי עיקר מעשה־חושב הוא בתאור המפורט של טיב הרהיטים וכלי־השמוש וכל פטורי־הציצים של המערכה, המהווה את הסביבה בה התחוללה העלילה. כל כגון זה יכונה בשם אמנות־הוי.

ואני אשתוקק אל לא־הוי, אל זה שאיננו הווה, שכמעט איננו הווה, שיתכן, כי רק אפשר היה לו להיות הווה.

יש אשר לפתע תתעורר באדם הרגשה, כי הנה עוד מעט־קט יקום ויתחולל בחובו דבר, הנשא מירכתי ישותו, מאפסי קצות הויתו, אשר יטלטלו טלטלה רבה ויברא בקרבו, או מסביבו בריאה חדשה מבראשית. ואולם בעוד הרף־עין יתברר לו בעליל, כי לא קם ולא התחולל דבר, או כי נדם הדבר בטרם שהתחולל, או כי נחבא אל תוכו עם שהתחולל. נחבא — היינו: הוא הנהו ישנו בבחינת־מה, ואולם בבחינת־מה הוא גם איננו, הואיל והוא הנהו הווה רק כמעט ומעין, במציאות של לכאורה, בתליות בין יש ואין, בתוך, על בלימה.

הה, אילמלא קצרה השגתנו להגיע עד התוך הזה ולתפוס את הקיום המפוקפק, הרי זה כאלו הצלחנו לחדור עד שרשי חיותנו, בתפסנו את זה שאינו לתפיסה, או שאין בו כדי שעור תפיסה:

— את האני הממלא כל עצם.

הם אומרים:

— הב לנו ספור דברים. הרצה לפנינו פרקי־ענינים מהויות העולם בטבעיות, בנמוסיות, בטקסיות, בחברתיות, בתולדתיות, במשקיות, בגזעיות, במעמדיות, באזרחיות, באהבתיות, בעגבתיות. תאר: גוף, חוטם׳ נעלים׳ זקן, בגד, חרב: תאר את האדם עם מה שהוא אוכל ודבר המשקה שהוא שותה, וחפצי־קנין שלו, ותבנית המטה בה הוא ישן, וסכום קניניו הממשיים והנגלים בעולם וגודל השטח, החומריי או הרוחניי, עליו ישלוט שלטון בלי מצרים.

ואולם לבי לא לממשיות, לא לנגלה ולשלטנות. אני לעֵבר ההוא באדם, לחלק הב׳ בישותו, לגנזים שלו, ואם תרצה לומר, לא לכמוס בקרבו לעד ולחלוטין, כי אם לזה המופיע כמעט, המתרחש ואף על פי כן אינו ממשי, החי וקיים במזל השמא, הצץ ופורח במולדת האולי, — לשם ישאוני תמיד מעיני על כנפי נשרים. שם מעוני ומכון שבתי. בו אסתופף במלוא האני הנסתר שלי, העולה לאין־ערוך בשעורו על הנקודה הקטנה הנגלית שלי. הן ככתם הזעיר על פני המפה הגיאוגראפית, המסמל כרך גדול, או הר גבוה, כן תתנוסס ישותי הקטנה באתגליה כנס זעיר־אנפין על ישותי הגדולה והנעלמה.

אני תמיד רק את הנעלם החשבתי באדם ובעולם. רק את זה הנע ומתחוגג, הנתז באויר כטל־צבעונין, כאבקת־ניצוצות, כרצי־ברק, כמפל־רסיסים, כקורים פזיזים, את זה הרץ בארחות התהו. האם אין כל בנו נוהר ללא־יש בדרך ההתאבכות? — האם אין אנו כבים נצח עם התלקחות אורים־אחים׳ הנדלקים מול האורים המתים?! — אובדים׳ אובדים האורים׳ נמקים וכבים׳ האמנם הם אובדים לעד ולחלוטין?

איני יכול ואיני רוצה להשלים אף לרגע עם הסברה, כי אני האיש כליתי פה את אורי לבטלה לעד ולחלוטין. איני יכול ואיני רוצה להשלים עם זאת, אם כי תכליתי נעלמה ממני.

אני מאמין בתכלית נעלמה, אני מאמין ביעוד אלמוני. אני מאמין בסוד. נשמת כל חי מעוטפה מחלצות הסוד. כל בתבל יתהלך בחצרות הסוד. גם בכחש הפה בלא־נודע יבטאוהו כל יצורי הגויה.

הן יש, כי החץ כבר פלח את הבשר ואף הזניק את הדם מפצעיו, בעוד ששכלו המכיר של החי טרם נתבשר על כך:

סוד!

הנה שמץ מקורותי אשר לא קרוני: אני הלכתי אל עצמי; נפשי התעטפה עלי מרעבון עצמי. בתאות נפש חמדתי את רֵעות עצמי; כללחם, כן שאלתי להתגלות מהותי לעצמי; תמיד התניתי אהבים עם עצמי.

אויה, חלקי הב׳, פלג ישותי הכמוס, בעט בי, התקלס ללא רחמים בזוך חמדת עצמי וכאשת־מדוחים התנוצץ לעיני במרבית קלסתרים שמאיים ואלמוניים, מחופים בקשקשות הלא־יש והלא־כלום.

עריץ נעלם כבש את כל רשויותי, גלגלני מדחי אל דחי והמיר לי את ישותי בהמרות אין־שעור.

לשוא זעקתי באזני האלמוני האחד. המפקד הראשי של אספסוף ישויותי, שר הפנים של אישיותי, היושב בסתר חביון מרחק ערפלי, לאמר:

— הגלה נא מחדריך ועלה אלי, קומה לעיני ואמשש במו ידי לדעת: הנך! הנני! ישני ללא פקפוק! הה, שרי הנערץ, בטא נא: הופעתי! ואען לך: הנני, משרתך! הופע נא, אני , למולי והגלה אלי ביחוד הגמור, בסתימא דכל סתימין ובגלוי דכל גלויין ונתעלס יחדיו באהבת תמיד ושמחת עולם על ראשנו!

— נפשי, חיתי, האם לא כל ביקום נוצר לשמש לנו צות ביחוד הגמור? האם לא למענך נועדו כל המרחבים, לך לחבל, לך לזבול, בו תתעלסי עם מאהבך האחד, עמי בצורתי ההווית, בה נתלבשתי בצו הזמניות? הלא כל האדמות, שלל הצבעים ועתרת הדמויות, רון כוכבי בקר, זמירות שרפי מעלה ורנן תינוקות מנעים, באשר לא יוצא־חלציך הם, ותרועת כל הנשמות — הכל נוצר בגינך האחד, בשבתך ספון באהלך לבדד. בואי נא, נפשי, כלה, להחבא עמי בחגוי היקום, בנקיק אחד סלע, להתבונן משם למרחבים גדולים.

הנה שמץ מקורותי: לא השגתי את שאהבה נפשי. מאומה לא השגתי. קולי המפלל בשוועה דעך למרחבים וגווע אל תוך לא־דבר, ובהתגלגלו בספירות התהו אבד את דרכו אל נפשי. הה, מדוע ולמה?

האם רעוע היה זה קולי מבראשיתו? הפג אונו בתלאות הישימון הזמני? או שמא גם נזדייף בזרועות הלא־כלומים הגדולים, המבריחים את הישות מן הקצה אל הקצה?!

הה, עולם־יש! הה, עולם־אין־ואפס! הה, אפסי כל יש, הנוהרים אל הלא־דבר! שאגתי לא הולידה לי כל הד.

כאם עקרה מבכה את ילדיה, המשוועים אליה מישימון האין, כן הזלותי דמעותי מצחיח לב־אבן.

אויה, מדוע נשתלתי אילן סרק בבטן ההויה, המלבלבת בפרי הלולים? שלמה נכרתי מעל שרשי יהידתי, מנפשי יחידתי? מדוע ולמה?

סוד.

יש אשר על שפתו של נחל תזדקר ערמת גויות נשיות כתפוחה, אשר צמחה בבשר אדמת החוף, אז אהגה בלבי: הנה גוש־בשרים לא יפה, הואיל ואיננו עוטה לבוש מפניו ומאחוריו, הואיל ואיננו עוטה מאומה.

איננו סוד.

המערומים בממש ובהחלט יראו לעין כנעדרי כל רוח־חיים, כי החיות עצורה רק בלבוש ובכסות.

יפיפית מחשבה רק בהתעטפך בעדיי עדיי הסוד.

ואולם הכופרים ברז מציגים ריק את היש, בשלחם את היונה מהקן.

את הדמות ימעיטו עם כבוי בהויה כל אור החן.

כי מה מתק ליקום בלי צפרי־רון? מה ישות ליש, בשהטנו בסכין את כל היונות, השוקקות מסביב לשוקת הסוד?

סכין פורע ומגלה.

ואולם דבר ההתגלות רק דרך סתרים לו.

לא בתשואות תופיע לאדם המציאות במלוא צביונה האמתי, כי אם לשבתו בדד תכונן את מועד בקורה לגבר, בדמדומי בין־הזמנים, בניד עפעפי־המעברים, עם הילוכה של הישות מן הנים אל הלא־נים, בהרף־עין של התברקות הנהרה לתוך החשכה, בקול הדממה הדקה הבוקע עם תום כל דבר.

רק לעת תנומות, בשעיפי חלום לילה, יקרב האדם מעט־קט אל נפשו, יעמוד רגע משתאה ויטעם בחכו מעדני עצמו.

הלא אין אף אחד, אשר לא ישא בחביון ישותו סוד־מה צפון מזרים — אף שארו ואחיו ויוצאי־חלציו הם זרים — שמור רק לנפשו, הוא הדבר אותו ינצור בחובו עד אחרון רגעיו, עם התדעכותו הגמורה והאחרונה, השייך רק לו לבדו, כל עיד בחיים חיתו, המהווה את עצמותו האחדותית לאמתה.

אשר ישמר כסוד לעד, אשר לא יקום ולא יהיה כמעט — הוא לכל יש מסד, הוא בסיס הקיום לכל פרט.

הקורות אשר לא קורו הם דברי ימי כל אדם, אותם בלבד נצטווה לגולל עם ספור התולדה.

הנה הצו המפעם כל חי.

והנה:

האם לא כל ילוד מבצע בהייו מעשה־רצח בסוד? האם לא כל אדם זומם רצח? האם לא כל הרף־עין ירחש הלב רשע?

השמדת הזולת היא סוד נשימת כל חי.

ואף זה אשר לא יפעול דבר הלא ירקום בחביוניו את המזמה.

וכי אין עשיה ברחש? וכי אין אוה כהויה?

האם לא?

האם כן?

סוד!

בפתח דברי אפרש נא עוד קו אפייני אחד החבוי בי.

איני מן הקדושים אשר בארץ. איני שואף למעלת קדושים; מובטחני: אף בחיק הקדושים תגוה תאות־רצח.

הלא יתכן, כי הקדושים נמלטו אל תוך תא־בדידותם מאימת מעשה־רצח; כי הם נחבאו שם בשביל להתגבר על תאות־רצח; כי הם פרשו לשם על מנת להתבודד במקלטם בשלוה ולרקום בחשאי מזימת רצח.

ואולם אוהב אני את הקדושים באשר רק הם השכילו לשמור סוד אף יבינו להוקירו; באשר הם, ולא זולתם, קבעו את הסוד כאשיש האישיות החיה;

באשר רק הם הטיפו את התורה המעמיקה׳ כי עוז ושיגוב רק לדבר אשר לא יצא אל הפועל׳

אף אני׳ הפרט הקטן׳ החץ שנזרק בחלל לטיסה בת כמות מצומצמה של רגעים ודקים בשטח הזמן׳ אני הגרגר בכולל הרברבן׳ הנני ישות׳ אשר התחוללה רק כמעט וטרם הופיעה במלואה.

הנני כביכול וכאילו ישני; יעודי — ההתאפסות העצמית וסתירת הזולת. חלקי בסתירת הרקמה הכללית — קורי המציאות המדומה — הנה דבר־סתר אשר הוצק בי, השוכן בין כליותי, המפעם את פעולותי, כולן שרשן מאפעה.

הופעתי בנתיב לחדלון ונתהויתי למען לעמוד כצר ליקום וכנוגש לכל יש.

באתי לבשר את אי־היותי.

הנה רזי הגלוי, המפורש, המובן.

הרי זה מובן. כמעט מובן. כמעט־קט מובן.

מובן כאבן, שכבר רצצה את הקדקוד; כסכין, שכבר שהט; ככדור, שכבר פרע קרבים ובני מעים.

הלא כלי־המשחית יעשו זאת. הלא הם מוכשרים לעשות זאת. הלא הם מיועדים לעשות זאת.

כי על מנת־מה נבראו הם? לתכלית־מה קימים הם?

האם לא כל יש הוא שליח? האם לא כל כח נרדם בהפץ הוא סוד ישותו?

הסוד הוא הכח הנרדם בכל ישות. ההרדמה הוא סוד הכה של כל ישות. בה וממנה הפריה. סוד כל נברא בפריה.

אף זרענו בנו טמון בחובנו כסוד.

הנה היא האשה: אם כל חי, קן כל סוד, אוצר המסתורין, הגן הנעול. והיה בהפתח רחמה, ויצא הפרי ותתחולל הלדה, עמה יאמר:

בא גד! בא גדי! חד גדי!

בא.

אף השוחט בא. אף מלאך המות בא.

הכל בא לאדם מן האדם. מחביונו הטמון בקרבו כקבר.

הנה זה. ולא רק זה. ואף גם לא בזה, כי אם בעקב זה. כמעט זה. וברצוני לאמר: זו!

אשה מכנים בשם: זו.

ולאמתו של דבר, נתכוונתי לאמר זאת:

לכם נקודת־הכובד רק באשה. בלעדיה לא תולידו מאומה. בלעדיה לא תשערו לכם גם לידת כל ספור ועלילה. ואף שמלות הענקתם לה לפשטן מעליה לשעשועי האיש. ובבטאכם גבר הן תכוונוהו כגוש־תאוה לוהט, פרא מיער, המשתער במלוא אונו על הנקבה לטרוף בה טרף. אף את עוצם רוחו, אשר נפל

לו לחבל, יחדתם לו לא בגלל כל שרות אחרת מלבד שמוש הזכור, המפיל את אונו־חתיתו על בת־זוגו רפת־האונים. ובאין החלשה עזר כנגדו לקלוט את עתרת אונו, הן רק יבול הגברין ויכרע למעצבה תחת סבל כחו הלא־נדרש, יגהק, ויפהק ויקלל הגבור המסכן; ויש אשר יילל כחתול בכעסו, בהבצר ממנו לטרוף את קרבנו ואף דמעות ייזיל כתנין.

גבר, לפרוע באשה תתאו נצח, לפענח בה כל רז, להכריעה לשרות ולהפיג בה את השעמום, המחריד את עצמותך בחלל הזה, הקר בישימוני אין־הסוף.

ואולם אי גבר גבור משכיל לראות חיים בחיק עצמו? אי גבר, אשר גם מבלעדי האשה לא פלג יהיה לעצמו, כי אם שלם ומושלם? אי האיש, אשר יעצור כח לעמוד פנים אל פנים עם עצמו? אי איש יושב על מלאת אישיותו השלמה, מבלי שיצטרך לעשות את הזולת מצע לעצמו?

אשה! את משכב לגבר! את מדרס לו! הלא אף שמץ כבוד לא יאציל לך האיש, יען אף את נפשו לא יכבד ואף עם סודו בו לא יתחבר להיות לאחדים תמיד.

הנה זה. והנה זו. זה וזו. אפשר לצרף עוד אות לשתי האותיות „זו״. אפשר לצרף אליהן את האות השלישית מאלף־בית, והרי ז — ו — ג!

איש ואשה זוג אחד יחדיו. ואולם תמיד ישתוקק האיש בזוג אל הלא־זוג; תמיד ישאף לשוב מגלותו אל יחידותו. רק לרגע־קט יפרפר בכלא האשה, להשביע בה את רעבונו, אשר הזמן ישסה בו.

אהה, זמן, חיה רעה, שוט לגבר, נס הקיום האישי, הסואן כסוס ומצפה לבלם: לאישיות.

על האשה כעל סוס ירכב הגבר לברוח מהזמן. את גויתה ישמץ ואת כבודה ינבל בפיו על מנת להפקיע את נפשו מכבליה ולשוב אל עצמותו.

כבובה יצר לו הגבר את האשה למשחק, שלומים לו תחת האישיות הנעדרת.

הכרתיכם, אחי במין. הכרתיכם ברפיון רוחכם הכושל, ברעבון גופכם המט, בחסרון אישיותכם.

תענוגותיכם, אספלניות על מכותיכם, לי לגועל. אמנות האהבים והעגבים, אשר יצרתם לכם לגרות בה את הרעבון המיני המדומה ולהצילכם על ידה משיני ארי הזמן, נבזית היא בעיני.

ואומר להרצות את ספור חיי בלי דבר האשה, מבלי להוקיע לשמצה את האשה.

הסתר אסתירה; אשכנה בערפלי הסוד, אצפינה במעלה קברותי, אשחטנה למען החיותה לפני לצמיתות בזיו קלסתרה; אשלחה לארץ־גזרה מעבר לשבעים ושבעה ימי ההווה הגוסס שלי, הצועד על סף הטמיון של עברי הנרצח.

האוכל לעשות זאת? האוכל לשים סתר פני? האוכל להסתיר את המקנן

בישותי עמוק מכל, המהווה בי את הגלוי ביותר, בהיותו נעלם ממני עד אין קץ, השליט בכל מהותי, בהיותו נעדר כל שמץ דמוי עם צביוני ?

רבות התעניתי בהקיץ ובחלום בדרך לפלג־גופי. רבות התאבקתי עם ההיא ועם ההן, בהתשוטטן כולן לעיני בדמות הזו, יהידתי, אותה שהרתי מעודי.

כצעדי הסהרורי בקצות הגגות, כן משַשתי את קצות הגויות של אספסוף הנשים בדרכי אל האחת.

תמיד נרדפתי מזכרון דק וענוג כחלום, אשר אולי ינקתיו מחלב אמי ואולי התחולל רק באפס הגדול, אשר השתרע לפני בשפע הזמנים, שקדמוני טרם היותי.

הכל עטה רז־עולמים במועדים לשמחה, בהם השתקפנו אני ורעותי באספקלרית הימים. כל היקום השתקף לעינינו ברז. כל החי התחמק מהיש והלאה ונהר למרחקי הלא־חי, ונשארנו שנינו לבדנו: זכר ונקבה, ואין כל.

רבות היו קורותינו בימים הראשונים, את כל רגעיהם קדשנו חגים, בצעדנו יחידים ביקום. כל הגה, כל מבט, כל גיע נהרו במלכות בשבת השבתון. אין עבד, אין שפחה, אין גבר, אין אשה, אין תחלה, אין תכלה, אין זמן, אין יש, אין אין.

הכל התחוגג בנהרה ממעין הנצחים אל מול קץ האחרית.

את ארי הזמן שמנו בסוגר; כל הזאבים לא ארבו לנו. הישימון פנה והלך לו.

„נמסרתי לך, ושוב לא תסגירני אל פלצות הקיום בלבדיותי!" — לחשה לי בתחנון־רתת. — „אויה, זרו לי הקיום והיקום; עולם ומלואו נכרים לי. ורק אתה בלבדך הנך אחי ביש. פודה ומציל שלי".

הקשבתי לתחנון בהודיה, בהסכמה, בהתחנפות. הייתי בעיני כמפקד שגיא, שליט על עם רב, הרובץ למחנותיו בלא־יש.

רבות אזכור מאותם הימים ורבות לא אזכור עוד. פרטים נהרתו בפצעי זכרוני כרסיסי הזכוכית, ואולם ההרגשה הכוללת, אליה התרוממתי בתחילה, בטפסי על שיא עצמי, התפיסה החריפה של השגת ההויה, המופיעה לאדם כנס רק פעם, נשתכחה ממני ללא זכר, כאילו לא דרך עורקי זלפה הנהרה ההיא.

א — ש — ת — י!

מה התפעם בי לבי, בבטאי במחשבה את הדבור, ואני, בן העשרים, כבר עשיתי לפניו ימים ושנים בדמותי הגופנית הזאת וכבר צברתי בתאי־גויתי רחשי־נסיונות וסודות־מאויים, אשר טרם גליתם לאיש, אשר גם לא אגלם, לא אגלם לעד ולחלוטין לכל ילוד.

— א – ש — ת — י!

וכל מוסדותי התגעשו בי, התחמרמרו והשאיגוני: — אשתך ולא אשתך! אשתך רק במראה הנגלה והיישי, ולא בנעלם המסתתר. והלא באפס העולמי רחב־הידים לא תארח אליך לחברה.

אויה, כבר דמדמה בי ההכרה:

— אף היא לא תמול נולדה ולא מחלב אמה הלכה עמי אל החופה. האם לא בלילות על משכבה נתלהטו בשריה עוד טרם ידעה אותי בהוויי? — האם לא נשכה את חמוקי ירכיה בנשיקות שפתיה הצרובות בבדידות בתוליה? האם לא צברה בקרבה סודות? הלא רק בשכבה דקה מגויתה הרותחת תשכב עמי, רק בקלפה הדקדקה מעורה הנחשי תצמד אל גויתי, היא אשת־אישים שוכבת־חיקים.

ובבטאי במו פי בקול בין כלונסאות החופה את הדבור „וארשתיך לי" צרפתי עוד אמרים בלחש לאמר:

— וארשתיך לי רק בנגלה, רק בממש, רק בהקיץ, אפס לא במלכות הדמיון ולא... בחלום, ולא... בחלק הסוד.

את המימרה האחרונה בטאתי כמעט בקול, שנקלט, כמדומה, לאזני אשתי. היא נתחכללה, כמדומה, במבוכה, באי־הבנה, שפלחה את כל ישותה בחריפות מעמיקה מההבנה. היא נתכעסה, כמדומה, בגלל הגמגום המתמיה, שנפלט מפי לחלל את הרגע המרומם. אף אני חייכתי בגחוך, שעורר מצדה מבט־תוכחה לטוש בי כבאיש, שבצע מעשה אין־לו־שחר. הכרתי בה גם הצצה ממושכת כל־שהיא, בדקנית־חשדנית. ואף על פי כן עצרה בהובה את כעסה. מאומה לא בטאה בפיה לא באותו רגע ולא לאחר כך. אף לא כעבור ימים רבים לאחר כך.

אז הבריק במוחי: היא לא תאמר לי זאת. לעולם לא תאמר לי זאת. היא תשמור זאת כמשהו סודיי. היא תשחיז זאת בקרבה למשמרת, את ארבה תצפון בקרבה. — — —

רק מקץ כמה ימים, שבועות וחדשים התחילו הדברים. רק מקץ כמה ימים, שבועות וחדשים, שהגיחו מבטן הזמן וקפצו ועמדו בראשיתו. האם אין גם הזמן נוהר דולק מסופו לקראת ראשיתו? האם אין יש, כי האדם תועה ביער הזמנים, סובב הולך ומגיע לראשיתו?

התחילו הדברים. אנחנו אחזנו במו ידינו את החוט, ראשיתו זוך תכלת האהבה, וקצהו השני – עבותות המשטמה.

היתה בלהה. האשה טוותה בפלך את צער השנאה. קדקוד הגבר הפיק התנכרות ושובע. זוג הסוסים נרתם ברתמת הגועל.

נחש לי לבי: אני האיש השנוא ביותר על בת־זוגי. מעגל, מעגל. האשה תשב רק במעגל. ואחרי עשותה את מעגל האהבה עד קצו, תצא משם ותכנס למעגל השנאה. לאשה אין חיות אם לא תהגה בבעל, אם לא תשים בו את כל מעיניה, אם באהבה ואם באיבה.

התבוננתי וראיתי: היא לא תנשום את האויר, מבלי שתשנאני ושתקנאני. היא, כמדומה, אינה יכולה לחיות מבלי שאני, נושא שנאתה וקנאתה, אמצא תמיד בקרבתה, מבלי שאצעד עמה שלוב־זרוע ברחובות קריה, מבלי שאוליד לה בנים.

היא, כמדומה, גם מקללתני: בסוד.

וכה היו דברי אליה:

— אהובתי משנת העשרים לחיי, רחוקתי היקרה, נהיה נא גם בעתיד צמד חי על הדבר, אשר לא יצא לעולם אל הפועל! הבי ונעשה נא רק זאת, אשר אף פעם לא יתחולל! אהובתי, האם לא נעצור די כח לעמוד בשנינו במערכה מול הטבע והוקיו? אחותי היקרה, נצייר נא יחדיו את נוף־הבדידות אשר לשנים בזוג! נשוטט נא על פני מרחבי היש כצמד עננים, העוצר בחובו את גשמיו ללא הפריה! נחרוש נא רק את המענית אשר לישימון הרברבן של האפס, העוטה מאליפות גוונים! הלא דיינו באפס אשר נוליד למען ננענעו בערס הבלימה אשר לאי־הילודים. האם לא טוב תעשי, אשה, לשלח בי את המדת המעדנים של הבליה ללא תכלה תחת לשסות בי את ולדותיך, נטעי־אי־נעמנים, המגיחים מרחמך כגורי־כלבים לכרסמנו?! עמדי נא דום לימיני כבת־לא־פוריה וחוגי עמי יחדיו את חתונת החדלון. אשה! הנה גליתי לך שמץ מחלקת הסוד בי, רז הרזים, לך הגשתיו במתנה, לך בלבדך, וחלילה לך לגלותו באזני זר או זרה.

אויה, היא הוקיעה סודי זה באזני האשה האחרת, המכונה רעיה בפיה. היא גלתה אותו בשגגה או בצידה. הכרתי זאת לפי כמה אותות: לפי ארשת מראה אשתי, אשר מאז הוצק בו דבר זר; לפי ארשת עיני הרעיה, אשר הפיקו מאז דעת נעלמה וגנובה, לפי פועם לבי הנחרד מאז בנוכחות השתים יחדיו. כתלי חדרינו, הרהיטים, ארון הבגדים, גבי הספרים על המזודה, האספקלריה בחדר־השינה, להב הסכינים והעינים, אף אישוני החתולה, הרובצת בחיק אשתי, — הכל בביתי הפיק מאז את הזממה השפוכה בהלל.

הן כטורף יתהלך הסוד המוקע, כדוב שכול ירבץ במסבת השלשה, כרעל פתנים ירווה את אויר־הנשימה מסביב.

תמיד היינו מאז בצות, יחדיו, אי נפרדים: אני, זוגתי והוא — הסוד המוקע.

הנה שורש פורה למאורעות, אשר התחוללו מיום זה ואילך בכל מוראם האפסי, הואיל והם לא התחוללו במלואם הגמור. ואם תרצה לומר, הם לא התחוללו כל עיקר, כי אם נניח שהדברים קרו פעם, הרי יש להקשות, על שום מה לא קרו לפני כן, קודם שהם קרו?

הרי היו ימים, שבהם הדברים טרם קרו ויאתיו. והיא עדיין היתה לבדה, ואני לי לבדי. היו ימים, רק לאחר כך נתחברנו לצמד. רק לאחר זה או לאחריו של לאחר זה.

זכורני: אני הבעל והיא האשה. היא אשת פלוני. ואני — הפלוני. ושמי לה ניתן. כל שמי בכללותו, כפי שהוא מבוטא באותיותיו. שמי המכיל את תמצית ישותי, כל שמי ניתן לה.

והיא עדיין היתה לבדה, ואני לי לבדי. ושנינו בצמד.

וכך זה היה. כפי שזה היה במלוא אי־הווייתו הגמורה. כפי שזה לא יהיה יותר לעולם, לעולם, לעולם — — —

היא ישבה פה, ואני מושבי — שם. ו„פה" ו„שם" סמוכים זה לזה בדמות שני כסאות השכנים, אשר שמשו מושבים לשתי גויות נפרדות. היא — אדם. ואני — אדם. וכל בה דומה לכל בי כמעט. וכל בה דומה לכל אחרת זולתה בדמיון השלם והמבהיל. ובשבתי לימינה, סמוך לה, בהיות עשר אצבעותי מרצדות על גבי חלקת כתפותיה הלבנה בלובן הבשרי־הדמי, כעל מה־שהוא, השייך לי ואינו שייך לי לחלוטין, הבריק בי רעיון:

— חלקת צואר לבן זה — לסכין! הצואר הוא לבן. הדם הוא אדום. השמים הם תכלת. דם, לובן, תכלת. — מה זאת?

שגעון הוא הרעיון. — נתגלגל בחובי ברק, שדמותו גם היא כרעיון שגעון רצח. אסור לגלות זאת באזני איש. — צריך להצפין זאת!

יקירי, לחשה לי האשה לפתע, רואה אני בך, כי הרגע הנך תפוש הגות כבדה ועמוקה. אתה תמיד הוגה מחשבות עמוקות, פילוסוף שלי.

ובמה אתה מהרהר, הרגע?

— בלא־כלום, יקירתי, בבלימה! עניתי בלבביות כנה, שהכזב הממאיר שלה הרהימתני עד היסוד. הלא אפשר להעמיק מחשבה בלא־כלום מוחלט, יקירתי!

היא צחקה שאננות מתוך עשרים ושתים שנותיה, כמתוך עשרים ושנים מעינות הצחוק. ובהתרפקה עלי באהבת רעיה תמה, לחשה לי בתחנון:

— אנא, יקיר, אל נא תעמיק כל כך מחשבה. אף בלא־כלום אל תרבה מחשבה. המחשבה עוינת את החיים. ונא ונא לבלי לחשוב לך מחשבות לעצמך וביחידות, כי אם קחני נא גם כן להפליג עמך למרחקי מחשבתך... אתה מבטיח לי?

הבטחתי בנענוע־ראש. הראש, אשר הכיל ברגע זה עצמו את רעיון־הסתר לאמר:

— אני איש־חרש; מתהלך בסוד. בגפי נולדתי. ביחידות אצעיד את שתי רגלי; ביחידות אקשיב למרוץ דמי בעורקי ולהלוך התבונה במוחי; ביחידות אתאפס. האם יש עוד שני זולתי, אשר הורשה לבטא עמי ובעדי: „אני!" הלא הרבה שנים חייתי את חיי טרם ראיתי במו עיני את קלסתר האשה הזאת ואף דמיתיה תחילה בהמון דמיות אחרות ושונות.

— ושוב נאחזת בהרהורים, אמרה האשה בקובלנה וקולה רעף במתק, והפעם נתפשת בכף. רואה אני מפורש, כי רעיון מסוים אחד קנן הרגע במוחך, נכון?

— נכון. לשתפך בו? נזדרזתי ואמרתי לה בכחש — ידידות הוא הציר, עליו סובבה עכשיו מחשבתי.

— יקירי, אולי תגדיר לי בקצרה את מהותה של הידידות! אמרה לא בלי מזמה נסתרה.

— הידידות, אמרתי בפרץ של הרגשה רשעית, היא עסק של שותפות... אם כי התוצרת שלה נעשית בעיקר בבנין, העומד על גבי מגרש קטן מחלקת

הסודי, שרק אחד משני השותפים מפקיעו מרשותו הפרטית על מנת לספחו אל הנגלה. הרי זה מובן ?!

— לא ביותר, אמרה בהתול קל, בלטשה עלי את מבטה הבדקני והמשתאה, ומתחילה קנינו של מי היה המגרש הסודיי המופקע ? שאלה בסקרנות מעשית.

— תחילה היה זה קנינו של אחד מבני הזוג... החלש שבהם... שהפרישו מעצמו לטובת הענין...

— ובכן הוא שהביא את הקרבן ?! שאלה במבוכה.

— ודאי, עניתי באכזריות של מורה להועיל, כל ידידות, כל קריבות בין אנשים, הן פרי איזה קרבן, תוצאה של וותור מאיזה צד. וככל שיגדל הוותרון, כן תגדל האהבה בשטח וכן תתמיד בזמן.

— אף האהבה כידידות ?!

— נכון. אף האהבה מתפרנסת מהמתן. אף היא, ואולי היא יותר מכל, תובעת קרבן... היא אוכלת זבח. נתח מהחי. הלא לא יתכן קיום השנים בצוַת, אלא אם כן אחד מהם ילך ויתאפס, ילך ויתאַין, תמס ילך ויהיה כלא יהיה, עד בטול היש הגמור...

— נמצא כי האהבה רק בחיק המות תשגשג — אמרה האשה בחיורון הפרצוף.

— נכון, עניתי בהכרת נצחון — רק הנפש אשר תקום ותרצח את רעותה למען התאום הגמור תחוג את נצחון האהבה.

— והאוהב המושלם, לפי דעתך, הוא רק זה, המוותר לחלוטין על אשיותו, המוקיע בהחלט את סודותיו לבלי כל שריד, שאינו משאיר לעצמו אף פנת־סתרים אחת, אף סוד קטן אחד ? שאלה נבהלה.

— נכון ! עניתי בקול שריר.

— אויה ! קראה בנעימה מוזרה סודיית כמדומה, העוצרת בחובה קורטוב כמוס וחייכה בגיחוך, כמדומה.

החיוך ההוא לא היה נהיר לי. לבי התפעם ברתיעה מבויישת וצורבת, כנפחד מפני מה־שהוא העלול להתחולל כמעט־קט.

מאומה לא התחולל.

חיוך זה דומה לגיחוך, שהיה מבצבץ מאז לפרקים בלתי שכיחים, אמנם, ביותר, בשפתות־החן של אשתי היה, כמדומה, האפס המבהיל הראשון, אשר פער נגדי פי פתן. כל אישיותי הרבות נתהלחלו בי מאימת החיוך הזה, מבלי להבין לשרשי האימה. רבות התחבטתי בפתרון התמיה הזאת: חיוך עשוי לפי כל חוקי הנמוס, מעודן, מוצנע, ופוגע קשה בנשימה ! הנה אחד מרזי הנפש. חיוך חותך כאיזמל. חיוך צורב כגחלת. החיוך גומל־החסד הפיק תמימות רשעית של בת־זוג, אשר דבקה בגבר לעד ולחלוטין בדבקות אפסית עד לאין שעור. הוא גם כלל בחובו משהו נעלם ופתני. אף השינים, שנשתרבבו אגב פישוק הפה בחוסן דרסני, בטאו זרות מתמיהה של ישות נפרדה מקדמת בראשית, נגלה עד לחוצפה ואי־

נתפס כאחד היה אישון הלגלוג בעיניה. „חיה רעה הטעונה הצלפה" היתה לפעמים אחת מאישיותי טווה לעצמה הרהור־סתרים, וידי נמשכת למעשה אלמות.

לפעמים הייתי מהרהר: החיוך אינו רק רוחניי בלבד, כי אם גם מציאות גשמית כחוד הסכין, או כצרבת האש. זהו חיוך רשעי, ששלוהו מעל שפתי מרשעת אחת, נפש טמאה וענדוהו לפרצוף המעודן של אשתי. הה, לשלותו שנית מעל השפתים האלו, לתפסו בכף כצפור ולהמיתו. והואיל ולא יפה ואף לא הגיוני הוא להעלות על הכתב הבלותא כזאת, כבר בקשתי למחקה, אלא שהזרתי בי מתוך הסברא, שכל מה העלול להצטייר במחשבה ממילא הוא מציאותיי.

חיוך זה הקניטני ביחוד, כשהיה מופיע בנוכחותה של הידידה, שנתחברה בימים האחרונים לאשתי ונעשתה מתוך כך בת־בית מצויה אצלנו. חיוך זה... ידידה זו... אדבר נא ברורות ומפורשות מלכתחילה... מלכתחילה. מעצם ההתחלה לא שבעתי רצון מהידידות, שהתחילה להתרקם בין שתי הנשים האלו. היתכן — אמרתי לעצמי, כי נשים תכרתנה ביניהן ברית ידידות, כל שכן שתים הרחוקות זו מזו בתכלית הריחוק בארשת פרצופיהן, באפייהן, בהלך־רוחותיהן ובהילוכיהן ? !

הלא יש תמיד דבר־מה חשוד בברית האהבה, או בקשר הרעות, המתרקמים בין שתי תכונות נבדלות, קל וחומר מתנגדות זו לזו. האישיות המוסרית יכולה להתחבר רק עם הדומה לה, ואולם חבור השונים והנבדלים מעיד בהחלט על דבר־סתר ועל מעשה־קנוניה. דנתי ביני לבין עצמי בשקול־דעת ובהבנה צלולה.

ואם כי לא הבעתי הרהור זה אף פעם באזני אשתי, נתגלה לה בכל זאת במה־שהוא. הלא היא ארבה לי. היא התחקתה אחרי כל רחשי הנסתרים. היא רגלה אותי. ידעתי זאת. ידעתי: מנוס לא יהיה לי מרשת רגולה.

הנה הוא הדבר. הידידות הזאת בין שתי הנשים נתהדקה והלכה, נתהדקה והלכה. כחבל על צוארי נתהדקה. כחבל על צוארי. כחבל.

אויה, מה גדלו תהפוכות הבריה, ומה קרבו הקצוות!

אשתי זהובת־השער ובהירת־המראה, רכת־הקוים וענותנית המבט, איסתנסית בכל הגה וניע, בגזרת גויתה ממוצעת־הקומה, ברנן קולה המכונס, בנשיותה הכבולה, בפקחותה הלוטה, בדבורה הטהור הקולח אל מול השתיקה, בארשת־קיום ענותנית, המצטנפת לתוך תוכה, כישות הנרתעת בחלחלה מפני עצם הקיום ושוקד על התאפסותו, בהבעת לא־דבר ואין־עוז, המופקה מצלמה השמימי, התפוש הזיה, כולה זוך ורוך, מחייכת באמהות כלפי הריק והידידה — שהומה ואפלולית כבאר, מוצקת־גויה, עולה בקומתה כדי קורטוב־מה מכפי שעור־קומה הגון לבשר ודם, מפיקה את ישותה בתקיפות, מבטאה כל חפץ במפורש, מתריסה את בינתה המפותחת, מגביהה את ה„אני" שלה כשתי גבשושיות

החלב המוצקות על לוח לבה. בפרצופה לנה ארשת עו״ת, פרי גועל שאין לו תכלה.

היונה והעורב. הפכים שנים.

מה גדלו תהפוכות הבריאה! הן ישבו שתיהן זו על יד זו, זו מול זו, זו וזו. עיני ראו זאת. שכלי התעמק בזאת. בינתי התעמלה להשיג זאת. ואנחנו ישבנו שלשתינו יחדיו. אני והיא וזו. אני והיא וזו. ושתיהן למולי. ושתיהן עמי. שתיהן בחבורה האחת. פנים ופנים. צואר וצואר. לובן ולובן. חלקה וחלקה. חזה מול חזה. אישון בעין. אישון בעין. הכל באחת דומה לכל בשניה. אלף בית. אלף בית. אלף בית גימל. גימל. גמל. בשלשתנו ראיתי צורת גמל. דבשת לגמל. אנחנו גמל. אני ראיתי זאת. התאפקתי מלבטא זאת. רק בסוד הרהרתי בכך. רק בסוד. ואשתי חייכה גם כן, כעומדת על סוד הרהורי. היא חייכה גם כן. האם היא ידעה, כי אני טפסתי אותה שעה על עצמי כעל דבשת גמל? כי אני חתכתי במחשבה את הגמל בשביל להפריד בינינו ולהחזירני אל עצמותי הנבדלה?!

אז הבחנתי בשתי הרעיות; כשהן מסתודדות בנוכחותי; לא פעם ראיתי זאת; משכבר ראיתי זאת, תמיד שערתי זאת. ואולם עכשיו הבחנתי זאת בעליל. עכשיו הופיעה לי ההסתודדות במלואה הגמור.

— אתן מסתודדות במעמדי אמרתי לאשתי ברוגזה עצורה, כאילו אינני נוכח... כאילו איני במציאות. והלא אני, כמדומני, ישני. הרשאי אני לדעת את הנושא? שאלתי בנגון של תביעה.

— הלא תרשני לשמור גם כן על סוד קטן משלי! הטיחה לי אשתי בקפידה גלויה ועצבנית, בלי כל רצון ניכר להבליג על התרגזותה ולחפות בפני האשה הזרה על יחס־המתיחות שבינינו, ומתוך כך חייכה בבת־צחוקה הגחכני.

— ומה פשר חיוכך־גחוכך זה, שהנך מכוונת אותו לפרקים בלגלוג כלפי דידי... כאילו אני... אולי תסבירי לי את פשרו.

— מה יש לי להסביר? אמרה בטמטום מדעת מכוון להכעיס.

— שמא אף בת־צחוקך זו הנהו סודך הקטן?

— יתכן! ענתה בקנטור מפורש.

— ואם הוא סודך, למה את שופכת אותו על השפתים? למה תוקיעהו על פרצופך, השטח החיצוני של ישותך? למה תשלחהו החוצה? אם סוד הוא הרי עליך לכלאהו בחובך... לחייך שם... בהחבא... במרחקי ישותך... יתפרץ נא צחוקך פנימה... אם את בוזה לי... הלא את תבזיני... אם כך עליך להחביא זאת היטב, היטב, היטב. כסכין תחביאי אותו, כסכין תחביאי. כסכין. כסכין. אני חוזר הרבה על המלה הזאת. אני אוהב לחזור כמה וכמה על אי־אלו דברים... על אי־אלו דברים. כן. עליך לצחוק עלי בחובך... שם תגלגלי עלי את צחוקך הבוזה, המבטל, השונא.

— אתה עולבני ; אתה משמצני. אתה מעליל עלי ! קראה האשה בתום רשעי, באי־הבנה פלילית, בתמהון שכחו היה יפה לאפסֵני. הרגשתי פיק־ברכים. גויתי התחוגגה והתמוטטה כמעט. בת־צחוקה זחלה על שפתיה לעיני בדמות פתן.

רמזתי לה לפרוש עמי לקרן־זוית, ושם לחשתי לה על אזנה :

— מקוה אני, כי לפחות את דברי אלה לא תגלי לידידתך... הטובה ! —

בפעם ראשונה, כמדומה, הציצה בי אשתי בבוז מפורש, מביע גם שטנה, נצנץ הרהור : הצצה זו הנה הקו המשתף את שתי הנשים ; הנה החוט, המחבר את שתי הנשים בשורש. הנה סוד הרעות והידידות, הנובעות תמיד מהאי־שכלי. אותו רגע פרכסה בקרבי ישות חדשה במלואה הגמור ובהויתה החוקית, הוא סודי, שהיה חי תחלה בקרבי באסור ובלא־העזה.

הרגשתי הקלה כללית בגשמיות וברוחניות. פקעו בבת־אחת אזיקי האשה האחת, אשר רחקתני ביחידותה, קפצתי לחופש.

„לא אחת, כי אם נשים שתים. שתים כאחת. אף אחת כשתים. אף באחת שתים. אם זו הרי גם לא־זו, כי אף לא־זו תארה כזו, ואף זו ולא־זו תאומות הן" — נקר רעיון במוחי ובנפשי לבלב חיוך מסותר.

אכן, לא כאשה הגבר. הגבר לעולם לא יערטל את נפשו. לעולם לא. לעולם לא. הגבר ישכיל תמיד לכלוא את חיוכו בחובו.

אמרתי לנפשי :

— את כלוב, וחיוכי – הצפור. שמרי נפשי על הצפור. שמרי. שמרי.

האם חיוך אינו משורש חי.

ובהרהרי בזאת בנוכחות אשתי, לא הפיקו פני, כמדומה, כל ארשת חשודה, יען כי משכיל אני לכלוא בקרבי דבר סתר. תמיד השכלתי לעשות זאת.

עכשיו, רק רק עכשיו, גמל בי הרעיון, שנבט בחובי משכבר, והוא, כי הדברים נמצאים לאמתם לא בה במדה שהם ישנם, כי אם בה במדה שהם מופיעים ; ואולם כל זמן שאינם מופיעים אינם מציאותיים אפילו אם ישנם. הלא גם הבר־מינן, השטוח על הקרקע, ישנו, אלא שאיננו מופיע. ואף החרב איננה, בהיותה נתונה בנדנה. הסכין איננו מציאות חיה עד שלא יעשה בו שמוש סכיני. האור בכח האור, שאיננו מאיר, חושך שמו. המים הקרושים, שאינם לחים ואינם נוזלים, כבר יצאו מהיישות המימית ונתלבשו ביישות הקרחית. ואף כל דבר המתקיים בסוד, הריהו כאילו איננו. הלא הסודיי הנהו סוד על מנת שלא תהא לו מציאות, הואיל והמציאות לא הותרה לו. ואף האשה הזרה, היושבת בנוכחותך, אם כי מבטיה נעוצים בך או שמבטיך עליה, ואף אם גם אתה ממשש את חלקת צוארה בכף ידך, ואף על פי שכל האפשרויות הנן משוערות בעליל, בכל זאת היא איננה לך ולא שלך, ויתכן לומר, כי היא קיימת בשבילך רק בבחינת־מה, ואולם בבחינת־מה היא גם איננה. ושמא זהו סוד הארוסין, שהאדם מקדש לעצמו אשה ומפקיעה על ידי כך מרשות כל הגברים, היינו הוא עושה אותה קדושה לגביהם כמתה. הוא ממית אותה לגבי כל האחרים. אשת־איש !

רעיון פשטותי ונכון זה מה קשה היה לי לעכלו לכתחילה מה קשה

היה לי לסגלו לעצמי ולייִשבו כדבעי אצלי במוח. אף הוא מציאותו לא היתה אצלי מאוששת כל צרכה. דומה הרעיון לצפור, שמכיוון שנתפסה בכף, הרי מציאותה הצפורית נעשית פגומה במדת־מה. (צפור במשמע: פורחת!) לא פעם נתחלחלתי למראה הקריבות שביני ובין האשה הזרה, ידידת אשתי: קריבות בשטח, בתפיסה פסיכולוגית, בהכשרה נפשית. הלא היה זה ככה: היא יושבת אצל שולחני. היא יושבת למולי. היא מציצה למולי. אני מציץ למולה. אני רואה, כי לה פרצוף. לה עינים. לה גויה. ולי יד. והיא קרובה אצלי בשטח כדי שעור הושטת־יד. והרי אפשר לי להצמד אליה בשפתי. הרי יכולה ידי לצבטה בקבורת זרועה. הרי עלולה ידי לדחפה ולהפילה. והואיל והנני עלול לעשות זאת, האם אין זה דומה, כאילו בצעתי את המעשה? לא! אין זה דומה! צדד בזכותי הרעיון, שכבר התחיל להתפשט בחובי ולתפוס בקרבי שטחים גדולים. (וכי הרעיון איננו ממשות גשמית ממש?) לא. אין זה דומה, הואיל וזהו סוד (שאינו משוער אפילו לאשתך!) הרי זה איננו. (וכי שפוך הסוד על פרצופי כהיוך אשתי? הוספתי להמליק על עצמי הלא הוא קבור בחובי. הלא הוא כצפור בכלוב. הוא איננו חי. זהו סודי המת).

מכאן, מרעיון זה, שהתבסס והלך בקרבי, נובעת האתחלתה של ההכרה החדשה, שצמחה בקרבי.

באותם הימים, הלא היא הכרת אי־ההויה, כחלק שני מההכרה הכללית. הרבה נתלבטתי תחילה בשביל להאחז בכלי־השרת השכליים שלי במצב־ההכרה הזה, הראוי אולי להקרא בשם הכרת־ההיפוך, שבה כל דבר נאחז באיונו הגמור, ואף הרגשת־הישות מתפשטת ומתמתחת עד מעבר לגבול הישות, עד חוסר־יש והעדר־ממשיות. אז צמחה לפני בריאה חדשה, שבה היישי מפליג לתוך אין־יש ומתערה באין־צורה. האדם נהרג ושוקע לתוך ההתפרקות. הוא קולף מעצמו קלפות ופושט לבושין. המפליג בהלך־נפש זה אימה היא לו להתהלך בין הבריות, לנגוע בגופים, למשש עצמים, לבוא במגע שכליי עם בר־נש. ופהדים יתקפוהו מפני היישות הנשיית, המסבה במחיצתו בטבעיותה המחוצפה ובישותה הודאית, אשר המגע בה עלול להוליד רק יש ולא לא־יש. הלא על כן האשה היא נגדית לנו בהיותה רק בת־הכרה אחת ללא כושר להאחז גם בההכרה השניה, היא הכרת־ההיפוך. כזה היה הרעיון, שכבר היה גלום ממילא בהכרתי החדשה, ואף אותו טמנתי בחובי בסוד, מבלי לגלות אף שמץ ממנו בכל אותן השעות, שבהן הייתי יושב בחברת שתי הנשים, כולי קפוא במבוכה רבה, נועץ את מבטי בלא־דבר, הצץ ומתפשט ומתמתח למולי באי־הויתו האיומה בממשותה.

הלא אני מספר את עצמי לאמתי ולא אכחש, מאומה לא אכחש. אף לא־דבר לא אכחש. באותם הימים כבר התעמקתי במלוא כל ישותי בלא־דבר, אם כי לבי נקפני על המעשה, שנראה לי כדבר סרה, כדבר בגד ובליעל, כשטיה מישות ההויה. יותר מכל הדברים יקר לי הלא־דבר. יותר מכל פרצופים, מכל נפש חיה, מכל הגופים והנשמות, מברק העינים, מקול תינוק,

מרחמי אם, מדם מפכה בעורקים, משועה לחמלה, יותר מכל יקר לי הלא־דבר. לעתים נדמה לי, כי כבר נקרעתי מהכל ונדבקתי בלא־יש ונתעריתי שם. אני הגיתי בכך בדעה צלולה בהחלט, בדעה צלולה, בדעה צלולה, המשיגה זאת בפשטות, בפשטות, בפשטות מדהימה. אני גם ידעתי, כי המים הם לחים, כי האש צורבת, כי חוד הסכין חותך, כי המגע הקרוב באשת־איש זרה פגול הוא, כי שני גופים אינם יהולים לתפוס שטח אחד. אני ידעתי זאת. הכל השגתי בתפיסה האנושית הפשוטה. ואולם אי־שם בנקודה זעירה אחת, זעירה שבזעירות, קטנה כעדשה או כקוף־מחט (אילו אפשר היה לממש את הרוחני), אי־שם בנקודה זו חל איזה שנוי, בטשטוש, או בהבהרה... כן. חל שנוי... שאסור לי לגלותו לשום נברא... אסור לי לבטאו... כי הוא סוד לי. והואיל והוא סוד, הריהו בבחינת לא־כלום. ולמה לי לדבר באזני האשה על לא־כלום ?!

פשעי הוא אולי, שפחדתי, או שלא העזתי, לגלות זאת לאשה, אשר נתקדשה אלי בכל יושר הגיונה הפשטותי, בכל תחישותה הנשית הטבעית. פשעי היה, אולי, זה. ואולם אני לא העזתי לבטא זאת. אני לא העזתי להרצות באזני אשתי על פרטים והשערות שהיו כאין וכאפס לעומת הכולל הגדול, שבוודאי הוא ישנו ובוודאי הוא ניתן לשנינו. בימים ההם ואני ובת־זוגתי עדיין התעלסנו באהבים בחיק הכולל הגדול, אשר פרח לעינינו במועד הכלולות, ואף חִנה היה תם ומושלם בעיני כחן הכלה.

— כל היקום כלול ביפיך, הכלה, לחשתי לה עוד בתום־אמת בלילות־ירח — שמים, אדמה, כוכבים, ירח, אדם ובהמה וכוללם יחד, רעיתי, יפתי, הכל כלול בהדרו.

— יען כי כל היקום, יקירי נכנס עמנו לכלולות, לאטה לי בת־זוגי, הכל נעשה לי בגללך ישי מאד. הנה אני מושיטה את כף ידי לחלל וממששת את ההויה כגוף בעל יצורים. הבריאה נשמת חיים בה. האח, אהובי, לא ידעתי לשעבר, טרם הכרתיך, כי העולם קים במציאות כה ממשית, עד שהופעת אלי, והגשת לי את היקום בממש ובהחלט והפחת בכל רוח־חיים. הלא יש, כי בהעדר לנו דבר והעולם נשקף לנו כמת. ואולם עכשיו העולם הנהו חי ושלם, ושלם עד תום. האם לא כן, יקירי ?

לא אמרתי : לא ! לא אמרתי : כן !

— אני לא הייתי יכולה לחיות בעולם בלתי תם ושלם, העלול להתפורר לפרורים ! אמרה בת־זוגתי לפתע באמירה נפחדה ולטשה עלי מבט מפלל לעדוד ולהצלה. הלא העולם עומד הכן על כנו. האם לא כן יקירי !

— כן ! ובוודאי ! שקרתי בצדיה, מתוך פחדנות ומתוך חמלה. אויה. במוחי נצנצו משכבר זהרורי־השערה, כי כשם שאפשר לחתוך כל חפץ ועצם לחתיכות, כך אפשר לחלק את הכולל לרצועות, ואף את הרצועות להפריד לחלקים, ואת החלקים לכתת לזעירי־זעירי־זעירי פרורים, וכך עד אין סוף ועד אין־שעור, עד שאפשר להפוך כל דבר להפוכו הגמור. — אלא שבאופן כזה — הרהרתי בחלחלה — הרי יתכן, כי ניתנה הרשות לחלק ולכתת ולפרר

ולהפריד הכל, בכל, מכל... ואף את הצואר הלבן הזה אשר לזוגתי האהובה מותר לחתוך לשנים, ואף את הזרת הזאת, המוטלת הרגע על פסת ידי, ואף את אישון העין מנגד...

אף פעם לא בטאתי זאת באזני זוגתי, כי הותר לי לחתוך את הזרת שלה, כי במחבואי מקננים הרהורי־פגול אלו.

האח, השמש עוד היתה גדולה; השמש עוד היתה חיה. ואני והאשה הושטנו למעלה את כפינו ושלינו משם קערות־אור, קערות־אור, קערות־אור.

— אור, אור, אור, לאטה אשתי לתומה — שיהיה אור תמיד שפוך סביבנו, שיהיה אור זורח במושבנו, שנהיה תמיד מוצפים אורות להתרחץ בהם למשעי, ונהיה נא כתינוקות אוכלים שמש, ולא ישרד בנו כל שעל מצל. כל רסיס כחש. כל העלמה, כל האפלה. חזור נא גם אתה, יקירי, על הדברים.

מה פחד בי לבי מגודל האחריות, בשנני במו פי את הדברים. ובחובי כרסמני הספק.

— עון פלילי הוא לך לשנן זאת, ייסרתני אחת מאישיותי, אסור לך להחביא את השפק בלבך. אסור לך להפות על העש בנשמה. הוקיעהו נא!

במורך־רוחי לא עשיתי זאת. ובעמידתי הנכלמה והנבוכה שמעתי קולה המפלל של האשה:

— נערי, חזותך כאיש נדהם מפני עצמו או מפני אמת אחת גדולה, אשר הופיעה בחובו. שלמה נדהמת, אהובי? הלא כשכור הנך מתנודד!

— יען שכור אני מיין האהבה. — אלהים השכירני, את אלהים אהבתי באהבתי אותך. את אלהים משתי באהבתי אותך. אלהים חיים צמחו לי באהבתי אותך ומגודל פחדי מפני הוד מוראו הנני מתחוגג כשכור. ככה וככה העתרתי דברים באזני האשה התמה.

— הלא אף האדמה לא עוד היא מוצקה. מתחת רגלי תלך הלך ונסוע. לאן אנו נוסעים, יקירתי? הוספתי אמרים מעורבים כחש וכנות כאחד.

— אנו נוסעים אל הסוד הגדול, יקירי, אל סוד האחד, בסוד הבשר האחד והנפש האחת. הכל אחד.

— ואחד הכל! עניתי לה בצהלה.

— ואחת הכל! הריעה לעומתי.

וככל הנאהבים אף אנחנו לא אמרנו די בדבר־פה בלבד, כי אם גם נשבענו יחדיו שבועת־אמונים לקדש את האחד.

בתום נועז, בו הילדים משתעשעים לאין־פחד בכל הכדוריי, בטאנו את האחד ובקלות הפושעים הגדולים הטלנו על שכמנו את משא אהבתנו. בפני דורי־דורות צאצאינו נתחייבנו אמונים מתוך חוסר־מצפון של עקרים. על כנפי נשר אהבתנו כה קלו ניבינו וצעדינו, כה קלו גויותינו ונשיקותינו. בדוגית האהבה הקטנה שטנו במשברי הים הזועף, שנשקף לנו כנחל־עדנים. לא אשה היתה זו לימיני, כי אם כלה; לא כפת־נחושה מעל ראשינו, כי אם חופת־טוהר. למחבוא סתרים מני סתר התחמקה הנקודה הרופפת במוחי, כל הרוחות הטובות היו

לנו שושבינים; כל הנפשות היו לנו כרוחות; כל החומר הפך רוח ורקמת המציאות התנוצצה לעינינו בהזדהרות לבנה ושקופה כחלקת הראי, ואולם לא שבירה כזכוכית הראי. אף החד נעשה קהה והרוחני היה מקשה. את נתח הבשר חתכנו בסכין האחוזה בשתי ידינו ללא כל פחד ובתפוח האחד נעצנו שנינו יחדיו את שינינו מעבר מזה ומעבר מזה. הכל חי לנגדנו בהחלט ובוודאיות. אף המצוי רק כמעט ובכל שהוא ובמה־שהוא ובזעיר־אנפין ובפחות מכשעור ובדרך משל קבל בעינינו מציאות מאוששת, כאילו התחולל לאמתו. ואף מה שמעבר ההוא למציאות עבר לעבר הזה והווה את עצמו ביש. ואף האני המפוקפק הופיע בהחלט וללא ערעור. ורק סודי בי נכרת מעמי והיה כלא היה מתוך הסתלקות מוחלטה לחדלון הגמור ורק בהתאפסותו הווה את עצמותו בלא־כלומיותו המלאה.

ככה היו ימים. חיו ימים. הזמן נתימם לימים, הימים נחיו ונזמננו. הימים עטו את הלילות, והלילות התמתחו בחיק הימים. הזמן הרה ימים ולילות.

— יקירתי, הנה האושר! בטאתי מפורש את ההרגשה של תפיסת המציאות המלאה והודאית ללא־כל־הסוס — — ובחובי הרהרתי:

— הזמן הוא בשרי, ממנו אני חותך את עצמי, בו אני מתקפל בישותי, בימיו אני מתקשר כברצועות. בו אני והאשה מתערסלים כבנדנדה.

כגמל כרעתי על סף הזמן להרביץ עלי את המטען: את הגויה הנשיית במערומיה. טפסה האשה על שלבי הסולם של אהבתנו, עלתה על שיא ישותי, נאחזה בי, ובנענעה את אילן חיי השירה ממנו את כל אי־הילודים שלי, הגנוזים באוני מבראשית ועד אחרית הימים. בחנה, בצחוקה, בזוהמת הגועל, שצמחה עליה כאזוב, חנקה את אי־הילודים שלי. בחנה, בצחוקה, בזוהמת הגועל... בחנה, בצחוקה... אויה, ראיתי במו עיני, כיצד הכל סובב והולך וחוזר, כיצד הכל מסתבך בי ובאשה, נובל וגווע ומסתאב, וזוהמתה פורחת ביפיה ויפיה לוקק את כעורה. ראיתי. ראיתי. הכל ראיתי.

וכשראיתי הכל כבר לא היה יותר כלום. וכבר היה הכל פחות מלא־כלום.

ולפתע היה הדבר, בהרף־עין אחד נתהווה הדבר: האשה עברה מגיל אל גיל. לפני רגע נערה ולפתע — בוגרת. ומתי חל רגע המעבר? באיזה הרף־עין חלה התמורה? ומה שם יכונה לה במעמד־לא־מעמד זה, שבו כבר פקעה ממנה הנערות, ועדיין לא חלה הבגרות? הה, הידת הזמן? את תמיד ננעצת במוחי כמחט — — —

וכשראיתיה בבגרותה, נתחלחלתי. תפסתי את מקרום־הבליה הלא־נראה, או הנראה־כמעט, שאצל לה חן וגרוי חדשים.

אז שקרתי לה בפי:

— מיום אל יום תשגשגי כשבר׳ פי׳ עקבך לנעורים!

הרבה נמלכתי בדעתי הצלולה והמיושבה, כיצד לגלות לבת־זוגי שמץ־מה ולו ברמז לא־נועז, מההסוס הנפשי שלי.

מה תקפו געגועי על המציאות האחרת שניתנה לי לשעבר כולה, בהיותי רק אחד מקופל בזמן, בהיות הזמן כולו שייך רק לי האחד, בעמדי עודני בגפי על הכף המזדקר מים היש הגדול, צופה משם בגופים, חושק בגופים, חושק בהיתר בכל הגופים. (אף עכשיו אני חושק בהם, באסור, באסור, באסור!)

הכל בי בשר לי משבר נפשי. שנית סתמתי את הגולל על סוד קבור בחובי, שחי שם במחבואי את מותו. לא שפכתיו על פניו. ואולם בחובי שם לי את ארבו.

רק חלומי השיבני לעתים לעצמי, אחד בגפי, בדמות שיח בודד מתנועע בשדה. רק בחלומי הרגשתי לעתים את זרימתה של החיות השלמה והגמורה בתבנית קמה מלאה, כלואה לתוך עצמה עם כל זרעה הטמון בחובה.

אז למדתי לחלום את עצמי; אז למדתי להדבק במציאות השניה, החלומית, המחברת את ההפכים בנושא האחד.

הכל היה אחד. המערומים המציאותיים והמדומים, היש והמשוער, הטעום והנכסף. אני והאשה, בשרי ובשרה. הלא היא כבר היתה לי בשר מבשרי, ממשות מוחלטה כבשרי. היא כבר לא היתה לי מאומה כבשרי, שאינו מעורר בי כל חפץ. היא כבר היתה לי העדר־הממשיות, שכל ישות טועמת בהוית עצמה.

בשקידה רבה הבלגתי על ההרגשה הפושעת הזאת ובכל אמצעי־הזהירות החבאתיה מהכרת האשה. בשפה מלומדה התאמצתי להחיות בזכרון אשתי את אהבת הנעורים, שטעמה נשתמר בזכרוני רק בדרך הפשטה וברוחניות בלבד.

— ומדוע אינך סח לי אף פעם מה שהוא מהרהוריך בחלום? שאלתני לפתע האשה והחדירה בי את מבטה.

— לפי שהחלום הוא סכסכן והבלן! עניתי לה בו ברגע מתוך חלחלה מובלגה. הלא הוא שורש פורה בוקי סריקי. הלא הוא מחבל אויל ושוטה. זהו רקח מרקיח דייסות עשויות מקורי עכביש ולש פשטידות ממולאות להדמי״ם. הה, חלום, עבד טפש ונבזה, המורד ביש, הכופר במציאות, שהיא האמת האחת והיחידה!

— המציאות היא האמת האחת והיחידה?! שאלה אשתי כתלמידה סקרנית בהסוס גלוי. האם פיך המבטא זאת? הלא אתה... אוהב דמיון...

— אני? אני? חלילה!

— יקירי. אל נא תשקר! הפסיקתני האשה בחביבות והטילה בי מבט־חשד, הלא אתה אוהב חלום. הלא אתה... הלא החלום הוא ילד, החלום הוא תמים. הוא מגלה לפעמים סוד! אמרה בקול סודיי מאד וחייכה לפתע בחיוך הגחכני, שטרם היה שגור אצלה וכבר היה מקניטני.

— אין טפש כחלום! קראתי בכעס.

היא תפסתני בידי והציצה בי בתחנון.

— יקירי, אל נא תאמר זאת. החלום חכם הוא. החלום הנהו נאמן ביתו של האדם. הוא הרי יוצא ונכנס לפני ולפנים של האדם.

— ואולם יש באדם משהו טמיר אף מחדרי ביתו, אף מעצמו, אף מהגותו

הסתימה, אף מחלומו, והוא הוא ה„אני״ שלו המוחלט, אמרתי בהתאמצי להציל למעני נקודה עצמאית אחת.

עיני האשה הוצתו בחרון.

— לא נכון הוא. לא נכון בהחלט, קראה בקנטור, הכמוס לחלוטין הרי איננו מצוי כל עיקר. הלא אף אתה אוחז בדעה זו. האם לא כן?

— כן. כן. שננתי לעצמי, כגומע סמי־מרפא ומכוונם כלפי נקודת־הכאב הטמירה. בודאי כן. הרי לא יתכן, כי תהיה מציאות גם ללא כלום!

היא לטשה עלי מבט־תמהון ולא אמרה כלום. ואולם חזותה העידה על אמירה, שנבלעה בפיה בשתיקה. ואף אני הבלגתי בחובי על שאלה אחת, שנדחקה משכבר להתפרץ מפי.

הרבה שתקתי בימים ההם. כערמה נצטברה בחובי השתיקה. כערמת עלי שלכת. כערמה על גבי ערמה. הלא־אמור רנן בדמי, הציק לבשרי, העיק על זכרוני, נדקדק והלך בחובי עד שנעשה חד כסכין. וכשנתגבב הלא־אמור בחובי, נדמה היה לי, כי הנני מתנועע ומתחוגג וכשבולת קצורה אפול עוד מעט־קט.

— מה לך, יקירי, כי נוע תתנועע? שאלתני האשה. האם אין שלום בקרבך?!

— לא כלום! אמרתי, לא־כלום! חזרתי. שלום ושלום לי! כחשתי לאשה במזיד, אם כי עדיין היינו שנינו צמד אחד, זה לזו וזו לזה וזה וזו.

ועדיין עיני נהרו לעיניה מבעד היקום. ואף העצמים ראו רק חציצה דקדקה בינינו. הלא הכל עודו היה במזג השלם, ורק הלא־דבר הפריד בינינו.

— האמנם הלא־דבר אינו בנמצא כל עיקר? שאלתי פעם את זוגתי בכדי להרוס את החציצה האחת.

היא סקרה אותי בדאגה.

— יקירי, דבריך הם מתמיהים מאד. לא־דבר זוהי בדיה. וכי יש קיום לבדיה?

— ואלא מה? אין קיום ללא־דבר? והלא הוא מצוייר בהשערה; שמע מינה, שהוא נמצא! אמרתי כטובע, הנאחז בקש ההצלה.

— יקירי. אתה חי, כנראה, בעולם של מיני ישויות מיוחדים, המחזיקים מעמד אפילו בלהד״ם המוחלט. רואה אני, שאתה יצרת לך בדמיונך ברואים משונים, שעיקר מציאותם הוא ההעדר, ובהם אתה אומר ליישב את ההווייה, שנתרוקנה בשבילך. רואה אני, כי בעצם התפיסה שלך כבר הֵמַתָּ את כל החי ושחטת את שהנשמה באפו. אתה שוחט... אתה מלאך המות... אתה שעיר.. אתה שורף הכל... אויה, כי דבקתי בקטב מרירי... ברעל ממית... אויה, שמא אתה שוב אינך אוהבני!

חמת־נקמה סלדה בקולה, המשטמה הגהנומית נדלקה בעיניה, והגחוך שגשג כצרעת על שפתיה.

נבוכותי.

באותו פרק זמן חלה פריחה זה של ההברות בין אשתי ורעותה, התקשרות

זו, שגרמה לי הרבה ענויים נפשיים ומוהיים מתוך שהתחבטתי לשוא למצוא לה איזה מצע נפשי משותף, אם ביסוד ואם בקוי־חבור בודדים, מלבד, אולי, הנגוד הגמור במזגים או הלא־דבר, שאף הם עלולים, כנראה, לשמש כח־מושך בין שני מזגים שונים זה מזה. אויה, שתי הנשים נהו זו אחרי זו במין תאבון, שנראה לי כלהכעיס; הן התרפקו זו על זו במרפקיהן ובאישוניהן, בחיוכיהן ובניביהן המיוחדים, שנתחברו על ידן לשם שמוש פרטי מתוך משמעים מיוחדים ומובנים להן בלבד. הן נתקרבו זו אל זו ממני והלאה, כמדלגות עלי וכמעיזות על ישותי, בבטלן אותה במציאות. הן התעלסו בעליצות מזידה, נגרת כאשד, ללא כל סבה ניכרת, מתוך צחוק וקלות־ראש, דווקא בשעות־אין־חפץ לי, שבהן הייתי נופל לתוך מצב מרה־שחורה ושתוק־הישות, הגובל אצלי עם מצב־הנפש המכונה בפי בשם התאפסות לדעת. וכנגד זה לא פעם הרגיזוני מבטיהן הקהים והמתנכרים, שהיו נתלים בי מתוך תהיה מתמיהה ומעליבה ברגעי־התעודדות המעולים של חדות־הקיום, שהיו מרימים אותי על נהשולי השמחה. (מבטי אשתי הפיקו אותה שעה גם דאגה מכעיסה!) הרבה נתלבטתי בפתרון ההדה הזאת. הרבה נתקשיתי בתפיסת הנקודה, שלא נראתה לי כל עיקר, עד שכבר התיאשתי מתפיסתה. חברותה המתמידה של האשה הזרה הכריחתני להביט ממנה והלאה ואף הרגילתני לשיהה לא־כלומית, שהיתה מנסרת בינינו מהרגל על ענינים אפסיים בכוללותם המקיפה, הנוגעים לקורות כל הימים ולדברי כל האדם, ללא כל מצע אישי מוחשי. שיחות אלו, שמהותן היא תפירת עלי־תאנה על מערומי השטח של הזמן, הרובצים על גבי איי־הקרחה של מוחי, הגבירה בי את הדכדוכיות הנפשית והתישה את חיוניותי. נדהמתי לפתע מההכרה, כי הכל נגר, כמלים הזורמות מפי שתי הנשים, בכלליות מדהימה, כי הפרטיות אינה אלא אפיזודה עוורת, שאין מי חומל עליה ושאין לה במציאות כל אבהות. ראי התכלת כראי הזהב, וראי הורוד כראי השחור. לכל — ניב אחד. נוצה אחת ליונה ולעורב. ואחת שמלה עוטה כל אשה. האם לא בקרוב יתהווה הבליל? האם לא יתפרץ לפתע הכולל כמבול? האם לא ינצח הלא־דבר? האם לא תופיע בקרוב הערבוביה הרבה, אשר תצמח מתוך הבלי־מה ותשתגשג לעת קץ?! נצטברו בתוך שתיקתי עלי־שלכת של הרהורים עוקצניים כדרדרים, לפי שלא העזתי להגותם ממחי ע״י בטוי.

במחבואי הריתי את הסוד, כי אף בשורש המחשבה חלה החלוקה; כי אף במוח המיושב ובדעה הצלולה, מפכה זרם מחשבתי, היוצא מסיטרא אחרא, סיטרא של תהו, וכל ההרהורים היוצאים משם הם כקלפות, אשר כמוהן כאין. הלא על כן ישנן מחשבות מתנוצצות בכל קשקשי־החן, ואף על פי כן הן נעדרות כל חיוניות, הואיל ואין להן שורש, או ששרשן מאפעה. אויה, גדול ורחב־ידים הוא שטח האפעה בישותנו! רב, רב עד לאין שעור הוא השטח האפסי, אשר קם לאחוזה לשר האפסימון! להד״ם היא ארץ מולדתנו, והכזיב מכורתנו.

במחבואי הריתי את הסוד הזה. אף בשיחה הכוללת השכלתי לגנוז בי

כל מה שנסר בקרבי מההבלותה. אני הסתרתי זאת מעיני השתים. ואולם האחת הבהינה את סודי. היא תכנה אותו בעיניה השחורות והאמיצות. הה, העינים הללו! קראתי באזני מתוך אימה, השחורות מני שחור! מעולם לא היו, כמדומה, כה שחורות וכה אמיצות, כפי שהן נשקפות לי כעת. הלא אף בקומתה גבהה האשה וקרוב קרוב נסתמכה בי, עד כדי התחצפות גלויה, ואף את קולה האדמוני (כן, האדמוני!) הסמיכה אל אזני, כלאזני החרש.

עכשיו כבר תפסתי בבירור, כי האשה הזאת שנואה היא עלי משחור אישוניה ועד אדמומיות קולה, מחוסן יצוריה ועד בהירות בטויה הגברי, המעידה על צלילות־דעת מבהילה ועל מוח בריא בתכלית, שאינו חולה כל תהיה וכל בתמיה. שנאתי את האשה הזאת, הנעדרת כל דמוי לאשתי ומסמלת לי מתוך כך את הטפוס הנשיי, המתנגד בשרשו לדיוקן אשתי. „משמע, אף הנשיות היא מפולגה בשרשה!" אמרתי לעצמי בכאב מוהיי. „ואף לחוה כפל־דמות". „ואף לאם כל חי פנים שתים". ואם כפל־דמות לאשה, הרי חייב הגבר להכיר את הכפל ולחדור עד הדבר המבדיל בכדי להגיע עד חקר האהובה והשנואה.

שנאתי את האשה ההיא וזוגתי אהבתה. ושמא תתכן ההשערה, כי זוגתי אהבתה, יען כי שנאתיה. ואני שנאתיה בגלל מזמה נתעבה אחת, שקננה בלי כפק במחבואי מוחה, מבלי שיכולתי לתפסה, איתן היה מושב המזמה מתחת למצחה; היא היתה שפוכה במבטה המושחז, בהלוכה הנמרץ, בתנועותיה השרירות, בצהוקה המתקיף, בתפיסתה הגסה של הקיום האישי והמיני, וביחסה הפשטותי להשנות הדמות. פעם נצנץ הרהור במוחי: אשה זו מסוגלת להגיש לפי אדם קרוב לה בקור־רות את כף־הרעל! היא מסוגלה למלא תפקיד במעשה־רצח; (ולשם הזהירות רק תפקיד ממדרגה שניה, כגון, להשחיז את הסכין). לדחפו מעל גבי גשר. (פעם אחת עברנו שלשתנו על גבי גשר, ותקפתני חלחלת־פתאום. הביניתי, כי נזדעזעתי מאימת האשה ההיא) הרבה נתחבטתי להתחקות אחרי טיב המזמה. לעתים בישיבה שקטה, עם לעיכת האוכל או גמיעת המשקה, היו הרהורים צורבים אותי לפתע:

— אשה זו מבקשת את מות זוגתי בשביל להגותה מן המסלה.

או:

— היא חורשת את מותי בשביל לאלמן את רעותה.

או:

— היא יושבת עמנו לבטח ומשחיזה את הסכין.

או:

— מבטה החד קולף את המלבושים ומציג ערומים.

ופעמים נצחוני הרהורי־קנטור:

— האם לא בגלל האדישות תשנא את האשה המביטה ממך והלאה?!

אני שנאתיה, וזוגתי אהבתה.

„אשתך אהבתה, יען כי שנאתה!" גבר והלך בקרבי קול החשד, שהציקני ביותר מפאת הספק היצוק בו. אויה, הספק! אין כמהו מכרסם את הנפש.

הוא מציק לנו הרבה יותר מן האסון הודאי, הואיל והוא יונק מן הכפל: מהתקוה ומהאכזבה. הלא עיקר כחו של הספק הוא בהווייתו המפוקפקת, באי־גמר הוויתו, בישותו התוססת, באל־חיים שלו, המביאתו גם לאל־מות.

הקנאה היא בת הספק ובת השאול. הקנאה המרה מכל.

קנאתי באשתי. קנאתיה לרעותה, מבלי לגלות לה אף שמץ מקנאתי. ראיתי בעליל, כי אשתי סגלה לה הרבה מתנועותיה של רעותה, במשכה על עצמה אפילו בבואה של בת־צחוקה; ראיתי בעליל, כי קלסתר אשתי נתלבש בדמות ההיא; ראיתי עכשיו לעלבוני את קו־הדמוי, המאחד את שתי הנשים; ראיתי לחרדתי, כי הן סוקרות כאחת ומחייכות בשני חצאי חיוכים, המצטרפים לגחוך נתעב אחד, מכוון בעוקצו לי, לי, לי. ואולם שמתי מסוה על פני, בקברי עמוק בחובי את רוגזי ואת חשד־הסתרים, שהיה מוצצני תמיד:

— ודאי נעוץ בך דבר־מה מתמיה מאד, המשמש גורם לגחוך נתעב זה ולסיקור מתמיה זה של שתי הנשים!

בסוד שיח עם נפשי העמקתי שאלה:

— היכי תמצא, כי איש יאהב אשה, והאשה תאהב את רעותה; ואולם האיש לא יאהב את הרעות, ולא עוד אלא שישנאה?! כיצד להסביר סתירה זו? כיצד ליישבה במוח? כיצד ליישב זאת?

לא יכלתי ליישב זאת.

והנה נאמר: כפגישות הם יחסי הנשמות. יתכן: כפגישות בנצה! והיכי תמצא, כי פלוני בפלונית פגע, ופלונית באלמונית פגעה, אבל פלוני באלמונית לא פגע?

הלא בסוד המשיכה תדבקנה הנשמות אשה ברעותה. ואם ירותק הגבר בכבלי האשה האחת, הנמשכת בכסופין אחרי אשה רעותה, הלא המרותק ימשך גם כן בחבלי האהובה אל רעותה! ואם לא ימשך כאחד עם אהובתו אל רעותה, ולא עוד אלא, כי ישנא בלבו את ידידת הנפש לאהובתו ואף יבזה את צלמה, האם אין להפיק מזה מסקנה, כי גם דביקותו באהובת לבו אינה מלאה ושלמה, כי אי־שם במהבואים פקעה איזו נקודה... כי בסתרי־הסתרים פשה כתם קטן, זעיר, אי־מציאותי כמעט, ובכל זאת יישי, בבחינת תעלומה.

— ואם זו היא תעלומה, ענה לי קול, הוסף והעלם עליה. הורידנה לגנזיך. שמור על רגש השנאה, החביאהו עמוק בהובך, החביאנה בחדר־האופל מפני אור הזרוע לאהבתך. כסכין בשעת הברכה החביאנה. פתח את חדר־האופל שלך והחביאנה שם. סוד!

החבאתיה. בשקידה החבאתיה. בכל תחבולות הזהירות החבאתיה. והיא צצה והופיעה. כשגגה הופיעה. באשמת מרגל־סתר, אורב לי ממחבואי, הופיעה. באשמת עוון בגד של אחת מאישיותי, אשר מרדה בקברניטה והוקיעה את סודו, הופיעה. ובקרוב ראיתיה לבושה בגחוך הנתעב והנחשי של אשתי, שהתפשט, והתרחב והתחצף לנגדי בפרהסיה ממש. ולפתע היא בטאה זאת בוודאיות מדהימה:

— באיזו פראיות הנך מתנהג בנוכחותה של ידידתי, בכמה שנאה גסה ומעליבה ?

— איזו שנאה ? ! נסיתי לכחש.

— שנאה מפורשה, גסה ומעליבה, חזרה האשה בעוית־תעה.

— שנאה ? למה את אומרת זאת ? שמא רק אדישות בלבד ? נסיתי להגן על עצמי בתחנון.

— לא כן. כי אם שנאה, שיש בה פגיעה מפורשה ומעליבה בי... בי.

— בך ?

— כן... בי. כי אם אתה אוהבני, חובה עליך לאהוב גם את ידידת־נפשי. חובה עליך ! קראה בהגיון מופרך לכאורה, ואולם מובן לי ומוסכם אצלי בסתר מוחי. ואף על פי כן נאחזתי בעקשנות בהגיון הרשמי והתרסתי נגדה בטענה

— איני רואה כל סמיכות בינך ובינה... איני רואה כל שייכות ביניכן... וכי מה זה שייך ?

— זה שייך, מאד שייך, קרצה אשתי בקול זר, כמו שאול, ומאיים, שבשר לי איזה דבר העתיד להתחולל.

לא הפעם כי אם מקץ תקופה קצרה פרץ לפתע הודוי מפי :

— אכן, מאד אשנא את ידידתך, אף אתעבה. פגול בעיני פרצופה, חברתה עלי למעמסה. עצם ישותה פוגע בחוש הנאה שלי ! קראתי בדחיפות, כמי שנאחז בולמס ההתוודות.

ואולם אשתי שחרתני במבטיה הקהים במאד, החזירה לי בחות־דעת מיושבת :

— סבורה אני, כי אינך שונאה כל עיקר, כי אם להיפך...

— אני... אני... איני שונאה. צווחתי במרירות, בהדהמה, בקצף.

— כן. אתה, אמרה בשקט מתגבר והולך. אתה, כמדומה, רוצה לשנאה... ואינך יכול... כן. רוצה אתה.

— אני ?... הלא את צלמה אבזה... אף את קולה... ואת הילוכה... כלכל לא אוכל...

— ובסתר התמכרת לה... בסתר... אמרה, כהורצת לי פסק ענשי.

— ואני מודיע לך במפורש ובכל תוקף, כי זוהי בדותה... כי להד"ם.

— להד"ם, ובכל זאת עובדה. נפלטה מפיה פסקה, שהכריעתני בכל מופרכיותה ההגיונית. ובעמדי לנגדה מבוייש כחייל מפורק, סכמה את פסק־דינה בקור־רוח מפליא :

— אתה אומר : להד"ם, יען כי הדבר טרם נודע לך עצמך... טרם הופיע אליך... טרם יצא לפניך מבחינת הסוד... הנה !

— הנה ? !

— כן. הנה !

בקשתי להביא הוכחה שכנגד, להתריס, למחות; ואולם ראשי שח תחת כובד המהלומה ההגיונית. קולי נחבא.

בימים אלה תקפוני מאד הגעגועים על הממשות, על היש הודאי, על כן העומד הכן. כמחלה כבדה בערה בי ההשתוקקות לרוח החיים הממשי, המרחף במלוא כל היקום ואין־נראה. ארבתי אחרי רוח־החיים הסובב והולך ללא ממשותא. בכל חפשתיו: בחי ובדומם, בשריקות הרוח ובקריאות התרנגול, באנקת הכוס המוצלף, המשרך את דרכו בעצלתים, ברעש האופן, בכפות־כלב פשוטות, באישון עיני האביון, במשק הגלים, במזמת־המבט לחתול, בצבע הכתום לדפי ספר נושן, בחן הפרח, בכח־המשחית הנרדם בסכין ובגרזן, בכל ריח־ניחוח, בפעית התינוק, בחיוניות הלוחשת בגחלת עוממת, בלחיצת יד אנוש, בחמדת התאוה, במראה השולחן, העומד ללא זיע, בנעלי־אדם ריקות נצבות לתומן אצל כרעי המטה, המשקיפות בדמיון את הרגל האנושית הנעדרת, — בכל חפשתיו ובכל מצאתיו בישות הנעדרת שלו. נפלאת לי ההכרה, כי כל עצם הוא שביר, כל כלי מתמלא ומתרוקן חליפות, וכל כח עומד בשליחות, וכל נברא מקיים את ישותו בדרך ההתנדפות, ואף רוח־החיים מתקיים רק בפיח־פיח, כי פחה בו ואיננו! פחה בו ויהיה כלא היה! ואף אני, האנוש, הנני רוח, כולי צרור רוח, רק רוח לי מסד.

ראשי, ראשי הסתחרר מהתנודדות כללית של היסודות. ברדפי אחרי הממשות, משמשתי במו ידי את הריקניות הודאית. ובבקשי לתפוס את רוח־החיים כצפור בכף, ראיתי את הצפור מתה בכף.

אויה, רוח החיים! אליך קראתי ממחשכי. איפה אתה סובב הולך. רוח? איכה בממשותך המלאה? מה דמות לך? אויה, רוח, מדוע לא סעדתני בל אפול, בל אתרוקן כקש?!

לריק צעקתי; לריקן שועתי, אל לא־אוזן הפרחתי את קולי. כל הד לא ענה לי ממעמקי הבריאה.

הרוח, המקיף את כל העלמין, המושיב נשמות כל יש, מה שם ודמות לך כי אדע? אויה, תמכני נא! לא אתאוה למות, כי אם לחיי עולמים אשתוקק. תן לי חיים. הטעימני־נא חיים שמורים, חיי האלים. הגלה נא אלי פעם, רוח, בכל מלוא ישך! לא אוחז בך ואף ארפך, ואולם הופע אלי!

רוח! בלעדיך הכל הוא הלוית־מתים נוהרת.

רוח! ידעתי רק באהבה אתה. באהבה חפשתיך. שם אמרתי אמצאך. באהבה המחיה הכל, המפריחה את הפרח, המדשיאה את הדשא, המרנינה את הצפור, המקסימה את האשה. המשגשגת כל יש ומשלחת את הקמה אל על.

האהבה, רק את הנך רוח־החיים, רק בך צרור הכל! שוועתי כל כחי בי מתוך דממת השתיקה שרתקה את שפתי; שועתי בקול, אשר מרוב אונו בו לא התפרץ אל הפועל.

אהבה! האמנם את רוח־החיים? הה, עניני נא, רוח נחבאה, עניני נא

ממקום, שאת שוכנת שם; ממעמקי העצמים עניני נא, מהאור הגדול, המציף את החשכה, מהשאגה הרבה, העולה מתוך הדממה, מבכי האשה, העולה מתוך מעמקי הגבר. הה, רוח, עני נא לאדם, הקורא לך כלנקודת־חיים האחת! הגלי נא אלי! אמרי נא לי: ישני! אמרי נא לי: אף אתה ישנך ביקום! אתה ישנך בוודאי ולחלוטין! אתה ישך כהוליה בשלשלת, כגרגר להפריה, כבן לאנושיות, כנצר מגזע, כפועל־כפים של בעל־דעת ובעל־כוונה, אתה ישך ללא הרף, תמיד, מאפסים ועד אפסים, ישך גם באי־היותך, גם בחדלונך האיום האורב לך, גם בתמורת הזמנים, גם בבין־הזמנים, גם בבליל הערבוביה אשר בכולל אין־הסופי! בכל! בכל! אויה, רוח, סמכוני נא, כי אהיה אשר אהיה, חי וקים במרומים ובתחתיות, בי ובלא־בי!

הרוח, גול נא את המסך! קרעי את מלכות הסוד! קרעי, קרעי. קלפי... שברי... פשטי את הכסות. ערטלי!

בלילות ללא־תנומה רדפתי אחרי הרוח ודפקתי בשעריו. זוגתי שכבה לימיני בתנומות. עוד חופת־האהבים חופפה עליה בלילות. אף בחשכת הלילה חזיתי בפניה את הנהרה, המפכה מתום האושר הקופא בתחום עצמו. ראיתי את הישימון המשתער בין שתי הגויות השכנות במטה. מה רבה הבדידות בישימון. האם גם את, רוח החיים, שכנת בישימון הזה?

הרוח לא ענתני מתוך הישימון. המסך ירד והתעבה. המסך המכסה על עין היקום.

עין היקום! מה החרידני צרוף שתי המלים האלו. עין ליקום צופיה בי. עין ליקום. כל האופל בי נהיר לעין היקום. כל האופל בי מוקע לעין היקום. אני כולי מוקע לעין היקום. כל ההווה בי, ואף מה שלא התהוה בי, שטרם התהווה בי, שעלול היה להתהוות בי, הכל, הכל נצב לעין היקום. הכל בי. כל המצולות בי.

אז ראיתי את העין החודרת בי, האורבת לי. אז ראיתי את להב העין. כלהב הסכין. כלהב. כלהב.

אז ראיתי את עיני כניצוצות מעין היקום... כהתנוצצויות מעין היקום. כשברירים מעין היקום.

הגעתי את אצבעותי בחוד עיני וראיתי דם נגר מאצבעותי. דם נגר מהן. דם.

אמרתי: דם, דם, דם!

פחדתי להגיע את אצבעי אל עיני. פחדתי להגיע את עיני אל זרת אשתי. פחדתי להציץ בפרצוף אשתי.

הסבותי את עיני ממנה. ראיתי בזוגתי, כי היא מפחדת להציץ בעיני. אמרתי לה:

— אל תפחדי מעיני! למה את מפחדת מעיני?!

אמרה לי:

— איני מפחדת מהן!

ואני ראיתי, כי היא מפחדת.

אמרתי לנפשי :

— שקט, שקט, נפשי. שקטי במכונך, שובי, נפשי, למנוחיכי. כחתולה תמימה היי נא, נפשי. גם לחתולה עיני־זעם, עיני משטמה, מתנוצצות בחשכה. ואולם את, נפשי, היי חכמה מהחתולה והחביאי נא במעמקיך את ברקך המאיים. החביאי נא היטב. היטב. היטב. רדי נא למצולות מפחד עין היקום. היי נא כלא היית. היי נא לא־את, נפשי. ככלבתא המצונפת במאורה, ככלבתא הרובצת על סף הבית, רבצי נא על סף כל דבר.

נפשי, זנקי נא ככלב המזנק לחטוף פרור וחטפי גם כן גרגיר ממשות, ובהחביאך אותו בגנזיך פני ולכי לך.

נפשי, חטפי נא בגנבה את הישות והתחבאי בזוית לבל תשלוט בך כל עין רואה, אף לא עינה של בת־זוגך.

רק אשר ניתן לך לבדך, בלי שתוף עם זולתך רק הוא יש לך.
ואולם האהבה, שהיא גרגר משותף לשנים, היא איננה.
אין אהבה, נפשי, חיתי, יחידתי !

ככה אזלה ממני האהבה, ואני הוצגתי ריק בהויה.
ככה אזלה ממני, מבלי שהבחנתי ברגע שבו אזלה ממני.
היא אולי לא אזלה, כי אם היתה כלא היתה. היא. הלכה תמס עד האפס.
היא, דומה, כבר לא היתה ואני עוד הייתי משַשתי במו ידי את ישותי. במבטי משַשתי את עצמי. ראיתי כסא ונשענתי עליו. הייתי. באצבעותי הבחנתי את חוד הסכין. הייתי. הקשבתי את קול צעדי. הצתי גפרור וראיתי אור. שמתי את מבטי בשמים וראיתי שם כוכבים. הבינותי : מאומה לא התחולל מסביב.

מאומה לא התחולל מסביב, ואולם בי היתה עין היקום. אויה, יחד עם האהבה אף אני הלכתי תמס.

לא חפצתי ללכת תמס. חפצתי להיות. להיות ויהי־מה. להאחז במה־שהוא יותר מלא־כלום ולהיות. את האהבה, שכבר נתאפסה במלואה, זרקתי ממני והלאה כפגר והוצגתי שוב לבדי ריקן במלוא כל היש. בגפי עמדתי מול עין היקום. פחדים תקפוני. החי היה עודו חי, ואולם לי נשקף כמת. גועו ביקום כל ריח וקול. נדם הרנן. הרוח יבבה בין העפאים. אישוני הכלבים לחשו לי : אחינו אתה ! כמאכולת נתאימה לי הלבנה. כזונה היתה בת־צחוק השמש. לפעמים ראיתי ענק זמן ערום כשלד תוחב בי את צפרניו, ולפעמים הקשבתי את מרוצתו. אין כאב גדול מכאב גישוש הזמן. האדם חותך מבשר עצמו את רגעיו. האדם מתגלגל בשפוע הזמן והרגעים מטפטפים כטפות דם מבשרו. לעתים נדמה לי, כי הנני נצב דום ומקשיב לזמן. נ צ ב ד ו ם. אויה, אין כח בי לבטא את הרגשת־החרדה של האיש החש, כי הנה בכל ישותו השלך הס.

ריקן עמדתי, בפללי למה־שהוא, למיץ חדש, אשר ירעף לקרבי כטל־תחיה. מה־שהוא !

אני כבר נחשתי את טיבו. כבר שערתיו.

מחובי עלה הדבר כיונק ודשן את כל היקום בריחו החריף והמתוק.

„לא האהבה, כי אם המשטמה תהיה מעכשיו ישותי הממשית", בשר לי קול מאישיותי.

כנחשול שטפתני השנאה, אשר זרמה בי מכל אפסים.

כקמה מלאה בקרן בן־שמן עמדה לפני בכל מלוא הויתה.

הכל: כל צורה ודמות, כל התוך־גויה, כל הריחות הנאלחים, המבאישים את ההויה, את הזיעה וזאת הרוק הנגרים מכל ישות, את הגלל המפרה, את ריח הסדין למשכב, את היוצא מבני־מעיו של האדם, את תמרוקי האשה, את מחלות־המין, את צער הנקבים, את גועל הזיווג, את התאוה המתה כהרף־עין, את הבתולים המצפים לחלולם, את הבתולות הזקנות המגדלות כלבים, את צפרני האשה, את צפרני ידי ורגלי, את השינים הכתומות בפי בני האדם, את כל כלי־השופכין וקופות האשפה, את העוללים המזהמים.

הכל שנאתי, ובראש הכל את האשה השחומה, בת־בריתה של זוגתי, נקודת־המוקד לחרון אפי.

האח, לא כאהבה, הניחוח הדק והענוג, היא השנאה, כי אם כממשות מוצקה. כסופה תאחז את האדם. כסופה. כרוח־סופה. שכלתי את שתי ידי הכבדות, העמוסות לאחוז בהן את השנאה. ריקן לא הייתי. ידעתי כי ישני.

הרבה התחקתי באותם הימים אחרי האשה ההיא: הלוכה, תנועותיה, ארשת צורתה, הארשת הזאת המהווה את התמצית האנושית. הרבה עמדתי על חקר מהותה בשביל לברר לעצמי את סוד שנאתי אותה.

יהירת־מבט, מוצקת־גויה, גסת־רגל, שחומת־עור, לבושת־שחורים. בזה בלי כל פקפוק לרכרוכית אפיית ומוחית, ללבטים נפשיים, לדמדום פיוטי, לעמעום בעלי־החלומות, להשתפכות רגשנית; שוטמת הזיה. בדבורה היתה כמו במתכוון בוררת את המלים הנוקשות ואת הבטויים המוחצים. היא היתה בזה בלי כל פקפוק לי, לגבר המתנודד, הנרגש, הנעדר אהיזה, ההוזה.

היא לא התאמצה אף כל־שהוא לחפות על רגשות בוזה לי.

הה, שנאתי את האשה הזאת. את בוזה לי שנאתי. שטמתי את הויתה האגרופנית, את הפכחות הקולחת ממנה כמברז ומצננת בי כל התלקחות דמיונית וקורצה באכזריות את דוק ההזיה מעל הישות. אנוכיות עקשית היתה יצוקה בה. היא השכילה להבליט בלי הפסק את לבדיותה גם בנוכחותנו. נשימתה הצוננת ההבילה אד מכלה הכל סביבה. היא זרקה לנו את דבוריה הקצובים בהחשבה עצמית, הממעטת עד כדי עלבון את דמות הזולת. מברק עיניה העופרתיות נאצלה עלי קדרות מעיקה. את המלים הגסות היתה מבטאת בפשטות מדהימה אותי, בהשתמשה בלא כל הסוס בתארים „עבד", „משרת", „נואף", „זונה", „גרגרן", „זולל" וכיוצא באלו כנויים, שלגבי דידי יש בבטויים עצמם משום לכלוך, כי הרי אף המגע הרוחני בזוהמה מטנף את האדם.

אמנם. עוד מההתחלה נתבררו לי כמה מתכונותיה הנפשיות הטובות של

האשה השנואה, שהשכילה להתייחד כחטיבה מבודלת, בלי כל שתוף עם זולת, להעלות את גסות אפיה עד כדי דרגה של דקות אצילית ולהרים את בטוייה הברור והמדוייק עד כדי מפעל מוסרי. אף משפטיה, המצומצמים, המעטים והקולעים תמיד למטרה מסוימה, העידו על מהות אנושית עצמאית ובת־חרות.

„בר־נש זה, העירה פעם כלפי אדם אחד, מפחד מפני ה„אני" שלו ואינו מעיז להסתכל בפרצוף עצמו". „וכי אימתי מדרך האדם להיות אומלל ביותר? משהוא נאלץ לשהות מעט בחברת עצמו". „בני אדם אלו נוצרו על מנת לאכול ולישון לעצמם, אבל לעולם אין הם מסוגלים להנפש לעצמם. המנוחה ענשם היא". —

כאלו וכאלו היו משפטיה המעטים, שנאמרו, אגב, בנעימת־חוסן מיוחדה, משביעה עלי כזרם חשמלי. ואולם האשה הזאת בכללותה הכעיסתני, עוררה בי צער ומרי, נראתה לי בעצם מציאותה כעלבוני האישי, כהתרסת־זדון נגד צורת הנשיות, כפי שטופחה בהשגתי, נגד הזוך והרוך, נגד הנשיות כדבר סתר, נגד האשה היונה, נושאת החלחלה הגדולה, אשר בעיניה היוניות היא משקיפה את סוד האלם השפוך בכל.

שוב קמה לעיני חדת־העולמים

— הזהבהבה והשחרחורת, היונה והעורב, הסוד ושמצתו — שני יסודות המכחישים זה את זה והווים בכל זאת יהדיו, כשני ההפכים בנושא האחד, כממשות לוטה באין־ממש.

פעם מהצני הרעיון:

— האם לא א..יך הוא למדי הקשר בינך ובין השנואה? האם לא דבקת בה לשנוא אותה? הלא אף השנאה, כאהבה, ואולי יתר על האהבה, תהדק את הלבבות! הכי נבצר ממך לבלי לשנוא את האשה הזאת?

לא גרשתי את הרעיון הזה מתחומי ישותי, לא השלכתיו מחובי כנצר נתעב, כי אם החבאתיו במסתרי. אני כבר נחשתי, כבר שערתיו, כי בוודאי ובממש אשנא את האשה הזאת, כי בוודאי ובממש קבעה את מושבה בחובי, כי היא שוכנת בהדר־האופל שלי ללא כל ערעור. הלא היא מחשלת עכשיו את ישותי ומדריכתני להכרעה! הלא היא מעודדת את צעדי בחיק היקום, המרופד מפלי בשרה! הלא מציאותה הכרהית היא לי, ובהעדרה יתהוה במוחי כעין חור קטן... חור גופני... כעין חלקה קרחה מכאיבה כפצע... הלא היא ההריק המפריד בין שני חלקי הכדור המוחיי, לשם צונחים העצמים ומשתברים. —

אויה, מוחי השבור לחצאין כבר השיג זאת. הוא שטם באהבה והתגעגע בבחילה, הוא ברח, ברדפו אחרי האשה השנואה. העולם כבר לא היה שלם ואהדותי, כי אם מבותק לחצאין; כל עצם ערוף־ראש כתרנגולת שחוטה. בחוטי המשטמה תפרתי את קרעי אהבתי לאשה השנואה. כל מעייני שקעו בשנואה, אשר פעמתני אף בהלומי, ואף ברגע דבקות־הבשרים, אשר עוד הברוני עם אשתי.

— אויה, אישי, מה פשר הצצתך המשונה הזאת? שאלתני אשתי בחרדה.

— משונה? במה? שאלתיה בהתממות.

— ככה. אתה כאלו מציץ מתוך לא־הצצה; כאלו אתה נועץ את מבטך בלא־נקודה. דומה. כאלו חייך נוהרים לא לעומת הישות הקרובה אליך. כי אם לאיזו ישות אחרת.

— ואנא, גלה נא לי, הוסיפה אשתי לפתע, מהו הציר עליו יסתובבו חלומותיך על משכבך? היא העמיקה בי את מבטה השוחר, האם לא ראיתיה אף פעם בחלומך?

— ראיתיה? את מי? שאלתי, בהתאמצי להבליג על חלחלתי.

— הבינות. הבינות. אל תיתמם. הלא היא, השנואה עליך.

היא קדהתני במבטיה. ראשי התנועע מהכרח בהסכמה.

— אתה אמרת: כן! אמרה אשתי בקור־רוח מפליא, אולי תגלה לי גם כן: באיזו צורה היא מופיעה לך בחלומך? באיזו? אמור: באיזו? האם לא בצורה זו, כפי שנראתה לך פעם בקיץ האחרון... בשמלת הרחצה... משעברת אצלה ממש ונגעת לתומך באחוריה... היא הלא צחקה לאחר כך הרבה... אף אני צחקתי עמה. האם לא כן?!

ראשי נתנענע כבאמצעות מכשיר־מניע.

— ולאחר כך, לאחר כך, מה חזית בחלומך? לאחר כך מה קרה?

— לאחר כך מאומה לא קרה.

— מאומה לא קרה ולא התחולל? לא מאומה?! שקרן וכזבן אתה! שקרן וכזבן! קראה אשתי, בהשתמשה בפעם ראשונה בפשטות בבטויי־הגנאי האלו השגורים בפי רעותה. שקרן אתה וכזבן. ואני תובעת ממך את כל האמת, את האמת לאמתה אמור נא! לא. אל נא תאמר מאומה. אל נא תבטא זאת בפיך. אני יודעת זאת מאלי. אני יודעת. הלא לא רק פעם אחת קרה הדבר והתחולל בחלומך. לא רק פעם. הלא החלום הזה נשנה אצלך כמה וכמה. אני יודעת זאת. האם לא נכון הוא, כי היא מופיעה אליך בחלומות הלילות בדמויות שונות, עתים היא כשלעצמה, ועתים היא מתלבשת בי, ויש שהיא מופיעה בבליל „היא־אני״, ויש כי היא מופיעה בערבוביה רבת־הצורות, ויש שהיא מתכווצת בצורת תינוקת כרסנית ערומה, ותמיד היא מטעימה לך עונג־בשרים בממש ובהחלט, בממש ובהחלט?! אויה, אני יודעת זאת! צווחה בבטחון מדהים, שנטל ממני את הדבור, ועיניה התיזו ברקים מוזרים כעין השגעון.

— אתה שותק לפי שדברי נכונים הם! לפי ששקרת לי באמרך, כי החלום הוא בדאי. הלא אתה הנך רק חולם. הלא אתה רק הוזה את חייך. אתה חי את חייך יותר בחלום מבהקיץ. ובחלום היא הנה אשתך ולא אני! קראה אשתי בפרץ דמעותיה.

אף בלעדי דמעותיה ידעתי את צדקת דבריה. האשמות כבדות מאלו הלמו את חלומותי הנתעבים, שבהם נתהוו דברים באי־התהוותם המחפירה. ומה נפלאו לי דברי־הנבואה, שנזרקו מפיה בדבר חליפת־הצורות עד השגל הקטנה... הכל, הכל קרה בי לעתים בלילות, שבהן חייתי את חיי השניים, הממשיים מאד.

אלא שטרם נודע לזוגתי, כי יש אשר ברגעי־הדבקות עם האשה השנואה, תעמוד אשתי בהקיץ מנגד ופנס קטן בידה. אויה, שהיתות אנושית נתעבה! שפע המדוחים, אשר עטי ייבוש לבטא אף שמץ מהם. האם לא הלמתי את זוגתי מתה? האם לא השאתי לה עצה לגמע את הרעל? האם לא הושטתי לה סכין לקרוע?

— למה? שאלתני בהכנעה.

— כדי שהכל יקרע ויפרע. כדי שהכל יתגלה עד הניוול, כדי שנזדהם ונסתאב ונתגולל כפגרים בעולם־יה.

— ואף אני? אף אני? שאלה בעלבון והצביעה על עצמה, הלא יונה כנתני.

— ואולם היונה כבר הפכה פגר! עניתי, דהפתיה והפלתיה לקופת האשפה.

זה וכיוצא בזה קרה והתחולל בסיוט הלילות. הדברים היו, היו בממש, אף אם רק פרי דמיוני החולה. הלא לא יתכן, כי דבר, שעלה במחשבה טרם הי כבר חיי ממשות. ואם גם אמרו החלומות לבוא, או שהם באו רק בעקב דברי התוכחה של אשתי — מה בכך? וכי יש מוקדם ומאוחר בחיי הנפש? וכי לא היתה הצדקה לאשתי לייסרני בגלל העתידות? וכי לא היו כל חלומותי הנתעבים גנוזים בי בבחינת העבור אף טרם שהופיעו אלי בשנת הלילות? ורק בפי כחשתי לאשתי לאמר:

— שקרים טפלת עלי, אשה רעה, דברי הבאי, בדיות להד״ם, פרי דמיונך הקנאי, הרע והחולה. אף בחלום אתעב את רעותך המשוקצת.

— שקר! שקר! שקר! קראה, כמעט צווחה, רקעה ברגליה ואישוני־הטרוף הבליחו בעיניה. אויה, איני יכולה להמשיך יותר את החיים האלה. את הזנות הזאת. או היא או אני! או היא או אני! או היא או אני! שלשה את הפסקה הזאת.

מה פלאיים הדברים, המתרחשים בסוד זכר ונקבה!

גבר ואשה בגופים שנים נהיים לצמד, בהתלכדם לאחדות ע״י קרבה של הרף־עין בנקודות זעירות שבזעירות משתי ישויותיהם, ואילו בכל השאר, בכל שאר השאר, בכל כל שאר השאר, בהווה ובעבר, בכל הרגעים המאליפים של הווייתם הממשית והדמיונית, בהקיץ ובחלום, בכל תא ועורק, הם מהוים תמיד שתי הויות נפרדות ונגדיות.

הנה הפלא: שתי נפשות שהיו מקופלות במשך נצחים באין־סוף מחובקות באין־קצה, חובקות כל האפסים, עוזבות את קנם אין־הסופי ומרחיקות נדוד מעצמותן אל החבור הגופני באמצעות קו סופי אחד עם ישות הזולת בחיק הזמני!

ועל שום מה דוקא החבור הגופני? מדוע לא תהא הפראה בלי החבור הגופני? מדוע? מדוע?

האם לא יתכן, כי יארוש לו אדם אשה באמצעות החבור שבמבט, ע״י מגע רגשות?

האם לא יתכן, כי יארוש לו אדם אשה באמצעות השנאה ?
ומה פלאיים הדברים, המתרחשים בנשואין !

לא זו תקרא בפי בני האדם אשת בעל, אשר לה יעניק האיש את רגשותיו — אם רחשי־כבוד או רחשי־תעוב — אותה יחמוד בבשרו או בנשמתו, לה יקדיש את כסופיו והגיגיו. כי אם זו תכונה אשת־בעל, אשר הכרח המקרה הביאה לבלות ימים יחד עם האיש תחת גג אחד בכעסים ובחריקת שנים ובאפס כל חמדה כמעט.

וכיצד ישאו הבעל והאשה את עיניהם לאחר משכב הלילה?
מה פלאיים הדברים המנסרים בחיי הנשואין !

יחדיו ישבו הבעל והאשה ללא בושת־פנים תוך השמצה. פיהם מלא חרפות. ללא שריד כבוד אנושי.

ואף על פי כן יוסיפו לשבת יחדיו, יחדיו ישכבו ויקומו, יאכלו ויולידו יחדיו.

מה פלאיים הדברים המנסרים בחיי־הנשואין !
רק בשמץ הגבר את האשה ובנבלו בפיו את כבודה — ישבענה.
כיצד להבין זאת ? כיצד ליישב זאת ? הלא הכל צריך להיות מובן ומיושב.

ולאן זורמים הגדופים והחרפות מפיות האיש והאשה ? לאן הולכים הם ברגעי הפיוס והדבקות ? כאשר השנים נהיים שוב לאחד ? הלא מקוה־הגדופים עומד תמיד בעינו, גם בהיותו נבלע במחבואים.

מה מפליאים הדברים, המנסרים בחיי־נשואין !

לא חלו כל שנויים בחיינו גם לאחר דברי המוסר הקשים של אשתי, בגלל החלומות הנתעבים, אשר טרם חלמתי, אם כי מיד לאחר כך, כמעט מיד לאחר כך, קרו והתחוללו העובדות, אשר אשתי טפלה עלי בחשד קנאותה הזדונה, והאשה השנואה כבשה את חלומי.

לא חלו כל שנויים בחיינו גם לאחר שחלומי התפרץ לתחומי ההקיץ ושטף שם את הממשות. ללא כל בושת דבקתי בתמצית חושי ובהגותי הסודית באשה השנואה אף בחבקי בידי הגלויות את חלקת צוארה של אשתי. בתאוה שטנית, חמדתי את השנואה, אשר הקסימה לי בחלום בנעימת־מתיקות אין־קץ.

שנאתי את השחומה בגלוי והמדתיה בסתר ; אהבתי לשנוא אותה ; השתוקקתי לדחפה מעל פני. נכספתי לפשוע בה, להרשיע יחד עמה, לבצע עמה בחברותא השחתה גדולה, להוליד ממנה ולד.

ככוורת דבורים סבוני מזמות התאוה והרשע, אשר חברוני בדמיון עם האשה האיתנית הזאת, נסכו בי און חדש, הגעישו את מורשי לבי, הרעיפו ברק לוהט לתוך עיני, העמיקו את מבטי, חדשו את צעירותי, החתימו בארשת פני משאלות שוקקות, עוררוני לפעלים, שכרוני והדליקוני.

— יקירי, מה עלתה רוחך בקרבך ! קראה אשתי בעליצות והתרפקה עלי בתום ימים ראשונים, יקירי !

וכשעניתי לה מגעש לבי הלוהט העולה על גדותיו בקרירות־אהבים, צהלה ברגש רב:

— יקירי, היתה בך רוח חדשה... שוב נתחדשת... ואני סבורה הייתי, שכבר נעשיתי לך לזרא!

ובדברה זאת, גנחה ממעמקי ישותה, כהרה לי אהבה חדשה ובעיניה נצתו אישוני־חן־חן, גמול ההתחדשות.

אכן, נכונו דברי אשתי. בימים ההם רוח חדשה היתה בי. רוח־החיים, אליה קראתי לשעבר, נגעה בי. כתוקף חמדתי בשנואה, כן גברו געגועי על אשתי לשעבר, על ראשית ימינו בחתון, וכן פרח לפני שנית המין בכל קסמיו. כאילן דו־סנסנים צץ עכשיו לפני מטה המין בטבור ההויה. סנסן אחד מזה וסנסן אחד מזה.

עם נשים שתים התהלכתי בפרהסיה. על צירים שנים הסתובבו חיי ההווים. ובהעדר האחת מהשתים, חסר המזג, הובלטה פגימת הדמות אשר לחיים. לאט־לאט התנדפה השנאה והיתה כלא היתה, אף את מסוה האדישות קרעתי מעל פני. את שתי הנשים לבבתי. לשתיהן השתוקקתי. בחברת שתיהן זלף הזמן בנחת והיה כלא היה.

— הנה. הכל חולף, אמרה לי אשתי פעם בנדיבות־לב רחבה, ואף השנאה היא בת־חלוף. הלא!

— יתכן! עניתי לא בפה מלא, כאדם הנושא עוד בחובו סרח סוד.

ומשנכנסה בי הרוח החדשה, התעודדתי ומששתי באצבעותי את הממשות. ראיתי ימים ממש, המצטרפים לשבועות, והם עצמם משמשים מלט לחבר את השבועות להדשים. ראיתי גויות, שכל אחת היא מושלמה לעצמה ורבות יחד מהוות חברה או צבור. שננתי לעצמי: צבור! צבור אנשים, צבור אילנות, צבור עננים שטים ברקיע, צבור מחשבות. צבור במשמע רבים. ואולם שנים אינם צבור. שנים הם זוג. ושלשה? אף שלשה הם רק זוג בצירוף אחד. וכך כניתי אותנו בהשאי: אני ואשתי בצירוף עוד אחת!

מה נעמה לי הרוח החדשה שנשבה בימים האלה בי ומסביבי! הימים האלה, שנצטרפו בחשבון הזמן לשבועות ואף לחדשי מספר, נשתמרו בזכרוני בצורת גשר בין שני חופים. הם הוגדרו אצלי כתקופת־התחיה הקצרה של חיי המותיים. עליתי מקברי על מנת לחיות שנית ולאהוב שנית. חמדתי את אשתי בגוית רעותה ואהבתי את הרעות בתואר פני אשתי. אהבתי את המסבה הזאת המשולשת. אהבתי את האשה האחת בעלת דו־פרצופין, דו־גויות, דו־קולות, דו־זוגות־ידים ודו־זוגות־רגלים, בה התמזגו לאחדים הגסות והרוך, הלובן והאודם, ברז האחד. אהבתי את הסוד הזה בי, שהיה נקבר לחלוטין בתוך השיחות על נושאים כלליים, אילולא איזו מימרא בודדת, שנפלטה פעם מפי בשגגה, כמסקנה ישרה מתוך המצב הכללי.

— ברור, כי הכל נוצר בזוג.

— מה ? שאלה אשתי ברטט קול, בהבליגה על חלחלה פנימית.

— מה הוא סח ? שאלה הרעות בתהיה מאשתי.

— נתכוונתי לאמר, פתחתי בגמגום נבוך ועברתי לאט־לאט לקול חוגג ובטוח, כי כל העצמים בבריאה אינם לבדיים. רצה לומר, כי לעולם אין דבר נעשה בידי הטבע רק בטופס אחד, אלא גם בצירוף העתקה, היינו, משנה לו, עשוי ממש בצלמו, כדי להפקיע את הנבראים מהבדידות, הואיל ואין שום דבר יכול לעמוד לבדו, נעקר מהכולל, או לכל הפחות מבן־הזוג. רציתי לומר, כי המתבדל לעצמו, או המבדל איזו נפש לעצמה, הריהו מפריח את הנשמה. הבדידות עוון פלילי הוא. היא כפירה באלהים ! גמרתי בקול חוגג וודאי, מופלא לעצמי.

— ואין אלהים ! פסקה השחומה בגסות, שציינה את שורש נשמתה.

— אין אלהים ? אין ? את אומרת : אין ?! שאלה אשתי בזעזועים ונעצה ברעותה מבטי־תחנון, כמבקשת ממנה הצלה.

„צריך להרוג את האשה הזאת, רוצחת אלהים", התעופף בי הרהור, שטמנתיו במהבואי, ואיזה כח־השפעה לה על אשתי ! הלא היא מוצצת מהיונה את החיות !

— אם אין אלהים הלא הכל מותר ! אמרה אשתי לאחר שהות מעטה, כאדם המשוחח עם עצמו מעומק יגונו. למה אמרת זאת ? דברה אשתי עוד תחנונים, כמבקשת להציל.

— אני אמרתי את הדבר כהויתו. את האמת אמרתי ! דברה הרעות בתוקף.

— אין זו אמת. ואם נניח כי אמת היא זאת, הרי אסור לבטא את האמת. את האמת צריך להחביא. האמת כסכין מסוכן ? התערבתי בשיחה בכעס עצור, האמת היא נבזות ! התרומם קולי עד כדי גערה.

— הלא דעתך היא, כי האמת עשויה רק להקבר... כי היא עשויה רק להיות סוד, שהאדם מתהלך עמו כגנב במחתרת, קראה הרעות בכל בוזה התקיף, שהתלקח עכשיו בקולה, באישוניה, בעוית פרצופה, הרוויים משטימה.

— ואלא מה ? רק כגנב במחתרת ?! חזרה אשתי על המימרא, בהצטרפה בגלוי אל בוז רעותה, כששה לקראת גלוי המשטימה, החבויה תמיד בלב האשה לגבי הגבר, לגבי כל גבר.

— בוודאי ! בוודאי ! עמדתי על נפשי מפני כעסן של שתי הנשים הקושרות, בוודאי ! בוודאי ! האמת מקומה רק במסתרים. רק במרתף הקיום. כי אם היא תצא מהכלא... הרי כחיה רעה תזיק ותכלה... אסור להוציא את הרעיון מהכלא. כל רעיון. אסור. הלא מקץ כמה שנים, נאמר, מקץ חמשים שנה, לכל היותר, אפשר יהיה להשמיד בעל־חי בכח הרעיון בלבד. אפשר יהיה להוליד מאשה בכח הרעיון בלבד. אפשר יהיה לגבר לארוש לו הרבה, הרבה נשים בכח הרעיון בלבד. האם לא יש רעיון כסכין ? האם אין האהבה תאות־רצח ? האם אין האהבה מועדה להשחית כסכין ? האם לא הכל סכין ? ס – כי —ן ?!

התבוננתי: פני אשתי חוורו מהרדה ובעיני רעותה הוצתו אישוני־ששון, ושתיהן סקרוני בתהיה ממושכה. ואף אני נתחלחלתי, הואיל ומפי נפלטה בשגגה המלה, המנסרת תמיד במוחי, השמורה אצלי בתוקף הזהירות. הבלגתי על התקפת הדבור ונשתתקתי.

שתקתי. שתקתי. שתקתי.

שתקתי בהתמדה בשתיקה קולית, שאינה כלולה בהעדר־דבור בלבד, אלא גם מהווה פעולה לעצמה; שתקתי בשתיקה, הצועדת תמיד על סף איזה דבור, כדי הרף־עין לפני ההתחוללות; שתקתי את השתיקה המכוונה, המדברת בשפה נמלצה, השופעת כמטר דמיוני מתוך כל העצמים. שתקתי בשתיקה, המחוירה את הפרצוף ואוצלת לו חזות חולה.

— שוב חוורו פניך, בעלי! אמרה זוגתי בדאגה. אויה, דמותך כחולה! החולה אתה? —

— אם גם חולה אני הרי במחלה, המשמשת תרופה טובה לאריכות־ימים! הרהרתי ביני לבין עצמי בדרך הבלותא. ואולם בפי לא בטאתי זאת, שלא לפגום בהגה־פה את החלקה הלבנה של השתיקה, שהשתרעה לפני כערבות אין־קץ.

היא השתרעה לפני כערבות אין־קץ, ואני רק הצגתי את כף רגלי בקצה שוליה, בהתכונני אל המהלך הגדול לאורך כל חיי. עם כל חושי בי יצאתי לסייר את מהוזותיה הרחבים של השתיקה לאוריה הרבים, שהתנוצצו לקראתי כזהרורית מיהלום, כקרני הנאצלות מהשמש המתלקחת, כניצוצות מהגחלת, כברק מהעין, כאבחה מהסכין. בלמתי את פי. בקשתי גם לבלום את מנגנון המחשבה. ואולם האישיות האחרות בחובי רקמו את הרקמה המחשבתית וחרתו רעיונות על גבי העצמים הדוממים והחיים כבצפורן עט. ורק לסירוגין הגיעו גם להכרתי אי־אלו משפטים מקוטעים, שנחרצו בחובי.

„הכל יושב בסתר. גם הרעיון". „הסכין לוט בכנף הבגד".

„בת־הזוג היא המרגלת שלנו". „כל אשת־חיק מתחקה אחרי הבעל". „מחריד הרעיון, כי אפשר לו לאדם לכסות במשאון במשך כל חייו איזו מזמה מתמדת, המקננת בקרבו, מבלי שתגלה לשום נברא" — „אפשר לראות את כל החיים עם האחת ולאהוב במחבואים שניה". „אפשר להוליך שולל את הכל". „אפשר לאהוב את השנואה ולשנוא את האהובה". „אפשר לרצוח נפש מתוך רחמנות". „כל רוצח הוא רחמן". „המית מעים כמניע לרציחה טרם נחקרה ביסודה". „אפשר לעשות הכל! האח, אפשר! הוי ואבוי, אפשר!"

שתקתי. שתקתי. שתקתי.

ואישיותי רקמו במסתרים את המשך הדבור. לקחתי לי גליון ניר בשביל לרשום עליו בסתר אי־אלו הרהורים ששאבתי מתוכי; בשביל לצוד ע"י כך את הרעיונות המקננים בי בסתר ולשלחם משם; כזבובים צדיתי את הרעיונות משם. רשמתי:

„האם אין זו שטות או אחיזת־עינים, שהננו מדברים תמיד על כללות? —

הלא אף עם נשותינו הננו מדברים על כללות. ואילו יסוד באדם היא הפרטיות.

הפרטים קובעים את חיי בני־אדם ואף את דברי ימי העמים. הטפל מכריע בכל.

הלא החיים האנושיים הם קטנים, הם פעוטים שבפעוטים. כעדשה הם קטנים. כסיכה הם קטנים. כקוף המחט. כזבוב.

ואת החיים הזבוביים האלה אנו אומרים לקשר עם מרחקים, מרחקים, מרחקים.

אף עד אלהים הגענו. ואת שם אלהים נבטא בפינו. ומה דמות לאלהים ההגוי בפי בשר ודם? מה גודל לו? לתוך פינו הקטן והזבוביי אנו מטילים את המושג הגדול והכולל! כיצד יכיל הקטן את הגדול?

הלאה הגדול! הלאה! ממני הוא והלאה! לא הגדולות, כי אם הזוטות הם צירי ישותנו. הם צירי דברי הימים לעמים ולאישים.

הזוטות האלו, כגון תבנית החוטם, צורת האצבע, גוון העין, רטט הקול, דמדום מחשבתי, אוה כמוסה ואי־הגויה.

אני אוהב את הזוטות, הואיל והן מהוות את אישיות; האישיות, הואיל והן קטנות ואפשר להחביאן; הואיל ויכול אני לייחדן כולן לעצמי, כולן לי, בלי כל שותפות עם מי שהוא; הואיל ויכול אני לסגלן לי בדרך סוד.

אני אוהב עצמים קטנים: מחט, סיכה, מסמר, צפורן, אולר, כפתור, פרור, זבוב, זבוב, זבוב.

ואולם עוין אני את יריעות השמים הפרושות לכל, את ערבות המים הרחבות, את האשה הפרושה כיריעת השמים, את אלהים השוכן בכל.

אוהב אני רק דברים, אשר ראשית להם ותכלה, ההווים רק עם שהם הוויים. העומדים לההדל ולהאפס; ואולם איני אוהב את אלהים, אשר חדלונו לא יצויר בהשגת אנוש; ההווה גם באי־ההויה; אשר הווייו אינו מותנה בי ובהשגתי.

איני אוהב את אלהים.

אדם כזבן! מאלפי דורות אתה מחניף לאלהים וקושר לו שבחים ותהלות. ואולם אתה אינך אוהב את אלהים. אני איני אוהב אותו! איני אוהב אותו.

„אין להניח מחט בלי חוט. המחט אסור לה שתהיה בלא חוט. המחט עלולה להאבד בלבדיותה; רק החוט שומר על מציאותה של המחט".

אף זה הוא רעיון, הראוי להכתב על הניר. אף זה הוא רעיון עמוק מאד.

הכל הוא עמוק מאד.

רציתי לומר: המחט והחוט הם זוג.

„הזהרו ביצורים הקטנים הרוחשים בכל".

עוד על המחט:

„הזהרו במחט, העלולה להאבד בתוך הפת ומשם להתקע באצבע או בגרון".

„מחט אסור לה שתהיה בגפה. היא זקיקה לחוט מופשל דרך קופה".
האיש והאשה — מחט וחוט! וזו היא הבלותא. ואני חוקקה על הניר.

אני מפחד גם מפני עצמי. לפני השינה בלילה צריך להחביא את כל הסכינים.

מה פלאיי הדבר, המכונה עולם! הוא כולו במלואו, ברום גדלו, באין־סופיותו, יכול הוא להקפל בנקודה זעירה אחת כדי שעור סיכה או קוף מחט ובפחות מזה: באות קלילה.

אפשר להגות: עולם! והנה הכל. אפשר להגות: לא־עולם! ואף זהו הכל.

אפשר לבטא: לא כלום! והרי כל ההויה. אפשר לאמר: כן! ובזה צפון סמל ההכל. ואף בבטאנו: „לא" — משמעו: כן! ה„אני" אינו במשמע רק „אני" בלבד. האם אין בזה מפלא־פלאי־הפלאים?

אחת היא הנקודה בכל.

אחד יש גבר.

אחת יש אשה.

אחד ואחת בכל.

הנה רעיון שנתקע למוחי. ואולם אני לא אגלו לשום נברא.

כך שתקתי את עצמי בצנעה ובפרהסיה ביחידותי ובנוכחות הזולת.

ומשהעמקתי בשתיקתי, ראיתי לתמהוני, כי לא אחד, כי אם שנים בכל.

ימין ושמאל. מעבר מזה ימין ומעבר מזה שמאל.

פלא. פלא־פלאי־הפלאים!

ואיפה אני הווה?

מימין ומשמאל ובאמצע.

אני בבינים. הנני הווה בבינים. הנני תלוי והווה.

רשמתי אמש. ארשום מעט דברים אף היום. וכי מה היום מאמש? וכי מה דבר מדבר?

רעיון אחד מדריכני מנוחה, הואיל ואיני יכול לבטאו באזני איש, הואיל והנני מפחד לבטאו.

כיצד להשיג זאת, כי הכל ניתן להקפל לא רק בעצמו, כי אם גם בזולתו, לא רק במה־שהוא, אלא גם בלא־מה?!

נמצא, כי לא־כלום הנהו מקביל למאומה!

רעיון זה מנקר תמיד במוחי ככאב גופני ממש.

רעיון ככאב, הפשטה גשמית, רוחניות, הנחתכת לתוך הגשמיות.

הנהו!

השמתם אל לבכם, כי הדבר הנוגע קרוב לאדם יותר מכל הריהו מדבק בו מבלי להנתק משם באמצעות מבע?!

השמתם אל לבכם, כי הדבר המהווה את שורש האדם יורד תמיד למצולותיו ? !

כל נברא משיג עפ״י עצמיותו בטמירין שלו את סוד מעשה בראשית. כל אדם משיג זאת לפי דרכו. אלא שאינו יכול לדלות זאת בבטוי. כל אדם שומר את השגת העולם שלו בסוד.

ומהי המלה הנשנית יותר מכל בהגיגי ? סכין ! לכל אדם יש תיבה, שם המפורש שלו, ממנו הוא שואב את החיות. אצלי — סכין. ארבע אותיות פלאיות, ארבע אותיות יקרות שלי ! אהבתיכן בצירוף זה. בזה ולא באחר. בכן כלולים הצורה והתוכן של העצם סכין, בכן הברק של חודו.

ארבע אותיות ! אתן יכולות להפריד בין הראש ובין הצואר הדבקים. אתן יכולות לעשות זאת. אתן מיועדות לעשות זאת.

כשאני מסתכל בחלל העולם, הנני רואה : סכין !

כשהנני מסתכל בגוף, אני משוו תיכף בדמיוני בדמות התוכה.

הסכין ! רבות הגיתי בו. הוא ישנו בוודאיות. הוא גלוי בהריפותו. הוא גלוי־יעוד מאין כמהו. הוא בוחן הממשות. ועם כל מגע אצבע בחדודו אנו מרגישים את ישותנו בוודאיות מוחלטה.

פעם בקשתי לאמר לזוגתי : „החביאי את הסכין. הטמיניהו נא. סכין אסור שיהיה מונח בפרהסיה. הסכין הוא סוד !״ פתחתי את פי לאמר זאת ונשתתקתי.

שתקתי. תמיד שתקתי את עצמי.

עוד בקשתי לאמר לזוגתי :

— את ורעותך הנכן להב וקת. אחת להב והשניה קת. והנני לאחוז את הלהב באמצעות הקת.

בקשתי לאמר לה זאת, ובמוחי נצנץ רעיון :

— למה לי לאמר לה זאת ? אשתוק לה זאת !

ארשום שורות מספר ואמחקן תיכף. „אפשר שאלחוש לזוגתי על אזניה ככה : — בכל ערב לפני השינה תצניעי את כל הסכינים בביתנו. אף אני כבר הצנעתי סכין אחד, שמא יבוא איש וישחטני.

איש יכול לשחוט... אני מפחד מפני האיש, כי הוא יכול לשחוט...

כתבתי זאת על הניר. עכשיו אני קורא את הדברים, והנני מבין הכל כשורה.

ה — כ — ל !

עוד פרור קט ארשום לי באותיות על הניר ומשאסיים אחביא את גליון הניר. שלא תשלוט בו כל עין.

פלא, פלא. עד כמה הכל פלאיי ואף לא פלאיי, הכל סודיי וגלוי יחד, הכל מוקע החוצה ואמון לפני ולפנים.

פלא, פלא, הלא החיים מפכים בטמירין ולמה הם נוהרים בפרהסיה ? האם לא המר מובלע במתוק ? האם לא השחור צפון באודם והגדול בקטן ? האם

לא האהבה לוטה בשנאה? האם אין תוט ההויה מופשל דרך קוף ההדלין?

ואף על פי כן אומרים: בעל! אומרים: אשה! אומרים: פה! אומרים: שם! אומרים: ענק! ואומרים: גמד!

האת, חדה! הכל חדה! גבר – חדה; אשה – חדה.

אמש בלילה התיעצתי בכליותי:

מהו הדבר אשר יזומם הגבר לבצע באשה? ומהו הציר בגבר עליו תסוב האשה? במה יחשק הזוג? ומהו דבר הבתולים, אשר חמודות הן לגבר בהשמידו אותן?! ומדוע יתקצף הגבר בהשמדן מלפניו ע"י אחר? האם רק אל האחת ישא הגבר את נפשו או אחרי השתים ירוץ אורח?

נצנץ בי רעיון כמוס: אף האשה תתגאה בסתר בגבר, המכריע עמה בקרב אף את רעותה!

האם לא כל אשת־איש הוזה בסתר את בגד בעלה?

מין! טרם גלית את עצמותך! מה אתה? איזו מרקחת תרקח בזמנים? האם תשתוקק לצנעה או לפריעה? לאהבה או למשטמה? להזיה המסתורית או לצפצוף המבזה?!

איני שואל פתרונים. רשמתי לי זאת בגיני. סתם ועל מנת לא־דבר.

אמש בצהרים התבודדתי בחדרי ומניתי את מספר הזבובים.

הכל היא פעולה.

לאחר כך כתבתי ומחקתי הליפות. העמקתי מחשבה בשתי נשותי: אחת בפועל ושניה בכח. אחת אהובה ושניה שנואה.

ולאחר כך היה לא כלום. שתקתי והעמקתי חקר בלא־כלום.

התחזקתי וירדתי המון מעלות במורד לתוך מעמקי הלא־כלום. שכלי היה ברור וצלול. שכלי היה ברור וצלול, ברור וצלול.

עכשיו אני אומר: די! נשלמה השיחה עם עצמי. להבא ארצה את השתלשלות הדברים בדרך ספור, כפי שהם התהוו לעיני.

(סוף יבוא)

ש. ל. בלאנק

קַיִן

I

פעם אחת כאשר הביא איצי־מאיר הקצב את מנת־הבשר אל האוריאדניק פֶּטְרֶנְקוֹ, כדרכו יום יום, מצא שם את אורלוב, בלש נודע בעיירה.

פטרנקו הציג את הקצב לפני הבלש כך:

— הרי לפניך, איבאן פטרוביץ, יהודי פקח, שאפשר להפיק ממנו תועלת.

הבלש מדד את היהודי החסון והכתפני במבט חודר, כאילו רצה לעמוד על טיבו ברגע אחד ושאל:

— בן כמה שנים אתה?

— קרוב לארבעים.

— איזו תעודה?

— כחולה.

— בעל משפחה?

— אשה עם ארבעה פעוטות.

אורלוב סלסל בשפמו המחודד, נעץ בוהן ידו השמאלית בגומה עמוקה זו שבקצה סנטרו, עצם עין אחת ובפקוחה נסתכל בקומה הגבוהה והמוצקה של היהודי:

— התדע, כי בקרוב יגיע התור של בעלי התעודות הכחולות?

בשורה זו שיצאה מפורש מפי הבלש באה כמחט בלבו של איצי־מאיר, אבל הבליג על מבוכתו הפנימית, העביר תחילה את ידו על מצחו המקומר, כאומר להבריח משם זבוב טרדני והשיב בחרדה כבושה:

— כלום יש ברירה אחרת, אדוני?

אותה העין העצומה של הבלש נפקחה פתאום וכולה נתקעה בקצב:

— והמשפחה מה תהא עליה? לא לכירה תשלח, אלא לחזית, מקום שהאדם צפוי למות בכל רגע ורגע. אין האשכנזי מורה בעדשים, אלא בפצצות, פצצות, אחא, המרטשות את בני־המעים!

איצי־מאיר עמד חוור ומרתית והביט באורלוב באימה, כאילו נתגשמו בו פתאום כל בעותי־המלחמה. הלה השתמש ברושם שעשה תאורו הנורא וחוכה עכנאית הרעידה קצות פיהו ורצדה בדמות שד זעיר בעיניו הירוקות. תחילה הדליק סיגארה ולאחר שהפריח כמה עמודי־עשן מסולסלים, התקרב אל הקצב:

— יש מוצא.

היהודי פקח שתי עינים מותמהות והשאלה: מה? קפאה בגרונו.

הבלש לחש על אזנו:

— להעשות בלש.

היהודי הרתיע קצת אחור, כאילו אמר להתרחק מתהום שנפערה פתאום לפניו, אלא שהבלש היה כרוך אחריו:

— שר־הבלשות שבעיר־המחוז ייפה את כחי למנות כאן בלש, עוזר כנגדי... שב. למה תעמוד? שמא רוצה אתה בסיגארה? כ—כה... מן הסקירה הראשונה בך הכרתי, כי אינך יהודי טפש כלל וכלל, ולאדם כמוך אנו זקוקים... הנה גפרור... כ—כה. התבין, ידידי? מלבד מה שהנך פטור מהמלחמה, הרי תקבל עוד משכורת חדשית הגונה: חמשים רובל, וכשתצטיין—מאה ויותר.

כאן התערב גם פטרנקו:

— עכשיו הכושר בידך, איצי־מאיר, לעלות לגדולה.

אורלוב הקריב את כסאו אל הקצב הנבוך והמשיך:

— אין העבודה קשה ביותר. העיקר, אחא, להשגיח בעינים פקוחות. התבין? העיירה יושבת על הגבול שבין ביסאראביה ורומיניה. מרגלים עוברים פה וכל מיני־תשחורת. אם יעלה בידך להעלות „שבוטה" כזו בחכתך — פרס תקבל מאלף ומעלה.

הקצב עשה רושם של זבוב, שנאחז ברשת של שממית, מפרפר ומפרכס ואינו יכול להשתחרר. היה משמים ונדהם מאד. מהפכה עזה נתחוללה בחובו, עד שאי־אפשר היה לו להוציא משם הרהור אחד שלם, אולם אחת היתה ברורה לו למדי — ברגע זה הולך ומתהווה שנוי בחייו. הוא הציע לפני הבלש לתן לו ארכה של יום אחד להמלך ברעיתו, אלא שאיבאן פטרוביץ דחה את בקשתו:

— מה מבינה אשה בענין כזה?

— אבל, המ — נסה איצי־מאיר להשתמט.

אורלוב שסעהו באמצע:

— התבין, ידידי? יכול הייתי למצוא לי עוזר משלנו, מן הנוצרים; אבל משום מה רוצה אנכי דוקה ביהודי. כי יהודי זוהי מין בריה, שחוש־הריח שלה מפותח כל־צרכה; מלבד זאת — עין חודרת לפני־ולפנים. אני, דרך משל, אם אגש אל מרגל־מתחפש לתהות על קנקנו, מיד יחשוד בי ויתחפש במאה מסוות; לא כן אתה: זקן, פאות, קפוטה — יהודי.

— אח, איבאן פטרוביץ — חייך האוריאדניק — אתה קולע אל המטרה!

ואיבאן פטרוביץ הורה את היהודי פרק בהלכות־הבלשות:

— זאת תורת הבלשות, אחא: לעולם תהי העין פקוחה והאוזן לטושה. התבין? אל תניח את העבודה בבית־המקולין: חי, מי זה יחשוד בקצב יהודי? כשאתה מביא בשר אל הפונדק, הכנס בקומה נמוכה והעמד פנים תמימות, כאילו אינך רואה אלא את הסל שבידיך. בינתים סקור ובלוש. פנים חדשות

באכסניה — קרב לבקש גפרור או סיגארה. מתוך כך הכנס עמו בשיחה, אבל בזהירות. הריחות בו דבר שלא כהלכה, גלה לפוליציה — וחסל.

פטרנקו ספר בשבחו של הקצב:

— הרי זה יהודי ערום כשועל, איבאן פטרוביק. למראית-עין — כבשה תמה, כאילו אינו יודע אלא לרטש את הבשר ולפצח את העצמות באיטליז. אך שבע תועבות בלבו.

אורלוב הודה:

— הוא אשר אמרתי, דמיטרי מקסימיץ: פקח. בלש שוטה אינו ראוי אלא לסתום בו את פי הארובה. מובטחני, שלעתיד לבוא ינשק את ידי לאות-תודה. וכי קלה זו בעיניך — המשים רובל בשעת-חירום כזו? מצבו יהי איתן ובטוח. אחרים ירקבו בחפירות הטחובות שבחזית ויריחו בריח של גפרית ונבלה, ואילו הוא יהלך בן-חורין, באין מפר ומכלים דבר; אחרים ירעבו ללחם, ואילו משפחתו תהי שבעה כל-צרכה.

— נכון מאד — אמר פטרנקו — מלחמה, אחא, מלחמה נוראה.

אורלוב הדליק סיגארה חדשה:

— אין המלחמה נפסקת מחר או מחרתים, ותור בעלי התעודות הכחולות יגיע בקרוב. על מי איפוא תעזוב את המשפחה? ומי בטוח לשוב בשלום הביתה? רבים הם כיום האלמנות והיתומים ועוד ירבו.

איצי-מאיר לא ידע את נפשו. הרגשות צוררות התנצחו בקרבו. מצד אחד ראה את-עצמו חפשי מן המלחמה ובקרבת בני-ביתו האהובים, ומהצד השני — שנוא על יהודי-העיירה: בלש. לזכר הדבר הזה נזדעזע, כאילו נגע בו עכביש גדול. אבל מיד נזכר באלמנות וביתומים, במות הנו"א ובמשפחה העניה. כלום יעלה על דעת מישהו, שהוא, איצי-מאיר, בלש? שהרי אליבה דאמת אין הוא אוחז בבלשות אלא כבתור אמצעי להפטר מן המלחמה. מה לא יעשה אדם כדי להנצל מן המות? הטובע בים מחזיק אפילו בחודה של חרב. היטיל מום בגופו? ומי לידו יתקע, כי בעלי-המומים לא ילקחו? בטוח היה משום-מה, שהמלחמה תפסק בקרוב, או-אז יסיר מעליו חרפה זו וישוב להיות כבראשונה. הוא לא ירע חלילה ליהודי, אדרבה: יגן על העיירה בכל עת-צרה—

בינתים הוציא פטרנקו בקבוק יי"ש. איצי-מאיר נתכבד בכוס מלאה. הוא לא סירב ושתה ל„חיים" עם האדונים. עכשו זחה דעתו עליו וראה את האוריאדניק כידידו ודורש-טובתו. אורלוב הקיש בכוסו דרך רֵעות:

— בשעה טובה ומוצלחת! עוד היום ישלח ניר אל שר-הבלשות, כי נתמנה בלש יהודי פקח המבטיח „עבודה" לעתיד.

עוד בו-בערב הוכרח הקצב היהודי למלא את משרתו. לפי-שעה היה עליו להיות ליד התחנה של מסלת-הברזל, לשמור על צאת הרכבת ובואה. אף אורלוב היה שמה. וכדי שלא לעורר חשד בלב הבריות, היה כל אחד עומד בפנה אחרת.

איצי=מאיר היה מדוכא מאד. כשבא הביתה, התנפל במטה והרהר בלא סוף. הוא ראה את=עצמו כאדם שעשה עון שאין עליו כפרה — בלש. משא כבד העיק על לבו ובוש בפני=עצמו. אבל יותר מכל היה חושש, שמא יוודע הדבר בעיירה. מה יאמרו אז הבריות? ואנה יוליך את חרפתו? לזכר הדבר הזה נעשה בשרו חידודים=חידודים. בו=בלילה נדדה שנתו מעיניו והיה יוצא פעם בפעם החוצה כדי להתפכח מאד=המחשבות שמלאו את מוחו. הוא נקוט בנפשו, מדוע ציית לאורלוב והחליט לעזוב את משרתו המחפירה. אך בבוקר, כשראה את היהודים המדוכאים ואת המודעות הגדולות המודבקות על=גבי העמודים, מודעות באותיות שחורות וממויחות, המכריזות על קרבנות בני=אדם חדשים, רפתה רוחו וחזר מדעתו. הוא היה כאדם הצופן תעלומה כבדה בחובו. התבייש להסתכל בפני הבריות ועל השאלות היה משיב בשפה רפה ומגומגמת. ביום היה בא לידי=שכחה, עומד בבית=המקולין חגור בסינר מלא כתמי=דם, מזוין בקופיץ חד ושוקל בשר לנשים. מפרק לפרק היה מתבל דבריו במלתא=דבדיחותא, שהביאה את הקונים לידי=צחוק. הכל כמקודם, כאילו לא אירע דבר בחייו; אבל בערב, כשהגיעה השעה ללכת אל התחנה, היתה רוחו נכאה מאד. אז היה נוח לכעוס ומכה אפילו את הפעוטות בלא סבה לכך. לרבות פרידה רעיתו, שהיה תמיד מדבר אליה רכות, עכשיו התרגז אף עליה ועלב אותה קשות. בכל' היה מודרך=מנוחה והולעת=נוחם כוססה בלבו בלא=הפוגה. נסתה פרידה להמתיק את מרירותו — והיו דבריה כמלח על פצע אנוש כשהזכיר מישהו את השם של אורלוב, שהיה לזעווה ולחרדה בעיירה, היה מחוויר כסיד, כאילו הוצף ברוק על דבר=עברה, שהיה רוצה בהתעלמותו.

— למה תעגם ככה, איצי=מאיר? — השתדלה פרידה אשתו להפיג את המרה=שחורה ממנו — כלום אתה היהודי היחידי העוסק בבלשות? כלום אתה עושה רעה לבריות? כלום יותר טוב ליהרג חלילה במלחמה?

— הרפי ממני! היתה תשובתו הקצרה והמעליבה.

כך עברו שבועות אחדים. איצי=מאיר נרגע במקצת והתרגל אל המצב קימעה=קימעה. איש בעיירה לא ידע מאומה. איש לא חשד בו. הכל היה כמקודם. אותו היחס הידידותי, הן ברחוב והן בבית=הכנסת. במדה ידועה נתחבב גם על הבריות, הואיל והיו לו מהלכים אצל השררה המקומית. אפשר היה לפרקים לקבל ממנו טובת=הנאה, כשהשעה צריכה לכך. ואמנם, איצי=מאיר לא התעלם מאחיו והיה מסייע להם פעמים להשיג רשיון=בקור בתחנה שלא במועד הקבוע ופעמים להביא סחורה מעיר סמוכה. פטרנקו ואורלוב באו על שכרם בכסף מלא, ואילו הוא, השתדלן, לא רצה ליהנות מזה.

הכל היה כשורה, לולא אורלוב שדרש ממנו „עבודה". הן עברו כבר כמה שבועות מיום שנתמנה לבלש ועדיין לא עשה ולא=כלום. מה יכול איצי=מאיר לעשות? עומד היה ליד התחנה, מסתכל בעוברים ובשבים הנחפזים לכאן ולכאן עם חבילותיהם, נכנס לפרקים לחדר=ההמתנה השרוי בחצי=אפלה, קרב משום=מה לאחד, הנראה לו בהול יותר מדי והנה לפניו יהודי.

— מאין? — הריהו שואלו רכות.

הלה נעשה נרעש ומרעיד כבקדחת. איצי־מאיר רואה זאת ומשיאו עצה בלחישה:

— המלט מכאן, רב יהודי, שמא תהא נתפש לבלשות.

כך סובב הקצב אילך ואילך משמים ונכה־רוח ומהרהר את הרהורו האחד: הוא בלש. ברם דרישתו של אורלוב תכפה עליו יותר ויותר. ולא עוד אלא שאיים בפטורין ובשליחה אל החזית. ומהימן היה בכך, המצב הורע מאד. בשום־אופן לא יכול לגמור בנפשו לפתוח ברעה. קצרה בינתו מהבין האיך־זה מוסרים אדם ביד הפוליציה? שמא אב הוא לבנים המצפים לבואו בכליון־עינים? כלום עלול אורלוב להשיג זאת? גוי הוא המתאווה לשפיכות־דמים!

אך יום אחד קרה מקרה, שהשאיר רושם לא־ימחה בלבו של הקצב. הדבר היה באחד מערבי־הסתיו האפלים. התחנה היתה כמעט ריקה מאדם. אי־אלו בריות שפופות ומכורבלות באדרות שפו כצללים על־גבי המדרכה הרטובה. גשם דק נסתנן מלמעלה ומשום־כך הבליחו הפנסים המעטים ונראו כעינים אדומות ומלופלפות. החשכה היתה עבה עד כדי־סנורים והאויר ספוג־רוטב ונוקב־עצמות. איצי־מאיר עמד נשען אל הקיר ועשן סיגארה. תוך כדי־עמידה כך נפנה מבטו השומם כלפי פנה אפלה אחת וראה שם איזו בריה מכווצה ומסותרת בין העצים. נגש שמה בלא שום כוונה למפרע. אותה הבריה, כנראה, נבהלה וחפזה להתעלם מן העין. איצי־מאיר כבר אמר לשוב על עקבותיו, אבל בו־ברגע הופיע אורלוב, כאילו צמח פתאום מן האדמה — ואותה הבריה המבועתה נפתעה בין הקצב ובין אורלוב.

— פַּס־פּורט — הרעים הבלש בקולו.

הלה נשוח כאגמון בנשוב בו הרוח והתחיל מחפש בידים רועדות בכיסי מעילו ובמכנסיו. כל חזותו הביעה הכנעה לגורל הקשה. מפני החשכה אי־אפשר היה לראות את פרצופו, אבל כולו נראה כאימה שחורה אחת. לסוף מצא את הפספורט ומסרו לבלש. הלה חטפו ברטינת־חוטם, תחבו לתוך אחד מבתי־המוקים הגבוהים ופקד:

— אח—רי!

בעל־הפספורט טלטל את מזוודתו הכבדה ונגרר בקושי רב. סרו אל הלשכה של הפוליציה. שם הוציא אורלוב את הפספורט וקרא בקול בסובי, בהטעמת כל אות ואות ובארס מסוגן דרך שניו הלבנות והמוצקות:

— וַוְל—טֶר קראַפט! המ, אַשׁ—כְּנ—זִי —

כלה לקרוא, קפל את התעודה כפולת־שמונה, על־פי מספר הקמטים המוכתמים, השהה אותה קצת בין אצבעותיו וטמנה בתוך כיס־חזיתו. אחר גלגל לעצמו סיגארה עבה, לאט־לאט ובשימת־לב רבה, כאילו היה עושה עבודה חשובה ביותר, הדליקה מעל לזכוכית המפוחמת של המנורה הבוערת, הניח את אקדחו על השלחן והתישב בכורסה הגבוהה. וכדי שתהי ישיבתו נוחה, שם שתי רגליו על קצה השלחן ובפוזה כזו סקר את האשכנזי:

— להיכן אתה נוסע, וולְ–טֶר קראַפּט?

האשכנזי, אדם כבן־ארבעים, עב־השפם וחור־פנים, כנראה, התאושש קצת והשיב בנוטה רועדת בקולו. עתים אף חייך ויגע לטשטש צל כלשהו של חשד. קומתו הנכופה מתחילה נתישרה קימעה־קימעה ולא מנע מעצמו את התענוג — לעשן. בטיחות זו בעצמו והתנהגותו החפשית העלו את קצפו של הבלש — ויצא מלפני השלחן. שוב הוציא את התעודה של האשכנזי, קרא בה בעיון רב והטילה על השלחן ברוגזה. אחר פסע שתי פסיעות לפנים ונשאר עומד עמידה מאוששת, בידים שלובות על חזהו, והציץ באשכנזי במבט חודר ונוקב:

— פתח את המזוודה.

כעין ענָנה קלה עברה על פרצופו החוור של האשכנזי, ופתח את המזוודה. הוצאו מתוכה כל הבגדים, נבדקו אחד אחד בכוונה רבה, נבדקו הכסויים, העליונים והתחתונים. נקרע המרפד במקומות אחדים, פשפשו ובלשו שעה ארוכה, עד שלסוף נמצא אוצר במשנה־מכסה שעל־גבי הקרקעית: פנינים, טבעות, שטרות־מדינה ואימפריאלי־זהב בסכום של כמה אלפים.

נשתלטה דממה כבדה, כדמי הערבה שלפני סערה מתחוללת. שלשת בני־האדם, איצי־מאיר, אורלוב והאשכנזי, נשארו עומדים מוכי־תמהון, כאילו נהפכו לנציבי־קרח לפתע־פתאום. עיניהם כמו קמו בחוריהן בדמות כדורי־זכוכית, פיותיהם מעורים ופניהם מאובנים ונעדרי־חיים. דומה, כאילו הכה אותם זוהר הפנינים בעוורון ומשהו מסתורי רִתק רגליהם לקרקע. קפאון זה ארך שעה־קלה. הראשון ניעור אורלוב מתרדמת־הסיוטים. מתוך גנזי־נשמתו התחמקה חוכה קלה, מיוחדת במינה. חלפה חוכה מסתורית זו במהירות־הברק דרך העינים הירקרקות, התפתלה בדמות תולעת בזוית־הפה וזעה תחת העור הדהה של הלסתות הגרומות. ראשית־כל צבר את כל הזהב לתוך חפיסה והסתירה בחיקו, אחר פסע פסיעה אחת אל האשכנזי הנדהם, תפסו בדשי־מעילו — והחוכה נתגלגלה בנהמת־חיה:

— מר—גל!

האשכנזי כמו הקיץ מחלום־בלהות, שבה אליו הכרתו המעורפלת והשיג את המאורע בכל נוראיתו, פרצופו נתעקם מתוך עווית וכאב־נפש עמוק. הוא נשבע בכל הקדוש בחייו, כי זה כל רכושו אחרי שנאלץ בתוקף־הפקודה למכור הכל ולשוב אל ארץ־מולדתו — וללא־הועיל.

עוד בו־בלילה נכתב כתב־האשמה ווּלטר קראַפּט הובל אל עיר־המחוז בתור מרגל.

כשני ימים אחרי המאורע עם האשכנזי, הואיל איבאן פטרוביץ אורלוב לבקר בביתו של איצי־מאיר. ביאתו הפתאומית עשתה רושם על בני־הבית. הדבר היה בשבת. פ־ידה כבדה אותו במאכל ובמשתה. הבלש היה שבע־נחת ושוחח בידידות. לפני לכתו מסר לאיצי־מאיר שתי מאות רובלים.

— הא למה, איבאן פטרוביץ? — שאל הקצב בתמהון ובמבוכה קלה — למה תתן לי מעות?

— פרס בעד אותה ה„עבודה".

— בעד איזו עבודה?

— למה תתמם, ידידי? — טפח לו אורלוב על שכמו דרך רֵעות — האשכנזי.

איצי־מאיר נרעש מאד. משום־מה התיצב לפניו אותו וולטר קראַפּט, כולו כמו שהוא — תהילה בפנה האפלה בין העצים ואחר בתוך הלשכה של הפוליציה. לבו הכהו מאד וראה את־עצמו כנאשם בכל הענין הזה. הוא רצה להשיב את השטרות, אבל בהרימו את ראשו לא היה כבר הבלש בבית. אז הטיל את השטרות על השלחן והתחיל פוסע ארוכות וקצ־ות בחדר. שוב ניעורה בו תולעת־הנוחם והתרגזותו גברה מרגע לרגע. פתאום התעכב אצל פרידה:

— אין אני אשם בדבר, פרידה — הצטדק לפניה בקול רועד ורווה־דמעות — לא באשמתי נאסר האשכנזי. לא אקח את הכסף. חרם הוא. עוד הערב אשיבנו לאורלוב, לגוי עריץ־זה.

אבל הכסף לא הושב. בחזירתו בלילה מהתחנה, היו השטרות טמונים כבר בתיבת השלחן. הרבה ימים לא נגע בהם, כאילו היה חותם החרם עליהם. בכל פעם ופעם אמר להשיבם ומשום־מה נשא־ו בבית. וכמה סבות בדבר. ראשית היה חושש, שמא יעלה בכך את קצפו של הבלש; שנית — כסף. מעולם לא היה בידו סכום גדול כל־כך. כל הימים היה לווה ברבית. חוץ מזה היה צורך בו מבחינה אחרת. הפרנסה נתדלדלה בעת האחרונה, הואיל והעניים רבו מאד בעיירה. לרבות הנשים האמידות לא יסתפקו בבשר אלא מערב שבת לערב שבת, ולא זו בלבד, אלא הסתיו היה בעצם־תקפו. אפשר היה לקנות מעט עצי־הסקה וצרכי־אוכל לימות־החורף הקשים; והעיקר — הדירה. דירה זו, שבאה לו בירושה מאת אביו, הזקנה קפצה עליה וטעונה היתה בדק הגון. בגג נתהוו כמה וכמה פרצות והריטב חודר פנימה. הקירות צבו ונתכסו בירוקה. אף הכירה היתה רעועה וסמאה את העינים בעשנה. והוא הדין בחלונות ובדלתות, שהפרץ מרובה בהם על הקיים. האיטליז לא הספיק אלא לכדי מחיה בצמצום רב. אי־אפשר היה לחשוך כמה מעות בשביל הדירה. בכסף הזה היה יכול לקנות כמה מאות רעפים לכסות בהם את הגג, לבנות כירה חדשה וגם — מעט הלבשה לרעיה ולפעוטות. מתוך הרהורים כאלו התהלך איצי־מאיר בימים ההם ובמלחמה פנימית בקרבו. קשה היתה לו הבחירה, קשה מאד. וכמו להכעיס, היה הסתיו באותה שנה מגשים וצונן. הרטיבות חדרה דרך התקרה והקירות. הפעוטות השתעלו וחלו לפרקים קרובים. אף פרידה הצינה פגעה בה ושכבה במטה. לסוף נעשתה הפשרה, שהשביעה את רצון שני הצדדים: אין הוא נוטל את המעות אלא בתור הלואה. כשירוח לו — ישיב, עד הפרוטה האחרונה. את ההחלטה הזאת מסר לאשתו ואף היא נתנה הסכמתה.

עכשיו קמה התעוררות בבית. הגג כוסה ברעפים ונבנתה כירה חדשה.

הקירות נמרחו בטיט ותוקנו כראוי. הובאו עצי-הסקה, שק קמח, כמה עופות ותפוחי-אדמה. נקנו שני עגלים לשחיטה. פרידה קנתה לעצמה ולפעוטות בגדים חמים ונעלות חמות. הדירה פשטה את צורתה הקודרת ולבשה צורה של אור וחום.

אורלוב היה מבקר בבית לעתים קרובות. לכבודו ערכה בעלת-הבית סעודות שמנות כיד כשרונה הטובה עליה. לא חסר גם המוזג. כשנתבסם אורלוב, היה נדחק לנשק את פרידה ואת איצי-מאיר.

— כלום אין אני צריך ליהנות מעולם הזה? — גלה פעם אורלוב את לבו בשעת ביסומי — כלום הכל יפול ביד שר-הבלשות? כלום יצא אורלוב מדעתו שיתן לו את כל האוצר של האשכנזי? אמנם, כתבתי רפורט, מראשית ועד סוף; אך במקום אַלפים — רק אלף ובמקום עשר טבעות — ארבע. מי יכחיש את הדבר? איצי-מאיר? לא, איצי-מאיר הוא ידידו. אותו יאהב כנפשו. אף ממנו לא גרע את חלקו. מאתים רובל נתן? עוד יוסיף כהנה וכהנה. הרבה אשכנזים בסביבה זו. יתפסו, השדים הללו! מידו, מיד אורלוב, אין להמלט. העיקר, אחא איצי-מאיר — לא להיות טפש. עכשיו הרי שעה כשרה היא למלא את הכיסים בכסף ובזהב. יערפו זה את זה שם במלחמה, ואילו אנו כאן — נַרבה עושר, נאכל ונשתה עד כדי-הקאה. אי אתה מאמין באחותי, איצי-מאיר? הנה טבעת-זהב יקרה בשביל פרידה. אותה הבאתי היום בתור מתנה.

פרידה סירבה ליטול, אבל הבלש עמד על דעתו:

— כן, פרידה תקח את המתנה הזאת. אל יהא שמו אורלוב, אם לא תשים את הטבעת באחת מאצבעותיה הלבנות. וכי לא נאה היא יותר מאיזו אשכנזית מסורבלת-בשר? העיקר — יד לפה! זה הכלל: טול ושתוק. גם דמיטרי מַקסימיץ נהנה יפה. ה—כ—לב! שלש „יקַטֶירינות" קבל, שלש, באמונתו —

הטבעת נשארה בבית. אמנם, פרידה לא שמה אותה באצבעה, כאשר דרש הבלש, אלא גלמה אותה בפסת-ניר — וטמנתה במקום-סתר. הבעל והאשה לא דברו בה, כאילו באו שניהם לידי-הסכמה בלא דברים — להשאירה כאן עד עת-מצוא. כל אחד מהם הצדיק את המעשה בלבו. לפי-שעה היה הקצב עוסק באומנתו ביום ובערב הלך אל התחנה. המאורע עם האשכנזי נשתכח ממנו. וכך התרגל קימעה-קימעה אל המצב, מצב של בלש.

II

נבואתו של אורלוב נתקימה: נקראו בעלי התעודות הכחולות. המצב בעיירה הורע מאד. ענן של מרה-[illegible]ורה נתלה עליה. ברחוב לא נראו אלא זקנים, נשים וטף. הצעירים, קצת[illegible] [illegible]קחו לצבא וקצתם הטילו בהם מומים או הסתתרו במחבואים. „ארנבות" [illegible], כדברי הבלשות, היו מקור חדש של פרנסה לפוליציה המקומית.

איצי־מאיר היה מאושר. הוא היה בן־חורין גמור ואימת־המלחמה לא היתה עליו. עכשיו היה ממלא את משרתו באמונה, אבל לא לרעה אלא לטובה. בהיותו אחד מיושבי־העיירה, שביניהם גדל, נשא אשה והוליד בנים, היו נהירים לו כל דרכי הפרנסות, האסורות כמותרות, של העיירה. היהודים הביטו עליו כעל אחד משלהם, יהודי שזכה לעלות לגדולה — לבוא לפני השררה. לפיכך פנו אליו בשעת צרה להמליץ בעדם טובות. ואמנם, הוא לא התעלם מהם, והכל הלך מישרים. פעמים היתה לו מזה טובת־הנאה. ביחוד היטיב איצי־מאיר עם ה„ארנבות". הוא ידע את כולם וקבל מהם „משאת־הגולגולת". לא בשבילו אלא בשביל הפוליציה — אורלוב הבלש, פטרנקו האוריאדניק והלבלר חוֶדְקוֹ. בבוא „ארנבת" מעיירה סמוכה, מיד פנה אליו ובאו לידי פשרה: כך וכך לשבוע.

בעת האחרונה הזניח איצי־מאיר את אומנותו בבית־המקולין ולא היה עוסק אלא בעניני־העיירה, עשה טובות וחסדים ובא על שכרו. מצבו הזמרי הוטב בהרבה. מלבד המשכורת החדשית הקבועה, חמשים רובלים במזומנים, הרי היו לו עוד רווחים אחרים. העניות בבית גורשה קימעה קימעה. הוכנסו כמה רהיטים חדשים ומנורה עם גולה כחלחלה האירה את חדר־האורחים. פרידה עצמה הבריאה ויפתה ומראה העלוב לא היה לה עוד. הטבעת, שנתנה לה במתנה מאת אורלוב, הוסר החרם מעליה והושמה באצבעה והתחילה אפילו לעשות שערותיה בוקר בוקר ולהתלבש לפני המראה. בתיבת השלחן הנעולה רבו שטרות־המדינה, בני מאה וחמש.

איצי־מאיר תאותו למעות גברה בו מיום ליום. האיטליז נתפנה ונעשה לחדר נאה, מרוהט ומקושט. הוא לא מצא בעצמו דופי, אדרבה: לולא הוא, היתה העיירה סובלת עוני ומרודים עד אין־ספורות. מי היה מגין אז על היהודים? עכשיו היה הקצב לאיש חשוב, לגביר בעמיו. טובי־העיירה בקרו בביתו ונמלכו בו בעסקיהם על כוס חמין. רב איצי־מאיר היה שמו בפיהם ונהגו בו כבוד ויקר, כאחד מהם. בבית־הכנסת — מקום במזרח ועליה לתורה מדי שבת בשבת. הכל ראוהו כאיש־חסדם, המחיש להם פדות והצלה בכל צרה שלא תבוא. מדת היושר מחייבת, שיהא יהודי כמותו נהנה לפרקים ב„מתן בסתר". אדם עוזב את בית־המקולין ומשקיע עצמו ראשו ורובו בעניני העיירה — ממה איפוא יתפרנס? העיירה יושבת על הגבול ושטופה היא בפרנסות אסורות. עתים נתפס מישהו בעברה חמורה, הרי מיד אל איצי־מאיר:

— צרה, רב איצי־מאיר, הֶניך שלי נתפס על הגבול!

איצי־מאיר מרגיע את האשה הבוכיה ונחפז אל הפוליציה. שם ימצא את השררה, אורלוב, חוודקו ופטרנקו. לאחר שאילת־שלום משני הצדדים, בקבוק של יין עולה על השלחן. בינתים מתגלגלת השיחה על ה„נתפס". השררה קוצפת ונשבעת לאסור אותו כמרגל, כמורד במלכות. עליהם לשמור על החוק, שזו על־מנת כך נתמנו בעיירה. ביחוד מתלהב הלבלר, חוודקו החרומף, ומבטיח לחבר כתב־אשמה על טהרת הלשון הרוסית, כיד ידיעותיו הטובה עליו. איצי־

מאיר מחייך, טופח לזה על גבו דרך ידידות ולזה לחיצת־יד חמה ורבת־משמעות. לסוף באה הפשרה — מתן בסתר. מתחיל משא ומתן, המליץ בכה, והשררה בכה — והענין נגמר בכי־טוב: הניך משחד ויוצא לחפשי. ובעיירה מרבים לדבר במאורע הזה. שם איצי־מאיר נשא על כל פה, ומברכין אותו בסתר ובגלוי.

„טובות" כאלו נשנו בכל יום ויום.

השעה שעת־חירום היא, שעת־המלחמה. הגבול נשמר בכל תוקף־הדין. אפסו הרבה סחורות בעיירה. אין להביא מעיר־המחוז, אחרי שהמסעות החרמו לצבא. האכר בא בחריט מלא: הב סוכר! הב נפט! ומעבר לגבול, ברומיניה, מצפים לקונים. הסחורה שם רבה מאד. רואים היהודים ועיניהם כלות. אסור לעשות פסיעה אסורה: המות אורב בכל מקום. מהם מסתכנים — ונפרעים באכזריות. ובכן באו מעבירי־המכס בהצעה אל איצי־מאיר — לפעול על השררה המקומית. הענין יצא לפעולות. הכל היו שבעי־רצון: מעבירי־המכס, השררה והשתדלן. בחלקו של איצי־מאיר נפל אלף, אלף שלם. בו־בערב ישב איצי מאיר בהרחבה אל השלחן, הסתכל ברעיתו שכנגדו וחייך:

— כמה אלפים בתיבה, פרידה?

הורידה פרידה כפלי־סנטרה וכווצה שפתיה:

— בלא עין רעה.

עת של ברכה כזו לא היתה עוד לאיצי־מאיר מעולם. כל הימים היה שרוי בעניות, מילדותו ועד אחרי החתונה. הוא נחשב תמיד על הזבורית שבעיירה: „הכל שוחט", שאין דרכו אלא לשחוט בהמות דקות ולמכור בשר. עכשיו היה לראש וראשון בעיירה. ומכיון שזכה לכמה אלפים, פשט את מעילו המרובב בכתמי־דם ולבש נקיות, סרק יום יום את זקנו המגודל אף ענב עניבה לצווארו. כל זאת לא עשה אלא הודות לפרידה רעיתו. הלה רצתה להראות כנגידה לכל דבר. לתכלית זאת החליפה את הכלים הישנים בחדשים, תלתה מרבדים על הקירות ושטיחים על הקרקע, קנתה כלי־זכוכית, כפות ומזלגות והציגה אותם לראווה בארון־הזכוכית. החלונות כוסו בווילאות שקופות, השלחן במפה צחורה. בשלה ארוחות שמנות והרתיחה את המיחם פעמים ביום. בעצמה היתה לבושה פניואר ממטווה דק וברגליה סנדלים רכים. בשעות־הפנאי ישבה ליד הכירה המוסקה ועשתה איזו עבודה, על פי רוב סריגה או רקמה. פסיעה אחרי פסיעה קרבה למחוז־החפצה. לא בבהילות אלא במתינות הוציאה תאותה לפעולות.

— כדאי היה, איצי־מאיר, לקנות מראָה גדולה.

איצי־מאיר מציית לה. קשה היה, אמנם, להפרד מכמה שטרות חביבים, המוטלים להם בשלום בתוך התיבה הנעולה, אבל לא יכול לסרב לרעיתו. היא, הרעיה, היתה חביבה עליו תמיד ומכל־שכן עתה, כשזרח שמש הצלחתו. מעולם לא היתה פרידה נאה כל־כך כמו בימים האחרונים. תחילה היתה לבושה סחבות, מגואלה ומפוחמה, עד שאי־אפשר היה להכיר ביפיה; עכשיו, בתלבשתה

החדשה, בתסרקתה העשויה והחפופה, הריהי כמטרוניתה, ככלה יפת־תואר, קומתה כאילו נתישרה, בשרה נעשה צח וורוד. חוט של חן היה מתוח עליה. משולה למתיכת־זהב, אחרי שהוסר הבוץ מעליה ומוריקה כראוי, שוב נראתה בכל זיווה המעוור: אמור מעתה: היכול להתנגד לה? הימלאנו לבו למנוע ממנה את תענוגיה? היא סבלה דיה. כשפחה חרופה היתה תמיד, כשור בעולו מן הבוקר עד הערב. בשבת לא יצאה לשוח מחוץ לעיירה, הואיל וחסרה לה שמלה הגונה. הרתה, ילדה וטפחה. בחמשי בשבת עזרה לו גם בבית־המקולין, ומעולם לא קבלה ולא התאוננה; אדרבה: בהיות הוא, איצי־מאיר, שרוי במרה־שחורה, היתה מעודדת את רוחו בדברי־רכות; עכשיו, כיון שעלה לגדולה והריהו, ב"ה, עשיר — מדוע לא תהי נהנית אף היא?

— בטוב בעיניך, פרידה, קני.

הציצה בו הרעיה במבט חם, מבט מלא תחינה.

— ברצוני לקנות מטות חדשות, מצויָרות.

— כמה מחירן?

— כמאה.

— קני.

— גם מכסות־קטיפה.

— קני.

ולפי שנתרבו ההוצאות, היה איצי־מאיר זקוק לחפש אחרי מקורות־פרנסה חדשים. וכאלו נמצאו על־נקלה. על־הרוב היו יהודי־העיירה שטופים בעברות, קלות וחמורות, עד שאי־אפשר היה לעבור עליהן בשתיקה. ובכן בא אליהם בתוו ידיד, כמתווך ביניהם ובין השררה. זה התעסק בעשיית יי"ש במסתרים, וזה מכר סחורה אסורה. הכל נתנו בתודה, לפי שאיצי־מאיר הגן עליהם בעת צרה. ביחוד נהנה מהשיל הרופא. השיל זה היה מושך את פרנסתו מהטלת מומים בגברים העתידים להקרא למלחמה. מומחה גדול היה לכך, ומוניטין יצאו לו בסביבה. מקרוב ומרחוק באו אליו. לא ידע מזה אלא איצי־מאיר בלבד. ובכן היה מקבל משאת־הגולגולת בעין יפה. השיל הרופא היה שבע־רצון ושם מבטחו בידידו. אמנם, קשה היה לחלק אתו את הרווחים שווה בשווה, ברם, ברירה אחרת לא היתה בידו: אילולא הוא, איצי־מאיר, היה בודאי נתפש למלכות ונשלח לארץ הגזרה!

וכדי להשביע את רצונה של הבלשות המחוזית, היה מזמן לזמן עושה „עבודה", על הרוב בערב ואצל התחנה. הוא התחיל ואורלוב כלה. פעם נתפס אכר עם שק מלא יי"ש ופעם חייל בבגדי־חורין. היה מבקר גם באכסניה היחידה בעיירה. הוא נעשה בלש לכל דבר. הכל עשה בצנעה ובאין־רואים, העין לטושה והאוזן כרויה. חיוכו היה נעים ומלא חסד. תורה זו למד על רגל אחת. באכסניה היה נוהג שיחה עם הסוחרים, מתראה כאדם מהוגן ויחד עם זה הריח והקשיב, שמא אפשר יהיה לקבל איזו טובת־הנאה. הוא הביט

על זה כעל מקור של פרנסה. עם התרבות השטרות בתיבה הנעולה רב בו התיאבון למעות יותר ויותר.

איצי־מאיר קנה את הדירה של רב מאיר חת, העשיר בעיירה. כל־הימים היה רב מאיר חת סוחר בתבואה ומחסנים רבים לו אצל התחנה, אבל בעת־המלחמה נתדלדל מצבו החמרי. הדבר הגיע לידי־כך, עד שהיה מוכרח למכור את הדירה ואת ה... ים ולבוא לגור בעיר־המחוז.

אמנם, הסכום של עשרת האלפים, מחיר הדירה עם המטלטלין, לא היה ביד איצי־מאיר במשלם, אלא שאורלוב עמד הפעם לימינו ונתן לו הלואה על־מנת לפרוע לשעורין.

אח, איזו חנוכת הבית היתה! כל השררה היתה באותו יום, ויין נשפך כמים. פרידה הראתה את כח־כשרונה בבשול ובאפיה. את מיטב האוזים הוציאה לשחיטה. מלתא דקטנותא — דירתו של מאיר חת שלה היא! אף כלי אחד לא נטלטל מתוכה — לרבות כלי־הכסף וכלי־הזכוכית — הכל קנתה! עכשיו הריהי באמת עקרת־בית הגונה, כמעט האחת בעיירה. שוב אינה אותה הקצבית העניה, הצריכה להראות פנים שוחקות לכל אשה שקונה חצי ליטרה בשר, אלא עשירה ומיוחסת, שדירה נאה לה וכלים נאים. אח, מי היה דומה לה בשבתה במרפסת המזוגגה הקרועה אל הרחוב? או מי יכול לתנות תענוגיה בכניסתה אל הטרקלין! היתה יוצאת ונכנסת מחדר אל חדר, ועיניה לא ידעו שבעה. הנברשת הגדולה היורדת מעל התקרה ובעלת הפתילות המגוונות, רהיטי־הקטיפה הרכים, המרבדים והשטיחים המצוירים, הכירות המכוירות והמבהיקות מלובן, הכל לטף את נשמתה כביד רכה וענוגה. אמנם, שטרות־המדינה אפסו מ' התיבה, אבל בטוחה היתה משום־מה, כי יופיעו מחדש ובמספר רב מבראשונה. או — אז תהא תאותה מלאה. ראשית־כל תקנה לעצמה אדרת־קאראקול הדורה, תפורה על־פי האפנה החדשה; ושנית — תכניס שפחה הביתה. העבודה מרובה מאד, ומלבד־זא.ו התאוותה לטעום את הטעם של אשה עשירה ומפונקה ששפחה חוזרת אחריה השוקה עם הסל בידיה וקוראה אותה בשם מאדאם. מה לבשל היום, מא—דאם? התשתי כוס חלב חם, מא—דאם? והיא, הגבירה, יושבת אותה־שעה מכונסת בכורסה הרפודה והגבוהה, רגליה נשענות על הדום ומשיבה רפות, כיאות לאשה כמותה — כן, או לאו. לפי־שעה פסעה רכות בדירה המרווחת ואינה יודעת מה לעשית בגופה החפשי. מאפס־מעשה היתה פותחת ונועלת את הארונות והמזוות תכופות, או ממשמשת בכלים הרבים, כאילו היתה רוצה להוכח, אם המציאות היא או חלום־פלאים.

אשר לאיצי־מאיר, היה הלה ברום האושר. מיום שבא לגור בדירה החדשה, אור חדש זרח עליו. אף על פי כן היה מטושטש ונבוך קצת. החדרים המרווחים, הכלים הנאים, האור הרב, הכל פ..ל עליו איזו פעולה משונה, והיה כאדם שנפתע במקום זר ולבין בריות זרות. רגיל ה..ה איצי־מאיר להיות בן־חורין בדירתו הקודמת, מהלך כרצונו וי.ש.. כר..ונ.., משול למי שנמצא בתוך

חבריה קרובה, מעין „אנשים־אחים"; מה שאין כן עתה, שהזהירות היתה דרושה מאוד ואי־אפשר היה לעשות פסיעה גסה, שמא יזיק חלילה לאחד מן הכלים המרובים. ולא זו בלבד, אלא שאנוס היה על־פי פרידה רעיתו לנעול ערדלים, דברים מיותרים אלו המטרידים אדם כמותו בנעילה ובחליצה, שמא יטנף את המרבדים במוקיו המרופשים. וכמו להכעיס היה נתקל לפרקים בכלי זה או אחר ומבטיח לפרידה החרדה להיות נזהר מכאן ולהבא בהליכתו. הישיבה בכורסה לא הסבה לו נחת־רוח יתירה — חושש היה, שמא ישברנה בכובד־גופו. חסר היה הקרקע המוצק והאחיזה המוצקה. בכל מקום נתקל במראָה ובבבואתו הנשקפת מתוכה. עומד היה ומסתכל בתמונות עם הצבעים הבהירים והממויְחים, בכרכובים המכוירים וברצפה החלקה והצבועה ומושך בכתפיו הרחבות, כאומר: מי הביאני לכאן? מפּרק לפרק היה מציץ החוצה, אל הגן המסוֻיג ואל הממגורות ומיד יהפוך ראשו אל רעיתו ומבטו כאילו היה שואל: היכן אנו, פרידה? היה תועה לכאן ולכאן, ממשש בווילאות השקופים שעל־גבי החלונות, בכירות החלקות, בשלחן ובכסאות כבדי־הכרעים, מפשיל ראשו כלפי האורלוגין המונה דקותיו במתינות ובכובד־ראש — ונאנח מתוך איזו הרגשה סתומה בלב, מעין נבואה, ספק לטובה, ספק לרעה. חוץ מזה — הריח, אותו הריח המיוחד לדירות־עשירים, שיש בו משום החמימות הנעימה והמישנת ומשום השביעה והרחבות — כמה גרה ריח זה את איצי־מאיר! אפו לא היה רגיל בו, וכל ישותו כאילו נתרככה תחת השפעתו. אח, כמה כָּמה אז הלב אל בית־המקולין! אולם, ביחוד הדהימהו הפסנתר, זה הרהיט המשונה, התופס מקום רב בטרקלין, המשוח במין לַכּה שחורה ועם שתי האנדרטות שעל־גבי סטיוו העליון, כבריה אלמת נראה בעיניו, הצופנת בחובה איזו תעלומה כבדה. עתים נגעה פרידה במכושיו הלבנים, ומיד השמיע איזו יבבה עמומה, אז נדמה לאיצי־מאיר כאילו היה הפסנתר קובל על מישהו, או מביע געגועיו על האצבעות הגמישות והענוגות של הנערה שחורת־הצמה ודקת־הגזרה, זוהי הבת הצעירה של מאיר חֶת, שהיתה שופכת בחיקו רחשי־בתוליה הטמירים.

עכשיו היה אורלוב מבקר תמידי בבית איצי־מאיר והרגיש עצמו שם כבן־בית, כאחד מן המשפחה.

— הזהרי בכבודו של אורלוב, פרידה, היה איצי־מאיר אומר תכופות לרעיתו, שהרי מידו בא לנו כל העושר הזה.

ופרידה התיחסה לאורלוב בכבוד רב ולא מנעה ממנו מכל הטוב שבביתה. בשלה בשבילו סעודות לפי רוחו וטעמו וזכתהו לעתים קרובות בחוכה מלבבת, מיוחדת במינה. הלה הרגיש עצמו בן־חורין בחברתה והשיב על החוכה בבדיחותה מנובלה, שאתא סמקא בפניה של פרידה. הוא הכריע את ה„הכל שוחט" ועשה בו כרצונו. והכל במֶתֶק־שפתים:

— אין „עבודה", איצי־מאיר. כלום תמו חטאים מן העיירה?

בפעם אחרת:

— ה„ארנבות" רבו והמשכורת זעומה. מה תכלית בדבר? הרי זקוקים

אנו למעות, איצי־מאיר! היהודים עוסקים בטוב בעיניהם, ואין טובת־הנאה מהם ולא־כלום.

ולפי שלא היתה לאיצי־מאיר ברירה אחרת, אנוס היה, למרות רצונו, לפשפש בעונות־העיירה. החוסר במעות הורגש אצלו מאד, הואיל ונשתקע בחובות והדירה היתה טעונה הוצאות מרובות. אז התחיל לבקש אחרי מקורות חדשים. הכל היה רצוי וטוב. ביחוד נתענו ה„ארנבות". „משאת־הגולגולת" עלתה פי־שתים ומפקידה לפקידה דרש מהם אף „מתן־בסתר" — לכפר את פני השרה. לא נפטרו מזה גם החנונים. הכל היה מוכרח לשלם, כפי מעמדו בחיים. לרבות הנשים העניות, המוכרות עוגות ופירות ליד התחנה. לא הועילו כל בקשה ותחנונים; איצי־מאיר היה באחת:

— איני יכול לעשות מאומה. לולא אנכי, היה אורלוב עושה לכם רעה שבעתים.

שמועה נפוצה בעיירה: איצי־מאיר הוא בלש. איש לא פקפק בדבר שהרי כל הימים היה עני וחי בדוחק רב, ולפתע־פתאום עלה לגדולה כל־כך, קנה את הדירה הנאה של רב מאיר חת וחי חיי־תענוגות. העשירות לא באה לידו אלא בדרך של רמאות ותרמית. אז נזכרו ב„טובות" שעשה להם, במשא ומתן שנהג ביניהם ובין השרה, בסכומי־הכסף התכופים שהוציא מהם, ונתעקמו מתוך מארה פנימית. בלש. השם הזה הביא אותם במבוכה, כאילו היה אויב־בנפש. איצי־מאיר זה, שלא היה נראה כלל קודם־לכן, בריה מבוטלת בעיירה, עכשיו נעשה לנפש מרכזית מלאה זעווה וחרדה. ביום אחד גדל בקומה, והוויתו הפילה חתית ומורא על הבריות. אורלוב אצל עליו מנוראותו, ופטרנקו— מאימת השרה. ולא עוד, אלא שהדירה, אותה הדירה הנאה עם המרפסת המזוגגה, שעמדה בטבורה של העיירה, מוקפת בגדר־אבנים ובגן־עבות, אף היא היתה הפעם לסמל־הבלהות, לקן־חטאים ומעשי־אלמות. בעבור יהודי לפניה, לפני הדירה, היה מתמלא פחד וחרדה. מי יודע, שמא יתפרץ משם פתאום הבלש, אותו אורלוב עם השפם המחודד ועם העינים השחורות והחדות ויושיבהו במאסר, או ישלחהו אל החזית? לפיכך היה ממהר בהליכתו ובלב הולם, כאילו היה נמלט על נפשו מפני מישהו הרודף אחריו. בסימטות עקלקלות עברו הבריות ודרך חצרות מפולשות וגדורות, ובלבד לפסוח על הדירה של ה„הכל שוחט". בצאת אדם החוצה, מיד נפנו עיניו כלפי הדירה ההיא, דירת הבלש, והשאלה — מה מתרחש עתה שמה — חלפה במוחו כסערה. בקורו התכוף של אורלוב, הכרכרה של האוריאדניק פטרנקו, השוטר הכרסני והמיושן היושב על הדוכן, לרבות הסוס גזוז־הזנב — כל אלו היו סימנים מובהקים לדבר רע המתרחש ובא על העיירה.

אמנם, איצי־מאיר היה טוב להם כבראשונה, בא לבית־התפילה בשבת ובמועד ועולה לתורה, מכל־מקום היה בכל חזותו משהו מבהיל, משום התקיפות. לכאורה הריהו כאחד מהם, אותה השיחה הפשוטה המתובלת במלי־

דבדיחותא ואותו היחס החם, הידידותי, אף על פי כן הרגישו בו איזה שנוי לרעה, וכמתחפש היה בעיניהם. לרבות פרידה רעיתו, זו האשה הנאה עם הצואר הלבן ועם כפלי־סנטרה, אף היא נראתה עתה כבריה אחרת, אימתנית. התחילו מתהלכות בעיירה שמועות ומעשיות שונות, שנמסרו מפה לאוזן בלחישה ובהבטה לצדדין כחוששים, שמא אורב מישהו לשיחותיהם, וכולן על קוטב אחד סבבו: הבל״ש. במדה שהורע המצב ורבו הידיעות המחרידות על המלחמה, בה־במדה נעשתה הדירה של איצי־מאיר נוראה יותר ויותר. בבוא הלילה, העיירה נתעטפה באפלה, עמדה אז הדירה מוארה כולה וכחיה ענקית בעלת המון עינים נוצצות, הפיצה סביבה רוח של אימה גדולה. מפרק לפרק בקעו מתוכה קולות גסים וקטעי־צחוק של שכורים בלוית אקורדים מקוטעים של פסנתר ושירת־מצהלות של קיבות שבעות. אז, דומה, כאילו נצטפפו בתי־החומר הנמוכים, כבני־צאן אלו בשעת־סערה, והאורים הזעירים שבחלונות הרעידו והבליחו כעינים מבועֲתות.

— תאלתי להם — המליטו לבבות מהססים בחשאי.

לכך הועילה הרבה חיצוניותו של איצי־מאיר. רגילים היו לראותו תמיד בזקן רחב וגדוש ובתרבוש מקורח ומורד עד למטה מאזניו, במוקים גבוהים ומרופשים, באפודת־צמר מרובבה בדם קרוש, בין בימות־החמה ובין בימות־הגשמים. עכשיו לא היה עוד זכר לכל אלו; הדור היה בלבושו, אף קולו נשתנה. ביחוד העינים, שלא ישבו במנוחה בחוריהן, התבוננו ותרו הכל. נוראה היתה גם החוכה, שלא נסתלקה מעולם מעל פניו האדומים. נכנס היה ליהודי, צונח על כסא, מעשן סיגארתו הריחנית ומחייך. בינתים:

— איך היא הפרנסה, שלמה?

היהודי ששמו שלמה נבוך משום־מה לשאלה תמימה זו ומשיח מצבו הביש בהמ—המ, מסמיק ומחוויר חליפות כאילו היה עומד לדין לפני שררה זועפת הבוחנת ובודקת בלפני־ולפנים של נשמתו בעינים נוקבות ומחייכות. באה אשתו לעזרתו, נכנסת לתוך דבריו ופותחת בקובלנא על חייהם המרודים, על העניות המנוולת ומתוך־כך מקנחת עיניה הדומעות בסינרה המגואל.

לכאורה נפנה איצי־מאיר לבר־שיחו, אבל מבטו חדר אותה־שעה לכל פנה ונקרה, בלא שיראה זאת אחר.

בבית אחר:

— הה, או—ר—ח — רב איצי מאיר!

מכבדים אותו בדברי־מאפה ובכוס־יין. אין איצי־מאיר מסרב לכך. בינתים מתגלגלת השיחה על המלחמה. האורח נאנח מתוך הבטן ואינו מחמיץ את ההזדמנות לגלגל זכות על השררה המקומית:

— הרי ירושלים כאן, רב נחום. בעיירות אחרות יורדת הבלשות ממש לחיי היהודים. יום יום וצרה חדשה. שעה שעה וגזרה חדשה, ואילו בעיירתנו— חירות גמורה. ה„ארנבות״ מטיילים להם בחוצות כבני־חורין, באין מפר ומכלים דבר; החנונים עוסקים בפרנסות אסורות, ואיש הטוב בעיניו יעשה. הריני

אומר לך, רב נחום, שאין הבלש, אורלוב, אלא אחד מה„אבות״, מחסידי אומות העולם, ואשרינו, שזכינו שיהא בעיירתנו; אלא חסרון אחד אתה מונה בו — אוהב בצע. הילכך חובה היא על העיירה לתת, זה מעט וזה הרבה, איש איש כפי פרנסתו ומעמדו. שהרי ערל לעולם ערל: למה להעלות את קצפו? למה לעורר בו את הצפעוני?

כך סבב איצי־מאיר מבית אל בית ובפיו התביעה האחת — שוחד. מזמן לזמן הקהיל את ה„ארנבות״ לבית־המדרש והוכיח אותם קשות. עיקר הטענה היה — המשאת שאינה נפרעת במועדה; ועל הרוב היה מסיים כך:

— לולא אנכי, רבותי, לא היה כבר זכר מכם בעיירה. הדבר יגיע לידי כך, עד שהבלש ימלא חמה וימסור אתכם ביד הפוליציה!

ידע איצי־מאיר להתחפש בטלית של צדקה וענייות. הוא לא עשה אלא על־פי ההוראות של אורלוב והיה כפות ונכנע לו בלא־יודעים. תלמיד מובהק היה איצי־מאיר ואת אשר שם אורלוב בפיו אותו דבר. רבו לא זרק בו מרה, אלא היה משעבדו בדברי־רכות, על־הרוב בשאלה:

— המצאת „מקורות חדשים״, חביבי?

עכשיו היה אורלוב סמוך על שלחן תלמידו. אכלו בצותה ושתו לשכרה. גם פרידה היתה מוכרחת ל„הקיש כוס בכוס״. אי־אפשר היה להתנגד לבלש. הכל היה ברשותו. עתים הרשה לעצמו לצבוט בלחיה של עקרת־הבית. הלה התקוממה לכתחילה, לא בדברים, אלא בתנועת־יד ובבקשה אלמת בעיניה. מוכרחת היתה גם ליטול את המתנות, שהביא לה לפרקים. איצי־מאיר עשה עצמו כאינו רואה, וכשראה, חיך חיוך מאונס טפשי:

אח, איבאן פטרוביץ!

ופעם אחת:

— אשה נאה את, פרי־דה, ל־ע־זא־זל!

הסמיקה פרידה ומתוך מבוכה שאלה:

— שמא רעב אתה, איבאן פטרוביץ?

הניע ראשו.

— שמא כוס טה, איבאן פטרוביץ?

הבלש היה בבית כחתן־משי, שהכל חייבים בכבודו. מיטב הבשר וגלדי־השומן הוגשו לפניו. שניהם, הבעל והאשה, היו מציצים בו בשעת דברו, שלא יאבד מהם חלילה דבר. תקע סיגארה לפיו, מיד הצית אחד מהם גפרור. הלה היה מקבל את השרות בלא תודה, נשען במסעד הכורסה, כלו שתוי עד כדי־הקאה. רגלו האחת פשוטה והשניה — על קצה השלחן, שתהי הישיבה נוחה יותר. הוא לא הביט אלא בפרידה, הבטה חפשית, חודרת וזוללת, שהפשיטה אותה ערומה כיום־הולדה. תאותו אליה הביע בקריצת־עין, בחוכה עכנאית ובאנחה מתוך הקיבה המלאה. עתים התפשט על הספה ורק כלפי התקרה, לשם הנאה, שהיתה ידועה רק לו לעצמו. מתח את הגראמאפון, שהעתיק

מדירתו לכאן. קאמארינסקה מרקידה־רגלים פרצה דרך השפופרת הרחבה. מיד הוא חובק את פרידה ויוצא עמה במחול־פראים.

— טא—טא—טא—טא!

פרידה, בהרגישה עליה את נשימתו הלוהטת ומגע־ידיו הצורב מסביב לגזרתה, התחננה:

— הרף, איבאן פטרוביץ׳.

אולם אורלוב לא הרפה ממנה וטלטלה לכאן ולכאן.

— טא—טא—טא—טא!

ואיצי־מאיר חייך חיוך מאונס טפשי:

— אח, אי־באן פט־רו־ביץ׳!

III

ביום אחד הופיע בעיירה יהודי, שהסב אליו תשומת־הלב של כל הבריות. הוא היה אדם למעלה מארבעים, בעל קומה ממוצעת וכרסני. מה שנתן לו הדרת־פנים מיוחדת, היה זקן־המשי הרחב והשחור, שכל שערה ושערה בו היתה מתוחה ונוצצת לעצמה, כאילו יצאו זה־עתה מתחת למסרק והמברשת, והמצח הרם והמקומר בשומה מבהקת ובולטת. היה לו ליהודי זה זוג עינים שחורות, גדולות ופקוחות תחת שתי גבות עבותות, שהחליפו צבעים מדי רגע ברגע. הנה הקרינו בת־צחוק קלה וחסדית, כאותה של אדם שלבו מלא אהבה ורחמים, ופתאום נתעננו ובאו בערפל, כאילו נמתחה עליהן פרוכת־אבלים; פעם היו כשתי בארות עמוקות ואפלות, שבתחתיתן מתרחש דבר־מה טמיר ונעלם, ופעם היו גלויות וחפשיות, בלא זיע כלשהו, כשטח הרוגע של שתי אמות־מים דלוחות. קשר־מסתורין היה בין העינים ובין הפנים הפורחים והאציליים, אלו לאלו מסרו מכל המתהווה בקרב הנשמה פנימה.

לבוש היה יהודי זה ארוכות, בגדים תפורים מארג יקר, שהתאימו לגופו ולאישיותו. חזית־הקטיפה עם שרשרת־הזהב מעשה־עבות, שעברה מכיס אל כיס, חולצת־המשי המגוונת עם העניבה הכחלחלה ועם הסיכה שבאמצעיתה, המכנסים עם שני הקמטים, כאילו יצאו זה־עתה מתחת יד החיט, הפראק השחור והנעלים השחורות והנוצצות, שתי המנז׳טות הצחורות עם פריפות־הכסף — הכל כמו הביע אומר: שמי יוסף ברֶסקוֹ.

באכסניה התנהג כבן־חורין גמור, וחדרו היה רשות־הרבים לכל, בלא יוצא מן הכלל. על שלחנו עמדה תמיד תיבה מלאה סיגארות ריחניות: כל הרוצה בא ונוטל. בקבוק קוניאק היה עמו במזוודתו, מן המובחר, שהיה מכבד בו את האכסנאים. הוא אכל מעדנים ופרע ביד רחבה. מיד לשובו מן הרחוב, היה חובש לראשו כפת־משי הדורה, מתעטף בקימונה מגוונת, נועל סנדלים רכים, בפה סיגארה מעשנת ומתחיל מסייר בחדרים. היה מקשר שיחה על ענינים שונים, פותח בעסקי־תבואה ומסיים במלחמה, על־הרוב היה שומע,

מעשן סיגארתו ושומע. אם הנושא היה לפי-רוחו, היתה יד אחת מתעשעשת בשרשרת-הזהב שעל-גבי חזית-הקטיפה, והשניה תופפת על השלחן. כאילו היה מוסר בתפיפה זו למישהו שבחובו טיב-השיחה. העינים היו מורדות בשעת-מעשה, אלא שעל-פי תנועות הגבות העבותות וקמוט המצח המקומר אפשר היה להכיר, שמוחו עוסק עכשיו בטוויה של מחשבה כמוסה, הידועה רק לו לעצמו. כך היה דרכו בחדר-האורחים.

מפקידה לפקידה היה נכנס אל המטבח, במקום שמלכה האכסנאית, אשה גוצה ומסורבלת-בשר. אחרי שאילת-שלום רגילה, היה מתישב על הדרגש ומחליף עמה בדברים. התחילה השיחה, כנהוג, בשאלה:

— מה שם הארוחה היום, גברתי?

והגברת מצטחקת ומונה על אצבעותיה העבות והקצרות:

— כבד כתות בשומן — רביעית של תרנגולת — מרק — ולפת מצומקת.

לסוף יעבור לנושאים אחרים; לדוגמה:

— זוהי עיירה נחמדה.

— כן; נח—מ—דה.

— כמה המרחק עד עיר-המחוז?

— כשלשים פרסאות.

— שלשים פרסאות? הדרך מרוצפת אבנים?

— לאו.

— היש כפרים בדרך? נהר או יער?

— כן; יש

— מה שם הנהר?

— פרוט.

מיהו היהודי הזה? מאין בא ומה מעשהו בעיירה קטנה ומעוטת-אוכלוסין זו? לא ידע איש. מיד לכניסתו העירה, הואיל לבוא האוריאדניק פטרנקו לבדוק בו, אם כשר הוא ואין בו דופי. הלה העמיד פנים של אדם חשוב ושלא בלי גאוה הושיט את תעודתו. יצא כך: הוא, היהודי, סוחר עשיר, שבא לכאן לרגלי עסקים גדולים, ולא זו בלבד, אלא שתעודה היתה בידו, תעודה כתובה שחור על-גבי לבן ביד איזה גנראל רוסי מפקד את הצבא ברומיניה, הנותן רשות גמורה ליהודי הנכבד, האדון יוסף ברֶסקוֹ, לעבור את רוסיה לארכה ולרחבה וכל מי שיפגע בכבודו — יענש בתוקף-החוק.

ועל החתום: גנראל ניקולאי סטיפאניץ קוזלוב.

פטרנקו בקש סליחתו, השיב לו את התעודה, השתחווה ויצא. כעבור כמה ימים בא תחת הבדיקה של אורלוב. החקירה-והדרישה ארכה כחצי-שעה. הכל היה כשורה. אמנם, הבלש שאלהו אי-אלו שאלות שלא מן הענין, אף נסתכל בו בעינו החודרת והבולשת; ברם, התעודה העידה על כשרות-בעליה ואי-אפשר היה להזימה.

היהודי, ששמו יוסף ברֶסקוֹ, לאחר שנפטר בשלום מן השררה, נכנס

בקומה זקופה אל החדר הכללי, שהיה מלא אז באורחים מכל המינים וחייך:

— כסבורים הם, ה„מאַגאַרים"[1] הללו, שאעמוד לפניהם גלוי-ראש ובהכנעה, כיהודי-רוסיה לדוגמה. לא היהודי יוסף ברסקו! אשריהם, שלא טפלו בי יותר מדי, לולא זאת, הייתי מראה להם מי אני ומה כחי!

ואחר-כך, כשנזדמן ביחידות עם האכסנאי, שאל:

— מיהו השני, זה השחרחור עם השפם המחודד?

— בלש — השיב האכסנאי חרש ומרתית —; אורלוב שמו, חיה רעה ולא אדם.

אחרי החקירה-והדרישה נעשה היהודי ברסקו מכובד מאד באכסניה וביותר — בעיירה. הראית יהודי בשעת-חירום כזו, שיהא עשוי לבלי-חת? מתהלך בגובה ואינו שם לב לשררה המקומית. טפי: הרי האוריאדניק בקש סליחתו, הכל שמעו זאת. חוץ מזה, היה חביב על הבריות מבחינה אחרת — תורני וירא-שמים. בוקר וערב התפלל בצבור ועל-הרוב יעבור לפני התיבה. איזו תפילה! איזו נגינה! הרב דמתא העיד עליו, שצורבא דרבנן הוא, כלי-חמדה ממש. היה מתבל שיחתו במאמרי חז"ל ובפסוקים מה„תנ"ך", מאחר לצאת מבית-המדרש ושוהה לפרקים על פרק משניות או מעיין בספרי-יראים. וענות היה, שפל-רוח למופת. התרועע עם כל אדם, אם עשיר או עני, בעל-מלאכה או בעל-בית אמיד. הכל היו שווים בעיניו ולכל מקום בא בלא צפות להזמנה. סעודת ברית-מילה בעיירה — והרי אף הוא בקרואים. וצדקה נתן ביד רחבה. נתבע לתלמוד-תורה ונתן, נתבע למרחץ, להבדיל, ונתן. פגע בתינוק של בית רבו ברחובה של העיירה, הריהו משחדו בפרוטה לפסוק לו פסוקיו. יש והיה יוצא מן העיירה, שוהה בדרך כמה ימים וחוזר. להיכן הלך? ומה עשה שמה? חידה. הכל עזב באכסניה ולא נטל עמו אלא הפורטפל בלבד. לפעמים עבר את הגבול לרומיניה ובהזירתו היה מבודח יותר. שוב השתקע בעיירה, התפלל בצבור, אכל מרק-עופות וצלי, כבד את אורחיו בסיגארות וספר עם האכסנאית במטבח. יש והיה סוגר את-עצמו בחדרו לשעה ארוכה, ביחוד בערב, עשה שם מה שעשה וכשיצא — היתה כפת-המשי הבושה בראשו, מעוטף בקימונה וסיגארה נעוצה בפיו. הוא כבר הספיק לרכוש לו חבר של ידידים, שהיה מבקר בביתם לעתים קרובות מאד. חברתו היתה נעימה עליהם תמיד. יכול היה לענין את שומעיו בספורים ובשיחות-חולין. מלבד מה שהיה בקי בש"ס ובפוסקים, ידע עוד כמה שפות אירופיות על בורין. ראה ספר ביד נערה, עיין בו והביע התפעלות:

— האָ, טולסטוי! הא, גורקי! קראתי את כתביהם ברוסית.

בחברת חסידים ידע לספר אגדות חסידים על הסבא משפולה ועל הרב מברדיצ'וב, והכל בבהירות ובטוב-טעם, במצוי הנשמה שבאגדה. עם רעיתו של הגיך בריל, מי שהיה לפנים קומיסיונר, דבר רומינית וצרפתית.

---

1) החמורים.

— ההיית בפאריז, אדון ברסקו?
— הייתי.
— בלונדון?
— הייתי.

ומשום־מה היה האדון ברסקו מבקר גם בבית איצי־מאיר. הזהירו בו להתרחק מן הבית הזה, אבל הוא השיב בחיוך של בטול — אין הוא ירא כל־עיקר! וטעמו ונמוקו היה עמו. אורח חשוב היה אצל איצי־מאיר וכבדוהו שם מאד. את בקוריו זקף ה„הכל שוחט" על חשבון אותה הדעה המשמחת — העשיר בעיירה.

ולפי שברסקו היה עלול מטבעו להתאים את־עצמו לכל חברה, על־פי תביעותיה והלך־מחשבותיה, לפיכך נתחבב מהרה על בני־הבית והיה כאחד מהם. ביאתו היתה רצויה תמיד בכל עת ובכל שעה. היה מספר אניקדוטות שידע במספר הגון, השתעשע עם הפעוטות והביא להם מתנות. עתים היה יושב אל הפסנתר ומיד נתמלא הבית באקורדים נעימים. המנגינות היו על־הרוב לפי רוחם וטעמם של בני־הבית. נדמה היה, שלאחר כמה ירחים של שתיקה, מצא הפסנתר את תקונו תחת האצבעות הלבנות והקצרות של ברסקו. רצתה פרידה בצ'אבאנית[1] — הרי צ'אבאנית עם כל הפרטים והדקדוקים, עד שנשתטפו עיניה בדמעות ושפתה התחתונה הרעידה מרוב התרגשות; בולגא־ריאסקה[2] —הרי בולגאריאסקה, עד שהרגלים רקדו מאליהן וקריאה של חדוה נתמלאה מן הפה: אח—אח—אח!

עומד היה איצי־מאיר, מסתכל באורחו ובא לידי־החלטה: יהודי מצוין. ביחיד לבבהו זקנו השחור, המשי, לרבות אותה השומה המבהיקה שעל מצחו המקומר, אף היא כאילו לא נבראה אלא כתוספת־חן לפניו הנאים והאציליים — כולו מחמדים. הוא היה משרת אותו בהכנעה ועומד לפניו כעבד לפני רבו:

— ישב רב ברסקו. שמא רוצה רב ברסקו בכוס חמין?

ורב ברסקו השיב בחיוך נעים ובלחיצת־יד חמה:

— תודה, אדוני.

הבעל והאשה התחרו ביניהם, וכל אחד רצה לזכות בכבוד. זה נפח על הכסא, שיואיל האורח החשוב לשבת עליו, או תלה את אדרתו על הקולב בזהירות, כאילו היה מטפל בבעליה גופא, וזו הגישה לפניו מכל הטוב השמור עמה במזווה.

— יאכל רב ברסקו.
— שמא כוס יין, מן המשובח?
— לא היה שבע רצון אלא אורלוב בלבד. הלה ישב כמנודה על הספה ועשן בלא־הפוגה. משום־מה היה חושד ביהודי זה, בחושו הבולש והחד הכיר

---

[1] שירת רועים נוגה. [2] עליזה.

כי דברים בגו וכי יש כאן התחפשות, מסווה חיצוני. במבטיו החודרים עמל לחדור פנימה, לתוך נבכי־נשמתו ולדלות משם את התעלומה, את האמת הערומה. לכאורה נראה אורלוב כאדם זה שאין בעולמו אלא סיגארה זו הנעוצה בפיו בלבד, ברם, הוא תָר אחרי כל התנועות של האורח המיסטורי, בשבתו ובקומו, באכלו ובשתותו, כחיה זו במארבה. מזמן לזמן נזדמנו שניהם, אור־לוב וברסקו, פנים אל פנים, אז נפגשו עיניהם — והתחילה מלחמה סתומה, מלחמת־עינים. אשה אשה יגעה להכנס לתוך מחיצתה הנעלמה של חברתה. זיקי־אש התנגשו יחד, כחות־איתנים נאבקו ביניהם — וברסקו נצח: אורלוב הוריד את העינים. מאפס־מעשה הדליק סיגארה, או סנן בשריקה מלודיה דרך שפתיו המכווצות. הוא ראה את־עצמו מנוצח והתרגז מאד. מצב־רוח זה הביע בזיע הלסתות הגרומות ובסלסול בשפמו המחודד; אולם, כשנפנה ממנו ברסקו, העינים הורמו שוב — על המארב. והיהודי, אחרי פגיעה כזו, ישב משום־מה אל הפסנתר — לפרוט בולגאריאסקה. תוך כדי פריטה היה שרוי בעולמו הוא וכלה לטוות את הרהורו: זהירות. המועצה הפנימית החליטה: בטול, יחס של בטול. בינתים שכנה חוכה קלה בין זויות־פיהו, שחשפה קצת את שניו הלבנות. איש לא ראה אותה, את החוכה המיסטורית, אחרי שהעינים היו נפנות אותה־שעה כלפי האנדרטות שעל־גבי הפסנתר. דומה, כאילו היה מסתכל אז באורלוב דרך גבו ומהלך ההרהורים במוחו היה, בקירוב, כך: רצונך לדעת מי אני? חה. כבר קדמוך „צפרים" יותר חרוצות ממך. לשוא כל עמלך, חביבי.

ופעם אחת, לאחר שברסקו יצא, הרכיב אורלוב רגל על רגל ואמר:

—בריה חשודה.

איצי־מאיר חרד אליו:

— מה אתה סח, איבאן פטרוביץ?

ואיבאן פטרוביץ החזיק בדעתו:

— צריך יהיה לשים עליו עין.

איצי־מאיר דבר טובות על אורחו, מנה את מעלותיו בתור אדם־המעלה, יהודי סוחר שאין לו אלא עסקיו בלבד. כלום יעלה על הדעת שהוא — מרגל? וכי הוא מוכשר לכך? הוא בא לביסאראביה על־מנת לקנות תבואה. תעודתו תוכיח. לא. איבאן פטרוביץ שוגה הפעם. המליצה בעדו גם פרידה. הלה לא ידעה מדה בתהלות ותשבחות; אך הבלש היה באחת:

— מרגל.

מכאן ואילך התחילה פרשה של ענויים בחיי איצי־מאיר. אורלוב דרש ממנו להתחקות על שרשי היהודי ברסקו, להגרר אחריו כצל, לראות ולהתבונן בכל מעשיו. מתוך־כך לא חשך גם באיומים לפטרהו ממשרתו. יחסי־הידידות הפרעו ביניהם. הבלש נהפך לחיה רעה השואפת לדם. מלבד חובתו, חובת־בלש, הרגיש שנאה עזה לברסקו זה ורצה ברעתו.

— בקר באכסניה — פקד אורלוב על עוזרו — אבל שמור פתחי פיך. ראה, הזהרתיך!

כך גמר אורלוב כולו מחוויר מחימה ומאיבה. איצי־מאיר נכנע. לא היתה ברירה אחרת. יום יום היה בא אל ברסקו ושוחח עמו בידידות. הלה קבלהו תמיד בסבר־פנים, כידידים משכבר־הימים. איצי־מאיר לא ראה לפניו אלא יהודי טוב־לב, תורני וסוחר עשיר. מה ישיב לאורלוב? וכי יאמין לדבריו? ואמנם, ה„רפורט" לא השביע רצונו של הבלש. ופעם אחת ראה אורלוב את ברסקו אצל התחנה עם הפורטפל בידו ונחפז אצל ה„הכל יוחט" בפקודה:

— ברסקו נוסע. סע אחריו.

היה איצי־מאיר בקרון אחר וברסקו בקרון אחר. בכל פעם כשהתעכבה הרכבת ליד תחנה, הציץ ההוצה לראות, אם אין ברסקו יורד. עכשיו רצה באמת לדעת אנה יסע ומה מעשהו שמה. וכל זה לא עשה אלא להוכיח אחר כך לאורלוב את טעותו. בטוח היה משום־מה בצדקתו ולא ראה בנסיעותיו התכופות אלא מטרות מסחריות בלבד. הרבה נצטער על שאינו יכול להיות עמו בקרון אחד ולבלות בחברתו כמה שעות בנעימים. פקודה היא ועליו למלא אותה. אילו ידע זאת ברסקו, מה היה אומר? בק. ירד ברסקו. איצי־מאיר שכר כרכרה וצוה לעגלון:

— אחרי אותה כרכרה.

ומה ראה? ברסקו שלם לעגלון ועלה במעלות — לאכסניה. בערב נפגשו שניהם.

— מה מעשיך כאן, ידידי? — שאל ברסקו שלא בלי תמהון.

איצי־מאיר כחש:

— לרגלי איזה ענין־משפחה.

ברסקו העיב גבות־העינים, וכעין ענגה קלה עברה על פניו, אבל מיד הייך:

— התשהה כאן הרבה?

— כיומים.

— באמת מקרה הוא להזדמן יחד בפונדק אחד — אמר ברסקו באותו החיוך הנעים — מתי באת?

היום.

ברסקו עמל לחדור לתוך איצי־מאיר, אבל הלה עמד תמים, ידיד נאמן לכל דבר. איצי־מאיר מצא את ברסקו כמו באכסניה שבעיירתו. כפת־המשי בראשו, עם הזקן השחור והמשי, שלא נתמעך לעולם. גם כאן היו לו מכרים וידידים, אשר שתה עמהם ל„חיים" וכבד אותם בסיגארות מתוך קופת־כסף פתוחה. הכל ידעו אותו בשמו. ביחוד — בעלי־האכסניה. ההבדל היה רק בזה, שבק. הרבה לשהות בעיר. שב, סגר עצמו בחדרו לזמן רב. עם איצי־מאיר לא הרבה שיחה, חוץ מחליפת־דברים קצרה, לשם נמוס בלבד. בשעת הארוחה ישבו זה לעומת זה. איצי־מאיר לא ראה בו כל שנוי. אותה בת־הצחוק

של נחת־רוח ושביעת־רצון, שבה היה מקבל את המשרתת, האכסנאית ואפילו את העני הבא לבקש נדבה. עתים, אמנם, השתקע במחשבות, אבל רק לשעה קלה. פעם בפעם נזכר בדבר־מה, מוציא תיקו ורושם שם חשבונות בקול ובקמוט־המצח, או סר אל חדרו לרגע ובצאתו משם היה מרטן איזה זמר־עליזים תחת חטמו. אוכל ועיניו משוטטות הנה והנה. בכל הן נחות, ביוצא ובבא. מספר אניקדוטות ואינו פוסק מלחייך. פתאום:

— אימתי אתה חוזר הביתה, ידידי?

— אפשר מחר.

ומיד ליהודי אחר:

— היכן אוכל לקנות עשרה קרונות דורה?

ומבלי חכות לתשובה יפנה לבעל־האכסניה:

— ההיה כאן הסוחר הרומיני?

ולאכסנאית:

— הארוחה, גברתי, היתה ראויה לעלות על שלחן מלכים.

ושוב אל איצי־מאיר:

— מה נשמע בעיירה?

איצי־מאיר חזר הביתה ומסר לאורלוב הכל, דבר לא נעדר וסיים:

— איבאן פטרוביץ טועה.

והבלש השיב בהחלט:

— מר־גל.

בינתים נתהווה שנוי בעיירה — נשתבשה בגייסות. היה בה גם השטאַב. הגנראל התאכסן בבית איצי־מאיר. התחילו כירות. אופיצרים יצאו ואופיצרים באו. מי שידע פרק בנגינה, ישב ופרט על הפסנתר. פרידה היתה עסוקה בבשול ובאפיה. עולמה היה מלא. מלתא דזוטרתא? שרי־הצבא התיחסו אליה בכבוד ופרידה איסאקובנה כנוה!

הפרנסה היתה מצויה עכשיו בשפע. אך אורלוב היה סר וזעף. הסבה לכך היתה — התעלמותו של ברסקו. איש לא ידע להיכן, כאילו צלל במים אדירים. הוא האשים את איצי־מאיר, שהעלים עין ממנו. הלה נשבע כי הרי הוא מפשע, וללא־הועיל. וכדי לעשות את רצונו של אורלוב, סר אל האכסניה— לשאול על ברסקו.

האכסנאית השיבה שלא בלי חרדה.

— נסע, רב איצי־מאיר, נסע.

— להיכן, שרה?

— לא ידעתי, רב איצי־מאיר, ארז את חפציו ונסע.

אורלוב היה מרוגז גם מבחינה אחרת. עד עכשיו היה רק הוא היחסן היחידי בבית ושימת־הלב של פרידה היתה מוסבה כולה אליו, משנכנס השטאַב— עברה אל האופיצרים. מיטב מאכליה תגיש לפניהם. בלבו גמלה החלטה זה־

כבר: למלא תאותו בפרידה. אשה שחרחרת ונאה זו הרתיחה את דמיו בנשיותה המגרה. כפרי בשל היתה בעיניו, המלא מיץ טעים ומתוק. קימעה־קימעה אמר לכבוש אותה. לתכלית זו בלה את שעתו הפנויה בחברתה, הביא לה מתנות יקרות ואכל את גופה הפורח במבטיו הטמאים. הוא לא רצה באונס אלא ברצון הטוב. והרבה גורמים היו בדבר. לפי־שעה הסתפק במועט — בצביטה בלחי, בחביקה ובנשיקה ועתים — בנגיעה באבר צנוע בגופה. היא התנגדה בתחינה אלמת בעיניה, בעקימת־פנים ובדמעות, אך הוא עמל לטשטש את הרושם בחנופה:

— אשה נאה את, פרידה.

עתים הרשה לעצמו להכנס בבוקר אל הקיטון, בעת שאיצי־מאיר לא היה בבית, היא מהרה להתכסות בשמיכה:

אנא, איבאן פטרוביץ, צא מכאן.

עכשיו היתה פרידה מעונינת באופיצרים, שכזאבים מזי־רעב הביטו בה בעינים קודחות ותאוניות. בחברתם היתה פעוטה ורפויה כל־כך, עד כדי ליטול אותה ולעשות בה הכל. היתה עומדת ומחייכת בעניוות אדומת־פנים ומבוישת.

פרידה איסאקובנה!

היא לא מצאה את ידיה ורגליה. עתים, בנוח הרוח על האופיצרים, ערכו „באל". פרידה היתה אז ה„גברת" היחידה ועברה מיד ליד, על־פי התור. אי־אפשר היה לסרב. להולל לא ידעה פרידה ובכן נגררה בקושי־רב, עיפה ונדהמה וראשה סובב עליה כגלגל, מבקשת להשתמט, אלא שהאופיצר החסון מהדקה אליו, והיא נתונה כמו בצבת מלובנת. הכל מהמהם אותה — הבים־בים של הפסנתר והמולת האופיצרים המבוסמים.

פרידה איסאקובנה!

הגנראל, זקן עם פנים מעוכים ונכה־רגלים, הרי זה מיסב בכורסה הרפודה, מכוסה כולו בעשן סיגארתו ובטנו המעוגל נובח מרוב־הנאה לקראת תעלולי־הנוער. עכשיו אין צורך במשמעת. ה„ילדים" השחירו דים בחזית ובטלטולי־דרכים, כיון שבאה לידם שעה של עונג — למה להפריע? שהרי המשחק הזה עלול לבדח את הדעת ולהשכיח לפי־שעה את המלחמה והמות. נעים היה לשבת כך לפני קערה מלאה לביבות שמנות וכוס יין אדום, לעשן בלא־הפוגה, להחליק על הקרחת המבהיקה ולמשוך בשפם־השיבה העבה; נעים היה לראות את האשה הצעירה והנאה המטלטלת אנה ואנה מיוגעת וחוורת ואת היהודי הכתפני, זה ששמו איצי־מאיר, העומד מן הצד בפה פעור שבע־נחת ומחייך — ולגבוה מתוך הבטן:

חָה—הָה—חָה!

ברסקו חזר. איש לא ראה בצאתו ובשובו. שוב סר אל האכסניה ושוב התחיל לבקר את ידידיו והתפלל בצבור בבית־הכנסת. הוא לא אמר לשהות הרבה בעיירה והחליט לעזוב אותה בקרוב.

אנוס על־פי אורלוב היה איצי־מאיר אורב עתה לברסקו בכל מקום: בבית־הכנסת, באכסניה וברחוב. שעה ארוכה היה עומד בחוץ, חבוי בקרן־זוית נסתרה, וממתין לו. יצא — נגרר אחריו כצל ובאין־רואים. למה יעשה כזאת? לא ידע בעצמו. כך היה רצונו של אורלוב. משום־מה הרגיש בצרה גדולה המתרגשת ובאה. הוא התמרמר על ברסקו שנואל לחזור לכאן. מדוע לא נעלם לגמרי? מה יהיה? בעת ההיא היה מדוכא מאד. מצד אחד אורלוב המשחק בו בכדור, ומהצד השני — ברסקו. מהחובה היה לעשות דבר־מה, לגלות לו הכל, ליטול אותו בדשי־מעילו ולצעוק בקול: „ברח לך, דודי, כי ברעה גדולה אתה!" אבל מיד נזכר בדברי־האיום של הבלש — ואימה גדולה נפלה עליו. אח, כמה מאושר היה, אילו נתברר, כי ברסקו נקי הוא, איש ישר באמת. משא כבד היה נושר אז מעל לבו. „מי צדק, איבאן פטרוביץ?" כך היה אומר לו בצחוק של נצחון. „וכי לא אמרתי לך, איבאן פטרוביץ, שאתה חושד בכשרים?" אולם לפי־שעה היה איבאן פטרוביץ מלא חימה ודרש ממנו רק אחת: להשגיח על ה„זָקֵן" בעין פקוחה. אי־אפשר היה אז לדבר עמו וקשה היה לעמוד בפני מבטו הנוקב. כל חזותו הביעה שאיפה אחת — נקמה. תמיד היו בפיו שאלות אלו:

— הראית אותו? מה עשה? להיכן הלך?

איצי־מאיר לא העלים ממנו דבר ומסר לו מכל מה שראה ושמע. אך, על הרוב לא היה הרפּורט משביע את רצונו. אז התחיל לסלסל בשפמו, כדרכו בשעת קֶצפו. ונחירי־אפו רטטו:

— אי־צי מ־איר!

בקריאה זו הורגשה אזהרה להפרע הימנו בזמן בין הזמנים. עמד איצי־מאיר ונשבע באשתו ובבניו, כי אין דבר־סתר עמו, הכל הגיד ולא כחש מאומה. לא הועילו המאכלים הטעימים שפרידה הכינה בשבילו, אף המתנה, חולצה רקומה בעצם ידיה — הוא היה מלא חשדים.

— ההיית באכסניה, איצי־מאיר?

— הייתי, איבאן פטרוביץ.

— נו?

— מצאתיו יושב וכותב מכתבים.

— הרבה ישבת שמה?

— כשתי שעות.

— ואחר כך?

— עמדתי בחצר והצצתי דרך חרכי־התריסין.

— מה ראית?

— לא מאומה.

— מדוע?

— הווילאות היו מורדות ואור המנורה קלוש מאד.

ופעם אחת:

— ארוב, איצי=מאיר, ל„זקן", ובערב, כשישוב אל האכסניה—הודיעני מיד.

כך היה.

בערב בא אורלוב בלוית שלשה שוטרים. דלת החדר היתה נעולה. התדפק. שעה=קלה לא נענה. אחר נשמע קול מבפנים:

— מי שם?

— פתח!

— הריני עסוק עכשיו.

— פתח!

— מי שם?

— ה=פו=לי=צ=יה.

הדלת לא נפתחה מיד, וכשנפתחה — נראה ברסקו. לבוש היה בפראק השחור, בראשו כפת=המשי, ובפיו סיגארה. למראה אורלוב ושלשת השוטרים המזוינים נבוך קצת, אך מיד החווה קידה לקראתו.

— הא, האדון אורלוב! במה אוכל לשרתו?

— אסור לחדרך.

— אח, בעונג רב.

סרו אל החדר. חדר רגיל: המטה מוצעת. על השלחן דיותה ומנורה — לא יותר.

— שב אדוני, הזמין ברסקו את האורח הלא=קרוא והסיט לו כסא.

הלה, מכיון שעמד ליד הדלת הסגורה, לא זז משם, כאילו היה גודר בעד היציאה. לפי=שעה הדליק אש בשיור הסיגארה שבפיו ובשעת=מעשה בלש מבטו המורד בכל פנה וזוית, עד שלסוף נעצר בצקלון אחד שמתחת למטה. אחר הגביה את ראשו, עשה פסיעה אחת לפנים — וצנח על כסא. שכל רגל על רגל, התכסה בעשן והתיז רוק לצדדין.

ברסקו נהג בו מדת הכנסת=אורחים והקריב לפניו את התיבה עם הסיגארות.

— התכבד אדוני אורלוב.

האדון אורלוב דחה מעליו את התיבה, הוציא משום=מה את אקדחו מתוך כיסו והתחיל משתעשע עמו. הצבינו. הפשיל מעט את כובעו למעלה, תופף באצבע אחת בדיותה וסנן שריקה מסולסלת דרך שפתיו המכווצות.

— יום בהיר היה היום — הפריע ברסקו את הדממה הכבדה — יום אביב נעים.

אורלוב מחריש, מתופף בדיותה ומבשיל דבר=מה בהובו. פתאום קם והתיצב לפני ברסקו.

— מי אתה?

הלה זיין שתי עיניו החדות לקראתו והשיב בגאון ובחיוך מיוחד במינו:

— יוסף ברסקו.

— מה מעשיך כאן בעיירה?

— הביט־הביט בו ברסקו הבטה מבטלת, מעליבה ותחת תשובה הושיט לו את התעודה, אותה התעודה החתומה ביד גנראל רוסי מפקד את הצבא על החזית הרומינית. הבלש עיין בה עיון שטחי, כלאחר־יד, כאילו אינו כדאי כל הענין הזה לטפל בו. אף על פי כן לא החזירה לבעליה — והסתירה בחיקו. הדבר הזה התמיה את ברסקו ודרש אותה בחזרה. אז הצליף עליו אורלוב מבט מלא איבה וצוה:

— פתח את הצקלון!

היהודי הזדקף מלוא־הקומה, הכניס את זקנו ביד אחת והקשה:

— התדע מי אני?

— כ־ן.

— השב לי מיד את התעודה, שמא אודיע לרומיניה ע"י טלגרמה!

הבלש לא נחת כל־עיקר, הוציא אקדחו ורמז על הצקלון.

— פתח!

— אדוני אורלוב!

— פתח!

ברסקו התקרב אל אורלוב.

— אדוני אורלוב.

אורלוב פתח את הדלת וקרא:

— סו—רו!

הופיעו שלשה שוטרים חסונים.

— טלו את הצקלון ואת ה"ז—קן" לבית־הפקידות.

כשנשאר אורלוב לבדו, התחיל מחפש בחדר, בדק בכל החורים והסדקים, הפך את המצע של המטה, עד שמצא את מבוקשו — פורטפיל. בידים רועדות פתח אותו, התישב אל השלחן במנוחה גמורה — ועיין בניירות. אף על פי שלא היה בקי גדול בכתיבת מפה, מכל־מקום הכיר על־פי הקוים המעוקלים שעליהם, כי דברים בגו וכי כאן יצוקה תעלומה כבדה. באותה המנוחה הקודמת השיב את הניירות בחזרה, נטל את הפורטפיל ויצא. הוא לא נזדרז. התפזון למה? בטוח היה בנצחונו. חושו הבולש לא הטעהו. הוא לא שכח אפילו למלא כיסיו בסיגארות מן התיבה שעל־גבי השלחן. בחדר־האורחים הריק נזדמן עם הפונדקית והסתכל בה בחוכה עכנאית על שפתיו. הלה היתה נבוכה ונדד־־ וזיעה קרה בצבצה על פניה השמנים והחורים.

— ש—רה.

— כ—ן, א—דוני — — —

והשיב:

— לכי לאבדון.

גחכה האשה.

בחוץ נזדמן אורלוב עם איצי־מאיר.

— נו, איבאן פטרוביץ?

— „ש—בו—טה".

— המ—?

הראה הבלש על הפורטפיל.

— ה„זקן" — בבית־הפקידות.

— בבית הפקידות?

— הוא וצקליגו. בו—אה.

— לאן?

— לביתך.

בטרקלין הנהדר הזה הילולי וחינגי. הגנראל נכה־הרגלים ישב בכורסה הרפודה ונבח מתוך בטנו. האופיצרים שתו מתוך הבקבוקים והכו על מכושי הפסנתר. ששון ושמחה. נכנס אורלוב, קרב ישר אל הגנראל והניח לפניו את הפורטפיל הפתוח:

— זאת מצאתי, הוד מעלתו.

הוד מעלתו הוציא את הניירות אחד אחד ודבר־מה נתפוצץ בבטנו.

— כתיבת החזית!

נמצאה תכנית שלמה של נהרות, כפרים, גשרים וכו'. מיד הקיפו את הבלש בשאלות.

— היכן? מי?

— ז'יד מרגל.

— נת—פס?

— כך, הוד מעלתו.

נכנסו לישיבה — והחליטו:

— מי—תה!

אותה־שעה פכר אורלוב את ידיו על חזהו ופנה אל איצי־מאיר הנבוך:

— פרס של כמה אלפים.

VI

בוקר.

מטעם השטאב היה איצי־מאיר אנוס להיות נוכחי בהוצאת המשפט לפועל. בבואו אל הככר המיועדה לא מצא שם אלא את השרה המקומית וכמה אופיצרים. הם ספרו ביניהם בחשאי ובצחוק־עונג ולבבי.

השעה היתה מוקדמת עדיין. החמה טרם יצאה. דמדומי־בוקר תעו על הככר הרחבה והמוריקה. השמים היו בהירים, בלא עב קל עליהם. אי־איפה רן עפרוני. הדממה היתה עמוקה מאד, דממה זו של שחרית הרוויה רעננות משיבת־נפש. העשב היה רטוב מרסיסי־הטל ובאויר הורגשה נשיבת צפרירים קלים וריחניים. פאתי־הרקיע הצהיבו, כאודם־בושת של ריבה רכה בשנים. שם

עלו עתה כתמי־עבים, כסיעות אלו של ברבורים לבנים, השתטחו על פני האופק הנמוך והמאדים — מצפים ליציאת החמה.

יום בהיר בשחקים.

בזמן אחר היה איצי־מאיר מתענג על הדר־הבוקר, עכשיו היה שרוי במצב־רוח מדוכה. איזו עגמה שחורה עטפה את רוחו ונחה על לבו כערפל מחניק. קשה היתה העמידה במקום אחד. פעם הטה אוזן לשיח האופיצרים מבלי שיבין את דבריהם, ופעם התרחק כדי כמה פסיעות ונשען אל גזע העץ היחידי שגדל שם. צפור נעלסה פטפטה בתוך הצמרת העבותה וזלזלים רבים הרעידו ברוח המצויה. מאפס־מעשה ומרוב שעמום עשן סיגארה אחרי סיגארה, ומבטו הקודר שוטט על פני העיירה הרחוקה שבמורד. הרגש הרגיש בדבר־מה נורא המתקרב ובא, מוכרח לבוא, מאורע מדהים, שאי־אפשר למנוע בעדו בשום־פנים. זהו מחזה־דמים, שהוא מקבל בו את התפקיד הראשי. ואעפ״י שאדם אחר יוצא להרג, אדם זר לגמרי, מכל־מקום היה לו הרגש, כאילו היה הוא נשפט עתה על מעשה־אָוֶן שאין עליו כפרה. מאליהן נמלטו הגניחות מתוך לבבו. גניחות מקוטעות השוברות את הגוף ומשאירות אחריהן חלל ריק ונורא. רגע רדף רגע ושעת המשפט הולכת וקרבה. דומה היה אז לחולה זה העומד לפני נתוח כרוך בסכנת־מות. אין להשתמט. גזירה היא ואין להשיבה. תוך כדי תעיה כך על פני הככר הרחבה, הגיעו אליו קולות־צחוק של האופיצרים ונדמה לו, כאילו נועדו לכאן כלבים מזי־רעב ללקק את הדם של בהמה טבוחה. אור הבוקר ההולך ורב הרגיזהו מאד ועצבי־מוחו היו מתוחים עד כדי התפקעות. מחצית מחייו היה נותן אילו יכול ללכת מכאן שלא יראה במחזה האיום — במות היהודי ברסקו. מזמן לזמן נזדמן פנים אל פנים עם אורלוב. הלה הכיר במבוכתו, וחיוך־תולע התפתל בזוית־פיהו. הוא לא החליף עמו בדברים ור״ק הסתכל בו, הסתכלות גרידא, שהיתה ספוגה לעג שנון, בוטה כמדקרות־חרב. משום־כך כאילו נתקטן עד כדי אפסות גמורה. פטרנקו, להיפך, התנהג עמו בידידות והגיד את שבחו בפניו:

— בן־חיל, אי־צי מ־איר!

אחר בא הדבר הנורא שהרעיש את כל ישותו עד היסוד. פלוגה של עשרה חיילים הגיעה מזוינים ברובים וביניהם הוא — יוסף ברסקו. חוור היה כסיד וזקנו השחור פרוע. קומתו כפופה וכל חזותו הביעה אימה שחורה. משונה היתה כפת־המשי המפושלה שבראשו וביותר השומה המבהיקה שבמצחו, היא נראתה שם כאות־תפלצת שנסתמנה ביד־זדונים. הצווארון המעוך, העניבה השחורה עם הסיכה הנוצצת שהוסחה הצדה, הפראק, המכנסים ואפילו המנעלים המגוהצות, הכל כמו היה טבוע כבר בחותם־המות. אי־אפשר היה לראות את העינים, אחרי שהיו כבושות כל הזמן בקרקע, כאילו אמרו להסתיר עצמן עד הרגע האחרון. רק חריצי־המצח העמוקים, שנתגלו ונתעלמו חליפות, העידו על סערת־המחשבות המתחוללת בחובו. היה נכנע וכפות ולא הראה אף סימן כלשהו של התנגדות.

הכל נעשה בזריזות ועל־פי תכנית מעובדת למפרע. אופיצר קטן־קומה ושחרחר פקד את הפלוגה. הוא בעצמו טפל בנידון־למיתה. הוליכהו כדי עשרים פסיעות והעמידהו אצל העץ עב־הגזע. ועד שהוציא את המטפחת, העינים של ברסקו נפנו כלפי איצי־מאיר, שעמד אז בין אורלוב ופטרנקו ושהו עליו כדי כמה דקות. אחר נעצמו אט־אט — לעולם.

— הס־תד־רו! —

מבלי־משים הביט איצי־מאיר לשם, למקום שעמד ברסקו חי לפני רגעים־מספר, וראהו מוטל על הקרקע, בלא תנועה של חיים. הוא לא זז ממקומו, כאילו כפאו שד. זה היה כחלום־בלהות. עדיין המתה באזניו היריה העזה ובת־קולה הלכה אימים בקרבו. הוא לא ראה אלא אותה הגופה המאובנה, שטבלה בשלולית של דם. האופיצרים ספרו ביניהם. התלוצצו. צחקו. אורלוב התעכב קודם לכתו ליד המומת ונגע בו בקצה מגפו. נזדעזע המת והראש, שהיה כבוש בקרקע, נהפך הצדה ונתגלה זקנו השחור מגואל בדם אדום — — —

מן היום ההוא והלאה תקפה את איצי־מאיר מרה־שחורה גדולה. לכל מקום לווהו המראה האיום של ברסקו. הוא נחרת במוחו כבחותם מלובן ונבלע בדמו כארס מרעיל. הוא היה מודרך־מנוחה ולא יכול למצוא לו מקום בעולם־הזה. ביחוד — בלילה. שינה נדדה ממנו, והחשכה טוֹתה לפניו מחזות־זעווה שהקפיאו את דמו בקרבו. הוא ראה את ברסקו בכל צביונו ושמע את קולו. הנה ישב אל הפסנתר והכה על המכושים באצבעותיו הקצרות והלבנות והנה שוחח עם פרידה רעיתו. ירד מעל המטה תקוף־אימה והתהלך בחדר ארוכות וקצרות, או יצא אל הגן להתבדר; אך שלו לא היה ברוחו. ידוע ידע, כי לא הרחק מכאן, מחוץ לעיירה, נמצא קבר, קברו של ברסקו, תלולית־עפר בלא מצבה עליה. ומי הסב במותו? הוא, איצי־מאיר, הוא ולא אחר. מי הוא, יוסף ברסקו זה? מאין בא? ודאי השאיר באיזו עיר אשה עם בנים, המצפים לבואו בכליון־עינים: היכן אבא? מדוע הוא בושש לבוא?

אמרה פרידה להרגיעו, אך דבריה הוסיפו עוד שמן על המדורה. הוא, שהיה מחבב את בניו ביותר ומשתעשע עמהם תמיד, עכשיו היו לו למשא בהמונם ובשאונם. רעש כלשהו הרגיזהו וכדוב מרוגז התהלך בבית בלב דווה לא־ירפא. אי־מזה הופיע בן־אדם, שלא ראה ולא ידע אותו מעולם ובמותו שלל ממנו את המנוחה והשינה. הוא לא נראה ברחוב אלא לעתים רחוקות ביותר. חושש היה להזדמן פנים אל פנים עם יהודי־העיירה. נדמה לו, כי הכל מצביעים עליו: הנה קין, אשר רצח את אחיו. כל פה מלא אָלה וכל העינים נטויות אליו באיבה גלויה, מתרחקים ממנו כמפני מגפה. הוא היה לזעווה ולחרדה. אנה יברח? היה רוצה לצאת את העיירה, לעזוב הכל ולברוח לכל אשר תשאנה רגליו. הדירה הנהדרה נהפכה לו לזרא, כאילו היתה אף היא אשמה במותו הנורא של ברסקו. וכמו להכעיס רבו הכירות בביתו בכל לילה ולילה, שמחה והוללות, יין ומחולות. מנסר הגראמפון הצרוד ומבמבם

הפסנתר — ואין מנוס. פרידה אנוסה לבשל ולאפות, לשתות ל„חיים" ולרקד. עתים תצחק הלומת־יין או, בפקודת האופיצרים, תשיר משיריה היהודיים. צחוק והמולה ומחיאות־כף סואנות. איש הישר בעיניו יעשה. הם נעשו אדוני־הבית ואל איצי־מאיר לא ישימו לב כל־עיקר, כאילו לא היה מתקיים בעולם הזה. ועל הכל — אורלוב. הלה כאילו גמר בנפשו לדכאו עד־גמירא, לא בבת־אחת אלא קימעה־קימעה. כשממית מתועבה ימוץ את לשדו. אחרי המאורע בברסקו, נעשו איסורים הרבה בעיירה. על־הרוב סבלו ה„ארנבות". אימה שחורה הקיפה את העיירה מסופה ועד סופה.

— למה הנך מַשמים ככה, איצי־מאיר? שאלהו פעם אורלוב — האם כדאי הדבר? כלב נהרג, כלב נבזה — ולא יותר. עכשיו הרי הכושר בידינו לצבור הון, הון רב מאד. היהודים נבעתים ויתירו צרורותיהם.

איצי־מאיר לא השיב מאומה. מה יכול להשיב? אילו היתה היכולת בידו, היה מתנקם באורלוב ומכלה בו את חמתו. מה רצה ממנו? מדוע הביאהו עד־דכא? כל הימים היה יהודי ככל היהודים, עכשיו היה לתפלצת, לרוצח. למה ציית לו? למה נתפתה למשחית זה? הוא ירא מפני המלחמה? הן היה יכול לפעול במקרה זה ככל האנשים. האם לא היה טוב יותר אילו הטיל מום בגופו, מום קשה מאד, ואפילו ללכת למלחמה?

— מה יהיה בסופך, איצי־מאיר? הביעה פ־ידה דאגתה, לא אכילה ושתיה, לא שינה ומנוחה. הן עלול אתה להחלות חלילה!

בפעם אחרת:

— כלום אתה אשם במותו? דמו בראש אורלוב!

אך איצי־מאיר לא קבל תנחומים. תולעת מתועבה התכנסה בלבו, שיונקת את לשדו עד הטפה האחרונה. בכל יום ויום גדלה בעֹובי, כיתושו של טיטוס בשעתו, ומלאה את ישותו עד אפס־מקום. התרגזותו גברה מיום ליום. ומתוך שהיה קצר־אונים כנגד האופיצרים ואורלוב, שפך חמתו על פרידה ועל הבנים. הכל היה מיותר. למה הסעודות השמנות? למה הכלים הנאים? למה המראָה הגבוהה והפסנתר העמוס? למי יש צורך בהם? היא, פרידה, אינה רואה בצערו. אילו ידעה מכל המתרחש בקרבו לא היתה שמחה ועליזה כל־כך! חוששת היא מפני האופיצרים? מה יעשו להם? יקחו להם הכל, את הדירה, את הכלים ובלבד שיתנו לו מנוח. מחצית משנותיו היה נותן אילו יכול להיות כבראשונה, „הכל שוחט" עני, המפרנס את בני־ביתו בכבוד. והוא השקיף מאחריו וראה שלשלת ארוכה של חטאים ועוונות. החוליה הראשונה מתחילה עם וולטר קראַפט וגומרת עם יוסף ברסקו. פרידה אשמה בהרבה: הב מעות! חשקה נפשה בדירה חדשה, במֶשי ובקטיפה, בעדיים ובחיי־תענוגות. וכלום היא, פרידה, לא נשתנתה? מנין לה החוכה הזאת? אי צניעותה הקודמת? ולמה חביבה עליה כל־כך חברת הערלים האלו? בכל לילה שמלה חדשה. הוא דרש ממנה להסיר את הטבעת מעל אצבעה וסרבה לכך. מה היה לה? הזוהי פרידה, הצנועה והשתקנית? ומנין לה כל התנועות הללו? היכן למדה זאת? למה תבליט את חזה ותכווץ

את שפתיה? ודוקא רוסית תדבר, רוסית נלעגת, לא רק עם הערלים, אלא גם עמו ועם הילדים. מתחילה היתה מתביישת בחבק אותה אופיצר, עכשיו אינה מביעה שום סירוב. אדרבה, נכר הדבר, שדעתה נוחה עליה מזה. היא חדלה לשים לב לילדים. עד שעה מאוחרת בלילה תבלה בטרקלין ויורדת מעל המטה אחרי חצות היום.

איצי־מאיר ראה עצמו פתאום בודד ועזוב. שעה ארוכה היה יושב בפנה נשכחה ומהרהר בלי סוף. לפנים היו לו ידידים, רעים ומכרים, שאפשר היה לבוא בחברתם, עכשיו כולם רחקו ממנו. הוא חדל לבוא אל בית־הכנסת ועבר את העיירה עקלקלות, דרך מבואות נדחים. כשנראה יהודי, מהר להסתר מפניו, כגנב במחתרת. הוא ירא גם מפני הבתים הנמוכים. מכל זוית ארבה לו הקללה. לרבות תינוקות ברחו מפניו וכגורי־חיה מאוימים הביטו בו באימה גלויה. ולא עוד אלא שבניו נשאו את עונו. הילדים שטו מהם בשאט־נפש ולא שתפו אותם במשחקיהם — אביהם רצח יהודי. ומוצא אין. אורלוב לא הרפה ממנו וסבכו ברשת של מעשי־אָון חדשים. חלש היה יותר מדי לעמוד כנגדו. חופשתו ניטלה לגמרה. מוכרח היה, למרות רצונו, להיות בכל ערב אצל התחנה. כך דרש אורלוב. עתים גמר בנפשו להסיר את עולו בבת־אחת, להתנגד בתוקף; אבל דיה היתה רק הבטת־עין בלבד של אורלוב, הבטה חודרת ונוקבת — ונתבטל לגמרו. נורא מכל היה הקבר, קברו של יוסף ברסקי. בעיני־רוחו ראה אותו. הוא פשט צורה ולבש צורה. פעם היה כהר־איתנים ופעם כפחת עמוקה. ברסקו הופיע משם עם המטפחת שעל העינים ובקלוח־הדם שבזקנו השחור. הוא יגע להסיח דעתו ממנו, עצם את עיניו עד כאב, אך הלה נדחק לתוך־תוכו ומשל שם ממשלה בלתי־מוגבלת. אז התחיל לרוץ בחפזון, כאילו היה נמלט מפני אויב־בנפש. וכשבא עד ביתו וראה את האור הרב השופע דרך החלונות, ושמע המולת האופיצרים המבוסמים, שט הלאה, מבלי הפוך ראשו לאחור. הוא יצא את העיירה ונפתע בשדה אפוף־לילה, ושוטט הנה והנה כעכבר חדור־רעל, בלא מטרה ומגמה נכונה. כשנתעייף, הטיל עצמו על הקרקע ושכב בלא־נוע. אז עשה את הרושם של חיה רדופת כלבי־הצידים, יגעה ותשושה. הסתכל למעלה, אל השמים המכוכבים — ברסקו שמה, למטה — שם הנהו. ולא הוא בלבד, אלא חבורה של בריות אומללות עמו: אשתו ובניו. הנה קין, אשר רצח את אחיו! ואורלוב צוחק שחוק־שטנים:

חה—חה—חה!

הוא הלך הלוך ודל מיום ליום. כשכשל כח הסבל, בקש לבכות ולקרוע את בשרו מעוצר כאב ויגון. עתים התעטף בטלית ועמד בתפילה. איש לא היה בחדר, סגור ומסוגר, רק הוא עם המראה של היהודי הנרצח ועם התולעת שבלבו; אך אֵלוֹ סר ממנו. הוא התחנן: האם אנכי רצחתיו? הה, אלי! הה, אלי!

רצה לחלק נדבות לעניים, לחלק את כל כספו. אבל מי יקח? הן כל פרוטה ופרוטה טבולה בדם. אמר להזניח את משפחתו ולתעות ברחבי־התבל

יומם ולילה׳ יומם ולילה׳ עד שיבוא אל צדיק אחד׳ לשפוך את נפשו בחיקו ולהשיח את כל האמת, בלי העלים דבר. אולי יחיש לו פדות, אולי יציל את נפשו החוטאת מכליה; אך אורלוב לא הרשה לכך. ולא עוד אלא שפרידה היתה בעוכריו. מתחילה היתה מדברת אליו רכות וניחומים, עכשיו התחילה קובלת באזני אורלוב. מה יש? למה גדל את זקנו ואינו לובש נקיות. משום־כך היה ללעג בעיני האופיצרים. כל הימים הריהו מתהלך קודר מבלי דבר דבר. הוא בפיל עליה פחד. ניעורה בלילה — והריהו עומד בחדר בעינים נשואות למעלה, שפתיו נעות וראשו פרוע. מה יהיה בסופו? הה, עוץ עצה, איבאן פטרוביץ!

ואיבן פטרוביץ הניע עליו בידו, דרך בטול:

— דו־ראק! 1)

איצי־מאיר ראה עין בעין, כי כלתה אליו הרעה. בכל יום ויום גדלה אימתו יותר ויותר. הרגש הרגיש משום־מה שמארה רובצת על פתח־ביתו. הכל לא היה כשורה. בכל נתהווה שנוי לרעה, מן הדומם ועד החי. כעין צל שחור שף מפנה לפנה, מישהו נעלם נבט בעינים אורבות— לכלות עד־גמירא. לפי־שעה עדיין פנוי הוא, אותו מישהו, בבחינת מרגל בלבד, וממתין לשעה כשרה לפתוח במעשה הנורא.

לא הרגיש בהוויתו אלא הוא, איצי־מאיר בלבד. ומשום־כך היה ער בלילות וצופה באותו הנעלם בלב מלא חלחלה. לפנים לא היה אור בקיטון, עכשיו דלקה מנורה זעירה. אי־אפשר היה לעמוד בפני החשכה. חושש היה׳ שמא יצא מדעתו. כך שכב במטה וכולו קשב וראיה. זיע כלשהו לא אבד ממנו. ואם שהתריסים היו מוגפים והווילאות מורדות על החלונות, מכל־מקום נדחקו מבעדם דמויות בלהות, מעין שממיות גדולות ונפוחות־כרס, שמלאו את כל חללו של החדר. מי שלח אותן לכאן? הווה אומר — ברסקו. בעצמו ה ברסקו זה אורח מצוי בבית ושרך מחדר אל חדר בפסעות קלות, בלתי־נשמעות. איש לא הפריע בעדו. לפעמים סר אל הקיטון והתיצב בפנה. הבט הביט רק בו, באיצי־מאיר: למה רצחת אותי? אז כבש ראשו בכר, אבל הלה נדחק גם שמה, התכנס בשמיכה וברסקו לא נעלם. רצה איצי־מאיר להוכיח את צדקתו, כי ידיו לא נגואלו בדמו ולשונו נשתה והדבור ניטל הימנו. הה, אלהים! אנה יסתר? —

כזי להשקיט את התולעה בקרבו, התחיל לשתות לשכרה. אותה־שעה בא קצת לידי שכחה. הוא עשה העוויות מגוחכות, התהולל, צרח ובכה מרה. האופיצרים שבעו עתה נחת. נעים היה לראות את היהודי הזה כששער־ראשו פרוע, פי־הכותונת פתוח ומרקד עד אפיסת־הכוחות. לא הועילו תחינותיה של פרידה ודברי־הלעג של האופיצרים — הוא שתה עד כדי הקאה. תופף על השלחן באגרופים־ברזל, שבר כוסות ובקבוקים. התגולל על הרצפה והמה בקול:

— ל־א־ב־דון!

1 שוטה.

עתים נדם פתאום ונשאר עומד בעינים מבועתות, כאילו נתגלה לפניו מחזה־בלהות, אז כבש פניו בכפות־הידים.

— מה א־תה רו־צה מ־מ־ני? — געה כשור — ל־מה תדכ־א־ני כ־כה?

— הרגע, איצי־מאיר! — התחננה פרידה בקול־בוכים — שכב במטה.

הוא נטל אותה בידה והוליכה אל הקיטון.

— התראי? — הראה על פנה אחת — שם הנהו!

מי?

ה„זקן" הנרצח — הסביר אורלוב — אי־די־אט!

הדבר הזה הגביר את הצחוק עוד יותר.

היה איצי־מאיר כמשוגע. הוא רב בפרידה וכנה אותה בשמות־גנאי שונים. לבשתה ולחרפתה, הכה את הפעוטות ומרט שערו מכאב ומפח־נפש. כשנרגע והכיר בעוותו תקפהו רגש של חמלה על־עצמו ועל אחרים. פרש לקרן־זוית ובלע את הדמעות המלוחות. מה יעשה? אנה יפנה לעזרה? היה רק מוצא אחד—למכור את הדירה ואת הרהיטים, הכל, עד הכוס האחרונה, לשוב לגור בבית נמוך ולהיות קצב כבראשונה. את הרעיון הזה הביע פעם לפרידה, אבל היא נדה עליו ראש ופטרתו בתשובה קצרה:

— חסר־דעה.

הוא התאווה אז להכותה קשה, לקרוע מעליה את שמלתה החדשה, אבל משום־מה הבליג על כעסו ונפנה ממנה בנהימת־חרון בלבד:

— מר־ש־עת!

הה, כמה שמח היה אילו נפלה דליקה בדירתו ונהפכה לתל של אפר. הוא ראה אותה כקן־חטאים, מגואלה בדם מן המסד ועד הטפחות. סבור היה תחילה לכפר את עונו במעשי־צדקה.

שוב התחיל לבקר בבית־הכנסת פעמים ביום, בבוקר ובערב. כמנודה היה שם. התפילה לא היתה תפילה. איש לא שעה אליו. כאילו היה המות בחברתם. עתים נסה לבוא בדברים עם מכר או ידיד שלפנים, אך הלה פטרהו בתשובה מגומגמת ונחפז להתרחק ממנו. בכל מקום פגש בעינים מלאות שנאה. היה בורח לעיר אחרת, אבל גם שם היו מכירים בו. שמעו הלך בכל הסביבה. כל הרואה אותו מחוויר מפחד ונס מנוסת־חרב. האם אות במצחו? מה, ביחוד, מבדילהו משאר הבריות? זר היה בקרב משפחתו, מטרה לחצי־הלעג של האו־פיצרים ושנוא על יהודי־העיירה. ועל הכל — ברסקו. הלה לא הרפה ממנו אף לרגע אחד. הוא ראהו ביום ובלילה, בשכבו ובקומו. כל העולם נצטמצם בו, כאילו לא היה אלא הוא בלבד. הכל הזכיר בו, בברסקו, ובכל מקום נכרו עקבותיו. הוא שמע את קולו בנשיבת־הרוח, ביללת־הכלבים וברחש העצים בגן. הוא כבש את כל הדירה ושפך בה את ממשלתו. הוא לא הביט אלא בו, באיצי־מאיר בלבד. כצל שחור נגרר אחריו, החורש בחובו מזימה רעה. שום דבר לא היה עלול לגרשו, לא האור ולא החושך, לא הטוב ולא הרע. כל

התחבולות לא הועילו. שם עינו ביין, בלה בחברת־עליזים, התבודד בשדה וברסקו לא מש ממנו.

פרידה חזרה אחריו, פרשה כפים, דברה קשות, התחננה ובכתה. איצי־מאיר לא שעה אליה. וכאשר הציקה לו בדבריה, עלתה חמתו עד להשחית וצרח כחיה פצועה.

— גשי הל־אה.

עתים סגר את־עצמו בחדר ושהה שם זמן רב מאד. דומה היה אז לאדם ששתה מדה הגינה של רעל. עיניו התרוצצו בחוריהן ונשימתו היתה טרופה ולוהטת. שכב וירד מעל המטה חליפות, פסע בפסיעות גסות אנה ואנה ודבר בינו לבין עצמו מלים סתומות ובלתי־ברורות.

פרידה החזיקה באמצעים שונים. פעם הזמינה צוענית לביתה ללחוש לאיצי־מאיר על עין רעה. התיכה שעווה על ראשו ונתנה לו לשתות מי־עשבים. איצי־מאיר עשה כמצותה. סבור היה, שמא רווח יעמוד לו מזה, שמא יעלה ביד המכשפה הזקנה להבריח ממנו את הרוח הרעה. שלש ביום באה, הוציאתו בלילה החוצה ועשתה כוונים כלפי ארבע רוחות־השמים; אולם אותה שעה עמד הוא, ברסקו, מן הצד, והציץ בו, באיצי־מאיר, בלעג: לשוא עמלך, רוצח —

יום אחר יום עבר והרווחה לא באה.

עכשיו היה איצי־מאיר באמת יד־ימינו של אורלוב. כל זאת לא עשה אלא מתוך איזו תביעה פנימית זרה, שהאיצה בו להחזיק במעשי־אלמות, שמא ירגע במקצת. דומה, כאילו אבה להקניט את מישהו, למצוא ספוק־נפש בדמעות ובענויי־נפשות. זה היה מצב של יאוש. בחינת טובע המושך אחריו את חברו. שוב לא היה אדון על־עצמו, אלא כולו תלוי ברשות כח־זדונים לעשות בו כרצונו. הוא חזר על כל בית ובית ואשר נמצא בעונו נסגר ביד הפוליציה. ביחוד יצא הקצף על אותם היהודים, שהיה ברסקו מבקר בביתם. הללו נאשמו בעון־רגול. מהם נשלחו לעיר־המחוז ומהם הוטלו לבית־הסוהר. אימת העיירה נפלה על כל הסביבה. יהודי לא נראה במקום הזה. לא הועילה תחינה ובכיה. במין אכזריות מיוחדת היה מרחיק מעליו את הבריות, שכרעו לפניו במועל־כפים.

— ל־א־ב־דון! ילך הכל לאבדון!

ולא זו בלבד, אלא גם על פרידה עברה כוס־התרעלה. אותה ענה באופן אחר לגמרו. הכל בה לא היה עתה לפי־רוחו. חזותה השוקטה והפורחת הרגיזתו מאד. הוא דרש ממנה ללבוש שמלה פשוטה. וכשלא צייתה, השתער עליה בידים קפוצות. את טבעת־הזהב הסיר מעל אצבעה על־כרחה, ובשעת־הטרוף עשה שמות בארון־הבגדים: קרע והטיל בחמת־רוח, כאילו היה מתנקם באויבו בנפש. כשהתחילו הפעוטות לבכות, איים בחריקת־שנים:

— דומו, כי בנפשכם הוא !

אחרי מעשה כזה, היה מדוכדך מאד וברח החוצה. הוא שוטט כמשוגע בין האילנות הפורחים שבגן, שבר שיחים רכים, נשך בשרו. אז היה לו הרגש, כאילו נפל לבו תחת המפולת של הר־איתנים עד כדי גוויעה. הרהורים מהרהורים שחורים נשאו במוחו כעבים אלו רדופי־סועה, בלא ראשית ותכלית. הוי, למה נשדדה מנוחתו? אילו פצתה האדמה פיה וקפץ לתוכה. היה רוצה לעשות אכזריות: להרוג ולאבד, מאדם ועד דומם גם יחד. הוא טבל בים של דמעות ואזנו היתה רוויה בנהי־אומללים, אך התולעת לא שקטה בקרבו. אנה ילך? מה לו ומי לו בעולם הזה? אהבתו לאשתו ולבניו דעכה לגמרה, כאילו לא ידע את הרגש הזה מעולם. עכשיו היה חדור ברגש אחד — תאוה עזה לכליה ואבדן.

היה לילה. איצי־מאיר היה בשדה, הוא עם ברסקו. תעה תעה אנה ואנה, בלא מטרה ומגמה. חזר הביתה, שהה בעמידה בחצר והקשיב לכל הנעשה פנימה. אחר קרב והציץ בחלונות. הכל כמקודם: העששית הגדולה הפיצה אור־יקרות מסביב. הגנראל נכה־הרגלים ישב משוקע בכורסה הרפודה ונבח מתוך בטנו המעוך. אופיצר אחד נגן על הפסנתר איזו נגינה עליזה. אורלוב התהלך בטרקלין, סלסל בשפמו ועשן את סיגארתו. פרידה הגישה לביבות. היא פזרה חוכות לכאן ולכאן. וכאן, בחצר, היה חושך־אפלה וברסקו נמצא בסמיכות עם המטפחת הקשורה על עיניו ועם קלוח־הדם בזקנו השחור. אז גחן לקרקע והרים אבן לנפץ את החלונות המוארים, אך היד המורמה רפתה והאבן נשמטה ממנה. מי הפריע בעדו? הן הוא לא נתכוון אלא לפוצץ גולגלתה של פרידה. מדוע דוקא פרידה? במה היא אשמה? אין הוא מכיר אותה. לא אותה פרידה טובת־הלב, השתקנית והצנועה, זו שהיתה רגילה לזרוק מטבע אל קופת ר' מאיר בעל נס בכל ערב שבת לפני הדלקת הנרות. הה, מה תברקנה עיניה! היסור הביתה? מה יעשה שמה?

התחמק איצי־מאיר מתוך החצר. בדרך פגע בו פאטרול.

— מי שם?

—א־ני.

— מי?

— כלום אינך מכירני, אחא? הלא אנכי איצי־מאיר, מי שהיה לפנים „הכל שוחט" ונעשה לבלש. מי הסגיר את המרגל היהודי ביד המשפט? אני, איצי־מאיר, אני ולא אחר.

— שכור אתה, אחא.

— האני שכור? טעית, אחא! כסבור אתה שלבדי הנני כאן? בן־לוויה לי בדרכי. כלום אינך רואהו? הלא זה ברסקו!

— איזה ברסקו? דייך ללהג הבלים ושוב הביתה!

— ובאם לא?

— אשימך במאסר

— שים.

החייל הביאהו לבית-הפקידות. שוטר מיושן הכירהו.

— משלנו — בלש.

איצי-מאיר חייך:

— וכי לא אמרתי לך, ראש-חמור, כי איצי-מאיר אנכי? הודות למי נרצח המרגל, סטיופי?

— הודות לך — הודה סטיופי.

— היש עמך, סטיופי, מן ה„טפה המרה"? הוציאה ונשתה עד הבוקר. התבין, אחא סטיופי: איצי-מאיר יוצא מדעתו. „הוא" אינו נותן לי מנוחה.

— מי?

— המרגל הנרצח, יוסף ברסקו.

בינתים הוציא סטיופי בקבוק מלא ונמזגו הכוסות. איצי-מאיר שתה בצמא נלהב, כוס אחר כוס. עכשיו הותרה לשונו, ודבר מכל שעלה על רוחו. הוא ספר על ענות-נפשו ועל ה„רוח הרעה" המענה אותו ביום ובלילה, בכה בדמעות-שליש, תופף על חזהו והתוודה:

— אני — קין; אני רצחתי את אחי. דמיו צועקים אלי מן האדמה. כלום אינך שומע, סטיופי? באשמת מי נשלחו כמה יהודים לארץ-הגזרה? מי גזל את היתומים והאלמנות? התבין, סטיופי? כאן, על גבי, הריני נושא משא כבד של עונות וחטאים. אמות ככלב נבזה — וכך יאה לי.

— דייך, איצי-מאיר — השתתף סטיופי בצערו.

... ושם, בביתי, עתה הילולי והינגי. לשעבר היתה פרידה שלי אשה כשרה, ועכשיו — מופקרת. זה חובקה וזה מנשקה. וכלום איני יודע זאת כוונתו של אורלוב? את איצי-מאיר אין לרמות — בלש אנכי שעינו פקוחה ורואה הכל; אך — אהרוג! אעלה את הדירה באש — יבערו יחד ואין מכבה!

— דייך, א-חא.

„... למה אתה מסתכל בי ככה? אינך מאמין לי? סבור אתה — שכור אנכי? עוד כוס. ל-א-ב-דון!

יום אחד, בהיות איצי־מאיר בממגורה, ראה באמצע התקרה וו־ברזל מעוקם. והוא התפלא: מדוע לא ראהו עד כאן. שעה ארוכה עמד והתבונן בו, בוו, כאילו היה מחזה נהדר לפניו. משום־מה נחרת הוו בזכרונו, ובכל פעם בא בכוונה לראותו. הדבר ענין אותו כל־כך, עד שביום אחד עלה לעליה ובשימת־לב מיוחדה משמש בוו. הוא בא לידי־ההכרה, כי הוו תקוע היטב ולא ימוש ממקומו. הברזל היה קר ומן המגע בו עברה סמרמורת קלה בחוט־השדרה שלו. זה היה רגש משונה. כאילו נגע בבעל־חי חנוט. מי תקעו כאן? ולשם־מה נתקע כאן? ואימתי? שאלות אלו העסיקו עתה את מוחו ולא נתנו לו דמי. ירד למטה, ישב על בליטה של קורה ועיניו — בוו. הוו לא היה רם ביותר. צריך רק לעמוד על תיבה וידו תשיגנו על־נקלה. עשה כך. הוו היה מכוסה הלודה, אבל מוצק למדי.

מאותו יום והלאה לא היה מעינו אלא בוו בלבד. הוא היה הגיגו ביום וחלומו בלילה. זה היה מעין התגלות בחייו, מאורע חשוב מאד. הוא עם ברסקו ספרו ביניהם אודותיו. ונפלא: אף ברסקו מצאו מצוין ביותר. אמנם, נחלקו הדעות. הוא, איצי־מאיר, אמר, שהוו עלול להשבר מנגיעה כלשהי; אך ידו של ברסקו היתה על העליונה: הוו יכול להחזיק מעמד, ואילו היה אדם תולה עצמו בו, היה נחנק בלא ספק.

אח, ברסקו זה! תמיד היתה ידו על העליונה. הוא, איצי־מאיר, היה נכנע לו בלא־יודעים. לדוגמה: אתמול דרש ממנו להכות את פרידה — וציית, בלא כירוב כלשהו. והכל על־פי תכנית ברורה, דבר לא נעדר. תחילה פתח במריבה ובלזות־שפתים, ואחר השתער עליה כחיה טורפת, מרט בשערה ומעך את בשרה. במדה שרבה התקוממותה, בה־במדה גברה חמתו יותר ויותר. רצתה לצרוח וסתם את פיה. הלה, ברסקו, עמד אז בפנה ופקד: הך — הך! כשנמלטה ממנו והתרוצצה בחדר פרועת־שער ומאוימה, צוה להדביקה ולקרוע ממנה ; ההולצה, זו החולצה שנתן לה אורלוב במתנה, ודברים שם בפיו:

— פ־לג־שו של אור־לוב—!

מיום שיצא הלגיון עם השטאב מן העיר, נעשה ברסקו השליט היחידי בבית. אין אופיצרים. שקט ודממה. נכר היה, שברסקו אמר להגשים את מזימתו קימעה־קימעה ופסיעה אחר פסיעה. פעם — לנפץ את ארון־הזכוכית, ופעם — את הרהיטים. איצי־מאיר היה תלמיד מובהק ומתורת רבו לא הפיל דבר ארצה. הרבה תכסיסים היו בידיו. והיותר מנוסה: להראות את חזהו המנוקב בכדורי־מות ואת פיהו הפעור והשותת דם.

אחר כך היה איצי־מאיר בורח מן הבית ובא אל הממגורה — להזין עיניו בוו המעוקם. תוך כדי הבטה בו, הבריק פעם רעיון במוחו: להתלות ולשכוח הכל. כן, קשה מאד לחיות. החיים מקיאים אותו, כאשר יקיא השכור את קיאו. לא אכילה ושתיה, לא שינה ומנוחה, לא עמידה וקימה. דבר־מה היה לו ואבד לעולם. פרידה — פלגשו של אורלוב. כלום לא ראה אותה פעם בזרועותיו? כלום לא מצא פעם את דלת הקיטון נעולה? הוא אבה אז לשבר את הדלת בקרדום ולרצוח אותם, אבל חזר משום־מה מדעתו וביום ההוא שתה לשכרה והתפלש בעפר כחזיר. איפה לא היה ביום ההוא? הכפרה ירד, אל בית־המרזח של הברילא חזיר, צוה להעלות בקבוק אחר בקבוק והתנשק עם הערליות שזופות־הפנים וחשופות־החזה. פטם עצמו בחזיר ממולח, הקיא ואכל, התיפח תמרורים וצרח עד כלות־הנשימה.

ל־א־ב־דון! מסביב אויבים־בנפש. ההצלה האחת — הוו; ברם, ברסקו הניא. לא הגיעה עדיין השעה, אמר, עמד והוציאו החוצה והביאו עד הנהר. הנה שם מהמורה עמוקה. פסיעה אחת וסוף לענויים הקשים. אך ברסקו משכהו מכאן והלאה. הטחת ראש בקיר — שאני; להתחבט על הקרקע — מותר. נורא היה היום מן הלילה, והלילה מן היום. עתים ניעור בו איזה רגש־חמלה. אז אמר להתרפס לפני פרידה ולבקש את סליחתה; פעם אמר לבוא אל הרב

הזקן, רבי מרדכי, להשתטח לפניו ולבכות, כאשר לא בכה עוד אדם מעולם; ברם אותה=שעה נתמלא ברסקו חימה והרעים בקולו:

— קין!

איצי=מאיר נבעת מפני גערתו ונדחק להסתר בנקרה ובלבד שלא יראה את פרצופו. דעתו נטרפת עליו לגמרה. היה מתאווה אז להבלע באדמה, למות מיתה משונה, ובלבד שיסור המראה הזה ממנו. רפה=אונים היה למדי, עד כדי לעמוד על חופשתו. חה=חה=חה! מי צחק? אורלוב הוא זה, הוא ולא אחר. מאין בא הקול? חיש=מהר קם ופרץ הביתה. ומה ראה? פרידה שכבה במטה כבושת=ראש בכר.

— מי היה כאן? מי צחק?

אין תשובה. פרידה התנודדה מבכי כבוש. קצפו בער בו וסבך ידיו בשערותיה.

— אורלוב היה כאן! זה עתה יצא מן הקיטון. חי, הוא נשקך, חביבתי, למה תחרישי, זו—נה!

היא קפצה כנשוכת=עקרב:

— חסר=דעה!

התחילו הפעוטות בוכים. תפס האב את הגדול בזרועו:

— אמור: ההיה כאן אורלוב? ההיה עם אמא בקיטון?

הנער הרעיד כבקדחת.

—ל=א.

התנפל עליו האב בעים=רוח. נחפזה האם לעזרתו וכולה—כלביאה מרוגזה. התחילה התאבקות נוראה, התאבקות בין חלשה ורפויה ובין גבור ורב=כח. היא היתה פראית, שערותיה פרועות וטופחות על פניה ועל צוארה, שמלתה תלויה עליה קרעים=קרעים ואימת=מות נשקפה מתוך עיניה. הוא — בריה משונה, בחינת חיה טורפת מזנקת על טרפה. ריר זב בין זויות פיהו וכולו החלטה — להרוג. נשימתו היתה רמה ולוהטת. ידיו מאוגרפות ונחתות כמטילי=ברזל כבדים על הראש, על הבטן ועל החזה. הוא הרפה מן הנער והתחיל דולק אחרי פרידה. הצליחה בידה להמלט לקרן=זוית, הדביקה מהר. תפס בה בכח והטילה לקרקע. היא נאבקה עמו על חייה, נשכה בבשרו והתלבטה תחתיו. קמה המולה בבית. הפעוטות צעקו בקולי=קולות וקראו לעזרה. שברו את החלונות, הכניסו ראשיהם החוצה: הו—שי—עו!

אותה שעה עמד ברסקו מן הצד וחייך:

— כך, איצי=מאיר, כך.

צבי פרייגרזון

פַּרַנוֹיָה[1]

(מתוך הספר: מסעות בנימין הרביעי)

לזכרו של מ. חיוג.

כיגון הילדות היהודית הרחוקה, חן תעלוליה, רחמי הימים והערבים בעירה המגוחכה, — כה יתדפקו אל לבבי הדי חייהם הנמהרים של רות, הנערה הקטנה, ויקותיאל לויצקי. מארצות רחוקות, אשר מעבר להרים ומעבר לימים, באה אלי השכינה העברית, הסבתא הנעימה שלנו. בדמות אשה דוויה וסחופה, אשר אין מתום בה, באה אלי. כחול הערב נתלה בחלונות-חדרי, איזה לילה טוב-כוכביו ויקר-ירחו מגיח עגומות מעבר לחלוני ומסיך על ראשי את חבת-דמיוני. והנה נהמת החדר הסמוך מסבכת את שממית דמיוני עד אפס מקום. בחדר הסמוך עורכים הקומסומולים, פרחחי מפלגת הברזל שלנו, הלולי וחנגי. בין יתר השירים הנמרצים הם שרים את הפזמון העליז בדבר איזבללה, דודתנו החביבה.

דוֹדָתֵנוּ אִיזַבֶּלָּה!
מִי יִתְּנֶה מְנַת־חִנֵּךְ?
אָנוּ נֶאֱהָבֵךְ סֶלָּה,
יַעַן הִנֵּךְ, יַעַן הִנֵּךְ —

דוֹדָתֵנוּ אִיזַבֶּלָּה!
מִי יִתְּנֶה אֶת הַפֶּלֶא?
כָּל הַנָּשִׁים מוּלֵךְ — אֶפֶס,
תּוּגָה רַבָּה וְעַצֶּבֶת...

כה שרים הפרחחים, עדת הנערים והנערות, מוחאים כף ורגל ומניעים את אמות הספים בחדות מהומתם.

והשכינה העברית, הנעימה שלנו, עומדת עלי ומרעיפה מגד בינה ורחמים מכנף ברכתה.

— יחיד שלי... — לואטת לי הסבתא.

בכל הארצות ובכל התפוצות פזורים בניה, והנה היא עוברת עליהם, ותהי להם כסבתא נלעגה, שבאה מערי השדה. כנפיה הצחורות נגזרו עוד מימי הפרעות, והיא שואלת את נפשה למות...

---

1) פרנויה—מחלת-רוח ידועה. במסך הספור משתמש המחבר במלה זו במובן פרנויה דתית.

ובכי=תמרורים, בכי ילדותי עתיק, הרעיד את כתפי האשה העברית הזקנה.

דּוֹדָתֵנוּ אִיזַבֶּלָּה!
מִי יְתַנֶּה אֶת הַפֶּלֶא?
כָּל הַנָּשִׁים — אֶפֶס מוּלֵךְ,
הִנֵּךְ אֵשֶׁת־חַיִל כֻּלֵּךְ —
דּוֹדָתֵנוּ אִיזַבֶּלָּה!

לילה, סבוך חלומות ואפס, ה ת ה ל ך בחוצות. ובקול שבור ונחרד, קול האם העברית מערי השדה, ספרה לי הסבתא הנעימה שלנו את אגדת=הפלצות בדבר רות, הנערה הקטנה, ויקותיאל לויצקי.

— יחיד שלי! — מתחננת האשה — אולי אמנם הגיעה השעה להוציא אל הבריות את האנשים האלה, מה הם ומי, ומה היה למו...

עיניה הנוגות ננעצות בי ומלהיטות את כל ישותי, והנה אני נמשך, עבד נרצע, אל קולמסי. בין כל שורות הפרצופים המשונים, העומדים בתור בכדי להופיע לעיני קוראינו בתפוצות=ישראל, — רות הקטנה ויקותיאל אולי האומללים ביותר. אך מי אני, הצעיר באלפי, שאסרב, ומה אני, בן=הזקונים לסבתא שלנו, שאעיז לשרך את דרכי אני בערב זה, כחול כנפיו, עגום עברו ונבוך עתידותיו?

.I[1]

שחר נלאה בא, מטפטף מן הסדקים, צולע ונדחק ומצטחק בצחוק יגע, צחוק תשרי. בבתים הריקים מיושביהם, הסגורים על מסגרים — היו מרקדים צללי חלחלה. בחצרות נדחות, על עליות=גג רעועות, באפלולית=מרתפים לחה היו אנשים נאנחים ונאנקים, מתחככים, אכולי רמשים וצנת=בוקר, בולעים כיחם בזהירות — להשתעל חס ושלום, חשש מפני המזיקים — ואי שם, מעבר לגדרות ולעליות, היו שטוחים שמים, כתורי אופקים שותקים, ודרכים היו אובדות בין קמטי תשרי היגעים.

יקותיאל לויצקי נצמד אל אחד הסדקים המחוירים והנושמים ושותה את האויר המצונן המסתנן אל עלית הגג. שכנו השוחט ובניו הקטנים ואשתו המעוברת, אשר יבלת לה על סנטרה, ישנים שינה חטופה ונרעדה. בלול הסמוך מזמזמות צריחות תרנגולים מצורדות וטפיחות כנפים, מפזז ריח של

[1]) פרקים I, II נדפסו במקום אחר.

שחת-שדה רענן ורעם-תותחים עמום מתאכזר, חודר לכל פנה, לכל חרך—גלום פחדים קודרים.

תינוק אחד צוח מתוך שנתו. האם, ציפה אשת השוחט, פותחת את עיניה המפוחדות ומשתיקתו בלחישה וברחמים רבים — גם לא תשכח לקנח את חטמו המזוהם. האב נחרד, זקנו מדובלל, אצבעו מרתתה:

— גזלן, הס!

ואם היא מרים׳קה, הבת הקטנה, ירטן:

— זי האָט זיך שוין ווידער צוקוויטשעט!

כשפורצה ציפה אשת-השוחט בצחוק, גידי פניה מתנפחים ומכחילים. וצוחקת היא לבתה הקטנה, למרים׳קה, ולחכמותיה. מרים׳קה הקטנה, בת-הארבע — חכמה גדולה היא, בלי „עין הרע״...

ולאחר שעה קלה שולחים את ה„גזלן״, את בנצי הנער, דרך דרכים עקלקלות אל הגויה השכנה, והוא מביא ככר לחם וקשואים לחים ומטוללים. רות, „די גרויסע מויד״, הבת הבכירה, נערה כבת ט״ו, זוחלה ויוצאה מתוך ערמת השחת ומצטרפת גם היא לסעודה. פניה נתלהטו מתוך שינה, גבעולי-שחת מפותלים בשערותיה הפזורות וידיה מלוכלכות.

— כסיל׳ציק! — קוראה היא לנער — שמא תבא גם אתה הנה! הרי אוכלים!

יקותיאל לויצקי מפנה אליה את ראשו ובעיניו הבעת-צער אלמת. ציפה רומזת לו אף היא. ימהר נא. הקשואים מצוינים.

ולאחר ארוחת-הבקר הכל משתתקים שוב, רק רות ויקותיאל, שני הילדים הגדולים, נדחקים אל פנה אפלולית ומסַפרים ביניהם בלחש. קרן נעגמה של שמש-תשרי מטַפסה מבעד החרכים ונערמה בשחת, ורסיסי אבק נלהטים ומזדהבים בדרכה. ר׳ אברהם השוחט גונח. אח-א.ח, רבונו של עולם! ציפה, האשה המעוברת, אוספת את קלפי-הקשואים המצוננים וצוברתם למקום אחד. אחר היא נוטלת את מרים׳קה על זרועותיה ומישנתה בלחישה. אַ—אַ—אַ, הצפור הקטנה, חתלתולי, נשמה׳לי שלי. אַ—אַ—אַ.

היא לוחצת את הזעוטה אל לבה ושפתיה מרפרפות במצהה. מרים׳קה היא נערה חכמה, מרים קה תישן. לא, לא. לא יבא הדוד הגבוה, לא יקח את מרים׳קה אל שקו הרחב. אַ—אַ—אַ.

והאם לוחשת למרים׳קה הנרדמה את האגדה העתיקה בדבר העז הצחורה, העומדת תחת ערשה של התינוקת. בנצי פורץ פתאום בבכי. יתנו נא לו לרדת החוצה. אייזיק בן-החיט ומיטקה גץ משוטטים ברחובות להנאתם. בנערים קטנים אין נוגעים לרעה. לנערים קטנים אין כסף, נערים קטנים אין מכיר בהם, שיהודונים הם. והוא שמע, שבגן העיר תלוים שלש-עשרה אנשים בולשביקים, ושיש שלשה אבטומובילים בעירה, ושהיום בלילה נכנסים האדומים, ושנהרג משה פינס ואמו וכל משפחת ר׳ יעקלי ממדז׳יבוזש ויצחק-

בער עושה־הכובעים ופרתו. הוא צריך לראות את כל זה. בנערים קטנים אין נוגעים לרעה.

דמעות חמות נושרות מעיניו של בנצי ונופלות על שרווליו המזוהמים המקנחים את חטמו הנוזל.

ר׳ אברהם השוחט בקול נוהם ונעצר מאד:

— לא תשתתק, גזלן? מה הוא רוצה מראשי, אל אלהי אברהם! די צרות גם בלעדיך. שתוק! נו — שתוק!

שתי המלים האחרונות נאמרו ברתיתה כלפי הילד הבוכה, שהיתה מנבאה, בשנים כתקונן, מהלומות הגונות אחדות.

ציפה, אשת השוחט, בקול מתחנן:

— מה אתה מביט על גץ שלך, השקץ, או על בן־החיט? הנך בן בעל־בית הנך, בנצי! מה אתה מתחתן עמהם?

אך הנער באחת, הנער בוכה, מתיפח ומתאנח. ר׳ אברהם יוצא מכליו, ומשום שאסור להשמיע קול הביטה, משום שהמה־לומה כשהיא לעצמה הרי היא בחזקת סכנה — צובט ר׳ אברהם השוחט את בשר בנצי. הנער מרים קול צויחה, ר׳ אברהם השוחט נבהל, מסתכל סביבו בפחד, מביט בעיני משטמה על בנו.

וציפה, שוב:

— הרפה נא מהילד. ראה נא ראה, מצא לו זמן ומקום. אח, רבונו של עולם! אַ—אַ—אַ...

דממה.

— יקותיאל, כסיל׳ציק! — לוחשה הנערה — נקרא נא הלאה.

הקריאה היתה עליו לזרא. יש לה לעלמה הקטנה הזאת עינים נלהטות, ובהצטחקה — אפשר לקרא לאור הצחוק הזה גם באותיות קטנות.

— האמנם? — מצטחקת רות, וצחוקה הפעם נראה מלאכותי.

— בחיי שפמי. גם בכתב רש״י.

אז היא צוחקת, והמלאכותיות נדפה:

— טפשוני, הרי שפם אין לו!

הם שוכבים על ערמת השחת. מרים׳קה הקטנה ישנה, ומסביב דממה. לחיה החמימה של רות הקטנה נלחצה אל ידו של הנער.

שתיקת־אימות זוחלת ועוטפת את קרקורי התרנגולות הנלחשים, את כל השאון שבעולם עם המצוקות והתלאות, רחמנא ליצלן. אוסטינא! קול צולל וסמוך של אשה מרנין משום־מה.

וההרהורים מטומטמים, ואנשים סרוחים וגונחים ומתלחשים וחרדים מקול עלה נדף.

רחמנא ליצלן!

.II

בלילה משטיף מבול של כסף את האילנות הדוממים, וצללים מקפצים בחרדה. בבנין-עץ בודד שבפנת החצר עומד יקותיאל לויצקי, וכל יצורי גוו נרעדים. שלשה חילים מזוינים סובבים בחצר, נתקלים מדי פעם בדלת הבית הסגורה על שני מסגרים, דופקים דפיקות עצומות ומקללים את הז׳ידים הארורים.

מה ארוך הליל! ודאי ערים שם, בעלית הגג, ונזהרים עם כל נשימה, עם כל זיע, והעינים מרוחבות אל העלטה ספוגת-המצוקות.

גניחה קלה באה מעלית הגג — נעורה מרים׳קה הקטנה, והיא אינה יודעת כלום, פעוטה היא, חכמה-מחוכמה. רק למה זה לא שתקה מרים׳קה הקטנה?

לאחר שעה קלה חובטים שלשה נצבי רובים לאור הירח בראשו של ר׳ אברהם השוחט, והאיש הזה מוטל על האדמה המאובקה והלחה במקצת, ושכיבתו משונה, וקולו ניחר מעט, ומתחנן:

— אבל, רחימאים, מה אתם רוצים ממני? ומה זה עשיתי לכם, אדונים רחימאים?

ככה היה מפטפט, ואחר כך נשתתק לגמרי. זה מעלה עוד יותר את חמתם, והם מתחילים לבתק את גופו בחודי-הרובים, ואנקת הבשר היהודי פולחת את ליל-החרדה.

אחר הוציאו אל ההצר את ציפה אשת השוחט המעוברת, ובזרועותיה מרים׳קה, הבת הקטנה. אולי עיניה תרוטות, ולא ראתה את גופו של בעלה, או אולי אזניה נסתתמו ולא שמעה כלום — רק יש לה לציפה אשת השוחט פוליטיקה משלה, והיא לוחצת מאד את בתה הקטנה ללבה.

נו, אולי תגיד היא, לאן טמנו את הכסף? תגיד וילכו להם. כל החילים גמרו ביניהם לעשות כלה עם הז׳ידים, יקחם אופל. גם הוא סבל לא מעט מהם. בחזית היו כל היהודים בוגדים, היו להם טליפונים חשאים. טרוצקי שלכם הארור — רוכבים אתם על ערפו של האכר, מוצצים את דמו. הז׳ידים, תפח רוחם.

ציפה אשת השוחט רועדת בכל גופה, ציפה מחייכת. היא אומרת, כי אין אצלם כסף, כי הם רק שוחטים, „ריזניקים" — הם מבינים? אמנם יש אצלם שטר של עשרים וחמשה „ניקולַאי", והם חפצים לעשות בגד חם למרים׳קה — הם מבינים? הנה החורף ממשמש. הֵה.

היא מושיטה להם את השטר, פניה רועדים ומחייכים. היא מפהקת פתאום — פוליטיקה!

החיל לוקח את הכסף ואומר, שהיא מהתלה בהם. תגיד, לאן טמנו את הכסף. הז׳ידים ערומים הם. אנחנו שופכים את דמנו בגללכם. כ ס ף !

קולו זועף, פניו מחוטטים, עיניו ירקרקות, רובו מאים. עננים כחלחלים צובאים את פני הירח השוקט. ציפה חובקת את מרים׳קה בחזקה. הרובה מכה

בראשה של האם הכאה עצומה. ציפה נזהרה, שלא תפגע ההכאה במרים'קה. אז תולש החיל את הפעוטה מידי האם, תופס אותה ברגלה השמאלית ומתחיל לחבט, מלא רציחה, את ראשה המחוכם בכרכוב הדלת הסגורה על שני מסגרים.

ציפה עומדת רגע במנוחה, אחר היא נסערת אל בתה:

— אוי, השיבו לי את מרים'קה. זאת היא בתי, — מרים'קה!

ולו ידעתם, אנשים חביבים, כמה נלעגה היתה לשונה של האשה. היא כלל לא ידעה לדבר רוסית, וזה לא נעים לשמע — — —

בקרוב היו שלש הגויות קופאות בחצר, ויקותיאל לויצקי היה עומד בבנין=עץ בודד שבחצר וכובש בגרונו אנקת=זועות, טבולת=פלצות.

— נו, מיטקה, הבה נלך, שלנו נסוגים — הז'ידים, תזנה אמם.

שני חילים יוצאים בחפזון אל הרחוב. השלישי מתעכב לרגע, כמתחשב. רות, הנערה הגדולה, אשר שמעה ואשר ראתה את כל הנעשה, יוצאה פתאום ממחבואה, ומהלכה כושל. היא נגשת אל מרים'קה הרצוצה, נגחנת על גופה.

— ממוצ'קה! — אומרת רות, וכעין יללה נחנקה פורצת מלבה. החיל תופסה בידה. היא שותקת, נשענת על יד הגבר. רות הקטנה נופלת פתאום ארצה, על אדמת החצר המטוללה — תחת מעמסו של נטל רב מהכיל. החיל משליך מעליו את רובו, ומתחיל להתיר במהירות את שמלתה של הנערה המעולפה...

אז לא משל הנער יקותיאל ברוחו. לאט, לאט יצא ממחבואו ובצעדים נזהרים קרב אל החיל, ובידו מכווץ אולר חד, כלי=זינו היחידי.

— אָה, מה? — החיל מרגיש פתאום בו, מרים את ראשו. יקותיאל אינו עונה כלום, מקפץ כהתול על גבו של החיל ומכה בצוארו — אחת ושתים ושלש, מתוך נהימה פראית, מתוך התלהבות. רגליו של החיל מתחילות רועדות ומתחבטות באדמה, וצנורות של דם מקלחות על פניה של רות הקטנה.

בחוץ היו יריות וצעקות=פרא. חיל הדיניקינים נסוג אחור. יקותיאל משחרר את גופה של הנערה ונושא אותה אל עלית הגג. הוא מניח אותה על השחת הריחנית, שמלתה קרועה עליה ופניה רטובים מדם. הוא פותח את חולצתה ומתחיל לשפשף את חזה ופניה במים קרים מתוך הדלי שמאצל.

לא ידע יקותיאל את נפשו.

— רות, רות הקטנה!

כך הוא קורא לה בלחישה, נוגע בשפתיה נגיעה קלילה ומרגיש חולשה באיבריו. הנערה פוקחת את עיניה, ידיה חובקות באהבה את ראשו של הנער— ואז היא לוחצת אותו אל שדיה הערומות והמחוממות.

ובחוץ מנסרות שירות סוביטיות:

Как родная меня мать
провожа—а—ла...[1])

[1]) ויהי בלוות אותי אמא-רחימאה...

שחר הדש בא, מקפץ בין החרכים, צנון־פאותיו, נעגם־כנפותיו, מצטחק בצחוק יגע, צחוק־תשרי...

.III

והנה עוברות שנים אחדות — שלש, ארבע שנים. כמפלצות דורסות זחלו השנים על ארצנו, רוויי מצוקות, מלחמה, עבודה. היתה השמש לוטפת את הרפש הנושן בעירה, פטפט יגון הלילות, צלצלו השחרים הטלולים בעירת־מולדתי, וגניחות יהודיות היו מתגלגלות מפה אל פה ואובדות במצעד הימים.

היו מספרים בעירה, שיקותיאל לויצקי עבד זמן רב בצבא האדום, אחר כך עבר לאיזה בית־ספר גבוה, והנה, באחד האביבים, בא אל העירה לשנים — שלשה שבועות. ימי הפסח, כמהלך חיה עליזה ורעבה, הגיחו על העולם במשובה אורבת, זוהר מצור השטיף את העירה, רוח קל, מלא גילה ובחרות, היה מבדר את שולי הקפוטות של היהודים. היהודים היו מהלכים מבית־הכנסת — רצועה ארוכה ושחורה — ידיהם לאחור, שמש צוהלת מסתבכה בסבחת־זקנם, ורוח קל היה מקפץ לעומתם, מתפתל בין בדי האילנות הערומים ומשיר על דרכו חלומות־חג.

בערב ערך הנוער שבעירה חגיגה קטנה בבית אבא גברילוב. יהודים צעירים היו מסתובבים בשני החדרים הפונים אל הגן המאופל, ועל שני השלחנות המאורכים הזריחו צנצנות וקערות וכוסות, גלוסקאות וממתקים שונים, דגים מלוחים, פומידורים גזורים בטעם. אבא גברילוב, בחור בן־שלשים, בעל דיספרופורציה איומה בין ערפו הגלוח וקולו הדק, שושנה גראנאט, קורסיסטית מסאמארה, ליובה וזינה, שתי האחיות, איסאק דימאנט, רות בת־השוחט, ש. כהן, הכנר העירוני, יקותיאל לויצקי ועוד קהל נערים ונערות, סטודנטים ולא סטודנטים, — כל האנשים האלה היו מסתובבים בשני החדרים, מדברים וצוחקים ושותקים ומעלים שאון רב. כלטיפת האם הרחוקה, כתפארת־רחמיה, כה יהבהבו בזכרוני ובלבבי מסכות הימים הצעירים ההם...

— שושנהצ׳קה, נו? — במלים רבות־תוכן אלו היה מסתער לפרקים אל הקורסיסטית מסאמארה אבא גברילוב, כלו פזיזות, זיעה, טרחה וקול דק ומתחנן.

— אוי, אבא־ניו, לא כלום! — היתה צוהקה גראנאט ומציעה, שישירו שירים, ישירו נא משירי הוולגה! היא מפנה פתאום את פניה הנאים ליקותיאל לויצקי ואדמימות פורצת מלחייה. היא שמעה, שקולו יפה להפליא. ישיר נא משירי הוולגה. וכי מעולם לא היה על גדות הוולגה?

אחר שתית הטה התחיל החלק האמנותי. בחור אחד, חסר שן קדומה, צרח אל חלל החדר את נאומו. הוא הרציא על ערכו של חג הפסח, חג האביב, ובעטיה של שנו הנעדרה היה טעם־רקבון להג־האביב. אך בהגמר

הנאום קראו הנאספים „הידד”, ואבא גברילוב הכניס, בפנים רצינים למדי, החדרה צנצנת כבירה, מלאה יין=„סאמוהון”. כל אחד שתה מכוסו, אחד המרבה ואחד הממעיט, ואחת האחיות דקלמה בקול נחר קצת את „שלש הנשמות” של פרוג. אחר—היו מחולות. ש. כהן נגן על הכנור את הואלס „ליל מי”, וכל המסובים פרצו במחולות. חוללו ואלס, פא ד'איספאן ומחולות=אוקראינה שונים. במשך המחולות הלכה הצנצנת והתרוקנה, אחד המרבה ואחד הממעיט. שתו סתם, שתו לשם „ברודרשאפט”, שתו לכבוד חג=האביב והנעורים המשעממים. ככלות המחולות ישבו הנערות, עיפות מאד, על הספסלים והכסאות ותפצרנה ברות הקטנה, בת=השוחט, שתשיר דבר=מה משירי היהודים. יקותיאל ושושנה גראנאט פטפטו הרבה וצחקו לאין ערוך. שושנה גראנאט, נערה נאה ואי=מחוכמה ביותר, ספרה ליקותיאל בפרטים מפורטים איזה מאירע מפותל, שאירע לו למאקס הקטן, בן=אחותה הבכירה, הגרה בסאמארה שלנו, על גדות הוולגה. אחר שרה רות, הנערה הקטנה, שיר אחד, שיר ערש קטן, בלוית כנורו של ש. כהן. קולה היה ערב ונמוך מאד, לכן קמה שתיקה גדולה בחדר, גם קול השיר נבלע, ורק גמגום הכנור היה דורס את הדממה.

— אַ—אַ—אַ... שרה רות הקטנה.

אַ—אַ—אַ—אַ,
אַבָּא הָלַךְ לוֹ הַכְּפָרָה,
תַּחַת עֶרֶשׂ מִרְיָם'קֶה
עוֹמְדָה עֵז צְחַרְחָרָה.

שושנה, בלחש:

— מאקסיק! — שואגת אני, מבולבלה — מה זה בידך? הנה תכנס אמא ותהרגך...

אַבָּא יָבִיא סֵפֶל חָלָב,
כַּדּוּר־חֵן וּשְׁזִיפִים שִׁבְעָה...
תַּחַת עֶרֶשׂ מִרְיָם'קֶה
עוֹמְדָה עֵז חֲבִיבָה.

אם כן, זוהי שירתה של ציפה, אשת=השוחט. חברים טובים, הישבתם לפרקים על גדות וולגה=האם בעלית הגג, נזהרים מאד, ותינוק מנמנם על זרועותיכם? רוח עגום=כנפים מטפס, מעלעל, מצטחק ומתרגז, תועה הכא והתם, מבלבל את הדממה. גזלן, הנה! קוראים לבנצי הנער, ולא קריאה היא זו, אלא לחש של סער. קול דליים מתרוצצים מנגן בקרוב=מקום, וזה לוטף מאד את הלב המיותם. אוסטינה!

אַבָּא יָבִיא מִנְחַת־פְּלָאִים,
אוֹצַר־גִּיל וְזִיו אֲגָדָה,
תַּחַת עֶרֶשׂ מַרְיָה׳קָה
עוֹמְדָה עֵז נֶחְמָדָה...

עיני המשוררת הקטנה נתמלאו דמעות, והיא התחילה שוב לטפל בכוסות ובצנצנות. הבחורים והנערות מחאו כף, ואז התחילו המשחקים השונים. אבא גבריל׳וב היה מרקד באמצע החדר איזה רקוד חסידי עם הרמת כנפי הבגד ונקישת־אצבעות.

וכך היה אומר:

אַבָּא׳נִיגּ, טַאטֶעַנְיוּ!
מַה זֶּה נַעֲשָׂה אֶת הַנְּעָרוֹת?
בָּרוֹת, בָּאוֹת, „צִימְעס" אֶתְמוֹל —
הַיּוֹם טוֹבוֹת לְ„כַפָּרוֹת".

—בראווא, אבא! — היה המחנה קורא בקול גדול — בראווא, יוסיף! בראווא, אבא!

וְהַנְּעָרִים—תַּרְמִיל פְּחָדִים,
יָם „פַארְשְׁלֶעפְּטֶע קְרֶיינְק" — אוֹקְיָנוּס!
כֻּלָּם בַּעֲלֵי מִשְׁקָפַיִם,
סְפוּגֵי רַצִּינוּת וְעַמְקָנוּת...

לֹא לְחַבֵּק נַעֲרַת־חֶמְדָּה,
לֹא לְתָמְכָהּ, לֹא לְסַעֲדָהּ,
לֹא לְנַשֵּׁק אֶת כַּף־יָדָהּ,
לֹא לִקְנוֹת לָהּ שׁוֹקוֹלָדָה...

— בראווא, אבא! — קראו המסובים ויצהלו מאד — בראווא, יוסיף! בראווא, אבא!

אַבּאנְיוּ, טַאטֶעַנְיוּ!
מַה זֶּה נַעֲשָׂה אֶת הַיִּרְשׁ בְּרָכָה׳סְ?
אֶתְמוֹל הֵצִיץ בְּרַבָּנִית,
הַיּוֹם חֲטָפַתּוּ קַדַּחַת!

רות, הנערה הקטנה, ויקותיאל לויצקי יושבים על ספסל בגן, ואלפי כוכבים היו מרחצים את עיניהם בברכת־הלילה. אלפי כוכבים מלבלבים בשמים, מעבר לגדר השתרע רחוב מתנמנם, וצללים פראים דלגו על הגגות.

אושר, אין שם לו ואחרית, תעה בעלטה, כשיר נפלא מאד התנפל ונצבת בלבבות, — מנושק כוכבים, לטוף צללים ולילה, יקותיאל לויצקי דבר דברים שונים ומגוחכים, רות היתה שותקה, וכנף אגדה אלמת היתה מרטטה עליהם וכורכה אותם בזיו געגועיה.

IV

מדי ערב היו נפגשים יקותיאל לויצקי ורות הקטנה. עתים היה צלצול פעמונים חוטב רכות את יריעת הדמדומים, מתפשט בשדות ובחריצים, נבלע בתקיעה ממושכה הבאה מבית־הנתיבות הסמוך. עתים היו שמים את פניהם מחוץ לעירה, עוברים, שלובי־זרוע, את השוק הריקני. בשוק הריקני היו פזורים גללי בקר, מכוסי קרום כחלחל, גבעולי קש ושחת, סוכות־ממכר משותקות, אוזים מחטטים, צפצופי השומר הזקן, עטוף הבורנס הכהה. עמודי הטלגרף, היוצאים מבית הפוסטה העירונית למרחקים, היו מזדקרים ומתאפללים, מחובקי זרועות ערב־אייר.

הם יוצאים מחוץ לעירה ומפטפטים. נערה, אומר יקותיאל לויצקי, אכן תראה נא לו שוב את קומתה הקטנה. אם לא גדלה הלילה?

לא, היא כשהיתה. היא לוחצת את ידו אל לבה, וקדחת דבריה פורצת פתאום ללא מעצור.

כסיל׳ציק! — אומרת רות הקטנה — תודה, תודה לך בעד כל זה. אני פוקחת את עיני לבקרים, בכל כתותיה דופקת השמש בחלוני, רוח עליז מניע את כתפי האילנות, תכלת השמים נופלת עלי ולוטפת את שערותי, והנה אני שוכבת מעט במטתי לבקרים, ועיני פקוחות. או פעמים נעור בנצי, אחי הצעיר, בדמי הלילה ורואה אותי ערה ובוכיה. „רות — מגמגם אלי בנצי — וכי השתגעת? עת לישון! עת לישון!" ככה יגמגם מתוך שנה, ואני בוכיה מרוב אושר...

הם יורדים בדרך אל מחוץ לעיר. פה צריך הוא להרימה קצת, פה פלג־אביב קטן מפריע בעדם.

יקותיאל מחבק את רגליה ומעביר אותה מעבר לפלג. כל גופה רועד, היא תופסת בחרדה את צוארו.

— אני חושבת — אומרת רות וחובקת בכל אומץ לבה את צוארו — אני חושבת, שכבר עברנו את פלג האביב הקטן.

— לא, לא, נערה! — אומר יקותיאל ונושא אותה מעט לאורך החוף האפל. הוא נושא אותה לאורך החוף האפל, עולה בשפוע ההר ומנשק בדרכו את עיניה הסגורות. — תמה אני מאד, רות, עד כמה את קטנה ונחמדה, עד לצחוק...

היא קופצת מעל זרועותיו ומתבוננת סביבה בפחד. במורד רבצה העירה שלנו, אנדרלמוסיה מצערה של בתים, חצרות, אילנות בודדים, רחובות מאובקים ומעוקמים, חלונות מטולאים. בחלונות המטולאים היתה נולדה אי שם שלהבת, רועדה ומפטפטה פטפוט צורב. כלבים היו קוראים זה לזה ברתת, שוממה מאד היתה ככר השוק, וכחצי מות פלחו צלבי המסגדים את לב השמים הכבים.

— כסילצ׳יק, חביב, נלך מפה! — מתחננה רות בפחד. — מדי ערב אנו עומדים בזה ומתבוננים בעירה שלנו, ולפעמים נדמה לי, שבית הקברות רבוץ לפנינו.

והם רצים הלאה, הלאה, כנמלטים מסכנה איומה. בעקולי המשעולים המפותלים אובדה להם העירה, וערב־אייר עוטף אותם במעטפת־בשמיו. צמ די־יד עוברים שני האנשים במשעולים המפותלים, אפלת שמים ואדמה לוטפת את האופקים הנאבדים, ואי־שם, במורד, קורא התרנגול...

—שכחתי לספר לך דבר־מה, כסילצ׳יק, — לוחשת רות בדממה גדולה — לפעמים נדמה לי, שאסון אורב לנו, מקשקש בשנים ומעות עיני־פחד.

— בבקשה, רות! — אומר יקותיאל לויצקי וצוחק מאד — אל נא תשתטי, אם לא יקשה לך הדבר...

—... מקשקש בשנים ומעות עיני־פחד. אני הייתי נערה כה פשוטה ומגוחכה, ככל הנערות בעירה, והנה עכשיו כל לבי לך, אתה נושק פעמים את עיני או לוטף את שערותי, הערב נוטה עלינו ומתפלש לרגלינו... אני חושבת, שהייתי יכולה עכשיו לשיר בשירים או לכנר בכנור, כאחד האמנים הגדולים...

בעקולי המשעולים המפותלים נפתחה להם כתאום העירה. שמים אפלים, ללא כוכבים ונהרה, תלויים מיואשות על העירה — ככנפי העורב האפלות. זעיר פה, זעיר שם רעדו שלהבות בודדות, בחלונות ובבתים. שממון כהה מתפשט בעירה...

כרסיסי גשם ירקרק עטה פתאום הערפל על המורד ויצבת את העירה בצבת סנוריו. נבלעה העירה בערפל הירקרק — השלהבות, החלונות המטולאים, נביחות הכלבים הרוטטות. רות נלחצה מאד אל יקותיאל לויצקי.

כסילצ׳יק! — אומרה הנערה — אם לא יחידים נשארנו בעולם...

יקותיאל שתק. עטופי קבר ירקרק עמדו שני האנשים במשעול המעוקל.

V

עכשיו אספר לכם את דבר מות רוחמה הזקנה. רוחמה הזקנה, אמו של יקותיאל לויצקי, באה לעירה כשני חדשים אחר התונתם של רות ויקותיאל. וכעבור שני חדשים אחר בואה, בערב־חשון סומא, מתה פתאום רוחמה הזקנה. יקותיאל היה אז חולה במחלת הטיפוס...

רוחמה הזקנה היתה אשה מוזרה מאד. ספרו בעירה, שהיא הובאה לבית

יקותיאל ורות מבית-החולים ללקויי הרוח שבעיר הפלך. אחרים ספרו, שהיא באה מעירה רחוקה שבוואהלין העליזה, והנה היתה יושבה רוחמה הזקנה ימים וערבים ללא זיע, ובשני החדרים הקטנים התנוססו חייהם של רות הקטנה ויקותיאל לויצקי.

— חביבי שלי! — היתה אומרת רות — אני חושבת, פרח נפלא פורח עתה בלבבי, ואני שרה לעתים קרובות שירים אשר אין להם שחר.

ואמנם, רות הקטנה היתה מטפלה בעבודת הבית, ושירים שונים, עליזים ופראים, היו מתפוצצים בחדרים. יקותיאל היה יוצא לו לבקרים לרגלי משרתו והוזר בשעה הרביעית אחר הצהרים. עיני אשתו הקטנה היו זורחות אז לעומתו, והיתה נלחצת אליו ברוב מרץ. רוחמה הזקנה היתה יושבת ושותקת. היא היתה שותקת כל הימים.

אחר בא הסתיו, גשמים הציפו את המורד, ומטלית שממון רטובה עטפה את קרחות האילנות. בתחלת-השון חלה יקותיאל לויצקי במחלת הטיפוס. מחלת הטיפוס התהלכה אז בארצנו וכרסמה בשנים זועפות את שורות האנשים היגעים. רות הקטנה חדלה לשיר בשירים, רוחמה הזקנה היתה יושבה אל מטת בנה ושותקה, ורות היתה מתרוצצה בחדרים, בבתי הרופאים, באפותיקאות.

בערב אחד מתה פתאם רוחמה הזקנה, והדבר אירע כך. מבעד החלונות המשועממים זחל הערב אל החדר, הערב העמיס על העירה את חלודת-אפלוליתו, ורות הקטנה, המומת פחד אין-אונים, התלבטה אי שם בחדר הצפיה של הרופא העירוני. דלקת המחלה רקדה במוחו של יקותיאל, ורוחמה הזקנה שישבה אל מטת בנה הקשיבה רב קשב לדברים המשונים, שהיה יקותיאל צורח אל חלל החדר.

— איש שוטה, — אמר יקותיאל לויצקי בקול גדול ויפנה למי שהוא — איש שוטה, גרופית של שקמה! רב פרצופים וגלגולים, אתה מפנה אלי חלילה את מסכות פניך. הנה באת אלי בדמות איש-שיבה, גבות עיניך נזעמות מאד, ובינה מזנקה מקמטי מצחך. נעלי רגליך בלות ומטולאות, ואבק שלמותיך מרנן את שירת הדרך הרחוקה. אך הנה כל זה—עורבא פרח, ואת אבק שלמותיך קנית מחיר אסימון מאת אחד העוברים. הוי איש שוטה, איש גבעון! הנה באת אלי בדמות נערת-דמיוני, ואפל היגון רועד בעיניך. את הרכנת את מלא קומתך הזקופה על ערש חיי, את זיפת אלי את העגומה בבנות-צחוק, את נשאת אלי את הצורבת במתנות בנות-חוה — הוי, איש שוטה, הערום באנשים!

כאלו וכאלו היו צעקות יקותיאל למי שהוא, ואחר קמה דממת-מה. ערב סומא, ללא יהב, לחך את צללי החדר הקפואים. זעירה היתה צהלת העששית הכהה, עלטה פטפטה בזויות...

אז קמה פתאום רוחמה הזקנה ממקומה ותתהלך בחדר הנה והנה. זה היה משונה ואיום מאד — רוחמה הזקנה היתה יושבת לה ימים וערבים ללא זיע, היא היתה יושבה לה ושותקה... אחר ישבה רוחמה אל מטת בנה החולה ופהוק רחב עות את קמטי פיה. פרא מאד ונסער היה מראה האשה המטורפה, והנה

התחילה פתאום לשיר, בישבה אל מטת בנה, את שיר הערש לקטנים, אשר שרה לה אמה ואם־אמה בוואהלין העליזה, בשפוטובקה המהוללה.

אִין אַז אִיך וָואלְט גֶעהַאט דֶעם קייסֶערְ׳ס מְלוּכָה,
וָואלְט מִיר נִיט גֶעוֶוען אַזוֹי גוּט אוּן אַזוֹי נִיחָה,
וִויא דוּ מַיין קִינד, מַיין שַיין
וָואלסט זַיין אַפְּרוּמֶער אוּן אַגוּטֶער,
וֶועט מֶען זָאגֶען אַף יֶענֶער וֶועלְט:
לָאזְט אַרַיין דֶעם צַדִיק׳ס מוּטֶער...

— נדור נדר, יקותיאל לויצקי! — אמרה האם הזקנה — אם תקום מחליך הקשה, והיית כלך לאלהינו בשמים. נאום האשה, רוחמה בת יקותיאל, הולכת אני בדרך הארוכה לבלי שוב, וערפלי הנצח יהבקו כיום את נר נשמתי הנהלאה!

— נדור נדר, יקותיאל לויצקי! — קראה האשה הזקנה ותצעק מאד — והיה בקומך מחליך הקשה, והיית בן נאמן לאבינו בשמים. אבינו בשמים לוטף את כל הלבבות הבאים אליו, אוי ואבוי, הוא סובל את כל מכאובינו, וזוהר רחמיו כזוהר שבע השמשות...

— נדר! — אמר יקותיאל לויצקי ויתחלחל: — כמדומה לי: מי שהוא דופק בחלון.

— אוי, אוי ואבוי! — התאנחה רוחמה. בקול דממה דקה, קול הולך וכבה, היתה מנהמה את המזמור הוואהליני העתיק. לו גם היתה מלוכת הקיסר ברשותה, לא טוב היה לה ולא ניחא, כהיות ילדה וזהרה איש מאמין וישר. אז יוגד בעולם ההוא:

— פנו דרך לאמו של הצדיק!

אחר גנחה מאד ותשתתק. ובחלון התדפקה פרנויה, המלכה הירוקה, אלילת השגיונות. תלויה ומסתבכת בזנב הנדר והדממה, באה פרנויה החדרה ותקפץ אל מחו של יקותיאל.

— נדמה לי: את האלהים חזו עיני! — מגמגם יקותיאל מתוך שינה. רוחמה ישבה אל מטתו ללא זיע. ערב חשון סומא התפשט בחדר, רבץ בזויות, זחל אל תחת רהיטי החדר. זעירה היתה צהלת העששית הכהה...
כוכבים גלמודים רעדו נוגות במרחקים.

VI

ככלה יחידה נשקעת היא בלבב, פרנויה, — כנערת־אהבים, אשר יכמהו לה חיי האדם הבודדים. בהמון ספרי־הכלת, ספרי־הספרים, חקקום ישישים

ונשיאים, מרקדים צללי תעתועיה. בימי הילדות העתיקה, בפאות הרבי העגומות, באש מנגינות סבא עם השחרים האפורים, באבק בתי התפלה השוממים — נסוך רעל פרנויה. הנה באה אליך מנחת-אושר קטנה, עזוז העמל מלהיט את שריריך, עיני נערה אהובה מחממות את שרשרת הימים הצועדים— והנה פגעה בך פרנויה, המלכה הירוקה, אלילת השגיונות, לחכה את מנחת האושר הקטנה. אתה נרצץ הכא והתם, כחיות-טרף יקהלו אליך הימים הישישים, האותיות המאובקות...

— ...ובעיר זינקוב רבתי היה מורנו ורבנו, רבי יצחק-מאיר זצ"ל, מושל בכפה, והיה רשע אחד ומוסר בזינקוב העיר רבתי, והביא הרבה פורעניות וארנוניות על אנשי העיר, הסוחרים התמימים, ואזלת יד, והגיעו המסים עד נפש...

ליל טבת מחולל בחוץ את מחולותיו המשולגים, אנדרלמוסיה של צללים ודממה מקפצה בבית ה„שטיבל", נר רועדה סוטרת את פני האנשים המגובנים, המסובים אל התנור החם, צנועה ומבוישה תלויה אי שם הפרוכת המאופללה, וכפני-מת יפאו פני העמוד המאובק בבית ה„שטיבל".

— ..ואזלת יד, והגיעו המסים עד נפש...

— אוי! — פורצות אנחות סביב המספר, רבי למך כץ, מרעידות את השלהבת הצרורה וגועות באפלולית ובדממה.

— ויבאו אנשי העדה, הסוחרים התמימים, אל רבי יצחק-מאיר הזינקובי, וישאו את קולם אליו בתחנה גדולה מאד לאמר: פלל נא לאלהינו, מורנו ורבנו, צדיק כל הדורות, וישלח נא מיתה משונה וכל חלי רע ותוכחה רבה על ראש הרשע והמוסר, אשר תבער בו אש השדפוי והכליון, ותבא נא עליו המארה הגדולה, וישמד פה אחד ולעולם ועד!

— וע—ד—ד—ד... — מתדפק ליל הטבת המשולג אל חלונות ה„שטיבל" הנמוכים. ליל-הטבת מחולל בחוצות, מערם ערמות-שלג קודחות ומפזרן כהרף עין, צורח על הגגות, בחלונות, מנגן בנימי הגדרות הרעועים וקופץ לשמים.

— אז דרך רבי יצחק-מאיר את עיניו למעלה-על ויצטחק בצחוקו העליון, צחוק האושר והחורון, וישתוק שעה ארוכה. ואנשי העדה הטו את אזנם מאד ויקשיבו רב קשב, אך שתק הצדיק הגדול וצחוקו העליון היה נטוי לאלהים... „קינדערלאך" — לחש אז הצדיק ברחמים רבים — „הנה לקוב לקחתוני, ואני ברך אברכהו!".

— אוי, אוי, אדון העולמים! — פורצות שוב האנחות בשטיבל, ורבי למך משפיל עיניו ומשתתק. להב הנר הזעום מטפס בזקנו המכוסף, נתקל בחטמו הכביר ונאבד בין קמטי מצחו המיוששים...

— ויהי היום, יום חורף בוער, והרשע המוסר מהלך בדרכו הרעה אל בית הפריסטאוו שמחוץ לעיר זינקוב, ברחוב הגויים, וגליונות-המסירות מרשרשים בכיסיו — גליונות ארוכים, כתובים מפנים ומאחור דברי לעז ובלבולים על אנשי העדה... והנה בעברו על בית בודד בקצה העיר, וקול קורא לע.רה

הגיע לאזניו, קול מחריד ופילה נפש. אז נכנס הרשע אל הבית הבודד, והנה שם אשה אלמנה הרה ללדת, ובבית גדל הכפור עד אפס מקום, ושלשה ילדים יחפים וערומים מתרוצצים בחדר וצועקים: לחם! אז הסיר הרשע את מעילו החם ויכסה את האשה ההרה ללדת, וימהר אל היער הסמוך ויאסף גזרי עצים ושבבים רבים...

דלת ה„שטיבל" נפתחת פתאום בלאט, ולילי־טבת מתפרץ החדרה בעוז משיבתו, מעלעל בפרוכת האפלה, מסעיר את כתות הצללים בזויות, נושב בפני האנשים המסובים אל התנור ומכבה את העששית הדלה. עלטה אלמת משתררה ב„שטיבל"... רות, האשה הנוגה, עטופת מטפחת צחורה ורסיסי שלג קודחים, מופיעה בדלת, ורגליה הכושלות חותכות רגע את עלטת ה„שטיבל".

— יקותיאל! — קוראה רות אל העלטה ויאוש משבר את קולה—יקותיאל, כסילצ'יק!

מדי ערב מאחר יקותיאל לויצקי שבת את האנשים האלה. מדי ערב מביאה אתה רות את ליל הטבת המשתולל אל אפלולית ה„שטיבל". כקסום קסם נמרץ מאזין יקותיאל לספורים המשונים ודברי המעשיות שהיו מלבלבים כאזובי הטחב בשולי ה„שטיבל" העתיק עם הערבים המשולגים. דמיונות מתעים התרוצצו במחו, צדיקי האומה הגדולים, אנשי המופת, בעלי השטריימלים הקדושים, קפוטות־המשי ופוזמקאות־הפלוסין, הצדיקים המהוללים מזינקוב וליבוה, מטשרנוביץ וקוצק, מטאלנא ובראצלאב — קמו ונזעקו מול עיניו המתנוססות מערמות הקמיעות והפתקאות — הפרחים הלוהטים, שפרחו בעזובת עירותינו, ברחובות המאובקים והעגומים של הדורות הקדומים. יין הקבלה, היין המשומר, תסס אז בלבבות...

— יהודים, גפ־ור! — אומר ר' למך כץ. עוד רגע, והשלהבת המקפצה מישבה לתחיה, סוטרת את פני האנשים המקומטים והפראים. תהומות־פהוקים מבקעים לחצאים את פיות היהודים, רות הקטנה, כמצורעה, יושבת נדחה על חודו של ספסל בזוית ה„שטיבל", עיני יקותיאל מתנוססות...

— לילה טוב, לילה טוב! — אומרים היהודים זה לזה, מנשקים ברשלנות ובמסירות את מזוזת הדלת ונבלעים בין רסיסי השלג המחוללים. ר' למך כץ, עמוס מקל כבד ואדרת „טחורין" חמה (מימים שלפני המלחמה) מפלס לו נתיב אל ביתו שבקצה רחוב רוזה ליוכסמבורג. בביתו היתה מחכה לו אשתו, יוכבד כץ, גברת זקנה ונמוכה, בעלת כרס כביר. היא היתה עומדת בחדר־הבשול ועיניה הנלאות והמנמנמות היו מתבוננות מאד במיחם המתדמזם, שהיה מרתיח והולך, וחוטם ארובתו היה משורבב אל הלוע שבתנור. המיחם היה שר את שירתו רבת־הפזמונים, ועגול־עיניו שמתחת לכרסו היה יורק זיקי־אש מסנורים.

רצועות־הבל לבנות התחילו פורצות מכתפי המיחם. הגברת יוכבד כץ הסירה את הארובה והתמה את החור הלוהט בפסת־ניר. היא פהקה רגע, ואחר תקעה בניר המתנוסס את אצבעה.

— הופ! — אמרה הגברת יוכבד כץ, הרימה את המיחם ותציגהו בתנועה רגילה על השלחן הקטן שבחדר־הבשול.

VII

זה לי ימים מצער, אשר תכפו לי פגישותי הצורבות את יקותיאל לויצקי, הגואל השחור. בדרכי האבק המחוממות, המתוחות בין עירה לעירה, היה נפגש לי האדם הנודד הזה. אותו קיץ תעיתי למכביר בדרכים האלו, אני חזרתי בעירות ובקשתי את ימי ילדותי, ואת הנערה אשר אהבתי בימי ילדותי. אני חפצתי למצא את חרות־הלבבות בין אבני העירה החמות. והנה— ראיתי שם רב מדי קברים ומעט מדי צחוק.

ככה הייתי פוגש את יקותיאל לויצקי, הגואל השחור, ופעמים הייתי נטפל אליו. זהב השמש הצבה היה כורך באדישות את חותם־צעדינו בדרכים המחוממות. אילן־סרק היה מזדקר ערער בצדי הדרכים, חוצה לשנים את יום הקיץ המזוהל. אנו צועדים במנוחה רבה ומפטפטים קמעא.

— לאן, יקותיאל? — שואל אני, אף אם אדע, כי הדרך מובילה מסטארוקונסטאנטינוב לקארסילוב, אף אם אדע זאת ברור מאד.

— לאלהים!—עונה יקותיאל קצרות בהתלהבות ושלא מן הענין. קרון־אכרים מתגלגל בעצלנות לעומתנו, תמרות־אבק מעננות אחריו את העולם, אנו צועדים בתמרות־האבק, והאילן שבצדי הדרכים נגח עלינו, לוטף את השמים בהמון ידיו הירוקות.

ככה תעינו שנינו, אני ויקותיאל, בדרכי האבק הצורבות, מחפשי האפס שנינו. במסבתו של יקותיאל הייתי חש את עצמי משום־מה נער פוחז ומגוחך. השמש היתה זוחלה עלינו כבחלום, חסילים וחגבים רבים היו מצרצרים בעשבים, בפרחי השדה התפלים והצנועים. זר היערות הכחלחל היה לוהט באופקים, ביערות היתה כלואה הדממה — בת־המלך, אשר קסמי המכשף הרע כלאוה בארמון־הבדולח.

פעמים שוכב יקותיאל על מטלית־הדשא, מדריך עיניו השמימה ונשקע בתפלה ארוכה ומשעממה. אני שוכב על ידו ושותק — או מזמר בחשאי איזה פזמון עליז, מריפירטוארו של עקיבא קרץ, ידידי ואיש עמיתי, הלץ והבדחן הגדול, אהוב הנשים והטף. במסבתו של יקותיאל הייתי מרגיש את עצמי משום־מה כאחד הנערים הפוחזים. הוא, עקיבא קראץ, היה שר, למשל, יהודית את הרומנסה המפורסמה: "Молчи, грусть, молчи". בנוסחא שכזו:

שְׁוַויג, צָרָה, שְׁוַויג —
נִיט טְשֶׁעפֶּע דִי אַלְטֶע לֶעבֶער...

ופניו היו אותה שעה כה אומללים, עד שנקל היה להתפקע מצחוק. אני בליתי שעות רבות, שעות מאושרות, את עקיבא קראץ, ידידי ואיש

עמיתי. עם ערב היינו נכנסים, אני ויקותיאל, לאחד הכפרים. הנערות וה„פּרוּבִקים" היו מתלוצצים זה לעומת זה, מנגנים בהרמוניקה ושרים. שרים היו במקהלה, בזהירות היה נוטל רוח הערב את השירים הנפעמים ומפזרם בשדות המתאפללים.

והנה נכנסנו, אני ויקותיאל, אל הכפר. השמים היו הולכים וכבים, כעל במת התיאטרון. העדר הנה זה בא, רב מלנכוליה היה מצעד הפרות, כבשים היו מתגודדות בבהלה, הרועה, זקן בעל-צורה, וכלבו היו המאספים למחנה. האבק התנשא על, התערב בגעיות ובצויחות, כסה את זמר ההרמוניקה ואת כל העולם.

אם היה חלון פתוח בקרוב-מקום, היה יקותיאל עומד לעומתו וקורא איזה פרק בתהלים. הוא היה קורא ומתנועע, כנפות הפידזַ'ק שלו התעופפו סביבו. הוא היה צורח את הפּתוס הביבלי אל החלון הפתוח ברוב עצמה וחרון:

אַל תִּרְחַק מִמֶּנִּי, כִּי צָרָה קְרוֹבָה —
כִּי אֵין עוֹזֵר...
כַּמַּיִם נִשְׁפַּכְתִּי וְהִתְפָּרְדוּ כָּל עַצְמוֹתָי,
הָיָה לִבִּי כַּדּוֹנָג, נָמֵס בְּתוֹךְ מֵעָי.

הוא היה קורא את הפרק עד גמירא, ואחר היתה מזמינתנו לפרקים איזו אכרה זקנה ומשקתנו נאד חלב מצונן. לפעמים היינו נשארים לשם לינה. על ערמת שחת שבחצר היינו שוכבים שנינו פרקדן, מתבוננים מאד בטפות הזהב המנמנמות. שירים נפעמים היו לוטפים אז את העולם, צרצר פטפט בשחת, נעירת-סוס היתה נשמעת מאצל בדממה...

פעם באה אלינו רות הקטנה. אנחנו שמענו את קולה, חציו תמה, חציו נסער:

— וכי פה הגואל השחור? וכי פה הגואל השחור? — שאלה רות את מי שהוא, ואחר נכנסה אל החצר ונגשה אלינו.

— יקותיאל, כסילצ'יק! — קראה רות בלחש ונגשה אלינו — אכן מצאתיך, כסילצ'יק...

— הנה באת אלי בדמות נערת-דמיוני, — אמר אז יקותיאל לויצקי ותמך את ראשו בזרועו — הוי, איש שוטה, איש גבעוני! אתה לובש את שמלתך הישראלית ומשבץ בעיניך העגומות את המושכת בהבטחותיך. אתה מפוצץ את חיי הקטנים, מפוצץ אתה...

— ממני והלאה, ממני והלאה! — אמר יקותיאל וישתתק, ולא דבר עוד כל דבר. אז שכבה אתו רות על ערמת השחת ונשקה את פניו בדממה גדולה. לי אמנם נדמה, שהיא התיפחה מעט. קריאות התרנגולים התחילו מגרשות את ליל-הקיץ הקצר, הלבנה, כסוס נבהל, קפצה לצד שמאל, שחר נלאה בא, רץ בדרכים הנעלפות, האפיר את האופקים...

— פרנויה! — אמרה רות הקטנה — את לקחת מאתי את אישי, את יקותיאל לויצקי. פרנויה, האיומה בצרות!

ואני, בנימין הרביעי, הנער המגוחך והפוחז, הסובב בעירות ובדרכים, שמעתי את התפלה הכי משונה, אשר שמעו אזני בימי חיי.

— פרנויה! — אמרה האשה — יום חדש ממהר אלינו, מתמוגג לחש הלילה, רוח עליז מהלך בשדות, מרטט בעשבים ומפזר את הכוכבים המתים.

הרבה דמעות פרצו מעיניה של רות הקטנה ונבלעו, כטפות=גשם, בערמת השחת.

— בבקשה, פרנויה! — אמרה האשה — אני הפצה להיות את אישי, את היהיד שלי, אולי תקחי גם אותי אליך. כשפחה נאמנה אהיה לך, פרנויה...

אז ראיתי את פרנויה, המלכה הירוקה, אלילת השגיונות. היא באה ותתצב על ערמת השחת. קריאות=תרנגולים נמרצות עטרו את המלכה הירוקה, רוח=שחרית לחך את פניה, דלקת האופקים הקרירים הסתבכה בשמלתה.

— נדמה לי: את אלהים חזו עיני... — גמגמה רות הקטנה והשתתקה. אני קפצתי ממקומי ואצא את החצר. יצאתי מן החצר ואלך בדרך המובילה מסטארוקונסטאנטינוב לקארסילוב. בקארסילוב, ידעתי, נולד אבי, אבי=אבי, ואֲבִי=אֲבִי=אָבִי. לשם באו אבותי ראשונה, לפני מאה שנים ויותר, מק"ק פראג, העיר והאם בישראל.

שנת 1929.

שירים

שאול טשרניחובסקי

בַּר־כּוֹכְבָא

דרמה בת ארבע עלילות

הנפשות:

שִׁמְעוֹן בַּר־כּוֹכְבָא — עלם בן עשרים בתחלה, אחרי־כן כבן 30.

רַבִּי עֲקִיבָא בֶּן־יוֹסֵף — זקן.

רָחֵל בַּת כַּלְבָּא־שָׂבוּעַ — אשת רבי עקיבא, סמני יופי מקודם.

חֲבִיבָה — שומרונית צעירה, יפת־הרים פראית.

שִׁמְרוֹנִי זָקֵן — אביה של חביבה.

רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן־תּוֹרְתָא
רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי
רַבִּי יוֹסֵי בֶּן־קִסְמָא
פַּפּוּס בֶּן־יְהוּדָה
רַבִּי טַרְפוֹן
} חכמים.

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ הַגַּרְסִי — תלמידו של רבי עקיבא.

בַּר־דְּרוֹמָא — צעיר.

רוּפוּס
מֶטֶלוּס
מַצְבִּיא חַיִל
} רומאים, שרי צבא.

שַׁמָּשׁ

נַעַר מְשָׁרֵת

הכמים; זקנים וצעירים, נשים וטף; יושבי כפר; מנגנים; נערים; בתולות; חילים יהודים; חילים רומאים; פליטים; מצביאי חיל בר־כוכבא; ראשי גדודים ושליחיהם; תלמידי־חכמים.

הזמן: שנות 130—135 לפי המספר הנהוג.

עלילה ראשונה

מעמד ראשון

כפר בהרים, ערב. אנשים ונשים, זקנים וטף. קול חצוצרה: אות להכנס חילות **רומא** לקסרקטי־
חילים מזדרזים אל המחנה.

אחד היהודים

רָאִיתָ עֶגְלֵי אֱדוֹם?

יהודי שני

מְפֻטָּמִים!

יהודי שלישי

אַלּוֹנִים מַמָּשׁ.

אשה

כָּאֲרָיוֹת! לֹא?

יהודי רביעי

אֲבָל רְאִיתִים וְגַם לֹא בְכָךְ:
מִצְּבָאִים קַלּוּ אָז וּמֵאַרְנָבוֹת...

יהודי ראשון

לֹא עוֹד שָׁכַחְתָּ פֻּלְמוֹס קֵיטוֹס? [1]

יהודי רביעי

לֹא!
זָכַרְתִּי יְמֵי פַּפּוּס וְלוּלְיָנוֹס[2].

יהודי שני

עַל גַּבּוֹ חָרְשׁוּ לוֹנְכִיּוֹת: „לֹא תִשְׁכָּח!"

---

[1] קיטוס Quietus, עמד בראש הצבא.

[2] לולינוס ופפוס עמדו בראש המרד בלודקיה בימי טריגוס – 117.

יהודי רביעי

בְּלוּדְקִיָּה הִדְבַּקְנוּם פַּעַם; הֶרֶה
אָז נָסוּ אֶל מִנְהָרָה – טוּרְמָא אֶחָת.
טְרַיַּנוּס [1] שְׂחִיק־עֲצָמוֹת טֶרֶם בָּא.

יהודי ראשון

וְסוֹף דָּבָר – נַסְתֶּם.

יהודי רביעי

כֵּן, אִלְמָלֵא אַתֶּם,
כָּל רוֹדְפֵי־שָׁלוֹם, הוֹי...

אחד הזקנים

לֹא רוֹדְפֵי־שָׁלוֹם;
אֵין לִדְחֹק אֶת הַקֵּץ.

אחד הצעירים

הַקִּצִּים כָּלוּ
כְּבָר כֻּלָּם, אַבָּא!

זקן שני

חֶבְלֵי הַמָּשִׁיחַ.

זקן ראשון

מָשִׁיחַ טֶרֶם בָּא.

יהודי חמישי

לוּ קַמְתֶּם אַתֶּם!
בְּלוּדְקִיָּה, בְּלוּב [2] הִזְדַּיֵּן כָּל הָעָם,
בְּסַמּוּס אִי הַיָּם, בְּקַפְּרִיסִין [3] חֶרֶב
לַאדֹנָי וּלְפַפּוּס מָרְקוּ שָׁם,
וְאַתֶּם מָה?

---

[1] טריינוס במלחמותיו בארם־נהרים (114) כבש את בבל ואת ארמניה והגיע עד אקטסיפון בירת פרתיה.

[2] היהודים מרדו גם באפריקה (בלוב), והרגו לערך ר' אלף איש(?). בראשם עמד לוקאס הוא אנדריאש.

[3] בקפריסין עמד בראש היהודים ארטמיון והחריב את סאמאמיס.

אשה

הַשֵּׁם יְרַחֵם!

אחד הצעירים

כֵּן,

כֻּלָּנוּ צְרִיכִים! אַךְ אֲגֻדָּה אֶחָת.

זקן ראשון

כְּבָר הָיָה מַעֲשֶׂה: בְּלוֹעַ הָאֲרִי

וְקוֹרֵא מִצְרִי מִפֵּשׁ הִכְנִים רֹאשׁוֹ.

זקן שני

כֵּן, בַּמֶּה דְבָרִים שָׁם אֲמוּרִים, בְּקוֹרֵא...

יהודי ששי

רְאִיתֶם הָאֲרִי!

אחד הצעירים

עוֹד יָבוֹא יוֹם...

צעיר שני

גַּם קָרוֹב הוּא...

זקנה

אַל תִּפְתַּח פֶּה לַשָּׂטָן,

אחד היהודים

שָׁמַעְתִּי אוֹמְרִים: בְּאֶשָּׁא, בִּשְׁפַרְעָם...

יהודי שני

בְּלוֹד, בְּיַבְנֶה, בְּגִמְזוֹ וּבִתְקוֹעַ... [1]

אחד הזקנים

מֶה הָיָה בְּלוֹד?

אשה

מֶה הָיָה שָׁם?

---

[1] בשנת 132 היו בכל יהודה חבורות וכנופיות קטנות במערות ובמנהרות ובכל מקום סתר הכניסו כלי מלחמה ושמה נאספו גם אנשי חיל, שהיו מתנפלים על חילות רומא.

(נכנסים חילים רומאים)

ראש המשמר

מַה קּוֹל הַצְּוָחָה? אִישׁ לְבֵיתוֹ, יְהוּדִים!
הִזָּהֲרוּ תֵּכֶף וּמִיָּד!

(העם ממהר ומתפזר)

הוֹי, הוֹי, הוֹי!
בְּזוּיֵי עָם! כְּקוֹרְאִים מַמָּשׁ! גַּר־גַּר־גַּר...
עַל מָה נִדְבָּרִים הֵם?

אחד החילים

בְּאַקְטֵסִיפוֹן
גַּם כֵּן; אֵין אִישׁ בַּמַּחֲנֶה מֵבִין כְּלוּם.

חיל שני

אֵין שָׁלוֹם! שׁוּב, שָׁמַעְתִּי, אוֹמְרִים: הֵם
מִתְגּוֹדְדִים גְּדוּדִים בַּמִּנְהָרוֹת סָבִיב,
מִתְנַפְּלִים עַל חֲיָלוֹת עוֹבְרִים.

חיל שלישי

אָכֵן,
מִטּוּרְנוּסְרוּפוּס צִיר שָׁלוּחַ אֶמֶשׁ
בָּא, הֵבִיא מִכְתָּב אֶל הַקֶּנְטוּרְיוֹן
לְהַחֲזִיק מִשְׁמָר.

חיל רביעי

אוֹמְרִים: גַּם בַּגָּלִיל.

חיל חמישי

וְגַם בְּשֹׁמְרוֹן, שָׁם חֲבוּרוֹת קְטַנּוֹת,
בִּמְעָרוֹת הָרִים הֵן נֶחְבָּאוֹת.

חיל שני

וְגַם
בְּסוּרְיָה, אוֹמְרִים, נִרְאוּ אוֹתוֹת מֶרֶד
וּשְׁאָר פְּרוֹבִינְצִיּוֹת־הַמִּזְרָח גַּם כֵּן[1].

[1] היהודים מרדו גם בנציבין, בנהרדעה וחדיב.

חיל שלישי

יִמַּח שְׁמָם שֶׁל בַּרְבָּרִים! כְּבָר אֲנִי
אָמַרְתִּי: דַּי לִי, אָשׁוּב בַּיְתָה לְאַרְצִי,
כֵּן, אֶל הַמְּנוּחָה וְאֶל הַנַּחֲלָה.

ראש המשמר

וְאֶל
הַזְּקֵנָה, הֵן?

חיל שלישי

הֲלֹא אִם כַּךְ – הֲלֹא
לֹא יַרְשׁוּ גַּם לַזְּקֵנִים לָשׁוּב בַּיְתָה?

ראש המשמר

לֹא, לֹא יִתְּנוּ...

חיל שלישי

תִּפַּח רוּחָם!

ראש המשמר

נֵ֫לֵכָה!

(הולכים)

מעמד שני

כרמי עין גדי, גבעה לא נבוהה

נכנסות בתולות כנופיות כנופיות, מהן לבושות יפה עם תכשיטים, מהן במלבושי כפר, רועות, שומרוניות.

כנופיה ראשונה

אֲנַחְנוּ הָרִאשׁוֹנוֹת – רֵיק הַגֶּבַע!

כנופיה שניה

אֲבָל אַחֲרֵינוּ! כֵּן!

כנופיה שלישית

גַּם אָנוּ פֹּה.

כנופיה רביעית

מתפזרות. צחוק, פטפוטים, שירים, אחרי־כן דממה, הבתולות מתבוננות זו בזו.

שָׁלוֹם, רְעוּתָי!

כלן

שָׁלוֹם! שָׁלוֹם!

אחת

יוֹנָתִי, תְּנִי לִי מַרְגָּלִיּוֹת.

שניה

אֲחוֹתִי, תְּנִי לִי שַׂהֲרוֹן.

שלישית

הֲתִתְּנִי לִי אֶת תַּכְשִׁיטָיִךְ?

רביעית

יָפָתִי, אָנָּא אוֹתָהּ עִיר...

חמישית

מִי רוֹצָה שָׁבִים?

ששית

בָּתֵּי נָפֶשׁ!

שביעית

מִי תִתֵּן תַּחַת פְּתִיגִיל חֵת?

שמינית

הֲיֵשׁ כַּאן רוֹצָה בְּאֵזוֹר קְפָּרוֹס?

תשיעית

אֲנִי, אָנִי!

שמינית

הֲרֵיהוּ לָךְ.

עשירית

וְלִי מִטְפַּחְתֵּךְ! לִי מִטְפַּחְתֵּךְ!

אחת־עשרה

תִּלְבַּשְׁת רוֹעָה?

שתים־עשרה

לִי, הֶאָח!

וְאַתְּ מָה, מַה תִּקְחִי אַתְּ תַּחְתֶּנָּה?

אחת־עשרה

אֶת הַחֲגוֹרָה וְאֶת הַמְּעִיל.

שלישית

אֲבָל יָפָתִי בִּפְנִינָיִךְ!

שניה

מַה יָּאֶה לִי הַשַּׂהֲרוֹן!

אחת־עשרה

מִי מִלֵּל לִי, כִּי כַךְ הוֹלְמֵנִי!

שלישית

זֶה שְׁבִים הָרוֹעוֹת!

אוֹי! אוֹי! אוֹי!

מִי יֹאמַר: לֹא בַת־שׁוּעַ אָנִי?

בתולה לבושה כשומרונית

כְּלוּם לֹא שֹׁמְרוֹנִית? אִמְרִי אָתְּ!

הוֹי, רַעְיוֹתַי!

אחת־עשרה

לֹא יָדַעְתִּי

כִּי כֹה לִי יָאֶה זֶה הַמְּעִיל!

בתולה בלבוש טבחה

וְכִי כַךְ טַבָּחָה?

בתולה בלבוש כובסת

וְכַךְ כּוֹבֶסֶת?

קולות

הַסֶּינָה, רִיבוֹת, נָא הַסֶּינָה!

הוי, בְּתוּלוֹת, הַס אַךְ הָס!
הֲלֹא הֵם בָּאִים! וְגַם מְנַגְּנִים!

ראשונה

הֲלֹא הֵם בָּאִים!
הֵמָּה — הֵם!

שניה

אֲבָל יָרֵאתִי...

שלישית

וּמַה תֵּחָתִּי?

שניה

וּכְלוּם יָדַעְתִּי? אוֹי, אָנוּסָה!

מעמד שלישי

נכנסים בחורים, לפניהם מנגנים. הבחורים אוחזים זה בזה, הבתולות נרתעות אל הגבעה צפופות זו לזו. הבחורים רוקדים סביב לגבעה.

הבחורים

הִנֵּה הֵן, הִנֵּה הֵן
בְּנוֹת־הַחֵן בִּיהוּדָה!
הִנֵּה הֵן, הִנֵּה הֵן
בְּנוֹת־הַחֵן בִּיהוּדָה!
שָׁלוֹם רָב! שָׁלוֹם רָב!
שָׁלוֹם עַד בְּלִי דָי!

הבתולות

אֱלֹהִים יְבָרֶכְכֶם, הַבַּחוּרִים!

הבחורים

עֶנּוּ כֶרֶם, עֱנוּ לוֹ,
כֶּרֶם עֵין־גֶּדִי עִם שֶׁמֶשׁ:
גַּן עִזְקוּהוּ שָׂרִים,
סִקְּלוּהוּ נְדִיבֵי עָם;

בְּקֶרֶן בֶּן־שֶׁמֶן נְטָעוּהוּ שׂוֹרֵק:
עֵת הַזָּמִיר עָבָרָה,
הַקַּיִץ חָלַף הָלַךְ לוֹ,
וְגַפְנֵנוּ מְסֻבֶּלֶת,
רַבּוּ זַלְזַלֶּיהָ,
כָּארוּזֹתֶיהָ אָרְכוּ:
הֶאֱרִיכָה שָׂרִיגִים,
שְׁלוּחוֹתֶיהָ נִטְּשׁוּ עָבְרוּ תֶלֶם,
בִּסְעַפּוֹתֶיהָ אַשְׁכְּלוֹת תִּפְאֶרֶת,
תָּשׁוּחַ מִכֹּבֶד אַשְׁכְּלוֹת:
עֲנָבֵימוֹ שִׁכּוֹרִים מִיַּיִן,
סְמָרַגְדִּים אֶלֶקְטְרוֹן וָלֶשֶׁם:
עֲלוּ רֵעִים, בֹּאוּ בוֹצְרִים:
אֲחוֹתֵנוּ גֶּפֶן חֶמֶד,
רָוַת־שֶׁמֶשׁ וְטַלְלֵי־לָיְלָה;
עֲסִיסֶיהָ מְלֵאַת חַרְצַנִּים
בְּבִכּוּרֵי עֲנָבָיִךְ:
וִיהִי שַׂעֲרֵךְ כַּצַּמֶּרֶת,
אֲשֶׁר בְּצִלָּהּ תֶּאֱרַבְנָה עֵינָיִךְ;
וְשָׁדַיִךְ כְּאַשְׁכְּלוֹת גֶּפֶן
מְתוּחִים מֵעֹצֶר תִּירוֹשׁ:
בּוֹאוּ דוֹדִים וְנֶחֱזֶה בַגֶּפֶן
בּוֹצְרִים עִם סַל וְסַלְסִלָּה:

הבתולות, כנופיה ראשונה

בָּחוּר, תֵּן עֵינֶיךָ בַיֹּפִי, בַּנּוֹי!
שֶׁקֶר הַכֶּסֶף וְהֶבֶל הַהוֹן,
נָאוֹת עֵינַיִם — בִּנְיַן עֲדֵי־עַד;
אַרְבֶּה לַגֹּרֶן וְעָשׁ יֹאכַל בַּד,
נָאוֹת עֵינַיִם — בִּנְיַן עֲדֵי־עַד.

כנופיה שניה

בָּחוּר, תֵּן עֵינֶיךָ בַמִּשְׁפָּחָה!

שֶׁקֶר הַיֹּפִי וְהֶבֶל הַחֵן,
אֵשֶׁת הַחַיִל תִּבֶן בְּגִנַּדְעַה,
לֹא תִירָא
מִכָּפָן, לֹא
תַּחַת מִשְׁמָר,
אֵשֶׁת הַחַיִל תִּבֶן
בְּגִנַּן־עַד.

הבחורים עושים שורה כנגד שורת הבתולות.

אלה מתקדמים, ואלו נרתעות; יש שאלו מתקדמות, והבחורים נרתעים. אחרי כן יכרכרו גם אלה גם אלה; אלה פונים לשמאל, ואלה לימין, ולהפך. אחרי כן יוצאים שני המחנות, סובבים כלפי עבר אחד, הולכים וממהרים ברקוד. בחור אוחז ביד בתולה, זוג זוג פורש לצדדין ופונים אל הכרם מתוך השורות.

בתולות

עֲלֵה! עֲלֵה!

בחורים

עֲלִי! עֲלִי,
רַעְיָתִי!

בתולות

בָּחוּר שֶׁלִּי!

(כל הזוגות נעלמים)

מעמד רביעי

מנגן אחד

חֲדַל מִשְּׁרֹק! פָּרְחוּ.

מנגן שני

נַרְגִּיעַ קְצָת.

מנגן ראשון

בְּדֹק בַּסַּלְסִלּוֹת וּבַצַּפַּחַת, אֶחָא. הַיַּיִן פֹּה!
הַיּוֹם יִרְבּוּ הַדּוֹרְכִים בְּגַת, וְיֵז תִּירוֹשָׁן
עַל כָּתְנוֹתֵיהֶן, נַפְשִׁי תִּבְחַר בְּאוֹתוֹ שֶׁבָּאן
מִן הַמּוּבָן.

מנגן שלישי

מֵאֵין שִׁנַּיִם וּבַחֹסֶר – הַגֶּפֶן בְּסָרָ;

מנגן שני

תִּצְבֵי לְנַהֲרָא כַּגְנֵי לְיָא?

מנגן ראשון

מוּם שֶׁבְּךָ אַל תֹּאמַר לַחֲבֵרֶיךָ;
נִסְתַּלְּקָה הַמַּלְכָּה – וּמָלַךְ אַל־קוּם!
בָּתַר חָלָב אֱזַל קוּם.
בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן!

(שותה)

מנגן שני

לַאו בְּרָכָה לְבַטָּלָה.

מנגן ראשון

חַס וְחָלִילָה.

מנגן שלישי

חֲבִיבָה בְּרָכָה זוֹ גַּם עָלַי, מְזוֹג, אֶחָא!

(מוזג ושותה שוב)

מנגן ראשון

מְקֻבְּלַנִי מִבֵּית אָבִי: הַמִּתְפַּלֵּל עַל חֲבֵרוֹ
נַעֲנֶה תְחִלָּה.

מנגן שני

אֲנִי עֵד רְאִיָּה.

(כלם שותים)

מנגן שלישי

(פושט כנגד הראשון כוסו)

בֶּן־בַּקְבּוּק אוֹמֵר: הֲפָךְ בָּהּ וַהֲפָךְ בָּהּ;
דָּבָר אַחֵר: הֲפָךְ בָּהּ – אַחַת, וַהֲפָךְ בָּהּ –
שְׁתַּיִם; דְּכוּלָּא בָהּ – שָׁלֹשׁ.

מנג שני

גַּם לִי בְּזִיךָ.

מנגן ראשון

פְּסֹק פְּסוּקְךָ.

מנגן שני

שָׁלֹשׁ פְּעָמִים יֵרָאֶה כָל זְכוּרְךָ.

מנגן ראשון

כַּפְתּוֹר וָפֶרַח! וְאַתָּה – שָׁלֹשׁ שָׁנִינוּ! –
וּרְבִיעִית אַתָּה רוֹצֶה?

מנגן שלישי

שַׁאֲנִי כוֹס, שֶׁהִיא נְקֵבָה, דִּכְתִיב: אַרְבַּע
אִמָּהוֹת.

מנגן ראשון

הֵא לְךָ.

מעמד חמישי

הבתולות והבחורים שבים זוגות זוגות, אוכלים ושותים. נכנסים המנגנים, אחר כך—רומאים

הבתולות

רוֹמָאִים! רוֹמָאִים!

אחד החילים

אַה, הִנֵּה הִנָּן.

חיל שני

בַּחוּרוֹת נָאוֹת, חֵי הַכֶּלֶב.

חיל שלישי

תַּרְנְגֹלוֹתַי שֶׁלִּי!

חיל רביעי

וּפִרְחֵי תַרְנְגֹלִים: קוּ־קוּרִי־קָא!

אחד הבחורים

מַה לָּכֶם פֹּה? מָה אַתֶּם רוֹצִים?

חיל ראשון

אֵת אֲשֶׁר כֻּלְּכֶם רוֹצִים... מִבַּחוּרָה.

הבחור

כַּלֶּךְ־לְךָ מִכָּאן! לֶךְ־לְךָ אֶל הַקֶּסַרְקְטִין!

חיל שני

מִתְיָרֵא אַתָּה, שֶׁמָּא לֹא יִמָּצֵא לְךָ?
חֲמִשָּׁה נַחְנוּ – דַּי לָנוּ בְּחָמֵשׁ.

הבחור

רוֹמָאִי, כַּלֶּךְ־לְךָ מִכָּאן!

חיל ראשון

וְאִם אַיִן?

שמעון

כַּלֶּךְ־לְךָ מִכָּאן!

(יוצא ומתקרב אליו)

חיל חמישי

הֵם רַבִּים פֹּה.

חיל ראשון

כְּלוּם דָּבְקָה חַרְבְּךָ לְנָדְנָהּ?

בחור ראשון

(אל שמעון)

שִׁמְעוֹן, חֲדַל: שִׁכּוֹרִים הֵם.

חיל שני

הָיָא, הַבָּחוּר, סֹב!

(שמעון יוצא מתוך השורה. שם ידו בחיקו)

שמעון

נֹכַח אֱלֹהִים בִּרְכְּכֶם!

חיל ראשון

יְהוּדִי חָצוּף, דֹּם! מָה אַתָּה מְחַפֵּשׂ?

צָפַנְתָּ פִּגְיוֹן? יוּקְטוּס, טוֹל חֲנִיתִי!
הָבָה וְאֶבְדֹּק בְּחֵיקוֹ שֶׁל הַלָּז.

(נותן חניתו לרעו ומתקרב אל שמעון)

חיל שני

גַּם אֲנִי אֶבְדֹּק – בְּחֵיק הַשְּׁחַרְחֹרֶת.

(נגש אל בתולה)

הבתולה

אוֹי, אֲבוֹי, הַצִּילוּ!

רצה, והוא אחריה. שמעון מכה את הרומאי באגרופו, וזה נופל. יתר הבחורים מתנפלים על החילים והורגים אותם. הבתולות והמנגנים נסים. הבחורים נבוכים, עומדים מבלי דעת, מה לעשות.

שמעון

אֶת הַחֲלָלִים פַּשְׁטוּ, הָסֵר מֵעֲלֵיהֶם
כָּל כְּלֵי מִלְחָמָה. יְדִידַי, עוֹד הָעֶרֶב
וְעוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת הַקּוֹל
לְמַצַּב רוֹמִים אֲשֶׁר בְּעֵין־גֶּדִי,
וּבָאוּ לִתְפֹּס אֶת כָּל בַּחוּרֶיהָ.
אֵין לָנוּ אֶלָּא לְהִמָּלֵט עַל נַפְשֵׁנוּ,
וּבְרֵרָה אֵין לָכֶם: הִמָּלְטוּ הֶרָה,
שְׂאוּ הַיַּיִן וְאֶת כָּל הַמַּכֹּלֶת.
לֹא רַב הוּא: אַךְ לְאֵיזֶה יָמִים דַּיּוֹ,
וְאָז נִרְאֶה, מֶה עָלֵינוּ לַעֲשׂוֹת.

(הבחורים פורקים את כלי הנשק מעל החילים ויוצאים)

עלילה שניה

מעמד ראשון

בית רבי עקיבא

רחל אשת רבי עקיבא, רבי יהושע הגרסי, רבי יוסי בן־קסמא, רבי יוחנן בן־תורתא, פפוס בן־יהודה ועוד חכמים.

רחל

(אל רבי יוחנן)

כְּאֶל אַחַת קָאֳקֵי חָרֵי מִדְבַּר רַבִּי,
כְּאֶל אַחַת שֶׁבָּעָם. — וְלוּ גַם כַּךְ, הֲלֹא
עִם שִׁלְהֵי קַיִץ, כַּאֲשֶׁר תִּבְשַׁל קָמָה,
וְהַדָּגָן גִּבְעוֹל, תַּעַל גַּם דְּגָנִיָּה,
כִּי יַרְכִּין רֹאשׁוֹ זֶה וִיסַמֵּר שְׂפָמָיו,
עֵין תְּכֻלְּתָהּ תִּפְתַּח רַכָּה וַחֲרֵדָה.
וּבְעֵת הֲרַת הַדָּם וּלְאוֹתוֹת קֶטֶל,
שְׁעַת חֵרוּם, גְּבָרִים יְנוֹפְפוּ חֲנִית,
גַּם לֵב הָאִשָּׁה גָּמֵל, רוּחָהּ יְאֻמָּץ.
גַּם הִיא בַּת לַמּוֹלֶדֶת, אֶזְרַח אַרְצָהּ;
לַאו תָּמִיד קַרְקַע עוֹלָם הִיא, לַאו תָּמִיד.
וְאוֹמְרִים אַתֶּם: גֶּבֶר יוֹרֵד שָׂעְרָה;
וְאוֹתוֹ גֶבֶר מִי? — אָבִינוּ הוּא.
אִישֵׁנוּ הוּא, הוּא בְּנֵנוּ, לָנוּ אָח.
מָה אִשָּׁה? אֱלֹהִים בְּרָאָנוּ כָּךְ,
אִי־אֶפְשָׁר לוֹ לָעוֹלָם בְּלִי אִשָּׁה.

רבי יוחנן

לֹא מִשּׁוּם זֶה, בַּת כַּלְבָּא־שָׂבוּעַ,
וְלֹא מֵהֱיוֹתֵךְ אִשָּׁה כַּךְ הִרְבֵּיתִי
לְדַבֵּר עַל הַדָּם: הַדָּם, הַדָּם!
מִסָּבִיב נַהֲרוֹת נַחֲלֵי דָמִים

בְּנַהֲרוֹת נַחֲלֵי דִמְעָה נְגְעוּ,
וּמוּבְעִים בָּם הַצַּדִּיק וְהָרָשָׁע.
הֲשָׁוֶה חֹפֶשׁ בְּנֶזֶק כָּל הַדָּם?
הַאִם לַצֶּדֶק אָדָם גַּם יַרְשִׁיעַ?
וְהָמָם יַעֲרֹץ עֹשֶׁק, וּבִזְרוֹעַ
תָּרֹעַ חֶזְקַת יַד אַנָּס, וְשַׁחָה הַמִּסְכֵּן?
הוֹי שִׁמְעִי, בַּת, הֲלֹא שָׁנִינוּ לֵאמֹר:
לְפִיכָךְ נִבְרָא גַם הָאָדָם יְחִידִי,
לְלַמֵּד, שֶׁכָּל הַמְאַבֵּד נֶפֶשׁ אַחַת
מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב, כְּאִלּוּ
אִבֵּד עוֹלָם מָלֵא; וְכָל הַמְקַיֵּם
גַּם נֶפֶשׁ אַחַת — אַחַת — מַעֲלֶה עָלָיו
הַכָּתוּב, כְּאִלּוּ קִיֵּם עוֹלָם מָלֵא.

רחל

וְכִי לֹא נֶפֶשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל
שָׁנִינוּ, רַבִּי?

רבי יוחנן

כֵּן שָׁנִינוּ, אַךְ
לֹא כֵן לְהַגִּיד הָיָה צָרִיךְ, בִּתִּי,
עַד שֶׁהַדָּם בְּעוֹרְקִים וּבַוְּרִידִים,
דַּם רוֹמִים הוּא, דַּם כּוּתִים, דַּם יְהוּדִים;
אַךְ כֵּיוָן שֶׁהִתְפָּרֵץ חוּצָה, כֵּוָן
שֶׁחָגַר מִמַּסְגְּרוֹתָיו וְרָאָה אוֹר,
דַּם קֹדֶשׁ הוּא — הַדָּם עַל הַכַּפֹּרֶת.

רחל

בַּדָּם תִּבָּנֶה וּבַבַּרְזֶל אָרֶץ,
וּמֶלֶט הָאַרְגָּמָן לְבִנְיַן־עַד.

רבי יוחנן

בְּבַרְזֶל יִבֶן צָרִיפוֹ אִכָּר, בְּדָם
יַצִּיבוּ דַלְתוֹת אַרְמְנוֹתֵיהֶם מְלָכִים.

מִזְבַּח אֲדֹנָי לֹא יוּנַף עָלָיו בַּרְזֶל,
הַשּׁוֹפֵךְ דָּמִים אַרְצָה הוּא לֹא יִבֶן
בֵּית זְבוּל לֵאלֹהִים לָעַד.

רחל

אֵין יֵשׁ
בְּיָדֵינוּ שָׁמִיר, רַבִּי, וְאֵיכָה נִבְנֶה?
עַד שֶׁהַדָּם בָּאָרֶץ וְהַבַּרְזֶל,
בְּבַרְזֶל נִבְנֶה וּבְדָם נְמַלֵּט.
עַל שְׁלֹשָׁה דְבָרִים כָּל הָעוֹלָם עוֹמֵד:
עַל בַּרְזֶל, עַל בַּרְזֶל וְעַל בַּרְזֶל.
חֹק וּמִשְׁמַעַת – כִּבְלֵי בַרְזֶל הֵמָּה,
וְלַהַט חֶרֶב־בַּרְזֶל לְצַוַּאר מוֹרֵד,
וּבַרְזֶל כְּלֵי עֲבוֹדָה – וְזוֹ כָל הַמְּדִינָה.
עַד שֶׁהִצְמִיחוּ כִלְיוֹת־אֶרֶץ בַּרְזֶל,
וְלֹא גְלוּסְקָאוֹת וְלֹא כְלֵי־מְלֵית,
זוֹ תּוֹרַת כָּל הַמְּדִינָה.

רבי יוחנן

כְּלוֹמַר עַבְדוּת!
בֵּין עַבְדוּת וּבֵין עַבְדוּת מָה?–לֹא כְלוּם!

רחל

יֵשׁ עֶבֶד...

רבי יוחנן

לְעֶבֶד!

רחל

וְעֶבֶד...

רבי יוחנן

לַעֲבָדִים!
יִרְחֲמוּ מִן הַשָּׁמַיִם!

רחל

רַבִּי!

אֲנִי... אֲנִי בְּדִבְרֵי טַעַם, וְאַתָּה
בְּרַחֲמִים מִן הַשָּׁמַיִם. כֵּן תְּכוּנַן
מְדִינָה, שְׁמַע: „וַנִּלְכֹּד אֶת כָּל עָרָיו
בָּעֵת הַהִיא וַנַּחֲרִים אֶת כָּל עִיר מְתֹם
וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף: לֹא הִשְׁאַרְנוּ שָׂרִיד".
אֶת כָּל הָאָדָם הִכּוּ לְפִי חֶרֶב
עֲדֵי הַשְׁמִידָם אוֹתָם, לֹא הִשְׁאִירוּ
כָּל נְשָׁמָה. כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֲדֹנָי אֶת
מֹשֶׁה עַבְדּוֹ, כֵּן צִוָּה מֹשֶׁה אֶת
יְהוֹשֻׁעַ, וְכֵן עָשָׂה. רַבִּי שָׁכַח
אֶת אֲדֹנָי הַמְצַוֶּה כֵן.

רבי יוחנן

לֹא! לֹא
שָׁכַחְתִּי – אֲדֹנָי שְׁכֵחָנִי; אַךְ
רַבִּי עֲקִיבָא עוֹד אֵינֶנּוּ – יָבוֹא?

רחל

חַכֵּה כִּמְעַט, כִּי יָבוֹא.

(דופקים על הדלת)

וְאוּלַי בָּא.

(נכנס רבי עקיבא)

רבי עקיבא

(משתחוה)

שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם, שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם!
שָׁלוֹם, שָׁלוֹם עָלֶיךָ, רַבִּי, שָׁלוֹם!

כלם

שָׁלוֹם עָלֶיךָ, רַבִּי וּמוֹרִי! – שָׁלוֹם עָלֶיךָ,
רַבִּי וּמוֹרִי!

ר' יוחנן

זֶה כְּבָר מְחַכִּים אָנוּ לְךָ, רַבִּי.

ר׳ עקיבא

אֲחַרְתִּי לָבוֹא קְצָת, רַבּוֹתַי; קָצָר
הַיּוֹם וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה.

(דממה)

ר׳ יוסי בן קסמא

רַבִּי, שְׁמַע נָא.
אֲנַחְנוּ שְׁלִיחֵי חַכְמֵי כָל יִשְׂרָאֵל.
עוֹף הַשָּׁמַיִם הוֹלִיךְ אֶת הַקּוֹל
מִבָּבֶל וּמֵאַסְיָה; כּוּלֵי עָלְמָא
יוֹדְעִי, לָמָּה נִכְנַס לְשָׁם עֲקִיבָא.[1]
חֲכָמִים מַתְרִים בְּךָ: שְׁאֵרִית עַם
יִשְׂרָאֵל מְאַבֵּד אַתָּה בְיָדַיִם.
לֹא־תַּמּוּ עוֹד הַדּוֹר, שֶׁרָאוּ עֵינָיו
אֶת טִיטוּס רָשָׁע וְאֶת אַסְפַּסְיָנוּס,
וְעוֹד טֶרֶם עָלְתָה אֲרוּכָה לְפִצְעֵי
נְצִיב, חֲדַיָב וּנְהַרְדְּעָה,
וּמַה הוֹעִילוּ לָנוּ מוֹרְדֵי לוּב?
הֲלֹא כְּאַחֲרִית לוּקַס קֵץ אַרְטֵימוֹן.
וְאִם לֹא בָצְרוּ בְקַפְרִיסִין אֶת כַּרְמֵיהֶם
מִדָּמָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁבַע שָׁנִים,
וּפַפּוּס וְלוּלְיָנוּס לֹא נִתְחַיְּבוּ כְלָיָה?
וְאִם יַקִּיפוּ גָדֵר כַּרְמֵי לוּדְקִיָּה,
אַךְ מֵהֲרוּגֵי עַם יִשְׂרָאֵל כְּלוּם לֹא
יִמָּצֵא? כֵּן, חֲכָמִים מַתְרִים בְּךָ,
חֲזֹר בְּךָ, עֲקִיבָא!

(ר׳ עקיבא שותק)

שְׁמַע רַבִּי דְבָרַי?

ר׳ עקיבא

אֲנִי שׁוֹמֵעַ,
רַבִּי.

[1] רבי עקיבא הלך למסעותיו באסיה הקטנה, בבבל ופרתיה, כנראה לשם תעמולה.

ר׳ יוסי בן קִסמא

וְאִי אַתָּה
יוֹדֵעַ: אֻמָּה זוּ מִן הַשָּׁמַיִם
מְסַיְּעִים לָהּ. לָהּ עַתָּה כָל הָאָרֶץ.

ר׳ עקיבא

וְאַנְטִיזוֹכוּס שְׁחִיק־עֲצָמוֹת כְּלוּם
לֹא מָשַׁל בְּכָל הָאָרֶץ, וּמָה אָמְרוּ
לוֹ כָל בֵּית מַתִּתְיָהוּ כֹּהֵן? מָה?

ר׳ יוחנן

לֹא תָמִיד יִתְרַחֲשׁוּ נִסִּים, רַבִּי.

ר׳ עקיבא

נִסְתַּם חָזוֹן, וְאֵין בַּת־קוֹל נִפְרָצָה,
אֵין לִשְׁאֹל בֵּאלֹהִים וְנָבִיא אֵין
בָּאָרֶץ; בְּסֵתֶר שַׁדַּי יָלִין סוֹד
עֲתִידוֹת יָמִים בָּאִים וְתַעֲלֻמוֹתָם
וּנְצוּרוֹת יוֹם. לֹא שָׁאֲלוּ בָאֵל
וְאֵפוֹד לֹא הִגִּישׁוּ לַמַּכַּבִּי,
אַךְ רֹאשׁ בֵּית אָב וַחֲמִשָּׁה בָנִים לוֹ
הֵשִׁיבוּ הָעֲטָרָה לְיָשְׁנָהּ כְּקֶדֶם,
הֵם פָּרְקוּ בַרְזֶל־עֹל — וַיְהִי לְנֵס.

פפוס בן יהודה

לֹא! נִוְדְּעָה קֶרֶן יַעֲקֹב, כֹּחוֹ תָשׁ,
לֹא לָנוּ לֶאֱסֹר קְרָב עִם מַלְכוּת רוֹמָא.
בֶּן־זַכַּאי רַבִּי יוֹחָנָן — הוּא בִקֵּשׁ
אֶת יַבְנֶה וַחֲכָמֶיהָ, וְהֵם
הִצִּילוּ לָנוּ אֶת מְעַט הַפְּלֵיטָה —
וְאַתָּה מַקְהִיל קְהִלּוֹת וּבְרַבִּים.

ר׳ עקיבא

הִגְדִּיל עָשָׂה רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן־זַכַּאי
וּבְשִׁעָתוֹ מִלֵּט לָנוּ אֶת הַנָּפֶשׁ.

הוי, בֶּן־יְהוּדָה, עַתָּה, בִּימֵי שְׁמָד,
וּמַלְכוּת גָּזְרָה שֶׁלֹּא לַעֲסֹק עוֹד
בַּתּוֹרָה, נַעֲשֶׂה כְּיוֹחָנָן בֶּן־זַכַּאי?
הוי, אַתָּה פַּפּוּס, שֶׁעָלֶיךָ אוֹמְרִים,
אַךְ חָכָם אַתָּה, אִי אַתָּה אַךְ טִפֵּשׁ.
לְךָ אֶמְשֹׁל מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה
לְשׁוּעָל אֲשֶׁר הָיָה מְהַלֵּךְ עַל
שְׂפַת נָהָר; רָאָה דָגִים, אֵיךְ שֶׁהָיוּ
שָׁם רָצִים לְכַאן וּלְכַאן, וְשָׁאַל אוֹתָם,
וּמִפְּנֵי מָה הֵם בּוֹרְחִים, וְאָמְרוּ לוֹ:
מִפְּנֵי הָרְשָׁתוֹת וְהַמִּכְמָרוֹת, כָּךְ!
וְאָמַר לָמוֹ: רְצוֹנְכֶם, אֲשֶׁר תַּעֲלוּ
אֶל הַיַּבָּשָׁה, וְנָדוּר אָנוּ וְאַתֶּם
כְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר גָּרוּ אֲבוֹתֵיכֶם
פֹּה עִם אֲבוֹתַי מִימוֹת עוֹלָם? עָנוּ:
הַאַתָּה הוּא, אֲשֶׁר עָלֶיךָ אוֹמְרִים,
שֶׁהַפִּקֵּחַ שֶׁבַּחַיּוֹת הוּא?
אַךְ אֵינְךָ אֶלָּא טִפֵּשׁ: מַה בִּמְקוֹם
זֶה חַיּוּתֵנוּ נִירָא לְנַפְשׁוֹתֵינוּ;
בִּמְקוֹם מִיתָתֵנוּ לֹא כָל שֶׁכֵּן?
וְאַף אָנוּ כָּךְ: בִּזְמַן שֶׁאָנוּ עוֹסְקִים
בַּתּוֹרָה כָּתוּב בָּהּ: כִּי הִיא חַיֶּיךָ
וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ — וּמִתְיָרְאִים אָנוּ,
אִם אָנוּ פּוֹסְקִים — עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

פפוס בן יהודה

נְכוֹנִים דִּבְרֵי רַבִּי, מְאֹד נְכוֹנִים,
אֲנִי הַטִּפֵּשׁ. — יַעֲנֶה עֲקִיבָא,
כְּלוּם גָּזְרָה מַלְכוּת עַל הַתּוֹרָה וְלֹא
בְּעַצְמוֹ שֶׁל עֲקִיבָא? תּוֹרָה וְתוֹרָה לְרַבִּי;
שְׁנֵים עָשָׂר אֶלֶף זוּגוֹת תַּלְמִידִים.
מִי יַבְחִין בֵּין מִתְכַּנְּסִים בְּבִקְעַת בֵּית־רִמּוֹן

לְתַלְמִידֵי רַבִּי וְלִגְדוּדֵי שִׁמְעוֹן?
מַה בֵּין תַּלְמִידֵי רַבִּי שֶׁבַּדָּרוֹם
וּלְמַחֲנֵה כָּל גִּבּוֹרֵי בַּר־דְּרוֹמָא? [1]

(ר' עקיבא שותק)

אחד החכמים

אִי סַפְרָא לָא סַיְפָא, וְאִי סַיְפָא לָא סַפְרָא.

חכם שני

מְשַׁל רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־חֲנַנְיָה:
אֲרִי וְקוֹרֵא מִצְרִי – הֲיָדַעְתָּ?
דַּיֵּנוּ שֶׁנִּכְנַסְנוּ לְאֻמָּה זוֹ
בְּשָׁלוֹם וְיָצָאנוּ בְשָׁלוֹם. [2]

חכם שלישי

רַבִּי,
אֲנַחְנוּ כִּבְשָׂה בְּתוֹךְ שִׁבְעִים זְאֵבִי
עֲרָבִים אָנוּ זֶה בָזֶה.

חכם רביעי

הֲלֹא
אֲלֶכְסַנְדְּרִיָּה שֶׁל מִצְרַיִם תִּשָּׂא
עֲוֹן טוּר־מַלְכָּא.

חכם חמישי

תֶּאְשַׁם קִירֵנֵי
בְּמֶרֶד בֵּיתָר.

חכם ראשון

וִיהִיֶה סוּס שׁוֹקֵעַ
בַּדָּם עַד חָטְמוֹ.

חכם שני

וְהָיָה דָם בּוֹקֵעַ
וְהוֹלֵךְ לוֹ בַיָּם אַרְבָּעָה מִילִין,
כְּגַלְגֵּל הָאֲבָנִים, אֶבֶן אֶבֶן
אַרְבָּעִים סְאָה הָאָבֶן.

---

[1] המרד היה מוכן להתפרץ עוד קודם בבקעת בית רמון בעמק יזרעאל, שם נשא יהושע בן־חנניה משלו. — [2] בר־דרומא עמד בראש המורדים בטור מלכא.

חכם שלישי

לְאַדְרִיָּנוּס

יֵשׁ כֶּרֶם גָּדוֹל, שְׁמוֹנָה עָשָׂר מִיל

עַל שְׁמוֹנָה עָשָׂר, וְהִקִּיפוּ גָדֵר

אַךְ מֵהֲרוּגֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

חכם רביעי

חוּס,

חֲמֹל עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

פפוס בן יהודה

חֲזֹר בְּךָ, עֲקִיבָא, וְלֹא תִתְחָרֵט.

חכם חמישי

הַיּוֹם רַבּוּ הַנְּעָרִים הַמִּתְפָּרְצִים

אִישׁ מִפְּנֵי רוֹמָא — הֲמֵהֶם עֲקִיבָא?

ר׳ עקיבא

יִשְׂרָאֵל אֶחָי! סִיר נָפוּחַ אַסְיָה

מִיָּם וְעַד יָם — וְקֶצֶף שִׂנְאָה רַבָּה

בּוֹ מַכֶּה גַלִּים, וְרוֹתֵחַ מְאֹד,

וְעוֹבֵר עַל כָּל שְׂפוּתָיו — קֶצֶף־נָקָם.

עַל אִיֵּי־בְּרִיטִים חֶרֶשׁ נָכוֹן מֶרֶד,

גֶּרְמַנִּים אוֹרְבִים לְרֶגַע נָכוֹן לָמוֹ,

מוֹרְקִים חֶרֶב

עַל גְּדוֹת דַּנּוּבָּה דַּכִּים,

הַפַּרְתִּים לוֹטְשִׁים עַיִן עַל כְּנַף סוּרְיָה,

וְהָעֲבָדִים חֶרֶשׁ יִתְלַחֲשׁוּ.

אֵין שָׁלוֹם בִּמְלֹא „פַּכְּס רוֹמַנָּה" — אָיִן!

וִיהוּדָה... נִמְלְאָה הַסְּאָה כְּבָר!

וְהָאוֹיֵב אֶחָד, אֶחָד שְׂנוּא־הָעוֹלָם,

הַשָּׂנוּא אֶחָד לְכָל בָּאֵי־עוֹלָם —

מַמְלֶכֶת אֱדוֹם — מַלְכוּת רוֹמָא.

אחד החכמים (בזעם)

כֵּן,

הִיא מַלְכוּת רוֹמָא — — —

ר׳ עקיבא

וְעוֹד לֹא תָכִיל אֶרֶץ
אֶת כָּל הָאֵשׁ, אֲשֶׁר עַד הֵנָּה אָצְרָה,
אֶת קוֹל הַנְּקָמָה, קוֹל אֲשֶׁר הִצְפִּינָה
זֶה שִׁשִּׁים שָׁנָה, אֲשֶׁר נָשְׂאָה קוֹל
בְּמִסְתְּרֵי נַפְשָׁהּ, בְּסֵתֶר אָהֳלֶיהָ,
בָּעֵמֶק וּבָהָר, בְּעִיר וּכְפָר.
וְאִם לֹא עַכְשָׁו — אֵימָתַי? הִגִּיעָה
שְׁעַת הֲרַת עוֹלָם. שָׁעָה גְדוֹלָה מְאֹד
אִי אֶפְשָׁר לָשֵׂאת יוֹתֵר. מִי יוֹדֵעַ,
אִם לָנוּ שׁוּב תְּשַׂחֵק שָׁעָה זוֹ כַּיּוֹם.
וְאִלּוּ יְמֵי יוֹחָנָן בֶּן־זַכַּאי,
כִּי אָז הֶחֱרַשְׁתִּי, — תּוֹרָה תַּצִּילֵנוּ.
בָּהּ נִמְצָא מִפְלָט וְלֹא נִמַּס
כְּמֶלַח זֶה בְּתוֹךְ הַיָּם הַגָּדוֹל,
עַל אַפָּם וְעַל חֲמָתָם שֶׁל עָרִיצִים
נַחֲזִיקָה מַעֲמַד־עַד בַּתּוֹרָה! —
הָיִיתִי אוֹמֵר כָּךְ. כַּיּוֹם יִתְנַכְּלוּ
לְצוּר זֶה מִשְׂגַּבֵּנוּ — גָּזְרוּ עַל הַתּוֹרָה,
וּמַלְכוּת רוֹמָא — הַמּוֹשֶׁלֶת בְּכִפָּה;
בְּאֵין אֶרֶץ וּבְאֵין תּוֹרָה הֲלֹא נָמוּת
כְּאוֹתָם דָּגִים אֲשֶׁר מָשׁוּם לַיַּבָּשֶׁת.
יֵשׁ שְׁנֵי גוֹרָלוֹת לְפָנֵינוּ כָאן:
הַחֵרוּת אוֹ הַמָּוֶת — — —

חכם שני

וְאִם תִּגְבַּר
יַד אֱדוֹם, הֲלֹא נֹאבַד?!

ר׳ עקיבא

מוּטָב נֹאבֵד.

חכם שני

וּכְלוּם עַד כָּאן?

ר׳ עקיבא

עַד כַּאן, רַבּוֹתַי, כֵּן!
„בְּכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ" כָּתוּב;
קִבַּלְתֶּם תּוֹרָה עַל מְנָת לְקַיְּמָהּ,
לְקַיְּמָהּ בְּכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ;
וּכְלוּם לֹא הִצְטָעַרְנוּ כָּל יָמֵינוּ
לְמִצְוָה זֹה אִם תָּבוֹא לְיָדֵנוּ
וּנְקַיְּמֶנָּה? — עַכְשָׁו כְּשֶׁהִיא בָּאָה,
וְלֹא נְקַיְּמֶנָּה?

אחד החכמים

כָּתוּב הוּא, וְיֵשׁ כָּתוּב:
„חֲבִי כִמְעַט רֶגַע עַד יַעֲבָר זָעַם" —
הַנִּגְלוֹת לָנוּ, וְהַנִּסְתָּרוֹת לוֹ

(מורה השמימה)

ר׳ עקיבא

(עומד)

וְאָעִידָה לִּי עֵדִים נֶאֱמָנִים אֶת
אוּרִיָּה הַכֹּהֵן וְאֶת זְכַרְיָהוּ
בֶּן בֶּרֶכְיָהוּ — עַכְשָׁו שֶׁנִּתְקַיְּמָה
נְבוּאָתוֹ שֶׁל אוּרִיָּה, בְּיָדוּעַ
שֶׁנְּבוּאָתוֹ שֶׁל זְכַרְיָהוּ מִתְקַיֶּמֶת.

קולות

עֲקִיבָא, לֹא נִחַמְתָּנוּ — עֲקִיבָא,
לֹא נִחַמְתָּנוּ. — שָׁלוֹם.

ר׳ עקיבא

צֵאתְכֶם לְשָׁלוֹם!

(כלם יוצאים. ר׳ עקיבא שוקע במחשבותיו)

מעמד שני

(נכנסת רחל)

ר׳ עקיבא

נִסְתַּם חָזוֹן וּבַת־קוֹל לֹא נִפְרָצָה...

מִי יָחוּשׁ לִי עֲתִידוֹת, יוֹדִיעֵנִי?
תַּקִּיפָה רוֹמָא, יָקְרָה לָהּ מִשְׁמַעַת,
לֹא כֵן אֲנַחְנוּ – לֹא הִסְכַּנוּ לִנְהֹג
כָּבוֹד זֶה בָּזֶה... וְשָׁם כֻּלָּם, כֻּלָּם –
מְאַשְּׁרָיו שֶׁל הָעָם...

רחל

בְּנִי עֲקִיבָא!

ר׳ עקיבא

רָחֵל!

רחל

הַנַּח לְחוֹבְשֵׁי בֵית־הַמִּדְרָשׁ כֻּלָּם!
לֹא נִתְּנוּ אֶבְרוֹת נֶשֶׁר לָאַנְקוֹרִים,
וְשַׁחַל לֹא יְחַלֵּק עִם אֲרִי.

ר׳ עקיבא

אֲנִי יְחִידִי, רָחֵל.

רחל

כְּתַפּוּחַ
בַּעֲצֵי הַיָּעַר!

ר׳ עקיבא

לֹא! כָּאֲשׁוּחַ
עַל פֶּתַח שָׁעַר.

רחל

הֵן אֲנִי מַכִּירָה
אֶת בְּנִי עֲקִיבָא: הוּא לֹא יֵחַת, אִם
הָאֶחָד יִהְיֶה, בֶּאֱמוּנָתוֹ יֶחֱזָק.

ר׳ עקיבא

וְאוּלַי צָדְקוּ הֵמָּה, רָחֵל, אוּלַי?

רחל

בֶּן־יוֹסֵף, אַתָּה תְּפַקְפֵּק! אַתָּה?! לֹא!
בְּקַרְדַּמִּין וְעִיר־זָהָב אֲנִי יוֹצֵאת;

יְרוּשָׁלַיִם זָהָב לִי עֲדִי
מִיַּד עֲקִיבָא לִי, מִיַּד בֶּן־יוֹסֵף
וִירוּשָׁלַיִם־גְּזִית לְבַת־עַמִּי
מִיַּד רַבִּי עֲקִיבָא לָהּ נְכוֹנָה.
וְכֻלָּם עוֹד יָבוֹאוּ, לְךָ יִשְׁתָּאוּ
עַל הַר בַּת־צִיּוֹן וְהַר־הַבַּיִת – שָׁם,
בְּהִבָּנוֹתוֹ גַּם יַזְכִּירוּ לֵאמֹר:
נְחֶמְיָה, עֶזְרָא, וַעֲקִיבָא – שְׁלִישִׁי.

ר׳ עקיבא

הוֹי, רָחֵל!

רחל

דֹּם וְאַל תְּדַבֵּר כְּלוּם!
עֲקִיבָא זֶה, עֲקִיבָא זֶה יָדַעְתִּי,
עֲקִיבָא זֶה אִם גָּזַר דָּבָר – וְקִיֵּם.
שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה שָׁנָה יָשַׁב לִפְנֵי רַבּוֹ
וְשׁוּב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה שָׁנָה אֶת תַּלְמוּדוֹ;
כְּאַחַד הַתִּינוֹקוֹת יָשַׁב לִפְנֵי
מְלַמֵּד שֶׁל תִּינוֹקוֹת – הוּא וּבְנוֹ,
עֲדֵי שֶׁשָּׁחֲקוּ דִּבְרֵי תוֹרָה לִבּוֹ
כִּשְׁחֹק אֲבָנִים מַיִם רַבִּים, עָשָׂה
בְּאַהֲבָתוֹ אוֹתִי – אוֹתִי רָחֵל.
הֲזוֹכֵר עוֹד בֶּן־יוֹסֵף אֶת שִׁבְתֵּנוּ
בְּתוֹךְ הַמַּתְבֵּן בְּאוֹתוֹ חֹרֶף קַר?
וּבְמַתְבֵּן נָכְרִים, אֲשֶׁר שָׁם יָשַׁבְנוּ,
וְאַתָּה מְלַקֵּט תֶּבֶן מִתּוֹךְ שַׂעֲרוֹתַי...
הֲלֹא אָז אֲהַבְתָּנִי... אֲהַבְתָּנִי...
הֲלֹא יָפִיתִי אָז? הֲלֹא, עֲקִיבָא?
הֲזוֹכֵר אַתָּה עוֹד – אוֹ כְבָר שָׁכַחְתָּ?

(ר׳ עקיבא נענה לה בראשו)

יָפִיתִי אָז... עֲקִיבָא הָיָה אוֹמֵר.
וְהָיָה קַר וְטוֹב... כַּךְ טוֹב וְקַר...

בְּהֶבֶל פִּיךָ לִי הֵחַמְתָּ כַּפִּי,
מְלַקֵּט תֶּבֶן מִתּוֹךְ שַׂעֲרוֹתַי.
אָמַרְתָּ לִי: אִלְמָלֵי הָיָה בְּיָדִי,
וְנָתַתִּי לָךְ עִיר־זָהָב; וְעוֹד אָמַרְתָּ,
כִּי יָפוֹת שַׂעֲרוֹתַי, וְכִי שְׁחוֹרוֹת
כִּשְׁחוֹר שָׁמַיִם עַל עֲרָבָה לָיְלָה,
וְרֵיחָן כְּרֵיחַ שָׂדֶה בְּלֵילוֹת חֹשֶׁךְ.
הֲלֹא יָפִיתִי, וְאַתָּה אֲהַבְתָּנִי?
מְלַקֵּט תֶּבֶן מִתּוֹךְ שַׂעֲרוֹתַי...
מִי יִתֵּן וְהָיִיתִי שׁוּב כִּהְיוֹתִי,
מִי יִתֵּן לִי אֶת יָפְיִי כְּיָפְיִי אָז,
וּנְעוּרַי שָׁבוּ, שָׁבוּ יְמוֹת הַמִּתְבֵּן,
אֲבִיב־אַהֲבָתֵנוּ, וְאַתָּה יוֹשֵׁב
בִּשְׁבִילִי עִם תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית־רַבָּן...
מְלַקֵּט תֶּבֶן מִתּוֹךְ שַׂעֲרוֹתַי, –
וּבִקַּשְׁתִּיךָ לָתֶת לִי אֶת יְרוּשָׁלַיִם,
לֹא זוֹ שֶׁל זָהָב – זוֹ הַחֲרֵבָה!
עֲקִיבָא, תֶּן לִי אֶת יְרוּשָׁלָיִם!

ר׳ עקיבא

הוֹי, רָחֵל...

רחל

אֶת יְרוּשָׁלָיִם! תֵּן!

(נכנס הגרסי)

ר׳ עקיבא

מַה לָּךְ, הַגַּרְסִי?

הגרסי

שְׁלִיחֵי גְדוּדִים
אֵלֶיךָ בָּאוּ.

ר׳ עקיבא

רָחֵל...

רחל

אֲנִי הוֹלְכָה.

ר׳ עקיבא

הַשְּׁאֵרִי, שֶׁלִּי וְשֶׁלָּהֶם – שֶׁלָּךְ.

מעמד שלישי

(נכנסים שני גדודים)

כלם

שָׁלוֹם עָלֶיךָ, רַבִּי! שָׁלוֹם! שָׁלוֹם!

ר׳ עקיבא

בְּרוּכִים הַבָּאִים! שָׁלוֹם! שָׁלוֹם! שָׁלוֹם!

כלם

הִנֵּנוּ, כִּי קָרָאתָ, רַבִּי!

ר׳ עקיבא

שְׁבוּ לָכֶם פֹּה, הֲכֻלְּכֶם אַתֶּם?

(מתבוננים זה בזה)

קולות

לֹא!

חֲסֵרִים עוֹד! חֲסֵרִים כַּמָּה! גַּם

בַּר־דְּרוֹמָא עוֹד אֵינֶנּוּ.

(ר׳ עקיבא יושב ומסתכל בפני כלם)

וְגַם שִׁמְעוֹן

אֵינֶנּוּ! – שִׁמְעוֹן אֵינוֹ – אַךְ הַלָּה

לוֹ אֵין כָּל פְּנַאי.

ר׳ עקיבא

וְכִי מָה?

אחד השליחים

כִּי יוֹם וָלַיְלָה

יְגַנֵּב אֶת כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים.

שליח שני

הוא
יִתְחַקֶּה עַל מִשְׁעוֹלֵי הָר וָיַעַר,
אֵין לְךָ מִנְהָרָה, אֲשֶׁר בָּהּ לֹא הָיָה,
וּמְעָרוֹת יָשַׁב בָּהֶן עוֹד הַחוֹרִי
וַאֲשֶׁר כָּרוּ קַדְמוֹנֵינוּ – כֻּלָּן תָּר.

שליח שלישי

וּבַעֲלֵי־בְרִית לוֹ בְּכָל כְּפָר וְחַוָּה.

שליח רביעי

וְאִם אֵינוֹ עָסוּק בְּכָךְ, יְלַמְּדֵם קְרָב.

שליח חמישי

וּמְרַגְּלִים לוֹ בְּכָל הָהָר וְהָעֵמֶק.

שליח רביעי

כָּל מַעֲשֵׂי אַתְלֵיטִין וּמִתְגּוֹשְׁשִׁים,
כְּאִלּוּ הָיָה בְּאַסְכּוֹלוֹת – לוּדָר.

שליח שני

הוּא עוֹשֶׂה לְיִשְׂרָאֵל בַּעֲלֵי־מוּמִין.

שליח שלישי

מְלַמֵּד אוֹתָם כָּל טַכְסִיסֵי קְרָב.

שליח רביעי

כְּבָר הֵקִים לוֹ מִנְּעָרָיו שָׂרֵי מֵאוֹת.

שליח שלישי

כִּבְתוֹךְ קַסְרְקְטִין, צָרִיךְ הָיָה הוּא
לֹא לִהְיוֹת רֹאשׁ לִגְדוּד בִּיהוּדָה, אֶלָּא
לְנַטּוּם בְּתוֹךְ קַסְטְרָא רוֹמִית – לֹא?

ר׳ עקיבא

וּמַה בַּר־דְּרוֹמָא?

קולות

הוּא, בַּר־דְּרוֹמָא – גִּבּוֹר!

בַּר־דְּרוֹמָא – זֶה אִישׁ חַיִל!–גִּבּוֹר חָיִל!
בַּר־דְּרוֹמָא – זֶה אֲרִי, לְכָל דְּבָרָיו–כְּפִיר!

אחד השליחים

לֵב עָשׁוּי לִבְלִי חָת; גְּבוּרָתוֹ עוֹלָה
עַל גְּבוּרַת שִׁמְעוֹן, אֶפֶס הוּא לְעוֹלָם
יִשָּׁאֵר אֶחָד, בּוֹדֵד בְּמַאֲרָבוֹ.

שליח שני

בַּר־דְּרוֹמָא שִׁכּוֹר־גְּבוּרָה, וּגְבוּרָתוֹ
עוֹד תְּהֵא בְעוֹכְרָיו, עוֹד יַכִּישׁוֹ נָחָשׁ.

שליח שלישי

בַּר־דְּרוֹמָא נוֹלַד לִהְיוֹת רֹאשׁ לִגְדוּד,
וְשִׁמְעוֹן – לִהְיוֹת מַצְבִּיא לְאִסְטְרַטְיָא;
בַּר־דְּרוֹמָא הָאֲרִי, וְשִׁמְעוֹן... שִׁמְעוֹן...
מַכְנִיעַ הָאֲרָיוֹת...

(נכנסים בר־דרומא ובר־כוכבא)

קולות

בַּר־דְּרוֹמָא כָּאן! – וְהִנֵּה שִׁמְעוֹן!

בר־דרומא ובר־כוכבא

בְּרוּכִים הַיּוֹשְׁבִים!

כלם

בְּרוּכִים גַּם הַבָּאִים!

בר־דרומא

(לפני ר׳ עקיבא)

שְׁמִי בַּר־דְּרוֹמָא.

בר־כוכבא

(לפני ר׳ עקיבא)

שִׁמְעוֹן שְׁמִי.

ר׳ עקיבא

תְּנוּ מָקוֹם לִשְׁנֵי אַנְשֵׁי חָיִל.

קולות

יֵשׁ וָיֵשׁ!

(דממה)

ר' עקיבא.

שִׁמְעוּנִי, אַחַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הֵן
אֲנִי קְרָאתִיכֶם הֵנָּה וְיוֹדֵעַ
אֲנִי, מִי אַתֶּם – רָאשֵׁי גְדוּדִים אַתֶּם
בֶּהָרִים וּבַיְעָרוֹת, זֶה בְּכַאן
וְזֶה בְּכַאן – וְיֶדְכֶם בָּרוֹמָאִים;
אֵין לְךָ יוֹם, אֲשֶׁר אֵין לְךָ חָלָל רוֹמִי בוֹ,
שָׁבוּעַ – וְלֹא יִפֹּל אִישׁ מִנּוֹשְׂאֵי הָאִצְטָלָא
וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִשָּׁמֵד גְּדוּד וְאָבַד;
וּמוֹכֵס נוֹשֵׂא כֶסֶף גַּם לֹא יָהִין
לַדֶּרֶךְ לָשִׂים פְּעָמָיו – הֲלֹא כֵן?
כְּבָר נִסּוּ וְשִׁלְּחוּ אֵשׁ בְּאַסְמֵי מַלְכוּת,
וּגְדוּדֵי מִשְׁמָר בָּאוּ אֶל כָּל עִיר.
הַיְדַעְתֶּם אֲשֶׁר לֹא תְנַקֶּה רוֹמָא
כָּל עוֹשֵׂה אֵלֶּה? – יוּקַע אֶל הַצְּלָב!
הַיְדַעְתֶּם, כַּמָּה יֵשׁ לִגְיוֹנוֹת אֱדוֹם
בְּאֶרֶץ סוּרְיָה וּבִיהוּדָה, וְעוֹד?
הַאִם לִשְׂחוֹק לָכֶם שַׁלִּיטֵי אָרֶץ?
וּמַה לָּכֶם הַשְּׂחוֹק וּמַעֲשֵׂי נַעֲרוּת?
מָה אַתֶּם סוֹבְרִים? כְּנוּפְיוֹת כְּנוּפְיוֹת גְּדוּדִים
עֲשָׂרָה, עֶשְׂרִים אוֹ חֲמִשִּׁים אִישׁ,
הַאַתֶּם תִּלָּחֲמוּ בָרוֹמִים? אַתֶּם?
אֵין מֶרֶד עוֹמֵד בִּפְנֵי שִׁלְטוֹן עָרוּךְ
וּלְעוֹלָם לֹא יִתְקַיֵּם קֶשֶׁר־כְּנוּפְיָה.
תִּקְוַתְכֶם מָה? לֹא יָנוּם וְלֹא יִישַׁן
נְצִיב יְהוּדָה; קִמְעָא קִמְעָא יִסְגֹּר
עֲלֵיכֶם אֶת הָעֵמֶק וְאֶת הָהָר
וְאֶחָד אֶחָד יִקָּחֲכֶם כְּאוֹתָן
צִפֳּרִים, אֲשֶׁר נֶאֱחָזוּ בַפָּח.

לְמֶרֶד – גְבוּרָה, וּלְשִׁלְטוֹן – אֶפֶד;
בְּאֶפֶד וּבְסַבְלָנוּת גָבְרָה רוֹמָא.

קוֹלוֹת

– מַה זֹּאת? הַאִם לְכַךְ נִקְרֵאנוּ הֵנָּה?
– לֹא הֶאֱמַנְתִּי, כִּי עֲקִיבָא יֹאמַר כָּךְ!
– הֲלָנוּ אִם לַחֲכָמֵינוּ רַבִּי?

ר׳ עקיבא

(מחיך)

לָכֶם! לָכֶם! וְכֵן שֶׁלָּכֶם –
אָנֹכִי מַתְרֶה כַךְ בָּכֶם! דַּיֵּנוּ
בְּשַׁעֲשׁוּעֵי גְבוּרָה – וַאֲנִי...
אֲנִי רַק לַמִּלְחָמָה.

קולות

לַמִּלְחָמָה רַבִּי!
בְּרוֹמָא... רַבִּי – לַמִּלְחָמָה?

ר׳ עקיבא

הֵן!
וְצָרִיךְ לִרְאוֹת שְׁמִינִית שֶׁבִּשְׁמִינִית
וְכָל אֲבַק־סַכָּנָה. לַמִּלְחָמָה!

בר־כוכבא

צָדַקְתָּ, רַבִּי. לֹא בִגְבוּרָה נִקְנָה
הַחֹפֶשׁ, אַךְ בְּסֵדֶר וּבְמִשְׁטָר.
אֲגֻדָּה אַחַת נֵעָשׂ, שִׁלְטוֹן אֶחָד.
עֲשֵׂה אֶת עַמְּךָ, אֶת יִשְׂרָאֵל כֻּלּוֹ,
בַּלִּסְטְרָא אַחַת גְּדוֹלָה, קַטַּפּוּלְטָא,
כְּלִי אֶחָד מוּצָק עַל גַּלְגַּלָּיו וְכַנּוֹ!
בְּיֹפִי תִפְאֶרֶת מְכוֹנָה שֶׁל עֲנָק
מְתוּחָה־דְרוּכָה עַל בַּרְזִלָּהּ וְעֵצָהּ,
עַל עוֹרוֹת־פַּר וָפֶלֶד... לְשַׁלֵּחַ
חֵץ אַחַר חֵץ וְאֶבֶן בָּתַר אֶבֶן.

וְנִהְיֶה אָנוּ לְאֶבֶן בְּכַף־קַלְעָהּ,
לְאֶלֶף אַלְפֵי חִצִּים מְעוּנֵי־שֹׁד
לְקַרְקֵר קָדְקֹד נֶשֶׁר רוֹמָא
אוֹ לְהִתְמוֹלֵל עַל עָבִי־מָגִנּוֹ
וְעַל קַשְׂקַשֵּׂי פִּי סוֹחַרְתּוֹ – כֵּן!
לֹא יֵצֵא כָל הָעָם, וְאַל יֵצֵא כֻלּוֹ,
אִסְטְרַטְיָא צְרִיכָה לִהְיוֹת לָנוּ.
לְגְיוֹנוֹת נֵצֵא כְּנֶגֶד לְגְיוֹנוֹתָם,
וְרַבִּים, רַבִּים יִפְּלוּ, וַאֲנַחְנוּ נִפֹּל.
וִיהִי הָעָם לְמַעְיָן לֹא יֶחֱרַב
וּלְמָקוֹר אֲשֶׁר לֹא יְכַזְּבוּ מֵימָיו.

(אל הראשים)

אִי אֶפְשָׁר לָנוּ לִהְיוֹת אֶחָד אֶחָד,
נִתְאַחֵה, נִהְיֶה לְגוּף אֶחָד גָּדוֹל,
כְּעַרְוַד־עֲקַלָּתוֹן אֶחָד אַדִּיר
נְכַס אֶת כָּל הָעֵמֶק וְאֶת הָהָר
בְּחַחִים לְאֵין מִסְפָּר, לְאֵין סְפוּרוֹת,
אַךְ אֶחָד רֹאשׁ לְכָל הַחַחִים – רֹאשׁ!
אַךְ דִּסְקִפְּלִינָה וּמִשְׁמַעַת וְרֹאשׁ –
בָּהֶם הַתְּשׁוּעָה... לֹא הִסְכַּנְתִּי, אַחַי,
לְדַבֵּר קֳבָל עָם; הֲלֹא תָבִינוּ
אֵת אֲשֶׁר אֲנִי רוֹצֶה לֵאמֹר?

קוֹלוֹת

כֵּן.
מְבִינִים אָנוּ! – צָדַק שִׁמְעוֹן! – הֵן!

ר' עקיבא

צָדַקְתָּ, בְּנִי, שְׁמָעוּנִי, אַחַי, הָס!
אִתָּנוּ כְּלָל יִשְׂרָאֵל, בָּנַי, כָּל הָעָם:
צָפוֹנָה, קֵדְמָה, יָמָּה וְתֵימָנָה,
רַק צְרִיכִים אָנוּ, אֲשֶׁר לֹא יִנָּתֵק
הַחוּט הַמְקַשֵּׁר תְּפוּצוֹת כָּל הַגּוֹלָה,

וַאֲשֶׁר יִהְיוּ כָל צִנּוֹרוֹתֶיהָ
לְעוֹלָם שׁוֹפְכִים אֶל הַיָּם הָאֶחָד,
אֶל יָם יְהוּדָה, דָּמִים – תַּרְגֵּי מַשְׁמָע.
יֵשׁ כְּנֶסֶת אַנְשֵׁי־תְרוּמָה לָנוּ, יֵשׁ
וּפְרוּשָׂה מְצוּדָתָהּ עַל פְּנֵי עוֹלָם,
יֵשׁ כְּנֶסֶת אַנְשֵׁי וַעַד לָנוּ – דַּי
בָּזֶה לָכֶם, וְדַי בִּרְמִיָּה עַתָּה,
לְעוֹלָם יָפֶה סוֹד לְעִסְקֵי מְדִינָה,
עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה – בִּשְׁעַת חֵרוּם.
הֵם יִדְאֲגוּ לָזֶה, אֲבָל אֲנַחְנוּ
פֹּה צְרִיכִים אָנוּ לִכְנֵסִיָּה, אֲשֶׁר
בְּיָדֶיהָ תָּבְנִית הַמִּלְחָמָה; הִיא
תְּפַקֵּחַ עַל הַצָּבָא וְעַל הַכֵּלִים
וְעַל הַמַּכֹּלֶת, וְהִיא תִבְחַר רֹאשׁ.

(כלם מתבוננים זה בזה)

קולות

הָרַבִּי צָדַק! – אֱמֶת! – נְכוֹנוֹת דִּבֵּר

ר׳ עקיבא

וְאוֹתָהּ כְּנֶסֶת אַנְשֵׁי צָבָא פֹּה
אַתֶּם תִּבְחָרוּ.

קולות

צָדַק רַבִּי! צָדַק!

נכנס שמש, נגש לרבי עקיבא ואמר דבר־מה בלחש. עקיבא קם ממקומו. אחדים מן היושבים גם כן קמים.

ר׳ עקיבא

רַבּוֹתַי, הִגִּיעַ זְמַן שֶׁל תְּפִלַּת מִנְחָה!

(כל העם קמים ממקומותיהם)

רַבּוֹתַי, נָא הִכָּנְסוּ לְבֵית־מִדְרָשִׁי
אֲשֶׁר הוּא פֹּה, וְאַחַר שׁוּב נִוָּעֵץ.

כל העם יוצאים הדלת נשארת פתוחה, נשמע קול החזן בתפלה, וקול העם העונה אמן.

מעמד רביעי

(נכנסים ר׳ עקיבא, בר־דרומא ובר־כוכבא)

ר׳ עקיבא

שְׁבוּ לָכֶם פֹּה, עַד אִם קְרָאתִי, בָּנָי.

(הם משתחוים לו, והוא יוצא)

בר־כוכבא

אַךְ זֶה הוּא, הוּא רַבִּי עֲקִיבָא – הוּא
גְּאוֹן יִשְׂרָאֵל, שַׂר הַתּוֹרָה וְגִזְרָהּ,
הַקּוֹשֵׁר כְּתָרִים לְכָל תַּג וָתָג?
הָאֶחָד בַּחֲכָמִים, אֲשֶׁר יַרְגִּישׁ
בְּצָרַת כְּלָל הָאֻמָּה הַנִּרְמֶסֶת,
הַחוֹלָה עַל הָאָרֶץ הָעֲלוּבָה?
אֲנִי אָמַרְתִּי אֶרְאֶה פֹּה הַר־גָּעַשׁ –
וְהִנֵּה זֶרֶם לַבָּה שֶׁנִּקְרָשָׁה.
לֹא אֵשׁ, וְלֹא עָנָן, וְלֹא עֲרָפֶל, וְלֹא
קוֹל גָּדוֹל, קוֹל הָרַעַם – דְּמָמָה, הָס!
וְאֵי הָאֵשׁ? הֲתַחַת לְבוּשׁ הָאֶבֶן
תַּצְנִיעַ שֶׁבֶת בְּצוּרָה, אֲשֶׁר
לֹא תִבְגֹּד בֶּגֶד בְּמַהוּתָהּ,
מֵאֵשׁ כִּי נֶאֶמְנָה אֶבֶן – בַּת־הַלָּהַב.

בר־דרומא

אִישׁ זָקֵן, קָשֶׁה, קַר כַּקֶּרַח, קֹר!

בר־כוכבא

כְּאוֹתוֹ נֶשֶׁר בַּשָּׁמַיִם יַמְרִיא
וְנִבַּט מִמְּרוֹם שָׁמָיו אֶל הַשָּׁפֵל,
מֶרְחַקִּים יַחֲז וְהַכֹּל קְטַנִּים לוֹ.

בר־דרומא

לֹא רַבִּים רוֹאִים מַה שֶׁרוֹאֶה הוּא.

בר־כוכבא

בִּגְדוּד אֵין פּוֹשְׁטִים עַל סְפָר רוֹמָאִי.

בְּרוֹמָא אַךְ נִלְחָמִים – וּמִלְחָמָה
אַךְ בְּמִשְׁמַעַת, מִשְׁטָר וּכְנֵסִיָּה,
וְלָשִׂים ראש? מִי יִהְיֶה לָנוּ ראש?
כֻּלָּנוּ רָאשֵׁי גְדוּדִים צְעִירֵי יָמִים,
וְשָׂרֵי רוֹמָא, כָּל מַצְבִּיאֵי צְבָאָהּ
בִּגְדוּדֵי קְרָב עֲלֵיהֶם קְפָצָה שֵׂיבָה,
וּבְקִיאִים הֵם וּמֻמְחִים. אָנוּ נְעָרִים
אַמִּיצֵי־לֵב, אֲנַחְנוּ הַרְרֵי־גָעַשׁ,
וְהֵמָּה זִרְמֵי לַבָּה שֶׁנִּקְרְשָׁה.
לֹא לְעוֹלָם יָרִיק הָר אֶת אִשּׁוֹ,
וּלְדוֹרוֹת עוֹמְדִים זִרְמֵי לַבָּה קָשָׁה,
הָאֶבֶן אֲשֶׁר הָיְתָה לַבַּת־אֵשׁ.
מִנַּיִן נִקַּח ראש? מִי יַעֲצֹר בָּעָם?

בר־דרומא

יְדִידִי שִׁמְעוֹן, וְאִלּוּ הָיוּ בוֹרְרִים
בְּךָ אוֹ בִי?

בר־כוכבא

וְאֶהְיֶה מַצְבִּיא?

בר־דרומא

מַצְבִּיא.
בֶּאֱמֶת, אִלּוּ בָחֲרוּ בָךְ...

בר־כוכבא

יְדִידִי,
אַל תַּחְמֹד לָצוֹן.

בר־דרומא

לָצוֹן לָמָּה?

בר־כוכבא

לֹא.
כִּי לֹא שְׁעַת לָצוֹן לָנוּ. אֶחָא.

בר־דרומא

שִׁמְעוֹן,

וְאִם הָיִיתָ מַצְבִּיא, כְּלוּם לֹא כָבוֹד
לְךָ מִשְׂרָה זוֹ?

בר־כוכבא

לֹא בִשְׁעַת חֵרוּם כָּבוֹד
וְלֹא בַמִּלְחָמָה בְּרוֹמָא.

בר־דרומא

וּמִי הָיוּ
הַמְּלָכִים שָׁאוּל וְדָוִד?

בר־כוכבא

לֹא כִפְלִשְׁתִּים
רוֹמָאִים, וִימִינוֹ לֹא יְמוֹת דָּוִד.

בר־דרומא

וְהַמַּכַּבִּים אֵיפֹה לָמְדוּ הֵם
טַכְסִיסֵי הַמִּלְחָמָה?

נער משרת

(נכנס)

מִי בַר־דְּרוֹמָא?

בר־דרומא

אֲנִי בַר־דְּרוֹמָא. מַה בְּפִיךָ, מָה?

הנער המשרת

יִתְכַּבֵּד מַר וְאַחֲרַי יֵלֵךְ.

בר־דרומא

תֵּכֶף!

(יוצאים)

בר־כוכבא

(מתהלך שקוע במחשבותיו)

צָדַקְתָּ, בַּר־דְּרוֹמָא, — וּמִי הָיוּ
גַּם שָׁאוּל וְגַם דָּוִד? — מִן הַצֹּאן;
וּבְנֵי הַחַשְׁמוֹנָאִים הַכֹּהֲנִים?

הֲלֹא כִשְׁמוּאֵל בְּדוֹרוֹ יִפְתָּח בְּדוֹרוֹ — — —
הֱיוֹת הַ צָּבִיא... לָתֵת חֵרוּת לְעַמִּי,
הֱיוֹת הָרֹאשׁ הַמֵּבִיא אֶת הַגְּאֻלָּה,
עֲשׂוֹת הַמָּגֵן עָלָיו יָרֻץ רֹאשׁוֹ
זֶה נֶשֶׁר רוֹמָא, צִפּוֹר קֶשֶׁת־מַפְרֶקֶת,
וּלְנֶגֶד לוֹ אֶת חֶרֶב־הַנִּצָּחוֹן...
וִ וּדִים אִיצַ גְּמִישִׁים, כַּבְדֵי־רֶגֶל,
נִשְׁמָעִים, נֶאֱמָנֵי תְנוּעָה כְּאוֹתָהּ
מְכוּנָה מַעֲשֵׂה חוֹשֵׁב וְחִשְׁבּוֹנוֹת,
קְשֵׁי־עֹרֶף כְּאֵילֵי־בַרְזֶל וּכְתוֹתָ יִם,
וּמוֹרָמוֹת שֶׁל פָּרָשִׁים קַלֵּי־אֵבֶר,
וּבְגִיל שִׂגְיוֹנָם כְּנַחֲלֵי אָבִיב צָבִים,
הַיּוֹדְעִים דֶּרֶךְ אַךְ לְפָנִים נִכְחָם,
לְהַדְּקָם לַחֲטִיבָה אַחַת בְּדִקְדְקְפְּלִינָה,
בְּמִשְׁמַעַת קָשָׁה, וְעוּמָה זוֹ שֶׁל פֶּלֶד,
אֲשֶׁר אִם אֹמַר: קַטַּע אֶצְבְּעוֹתֶיךָ —
וּמְקֻטְּעֵי אֶצְבַּע יִהְיוּ כֻלָּם כְּבָלָם;
וְאִם אֲשַׁלַּח אוֹתָם בַּיַּעַר וַאֲצַו:
עֲקֹר הָאֶרֶז בִּזְרוֹעוֹתֶיךָ — וְעָקָרוּ.
וְאֶקְסֹם לָמוֹ וְאֶקַּח לִבָּם שֶׁבִי
בְּרִגְשֵׁי־קֹדֶשׁ, בֶּאֱמוּנָה בְאֵל
אֲבִי אֲבוֹתָיו, אֲשֶׁר בֵּרַךְ זְרוֹעוֹ,
אֲמַלְּאֵם בְּלָמוּס נָקָם, נְקַם דּוֹר וָדוֹר,
וּדְמֵיהֶם אַרְעִיל בְּמַשְׂטֵמַת עוֹלָם,
וְאַשְׁכִּירֵמוֹ מִמַּנְגִּינוֹת נִצָּחוֹן
אֶרְאֶלִּים עַל אֶרְאֶלִּים — וְיָשִׂישׂוּ
לִקְרַאת הַמָּוֶת מָשׂוֹשׂ לִקְרַאת כַּלָּה.
וְאֶשְׁפֹּךְ בְּלִבָּם כָּל עֲתֶרֶת נַפְשִׁי,
הָאַהֲבָה, הַכֹּחַ וְהָאֱמוּנָה
הַקּוֹדְחִים בִּי; וְאַרְבֶּה עָצְמָה וָאוֹן;
לֹא אֵדַע שֵׁנָת וּמְנוּחָה יוֹמָם אֶשְׁכַּח.

וּלְעַמִּי קֹדֶשׁ רְגָעַי, וְנִטְפֵי דָמִי —
לַחֵרוּת אוֹ לַמָּוֶת!

בר־דרומא

(נחפז ונכנס)

שִׁמְעוֹן! שִׁמְעוֹן!
שְׁמַע, שִׁמְעוֹן, אָתָּה! אַתָּה מַצְבִּיא לְכָל
צְבָא יִשְׂרָאֵל!

בר־כוכבא

אֲנִי?

בר־דרומא

בָּחֲרוּ בְךָ!

(פונה ללכת)

בר־כוכבא

עֲמֹד, הַגֵּד...

בר־דרומא

אֵין פְּנַאי. וְהִנֵּה גַם
עֲקִיבָא וְכָל הָעֵדָה, וְאַל תֹּאמַר,
כִּי כְבָר יָדַעְתָּ!

(יוצא בחפזון)

בר־כוכבא

אֲנִי הַמַּצְבִּיא...

מעמד חמישי

(נכנסים רבי עקיבא, בר־דרומא וכל הקודמים)

ר׳ עקיבא

שִׁמְעוֹן בְּנִי! עַל דַּעַת הַמָּקוֹם וְעַל דַּעַת
הַקָּהָל וְעַל דַּעַת כָּל רָאשֵׁי גְדוֹדֵי יִשְׂרָאֵל
אָנוּ בוֹחֲרִים בְּךָ לְמַצְבִּיא חֵיל יִשְׂרָאֵל
בְּמִלְחֶמֶת חֵרוּת זֹה.

בְּשָׁעָה גְדוֹלָה זֹה וּבְשְׁעַת חֵרוּם זֹה
רוֹצֶה אַתָּה לִהְיוֹת מַצְבִּיא לִצְבָא יִשְׂרָאֵל?

בר־כוכבא

אֲנִי אֶהְיֶה.

ר׳ עקיבא

אֱלֹהִים יָחָנְךָ, בְּנִי!

קולות

– יְחִי שִׁמְעוֹן הַמַּצְבִּיא! – יְחִי שִׁמְעוֹן הַמַּצְבִּיא!
– חֶרֶב לַאדֹנָי וּלְשִׁמְעוֹן! – לְחֵרוּת יְהוּדָה –
חֲזַק חֲזַק וְנִתְחַזֵּק!

בר־כוכבא

(נותן אות לשתיקה)

אֲנִי הַמַּצְבִּיא. מֵהַיּוֹם וָהָלְאָה
אֵין גְּדוּדִים חָפְשִׁים בְּיִשְׂרָאֵל, יֵשׁ
אִסְטְרַטְיָא שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֶחָת. אַתֶּם
תִּשָּׁאֲרוּ פֹּה כֻּלְּכֶם, יַחְדָּו נָעוּץ
הָעֵצָה עוֹד הַלַּיְלָה לַאֲשֶׁר נַעַשׂ.
הַשָּׁעָה מְאֻחֶרֶת. אַתֶּם פְּנוּ
לַאֲשֶׁר תִּפְנוּ, סַעֲדוּ אֶת לִבְּכֶם.

(אל ר׳ עקיבא)

הֲלֹא יַרְשֵׁנִי אָבִי, אֲשֶׁר שׁוּב
נִתְאַסֵּף פֹּה בְּבֵיתְךָ?

ר׳ עקיבא

(מנענע בראשו)

יָפֶה, שִׁמְעוֹן;
אֲבָל הָעֶרֶב יַחְדָּו נֹאכַל לֶחֶם,
רַבּוֹתַי, אִתִּי.

קולות

יָפֶה! – יָפֶה! – יָפֶה!

(ר׳ עקיבא מוחא כף. נכנס משרת)

ר' עקיבא

עִרְכוּ שֻׁלְחָן; הָבֵא יַיִן, תַּקְּנוּ סְעֻדָּה,
אֱמֹר לַגְּבִירָה: כָּל הָעֵדָה תָּסֵב.

אלה יוצאים, ואלה משוחחים. אחרי־כן יוצאים כלם, מלבד בר־כוכבא. הנערים המשרתים מכניסים שלחנות. על אחד מהם מעמידים יין. עקיבא תופס בזרוע בר־כוכבא ומביאו אל השלחן, גוטל מן היין ויוצק בכוס.

ר' עקיבא

אֲבָל צָמֵאתִי! תִּשְׁתֶּה יַיִן, שִׁמְעוֹן?

בר־כוכבא

גַּם אֶשְׁתֶּה, רַבִּי.

ר' עקיבא

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא
פְּרִי הַגָּפֶן.

בר־כוכבא

כּוֹס זֹה רִאשׁוֹנָה – לְחֵרוּת כְּלָל יִשְׂרָאֵל.

ר' עקיבא

לְחֵרוּת כָּל הָאָדָם כּוֹס! חֲזָק!

עלילה שלישית

מעמד ראשון

בית בר־כוכבא

ר כוכבא יושב על מרבד ומשחיז פגיוז, נכנס נער משרת.

הנער

הַכּוּתִי פֹּה.

בר־כוכבא

יִכָּנֵס.

השומרוני

(נכנס)

שָׁלוֹם, מַר!
יְבָרֵךְ אֲדֹנָי אֶת בְּחִירוֹ, שָׁלוֹם.

בר־כוכבא

אֵין שָׁלוֹם לְאוֹיְבַי לִי! אֵין שָׁלוֹם.

השומרוני

מַאי
קָסָבַר מַר? וּמִי אוֹיְבֶיךָ?

בר־כוכבא

אַתֶּם,
עַם הַשֹּׁמְרוֹנִים.

השומרוני

אָנוּ!? וּמִי עוֹד
כַּעֲבָדֶיךָ נֶאֱמָן בִּיהוּדָה.
גַּם אָנוּ גַּם בָּנֵינוּ?

בר־כוכבא

כַּמָּה אַתֶּם פֹּה?

השומרוני

שְׁנֵים־עָשָׂר בָּתֵּי אָב.

בר־כוכבא

וְאַתָּה כֹּהֵן?

השומרוני

מִזֶּרַע אַהֲרֹן, וּמִקְדָּשׁ מְעַט
פֹּה לָנוּ.

בר־כוכבא

מַטְלִית־כּוּתִים פֹּה בְּבֵיתָר,
בְּתוֹךְ עַמִּי פֹּה – לְרַגֵּל כָּל אֲשֶׁר לִי.

השומרוני

חָלִילָה לִּי! לֹא הָיוּ עֲבָדֶיךָ
מְרַגְּלִים, לֹא.

בר־כוכבא

רַק יֶדְכֶם עִם רוֹמָאִים.

השומרוני

עָלֶיךָ יְהָבֵנוּ, מַר.

בר־כוכבא

עָלַי!
וְכִי תֹאמְרוּ, אֶבְנֶה חָרְבוֹת גְּרִזִּים?

השומרוני

אִם
לֹא יִבְנֶה בַיִת הוּא, שָׁוְא עָמְלוּ בוֹנָיו בּוֹ!
וּמַלְכוּת רִשְׁעָה גָּזְרָה עַל הַתּוֹרָה.

בר־כוכבא

הֲגַם עֲלֵיכֶם אוֹתוֹ אֵפֶר חָל?
מַכְבִּירִים רוֹמִים פָּנִים לַשֹּׁמְרוֹנִים.
כְּבָר תָּפְשׂוּ נְעָרֵי שְׁנַיִם מְרַגְּלִים, וְהֵם
מִן הַשֹּׁמְרוֹנִים; בְּיַבְנֶה וּבִשְׁכֶם.

השומרוני

יֵשׁ כּוֹחֲזִים וְרֵיקִים בְּעָם וָעָם,
אַךְ תִּפַּח רוּחָם, יֵרְדוּ חַיִּים שְׁאוֹלָה
כְּקֹרַח וְכָל עֲדָתוֹ. הֲבִשְׁבִילָם
עַל כָּל הָעֵדָה תִּקְצֹף? נְקִיִּים אָנוּ;
לֹא הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים.

בר־כוכבא

בּוֹ

בַּיּוֹם שֶׁאֶתְפֹּס אֶחָד מִשֹּׁמְרוֹנִים
מִיּוֹשְׁבֵי בֵיתָר מְרַגֵּל לָרוֹמָאִים, —
לַקּוֹפִיץ תִּכְרָעוּ; וּמִנְהַג רוֹמִים
בָּכֶם גַּם אֶנְהַג: כֻּלְּכֶם תְּצֻלֵּבוּ.

השומרוני

שָׁמְרֵנִי, אֵל!

בר־כוכבא

הֲלֹא שָׁמַעְתָּ?

השומרוני

כֵּן.

בר־כוכבא

בְּנֵי תַעֲרוּבוֹת תִּתֵּן.

השומרוני

תַּעֲרוּבוֹת...

בר־כוכבא

לִי תִתֵּן. וְאַתָּה כֹהֵן בְּעַמְּךָ — הֵן?
וּבָנִים לְךָ יֵשׁ?

השומרוני

יֵשׁ בָּנִים... בֵּן.

בר־כוכבא

אָמַרְתָּ: בָּנִים.

השומרוני

גַּם בַּת לִי.

בר־כוכבא

הָבִיאָה
לִי אֶת הַבֵּן.

השומרוני

אַל יִחַר אַף אֲדוֹנִי:
הַיֶּלֶד אֵינוֹ, יָצָא אֶת הָעִיר.

בר־כוכבא

עַד יָשׁוּב הוּא, תֵּאָסֵר אַתָּה, זָקֵן,
כִּי חוֹשֵׁד אֲנִי בְכֻלְּכֶם, וְגַם בְּךָ!

השומרוני

בִּכְשֵׁרִים אַתָּה חוֹשֵׁד.

בר־כוכבא

עַד שֶׁיָּשׁוּב
זֶה בִנְךָ, אַתָּה פֹּה תֵאָסֵר.

השומרוני

מַר,
אֲנִי זָקַנְתִּי, כֹּחִי תָשׁ; בַּכֶּלֶא
יִבָּלַע לִי: אִישׁ חוֹלֶה, לֵחִי נָס...
תֵּעָצֵר בִּתִּי, עַד שֶׁיָּשׁוּב בְּנִי;
הַנַּעֲרָה הִיא...

בר־כוכבא

לַכֶּלֶא תוּבָל?

השומרוני

לָמָּה
לַכֶּלֶא? פֹּה עִם שִׁפְחוֹת מַר, תֵּעָצֵר,
עַד יָשׁוּב בְּנִי. אֲנִי אִישׁ זָקֵן, חוֹלֶה,
מִכְּבָר יָדוּעַ חֳלִי, וְכֹחִי תָשׁ,

מְשָׁעֵל תָּמִיד. כְּהֶה! כְּאוֹתָהּ כִּבְשָׂה,
יִתְבּוֹנֵן מַר, יִתְבּוֹנֵן נָא אֵלַי,
בְּבַקָּשָׁה: זָקֵן... חוֹלֶה, כֹּחוֹ תָשׁ...

בר־כוכבא

וּבְכֵן הַבַּת.

השומרוני

הַבַּת.

בר־כוכבא

הַבַּת תְּבִיאֶהָ.
עַד יָשׁוּב בְּנָךְ.

השומרוני

הֵנָּה?

בר־כוכבא

הֵנָּה, לֵךְ!

השומרוני

וְיִתֶּן לְךָ בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם
אֶת בִּרְכַּת יוֹסֵף בְּנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב...

בר־כוכבא

שָׁלוֹם.

השומרוני יוצא, אחריו יוצא גם בר־כוכבא, הפגיון נשאר מונח על הספה.

מעמד שני

(נכנסים השומרוני, חביבה בתו ונער משרת)

הנער המשרת

הִכָּנֵס. אַךְ תִּכָּנֵס הֵנָּה, מַר.
תְּחַכֶּה פֹּה, עַד יָבוֹא שִׁמְעוֹן.

השומרוני

אַל תִּקְרָא: שִׁמְעוֹן, אֶלָּא: שִׁילֹה.

(הנער יוצא)

בִּתִּי!

חביבה

אַבָּא?

השומרוני

תִּשָּׁאֲרִי פֹּה, תִּתְבּוֹנְנִי
אֶל כָּל הַנַּעֲשֶׂה: מִי בָא, מֵאַיִן,
אַף תַּטִּי אֹזֶן פֹּה וּמֵאֲחוֹרֵי
הַפַּרְגּוֹד תִּשְׁמְעִי לִפְעָמִים, מָה אִישׁ סָח:
חֲדָשׁוֹת, אִם תִּקְרֶינָה, מַה יֵּשׁ אוֹמְרִים,
אוֹ עֵצָה אֲשֶׁר תּוּעָץ.

חביבה

אַבָּא, לָמָּה
לִי אֵלֶּה?

השומרוני

כַּךְ, יוֹנָתִי, כָּךְ, בִּשְׁבִיל
אָבִיךְ אִם יָבוֹא וְאִם יִרְצֶה לִשְׁאֹל,
מַה יֵּשׁ חֲדָשׁוֹת פֹּה בַּבָּיִת. אַךְ
אַל יָבִין אִישׁ, כִּי לְאֵל תָּשִׂימִי לִבֵּךְ.
אַל יֵדַע אִישׁ! בִּינוֹת? חַס וְחָלִילָה.
כִּלְאַחַר יָד, אַגַּב דְּבָרַיִךְ אֶל הַשְּׁפָחוֹת.
הַשְּׁפָחוֹת אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת – הֵן
מְשׂוֹחֲחוֹת, כַּךְ, לְפִי תֻמָּן.

חביבה

אַבָּא, הֲןְ
לֹא אַרְבֶּה פֹּה לָשֶׁבֶת?

השומרוני

לֹא, יוֹנָתִי,
סַנְבַלַּט יָשׁוּב אַךְ בְּעוֹד שָׁבוּעַ,
כַּמּוּבָן... אֶפְשָׁר, יְאַחֵר קְצָת – הֲלֹא?
זֶה יָפֶה מְאֹד לָדַעַת, מִי הַבָּאִים
מִמֶּרְחָק, מֵאֲרָצוֹת זָרוֹת – שְׁמָם,

הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלְכוּ בָהּ, הַכֶּסֶף
מֵאַיִן יֶאֱתֶה, וְכַמָּה? וְאִם
יֵשׁ מִי שֶׁאֵינוֹ תְּמִים־דֵּעִים אִתָּם.
הֲלֹא בִינוֹת? כַּךְ, דְּבָרִים בְּעָלְמָא,
שֶׁאוֹהֲבִים לְדַעְתָּם אָנוּ זְקֵנִים,
אֵינָם נוֹטְלִים חֵלֶק בַּמִּלְדָּכָה.
הַלָּה, זֶה שִׁמְעוֹן שַׂר־הַצָּבָא, צָעִיר,
וְאַתְּ הֵן רִיבָה נָאָה, אַל תִּשְׁכָּחִי:
אוֹיְבֵנוּ הוּא... אַךְ צָרִיךְ לַסְבִּיר פָּנִים
לְשִׁמְעוֹן זֶה – רַק לַכְבִּיר פָּנִים לוֹ,
אַךְ קְצָת, כְּשֵׁם שֶׁמַּסְבִּירִים... אַתְּ מְבִינָה...
כְּדֵי שֶׁלֹּא יַחְשְׁדֵהוּ, שֶׁלֹּא יַרְשֶׁה,
שֶׁיַּחְשְׁדוּ אֲחֵרִים בָּךְ.

חביבה

אֲבָל
אֵינִי רוֹצָה, אַבָּא.

השומרוני

לֹא, בִּתִּי, לֹא.
לֹא בִנְךָ לְרֵעִי, חַס חָלִילָה. אוּלָם
מַה גָּדוֹל כֹּחָם שֶׁל בַּת־צְחוֹק בְּשַׁעְתָּהּ,
וּמַבָּט הֵם כִּלְאַחַר יָד אוֹ מִלָּה,
שֶׁנִּזְרְקָה כְּאִלּוּ מִבְּלִי מֵשִׂים.

חביבה

אֲנִי אֵינֶנִּי יוֹדַעַת, כֵּיצַד.

השומרוני

(לנפשו)

שׁוֹטְיָא
מַנָּה! פּוֹתָה גְדוֹלָה זוֹ עוֹד לֹא
הֵבִינָה דָבָר.

(נכנס הנער המשרת)

הנער המשרת

יָבֹא אַחֲרַי, מָר.

חביבה

(מתבוננת פראות סביב)

וַאֲנִי?

הנער המשרת

תְּשָׁאֲרִי, וּמַה תִּירְאִי, זָה?

(המשרת והשומרוני יוצאים)

מעמד שלישי

(נכנס שמעון בר־כוכבא)

בר־כוכבא

מִי אַתְּ? מַלְאָךְ?

חביבה

בְּנֵי תַעֲרוּבוֹת... אָבִי

חָנָנִי פַּעַם.

בר־כוכבא

בַּת הַשֹּׁמְרוֹנִי אַתְּ?

חביבה

בַּת הַשֹּׁמְרוֹנִי, בַּת הַכֹּהֵן אָנִי.

בר־כוכבא

וְאָבִיךְ אֵינוֹ פֹּה?

חביבה

אֵינֶנּוּ.

בר־כוכבא

וְאָבִיךְ הוּא

אִישׁ זָקֵן חוֹלֶה?

חביבה

אָבִי זָקֵן.

(דממה)

בר־כוכבא

מַה שְּׁמֵךְ?

חביבה

חֲבִיבָה.

בר־כוכבא

כִּשְׁמֵךְ גַּם אָתְּ.
שְׁמֵךְ יָאֶה לָךְ וְאַתְּ לִשְׁמֵךְ – חֵי רֹאשִׁי,
חֲבִיבָה וְנִפְלָאָה אָתְּ.

(אוחז בידה, שומטת ידה)

חביבה

יָדַעְתִּי.

בר־כוכבא

מִי הִגִּיד לָךְ?

חביבה

מִי הִגִּיד לִי? לֹא אִישׁ.

בר־כוכבא

נָעַמְתְּ, יָפִית, בְּעֵינַיִךְ קֶסֶם.

חביבה

וְכִי כָךְ?

בר־כוכבא

עֵינַיִךְ עֵינֵי יַעֲלָה נָאוֹת.
בִּיהוּדָה אֵין כְּמוֹתָן! בְּכָל הָעוֹלָם.

חביבה

בְּכָל הָעוֹלָם?

בר־כוכבא

כְּמוֹתָן לֹא רָאִיתִי עוֹד.

חביבה

וּכְבָר
הֲלֹא רָאִיתָ הַרְבֵּה.

בר־כוכבא

עַפְעַפַּיִךְ
אֲרֻכִּים, מַאֲרִיכִים צֵל.

חביבה

שָׁמַעְתִּי.

בר־כוכבא

שָׁמַעַתְּ כְּבָר? מִי הִגִּיד לָךְ, תַּגִּידִי.

חביבה

מִן הַבַּחוּרִים.

בר־כוכבא

מִן הַבַּחוּרִים? מִי?

חביבה

בַּחוּרִים סְתָם.

בר־כוכבא

אוֹ אֶחָד בָּחוּר הָיָה.
אַתְּ אֲהַבְתּוֹ?

חביבה
(מושכת בכתפיה)

אֶת מִי?

בר־כוכבא

אֶת מִי, אֶת... אוֹתוֹ!

חביבה

אֲנִי? לֹא, לֹא אָהַבְתִּי.

בר־כוכבא

אָהַבְתְּ! אָהַבְתְּ!
חֲבִיבָה, אֱהָבִינִי, אֱהָבִינִי אוֹתִי.

חביבה

עַל שׁוּם מָה ?

בר־כוכבא

עַל שׁוּם שֶׁאֲנִי אוֹהֵב.

חביבה

חַה־הַה! חַה־חַה!

בר־כוכבא

מַה תִּצְחָקִי ?

חביבה

וְכִי...

וְכִי אַתָּה אוֹהֵב ?

בר־כוכבא

אוֹהֵב.

חביבה

אוֹתִי ? אוֹתִי ?

בר־כוכבא

אַךְ אוֹתָךְ.

חביבה

אֶת הַשֹּׁמְרוֹנִית ?

בר־כוכבא

אוֹתָךְ.

חביבה

אֶת הַכּוּתִית ?

בר־כוכבא

אוֹתָךְ.

חביבה

שַׂר בְּיִשְׂרָאֵל — — —

בר־כוכבא

אָנֹכִי אוֹהֵב אוֹתָךְ.

(תופס בה)

אַתְּ... חֲבִיבָה...

אַתְּ...

חביבה

הַה הַה, מִן הַזְּרִיזִים.

בר־כוכבא

אַתְּ, חֲבִיבָה...

חביבה

סוּר!

היא נלחמת ב, הוא מושכה אל הספה, היא תופסת את הפגיון, בר־כוכבא תופס בשמאלו בפגיון, פוצע את כפו, ומרפה ממנה.

בר־כוכבא

אַה, אוֹי!

(שניהם נושמים בכבדות, הדם נוטף על הקרקע)

חביבה

הַמַּיִם! אֵיפֹה מַיִם?

בר־כוכבא

לָמָּה?

חביבה

שִׂים בּם הַכַּף, וְאַחַר אֲנִי אֶחֱבוֹשׁ,

הֲיִכְאָב?

בר־כוכבא

יִכְאָב.

חביבה

יִכְאַב מְאֹד?

בר־כוכבא

לֹא, אֲבָל,

עוֹד טוֹב כִּי שְׂמָאלִי הִיא. וּשְׁתֵּי אֶצְבְּעוֹתַי.

חביבה

(אוחזת בכפו)

מָה רַב הַדָּם! וּבַמֶּה לַחֲבוֹשׁ? מַטְלִית?

(קורעת מחלוקה מטלית)

וּמַיִם אַיֵּ? הַגֵּד: אֵי מָיִם.

בר־כוכבא

שָׁם הַצַּפַּחַת. – שָׁם!

(מביאה את הצפחת. שניהם מתבוננים בה)

זביבה

דָּם! דָּם! וּמְלֵאָה הַצַּפַּחַת דָּמִים.

בר־כוכבא

בְּוַדַּאי, עַד גּוּף הָעֶצֶם.

חביבה

וְזֹאת אֲנִי...

בר־כוכבא

לֹא אַתְּ! אֲנִי תְּפַסְתִּי, כֵּן בַּלַּהַב.

פִּגְיוֹנִי חַד, הֲלֹא, חֲבִיבָה?

חביבה

חַד.

הִנֵּה הַדָּם קוֹלֵחַ... כְּנָחָשׁ קָטָן

וְאָדֹם, אָדֹם, לְאִטּוֹ הוּא מִתְפַּתֵּל.

בר־כוכבא

הַדָּם כְּבָר אֵינוֹ שׁוֹתֵת.

חביבה

תֵּן וְאֶחֱבוֹשׁ.

הוֹי, אֵלִי, אֵלִי, תְּהוֹךְ עֹמֶק־עָמֹק,

עַד גּוּף הָעֶצֶם – יַעֲלֶה אֲרֻכָה?

בר־כוכבא

בְּוַדַּאי יַעֲלֶה.

חביבה

אַךְ הָס! עֲמֹד
וְאַל תָּזוּעַ, פְּשֹׁט אֶת יָדְךָ, שִׁמְעוֹן!
לֹא, כִּי לֹא כָךְ! הַדָּם עוֹדֶנּוּ שׁוֹתֵת.
אֲלֻנְטִית יֵשׁ?

בר־כוכבא

אֲלֻנְטִית? יֵשׁ, פה יֵשׁ.

חביבה

אֵי הָאֲלֻנְטִית, פה הִיא, רַחִימָאִי.

(שניהם עסוקים בחבוש הפצע)

המסך נופל.

מעמד רביעי

אולם גדול, עדה גדולה באולם: אנשים ונשים, זקנים וצעירים, תלמידי חכמים והדיוטות, חילים. באולם בימה.

(נכנסים שנים)

האחד

לְאָן אָנוּ בָּאִים?

השני

אֶל הָאֲסֵפָה!

האחד

לְאָן?

השני

לַמָּקוֹם אֲשֶׁר שָׁם בְּנֵי אָדָם
מִתְאַסְּפִים כְּדֵי לִשְׁמֹעַ מָה הֵם סְבוּרִים.

הראשון

מִי? מִי הַסְּבוּרִים?

השני

בְּנֵי־אָדָם.

הראשון

מִי?

השני

הָעֵדֶר אֲשֶׁר תְּיָשָׁיו בְּנֵי־אָדָם.

(עוברים)

(נכנסים שנים אחרים)

הראשון

נָחִישָׁה, אָחִי! כִּי יוֹם בְּשׂוֹרוֹת לָנוּ.

השני

שָׁמַעְתִּי, כְּבָר שָׁמַעְתִּי.

הראשון

וְיֵשׁ לִשְׁמֹעַ

השני

שׁוּב נִגְּפוּ הָרוֹמָאִים? נִכְבְּשָׁה מְצוּדָה.

הראשון

הִסְכַּנּוּ כְּבָר לְמוֹ אֵלֶּה! מָתַי שָׁלוֹם?
כִּי בָאָה עֵת.

השני

הֲלֹא מַה טּוֹב, אִם נִכְרוֹת
בְּרִית שָׁלוֹם עַתָּה – כִּי נָצַחְנוּ – לֹא?
הַשָּׁעָה מְשַׂחֶקֶת לָנוּ – עַתָּה
עֵת לִקְרֹא שָׁלוֹם.

הראשון

כָּל רוֹדְפֵי־שָׁלוֹם בְּכָךְ.

השני

לֹא כֵן קַנָּאִים... הֵם וְרַבִּי עֲקִיבָא
וְכָל הָאִסְטְרַטְיָא...

האחר

הַס! הֵם בָּאִים, הָס!

(עוברים)

(נכנסים חילים)

חיל ראשון

שוב נִכְבְּשָׁה מְצוּדָה...

חיל שני

וְעוד נִכְבּוש.

חיל ראשון

עוד יֵש מַה לִּכְבּוש.

חיל שני

אֶת יְרוּשָׁלָיִם!

חיל ראשון

גַּם אֶת יְרוּשָׁלַיִם. וְעוֹד נִזְכֶּה
וְנִרְאֶה בְּמוּנִיטִין זֶה: לְחֵרוּת
יְרוּשָׁלָיִם.

(נגש אחד העם)

אחד העם

אֵיזֹה מְצוּדָה כָבְשׁוּ?

שני

מִי עָלָה עַל הַמְּצוּדָה?

שלישי

שִׁמְעוֹן?

חיל ראשון

שִׁמְעוֹן!

אחד העם

בֶּן חַיִל זֶה!

חיל שני

אֵין־עוֹד כָּמוֹתוֹ.

חיל ראשון

שִׁמְעוֹן
מְקַבֵּל אַבְנֵי בְלִיסְטְרָאוֹת בְּאַחַת

מֵאַרְכְּבוֹתָיו – כָּךְ – וְזוֹרְקָן וְהוֹרֵג
בָּהֶן כַּמָּה נְפָשׁוֹת.

אחד־העם

פִּלְאֵי פְלָאוֹת.
אַל תִּשְׁלוֹט עַיִן־רָעָה בוֹ.

(עוברים)

זקן

עוֹד מְעַט וְנִפְרוֹק
עֹל אֱדוֹם.

צעיר

כְּבָר פְּרַקְנוּהוּ, אַבָּא.

זקן

כֵּן, כְּבָר פְּרַקְנוּהוּ, בְּנִי.

צעיר

נַחֲזִיק בַּמִּלְחָמָה.

זקן

כֵּן, נַחֲזִיק... אֲבָל גַּם הַשָּׁלוֹם טוֹב.
הַשָּׁלוֹם וְהַמִּלְחָמָה יָרְדוּ כְרוּכִים לָעוֹלָם.

צעיר

עַד רְדָתָהּ.

זקן

כֵּן, בְּנִי, כֵּן – עַד רְדָתָהּ.

(עוברים)

(נכנס בר־כוכבא)

קולות קוראים

הַס! הִנֵּה שִׁמְעוֹן! –הִנֵּה שִׁמְעוֹן– הָס!

אשה א׳

מַה יָּפֶה שִׁמְעוֹן זֶה!

אשה ב׳

מַה יָּפֶה, שׁוּרִי.

אשה א׳

כְּיוֹסֵף בִּשְׁעָתוֹ.

אשה ב׳

כְּיוֹסֵף.

אשה א

בְּרוּכִים
שָׁדַיִם, שֶׁהֵינִיקוּ כְּגוֹן זֶה.

אשה ב׳

וּמִי
לִימִינוֹ?

אשה א׳

זֶה?

אשה ב׳

הַלָּה.

אשה א׳

בַּר־דְּרוֹמָא הוּא.

אשה ב׳

עוֹד יָפֶה הוּא מִשִּׁמְעוֹן.

אשה א׳

לֹא, כִּי שִׁמְעוֹן.

אשה ב׳

מְבִינָה אָתְּ.

אשה א׳

כְּלוּם אַתְּ הַמְּבִינָה?

אשה ב׳

אָתְּ...

(עוברות)

אשה ג׳

אֲבָל כִּי יָפֶה הוּא!

אשה ד׳

מַה יֶּשׁ בּוֹ יֹפִי?
אֵינֶנּוּ יָפֶה כְּלָל וּכְלָל.

אשה ג׳

מְאֹד!

אשה ד׳

כָּמוֹהוּ כַּמָּה אִבָּא בְשׁוּקָא.
כָּמוֹךְ וּכְאוֹתָהּ כּוּתִית.

אשה ג׳

אֵיזוֹ כּוּתִית?

אשה ד׳

זוֹ — בַּת הַכֹּהֵן הַשֹּׁמְרוֹנִי, זוֹ.

אשה ג׳

מָה?
מַה לּוֹ וְלַכּוּתִית?

אשה ד׳

וְכִי לֹא יָדַעַתְּ?

אשה ג׳

יוֹנָתִי, נָא הַגִּידִי לִי, סַפְּרִי; לֹא יָדַעְתִּי.

(עוברות)

קולות

יְחִי הַמַּצְבִּיא! — יְחִי שִׁמְעוֹן! יְחִי! חֲזַק, חֲזָק!
יְחִי פּוֹדֵנוּ מוֹשִׁיעֵנוּ! מְשִׁיחַ אֲדֹנָי!

(נכנס עקיבא עם עוד חכמים)

קולות

עֲקִיבָא! — הַס, רַבִּי עֲקִיבָא! — רַבִּי עֲקִיבָא, אָבִינוּ,

רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו! יְחִי עֲקִיבָא!
כְּמַלְאַךְ אֲדֹנָי אַתָּה בְתוֹכֵנוּ!

תלמיד חכם א׳

הִנֵּה רַבִּי עֲקִיבָא... הִנֵּה הַקֵּרֵחַ.

תלמיד חכם ב׳

אֵיךְ נִשְׁבָּה לְבֵין עכו״ם גְּדוֹל הַדּוֹר?
תַּלְמִידֵי חֲכָמִים כָּל זְמָן שֶׁמַּזְקִינִים
דַּעְתָּם מִתְיַשֶּׁבֶת עֲלֵיהֶם.

תלמיד חכם א׳

מֵשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר וְדַעְתָּם יְסַכֵּל.

(עוברים)

יהושע הגרסי

מָשְׁכֵנִי אַחֲרֶיךָ נָרוּצָה, רַבִּי!

ר׳ טרפון

כָּל הַפּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כְּפוֹרֵשׁ מִן הַחַיִּים!

(עוברים)

קולות

הַס! הָס! – הַמַּזְכִּיר עוֹמֵד.
הַמַּזְכִּיר רוֹצֶה לוֹמַר – בְּבַקָּשָׁה הָס!
הַמַּזְכִּיר רוֹצֶה לְדַבֵּר – הַס, רַבּוֹתַי.

(המזכיר עולה על הבימה)

רַבּוֹתַי, הַס! רַבּוֹתַי, בֵּית יִשְׂרָאֵל!
הַיּוֹם תִּמָּלֵא שָׁנָה לְמִיּוֹם בּוֹ
הֻכְרְזָה חֵרוּת עַם יִשְׂרָאֵל, יוֹם
בּוֹ גָּזְרוּ אֹמֶר רָאשֵׁי כָל הַגְּדוּדִים
וַיַּעֲשׂוּ אֲגֻדָּה אַחַת וְנִשְׁבָּעוּ:
מִלְחָמָה בִּבְנֵי אֱדוֹם עַד כַּלּוֹתָם
מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוּדָה. שִׁשִּׁים שָׁנָה
הָיִינוּ עַבְדֵי רוֹמָא, זֶה שִׁשִּׁים שָׁנָה
שֶׁחָרַב בֵּית־הַבְּחִירָה וְהַר הַבַּיִת – שָׁמֵם.

עוֹד לִפְנֵי שָׁנָה וַאֲנַחְנוּ עַבְדֵי רוֹמָא,
נִכְנָעִים לַמַּשְׂגִּיחִים — וְהַיּוֹם
מִלְּבוֹא יָם־יָפוֹ וְעַד הַיַּרְדֵּן לָנוּ
חֲמִשִּׁים עָרֵי מִבְצָר וּמְתָּם מְצוּדוֹת [1]
מֻקָּפוֹת חוֹמָה, נֶשֶׁק וּמַכֹּלֶת,
בַּגָּלִיל וּבִיהוּדָה וּבְשֹׁמְרוֹן —
חֲמִשָּׁה וּשְׁמוֹנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת עָרִים
הַפְּרָזִים וְהַכְּפָרִים, שְׁלַל מִלְחָמָה,
אֲשֶׁר לֹא יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר מִנִּי רֹב.
מַכֹּלֶת, נֶשֶׁק, כֵּלִים וּבַלִּיסְטְרָאוֹת,
לִגְיוֹנוֹת רוּפוּס נִגְּפוּ וְלֹא עָמְדוּ
בִּפְנֵי יִשְׂרָאֵל, וְלִגְיוֹנוֹת חֵיל-
מַרְקֶל נְסוֹגִים אָחוֹר וּנְמוֹגִים
מִפְּנֵי אִסְטְרַטְיָא קְדוֹשָׁה; הַמְהָרֶכֶת
אֶת נַפְשָׁהּ עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל תּוֹרָתוֹ
בִּידֵי מַצְבִּיאָהּ שִׁמְעוֹן.

קוֹלוֹת

יְחִי שִׁמְעוֹן, יְחִי; וְיִנּוֹן שְׁמוֹ לְעוֹלָם!
שִׁמְעוֹן יְחִי!

המזכיר

וְהִנֵּה עַתָּה, שָׁב בַּר־דְּרוֹמָא, שָׁב
מִלְּכּוֹד אֶת מְצוּדַת עֹז — טוּר־מַלְכָּא.

קוֹלוֹת

בַּר־דְּרוֹמָא יְחִי! — יְחִי בַּר־דְּרוֹמָא!
הַשָּׂרִים בְּיִשְׂרָאֵל יִחְיוּ! — יִחְיוּ! יִחְיוּ!

המזכיר

וְיַד הַשָּׂרִים עוֹד נְטוּיָה, וְחַרְבָּם
לֹא תָשׁוּב עַד לְכוֹד יְרוּשָׁלָיִם.

---

[1] במשך שנה אחת לכדו חילות בר־כוכבא 50 מצודות, 985 ערים וכפרים ביהודה, בגליל ובשומרון ואפשר גם את ירושלים. ישנן מוניטות בכתובות שמעון מכאן, לחירות ירושלים מכאן. רופוס לא עמד בפני המורדים.

עַד יֵשׁ רוֹמָאִי אֶחָד בְּכָל יְהוּדָה.

(מחיאות כפים רועשות· קולות קריאה)

תְּשַׁע מֵאוֹת וּשְׁמוֹנִים וְחָמֵשׁ עִיר! טוּר־מַלְכָּא!
בְּשָׁנָה אַחַת כָּךְ! – כָּעֵת יֵשׁ לִקְרֹא שָׁלוֹם! – שָׁלוֹם,
שָׁלוֹם! –עַד כְּלוֹתָם! –שָׁלוֹם– עַד רְדָתָהּ!
כִּי, אִם לֹא עַכְשָׁו אֵימָתַי? – הַס, רוֹדְפֵי שָׁלוֹם!
לְחֵרוּת צִיּוֹן! – כַּלֵּךְ לְךָ, רוֹדֵף שָׁלוֹם! –לִקְרֹא שָׁלוֹם!
לְמִי? – הוֹי, מוּגֵי לֵב – הוֹי, חוֹבְשֵׁי בֵית הַמִּדְרָשׁ!

הַחִילִים

בָּרוּךְ אֲדֹנָי צוּרִי, הַמְלַמֵּד יָדַי לַקְּרָב, אֶצְבְּעוֹתַי
לַמִּלְחָמָה. חַסְדִּי וּמְצוּדָתִי, מִשְׂגַּבִּי וּמְפַלְּטִי לִי,
מָגִנִּי וּבוֹ חָסִיתִי, הָרוֹדֵד עַמִּים תַּחְתָּי.[1]

(רבי עקיבא קם ממושבו ועולה על הבימה)

קוֹלוֹת

רַבִּי עֲקִיבָא עוֹלֶה עַל הַבִּימָה! –עֲקִיבָא רוֹצֶה לִדְרוֹשׁ!
הַס, הָעָם! יְחִי עֲקִיבָא– יִחְיֶה שִׁמְעוֹן! – יִחְיוּ שְׁנֵיהֶם!

עֲקִיבָא

אַחֵינוּ, יִשְׂרָאֵל, שִׁמְעוּ! אֲפִילוּ חֶרֶב וָדָם בָּאָרֶץ
מְנוּחָם אֲנִי בִּשְׁבִיל הַכָּבוֹד וְהַנִּצָּחוֹן שֶׁנָּחַלְנוּ. לֹא
שֶׁאָנוּ חֲכָמִים– יֵשׁ חֲכָמִים מִמֶּנּוּ, לֹא שֶׁאָנוּ גִבּוֹרִים–
יֵשׁ גִּבּוֹרִים מִמֶּנּוּ; לֹא שֶׁאָנוּ הָרַבִּים – יֵשׁ רַבִּים
מִמֶּנּוּ, וְלֹא בִשְׁבִיל שֶׁאָנוּ מַכִּירִים אֶת הַתּוֹרָה –
תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַכִּירִים אֶת הַתּוֹרָה – עַם הָאָרֶץ
מֵאַיִן מַכִּירִים? הָאֲנָשִׁים מַכִּירִים אֶת הַתּוֹרָה –
הַנָּשִׁים וְהַטַּף מֵאַיִן מַכִּירִים? וְאִם בִּשְׁבִיל עָנְיֵנוּ
וְלַחֲצֵנוּ – כַּמָּה אֻמּוֹת בָּעוֹלָם. אֶלָּא שֶׁיּוֹדֵעַ אֲנִי,
שֶׁלֹּא עָשָׂה כֹּל מַה שֶּׁעָשָׂה לָנוּ אֶלָּא לְמַעַן שְׁמוֹ הַגָּדוֹל
וְהַקָּדוֹשׁ, וּלְמַלֵּא אֶת הַבְטָחָתוֹ אֲשֶׁר הִבְטִיחַ לַאֲבוֹתֵינוּ,
לְאַבְרָהָם, לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב; וּלְהָקִים אֶת הַשְּׁבוּעָה אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם אָבִינוּ; וּלְקַיֵּם אֵת כָּל אֲשֶׁר דִּבֵּר

[1] תהלים, קמ״ד, א׳—ב׳.

בְּפִי נְבִיאָיו לֵאמֹר: לֹא יִכָּרֵת שְׁמֵנוּ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה;
וּמִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה, וּדְבַר אֲדֹנָי מִירוּשָׁלָיִם. וּלְקַיֵּם
אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּפִי משֶׁה עַבְדּוֹ: דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב
וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל; וּמָחַץ פַּאֲתֵי מוֹאָב וְקַרְקַר כָּל
בְּנֵי שֵׁת. וְהָיָה אֱדוֹם יְרֵשָׁה, וְהָיָה יְרֵשָׁה שֵׂעִיר
אוֹיְבָיו; וְיִשְׂרָאֵל עוֹשֶׂה חָיִל.
וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּאדֹנָי, הִנֵּה מְשִׁיחַ אֲדֹנָי
מִתְהַלֵּךְ בְּתוֹכֵנוּ!

(יוחנן בן תורתא ושאר החכמים קופצים ממקומם)

שִׁמְעוֹן בְּנִי! לֹא שִׁמְעוֹן יֵאָמֵר
עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם בַּר־כּוֹכְבָא, כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱדוֹם
וַתּוּכָל.
בָּרוּךְ אַתָּה, בַּר־כּוֹכְבָא, לַאדֹנָי!
בָּרוּךְ אַתָּה הַמֶּלֶךְ הַמָּשִׁיחַ!
בָּרוּךְ אַתָּה, יְיָ אֱלֹהֵינוּ, מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁחָלַק מִכֹּחוֹ
וּגְבוּרָתוֹ לְבָשָׂר וָדָם.
יְחִי הַמֶּלֶךְ הַמָּשִׁיחַ!

משתחוה לעומתו, כל העם קמים ומשתחוים לבר־כוכבא, בר־כוכבא קם ומשתחוה לכל ארבע
רוחות השמים.

ר׳ יוחנן בן־תורתא

עֲקִיבָא, יַעֲלוּ עֲשָׂבִים בִּלְחָיֶיךָ וַעֲדַיִן אֵינוֹ בָא!

קולות

הָס! הַס, הָרַבִּי. — מֵאֲדֹנָי יָצָא הַדָּבָר!
יְחִי בַּר־כּוֹכְבָא! יְחִי עֲקִיבָא! יְחִי מֶלֶךְ
הַמָּשִׁיחַ! — יְחִיוּ שְׁנֵי עַמּוּדֵי הַתָּוֶךְ, אֲשֶׁר הַבַּיִת
נָכוֹן עֲלֵיהֶם!

ר׳ יוחנן בן־תורתא

אִם אֲדֹנָי לֹא יִבְנֶה בַיִת — שָׁוְא עָמְלוּ בוֹנָיו בּוֹ!

בר־דרומא

הֲלֹא אַתָּה אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ וְלֹא תֵצֵא אֱלֹהִים
בְּצִבְאוֹתֵינוּ!

קולות

הִכְשִׁילוֹ פִּיו לְבַר־דְּרוֹמָא! פִּיו הִכְשִׁילוֹ! – עֲקִיבָא

הֲשָׁמָעְתָּ? – עֲקִיבָא!

חילים

לֹא, לֹא הִכְשִׁילוֹ! לֹא יִכְעַד וְלֹא יִכְּסוֹף! לֹא יִסְעַד וְלֹא יִסְּכוֹף!

קול הצוצרות.

העם נפוץ אחד אחד, חבורות נשארות באולם.

חביבה מתקרבת אל בר־כוכבא מכוסה בצעיף.

חביבה

(בלחש)

הזי שִׁמְעוֹן, שִׁמְעוֹן! שְׁמַע נָא, שִׁמְעוֹן!

בר־כוכבא

מִי אָתְּ?

חביבה

אֲנִי חֲבִיבָה, כְּלוּם לֹא תַכִּיר?

בר־כוכבא

הַאַתְּ חֲבִיבָה? תַּחַת צְעִיפֵךְ אָתְּ!

חביבה

וּכְלוּם אֶת קוֹלִי לֹא הִכַּרְתָּ?

בר כוכבא

לָמָּה תִתְכַּסִּי?

חביבה

יַעַן

יָרֵאתִי שֶׁמָּא קַנָּאִים פּוֹגְעִים בִּי.

בר־כוכבא

אַתְּ, אַל תִּירָאִי, לֹא יִפְגַּע אִישׁ בָּךְ, בִּלְעָדַי.

חביבה

אַף הִתְחַפַּשְׂתִּי, הִתְפָּרַקְתִּי עֶדְיִי

וְדֶרֶךְ הַסִּמְטָאוֹת רַצְתִּי וְנַחְבֵּאתִי לָבוֹא,
נֶחְפַּזְתִּי רַצְתִּי בַּמְּבוֹאוֹת הָאֲפֵלִים
בִּשְׁבִיל לִרְאוֹתְךָ, מָה אֻשַּׁרְתִּי, שִׁמְעוֹן,
הַנְּעָרוֹת בָּאוּ וְהִגִּידוּ לֵאמֹר:
הַיּוֹם יִמָּשַׁח שִׁמְעוֹן לְמָשִׁיחַ
אֵיךְ הֵם יָגִילוּ לְךָ, אֵיךְ יֶאֱהָבוּךָ,
כִּכְבוֹד מְלָכִים כְּבוֹדְךָ כְּבָר, הֲלֹא?
הוֹי מָה אֻשַּׁרְתִּי – מָה אֻשַּׁרְתִּי.

בר־כוכבא

הַשְּׂמֵחָה אַתְּ לִכְבוֹדִי – וְכִי בֶּאֱמֶת
אוֹהֶבֶת אַתְּ לִי?

חביבה

שִׁמְעוֹן! וְאֵיךְ?...

בר־כוכבא

אָמַרְתִּי
כִּי אַךְ... מִשּׁוּם... בְּעַל כָּרְחֵךְ אַתְּ לִי.

חביבה

הוֹי שִׁמְעוֹן, וְכִי כָךְ?

בר־כוכבא

אֲחוֹתִי כַלָּה.

חביבה

לֹא! כִּי רְאֵה אֶת גִּיל הָעָם וּשְׂשׂוֹנוֹ.
הוֹי מָה אֻשַּׁרְתִּי, מָה אֻשַּׁרְתִּי!

בר־כוכבא

מָה
הַדְּמָעוֹת אֲשֶׁר בְּעֵינַיִךְ, יַלְדָּה?

חביבה

כִּי עַתָּה וַדַּאי תִּדְרוֹשׁ מִמֶּנִּי.

בר־כוכבא

וּמִשּׁוּם מָה? לְעוֹלָם לֹא נִפָּרֵד.

חביבה

לא, כִּי נִפָּרֵד – אַתָּה הַמָּשִׁיחַ,
נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל, בַּיִת לְךָ תִבְנֶה.
מֶמְשַׁלְתְּךָ תִכּוֹן, וּבָנֶיךָ יִירָשׁוּ.

בר־כוכבא

לֹא, אִשְׁתִּי אָתְּ.

חביבה

אֲנִי הַכּוּתִית!?

בר־כוכבא

אָתְּ.

חביבה

וּפְרוּשִׁים מַה הֵם יֹאמֵרוּ?

בר־כוכבא

פְּרוּשִׁים? לֹא כְלוּם.
רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה בָּנְתָה אֶת בֵּית־יִשָׁי.
וְעוֹד יֵשׁ עֲקִיבָא, וְהִנֵּה הוּא מִתְקָרֵב.

(חביבה מתכסה בצעיף)

חביבה

תֵּכֶף, תֵּכֶף אֲנִי הוֹלְכָה, שִׁמְעוֹן,
הֲלֹא הַבַּיְתָה תָסוּר – – – וְאִם גַּם תְּאַחֵר,
חֲבִיבָה לְךָ מְחַכָּה – כָּל הַלַּיְלָה
תְּחַכֶּה לְךָ.

(הולכת)

בר־כוכבא

בְּוַדַּאי אָבָא.

(אל עקיבא)

אַבָּא!
עֲקִיבָא אָבִי יֵשֵׁב, פֹּה לִימִינִי.

(עקיבא יושב)

עקיבא

שִׁמְעוֹן

אַשְׁרֵי שֶׁרְאִיתִיךָ בְּכָךְ.

בר כוכבא

כֹּל אֲשֶׁר לִי שֶׁלְּךָ, מִיָּדְךָ אָתָּה,
וְכָל אֲשֶׁר לָנוּ – לְךָ, רַבִּי עֲקִיבָא.
הָיִיתָ לִי לְאָב, נִהַלְתַּנִי תָּמִיד
בְּמוֹ עֲצָתְךָ וְהוֹרֵיתָ דְרָכַי;
מֵרוּחֲךָ עָלַי אָצַלְתָּ. לִבְּךָ
הוּא הָרָה וְהָגָה אֶת גֹּדֶל פָּעֳלֵנוּ,
אֶת כָּל הַגְּדוֹלוֹת, וְהוּא גַם הִתְוָה דַרְכָּהּ,
נַגִּיעַ בּוֹ לִמְחוֹז חֶפְצֵנוּ – אַתָּה
בְּשִׁמְךָ זֶה הַטָּהוֹר וְהַנָּאוֹר
קִדַּשְׁתָּ אֶת הַדֶּרֶךְ בָּהּ הָלַכְנוּ.

עקיבא

לֹא, שִׁמְעוֹן בְּנִי, שָׁוְא הַחֲלוֹם – לֹא הָיָה
וְלֹא לָבַשׁ בָּשָׂר וְלֹא נָטַף דָּם.
אַךְ חֶזְיוֹן הֶבֶל – חֶזְיוֹן נָשָׂא רוּחַ,
אַךְ מִשְׂחַק תַּעְתּוּעֵי־מֹחַ.
עַד אִם הִסִּיעַ חָרָשׁ אֶת אֲרִיחָיו
לֹא נִבְנֶה בָיִת. חֶזְיוֹן אַרְדִּיכַל הוּא;
אִם אַרְדִּיכַל אֲנִי הָיִיתִי – אַתָּה
הַבַּיִת תִּבְנֶה – אַרְדִּיכַל וּבוֹנֶה.
וְאִם נִבְקִיעַ אָנוּ פֶּרֶץ רִאשׁוֹן
בְּהֵיכַל רוֹמָא – וְנִבְעוּ כָּל מַצְפּוּנוֹתֶיהָ,
וְתִבָּקַע כַּאֲשֶׁר תִּבָּקַע כּוֹס שֶׁל זְכוּכִית,
וְיָצָא כָל הָעוֹלָם לְחֵרוּת,
מֵעַבְדוּת בְּנֵי־הַזְּאֵבָה – וְגַם אָנוּ, –
אָז אָשׁוּב, אֶגַּשׁ שׁוּב אֶל הָעֲבוֹדָה,
שׁוּב אַרְדִּיכַל – אַךְ אַרְדִּיכַל וּבוֹנֶה,
וּבְהַרְחִיב לָנוּ נִדְרוֹשׁ אֶת הַתּוֹרָה

– – – לֹא בַעֲלִיּוֹת שֶׁל בֶּן־גּוּרְיוֹן, וְלֹא
מִתּוֹךְ כַּוָּנוֹת יוֹחָנָן בֶּן־זַכַּאי.
אַרְבָּעָה אָנוּ נִכְנַסְנוּ לַפַּרְדֵּס:
אֲנִי, בֶּן־עַזַּאי, וּבֶן זוֹמָא וְאַחֵר.
אֲרָזִים אַרְזֵי אֵל בַּפַּרְדֵּס, רֹאשָׁם
בּוֹקֵעַ שְׁחָקִים וְשָׁרְשָׁם מוֹסְדוֹת־תֵּבֵל.
בֶּן־עַזַּאי מֵת, בֶּן־זוֹמָא הֵצִיץ וְנִפְגָּע,
בַּנְּטִיעוֹת קִצֵּץ בֶּן־אֲבוּיָה, אַךְ
אֲנִי הָאֶחָד, אֲשֶׁר יָצָא בְשָׁלוֹם.
הֲתֵדַע בְּשַׁלָּמָה? הַשְּׁלוֹשָׁה אֵלֶּה
הֵם נִכְנְסוּ וּבְיָדָם – אֱמוּנָתָם,
וְאֶת הָאַהֲבָה לֹא יָדְעוּ – הֵם.
הָאַהֲבָה הַגְּדוֹלָה... לְכָל הָעָם,
לְכָל הַנִּבְרָא בְּצֶלֶם... לְכָל הָעוֹלָם.
פִילוֹסוֹף אֶחָד הָיָה – אַפְּלָטוֹן
מֵחַכְמֵי עוֹלָם וַחֲסִידָיו בְּיֹפִי.
הוּא יָדַע סוֹד הָאַהֲבָה, – הוּא!
וְהֵם לֹא יָדְעוּ! בְּתוֹרָתָם חָיוּ.
הַפַּרְדֵּס נָאֶה – נָאֶה – גַּן אֲדֹנָי
בְּתוֹךְ הַזְּהֻמָּה הַיְּוָנִית וְהָרוֹמִית –
וְחָכְמָה בוֹ, וּמֶחְקְרֵי־עַד, וָיֹפִי,
בֶּן־עַזַּאי מֵת וְלֹא יְשַׁקֵּר בְּנִצְחוֹ,
בֶּן־זוֹמָא הֵצִיץ וְלֹא עָמַד – נִפְגַּע,
אֱלִישָׁע הִכָּה בַּסַּנְוֵרִים, שׁוּב
לֹא רָאָה אֶת גַּן אֲדֹנָי מַה יָּפֶה,
אֲבָל אֲנִי אָהַבְתִּי אֶת הַגָּן;
אֲנִי אָהַבְתִּי אַהֲבָה רַבָּה, – לוּלֵא
הָאַהֲבָה לֹא בָאתִי עַד הֲלוֹם!
אָהַבְתִּי אֶת הַתּוֹרָה וְאֶת הָאָרֶץ
וְאֶת הָעָם – וּמְלֹא הָעוֹלָם כֻּלּוֹ.
מְצוּדַת־פֶּלֶד לָנוּ זֹאת הַתּוֹרָה
כִּמְצוּדָה צָרָה, זְעוּמָה וַחֲסֻנָּה,

וּבְנוּיָה אַבְנֵי שָׂדֶה וְאַבְנֵי גִּיר,
עַל אָשְׁיוֹת סֶלַע וַחֲשׁוּקֵי־בַרְזֶל,
הֵיכָלוֹת בּוֹנִים שַׁיִשׁ וְאַבְנֵי גָזִית!
לְהֵיכָל שְׁטוּף הָאוֹר גַּם נַהֲפְכָנָּה,
לְהֵיכַל פְּלָאִים – לְכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ.
הֵן חִידוֹת סְתוּמוֹת לְךָ דְבָרַי, שִׁמְעוֹן
אֲנִי לְךָ אֲהַוְרֵם עוֹד, בַּר־כּוֹכְבָא,
בְּנֵה אַתָּה מְצוּדָה, וְהָקֵם הֵיכַל נוֹי,
וּנְטַע סָבִיב לוֹ גַּם גַּן גַּם פַּרְדֵּס!

(משתחוה לעומתו ויוצא)

בר כוכבא

אֲנִי הַמֶּלֶךְ הַמָּשִׁיחַ! עַד
הֲלוֹם נְחָנִי כּוֹכָב אוֹר זוֹרֵחַ.
כְּלוּם בִּשְׁבִיל זֶה עָזַבְתִּי אֶת בֵּית אָבִי?
עֵת נַסְתִּי הָרָה עִם אֲחֻזַּת רֵעָי,
אַיֶּכֶם, רֵעַי, אֵיפֹה אַתֶּם? כֻּלְּכֶם
נְפַלְתֶּם בְּחֶרֶב אֱדוֹם... רַק אֲנִי
הָאֶחָד אֲשֶׁר אֱלֹהִים נְצָרָנִי
לִגְדוֹלוֹת, כִּי לָהֶן נוֹצַרְתִּי בִּגְיחִי
מֵרֶחֶם אִמִּי. אִמִּי, לֹא זָכִית
לִרְאוֹתִי בְּכָךְ, לִרְאוֹתִי בְּהַדְרַת מֶלֶךְ
וְעַל לַהַב סֵיפִי חֵרוּת עַם יִשְׂרָאֵל.
עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל, עוֹד הַמְּלָאכָה רַבָּה,
יְרוּשָׁלַיִם, עֵבֶר־הַיַּרְדֵּן גְּלִיל־הַגּוֹיִם –
אֶת כֻּלָּם אֶאֱסוֹף, וִיהוּדָה תִּשְׁכּוֹן
לָבֶטַח כִּבִימוֹת דָּוִד וּבֵית חַשְׁמוֹנַאי
מִדָּן וְעַד בְּאֵר־שֶׁבַע, לִי יְכַחֲשׁוּ
פְּרְלַמֶּנְטוֹרֵי רוֹמָא, שְׁלִיחֵי פַּרְתִּים,
עֲקִיבָא, אֲנִי אֶבְנֶה, אֶבְנֶה בַיִת,
אֶת בֵּית הַבְּחִירָה וְאֶת בֵּית־שִׁמְעוֹן – שְׁנַיִם.

(המסך נופל)

עלילה רביעית

מעמד ראשון

מחנה רומאים. מועצה באוהל המצביא.

כל שרי הצבא עומדים.

המצביא

וּבְטֶרֶם נִפְרֵדָה אֹמַר שׁוּב:
סֻגְּרָה הָעִיר, אֵין יוֹצֵא וְאֵין בָּא;
וּבְאַסְמֵיהֶם שֶׁבֶר וְגַם לַבְּעִיר.
אֵין זֹאת כִּי לֹא הִשְׂכַּלְנוּ לֶאֱרוֹב;
וְדֶרֶךְ הַמִּנְהָרוֹת יוּבָא לָמוֹ.
וְלוּ יָדַעְנוּ דַרְכָּם זוּ הֲלֹא
זֶה כְבָר נִלְכְּדָה בֵיתָר הַמְּצֻיֶּנֶת,
וְסוֹף הַמִּלְחָמָה בָּא.

מֶטֶלּוֹס

וּצְרִיכִים אָנוּ
לִמְרַגְּלִים, אַךְ לִמְרַגְּלִים.

המצביא

לִמְרַגְּלִים, הֵן,
אַךְ מִי הֵם?

רופוס

סוּרִי, כּוּשִׁי אוֹ אֱדוֹמִי –
הַכֶּסֶף יַעֲנֶה הַכֹּל, אַךְ לֹא לְקַמֵּץ.

המצביא

לֹא, יֵלֵךְ זַרְזִיר אֵצֶל עוֹרֵב,
מִכֵּיוָן שֶׁהוּא מִינוֹ, בֶּן־הַנֵּכָר
מִמֶּנּוּ יִקְשֶׁה, כִּי לֹא יַחַד בִּקְהִלָּתָם.
שׁוֹמְרוֹנִי, כּוּתִי נִשְׁלַח.

שר אלף
אַךְ לֹא אֵלֶּה!

מטלום
גַּם הַשֹּׁמְרוֹנִי, גַּם כָּל אֵלֶּה
הַמַּאֲמִינִים בְּאוֹתוֹ צָלוּב, אֵין בֵּינָם
לְבֵין הַיְּהוּדִי וְלֹא כְלוּם – נִמּוֹלִים כֻּלָּם.

המצביא
אַךְ מִשּׁוּם זֶה, מֶטֶל! מִשּׁוּם שֶׁאֵין בֵּין אֵלֶּה
וּבֵין אֵלֶּה וְלֹא כְלוּם, יַקִּירִי, וַדַּאי כְּבָר
רָאִיתָ שַׁחַל וְעוֹרֵב עַל כַּפֶּלֶת?
וּצְבוּעַ וְכֶלֶב כְּלוּם יַחַלְקוּ עַד?
מִשּׁוּם שֶׁהֵמָּה קְרוֹבִים גַּם יִרְחָקוּ,
וּכְשֵׁם שֶׁקְּרוֹבִים הֵם, כֵּן תִּגְדַּל תָּמִיד
מַשְׂטֵמָה זֶה אֶל זֶה.

שר אלף
מַשְׂטֵמָה לְדוֹרוֹת
לְכוּתִים וְלִיהוּדִים, וּבִלְבַד
שֶׁיָּאִיר זָהָב לְמְרַגְּלֵינוּ אֵלֶּה.
אַךְ נִפְלָא הוּא הַשֶּׁמֶשׁ לִמְאוֹר הַיּוֹם
וְלַלַּיְלָה אוֹר מְסַהֵר, בְּמַאְפֵּלְיָה
יִתְדּוֹרוּן קַרְנֵי זָהָב...

המצביא
וְגַם יֵשׁ
לִי זָקֵן כּוּתִי שָׁם.

רופוס
וּבְכֵן?

המצביא
אַךְ דַּלָּה
הַצֵּידָה אֲשֶׁר בְּפִיו.

יוסוס

אַךְ כֶּסֶף, כָּסֶף.

המצביא

נִסִּיתִי.

רופוס

וְלֹא הוֹעִיל?

מטלוס

נַסֵּה עַתָּה
וְאַיֵּם עָלָיו; אֲשֶׁר אִם לֹא יָבִיא
הַשָּׁוֶה אֶת הַכֶּסֶף — וְנַסְגִּירֶנּוּ
בִּידֵי הַיְּהוּדִים.

קולות

יָפֶה! יָפֶה!

המצביא

שָׁלוֹם.

(יוצאים)

מעמד שני

בבית בר־כוכבא

השכם בבקר. הדלתות פתוחים. ק״ל קרנות הרומאים.

נכנס בר כוכבא.

בר־כוכבא

כֵּן, שְׁמוֹנִים אֶלֶף תּוֹקְעֵי קַרְנוֹת צָרִיךְ
עַל בֵּיתְ־! שָׁלֹשׁ שָׁנָה וָחֵצִי כְּבָר
לִגְיוֹנוֹת הַקֵּיסָר, יוֹם יוֹם תּוּצַר
הָעוּגָה אֲשֶׁר עָגוּ בְּדָרְבוֹנוֹת בַּרְזֶל,
בְּנַפְשׁוֹ יָבִיא לִי הָיָּם אֶת לַחְמִי
וּמֵימַי אֵינָם נֶאֱמָנִים לִי.
מַה צַּר לִי, מַה צַּר לִי, וּתְשׁוּעָתִי רְחוֹקָה,
רְחוֹקָה עוֹד מִהְיוֹתָהּ אָז — אֲנִי

עִם גְּדוּדַי נֶחְבָּא בַּמִּנְהָרָה, אֲשֶׁר
עָשׂוּהָ בִּימֵי שְׁפוֹט הַשּׁוֹפְטִים, אָז.
הָיִיתִי צִפּוֹר אֲשֶׁר נֶאֱחָזָה
בַּפָּח, וְעוֹדָהּ מְפַרְפֶּרֶת בּוֹ,
וּמִדֵּי יוֹם בְּיוֹמוֹ: עֶרֶב עֶרֶב
וּבֹקֶר בֹּקֶר יִשְׂחֲקוּ קַרְנוֹת־
רוֹמָאִים עַל מִשְׁכָּבִי, יִלְעֲגוּ לִי: הוֹי
מְשִׁיחָם שֶׁל יְהוּדִים, עוֹדְךָ פֹּה?
מְשִׁיחָם שֶׁל יְהוּדִים... מִי אָנֹכִי?
מָשִׁיחַ! הַמָּשִׁיחַ, — אֵי גְבוּרָתְךָ?
וְאוּלַי מוֹרֵד בְּמַלְכוּת, אֲשֶׁר שִׂחֲקָה
הַשָּׁעָה לוֹ. אוֹי מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ,
הֵם תוֹקְעִים, תוֹקְעִים... צִפּוֹר נוֹדֵד הָרַךְ,
מָשִׁיחַ אֲשֶׁר הָיָה צִפּוֹר, — אֶפֶס
הַכֹּל פֹּה הָיָה — שֵׁם וּתְהִלָּה וָכֹחַ
וְהַכֹּל הָיָה מִקְסַם־כָּזָב בּוֹגֵד...
לֹא הָיָה כָל מָשִׁיחַ — נִדְמֶה
גַּם לִי גַּם לַאֲחֵרִים — וְהֶאֱמִינוּ,
לְרֶגַע קָט אֲנִי, אֲנִי עָלִיתִי
עַל אוֹתוֹ מִגְדָּל רָם, אֲשֶׁר בּוֹ יַעֲלוּ
אַךְ בְּרוּכֵי אֱלֹהִים... כְּדֵי לָדַעַת,
כִּי לֹא בִּשְׁבִילִי נוֹצָר! מוּטָב אֶלֶף
וְאֶחָד פַּעַם לְהִוָּלֵד וְלָמוּת
תּוֹלַעַת־אָדָם, בְּשֵׁפֶל הַמַּדְרֵגָה,
וְלֹא לְהָרִיחַ בְּטָעוּת — לוּ אַךְ פַּעַם
מֵרֵיחַ הַנִּיחוֹחַ אֲשֶׁר יְקֻטָּר
לֵאלֹהִים... הוֹי כֹּתֶל, כֹּתֶל, תַּגִּיד
לִי מִי אֲנִי: הַסּוֹחֵר אֲשֶׁר פָּשַׁט
הָרֶגֶל לְכָל נוֹשָׁיו, אוֹ אַךְ גַּנָּב
מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּתָגָא וְלֹא לוֹ. הוֹי כֹּתֶל,
הֲיֵשְׁךָ קָשֶׁה עַד כְּדֵי לְרוֹצֵץ
אֶת רֹאשׁוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ? כֹּתֶל, כֹּתֶל!

מעמד שלישי

בבית בר־כוכבא.

אחדים מראשי הצבא; נערים משרתיב, בר־כוכבא ור' אלעזר המודעי.

בר־כוכבא

הוי, רַבִּי, יָדְךָ תִּכּוֹן עִם רוֹמָאִים!
רִמּוּךָ רוֹדְפֵי שָׁלוֹם כְּאֵת יֶתֶר הַחֲכָמִים.
הֲלֹא כִיהוֹשֻׁעַ בֶּן־חֲנַנְיָה
גַּם יוֹחָנָן בֶּן־תּוֹרְתָא, רַבִּי,
אִם לֹא כְבֶן־קִסְמָא חַכְמֵי יַבְנֶה כֻּלָּם?
וְלוּ אַךְ מַרְפִּים אֶת יְדֵי הָעָם הֱיִיתֶם,
כִּי אָז הֶחֱרַשְׁתִּי, וְאוּלָם אַתָּה סוֹד לְךָ
עִם מַחֲנֵה רוֹמָא — וּשְׁלִיחֲךָ כּוּתִי.

ר' אלעזר

אַל תִּרְגַּז, בְּנִי; אַל תִּרְגַּז, בְּנִי בַר־כּוֹכְבָא
הֲרֵי אֲנִי כְבֶן שְׁמוֹנִים וְלַגְּבוּרוֹת.
מַה לִּי בְעוֹלָמִי פֹּה — כִּי אִם תְּפִלָּתִי,
בְּשַׂקִּי וּבְתַעֲנִיתִי אֲנִי עָסִיק,
מִתַּחַת סֵבֶל הַטּוֹטֶפֶת רֹאשִׁי יִשָּׁח;
וּלְעִסְקֵי קְרָב וּמְדִינָה לִבִּי כְּבָר לֹא אָשִׁית.
בְּנִי בַר־כּוֹכְבָא, שׁוּב עַל דְּבָרַי אֲנִי חוֹזֵר:
שָׁכַבְתִּי שִׂיחִי כְּדַרְכִּי יוֹם יוֹם — פִּתְאֹם
קוֹל שָׁאוֹן וַהֲמֻלָּה, כְּשֶׁהִפְנֵיתִי לִשְׁאֹל
וְאָמְרוּ לִי: שִׁמְרוּנִי לָחַשׁ מַה שֶּׁלָּחַשׁ
עַל אָזְנִי בִּתְפִלָּתִי.

בר־כוכבא

וּמַה לָּחַשׁ?
אֵין כִּבִּי אֶלְעָזָר רוֹצֶה לוֹמַר?

ר' אלעזר

עַד שֶׁלֹּא אָמְרוּ לִי גַּם לֹא יָדַעְתִּי,
כִּי לָחַשׁ.

בר־כוכבא

וְגַם דּוֹדִי אֵינוֹ רוֹצֶה
אֲשֶׁר יִתְפַּרְסְמוּ מִסְתּוֹרִין מֶלֶךְ.

ר׳ אלעזר

מַה לִּי וּלְמִסְתּוֹרִין?

בר־כוכבא

רַבִּי רוֹצֶה
וְיִמְסוֹר מְדִינָה זוֹ לְיַד אַדְרִיָנוּס.

ר׳ אלעזר

וְאֶמְסוֹר מְדִינָה? בְּנִי, בַּר־כּוֹכְבָא!

בר־כוכבא

זָקֵן, וְאוֹתוֹ כּוּתִי אַתָּה מַכִּיר?

ר׳ אלעזר

שָׁמַעְתִּי אוֹמְרִים: הוּא אָחִי חֲבִיבָה.

בר־כוכבא

(במבוכה)

וּמַה שֶּׁלָּחַשׁ תֹּאמַר?

ר׳ אלעזר

בְּנִי, לֹא שָׁמַעְתִּי,
אַךְ יַגִּיד הוּא אֵת אֲשֶׁר לָחָשׁ.

בר־כוכבא

הוֹי...
חֲבָל, כִּי מִהֲרוּ הַנְּעָרִים קְצָת לְהָרִיק
אֶת תַּעֲרוֹתָם – וְלוּ גַם רָצָה עַתָּה
לְהַגִּיד הֵן לְעוֹלָם יִדּוֹם, אַתָּה
אֱמֹר עַל מַה נוֹעַצְתָּ עִם שֹׁמְרוֹנִי,
עִם זֶה אוֹיְבֵנוּ אֲשֶׁר בְּבֵיתֵנוּ?

ר׳ אלעזר

נְכוֹנִים דִּבְרֵי בְנִי הֵם, אוֹיְבִים בְּבָתֵּינוּ
וְגַם בְּבֵיתְךָ, בְּנִי...

בר־כוכבא

אַךְ דֹּם, הַזָּקֵן!
הוי, תַּרְנְגֹלֶת מִתְגַּעְגַּעַת בְּאֵפֶר!

(בועט בו ברגלו)

הֵיָא, הֲרִימוּהוּ! כִּמְדֻמֵּנִי אֲשֶׁר
בִּשְׁבִילוֹ קָשְׁתָה קְצָת פְּגִיעָתִי. הֵיָא!

(הנערים נחפזים אל רבי אלעזר)

אחד הנערים

מֵת!

נער שני

הָרַב מֵת.

הנער הראשון

הוּא מֵת

בר־כוכבא

לֹא מֵת.
אֲבָל הִתְעַלֵּף; מַהֲרוּ הַחֲלִימוּהוּ.

(יוצא)

נער שני

אֲבָל מֵת רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי.

נער שלישי

מַהֲרוּ הַיַּיִן.

נער שני

הוּא לָמָּה? מֵת!

(דממה)

נער ראשון

לֹא טוֹב, הֲלֹא הָמוֹן הָעָם בּוֹ הֶאֱמִין:
בִּזְכוּתוֹ וּתְפִלָּתוֹ עָמְדָה בֵּיתָר.

נער שני

לֹא טוֹב! אַךְ הָבָה נוֹצִיאֵהוּ
גַּם מִן הַבַּיִת – סָב!

(אוחזים בו ומוציאים אותו בדממה. יתר העם יוצאים אחריהם)

קול מן העם

הוי, רוֹעֵי הָאֱלִיל, עוֹזְבֵי הַצֹּאן, חֶרֶב עַל זרועו
וְעַל עֵין יְמִינוֹ. זְרוֹעוֹ יָבוֹשׁ תִּיבָשׁ וְעֵין יְמִ
כָּהֹה תִכְהֶה.

(ההמון מתאסף)

קולות מן העם

שִׁמְעוֹן, שִׁמְעוֹן! בַּת קוֹל הִיא אוֹמֶרֶת: אַתָּה
שָׁבַרְתָּ זְרוֹעָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְסִמֵּיתָ אֶת עֵין
יְמִינָם, לְפִיכָךְ זְרוֹעוֹ שֶׁל אוֹתוֹ הָאִישׁ יָבוֹשׁ
תִּיבָשׁ וְעֵין יְמִינוֹ כָּהֹה תִכְהֶה.

קול אחר

גָּרְמוּ הָעֲוֹנוֹת, גָּרָמוּ!

(נכנס בר כוכבא)

בר־כוכבא

אֵינֶנּוּ? אֵין אִישׁ – הַאֻמְנָם?!

מעמד רביעי

חדר בבית בר־כוכבא

(חביבה עסוקה, נכנס שומרוני זקן)

הכותי

חֲבִיבָה, בִּתִּי!

חביבה

אַתָּה, אָבִי?

הכותי

הוּא?

חביבה

אֵינֶנּוּ. יֵשֵׁב אָבִי, שֵׁב.

הכותי

חֲבִיבָה. יֵשׁ מַה חָדָשׁ?

חביבה

אֵין דָּבָר, אָבִי.

הכותי

חֲבִיבָה, צָרִיךְ לִהְיוֹת.

חביבה

דָּבָר לֹא שָׁמַעְתִּי.

הכותי

חֲבִיבָה, צָרִיךְ אֲנִי לָדַעַת
אֶת דֶּרֶךְ הַמְּנְהָרָה, אֶת הַנִּקְרָה,
אֲשֶׁר בָּהּ יֵלְכוּ וְיָבִיאוּ שָׁבֶר.

חביבה

וְאֵיךְ זֶה אֵדָע? וּכְלוּם יַגִּיד?

הכותי

אִם תִּרְצִי – תֵּדָעִי; אִם תַּחְפְּצִי – יַגִּיד.

חביבה

אֵינֶנִּי יְכוֹלָה...

הכותי

אַתְּ יְכוֹלָה.

(מוציא צמיד)

הִתְבּוֹנְנִי וּרְאִי הַצָּמִיד... זָהָב חָרוּץ,
וְאֵלֶּה אַבְנֵי יְקָר... הַשֹּׁהַם וְהַיַּהֲלוֹם;
מְהוֹרִים כְּטֹהַר מֵי הַדִּמְעָה... חֶשְׁפִּי זְרוֹעֵךְ,
וְהָאֶצְעָדָה... לְמַלְכַּת שְׁבָא לֹא הָיְתָה
כְּמוֹתָהּ.

(היא לוקחת)

חביבה

כְּלוּם זֶה הַכֹּל?

הכותי

הַכֹּל... עוֹד מַחֲרֹזֶת

מַרְגָּלִיּוֹת. עוֹד יֵשׁ פֹּה, אַחַת לְאֶחָת...
תְּאֲמֵי דִמְעָה... שִׂימִי לְגַרְגְּרוֹתַיִךְ...
(היא לוקחת)

חביבה

עוֹד טִפּוֹת דָּם הַנִּקְרָשׁ, שׁוּר, עֲלֵיהֶן:
קְחֵם לְךָ, אָבִי.

הכותי

הֵן יָאוֹת לָךְ.

חביבה

וּכְלוּם חָסַרְתִּי תַכְשִׁיטִין? יֵשׁ לִי רָב.

הכותי

חֲבִיבָה, אָנוּ יְכוֹלִים לְאַבֵּד
אֶת כָּל הָעִיר וְאֶת כָּל גִּבּוֹרֵי יְהוּדָה –
לִנְקֹם נִקְמַת רַבִּים, אֲשֶׁר הֵמָּה הָרְגוּ,
אֶת נִקְמַת גְּרִזִּים – כִּי אוֹיְבֵינוּ הֵמָּה,
אוֹיְבֵינוּ הֵם מֵאָז מֵעוֹלָם, זִכְרִי
אֶת טֶבַח יְמֵי פּוּלְמוּס קִיטוּס –
כִּמְעַט אָבָדְנוּ.

חביבה

עִם חֲלֵב אִמִּי הֵן יָנַקְתִּי, אָבִי,
מַשְׂטֵמַת עַד וְאֵיבַת גְּרִזִּים וּמוֹרִיָּה,
עָלֶיהָ סִפְּרוּ זְקֵנֵינוּ וְכֹהֲנֵינוּ.
בַּחוּרֵי שֹׁמְרוֹן רַק עָלֶיהָ חָלָמוּ; נַפְשִׁי
נִשְׁחֲתָה מִן הָאֵיבָה, כְּבָר לֹא אוּכַל, אָבִי.

הכותי

חֲבִיבָה, אַךְ הַפַּעַם, הָרוֹמָאִים
יַשְׁמִידוּם כֻּלָּם, יְאַבְּדוּם וְיַכְּתוּם,
אַפַּיִם יִכְרְעוּ לַטֶּבַח, תֶּחֱרַב בֵּיתֶר
וְעָלָה שֶׁמֶשׁ גְּרִזִּים.

חביבה

אֲבָל, אָבִי.

הכותי

חֲבִיבָה, בִּתִּי, עוֹד בְּעוֹד יָמִים מִסְפָּר,
עוֹד חֹדֶשׁ, שְׁנֵי חֳדָשִׁים – וְלִגְיוֹנוֹת רוֹמָא
יִפְשְׁטוּ עַל חַלְלֵי בֵיתָר, „עִם לָבָן נִּרְתִּי“,
הֲתַפְלִיא חֶרֶב בֵּין יְהוּדָה וְשֹׁמְרוֹן?
וּבַמֶּה אִם לֹא בְזֹאת נְכַפֵּר פְּנֵי הָאוֹיֵב,
אִם לֹא בְרֹאשׁוֹ שֶׁל הַלָּה?

חביבה

בְּרֹאשׁ שִׁמְעוֹן?

הכותי

לֹא, לֹא יָעֵל אַתְּ, וּבֵין בִּרְכַּיִךְ
לֹא יִכְרַע סִיסְרָא, וְסֶבֶרוּס יִלְכּוֹד
גַּם בְּלִי עֶזְרָתֵךְ אֶת הָעִיר, כֻּלָּנוּ
לַטֶּבַח גַּם יַכְרִיעַ עִם מַשְׂטִינֵינוּ.

חביבה

לֹא מִשִּׂנְאָתְךָ, אָבִי, אֶת יְהוּדָה, -
מֵאַהֲבָתְךָ אֶת זְהַב רוֹמָא תֹּאמַר.

הכותי

בַּת נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת, דּמִי, חֲצוּפָה,
אוֹהֶבֶת אַתְּ, אוֹהֶבֶת אֶת בַּר־כּוֹכְבָא.

(היא עושה אות שלילה בראשה)

אֶת לִבֵּךְ לָקַח שֶׁבִי זֶה הַיְהוּדִי.
לֹא אוֹתוֹ אַתְּ אוֹהֶבֶת? בְּשׁוֹקָיו תִּרְצִי
חֲצוּפָה, כַּלְבָּה... כֶּלֶב אִם לָךְ נָחוּץ
הַמְעֻשִּׂים הַסַּפָּנִים בִּנְמַל־יָפוֹ,
שֶׁחֵילָם חָדָשׁ עִמָּם, חַיִל לַנָּשִׁים?

חביבה

אָבִי...

הכותי

כְּכַלְבָּה אֲשֶׁר תַּעֲמוֹד, תּוֹחִיל
עַד גְּמַר מִלְחֶמֶת כָּל עוֹגְבֶיהָ, לִהְיוֹת
לְשֵׁגָל לַאֲשֶׁר הַכֹּחַ בְּמָתְנָיו.

חביבה

אָבִי,
מִי הִכְנִיסַנִי לְכָאן? – הֲלֹא זֶה אָבִי.

הכותי

לָכֵן כְּשֶׁיָּבֹא אֵלַיִךְ גַּם הַלָּיְלָה,
וְלָקַקְתְּ מֵעַל כַּפּוֹתָיו כִּתְמֵי דַּם סַנְבַלַּט
אָחִיךְ, בְּעוֹדָם חַמִּים.

חביבה

דַּם סַנְבַלַּט!

הכותי

הֲלֹא כִּכְבָרָה שָׂם עָשׂוּהוּ.

חביבה

אוֹיָה, אוֹיָה, אָחִי!

הכותי

לִכְלָבִים לְמַאֲכָל הָשְׁלַךְ מֵעַל הַחוֹמָה
אֶל עֵבֶר מַחֲנֵה רוֹמִים...

חביבה

אֲהָהּ, לִי הָהּ.

הכותי

(מאזין אצל הדלת)

נָא, שִׁמְעִי, מִי הַבָּא?

חביבה

הִכָּנֵס לְכָאן.

(שמה עליו את המכסה)

(נכנס בר־כוכבא מסיר מעליו את חרבו ואת קובעו)

חביבה

הַאַתָּה ?

בר־כוכבא

חֲבִיבָה, יוֹנָה, הִנֵּנִי.

חביבה

אִחַרְתָּ, שִׁמְעוֹן.

בר־כוכבא

אֵחַרְתִּי קְצָת,
וּמְאֹד עָיַפְתִּי.

חביבה

שֵׁב אֶל הָאָח.
הֲתֹאכַל מָה? חַכֵּה עוֹד רֶגַע וְאָבֹא.
הַיַּיִן הִנֵּה פֹּה, וְגַם אָבִיא אֶת הַבָּצֵק
וְאֶעֱשֶׂה הַבִּרְיָה, אֲלַבֵּב לְבִיבוֹת, שְׁתֵה!

(יוצאת)

(בר־כוכבא שותה)

בר־כוכבא

נִסְתַּם חָזוֹן וְנָבִיא אָיִן, מִי
וּמִי הוּא אֲשֶׁר אָמַר אָמְנָם: אַךְ
בִּזְכוּתוֹ־הוּא הָעִיר עוֹמֶדֶת וּתְפִלָּתוֹ
נִשְׁמַעַת בַּשָּׁמַיִם ? פַּחֲדֵי שָׁוְא... יָחוּלוּן
עַל רֹאשׁ כָּל אוֹמְרֵי כֵן.

(שותה שוב)

זֶה כַּמָּה לֹא יָדַעְתִּי
עַצֶּבֶת מַה הִיא; אַךְ הַיּוֹם תְּקָפַתְנִי,
כַּלֵּךְ לָךְ כְּמֶנִּי, זָקֵן מַמְרֶה!

(נכנסת חביבה)

חביבה

פֹּה הַבָּצֵק.
מַה לְּךָ כִּי נֶעֱצַבְתָּ, שִׁמְעוֹן?

(שמה את הבצק על האח)

בר־כוכבא

לֹא נֶעֱצַבְתִּי, קַר לִי.

חביבה

עַד שֶׁאֲנִי

פֹּה לָשָׁה וּמְלַבְּבָה, טְעַם מִן הַיַּיִן.

בר־כוכבא

כְּבָר טָעַמְתִּי, יוֹנָתִי.

חביבה

גַּם מִיָּדִי!

אֵין רָע, עוֹד כּוֹס, הֵן תִּשְׁתֶּה, שִׁמְעוֹן?

(נותנת לו כוס)

חַכֵּה, אַלּוּפִי, הִנֵּה מִן הַצָּלִי,

אֱכֹל עַד אִם עָשִׂיתִי אֶת הַבִּרְיָה.

(הוא אוכל והיא מוזגת עוד כוס)

אֲבָל גּוֹזָלִי עָצֵב... עָצֵב... אֵי הַתֹּף?

(יוצאת במחול ומשוררת)

(נותנת לו לשתות)

אֵין רָע, עוֹד אַחַת!

מַה שְּׁלוֹם הָעִיר?

וּשְׁלוֹם הָעָם? זֶה כַּמָּה סוֹגְרִים רוֹמִים

עָלֵינוּ אֶת הָעִיר, וַאֲסָמֵינוּ

עוֹד מְלֵאִים וּמְזָוֵינוּ מְלֵאִים.

הָעָם אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה עוֹדוֹ נֶאֱמָן

וּמֵבִיא לַיְלָה שֶׁבֶר לָאָדָם וְלַבְּעִיר.

בר־כוכבא

יוֹנָתִי, וְלוּ בְּבֵיתִי וּפֹה אִתָּךְ

מָנוֹחַ לִי מִטְּרְדַּת קְרָב וְדָמִים.

חביבה

צָדַקְתָּ, שִׁמְעוֹן, צָרִיךְ כִּי תַרְגִּיעַ,

וְלוּ אַךְ פֹּה, עָיַפְתָּ מְאֹד — עוֹד כּוֹס!

הֲלֹא אַךְ אַתָּה מִשְׂגָּב לָנוּ וְלִיהוּדָה,
וְגַם לַיְלָה לִבְּךָ לֹא יָנוּחַ – הֲלֹא תִזְכּוֹר
הַשּׁוֹקֵד עַל מִשְׁמַרְתּוֹ מִשְׁמָר, אִם הַצּוֹפִים
נֶאֱמָנִים לִפְקֻדָּתָם לִשְׁמוֹר מִשְׁעוֹל הָרִים
וּמְבוֹאוֹת כָּל הַמְּעָרוֹת וְהַנְּקָרוֹת...

בר־כוכבא

לוּלֵא מְעָרוֹתֵינוּ, כִּי זֶה כְּבָר
חָסַרְנוּ אֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נֹאכַל,
כִּי מְעָרוֹת מִסְכְּנוֹת אֵין לָנוּ, בִּלְתִּי
אֲשֶׁר יָבִיאוּ לַיְלָה עִם הַשָּׂדֶה.

חביבה

מַה טּוֹב, כִּי שָׁנָה זוֹ אֲסוּמָה; בְּיַד הָעָם
מַכֹּלֶת רַבָּה.

בר־כוכבא

אֲסוּמָה הָיְתָה אַךְ בַּגָּלִיל,
הַנֶּגֶב לָקָה... וְעֵינֵינוּ תְלוּאוֹת
אַךְ לְנֶגֶב הָעֲרָבָה, וְעוֹד רָפָה
שָׁם יַד הָרוֹמִי.

חביבה

אָמְנָם יֹאהַבְךָ
הָעָם מְאֹד וְיַעֲרִיצְךָ כָּכָה,
וְאַךְ בִּשְׁבִילְךָ יְחָרֵף אֶת נַפְשׁוֹ
וְיַחְדוֹר הֵנָּה... דֶּרֶךְ הַמִּנְהָרוֹת.

בר־כוכבא

וְלוּ יָדַעַתְּ – דֶּרֶךְ הַסַּכָּנָה,
אֲשֶׁר בַּלַּיְלָה וּבָהָר, בִּנְתִיבָה
עַל פִּי הַפַּחַת, וּמִתַּחַת – מַחֲנֵה
הָאוֹיֵב... וְהַשּׁוֹמְרִים... וְיֵשׁ שֶׁהוּא עֵר...
כְּמוֹ אֹפֶל וּבַמֵּצַר בְּתוֹךְ הַצִּנּוֹר...

חביבה

בְּתוֹךְ הַמַּיִם?

בר־כוכבא

לֹא, כִּי בַּיָּשָׁן אֲשֶׁר חָרֵב.
מֵעֵבֶר גֵּיא־הַתְּמָרִים. זוֹ הַבִּרְיָה –
מִי לִמֵּד יָדֵךְ לַעֲשׂוֹת כְּמוֹתָהּ? טַעְמָהּ
כְּטַעַם בִּרְיָה עָשְׂתָה הוֹרָתִי,
וַאֲנִי עוֹד יֶלֶד רַךְ, מִתְלַבֵּט בֵּין בִּרְכֶּיהָ.

(שותה יין)

הוֹי מֶה עָיֵפְתִּי

(נשען אל השלחן ונרדם)

הכותי

(יוצא ממחבואו)

כָּעֵת יָדַעְתִּי הַכֹּל, בִּתִּי, אָבֶן,
אַתְּ נְבוּנוֹת. אַךְ אֶת הַזָּהָב אַצְפִּין אִתִּי,
כִּי מוּטָב יִהְיֶה שָׁמוּר בְּבֵיתֵנוּ,
מֵהֱיוֹתוֹ פֹּה. הוּא יָשֵׁן?

(מוציא פגיון)

אַכֶּה פַּעַם
וְלֹא אוֹסִיף. יָדִי רָפָה, פִּגְעִי אַתְּ,
הֲלֹא בַעֲלוּמֶיהָ כַּפֵּךְ.

(תוקע לידה הפגיון)

(הפגיון נופל בשאון. הכותי נעלם בפתח)

בר־כוכבא

(מתנער)

מִי כָאן? חֲבִיבָה, מִי?

חביבה

אֵין אִישׁ, הֲלֹא.

בר־כוכבא

(מרים את הפגיון)

לְמִי הַפִּגְיוֹן?

חביבה

הוּא שֶׁלִּי.

בר־כוכבא

אָמַרְתְּ...

חביבה

אָמַרְתִּי לְהַכּוֹתְךָ.

בר־כוכבא

אַתְּ, חֲבִיבָה?

חביבה

אָנִי! אָנִי! הָרְגֵנִי, וְאִם אַיִן
וְאֶהֶרָגְךָ אָנִי.

בר־כוכבא

אַתְּ, הַיּוֹנָה?

חביבה

לֹא יוֹנָה: – עָכֶן, אֶפְעֶה, טֶרֶף מְעוֹפֵף...!

בר־כוכבא

(מתבונן בפגיון)

לֹא לִי הַפִּגְיוֹן וְלֹא מִכֵּלַיִ, חֲבִיבָה,
מִי הָיָה פֹּה הָעֶרֶב?

(יוצא)

(המסך נופל).

מעמד חמישי

בעיר לפני החומה, קול ענות מלחמה ממרחק, אור מן השרפה.

(בר־כוכבא נכנס עיף, נשען אל הקיר)

בר־כוכבא

אֲבָל עָיַפְתִּי.

אחד הנסים

הָבְקְעָה הָעִיר!

שני

נִלְכְּדָה הָעִיר!

שלישי

הַכּוּתִים בָּגְדוּ, הֶרְאוּ הַמְּ͏ִדְרוֹת!

ראשון

בֵּין כַּךְ וָכַךְ וְחָדְרוּ הָרוֹמָאִים.

שני

בֵּין כַּךְ וָכַךְ אָבָדְנוּ! אָבָדְנוּ!
נוּסָה!

(נמלטים)

שלישי

לֹא לָנוּס, לַעֲמוֹד עַל נַפְשֵׁנוּ
לַהֲדוֹף אוֹתָם מִן הָעִיר וְנִצָּלְנוּ.

אשה א׳

הִנֵּה בַּר־כּוֹכְבָא.

אשה ב׳

בַּר־כּוֹזִיבָא, מַעְיָן כּוֹזֵב.
וּבְעֶטְיוֹ תָּמְנוּ — — —

(נמלטות)

בר־כוכבא

בַּר־כּוֹזִיבָא!

אשה ג׳

הִנֵּה בַּר־כּוֹכְבָא, דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב...

אשה ד׳

דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב.

(נמלטות)

בר־כוכבא

בַּר־כּוֹזִיבָא!
עוֹד לִפְנֵי שָׁנָה — וַאֲנִי מְשִׁיחֲכֶם,
מְשִׁיחַ אֲדֹנָי — אֵלַי יִחַלְתֶּם.
בַּר־כּוֹזִיבָא! רוֹמִים בָּאוּ מְצוּדָתִי...
וּכְבֹא הַמַּגִּיד וְהֵבִיא לִי הַבְּשׂוֹרָה,
אֲשֶׁר נְעָרַי לָכְדוּ אֶת הַמְּצוּדָה הַחֲמִשִּׁים וְאֶחָת
מְשִׁיחַ אֲדֹנָי הָיִיתִי — הַמָּשִׁיחַ!

בַּר־כּוזִיבָא... וְאִלּוּ לִפְנֵי שָׁנָה
הָשְׁלַכְתְּ אֶל אַרְמוֹנִי, הֵן יַחַלְתְּ בְּרֶטֶט
מְלֵא־עֲגָבִים לִקְרַאת בּוֹא לֵיל־תְּשׁוּקֵךְ,
בִּשְׂמֹאלֵךְ מַרְאָה וּבִימִינֵךְ קֶרֶן־פּוּכֵךְ.
וּתְלוּיָה אָזְנֵךְ אֶל הַדֶּלֶת. מַאֲזִינָה
לְבַת קוֹל צְעָדַי אֲשֶׁר אָבֹא
לְגַלּוֹת אֶת שָׁדַיִךְ, וְאֶחְשׂוֹף שָׁבְלֵךְ.
וּבְיַיִן רֶקַח תִּשְׁקְדִי לִמְשׁוֹחַ
אֶת פִּטְמַת גַּל דַּדַּיִךְ... בַּר כּוזִיבָא...

(נכנס עקיבא)

רַבִּי!

עקיבא

בַּר־כּוֹכְבָא!

בר־כוכבא

לֹא, כִּי בַר־כּוזִיבָא!

עקיבא

בַּר־כּוֹכְבָא אַתָּה, מְשִׁיחַ אֲדֹנָי!

בר־כוכבא

וְאֵלֶּה מָה? כְּלוּם כַּךְ הֵרִיעַ מַחֲנִי?
כְּלוּם גָּדַל אוֹר מַשּׂוּאוֹתֵינוּ כְּגָדְלוֹ
בְּרֶגַע זֶה הָעֶרֶב בּוֹ מִשְׁתַּחֲוֵנִי
לִמְשִׁיחַ אֲדֹנָי?

עקיבא

מָשִׁיחַ! מְשִׁיחַ אֲדֹנָי!
וְאוּלָם לֹא הַמָּשִׁיחַ.

בר־כוכבא

הַכֹּל אָבָד.

עקיבא

גְּזֵרָה מִן הַשָּׁמַיִם, הֲכִי תְּאַשֵּׁם,
כִּי רוֹמָא גָּבְרָה, מְלֹא כָל הָעוֹלָם – רוֹמָא.

מִמַּעְיְנוֹת הַר פְּרָת בּוֹאֲכָה אֲרָרָט,
וְשַׁדְמוֹת דָּקִיָּה – מִקֶּדֶם, מַעֲרָבָה –
מֵי־תַרְשִׁישׁ וְלוּזִיטָנְיָּה, פָּרַשׂ נֶשֶׁר רוֹמָא
אֶבְרוֹתָיו הָאַדִּירוֹת, בְּלוֹעַ בַּלְהוֹתָיו
יָגִיחַ תּוֹצְאוֹת רֵינוּס וְיָם בְּרִיטַנְיָּה,
בְּצִפָּרְנֵי־זְוָעוֹת לוֹ מְפַרְפְּרוֹת בְּדָמֵיהֶן
מִצְרַיִם, קַרְתְּ־חַדְשַׁת, לוּב וִיהוּדָה.
אֲנַחְנוּ – טִפָּה בְּיָם שֶׁל רוֹמָא, טִבְּרוּס
הָאֶחָד יָכִיל מֵי יְהוּדָה וְהַגָּלִיל,
הַיַּרְדֵּן וְיָם גִּינוֹסַר וּמֵי מֵרוֹם.
כְּלוּם חֶרְפָּה הִיא לְחֹלֶד שׁוֹכְנֵי־בוּל,
כִּי רְמָסוֹ פִּיל – הַמֶּלֶךְ בְּעָבְרוֹ עָלָיו?
דַּג רֶקֶק הֲיִכָּלֵם כִּי בְלָעָהוּ תַנִּין?
זֶה שָׁלֹשׁ שָׁנִים מַרְטִיב דַּם רוֹמָאִים
אֶת הַר יְהוּדָה, לִגְיוֹנוֹת אַחַר לִגְיוֹנוֹת
נִכְנָסִים בִּנְמַל־יָפוֹ, וְהַדְרִין מִתְקַשֶּׁה,
מִי בְמַצְבִּיאֵי חֵילוֹ הַטּוֹב בְּיוֹתֵר וּשְׁלָחוֹ
לַחֲבֵשׁ לְפִצְעֵי צְבָאוֹ, אֲשֶׁר יָזוּב
מֵעָקְצוֹ שֶׁל בַּר־כּוֹכְבָא...

בר־כוכבא

נִשְׁבַּר עָקְצוֹ!
עֲקִיבָא, שָׁלוֹם, עָלַי לָלֶכֶת.

עקיבא

אָנָה?

בר־כוכבא

כְּלוּם יֵשׁ בִּמְלֹא יְהוּדָה קֶבֶר נָאֶה
וְצִיּוּן אֲשֶׁר יִיף מֵחָרְבוֹת בֵּיתָר?
וְאֵיזֶה שָׁם מְצַלְצֵל עַתָּה בְּכָל יְהוּדָה,
בִּמְלֹא הָעוֹלָם – מִמִּצְרַיִם וְעַד קִירֵינֵי
מִלְּבָא חֲמָת וְעַד נְהַרְדְּעָא?
אִם לֹא לַמַּגִּיד בָּא מִמַּחֲנֵה בֵיתָר

יָחִילוּ זִקְנֵי רוֹמָא בַּעֲצֶרֶת?
וּלְמִי מִמַּלְכֵי קֶדֶם וְיִשְׂרָאֵל
שָׂרְפוּ כִשְׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרְפוּ לִי?
וְאִם תֶּחֱרַשׁ שָׂדֶה בֵּיתָר
וּזְרוּעָה מֶלַח תֵּשָׁם – עוֹד דּוֹר יָבֹא
לְבַקֵּשׁ קִבְרוֹת עַם גִּבּוֹרָיו, לִבְכּוֹת לָמוֹ.
נְשׂוּאֵי־דָם וּבַרְזֶל מִי זֶה יַפְרִיד?
בְּרִית עוֹלָם הִיא, בְּרִית שָׁאוּל וְגִלְבֹּעַ;
בַּר־דְּרוֹמָא–וְטוּר־מַלְכָּא; בֵּיתָר וּבַר־כּוֹכְבָא.
הַפַּעַם אֶעֱשֶׂה לְאוֹיְבַי גַּם אָנִי.
וִיהִי סֶבֶרוּס[1] נָאֶה לְשַׂעַר נִצְחוֹנוֹתָיו,
וְשַׂעֲרוּ לוֹ; וְיִשָּׂא הַדְרִיָּן[2] מֵחָדָשׁ
שֵׁם אִמְפֶּרָטוֹר, לְאָן נִמָּלֵט, רַבִּי?

עקיבא

לֹא לִי לְהִמָּלֵט! הַרְבֵּה דָמִים
שָׁפַכְנוּ יַהְדָו, צָדְקוּ בְנֵי חֲנַנְיָה,
דָּם אַחֵר צָרִיךְ הָיָה לִשְׁפּוֹךְ – וְנִשְׁפּוֹךְ,
וְהָיָה לְמֶלֶט־עוֹלָם, לְבִנְיַן עֲדֵי־עַד,
וּמְצוּדָה לְאַלְפֵי דוֹר וּלְאַלְפֵי שָׁנָה,
עַד... עַד יָבֹא מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ...
פֻּרְעָנֻיּוֹת עֲתִידוֹת לָבוֹא לָעוֹלָם,
יְמֵי נִסָּיוֹן גָּדוֹל קָרְבוּ בָאוּ,
יְמֵי סַכָּנָה, יְמֵי־שְׁמַד נוֹרָאִים.
מִימוֹת אַנְטִיוֹכוּס אֶפִּיפַנֶס רָשָׁע
לֹא הָיוּ יָמִים רָעִים מֵאֵלֶּה.
וְחָדְלוּ מִן הַגּוּף, יִתְחַכְּמוּ אַךְ לַנֶּפֶשׁ,
וְנוֹאֲשׁוּ מִכֶּם, יִתְנַכְּלוּ לְדוֹר יוּלָד,
וְשָׂמוּ בָּתֵּי מִדְרָשׁ מֵאֵין תּוֹרָה,
וְהָפְכוּ לְתֵיאַטְרָאוֹת בָּתֵּי כְנֶסֶת.

---

[1] נציב סוריה היה מרקלוס, אחריו יוליוס סברוס, שנודע במלחמתו באיי בריטניה.

[2] קבל הדרין אחרי נצחונו ביהודה עוד פעם את השם imperator. אולם במכתבו, שכתב לסינט על הנצחון, לא הוסיף כמעשהו תמיד את המלים: „לי ולצבא שלום".

רַקְדָּנִים רְעֵבִים וּמוּקְיוֹנִים גְּבְפִּים,
יָשִׁירוּ שִׁיר הִלּוּלִים מֵעַל בִּימוֹת־קֹדֶשׁ
לְשִׂמְחַת לֵב תַּגָּרִים וַחֲנִיךְ קֶסַרְקְטִין,
וּנְשׁוֹת הַזִּמָּה, נִטְמְאוּ בְיַתְמוּתָן
מֵעֹצֶר יָגוֹן וְרָעָב עַל הָרְחֹבוֹת,
וְהָיָה כָּל יוֹדֵעַ סֵפֶר וְתוֹרָה
וְכָל הַדָּבֵק בֵּאלֹהָיו – לִשְׁנִינָה
וְאוֹיֵב־רוֹמָא לוֹ יֵאָמֵר קוֹשֵׁר, בּוֹגֵד,
וְצָפוּי יִהְיֶה לְקוּפִיץ וְלַצֶּלֶב
בִּידֵי מְרַגְּלִים מוֹסְרִים, וְתַעֲלוּלִים
וְתִינוֹקוֹת־בֵּיתָם יִמְסְרוּךְ לָרָשׁוּת...
(נכנסת גונדא של רומאים. בר־כוכבא נמלט)

מעמד ששי

חיל ראשון

עֲמֹד אַתָּה, עוֹרֵב זָקֵן!

(מניף עליו הרבו)

צנטוריון

חֲדָל,
כְּלוּם אֵינְךָ רוֹאֶה – נְשׂוּא־פָּנִים.
מִי אַתָּה, זָקֵן?

עקיבא

אֲנִי עֲקִיבָא.

צנטוריון

עֲקִיבָא? אוֹתוֹ רַבִּי, אֲשֶׁר יָדוֹ תִּכּוֹן
עִם קְהַל הַמּוֹרְדִים אַתָּה, אַתָּה?

עקיבא

אֲנִי הוּא.

(הצנטוריון תופס בו)

צנטוריון

סְטֶלוּס, קַח לְךָ ; נְשִׁים, בְּבַ־ר

חֲמִשָּׁה, מַהֵר וְהוֹבִילֵהוּ, לֹא עֲשָׂרָה!
לַאֲשֶׁר עַל הַכֵּלִים תִּמְסְרֵהוּ – חוּשָׁה,
אֶל פְּנֵי הַמַּחֲנֶה, אֶל הַשַּׁעַר הַגָּדוֹל,
שָׁם תִּמְצָאֵהוּ, בְּרֹאשְׁךָ אַתָּה עָרֵב,
כִּי חַי תִּמְסְרֵהוּ, תֹּאמַר, כִּי שְׁבִיתִי.

(החילים סובבים את עקיבא)

וְשׁוּב תְּסַפֵּחַ לַאֲשֶׁר תְּסַפֵּחַ
כִּי יִקְשֶׁה מִמְּךָ לִמְצֹא אוֹתִי פֹּה,
הַיּוֹם שְׁבִינוּ שֶׁבִי.

(יוצא)

הֶבֶל לְמִי?

חיל א׳

זָקֵן שֶׁכְּמוֹתוֹ יָנוּס?

חיל ב׳

וְאִלּוּ בִּשְׁלוּ לְךָ בְּרוֹמָא סְעֻדָּה,
כְּאוֹתָהּ אֲשֶׁר יְבַשְּׁלוּ לוֹ–בְּוַדַּאי לֹא הָיִיתָ
שׁוֹאֵל לְרַגְלֶיךָ: יֵשׁ בָּהֶן כֹּחַ?

אחד הנמלטים

אוֹיָה, עֲקִיבָא נִתְפָּס!

שני

נִתְפַּס רַבִּי עֲקִיבָא!

(נסים)

נכנס בר־כוכבא ועוד יהודי, מתנפלים על הרומאים, נופלים מאלה ומאלה. החילים נסוגים, אחריהם היהודים.

יהודי א׳

(חותך בחרב את החבלים)

הַמָּלְטָה, רַבִּי, עַד יַעֲבוֹר זָעַם.

שני

רוֹעֵנוּ אַתָּה.

עקיבא

רוֹעֶה רַע אָנִי, פַּעֲמַיִם

נָטַשְׁתִּי עֶדְרִי, עֵדֶר צֹאנִי וְצֹאן אָדָם,
עֵדֶר אֲדֹנָי. נָפוֹצוּ רְחֵלַי וְאֵינָמוֹ.
אֲהָהּ כִּבְשׂוֹתַי, לוּ יָכֹלְתִּי לִקְלוֹט
לְתוֹךְ בְּשָׂרִי לִי כָּל לוֹנְכִיּוֹת וְצוּר חֲרָבוֹת,
שֶׁנָּעֲצוּ בָּכֶם לִגְיוֹנוֹת רוֹמָא.
לוּ אוֹתִי דָּרְסוּ עֵיט־הֶהָרִים כְּדָרְכָּם
אֶת בְּשַׂרְכֶם אַתֶּם, לוּ עֻנֵּיתִי וְשָׂבַעְתִּי
אֶת עִנּוּיֵיכֶם וְנָשָׂאתִי אֶת פִּצְעֵיכֶם כֻּלָּם.
אֲנִי הָרוֹעֶה אֲשֶׁר הוֹצִיא עֶדְרוֹ
וּמִבְחַר צֹאנוֹ זָרַק לִפְנֵי זְאֵבִים,
וְלוּ תָקְעוּ בִּי הַזְּאֵבִים מַלְתְּעוֹתֵיהֶם
וְשָׂבַעְתִּי עֲקִיצָתָם אַחַת, אֶחָת,
וְאֵחַד מְאֹד לִקְרָאתָם, וְאָמַרְתִּי: אוֹתוֹ קָלַט
וְאוֹתוֹ קָלַט גְּדִי חֶמְדָּתִי זֶה הַתָּמִים,
בִּשְׁבִילִי שָׁמַם גַּבַּת וְאַנְטִיפַּטְרָס,
תַּשׁ כֹּחִי, זָקְנָה עָלַי קָפָּצָה, עַתָּה
אָשׁוּבָה אֶל רַבּוֹתַי שֶׁבַּדָּרוֹם.
דַּיִּי בְּמֵאִיר, בְּיוֹסֵי בֶּן־יְהוּדָה וְשִׁמְעוֹן,
וְאֶלְעָזָר בֶּן־שַׁמּוּעַ – כִּי חֲסָל.
שׁוּב אֶל הַתּוֹרָה לִדְרוֹשׁ תִּלֵּי־תִלִּים
הֲלָכוֹת, לְהוֹצִיא מִסְפָּר לְאוֹתִיּוֹתֶיהָ,
לְהַעֲמִיד מֵחָדָשׁ בָּתֵּי כְנֶסֶת
בִּכְרַךְ וּכְרַךְ, לְהַזְעִיק מְלַמְּדִים
תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן, וְיִהְיוּ דוֹקְרִים
בְּחָטְרֵיהֶם אוֹיֵב חוֹדֵר אֶל מִבְצָרָם,
כָּל אֵלֶּה יִפְּלוּ בַּחֶרֶב, וְאַנְטִיוֹכוּס
שׁוּב יָעִיר חַרְבּוֹ עַל הַתּוֹרָה.
אֲבָל בַּת־רוֹמָא, נֶשֶׁר צָפוֹן, רָבוּ
כָּל אוֹתִיּוֹתֶיהָ, קְטַנּוֹת קְטַנּוֹת הֵן,
כִּי קָטֹן זַרְעִי אֲשֶׁר אֶזְרַע, קָטָן
וּבְסִדְקֵי מַעֲנִיּוֹת יָבֹא וְיִתְחַבֵּא.
וְרַעַם יַרְעֵם עָלָיו, מָטָר סוֹחֵף

יִתּוֹפֵף עָלָיו בְּזַעְפּוֹ, וּבָרָד
יַכֶּנּוּ וְצִנַּת לַיְלָה תֹּאכַל אוֹתוֹ.
וְעִם רִאשׁוֹן הַקֶּרֶן אָבִיב יָשׁוּב
וְיָנֵץ וְיַעַל, וְיִגְדַּל וְיִבְשַׁל,
וּבְעִתּוֹ יִשְׁפּוֹךְ וּבְבוֹא שְׁעָתוֹ
עַל אַחַת מֵאָה פְּרוּדוֹת־בְּרָכָה
וְרוּחַ תִּצְרוֹר אוֹתָן וּנְשָׂאָתַן
לְבָבֶל וּלְמִצְרַיִם, וּלְאַסְפַּמְיָא
וְעִם קוֹלוֹנִיּוֹת רוֹמָא אֲשֶׁר אֶל הָרֵינוּס
רוֹמָא — אַתְּ תְּפַלְּסִי לָמוֹ נָתִיב,
וְקַרְקַע הָדָשׁ תִּכְבְּשִׁי אַתְּ לְזַרְעִי
וּלְבֶן־גָּרְנִי, כֹּל אֲשֶׁר בָּנִיתִי נֶהֱרָס.
וְאִם נִצְּחַנִי בֶּן־חֲנַנְיָה — וְהָיָה
נִצְחוֹנוֹ זֶה נִצְחוֹנִי שֶׁלִּי.

(יוצא)

מעמד שביעי

נכנסים החילות של בר־כוכבא, נושאים אותו פצוע על אדרתו.

בר־כוכבא

חַכֵּה! עוֹד פַּעַם אֶפְנֶה לִרְאוֹת אֵיךְ
גִּבּוֹרֵי מֵתִים, נוֹפְלִים אֶחָד אֶחָד.
כַּךְ לְמַדְתִּיכֶם לָמוּת, כָּךְ! כֵּן, כֵּן!

(נכנס חיל)

עֲמֹד! לְאָן?

החיל

אֶל פְּנֵי הַקְּרָב אָנִי.

בר־כוכבא

כֵּן — לָמוּת? טוֹב. חַכֵּה, קַח חַרְבִּי.
בְּקַע בָּהּ וְאִם... אִם תִּרְאֶה אֲשֶׁר שָׁוְא
אַךְ תַּחְגּוֹר כֹּחַ, כִּי הָאוֹיֵב גָּבַר,
לְפַחַת הַשְׁלֵךְ אוֹתָהּ, אֶל הַבּוֹר.

בַּת חוֹרִין לִי תִּשָּׁאֵר – הָאַחֲרוֹנָה
בְּחָרְבוֹת בַּת יְהוּדָה. תַּחַת גַּל
חֲרָבוֹת וּמַפֹּלֶת אָדָם תִּשְּׁכַּב,
וּתְכַס חֲלוּדָה לַהֲבָהּ וְנִצָּבָהּ,
עַד אִם יָבֹאוּ לִתְפּוֹשׂ אוֹתָהּ, עַד
שׁוּב יִמְצְאוּ בָהּ חֵפֶץ – וְיִמְצָאוּהָ.
וְקָרָא בְּאָזְנֵי נַעֲרֵי הַגִּבּוֹרִים.
כֹּה אָמַר שִׁמְעוֹן, הוּא בַּר־כּוֹכְבָא, הוּא
מְשִׁיחַ אֲדֹנָי וִיהוּדָה. הִיא
צַוָּאַת שְׁכִיב מְרָע, צָו אַחֲרוֹן לוֹ:
אַל יָבֹא אִישׁ מִמְּקֻטְּעֵי אֶצְבַּע רוֹמָא,
אֶת הָעֲבָדִים תִּכְבּוֹשׁ לַעֲבָדִים,
אֲשֶׁר לֹא יָכוֹל לִחְיוֹת כְּבֶן־חוֹרִין
מוּת בֶּן־חוֹרִין...

(נופל על אדרתו. החילים נושאים אותו)

(ס ו ף)

Swinemünde, Willa בית־שלום, 1923–1925.

אפרים א. ליסיצקי

סָח רַב־הַחוֹבֵל

I

שְׁאֵלְתּוּנִי: — וַאֲרֶשֶׁת תּוֹכֵחָה בְּמוֹ שֶׁאֱלַתְכֶם אַבְחִינָה —
„הֵן בָּאתָ בַּיָּמִים, רַב חוֹבֵל, עַד מָתַי זֶה אֵיפוֹא תְּעַנֶּה
בִּנְדוּדֵי־הַיָּם שְׁאֵרִית כֹּחֲךָ, תָּשֹׁר אֶל סְעָרוֹת וּתְהוֹמוֹת?"
חֵי נַפְשִׁי: כָּזֹה וְכָזֶה, מִדֵּי שׁוּבִי, פַּעַם בְּפַעַם,
מִיַּמִּים רְחוֹקִים הַבַּיְתָה, גַּם זְקֵנְתִּי תִּתְוַכַּח עִמָּדִי:
„הַשְׁקֵט וְשֵׁב בְּבֵיתְךָ! הֵן תָּשׁוּב גַּם צִפּוֹר שָׁמַיִם
בִּנְטוֹת צִלְלֵי עֶרֶב אֶל קִנָּהּ; הַנְּעִימָה הֹם אָח וְצֵל קוֹרָה
וְשַׁעְשַׁע עַל בֶּרֶךְ רְבֵעִים"!

וְאָמְנָם בֶּן תִּשְׁעִים אָנֹכִי;
אַךְ כֹּחִי לֹא סָר, לֹא נָס לֵחִי, וּכְאָז כֵּן גַּם עַתָּה אֶגְרוֹפִי
אֱמוּנָה לְכַד סַפָּן מַמְרֶה — הוֹי, שַׁאֲלוּ סַפָּנַי וְיֹאמֵרוּ
כִּי טַעְמוֹ עֲדַיִן לֹא פָג וְכִי בְיֵשׁ אֶת אֶגְרֹף נְעוּרִים! —
לֹא כְזָב כִּי מַעְיַן גְּבוּרָתִי בָּהּ אַגְבִּיר לְאַחַר שְׁנוֹת גְּבוּרוֹת.
הַתִזְכְּרוּ אַגָּדַת הַקְּדוּמִים? — „לֹא יָכֹל הַגִּבּוֹר הֶרַקְלֶס
לְגֶבֶר מְצוּתוֹ אַנְתֵּיאוּס, עַד הִשְׂכִּיל אֶל עֻזּוֹ וַיְהֻמּוֹ;
כִּי הֻנְתַּק מִמַּגַּע אֲדָמָה בּוֹ שָׁפְעָה הָעֲצוּמוֹת לְמַכְבִּיר —
וַיֶּחֱלַשׁ וַיְהִי כְּכָל אָדָם"; מִשֶּׁפַע יָם אֵינַק אָנֹכִי,
מְרִיחוֹ תִּפְרַחְנָה עַצְמוֹתַי וְעֶדְנָה לִי תְהִי אַחֲרֵי בְלוֹתִי,
עַל גֶּשֶׁר סְפִינָתִי כִּי אֶעֱמֹד, צוֹפֶה אֶל קַצְוֵי אֲפָקִים,
מִתְיַחֵד עִם רָז הַמְשֻׁלָּשׁ: עִם יָם וְעִם אֵל וְעִם נַפְשִׁי,
וְנִפְתְּחוּ צִנּוֹרוֹת נִשְׁמָתִי, וְחַשְׁתִּי: מִתְמַשְּׁכִים אֲלֵיהֶם
וְשׁוֹפְעִים בָּם זִרְמֵי עֲלוּמִים וּמְרַוִּים אֶת רַהֲטֵי גֵוִי —
כְּבָחוּר אַשִׁירָה אָז גַּבִּי, גַּלּוֹתִי אֶת נֵטֶל שֵׂיבָתִי! ———

וְיֵשׁ כִּי אֶעְתַּר לַזְּקֵנָה, וְלֹא כִּי הֶלְאוּנִי מַסָּעַי,
אַךְ רָאֹה כִּי אֶרְאֶה לִלְבָבָהּ: תְּעֻנַּג לִי שֶׁבַע בְּזָקְנָהּ;
בֵּיתֵנוּ — קַן־צִפּוֹר בַּחֹרֶף: גַּלְמוּדָה הָאֵם בּוֹ תְּקַנֵּן;
אֶפְרוֹחִים, בָּהּ גֻּדְּלָה וְרוֹמְמָה, פָּרְחוּ לָהֶם לַאֲשֶׁר פָּרָחוּ—
מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב הַקֵּן! — זָקֵן, זָקֵן, אָז אֹמַר לְנַפְשִׁי,
עֲשֵׂה אֶת חוֹבָתְךָ לַחֲבֶרְתְּךָ, וְהִיא אֵשֶׁת־בְּרִיתְךָ שְׁנוֹת־חַיִּים,
שְׁנוֹת־חַיִּים שֶׁל עָמָל וְצַעַר בְּגַדּוֹל וְקַבּוֹר צֶאֱצָאִים,
לְרַבּוֹת צֶאֱצָאֵי צֶאֱצָאִים, וְנוֹסָף לָהֶם עַגְמַת עִגּוּן,
וְיֵשׁ כִּי יְתָבְרָהּ מְגוֹר אַלְמוֹן, אֶל שַׁיִט וָשַׁיִט כִּי תֵצֵא—
אֶת חֶסֶד נְעוּרִים לָהּ זְכוֹר וְהָיִיתָ לִמְכַלְכֵּל שֵׂיבָתָהּ!
הַשְׁבֵּעַ אַשְׁבִּיעַ אָז נַפְשִׁי בִּנְשִׁיקַת הַסֵּפֶר הַקָּדוֹשׁ
לְהָתֵם שַׁיִט יַמִּים רְחוֹקִים, כִּי אֶהְיֶה נָקִי לְבֵיתִי
לְשַׂמֵּחַ, וְלוּ בַּעֲרוֹב יוֹמִי, אֶת אֵשֶׁת־נְעוּרִים בִּבְלוֹתָהּ,
וְאָז — יְמֵי עָמָל מֻנֵּיתִי לִי, יָמִים יְגֵעִים, מְמֻשָּׁכִים,
בְּאֶפֶס כָּל עִנְיָן בּוֹ לַעֲנוֹת וּבְרֹב גַּעְגּוּעִים מְמִיתִים
בְּכִיתַת־נְשִׁיקָה הַנְּשָׁמָה. וְהָפֵג אִם אָפִיג לִפְעָמִים
אֶת שִׁעְמוּם הַיָּמִים הַיְגֵעִים כַּהֲסִבִּי עַל כּוֹס שֵׁכָר מַהְבִּיל
בִּמְסִבַּת סַפָּנִים עַלִּיזִים הַנִּלְוִים עָלַי, כִּי אָשִׂיחָה
אֶת שְׁכוּנֵי גַּעְגּוּעַי לְבָבִי בְּסִפּוּר פָּרָשַׁת מַסָּעַי —
יְגֵעִים הַלֵּילוֹת פִּי שִׁבְעָה, אֵין מָנוֹס בָּהֶם מִן הַשִּׁעְמוּם!
נְדוּד שְׁנַת אֶתְהַפֵּךְ בְּעַרְשִׂי בְּרֹב גַּעְגּוּעַי בְּקִרְבִּי
וְחוֹלֵם חֲלוֹמוֹת בְּהָקִיץ; מְדַמְדֶּמֶת לַיִל אַאֲזִינָה
קוֹל קְרִיאָה הַבָּא מִמֶּרְחַקִּים, מַיִם יְדַעְנִי מִנֹּעַר —
יָם יִקְרָא אֵלַי, וּמִקּוֹלוֹ אַבְחִינָה קוֹל נַפְשִׁי הַקּוֹרְאָה:
בְּגַפִּי יָצָאתִי הַיָּם — גּוּפִי מוּטָל בְּעַרְשִׂי עֲרִירִי,
וְנַפְשִׁי תְּרַחֵף עַל תְּהוֹמוֹ, מְפַלְּלָה חֶרֶשׁ לְשׁוּבִי — — — —
בֶּן־יָרַח שַׁחוֹתִי, נִדְכֵּיתִי; וּכְאוֹתוֹ הַגִּבּוֹר אַנְתֵּיאוֹס,
כִּי הוּרַם מֵאַדְמַת־מְכוֹרָה, חָלִיתִי וָאֵכַף לַמָּוֶת.
לֹא תוּכַל וְרָאֲתָה זְקֻנָתִי בָּרֶגַע אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת נַפְשִׁי,
וְהָעַרְם תַּעֲרִים לֵאמֹר: נִתְקַבְּלָה הַיּוֹם מֵעִיר פְּלוֹנִית
אִגֶּרֶת בָּהּ מַעְתִּיר בֶּן פְּלוֹנִי אוֹ שֵׂשׂ אַלְמוֹנִי כִּי תָבוֹא.
בַּת פְּלוֹנִית אוֹ כַלָּה אַלְמוֹנִית כִּי הָרְתָה לָלֶדֶת, אוֹ כִּי יָלְדָה,

אַךְ חֹדֶשׁ שָׁם תֵּשֵׁב, לֹא יוֹתֵר, כַּעֲבוּר חֹדֶשׁ יָמִים וָשָׁבָה;
„טוֹב תַּעַשׂ אִם תֵּצֵא גַם אַתָּה–אַךְ חֹדֶשׁ לֹא יוֹתֵר–לְשַׁיִט:
יִבָּצֵר מִמְּךָ שְׁמוֹר הַבַּיִת הַמָּלֵא כָל טוּב, בְּהֵעָדְרִי,
אֵי בַּעַל בְּעַמָּיו וְצָלַח לְמַלֵּא מְקוֹם בַּעֲלַת־בָּיִת?
כִּי תֵלֵךְ – וְסֻגַּר הַבַּיִת עַל תְּרִיסָיו וּפְתָחָיו עַד שׁוּבִי”;
– „טוֹב, אֵצֵא לְשַׁיִט לְחֹדֶשׁ” – אָז אֲעָרִים לָהּ גַּם אָנֹכִי –
„אַךְ חֹדֶשׁ לֹא יוֹתֵר!” כֹּה כּוֹזְבִים אֲנַחְנוּ בְּכַחֵשׁ אִישׁ רְעוּתוֹ:
לֹא קִבְּלָה אִגֶּרֶת הַזְּקֵנָה–לֹא דֻבִּים וְלֹא יַעַר!–גַּם אָנִי–
לֹא חֹדֶשׁ אַף לֹא חֳדָשִׁים אַפְלִיגָה בְיַמִּים רְחוֹקִים –
כִּי יִנְקְפוּ רַבִּים יְרָחִים עַד אָשׁוּב אֶעֱתַר לַזְּקֵנָה –
זֶה קִסְמוֹ שֶׁל יָם!

אָמְנָם כָּתוּב: „אֵין חָדָשׁ מִתַּחַת הַשָּׁמֶשׁ”;
פֵּרוּשׁוֹ: אֵין דָּבָר בָּעוֹלָם וְעָמַד בְּעֵינוֹ חִדּוּשׁוֹ;
וְיֹפִי שִׁבְעָתַיִם הֶחָדָשׁ – אַךְ תַּחֲזוּ בוֹ שְׁתַּיִם וְשָׁלֹשׁ
וְשָׂבְעוּ עֵינֶיךָ מַרְאֵהוּ וְנוֹשַׁן לְךָ לְלֹא חֵפֶץ.
אַךְ לֹא כֵן עִמְּדֵי הַיָּם: זֶה שְׁנוֹת יוֹבֵל וָחֵצִי יְדַעְתִּיו,
רִחַפְתִּי עַל פְּנֵי כָל תְּהוֹמוֹתָיו, מַדּוֹתִי כָּל קַצְוֵי מֶרְחַקָּיו–
אֵי אֹפֶק אֵלָיו לֹא אֲשַׁחֲרָה? נַעַר הָיִיתִי אֶת גַּלָּיו,
גַּם זָקֵן זָקַנְתִּי בְּחֵיקוֹ – וְחָדָשׁ הוּא עִמָּדִי עֲדֶנָה,
וְעֵינִי לֹא תִשְׂבַּע מֵרְאוֹת בּוֹ וְאָזְנִי לֹא תִמָּלֵא מִשָּׁמְעוֹ
כְּבְאוֹהוֹ הַיּוֹם עֵת רִאשׁוֹנָה הִתְגַּלָּה אֵלַי בַּהֲדָרוֹ.
מַה תֵּדְעוּ, נְוֵי־הַיַּבָּשָׁה, פֵּרוּשׁוֹ שֶׁל כָּתוּב בַּמִּקְרָא:
„רוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי מֵי הַתְּהוֹם”? מִיָּדְעַי
לְכוֹפֵר בָּאֵל נִתְנוּנִי, כִּי עַל כֵּן אוֹקִירָה אֶת רַגְלַי,
כִּי אֶקֹּר עַל פְּנֵי הַיַּבָּשָׁה, בְּבוֹא יוֹם שַׁבָּתוֹן וּמוֹעֵד,
מִבֵּית אֱלֹהִים – אִישׁ כָּמוֹנִי, אֱלוֹהַּ אֵלָיו כִּי יִתְוַדַּע
מִיּוֹם אֱלֵי יוֹם, לֹא בְחִידוֹת – בְּמַרְאָה! – וְכָפַר בָּעִקָּר?
אַךְ קָטֹן הַמִּסְגָּד וְצַר–מְלֹא יַבֶּשֶׁת הִיא קְטַנָּה וְצָרָה –
מֵהָכִיל אֶת רוֹמְמוּת אֱלוֹהַּ! וּדְמוּת אִם תְּדַמְּיוּן לוֹ–דְּמוּת
מְעוּטָה כְּדֵי חוּג מֶבַּט־עֵינֵיכֶם, כְּחַמָּה מִשְׁתַּקֶּפֶת בְּטִפָּה;
וְקוֹל אִם לוֹ תַּעַרְכוּ – קוֹלוֹ מְעֻטָּם כְּדֵי דַל מִשְׁמַע אָזְנְכֶם
כְּבַת־קוֹל חֲלוּשָׁה נִצּוֹדָה מִקֶּרֶב קוֹנְכִיָּה חֲלוּלָה;

וּשְׁמוֹ אִם יִנָּשֵׂא עַל שְׂפַתְכֶם – אַךְ שֵׁם הוּא שֵׁם אֵל – וְאֵל אַיִן,
כִּצְלִיל זֶה תְּמַלֵּט בְּמִקְרֶה יַד תִּינוֹק כְּמֵיתָר כָּתוּחַ –
צְלִיל תָּפֵל בְּאֶפֶס מַנְגִּינָה, כָּמֹהוּ כִצְלִילֵי הָרֶגֶשׁ,
נְבוּבִים, הַכֹּהֵן הַנָּבוּב יְמַלֵּט מִמֵּיתְרֵי לְבַבְכֶם.
בַּיָּם אֲדֹנָי! חֲזֵה אֶחֱזֶה דְּמוּתוֹ, שַׂגִּיאָה, נַאְדָּרָה,
מִמֶּרְחֲבֵי תְּכֵלֶת נְבָכָיו, וְקוֹלוֹ בֶּהָדָר אַאֲזִינָה
חֲלִיפוֹת, בְּסַעַר וּדְמָמָה, מִנַּעַף מִשְׁבָּרִים וְשִׁקְטָם.
כִּי רוּחוֹ הַמְרַחֶפֶת עָלָיו; וְאֵל אִם לֹא יַחֲלֹף – רוּחוֹ
תְּשׁוּ רֶגַע רֶגַע עַל יָם גַּוָּן חָדָשׁ, צְלִיל חָדָשׁ לוֹ תּוֹסִיף,
וְחָדָשׁ הוּא עִמִּי הַיָּם, גִּלּוּי חָדָשׁ מֵרֶגַע לְרֶגַע
מִמֶּנּוּ לִי יִתְגַּל אֱלוֹהַּ, אֶחֱזֶנּוּ בְּמִפְלְאוֹת הוֹדוֹ
וְלֹא בַחֲלוֹם! – וּכְיַעֲקֹב בְּדַרְכּוֹ חָרָנָה כִּי הֵקִיץ
לְאַחֲרֵי חֲזוֹתוֹ בַחֲלוֹמוֹ אֶת סֻלַּם־הָרָז אֹמַר לֵאמֹר:
„אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר שָׁמָיִם!" וּכְקָרְאוֹ
לַמָּקוֹם הַהוּא: „בֵּית אֵל" אֶקְרָא לַיָּם. וְשֵׁם אֵל אִם לֹא אָזְנַיִךְ,
וּמִלִּים וְנִיבִים אִם צָרוּ לְכַנֵּס בָּהֶם אֶת הֲגוּתִי –
דּוּמִיָּה לִי תְּהִלָּה וּתְפִלָּה, אֵין אֹמֶר וְקוֹל אֶעֶבְדֶנּוּ
בַּשַּׁחַר, מִתְּכֵלֶת אֲפְלוּלִית, עַד יֶחֱוְרוּ כוֹכְבֵי הַלַּיְלָה,
כִּי יֵהָפֵךְ יָם עֵינוֹ צְלַפְחָה, יִתְבַּדֵּר מְשׁוּלֵי הַלַּיְלָה,
כּוֹתֶרֶת עֲנָנִים קְדִימָה, מִתְפַּזֶּרֶת מִמִּשְׁקַע הָאֹפֶק,
מַכְחִילָה, מַזְהִיבָה, מַאְדִּימָה לְנֹגַהּ הַשֶּׁמֶשׁ הָעוֹלָה –
כְּלִיל־מַלְכוּת לְרֹאשׁוֹ שֶׁל יָם, נוֹרָא הוֹד זֶה הִתְלַהֵט וַיִּנְצְנֵץ,
עֲנָנִים מִשְׁתָּאִים בַּמַּעֲרָב, מֻכֵּי הֲדַר נֹגַהּ נֶגְדּוֹ,
אֲחוּזֵי חִיל צָנְחוּ בָּאֹפֶק, מַקְרִינִים בְּזֹהַר הַכָּבוֹד,
וְגַלְגַּל הַחַמָּה מִתְרוֹמֵם מִנִּבְכֵי הַמְּצוּלָה, מְאָדָּם,
זֶה בֹּקֶר הַיּוֹם בְּרָאוֹ אֵל וַיִּרְאֶנּוּ כִּי טוֹב וַיְבָרְכֶנּוּ.
וְחֶסֶד בִּרְכָתוֹ יִנָּגֵר, מִתֶּלַע וּמְטֻלָּל, מִפָּנָיו –
צְדָדִים, כִּי יִצְנַח. יִתְפָּרֵק הַיָּם בַּחֲלַל הַמֶּרְחַבְיָה,
נְהַר־דִּי־נוּר־פּוֹ יֶחֱצֶנּוּ וּפֶלֶג בּוֹ תְּעָלָה לְשִׁטְפּוֹ,
יִפָּגֵג לְפַלְגֵי נְהָרָה יִלָּפְתוּ אֶל אַרְבַּע הָרוּחוֹת,
וּפֶלֶג וָפֶלֶג יִתְרוֹסֵס לַאֲבְקַת רְסִיסֵי זֶהָרִים,
הִתְאַבֵּק מֵעַל הָרָקִיעַ כְּעֶצֶם הַסַּפִּיר לָטֹהַר,

וַיִּקְפָּא עַל תַּרְשִׁישׁ עֲנָנָיו, זְעֵיר שָׁם וּזְעֵיר שָׁם בּוֹ הִבְהִירוּ—
רָקִיעַ וְיָם וְדוּמִיָּה! – חֲלוֹם, אֶת אֵין־סוֹף וְאֶת נֵצַח
הִבְלִיעַ — וַיֵּהָפְכוּ זִיו, וְלֹא נוֹדַע כִּי בָאוּ אֶל קִרְבּוֹ,
וְעוֹלֶה, כְּמוֹ מֵחֲלוֹם, שְׁאוֹן הַמַּיִם, בִּנְתִיבַת הַסְּפִינָה
נִגְזָרִים וְשָׁבִים מִתְלַכְּדִים בִּרְחִישַׁת־פִּעְפּוּעִים מַקְצִיפָה,
וּמְתֵי דָגִים קְטַנִּים עִם גְּדוֹלִים נִתָּרִים מִנִּבְכֵי הַמְּצוּלָה,
וְשָׁבִים וּמְקַפְּצִים הַתְּהוֹמָה בִּטְפִיחַת־מְשַׂחֲקִים וְשִׁקְשׁוּק—
וָעֶרֶב. עַגְמוּמִית חֲנוּנָה כִּי תִכְבֹּשׁ אֶת עַרְבוֹת הַמָּיִם,
מִתַּלְּעִים עֲנָנִים בַּמַּעֲרָב, סַפִּיר וְכַדְכֹּד גִּזְרָתָם,
כְּהֵיכְלֵי נוֹף קֶסֶם יִתְגַּלּוּ לְחוֹזֶה בִּשְׂעִפִּים מֵחָזוֹן,
וּפִלְאֵי אַרְגּוֹן וָכֶסֶף יְמוֹגֵג אֶת יָם וְשָׁמַיִם,
וַחֲלַל כָּל הָעוֹלָם מִסָּבִיב גּוֹוֵעַ בְּזִיו וּבְהָדָר —
וְלַיְלָה, מְעַטֵּף רֹךְ אֹפֶל כִּי יַחֲלֹם יָם טְמִיר חֲלוֹמוֹ,
נִתָּזִים נִיצוֹצוֹת צְהַבְהַבִּים וְנַחֲשֵׁי לֶהָבָה מִצְטַחֲרִים
מִנִּבְכֵי הַתְּהוֹם הַמִּתְחַשֵּׁר – רְמָזִים לַחֲלוֹם גָּנוּז מַעֲמַקִּים,
וְקוֹל דְּמָמָה דַקָּה יִשָּׁמַע זֶה יֶעֱמַק שִׁבְעָה, מְסֻנָּן
מִבַּעַד לִסְאוֹן שַׁחַק הַמַּיִם נִשְׂחָקִים בִּנְתִיבַת הַסְּפִינָה
וְזִרְמַת הָאֲוִיר הַמְפֻלָּח כִּי תֶחֱצֶה סְפִינָה אֶת שִׁקְטוֹ,
וְקוֹל יֶעֱמַק שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה מִקּוֹל דְּמָמָה דַקָּה זֶה יַעַל—
קוֹל זִמְזוּם כּוֹכָבִים רִבֹּאוֹת מַרְנִינִים, בֵּין יָם וְיַבָּשָׁה,
וּמְתַנִּים אֶת כְּבוֹד אֱלֹהִים – אָז כִּי תַלְבִּין, בְּלֵילֵי יָרֵחַ,
נְתִיבַת הַכֶּסֶף הַמִּתְחַסְפָּס עַל חַשְׁרַת הַמְּצוּלָה עַד אָבְדָהּ
בְּקַצְוֵי הָאֹפֶק הַמַּבְהִיר – נְתִיבָה אֶל עוֹלַם אֲצִילוּת
יָהּ גְּנָזוֹ לִבְחִירָיו בָּם רָצָה, לְהַנְחִיל לְאוֹהֲבָיו הוֹדוֹ,
וַאֲנִי בְּדֵי עָמָל אֶאֱחֹז בְּמִסְעַד־הַמַּעֲקֶה לַגֶּשֶׁר
פֶּן אֶקְפֹּץ עַל כָּרְתֵי הַיַּמָּה וְשַׂמְתִּי בִנְתִיבָה זוֹ פְּעָמַי –
בְּמַעֲלֵה תָאֵי הַם אֵשֵׁב, אוֹ אֶעֱמֹד נִשְׁעָן אֶל גִּשְׁרִי,
חָד יָם לִי חִידָתוֹ הַסְּתוּמָה, נִשְׂגָּבָה מִבִּינַת בֶּן־אָדָם,
וְגִלּוּי אֱלוֹהַּ, פִּתְרוֹנָהּ, לִי צָץ מִתּוֹךְ אֵימֵי־תִפְאַרְתָּהּ—
וְרוֹמְמוּת וָחִיל אִם בָּאוּנִי, הִכּוּנִי בְּאֵלֶם־תִּמָּהוֹן –
יְרַנֵּן, אֵין קוֹל וְאֵין הֶגֶה, בִּבְשָׂרִי לְאֵל–רִנָּה אִלְּמָה
מִתְרַחֲשָׁה לִפְנַי וְלִפְנִים – רַנָּה נַפְשִׁי בְּרֹב שַׂרְעַפֶּיהָ,

וְיָם מִתּוֹךְ נַפְשִׁי יִתְרוֹנֵן, וְאֶל–מִתּוֹךְ יָם–אוֹ אָז אָבוֹא
עַד חֵקֶר סוֹד שְׁלוֹשׁ זֶה מֻפְלָא–הֵן רִנְּנוּ שְׁלֹשָׁה בְּקִרְבִּי
וַיִּכְלוּ בְּרְנָנָה הָאִלְּמָה וַיִּהְיוּ שְׁלֹשָׁה לְאֶחָד – – –
וּמַה לִּי הַקִּינָה זוּ יִשָּׂא הַכֹּהֵן בְּמַעֲלֵה דוּכָנוֹ
כְּשׁ חוֹ מְנָתֵנוּ, מְנַת אֱנוֹשׁ – תּוֹלַעַת בּוֹדֶדֶת תְּתַפֵּל
בְּקֶרֶב אֵין סוֹף עֲמָמוּהוּ עַרְפִלֵּי־תַעֲלוּמָה מֵעוֹלָם,
וְשֻׁרְכָה בוֹ דַרְכָּהּ בְּלִי רְאוֹת וּבְלִי דַעַת הַצָּפוּי לִקְרָאתָהּ –
וּמַה לִּי הַשִּׁיר וְהַשֶּׁבַח יְמַלֵּל בָּם רוֹמְמוּת אָדָם,
שְׁאָר רוּחַ לוֹ אָצַל אֱלוֹהַּ וַיְחַלֵּק לוֹ מִבִּינָתוֹ
וַיִּתֵּן לוֹ הַמֹּשֶׁל וּגְבוּרָה לְרַד אֶת אֵיתָנֵי הַטֶּבַע –
יָדַעְתִּי נֶאֱמָנָה, יָדַעְתִּי, וּבְטֶרֶם לִי יַגִּיד יַשְׁמִיעַ!
אֶת יַרְבֶּה יְדַבֵּר כֹּה גְבוֹהָה אַךְ מָשָׁל הוּא עִמּוֹ וּמְלִיצָה,
אוֹ אֶלֶף אֲלָפִים מִסְפַּר אוֹ הָרִם וְהָגָם מִשִּׂכְלוֹ –
לְבָבוֹ, כִּלְבַב עֲדַת שׁוֹמְעָיו, כִּי רָחַק מֵהֶם, בַּל יְחוּשֵׁם;
וַאֲנִי – לִבִּי יָחוּשׁ מְנַת אָדָם, תּוֹלַעַת וּמֶלֶךְ הַיְצוּרִים:
אֵד עָטַף הַיָּם וַיִּטַּשְׁטֵשׁ חֲלַל כָּל הָעוֹלָם מִסָּבִיב,
וּקְצָרָה עֵין אָדָם בִּצְפוּתָהּ לְפַלַּח הַלֹּבֶן הַמַּאֲפִיל,
אֵין־סוֹף סְהוּם עֲרָפֶל מִסָּבִיב. וּסְפִינַת דַּל־אָדָם, גַּלְמוּדָה
תִּתְנַהֵל, בְּלִי רְאוֹת וּבְלִי דַעַת מַה מְּנָהָלָהּ דַּרְכָּהּ זֶה יָרֵם,
תָּרִיעַ מַשְׁרוֹקִית הַסְּפִינָה–לֹא קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה יִשָּׁמַע
אַךְ שַׁוְעַת מְרִי מִן הַמֵּצַר, זוֹ יִבְבַת אֱנוֹשׁ חֲלֵכָה
שׁוֹאֶלֶת לִנְתִיבוֹת הָעוֹלָם: מֵאַיִן וּלְאָן בָּעֲרָפֶל? –
וְסַעַר פְּרִיץ יָם כִּי הִתְחוֹלֵל וַיִּרְתַּח בְּאִשּׁוֹ הַמְּצוּלָה,
מָעְזְנֵי מִשְׁבָּרִים יַרְקִיעוּ, אַדִּירֵי אֵימָה, שָׁמַיְמָה,
וְשָׁבוּ וְזָנְקוּ הַתְּהוֹמָה בְּנַהַם וְרַעַם וָנֶפֶץ,
הִתְקַדְּרוּ שָׁמַיִם עֲנָנִים וַיִּרְעֲמוּ פְּנֵיהֶם לַמְּצוּלָה,
וּמְצוּלָה בַּת נַעֲוַת מַרְדּוּת הִרְחִיבָה כִּשְׁאוֹל לוֹעָהּ מוּלָם
וַיְכַלּוּ חֲמָתָם גַּם יַחַד בַּסְּפִינָה זוּ הִקְשְׁתָה אֲלֵיהֶם,
וַיִּשְׁסוּ בָהּ גַּלִּים אֶשְׁתּוֹלְלוּ, טֶרֶף כִּי תִהְיֶה לָמוֹ,
מִסְעֲרֵי זַעְמָם יִתְגּוֹלְלוּ, הֲתוּלֵי אֲבַק קֶצֶף שִׁצְפָּם,
זֶה יֹאחֵז בָּהּ, יִזְרְקֶהָ רוֹמָה וְזֶה יְקַלְּעֶנָּה הַתְּהוֹמָה,
וְזֶה יִכְפֶּה הַרְרֵי נוֹזְלִים וְגוֹלְלָם עָלֶיהָ וּקְבָרָהּ –

בְּמַעֲלֵה גִּשְׁרִי אֶתְיַצֵּב, וּכְסוּס בַּהֲרִיחוֹ מִלְחָמָה
יִפָּעֵם וְצָהַל לְבָבִי, וְדָמִי שִׁכּוֹר קְרָבוֹת יִתְרוֹנֵן,
אֲפַקֵּד אֶת פָּקִיד וּמַלָּח, אֲצַו מַסְלוּל-שַׁיִט לַנַּוָּט,
אַעְפִּילָה אֶל בָּמֳתֵי עָבִים, אֲגַמֵּא תַּחְתִּיּוֹת מְצוּלָה,
בְּגַלִּים זֵידוֹנִים אֶרְהָבָה וּפַרְאֵי־יָם תֻּכּוּ לְרַגְלָי,
כְּיַעֲקֹב זֶה נִפְתַּל עִם מַלְאָךְ אֵאָבֵק עִם יָם וְלוֹ אוּכָל—
חֵי נַפְשִׁי: כִּי יָשֹׁךְ הַסַּעַר וְנִרְגָּן כִּי יִצְנַח יָם נֶחְשָׁל,
אָז אֶשְׁמַע בְּרָטְנוֹ לִי בְּרָכָה – עַל כָּרְחוֹ לִי יַעַן וְיֹאמַר:
שָׂרִיתָ עִם סַעַר וּדְכָיִים וַתּוּכָל – זֶה שִׁמְךָ יִשְׂרָאֵל –
מִלִּפְנֵי הַיָּם אַחַת שֶׁבַע, מְאֹד וּמִסַּעַר מִנַּת אֱנוֹשׁ!——
וְאוּלָם עַל מָה אַשְׁחִית דְּבָרַי עַל אָזְנֵי נְוֵי הַיַּבָּשָׁה?
כִּי תִשְׁמְעוּ לִי יוֹמָם וָלַיְלָה הֲיֵשׁ כִּי תָבִינוּ אֶל רוּחִי?
וְסֵפֶר אֱלוֹהַּ אִם יָם, זֶה יַבִּיעַ אֶת רֹב נִפְלְאוֹתָיו –
כָּמוֹהוּ כַּסֵּפֶר הֶחָתוּם אוֹ סֵפֶר פָּתוּחַ לְעֵינֵי
פֶּה לוֹעֵז, לְשׁוֹנוֹ לוֹ זָרָה – וְעֵדִים הֵם אַלְפֵי הַנּוֹסְעִים
מֵאָז וְעַד עַתָּה אַסִּיעַ לְפַאֲתֵי הוֹפִים רְחוֹקִים,
וְעֵינַי הָרוֹאָה בָהֶם: לֹא יָבִינוּ אֶל יָם וְאֶל שֵׂחוֹ!
יוֹם יִשְׁגּוּ בְּמִשְׂחַק הַקְּלָפִים וְלַיְלָה – בִּמְחוֹלוֹת מַחֲנָיִם,
וּגְבָרִים יְסוֹבְבוּ נָשִׁים, וְזוּגוֹת יִתְעַלְּסוּ בָּאֳהָבִים,
וַתְּהִי אַחַת דְּאָגָה לְכֻלָּם וּבָהּ מַעְיְנֵיהֶם: לְבַלּוֹת
בִּשְׂחוֹק וְשַׁעֲשׁוּעֵי הֲבָלִים הַיָּמִים שֶׁאֵין בָּהֶם עִנְיָן;
וּבְשִׁבְתִּי עַל יַד פֶּתַח תָּאִי, אוֹ כְּעָמְדִי עַל גִּשְׁרִי, וְעֵינַי
צוֹפִיּוֹת לְאוֹר מְאוֹר הַיּוֹם אוֹ לְנֹגַהּ מְאוֹרוֹת הַלָּיְלָה,
בְּסֵפֶר אֵל זֶה בּוֹ יִכָּתֵב, חֲדָשִׁים לְיָמִים וּלְלֵילוֹת,
בְּמִכְתָּב שֶׁל גְּוָנִים וּצְלִילִים אֶת מִפְלְאוֹת רָזֵי בְּרֵאשִׁית,
וְנִשָּׂא מִתַּחְתִּית הַמִּכְסָה קוֹל תְּשׁוּאוֹת הַנּוֹסְעִים בְּרַעַם,
בִּשְׂחוֹקָם, בְּלַהֲגָם וְרִקּוּדָם וּפִזְמָם פִּזְמוֹנוֹת הֲבָלִים –
בּוֹשׁ אוֹרִיד אֶת רֹאשִׁי וְאֶרְגָּז: הִכְתִּימוּ לִי סֵפֶר אֱלוֹהַּ!
וְרֶגַע מִשְּׁנֵהוּ – וַיֵּהָפֵךְ רָגְזִי לְרַחֲמִים, אֲרַחֲמֵם:
אִם הָשָׂם אֵל כִּשְׁרוֹן הַבִּינָה לְהָבִין בַּיָּם, לְתַכֵּן רוּחוֹ
מָה הֵמָּה כִּי אָלִין עֲלֵיהֶם? הַאְשַׁם אִישׁ אִם לֹא יַשְׂכִּיל
לְצַיֵּר צִיּוּרִים עַל בַּד אוֹ לְנַגֵּן עַל כִּנּוֹר וָנֵבֶל,

אִם יָהּ לֹא חֲנָנוּ מֵעוֹדוֹ אֶת כִּשְׁרוֹן צַיָּרִים וְנוֹגְנִים?
וְכִשְׁרוֹן לֹא סְחוֹרָה בַּשּׁוּק, אָדָם יָבוֹא יִקְנֶנּוּ בִּמְשִׁיכָה!
אִם אֵל לֹא יִתְּנֶנּוּ מַלְיָה — מֵאַיִן יִמָּצֵא בְחָלֶד?
יְחִידִים מְתֵי סְגֻלָּה בּוֹ יִזְכּוּ, וְהֵמָּה, עֵדֶן בִּנְעוּרֵיהֶם,
יְכוֹנְנוּ מַהֲלַךְ חַיֵּיהֶם לִמְקוֹם יִשְׂאוּ נַפְשָׁם בְּלִי יוֹדְעִים,
לַאֲשֶׁר יִהְיֶה רוּחָם לָלֶכֶת — אֵין מִכְשׁוֹל וּמַעֲצוֹר נֶגְדָּם,
מַעֲקַשִּׁים יָשִׂימוּ לְמִישׁוֹר, וּגְדָרִים אִם יְגִיעוּ אֶת אָרְחָם—
לֹא יִפְנוּ יָמִינָה אוֹ שְׂמֹאלָה, כִּי אַחַת מְגַמָּה לְנֶגְדָּם:
כְּבוֹשׁ שְׁבִיל לִמְחוֹז־נַפְשָׁם הַנִּכְסָף; וּבְחָרוּ נְפֹל בַּדֶּרֶךְ
מֵהִסּוֹג הַצִּדָּה אוֹ אָחוֹר — וַאֲנִי זֹאת חָזִיתִי מִנַּפְשִׁי!
תִּהְיֶינָה אָזְנֵיכֶם קַשּׁוּבוֹת וַאֲסַפְּרָה לָכֶם מְעַט מִזְּעֵר,
קְטֹן פֶּרֶק מִגָּדֹל סֵפֶר חַיָּי — וִידַעְתֶּם כִּי כָכָה הַדָּבָר!

II

בֶּן זְקוּנִים הָיִיתִי לְהוֹרַי, וְכִרְזוֹנָם לִבְרָכָה, וְאִמִּי
פִּנְּקַתְנִי, כְּבְגָדְלִי כְּבְקָטְנִי, כְּפַנֵּק אֶת עוֹלַל טִפֻּחִים,
וַתִּמְשֹׁךְ אֵלַי חַסְדֵי אֵם, כְּאֵם צְעִירָה־לְבָנֶיהָ, פֶּזֶר רַחֲמֶיהָ,
עַד קִנְּאוּ בִי אַחַי הַגְּדוֹלִים, לְרַבּוֹת אַחְיוֹתַי הַנְּשׂוּאוֹת;
וְאָבִי, יְלִיד נוֹבָה־סְקוֹטִיָּה, קַר מֶזֶג וּמְרֻשָּׁל,
מְמָעֵט בְּשִׂיחָה בַּבַּיִת וַאֲרֶשֶׁת זוֹעֶפֶת לְפָנָיו,
וְעֵינָיו אֲפֹרוֹת וּגְדוֹלוֹת וַעֲטוּפוֹת בְּאֵד, וְאִם עָבְרָה
עֲוִית בַּת־צְחוֹק כְּבוּשָׁה עַל שְׂפָתָיו—וַיִּרְעֲמוּ פָנָיו אָז שֶׁבַע,
וַתְּהִי זוֹ חֲזוּתוֹ מַטִּילָה, אֵין אֹמֶר, אֵימָתָהּ בַּבָּיִת.
אַךְ יִרְאֶה הָאִישׁ לָעֵינַיִם וְיֶלֶד — הוּא יִרְאֶה לַלֵּבָב,
לֹא עָמְדָה קְלִפָּתוֹ הַקָּשָׁה בִּפְנֵי יֶלֶד תָּמִים, מֶבָּטַי
כִּי פִלְּחָהּ, מִלּוֹא עָבְיָהּ, וַתַּחְדֹּר עַד שְׂפוּנֵי מַשְׂכִּיּוֹת לְבָבוֹ,
וַיָּחָשׁ בְּתֹם אַהֲבָתוֹ לִי הָרָה וְרָחַשׁ בַּסֵּתֶר,
עֲגְמוּמָה, חֲמִימָה וּנְהִירָה, כַּשֶּׁמֶשׁ בְּרֵאשִׁית הַבָּצִיר.
וַיְהִי בְהַגִּיעִי לִזְקוּנִים וַיִּרֶב וַיִּפְרֹץ מִסְחָרוֹ,
סְחַר מִבְנֵה אֳנִיּוֹת בְּפּוֹרְטְלַנְד—וְהִיא אָז עֲיָרָה מִצְעָרָה—
דֵּי הֶעֱסִיק אַחַי וְגִיסַי לְרַבּוֹת אֶת דוֹדַי וּבְנֵיהֶם;

וּגְבוּלוֹ כִּי הִרְחִיב אֱלוֹהַּ וַתְּהִי זֹאת יְעוּצָה מֵעִמּוֹ:
כִּי אֶאֱלַף חָכְמָה וָדַעַת בְּמוֹ הָאַסְכּוּלָה הַגְּבוֹהָה,
כְּגָמְרִי אֶת חֹק הַלִּמּוּדִים בְּמוֹ הָאַסְכּוּלָה הַנְּמוּכָה,
וְאַחַר אֲשֻׁלַּח בּוֹסְטוֹנָה לְמַעַן אֶשְׁתַּלֵּם בְּ„הַרְוַרְד“,
וְהָיָה לִי יִתְרוֹן עַל אַחַי, אֲשֶׁר, בְּצוֹק עִתִּים, הֶעֱבִידָם,
וַיִּהְיוּ שְׂכִירֵי יוֹם אִתּוֹ, הָעוֹשִׂים בִּמְלֶאכֶת הַסְּפִינוֹת,
בְּטֶרֶם יַגִּיעוּ לְבַגְרוּת. כֹּה חִבֵּל עֲתִידוֹת לִי אָבִי
וַיְחַשֵּׁב חֶשְׁבּוֹנִי בִּנְעוּרָי; אַךְ נָפְלָה קְטֹן טָעוּת בַּחֶשְׁבּוֹן
לֹא לְקָחוּ לְמוּדִים לְבָבִי, וַתְּהִי לִי לְעֹל הָאַסְכּוּלָה
מַשְׂכְּתִּיו עַל אַפִּי וַחֲמָתִי, וּבְכָל עֵת מְצוֹא אֶפְרְקֶנּוּ;
וְרַבִּים הַיָּמִים בִּלִּיתִי — הַיָּמִים בָּהֶם הִתְחַלֵּיתִי
אוֹ חֹמֶק חָמַקְתִּי וְאֵינִי — עַל חוֹף הַיָּם, עָסוּק בְּדַיִג,
אוֹ שָׁט שֵׁיט־נְדָבָה בִּסְפִינָה, אוֹ שׁוֹכֵן לִי בָּדָד וְצוֹפֶה,
וּלְבָבִי כָּמֵהַּ וְעוֹרֵג, בִּשְׁקוֹעַ הַתְּרָנִים בָּאֹפֶק.
וַיְהִי מִדֵּי פַּעַם בְּסָרְתִי וַתַּטֵּף לִי אִמִּי אֲמָרִים,
נוֹסָפוֹת עַל דִּמְעוֹת עֵינֶיהָ, וַתְּגַלֶּה לְמוּסָר אֶת אָזְנִי;
וּכְגַנָּב אֲשֶׁר לוֹ יָבוּזוּ כִּי נִמְצְאָה הַגְּנֵבָה בְיָדוֹ
הָיִיתִי אָז מוֹרִיד אֶת רֹאשִׁי, מְדֻכְדָּךְ וְנִכְלָם וְאִלֵּם,
וּבוֹזֶה לְבָבִי בַּסֵּתֶר, עַד כֹּחַ לֹא אֶעֱצֹר לִבְלוֹם
אֶת זֶרֶם דִּמְעוֹתַי הַפּוֹרֵץ, אֲשֶׁר, אַךְ זֶה הִרְטִיב אֶת עֵינָי,
וָאַרְגִּישׁ בִּזְרוֹעוֹת הוֹרָתִי הַמְחַבְּקָה וְלוֹפְתָה צַוָּארִי
וּבְרֹךְ אֶצְבְּעוֹתֶיהָ הַחֲמִימוֹת הַמְסַלְסְלוֹת בְּשַׂעֲרִי בְּיַבָּבָה:
בְּנִי, בְּנִי, מַחְמַל נַפְשִׁי, בְּנִי, בְּנִי — — — —
אַךְ לֹא כִהָה בִי אָבִי מֵעוֹדוֹ,
וְעָנָה לֹא עָנוּ בוֹ פָּנָיו כִּי נָגַע הַדָּבָר עַד לִבּוֹ,
בִּהְיוֹת לָמוֹ אַחַת אֲרֶשֶׁת — אֲרֶשֶׁת הַזַּעַף הָרְגִילָה;
וְאוּלָם בְּאוֹתוֹ הַלַּיְלָה, לְעֵת שֵׁמַע חַטְּאוֹת נְעוּרָי
יְגֻנַּב לְאָזְנָיו מִבְּלִי מֵשִׂים מִפִּי מְגַלֶּה סוֹד הוֹלֵךְ רָכִיל,
לֹא מָשָׁה מִקְטַרְתּוֹ מִפִּיו וַיְהִי יוֹשֵׁב, אֵין אֹמֶר וְדָבָר,
שָׁקוּעַ בַּכֻּרְסָה הָרְחָבָה וּמַעֲלֶה עַנְנֵי עָשָׁן.
גָּמַרְתִּי מַתְכֹּנֶת לִמּוּדַי — וַאֲנִי אָז כְּבֶן אַרְבַּע עֶשְׂרֵה —
בְּמוֹ הָאַסְכּוּלָה הַנְּמוּכָה, וְלֹא זְכוּת לְמוּדַי לִי עָמְדָה —

מַשָּׂאִי וְטָרְחִי וְרִיבִי כִּי הֶלְאוּ אֶת מוֹרַי, לִי עָמְדוּ
אֲשֶׁר יְזַכּוּנִי בִתְעוּדָה וּבָהּ גַּם יִפָּטְרוּ מֵעָנְשִׁי.
בִּלִּיתִי אֶת עוֹנַת הַחֹפֶשׁ בְּדַיִג וְשַׁיִט וָצַיִד
לְאֹרֶךְ חוֹף מִין הַמֶּסְלָע הַמְּכֻסֶּה בִּיעָרִים עֲבֻתִּים,
כְּצִפּוֹר שָׁמַיִם חָפְשִׁיָּה, לֹא עֹל וְלֹא דַאֲגַת מָחָר;
יוֹם יוֹם מוּצָף גִּיל הֱקִיצוֹתִי, וּלְבָבִי בִּי צָהַל וַיָּרֹן
לִקְרַאת הַשַּׁעֲשׁוּעִים הַצְּפוּיִים, עַד תִּלְיָה שַׁלֶּכֶת הֶעָלִים
וַיֵּשֶׁב הַיָּם צִנָּה טְרִיָּה מִתּוֹךְ אֲדֵי לַיִל יְעָטוּהוּ –
רִאשׁוֹנֵי הַצִּירִים הַזְּרִיזִים סְתָו שָׁלַח לְבַשֵּׂר אֶת בּוֹאוֹ.
וַיְהִי בְּיוֹם בָּצִיר בַּבֹּקֶר, כְּאַחֲרֵי קוּם, וּכְשִׁבְתִּי
לַאֲרֻחָה שֶׁלֹּא בְמוֹעֲדָהּ, כְּדַרְכִּי יוֹם יוֹם, וַיִּפָּגַע
מַבָּטִי הַסּוֹקֵר בְּאַרְגָּז — לְמִי הוּא זֶה אַרְגַּז הַנּוֹסְעִים?
וּמִי הוּא וּמִי הַנּוֹסֵעַ? — אָז אָעִיף מַבָּטִי אֶל אִמִּי —
וְהִנֵּה אֲדֻמּוֹת עֵינֶיהָ; מַה יּוֹם מִיּוֹמָיִם? — וּבְטֶרֶם
אָהִינָה פְּצוֹת פֶּה וְשָׁאָלְתִּי — וַתִּסֹּב הַדֶּלֶת עַל צִירָהּ
וַתּוֹפַע דְּמוּת אָבִי בַּפֶּתַח, וְאִמִּי הִתְחַמְּקָה וְאֵינֶנָּה,
וַיִּגְדַּל תִּמְהוֹנִי פִּי שִׁבְעָה; הַשָּׁעָה לֹא שְׁעַת הָאֲרֻחָה,
וְלֹא שְׁעַת מְנוּחָה לֶעָיֵף, וְאָבִי לֹא הִסְכִּין מֵעוֹדוֹ
לְהַבְטִיל אַף רֶגַע לָרִיק! — עוֹדִי יוֹשֵׁב מִשְׁתָּאֶה וּמַחֲרִישׁ
וַתּוֹפַע דְּמוּת שְׁנִיָּה בַּפֶּתַח: מַקָּרְתִּי הָעֶגְלוֹן — „הִנֶּנּוּ!"
אָז יִקְרָא לוֹ אָבִי כְּרָמְזוֹ לָאַרְגָּז הָאָרוּז בְּאֶצְבָּעוֹ;
בֶּן רֶגַע וַיּוּנַף בִּיעָף וַיִּטָּעֵן עַל כְּתֵפוֹ וַיּוּצָא.
— „וְעַתָּה לְכָה וְנֵלֵכָה!" — צִוַּנִי אָז אָבִי, וְקוֹלוֹ
קוֹל נָגִיד וּמְצַוֶּה כִּהְיוֹתוֹ, אַךְ כָּבוּשׁ בּוֹ רֶטֶט חֲשָׁאִי.
יָצָאנוּ הַבַּיְתָה בְּלִי אֹמֶר. רְתוּמָה לִשְׁנֵי סוּסִים בְּרֻדִּים
רָאִיתִי אֶת עֶגְלַת מַקָּרְתִּי, הַיְדוּעָה מֵאָז לִי, עוֹמֶדֶת,
וְהוּא—עַל הַרְכָּבָה, בֶּחָצֵר.—„עֲלֵה!"—צִוָּה אָבִי, וּבְטֶרֶם
הֶעְפַּלְתִּי עֲלוֹת אֶל הַמּוֹשָׁב, וַתֶּחֱרַד אִמִּי אֵלֵינוּ,
כְּרֶגַע אִמְּצַתְנִי אֶל לִבָּהּ וַתַּעֲנֵק לִי נִדְבוֹת פִּיהָ
לְרַבּוֹת אֶת נִדְבוֹת עֵינֶיהָ.—„עֲלֵה!"—צִוָּה שֵׁנִית לִי אָבִי;
עָלִיתִי, וַיַּעַל הוּא אַחֲרַי, וַיִּצְלִף מַקָּרְתִּי בְּשׁוֹטוֹ ———
לְאָן? הוֹמָם שָׁאֲלוּ עֵינַי, צוֹפִיּוֹת מִתּוֹךְ דְּמָעוֹת בְּלוּעוֹת,

מְיַהֲלוֹת אֶל מוֹצָא פִּי אָבִי, וְהוּא אִלֵּם יָשַׁב עַל יָדִי,
מְעַשֵּׁן לוֹ, עָשֵׁן וְרָקֹק וְהַרְקֵד קְצֵה זְקָנוֹ הַמְחֻדָּד,
מְקַטַּרְתּוֹ אֲרֻכַּת הַקָּנֶה, וּמַפְטִיר לְעִתִּים רְחוֹקוֹת
בַּאֲמִירָה חֲטוּפָה יְתוֹמָה לָעֶגְלוֹן מַקְּרָתִי שֶׁכְּנַתַּח,
אַךְ וָזֶה עֶגְלָתוֹ מִמְּקוֹמָהּ, בְּשִׂיחָה שׁוֹטֶפֶת, קוֹפֶצֶת,
נוֹגַעַת וְאֵינָהּ נוֹגַעַת, מֵעִנְיָן לְעִנְיָן, כּוֹרֶכֶת
אֶת רָאשֵׁי עִירֵנוּ בְּיַחַד, כְּפַרְנָס, כְּכֹמֶר כָּרוֹפֵא,
וְדָנָה אֶת זֶה לְכַף זְכוּת וְאֶת זֶה לְכַף חוֹב, וְלֹא פָסְקָה
עַד נַעַל אֶל רֹאשׁ גִּבְעָה נִשְׁפָּה, הִתְנַשְּׂאָה מִלֵּב יַעַר עָבוֹת,
בֵּית־חוֹמָה, וְהוּא עַתִּיק גִּזְרָה, מִתְנוֹסֵס עָלֶיהָ בְּהָדָר,
תַּחְתִּיִּים שְׁנִיִּים וּשְׁלִישִׁים, וּכְתֹבֶת מֻזְהֶבֶת אוֹת עָלָיו:
„הַמַּדְרִיךְ. אַסְכּוֹלָה תִּיכוֹנָה לְלִמּוּד אָמָּנוּת וּמַדָּע
בְּטַעַם הַמִּשְׁטָר הַצְּבָאִי". — שָׁם עָצַר שִׂיחָתוֹ וְסוּסָיו.
אַסְכּוֹלָה זוֹ הָיְתָה בֵּית תַּלְמוּד וְדִירַת הַתַּלְמִידִים גַּם יַחַד
לִבְנֵי מָרוֹם עִם מְשֻׁלָּחִים, וּמְנַהֲלָהּ, הַדּוֹקְטוֹר מַקּוּלִי,
כִּי הָיָה מֵאָז מוֹדַע אָבִי, וַתְּהִי זֹאת נֶהֱרָצָה מֵעִמּוֹ
כִּי אֶגְלֶה לִמְקוֹם בֵּית מִדְרָשׁוֹ וְהִקְנָה לִי חָכְמָה וָדַעַת,
לְרַבּוֹת מִשְׁמַעַת וְנִימוּס, עַד אֶכְשַׁר לְ„הַרְוָרְד". — „מַקּוּלִי,
זֶה בְּנִי!" — אָמַר אָבִי לוֹ — „סְפִינָה מְשֻׁחְרָרָה מִמַּסְלוּלָהּ, לֹא מְנֻסָּה,
אֶל כָּל אֲשֶׁר יִהְיֶה הָרוּחַ, אֶל כָּל אֲשֶׁר יִזְרְמוּ הַגַּלִּים;
וְאַתָּה זָקֵן נַוָּט מְנֻסֶּה, אֱחֹז נָא, אַל תֶּרֶף, בַּהֶגֶה,
הַטֵּנָה לַחוֹף מְחוֹז חֶפְצִי וְהָיְתָה מִשְׁבָּרְתְּךָ שְׁלֵמָה". — —
וְאָמְנָם כִּי אָחַז כַּדְּרִיכִי וַיִּהְיוּ יָדָיו אֱמוּנָה
לְהַטּוֹת מַסְלוּלֵי הַנָּלוֹז לַאֲשֶׁר יִהְיֶה רוּחוֹ לָלֶכֶת,
וְאוּלָם בְּקֶרֶב הַיָּמִים הִטֵּיתִי רְצוֹנִי לִרְצוֹנוֹ,
וַיְהִי רוּחוֹ הוּא רוּחִי אֲנִי, וָאֶחְתֹּר בְּמִשְׁנֶה תַּעֲצוּמוֹת
לַחוֹף אֵלָיו נָשָׂא אֶת נַפְשׁוֹ. כְּהִגּוֹז יוֹם תְּמוֹל שָׁלֹשׁ שָׁנִים
נָגוֹזוּ עָלַי בְּלִמּוּדִים. הִסַּחְתִּי מִלִּבִּי הָעוֹלָם
וָאֶהְגֶּה יוֹמָם וָלַיְלָה, לְרַבּוֹת גַּם עוֹנוֹת הַחֹפֶשׁ
בִּלִּיתִי בְּפוֹרְטְלַנְד בְּבֵיתִי, לְשַׁמֵּרַת לֵב הָרַבִּי, בִּסְפָרִים,
עַד גָּמְרִי אֶת הֹק הַלִּמּוּדִים בִּתְעוּדָה שֶׁל כָּבוֹד לִי נִתְּנָה,
וְאִתָּהּ — אוֹת־כָּבוֹד שֶׁל זָהָב, וָאֶכּוֹן לָלֶכֶת בּוֹסְטוֹנָה,

כַּעֲבוֹר חָדְשֵׁי עוֹנַת הַחֹפֶשׁ, לְמַעַן אֶכָּנֵס אֶל „הַרְנַרְדְּ".
וַיְהִי בְּיוֹם בָּצִיר, כְּטַיָּלִי לְאֹרֶךְ הַנָּמָל בְּפּוֹרְטְלַנְדְּ,
וַתִּקָּר לְעֵינַי תַּבְנִית, מִתְפַּתַּחָה, בִּפְקֻדַּת רַב־חוֹבְלָהּ,
אֶת מוֹסְרוֹת אַחֲרוֹנֵי הַיְתָרִים קְשָׁרוּהָ לְתַחֲנַת הַנָּמָל,
וָאֶשְׁאַל בְּלִי מֵשִׂים: „רַב־חוֹבֵל, הֲיֵשׁ לְךָ חֵפֶץ בְּסַפָּן?"
— „חוּשׁ קְפוֹץ עַל הַמִּכְסֶה!"—עָנָנִי, וּבְטֶרֶם אַבְחִינָה אֶת אַעַשׂ
וְרַגְלַי, כְּמוֹ מֵאֲלֵיהֶן, מְדַלְּגוֹת עַל מִכְסֵה הַסְּפִינָה.
כָּתַבְתִּי בְחָפְזָה קְטַן פִּתְקָה וָאֶזְרְקָהּ יַחַד עִם דּוֹלָר
לְאַחַד הַנְּעָרִים הַצּוֹבְאִים לְמָסְרָהּ לְמָחָר לְאִמִּי;
בֶּן־רֶגַע וַתֶּעְתַּק מִנְּמָלָהּ וַתַּפְלֵג הַסְּפִינָה לְאָרְחָהּ.
עָמַדְתִּי דֹם עַל הַמִּכְסֶה, מִתְבּוֹנֵן בַּחוֹף הַמִּתְעַלֵּם,
הִתְרַהֲבוּ נְחִירַי וָאֶשְׁאַף, עַד שִׁכְרוֹן כָּל חוּשׁ וְכָל שְׂעִיף,
נְשִׁיבַת הַיָּם הָרַעֲנַנָּה, עַל כַּנְפֵי הָרוּחַ בְּשׁוֹאָה,
וּלְבָבִי בִּי פָּחַד וְרָחַב לִקְרַאת יוֹם שֶׁכֻּלּוֹ טוּב אֹרֶךְ
הַצָּפוּי בְּחֵיק הָאֲפָקִים הִזְהִירוּ בְּמֶרְחָק מִמּוּלִי.
וּפִתְאֹם וָאַרְגִּישׁ עַל כְּתֵפַי יָד כְּבֵדָה וְקָשָׁה כְּבַרְזֶל,
הִפְנֵיתִי אֶת עֵינַי וָאֶרְאֶה סְפָרַדִּי, עֲנָק לְמַרְאֵהוּ:
עֲגִילִים שֶׁל כֶּסֶף בְּאָזְנָיו וְסוּדָר מְעֻנָּב לְרֹאשׁוֹ:
— „אֲנִי פְּקִיד הַמִּשְׁמָר הָרִאשׁוֹן"—לִי אָמַר בְּאַנְגְּלִית רְצוּצָה לְעֵגֶת,
„נִמְנֵיתָ עַל אַנְשֵׁי מִשְׁמָרִי! — עִם הַפַּעֲמוֹן הָרִאשׁוֹן
כִּי תֵצֵא בִּצְבָא הַמִּשְׁמֶרֶת" — — — — — — — —

לְכָה אֶל הַנְּמָלָה, הֶעָצֵל,
רְאֵה אֶת דְּרָכֶיהָ וַחֲכָם — מִקְרָא כָּתוּב בְּמִשְׁלֵי בֶּן־דָּוִד.
וַאֲנִי אוֹמֵר: לֵךְ אֶל הַסַּפָּן, כִּי מִשְׁנֵה עֲמַל הַנְּמָלִים
עֲמָלוֹ הוּא יוֹמָם וָלַיְלָה, יְגִיעַ לֹא־אֱנוֹשׁ יְגִיעוֹ;
וְשִׁבְעִים וְשִׁבְעָה יְגִיעַ לַסַּפָּן עַל גַּב הַתַּבְנִית,
מַעְבָּדִים וְסִבְלוֹת לַעֲשָׂרוֹת בְּטֶרֶם תֵּרָאֶה בָּאֹפֶק
זוֹ תִּמְרַת הַקֶּצֶף הַמִּתְמַּרָה וּמְבַשְּׂרָה אֶת בְּשׂוֹרַת הַצַּיִד,
וְאַחַר־זֶה שֵׁיט־הָעֲזָאזֵל, כִּי יִצְנַח הַצִּלְצָל בַּתַּנִּין,
בְּעוֹפֵף הַסִּירָה הַקַּלָּה, לְזִמְזוּם יְתָרִים מֻתָּרִים,
נִצְמֶדֶת לַתַּנִּין הַדָּקוּר יַסִּיעֶהָ אֶל מָחוֹז לֹא נוֹדָע,
לֵב יֵעָצֵר, יִכְבֹּשׁ אֶת דָּפְקוֹ, תִּכָּלֵא הַנְּשִׁימָה מִפַּחַד

עֲתִידוֹת הָרֶגַע הַבָּא, הַסַּכָּנָה הָאוֹרְבָה מִתְּהוֹמוֹת;
וּמְלָאכוֹת נַעֲהָרוֹת כִּי נִצּוֹד וַיִּרָתֵק הַתַּנִּין לַסְּפִינָה:
נַתֵּחַ הָעוֹר עִם הַחֲלָבִים וַעֲרֹף הָרֹאשׁ וּכְמִּעְנָם,
רַקֵּחַ הַשֶּׁמֶן בַּדְּוָדִים וַהֲרִיקוּ אֶל תּוֹךְ הֶחָבִיּוֹת,
פַּצֵּחַ וְגָרֵם הָרֹאשׁ וְהָדֵחַ וּמָרֵק הַמִּכְבֶּה
מִשֶּׁמֶן, מִדָּם וּמֵרִיר – קָשִׁים, קָשִׁים כְּזוֹנוֹת שֶׁל סַפָּן.
וְשִׁבְעִים וְשִׁבְעָה – שֶׁל סַפָּן יְשָׁרֵת עַל גַּב הַתַּנִּינִית,
בְּנַפְשׁוֹ כִּי יָבִיא אֶת לַהֲמוֹ – הַלֶּחֶם הַקְּלוֹקֵל לוֹ נִתַּן,
מַאֲכָלִים יִתְעַבֵּם כָּלֶב: רִיר עָכוּר לוֹ קָפֶה יִקָּרֵא,
חֲרָרוֹת חֲרֵרוֹת וַעֲבֵשׁוֹת וּבְשַׂר סוּס מְמֻלָּח – סַפָּנִים
לְמוּדֵי כָל עָמָל וּתְלָאָה – גַּם הֵם בְּנִקּוּף שְׁנַיִם יְרָחִים
וְנִלְאוּ נְשׂוֹא קְשִׁי הַשִּׁעְבּוּד וְקָצוּ בַחַיִּים הַמְּאֹרָרִים!
לֹא יִפְרְקוּ עֹל, לֹא יָהִינוּ לְהַמְרוֹת פִּקּוּדֵי פְּקִידֵיהֶם,
מֵאֵימַת הַשְּׁכָמִים הַצְּפוּיִים יָדְעָם כָּל סַפָּן בְּעַמָּיו,
אַךְ כַּלְכֵּל לֹא יוּכְלוּ בְּחֻבָּם הַמְּרִי וְהַזַּעַם וּכְבוּשִׁים
וְקִנְמְרוּ אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וּמֵרְרוּ אִישׁ חַיֵּי אָחִיו.
וַאֲנִי – עַיִר פֶּרֶא לֹא נֻסָּה מֵעוֹדוֹ בְּעֹל–קְשִׁי הַשִּׁעְבּוּד
חִישׁ פֵּרַךְ אֶת גּוּפִי הֶחָסוֹן, כָּחַשְׁתִּי יוֹם יוֹם וָאֶחֱלַשׁ,
גַּם הִקְשָׁה אֶל נַפְשִׁי וַיְדַכְּאֶהָ, עַד עָיְפָה לַמָּוֶת–וּפְקִידִי
לֹא יָדַע חֲנוֹת וַיִּרְדֵּנִי, כִּרְדוֹתוֹ אִישׁ אִישׁ מִמְּזֻמָּרוֹ,
לֹא אָצַל מְלָאכָה מִמֶּנִּי, לְמִן כּוֹנֵן מִפְרָשׂ עַל יָתֵר
עַל רֹאשׁוֹ שֶׁל מוֹט בְּרֹאשׁ תֹּבֶל, עַד קְלוֹעַ הַצִּלְצַל בַּתַּנִּין.
וַיְהִי כַּעֲבוֹר שְׁנֵי יְרָחִים וּצְבָא הַסַּפָּנִים – צְבָא בָבֶל:
סְפָרַדִּים, אִיטַלְקִים, סְלוֹבַקִּים, נוֹרְבֵגִים וְכוּשִׁים וְסִינִים,
וּמְתֵי מְעַט יֶנְקִים „הַזְּבוּאִים" הֱקִיאָם נְדוֹד אֶל הַסְּפִינָה–
הֵחֵלּוּ נִרְגָּנִים וְנִצִּים וּבָאִים לִידֵי מַהֲלֻמּוֹת,
וַיִּמְצְאוּ תְּנוּאוֹת עָלַי וַיְשִׂימוּנִי לְמִפְגַּע חֲמָתָם,
פַּעַם בְּפַעַם כִּי שָׁלְחוּ, בְּלִוְיַת מְאֵרָה נִמְרֶצֶת,
אֶל עֵינַי וּפִי אֶגְרוֹפֵיהֶם – וּפְקִידִי, כִּי אַגִּישׁ לְפָנָיו,
לֹא אַחַת וּשְׁתַּיִם, אֶת רִיבִי, וּמִלֵּא שְׂחוֹק פִּיו לְמִשְׁבַּתִּי:
„לֹא זְכוּכִית פָּנֶיךָ, הַנַּעַר! וְאֶגְרוֹף מִבַּרְזֶל הוּא סְגֻלָּה
לִבְרִיאוּת הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ; לֹא חִסֵּר אֵל אֶגְרוֹף גַּם אוֹתְךָ,

יוֹשִׁיעַ לְךָ בַּצָּרָתָה וְיָרִיב לְךָ אֶת יְרִיבֶךָ!" — — —
כְּשָׁנָה וָחֵצִי עָשִׂינוּ עַל גַּב הַתַּבְנִית בְּדָיִג,
סַבֹּנוּ אֶת «רֹאשׁ תִּקְוָה טוֹבָה», הִפְלַגְנוּ מֵאֵזוֹר לְאֵזוֹר,
עַד בָּאֵנוּ אֶל חוֹפֵי סִבִּירְיָה. קָשְׁתָה לָנוּ הַדֶּרֶךְ;
לֹא אַחַת וּשְׁתַּיִם פְּגָעוּנוּ מָעֻזְנֵי צִקְלוֹנִים מְחַבְּלִים,
גַּם נִסְחֲפוּ שְׁנַיִם סַפָּנִים, בְּאַחַד הַיָּמִים הַדְּלוּחִים,
בְּשֶׁטֶף דָּכִי שָׁחוֹר כִּדְיוֹ, טֶרֶם נִתֵּן אֶל לֵב, יָם כִּי שָׁקַט
מִתַּחַת עֲנָנִים רְבוּצִים, לֹא בָרָק, לֹא רוּחַ, לֹא גֶשֶׁם,
בַּחֲלַל הַשָּׁמַיִם הָאָפוֹר, נִסְרָחִים עַד פָּגְעָם בַּתְּרָנִים,
מוּסַבִּים מִשְׁבֶּצֶת זֵר סָגֹל — אָמַרְנוּ: מִזָּהָב שֶׁמֶשׁ שׁוֹקְעָה
הַסִּגֵּל הַסִּגֵּל הַזֶּה, עַד נַבְחִינָה בוֹ אוֹתוֹת הַצִּקְלוֹן —
וַיִּשָּׂא הַיָּם, פֶּתַע פִּתְאֹם, הַר דָּכִי לַשָּׁמַיִם וּכְרֶכֶס
הַנִּתָּק מֵהַרְרֵי אֵל, חִישׁ הִתְגּוֹלֵל עַל מִכְסֵה הַסְּפִינָה
וַיִּגְרוֹף אֶת שְׁנֵי הַסַּפָּנִים וַיִּמְצְאוּ קֶבֶר בִּמְצוּלָהּ,
פְּגָעוּנוּ גַּם הַרְרֵי קֶרַח וְאֵדִים בְּקִרְבַת סִבִּירְיָה,
וַיִּגְ־ל אָזַי עֲמָלֵנוּ וַיִּרֶב עָנְיֵנוּ פִּי שִׁבְעָה,
וְעָנְיִי — פִּי שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה וְנוֹסָף עַל זֶה — גַּעְגּוּעַי
לְהוֹרַי, לְבֵיתִי וּלְעִירִי — לֹא אַחַת אָמַרְתִּי בִּלְבָבִי,
בִּהְיוֹת נַפְשִׁי מָרָה עָלַי, לְהִתְנַפֵּל לַיָּם לְרַוְחָתִי!
וְאוּלָם מֵעַז יָצָא מָתֹק, וַיְהִי עָנְיִי מוֹרִי לְהוֹעִיל,
וּבְטֶרֶם עוֹד תִּתְקֹף הַשָּׁנָה הָיִיתִי כְּסַפָּן מִלֵּדָה,
וָאֶצְלַח, כְּזָקֵן וּכְרָגִיל, לִמְלָאכָה וּמְלָאכָה, לְרַבּוֹת
תְּפוֹשׂ הֶגֶה בִּמְנוּחוֹת וּסְעָרוֹת, וּקְבוֹעַ הַזְּמָן וְהַמָּקוֹם
בְּלִי הַחֲסִיר אַף קָו. אָמְנָם הַקִּנֵּא הִקְנֵאתִי עָלַי הַסַּפָּנִים,
בִּרְאוֹתָם הַפִּרְחָח לוֹ שָׂחֲקוּ, עוֹלַל־טִפּוּחִים לוֹ קָרָאוּ,
כִּי עָלָה עֲלֵיהֶם — סַפָּנִים לְמוּדֵי הַיָּם מִקַּדְמָתָהּ!
וְנַפְשָׁם כִּי מָרָה עֲלֵיהֶם וַיַּעֲשׂוּ בִי שְׁפָטִים פִּי שִׁבְעָה —
אַךְ יֵשׁ קוֹרַת רוּחַ בַּת שָׁעָה הַמְפִיגָה עֱנוּת רַבַּת שָׁנִים,
לֹא יַעֲרֹךְ יְצַפֶּה לָהּ אִישׁ — וַתִּפְקְדֶנּוּ וַתְּנַשּׂוֹ עֲמָלוֹ;
גַּם לִי קוֹרַת רוּחַ כָּזֹאת אָנָּה גוֹרָל שְׁתוּם עַיִן, שִׁלּוּמִים
לְיַרְחֵי הֶעָמָל לִי הִנְחִיל — וּמַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה כַּךְ הָיָה:
כַּעֲבוֹר יְמֵי שָׁנָה וָחֵצִי וַאֲנַחְנוּ בְּקִרְבַת סִבִּירְיָה,

מַפְלִיגִים מֵאָז יֶרַח יָמִים וְצוֹפִים בְּקַצְוֵי אֳפָקִים,
מִתְחַקִּים עַל כָּל צְחוֹר בַּהֶרֶת, מְשַׁחֲרִים לְתַנִּין וָאַיִן,
כִּמְעַט שֶׁנּוֹאַשְׁנוּ וַנֹּאמֶר עֲזוֹב הָאוֹקְיָנוֹס הָאַרְקְטִי,
בְּטֶרֶם יַעֲרִיב יוֹם קַיִץ וּבָא לֵיל הַחֹרֶף הָאָרֹךְ;
וּפִתְאֹם וַיְבַשֵּׂר הַצּוֹפֶה: תַּנִּינִים בִּדְרוֹמִית-מַעֲרָבִית!
נָשָׂאנוּ עֵינֵינוּ וַנַּרְא עַמּוּדֵי צְחוֹר קֶצֶף מִתַּמְּרִים —
לֹא תַנִּין אַךְ עֶדְרֵי תַנִּינִים הִתְנַשְּׂאוּ מִבֶּטֶן הַמְּצוּלָה;
בֶּן-רֶגַע הוֹרַדְנוּ הַסִּירוֹת וַנַּחְתֹּר חֲרִישִׁים אֲלֵיהֶם.
חֲמִשָּׁה הָיִינוּ בַסִּירָה, וּמְפַקְּדָהּ — זֶה פְּקִיד מִשְׁמַרְנוּ,
חָתַרְנוּ עַד תַּנִּין עֲנָק, „תַּנִּין זַרְעִי", וַנִּקְלַע בּוֹ צִלְצַל;
כְּשָׁעָה נִפְתַּלְנוּ נוֹרָאוֹת, לֹא אֶחָד הַצִּלְצָל בּוֹ נִקְלַע —
וְהוּא טֶרֶם יִיעַף וְהָתַר אֶל קַצְוֵי הַמֶּרְחָק הַסָּתוּם,
וְקָלוּעִים כְּמוֹ בְּכַף קֶלַע נִתַּקְנוּ מִשְּׂדֵה-הַמַּעֲרָכָה,
מְשׁוּכִים בַּיֶּתֶר הַמְזֻמְזָם וּמֻתָּר מִסִּבְכֵי נַפְתּוּלָיו;
וַיְהִי כַּעֲבוֹר שָׁעָה וַיַּעַל כְּפַעַם בְּפַעַם מִמְּצוּלָה
וַיַּר בּוֹ הַפָּקִיד אָז פְּצָצָה, אֶל קִרְבּוֹ וּכְרָעָיו כּוּנָנָה;
שׁוּב צָלַל הַתַּנִּין בַּמְּצוּלָה וַיַּחְתֹּר אֶל קַצְוֵי הַמֶּרְחָק,
וְאוּלָם כַּעֲבוֹר חֲצִי שָׁעָה — וַיֶּאֱרַךְ כְּנֵצַח — וַיַּעַל
וַיָּקֵא יַם קֶצֶף מְתֻלָּע — וַנֵּדַע הִגִּיעַ כְּבָר קִצּוֹ.
בֶּן-רֶגַע הִתְפַּרְפֵּר וַיְזַנֵּק, וַיִּנְגַּז עַל תְּכֵלֶת הַמַּיִם,
הִשְׁתַּטַּח אֵין-אוֹן לְלֹא זִיעַ — וַנַּעַט בְּגִיל אֶל הַשָּׁלָל.
כִּקְרוֹב סִירָתֵנוּ לַפֶּגֶר וַנָּחֶל לִרְצוֹעַ בִּזְנָבוֹ
לְהַאֲחִיז בּוֹ אֶת הָרַתּוּק בַּעֲבוּר נִסְחָבֶנּוּ לַסְּפִינָה,
וַתַּעֲבוֹר עֲוִית פֶּתַע פִּתְאֹם הַתַּנִּין הַמֵּת וַיִּתְפַּרְפֵּר,
וַיְזַנֵּק אֶל עָל — וּבְצָנְחוֹ, וַיִּטְפַּח עַל גַּבֵּי הַסִּירָה,
חֲמִשָּׁה הָיִינוּ בַסִּירָה וַנִּצְלַל בַּיָּם חֲמִשְׁתֵּנוּ;
וּשְׁלֹשָׁה, בֵּינֵיהֶם הַפָּקִיד, כִּי רֻטְּשׁוּ מִפְּגִיעַת הַתַּנִּין,
וַיִּמְצְאוּ קִבְרָם בַּיָּם, וַאֲנַחְנוּ, אֲנִי וְעוֹד סַוָּן,
הוּקֵאנוּ מִבֶּטֶן הַמְּצוּלָה, וַנֹּאחַז בְּשִׁבְרֵי הַסִּירָה,
וַנֶּחֱזֶה שֵׁשׁ שָׁעוֹת אֲרֻכּוֹת, מַרְעִידִים מִקֹּר וּמְזֵי רָעָב,
אָמַרְנוּ: נִגְזַרְנוּ אָבָדְנוּ! אַךְ שִׂחֲקָה לָנוּ הַשָּׁעָה,
וְסִירָה מִבְּנֵי סִירוֹתֵינוּ, חוֹתֶרֶת לִמְקוֹם מִרְבַּץ תַּנִּין,

כִּי נִקְרְתָה אֵלֵינוּ בְּשִׁיטָהּ, וַתְּחַלֵּץ אֶת שְׁנֵינוּ מִמָּוֶת.
אָז אָמְרוּ, בְּחָמְלָם עָלֵינוּ, סַפָּנֵי זוֹ סִירַת הַיְשׁוּעָה
לְהָשִׁיט סִירָתָם לַסְּפִינָה, אַךְ חָזֹק חָזַקְתִּי עֲלֵיהֶם
לְהַאֲחִיז וּלְהַפְלִיט הַתַּנִּין הַמֵּת, מַלְקוֹחֵנוּ, עִמָּנוּ,
בְּטֶרֶם יְנֻפַּץ מִלַּחַץ אֵד מַבְאִישׁ בּוֹקֵעַ וְעוֹלֶה
מֵרִקְבוֹן קְרָבַיִם וּמְסוּסָם; אָחַזְתִּי בַהֶגֶה וָאָכִין
אֶת מַסְלוּל הַסִּירָה לִמְקוֹם שָׁם גְּרָפוּהוּ הַגַּלִּים הַסּוֹחֲפִים,
הֶאֱחַזְנוּ בִזְנָבוֹ הָרַתּוּק וַנִּהְתֹּר בִּשְׁאֵרִית כֹּחֵנוּ
וַנְּבִיאוֹ לַסְּפִינָה הָרְחוֹקָה, בְּדֵי עֲמַל שָׁעוֹת יְגֵעוֹת.
„בִּפְקֻדַּת רַב־חוֹבֵל צֻוֵּיתָ: עֲלֵה עַל הַמִּכְסֶה, הָקִיצָה!“
שָׁמַעְתִּי מִתּוֹךְ הַתַּרְדֵּמָה, נִרְדַּמְתִּי, בַּל אֵדַע עַד כַּמָּה,
קוֹל קוֹרֵא אֵלַי, וְיָד כְּבֵדָה כִּי נָחֲתָה, נָחֹת וּפַרְפֵּר.
פָּקַחְתִּי בְּדֵי עָמָל אֶת עֵינַי וָאַעַל תְּפוּשׂ שֵׁנָת עַל הַמִּכְסֶה—
מַה יוֹם מִיּוֹמָיִם? תָּמַהְתִּי, בִּרְאוֹתִי אֶת צְבָא הַסַּפָּנִים
עֲרוּכִים כְּמוֹ שׁוּרוֹתַיִם עַל יַד רַב הַחוֹבֵל וּסְגָנָיו,
הֲיֵשׁ כִּי בְּיָשְׁנִי אֶת שְׁנָתִי מֵת סַפָּן מִצְּבָא הַסַּפָּנִים
וְעַתָּה כִּי יוּטַל הַיַּמָּה נִקְרֵאתִי לְמוֹ הַלְוָיָה?
„הַנַּעַר, גְּשָׁה הֵנָּה!“ – שָׁמַעְתִּי אֶת קוֹל רַב־הַחוֹבֵל הַנִּרְעָם –
„רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ הַיּוֹם לְמַלֵּא מְקוֹם פֶּרְדִּינַנְדוֹ;
רְאוּ, צִוִּיתִיכֶם, סַפָּנִים, לְפָקִיד כַּיּוֹם כִּי אֶתְּנֶנּוּ,
אַל תַּמְרוּ אֶת פִּיו, אוֹ כִּכְלָבִים תִּיָּרוּ, וּבְמוֹ עֶצֶם יָדִי;
חֲזַק וֶאֱמָץ!“ –

קוֹרַת רוּחַ שֶׁל אוֹתוֹ הָרֶגַע נִשְׁתְּנִי
עֲמַל כָּל הַיָּמִים שֶׁעָבְרוּ. הַמְּרִי וְהָעֳנִי לִי מְנוּ,
לְרַבּוֹת אֶת הוֹרַי, בַּצַּר לִי נִכְסַפְתִּי אֲלֵיהֶם.

דַּיִג בְּרָכָה

כִּי הָיָה הַדַּיִג הָאַחֲרוֹן וַיְמַלֵּא חֲבִיּוֹת אֵין מִסְפָּר
בְּשֶׁמֶן וָחֵלֶב הָרֹאשׁ; וּבְהִמָּלֵא הַסְּפִינָה וַתָּפֶק
מִזַּן אֱלֵי זַן שֶׁפַע בְּרָכָה וַתְּכוֹנֵן דָּרוֹמָה מַסְלוּלָהּ,
מוּעֶדֶת לְהַפְלִיג פּוֹרְטְלַנְדָּה, אֶל חוֹף מְכוֹרָתָהּ הָרָחוֹק:
סַבֹּנוּ „רֹאשׁ קֶרֶן“, מַפְלֶגֶת לְכָל עוֹבֵר יָם מִן הָעוֹלָם,
וּלְאַחַר טַלְטֵלָה טָלְטַלְנוּ עָגַנּוּ בְּאַחַד הַיָּמִים

עַל חוֹף אִי מֵ„אִיֵּי הַהוֹדִים״, עַל יַד מוֹצָא נָהָר יֶחֱצֵנוּ·
מִתְעַלֵּם בֵּין יַעֲרֵי בְּרֵאשִׁית לֹא דָרְכָה בָּהֶם רֶגֶל אָדָם.
הוֹרַדְנוּ, בִּפְקֻדַּת רַב־חוֹבֵל, שְׁתֵּי סִירוֹת מִצֵּי סִירוֹתֵינוּ·
וַנַּפְלֵג, עֲשָׂרָה סַפָּנִים, וְאִתָּם אֲנִי וְרַב־הַחוֹבֵל,
בַּנָּהָר הַצַּר וְהָעוֹמֵד זֶה חָצָה הָאִי, וּפָנֵינוּ
מוּעָדוֹת לַ„אֲחֻזַּת בּוֹרְגוֹנְדִי״ זֶה שְׁמָהּ רַב־הַחוֹבֵל לָהּ קָרָא,
וַתְּהִי זוֹ מְגַמַּת הַנְּסִיעָה: שְׁבוֹר שֶׁבֶר זֶה יוּבַל בַּסְּפִינָה,
וְהָיָה כְדֵי מְלֹאת מְזָוֶיהָ וּמָצָא עַד תֹּם מַסָּעֵנוּ·
הִתַּרְנוּ כִּשְׁלֹשִׁים מִיל יָמָּה וַנָּבוֹא לִמְקוֹם הָאֲחֻזָּה·
הִתְעָרָה לְאֹרֶךְ הַנָּהָר כְּפָר קָטָן חֲבוּר שְׁלֹשִׁים צְרִיפִים,
מֻעֲמָדִים עַל גַּבֵּי כְּלוּנְסָאוֹת, טוּר מַקְבִּיל אֶל טוּר, שְׁלֹשָׁה טוּרִים·
לֹא גַג אֶפֶס אֵזוֹב יְכַסֵּם· וּפִרְצָה בַקִּיר תַּחַת חַלּוֹן,
וְשֹׂרֶג לְפִרְצָה וּפִרְצָה, תְּרִיס־לַיִל לְיוֹשְׁבֵי הַבָּיִת,
עֲבָדָה, בְּלִיל הוֹדִים וְכוּשִׁים, נֶעֱבֶדֶת בְּתוֹךְ הָאֲחֻזָּה·
בִּפְנֵי לַהֲקוֹת פַּרְאֵי־חֲתוּלִים תְּאֵנָה לְשַׁחֵר לַטָּרֶף·
וּבְאֶמְצַע הַכְּפָר, עַל יַד אֲרָווֹת, רְפָתִים, מַמְגּוּרוֹת וַאֲסָמִים,
הִתְנַשֵּׂא עַל רֹאשׁ רָמָה תְלוּלָה בֵּית־חוֹמָה, וְהוּא עַתִּיק גִּזְרָה,
בּוֹ יוֹשְׁבָה הַגְּבֶרֶת בּוֹרְגוֹנְדִי עִם סִילְבִיָּה בַּת־שַׁעֲשׁוּעֶיהָ.
וְהִיא כְּלִילַת הוֹד שְׁנַיִם גְּזָעִים וַהֲדַר שְׁנֵי לְאֻמִּים גַּם יָחַד:
צָרְפַתִּית וְהוֹדִית לְמֶחֱצָה כִּי הָיְתָה הַגְּבֶרֶת בּוֹרְגוֹנְדִי,
וְאִישָׁהּ, נְגִיד הָאֲחֻזָּה, סְפָרַדִּי מִגֶּזַע אֲצִילִים,
וּבְמוֹתוֹ עָלֶיהָ בִּנְעוּרָיו וַתֵּשֶׁב בְּמוֹ אַלְמְנוּתָהּ
וַתְּכַלְכֵּל אֲחֻזַּת מֶמְשַׁלְתּוֹ לָהּ קָמָה לְנַחֲלָה בְּמוֹתוֹ·
וְאָמְנָם מֶמְשָׁלָה שֵׁם אֶקְרָא לְמוֹ אֲחֻזָּתָהּ הַגְּדוֹלָה,
הִשְׁתַּטְּחָה, לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ· עַל שֶׁטַח חֲמִשִּׁים פַּרְסָאוֹת,
כְּפַרְסָה נְטוּעָה פַּרְדֵּסִים, מַטָּעִים וְשָׂדוֹת וָאָחוּ·
וְיִתְרָן — שֶׁל חֹרֶשׁ בּוֹ רָעָה, וַיִּפְרֶה וַיִּרְבֶּה לְנַפְשׁוֹ,
עֲדָרִים עֲדָרִים, מִקְנֶהָ· זֶה כָּנַס פַּעֲמַיִם בַּשָּׁנָה
וַיַּעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט· וַתְּהִי לְכָל עֵדֶר בִּקֹּרֶת,
מִי יִפְרֹשׁ לִפְרִיָּה וּרְבִיָּה· וּמִי — לִטְבִיחָה וּמְכִירָה·
וַתְּהִי אֲמַזּוֹנָה שַׁלִּיטָה הַגְּבֶרֶת בּוֹרְגוֹנְדִי וַתָּשַׂר·
וַתֵּרֶד בִּנְתִינֶיהָ הַפְּרָאִים, וּזְרוֹעַ שַׁלִּיטִים אִם חָסֵרָה —

וַיִּשַּׁק כָּל דָּבָר עַל פִּיהָ — זֶה פִּיהָ הַגְּבִירָה חֲיָלִים.
וַתִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָהּ בִּגְלַל אֱמוּנָתָם בִּכְשָׁפִים,
בִּהְיוֹת בָּם מְקֻבָּל אִישׁ אִישׁ מִפִּי רֵעוֹ, וְרֵעוֹ—מֵחֲבֵרוֹ,
כִּי בַּעֲלַת כְּשָׁפִים הָאִשָּׁה, נְבוֹנַת לְחָשִׁים, כִּי תִקּוֹב —
וְחָלָה הַמְּאֵרָה בָּאִישׁ וּבְצֶאֱצָאָיו עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת!
וְאָמְנָם קָשֵׁי רִשְׁמֵי פָנֶיהָ יְהַלֵּךְ אֲרֶשֶׁת מְיֻרְאָה,
אַךְ הִבְהֵב שְׁבִיב מֵאִיר וְחָם בְּתוֹךְ בָּבוֹת עֵינֶיהָ הַזְּעוּמוֹת,
וַיִּדְפֹּק לֵב חַנּוּן, לֵב אֵם, תַּחַת שִׁרְיוֹן הַגֶּבֶר יְעָטוֹ.
וַיְהִי אַךְ זֶה הֶעֱרִיב הַיּוֹם, אַחֲרֵי סְעֻדָּה שֶׁל לַיִל מְמֻחָיָה,
לֹא חָסְרָה גַם שְׁתִיָּה כַּדָּת, יַיִן חָדָשׁ וְיָשָׁן מְשֻׁמָּר,
יִצְנְחוּ, שְׁכוּרִים מִיַּיִן וּשְׁכוּרִים מֵרֵיחַ אֲדָמָה
הַזִּילָה, עִם צִנַּת טַל לַיִל, נִיחוֹחֵי עֵצֶיהָ וְדִשְׁאָהּ,
וַיִּישְׁנוּ, אִישׁ אִישׁ בַּאֲשֶׁר צָנַח שָׁם נִרְדָּם כַּמֵּת, הַסַּפָּנִים,
מְחַלְלִים בְּפֶה וּבְאַף — לַמְנַצֵּחַ בְּנַחֲרָה בְּצִבּוּר.
אַךְ עֵרִים בָּהֶם הָיוּ שְׁנַיִם וְהֵם — רַב־הַחוֹבֵל וַאֲנִי,
סָרוּחַ עַל סַפָּה מְעֻמָּדָה בְּיַרְכְּתֵי הַחֶדֶר הַמְּרֻוָּח,
כִּקְטַרְתּוֹ רְפִיוֹ, שָׁכַב הוּא, סוֹכֵךְ עָלָיו בְּעַנְנֵי עָשָׁן,
וְקוֹרֵא כְּפַעַם בְּפַעַם — קוֹל אֶשְׁמַע וּפָנָיו לֹא אֶרְאֶה—
„לֵיל יָפֶה, הַנַּעַר, הֲלֹא?״ — וַאֲנִי לְעֻמָּתוֹ מְיֻשָּׁב
עַל כּוּרְסָא רְפוּדָה רַךְ קְטִיפָה, וְצוֹפֶה בַּחַלּוֹן הַמְסֹרָג,
אַךְ נָגְעָה כַּף רַגְלִי בַּחוּץ וַיִּלְפְּתוּנִי עֶרְגּוֹן וּכְמִיהָה,
נִיעֶצְמוּ שֶׁבַע בְּשִׁבְתִּי עַל אוֹתָהּ הַכּוּרְסָא הָרְחָבָה
שֶׁדָּמְתָה לְכוּרְסָא שֶׁל אַבָּא נִדַּחְתִּי מִמֶּנָּה זֶה כַּמָּה!
שִׁוִּיתִי לְנֶגְדִּי בְּחָזוֹן אֶת בֵּיתִי, אֶת אָבִי וְאִמִּי,
וְאִתָּם—צְבָא דְמֻיּוֹת חֲבִיבוֹת כֹּה קְרוֹבוֹת לִלְבָבִי וּרְחוֹקוֹת,
כִּדְמֻיּוֹת אַרְגָּן חֲלוֹם, אֶרֶג זֹהַר וָצֵל — וַיִּלָּחֵץ
מֵעֹצֶר גַּעְגּוּעִים לְבָבִי, וַיְפַרְפֵּר גַּל חַם קֶרֶב גְּרוֹנִי,
וּשְׁנָתִי כִּי נָדְדָה מֵעֵינַי וָאֵצֵא הַחוּצָה לְהָפִיג
בְּשֶׁקֶט הַלַּיִל הַקָּרִיר אֶת נַהֲמַת לְבָבִי הַדַּוָּי.
יָצָאתִי עַל פְּנֵי הָאַכְסַדְרָה וָאֵשֵׁב בָּעַרְסָל הַתָּלוּי;
וַהֲרוּרֵי צַמֶּרֶת הַיַּעַר זוֹ טֻבְלָה בְּזִיו הַיָּרֵחַ,
קוֹל צִפּוֹר שֶׁל לַיִל יְשׁוֹרֵר, וַהֲמוֹת אוּבַל מַיִם בַּמֶּרְחָק

אַט שִׁכְּכוּ אֶת רוּחִי הַנִּפְעָם וַיִּמְסְכוּ בִי מֶגֶד תְּנוּמוֹת·
וּפִתְאֹם וָאַרְגִּישׁ בְּמַגַּע אֶצְבָּעוֹת חֲמִימוֹת מְלַטְּפוֹת,
כֹּה דָמוּ לְאֶצְבְּעוֹת אִמִּי, מְסַלְסְלוֹת בְּפֶרַע שְׂעָרִי,
וָאֶשְׁמַע קוֹל חַנּוּן: „מִסְכֵּנִי, סַכָּנָה בַּחוּץ – בּוֹא הֶחָדְרָה".
פָּקַחְתִּי אֶת עֵינַי וָאֵרֶא הַגְּבֶרֶת בּוֹרְגוֹנְדִי בִּשְׁחוֹתָהּ,
עֲטוּפַת כְּסוּת־לַיִל, עָלַי, וּרְטֻבּוֹת וּדְלוּקוֹת עֵינֶיהָ;
וּכְפָקְחִי אֶת עֵינַי וַתִּכְרַע וַתַּחְשֵׁק בִּזְרוֹעָהּ צַוָּארִי,
וָאֶשְׁמַע לְחִישָׁה נִטְרֶפֶת בִּרְתֵת דְּמָעוֹת בְּלוּעוֹת: „הַנַּעַר,
שְׁבָה אִתִּי, אֲאַמִּצְךָ לְבֵן לִי, עַל מִי נַחֲלָתִי אֶטְּשָׁה?
וּמִי יָשִׂים עַיִן עַל בֵּיתִי כִּי אֵלְכָה מֵאֶרֶץ הַחַיִּים?
שְׁבָה אִתִּי, אֲאַמֶּצְךָ לְבֵן, וְהָיִיתָ לִמְכַלְכֵּל שֵׂיבָתִי,
וּלְיוֹרְשִׁי לְעֵת כִּי אָמוּתָה, שְׁבָא אִתִּי, לֹא תֶחְסַר דָּבָר, — — —
שָׁמַטְתִּי צַוָּארִי מִזְּרוֹעָהּ וָאֶחֱמֹק, אֵין אֹמֶר, הֶחָדְרָה·
לְמָחֳרַת הַיּוֹם דִּבְּרָה לֵאמֹר: „רַב־חוֹבֵל, לְכָה עִם אַנְשֵׁי
הַיּוֹצְאִים כַּיּוֹם לְבַקָּרַת עֲדָרֵי הָרוֹעִים בַּחֹרֶשׁ
וְהָלַךְ גַּם נַעַרְךָ עִמְּךָ וְצַדְתֶּם צַיִד עַד עָרֶב"·
„צוֹלֵעַ אֲנִי עַל יְרֵכִי" — לָהּ עָנָה רַב־חוֹבֵל — „וְאוּלָם
לֹא אֶמְנַע הַטּוֹב מִן הַנַּעַר — הֵן נֵעַשׁ פֹּה יָמִים עוֹד שְׁנַיִם —
וְהָלַךְ, אִם יֹאבֶה, הוּא אִתָּם", — „טוֹב, אֵלֵךְ!" — אָמַרְתִּי, שָׂמֵחַ
לְהָפִיג בַּצַּיִד גַּעְגּוּעָי. — „וְאוּלָם שׁוּב תָּשׁוּב עִם עֶרֶב!"
„כִּדְבָרְךָ, רַב־חוֹבֵל!" — וָאֵלֵךְ· וְאוּלָם לֹא שַׁבְתִּי עִם עֶרֶב·
לֹא עַרְבּוֹ שֶׁל אוֹתוֹ הַיּוֹם גַּם לֹא שֶׁל מָחֳרָתוֹ — שָׁבוּעַ
נָדַדְתִּי בְּרַחֲבֵי הַחֹרֶשׁ וָאֵלֵךְ בְּעִקְּבוֹת הַנּוֹקְדִים;
לַשָּׁוְא הִתְחַנַּנְתִּי אֲלֵיהֶם כִּי יַרְאוּ לִי נְתִיב הַבַּיְתָה,
וְאֵלְכָה, אָשׁוּבָה לְבַדִּי, לְשׁוּבִי כִּי יְחַל רַב־חוֹבֵל,
וְהֵמָּה בְּאֶחָד כִּי נִתְעוּ וְנֶעְלַם שְׁבִיל מֵעֵינֵיהֶם — — —
וּכְשׁוּבִי מִקֵּץ שִׁבְעָה יָמִים וְהִנֵּה רַב־חוֹבֵל אֵינֶנּוּ!
כִּי הוֹחִיל לְשׁוּבִי עַד בּוֹשׁ· וּבְאָמְרוֹ כִּי אָסוֹן קְרָנִי
וַיִּפְלֵג עִם צְבָא הַסַּפָּנִים·

כְּתִשְׁעָה יְרָחִים עָשִׂיתִי
בַּאֲחֻזַּת בּוֹרְגוֹנְדִי זוּ סָגְרָה עָלַי אֶת הָעוֹלָם וּמְלוֹאוֹ;
כִּי עָזוּב הָאִי מֵאֵין יוֹשֵׁב, וַיְהִי כֻלּוֹ מִשְׁטַח יְעָרִים·

וְנָמָל בּוֹ אַיִן לִסְפִינוֹת; וּסְפִינָה סוֹחֶרֶת אֶת כְּפָרִים,
בָּדָד לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכְּנוּ, כִּי תִפְקְדֵם לְעִתִּים מְזֻמָּנוֹת,
וְעָגְנָה זְמַן־מָה תּוֹךְ הַיָּם, מוּל הָאִי, עַד אִם עָרְבָה מַעֲרָבָהּ.
בְּסִירוֹת תִּשְׁלָחֵן הַחוֹפָה, וְהָלְכָה כִּלְעֻמַּת שֶׁבָּאָה.
וְאָמְנָם כְּאֵם רַחֲמָנִיָּה טִפְּחַתְנִי הַגְּבֶרֶת בּוֹרְגוֹנְדִי.
וַתְּפַּף יוֹם יוֹם לִי נִחוּמִים: „הַצְהִילָה לְבָבְךָ, הַנַּעַר!
לֹא תֶאֱרַךְ שִׁבְתְּךָ פֹּה, פָּקֹד תִּפְקֹד בְּאַחַד הַיָּמִים.
אֲחַכֶּה יוֹם יוֹם לָהּ כִּי תָבוֹא, אֳנִיָּה עוֹרֶבֶת מַעֲרָבִי,
אוֹ אָז אֲשַׁלֵּחֲךָ, הַנַּעַר, אֶל בֵּית אֲבוֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם;
אֱכוֹל וּשְׁתֵה, צוּדָה צַיִד וְיִיטַב לְבָבֶךָ!״

וְאוּלָם

לֹא טוֹב עָלַי לִבִּי, כִּי נָמַק מֵעֹצֶר גַּעְגּוּעִים לְהוֹךְ
וּשְׁלֹשָׁה יְרָחִים כִּי נָקְפוּ, וַיִּנָּשׁוּ גַעְגּוּעִים־גַּעְגּוּעִים,
בְּתָקוֹף לִבִּי מִשְׁנֵה גַעְגּוּעִים לִימֵי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי;
וְנַפְשִׁי כִּי מָרָה עָלַי, וּבְאֵין סְפִינָה דוֹרֶשֶׁת לְשִׁבְיִי,
וַיְהִי זֶה מִנְהָגִי כְּמִנְהַג בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה, הִמְרֵיתִי
אֶת רוּחַ הַגְּבֶרֶת בּוֹרְגוֹנְדִי וָאַצֵּה אֶת סִילְבִיָּה בִתָּהּ.
וְאוּלָם הַגְּבֶרֶת בּוֹרְגוֹנְדִי לֹא כִהֲתָה בִי, נָשֹׂא נָשְׂאָה
אֶת טָרְחִי וְרִיבִי בִּדְמָמָה, וַתּוֹסֶף פַּנְּקֵנִי פִּי שִׁבְעָה,
אַךְ סִילְבִיָּה נָקְעָה מִמֶּנִּי וַתְּהִי כְּמוֹ בוֹזָה אֶת צַלְמִי,
וְכַאֲשֶׁר תִּקֹּר לִקְרָאתִי כֵּן תִּיר מַבָּט בּוּז וּמַשְׂטֵמָה,
שָׁלוֹחַ מוּל עֵינַי בְּזַעַם, וְהִפְנְתָה רֹאשָׁהּ מִנֶּגְדִּי.
וַיְהִי כְּתֹם תִּשְׁעָה יְרָחִים, וּסְפִינָה אֵינֶנָּה, וָאֶחֱרַץ:
אִמָּלְטָה לַחוֹף וִיהִי מָה!

הִצְטַיַּדְתִּי בַסֵּתֶר, בְּקַחְתִּי
שַׂק לֶחֶם וּבָשָׂר מְעֻשָּׁן, הִפְשַׁלְתִּיו עִם רוֹבִי עַל שִׁכְמִי,
וָאֶחְמֹק בַּלָּט, עִם פְּרוֹץ יוֹם, וָאֶתְגַּנֵּב וָאָבוֹא הַיַּעְרָה.
שֶׁבַּרְכְתִּי בוֹ דֶרֶךְ לִפְאָתֵי נַפְתּוּלֵי הַנָּהָר יֶחֱצֶנּוּ,
בֵּין שִׂיחִים וּסְבָכִים וּשְׂרָכִים מְעֻבָּתִים וְחוֹסְמִים כָּל אֹרַח,
גַּם בּוֹסֵס בּוֹסַסְתִּי, בֵּין אֵבֶה וְגֹמֶא וָסוּף, בְּיָוֵן בִּצּוֹת,
כִּי אָחֲזוּ יָדַי בִּסְבָכִים נְטוּיִו מֵעַל, עַד הֱיוֹתִי
כְּתָלוּי וְהוֹלֵךְ עַל בְּלִימָה, וְלֹא – וָאֶטָּבַע, אֵין מַעֲמָד!

ויהי בצהרים כצנחתי על גזע חסין אלון נפול,
עד הורד הורדתי שקי, מזה רעב ועיף עד מות,
ואשמע מצעדים רחוקים ההולכים וקרבים, ובטרם
אתורה לי מסתור אי שם, ושני כושים התיצבו לנגדי,
והמה בנוקרים ממשרתי הגברת בורגונדי ידעתי.
„לאן?"—טרם אען, ויחלצו את רובי מידי—„החופה!"
– „לכה נא אתנו! סוס מוכן לרכיבה לך". וכסרבי
ויאחזו בי, עד נפתלתי נפתולי איש אובד עמהם,
סחבוני אל שביל עקלקלות במקום שם השאירו את סוסם,
בן־רגע – וארכב על כרחי ואושב הביתה עם ערב.
וכשובי ותגלה למוסר הגברת בורגונדי את אזני:
„מדוע נחבאת לברוח ותשם את נפשך בכפך?
הסכלת עשה! אם לא נעמה שבתך עמי, שוב תשוב
אל בית אבותיך בשלום, בפקוד ספינת־סוחר מושבי,
הסכלת עשה! – בואי, סילביה, נסב לסעדת הערב!"
ולבבי כי מר באבוד שברי ושנתי כי נדדה מעיני
ואצא באותו הלילה, בישון בני הבית את שנתם,
לשכך את רוחי הנגרש לרוח הלילה החרישית,
ותקר לקראתי דמות סילביה, יושבה על גב האכסדרה–
לא מבט של בוז ומשטמה בי ירתה כפעם בפעם –
חנונות ומלטפות כי היו עיניה, בי שמן בצאתי,
מזהירות בלהה־צהצחות – כלות נפש דומעת בסתר –
לא סילביה ישבה ממולי – נסיכה, והיא בת־אגדה,
יושבת לפתח דביר־סתרה, עגוגה ושקטה כלילה,
וחולמה באור הירח המכסיף פניה השזופים.
וזורה שבריריים צחרחרים על מפלי תלתלי שחור־שערה.
קפאתי על עמדי בלי הגה, קסום הודה ראשונה לי נגלה,
זד פרא, מחוץ יעד גאון, ורך לו ותגינה מבית.
–„אשרת" – לי להשה חרש, ונכחי עיניה הישירה–
„כי מצאו הכושים השנים כיום עקבותיך ביער!
ולא – וטבעת בבץ, או היית לברות לחיה".
– „אשרתי? טוב מותי מחיי!"–„ואין נפש תיקר בעיניך?"

–„אֵין נֶפֶשׁ!“ – „וְלֵב בִּמְלֹא תֵבֵל עָלֶיךָ כִּי יֶאֱבַל אָיִן?“
– „אֲבוֹתַי לְמֵת חֲשָׁבוּנִי, כִּי אָבְלוּ עָלַי גַּם נֶחָמוּ!“
– „וְאִמִּי? – וַאֲנִי? –

וּבֶן־רֶגַע וַנַּעֲמֹד חֲבוּקִים וּדְבוּקִים,
מַרְעִידִים בְּאוֹר הַיָּרֵחַ מִסַּעַר־רְגָשִׁים מִתְפָּרֵץ,
פֶּה צָמוּד אֶל פֶּה, וּנְשָׁמָה נְמוּגָה וּפַסָּה בִנְשָׁמָה –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – – –

כְּשִׁמְשׁוֹן בִּשְׁעָתוֹ זֶה הַשִּׁיר בְּחֵיק אֲהוּבָתוֹ תַּלְתַּלָּיו,
הִשַּׁרְתִּי אֲנִי בְּחֵיק סִילְבִיָּה פֶּרַע אֵיתָנֵי גַעְגּוּעַי,
וָאֹמַר לְנַפְשִׁי: פֹּה אֵשֵׁב וְזוֹ הַמְּנוּחָה אִוִּיתִי.
וְאוּלָם לֹא אָרְכָה שַׁלְוָתִי; כַּעֲבוֹר חֲצִי שָׁנָה וָאָחוּ[illegible]
כִּי הָיְתָה בִי נַפְשִׁי מַעֲרָכָה לִשְׁנַיִם יְצָרִים נִלְחָמִים,
לְיֵצֶר אַהֲבָתִי לְסִילְבִיָּה – אַהֲבָה עַזָּה מִמָּוֶת,
וְיֵצֶר אַהֲבָתִי לַיָּם – לֹא נוֹפֶלֶת מִמֶּנָּה בְעָזָּהּ.
זְמַן רַב חֶרֶשׁ נִפְתָּלוּ בְנַפְשִׁי, וְהִיא זָבַת דָּם וְכוֹאֶבֶת,
עַד לָאַחֲרוֹנָה תְּרַד אַהֲבָתִי לַיָּם אֶת מִשְׁנֶהָ.
לֹא עָמַד לִי לִבִּי לְגַלּוֹת לְסִילְבִיָּה זְמָמוֹ הַמְּסֻתָּר,
וָאֵצֵא בְּאַחַד הַלֵּילוֹת בַּלָּט, לְלֹא שׁוּב אֶת הַבָּיִת,
וְשֵׁנִית שֶׁרַכְתִּי לִי דֶּרֶךְ בֵּין סִבְכֵי הַחֹרֶשׁ; וְאוּלָם,
כְּחָרְדִי פֶּן יִפְגְּעוּ בִי רוֹדְפִים – יָדַעְתִּי: שָׁלֹחַ תְּשַׁלְּחֵם
הַגְּבֶרֶת בּוֹרְגוֹנְדִי עִם בֹּקֶר – וָאֶשְׁטְ לִי מִפַּאֲתֵי הַנָּהָר,
וָאֶתַע בַּאֲשֶׁר תָּעִיתִי. לֹא יוֹם וְיוֹמַיִם תָּעִיתִי –
כְּחֹדֶשׁ, זֶה אָרַךְ כְּשָׁנָה! וַיְהִי מַאֲכָלִי צֵיד חַיָּה,
וּמִשְׁתִּי – מֵי אוּבַל וּבְרֵכָה, וּמִשְׁכָּב – לֹא מִשְׁכָּב אַךְ מוֹשָׁב
בָּרֹתִי עִם לֵיל בְּרֹאשׁ עֵץ מִיִּרְאָתִי אֶת חַיְתוֹ הַטָּרֶף.
מִקֵּץ שְׁבוּעַ יָמִים חָלִיתִי: בִּהְיוֹת מִשְׁטַח בִּצּוֹת הַחֹרֶשׁ,
שָׁם קִנְּנוּ נְחִילֵי יַתּוּשִׁים, וְהֵם שֹׁרֶשׁ פּוֹרֶה קַדַּחַת,
וָאֶקְדַּח יוֹם יוֹם עַד כְּלוֹת כֹּחִי, עַד שֻׁפּוּ עַצְמוֹתַי בֶּן־חֹדֶשׁ;
וְכַאֲשֶׁר יֵרָזֶה כֵּן יִכְבַּד מִשְּׂאֵת אֶת מַשָּׂאוֹ הוּא גֵוִי;
מְפַרְפֵּר מִקֹּר וּמֵחֹם בְּדֵי עָמָל סָחַבְתִּי אֶת רַגְלַי,

עַד מֵאֲנוּ הָעֲנוֹת לִרְצוֹנִי, וְאֶפֹּל יוֹם אֶחָד מִתְעַלֵּף,
וְעֵינַי בִּי הָשְׁכוּ מֵרְאוֹת, עָמַם דָּעַךְ בִּי אַחֲרוֹן שְׁעִיף:
יָשַׁנְתִּי הַמָּוֶת גָּוָעְתִּי — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — וּכְפָקַחְתִּי אֶת עֵינַי וָאֵרֶא
פְּנֵי אִשָּׁה סוֹעֶדֶת מִשְׁכָּבִי, וְהִיא לֹא הַגְּבֶרֶת בּוֹרְגוֹנְדִי:
הוּבֵאתִי אֶל בֵּית צִיר בְּרִיטַנְיָה — הֲדִי זֶה שֵׁרְתוֹ כִּי נִקְרָה,
בְּצֵאתוֹ הַיַּעְרָה לָצַיִד, לַמָּקוֹם שָׁם הוּטַלְתִּי מִתְעַלֵּף,
וַיַּחְמֹל עָלַי וַיְבִיאֵנִי, כְּטָעֲנוֹ גוּפִי עַל כְּתֵפוֹ,
אֶל בֵּית צִיר בְּרִיטַנְיָה גְּבִירוֹ. וְאִשְׁתּוֹ, תְּבֹרַךְ מִנָּשִׁים!
וְהִיא טוֹבַת לֵב, יְהוּדִיָּה, שְׁמָהּ אֶסְתֵּר, יִזָּכֵר לִבְרָכָה!
— זָקַנְתִּי — וְחַי זֵכֶר חַסְדָּהּ, לֹא יָפוּג מִלְּבָבִי עַד־עוֹלָם! —
טִפְּחַתְנִי כְּאֵם רַחֲמָנִיָּה וַתִּסְעַד מִשְׁכָּבִי בְּחָלְיִי.
וַיְהִי כַּעֲבוֹר חֹדֶשׁ יָמִים, אַךְ זֶה אָחֵל שָׁב לְאֵיתָנִי.
וַתְּעֻגַּן בַּחוֹף סְפִינַת־סוֹחֵר מוּעֶדֶת לְהַפְלִיג נְיוּ־יוֹרְקָה,
וְנַפְשִׁי כִּי פִלְּלָה בְחָלְיִי רָאֹה, טֶרֶם אָמוּת, פְּנֵי הוֹרַי,
וָאֶפְצַר בַּצִּיר וּבְאִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר יְשַׁלְּחוּנִי הַבָּיְתָה.
וְאָמְנָם כִּי מֵאֲנָה אֶסְתֵּר לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלִי בְּחָרְדָה
לְבִלְתִּי יְבֻלַּע לִשְׁלוֹמִי בִּנְדוּדֵי הַיָּם, אֶפֶס אִישָׁהּ
הִרְגִּיעַ אֶת רוּחָהּ בְּאָמְרוֹ: הַיָּם יַחֲלִימֶנּוּ, וַתֵּאוֹת.
חָצִינוּ בַּסִּירָה וָאוּבָא אֶל מִכְסֵה הַסְּפִינָה הָעוֹגְנָה.
— „קְחֶנּוּ, רַב חוֹבֵל, נָא עִמְּךָ: הָעֶלֶם הַזֶּה הוּא פּוֹרְטְלַנְדִּי,
וְיָשׁוּב בְּשָׁלוֹם אֶל הוֹרָיו, שְׁכָּלוּהוּ מֵאָז יָמִים רַבִּים;
וְחָלֹה כִּי חָלָה מִשָּׁרֵת, שִׁלּוּמִים לַנְּסִיעָה בַּסְּפִינָה,
נְקוֹב עָלַי שְׂכָרְךָ וְאֶתֵּן" — כֹּה נָשָׂא הַצִּיר אֶת אִמְרָתוֹ.
— „לֹא אֶקֹּב אֶת שְׂכָרִי, הַצִּיר! גַּם אֲנִי אָב, לִי עֶלֶם כָּמוֹהוּ,
אֲנִי אֶעֶרְבֶנּוּ, הַצִּיר, אֲשֶׁר יוּשַׁב בְּשָׁלוֹם אֶל הוֹרָיו,
מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ" — כֹּה עָנָה, בְּרְעוֹד קוֹלוֹ וָעִיר, רַב הַחוֹבֵל.
וְצָדַק הַצִּיר: הֶחֱלִימַנִי בְּשׁוּבִי הַיָּם, רִפְאוּת הָיָה
לִבְשָׂרִי אֲכוּל הַקַּדַּחַת, וְשִׁבְעִים וְשִׁבְעָה — לְנַפְשִׁי — —
כְּשׁוּב הַתְּאֵנִית פּוֹרְטְלַנְדָּה — כֹּה סִפֵּר לִי אָחִי הַגָּדוֹל —

וַיְסוֹבֵב בְּכַחַש רַב־חוֹבְלָהּ אֶת אָבִי, כִּי יָרֵא חֲמָתוֹ,
וַיְסַפֵּר לוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה וָאַעְפִּיל עֲלוֹת עַל רֹאשׁ הַחֶבֶל
וַתִּמְעַד כַּף רַגְלִי וָאֶצְנַח עַל גַּבֵּי הַמִּכְסֶה, וּבְנָפְלִי
וָאָרֶץ גִּלְגַּלְתִּי וָאָמוּת — יָנוּחַ הָעֶלֶם בְּשָׁלוֹם
בִּמְצוּלַת הַיָּר עַל מִשְׁכָּבוֹ, לִמְקוֹם הִטִּילִיהוּ בֶּהָדָר,
בְּזִמְרָה וּתְפִלַּת הַשִּׁכְבָה, כְּיָאוּת לְנוֹצְרִי בֶּן נוֹצְרִים.
וַיִּרֶב הָאֵבֶל בַּבַּיִת וַיְמָאֵן הוֹרַי הִתְנַחֵם.
וְאִמִּי, בִּבְכוֹתָהּ עָלַי, שָׁפַךְ שָׁפְכָה יְגוֹנָהּ בְּדִמְעָה;
אַךְ הֶחֱרִישׁ אָבִי בִּיגוֹנוֹ וַתְּהִי דַאֲבָתוֹ עֲצוּרָה
כְּאֵשׁ בְּעַצְמוֹתָיו שֶׁשְּׁפוּ, וַתֹּאכַל לְשַׁדָּן בַּסָּתֶר.
וְיֵשׁ שֶׁבְּהֵנֵץ הַחַמָּה וְיָצָא כְּדַרְכּוֹ לְפָעֳלוֹ,
וְיָצָא הָעִירָה, אֲשֶׁר יָתוּר לְפַאֲתֵי הַחוֹף פִּנַּת־שֶׁקֶט,
וְיָשַׁב בָּהּ בָּדָד עַד עֶרֶב כִּצְפוֹתוֹ בְּמִשְׁקַע הָאֹפֶק,
בְּדֵי עָמָל יְגַלּוּ עִקְבוֹתָיו וְהוּשַׁב הַבַּיְתָה עִם עָרֶב.
וְדַעְתּוֹ לֹא נָחָה עַד הֵקִים מַצֶּבֶת־זִכָּרוֹן בֶּחָצֵר,
רְאִיתִיהָ, בְּשׁוּבִי הַבַּיְתָה, בָּהּ נֶחֱרַת בְּאוֹתִיּוֹת־זָהָב
גַּם שְׁמִי — גַּם יוֹם מוֹתִי הַבָּדוּי, עִם פָּסוּק מְסַפֵּר בְּשִׁבְחִי:
„בֶּן־זְקוּנִים, מְשׂוֹשׂ הוֹרָיו בַּחַיִּים, שְׁכָלוּהוּ וַיֶּחֱשַׁךְ עוֹלָמָם".
וַיְהִי בְּעֶרֶב יוֹם שֶׁל קַיִץ — לֹא אָרְכוּ יְמֵי הַנְּסִיעָה —
וָאָשׁוּב אֶל בֵּיתִי וָאֶפְתַּח בְּרַעַד־לֵב פִּשְׁפֵּשׁ הֶחָצֵר —
וְהֶלֶן וְקֵדִי, הַמְשָׁרְתוֹת הַשְּׁתַּיִם מֵאָז שֵׁרְתוּ אִמִּי,
כִּי תַמָּה עֲבוֹדַת הַיּוֹם וַתֵּשַׁבְנָה וְפִנָּה בֶּחָצֵר,
מְשׂוֹחֲחוֹת אִשָּׁה אֶת רְעוּתָהּ, מְלַשְׁנוֹת בַּסֵּתֶר כְּדַרְכָּן,
אַךְ נִגְלְתָה דְמוּתִי אֲלֵיהֶן, לְאוֹר בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת הַכֵּהֶה,
כְּלְחָזוּת דְּמוּת מֵת, נַעֲווֹת מָגוֹר, תִּתַּרְנָה אָז פִּתְאֹם מִמְּקוֹמָן,
וְנָסוּ מְנוּסַת בֶּהָלָה, מְצַעֲקוֹת בְּקוֹלוֹת לֹא־אֱנוֹשׁ.
מִשְׁתָּאֶה וּמַחֲרִישׁ שַׂמְתִּי אֶת פְּעָמַי לִיצִיעַ בֵּיתֵנוּ,
בֶּן־רֶגַע וַתִּגָּל בַּפֶּתַח דְּמוּת אִמִּי; זְמַן־מָה עָמְדָה דוּמָם,
מִתְבּוֹנְנָה בִּי, קְפוּאַת מָגוֹר, עַד גִּשְׁתִּי אֵלֶיהָ, וַתִּצְנַח
וַתִּפֹּל בְּזַעֲקַת־חִיל, וַתִּתְעַלֵּף עַל גַּב הַיָּצִיעַ.
וְאָבִי כִּי חָרַד לְקוֹלָהּ וַיְמַהֵר לְהָשִׁיב אֶת רוּחָהּ,
כַּהֲבִינוֹ אֵלַי מִן הַצַּד בְּעֵינַיִם עֲגוּמוֹת וּזְעוּמוֹת,

וַיְהִי כַּהֲשִׁיבוֹ אֶת רוּחָהּ וַיְחַלֵּק זְקָנוֹ וַיֹּאמַר:
„הוּא, הוּא, הִנֵּה הִנּוֹ!"

כָּל אוֹתָהּ אַשְׁמֹרֶת רִאשׁוֹנָה שֶׁל לַיְלָה
לֹא מָשָׁה מִקְטַרְתּוֹ מִפִּיו; יָשֹׁב יָשַׁב בַּכּוּרְסָא הָרְחָבָה,
מְעֻלָּף בְּעַנְנֵי עָשָׁן, וְעֵינָיו וַהֲגִיגוֹ בַּסֵּפֶר,
כְּחֵרֵשׁ לֹא יִשְׁמַע הַמּוֹצָאוֹת סִפַּרְתִּי לְאִמִּי הַדּוֹמְעָה.
וְאוּלָם כְּשַׁסְפָּעָהּ שִׂיחָתִי זוֹ זָרְמָה בְּלִי פוּגַת, כְּאָמְרָהּ:
„שְׁכַב, בְּנִי, קְרָא קְרָא הַשֶּׁוִי, וְתַחֲלִיף כֹּחַ, וּלְמָחָר" —
וַיַּשְׁפְּעָה אָז אָבִי וַיֹּאמַר: „אַף אָמְנָם תַּשְׁכִּימָה לְּ מָחָר —
מִמָּחֳרַת הַיּוֹם — וְיָצָאתָ יוֹם יוֹם יַחַד אִתִּי לְפָעֳלִי,
זוֹ מְנָתְךָ מִנִּיתִי מֵעַתָּה כִּי תַעַשׂ בְּמִבְנֵה הַסְּפִינוֹת".

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

וְאָמְנָם יָצָאתִי עִם אָבִי לְפָעֳלִי יוֹם יוֹם עֲדֵי עֶרֶב;
אַךְ שְׁנַיִם חֳדָשִׁים לֹא נָקְפוּ, וְטֶרֶם שָׂבַעְתִּי דְמוּת הוֹרַי,
וְטֶרֶם תִּשָּׁכַח מִלִּבִּי פָּרָשַׁת נְדוּדַי וּפְגָעַי,
וְשׁוּב אֲנִי עוֹמֵד עַל מִכְסֵה תַּגִּינִית מַפְלִיגָה, שׁוֹלֵחַ
אֶת עֵינַי וְנַפְשִׁי הָעוֹרְגוֹת אֶל אָפְקֵי הַיָּם הָרְחוֹקִים —
כִּי קָרָא הַיָּם לִי! — הַאֲמִינוּ: אַךְ קוֹלוֹ שֶׁל יָם זֶה הַקּוֹרֵא
לִבְחִירוֹ לוֹ יְעָדוֹ וַיְקַדְּשׁוֹ מִבֶּטֶן וְלֵדָה, קְרָאָנִי,
וְהוּא אֲשֶׁר הִקְשָׁה אֶת לִבִּי מֵרַחֵם עַל הוֹרַי הַזְּקֵנִים,
וְלֹא בַּת־הַקּוֹל הָעֲמוּמָה, בַּת־קוֹלָהּ שֶׁל סִילְבִיָּה, כְּבוּשָׁה,
חֲרֵדָה וַחֲשָׁאִית, בְּקוֹלוֹ, וַתִּגְנֹב בְּלִי מֵשִׂים אֶל לִבִּי,
כִּי הִנֵּה פָּקַדְתִּי סִילְבִיָּה טֶרֶם תַּעֲבֹרְנָה שְׁנָתַיִם,
וַתְּהִי לִי לְאִשָּׁה — הִיא אִשְׁתִּי מֵאָז וְעַד הֵנָּה, חֲבֶרְתִּי,
בִּלִּינוּ גַם יַחַד שְׁנוֹת חַיִּים עַד שַׁבְנוּ וַנִּרְאֶה רִבֵּעִים,
וּבְיוֹם בּוֹ הָיִיתִי לְבַעְלָהּ וָאֶבְעַל אֲחֻזַּת בּוֹרְגּוֹנְדִי,
וְנָקִי אָנֹכִי לֹא הָיִיתִי אַף שָׁנָה לְבֵיתִי, לְשַׂמַּח
בְּחִירָתִי בָּהּ רָצְתָה נַפְשִׁי, וּלְחַלֵּל אֲחֻזַּת נַחֲלָתִי,
כִּי קָרָא הַיָּם לִי בַּשְּׁלִישִׁית! — לֹא רַבִּים קְרִיאָתוֹ יַקְשִׁיבוּ,
וְאִישׁ אֶחָד דָּגוּל מֵרְבָבָה אֵל כָּרָה לוֹ אֹזֶן לִשְׁמוֹעַ
אֶת קְרִיאַת הַיָּם — יִשְׁמָעֶנָּה מֵחָזוֹן בַּחֲלוֹם וּבְהָקִיץ,

כֶּעָנִי כֶעָשִׁיר גַּם יַחְדָּו, כְּאֻמְלָל קְשֵׁה יוֹם כִּמְאֻשָּׁר,
וּמָכַר לוֹ נַפְשׁוֹ לִצְמִיתוּת! — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — וְקִוִּי כִּי יָבוֹא, וּפְקֻדַּת
כָּל אָדָם תִּפָּקֵד עָלַי, אֲנִי תְּפִלָּה: לוּ חַיַּי יַעֲרִיבוּ
עִם הַעֲרִיב הַיּוֹם בְּלֶב יָם, וַאֲנִי עוֹמֵד עַל גִּשְׁרִי וְצוֹפֶה
בַּיָּם, נִשְׁמַת־אַפּוֹ כִּי יִכְבֹּשׁ וְעָצַר בְּהַלְמוּת לְבָבוֹ
קְסוּם יִפְעַת הַמַּעֲרָב — כֹּהַר זֶה נִקְרַע וַיִּקְרַן מִמּוּלוֹ;
אַט יָפִיג יָם סַעֲרוֹ, זַעְמוֹ, מִרְיוֹ וְקִצְפּוֹ וְשָׁלָה,
כִּי רָאָה, לוּ אֶפֶס קָצֵהוּ, בַּנֵּצַח לוֹ זָרַח בֶּהָדָר.
נִמְתַּחַת פָּרֹכֶת־עָב סוֹכְכָה צֹהַר הַנֵּצַח הַנִּקְרָע,
בֶּן־רֶגַע וַתָּפָז וַתִּקְרַן כִּי נָגַע בָּהּ זִיווֹ הַגָּנוּז;
וְסָגוֹר כִּי תִסָּגֵר יָד מְמִירָה הַצֹּהַר הַקּוֹרֵן בַּמַּעֲרָב,
וְדָעֲכָה דוֹמֵם וְקָדְרָה פָּרֹכֶת־הֶעָב הַסּוֹכֶכֶת —
יָם יִשְׁלֶה כִּי רָאָה בַנֵּצַח, וְשַׁאֲנָן יִמְסֹר אֶת נַפְשׁוֹ
לַנֶּשֶׁף הַהוֹלֵךְ וְכֵהֶה — — — אָז שַׁאֲנָן אֶמְסֹר גַּם נַפְשִׁי
לְנִשְׁפִּי אֲנִי הַמִּתְעַרְפֵּל — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — וְאוּלָם אִם אֵעָרֶה נַפְשִׁי
בַּיָּם אוֹ בְחֵיק הַיַּבָּשָׁה — לִי אַחַת צַוָּאָה כְּתוּבָה
וַחֲתוּמָה כַּדִּין וְכַדָּת: אֲשֶׁר אוּטַל אֶל נִבְכֵי הַמְּצוּלָה.
נִשְׁמָתִי כִּי הָיְתָה לַיָּם, גַּם גְּוִיָּתִי יְסוֹדָהּ מִמָּיִם —
כִּי שָׁקְטָה בִמְכוֹנוֹ בְּחַיַּי מֵעֹצֶב וְרֹגֶז וּדְאָבָה —
יָדַעְתִּי: מִמַּיִם יְסוֹדָהּ! — יְהִי נָא גַם סוֹפָהּ לַמָּיִם — — —

יצחק למדן

בֵּין זְמַנִּים

א.

תּוּגַת־פִּתְאֹם מֵאָחוֹר אֶת כַּפָּהּ בִּי שָׁלְחָה,
לָפְתָה וַתַּכְשֵׁל אֶת רֹאשִׁי לַאֲחוֹרָיו,
נִשְׁמַט הָעֵט מִיָּדִי הַכּוֹתְבָה וְנָשַׁר
כְּנִשּׁוֹר לוֹ גִבְעוֹל מְיֻבָּשׁ מֵעָנָף.

עָרְגָה שִׁירָה לְהֻמְשַׁכָה וּפִתְאֹם נֶאֱלְמָה,
שֻׁתְּקוּ אוֹתִיּוֹתֶיהָ, וַתִּקְפָּא לֹא־מֻגְמֶרֶת,
פִּתְאֹם, תּוּגָה, בַּגִּלָּיוֹן, כְּטֶרֶף־שַׁלֶּכֶת שָׁאִיהוּ—
תַּהֲרֹג שִׁירָה מִנְּבָכֵי אַחֶרֶת, אַחֶרֶת.

הָהּ זֹאת הָאַחֶרֶת שֶׁעוֹד לֹא הֶעֱלֵיתִיהָ
וּכְמִתְחַמֵּק סְחוֹר סְחוֹר לָהּ עִמִּי יְהַלֵּךְ –
עֲלִי, עֲלִי, אַתְּ מְפוֹרֶשֶׁת־הַשֵּׁם מִמַּעֲמַקַּי.
כָּל מִכְבֵּי־מִכְתָּבַי אָרִים לִקְרָאתֵךְ!

בְּמֻקְדָּם אוֹ בִמְאֻחָר – הֵן סוֹף־סוֹף תָּבוֹאִי,
הֵן הַדֵּךְ הַנֶּעֱלָם בְּקִרְבִּי, בְּקִרְבִּי הוּא,
עֲלִי, עֲלִי, הִכָּנְסִי אֶל חַדְרֵי־חֲדָרַי
וַאֲשֶׁר לֹא טוֹב בְּעֵינַיִךְ – סַלְּקִיהוּ!— —

תּוּגַת־פִּתְאֹם מֵאֲחוֹרַי הוֹשִׁיטָה כַּפָּהּ
וַתַּעֲצוֹם אֶת עֵינַי: „מִי אֲנִי, הֲיָדַעְתָּ?"
אַתְּ הִיא, וַדַּאי, הַבָּאָה עִם בֵּין־זְמַנִּים
וְקוֹרְאָה לַאֲשֶׁר לֹא פֹּה וְלֹא עַתָּה — —

יוֹם אָסִיף וְעוּם־פָּנִים הוֹפֵק עַל דַּלְתִּי:
„כְּבָר הִצְהַבְתִּי הַפְּרִי, טַנְאַי מוּכָנִים!"...
עֲלִי, עֲלִי, הָאַחֶרֶת, אִסְפִּי־נָא וּבִצְרִי,
בָּרְרִי וּפַסְלִי, בְּהִיכַת־הַיְגוֹנִים!

ב.

מִי אַתְּ מִמַּעֲמַקֵּי נִשְׁקֶפֶת
בְּרֶמֶז פַּחַד לְעֵבֶר הַמָּחָר?
מִי אַתְּ הַקּוֹרֶצֶת: „הִנְנִי הַמִּקְלָט"
וְיוֹצְקָה צְמַרְמֹרֶת בַּבָּשָׂר?
הַאַתְּ הִיא זֹאת עֵין־אֵין־מְאוּמָה
עֵין אֵלֶם־לֹא־מִזֶּה?
הָסֵבִּי מֶבָּטֵךְ, הָהּ, עֵין־טֵרוּף!
עוֹד שַׁעֲרֵי חוֹרֵק, סוֹבֵב עוֹד עַל צִירוֹ
לִקְרַאת בּוֹא וָצֵאת
צֵאת וָבוֹא
שׁוּב וָשׁוּב – –

בְּחֵיק תּוּגַת־בֵּין־זְמַנִּים אָפֵל
כְּתִינוֹקוֹת יְרֵאִים כָּבְשׁוּ יָמַי רֹאשָׁם, –
אֲנִי שׁוּב אַדְלִיק לָהֶם לַפִּיד־הַכִּסּוּפִים
הַמֵּאִיר תָּמִיד: לְשָׁם, לְשָׁם – –
אֲנִי שׁוּב אָזְנַי אֲחַדֵּד
לְשַׁעֲטַת רֶכֶב־הַלֹּא־צָפוּי
מִזֶּה וָהָלְאָה,
שׁוּב אֶשְׁלַח נַפְשִׁי כְּיוֹנָה תָּרָה
לִקְרַאת כָּל הֵד
אֲשֶׁר יִקְרָא לָהּ – –

אֲנִי אֶשְׁמֹר מִכָּל מִשְׁמָר
עַל יַהֲלוֹם־לֵב אַחֲרוֹן
– מַתַּת־אֵל מְבֹרֶכֶת –
הַמֵּאִיר בִּמְבוּכַת־חַיִּים
בְּאוֹר עַרְגוֹן יָקָר:
לָלֶכֶת וְלָלֶכֶת – –

ג.

עֲלוּ, יָמַי, עֲלוּ, הַעְפִּילוּ,
הֶרָה, הֶרָה – לָאָדָם!
מִי לוֹחֵשׁ: „סְלִיק", „וַיְכֻלּוּ",
מִי פּוֹסֵק פְּסוּק־הַדֶּמַע:
„תַּם וְנִשְׁלָם! – ?

הַעֲלוּ מִפְּרָשׂ, יָמַי תּוֹהִים,
וְהַפְלִיגוּ לַאֲשֶׁר שָׁם עוֹד
יוֹרִיקוּ שְׂדוֹת־מַאֲוַיִּים,
לַאֲשֶׁר אֹפֶק שָׁם לָעַיִן
וְאֶבֶן לִמְרַאֲשׁוֹת – –

לַאֲשֶׁר תְּסֻפַּר אַגָּדַת־אֱנוֹשׁ
וְנִגּוּן שׁוֹתֶה מִבְּאֵרוֹת־חִידָה,
חֵיק־שִׁכְחָה יֻצַּע לָרֹאשׁ,
וְהַכֶּסֶף יַשְׁלִיךְ חַכָּה
בִּמְצוּלַת אֵין־הַנּוֹדָע.

צֵידָה לַדֶּרֶךְ הֵן לֹא תֶּחְסָר:
פַּת־הָעֶצֶב – מַאֲכַל־תָּמִיד,
יֵין־בְּדִידוּת חָרִיף וָמָר,
זְהַב־גּוּף, מִכְמַנֵּי־לֵילוֹת –
שְׂרִיד פִּלְאֵי־בְּרֵאשִׁית -- –

עֲלוּ, יָמַי, טַפֵּס וְהַעְפֵּל
בְּהַר־הָהָר: אֱלֹהִים – אָדָם,
לֹא אֲנִי – אַחֵר, גְּדוֹל־צֵל
פַּעַם יַחְתּוֹם בְּעֵט אַדִּיר:
„תַּם וְנִשְׁלָם!" – –

תרפ"ט

מתתיה שהם

אוּר כַּשְׂדִּים

פְּתִיחָה

הָאֱלֹהִים, אִם אָמְנָם נִטְרַף דִּגְלְךָ בְּיָדִי,
וְסַעֲרַת דִּבְּרוֹתֶיךָ רָטְטָה בְּפִי לְלַחַשׁ־תְּחִנָּה
בְּכָל מְלוֹנֵי־חֶסֶד שָׁם נִתְאַכְסַנְתִּי
וְעַל כָּל פְּרוּרֵי רָזוֹן שֶׁלִּקַּטְתִּי,
וּבְשׁוּלַי זֵעַת־פְּחָדִים קָרָה
וַאֲבַק כָּל שִׁבְעַת דַּרְכֵי מְנוּסָה —
אִם אָמְנָם חִלַּלְתִּי גְבוּרוֹת שִׁמְךָ, אֱלֹהִים!
הֲתִצְדַּק אַתָּה,
כִּי תָדוֹן עַבְדְּךָ מוּג־לֵב
וּבַחֲזוֹנְךָ מוֹעֵל?
מֵרֶמֶץ שְׂרֵפַת חַיֵּי הַמְעַמְעֵם עַל גּוֹרָל אַחֲרוֹן
אֶשְׁאָלְךָ, אֱלֹהָי:
לְמִי הָעֹל הַגָּדוֹל וְהַסֵּבֶל — הַכֶּר־נָא,
וּלְמִי חוֹתַם־עַד עֲלֵיהֶם נִטְבַּע
בְּדַם אֵיבָרֵי הַמְגֻיָּדִים?

כִּי נְשַׁלְתַּנִי מִמּוֹלֶדֶת קְדוּמַי
רַבַּת נְהָרוֹת וַעֲדָנִים,
שָׁם רָבַץ פִּתְרוֹן חַיִּים שַׁקּוּף פָּרוּז כָּבָה,
כָּמוֹךָ אַתָּה יוֹצְרָם;

וּבוֹדֵד דְּפַקְתַּנִי עַל נְתִיב עַרְפַלִּים
לְגַשֵּׁשׁ וְלָלֶכֶת עָקֵב עָקֵב
לְרֶסֶן שֵׂכֶל מֵעַרִים וּלְעָקְבַת סַנְוֵרֵי מְכוֹנוֹת,
וּלְמַשַּׁק טַחֲנוֹת מִתְחָרוֹת
עַל פָּרָשַׁת שְׂדוֹת בַּצֹּרֶת.

וַאֲנִי זָכַרְתִּי אַחַת, כִּי לֹא עִצַּבְתָּ
זְרוֹעוֹתַי דֵי חֲסָנוֹת,
וְשׁוֹקַי לֹא קִשַּׁרְתָּ דֵי מְאֻשָּׁשׁוֹת,
וְתָמִיד נִצָּחוֹן תִּדְרוֹשׁ עַל כָּל כָּבֵד עָלָי — — —
אַךְ כִּי הֶצַתָּ פַּלְדַת עַד בְּנַפְשִׁי,
וַתִּצְרֹר עָרְפִּי בְסוֹרְגֵי בַרְזֶל,
עֲנֵה בִי, אֱלֹהִים:
הֲתָקַע שׁוֹפַר אוֹיְבִי כְבָר בְּאָזְנֶיךָ
תְּרוּעַת הַנִּצָּחוֹן עָלָי?
רַק הָאֶחָד לָעַג:
יְזַחֵל לוֹ — אֵלֵינוּ לֹא יַגִּיעַ
עַד יוֹמוֹ יָבוֹא וְיֵרָמֵס.
וְהַשֵּׁנִי נָהַם:
לֹא נִסְבֹּל אֶת גְּאוֹנוֹ — נַשְׁמִידֶנּוּ,
בְּטֶרֶם מְרוֹם צַמַּרְתּוֹ יַפְצִיעַ הַשָּׁמָיְמָה — — —

וַאֲנִי זָכַרְתִּי אַחַת: כִּי בָדָד הֲנִיעוֹתַנִי
בְּעַרְבַת גּוֹיֶיךָ,
אֲשֶׁר כָּמוֹנִי בָדָד
לֹא נָטַשְׁתָּ עַרְעָר בָּעֲרָבָה.

אִגֶּרֶת.

לְאַחִים בַּמִּזְרָח וּלְאֵלֶּה הַחוֹנִים עַל דְּרָכָיו

אִגֶּרֶת־שִׁיר

מִנֶּגֶד־נֶכְדָּם שֶׁל חוֹזִים קְדוֹשִׁים וְעָרִיצִים,
בּוֹקְרִים תְּמִימִים וּמְרִיבֵי אֱלֹהִים,
שֶׁשָּׁב וְכָרַע צָמֵא הִתְחַטְּאוּת עַל מַעְיָנָם —
מִכְתָּב הוּרַץ לֵאמֹר:
בַּאֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם אַחַי עַל שִׁמְמוֹת אֲרָם וְתֵימָן,
וְעַל תַּלְמֵי תְחִיָּה רִאשׁוֹנִים לַגָּלִיל וּלְחֶרְמוֹנִים,
מֵאָח וּבֵן שֶׁנִּדַּח וַיִּזְנַח בְּרִית מְכוֹרָה,
הָבִיאוּ עֶרְבוֹן דְּוָי וְתַחֲנוּן סְלִיחָה
לְכָל עֲרָבָה וּלְכָל בָּמָה וּמִזְבֵּחַ נִקְרָע,
וּבַאֲשֶׁר יְאֻנַּשׁ גֹּמֶא וּמִשְׁעוֹל כַּרְמֶל יַפְרִיא,
וַחֲזוֹן אֱלֹהֵי יָהֹם עַל מַפֶּלֶת קֹדֶשׁ,
כְּנַעֲנָה וְכַשְׂדִּימָה —
וְהַמְלִיצוּ עָלַי,
אֲשֶׁר נִפְתֵּיתִי פַּעַם, בֶּן קֶדֶם גּוֹלֶה,
לְתוֹרַת מַעֲרָב מְקֻשֶּׁטֶת
בְּחָכְמַת יָוָן קוֹרְנָה, הוֹד־שִׁירַת עַגְמָה לִסְקַנְדִּנַּיָּה,
מִבְּצִיר הַחֶמְדָּה לְגַלְיָה וִיגוֹן עֲרָבוֹת לִסְקִתְיָה;
כִּי תְפִלַּת אָדָם לוֹהֲטָה, בִּתוֹעֲפוֹת מִזְרָחִי בְּכֹרָה,
וִיתוֹמָה מֵאֱלֹהָיו הִתְלַבְּטָה לְלֹא הִתְרוֹנֵן,
הִתְלַבְּטָה לְלֹא אֹכֶל,
בְּעַד גִּמְגּוּמֵי פִתְרוֹן מִקִּיטוֹר וּמֵחַשְׁמַל
לָהּ נָשָׂאתִי,
בְּחֶבְלֵי יוֹבְלִים וּבְצִפִּיַּת דּוֹרוֹת
לָהּ נָסַכְתִּי.

וּפַעַם בְּלֵיל סַעַר וְסֵבֶל עַל נְתִיבֵי גָלוּת
וַאֲנִי מִסְתּוֹפֵף בְּמִקְדָּשָׁהּ —

וּלְמוּד כָּל אוּרִים וְתוּמִים מֵרַאשׁוֹתָי,
וְחֵשֶׁק עַז וּמַר לְנַסּוֹת כָּל אֵל וָאֱמֶת,
קָרַעְתִּי מָסַךְ קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים,
וּפָנִים אֶל פָּנִים עִם מַלְכַּת הַמַּעֲרָב —
בְּעֶרְגַּת עַד לִדְמֵי מַעֲרוּמֶיהָ,
בִּתְפִלַּת מִזְרָח לְפִתְרוֹן וְלִפְדוּת,
קִלַּפְתִּי תַכְרִיכֶיהָ עַד מַחְשׂוֹף עֶרְיַת בְּרֵאשִׁית —
וְדַם וּפִתְרוֹן אַיִן... וְאֶצְבְּעוֹתַי מָרְטוּ,
סְמוּרוֹת שִׁגְעוֹן הָאַכְזָבָה מִרְטְטוּ,
שְׁבָלִים מְשֻׂרְבָּבִים עַל חֲזוֹנֵי תַרְמִית
וְקוֹל וְגוֹרָל אָיִן — — — וְנִזְכַּרְתִּי פִּתְאֹם:
כָּמוֹהָ הָיְתָה אֲחוֹתָהּ הַבְּכִירָה
בְּטֶרֶם תִּזֶן לַקִּיטוֹר וְלַחַשְׁמַל,
בְּגַעַשׁ עוֹד סַעֲרַת נַאֲפוּפֶיהָ:
תִּפְלֶצֶת קְדוּמֵי הָרִאשׁוֹנִים — הָאֱלִילָה — — —

וּכְקוֹל נַחְשׁוֹלִים רַבִּים, כְּדָכְי כָּל עַשְׁתְּרוֹת אֲשָׁדִים,
כְּרֹן לְנַהֲמַת כְּרוּבֵי בְרֵאשִׁית —
לְלֹא הִתְרַבְרְבוּת וְתַחֲרוּת אוֹלִמְפִּית —
מִסּוֹף עַד סוֹף כָּל פְּדוּת וְתַכְלִית,
רַב הָעֲנָוָה וּגְדָל הַמֶּרֶד:
מִדְּוַי עֲקֵדַת יָחִיד עַד מְרִי חֲזוֹן הַנָּבִיא
כִּי רִחֵם אֶת הָאָדָם וְעִם אֵל מִשְׁפָּטִים עָרַךְ —
פָּרַצְתָּ בִי, בְּדָמַי, מִזְרָח, נְשִׂיא רִאשׁוֹן שַׂגִּיא,
אֲצִיל עַתִּיק עַל דַּרְכֵי עוֹלָם,
וָאֶכְתֹּב אָז הַמְּגִלָּה, מַזְכֶּרֶת גַּעֲגוּעַי לָךְ,
אִגֶּרֶת־תְּפִלָּה
לְאַחִים־צוֹפִים שׁוֹמְרִים עַל תַּבְעֵרַת מִזְרָח...

בַּנֵּכָר

נִתַּק מֵאָהֳלֵי קָדְשֵׁךְ, אֵלִי, מַה תִּכְסֹף נַפְשִׁי
לְקַנֵּן בֵּין תָּוִים טְמִירִים, חֲקָקוּם מוֹרֵי קֶדֶם
בְּאַרְזַת מִקְלָעוֹת מְקֻדָּשִׁים;
לָלוּט פָּנֶיהָ בְּקִמְטֵי פָּרֹכֶת מְפֻטֶּמֶת קְטֹרֶת,
וּבְשֶׂם אֶצְבְּעוֹת רוֹעוֹת וּקְדֵשׁוֹת,
לָשׁוּב עוֹד הַפַּעַם עֲרֻמָּה וּשְׁקוּפָה וְצֵרָה
אֶל עַרְבוֹת אוּר כַּשְׂדִּים מְכוֹרָתָהּ — — —
זָרוּ לִי דַּבְּשׁוֹת גְּמַלִּים מְרִיחִים וְנוֹהִים אַחֲרֵי אֶרֶץ חֲדָשָׁה,
וְצִלְצוּל כֶּסֶף לְשַׂהֲרוֹנֵיהֶם בַּחֲנוֹת שֶׁמֶשׁ מִדְבָּר,
וּבְבַשֵּׂר פֶּלֶא הַמֶּרְחַבְיָה נְחוּמֵי מִסְתּוֹרִים
בְּעַרְפִלֵּי עִתִּים רְחוֹקוֹת —
כִּי עַתָּה, רָזִי לִי, שׁוֹפָר עָתִיד יִמְשֹׁךְ
לְפִתְרוֹנֵי חֹל לְלֹא כָּל רָז וְשַׁבָּתוֹן:
בְּדַרְכֵּי הַגְּדוֹלָה מֵאַרְצֵי־עַרְשִׁי גִּהֵץ שִׂכְלִי בְּתַחֲרוּת סַנְוֵרִים,
טָפַח גְּאוֹנִי בְּזִיּוּף נִצְחוֹנוֹת, וּבְמַסְוֵה הַשִּׁלְטוֹן הִתְאַמֵּר,
עָתַק לְשַׁחַץ וּלְשִׁעֲמוּם וּלְמֶרְחַקֵּי תֵּבֵל נְבוּבִים,
אִם כִּי בָעוּל לְפָנָיו כְּמֵאָז כָּל גַּרְעִין עַל כָּבְדוֹ וְאָפְלוֹ,
וְעַל סִפּוֹ רוֹבֵץ מֵעֵבֶר סָתוּם כֹּה, וְרָחוֹק מֶנְהוּ עַתָּה
כְּבִימֵי רְדוּתוֹ גְּמַלִּים וְסִירוֹת שַׁיִט.
וְלֹא חָלָה וְלֹא יָדַע מַה נִּתְמַסְכֵּן בְּפִקָּדוֹן חָתוּם זָר,
כְּעֶבֶד בְּפֶתַח אֲדוֹנָיו לְבוּשׁ שְׂרָד בִּעָלִים מוּזְהָב,
וְלַחֲלִיפוֹת חַסְדָּם וְשׁוֹטָם יְצַפֶּה לְלֹא הָבִין — — —
אָז יֵשׁ אֲשֶׁר תִּשְׁאַג נַפְשִׁי שְׁכוּלַת אֲדוֹנָהּ וּמַלְכָּהּ,
אֲשֶׁר לוֹ הַשִּׁלְטוֹן הַגָּדוֹל וְהַפִּתְרוֹן,
לָשׁוּב אֶל גְּאוֹנָהּ הָרִאשׁוֹן, לִפְדּוּת מִבַּרְזֶל וְגֶחָל
אֶל חוּפֵי חִידַת עֵדֶן שֶׁנִּתְבַּדְּדָה;

לְכֹרַע פְּרוּזָה וְגֵאָה וּמִתְנַדֶּבֶת לַאֲדוֹנָהּ־אֱלֹהָהּ,
מִתְפַּקֶּרֶת קְדוֹשָׁה וּשְׁלֵמָה.
עַל עֵינֵי מִגְדְּלֵי הוֹבְרִים בּוֹלְטִים בְּכֹחַל לֵיל כּוֹכָבִים
לְמוּל חֶרְמוֹן וַאֲרָרַט
בְּחוֹלוֹת אוֹר כַּשְׂדִּים שׁוֹמֵמִים...

בְּשַׁעַר הַמּוֹלֶדֶת

וְאַחֲרֵי יוֹבְלֵי יוֹבְלִים שֶׁל מַלְאָכוּת קְדוֹשָׁה
בְּמִצְוַת אֱלֹהֵי־רִאשׁוֹן אֲבוֹתַי:
לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ —
טַלְטֵלוֹת חוֹזֶה מוֹכִיחַ וּשְׁלִיחַ אֲדוֹן כָּל הַגּוֹיִם
לִפְלֶשֶׁת, לְצוֹר וְלִרוֹמָא,
וְלַמַּעֲרָב כֻּלּוֹ עַל דָּמוֹ הַדֵּהֶה וְאָפֵל,
אָשׁוּב אֶל נוֹף מְכוֹרָתִי עַל חוֹפֵי פְּרָת וְחִדֶּקֶל
עִם תִּלַּי וְקַשְׁתִּי וְלוּחוֹת הָאָדָם הַמַּעְפִּיל,
לַשְׁתִּים בְּחֹמֶר שִׁנְעָר, גִּבַּלְתִּים בְּמֵי שִׁיחוֹר פֶּלְאִי,
וּבְאֵשׁ בִּרְקֵי נֶצַח חֲרַתִּים עִם גְּאוּלָּה אַדִּירָה, רִאשׁוֹנָה
עַל סִינַי בַּקֹּדֶשׁ — — —
הָהּ, אֶל נְדוּדַי, שֶׁעִקַּלְתָּ דַּרְכֵי שְׁנוֹת אֲלָפִים
לְכָל הַר וּלְכָל בִּקְעָה, בַּאֲשֶׁר שָׁם עַם וְשֵׁבֶט
רוֹעֶה עֲדָרָיו וְגוֹזֵז צַמְרוֹ לְלֹא רוֹמְמוּת שִׁמְךָ,
וּלְלֹא לַפִּידְךָ הַשַּׂגִּיא בְדָמוֹ,
צַו עַתָּה מַרְגֹּעַ לְרַגְלַי בְּצֻקּוֹת חַצְצֵי תֵבֵל כְּלָּה
בְּשִׁפְעַת עֶרְיַת חוֹלוֹת לְשִׁנְעָר שָׁרָתִי בַקֶּדֶם,
צַו שִׂכְחָה וּדְמָמָה לִשְׁלִיחוּת לֹא עָלְתָה יָפָה
לֵאלֹהִים וְלָאָדָם.
עַל מְרוֹם הָרֶיךָ שֶׁנִּקְרַח שְׁתֹל שׁוּב אֶת הָאָדָם מְנֻכָּשׁ וּמְיֻבָּל,

אֶת הָאָדָם מִבְּרֵאשִׁית;
וְצַו לִי גְאוּלָה, אֱלֹהִים,
וּסְלִיחָה:
הֲלֹא בְשָׁטְחִי לוּחוֹתַי עַל מַפֶּלֶת מִזְבֵּחַ קְדוּמַי,
וְהָיָה בְזָרְחַ עֲלֵיהֶם שֶׁמֶשׁ אוּר־כַּשְׂדִּים מוֹלַדְתִּי,
וְנָמַסּוּ לְנַחֲלֵי דָמִים.

קָרְבָּן

וְשָׁמָּה אַקְרִיב לְךָ עִם כָּל שַׁחַר וּבִרְפוֹת הַשֶּׁמֶשׁ
קָרְבַּן־תָּמִיד חָדָשׁ: יוֹם מִימֵי חַיַּי,
שֶׁלַּמְתִּיו עַד הֵנָּה שְׂכַר לַחְמִי וְגִזִּי,
וְצִמְאוֹנִי לְשִׁלְטוֹן בֶּעָפָר שָׁנִים שִׁבְעִים
בַּאֲשֶׁר יִשְׁלֹט עָלַי אַחֲרֵי אַלְפֵי נְצָחִים.
מֵעַתָּה אַקְדִּישׁוֹ לְךָ וְלַשֶּׁמֶשׁ
וּלְדַרְכִּי בַּנֵּצַח — — —
אֶפֶס כִּי נִתְקַלְקְלוּ חֶשְׁבּוֹנוֹת רַבִּים וְנִשְׂגָּבִים
מִבְּרֵאשִׁית וְעַד הַלּוֹם;
וְלֹא לִי לְהַקְפִּיד וּלְהַתְרִיעַ, אֵלִי, הֵן חֵלֶק כְּחֵלֶק
הִפְסַדְנוּ, וְאוּלַי עוֹד הֶעֱדַפְתָּ אָתָּה:
הֲלֹא גַם מֻכֶּה וְנֶעֱלָב יִשְׁקֹט הַיֶּלֶד וְיִשְׁכַּח נִזְקוֹ,
וְלֹא יְחַטֵּא אֲבֵדַת אָבִיו הָרַבָּה,
הַחַי לָנֶצַח בְּנִסְיוֹנוֹתָיו וּבִשְׁגִגוֹת מִכְלָלָיו
וְלֹא יַרְגִּיעַ —
אַךְ כַּתַּר קָט. יֵשׁ לִי רַחַשׁ סוֹד, שִׁכְלוּל אַחֲרוֹן,
שֶׁמִּצְנַעַת כִּשְׁלוֹנוֹ לְךָ יִלְחַשׁ, אָב זָקֵן וְאַדִּיר,
בִּנְךָ צְעִיף זְמַנִּים וּדְרָכִים:
אוּלַי, אוּלַי קָם הַיּוֹם לִקְרוֹא חַג וְשַׁבָּתוֹן

לָאָדָם שֶׁנִּפַּת בִּשְׁגָגָה לַשִּׁלְטוֹן
וּמְזָרֵז מֵאָז לְלֹא־מוֹצָא דוֹרוֹתָיו לַקֶּטֶל —
שֶׁקְּרָאתָ כְּבָר, יוֹצֵר סַעַר וּסְלָעִים,
לְלְטָאָה עַגְבָנִית חוֹגֶגֶת בְּמַלְכוּת דְּשָׁאֶיהָ
וּלְמַרְגָּלִית מִתְפַּנֶּקָה בְּאַלְמְנוּת צִדְפָּה.

פָּלִיט

עַל סַף אַרְצִי בִּתְפִלָּה אֶתְחַטֵּא
לִפְנֵי מוֹלַדְתִּי וֵאלֹהֵי הַמִּתְנַכְּרִים
וְכֹה אֶתְוַדַּע לָמוֹ:
אֲנִי הַדּוֹר הָעַז, שֶׁחָלַף וְעַצְמוֹתָיו מַבְהִיקוֹת
מִתַּחַת פַּעֲמֵי אָרְחוֹת מִדְבָּר
בִּתְ״לוֹת קֹדֶשׁ, שֶׁלָּטְפוּ כַּפּוֹת מוֹרְדִים וְחוֹזִים
לְלֹא מַעֲנֶה וּמַרְגֹּעַ —
כִּי יָנוּס אַחֲרוֹן נִין לִנְשִׂיא שֵׁבֶט בֵּדוּאִים
שֶׁפָּשַׁע בְּמוֹרֶשֶׁת פְּרָזוֹת
מֵעָרֵי שַׁלְוָה וְשַׁדְמוֹת שֹׂבַע שֶׁנִּדַּח שָׁמָּה,
כִּי חֵשֶׁק כָּפָן יְמָרֵט דָּמָיו הַנִּגְדָּשִׁים־רְווּיִים,
וְרֵיחַ מַיִם חַיִּים בְּמַהֲלַךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים,
וּבְנַפְשׁוֹ יְעוֹר גֹּעַל אָבוֹת לְמִקְלְטֵי אֲבָנִים;
וּרְדוּף חֲלוֹם פַּלָּצוּת, חֲנוּק כָּל אָסְמֵי שִׁפְעָה,
וְסָגוּר פִּתְרוֹן רֵיק עַל שֶׁבַע חוֹמוֹתָיו,
נְקַם קִנְאוֹת אָז לֵאלֹהֵי פְּרָזוֹתָיו יִשָּׁבַע,
בְּעֵינוֹ וּבְנַפְשׁוֹ אֲקַנֵּן
וּלְפֶתַח אָהֳלוֹ אֶרְבַּץ — מַזְכֶּרֶת שְׁבוּעַת קֹדֶשׁ.

אֲנִי נְהַלְתִּי עֶדְרֵי צֹאנִי בְּמִרְעֵי תֵּבֵל כֻּלָּהּ

עֲטוּפִים וְקִרְחִים;
וְגִבֵּל דָּמִי בְּצִפִּיעֵי בְּקַר הַגּוֹיִים
לְזַבֵּל מַעֲנִיּוֹת שְׂדוֹתָם הַמַּפְרִיאִים,
וּבֵין שִׂפְתֵיהֶם קָלַח לְהַחְלִים וְרָזוֹת צֹאנָם,
שֶׁכִּרְסְמוּ כָּל לַעֲנָה מֵאֵבוּס כָּהֲנֵיהֶם...
וּבְעֶרֶב אַחֲרוֹן לַגּוֹלָה נִזְכַּרְתִּי:
עוֹד לֹא לָחַךְ עֶדְרִי אֲנִי כָּרֵי בָשָׁן וְנַהֲרַיִם,
לֹא לָקַק אַשְׁדֵי שִׂיאוֹן וְהֹר הָהָר,
כִּי נֶאֱסַף בְּעוֹד יוֹמוֹ גָּדוֹל מֵרִבְצֵי פַּדַּן וְכִנֶּרֶת
לְהֵד חֲלִיל הָרוֹעֶה שֶׁשֵּׁרַךְ דַּרְכּוֹ וְהִתְגַּלְגֵּל
בְּרַעַם חָזוֹן מַעֲרָבָה.

עַל רְבָצִים זָרִים פַּעֲמוֹנֵי מַעֲרָב שִׁמְּעוּ חֲנִיכֵי גוֹיִם,
וָאֶפְלֹט פֹּה לְהָעִיר שׁוֹפַר מִזְרָח עַתִּיק,
שֶׁנָּדַם אֵי־שָׁם טֶרֶם עֵת עַל מִצְפֶּה־שֶׁלֶד סוֹמֵר
בְּאוּר כַּשְׂדִּים הַקּוֹרֶנֶת בְּשֶׁמֶשׁ בְּרֵאשִׁית,

הַמֶּלֶךְ

נִמְרֹד, נִמְרֹד! מַדּוּעַ בּוֹשֵׁשׁ פִּרְדְּךָ הַיּוֹם,
וְדַרְכֵי הָעֶרֶב כְּבָר נִתְכַּנְסוּ אֶל שִׁקְתוֹת הַתּוֹלָע
לְמַרְאֲשׁוֹתֵי אֲרָרָט.
עוֹקְפִים צִלְלֵי עֲנָקִים גִּזְעֵי אֲרָזִים מְסֻדָּקִים,
מְשַׁפִּים אֹזֶן לַמֶּרְחָק לְלֹא הָבִין הִידַת הַדָּמִי
שֶׁרָבְצָה פֹּה אַדִּירָה וּמְסֻגָּרָה,
עַל פֶּתַח שַׁעֲרֵי קֶדֶם וְתוֹלְדוֹת גּוֹיִים;
וְתָהוּ לֵיל לֵילוֹתַיִם עַל דַּרְכֵי אַכַּד אֲבֵלוֹת,
וְקַשְׁתּוֹתָם לִמְרַאֲשׁוֹתֵיהֶם,

וּבְעָרְקָם מִלַּעַג סְתָרִים שֶׁיִּצְפֹּן סוֹד כִּשְׁלוֹן עַמִּים
וְנִתְקְלוּ רַגְלֵיהֶם הַחֲסֻנּוֹת בְּגַרְמֵי סְלָעִים־לֹא־סְלָעִים,
שָׁם תַּלְבִּינֶינָה עַצְמוֹת עֶדְרֵי פִּילֶיךָ בְּדֶרֶךְ
בּוֹאֲךָ נִינְוֵה הַבִּירָה.

— — — — — — — — — — — —

לִפְנוֹת שַׁחַר שַׁבְתָּ רַגְלִי: מַה קָּרָה לְּךָ, גִּבּוֹר,
בְּיוֹם וּבְלַיְלָה אָרֹךְ בֵּין הַרְרֵי נְמֵרִים?
הֲמִירוֹתָ קַשְׁתְּךָ בְּמַקֵּל נְדוּדִים וּלְבֵנִים תְּדַרְדֵּר
מִגְּאוֹן מִגְדַּל מַלְכוּת לְשִׁנְעָר,
לְבַסֵּס אֹהֶל מָךְ וּלְסַכְּכוֹ מִפְּנֵי שְׁרַב אַרְצְךָ
בְּלַבְלֵב שִׁמְשָׁהּ בְּתַעֲצוּמוֹת.
דָּגְרוּ דוֹרֵי־דוֹרוֹת נְשָׁרִים בְּאֶרֶז הָרָךְ, שֶׁנָּטַעְתָּ
בְּטֶרֶם צֵאתְךָ אֶתְמוֹל־תְּמוֹל לַצַּיִד;
פַּסּוּ מַגִּים וְאֵפוֹד, וְאֵל בְּרֵאשִׁית שַׁלִּיט וְנִשְׂגָּב,
לְפָנָיו צַדְתָּ וְסָגַדְתָּ,
נִשָּׂא עַל דַּבְּשׁוֹת גְּמַלִּים וָאֳנִיּוֹת עַוָּא וְאֵילַת
אֶל כָּל הַר וְחוֹרְשָׁה וּמִנְהָרָה,
דָּגָה דְמוּיוֹת לָרֹב בְּחֵמָר, בְּעֵץ וּבְשַׁיִשׁ,
עַד עָיֵף נִקְלֶה יָרַד וְשָׁכַן בַּבָּשָׂר — חַי וּמֵת כָּאָדָם,
אֵל בְּרֵאשִׁית מִתְחַפֵּשׂ — — —
רַק יִצְבָּא עוֹד מַעְגַּל כּוֹכָבִים עַל זְבוּלְךָ שֶׁשָּׁמֵם
רַב זֹהַר וְאֵמוּן לְשִׁנְעָר וּלְמַלְכָּהּ;
וּבְסְרֹחַ שַׁלִּיטִים זָרִים עַל מַצְעֵי אֵטוּנֶיךָ
לִסְבֹּא דוֹדֵי בְנוֹת אִמְּהוֹתֶיךָ וּלְהִשְׁתַּחֵץ בְּתָקְפָּם,
וְזָכַר לֵיל כַּשְׂדִּים שְׁאוֹן חַגֵּי נְעוּרִים קַדְמוֹנִים,
כִּי יָשַׁב נִמְרֹד לָחֹג בְּהַרְמוֹנוֹ, וּבְדָמוֹ יִתְלַכְּדוּ בְּסַעַר
שְׂחוֹק מְצִלְתַּיִם [illegible]צָרָה עַל מִשְׁקַע מַרְבַדִּים,

וְנַהֲמָה עַלִּיזָה לְלָבִיא, שֶׁנִּפְגַּשׁ עַל עַרְבוֹת חֲוִילָה
אֶת אוֹיְבוֹ הֶחָסֹן וְזָקוּף, בְּחִיר נִינִים לְתוּבַל קַיִן...

מַה בּוֹשַׁשְׁתָּ לָבוֹא, כִּי חָדְלוּ כָּל אֵלֶּה, חָדֵלּוּ,
וּכְגֵר תֵּט אֶת נָוְךָ וּבְמַטְּךָ תְּגָרֵשׁ כְּפִירִים
נְעוּרִים לְפַעֲמֵי שַׁלִּיטָם מִקֶּדֶם?

אֲהָהּ, כִּי הָלַךְ נִמְרוֹד הַמֶּלֶךְ, גִּבּוֹר צַיָּד לִפְנֵי אֲדוֹנָי,
לִרְעוֹת בְּמִרְעֵי הַשָּׁלוֹם נְמֵרִים וּגְדָיִים יַחְדָּו,
וַיְהִי לְקֶלֶס לְנַנָּסֵי צַיָּדִים בְּעַרְבוֹת הַמַּעֲרָב...

הַמַּלְכָּה

כִּי יְפַצַּח הָרוּחַ שְׂרִידֵי חֳרָבוֹת
וְיִנְהַק בַּחֲלִיל גְּבוּרוֹת שְׁמָמָה,
הִיא תִלְחַשׁ בִּרְתֵת: קֶרֶן נִמְרוֹד יָרִיעַ
בְּעִקְבוֹת רְאֵמִים.
כִּי תַנִּים יִתַנּוּ בְּתַאֲנַת כַּלָּצוֹת
בְּלֵיל נֶכֶךְ קָדוֹשׁ לִלְבָנָה שַׁלֶּטֶת,
הִיא אָזְנֵי תְּפַנֵּק:
שְׁמַע זִמְרַת קְדֵשׁוֹת בְּמֹהַר כַּלָּה־מַלְכָּה
אֶת קְטֹרֶת בְּתוּלֶיהָ לַגִּבּוֹר.
כִּי יְסַפֵּק פְּרָת בְּלֵיל הִתְקַדֵּשׁ חָג
לְלֹא צֶלְצְלִים וּתְשׁוּאוֹת מוֹעֵד
גַּלֵּי אֵבֶל עַל פְּנֵי קַדְרוּת חוֹפָיו,
הִיא תָשִׁיר שִׁיר כְּלוּלוֹת יְד ד בֶּן נְפִילִים,
שֶׁחָמַק מֵחוֹרֶשֶׁת אֱלִילוֹת מִתְעַלְּסוֹת
לְרֵיחַ בְּנוֹת אָדָם רִאשׁוֹנוֹת,
וַיִּישַׁן שְׁנַת אַבִּירִים בִּמְעָרַת הַחֶרְמוֹן

בִּזְרוֹעוֹת נְעָרוֹת מַבְכִּירוֹת פְּרִי־פִּטְרָן,
שְׁכוּר בָּסְרָן הֶחָרִיף שֶׁצֻּנַּן לָרֶגַע
בְּגַלֵּי הַפַּרְפָּר וַיִּלְהַט וַיִּבְגֹּר כְּבַד עָסִיס,
מְעֻגָּל וּמְשֻׁקָּד רְסוּס טְלָלֵי כִימָה.
הָהּ, עוּרָה, דוֹד גִּבּוֹר,
וְהָאֹזֶן מַנְגִּינַת אֶצְעָדוֹת
הַיָּפָה, שַׁלִּיטָה בַכַּלּוֹת,
בְּפָרְשָׂהּ כַּפֶּיהָ בִתְפִלַּת עֲגָבִים,
וּבְמַלְקָהּ קֶשֶׁת־רוּחַ אֶת תּוֹרָהּ הַלָּבָן
וּתְפַטֵּם אֶת דָּמוֹ בְּבִזְכֵי הַזָּהָב
רֶקַח קְנָאוֹת לָאֲשֵׁרָה.

מְלַחֲכִים גַּלֵּי פְּרָת רִשְׁפֵּי סְפַרְוָיִם,
הַגּוֹלְשִׁים מֵעֵינֵי שְׁמִירָמִית הַמַּלְכָּה.

כְּלוּלוֹת

סְלַח לִי, אֱלֹהַי יַעֲרוֹתַי וְעַרְבוֹתַי
מֵהָאֲרָרַט עַד שְׁבָא וְנַהֲרוֹת כּוּשׁ
אֲשֶׁר הֶעֱוֵיתִי וּפָשַׁעְתִּי
שֶׁלֹּא לְצָרְךָ:
כִּי גָאוּ נַחְשׁוֹלֵי נְעוּרֵי אָשְׁרִי פִּתְאֹם,
וְלִבְלְבוּ מְלֵאִים וּמְרֻבָּבִים.
וּמִגַּאֲוָתִי בֵּאלֹהַי הַגָּדוֹל,
וּמִשֶּׁפַע שְׂשׂוֹנִי בּוֹ שֶׁמְּצָאתִיו בֵּין נַהֲרוֹת עֵדֶן,
וְעַל דַּרְכֵי כַשְׂדִּים וְחֶרְמוֹנִים,
וְלֹא יָדַעְתִּי לְהִזְדַּוֵּג לוֹ זִווּג דּוֹדִים בְּאַפִּרְיוֹנָם,
מְסַכֵּךְ יְרִיעוֹת מֶשִׁי מֵעַיִן זָרָה וְקַנְאָנִית,

וְלֹא אִמַּצְתִּיו לִי עַל כָּל בָּמָה טְלוּאָה בְּצִלְלֵי חוֹפַי,
וּבְכָל מִסְגָּד צָפוּן בֵּין שְׂדֵרוֹתַי,
לְהַחֲזִיקוֹ לִי, רַק לִי, בְּקִנְאַת כַּלָּה רַכָּה,
בְּקִשּׁוּרֵי רַעְיַת נְעוּרִים
בְּמִשְׁתֵּה גַּגָּהּ הַנָּעוּל.

סְלַח לִי, כִּי בְנַסּוֹתְךָ חֶסֶד נְעוּרַי:
לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ —
לֹא הִשְׂכַּלְתִּי לְמָאֵן וְלַעֲנוֹת,
כִּי טוֹב וְנָעִים שִׁבְתֵּנוּ שֶׁבֶת דּוֹדִים
לָעַד בְּשֶׁמֶשׁ כַּשְׂדִּים וּבְלֵילוֹת סוֹד לְאוּר.
וּבְרַהֲבִי הַנִּבְעָר הִזְעַקְתִּי מִן כָּל הַר,
מִמִּגְדָּל וּמִתֹּרֶן,
אֶת כָּל פִּרְאֵי רוֹעִים אֶל חַג כְּלוּלוֹתַי,
וָאֲחַלֵּק אֶת דּוֹדֵי־אֱלֹהַי שֶׁבָּחַר בִּי, רַק בִּי,
הַשְּׁזוּפָה צְחוֹרָה, חֲצוּבַת מְכוֹרַת שַׁיִשׁ,
עִמָּהֶם — עִם כֻּלָּם, כֻּלָּם
בְּמִשְׁתֵּה הַכְּלוּלוֹת

מִנְחָה

וְזֹאת עוֹד זֹאת הֲבֵאתִי לָכֶם, אַרְצִי וֵאלֹהַי,
מִנְחַת קֹדֶשׁ קָדָשִׁים,
אֲשֶׁר הִצַּלְתִּיהָ מִמַּלְתְּעוֹת עִמְקֵי שָׂפָה
בָּרָה וְרַעֲנַנָּה — אֶת שְׂפַת קַדְמִי.
וְהִיא, יוֹנַת חוֹפְכֶם, נִשְׁרָה גֵּאָה לְאַרְזֵיכֶם
תַּמְלִיץ עָלַי,
כִּי שָׁמֹר שְׁמַרְתִּיהָ מִשִּׁכְחָה וּמֵחִלּוּל,

וְעַל עֶדְנָתָהּ, רֵאשִׁית כָּל עֶדְנָה, אֲשֶׁר לֹא תִבֹּל,
וְעַל בָּשְׂמָהּ אָרַתּוּ בְּגַנֵּיכֶם אֲשֶׁר לֹא יָפוּג;
וַאֲשֶׁר כְּאַבִּיר נֶאֱמָן נִהַלְתִּי אוֹתָהּ
בְּתַכְרִיךְ שַׁלִּיטוֹת
מִכָּרַס עַד סְפָרַד וּלְאַרְצוֹת מָגוֹג וּמֶשֶׁךְ,
וַאֲשֶׁר בִּמְרוּדַי וּבִדְוָיִי, אֲסוּף חֶרְפָּה וּנְדוּדִים,
זָקַפְתִּי רֹאשׁ וּמְעֻטָּר שְׂרִידֵי שִׁלְהֵי מַלְכוּת,
בִּבְלוֹיֵי גְלוֹמֵי מֶשְׁיִי בְתָא שַׁבָּתוֹן,
מְשִׁירֵי גְבַל בְּמוֹעֲדֶיהָ, מֵרֹן קְדֻשּׁוֹת בָּבֶל,
מִזְמְרוֹת יָהּ עַל הַרְרֵי צִיּוֹן,
בְּרַחַשׁ תְּפִלּוֹת צְרוּפוֹת, שֶׁבָּלְמוּ שַׁאֲגַת מִרְדִּי,
עַל אַדְמַת נֵכָר שַׁרְתִּי לָהּ כִּי חַם לְבָבִי
קָשָׁה צִפִּיָּה, לְלֹא מָחָר מָחֳרָתַיִם —
אֲשֶׁר לֹא תִרְאֶה בְשׁוּלַי טִיט הַפֶּרֶךְ
שֶׁדָּבַק בָּם בִּזְחָלַי בְּעוּט כָּל רֶגֶל בְּעָלִים,
עַד אֲשֶׁר בִּזְהָרָהּ שׁוּב נִזְקַפְתִּי,
וָאָשׁוּב לְחוֹנֵן שְׁמָמוֹת מַלְכוּתִי
אֶבְיוֹן — מֶלֶךְ.

עֲקָרָה

שַׁפְרִיר אַרְצִי גִּבֵּר אוֹתִי, שִׁעֲשַׁע אוֹתִי,
שִׁמְמַת אַרְצִי קָרְנָה, רָנָּה:
בְּהִתְמַהְמַהֵךְ כְּרוּבֵי עֶדְנִי עָפוּ לְבַקֶּשְׁךְ,
כִּי דָאֲגוּ לְךְ וְלִי וּלְתִפְאֶרֶת עוֹלָם
שֶׁלֹּא תִנָּתֵק.
וּבָתָּה נֹטַשׁ עֶדְנִי: בֶּגֶד אַחֲרוֹן עֲפָרִים
בְּסִבְכִי וּבְמַעְיָנַי.

וְעוֹבֵר אֹרַח קָרְצָן בְּתַמְרוּרֵי בְשׂוֹרוֹת
שָׁלַח לָשׁוֹן רָעָה:
בְּשׁוּטְךָ עַל פְּנֵי יַמֵּי גוֹלָה דִגְלֵי שַׁח,
מִפְּנֵי גֵאוּת סְעָרִים טֹרָף,
כִּי אַתָּה לֹא פִּסַּגְתִּיו מַעְלָה־מָעְלָה,
לֹא תְקַעְתִּיו עַל רֹאשׁ מִרְדָּף,
כִּי קָם נֶקֶם חֲזוֹנְךָ בְּאַרְצוֹת גוֹיִים
בְּיוֹם זְעָמִים.

וְהֵלֶךְ שֵׁנִי בִנְאוּם הָאַשְׁמָה הֶחְזִיק:
כִּי חִלַּלְתָּ כּוֹס זְהָבִי עַל כָּל שֻׁלְחַן חַג
בְּיוֹם נִצָּחוֹן לְשׁוֹבֶיךָ,
וְחָזְךָ חֲנוּק לְהָבִים;
כִּי לֹא שָׁפַכְתָּ אַרְצָה רִקְחֵי תַנְחוּמֵיהֶם
וְאֶתְנַן נִסְכָּם לֹא זִהַמְתָּ,
וְלֹא הִכִּירוּ בְךָ כָל כּוֹבְשֵׁי עַמִּים.
כִּי רֵאשִׁית מַעֲיָנִים רָחֲצוּ רַגְלֶיךָ,
וּבְתוּלַת גְּפָנִים לְךָ הַבְּכִירָה מִגְדָּה.
הָהּ, כִּי לֹא נָהַמְתָּ אָז, כִּי לֹא עִפַּרְתָּ בְכֶתֶר רָהְבָּם
בְּרֶמֶץ יַחְשִׁי שֶׁטֶּרֶם יִצְנַן אִתְּךָ —
וַאֲנִי בְכוֹר כְּפִירִים רִבִּיתִיךָ, שִׁלַּחְתִּיךָ.

וַאֲנִי אֵם וְדוֹדָה רַבַּת צַעַר וְרַחֲמִים,
נָטַעְתִּי יוֹם וְיוֹם בְּעֵדֶן חָדָשׁ שׂוֹרֵק,
כִּי יִשְׂגֶּה עָנָף רָם לְשַׁחַר שׂוֹבְךָ;
וְעוֹד גָּנוּז אֶצְלִי, מִימֵי קֶדֶם עָתַד,
לְךָ דֶגֶל שָׁנִי, וְסוּפַּת עַמִּים

תְּקֻפַּל לְמַרְגְּלוֹתָיו.

וַאֲנִי לֹא נִרְגַּנְתִּי כָּל הַיָּמִים, לֹא נִשְׁבַּעְתִּי
אֵיבַת נָקָם לְנָשִׂיא וְדוֹד שֶׁבָּגַד,
כִּי הֻגֵּד הֻגַּד לִי: מְצַפֶּה אַתָּה שָׁם
לַמָּשִׁיחַ,
אֲשֶׁר כָּל יוֹם וָיוֹם גַּחְתִּי, כָּפַן רַחְמִי הַגָּדוֹל
מִפְּרָת וְעַד הַשִּׁיחוֹר
בְּנַחְשׁוֹלֵי רַחֲמֵי־אוֹנִים,
וְלֹא הֲרִיתִיו;
אֲשֶׁר בְּחֶבְלֵי נֵצַח חַלְתִּי, כִּי מֵעַי צָעֲקוּ
מִיַּם הַקַּדְמוֹנִי עַד קַצְוֵי אַחֲרוֹן אִיַּי
בְּנַהֲמַת גְּאוּלָּה לוֹ —
וְלֹא חִבַּלְתִּיו,
כִּי לֹא הָיִיתָ עִמִּי פֹּה אַלּוּפִי, דּוֹדִי.

מִזְרָח וּמַעֲרָב

וַאֲנִי יָדַעְתִּי כָּל תַּעֲלוּלֵי זְדוֹנְךָ, מִזְרָח,
שְׁרִירוּת יָפְיְךָ הָרָעוּל וּזְמַם הָאַכְזְרִיּוּת
אֵלָיו יְנֻפְּצוּ דָּכְיֵי רַחֲמֶיךָ.
וָאֵדַע גַּעֲגוּעֶיךָ הָרִאשׁוֹנִים אֶל הַמִּדְבָּר,
וְאֶל קַדְמַת תֹּהוּ נִיָּנְףְּ תַּחַת שׁוּלֵי אֵלְךָ
הַמִּסְתּוֹלֵל בּוֹ בְּמִשְׂחַק אַחֲרִית וּבְרֵאשִׁית;
וְאֶת כָּל סִגּוּף חֶשְׁקְךָ לְלַבּוֹת מַצְרֵף אֵלִים,
לְחַטֵּא וְלַהֲרֹס וּלְאַיֵּם בְּאַגָּדוֹת
עַל מַבּוּלֵי מַיִם וּמִטְרוֹת גָּפְרִית וְאַחֲרוֹן יוֹם לְזַעֲם;
שֶׁלֹּא לַחְמֹל עַל זֵעַת עֲמַל הָאָדָם,

וְעַל יִתְרַת חַיָּיו וְעַל יְרוּשַּׁת דּוֹרוֹת,
וְעַל כָּל סֻלָּם שֶׁרֹאשׁוֹ לֹא יִתְגַּבָּר הַשָּׁמַיְמָה.

וַאֲנִי יָדַעְתִּי מַה קָּשֶׁה וּמַה סְמַר מַטֵּה נוֹגֵשׂ
בְּיַד הָאָדוֹן וְהַגֶּבֶר תַּחַת שֶׁמֶשׁ מִזְרָח.

אַךְ הֻגַּד לִי — וּבְדָמִי יוֹקֵד בְּתַבְעֵרַת נֶצַח —
כָּל מֶרֶד קָדְשְׁךָ וַחֲרוֹן חֲזוֹנְךָ,
וְשַׁאֲגַת פְּדוּתְךָ לֵאלֹהִים וּלְפִתְרוֹן;
וְזֶה הַחְלוֹתְךָ תָּמִיד לִבְנוֹת הַמִּגְדָּל
בִּלְבְטֵי נַפְתּוּלֶיךָ לְלֹא רַחֲמִים וְנֹחַם
לַהֲרִיסוֹת זְבוּלֵי אֱלֹהֵי הַשָּׁקֶר — — —

וַאֲנִי יָדַעְתִּי תְּפִלַּת כַּפּוֹת אָדָם
לְאָהֳלוֹ וּלְשָׂדוֹ עַל דְּרָכֶיךָ, מַעֲרָב.
וָאֵדַע כָּל הַכָּבוֹד שֶׁעִטַּרְתָּ אוֹתוֹ,
בַּאֲשֶׁר אָדָם עָמֵל הוּא וְהוֹגֶה
וּמְתַכֵּן מִקְלַט אָדָם עַל אֲדָמוֹת;
וָאֵדַע כָּל בִּטְחוֹנְךָ בְּכָל גֶּדֶר וּבְכָל קִנְיָן,
וּבְכָל פִּתְרוֹן קָט שֶׁחִטְטֵט שֵׂכֶל אָדָם,
וּרְהַב נִצְחוֹנוֹ יִשָּׂא לְקֶט קְלֹקֵל
מִמִּפְתַּן גְּרָנוֹת אֵין־סוֹף סְגוּרוֹת עַל שִׁפְעָתָן.
כִּי יָדַעְתִּי עָצְמַת בּוּזְךָ כָּל תִּגְרַת מִזְרָח פֹּחַז
לְסְעֹר לְלֹא מַרְגֹּעַ עַד אַחֲרוֹן עֲדָנִים,
וְכָל שָׁאטְךָ דֶּגֶל אִשׁוֹ לֵאלֹהָיו הַקַּנָּא
וּמְהָרֵס אֲשֶׁר אָדָם מְסַכֵּן,
בְּקוּמוֹ עָלָיו בְּתֹאֲנוֹת אֱלֹהַּ...
אַךְ יָדַעְתִּי כָּל הַשִּׂטְנָה הַמְפַעְפַּעַת

לְלֹא אֱלֹהִים וּלְלֹא דַם קְנָאוֹת וְגַעְגּוּעֵי תֹהוּ
בְּכָל עַם וְעַם בְּךָ וְזִיוּף שְׁלוֹמְךָ וְאַהֲבָתְךָ,
וְזֶה דַעְתְּךָ עָרֹץ וְרָצֹחַ קְטַן הַזַּעַם,
לְלֹא מֶרֶד־מִשְׁפָּט, כִּי מִקִּנְאַת אִישׁ בְּאָחִיו
כִּי הוּקַל סִבְלוֹ זְעֵיר אוֹ עִיסָתוֹ טָפְחָה יָפָה
לֹא אֵל וְשָׂטָן יִרְקַח יֵין שִׁכְרוֹנְךָ,
וּבְלַפִּיד נִצְחוֹן צֶדֶק לֹא יָאִיר נָבִיא לָךְ,
כִּי מֹאזְנֵי מַכָּלְתְּךָ וְשֶׁמֶץ שֶׁמֶץ חָזוֹן,
שֶׁטִּלְטֵל רוּחַ מִזְרָח בְּיוֹם סַעַר וְחָרְבָּן
אֶל לֵב שְׁבָטֶיךָ הָעֲרֵלִים
יְעוֹרְרוּ חֲנִיתֶךָ

וַאֲנִי יָדַעְתִּי אֶת כָּל הַחֲלוֹם הַקָּטָן שֶׁיַּחֲלֹם גְּאוֹנְךָ,
בְּעֹז שְׁרִירֵי רַגְלְךָ עַל שִׂיא מוֹנְט־בְּלַן
וּבְעוּפְךָ מִמַּעַל לוֹ,

וָאֶבְחַר אוֹתְךָ, מִזְרָח...

אברהם רגלסון

תּוֹרָה מִסִּין

יְדִידִי שָׁלַח בְּרָכָה לִי — קְמְקוּם קָטָן.
עִצְּבָהוּ יוֹצֵר סִינִי מִזּוֹךְ חַרְסִינָה
לְבָנָה עַד לִכְחוֹל; אַךְ אַט צֶבַע עָגֹל
אֲשֶׁר לַכְּלִי הַצַּח כִּזְבְדָה, יַצְהִיב
עֲדֵי הֱיוֹת הַמִּכְסֶה זְהַב־דְּלַעַת עוֹמֵם.
וְעַל לְחִי הַכְּלִי, מִצַּד הָאֶחָד, טְבוּעָה
חוֹתֶמֶת־צִיּוּר מֵאָזְנֵהוּ עֲדֵי חָטְמוֹ,
וְצִדּוֹ הַשֵּׁנִי חָלָק. בַּמָּאוֹר לַיְלָה,
בָּדַקְתִּי אֶת הַצִּיּוּר, וְהִנֵּה עֵינוֹ
עֵין יֶרֶק מִשְׂתָּרַעַת מַטָּה, הוּא שָׂדֶה
מִתְנַשֵּׁק עִם שְׁמֵי כְּחוֹל. אִילָן בּוֹדֵד
מְחַבֵּר אֶרֶץ עִם שָׁמַיִם בַּתָּוֶךְ,
וְעַל מַחְצֶלֶת מִצַּד שְׂמֹאל שָׁם עֵדָה קְטַנָּה
מֵיטִיבָה לִבָּהּ בְּטֵה מִכּוֹסוֹת אַלְמוֹג,
וְשֶׁמֶשׁ תָּשׁ מַגִּיהַּ כֹּל נֹגַהּ חִוֵּר,
וְהוּא כִגְרוּטַת־עֶשֶׁת נוֹפֵל יְמִינָה.
בַּיּוֹשְׁבִים עֵינַי. אֹרֶךְ צַמָּה, דוֹק צַיִן
וְרוֹחַב מַדִּים — אוֹתוֹת אַרְצָם, וְהֵמָּה:
אִישׁ שֵׂיבָה וּזְקָנוֹ קָלוּשׁ וְחָכָם שָׁמֵן
כְּבֵדָה נוֹהֵר, אִכָּר קְשֵׁה גֵו וּפָנִים
וְנַעַר דַּעְתָּן, וַיְהִי עוֹדִי מַבִּיט,

וַיֶּחְשְׁכוּ סְבִיבוֹתַי, וְנוֹף הַצִּיּוּר
חַי אָפַף אוֹתִי, עָמֹק אַף רָחָב. אַוִּיר
מְנֻכָּר שָׁאַף אַפִּי, וָאַקְשִׁיב קוֹלוֹת
כְּצִפְצוּף מִתֵּיאַטְרוֹן־בֻּבּוֹת גְּלוּי־מָסָךְ:

וְאִישׁ הַשֵּׂיבָה אֶל הֶחָכָם מַלֵּל:

כְּרָגִיל אַתָּה, טֶין־פַּי־פּוּ, לַצְדִּיק עוֹלָם
וְלִמְצוֹא טוֹב בְּמִשְׁפָּט. הִנֵּה זָקַנְתִּי,
וְחַי בֵּית־מַנְטְשׁוּ, אִם מָצָאתִי מַה טּוֹבָה
בְּדִלְדּוּל זְרוֹעַ, כִּבּוּי עַיִן, מַק חֵנֶךְ.
תְּמוֹל פְּגִיעָה לִי עִם סוּן וְסֶן, שְׁנֵי בְּנֵי טַאאוֹ,
וְהֵם כַּכֶּלֶב עִם הֶחָתוּל מוֹרְטִים וְשׂוֹרְטִים.
דְּבַר רִיבָם: שְׁנֵיהֶם זְכוּיִים בְּקוּלִית־דְּרַקּוֹן,
שֶׁחָפְרוּ מִן הַבּוֹר בָּהָר. סֶן סָבַר:
„תִּמָּכֵר לָרוֹקֵחַ לִסְגוּלַּת־קֶסֶם,
וִיהִי מְחִירָהּ תָּכוּף". — סוּן: „לֹא, כִּי נוֹאֵל
נְחַכֶּה עַד חֲזוֹר הַנִּפְגָּע מִסִּבּוֹ
וְנִקַּח כֵּפֶל כַּסְפָּהּ". הֵן מְכָר לָכֶם
הַשּׁוֹטֶה זְהוּב־הַשֵּׂעָר מִמְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ,
הַשָּׁט בַּכֹּל וְקוֹנֶה עַצְמוֹת דְּרַקּוֹנִים
בְּכֶסֶף לֹא יְשֹׁעָר. לַשּׁוֹאֵל אוֹתוֹ:
„מַה חֵפֶץ לָךְ בָּהֵנָּה?" תְּשׁוּבָתוֹ לֵאמֹר:
„לָשִׂים בְּתֵיבוֹת זְכוּכִית — רַאֲוָה לַבְּרִיּוֹת!"
כְּאִילוּ בְּלִי לְחָשִׁים וּבְלִי בָּלַע,
אוֹ עֲנָד לַגַּרְגֶּרֶת יֵיטְבוּ לִרְפוּאָה!
וַיִּהְיוּ סוּן וְסֶן מַטִּיפִים אָח דַּם אָח.
וָאֶגַּשׁ לֵאמֹר: „גַּם קוֹנְג־פּוּ־צֶה וְגַם לִי־פּוֹ

בְּשִׁיר וּבְמָשָׁל עַל הַשָּׁלוֹם צִוּוּ;
וּמַה לָּכֶם בְּנֵי טַאאוֹ תַּרְבּוּ דָמִים?
אֵיךְ תִּשְׁקְלוּ שְׁלוֹם־נֶפֶשׁ וְאֵמוּן־אַחִים
בְּיֶנִים מִסְפָּר?" עוֹדִי דוֹבֵר, וְהֵמָּה
עָלַי הִתְנַפְּלוּ יַחְדָּו וְשָׁפְכוּ זַעְמָם
עַל עָרְפִּי, נָשֹׂה רִיבָם וְחָבֹל גַּרְמַי!
בְּנוּסִי, צָף לִקְרָאתִי הְסִי־יִן הַסּוֹחֵר.
תְּלָאָתִי הִצְחִיקַתְהוּ: „כַּשָּׁב כַּתִּינוֹק!
עוֹד בְּיַלְדוּתְךָ, הוּאוֹ־פֶן, הִכְּךָ רַבְּךָ
עַל קֻשְׁיוֹת שֶׁהִקְשֵׁיתָ בְּסִפְרֵי־מוֹפֵת,
מִבְּלִי הִסְתַּפֵּק בִּשְׁגִירָתָם עַל פִּיךָ.
בַּגַּרְתָּ — הִכְּךָ קֻנְגְ, כִּי יָעֹץ יָעַצְתָּ
לְאִשְׁתּוֹ לֶכֶת אַחֲרֵי שׁוֹן־יוּ מְעַגְּבָהּ
וְהָפֵר בְּרִית: מְקוֹם הַלֵּב שָׁם הַבָּשָׂר!
זָקַנְתָּ — וְעַל רִיב לֹא לְךָ תֵּדַע אֶגְרוֹף!
רְאֵה אֶת דְּרָכַי, הוּאוֹ־פֶן, וְקַח מוּסָר.
רִבּוֹתַי לֹא שְׁבָטוּנִי, כִּי סְמַכְתִּים חֹנֶף;
שׁוֹן־יוּ וְקֻנְגְ, שְׁנֵיהֶם לָקְחוּ עֲדָיַי
בְּכֶסֶף מָלֵא, שַׁי לָאִשָּׁה הָאַחַת.
אַף טַאאוֹ וּבְנֵי טַאאוֹ אִתִּי יִסְחָרוּ —
וְאַתָּה כְּלֶךְ מַצָּה!" — אָמַר וְהָלַךְ.
לֹא עַל הַמַּהֲלוּמוֹת, סֶין־פֵּי־פוּ, אָלֶן,
(הֵן עָבֵשׁ בְּשָׂרִי, אָטוּם לְעוֹקֶץ־מַכְאוֹב),
וְעַל מָה תְּלוּנָתִי? עַל כִּי מַסּוֹת נִסֵּיתִי
בְּעוֹצֶם־יָמַי, מִדּוֹת חֲנִיכוּת־צַעַר,
בּוֹר תֵּרַדְנָה אִתִּי לִבְלִי תוֹעֶלֶת.
אֲנִי כְבָר בָּטֵל, וְדוֹר גּוֹזָל יְבוּזַן.

אוֹ, הַאִם לְשֵׁם כַּךְ זָקַנְתִּי, כִּי אֶשְׁמַע
תּוֹכַחַת מִפִּי הְסִי־יִן הַשַּׁאֲנָן,
שֶׁאֵין לוֹ בְּעוֹלָמוֹ אֶלָּא פִּנְדָּתוֹ?

טֶיֶן־פַּי־פּוּ חִיֵּךְ, וְלַשָּׁב רַךְ מַעֲנֵהוּ:

יִפְסֵק מָשָׁל שְׂפָתַי. אֶשְׁתַּקֵּד בָּאָה
לִפְנֵי אֵשֶׁת פִּי־לִינְג־טַנְג לִדְרוֹשׁ עֵצָה:
לְהַדֵּק רַגְלֵי בִתָּהּ כְּדִין־אֲצִילִים,
אוֹ לַהֲנִיחָן לִגְדוֹל כְּשֶׁכֶל בַּעֲלָהּ?
בְּעוּצִי, שָׁזְפָה עֵינַי כְרֵסָהּ: תְּאוֹמִים!
וַתִּקַּח אָזְנִי שִׂיחַת אַחִים־עֻבָּרִים
מִמִּסְתּוֹר־לֵילָם: סָח הָאֶחָד: „אַךְ מָצוֹק
וּמָעוֹק זֶה הַמָּקוֹם! הַמְעַט לִי דָחֳקִי
וּרְאֵה חֲדָשָׁה: צִנּוֹר־שִׁפְעִי, פְּתִיל־חַיַּי,
הַיּוֹנְקָה הַמְּשַׂבְּעַתְנִי מִטּוּב הָעוֹלָם,
זֶה שָׂרְרִי מַתְחִיל כּוֹאֵב, נֶעְכָּר, מִצְטַמֵּק,
וְאֵיכָה אֶחְיֶה אַחֲרֵי בְּלוֹתוֹ?” נְאוּם אָחִיו:
„בְּךָ הָאָשָׁם! לָמָּה אַתָּה מְגַדֵּל
אֵבָרִים בּוֹלְטִים שֶׁאֵין הוֹעִיל בָּם? הִנֵּה,
אֲנִי לִמְקוֹמִי יָפֶה, וּמְנָתִי — נַחַת.
חֲלַקְלַק וְצָנוּעַ אֶשְׁכַּב, מִיצוּעִי
לֹא אֶגְדַּל, וְהַשֹּׂרֶר אֶשְׁמֹר גַּם שָׁמֹר,
כִּי הוּא כָל חַיַּי”. סוֹף הַתְּאוֹמִים נוֹדַע:
הָאֶחָד נוֹלַד שָׁלֵם, מַחְמַד עֵין הוֹרָיו,
וְאָחִיו — גּוּשׁ שֶׁל בָּשָׂר זָב נְטוּל־יָדַיִם
וַחֲשׂוּךְ־רַגְלַיִם — שִׁמְמַת רוֹאָיו. פַּצַּח

הַמָּשָׁל וּלְעַס גַּרְעִינוֹ. חָלִילָה
לְהוּאוֹ־פֶּן מְקַנֵּא בִּדְשֵׁנוּת הַסִּי־יָן,
וְהוּא בְּנַפְשׁוֹ שָׁלֵו, לִמְקוֹמוֹ כָּשֵׁר,
כִּי פָּגוּם שָׁרְשׁוֹ, בַּל יְגַדֵּל אֲבָרִים
כְּמוֹ חֵירוּת־רַעְיוֹן, חִבַּת־אֻמֶּת, לֵב רַהוּם!
הַשָּׁמִים אֶרֶץ מֵצַר, אַךְ סוֹף פְּרִיחָתָם
לֶעָתִיד לָבוֹא. כְּהִשְׁתַּפְּכוּת הַפַּיְטָן:
„אֲבוֹי לַבֵּיצָה שֶׁקְּלִפָּתָהּ לֹא יִבָּקַע
אֶפְרֹחַ, וְהָעִירוּ קִינָה לַזַּחַל
שֶׁכַּנְפֵי־פַּרְפָּר לֹא יַכְאִיבוּ אֶת חֻלְיוֹתָיו!"
וּמַה־לָּךְ תִּדְאַג, הוּאוֹ־פֶּן, לְשֵׁן בּוֹגְדָה,
הִתְהַבֵּל עַיִן, עֶרֶל־אֹזֶן, פִּיק־בֶּרֶךְ?
וְהֵם כַּשֶּׂרֶר הַמִּצְטַמֵּק בְּמוֹ רֶחֶם,
וְתַחְתָּם יִשְׂגּוּ חוּשִׁים — זְרוֹעוֹת — חֲדָשִׁים
לְחַבֵּק עוֹלָם חָדָשׁ, עַד בּוֹא תּוֹר־קָמְלָם
גַּם הֵם, לְבַשֵּׂר לַנְּשָׁמָה דְּבַר־צֵאתָהּ
לְמֶרְחָב יוֹתֵר רָחָב, עֶלְיוֹן מֵעַל עֶלְיוֹן.

הַנַּעַר קִמֵּט מִצְחוֹ, הֵגִיד לְסַתּוֹתָיו:

אָנֹכִי הִתְנַדַּבְתִּי בִּצְבָא־הַמַּלְכָּה
לְבָעֵר זָרִים מִמַּמְלֶכֶת־הַשְּׁחָקִים.
בְּמַקְלוֹת מְכַשְּׁפִים יָצָאנוּ רָמוֹת
מוּל חֵיל הָאַנְגְלִי. הֵמָּה, בִּלְתִּי חַתִּים,
מִפִּיּוֹת רוֹבִים פָּצְחוּ אֵשׁ, וּכְשָׁפֵינוּ
כָּזָבוּ. אָז, בְּעָמְדִי בֵּין אַחַי הַנּוֹפְלִים,
אוֹר לִי: הָאַנְגְלִים גַּם לָמוֹ מַקֵּל־קְסָמִים —

שָׁתִי וָעֵרֶב; אַךְ רֹאשׁ בִּטְחוֹנָם יָשִׁימוּ
בְּבַרְזֶל יוֹרֵק תֹּפֶת. וּבוֹ בָּרֶגַע
טִאטֵאתִי מִנִּי לִבִּי כְּשָׁפִים וְשֵׁדִים,
דְּרָקוֹנִים, רוּחוֹת וֶאֱלֹהוֹת, עַד כַּלֵּה.
וְעַכְשָׁו, טִין־פַּי־פּוּ, נְעִימִים דְּבָרֶיךָ,
אַךְ רֵיחַ כְּמָרִים וּמְכַשְּׁפִים יַבְאִישֵׁם,
וְאֶאְטֹם חָטְמִי לָמוֹ עַד תָּבִיא מוֹפֵת!

הָאִכָּר גַּם הוּא נִפְנֵף עַפְעַפָּיו:

אֲחַזֶּק־נָא הַפַּעַם בִּידֵי אָחִינוּ,
וְאִם יְרָחָיו מִסְפָּר. בְּסֶן־פְּרֶן־צִיס־קוֹ
לִי — בֵּן, רְפוּאָה יִלְמַד וּכְבָסִים יְכַבֵּס.
וְהוּא לִי כּוֹתֵב: „בְּנֵי אַמֶרִיקָה אֵלֶּה
כֹּה יַעֲנוּ לְפֶה מְמַלֵּל נִפְלָאוֹת:
אָנֹכִי מִמִּיזוּרִי, הַרְאֵנִי דָּבָר בָּרוּר!"

טִין־פַּי־פּוּ יָשֵׁב רַגְלָיו לַהֲנָאָתוֹ,
וְהֵקֵר דִּבְשׁוֹ:

דָּבָר בָּרוּר לֹא אֵדַע,
אַךְ מִשְׁעָן לְגִשּׁוּשַׁי בְּכַפִּי. נָבִיא
וְאִישׁ־חֲלוֹמוֹת יֵשׁ יְפַעְנְחוּ עֲתִידוֹת,
כְּלִ י ן אֲשֶׁר הִתְעַלֵּף, וּבְקוּמוֹ סִפֵּר
כִּי חָזָה וְהִנֵּה אַפִּרְיוֹן הַשְּׂרָרָה —
גַּל שְׁבָבִים, וְרֹאשׁ גִּבְעַת קִינְג — מִישׁוֹר.
יוֹמַיִם אַחֲרֵי דַבְּרוֹ בָּא הָרַעַשׁ, הָפַךְ

אַפִּרְיוֹן אָדֹם שֶׁלַּשְּׁרָרָה, וְיָשֵׁר
רֹאשׁ גִּבְעַת קֶ נְ גְ (וְלֹא קִ י נְ גְ, כִּדְבַר הֶחָזוֹן);
אוֹ כְּ ו וּ, שֶׁחֲלוֹמוֹ הֶרְאָה לוֹ אוֹצָר
מְטֻגָּן בְּמַרְחֶשֶׁת (וְהוּא אִישׁ עָנִי),
וַתִּקֵּן חֶבְרַת־פֶּחָם שָׂדֵהוּ טְרָשִׁים.
יֵשׁ חוֹלֵם לְשֶׁעָבַר, כְּמוֹ קוּ הַסַּבָּל,
שֶׁתֵּאֵר אַרְמוֹן־קוֹפִים בְּגִנַּת מֶלֶךְ.
אֲנִי בְּבַקְּרִי קִרְיַת נֶנְגְ, תַּרְתִּי תְּמוּנוֹת
שֶׁהִתְוָה קִי־פוּנְגְ צַיַּר שׁוּן. נָחוּ עֵינַי
עַל אַרְמוֹן־קוֹפִים מִימוֹת מַלְכוּת בֵּית טְשַׁאוּ
הַשּׁוֹנֶה (חוּץ מְזוּטוֹת) תְּמוּנַת חֲלוֹם קוּ.
כָּל אֵלֶּה נִמְשְׁלוּ כְּיֶלֶד, שֶׁגָּדַל
בְּבִקְעָתֵנוּ וְלֹא הִבִּיט זוּלָתָהּ.
וַיְהִי בְּטַפְּסוֹ פַּעַם עַל עֵץ רָם, נִגְלָה
לוֹ פִּתְאוֹם מַה מֵּעֵבֶר לַגְּבָעוֹת. רָאָה,
וְלֹא בִּבְהִירוּת; תֵּאֵר, וְלֹא בְּדִיּוּק.
עִסְקֵנוּ לֹא רוּם־אֲוִיר וּמֶרְחַק־שְׁדֵמוֹת
כִּי אִם מְרוֹמֵי־דַעַת וְאוֹפֶק־זְמַנִּים.
בִּרְשׁוּתְכֶם אֶטֹּשׁ דַּרְכֵּי לְהַנְעִים סִפּוּר.
בְּטִין־טְשׁוּ־לַה הֶרְאוּנִי זְגוּגִית מֵחַלּוֹן,
וְצֶלֶם חָתוּם בָּהּ, פְּנֵי בְתוּלָה דְגוּלִים.
וְזֶה הַמַּעֲשֶׂה: בַּת נְצִיב טִין־טְשׁוּ־לַה,
אֲצִילִים חָמְדוּ יָפְיָהּ וְשָׁבוּ רֵיקָם.
וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר עַל פְּנֵי בֵּיתָהּ
אִישׁ נָזִיר, נָד מֵהוֹדוּ. גֵּוּוֹ גַּל עֲצָמוֹת,
וְעֵינָיו — בּוֹרוֹת־אֵשׁ. וַיִּתְכַּן אֶת עֵינֶיהָ
(כְּפִיּוֹת־פּוֹלִים צָרוֹת) בְּשִׁבְתָּהּ חַלּוֹן,

וַיֵּדַע אֲשֶׁר אֲהֵבַתְהוּ. וְאוּלָם
אִישׁ קָדוֹשׁ זֶה הַנָּזִיר, וַיֵּט לְדַרְכּוֹ.
עַל יַד הַחַלּוֹן קָבְעָה מוֹשַׁב־תָּמִיד
לְצַפּוֹת שׁוּבוֹ. וַיְהִי כִּי בוֹשׁ, וַתֶּרֶף
תִּקְוָתָהּ, וְחַיֶּיהָ כָּהוּ, כָּבוּ.
מִתַּעֲלוּל שֶׁל אוֹר אוֹ מֵטִיב הַזְּגוּגִית
נִתְרַשְּׁמוּ פְּנֵי הַבְּתוּלָה הַמְּאֻרָכִים
עַל קְטִיפַת דַּלַּת רֹאשָׁהּ, חֲדֵי רִיסֶיהָ
וְדוֹנַג נְחִירֶיהָ, כְּמִשְׁפַּט־שִׁבְתָּהּ
בְּשִׁמְשָׁה לְמַזְכֶּרֶת־עַד. וְיֵשׁ אוֹמְרִים,
הָאַנְגְּלִים יוֹדְעִים לְהַתְקִין מִין אַרְגָּז
הָרוֹשֵׁם דְּיוֹקְנֵי אָדָם עַל קְלָפִים. חִידָה:
מַה בֵּין בָּבוּאָה קְלוּטָה בְּגַלְגַּל־עַיִן
וּבֵין הַצֶּלֶם שֶׁבִּזְגוּגִית אוֹ בָּאַרְגָּז,
שֶׁזּוֹ מֻרְגֶּשֶׁת וְזֶה סָתוּם עַד יָבוֹא
הַמַּבִּיט לַבַּיִת? נֹאמַר: בָּבוּאַת־בָּבוּאָה
מֵעַיִן אֱלֵי מֹחַ הוֹלֶכֶת. אִם כֵּן,
יֵשׁ לָנוּ שְׁתֵּי בָבוּאוֹת בְּמָקוֹם אַחַת;
וּמַה פָּתַרְנוּ? וְכֵן גַּם אִם נָנִיחַ
בָּבוּאָה שְׁלִישִׁית וּרְבִיעִית. עֲדַיִן
רַק צְלָמִים נִתְפֹּשׂ, וְלֹא יְדִיעַת צְלָמִים.
אֵין לָנוּ עֵצָה אֶלָּא לְהַרְבּוֹת צְלָמִים
זֶה מֵעַל זֶה עֲדֵי אֵין סוֹף, וּבָאֵין־סוֹף
לִקְבּוֹעַ הַיְדִיעָה — מָקוֹם אֲשֶׁר שָׁם
הָעוֹלָם כֻּלּוֹ מַרְגִּישׁ וּמַכִּיר עַצְמוֹ...
וַאֲשֶׁר לַזְּמָן — נִיב מֻרְגָּל בְּפִי הַבְּרִיּוֹת:
„הָעֵת חוֹלֶפֶת" אוֹ „הַיָּמִים נֶחְפָּזִים".

אֲנִי, בְּחֶפְצִי לִנְקוֹב תּוֹכוֹ שֶׁל דָּבָר,
עָצַמְתִּי עֵינַי וּמָחִיתִי שַׂרְעַפַּי
לְיַחֵד עַצְמִי עִם הַזְּמָן בְּטֹהַר שִׁטְפּוֹ.
בְּנוֹזְלֵי־זְמָן צָלַלְתִּי, וְהֵם מְהִירִים.
מְהִירִים? מַה זְּמָן יָמֹד, אִם רוּץ אִם זָחֹל?
אָז נוֹדְעָה לִי הֲוָיַת־זְמָן שֶׁבְּקִרְבָּהּ
הַזְּמָן טָשׁ, וְהַזְּמָן הַשֵּׁנִי — שׁוּב עִתִּים
זְרִימָתוֹ תֶּאֱרַךְ כְּגַל עֲלֵי נָהָר,
וְנָהָר בְּמוֹ יָם, וְיָם בְּאוֹקְיָנוֹס,
עַד־עוֹד... שְׁלוּב שְׁנֵי אִי־סוֹפִים יַחַד — מְשֻׁוִּים
כְּנֶגֶד דַּרְגּוֹת דַּעַת בַּנֶּפֶשׁ —
עִלּוּפֵי זְמַנִּים בְּתוֹךְ זְמַנִּים! וְהִנֵּה
פָּרוֹכֶת גּוֹרַל־עוֹלָם עַל רָז רִקְמָתָהּ,
מִמִּינֶג הַיֵּשׁ עַד יֵן הָאַיִן, בִּמְלוֹאָהּ
מְשֻׁרֶשֶׁת וּמֻרְכֶּזֶת בְּשֵׁפֶל־אָדָם!
עַל כֵּן — עֱזוּז וּמְאֹד לְהוּאוֹ־פֶּן סָבָא!
וְהוּא מְשֻׁמֶּשׁ שַׁגִּיא, זֶה הַכּוֹשֵׁל עַכְשָׁו,
וְאִם קוּם יָקוּם — מָדוּד מַעְגָּלוֹ,
וּמַעְגַּל הוּאוֹ־פֶּן מֵעוֹלָם עַד עוֹלָם!...

כְּהָאִיר פִּתְאוֹם בֵּית תֵּיאַטְרוֹן, כֵּן אוֹרוּ
סְבִיבוֹתַי מִמְּאוֹר הַחַשְׁמַל מִמַּעַל,
וּשְׂדֵה־הַצִּיּוּר קָפַץ, קָטַן, הִצְהִיר,
כְּאוֹפֶק נִרְאֶה מִקְנֵי־מִצְפָּה הֲפוּכִים;
וַיְהִי בְיָדַי קָמְקוּם קָטָן וְעָנֹג,
הֶגְלָהוּ יוֹצֵר סִינִי מִזּוּךְ חַרְסִינָה
כַּחַלְחֶלֶת כְּשַׁד־בְּתוּלָה וּכְמוֹתוֹ קְרִירָה.

אברהם קריבורוצ׳קה

אֵלֶיךָ לְמֵרָחוֹק

הוֹ בֵן, הוֹ נִין!

אֵלֶיךָ לְמֵרָחוֹק בְּאֹרַח מֶנִּי סָמוּי,

כְּצִפּוֹר מֵעֵבֶר לֶהָרִים, לְיַמִּים,

טָס חֲסָדַי מִבֹּקֶר

וְהֹלֶם לְבָבִי מִמַּעֲמַקֵּי הַלֵּילוֹת.

יוֹם יוֹם מִימוֹתַי בָּעֲמָקָה מִשָּׁעוֹת

אֲאַהִילָה עַל עֵינַי מִנֹּכַח,

וְהִפְלִיגָה מִזֶּה אֱלֵי יָמִים לֹא בָאוּ,

טְעוּנַת הָגוּתַי הַחֲרִישִׁית,

חֶרֶשׁ מֵהֲגוֹת וְחֶרֶשׁ מִנִּי חֶרֶשׁ,

כְּפַעֲמֵי הַזְּמָן בְּגָלְשָׁן, —

אֵלֶיךָ.

אֶל נוֹפְךָ הַנֶּעֱלָם

מִתּוֹךְ הָעֲרָפִלִּים

רָצִים יָמַי בְּלִי נֹפֶשׁ,

יוֹם מֵעֵבֶר יוֹם,

לְמַעַן יָבִיאוּ תְשׁוּרַת הַפְּלָאוֹת

מֵעִמִּי עָדֶיךָ בְּרִנָּה,

אָז יְסֹבּוּ בְּדֶמַע
וְגָזוּ.

לְךָ תָּרַמְתִּי בִּשְׁסַ"ה כֵּלִים
אֶת דָּמִי הַמְשֻׁמָּר
כְּיַיִן הַטּוֹב, כְּיַיִן הָאָז,
וְכָל שֹׂרֶף בּוֹ מְזֻקָּק
וְכָל אֲגֶל סְגֻלָּה
שָׁמַרְתִּי בְּלִי פְּחָת לְמַעַנְךָ.
וְאַתָּה שָׂא כּוֹסְךָ בְּיֹקֶר
לַאֲשֶׁר יִשָּׂאֵהוּ אַחֲרֶיךָ,
כִּי הִיא הַמְּנָת בִּמְתִיקוּתָהּ וּבְעִצְבוֹנָהּ
לְמִדּוֹר וְעַד דּוֹר.

אַךְ בְּנִי, בְּנִי, רְאֵה,
לֹא הִנְחַלְתִּיךָ צֵל קוֹרַת מִבְטַחִים
וַהֲדֹם לְמוֹ רַגְלֶיךָ לֹא כוֹנַנְתִּי,
וְהַמִּצְעָד הָאֵיתָן הֻשָּׁה מֶנִּי וּמֵאֲבוֹתַי,
וְרוּחוֹת מְצֻוּיוֹת מֵאַרְבַּע הָרוּחוֹת,
וְנוֹפִי הַנִּשָּׂא עוֹמֵד נָשׁוּל,
וְגִזְעִי לֹא שֹׁרַשׁ בָּאֲדָמוֹת, —
וְאוֹי לִי וָאוֹי,
אִם תִּתֵּן גַּם אַתָּה
צִלֵּה הֶפְקֵר לִפְנֵי רוּחוֹת.

שְׁמָעֵנִי, בֵּן, שְׁמָעֵנִי, נִין!
רֵשׁ מֶנִּי אֲשֶׁר תִּירָשׁ
עִם דָּמִי וּשְׁמִי,

אֶפֶס זָרָה מִמְּךָ, זָרָה
אֶת סְפִיחֵי גוֹרָלִי,
וְאַל תְּשַׁלַּח רַגְלֶיךָ בְּעִקְבוֹת רַגְלַי
הַזְּרוּיִים בְּלֹא זְרִיעָה עַל לֹא נִיר,
וְאַל תְּקָרֵב אֵלַי כִּמְטַחֲוֵי כֹסֶף,
וְאַל תַּשְׁלִיךְ עֹגֶן בִּימוֹתַי בְּיוֹם סַעַר,
וְאַל יִפְגֹּשׁ כּוֹכָבְךָ בְּכוֹכָבִי
בְּגַלְגַּלֵּי הַמַּזָּלוֹת
סֶלָה.

תְּנֵנִי נָא אַחֲרוֹן בְּאָרְחִי הֱיוֹת,
וְאַתְּ֒ה כְבשׁ וְאַתָּה פְּתָח,
וְהָיָה מִצְעָדְךָ כֶּבֶד שָׁרָשִׁים בָּאָרֶץ
וְיִתֵּן לְךָ יוֹם מַתַּן אַדִּירִים
מִזִּמְרַת אֶרֶץ וּמֵהֵדֵי מֶרְחָב,
וְיַשְׁקְךָ לֵיל מִסֵּפֶל הַמְּנוּחוֹת,
אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתִּי אָנֹכִי
וַאֲשֶׁר לֹא אֵדָעָה.

וְהָיָה בִּנְפֹל עֵינְךָ עַל תִּלַּי,
וּבַעֲלוֹת חֲזוֹן גָּדַי לְפָנֶיךָ,
וְתָהִיתָ תְּהִיָּה עֲמֻקָּה וְאָמַרְתָּ:
דּוֹרוֹת־לֹא־דוֹרוֹת אֵלֶּה מֵאַחֲרַי,
שֶׁחָרְדוּ כְּעָלִים מִכָּל סָפֵק סְתָו
וְבִקֵּשׁ מֵרוּחַ אֶל רוּחַ סֹעֲרוּ —
הֲיֵאָמֵן, כִּי הֵמָּה לְפָנִים
בְּשַׁלְשַׁלְתִּי הָאֵיתָנָה הִשְׁתַּלְשְׁלוּ?!

הָאֶצְבַּע

לֵיל אֹפֶל. הַסְּפִינָה נֶהְפֶּכֶת לַעֲבָרִים.
חַתְחַתִּים וְהָרִים וְאַיֵּה מַסְלוּלָהּ?
הִיא עוֹלָה עַל גִּבְעָה, וְתוֹךְ כְּדֵי עֲלִיָּה
תֵּעָלֵם הַגִּבְעָה וּמְפַהֲקָה מְצוּלָה.

לֵיל אֹפֶל. אַךְ שַׁחַק זָרוּעַ כּוֹכָבִים;
וְתֹרֶן הַסְּפִינָה, כְּאֶצְבַּע מוּשְׁטָה,
בֵּין טוּרֵי הַכְּתָב הַזּוֹרֵחַ יָנוּעַ,
וִיחַפֵּשׂ שָׁם רֶמֶז לְנָתִיב מִלְּמַטָּה...

סְטְרוֹמְבּוֹלִי עָשֵׁן

פִּירָמִידָה שְׁחוֹרַת דְּפָנוֹת
מִן הַיָּם קוֹמָתָהּ תָּרִים. –
אֵיזֶה פַּרְעֹה אִוָּה לָנוּם
בֵּין הַגַּלִּים הַנִּסְעָרִים?

וּמִמַּעַל לָהּ נֶשֶׁר סַקְרָן,
צְחוֹר־כָּנָף תַּחַת שַׁחַק כָּחֹל,
תָּקַע רֹאשׁוֹ אֶל תּוֹךְ לוֹעָהּ
וּלְהוֹצִיאוֹ אֵינוֹ יָכוֹל...

לַשָּׁוְא

כָּל הַלֵּיל עַל שְׁחוֹר גַּלִּים הִשְׂתָּרֵעַ
דֶּרֶךְ שֹׁהַם וָדַר;
רְחַב־רָהָב הוּא שָׁמָּה בָאֹפֶק,
וְקָרֵב הָלֹךְ וָצַר.

בֶּטַח אֵי־מִי עַל נָתִיב זֶה יָבוֹא,
בֶּטַח יֵרֵד מֵרוֹם
מִבֵּי אָהֳלֵי הַסַּהַר הַחִוְּרִים,
מִבֵּי שְׂדוֹת הַחֲלוֹם.

כָּל הַלַּיְלָה חִכִּיתִי. גַּל לָחַשׁ,
וּבְכָל מְרוֹמֵי הַיְקוּם
כְּהִתְפַּלְּאוּת כְּחַלְחַלָּה בְהִירָה...
אַךְ לֹא נִגְלָה מְאוּם.

לָהַט דֶּרֶךְ הַזָּהָב בַּלַּיְלָה,
לָהַט לָהַט לַשָּׁוְא;
אוּלַי חִכָּה אֵי־מִי שָׁם בָּאֹפֶק
כִּי אָבוֹא אָנֹכִי אֵלָיו...

בְּאֶמְצַע הַבְּלִימָה

בַּמְּרַקְלִין הַגָּדוֹל מְלֵא בְּרַק הַמִּבְרָשׁוֹת
תְּזַמֵּרֶת עֲנָקִית מְנַגְּנָה;
וּבְמָחוֹל רַב־גִּיל בְּנוֹת כָּל אֻמָּה וְלָשׁוֹן
בִּזְרוֹעוֹת הַגְּבָרִים תְּנַהֲגְנָה.

עָלִיתִי אֶל חֶשְׁכַּת הַלֵּיל. עַל רֹאשׁ תֹּרֶן
תִּתְנוֹפֵף עֲשָׁשִׁית מַאְדִּימָה.
מִסָּבִיב אַךְ בְּלִימָה אֲפֵלָה, וַאֲנוּ
מְרַקְּדִים בְּאֶמְצַע הַבְּלִימָה...

אֲפֵלָה כֹּה עָבָה. מְאוּמָה לֹא אֶרְאֶה.
אַךְ אֶשְׁמַע אֶת נַהֲרַת אוֹקְיָנוֹס.
מִי יָדַע אִם לֹא חִישׁ קַל יִפְתַּח שְׁחוֹר־לוֹעוֹ
וִיגַלֶּה אֶת שִׁנָּיו הַלְּבָנוֹת...

יצחק זילברשלאג

שִׁירֵי נַעֲרָה

א

שֵׂיבָה תֹּאמַר: „עוֹלָם תְּכַן
בְּמַחֲשָׁבָה;
אַף הַלְּבָה הַמַּאְדִימָה
תִּישַׁקֵל כָּבָה״.

יַלְדָּה אֲנִי בְּבִכּוּרֵי
אַהֲבָתָהּ;
מַה־לִּי וְלָהּ לִילִית נוֹגָה
בְּחָרְבָּתָהּ?

ב

אַתָּה יוֹצֵר בְּלֵילוֹת חֶסֶד
אַרְצוֹת פֶּלֶא מְדַמְּיךָ;
אוֹתִי אַתָּה יוֹצֵר יוֹם־יוֹם,
שָׁעָה שָׁעָה, רֶגַע רָגַע.
אַתָּה מַבִּיט: הִנְנִי פּוֹרַחַת
כְּפֶרַח שָׁטוּף רִבְבוֹת שְׁמָשׁוֹת.
אַתָּה מַבִּיט: הִנְנִי רוֹקֶדֶת
בֵּין כּוֹכָבִים כְּסַהֲרוּרִית.
אַתָּה מַבִּיט: לִבִּי רוֹטֵט.
אוֹר מֶבָּטְךָ דּוֹלֵק בְּלִבִּי –
אֵי הַדֶּרֶךְ אֵלַי כְּרוּבִים?

ג

כּוֹרַת־פָּז אָנִי,
בְּמִכְרֵה לִבְּךָ, דּוֹדִי,
כּוֹרַת־פָּז אָנִי.

זוֹרַת־פָּז אָנִי,
עַל שְׁבִילֵי עוֹלָם, דּוֹדִי,
זוֹרַת־פָּז אָנִי.

מַה־טּוֹב, כִּי יֵשׁ לִי דּוֹד,
וּפִזּוֹ רַב מְמַנּוֹת,
מַה־טּוֹב, כִּי יֵשׁ לִי דּוֹד.

ד

לוּ יַעַר הָיִיתִי,
אָז פְּרָחִים זָרִיתִי
לְרִבְבוֹת סְבִיבֶיךָ.

לוּ נַעַר הָיִיתִי,
אָז רֵיחִי רִוִּיתִי
כָּל תָּא בְּגוּפֶךָ.

אָז קֹלַת שִׁירְךָ
כְּגִיל־בְּלִי־מְצָרִים,
כְּזִמְרַת צִפֳּרִים.

תרגומים

פָּרִינָטָא *)

(מזמור י׳)

א בֵּין הַחוֹמָה וַאֲרוֹנוֹת הַנֹּהַ
פָּנָה מוֹרִי לָלֶכֶת בְּמִשְׁעוֹל,
וְאַחֲרָיו אָנִי. „מוּסָר גָּבוֹהַ,

ד׳ „הַנּוֹהֲלֵנִי בֵּין לוּלֵי שְׁאוֹל
לְמַטָּרָה נִשְׂגֶּבֶת גַּם נִסְתֶּרֶת“,
אָמַרְתִּי לוֹ, „הַרְשֵׁנִי־נָא לִשְׁאוֹל:

ז׳ „הַאִם מֻתָּר לִרְאוֹת גַּם לְדַבֵּר אֶת־
הַנִּקְבָּרִים? פָּתוּחַ כָּל אָרוֹן
וְכָל אֲפֵר מוּרָם, וְאֵין מִשְׁמֶרֶת;

---

*) המזמור הזה, לדעת המפרשים, אפיני הוא ליחסו ה„שניותי“ של דנטה אל שאלות המוסר והדת. בתור תלמידה הנאמן של הכנסיה הרומאית, דן המשורר את פָּרִינָטָא לתפת עם שאר הכופרים; ואולם בלבו מעריץ הוא את הלוחם האדיר ומדבר לו בנמוסי כבוד והכנעה. במקור אומר פרינטא לדנטה «אתה», דנטה לפרינטא—«אתם».

פרינטא מבית אוברטי מת בשנת 1264. היה מנגידי פלורנציה, שונא נמרץ של מפלגת הגֶּולפים (שהיא גם מפלגת דנטה). היה ממעריצי אפיקורוס ולא האמין בעולם הבא.

א. „החומה“ היא חומת „קרת השטן“ המכילה את החוגים ו׳—ט׳ של תפת. דנטה ווירגיליוס זה־עתה נכנסו בה; נמצאים בחוג הששי, הוא מקום־עונש לכופרים — כל כופר בארונו המלובן באש.

י. „יִסָּגְרוּ בַּיּוֹם הָאַחֲרוֹן,
עֵת כָּל אָרוּר מִיהוֹשָׁפָט לְמַטָּה
יָבִיא גוּפוֹ", עָנָה לִי הַגָּאוֹן.

יג. „וְאֵת אֲשֶׁר חוֹזוֹת עֵינֵינוּ עַתָּה –
הֵם כַּת אֶפִּיקוּרוֹס, הוּא הַדּוֹרֵשׁ:
„מוֹת כִּי תָמוּת – בְּגוּף וָנֶפֶשׁ מֵתָ".

טז. „אַךְ תִּתְמַלֶּאנָה פֹּה, בְּעִיר הָאֵשׁ,
גַּם הַבַּקָּשָׁה אֲשֶׁר בִּקַּשְׁתָּ מֶנִּי –
גַּם זֹה שֶׁלֹּא הֵעַזְתָּ לְבַקֵּשׁ".

יט. עָנִיתִי לוֹ: רַבִּי הַטּוֹב, אֵינֶנִּי
מַסְתִּיר לִבִּי. – נִשְׁמַרְתִּי מֵהַרְבּוֹת
מִשְּׁאֲלוֹתַי: צֻוְּךָ זוֹכֵר הִנְנִי".

כב. „אִישׁ חַי, נוֹאֵם בֵּין לַחַשׁ הַלַּבּוֹת,
שְׂפַת עִירִי – שְׂפַת הַיֹּפִי, – שָׂא־נָא
פָּנֶיךָ לִי, וְכַאן הוֹאֵל לְשְׁבּוֹת.

כה. „כִּי גַם אַתָּה יְלִיד בִּירַת טוֹסְקָנָה,
הִיא חֶמְדָּתִי בְּאֹשֶׁר וְצָרָה –
אַף אִם עָלַי בְּצֶדֶק הִתְאוֹנְנָה".

י—יג. ענושי־תפת אינם לעת־עתה אלא נשמות בלי־גוף, צורתם רק תֵּרָאֶה ולא תְמֻשַּׁשׁ. ביום־הדין ישובו לעמק־יהושפט ללבוש את גופותיהם (ולכן פתוחים הארונות). אחרי המשפט האחרון ישובו הנה בצורת בשר־ודם, ואז יִסָּגרו הארונות לנצח.

יח. „בקשה שלא העזת לבקש": ביחוד רוצה דנטה לדבר עם פרינטא. וכן רמ׳ לוירגיליוס במזמור ו׳.

כא. „צֻוְּךָ זוכר הנני": ר׳ נזיפתו של וירגיליוס במזמור ג׳, ע"ה—ע"ז.

כב. „שפת עירי—שפת היפי": עד היום מדבר כל אחד מגלילי איטליה בלשונו המקומית; לשון טוסקנה נחשבת לצחה מכלן, ודנטה בגאוניותו עשה אותה לשפה הלאֻמית.

כח. כְּזֹאת פִּתְאֹם קוֹל רָם אֵלַי קָרָא
מִתּוֹךְ אָרוֹן בּוֹעֵר; נַפְשִׁי הָמָתָה,
דָּבַקְתִּי אֶל רַבִּי, אָחוּז מוֹרָא,

לא. וְהוּא אָמַר: „מַדּוּעַ כֹּה תָמָהְתָּ?
הַבֵּט וּרְאֵה אֶת הַגָּדוֹל הַזֶּה
עַד חֲלָצָיו: הֲרֵיהוּ פָּרִינָטָא".

לד. סָקַרְתִּי בוֹ: עָמַד מַבְלִיט חָזֶה,
זְקוּף הָרֹאשׁ וְיַשַּׁר הַכְּתֵפַיִם,
כְּמוֹ שְׁאֹל וָעֹנֶשׁ מְבַזֶּה.

לז. וּמַנְהִיגַי אֲלֵיהוּ בְּיָדַיִם
הַזְרִיזוֹת דָּחֲנִי מִמְּקוֹמִי.
לוֹחֵשׁ: „דַּבֵּר עָנָיו וְשַׁח־עֵינַיִם".

מ. נִגַּשְׁתִּי הוּא, כְּמוֹ מִתּוֹךְ דֻּמִּי
שֶׁל בּוּז, הִבִּיט אֶל הָעוֹמֵד מִתַּחַת
לַאֲרוֹנוֹ, וַיֹּאמֶר־לִי: „בֶּן־מִי?"

מג. בְּלֵב תָּמִים גִּלִּיתִי לוֹ מִשְׁפַּחַת
אֲבוֹת בֵּיתִי. גַּבּוֹת עֵינָיו הֵרִים,
כְּמִתְאַמֵּץ לִזְכּוֹר אֶת הַנִּשְׁכָּחַת.

מו. בְּסוֹף צָמַר: „צָרִים הָיוּ, צָרִים
גַּם לִי גַּם לְבֵיתִי, וּפַעֲמַיִם
אֶת מֶמְשַׁלְתָּם שָׁבַרְתִּי עַד־רַחְרִים".

מט. „בֵּיתִי גָּלָה — וָשָׁב אַחַת וּשְׁתַּיִם",
עָנִיתִי לוֹ. „בֵּיתוֹ שֶׁל מַר הַגָּלָה —
וְגַם נִשְׁאַר מִחוּץ לַדְּלָתָיִם".

נ—נא. בפעם השנית שבו הגוולפים לפלורנציה כשנתים אחרי מותו של פרינטא, ומזמן מסעו של דנטא עוד היו מושלים בעיר ובמחוז.

נב. לְפֶתַע ראש מִגֹּב אַחֵר עָלָה
עַד הַסַּנְטֵר. אוּלַי שׁוֹכֵן הַקֶּבֶר
נִסָּה לָקוּם עַל בֶּרֶךְ כְּפוּלָה.

נה. סְבִיבוֹתַי סָקַר לְמוּל כָּל עֵבֶר,
כְּמוֹ קִוָּה לִמְצוֹא בַחֲשֵׁכָה
פַּרְצוּף אַחֵר; אוּלָם נִכְזַב הַסֵּבֶר.

נח. קָרָא: „אִם חַי, בְּשֶׂגֶב רוּחֲךָ,
עָבַרְתָּ סַף שֶׁבּוֹ לֹא הֶאֱמַנְתִּי,
בְּנִי לָמָּה אֵינֶנּוּ?" וּבָכָה.

סא. „לֹא בִרְצוֹנִי נְתִיב רַגְלַי כּוֹנַנְתִּי:
זֶה מַנְהִיגִי — רִמּוֹן שֶׁשְּׂרָפוֹ
הָיָה שָׂנוּא לְגְוִידוֹ קָוַלְקַנְטִי".

סד. אָמַרְתִּי לוֹ. (גַּם אֹפֶן סִגּוּפוֹ,
גַּם דְּבָרָיו כְּבָר גִּלּוּ לִי, מִי הוּא,
וּמְפוֹרָטוֹת עָנִיתִי לוֹ אֵפוֹא).

סז. הוּא דִּידֵּף פִּרְאֹם — וַיַּעַל נִיהוּ:
„הָיָה שָׂנוּא" אָמַרְתָּ לִי: הֲמֵת?
הַכְבָר חָשְׁכוּ שָׁמַיִם לֹא יַגִּיהוּ?"

ע. אֵחַרְתִּי לְהָשִׁיב לוֹ, מִתְחַבֵּט
בְּאִי־דַעְתּוֹ; אוּלָם הֵבִין אַחֶרֶת —
וְנָפוֹל נָפַל בָּאֵשׁ, וּבִלְתִּי־יֵצֵאת.

נב ולהלן. „ראש מגוב אחר": הוא קָוַלְקַנטי, ממפלגתו של פרינטא וכופר כמוהו. גוידו בנו, משורר ופילוסוף ידוע, היה ידידו החביב של דנטה. האב, בהכירו את האורח החי, מתפלא על אשר לא בא אתו גם גוידו, היות וגם הוא בעל „שגב־הרוח" כדנטה.

סב—סג. „רמון ששרפו היה שנוא לגוידו": גוידו היה מבכר את הספרות היונית על ספרות רומא, וביחוד מזלזל היה בוירגיליוס.

ע—עב. „מתחבט באי־דעתו": בזמן ההוא עוד היה גוידו בחיים. דנטה מתחיל להתפלא על דרי־תפת, שהם רואים את הנולד ואת ההוה לא ידעו. את פתרון „החידה" הזאת ישאל להלן מפרינטא (ר' צ"ד—צ"ט).

עג. אַךְ נִרְאשׁוֹן — הָרוּחַ הַנֶּאְדֶּרֶת
בַּל יַכְנִיעֶנָּה תֹּפֶת לְעוֹלָם —
לֹא נָע, לֹא זָע, לֹא זָז כְּרֹתַב זֶרֶת

עו. וְכֹה הַמְשִׁיךְ: „יֵמַר לִי גּוֹרָלָם,
אִם עוֹד לִמְשׁוֹל לֹא שָׁבוּ הָאַרְמוֹנָה—
מִזֶּה הָאֵשׁ יֵמַר לִי, וְאוּלָם —

עט. „בְּטֶרֶם עוֹד נִי פַּעַם פֶּרְסֵפוֹנָה,
מוֹשֶׁלֶת כַּאן, אֶת זִיו עֵינָהּ תָּמִיר,
עַל מְאוֹתַי תֵּדַע, כִּי בוֹא תָבוֹאנָה,

פב. „אֲבָל (כֵּן שׁוּב תָּשׁוּב לְאוֹר וָנִיר!)
הַגֵּד: לָמָּה עַם זֶה שֶׁכִּבְּדַנִי
כֹּה עַל בֵּיתִי גְּזֵרֵי דִינוֹ יַחְמִיר?"

עָנִיתִי: „מַר שׁוֹכֵחַ, מְדַמֵּנִי,
אֶת אַרְבִּיָּה: דָּמָהּ צוֹעֵק עַל לֵב
הַנּוֹעָדִים בִּכְנֶסֶת סַן־גִ׳וֹבַנִּי".

הֵנִיף רֹאשׁוֹ, וַיֹּאמֶר לִי, עָצֵב:
„לֹא לְבַדִּי עָשִׂיתִי זֹאת: שִׁבְטֵנוּ
בְּקֹשִׁי עָרְפּוֹ צִמְּדַנִי לָאוֹיֵב.

עו. „וכה המשיך": פרינסא עונה על תשובתו האחרונה של דנסה (מ״ט—נ״א).

עט—פא. פֶּרְסֵפוֹנָה היא, במיתולוגיה היונית, אשת האדס מלך עולם־המתים, ולפי מסורת אחרת גם אלילת הירח: המשים תמורות הלבנה הן ארבע שנים וחדשים שנים: שנת מסעו של דנסה היא 1300, ובאביב של 1304 שוב כבשו הגיבלינים את פלורנציה.

פד. „יהמיר". את בית אוברטי שנאו ופחדו הגיבלינים ביותר, את ארמנותיהם החריבו, וגם בתפלות־פומבי היו מקללים את שמם.

פו. „ארביה": בהרי שעל גדותיו עשה פרינטא קטל נורא בצבא הגולפי.

פז. בבית כנסת סאן־ג׳ובני היו מתאספים אזרחי פלורנציה לדון על עניני הממשלה.

צא· „אַךְ, עֵת הִסְכִּימוּ כֹּל לָתֵת עִירֵנוּ
פְלוֹרֶנְצִיָּה לָאֵשׁ· לְס ף סְדֹם,
אָז לְבַדִּי קָרָאתִי: לֹא תִתֵּנוּ!"

צד· „כִּי (כֵּן זַרְעוֹ יָנוּחַ בְּשָׁלוֹם!) —
יִפְתֹּר חִידָה", בִּקַּשְׁתִּי — „שֶׁהִטְרִידָה
אֶת בִּינָתִי מֵאָז גִּשְׁתִּי הֲלֹם·

צז. „אוֹר מֻבְטָחְכֶם חוֹדֵר אָמְנָם עֲתִידָה,
אַךְ כָּל הֹוֶה לְעֵינֵיכֶם טָמִיר;
הַאִם יַד אֵל צָעִיף עָלָיו הוֹרִידָה?"

ק· „כִּרְפֵה־רְאוּת", עָנָה אוֹתוֹ אַדִּיר. —
„יִרְאֶה צוּרָה שֶׁמֵּרָחוֹק תּוֹפִיעַ:
כַּךְ, לֹא יוֹתֵר, גַּם לָנוּ אוֹר מֵאִיר·

קג· „אֶת הַקָּרוֹב עָנָן קוֹדֵר מַטְבִּיעַ;
מִמַּעֲשֵׂי יוֹם זֶה, אוֹ יוֹם עָבַר,
פֹּה לֹא נֵדַע מְאוּם· אִם אֵין מוֹדִיעַ·

קו· „בְּיוֹם הַדִּין, עַל־כֵּן, שָׁחוֹר תִּשְׁחַר
פֹּה כָּל בִּינָה, וְלֵיל אֵין־סוֹף יִבְלַע לָהּ
בְּהִסָּגֵר לָעַד דַּלְתֵי מָחָר"·

קט· אָז מִתְחָרֵט אָמַרְתִּי: נָא הוֹדַע לָהּ
לְנֶפֶשׁ זֹה, שֶׁנֶּעֶלְמָה בְגַיְא,
כִּי חַי הַבֵּן — עוֹדֶנּוּ שָׁם, לְמָעְלָה·

צא. „הסכימו כל": בימי גלותו מפלורנציה השתתף פרינטא באספת הגיבלינים באמפולי, שבה החלט פה־אחד להחריב את העיר תכלית חרבן, ורק הוא מנע אותם מלהוציא את רצונם לפועל.

צה. „יפתור חידה": ר' הערה לחרוזים ע—עא.

קז—קח. יום הדין האחרון הוא קצו של עולם, ואין „עתיד" אחריו.

קיב. „וְאִם עַכֵּב עִכַּבְתִּי מַעֲנִי,
אֵין זֹאת כִּי אִם תְּמַהּ מִתִּי תְּמוּהַּ
לַסּוֹד אֲשֶׁר פָּתַר לִי אֲדוֹנִי".

קטו. אוּלָם מוֹרִי כְּבָר קָרָא לִי: „בּוֹאָה!"
לִפְנֵי לֶכְתִּי שָׁאַלְתִּי, מְמַהֵר,
מִי שְׁכֵנָיו. וַיַּעַן לִי הַשּׁוּעַ:

קיח. „פֹּה אָטַוְיָן, הַכֹּמֶר הַכּוֹפֵר,
וּפְרֶדֶרִיק: זֶה דַי, בִּשְׁאָר הַחֶבֶר
מַה לִּי גַם לָךְ? הֵם אֶלֶף וְיוֹתֵר"

קכא. גָּמַר, וְאַט צָנַח בְּאֵשׁ הַקֶּבֶר;
וְשַׁבְתִּי, גַּם שָׁקַלְתִּי בְקִרְבִּי
אֶת דִּבּוּרוֹ הַמְנַבֵּא לִי שֶׁבֶר.

קכד. מוֹרִי הָלַךְ; אוּלָם הֵבִין עָצְבִּי
וַיֹּאמֶר לִי: „הֲמַר הָיָה גָבִיעַ
שָׁתִיתָ פֹּה?" גִּלִּיתִי לוֹ לִבִּי.

קכז. „אֶת נְבוּאַת הָאֵיד, שֶׁזֶּה הִבִּיעַ,
צְבֹר בַּלֵּב כְּהוֹן בְּמַחֲבוֹא",
אָמַר: „אוּלָם" — (פֹּה יָד אֶל־עָל הִגְבִּיהַּ) —

קל. „רַק עֵת לִמְעוֹן עַלְמַת הָאוֹר תָּבוֹא,
זוֹ בִמְגִלּוֹת עָתִיד נִתַּן לִקְרֹא לָהּ,
אֶת דַּרְכְּךָ תֵּדַע עַד סוֹף־קִצּוֹ".

קיח—קיט. אוֹטָוְיָנוֹ אוּבַּאלְדִינִי, אם כי אחד מחשמני הכנסיה (קרדינל), הצטין בדעותיו החפשיות. פרידריך השני, נכדו של ברברוסא, אף כי השתתף במסעי הצלב וגם הכתר למלך בירושלים, היה נחשב בימיו לכופר בעקר, ונלחם באפיפיור גריגוריוס התשיעי.

קכא. „המנבא לי שבר": נבא, כי ישובו הגיבלינים לפלורנציה, כלומר, כי יגלה דנטה מעירו ויהיה נע ונד (וכן היה).

קל. „מעון עלמת־האור": גן־עדן, מעון בִּיאַטְרִיצֶ'ה.

קלג. וַנַּעֲזֹב אֶת הַחוֹמָה, וּשְׂמֹאלָה
אֶל תּוֹךְ הָעִיר מוֹרִי נָטָה רַגְלוֹ;
וַנֵּרֶד עוֹד יוֹתֵר עֹמֶק שְׂאֹלָה –

קלו. לְגַיְא, מַרְעִיל מֶרְחָק בְּגָעֳלוֹ.

קלג. „שמאלה": מגמת דרכו של דנטה היא בהפך ללכת השמש או ללכת המחוג על־פני שעון: כתלי תפת לימינו, וברדתו ישמאיל לרדת.

קלו. ה„גיא" הוא אגם־רפש מסריחי מקום־עונש לכופרים מכת אחרת.

מֵטָמֹרְפוֹזוֹת

VI *)

עוֹד אַלְקִתּוֹעָה בַּת מִינְיַס עוֹמֶדֶת בְּמִרְיָהּ, בַּל תִּשְׁמוֹר
מוֹעֲדֵי בַּכְּכוּס, גַּם כַּחֵשׁ תְּכַחֵשׁ, סוֹרֵרָה, כִּי נוֹלַד
בַּכְּכוּס עַל בִּרְכֵּי יֻפִּיטֶר, כָּמוֹהָ כֵּן גַּם אַחְיוֹתֶיהָ
נִאֲצוּ אֵל אַף כִּחֲשׁוּ. — צַוֵּה יְצַוֶּה הַכֹּהֵן:
חַג וַעֲצָרָה! וַעֲזֹב כַּגְּבִירָה כָּאָמָה מְלַאכְתָּהּ, 5
כַּסֵּה הֶחָזֶה בְּעוֹרוֹת, אַף הָסֵר קִשּׁוּרֵי־הַפֵּאָה,
עֲנֹד זֵר רַעֲנָן לָרֹאשׁ, וּבַכַּף — שַׁרְבִיט־קִיסוֹס יְרַקְרַק!
אוֹי לַמַּכְעִיסִים אֱלוֹהַּ, כִּי תִתַּךְ חֲמָתוֹ עֲלֵיהֶם!...
כָּכָה יְצַוֶּה הַכֹּהֵן, וְחָרְדוּ עֲלָמוֹת וּגְבָרוֹת,
כִּישׁוֹר וָפֶלֶךְ תַּעֲזֹבְנָה, בְּטֶרֶם מְלַאכְתָּן נִשְׁלָמָה, 10
תְּפִלָּה לְבַכְּכוּס תִּשֶּׂאנָה. „הוֹי בְּרוֹמִיוּס, לִיאֵיוּס — תִּקְרֶאנָה —
בְּרָקִים חִבְּלוּךָ, יְלוּד־פַּעֲמַיִם וּבֶן־אִמּוֹתַיִם!"
עוֹד תְּזַמֵּרְנָה: „נִסֵּאוּס, תְּיוֹנֵאוּס יְפֵה־הַתַּלְתַּלִּים,
אַתָּה לִינֵאוּס, אֲבִי כָל גֶּפֶן תְּשַׂמַּח לֵב אֱנוֹשׁ,
אַתָּה אָבִינוּ נִקְטֶלִי, אֱלֶלִי וְיַבְּכוּס וְאֵיהַן, — 15
רַבִּים, הוֹי לְבֶר, עוֹד רַבִּים שְׁמוֹתֶיךָ בְּפִי עַמֵּי יָוָן!
רַעֲנַן זִיו־עֲלוּמֶיךָ, לֹא יַחֲלוֹף לֹא יִבּוֹל לָנֶצַח,
נַעַר־עוֹלָמִים, מְאֹד יָפְיָפִיתָ כִּי תַשְׁקִיף מִמְּרוֹמֵי
שְׁחָקִים, אוֹ תָסִיר קַרְנֶיךָ — וְהָיוּ פָנֶיךָ פְּנֵי עַלְמָה.
אַפְסֵי הַמִּזְרָח תַּחְתֶּיךָ הִדְבַּרְתָּ עַד יַרְכְּתֵי הֹדּוּ, 20
שָׁם מֵי הַגַּנְגֶּס יִפְכּוּ וְהִשְׁקוּ חַרְבוֹנֵי אַדְמָתָהּ.

*) ראה „התקופה" III, XII. ש' 12 — ברקים חבלוך — בַּכּכוס נולד מתוך אֵש ברקים, אשר שלח יפיטר באשתו הָהָרה, אם בככוס. אך את העֻבָּר הציל יפיטר ויסתירהו עד הִוָּלדו שנית.

אַתָּה, הַנַּעֲרָץ, יִפַּרְתָּ מְחַלְלֵי שְׁמֶךָ — פֶּנְתֵּאוּס
גַּם אֶת לִיקוּרְגוּס, הָאוֹזֵר קַרְדֹּם־פִּיפִיּוֹת, וְאַפְּךָ
רָמָה בַּיָּם בִּבְנֵי טִירֶנְיָה. תִּרְכַּב עַל שְׁתֵּי חֻלְדּוֹת־יַעַר,
מוֹשְׁכוֹת בְּרֶסֶן־הָרִקְמָה, וּסְבִיבְךָ סָטִירִים וּבַכְּכוֹת, 25
אִתָּם אִישׁ־שֵׂיבָה יִתְנַהֵג בִּכְבֵדוּת, עַל מַקְלוֹ יִשָּׁעֵן,
אוֹ עַל דַּבֶּשֶׁת אֲתוֹנוֹ יִתְנוֹדֵד הֲלוּם הַשִּׁכָּרוֹן.
בַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ, אֱלוֹהַּ, יָרִיעַ קוֹל רִנַּת בַּחוּרִים,
יַחַד עֲלָמוֹת תִּצְהַלְנָה וְתוֹפְפָה יָדָן בְּתֻפִּים,
תִּרְעַם הַחֲצוֹצְרָה, וְחָלִיל אֶרֶךְ־הַגָּרוֹן יְחַלֵּל. 30
„הָאֵר פָּנֶיךָ, אֵל חַנּוּן!" תִּקְרֶאנָה נְשֵׁי הָאִיסְמֵנוּס
וּתְפָאֵרְנָה כִּמְצֻוֶּה אֶת מִזְבְּחֵי אֵלָן בַּקֹּדֶשׁ.

רַק בְּנוֹת מִינַיִס לְבַדָּן הֵפֵרוּ הֶחָג בַּעֲבוֹדָה;
טוֹווֹת אֶת מַטְוֵה הַצֶּמֶר, וְסוֹבֵב הַכִּישׁוֹר בְּיָדָן,
שׁוֹקְדוֹת עַל מַעֲשֵׂה הָאֶרֶג וּמְנַצְּחוֹת עַל נַעֲרוֹתֵיהֶן, 35
נִדְבְּרָה אַחַת מֵהֵנָּה וְשִׁלְּחָה הַחוּט מֵאֶצְבָּעָהּ:
„יִבְחֲרוּ מוֹעֲדֵי־בַדִּים הֲמוֹנֵי הַנָּשִׁים הַפּוֹתוֹת,
נַחְנוּ — מוֹפְתֵנוּ רַק פַּלַּס, הִיא רַבַּת־הַחֶסֶד בָּאֵלִים.
הָבָה בְּדִבְרֵי שְׂפָתַיִם יְגִיעַ כַּפֵּינוּ נָקֵלָּה,
סַפֵּר נְסַפֵּר חֲלִיפוֹת הָאַחַת בְּאָזְנֵי אֲחוֹתָהּ, 40
כָּכָה נְבַלֶּה עִתֵּנוּ וְעָבְרָה עָלֵינוּ בִּנְעִימִים".
נָאוֹתוּ לָהּ אֲחְיוֹתֶיהָ וְאוֹתָהּ תִּדְרֹשְׁנָה כִּי תָחֵל.
רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלִבָּהּ, מַה תִּבְחַר מֵרֹב סִפּוּרֶיהָ:
אִם עַל דֶּרְצֵטִיס בַּת־בָּבֶל, זוֹ סַפֵּר יְסַפְּרוּ עָלֶיהָ
בְּנֵי פְּלֶשְׁתִּינָה, כִּי פְלָאִים נֶהֱפַךְ צֶלֶם תַּבְנִיתָהּ, 45
עָטְפָה אֶת בְּשָׂרָהּ קַשְׂקֶשֶׂת, וּבְנִבְכֵי אֲגַמִּים תִּתְלוֹנֵן;
אוֹ עַל־דְּבַר בִּתָּהּ, דֶּרְצֵטִיס, זוֹ צָמְחוּ לָהּ נוֹצָה וְכָנָף
וּבַעֲלִיּוֹת מִגְדָּלִים שָׁם שָׁכְנָה עַד בֹּא חֲלִיפָתָהּ;
אוֹ עַל בַּת־יָם, אֲשֶׁר קֶסֶם שִׁירֶיהָ וְלַהֲטֵי־עֵשֶׂב:
הָפְכוּ בַחוּרִים לְדָגִים נֶאֱלָמִים, עַד הָיְתָה כְּמוֹהֶם. 50
עוֹד לָהּ גַּם סִפּוּר הָעֵץ, אֲשֶׁר הָיוּ לְבָנִים עֲנָבָיו,

25 — בַּכְּכוֹת — כהנות אֵל בככוס. 38 פַּלַּס — אלילת כל מלאכה, אמנות ומדע.

הָפְכוּ וַיִּהְיוּ שְׁחוֹרִים, אַךְ נָגַע דַּם אָדָם בְּהֵמָּה.
יָשַׁר הַסִּפּוּר הַזֶּה בְּעֵינֶיהָ, כִּי טֶרֶם יְדָעוּהוּ
רַבִּים. אָז תֵּיטִיב הַחוּטִים וּפָתְחָה בְּמָשָׁל שְׂפָתֶיהָ:

55 פִּירָם וְתִסְבֵּה – הוּא עֶלֶם־מַחֲמַדִּים, תִּפְאֶרֶת בְּנֵי־גִילוֹ,
נָאוָה גַם הִיא בָּעֲלָמוֹת, נֶחְמָדָה מִכָּל בְּנוֹת הַקֶּדֶם –
בַּיִת אֶל בַּיִת שָׁם יָשְׁבוּ בְּעִיר זוֹ שֶׁמִּירָמִית הַמַּלְכָּה
אִוְּתָה לְמוֹשָׁב וַתִּבְנֶה לָהּ חוֹמַת־לְבֵנִים מִסָּבִיב.
קִרְבַת בָּתֵּיהֶם קֵרְבָתָם וַתָּכֶן צַעֲדֵיהֶם רִאשׁוֹנָה,
60 אַחַר וַתִּשְׂגֶּה הָאַהֲבָה, אַךְ טֶרֶם בְּנִשּׂוּאִים יָבֹאוּ:
מִצְוַת הוֹרֵיהֶם מְנָעָתַם. אָכֵן מִי יוּכַל וְיִמְנַע
אֵשׁ אַהֲבָתָם, כִּי תֹאחֵז בְּלִבָּם וּבָעֲרוּ יַחְדָּו?
מֵלִיץ לֹא יָבוֹא בֵּינֵיהֶם: אוֹתוֹת וּרְמָזִים – לְשׁוֹנָם,
כְּלוּאָה הָאֵשׁ בְּלִבּוֹתָם וּפָרֹץ תִּתְפָּרֵץ כִּפְלָיִם.
65 הָיָה קִיר אֶחָד לְבָתִּים, וּפֶרֶץ קַל נִבְעָה בְּתוֹכוֹ,
נִבְעָה מֵאָז וּמִקֶּדֶם, מִיּוֹם אֶת הַכֹּתֶל הֵקִימוּ;
יָמִים עַל שָׁנִים יִנְקוֹפוּ, וְאִישׁ לֹא יְגַלֶּה עִקְבוֹתָיו.
אוּלָם הֲיֵשׁ כִּי יֵעָלֵם מֵעֵינֵי הָאַהֲבָה דָּבָר?
אַתֶּם, הַדּוֹדִים, רִאשׁוֹנָה הַבֶּדֶק מְצָאתֶם, וַיִּהְיֶה
70 דֶּרֶךְ לְסוֹד שִׂיחוֹתֵיכֶם וְהֶמְיַת דּוֹדֵיכֶם הָרַכָּה.
פַּעַם בְּפַעַם וְהֵמָּה נִצָּבִים מֵעֶבְרֵי הַכֹּתֶל,
נִשְׁמַת אַפֵּיהֶם בּוֹ תַחֲלֹף עִם לַחַשׁ־תְּלוּנָתָם גַּם יָחַד:
„מַה לְּךָ, קִיר זוֹעֵם, כִּי תַפְרִיד, כְּשָׂטָן כִּי תַעֲמוֹד בֵּין רֵעִים?
תֵּן נָא וְיַחַד נִצָּמֵד, וּבָשָׂר אֶל בָּשָׂר נִדְבָּקָה,
75 אוֹ לוּ לַמִּצְעָר תִּתְּנֵנוּ וְשָׂפָה אֶל שָׂפָה נִשָּׁקָה!
אָכֵן גַּם בָּרוּךְ הֱיֵה נָא, כִּי לָנוּ נְתִיבָה נָתַתָּ
לַעֲבוֹר שִׂיחַ דּוֹדֵינוּ מִפֶּה אֱלֵי אֹזֶן קַשּׁוּבָה".
כָּכָה יָשִׂיחוּ בֵּינֵיהֶם, וְהָיָה כִּי יָבוֹא הַלָּיִל,
זִיו אִישׁ מֵעֶרוֹ יַבִּיעוּ בִרְכָתָם וְאִישׁ מִקָּצֵהוּ
80 יְשַׁלַּח עֲתֶרֶת נְשִׁיקוֹת, זוּ סָגַר עֲלֵיהֶן הֶחָיִץ...
עָלֹה אַךְ יַעַל הַשַּׁחַר וְנָסוּ כוֹכָבִים מִפָּנָיו,
שֶׁמֶשׁ הַבֹּקֶר אַךְ תֵּצֵא וּרְסִיסֵי־הָעֵשֶׂב יִיבָשׁוּ,

שָׁם אֶל מְקוֹמָם יָשׁוּבוּ הָרֵעִים: בִּתְלוּנָה הָרִישׁוֹנָה
יִשְׁפְּכוּ שִׂיחָם בֵּינֵיהֶם, וְכָכָה יִוָּעֲצוּ יַחְדָּו:
85 דּוּמָם בְּאִישׁוֹן הַלַּיְלָה, בִּנְפֹל עַל הַשּׁוֹמְרִים תַּרְדֵּמָה,
יֵצְאוּ אֶת פֶּתַח הַבַּיִת וְעָזְבוּ גַּם עִיר וַהֲמוֹנָהּ;
תָּעֹה אִם יִתְעוּ בַשָּׂדֶה, וְנוֹעֲדוּ אֵצֶל הַקֶּבֶר,
קֶבֶר לְנִינוּס הַמֶּלֶךְ, וְיַחַד בְּצֵל יֵחָבֵאוּ —
תַּחַת הַבָּכָא הָרַעֲנָן, זֶה צַחוּ עֲנָפָיו מִשֶּׁלֶג
90 וּמֵעַל מַעְיַן הַמַּיִם שָׁם יִשָּׂא אֶת צַמַּרְתּוֹ הָרָמָה.

כָּכָה בֵּינֵיהֶם נִדְבָּרוּ, בִּכְבֵדוּת יִתְנַהֵג הַשֶּׁמֶשׁ,
יֵרֵד לְאִטּוֹ הַיָּמָּה וְעָלָה הַלַּיְלָה מִתּוֹכוֹ.
חֹשֶׁךְ מִסָּבִיב, וְחֶרֶשׁ תִּסּוֹב הַדֶּלֶת עַל צִירָהּ;
דּוּמָם תִּתְחַמֵּק לָהּ תִּסְבֵּה, תְּכַסֶּה פָּנֶיהָ וְיָצָאָה,
95 תֵּלֵךְ אֶל גְּדִישׁ הַקֶּבֶר, וְתַחַת הַבָּכָא הַמֵּצֵל
תֵּשֵׁב, אַף פַּחַד לֹא יֵדַע לִבָּהּ הָאוֹהֵב. וְהִנֵּה —
בָּאָה לְבִיאָה מִטַּרְפָּהּ, יֵז קֶצֶף וָדָם מִן הַלֹּעַ, —
לִשְׁבֹּר צִמְאוֹנָהּ בַּמַּעְיָן הַקָּרוֹב מְנַגֶּפֶת פָּנֶיהָ.
רָאֲתָה תִסְבֵּה מֵרָחוֹק לְאוֹר הַיָּרֵחַ כִּי יָהֵל,
100 רָעֲדָה כֻלָּהּ, וַתְּמַהֵר הִמָּלֵט אֶל סֵתֶר מְעָרָה, —
תָּרוּץ, וּבְחָפְזָהּ וְצָנַח מְעִילָהּ מִשִּׁכְמָהּ לָאָרֶץ.
שָׁתְתָה גַם שָׁבְרָה צִמְאוֹנָהּ וְשָׁבָה הַלְּבִיאָה הַיַּעְרָה,
תֵּלֵךְ וְדָרְסוּ רַגְלֶיהָ אֶת שִׂמְלַת הַנַּעֲרָה הַקַּלָּה,
אַף תְּשַׁסְּעֶנָּה לִקְרָעִים בְּלֹעָהּ הַמְגֹאָל בְּדָמִים.
105 הוֹלֵךְ גַּם פִּירָם וּבָא אֶל הַשָּׂדֶה, וּפִתְאֹם הוּא רוֹאֶה
עִקְּבוֹת פְּרִיץ־חַיּוֹת בֶּעָפָר. חָוְרוּ פְּנֵי פִּירָם, וְהִנֵּה —
שִׂמְלָה בְדָם מְגוֹלָלָה... וּמַר יְשַׁוַּע הָעֶלֶם:
„שַׁכֵּל תְּשַׁכֵּל, הַלַּיְלָה, שְׁתַּיִם נְפָשׁוֹת אֲהוּבוֹת!
רַבָּה עוֹד הָיְתָה הָאַחַת וַתֹּאבַד בְּלִי עֵת, וְאָנֹכִי —
10 גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשֹׂא, כִּי אָנֹכִי הֲבֵאתִיךְ, אֻמְלָלָה,
הֵנָּה בֵּין מָגוֹר וָפַחַד בְּאִישׁוֹן אֲפֵלָה וָלַיִל,
אַף לֹא מִהַרְתִּי לִקְרָאתֵךְ... הוֹי, בֹּאוּ כָל פְּרִיצֵי אֲרָיוֹת,
זַנְּקוּ מִסֵּתֶר הַסְּלָעִים וְשִׁלְחוּ בִי שִׁנֵּי הַטָּרֶף,

שַׂסְּעוּ אֶת בְּשָׂרִי לִקְרָעִים, הוֹי, שַׁסְּעוּ חַיְתִי הַחֹטֵאת,
אָכֵן, רַק רַךְ־הַלֵּבָב לַמָּוֶת יִתְפַּלֵּל!"... אָז יָרִים 115
שִׂמְלַת הַנַּעֲרָה וּנְשָׂאָהּ אֶל תַּחַת הַבָּכָא הַמֵּצֵל.
נַשֵּׁק יְנַשֵּׁק הַשִּׂמְלָה, נְשִׁיקוֹת וְדִמְעָה יְרַוֶּנָּה,
"עַתָּה, הַשִּׂמְלָה, גַּם דָּמִי, דַּם־לִבִּי הַחַם אֲרַוֵּךְ!"
קָרָא הָעֶלֶם, וְחַרְבּוֹ הוּא יִתְקַע אֶל בִּטְנוֹ, וְטֶרֶם
תֵּצֵא נִשְׁמָתוֹ, וּמַהֵר מִפִּצְעוֹ הַחַם יוֹצִיאֶנָּה. 120
נָפֹל אָז יִפֹּל לָאָרֶץ, וּפָרַץ וְיֵז מִן הַפֶּצַע
דָּמוֹ רוֹתֵחַ לְמַעְלָה, כִּפְרוֹץ שֶׁטֶף מַיִם מִצִּנּוֹר,
צִנּוֹר־עוֹפֶרֶת מִתְפּוֹצֵץ, וּבְשָׁאוֹן יְסֹעַר מִפִּיהוּ
זֶרֶם מִתְגָּעֵשׁ, וְנִגְרָשׁ, מִתְפָּרֵץ וְשׁוֹאֵף מְרוֹמִים.
הוּעֲמוּ עִנְבֵי הַבָּכָא מֵרְסִיסֵי הַדָּם וַיִּשְׁחָרוּ, 125
יָנַק הַשֹּׁרֶשׁ קֻבַּעְתּוֹ, וְאֹדֶם־אַרְגָּמָן חַכְלִילִי
כִּסָּה וְהָפַךְ לְתוֹלָע אֶת לֹבֶן הַתּוּתִים הַצַּחִים.
פַּחַד עוֹד מָלֵא לֵב תִּסְבֶּה, אַךְ לָשׁוּב תְּמַהֵר אֶל דּוֹדָהּ,
שָׁם לָהּ יְחַכֶּה, וּבְכִלְיוֹן עֵינַיִם וָנֶפֶשׁ תְּבַקֵּשׁ
אוֹתוֹ וּלְסַפֵּר הִיא תִשְׁאַף, אֵיךְ נִמְלְטָה פְּלָאִים מִמָּוֶת. 130
הִנֵּה הַמָּקוֹם הַנּוֹעָד וְהִנֵּה הָעֵץ, אַךְ מַה מּוּזָר
צֶבַע עֲנָבָיו! הֲזֶה הוּא הַבָּכָא, אוֹ תִשְׁגֶּה בָרְאֶה?
עוֹדָהּ פִּתְרוֹנִים תְּבַקֵּשׁ וְהִנֵּה הִיא רוֹאָה — בֶּעָפָר
גְּוִיָּה בְדָם מִתְבּוֹסֶסֶת... וַתִּתַּר הַנַּעֲרָה מִמְּקוֹמָהּ,
חָוְרוּ מִדּוֹנַג פָּנֶיהָ וְרָעֲדוּ כָל יְצוּרֶיהָ, 135
רָעֹד כַּיָּם, עֵת יְרַחֵף הָרוּחַ וְרָגַע אֶת מֵימָיו.
אַךְ עַד אַרְגִּיעָה — וְהַכֵּר הִיא תַכִּיר אֶת גּוּפַת אֲהוּבָהּ,
אָז — וִילָלָה תִתְפָּרֵץ מִלִּבָּהּ, תְּפָרֵשׂ כַּפֶּיהָ,
נִפְזְרוּ מַחְלְפוֹת רֹאשָׁהּ, אֶת צַוְּארֵי מַחְמַדָּהּ תְּחַבֵּק,
תַּרְוֶה אֶת פִּצְעוֹ דִּמְעָתָהּ, שָׁם דְּמָעוֹת וָדָם יִתְבּוֹלָלוּ, 140
וּנְשִׁיקוֹתֶיהָ הַחַמּוֹת עַל עֵינֵי הַחֵן תִּתְרַפֵּקְנָה.
"פִּירָם — הִיא תֵילִיל — הֶאָסוֹן בָּאֲךָ כַּשֹּׁד וַיְשַׁדְּנִי?
פִּירָם, עֲנָגִי, מַחֲמַדִּי! הֵן תִּסְבֶּה, אֲנִי יְחִידָתְךָ,
קוֹרְאָה אֵלֶיךָ! הוֹי, פְּקַח נָא וְאֶרְאֶה בְּנֹעַם עֵינֶיךָ!"
רֶגַע לְנֵכֶר שֵׁם תִּסְבֶּה עֵינָיו הַסְּגוּרוֹת נִפְקָחוּ, 145

דּוֹמֵם בָּהּ יָעִיף מַבָּטָן וְשָׁב וַעֲצָמָן לָנֶצַח...
תּוֹעָה עַיִן תְּסַבֵּב וְרוֹאָה: קִרְעֵי שִׂמְלָתָהּ וְחֶרֶב
שְׁלוּפָה מִתַּעַר־הַשֵּׁן... אָז תִּקְרָא הַנַּעֲרָה: „יָדַעְתִּי,
זוֹ אַהֲבָתְךָ שִׁחַתְךָ וְיָדְךָ הִיא קִפְּדָה חַיֶּיךָ!...
150 אָכֵן גַּם יָדִי בְּעֶזְרִי וְתוֹסִיף הָאַהֲבָה חָיִל –
אֵרֵד אֶל שַׁחַת גַּם אָנִי, כִּי שְׁאוּלָה אֲנִי הִדְרַכְתִּיךָ,
עַתָּה בִּשְׁאוֹל אֲלַוְּךָ וְאֶשְׁמוֹר צַעֲדֶיךָ בַּקֶּבֶר,
יַחַד הָלַכְנוּ בַחַיִּים, אַל יַפְרִיד גַּם מָוֶת בֵּינֵינוּ!
אַחַת רַק אֶשְׁאַל מֵאִתְּכֶם, הוֹי, אֲבוֹתֵינוּ שַׁכּוּלִים,
155 חֶסֶד כִּי תַעֲשׂוּ אִתָּנוּ, וְתַחַת הַגָּדִישׁ הָאֶחָד
קֶבֶר תָּכִינוּ לִשְׁנַיִם, אֲשֶׁר לַאֲחָדִים קְשָׁרָתַם
אֵשׁ אַהֲבָתָם הָעַזָּה וְרִגְעָם הָאַחֲרוֹן בַּחַיִּים!...
אַף, עֵץ הַבָּכָא, גַּם אַתָּה, אֲשֶׁר בִּצְלָלֶיךָ תִּתְלוֹנֵן
נֶפֶשׁ מַחֲמַדִּי, וּכְרֶגַע גַּם שְׁנֵינוּ בְּצִלְּךָ נֶחְסָיָה,
160 שְׁמָר נָא לָנֶצַח אֶת עִקְבוֹת מוֹתֵנוּ, וְיַעֲטֹף אֵבֶל
שָׁחוֹר אֶת פְּרִי עֲנָבֶיךָ, וְהָיוּ מַזְכֶּרֶת בְּרִית־דָּמִים!..."
עוֹד אֲמָרֶיהָ בְּפִיהָ – וַתַּכֶּה אֶל לִבָּהּ בֶּחָרֶב,
חֶרֶב לֹא קָפְאוּ עָלֶיהָ עוֹד נִטְפֵי הַדָּם הָרוֹתֵחַ.
שָׁמְעוּ אֵל לַחַשׁ תְּפִלָּתָם הָאֵלִים, גַּם שָׁמְעוּ הָאָבוֹת:
165 שָׁחוֹר וְעוֹטֶה צֵל־אֵבֶל הַבָּכָא עֵת יַבְשִׁיל עֲנָבָיו,
אֶחָד אֲרוֹן הַנֶּאֱהָבִים, שָׁם אֵפֶר עַצְמוֹתָם יָנוּחַ".

כִּלְּתָה הַנְּסִיכָה סִפּוּרָהּ, אַךְ עוֹד תַּעֲבֹדְנָה בְּנוֹת מִינְיַס,
בָּזוּ לְאֵל בְּלִבּוֹתָן וְקֹדֶשׁ הַחַג תְּחַלֵּלְנָה.
פִּתְאֹם וְהֶמְיָה חֲרִישִׁית תֻּפִּים נַעֲלָמִים יַשְׁמִיעוּ,
170 נִגֵּן יַנְעִימוּ חֲלִילִים וַחֲצוֹצְרוֹת בִּתְרוּעָה תִּצְהַלְנָה.
רֵיחַ מוֹר עוֹבֵר מִסָּבִיב וּבְשָׂמֵי הַכַּרְכֹּם יִזָּלוּ,
אַף – וְאִם נִפְלָא הַדָּבָר – הָפַךְ הַצֶּמֶר יְרַקְרַק,
פָּרְחוּ מְעִילֵי הַנְּסִיכוֹת וַיַּעֲלוּ צִיצֵי הַקִּיסוֹס,
הָיָה הָאֶרֶג שָׂרִיגִים, זַלְזַלִּים מֵחוּטָיו יִצְמָחוּ,
175 שָׂרוּקֵי הַגֶּפֶן יִשְׂתָּרְגוּ בִּשְׁתִי הַמַּסֶּכֶת, וְהִבְרִיק
זֹהַר־אַרְגָּמָן חַכְלִילִי בְּאַשְׁכְּלוֹת עִנְּבֵי־הַחֶמֶד.

הָלַךְ כְּבָר עָבַר הַיּוֹם וַיְהִי אוֹר כֵּהֶה בַּבָּיִת,
אֵין זֹאת אֲפֵלַת הַנֶּשֶׁף, אַף נֹגַהּ הַיּוֹם עוֹד לֹא יָאִיר,
חֹשֶׁךְ וָאוֹר יְסֻבָּכוּ, וְלַיִל יִגְבַּר אוֹתוֹתָיו.
180 רֶגַע וְאַמּוֹת הַסִּפִּים יָנוּעוּ, לַפִּידִים מִסָּבִיב
עוֹלִים וְלַהַב אֲדַמְדַּם יַגִּיהַּ הַבָּיִת, וּפְרִיצֵי
חַיּוֹת, צַלְמֵיהֶם בַּלָּהוֹת, בְּיִלְלַת אֵימָה יְיֵלִילוּ.
יַחַד הַנְּסִיכוֹת נָבוֹכוּ וְתָעוּ בְגֵאוּת הֶעָשָׁן,
מִפְלָט לָהֶן תְּבַקֵּשְׁנָה מִנֹּגַהּ הָאֵשׁ הַנּוֹרָאָה.
185 עוֹד הֵן תִּתְעֶינָה וְהִנֵּה – מֵאֶצְבַּע לְאֶצְבַּע הַקְּטַנָּה
נִקְרַם עוֹר דַּק, וַתְּכַסֶּה נוֹצָה אַצִּילֵי יְדֵיהֶן, –
שֻׁנָּה מַרְאֵיהֶן מְאֹד וְלֹא יָדְעוּ, כִּי כָבְדָה עֲלֵיהֶן
הֶשְׁכֵּת הַבָּיִת; גַּם הָרֵם לֹא תָרִים הַנּוֹצָה אוֹתָנָה,
רַק תְּרַחֵפְנָה כִמְעַט בַּכְּנָפַיִם הַשְּׁקוּפוֹת וְהָיָה
190 אִם תְּדַבֵּרְנָה, וְנֶחְבָּא קוֹל דִּבְרוֹתֵיהֶן: בִּשְׁרִיקָה
כֵּן תֶּהֱמֶינָה, וְיָדְעוּ אַךְ צַפְצֵף וְהָגֹה נְכָאִים.
בַּיִת, לֹא יַעַר מוֹשָׁבָן, וּלְזָרָא אוֹר יוֹם בְּעֵינֵיהֶן,
לַיְלָה תִּבְחַרְנָה לִמְעוּפָן, וְנֶשֶׁף שְׁמוֹ יִקְרָא עֲלֵיהֶן.

תרגם מרומית **יהושע פרידמן**

אֶדְגַר אֶלֶן פּוֹ

פַּעֲמוֹנִים

I

שְׁמַע, בְּעוּף שַׁלְגִּיוֹת, לַמְּצִלּוֹת,
מְצִלּוֹת־כֶּסֶף — מִזְמוֹר־צְלִיל!
כַּמָּה מְנַבְּאוֹת הֵן, קַלִּילוֹת,
עוֹלְמוֹת־גִּיל!
צִלְצוּל, צִלְצוּל־צְחוֹק מִתְפּוֹצֵץ
בַּאֲוִיר־הַכְּפוֹר לַלֵּיל;
עֵת בְּגִיל־הַגָּבִישׁ נוֹצֵץ
אוֹר כּוֹכָבִים, יָצְאוּ הוֹצֵץ
עַד־בְּלִי־סְפוֹר לְנְקֹד שְׁמֵי־אֵל;
בְּהוֹלְלָם בְּקֶצֶב־אוֹרִים,
מֵעֵין קֶצֶב שִׁיר־מִסְתּוֹרִין,
לְקוֹל הַצִּלְצְלִיל, שֶׁכֹּה בְּנְעִימוֹת
הוּא נוֹבֵעַ
וַעֲדִינוּת כֹּה שׁוֹפֵעַ
מִנִּי מְצִלּוֹת־כֶּסֶף: צִל,
צִל־צִל־צִל, צִל־צְלִיל —
צִלְצוּלֵיהֶן, סִלְסוּלֵיהֶן שֶׁל מְצִלּוֹת־גִּיל.

II

שְׁמַע לְצֶלְצְלֵי חַג־נִשּׂוּאִים
צֶלְצְלֵי־זָהָב: מִזְמוֹר־צְלִיל!

כַּמָּה מְנַבְּאִים, זִיו רְוּוּיִם,
עוֹלְמוֹת אֹשֶׁר, אוֹר וָגִיל:
לְתוֹךְ אֲוִיר־הַלֵּיל הַמְבֻשָּׂם
מַה־יָּרִיעוּ עֲלִיצוּתָם!
שְׁקוּלָה כֻלָּהּ – מָה הַנְּגִינָה
נוֹטְפָה רְסִיסֵי־פָז
הַמַּיִם, שׁוֹטְפִים, תּוֹר מַאֲזִינָה,
הוֹלְמָה, עֵת עֵינֶיהָ מְזִינָה
בְּאוֹר־הַסַּהַר, אוֹר־הָרָז.
מַה מִּכָּל סוּמְפּוֹנְיָה
בַּעֲתֶרֶת יִשְׁטֹף, זֶרֶם שֶׁל הַרְמוֹנְיָה!
כַּמָּה תַּעֲלֶה,
כַּמָּה תַנְעִים
זְמִירוֹת עָתִיד רִפּוּד־שׁוֹשַׁנִּים!
כַּמָּה הֶדְוַת־אוֹר תְּגַלֶּה
תּוֹךְ בַּעֲנוּעִים, עִם זַעֲזוּעִים
לְצֶלְצְלֵי־שֵׁמַע־צִל.
צִל־צִל, צִל־צִל־צִל, צִל־צְלִיל –
תּוֹךְ רִתּוּתָם, עִם עִכּוּסָם שֶׁל זְהַב צֶלְצְלֵי־גִיל.

III

שְׁמַע פַּעֲמוֹנֵי־הַבֶּהָלָה –
לְפַעֲמוֹנֵי־נְחֹשֶׁת צְלִיל!
כַּמָּה מְבַשֵּׂר רָע, תַּקָּלָה,
קוֹל־מְהוּמָתָם, קוֹל־הַחִיל!
כַּמָּה יִתְּנוּ קוֹל־מְחִתָּה
בְּאֹזֶן לַיְלָה, פִּתְאֹם הֻמָּה
בָּאֲוִיר!
נִבְהֲלוּ מִדַּבֵּר, מַה נִּבְהָלוּ!
רַק לִזְעֹק, לִזְעֹק יוּכָלוּ,
בְּלִי כָל קֶצֶב־שִׁיר,

וְלָבוֹא בְּרָב יְלָלוֹת, בְּרֹב עֲצָמוֹת מַה־מְּבַלְבָּלוֹת,
לְחַלּוֹת פְּנֵי הָאֵשׁ,
אוֹטְמָה־אֹזֶן, טְרוּפַת־דַּעַת אֵשׁ,
מְקַפְּצָה מַעְלָה, מַעְלָה, מַעְלָה,
בְּחֵפֶץ אַדִּיר: עוֹד הַלַּיְלָה
טוּס, עֲלוֹת, וְכִמְנַצֵּחַ
שֶׁבֶת עַל־יַד הַיָּרֵחַ,
לְאוֹר־לֶהָבָה פָּנָיו פְּנֵי־הַשֵּׁשׁ.
הָהּ הַצְּלִיל! צְלִיל־צְלִיל!
מַה נּוֹאָשָׁה בְּשׂוֹרַת־חִיל!
מַה־יִּתְלַבְּטוּ גַּם יִתְחַבְּטוּ פַּעֲמוֹנִים לֹא־נְחָמוּ,
מַה־יִּנְהָמוּ!
כַּמָּה יִשְׁפְּכוּ אֵימַת־יָהּ
אֶל חֵיק לַיְלָה רוֹעֵד, זָע!
אַךְ הָאֹזֶן, הִיא יוֹדַעַת נֶאֱמָנָה,
עַל־פִּי קוֹל פַּעֲמוֹנִים עוֹמֵם
אוֹ מִתְרוֹמֵם,
מָה עֲצוּמָה אוֹ מָה רָפָה הַסַּכָּנָה;
וְהָאֹזֶן, הִיא מְבַשֶּׂרֶת,
תּוֹךְ מְהוּמוֹתָם
וְתַעֲצוּמוֹתָם,
כַּמָּה שׁוֹקְעָה הַלֶּהָבָה אוֹ גוֹבֶרֶת,
לְפִי הַשְּׁקִיעָה וְהַגְּבוּרָה בְּזַעַם־הַפַּעֲמוֹנִים, זַעַם
נַהַם, נַהַם, נַהַם
לַפַּעֲמוֹנִים: צְלִיל־צְלִיל־צְלִיל —
צְלִיל־צְלִיל, צְלִיל־צְלִיל־צְלִיל —
בַּהֲמֻלָּה וּבַצְּוָחָה לְפַעֲמוֹנֵי־חִיל!

IV

שְׁמַע פַּעֲמוֹנֵי יוֹם־הַמִּיתָה —

לְפַעֲמוֹנֵי־בַרְזֶל צְלִיל!

מַה־קִּינָתָם תָּעִיר יָם הִגָּיוֹן נִשָּׂא

מַאֲבִיל!

הוֹי, מַה נִּרְעָדָה לְאִיּוּם־קוֹלָם תְּקוּפֵי־מוֹרָא,

לְאִיּוּם־קוֹלָם, כֹּבֶד מָרָה־שְׁחוֹרָה,

בִּדְמְמַת הַלֵּיל הַמַּאֲפִיל,

כִּי כָּל צְלִיל וּצְלִיל, בֶּן־אוֹנָם,

פּוֹרֵץ מִן חֲלוּדַת־גְּרוֹנָם,

הוּא נְאָקָה,

וְהָעֵדָה — הָהּ הָעֵדָה! —

שֶׁבְּכִפָּתָם מִתְבּוֹדְדָה,

וַאֲשֶׁר בְּיָד חֲזָקָה

תַּהֲלֹם, תַּהֲלֹם, תַּהֲלֹם בְּקוֹל,

בְּלִי חֲדֹל,

כְּמוֹ מְאֻשָּׁרָה הִיא לָגֹל

עַל לֵב־אָדָם אֶבֶן כְּבֵדָה, —

לֹא בְנֵי אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הֵם,

גַּם לֹא חַיַּת־רִשְׁעָה הֵם:

לִילִין הֵמָּה, לִילִין,

מַלְכָּם הוּא שֶׁיַּהֲלֹם כֹּה,

שָׂשׂ לָגֹל, לָגֹל הַצְּלִילִין,

צְלִילֵי מִזְמוֹר־שִׁיר־נִצְחוֹנִים —

בְּחָזְקָה מִן הַפַּעֲמוֹנִים

יַעֲלֵם כֹּה!

וְלִבּוֹ, מוּצַף חֲמַת־שְׂשׂוֹנִים,

יִרְחַב לְהֶמְנוֹן־הַפַּעֲמוֹנִים!

וְהוּא מְחוֹלֵל בְּאִישׁוֹן־לֵיל,

וְנָתוֹן קוֹלוֹ, קוֹל־יְלֵיל,

בְּשֶׁצֶף־קֶצֶב, מִדֵּי חוּלוֹ,

קֶצֶב שִׁיר מִסְתּוֹרִי כֻּלּוֹ,
לְהִמְנוֹן שֶׁל הַפַּעֲמוֹנִים –
שֶׁל הַפַּעֲמוֹנִים;
בְּשֶׁצֶף־קֶצֶב, מִדֵּי חוּלוֹ,
קֶצֶב שִׁיר מִסְתּוֹרִי כֻּלּוֹ,
לְקוֹל רְתוֹת הַפַּעֲמוֹנִים –
פַּעֲמוֹנִים, פַּעֲמוֹנִים –
לְקוֹל בְּכוֹת הַפַּעֲמוֹנִים;
בְּשֶׁצֶף־קֶצֶב, מִדֵּי חוּלוֹ,
מָה הָלְמוּ שִׁיר בְּרָב־אוֹנִים,
שִׁיר־סוֹד, שִׁיר־נִצָּחוֹן כֻּלּוֹ,
לְקוֹל נְהֹם הַפַּעֲמוֹנִים,
לְקוֹל רְעֹם הַפַּעֲמוֹנִים,
לְקוֹל סְתֹם הַפַּעֲמוֹנִים
אֶת הַגּוֹלֵל: צְלִיל־צְלִיל־צְלִיל,
צְלִיל־צְלִיל־צְלִיל, צְלִיל־צְלִיל־צְלִיל־צְלִיל –
לְקוֹל הַזְּעָקָה וְהַנְּאָקָה שֶׁל פַּעֲמוֹנֵי־תִיל.

תִּרגם מאנגלית

שמעון גינצבורג

מאמרים

פרופיסור ד"ר יוסף קלוזנר

בְּהִתְאַבְּקוּת עַל תְּפִיסַת־עוֹלָם

ידיד הוגה־דעות פונה אלי במכתב־תרעומת:

– פסקתי מהבין אותך. אתה, שכל ימיך עסקת במוסר הנבואי וברעיון המשיחי; אתה, שהרבית כל כך לעסוק ב„ישו הנוצרי" וב„כתבי אפלטון", ולא רק את ספרך, אלא אף את ביתך קראת בשם „יהדות ואנושיות", — אתה נעשית מתנגד גמור לכל המסכימים לעשות הנחות ולוותר וותורים לערביים ולבקש שלום מהם. ולא עוד, אלא שבכלל אתה דורש „יד חזקה" ו„פוליטיקה תקיפה" בירושלים ובלונדון וצועק חמס על ה„חולשה הוותרנית" של ההנהגה הציונית כרביזיוניסטן ממש. והלאומיות העברית שלך קנאית היא ובלתי־מתפשרת. מתנגד אתה ל„אידיש", מתנגד להפצת הלשון האנגלית והערבית בין היהודים, מתנגד לעבודה תרבותית משותפת עם הרָשות האנגלית, מתנגד להתקרבות יתרה אל הגויים, מתנגד לקומוניסמוס בצורתו של עכשיו – ובכל אלה אתה נלחם בחמה שפוכה. היכן היא היהדות שלך ומוסרה הנבואי ותקון־עולם במלכות־שדי שבה, והיכן היא האנושיות שלך והוקרת ישו ואפלטון וכל ההומניות העולמית שבה? – אכן, פסקתי מהבין אותך. ואני מבקשך מאד: הסבירה נא לי, מה הפשר של הסתירות העמוקות הללו?

תשובתי על מכתב זה ארכה יותר מן הראוי למכתב ונעשתה – למאמר הנוכחי.

*

* *

אלמלא לא הייתי ציוני, היתה התרעומת מוצדקת. אפשר, שבאמת אין המוסר הנבואי והרעיון המשיחי של אחוות האנושיות, כפי שהובנו בגלות, מתאימים יפה עם „יד חזקה" כלפי הערביים ו„פוליטיקה תקיפה" כלפי אנגליה. באמת, אדם חי על היהדות הענוותנית והחסידותית מימי הלל הזקן ועד ישראל בעש"ט חלילה לו להיות קנאי ללשון אחת ולהתנגד לדברים הרבה, שאחרים מחזיקים בהם. וותרן וענוותן הוא צריך להיות ולדון את הכל לכף זכות; ולהשלים עם הכל הוא צריך, ולא להיות איש־מלחמה ואיש־מדון לכל. כך נאה וכך יאה

ליהודי חי בגלות ומצפה להתקיימותה של תעודת ישראל בגלות על ידי הפזור בין האומות.

ואולם הרי ציוני אני. וציוניות — פרושה קודם כל: שנוי־ערכים ושנוי־מרכז. ציוני גלותי הרי זו אש מימית או מים שורפים. ושנוי־ערכים דורש הוא כשלעצמו תגבורת־הרצון במדה מרובה כל כך, עד שהענוותנות והוותרנות נעשות בלתי־אפשריות ממילא. כל רצון תקיף אינו וותרן; שהרי כל רצון תקיף יש לו נקודה מרכזית, שאליה הוא מכוון את כל המרץ הרצוני שלו — וממילא נדחות מלפניה כל שאר הנקודות, או — משמשות הן לצרכיה של הנקודה המרכזית. ובמובן זה כל שנוי־ערכים יש בו מן הקנאות והתקיפות ולא מן הוותרנות וההתפשרות.

אבל לא זה העיקר.

הציוניות אינה שנוי־ערכים בלבד, אלא גם שנוי־מרכז. מאירופה הולכים הציונים לאַסיה, מארץ תרבותית ונושבת לארץ חצי־תרבותית וחצי־מיושבת. הציוני הוא בן־אדם, שהחליט וגמר בנפשו לילך ולישב בין חצי־פראים ולשנות את כל סדרי־החיים של הארץ האַסְיָתית, לעַבד את הקרקעות העזובים והשוממים, להפיץ תרבות, להחיות לשון חצי־מתה, ועוד, ועוד. זוהי עבודה חלוצית ממדרגה ראשונה, שיכולה לעמוד כמעט בשורה אחת עם עבודת־החלוצים של האירופיים באמריקה, באוסטרַליה ובא[illegible]יקה הדרומית.

מובן מאליו: אין ברצוני להעמיד את הערביים ואת ההודים אדומי־העור בשורה אחת — אפילו אחר הנוראות של חברון וצפת. ואין ברצוני כלל וכלל, שהיהודים — אף אם היה זה בכוחם — יתנהגו עם הערביים כמו שהתנהגו הכובשים הספרדים עם תושבי פֶּרוּ, ואף לא כמו שמתנהגים כיום הלבנים עם הכושים באמריקה. אבל הדבר ברור: אירופיים, שבאו לדור בין חצי־פראים, אינם יכולים להשלות את נפשם, שיעבדו עבודה תרבותית תמה ושלוה, בלא הפרעה כל־שהיא. אי־אפשר היה לשער, שאומה, שעזבה את ארצה לזרים — אמנם, אך מאונס — במשך אלף שנה (מימי מסעי־הצלב ואילך), תשוב לקנות לה את ארצה מחדש בכסף ובשטר (הכרזת בַּלפור) בלבד. הדבר אינו אפשרי בלא מלחמה ארוכה וממושכת. אמנם, רק מלחמת־מגן ולא מלחמת־תגרה, אולם מלחמה.

ואולם איזו מלחמה אפשרית היא לאומה, שרצון־הקיום שלה נתרכרך עד כדי וותורים בלא סוף? — במקום שיש בקשת־שלום רק מצד אחד — ומן הצד החלש דוקא! — הרי נהפכת בקשת־שלום זו להתחננות ולהתרפסות. וכל התרפסות מצמחת בעל כרחה בצד השני, שהוא החזק בפועל או אפילו רק בדמיון, הרגשה של תקיפות יתרה. ואם זהו עם חצי־פראי כעם הערבי בתשעים למאה מבניו כיום, הרי תקיפות זו מתבטאת בהתגאות ויהסנות מחוצפות, שהן מביאות לידי תביעות מופרזות ובלתי־מוצדקות; וכשתביעות ממין זה אינן מתמלאות — הרי יש פגיונים וסכינים ואקדחים ורובים, וביחוד כשהרצח שכרו בצדו — שוד של כלים נאים ויקרים, שהם מצויים אצל האירופיים והם יקרים

בהערכתו של הפראי־למחצה שבעתים משווים האמתי, מפני שאצלו א י ן הם מצויים.

במצב כזה יש שתי דרכים. הדרך הראשונה היא – ל ה ס ת ל ק מ ן ה צ י ו נ י ו ת : מרוב יהודי בארץ, מעשייתה של ארץ־ישראל למולדת יהודית במקום לעשותה לארץ־הגלות הכ״ג, הנוספת על כ״ב ארצות־הגלות, שבהן מתגוררים היהודים כיום הזה. – ואולם מי שמאמין, שאין זה מן היושר ומן הצדק, שתהא מולדת לכל אומה קטנה ודלה ורק לא לעם־ישראל הגדול, העתיק וגדל־היצירה, – לכל מי שמאמין בכך אין אלא הדרך השניה – להטיף השכם והטף :

– יהודים, הֱיו חזקים ! אך לא וותורים והנחות !

חלוצים בארץ של חצי־פראים אינם יכולים להיות לא וותרנים ולא ענוותנים. פוליטיקה ערומה זו של האנגלים, שעל ידי וותורים חלקיים אפשר לאט לאט להשיג את העיקר, טובה היא מאד בשביל אומה חזקה, שאינה רוצה לבזבז כוחות הרבה על כבושים מפני שיש לה רב, או – שהיא חזקה כל כך, עד ששום תוצאות מפוליטיקה של וותורים מדומים ושל ענוותנות מעושה שוב אינן מסוכנות לה. ל נ ו, היהודים, שאנו חלשים בפועל, ושארץ־ישראל היא כבשת־הרש ה י ח י ד ה שלנו, מאמצנו האחרון ותקותנו האחרונה כאחד, אי־אפשר ללכת בדרכיה של אנגליה. בלא עמידה תקיפה על זכויותינו, שתבוא מתוך תגבורת כ ל ל י ת של הרצון הלאומי, בלא תביעות גדולות וצודקות כאחת, תצעידנו החולשה הרגילה שלנו לכליון חרוץ. רק תגבורת־הרצון, שתבוא על ידי התביעות התקיפות, תנצח את החולשה, פרִים של הגלות והשעבוד הארוכים, ותקרא לעלות למעלה לכל אותם הכוחות החיוניים, האנושיים־הכלליים והלאומיים־המיוחדים, שהם חבויים וצפונים באומה עוד מימי חרותה ומלחמותיה הגדולות על ארצה ודתה ושכמעט הגיעו לידי אַטרופיה באין צורך להשתמש בהם, – והם הם שיעשו את האומה בכללותה כ ו ח אדיר בארץ ויביאוה סוף סוף לידי נצחון אחר הרבה מכשולים ומלחמות ומפלות.

ורק משנעֲשה כוח תהא לנו רשות וגם חובה לוותר : החזק המוותר מוסרי ומכובד הוא ; בחלש המוותר יש יסוד לחשוד, שאך מתוך חולשתו הוא מוותר ולא מתוך מוסריות שבו, ולפיכך אפשר לתבוע ממנו, שיוותר ע ל ה כ ל – אף על זכות קיומו...

אין אני מחשיב את הכוח כשהוא לעצמו ; אין אני חושב : „נהיה ככל הגויים, בית ישראל״ – לכרוע ברך לפני כוח האגרוף, לפני החרב ולפני הצבאיות המכודנת. התכלית ה א ח ר ו נ ה שלנו היא באמת להקים מדינה של צדק ויושר ואחווה לכל העמים, וקודם כל – לערביים הדרים בארצנו ובכל סביבותיה. בלא אידיאל רם זה כל המאמצים שלמעלה מן הטבע, שאנו מתאמצים לשוב לארץ הנביאים דוקא, אינם כדאים. בלא אידיאל רם זה לא תמצא בתוכנו ההתלהבות הדרושה כדי להחיות עם חצי־מת ולְיַשב ארץ חצי־שוממה, בלא אידיאל רם זה לא נקנה לנו את הסימפתיה של חסידי אומות העולם, שזולתה לא נצליח במלחמתנו הקשה והממושכת בעד חרות ומולדת.

ואולם, כדי שנגיע בזמן מן הזמנים למדינה שכזו, שתהא בבואה של בבואה מ„מלכות־שדי", שאנו מתפללים עליה ומצפים לה, צריך, שלא יחלשו גופנו ורוחנו כאחד: שלא נבוז לכוח ושלא נֵעָשה נזירים וסגפנים, נצרנים מושיטים את הלחי השמאלית וטולְסְטוֹיָנים בלתי־מתנגדים לרָע. אם כך נֵעָשה — אבוד נאבד, גם אנו, גם ארצנו, ולא יהא מי שיגשם את האידיאל של הצדק והיושר והאחווה! — לשם אידיאל זה רוצים וצריכים אנו להתקיים; וכדי שנוכל להתקיים בין חצי־פראים מוכרחים אנו, שלא ברצוננו ושלא בטובתנו, לטפח בתוכנו אותם הגלויים של הכוח הלאומי, שלא יתנו לנו להעשות בעיניהם של הערביים „יהודים מסכֵּנים" ולהעשות על ידי האנגליים — אזרחים ממדרגה שניה. שהרי אם גלויים כאלה של כוח לאומי לא יהיו, אף ההגנה העצמית שלנו תחלש; ומה היא תקנתנו בלא הגנה עצמית — הראה לנו הטבח בחברון ובצפת באב תרפ"ט — —

ולפיכך, כשאני רואה „פילוסופים" ציוניים, כביכול, מגנים את ה„שוביניסמוס הלאומי" שלנו (שאני מחפש אותו בנרות ואיני מוצאו אלא אצל בעלי ה„תעודה העל־לאומית" הללו דוקא...) וסופרים ציוניים, כביכול, מטיפים לנו את המוסר של „חובות־הלבבות" ושל „צוואת ר' יהודה החסיד" — אני רואה אותם שהם עושים בלתי־אפשרית את הגשמתה של הציוניות, שהם חותרים חתירה תחת כל הקיום הלאומי שלנו; ולא עוד, אלא שהם, שלכאורה הם באים בשם אידיאלים מוסריים ומשיחיים (במובן היהודי), אינם אלא השונאים היותר נוראים — ודאי, שלא מדעתם ושלא ברצונם — של תקון־עולם במלכות־שדי. כי בלא תגבורת הכוח בעם ישראל, שרצון־הקיום שלו נחלש במשך אלפי שנות־גלותו, אין תקוה כל־שהיא לא רק למדינה יהודית שואפת לצדק ויושר מוחלטים, אלא אף לקבוץ יהודי הגון, שיהא למופת בצדקתו ובסבלנותו ביחס לעמים אחרים, וקודם כל — לערביים שכניו בארצו ומסביב לה.

ולפיכך אני מחליט בלא הסוס כל־שהוא, שאין שונאים למוסר הנבואי ולרעיון המשיחי היהודי כפשרנים והוותרנים שלנו, מבעלי „ברית־שלום" ועד כל שאר המוותרים על התביעות המדיניות והתרבותיות היסודיות שלנו לשם „בנין" ו„ישוב". לא יהא „בנין" מוצק, ולא יהא „ישוב" ראוי לשם זה, כל עוד לא תגלה האומה סימני־כוח אמתיים בתביעותיה ובעמידתה על דעתה, וכל עוד שנטיף כל היום „שלום, שלום!" מצדנו, בעוד שהצד השני אינו רוצה בשלום זה ורואה בבקשת־שלום זו סימני חולשה ואפיסת־כוחות של המבקש.

תאמרו: ומה נעשה? הרי הכוח באמת על צדם של הערביים!

על זה איני יכול אלא להשיב:

— אם הדבר כך הוא באמת, לא נשאר לנו אלא להסתלק מן הציוניות.

אלא שלדעתי אין הדבר כך: הכוח על צדם מפני שאנו אין אנו יודעים להשתמש בכל הכוחות שלנו בכל מלוא־תפיסתם. הרי לא רק בעבודה ישובית ותרבותית גלינו כוחות, שהפליאו את העולם: אף בהגנה הראינו נפלאות. ולפיכך, אילו היינו עומדים על דעתנו, היינו יכולים להשיג מן האנגלים הכרה וסיוע, שעל ידיהם היה מצבנו בטוח בארץ מכל צד. אנגלי

פקח אחד אמר לי: „אם אין צועקים – סימן הוא, שאינו כואב. וההנהגה שלכם בלונדון ובירושלים אינה צועקת, אלא מתחננת ומתפשרת”...

ויודע אני, ש„אפשר ל ה ל ח ם ברמחים, אולם לא ל ש ב ת על רמחים”. ואולם אין שום אדם חושב, שתמיד נהא נשענים על רמחיהם של האנגלים. ההגנה העצמית שלנו בימי אָב תרפ״ט הוכיחה, שבמדה מרובה יכולים אנו כבר כיום לעמוד בפני רוצחים ושודדים חצי־פראים; וכלום יש לך ארץ בעולם, שבה נותנים לשני עמים יושבים בתוכה, שהאחד יעשה לחברו מה שעולה על דעתו?

ומעניין הדבר: רוב החברים של „ברית־שלום”, שהם אוחזים ב„מדת־חסידות” ביחס לערביים ומטיפים למוסר הנשגב: „מוטב שיֵהָרגו (היהודים) ואַל יַהַרגו (ערביים)”, – יש להם סימפתיה מרובה לקומוניסטים, שכל האידיאולוגיה וכל השלטון שלהם קשורים ברציחות ובמעשי־אַלָמות כשלהבת בגחלת. והרבה מהם משתתפים ב„עזרה האדומה” (כמה נאה המלה „אדומה” בקשורה עם „עזרה”!) בלא שיראו נגוד כל־שהוא בין שתי השקפות־העולם הללו; — כשם שהפועלים אינם רואים שום נגוד בדבר, שמצד אחד הם מטיפים ל„ארגון משותף” של יהודים וערביים, ומצד שני הם דורשים עבודה עברית טהורה, בת מאה אחוזים...

* * *

ואף בנוגע ל„וותרנות תרבותית”, אם אפשר לומר כך, יש לי אותה התשובה על מכתב־התרעומת.

באנו לארץ־ישראל נחלשים לא רק בגוף, אלא אף ברוח. הדת נחלשה על ידי המלחמה, שנלחמה בה ההשכלה; והציוניות היא בתה ואויבתה של ההשכלה כאחת. ולארץ באו יהודים מעשרים ושתים ארצות שונות, מושפעים מתרבויות לעשרות ומדברים בשבע־עשרה לשונות (כך קבעה סטַטיסטיקה של הלשונות, שבהן מדברים אבותיהם של חניכי בתי־הספר שבירושלים). זו אינה אומה, אלא פירורי־אומה, שמאחדים אותם במקצת הדת, במקצת – המוצא המשותף ובמקצת – הזכרונות ההיסטוריים המשותפים. בכל שאר הדברים הם מפורדים ומבודלים. ולהם צריך לברוא לשון אחת ותרבות אחת – באמת, לברוא אומה משברי־אומה, מפרורי־אומה, מחומר בשביל אומה. והיהודים הם עם של תגרנים ואנשי־אויר, שזולת האמונה באלהים, שאף היא הולכת ונחלשת בקרבם, אין להם אלא שאיפה אחת בחיים – „פרנסה ברווח”. והיהודים הם עם מזרחי חמום־דם וקל־דעת ברובו (עם כל העמקות של יחידים ממנו), שהוא להוט אחר החקוי. ומפני שהיה מדוכא ונרדף כל הימים, הוא כורע ברך לפני השלטון, וממילא – לפני לשונו ותרבותו; ומפני שהיה במשך אלפים שנה תלוי בדעתם של עמים אחרים, הוא כרוך בכל מקום אחר העם העיקרי, תושב־הארץ ובעל־הון קע, מחקה אותו ולומד לעשות כמקולקלי... [illegible].

ועם כ ז ה צריך להשיג אחדות של לשון ושל תרבות. ולפניו בארץ — לשון־השלטון, שהיא שלטת בתוך חצי־מיליארד של בני־אדם והיא אחת מן הלשונות היותר עשירות שבעולם; ולפניו בארץ — לשונו של עם־הארץ, שהיהודי זקוק לו לקניה ולמכירה כמעט בכל דבר. ובארץ יש לשון „יהודית״, שהיא מתווכת בין הרוב הגדול של היהודים המדברים בשבע־עשרה לשונות, ולשון זו נעשתה להמון היהודי כמעט קדושה, והאידיאולוגיה האידישיסטית־הבולשביסטית הכתירה אותה בכתר של לשון לאומית, וממשלה אדירה מגינה עליה ונותנת לה זכויות ממלכתיות הרבה יותר משהממשלה האנגלית נותנת ללשון העברית.

ובמצב כזה — בבקשה, תְּנו מהלכים ללשון העברית, ועל ידה — לתרבות העברית העתיקה־החדשה, בלא קנאות וקיצוניות!

אף בתגבורת־הרצון היותר עצומה, אף במאמצי־הכוחות היותר כבירים השגנו עד היום אך מעט מן המעט ממה שנצרך כדי לאחד את היהודים על ידי לשון אחת רשמית, לכל הפחות, בחיים המדיניים והצבוריים; ובדבר אחודה של התרבות השגנו עוד פחות מִכֵּן. ומה היה, איפוא, אילו היינו נותנים לחיים לזרום באין מעצור, בלא שהיינו נלחמים בהופעות המזיקות לאחדות לשונית ותרבותית עברית מלחמת־תנופה ובלא שהיינו מסייעים להופעות המועילות לאחדות זו על ידי כל המרץ המאומץ שלנו?

מובן, אותם ה„דודים המתוקים״, שסומכים על הנס — „הכל יסודר לאט לאט מאֵליו!״ — או שלא איכפת להם, אם בארץ־ישראל תהיינה הלשון העברית והתרבות העברית שליטות, ותהא בה אומה מאוחדת, או ישמשו בה בערבוביה זַ׳רגון ואנגלית וערבית ורוסית וגרמנית וצרפתית, עם כל הופעות־התרבות הקשורות בכל אחת מן הלשונות הללו, — „דודים מתוקים״ כאלה יכולים להיות וותרנים וסבלנים ובלתי־קנאים. אבל התוצאה האחת של „סבלנות״ זו תהא — שלא תהיה א ו מ ה ישראלית, אלא ישארו שברי־אומה ופרורי־אומה. ובשביל שברים ופרורים אין צורך בציוניות, כלומר, אין צורך במדינה יהודית; ופרורי־אומה אף לא יבואו לעולם לידי תקון־עולם במלכות־שדי. ובכן — מוטב שנוסיף ללכת בדרך הישנה — דרך הגלות עם כל „סבלנותה״ ופשרותיה, ונתיאש מרעיון המדינה היהודית ומן הרעיון המשיחי היהודי כאחד.

צריך לחשוב כל מחשבה עד סופה — אז באים לידי מסקנה ברורה. לאחוז את החבל בשני ראשיו אי אפשר אלא כשנשארים באמצע המחשבה ואין דולים אותה עד תומה.

רוצה אני בכל לבי ונפשי, שהיהודים יקלטו את היוונות של א פ ל ט ו ן, שיחזירו לעצמם את המרגליות הישראליות שבפתגמיו המוסריים של יֵ ש ו, שיכירו את תפיסות־העולם המופלאות של ל ו ק ו י ו ם, של ק נ ט ו ש ו פ נ ה ו י אֶ ר; ואהא מאושר, אם ירבו בתוכנו יודעי התרבות האנגלית והערבית לשם הרחבת אפקיה של היהדות האנושית. ואולם, כשאני מרגיש, שעל ידי היוונות והנצרות רוצים לטשטש את המקורי ואת ה„סְגוּלָתִי״ שביהדות;

כשאני רואה, שלומדים אנגלית וערבית׳ מפני שהגויים בעלי הלשונות הללו הם השליטים או התקיפים׳ וצריך להסתגל אליהם; כשאני מכיר׳ שמתקרבים לעמים הזרים לא מתוך רחשי־כבוד לתרבותם ומתוך התעניינות בפסיכיקה הלאומית המיוחדת שלהם, אלא מתוך עבדות, שנעשתה לנו הרגל — להשתעבד לכל זר ולבטל כל עצמי, — אז אני שואל את עצמי: אם כן, מה בין ארץ־ישראל לגלות? הרי אף בגלות נהגנו כך. אלא ששם „התקרבנו״ לעם א ח ד, שליט ועיקרי כאחד, ולָמדנו לשון א ח ת זרה שלטת, וכאן אנו „מתקרבים״ לש נ י עמים זרים, האחד עיקרי והשני שליט, ולומדים ש ת י לשונות זרות שליטות — ובינתים „כרמי שלי לא נטרתי״. ובכן, מה ציוניות יש כאן ומה ארץ־ישראל היא זו?

לקלוט את תרבותו של הזר עד כדי לעכל אותה ולהפכה לבשרנו ודמנו הלאומיים־האנושיים — זהו האידיאל שלי, שנלחמתי עליו מיטב־שנותי ולא אזוז ממנו עד נשימתי האחרונה. ואולם להסתגל אל הזר עד כדי לטשטש את העצמי — דבר זה לא רק שהוא מזיק לקיום האומה כבעלת תרבות מיוחדת, אלא אף בלתי־מוסרי הוא, ככל חקוי מלאכותי וככל מעשה, שנעשה לא מתוך תביעתם של הכוחות הנפשיים העצמיים. שהרי ז ו ה י א ה י א ה ה ת ב ו ל ל ו ת ב ע צ ם, שהציוניות קמה להלחם בה מלחמת־תנופה עד רדתה, מפני שחשבה אותה — ובצדק — לא רק למזקת לאומה הישראלית, אלא גם לבלתי־מוסרית בעצם. עכשיו קמה התבוללות זו מעִם המתים—ובארץ־ישראל—והיא מתחפשת במסווה של „אנושיות כללית״, כביכול, בעוד שבפועל אינה אלא „גרמניות״ או „אנגליות״ מהולות ב„מים שאובים״.

* *

*

עד כאן — על הצד המדיני־התרבותי המעשי שבשאלה, שנתעוררה על ידי מכתב־התרעומת.

ואולם יש בה גם צד פרינציפיוני־עיוני.

אני כופר בעיקר־המוסריות מיסודם של מַרטין בובר, הַנס כהן, הוגו בֶּרגמַן וחבריהם. חושב אני, שאין כאן מוסריות ממש, אלא פרי הריאַקציה, שבאה בעקבות כשלונן של גרמניה ואוסטריה במלחמה; וסוף־טוף: Wie es sich christelt, so jüdelt sich es. והראיה — כל מוסריות קיצונית זו מוטפת ביחוד על ידי יהודים גרמניים ואוסטריים, שנלוו אליהם קצת יהודים רוסיים ואנגליים, והללו — לא מטעמם של יהודי גרמניה ואוסטריה (גַליציה, צ׳יחוסלובַקיה), אלא מתוך פוליטיקה אנגלית או מתוך טולְסטוֹיָנוּת וחצי־בולשֶביות רוסיות.

אך, יהא מוצאה של מוסריות זו איזה שיהיה — דבר אחד ברור הוא לי כשמש: א י ן ז ה מ ו ס ר ־ ה י ה ד ו ת, א ל א מ י ן נ צ ר נ ו ת מ ה ו ל ה ב ב ו ד ה י ס מ ו ס ש וֹ פֶּ נְ ה וֹ י אָ רְ יָ נִ י. לכל היותר, זוהי — „חסידות״

יהודית־נצרנית; הרי אף החסידות ממש, עם כל מעלותיה הלבביות, יש להבחין בה, כמו באמה־יולדתה ה ק ב ל ה, השפעות קתוליות בולטות ונכרות (ה„צדיק" – פרקליט בין האדם ואלהיו, מין אפיפיור, חסידות אינדיבידואלית במקום המוסר החברתי של האומה, אמוניות רגשנית במקום דתיות מושכלת, ועוד). לא לחנם מעריצים בובר וחבריו מ„ברית־שלום" את הקבלה והחסידות מעל לכל מדה וגבול.

היהדות (שאני מבדיל אותה מן ה„יהודיות" – האומה הישראלית) היא לא דת בלבד ולא לאומיות בלבד, אלא ת פ י ס ת ־ ע ו ל ם ל א ו מ י ת ע ל מ צ ע ד ת י. היא צמחה מתוך חייה המדיניים, הכלכליים והרוחניים של האומה, ועל כן היא תורת־חיים ולא שיטה דתית עיונית ומופשטת בלבד. ולפיכך לא הגיעה מעולם לידי תביעות מוסריות קיצוניות, שלא נִתן למלאותן אלא למלאכי־השרת, כהנצרות והבודהיסמוס, שביסודם הונחה תורתה של אישיות אחת ידועה, שהיתה יכולה להמצא גם „מעבר לחיים". היהדות אינה יוונות־רומיות עם פולחן־האגרוף שלהן, אולם אינה גם נצרות־בודהיסמוס עם „אי־ההתנגדות לרע" שלהם. אין מן הצורך להוכיח, שהיהדות לא היתה מעולם תורה מערצת את כוח־האגרוף – ואני מקווה, שלא תעָשה ניצְשֵיָנוּת לעולם; אבל גם טולסטויָנוּת לא היתה ולא תהיה. שהרי אם ירצה מישהו ל„נקותה" מכל מה שאינו מוסרי גמור מתוך נקודת־המבט של „אהבת־השונא" ושל „הושטת הלחי השניה" ושל ה„אנאַרכיות הרוחנית", יצטרך למחוק מחצה מן התנ"ך, שלשה רבעים מן התלמוד והמדרש ושני שלישים מן הספרות שאחר התלמוד, ולהשאיר בשלמותם כמעט רק ספרי־חסידות קיצוניים, שיש בהם השפעה זרה, כ„חובות־הלבבות", „צוואת ר' יהודה החסיד", וכיוצא בהם. – ואין זה פ ר ט דתי, שאפשר להפרידו מעל ה כ ל ל הדתי: הרי יכול יהודי להאמין בביאת משיח בלא משיח אישי מבית דוד, אלא ה' עצמו הוא הגואל, כמו שיש בהרבה מספרי התנ"ך ומן ה„גנוזים"; או להאמין בגאולת האומה ובהתכנסותה לארצה בלא להאמין בקבוץ־גליות שלם ובהחזרת הקרבנות. אלה הם פ ר ט י ם דתיים, שמי שאינו מאמין בהם הוא חוטא בעיניהם של החרדים – ולא יותר. ואולם מי שירצה לעשות את היהדות טולסטוינות עם „אי־ההתנגדות לרע" ועם ה„אהבה הנוצרית" והוותרנות והסלחנות והענוותנות במקום היושר והצדק והמשפט, הריהו עוקר את ה י ה ד ו ת ב ת ו ר ת פ י ס ת ־ ע ו ל ם מ י ו ח ד ת מ ע י ק ר ה. הוא מוכרח לערער על שהיהודים עדיין מחזיקים בתנ"ך, שבו נאמר: „לא תחַיה כל נשמה", „ובערת הרע מקרבך", „מי זה בא מאדום", „אל נקמות ה'", ולערער על שהיהודים עדיין מחזיקים בתלמוד עם „הבא להרגך השכם להרגו", ו„חייך קודמים לחיי חברך", ועוד, ועוד. כלומר: הוא מסתלק מן היהדות בתור תפיסת־עולם מיוחדת ועובר לנצרות, לבודהיסמוס, לטולסטוינות, ל„תרבות מוסרית". בכל אופן, מחזיק ביהדות במובן העיוני כבר אינו. הוא נשאר יהודי, מפני שמוצאו מישראל ומפני שלא יצא מכלל ישראל, ואין רשות למישהו להוציאו מכלל זה, אבל שוב אינו מחזיק בתורת ישראל.

אחת משתי אלו: אם יש יהדות כתפיסת־עולם מיוחדת — אז בעל כרחה שונה היא ומשונה מן הנצרות, מן הבודהיסמוס ומן הטולסטויָנות, שהיא תערובת של שניהם (באמצעותה של תורת שופנהויאר); ואם אין יהדות שכזו — למה אנו עמלים ולוקים ביסורים בארץ־ישראל? — בשביל ה„פשטנים" שבלאומיים ובציוניים העבריים אין שאלה זו במציאות: אנו חיים ושואפים למדינה יהודית, כמו שכל עם חי שואף למדינה ולשחרור. ואולם הרי חבורה זו של „מוסריים" ו„הומניסטים", שעליה אנו דנים כאן, אינה „פשטנית" כלל והיא מצגת „תעודות מוסריות" לאומה הישראלית. ואם נאמר, שאין יהדות כתפיסת־עולם שונה מזו של „אי־ההתנגדות לרע" ו„הושטת הלחי השמאלית", הרי אין מה להציל מן האומה הישראלית זולת בני־אדם בעלי מוצא וגזע משותפים; ואולם מה יתן ומה יוסיף לאנושיות עוד עם אחד קטן בעל־מדינה או מחוסר־מדינה? מה איכפת למישהו, אם עם זה יתבולל בתוך עמי־התרבות הגדולים, שבעצם אין תפיסת־עולמו שונה משלהם בשום דבר עיקרי? — הרי זולת המוסר וההומניות האנושיים־הכלליים אין ה„נֵאוֹ־מתבוללים" מחשיבים שום דבר לאומי מקורי!

ולפיכך, כשאני קורא באחד מן הגליונות הראשונים של „מאזנים", שאחד מאנשי „ברית־שלום" מתפאר במה שלא נתן למסור לדין את רוצחו של ברנר, יש לי ההרגשה, שאני עומד בפני התנצרות שלא מדעת. וחשש גדול יש לי: בני־אדם בעלי השקפות כאלו, השקפות אנארכיסטיות־רוחניות, הורסות עד היסוד את מושגי המדינה — כלום מסוגלים הם ומיועדים הם לבנות בית לאומי באיזו צורה שהיא? ולמה להם המדינה היהודית, ובשביל מה הוא הבית הלאומי, כשכבר אנו עומדים מעבר לגבולותיהן של היהדות ושל החברה המדינית כאחת — כשכבר עומדות רגלינו בשעריו של טולסטוי, שהוא שולל כל לאומיות וכל סדר מדיני שהוא?

וכשאני קורא בגליונות הראשונים של עתוני ארץ־ישראל, שהורשו לצאת שמונה ימים אחר הטבח האיום בחברון — בצדה של ההרצאה הנוראה מכל נורא על מה שנעשה ליהודים הגורג'ים בירושלים וליהודים בחברון, במוצא ובצפת — ספורים מלאים „דבקות" של חסידים על ערביים אחדים, שהצילו ארבעה יהודים, ועל ערביה פלונית, שהצילה משפחה יהודית, ועל הרופא הקדוש באמת ד"ר חיים ישראלי, שחבש את פצעיו של פורע, שנפצע בשעת הפרעות, ואחר כך נהרג אותו רופא עצמו על ידי הפורעים בני־חברתו של אותו פורע פצוע, — ודאי, חלילה לי לקפח שכרם של מעשים מוסריים נאים אלה, ויודע אני להעריך את הכוונה הטובה שבספורים הללו: ראו, לא כל הערביים הם נגדנו. — ואף־על־פי־כן קשה לי להמנע משאול את עצמי שתי שאלות אלו: ראשית, אם יהדות היא זו — להרבות בשבחם של בני־אומתם של הרוצחים בו ברגע, שעדיין חללי־חברון והרוגי־צפת מוטלים לפנינו, ולרפא פורע פצוע, שבא להרוג את בני־אומתו של הרופא? ושנית, אם אומה, שברגעים נוראים כאלה מוכשרת היא לחשוב לא על הנוראות שבטבח, אלא על הכרת־תודה לערביים, שכל שבחם

הוא – שלא נהפכו לחיות טורפות, מוכשרת היא עדיין להגן ולהציל, להלחם בחיות הרעות בדמות בני־אדם ולהציל משניהן מה שנצרך בשביל הקמת בית לאומי לעם נרדף ובזוז, שנחלש בגוף וברוח?

ואולם כלום יש מדה וגבול ל„צדקות" שלנו? – הרי כבר היה בין אנשי „ברית־שלום" החסודים „מורה־צדק", שדן „דין־אמת" זה: אף כשקונים מן הערביים קרקע של בצות וטרשים בכסף מלא, מנשלים אותם מעל אדמתם, שברבות הימים, אפשר, היו מטייבים אותה, ובכן – אף זה חטא ופשע.

והרי נמצא בין אנשי „ברית־שלום" ההסודים עוד „מורה־צדק" אחד, שהיה עקבי בהחלט ומחה נגד עבודה עברית טהורה, שקרא לה בשם „בויקוט על הערביים".

והרי נמצא בין אנשי „ברית־שלום" החסודים „מורה־צדק" שלישי, שהגיע ב„צדקותו" עד כדי כך, שדן לכף חובה את הנציב העליון צ׳נסלור על המניפסט הראשון שלו, שבו דבר קשות על החיות הרעות שבחברון.

קראו את מאמריהם וספריהם של בני חבורה זו ושל הקרובים להם ברוח ותראו, שדעתם אינה נוחה לא רק מן ה„בריונים", אלא אף מן החשמונאים, שנטלו מן האדומים והשומרונים והיוונים מה שהיה של ישראל במשך כל ימי בית ראשון ושהצילו את היהדות מכליה על ידי מה שעשו מיהודה הקטנה ארץ־ישראל: אלמלא הם, היתה כברת־הארץ הקטנה מחברון עד בית־אל, שעד ימיהם היתה זו כל מדינת־היהודים כולה, מתמעכת בין העמים הזרים – והיהדות כולה היתה עוברת ובטלה מן העולם.

ואני שואל: לאן אנו הולכים? – הרי בדרך זו של ה„נאו־חסידים" וה„נאו־מתבוללים" שלנו מוכרחים אנו לבוא לידי אנטי־ציוניות מוחלטת. שהרי „מדת־חסידות" זו בעל כרחה תאמר היום או מחר: הערביים יושבים בארץ־ישראל 1300 שנה, וזכותם של היהודים ב„פלשתינה" אינה מרובה מזו של הערביים בספרד, שמשלו בה כמה מאות שנה ויצרו בה תרבות מפוארת. ל„צדיקים" ו„חסידים" כמרטין בובר והנס כהן והוגו ברגמן אין מסקנה אחרונה אלא זו – של האפנדים הערביים ו„חבריהם" הקומוניסטים־ה„מופסים".

מובן, שאין ה„נאו־חסידים" המתבוללים שלנו מודים בדבר. הם מרבים לדבר רמות ונשגבות על ה„יהדות ההיסטורית" ועל ה„ציוניות הרוחנית" (אחד־העם, ודאי, מזדעזע בקברו למשמע דבריהם של „תלמידיו" אלה...). ואולם כלום יהדות היא זו? כלום בעלי השקפות אלו לא אבדו עדיין את הקשר האחרון עם היהדות כתפיסת־עולם לאומית? – ואם אין היהדות תפיסת־עולם כזו, הרי בטל ההבדל בין יהדות ולא־יהדות – ועל מה אנו עמלים, ולשם מה אנו נשחטים ונשדדים?

וכלום ציוניות היא זו? כלום בהשקפות מרופפות ותשושות כאלו בוגים עם וארץ בתוך ים של ערביים חצי־פראים, מצד אחד, ובתוך אנגליים דתיים שונאי יהדות ושונאי יהודים ממזרח־אירופה, מצד שני? כלום אין „מוסריות"

מופרזות ושלא במקומה זו סימן מובהק, שהאינסטינקט של שמירת הקיום הלאומי העצמי הולך ובטל בקרב יהודים חכמים וסופרים אלה? – הם קוראים „יהדות, יהדות!" כל הימים, אבל, אם אין הדאגה לקיום האומה בעלת היהדות הזו חיה בלבותיהם, מה כל „יהדות" נְזִירִית זו, אם לא „דרוש וקבל שכר"?

ב

מה לעשות נגד כל זה?

לדעתי, רק אחת: להלחם ברִפְיפות הרוחנית של ה„נֵאו־מתבוללים" שלנו. שאנו, היהודים, לא נעשה לעולם שוביניסטים, מיליטריסטים ואימפריאליסטים, לאומיים צמאים לדם, כובשי עמים זרים ולוחציהם, – לכך דאגו ההיסטוריה והתרבות שלנו, מצד אחד, ומצבנו המיוחד בקרב עמים זרים בכל מקום, ואף בארץ־ישראל המוקפת ערביים, מצד שני. מה שצריך לדאוג לו הוא ההפך מזה: שלא נבוא לידי קיצוניות שניה ולא נעשה נזירים וסגפנים, ענוותנים וותרנים וסלחנים ובלתי־מתנגדים לרע. צריך להגביר את כוח־הרצון בעמנו, ללמדו, שיכבד את כוח־הגוף (לא את כוח־האגרוף!); צריך להשתדל, שהיהודים יהיו לא אַנָּסים וגסי־רוח, אבל גם לא „כבשות תמות" ו„צאן לטבח יובל". צריך, שיהיו היהודים זקופי־קומה ועומדים על דעתם, יהודים גאים, שאינם סולחים על השפלת כבודה של האומה ועל קפוח זכויותיה, ובמקום שזה הכרחי – ידעו להגן ולהציל ולתבוע זכויות ומעמד הוגנים לנו אף ביד חזקה, אם אי־אפשר אחרת. אכן, כוח כזה, כשהוא מתגלה באומה, אם איננו גס ואינו משמש לרעה, **מוסרי הוא בהחלט**, מוסרי הרבה יותר מוותרנות ופשרנות מתוך חולשה ורפיפות.

ודאי, היו ה„וותרנים" שבימיו של **יהודה המכבי** טוענים אף הם: איך נקום בפני ים של יוונים ובפני מלכות אדירה כזו של **אנטיוכוס אֶפִיפַנֶס**? צריך לוותר ולבקש שלום ולהתקרב אל העמים שמסביבותינו. ואולם כיום יודעים אנו, שהמוסרי בעצם היה יהודה המכבי ה„קיצוני" ולא רודפי השלום מתנגדיו.

יש לנו **לבקש** שלום, אך לא **לרדוף** שלום בכל מחיר. יש לדרוש צדק ומשפט לכל, אבל לא לוותר על זכותנו היסודית, זכות־המדינה, שיש לכל העמים שבעולם. וחלילה לנו להשפיל את עצמנו כדי לפייס על ידי וויתורים, שאין בהם מן היושר ומן הצדק ולא כלום, מרובים וחזקים מאתנו. זוהי ראשית הקץ של היהדות בכלל, לא רק של הציוניות, שהיא יהדות מדינית בעצם.

יש לנו ללמוד מן הגויים, לבוא עמהם בדברים כדי להשפיע עליהם ולהיות מושפעים מהם, כדרך כל העמים ביחסם זה לזה; אבל חלילה לנו לבקש קרבתם עד כדי טשטוש עצמותנו הלאומית.

בקצור, חייבים אנו להיות יהודים בני־אדם, שהיו להם נביאים ואנשי

מוסר עליון בארץ קטנה־גדולה זו, אבל היו להם כאן גם חשמונאים וחברי־הגנה.

ואם אחר כל האמור ימצא מישהו סתירה בין „יהדות ואנושיות" ו„הרעיון המשיחי" ובין תפיסת־העולם, שנתבטאה כאן, אהא יכול רק להוסיף:

— חייה של האומה קודמים לכל תעודה מוסרית, שהציגה לה בחייה. שהרי אם היא לא תהיה — לא תקום גם התעודה. והדרכים, שבהן מוליכים אותה ה„נֵאו־חסידים" שלנו, שעל צד האמת אינם אלא „נֵאו־מתבוללים", הן דרכי־מות ולא דרכי־חיים. והגיעה השעה, שנלחם אנו בהם מתוך שאיפת ההגשמה של האידיאלים הנבואיים ושל הרעיון המשיחי היהודי דוקא, כמו שנלחם סמולנסקין בשעתו, — שאף לו היו הנביאים יקרים מכל יקר, וישראל היה לו „עם־הרוח", אבל היהדות היתה לו „תורת־חיים", — במתבוללים של זמנו, שקמו עכשיו לתחיה בצורה חדשה ומסוכנת ביותר. שהרי אם אנו לא נמית אותם, ימיתו הם את האינסטינקט של שמירת הקיום העצמי בתוך האומה, ועל ידי כך יעשו גם את הגשמתם של האידיאלים שלהם בטלה ומבוטלת.

תל־אביב, ז׳ — י״ז תשרי תר״ץ

שלמה גינצברג

חשבון־הנפש של הגולה

א

„אני הנני יודע, מפני מה אשאר יהודי, או יותר נכון, אינני מבין כלל מה זו שאלה, כמו שלא אבין אם ישאלוני, מפני מה אשאר בן לאבי".
שלשים ושבע שנה עברו מן היום שאחד־העם כתב דברים אלה – והשאלה במקומה עומדת. מעוררים אותה כלפי הפרט 1), מעוררים אותה גם כלפי הכלל בחקירות ודרישות על תוכן היהדות וערכה 2); הללו דורשים ממנו להתקדם „מאחד־העם בכוון להרמן כהן", לדחות את ההשקפה „הבלתי יהודית" על הלאומיות כמטרה בפני עצמה — ולא כל שכן את ההשקפה של „והיינו גם אנחנו ככל הגויים", — ולכלול בהשקפה הציונית את הרעיון של תעודת עמנו, שתצדיק את קיומנו ותטביע על תחית עמנו את חותמה המסוים (למשל: חותם דתי־מונותאיסטי).

לא לשוא עברו עלינו שנים מרובות מימי „עבדות בתוך חרות": העבדות המוסרית חסרה היא בלב „שואלי השאלה" שלנו. בימי ר י י נ ַ ך וסיעתו שלט בלבם של מנהיגי היהדות המערבית רגש הפחד לגורל האמנסיפציה; ומתוך אותו הפחד בקשו לגנוז את הצד הלאומי שביהדותם, כדי להתקרב לגויים המתרחקים מהם, ולפיכך גזרו על הוגי דעות שבהם לבחון את שאלת מהות קיומנו בתור א ו מ ה; הנחה מוקדמת היתה בידם, שאין אומה יהודית במציאות. תפקידם הטיל עליהם למצוא הצדקה לקיומנו בתור יהודים ולסגל להצדקה זו את השקפותינו על העולם — ואפילו את יחסנו לתורת דַרוין. פחדם וביישנותם בפני עובדות לאומיות, מחשבתם שהיתה מוגבלת מעיקרה בהנחותיה ובמסקנותיה — הם שגרמו לדחייתם מתוך רגש בוז מצד היהודים הלאומיים, ולאשורם — שוב מתוך בוז — ע"י הגויים. אולם אחרת היא

---

1) כגון במחברת „מפני מה אני יהודי" של הסופר הצרפתי אדמונד פלֶג, שהקדישה ל„נכדו אשר טרם נולד" — רמז לכך, שעוד כמה דורות יעברו טרם תפתר השאלה.

2) עיין, למשל, בגליון המיוחד (מיום 28. 8. 17.), שהקדיש העתון „יודישע רונדשו" לשאלת הליברליות הדתית ותנועתנו הלאומית.

לגמרי עמדתה של הגולה הלאומית שבימינו: לאומיותה היא בשבילה בבחינת דבר מובן מאליו — ואולי קצת יותר מדי מובן מאליו! לאומיותה היא דבר שאינו תלוי בשום שיטה פילוסופית. דורנו מתפאר ביהדותו ודוקא מפני כך עומד הוא בפני שאלת קיומו. בן דורנו רוצה להיות יהודי — כי כדאי הדבר בעיניו, — ואעפי״כ מרגיש הוא, שלא תמיד עולה הדבר בידו. דורנו זוכר את המקום שתפסה היהדות בדברי ימי האנושיות בעבר; ואם אין רצונו בישראל „כמו כל הגויים״ — הרי זה בא לא מתוך הפחתת ערך לאומיותנו, כאילו לא יכלה זו לעמוד בפני לאומיותן של אומות העולם, וכאילו היה מן הצורך להצדיקה ע״י תועלתנו לאחרים — אלא מתוך הערכה גבוהה ביותר, מתוך רגש של „אתה בחרתנו״ הדוחה את „השויון הגמור״ עם אומות העולם, שאינן שואלות על מטרת קיומן, דוחה אותו משום שהוא רואה בו השפלת כבודנו. אלה מקווים, שאין סתם יהדות לאומית חזקה בלב היהודי כדי שתוכל להתקיים, ואלה חוששים, שמא הוא כך באמת; אלה דוחים בשביל עם ישראל קיום „סתם״, משום שאין עמנו ראוי לקיום זה, ואלה — מפני שקיום זה אינו ראוי לעמנו. הצד השוה שבהם — שאלה ואלה דוחים את קיומנו הלאומי כעובדה יסודית, כעיקר שמקומו בהתחלת השיטה — ולא בסופה; הרי שגם בנוגע ליהודי — וביחוד ליהודי החי את חייו בין אומות העולם — נדחה הפתרון הפשוט של שייכות האדם לעמו בבחינת שייכותו של הבן לאביו.

דחייה כזו אינה תופעה רגילה וטבעית בחיי האומה. יש עוד אומות בעולם, שבידיהן להראות על התפקיד החשוב והנשגב שמלאו בעבר ושהן מקוות למלאותו גם בעתיד; ואעפי״כ אינן מעמידות את קיומן על מלוי התפקיד הזה. היווני המודרני מצטער, על שאין מולדתו מוציאה עוד אפלטון או פידיאס, אולם אינו מוותר מפני כך על קיום יוון. שמא תאמרו: אדרבא, וכי לא היה טוב ויפה יותר, אילו היה כל כלל — או פרט — תולה את המשך חייו בתנאי הצלחתו בתפקיד חשוב מסוים? האין „רבים מאחרים במותם״? אין שאלה זו במקומה כאן. העובדה היא, שכך הוא טבעו של בשר ודם, או של צבור של בשר ודם, ומי ששם קץ לחייו כשהוא עדיין מוכשר לחיים נורמליים, אך ורק משום שהוא חסר תוכן ותפקיד בחייו, הרי הוא חשוד בהתקפת „שגעון זמני״ — כנוסחת המשפט האנגלי. במה יש אם כן לבאר את דחיית קיום אומתנו כעיקר יסודי ואת הצורך להצדיקו ע״י חשבונות רבים? אחד־העם חפש את הסבה לכך בטיב הדוחים ומצאה בעבדותם הרוחנית. ראינו, שאין הבאור הזה הולם את המצב בימינו, ולא נשאר לנו אלא להכיר, שעצם העובדה של „שייכות יהודי לעם ישראל״, של היות יהודי, אינה ברורה, אינה טבעית, אינה אלמנטרית כזו של היות אנגלי או גרמני, „היות בן לאבי״ כמשלו של אחד־העם. אם יש צורך חיוני למצוא את „התכלית״ בחיי היהודי והיהדות, ולא בחיי האנגלי והאנגליות, הרי אין זה מפני שחיינו כ„חיים סתם״ פחותי ערך או מרובי ערך הם מחיי כל עם נורמלי, אלא מפני

ששונים הם מחיו; יש כנראה משהו בתנאי חיינו — המעמיד לפנינו, הן ככלל, הן כפרט, אותה שאלת הקיום הלאומי שאינה קיימת כלל בשביל בן אומה אחרת.

ב

יהודי שגדל והונך על ברכי תרבות זרה – וכך הוא כל יהודי בדורנו בארצות תרבותיות – איננו אך ורק יהודי. במובן הלאומי, במובן של קשרים רוחניים, קשרי השכל וקשרי הרגש, אינו אמנם כולו צרפתי או אנגלי — ברם גם כולו יהודי איננו. אם במקרים מסוימים מרגיש הוא קרבה אל יהודי בארץ אחרת יותר מאשר אל הנכרי בבני ארצו – הרי בכמה מקרים מרגיש הוא בדיוק את ההפך. אפשר ואין יהודי אנגלי מבין את דיקֶנס כשם שאנגלי מבינו, אין יהודי רוסי מרגיש את טשֶכוב כשם שרוסי מרגישו, אולם קרובים הם פיקביק וחבריו ללב יהודי אנגלי מללבו של איש זר לאנגליה; ובשעת הצגת „גן דובדבנים" היה מרגיש האינטליגנט היהודי־הרוסי קרבה נפשית אל שכנו הרוסי ולא אל אחיו היהודי איש־מנטשסטר. והדברים אמורים גם בציוני שבציונים, שהתעמק בתרבות זרה. והרי אף אנו, יהודי א"י, נמנים כאן בא"י על מדינותינו מהן באנו לכאן, בחיינו הפרטיים, בשעות המוקדשות לידידינו — אנו נעשים „קולוניות"־„קולוניות", קולוניה אנגלית־אמריקאית, גרמנית, רוסית, ספרדית וכו'. אמנם, כל יהודי אירופי (לרבות את האמריקאי) קרוב הוא לשני עמים, קרוב באמת ובתמים – ולא רק מחפש להתקרב לנכרים; וגם רחוק הוא בעל כרחו משניהם גם יחד – והוא אינו רק עושה את עצמו כאילו רחוק הוא מהיהדות. יש והוא נותן צורה מכוערה למצב רוחו זה, משתדל הוא ל ה ת ח ַ פ ש כעם הארץ גמור לכל דבר, כאילו שכח לגמרי את צלצול מנגינותיה של היהדות, והריהו בא ושואל: נגינה זו מה היא? ועמדה מכוערה זו היא היא שגרמה לכך, שיהיו המתבוללים שנואים על אחיהם היהודים, ושאומות העולם תתיחסנה אליהם יחס של בוז. עמדה זו ביסודה טבועים לרוב שקר פנימי וצביעות כלפי חוץ. אולם עמדה תמימה וכֵנה יתפוס יהודי כזה, כשיבוא ויכריז בפניו של ה„גוי": אין אני קרוב לך ואין אני רחוק ממך, אינני מתבייש כלל באבותי היהודים — להפך, ואינני מתפאר לגמרי בכך שהתקרבתי אליך יותר מהם; לא שאלו אותי, אם יש ברצוני להולד ולהתחנך כאן ובזמן הזה, ולא שאלו אותך, אם הזמנתני לכאן; על כרחנו נוצר מצב זה, ושנינו היינו דוחים אותו – אילו היה הדבר תלוי בנו לכתחלה. אלא שמכיון שנתהווה המצב — מכיוון שיש לי חלק בשני עמים, בשתי תרבויות — אינני זר לא לזו ולא לזו, והרשות בידי ליהנות מהן כאדם העושה ב ת ו ך ש ל ו.

מתוך שניות זו שבלבו של היהודי המודרני נובע מצבו הבלתי רגיל; יש בידו ב ר י ר ה בעניני לאומיותו: לחזק את הצד היהודי או את הצד הנכרי שבו; או להתאמץ ולשמור ג ם על היסוד היהודי שבו — או לוַתר עליו

לגמרי ולשאוף לשלמות הנכרית; שהרי לעולם לא יוכל להיות ליהודי שלם בארץ תרבות זרה. שמא תאמרו: והרי גם לנכרי שלם לא יהיה? לכך אין אולי תקוה לו לעצמו; אולם — הרי יש תקוה לבנו הבא אחריו. את בנו אפשר ואפשר להפוך כמעט לנכרי גמור ע״י חנוך נכרי. ואם יש ברצונו להפטר אפילו מן „כמעט״ זה ולפתור את השאלה פתרון רדיקלי — גם זה אינו מן הנמנע — ע״י נשואי תערובת. ובכן יש ויש ברירה בידי היהודי, ובמקום שיש ברירה — ישנה גם השאלה. כלום ישמור על השניות שבו, כלום יבנה את עתידו ואת עתידם של בניו על יסוד „ויתרוצצו״ זה, שלכל הדעות אינו מצב נוח ופשוט? הישאר יהודי? ולשם מה ישאר יהודי? — שמא תאמרו: אין מקום לשאלה זו בלב יהודי ישר, כשם שאין מקום לשאלת בגידה בעמו לשם תועלת פרטית בלבו של סתם איש ישר באומות העולם? הוי אומר: אם ברירה טֶכנית יש כאן — ברירה מוסרית אין כאן? אלא שאין המשל דומה לנמשל כלל וכלל; דא עקא: יהודי זה שייך הוא לשני עמים, לשתי מסורות, לשתי תרבויות; ובשעה שעליו להקריב קרבן זה — לבחור באחת ולדחות את השניה — הריהו נמצא במצבו של אברהם אבינו, שאמר כדברי האגדה: שני בנים יש לי, ואת שניהם אני אוהב. קשור הוא לשני העמים גם יחד וקרוב הוא לשניהם; קשור הוא קצת יותר לעם ישראל — וקרוב קצת יותר לתרבות הזרה... ולפיכך אין כאן מקום לא ללויַליות לאומית ברורה ולא לבגידה לאומית שפלה.

כמו כן — אל נא נרמה את עצמנו: אין ההתבוללות כרוכה דוקא בכעור מוסרי. המתבולל בוחר בלאומיות התקיפה ודוחה מפניה את החלשה, את הנרדפת. אולם — כלום יש לדרוש מבשר ודם, שיבחר דוקא בצד המנוצח, ודוקא מפני שהוא המנוצח? אפשר לבחור בבני־ברית תקיפים ולא להשתעבד להם. ושוב, הרי אין השאיפות הנעלות מצטמצמות בגבול השאלה הלאומית; ויש שבוחר יהודי ב„גויות״ שבו דוקא לשם אידיאל נשגב אחר — לשם השתתפות חפשית במלחמה אחרת — מדעית, סוציאלית — שאף בה יש משום „קדוש השם״.

אין היהודי המתבולל מרגיש את עצמו כגר ואורח בתוך התרבות הזרה מסביבו, אלא כשותף בה, ולפיכך איננו מכיר בזכות עם הארץ לגרשו ממנה. ואם אין לו הזכות לכך — אין כאן אלא מעשה אלמות, רשעות, שהיא מחפירה את המתקיף ולא את הנתקף. וכי יש לפגוע, למשל, בכבודם של צעירי ישראל הנדחקים לאוניברסיטאות למרות הנומרוס קלאוזוס ורדיפותיהם של הסטודנטים האנטישמיים? למי שמרגיש את עצמו שותף בתרבות לאומית אין זאת אלא מלחמה פנימית, מין „מלחמת אחים״ כביכול; ואם יש כאן מקום למעשי פחדנות ושפלות־לב — כבשעת כל מלחמה, — יש כאן מקום גם למעשי גבורה. נוהגים אנו להגזים בהרבה את התנגדותן של אומות־העולם לטמיעה. רוב בני האומה נוהג לעודד את המתבולל ה„רציני", הרוצה בהתבוללות

שלמה — ביחוד בנוגע לבניו. ולפיכך רואים אנו את ההתבוללות, את הכרעת הכף לזכותה של הלאומיות החדשה, כמעשה יום יום אצל אומות שהן תקיפות הרבה יותר ממנו היהודים, כגון אצל מיליונים של גרמנים, פולנים וכו׳ בארצות־הברית — ואין אנו מוצאים כאן מלחמה עם הסביבה שאליה הולך המתבולל ולא התרגשות יתרה בסביבה שממנה יצא.

וכשם שקשה לדון — להלכה — בבחינה מוסרית — את ההתבוללות בכלל לכף חובה, כך אין נוהגים בה יחס של גנאי למעשה. אין לנו להעלים את עינינו מן העובדה, שאפילו הציונים אינם מתיחסים בשנאה או בבוז למתבולל, ואפילו לנשואי תערובת, אלא רק לצורות מסוימות ומכוערות של עמדה זו. זוכר אני מעשה בפילוסוף ידוע — יהודי — שסרב לעזור לנו, הסטודנטים היהודים והיה אומר: „אני משתדל להיות עד כמה שאפשר פחות יהודי" — והתאמצות זו מתוך פחד עוררה באמת רגש של בוז כלפי הפרופיסור הנכבד. ושוב מעשה ב„אנגלי" אחד, שנולד באנגליה לאב גרמני ואם גרמניה, שהביא לנו בימי המלחמה הוכחה על טיב „הברברים ההם" (הגרמנים) מימי וָטֶרְלוֹ ומהתנהגותם של הגרמנים שבמחנה בליכר אחרי שנכנסו לפריז. וכל כך תמים היה ברגשותיו האנגלים עד ששכח לגמרי מה שהיה ידוע היטב לכולנו — שאבותיו נמצאו בימי וטרלו דוקא במחנה בליכר ולא במחנה וֶלינגטון. התבוללות אמתית ותמימה זו עוררה אמנם בין השומעים רגשות השתוממות — ולא יחס שלילי.

אמנם, אין יהודי מתבולל מוכרח להתבייש לא בפני הנכרי האנטישמי ולא בפני היהודי הציוני, אף על פי ששניהם רשאים לראות בו סכנה רצינית לאידיאל שלהם. אין תורת המדות עומדת תמיד לימיננו כתריס בפני הטמיעה. היהודי כפרט — מותר לו ואפשר לו לשאול את עצמו: מפני מה יעמוד ביהדותו? ואם אין רצונו להוציא את עצמו מתוך הכלל — יבוא וישאל: למה נשאר כולנו יהודים? מה הן אפשרויותיה של היהדות הלאומית, ומה הם סכוייו של כלל ישראל, שיתנו לנו את הכח — ואת הרצון, לעמוד בפני יצר הרע של ה„עולם הרחב"? שלא כעמנואל קנט, קודמת כאן השאלה „למה מותר לי לקוות" לשאלה „מה עלי לעשות".

ג

יש מי שחושב, שקיום היהדות אפשרי — וגם בטוח — אף בצורתה הנוכחית, אם גם יתבוללו היהודים במדינה זו או חברתה, שמספרם בה קטן ובטלים הם בה בששים, — הרי אין סכנה זו צפויה לאוכלסיות היהודיות הגדולות, ואלה ימשיכו את קיומן המיוחד על יסוד חיים דתיים וצבוריים מיוחדים להן, ובמדה מסוימה בשפה מיוחדת — שפת אידיש.

השקפה זו הולכת ומאבדת את יסודה. עוד לפני עשרים וחמש שנה יכול היה ארתור רופין במחקרו על „היהודים של ימינו" לבוא לידי מסקנה,

שעתיד ממין זה צפוי ליהדות של מזרח־אירופה. והנה בא החורבן הגדול ליהדות רוסיה; הארצות של מזרח אירופה – כגון פולניה – הולכות ויוצרות בעזרת ממשלתן הלאומית תרבות חזקה משלהן, ולעינינו הולכת ונוצרת בלב הדור היהודי הצעיר בארצות אלו אותה השניות, שמצאנוה בנפש היהודי המערבי. שפת אידיש נמצאת במצב של ירידה בארצות הברית ובארצות מזרח־אירופה. אנו לא יצרנו תרבות לאומית בגולה במשך הדור האחרון, אלא להפך – תרבויות חדשות הולכות ומתפתחות מסביב לנו, ועומדות הן לכבוש את דורנו הצעיר במזרח, כשם שכבשוהו במערב.

במצב זה אין מקום לאופטימיות יתרה בבחינה זו, שהרי „הגולה הולכת ומתבוללת, ואין לך דבר שיעמוד בפני הפרוצס הזה" 1). יש שתוקף את האינטליגנציה המתבוללת שלנו רגש של אכזבה ביחס לאומה השליטה, שכנינו, שאינה נוהגת בה מדת הכנסת אורחים; רגש זה מצא את בטויו בכמה יצירות ספרותיות יפות של הדור האחרון. ומה מוכיח דבר זה? שהפרוצס של התבוללות לא יהיה כל כך „חלק", כמו שקוו הדורות הקידמים. אמנם, עברו לבלי שוב אותם הימים, בהם פסקו בעלי האידיליה הליברלית משלנו ומשלהם, שאין שאלת ישראל קיימת בעולם. ואעפי"כ – הפרוצס ההיסטורי יעשה את דרכו הוא ויפתור את השאלה ע"י התבוללות ל מ ר ו ת האנטישמיות מצד אחד והגעגועים הלאומיים מצד שני.

ואם כך הוא הדבר, אם אין עתיד ליהדות שבגולה – הרי אין טעם גם להכריע את הכף לצד יהדותנו ולהתנגד לתרבות הנכריה; כשם שאין טעם בדבר לצדד בזכותה של הרומנטיקה של ימי הבינים נגד הפרוגרס הטֶכני, וכל הקודם זכה...

אף זו התקוה למדינת היהודים „סתם" אין כחה יפה להעביר את רוע הגזרה. בימינו אין לך אדם שהוא מקוה, שארץ־ישראל תקלוט את עם ישראל כולו או רובו. ובכן, אם רובה הגדול של האומה ישאר בגולה, וסופו להתבולל, יכולה הציונות המדינית הטהורה לכל היותר לעורר את יהודי הגולה, שיתאמצו וידחו את התבוללותם לדור אחד או שנים, עד שתתגשם מדינת היהודים. אחרי כן – אין תקוה לגולה, וגם אין צורך בה. היא מין chair à canon, מין זבל חימי לשדה הציונות – ותו לא. ואם תכנית מעשית יש כאן – אידיאל אין כאן, ובלי אידיאל גם התכנית המעשית בסכנה היא... הציונות שבימינו רגילה להדגיש את ערכה הרב של השפעת א"י היהודית על הגולה. אין להטיל ספק בהשפעה זו, שהיא היום בבחינת מציאות המתהווה לנגד עינינו. אם יש ברצוננו להעריך, עד כמה א"י היתה כבר למרכז חיינו הלאומיים, אין לנו אלא לשאול את עצמנו: יהודי מניו־יורק איזה ערך וענין יש בעיניו לקהלה היהודית בבוקרסט – לדוגמא – לעומת זו של תל־אביב? אפילו אם נשאל על כך את האדיש שבאדישים כלפי הציונות, אין תשובתו מוטלת בספק; ולא כל שכן המתנגד הפעיל לציונות – בשבילו א"י היא באמת

1) עיין למשל: ד"ר קלצקין, Probleme des modernen Judentums.

מין מרכז רוחני הפוך. אכן א״י העברית תוכל לשמש נשק מצוין בידי היהדות הגלותית, אם תלחם נגד הטמיעה.

אולם – התלחם? התמצא למלחמה זו ערך מוסרי? אולי לא עמדו עדיין על צד זה של השאלה. נניח, שהיהודי מן הגולה יראה את פרי התחיה העברית בא״י הרחוקה – וישמח לבו, יתפאר באחיו, ויאחל להם הצלחה, וישאל את עצמו: ואני מה מקומי ותפקידי בתוך כל אלה? הלא מן השניות שבו לא ישתחרר ע״י כך, להפך: כבר העירו על כך, שבפגישתו עם העברי הטהור מא״י ירגיש היהודי הגלותי את שניותו תוספת־הרגשה; אם, מצד אחד, השפעתו של העברי הזה תחזק במשהו את יהדותו – הרי, מצד אחר, יראה בעיניו, עברי א מ ת י מהו, ועד כמה הוא, איש הגולה, רחוק מהיהדות. משל למה הדבר דומה? לקבוצת אנשים המתאמצים להחזיק בחיים תרבותיים אחרי שגלו מעיר הבירה לאיזו פנה נדחת: מרצים הרצאות, מציגים הצגות – עד שאחרי כמה שנים זוכים הם לבקורם של נושאי דגל התרבות מהמרכז; מה תהיינה תוצאותיו על בקור זה? האם יפיקו תועלת מ„המלה האחרונה" בתרבות, שישמעו מפי מבקריהם – או שמא ירפה הבקור את ידיהם, והיה אחרי שראו בעיניהם, מה היא הצגה אמנותית אמתית, ורמת המדע האמתית מה היא, – ירגישו בלבם, כי הבל התאמצותם ושקר תרבותם הם, וכך ילכו ויחפשו תוכן אחר לחייהם – תוכן שיהא פחות תרבותי, אולם שיהא אפשר להם להשיגו במלואו גם באמצעיהם המוגבלים? היהודי שבגולה, המרגיש את לחץ הסביבה, את הקשי שבשניות – כלום ישלים הוא עם החיים האלה של יהדות ממדרגה שניה, המתקיימת ע״י „זריקות לאומיות" בלי הרף מצד היהדות הארץ־ישראלית, אם אין קיומה נחוץ לא לטובת היהודים (שהרי מצבם יוטב עם הטמיעה) ולא לטובת היהדות, ושיהיה לה מבצר בטוח לכאורה בא״י? לאומיות זו, שהיא זקוקה לאחרים, אין האחרים זקוקים לה, שהיא מקבלת ואינה נותנת – כלום לשמה ובכחה תעמוד היהדות הגלותית בפני הלחץ העצום של הטמיעה?

וכך מתלבט הסופר פלג – המאמין, שנזכה לראות בא״י ש ל ש ה מ י ל י ו נ י ם יהודים „החיים את חייהם העברים בשפתם העברית" בארצם ה ם, כלומר המהווים עם נורמלי, שאינו זקוק לגולה – בשאלה הארורה: „ושנים עשר מיליונים שישארו בגולה" – מה תהא יהדותם הם? איך להיות יהודי ולשם מה? רעיון א״י העברית של „3 המיליונים" מלהיב את פלג, אולם את פתרון הגולה מחפש הוא בכוון אחר: בתעודה מיוחדת שלה – בהפצת איז־יאל מוסרי, אידיאל של השלום הנצחי בין אומות העולם. כאן לפנינו שניות מחלטת בחיי היהדות: ארץ ישראל לחוד – והגולה לחוד; אין הארץ זקוקה לגולה – ועל כן יוצרת לה הגולה מטרה אחרת לגמרי; ובלב אותו האיש מתקיימים שני העיקרים הללו אחד על יד חברו, מבלי להשפיע זה על זה: התקוה הציונית הנלהבת הכרוכה בא״י והאידיאל של תעודה גלותית כ ל פ י א ו מ ו ת ה ע ו ל ם – זו השירה ששמענוה זה מזמן דוקא מפי מכחישי הציוניות, השירה שאמרנו עליה, כי עברה ובטלה מן העולם.

אמנם כן, אם ארץ־ישראל העברית תהיה לחי נושא את עצמו, לא

תמצא הגולה טעם לשאת בעול קיומה. אם תקום בא״י יהדות שלמה, לא תהיה תקומה לגולה עם השניות ההכרחית שבה. ברם – האם יש מקום לאופטימיות כזו ביחס לא״י, הגוררת אחריה את בטולה של הגולה?

ד

ישנם בינינו בעלי אמונה שאינה נזקקת לחשבון, והם מדברים גם היום על העברת רוב יהודי הגולה לא״י. מי יודע, אולי אחרי „2 – 3 המיליונים הראשונים״ שיבואו לארץ יגדל פי כמה כח קליטתה, ויתר המיליונים יעברו בשביל־הזהב שנסלל בעדם, ולא יהיה מקום ל„מפלצת הגולה הנצחית״. מוזר אמנם הדבר, שהיום, בימי אמירות עבר־הירדן, קהלית־סוריה ותחית ארצות־ערב, מדברים בני־אדם, כלפני ארבעים שנה, על כבוש הארצות השכנות לא״י על ידי העם היהודי. עכשיו, אחרי שרכשנו לנו – ובאיזה מחיר! – נסיון מר בענין הוצאות ההתישבות לגלגולת ולמשפחה בתנאי א״י וגם ראינו את חשבוננו זה מאושר ע״י נסיונן של ממשלות אדירות ומנוסות בעבודת ההתישבות– עכשיו עדיין מדברים אצלנו על מיליונים של יהודים, שיכנסו ארצה במהרה, בימינו, בקרוב – כי מי יודע? אולי ישתנו כל התנאים מקצה אל הקצה; אולי תגרומנה המצאות טכניות למהפכה באפני ההזנה של בני האדם ותאפשרנה ישוב של מיליוני אוכלוסין בארץ קטנה, וכיוצא בכך.

זוהי שירה שלעתיד לבוא. רוב חוקרי השאלה מתוך הסתכלות ונסיון בארץ גופה באו, כמדומני, לכלל דעה אחרת: אם לא יתרחש לנו נס – אז, כשאנו נותנים לבנו על התנאים הכלכליים בא״י ועל היכולת והמרץ הכלכלי והרוחני של עם ישראל בהתישבותו בא״י, מותר לנו לקוות, שעלייתנו תהיה שקולה, בערך, כנגד הרבוי הטבעי של האוכלוסין הערבים בארץ; ולא לגמרי מן הנמנע הוא, שתעלה עליו במקצת. באופן זה, כשיגיע מספר האוכלוסין למכסימום האפשרי, כלומר לשלשה (או אפילו לארבעה!) מיליונים, נהיה אנו לפי חשבונם של האופטימיסטים כחצי אוכלוסי הארץ; והרוצה להאמין – יאמין, שנהיה קצת יותר מהחצי. – על הרוב המכריע, רוב שבתוכו יתבטלו הערבים בששים – אין לדבר כלל וכלל, אם נשים אל לבנו, שאחרי דור אחד יתקרב מספר הערבים בארץ למיליון וחצי...

מה יהיה גורלו של ישוב יהודי כזה בארץ, שמסביבה תרבות ערבית, שבלי ספק תצעד בינתים קדימה הן בכמות והן באיכות? אמנם לא תהיה לתרבות זו אותה הרמה הגבוהה, ועל כן גם לא אותו כח המשיכה, אותו קסם הטמיעה, שבו אנו נתקלים בארצות המערב. יש לשער, שתרבות הישוב העברי בארץ תעלה באיכותה על זו של הערבים. אעפי״כ ירגישו החיים הלאומיים הטבעיים והבטוחים של ישובנו בלחץ הערבי החזק. מעוט קטן ביחס אל עמי ערב שמסביבו – ולו גם רוב קטן ביחידה פוליטית, שאינה יחידה כלכלית או תרבותית, ששמה פלשתינה א״י – מעוט זה הרי יוכרח לעמוד ולהלחם בלי

הרף על שמירת קיומו, שאם לא כן ילך ויתקרב לעם הערבי שמסביבו — אם גם נכריחו לפגוש אותנו בחצי הדרך.

אם כחנו יפה כאן להשפיע גם על אחרים, אם גם יש כאן קרקע המוכשר באופן יוצא מן הכלל ליצירתנו הלאומית, אם גם תהיה פלשתינה א״י לארץ־ישראל־פלשתינה — לארץ־ישראל בלבד לא תהיה לעולם. ישובנו כאן לא יהיה למבצר לאומי איתן, סלע שאליו תוכל הגולה לעגן את ספינתה, כדי לעמוד בפני הזרם המושך אותה מערבה ; אף הוא – הישוב בא״י – ידמה לספינה בתוך זרם, אמנם זרם יותר חלש, יותר אטי, ופניו מזרחה.

סכנה צפויה ליהדות הארץ־ישראלית, שמא תהיה בסופה מין אומה חדשה, שבלשונה, מנהגיה ואפיה יהיה גם מן הערביות, גם מן היהדות והרבה גם מן האנגליות – כאנגליה של סקסים ונורמנים. זהו חלומם של כמה מן המושלים האנגלים בארץ, בו הם רואים את הפתרון הקרוב לנגוד הציוני־הערבי, חלום אנגלי par excellence הוא, חלום שיש לו יסוד גם במציאות. אולם האם זהו גם חלומנו אנו ?

רגש הסכנה הזאת, כנראה, הוא שגורם אצלנו לשאיפת התבדלות בכל מפעלנו, הן מהערבי, הן מהאנגלי וממשלתו. אולם שגיאה קשה נשגה, אם נתאמץ להחזיק בהתבדלות זו, במקומה ושלא במקומה, בדרך מלאכותית ובה נבטח, שתצילנו מן הטמיעה. יצירת גֶטו כזה אינה רצויה בארצנו – וגם לא תעלה בידנו. לעינינו מתגשמת פעולה משותפת שלנו עם שכנינו הערבים לא רק בשדה הכלכלה בלבד, אלא גם בחיים התרבותיים ואפילו בחיים המדיניים (כגון מלחמת העיריות נגד פקודות הממשלה). נגד תנועה זו של התבוללות „פלשתינית" נוכל לעמוד לא בעזרתה של תנועה שלילית של התבדלות, כי אם רק בכחה של שאיפה חיה וחיובית בכוון אחר, שיהא מרחיק אותנו מהסביבה העומדת לבולל אותנו, שאיפה המכוונת לנקודה אחרת מחוץ לא״י, ונקודה כזו יש למצוא אך ורק ביהדות של הגולה. — **המרכז הרוחני של היהדות בא״י זקוק להקף של הגולה, כשם שהגולה זקוקה למרכז בא״י.**

עזרה זו, שהגולה תתן לארץ, יש בה צד כמותי ברור למדי : לא הרי מעוט של מיליון אחד, או אפילו שני מיליונים, כהרי עם בן 16 מיליון נפש. הספרות, הלשון, החנוך, כל חיי התרבות הלאומית – יש להם כח התפתחות אחר לגמרי בתנאים אלה. אולם יש כאן גם צד אחר – איכותי, כביכול, והוא טיב השפעתה של הגולה על הארץ. כשם שא״י היהודית, מרכז התרבות העברית, תחזק את האופי היהודי של הגולה ותתן לה כח לעמוד בפני קסם התרבות המערבית, כך תעלה הגולה היהודית החדורה רוח המערב, במגעה הישר, הפנימי עם היהדות הא״ת, את רמתה התרבותית הכללית, את אפיה המערבי של יהדות זו ועי״ כך תמנע בעד ליבַנְטיניזציה של יהדות א״י. הקשרים הרוחניים, הכלכליים והתרבותיים וחלופי־גברא תמידיים בין הארץ והגולה יש בהם משום צורך חיוני בשביל שתיהן גם יחד.

וכאן המקום להעיר, שאין לתלות תקוות מוגזמות בהשפעתנו התרבותית

על הערבים ועל המזרח הקרוב. אלה הרואים את היהדות ככח משלים בין המזרח והמערב מוכרחים להסכים גם להתקרבות היהדות לערביות – כלומר להתרחקותה מתרבות המערב. אפשר והיה דבר זה מתגשם, אילו עבר כל עם ישראל לארץ והיה חי בה חיי מדינה, שעיקר עניניה הוא בין שכנותיה הסמוכות לה, אולם כל עוד שתתקיים הגולה, כל זמן שהישוב הארץ־ישראלי תפקידו הוא לשמש מחזור־דם רוחני בגוף והעם העברי באשר הוא שם – תהיינה עינינו צופיות מערבה, ולא מזרחה. יהודי בן מדינה נכריה, שחציו נתון – בבחינה תרבותית – לעם אחר, וחציו – עברי הוא, יחפש אצל היהודי הארץ־ישראלי את הנשמה העברית בצורה המובנה לו, כלומר בצורה תרבותית מערבית; ולא עוד אלא שידרוש ג"כ מהיהודי הארץ־ישראלי, שיתקרב לחציו השני – לחציו המערבי. אם יש ברצוננו לעזור לאחינו באירופה ובאמריקה – ועל ידי כך לעזור לעצמנו, – עלינו להשאר גם אירופיים ואמריקניים, ולא להתקרב לאסיה ולערבים.

אין עלינו לחפש תעודות מיוחדות: בגולה – כלפי עמי המערב, ובארץ־ישראל – כלפי עמי המזרח. תעודת א"י היא כלפי הגולה, ותעודת הגולה – כלפי א"י, כשני יסודות המשלימים זה את זה בחיינו המיוחדים במינם. הרי שיש לגולה מקום חשוב וקבוע בבניננו הלאומי, יש לה תפקיד פנימי וטבעי הנותן טעם להתאמצות היהדות הגלותית להחזיק מעמד ולהגן על קיומה, הן בהוה והן בעתיד.

יש להעריך את מצב הדברים הזה בכל השקפותינו על הגולה – הן כיהודי איש־הגולה המתיאש לפעמים מערך מלחמתו על יהדותו, הן כיהודי ארץ־ישראלי הנוטה לפעמים שלא להתחשב עם הגולה ועם צרכיה היא בכחות רוחניים וחמריים לשם הגנה על עצמיותה.

ה

היהדות עתידה להתקיים בצורת מספר ישובים, שכל אחד מהם יהא מעוט במדינתו, וכולם מחוברים אל המרכז שבא"י – שגם בו יש משום fifty-fifty בארץ. ישוב יהודי כזה בגולה – ובמדה פחותה גם בארץ – נמצא בהשפעתם של כחות שואפי־מרכז אל היהדות הלאומית ושל כחות בורחים מן המרכז אל התרבות הכללית. בהשפעתם של הכחות המתנגדים האלה נפרדים בני הקבוץ לכמה שכבות, פתוח בשומרים על קשרם החיצוני אל היהדות, מבלי שישאר להם איזה יחס פנימי שהוא אליה, וסיים ביוצרים את התרבות העברית במדינתם, עמודי התנועה הלאומית ופעולת חנוכה בגולה, שכמה מהם סופם לצאת את הגולה ולעלות לא"י, כדי להשתתף ביצירת תרבותנו הלאומית במרכזה הרוחני. ואולם כולם יש להם חלק גם בתרבות הזרה שמסביבם – אם גם לא במדה שוה, וכל אחד מהם עומד על זכותו להיות יהודי ובן למדינתו גם יחד.

קיום כזה האם הוא בגדר האפשרות? כלום ת ר ש י נ ה לנו אומות העולם לעשות חיי שניות אלה למצב קבוע? אין אנו לבדנו בבחינת יחידה לאומית־תרבותית, שאינה מכונסת ומרוכזת בגבולותיה של מדינה אחת. כמה מהמעוטים הלאומיים שלפני המלחמה ושלאחריה מצבם דומה למצבנו בבחינה זו. אמנם רובם יש להם גם שאיפות מדיניות – אולם יש ביניהם הנלחמים לאחוד תרבותי בלבד: מענינת בבחינה זו היא התנועה ה ק ל ט י ת, לדוגמא. בקונגרס השני שלה בשנת 1918 השתתפו באי־כוח אגודות שונות „למען התרבות הלאומית הקלטית" מארצות סקוטלנד, אירלנדיה, קורנול, ולס וברטן. הדרישות, שהשמיע הקונגרס, מכוונות הן כלפי חזוק השפות הקלטיות בבה"ס, בספרות המדעית והכללית, שאלת האוניברסיטה הלאומית ופרובלימות תרבותיות שונות, כגון הספקת מורים וספרי למוד, חנוך ילדים בשתי שפות – כל הדברים הללו הקרובים כל כך ללבנו אנו, לרבות את צערם של נואמי־הקונגרס, שהיה עליהם להשתמש בשפה זרה (האנגלית) בקונגרס קלטי זה... ואם סקוטלנד, אירלנדיה וולס מצויות לכל הפחות בגבול הקיסרות הבריטית, הרי נשמע בקונגרס גם קולם של באי־כוח ברטן הצרפתית, שהראו בגאוה על ארבעת העתונים משלהם בלשון הברטונית ועוררו לעזרה ההדדית של הגזע הקלטי באשר הוא שם. עלינו להעלות על לבנו את מסורת הרכוז המדיני של מדינת צרפת, את אי־סבלנותה כלפי שאיפה לאוטונומיה (כגון באלזס), כדי להעריך כהלכה את מדת ה„אפיקורסות" של קול קורא זה. לא שכחו בקונגרס גם את „אחינו שמעבר לאוקינוס" (הכוונה לאירים שבארצות הברית), שהם אמנם „ממלאים באופן מזהיר את חובותיהם האזרחיות" (קרי: תורמים ביד רחבה), אלא שיש לקרב אותם גם לירושה הרוחנית של הגזע הקלטי – Tout comme chez nous. קונגרס זה נסתיים מתוך החלטה „ליסד התאחדות בין־לאומית של אגודות קלטיות"; ומה היא המטרה? „מטרתנו – אמר ב"כ סקוטלנד – היא: ד ו ־ ל ש ו נ י ו ת, בנגוד לנסיונן של הממשלות להטיל את שפותיהן על העם המדבר גלית". ובכן – שניות לשונית ותרבותית כמצב ק ב ו ע ובלי כל שאיפה מ ד י נ י ת משותפת: איש לא יחשוד בברטוני, שרצונו להפרד מצרפת ולהתחבר בבחינה מדינית לאיים הבריטיים. ואעפ"י כן הצד הלאומי (לא רק התרבותי בלבד) של התנועה ברור הוא למדי 1). אין הדבר חשוב, אם יצליחו הקלטים בתנועתם או לא: חשוב הוא הדבר, שבמדינות אנגליה וצרפת, שלא ידעו כלל על קיומן של „פרובלימות המעוטים", יכלו מנהיגים אחראים לצאת ולהכריז בשם מאות אלפים של אזרחי המדינה את דרישתם הגלויה, שיכירו בזכותם לתרבות לאומית מיוחדת שהיא משותפת להם עם אזרחי מדינה אחרת.

יש לשער, שעתידה של היהדות הבין־מדינית קשור הוא בגורלן של תנועות המעוטים הלאומיים. אין לקוות, שנמשיך את קיומנו הלאומי על יסוד „חסד לאומים". כיוצא מן הכלל יחידי לא נאריך ימים: באש ובחרב, באשה

1) העתון הליברלי הגדול „Westminster Gazette" פרסם את הדו"ח על הקונגרס בשם „השפות הקלטיות: תחית הרוח הלאומי".

של השפעה רוחנית ובהרבה של המלחמה הכלכלית, ישמידונו או, לכל הפחות, ידחפונו אל הגיטו (כהצעתו של הֶבּלוק, הסופר האנגלי הידוע); ואנו - אין אנו שוב אותם היהודים, שהשלימו עם הגיטו, אם שנוי זה לשבחנו הוא או לא. אם ינצח בעולם הרעיון של מדינה לאומית טהורה — אין לנו תקומה. שאלתנו היא, אם כך, לאן פני האנושיות מועדות? כלפי מספר מדינות בעלות פרצוף לאומי טהור, שכל אחת מהן מתאמצת להגיע גם למצב של יחידה כלכלית שאינה זקוקה לחברותיה, שכל אחת משמשת עולם בפני עצמו, ואין לה צורך לדבר עם חברתה אלא - בשעה הכשרה לכך - בלשון התותחים? או כלפי רשת מסובכת של מדינות הכוללות רובן לאומים אחדים ושל לאומים המתפשטים על פני מדינות אחדות, מדינות הקשורות אחת בשניה בכמה קשרים רוחניים, כלכליים, גזעיים?

כחות עצומים פועלים בדורנו ב ש נ י ה כ ו ו נ י ם ה א ל ה; ותוצאות מלחמה זו - מי ישורן?

דבר אחד ברור הוא למדי: לא יתכן קיומם של מעוטים לאומיים, שאחיהם יושבים במדינה השכנה, מעוטים „טרנס־מדיניים", אם יסתדרו חיי המדינות בעיקר על יסוד ההכנה למלחמה. להפך - כל כמה שימעיטו האנשים לראות את חיי החברה מתוך צפיה למלחמה, יקל עליהם להפריד בין אזרחיות מדינית ולאומיות רוחנית, יהיו משלימים עם מושגים כמו „אזרח פולני בן הלאום הגרמני". בעצם הענין אין שום הכרח פסיכולוגי או הגיוני להטיל חובת חיים תרבותיים חד־גווניים על כל אזרחי המדינה, כפי שיש להוכיח מתוך כמה דוגמאות היסטוריות (כגון הקיסרות הרומית).

מאידך גיסא, בימי מלחמה מסוכנת היא כל סולידריות שהיא - ולא רק סולידריות לאומית - בין קבוצים שמשני עברי הגבול. וכך ראינו בימי המלחמה הגדולה את המחנה הבין־לאומי של הסוציאליסטים, שהתפרק ל„שלנו" ול„שלהם", ואפילו זכינו לשמוע את אנשי־המדע טוענים בשם המדע של „אַנטַנטה" כנגד המדע של Mitteleuropa המלחמה המודרנית מגייסת את כל כוחות המדינה; מעמידה היא צבא נגד צבא, רכוש נגד רכוש, עבודה נגד עבודה, פרופיסורים נגד פרופיסורים. ובשעת התאמצות יוצאת מן הכלל של המכונה הענקית והעדינה הזו - מדינה מודרנית במצב מלחמה - צפויה למדינה סכנה גדולה מכל מעוט שאינו לוֹיָלִי ביותר. וכי אפשר במצב כזה לסבול את „חופש הסולידריות התרבותית" עם אלה שבמחנה האויב! אמנם כן, אנושיות שתעמיד את חייה על ההכנה למלחמה לא יהיה בה מקום ל„מיעוטים" בכלל - לא כל שכן למעוטים לאומיים. ואם המעוטים ה„נורמליים", היושבים סוף סוף במחוזם ה ם של המדינה, ככה — אנחנו היהודים על אחת כמה וכמה. ברגע שמדינה באה לידי גיוס כוחותיה — הדורש התאמצות סולידרית, ולו גם רק כלפי פנים — מתעוררת בה שאלת היהודים ויהדותם. ולא מקרה הוא, אם זה עתה נדרשו ציוני איטליה הפשיסטית לתת תשובה ברורה - מי הם: אם איטלקים בני דת משה, כמו שמנו אותם עד כאן, או - חלילה - בני ע ם אחר, שאם כן, „יסיקו את המסקנות", ובערת הרע מקרבך!

יש להניח, שקיום היהדות בגולה– וממילא גם בא״י–יהא תלוי בהתפתחותה, של האנושיות בכוון מסוים, ברוחו של „חבר הלאומים״. עלינו להתפלל לנצחונו של רוח זה, כי מלחמתו – מלחמתנו. האידיאלים של התקרבות העמים זה לזה, של סולידריות אנושית, של השלום הנצחי והצדק הבין־לאומי – אלה הם בני בריתנו. חזון ישעיהו הנביא, פרי יצירתנו הלאומית בעבר הרחוק – הוא הוא גם תקותנו ויסוד קיומנו לעתיד לבוא; רק אם יגור זאב עם כבש – יתקיים ישראל בעתיד בין העמים.

ה

ברם, לא יהא עלינו לצפות לתוצאות פרוצס זה – ההתאבקות שבין המדינות והלאומים, המרוץ בין שלום ומלחמה – וידינו בחיקנו. אל יהיה ערכנו כאחד הלוחמים קל בעינינו. עם של 15 מיליון נפש כי יכיר את רצונו, אי אפשר שרצונו ישאר בלי השפעה. ובבחינת־מה כוחנו לטובה גדול הרבה מזה של אומה רגילה, יותר מטשכיה או פולניה, לדוגמא. הללו יכולות עתים לקלקל ע״י איזו פעולה מדינית בלתי אחראית העשויה לגרור אחריה תוצאות פַטַליות – הרי לקלקל ידעה גם סֶרְבִּיה הקטנה בימיה. אולם לחזק את השלום, לעודד את הסולידריות הבין־מדינית – לשם כך חולשתנו היא כוחנו. דוקא מפני שאנו פזורים בין האומות, יש בידנו לקרב אותן. – כבר עמדו רבים על התפקיד, שמלאו היהודים בכל תנועה ליברלית, דימוקרטית, פַּציפיסטית, סוציאלית. בכל ארץ, שיש בה ישוב יהודי, תומכים אנו במפלגות־ההתקדמות, שהן גם המפלגות הנוטות לשלום בין־לאומי ולסבלנות כלפי המעוּטים; ע״י חלקנו הרב ב„אינטליגנציה״ שבארצות מגורינו, בעתונות, במסחר, רבה היא השפעתנו בכוון הרצוי. בזמן האחרון זכינו גם להשפעה מדינית ישרה כקבוץ לאומי: שהרי אין להטיל בספק את החלק החשוב שנטל המעוט היהודי המאורגן (על ידי באי כוחו בועידות בין־לאומיות מימי הקונגרס בוֶּרְסַל ואילך) בארגון המעוטים הלאומיים באירופה ובהתגבשות דרישותיהם ופעולותיהם 1). – אולם יותר משיש בידנו לעשות כמשתתפים במלחמה, יכולים אנו להשפיע כמפיצי הסיסמות וכדַבריה הרוחניים של מלחמה זו: בין הגורמים החשובים לפרוד ולסכסוך שבין אומות העולם יש לחשוב את מרחק הנפש שביניהן, זרותה של האחת לשניה. כבר עמד ר וּ ס וֹ בשעתו על זה – שסתם

---

1) אמנם, מאמציהם של המעוטים לא הצליחו עד כאן, ובישיבת חבר הלאומים באביב 1929 דחו אדירי העולם המדיני את דרישותיהם. אולם מלחמה זו היא בהתחלתה, ובינתים רכשו בעלי ברית חזקים, כמו „האגרוף של שטריזֶמן״. אולי נזכה עוד ל„ועדה קבועה למעוטים מטעם חבר הלאומים״, כפי הצעת אחד המתווכחים בישיבה ההיא – ועדה, שערכה במלחמת הקיום שלנו לא יהיה נופל מערכה של „ועדת המנדטים״.

בן־אדם, שיזדעזע לרצח בן עמו הדומה לו בהיצוניותו, לא ירתע אולי, בשעת הצורך, מגרום למותו של איזה מנדרין בסין הרחוקה. כדי להרוס את המחיצה המבדילה בין אומה לחברתה – כלום יש לך אמצעי יותר פעיל מרשת חבורים רוחנית מיוחדת במינה, שיהווה אותה העם היהודי המפוזר בין העמים הודות לשניותו הלאומית בכל ארץ מגוריו? דו־לשוניות שלנו תגרום לכך, שכל רעיון, שאיפה, חדוש מעשי שיתפרסם בשפת המדינה – ימצא בטוי בין יהודי הארץ גם בשפתנו ובספרותנו המשותפת ליהודי כל הארצות, ועל ידי אלה ימצאו את דרכם לחייו הרוחניים של עם הארץ שמסביבם. אולי נזכה לכך, שספרים חשובים יתורגמו קודם כל לעברית, והיהודים יפיצו אותם בארבע קצוות הארץ. קרבתנו הרוחנית תעמוד לנו להבין את אחינו מעבר לגבול, גם כי יפשטו צורה וילבשו צורה; ועל כן, תנועה כי תתעורר בארץ מן הארצות – תנועה סוציאלית, מוסרית, טכנית, או אפילו אופנה חדשה – והיו היהודים הראשונים להבינה ולהעבירה מארץ לארץ. מה שעשינו בימי הבינים לפילוסופיה הערבית בארצות המערב; מה שעשינו להון הכספי, שהתחיל להיות עובר בין האומות ע"י הבנקאים היהודים – למה לא נעשה שוב לתרבות האנושית לכל צדדיה, אם נהיה – אנו קבוצי ישראל המפוזרים – קרובים לכל צדדי החיים בארצות מגורינו הרבות וקרובים גם אחד לשני קרבה תרבותית העוברת על גבולות כל המדינות?

חלום? לאו דוקא. אף בימינו יש לראות התחלות צנועות של הפרוצס הזה: כגון להקת „הבימה" המפיצה בעולם את צורותיה החדשות של היצירה התיאטרונית הרוסית אחרי שהכניסה בה תוכן יהודי; או כגון נסיונותינו החדשים בהתישבות ארץ־ישראלית, שמקורם הרוחני בארצות ובחוגים ידועים – ואולם פרסומם יתפשט רחוק ע"י אלפי התיירים והמבקרים – וביניהם גם מומחים חשובים, שהוכרחו לדון אותם, אם לכף זכות או לכף חובה.

יש להדגיש, שהשפעה זו תהיה לנו דוקא כבני עם אחד, והיא תגדל כל מה שנהזק יותר את תרבותנו הלאומית המשותפת; ולהפך – ההתבוללות תחליש ותבטל אותה, משום שתבטל את הקשר שבין היהודים במדינות השונות. יהודים שהם „בני דת משה" בלבד – אין להם אלא שתוף־הדת בלבד. ואולם בימינו אנו אין לדת ה„מאורגנת" השפעה נכרת על התפתחות האנושיות. כאן אין לנו יתרון על העמים הנוצרים, שבהשקפותיהם הדתיות אינם להלכה פחות רודפי שלום מעם ישראל. היהודים, שיהדותם עומדת על זכרונות היסטוריים משותפים בלבד, שבעצם הם רחמנים אחד כלפי השני ונוטים לעשות מעשי צדקה ל„אחיהם האומללים שבמזרח" – יש בהם במקצת מהסולידריות הבין־לאומית, ואולם אינה עולה בהרבה על זו של אגודות־צדקה בין־לאומיות שונות, כגון הצלב האדום. לא כן יהודים, שרגלם האחת בתרבות עברית משותפת, בזכרונות העבר ובתקוות לעתיד גם יחד, ורגלם השניה – בתרבות מדינתם. אלה יכולים לשמש אורגן בין־לאומי שאין דוגמתו, העולה אפילו על האינטרנציונלה של הפועלים, אפילו על ה„אינטליגנציה" של ימי הבינים עם השפה הרומית וההשקפה הקתולית שלה, שאם לא עצרה בעד

המלחמות, הביאה לכל הפחות קרבה רוחנית פן־אירופית, שלא היתה לנו דוגמתה מאז.

לא כאן המקום לדבר על תקוותינו ליצירה לאומית מקורית רבת־עוך לאנושיות, אעפ״י שהן מבוססות למדי, שהרי תקוות כאלה אינן מיוחדות לעמנו בלבד. מה שהוא באמת מיוחד לנו – זאת היא צורת חיינו הלאומיים הקשה; והנה צורה זו, כשהיא לעצמה, מספיקה היא כדי להבטיח לנו תפקיד חשוב בחיי האנושיות. אמנם, דברי ימינו מלמדים אותנו, שהתפקיד הזה מתאים גם עם האידיאלים, שאנו נמנים על יוצריהם ועל מעריציהם בכל התקופות. ועל כן יש לנו אמונה שלמה, שבעורקי היהדות המפוזרת והמחברת את העמים לא יזל הרעל של שנאה וקנאה, של שאיפה לשלטון או של קנאות כנסיה, אלא דם טהור, סם חיים לאנושיות, שתהיינה בו גם כמה טפות מיצירתנו אנו.

לא כאן המקום לעמוד כמו כן על הערך הכללי, האנושי של אורגן בין־לאומי כזה, של התפשטות מהירה וקלה של חיי האנושיות ממרכז לאומי למרכז לאומי; כאן אין לנו ענין אלא הפרובלימה הלאומית שלנו, שאלת קיומנו. פעולתנו הבין־לאומית חשובה לנו כאן, מפני שהיא מחזקת את ידי הלוחמים לאותה הצורה של חיי האנושיות המאפשרת גם את צורת חיינו המיוחדת. אלא שמזלנו גרם לנו, שצרכינו הלאומיים יעשונו לבעלי ברית של האידיאלים היקרים לאנושיות כולה. מפני שחיינו הם חיי גולה – אנו זקוקים לאידיאלים האלה, ועל ידי חיי הגולה אנו תומכים בהם. למה הדבר דומה? לצמח המטפס בין אבני קיר עתיק והמתענף ביניהן. כשהאבנים תפולנה – ונקרע הצמח לגזרים; אולם כל עת עמידתו של הקיר הרי הוא מצדו מחזיק בהן, מקשרן זו בזו, שומר על קיומו של הקיר.

ו

וכי לא שבנו בדברינו על הערך המיוחד שיש לו לפזורו של ישראל, על תפקידו המיוחד בחיי האנושיות – לאותה ההשקפה של „תעודת ישראל", שדחינו אותה בהתחלת מאמרנו? לאו דוקא. יש אמנם ללמוד מהוגי דעות אלה, שהתעמקו בשאלת הלאומיות שלנו, שלא בדו מלבם אידיאלים, תפקידים ותקוות לאומיים, שלא היו ולא נבראו. אלא במה אנו חולקים עליהם? בהערכתם של המטרה והאמצעים, של הדרך, אשר בה הולכים, ושל המטרה, שאליה שואפים. ואל נא יהיה הבדל זה קל בעינינו; שהרי יש כאן פרוד עמוק בין השקפות פילוסופיות ובין הרגש היסודי של האומה, שעמד עליו אחד־העם בשעתו.

לפי ההשקפה ה„תפקידית", אין האומה משמשת מטרה בפני עצמה, אלא חובה מוטלת עליה להצדיק את קיומה ע״י מלויו של איזה תפקיד נעלה. אלה ראו את תפקיד היהדות בהפצת הרעיון המונותאיסטי; אלה – בהפצת רעיונות נביאינו על האחוה והשלום הבין־לאומי; וכך הצדיקו את הגולה, ואפילו דרשו אותה; הללו הרגישו – ויפה הרגישו, – שהגולה היא היא הזדמנות יוצאת

מן הכלל להפצת „סחורתנו", איזו שתהיה, בין העמים. יש מי שמטיל על היהדות את התפקיד ליצור יצירות חדשות תרבותיות, שבשבילן נחוץ דוקא, לפי דעתו, רכוז האומה — או חלקה — בא"י, וככה מצדיקים את הציונות. הצד השוה שבהם — שעם ישראל מתקיים הוא (בארץ או בגולה) אך ורק לשם תפקיד ובשמו של אותו תפקיד.

ובכן, כל שאיפותינו, כל מאמצינו מותנים מצד שמירת המונופולין של תפקיד חשוב מסוים; ועלינו להגן על המונופולין הזה בפני ההתחרות העזה השוררת בעולם בדבר התביעות הלאומיות. הנה, למשל, רבים מהוגי הדעות שלנו חשבו, שעיקר עיקרנו, ששמרנו עליו בפני תורת האהבה המופרזה שבדת הנוצרית להלכה ובפני תורת הפשרה עם העשק שבעולם הנוצרי למעשה — הוא הצדק המחלט. והנה באותו הקינגרס הקלטי, שכבר הזכרתיו לעיל, נשמעו הדברים האלה: „אין אומה תחת השמש, אשר תאהב משפט־צדק גמור ובלי משא־פנים כאירים, והרוח הזה — של צדק בחיים — לא נשתנה ואינו משתנה. זה הוא הרוח של הקלטיות בת האל־מות; והוא יתקיים כל זמן שישאר אחד מגזענו בחיים". אלה הם דברי הנואם הרשמי, שדבר בשמו של קונגרס לאומי שלם, — הנה בא לנו יורש — או מתחרה — למונופולין שלנו, ואנו לא ידענו. ובכן — נבדוק את תביעתו; ואם ידע לתת מסמכים עליה — נמסרנו לידו ונפטר מהמשא הכבד של חיינו הקשים! כי הלא, כדברי ניצשה: Wer ein Ziel hat und einen Erben, der will den Tod zur rechten Zeit für Ziel und Erben. ברגע שנתמלא התפקיד, או שיש מי שיירש אותו וימלאו באופן יותר טוב מהאומה גופה — אין לקיומה שום תכלית, ויש לאחל לה מיתה בנשיקה... ועוד מסקנה אפשר להסיק מאותה ההשקפה: כל המפקפק בתפקיד המיוחד, שקבע הפילוסוף לאומתו, או כל מי שאינו מעריך לגמרי את התפקיד הזה ואינו מוצא אותו כדאי — אין לו חלק בקיום אומה, אין לו כל יסוד לתמוך בקיומה של האומה. ואם האומה כולה לא הרגישה בחשיבותו של תפקיד מסוים ולא מלאה אותו כהוגן — אזי אין לאומה כולה שום זכות קיום...

אמנם, הרשות בידי פילוסוף, פלוני או אלמוני, להשיב: כן הוא. פלוני בן פלוני, עפ"י השקפתו הכללית, אינו מעריך את קיום האומה כמטרה לשמה; הוא דורש מהאומה כצבור חיי מוסר, לא רק מוסר של מצוות לא תעשה, כי אם גם מוסר של קום ועשה: שתחיה גם האומה לשם מה שהוא גדול ממנה, כשם שנוהגים לדרוש מן הפרט, שיקדיש את עצמו לטובת הצבור. ולפיכך כל שאין לו חלק בתפקיד האומה — אין לו חלק בחיי האומה; והאומה הפורקת מעליה את עול תפקידה — אין לה זכות קיום. ולפיכך, כשמציעים לפניו להתאמץ ולהציל את קיום היהדות בגולה או לבנות אותה בא"י, הרי מוטלת חובה על אותו פילוסוף לבדוק קודם כל: לשם מה? התבטיחו לנו, שכל זה בא לעודד את אחוותם של כל בני האדם או את פתרונה של הפרובלימה הסוציאלית וכו' וכו'?

פלוני עפ"י שיטתו — ואלמוני עפ"י שיטתו. יבוא פילוסוף אחר ויבלט

את ערך התפקיד – וממילא גם את ערך קיום האומה הדוגלת בשמו של אותו תפקיד. יבוא האתאיסטון הרואה את הדת כ„סם העם" וידחה את „נושא הרעיון המונותאיסטי"; יבוא המשמר, המאמין, כמולטקה בשעתו, ש„השלום הנצחי אינו אלא חלום, והחלום אינו אפילו יפה ביותר", ויבטל את היהדות של פלג. אין לגזור על הפרט, שלא יוציא את משפטו החיובי או השלילי על העיקר הלאומי בכלל ועל ערך חיי אומה זו או אחרת – לרבות אומתו הוא – כל אחד מנקודת השקפת־העולם שבידו. אלא שהכלל עצמו – האומה, – שבימינו, לכל הפחות, היא היא הצורה החברתית השולטת – אין דרכה לחשב ככה, ולא להסיק מסקנות כאלה; היא נלחמת על קיומה, בין אם יש לה ובין אם אין לה תפקיד, כל זמן שיש בה כוח חיוני. הצבור ככלל – וסתם „פטריוט", the man in the street, שאינו חושב חשבונות רבים, אינו זקוק ל ה צ ד ק ת קיומו, וזה לא יבוא לעולם לידי מסקנה זו: הואיל וצורת קיומי איננה מתאימה לתפקיד מסוים, או אולי עומדת בנגוד לתפקיד זה, אין לי אלא לגזור עלי מיתה. אם הדברים יגיעו כדי כך, יופיע פילוסוף לאומי ויוכיח, שהאומה קבלה תפקיד ח ד ש – או שלכתחילה טעות היתה בדבר, ואך עכשיו מצאה זו את ד ר כ ה: כפי שאירע בימינו לקיסרות הבריטית, שאחרי שאבדה זו את כוח ה ש ל ט ו ן במושבותיה, מצאה את תפקידה ביצירת Free Common-wealth of Nations.

אין להתיחס לפילוסופיה לאומית מעין זו בציניות, ואין לבטל את התורה על תפקידי האומה כצביעות גרידא. אכן, יש גם אמת עמוקה, שהרגישוה והדגישוה יותר מדי אנשי ה„תעודות" וה„תפקידים". אם גם תלחמנה האומות – כאנשים הבודדים – על כל קיום שהוא, גם על קיום מסכן ועפור – הרי יש להן תשוקה לחיים מזהירים, כבירים, יפים, לשאיפה עזה – שאינה אלא שאיפה למטרה, לתפקיד. וכשם שהפרט מ ע ר י ך את חייו ביותר חיוב, כשהוא מוצא בהם איזו תכלית, אף האומה כך, גם בחייה יש הרגש של noblesse oblige – לכל הפחות אצל אלה מאומות העולם, שדברי ימיהן מצדיקים את הטענה ל־ noblesse. כשם שהפרט מזדעזע, כשיראה את עצמו או את מי שחביב עליו יורד מגדולתו וחי חיים ריקים – ככה גם אומה חשובה, שחייה נתרוקנו מתכנם, תחפש לה תוכן א ח ר, ולו גם שונה לגמרי מזה שקדם לו.

לא חיים ב ש ם התפקיד המסוים, שעליו להצדיקם, וגם לא הערצת קיומה של המסגרת הלאומית ברוח הפטריוטיות הריקה המתלהבת באותה מדה מ כ ל קיום לאומי שהוא, אלא הרצון לקיים את המסגרת, שבצדו באה השאיפה להכניס במסגרת זו תוכן חשוב או תכנים חשובים הראויים לאומה, זהו ל מ ע ש ה פרושו של הרגש הלאומי, אעפ"י שאינו מתבטא בחשבון הנפש „אם כדאי לחיות?" אלא במעשים לשם ממושם של החיים האלה.

רגש יסודי זה ימצא את ספוקו המלא בתנאי חיי היהודים הן בא"י והן בגולה, בהגשמת תפקידנו המתאים להם, ולא עוד אלא שהוא נ ו ב ע מהתנאים הללו. יהודי – יש בו שניות לאומית, ולפיכך – הברירה בידו, אם

להשאר יהודי או לא; את התשובה החיובית לא יוכל להשיב אלא כשתהיה תקוה לקיום היהדות הראוי לעמנו. כדי שהיהדות תתקיים, זקוקה היא לארץ־ישראל ולגולה גם יחד. יש לה סכויי חיים רוחניים המיוחדים במינם, המבוססים על השותפות בתרבות שמסביבנו בכל ארץ וארץ ובתרבות העברית בכל הארצות. חיינו בצורה זו (ולחיים בצורה אחרת אין לנו סכויים כלל) תלויים הם בהתפתחותה של האנושיות בכוון מסוים – כוון השלום והאחוה. מתוך צורת חיינו הלאומיים נובעת החובה הלאומית להלחם בעד הסיסמות האלה; ואולם לאשרנו מדריכה אותנו החובה הזאת בדרך בה נגשים את חזון נביאינו, בדרך בה ילכו טובי אנשי התרבות שבימינו. ומאידך גיסא – צורת חיינו מכשירה אותנו באופן מיוחד ל„מלחמה בעד שלום" זו; מבנה־עמנו המיוחד הוא הוא הבוחר בנו מכל העמים בתקופה זו למלויו של התפקיד היפה ההוא. מבנה (סטרוקטורה) זה יסודו בעזרה הדדית שבין א"י והגולה; ועל כן זו וגם זו תמצא את ספוקה ואת כוחות החיים הדרושים לה מתוך הכרה, שהיא משמשת יסוד הכרחי בחיי האומה ובמלוי תפקידה.

אמנם, איננו משעבדים את קיום האומה דוקא לתפקיד זה; אם יבוא יום וימָצא, שכבר נתמלא תפקיד זה, שהתפתחות הענינים מצאה לה דרך אחרת, בלתי צפויה מראש, והיהדות פשטה צורה ולבשה צורה, והדורות הבאים אחרינו לא יהיו כמות שקוינו – לא נרגיש אנו, כלומר, לא תרגיש האומה: „אם כך הוא — אזי לא נחוץ כלל". כלום האב, שחלם על חיים יפים לבנו בדרך הקרובה ללבו, דוחה אותו, אם זה בחר לו בחיים אחרים? ואם גם יראה את בנו מתרחק ממנו ויוצא לכאורה לתרבות רעה – אף אז לא בנקל יתיאש ממנו; אלא יהא מנחם עצמו ואומר: „אלה הם חבלי היצירה, מחלת המעבר, תקופת ההתאזרות לגדולות, שסופן לבוא – אם גם בצורת שלא צפיתי לה, ואולי בצורה שהיא רחוקה מרוחי".

אם גם נראה את עמנו יוצר את חייו החדשים בדרכים המרחיקים אותו מהאידיאלים שלי או שלך; אם גם תראוהו מחוסר דת – אתם, החרדים; או שופך דמים — אתם, רודפי השלום; או מוצץ דם בניו – אתם, מתקני החברה; אם גם נרגיש מתוך צער, שאם זהו המשיח – ייתי ולא אחמיניה, – לא לנו הזכות לכפור בו, כי משיח הוא – ובלבד שיציל את העם ויוליכנו בדרך החיים. במקרה אחד בלבד היינו אולי נוטים לכפירה זו: אילו ראינו את עמנו דור אחרי דור מסתפק בחיים פעוטים ושקטים, חיים שאין בהם כל תוכן רוחני, כל שאיפה, כל יצירה וכל תנועה, חיים שכולם ערפל עפור.

אך כזאת היה לא תהיה..

ירושלים, ניסן תרפ"ט.

ניו־יורק וירושלים

(מכתבים על היהדות האמריקאית)

מכתב ראשון

השאלה החוזרת ונשנית במכתביך, עתים מפורשת ועתים מעולפת בהרהורי ספק ודאגה, היא: לאן פני היהדות האמריקנית מועדות? מהי אמת־המדה בה נמדד אנחנו, בני המולדת הא״ית החדשה, את התפתחותה של יהדות זו? מה הם הכחות הרוחשים בקרב מרכז הגולה הזה, החדש, ועם זאת הגדול, העשיר והשאנן למראית עין, אשר בכל תפוצות ישראל? היש בו בכלל רחש כחות? מה צפון בהם לעתידם של החיים היהודיים? אולי לקראת שפל ואבדון יובילו מעגלותיו? אין פלא, כי כל השאלות האלו כה אפפו עליך, הן גם אותי לכדו בחרמן מן הרגע הראשון, אשר דרכה כף רגלי על יבשת אמריקה.

אנו מתאר לי זאת היטב מדי חשבי בביתנו: הנה יושבים אתם, מאת אלף ראשוני המחנה, בארצנו זו הקטנה, העניה והעזובה, שמחים לכל עץ הנשתל במושבה יהודית, לכל בית המרחיב את גבולות העיר, לכל ילד רך המתאמן בפסיעה ראשונה, כושלת על־גבי כביש הביטון החדש, לכל איש נוסף הבא באניה אל החוף; מצרפים גרש לגרש ודונם לדונם ומונים בדחילו ורחימו כל מאה ומאה של מתישבים, כל ספר הנדפס בלשוננו — למאורע יחשב, כל תיבת תפוחי זהב הנטענת על האניה — לכבוש כלכלי. בה בשעה יושב מעבר לאוקינוס קבוץ יהודי, אשר בטרם תפנה המאה הנוכחית יעלה מספרו כדי חמשת מיליונים נפש, אם לא למעלה מזה, עם האחוז כחוליה בשרשרת של משק אדיר, אשר לא קם כמוהו מימות עולם, אשר מפירורי שולחנו, ממותרותיו ומנכסיו המבוזבזים יאכלו עמים שלמים וישבעו, עם המושרש כאזרח רענן בקרקע יבשת, אשר אין דוגמתה תחת השמש לאוצרות זהב וברזל, לנחושת ושמן, לחטה וצמר, ועל כן גם ליכולת ציביליזציונית.

כדי להעמידך על העצמה הכלכלית של היהדות האמריקנית הזאת אציין פרט אחד, את ההכנסה השנתית של ארצות הברית הערֵיך הוּבר לפני זמן מה בתשעים מיליארדים דולר בקירוב. נניח כי הכנסת היהודים עולה רק

כדי אחוז מספרם בתוך אוכלסי הארץ, הרי זה בערך ארבעה אחוזים של תשעים מיליארדים או שלשה וחצי דולר לשנה. לאמתו של דבר ההכנסה השנתית של יהודי אמריקה היא במדה ניכרת יותר גדולה, מכיון שהמספר הכללי של אוכלוסי הארץ כולל בתוכו את המוני הכושים, הסלובַקים, האיטלקים והפולנים, אשר הכנסתם הממוצעת היא ביחס הרבה פחותה מזו של היהודים. והרי אתם יושבים בודאי מדוכאים ומוכי תמהון ושואלים: מה ערכם של מליוני אדם אלה בשבילנו, לא רק להקמת הכלל המדיני היהודי החדש, לא רק כמשען חמרי, אלא בעיקר כמקור לכוח, כעמדה תרבותית, כחיל מילואים? ומה ערכנו אנו בשבילם, לא רק כנושא לסיוע ולאי־הבנה, אלא בעיקר כמרכז הכוח, כמעין התרבות, כטבור השאיפות?

כל זה אינו, אולי, בעצם אלא השאלה הגדולה הכללית אשר העולם הנאור שואל את אמריקה כיום, לאחר שנאחז ברשת ההשפעה של התפתחות הדברים מעבר לים האטלנטי הרבה יותר משעלה על דעתו, ואין השאלה כאן אלא מותאמת למצבנו ההיסטורי המיוחד שלנו, ואמנם, מצב מוזר למדי.

מספרים, כשהגיעו המהגרים היהודים הראשונים לניו־יורק, יהודי ספרד אשר באו מהולנד, ישר או בעקיפין דרך איי הסוכר של הודו המערבית ודרך מדינות הדרום, אמר המושל פיטר סטוֹיבֶזַנט: «השמרו לכם, הבריות הללו דומים למכת הארבה, משנראו הראשונים שבהם, מיד יכסו את עין השמש בהמונם». למעלה ממאתים שנה לא היתה הזהרתו אלא חזון שוא, מליצה שדופה — פרי המשפט הקדום על ישראל. כשהיה לוֹנגפֶילוֹ מטייל באחת מערי החוף בניו־אינגלד פגע בבית כנסת יהודי חרב, שהיה עומד בבית קברות יהודי שמם. השמות העבריים־הפורטוגליים המוזרים שעל־גבי המצבות היו מטושטשים ביותר. איש לא דאג לבית הכנסת ולקברים העזובים האלה. לונגפילו הסיק מסקנה פשוטה וברורה ואמר: עם מת, ועמים מתים אינם קמים לתחיה. לא פלל האיש!

מי מלל לו אז, כי בטרם שנים מועטות תנקופנה וציצי התפתחות חדשה ינצו אשר ישנו את פני הדברים משרשם, ונבואתו של פיטר סטוֹיבזנט בוא תבוא. עלה גל הגירה יהודית מגרמניה, אנשי 1848, דימוקרטים קיצוניים, בני משפחות סוחרים אמידים, בעלי השקפה ריפורמיסטית־פרוטסטנטית, ואחריו נחשול הגירה יהודית המונית מרוסיה, פולין, רומניה, גליציה — גל רודף גל. מי מלל לו אז כי לעת זו יהיה מספר היהודים באמריקה גדול ממספרם של תושבי מדינות ניו־אינגלנד בימים ההם! אילו חזה מראש, כי יבוא יום ואנשי מדע מבני חוץ־לארץ, סוציולוגים ומדינאים — כאנדריי זיגפריד, למשל, בהשקיפם על־פני ניו־יורק בשעות שאחר הצהרים, שעות הדחק, יתמהו ויאמרו, כי באחת מערי המזרח העתיקות והגדולות לאלוהים תעמודנה רגליהם: נינוה, בבל או אנטיוכיה!

אין מן הצורך להמנות בין מחשבי קצים משיחיים החולמים את מסתרי סוד קיומנו, גם לא ללכת אחרי תורות מקובלות של פילוסופית ההיסטוריה

היהודית הבונות להן את התיאוריה הנוחה על דבר מרכזי ההצלה המופיעים לעתים מזומנות – למען עמוד נדהם לפני היהדות האמריקנית, שצמחה בין לילה במשך תקופה קצרה של חמשים או שבעים שנה: אצבע אלוהים היא בתולדות חיינו הלאומיים! גם אם נראה את הדבר כפרי תנודות כלכליות ותמורות חברתיות במזרח אירופה ובמרכזה – אין הזכות ההיסטורית הגדולה נפגמת בכך. היהדות הרוסית הושבה בדד על משואות תרבותה וכלכלתה, היהדות במדינות הבינים מתלבטת ביסורי משבר כרוני וחסר תקוה, שאין לו ארוכה אלא הגירה המונית – אילו היה לה לזו מקלט, בה בשעה מופיעה על הבמה היהדות האמריקנית. הפלא הוא, כי אליה נשא עין? היתכן כי נשאל אותה אחרת מאשר: לאן?

ואולם למען השב על שאלה זו עלי לספר לך תחלה משהו על הרקע הכללי, שעליו מתרחשים חייהם של יהודי אמריקה, כי ההויה היהודית שלובה יותר מדי בתנאים שנוצרו בידי סביבתה, ורק אחרי ציון מקומות גיאומטריים אחדים אפשר יהיה לשוב אל עצם השאלה היסודית ששאלת.

מכתב שני

להבנת יסודותיה של אמריקה משנת 1929 עליך לשוב, לפי דעתי, אל העובדה, המשמשת מפתח למצב כיום הזה, והיא – סגירת שערי המדינה האמריקנית בפני הגירה המונית מאירופה. עד היום הזה לא עמדו עדיין על כך – ואפילו בחוגים יהודיים שהתוצאות המעשיות מפוליטיקה זו נגעו עד נפשם – שהיום ההוא, בו הגיעו הגבלות ההגירה האמריקאית עד כדי נעילת השערים, היה יום ראשון לתקופה חדשה בהתפתחות אמריקה. לא אפון לומר, כי נקודת המפנה ההיא היתה החשובה ורבת התוצאות שבתולדות אמריקה, למן היום אשר דרכה בראשונה רגל מהגר אירופי על קרקע החוף במאסא־צ׳וזיטס. מבחינת־מה מתחילה רק אז ההיסטוריה האמריקנית. עתים אין להשתחרר מן ההרגשה כי לפניך עומד עם עצום ורב – והוא אך בן עשר שנים. אמנם קמו כבר אמריקנים צעירים, וביחוד בין מבקרי־התרבות, המפנים את מבטם אחורנית, שרים הלל לעבר האמריקני הגדול ומעמידים אותו בלב נשבר לעומת השפל והירידה שבהוה. אחד מהם, לואיס מומפורד, משיב, למשל, את «תור הזהב» של התרבות האמריקנית אחורנית, עד תקופת וולט ויטמאן, ראַלף ואלדו אֶימרסון והנרי טורו. מדי שמעי את התלונות המודרניות האלו, עולים על זכרוני אותם בני העלומים חורי־הפנים, שבהיותם בני שבע־עשרה הם מבכים את עזוז נעוריהם ואשרם בימי קדם ונוטים על כן, לעצבות רומנטית. ידיד ישר בעל שכל בריא היה יכול על נקלה לפקוח את עיניהם ולהוכיח להם, שעדיין לא הגיעו אפילו לסף התפתחות כחותיהם ולהכרת עוז נעוריהם. כמילנכוליה רומנטית בלבד אפשר להבין את בקורת התרבות הזאת, האומרת להעתיק את תור הזהב האמריקני לעבר הרחוק. כל מבקר ישר,

ללא משא פנים מבחינה היסטורית, יכיר ברורות כי טרם הנץ שחרה של תרבות זו.

נעילת השערים, עם כל הנוראות שבאו בעקבותיה למליוני אדם, שמשה לאמריקה התחלה להתפתחות כחותיה העצמיים. בנעילה זו חדלה לשמש שדה נסיון לאירופה, נסתם הגולל על נסיונותיהם של בני אירופה באמריקה — במקומם החל נסיונה ההיסטורי העצמי של אמריקה. ביום ההוא נכנסה הארץ כחטיבה שלמה לתקופת־מעבר, של חליפות ותמורות ושל שדודי־מערכות כלכליים, סוציאליים ותרבותיים, שמקור כולם נעוץ בהפסקת ההגירה. כמעט בכל שטח ובכל חוג של ההיים הנצו התפתחויות חדשות, שעין הצבור לא הרגישה תחלה באפיָן המהפכני, משום שכובד השפעתן עתיד להתגלות במלואו במשך הימים הבאים. נסתכל, כדוגמה בעולם הכלכלה, במבנה התעשיה האמריקנית. כל עוד זרמה ההגירה לארץ באין מעצור היה מקומה הגיאוגרפי של התעשיה נקבע, כמו שנאמר, על פי «אוריינטציה על העבודה». לאחר שמחיר העבודה ביחס למחירי הגלם והכוח היה גבוה מדי — כשריד מימי ההתפשטות הקולו־ניאלית — והיתה יכולה העבודה הזלה המוצעת בשפע רב מצד «הירוקים», המהגרים החדשים שטרם נקלטו, לשמש מעוז ומשגב לעמדת הבכורה ההיסטורית שזכו בה מרכזי התעשיה על חופי הים האטלנטי. ואולם ברגע שהדלת הוגפה, זרם המלואים של המונים פרימיטיביים הופסק ומחירי העבודה בארץ הגיעו לידי יצוב, התחיל פרוצס של שנויי־מערכות, שלא נסתיים עד היום הזה. ההפרש בהובלה מתחיל להיות מקום התורפה בחישוב הוצאות התוצרת. התעשיה מתחילה לנדוד אל מקורות הגלם. תעשית הנעלים המזרחית מעתיקה את אהלה או אל ערבות המרעה אשר בדרום־מערב או לקרבת החופים אשר אליהם באים הטרנספורטים של העורות מאמריקה הדרומית. תעשית המתכת נודדת אל מחוזות המכרות. ההבדלים במחיר העבודה בין המזרח ובין הדרום מתחילים לשמש כוח מושך לתעשיה לא פחות משִׁמש «הבא החדש» «הירוק». הדרום מתחיל ליהפך למרכז תעשיה, ובבתי־החרשת לטכסטיל אשר בניו־אינגלנד — הושלך הס. מדינות הדרום הנמצאות מימי מלחמת האזרחים במצב נסוג מבחינה כלכלית מתאמצות בכל יכולתן לעודד את המגמה החדשה ולהחישנה, וכהכריז בעל מום על שברו כן תהללנה בשער את «יתרונותיהן»: ידי עבודה בזול, העדר חוקת הגנה סוציאלית מכבידה הנהוגה במדינות המזרח המפותחות, מסים קטנים ונוחים לתעשיה. לאורך מסלת־הברזל אפשר לפעמים לראות את שלטי המודעות שלהן: «תבואו לאַלַבַּמָה ותשלמו רוחים מחסכון המסים!»

אם תתאר לך את תוצאותיה של התפתחות זו בשלוחותיה הראשונות בלבד, תבין על נקלה עד היכן תהא מגעת במלוא היקפה. אחת התוצאות האלו היא, למשל, תקומת מפלגה ריפובליקנית לבנה ב«דרום המגובש», והעובדה שבארבע ממדינות הדרום היה רוב ריפובליקני מכריע בעד הוּבֶר. תוצאה שניה היא: העתק שדה הקרב של תנועת הפועלים במלחמתה בעד הכרת הארגון וזכויותיו מן המזרח, שהאגודות המקצועיות הרשמיות שם שקעו כבר

בבעל־הבתיות וישנות שנת ישרים על־גבי זרי הדפנים, אל עמק העכור של פועלי התעשיה החדשה שבטֶניֶסי ובשתי הקרוֹלַינוֹת. תוצאה שלישית היא — השנויים בכמות ההובלה ברכבות ובסוגיה, תוצאה שתתן את כל אותותיה רק לאחר זמן, תשפיל מסלות־ברזל גאות ותגביה שפלות. ולא עוד אלא ספק הוא, אם רשת מסלות הברזל, הנמצאת עכשיו בידי חברות פרטיות בלתי־מאוחדות כל צרכן, תוכלנה בכלל לעמוד בשנויי־הארגון הדרושים להמשך קיומן. מצד שני יש לאותו הגורם גם השפעה אחרת: הגירת המוני הכושים ממדינות הדרום אל המדינות הצפוניות־המזרחיות, שהתחזקה בעקב הלהיטות הקדחתנית של תעשית המלחמה אחרי ידי העבודה ושזרמה כדי למלא שם את החסר בידים זלות בענפי העבודה השחורה. הגירה שסופה היה יצירת רבעים «שחורים» חדשים בניו־יורק ובצ׳יקגו ובכל עיר גדולה בצפון, וסיפוה יסוד אנושי חדש, זר ומוזר אל ההמולה הסוציאלית שבמקומות ההם.

מצב המעבר והתמורה המעמיקה הזאת חלו לא רק בחיים המשקיים, אלא — כשנפנה אל הצורה השניה של המטבע — גם בחיי התרבות והחנוך. כל זמן שההגירה זרמה לארץ ללא מעצור היו חיי התרבות והחנוך טבועים בחותם ההגירה. בעולם החיצוני היה אמנם ידוע טפוס אנושי ששמו «יאנקי» אמריקני — איש רודף בצע, אטום לב, אם גם לא בלי הומור. ואולם בטפוס זה לא היתה אלא קריקטורה של אמריקה. נראה, שהעולם החיצוני לא בקש לדעת יותר מקריקטורה זו של אמריקה. לאמתו של דבר היו בודאי החיים התרבותיים של אמריקה בעת ההיא ססגונית מרהבת־עין של טפוסים ותופעות, נימוסים ולשונות, קבוצות סוציאליות ומוסדות. עוד בתקופה הקולוניאלית היה כבר כדבר הזה — בעלי האניות והסוחרים האמידים, קרי־המזג של חופי ניו־אינגלנד ועולם התרבות של בוֹסטון, ניו־פלימוֹת וסאֶלֶם, לעומת אנשי הציד ותרי־היערות שכורי־הדרור השקועים בפרימיטיביות ירודה, כמעט פראית; בעלי המטעים הג׳נטלמנים וקלי־הראש עם חכמי המדינה של הדרום ועולם התרבות של ריצ׳מונד, צ׳ארלסטון וניו־אורליאנס על יד מטיפי הפוריטַניזם הקנאים ומרביצי־התורה הנודדים בבתי־הכנסיות הדלים אשר בעבי־היער. לא ניו־יורק בלבד — שלפי דברי אחד הסופרים איננה אמריקה כלל — היתה אז בליל של המון דמויות ושפע מגוון של טפוסי־תרבות, אלא גם מדינות החקלאים של המערב התיכוני על מחוזותיהן הסקנדינביים והגרמניים, על עיירותיהן, כפריהן, תיאטראותיהן ועתוניהן, חגיהן ושיריהן. ואין פירושו של דבר, כי לא היה אז «פרוצס של אמריקניזציה». אולם כל עוד היתה ההגירה מכה גלים אל חופי הארץ היה הפרוצס הזה מקצתו מואט, מקצתו מטושטש, עתים מכוסה ועתים בטל לגמרי — הכל בידי ההגירה. משהוגפו השערים ומבוע הרזרבה התרבותית מארצות אירופה נסתם — השתלט הפרוצס הזה שלטון בלי מצרים. בו ברגע החל גם החנוך האמריקני האחיד בבתי־הספר העממיים והגבוהים, אשר הקיפו על־פי דוגמת־שרד קבועה את כל המדינות למן הים האטלנטי ועד החוף הפאציפי ומן המפרץ המכסיקאי עד האגמים הגדולים —

לפעול את פעולתו הכבירה בעצוב החיים התרבותיים האמריקניים. אומרים, מיניסטר צרפתי אחד התהלל, כי אין לך שעה משעות הלמוד בבתי־הספר, בה לא יקראו כל התלמידים אשר בכל רחבי צרפת אותו השעור. ריכוז זה, אשר בפי הצרפתי לא היה בו אלא משום התפארות שוא בלבד, הפך באמריקה, מבחינת הרוח יותר מאשר למעשה, והיה לדבר שבמציאות בקנה־מדה נאדר. הדבר דומה למכונת־ענק אדירה, אשר תוצרתה – נוער של עם בן מאה מיליונים, יצוק בדפוסים קטנים וארוז לפי הגיל, כולו מעור אחד, מושכל על־פי ספר־קריאה אחד, מאומן בנוסח אחד לברכת הדגל ולזמרת ההמנון הלאומי, בהשקפה אחת על הארץ, ועשית־חיל בה, ומהונך על פולחן האמריקניזם האחד ועל אידיאל־הספורט האחד. תוצרת הסיטונות הזאת של מכונת החנוך הצבורית הענקית היא היא המוסיפה לעלות, אם לטובה או לרעה, אל השורה הראשונה, כבאת־כוח התרבות האמריקנית החדשה. היא היא המבקשת לעצמה את הגדולה בעתיד. הדור הנכנס עכשיו לשנות בינה ולחיי עולם, הדור הראשון שגודל כולו בלי שמץ השפעה אירופית – מלבד הרבבות שהוסעו לחזית הצרפתית בימי המלחמה – הוא הוא המסמל את טיפוס העתיד האמריקני. וגם מכאן יוצאים, אם תשים לב, צנורות עמוקים לכל ענפי החיים.

מכתב שלישי

האידיאליזמוס האמריקני הקדום, שמבקרי התרבות הפסימיסטיים בדורנו מתגעגעים עליו, היה אידיאליזמוס של ארץ הגירה קולוניאלית. וגם הוא נדון למשבר מעבר קשה עם השתנות התנאים שמהם ינק כחות חיים.

בשטה כזה של הגירה והתישבות יש תמיד מקורות מיוחדים, המזינים את האידיאליזמוס. המקור הראשון הוא המצב האוביקטיבי של הארץ עצמה, כפי שהוא משתקף בחיי נפשם ובמעמדם הרוחני של תושביה. הארץ נתונה במצב של כבוש והתפשטות קולוניאלית. מדינות שלמות עורגות לחלוצים, לבני אדם אשר יבואו ויפלחו במחרשתם בפעם הראשונה את לב אדמות הערבות קשות־העורף. כל זמן שהנגישה אל הקרקע קלה היא ביחס וזלה – המחסור בידים עובדות גדול בכל ענפי התעשיה והמלאכה, וגם משם יוצאת הקריאה להגירה נוספת. ועל הצורך הכלכלי הזה הולכת אז ונבנית שיטה שלמה של אידיאליזמוס החל מן התורות המוטעות המתבססות על רעיונותיו של רוסו והמדברות על חידוש האדם הנמלט מן השפל האירופי אל חיק יערות עד וכלה בתיאוריה של זכות מקלט לכל מר־נפש וקשה־יום וחובת הגנה על כל נרדף ונענה בתבל. מפלגת ה«נאו נאטינגס» „Know nothings“ («שאינם יודעים דבר» מלבד אמריקה, כלומר מתנגדים לזר ולעניניו) היו מיעוט קטן ושנוא. אף כיום אפשר למצוא בניו־יורק יהודים רוסים ישישים היודעים לספר כיצד קדמו את פניהם לפני ארבעים או חמשים שנה בברכה ובהתלהבות, ואיך שרו להם שירי הלל וראו אותם כקרבנות תמימים של עריצות צַריסטית ורדיפה דתית. רק ארבעים שנה עברו מאז, והם כנצח נדמים.

הארץ היתה צעירה, הישוב — דליל, האפשרויות כמעט בלתי־מוגבלות, ההתחרות לא היתה עדיין לוחצת עד כדי קנאת־לחם פעוטה, הבדלי רכוש לא היו עדיין מענים ללא מנוס, על קרקע כזה ינובו אידיאלים של שויון כל הנברא בצלם אלהים, של «זכות שוה» לכל אדם לעלות ולגדול, של חופש הפרט לעצב במו ידיו את גורלו המשקי, באין מפריע ובאין צו מלמעלה.

המקור השני שממנו ניזון האידיאליזמוס המיוחד במינו של הארץ הקולוניאלית הוא «הסְפָר», קצה שטח הישוב התרבותי, אשר החלוצים חדרו עדיו, מחקריו ההיסטוריים של טורנר הפיצו אור מספיק על הגורם הזה. בספרו «הספָר בתולדות אמריקה» הוכיח, כי איזורי הישוב הקיצוניים האֲמונים על חיים קשי־עורף בסביבה פראית, חיי חופש, שויון ואחריות עצמית, הרגילים לא להשען על איש זולתם ולא לתת אימון בביורוקרטיה — הם היו מאז ומעולם נושא הרדיקליזם המדיני והחברתי, אופיני הוא כי התנועה הסוציאליסטית האמריקנית ילידת הארץ היחידה, .J. W. W, על כל האידיאלוגיה שלה, לא צמחה ממרכזי התעשיה, ממרצפת האספלט אשר לבולבַרים, אלא מִן הספָר, ממחנות פועלי היערות אשר במערב, מעיירות המכרות שבקולוֹרַדוֹ, ממדורות שולחי הרפסדות אשר בקנדה, גם ביחסיהן הפוליטיים של מדינות החקלאים במערב נשתייר עד היום משהו מריח «הספר», רוח הפרצים הצחה הבוקעת מנבכי היער נופחת בערמות הניירות של משרדי השלטון ובפרלמנטים, רוח בער של אידיאליזמוס קורע את כל החלונות, מטהר את המוסדות ומהדש את נעוריהם של מוסדות, אידיאלים ונושאיהם העומדים כבר על מפתן הכמישה.

המקור השלישי, שאיננו נופל בחשיבותו מקודמיו, הוא האימפורט של אידיאלים מוכנים הזורם עִם ההגירה, המהגרים מביאים אתם לא רק את כלי עבודתם ואת בעירם, את כתבי קדשם ואת אמונתם־הבל, את מאכל שולחנם, משקאותיהם ומלבושיהם, אלא גם מוח ופרי המוח — אידיאות, אידיאלים והזיות, פרי התפתחות היסטורית ממושכה בארץ מולדתם, לא רק את ההוי החברתי של ארץ המולדת כמו שהוא, כמו שהלך והתפתח, הם מעתיקים אל הארץ החדשה, אלא גם את מושגי המולדת על החברה כמו שהיא צריכה להיות, משאות נפש שבשלו תחת שמש אחרת מובלות עם כל אנית מהגרים המגיעה לחופי אֶלִיס אֵיילַנד, נחשול נחשול ומנחתו: באי שנת 1630 הביאו אתם את מלכות־השמים ואת הרדיקליזם הפוּרִיטָנִי אשר להם — הכל מוכן ומזומן, בשנת 1700, לערך, כבר הופיעו בודאי בעקבותיהם המשפט הטבעי עם תורת גרוֹטיוּס; בשנת 1800 מועברות בגנבה מאירופה אידיאות יַעֲקוֹבִּיניות והערצת נַפּוֹליוֹן, תוצרת צרפת, שנאה לעריצות וחסידות פיאֶטיסטית, בשנת 1848 מגיעות אל חופי הרפובליקה האדירה הראשונה תורות רפובליקניות אֶפיגוניות, בנות תסרוקת דימוקרטית־רדיקלית; בשנת 1890 באה מגרמניה תורה סוציאליסטית לכל פרטיה וגְוָניה הפרוגרמטיים ועמה השנאה לביסמַרק; בשנת 1900, לערך, יורדות מרוסיה פילוסופיה של ההיסטוריה ומשיחיות סוציאליסטית, כל האידיאות והאידיאלים העתיקים האלה נשתלים באדמה החדשה, וכל עוד ההגירה ההמונית

מביאה אתה גם חיל מלואים של חברים לדעה, עוד לא אבדה התקוה שהתורות תכינה שורש אף תשגשגנה.

לצדי המקורות המזנקים האלה יש גם פלגים קטנים ההולכים לאט, ואין לבוז גם להם. כמעט לכל ארץ הפתוחה לרוחה נישא ובא בעזרת ההגירה מספר גדול של יחידים, אשר לפי מבנה נפשם עשויים הם להשפיע במדה גדולה על יצירת אידיאלים מדיניים וחברתיים. אלה הם מנהיגים פוליטיים מגורשי ארץ מכורותיהם, מטיפים וסופרים מפלגתיים הנרדפים על צואר ופליטים פוליטיים מכל המינים המחפשים להם מקלט. אין לך כמעט גל ריבולוציוני או קונטר־ריבולוציוני אחד באירופה, שלא פלט אל חופי אמריקה מספר אנשים מחוננים בכשרון מנהיגות מן הסוג האמור: תנועת הצ'רטיסטים והמהומות החקלאיות באירלנד, הקומונה הפריזית ומרידות הפולנים. ולא רק בארצות הברית, אף במדינת אוסטרליה וזילנד החדשה מלאו האנשים האלה תפקיד בולט בהתפתחות התנועה הריפורמית הקולוניאלית. הם הופכים לנושא האידיאליזמוס הפוליטי, וכאן במולדתם החדשה יש להם היכולת לתת לו בטוי יותר נמרץ משהיה לו בארץ מולדתם, שלא ידעה להוקיר את עמלם.

על סוג זה נמנים גם האידיאליסטים ומבקשי התקונים, אשר יצאו את ארץ מולדתם לא מאונס, אלא מרפיון ידים, לאחר שלא עלה בידם לקיים את חלומם בחיק סביבת המולדת, שרפו ברצונם את כל הגשרים מאחוריהם, והלכו אל הארץ הקולוניאלית לאמת בה את חזונם. קרקע־הבתולה של הערבה ויער־הבראשית מושכים את הלב כגיא־חזיון טבעי לבנין מדינות למופת הערוכות בתכנית ומנוהלות בשיטה ואשר בהן אפשר לגשם פרוגרמה מכסימלית זו או אחרת. סן־סימוניסטים ומורמונים, ישועים ואנרכוקומוניסטים התחרו ביצירת דוגמאות ממשיות של משאת נפשם בעולם החדש. לפני כמאה שנה עיינה ההסתדרות הסוציאליסטית באילזאס בתכנית הגירה כללית לטיכסאס למען הקם שם, באין שלטון בעל פניות מוקדמות שיפריע בעדם, מושבה למופת לפי תכנית מפלגתם. גם אנחנו היהודים הבאנו את תרומתנו הלאומית לזרם החברתי הזה בתנועה «עם עולם», אשר יצאה לאמריקה, בעת ובעונה אחת עם תנועת ה«בילו» לארץ ישראל, בתכניות על התישבות מופתית.

אגב יניקה מתוך כל המקורות האלה ודומיהם זורם לרוחה נהל האי־דיאליזמוס בארץ ההגירה הקולוניאלית. ארצות־הברית הצעירות — וכן יתר מחוזות ההגירה וההתישבות הגדולים אשר מעבר לים — נראות לעין העולם הישן כמבצר החופש, כבמה רחבת ידים לתקונים סוציאליים ופוליטיים, מעבדה חברתית כבירה ושדה נסיונות עצום, מקלט לנרדפים, מקדש הקדמה, הדימו־קרטיה ואחוות האדם.

ואולם במדה שההתפתחות צועדת קדימה וההתפשטות הקולוניאלית מאבדת מקצת ממהירותה, האדמה החפשית נחלקת בין בעלים, חופי הכניסה מתמלאים מבקשי עבודה — בה במדה פונה זיום והדרם של האידיאלים והם פורשים לקרן זוית. ה«ספר» ניתק והולך קדימה, קדימה, עד אשר יעלם כליל

ואתו גם חלומותיו. מגמות חדשות, אם גם לא אידיאלים, צפות ועולות. התפתחותם החמרית של כחות היִצור אשר נחשפו במשך ימי הכבוש; ההגנה המלוכדת על רכוש הלאום כלפי חוץ; השמירה על רמת החיים הגבוהה נגד כל התחרות מצד עבודת מהגרים זלה; הגנת האיכות הגזעית בפני טומאת העמים המהגרים «נחותי הדרגה» — אלו הן דרישות היום החדשות. מפלגת «הנאו־נאטינגס» הולכת ונעשית הרוב. ברגע ששערי הארץ ננעלים נחתך גורלו של האידיאליזמוס הקדום. משאות הנפש הנושנות נובלות ומתפוררות: התנועות הסוציאליות והפוליטיות, שנבנו על יסודן, נכנסות לתקופת עמידה, כוח משיכתן פג והרקבון מתחיל. סכסוכים פנימיים בלתי פוסקים בחיק הסתדרויות מאובנות, פילוגים מתמידים וחידושי ארגון בלי הרף — אלה הם סימני ההתפוררות הזאת. התנועות מורדות מכסא מלכותן, מושלכות לצדי דרכים ונהפכות לתנועות־קרנות שאין איש שם לב אליהן. זה חלק כל תורות האימפורט וכל התנועות התומכות את יתדותיהן בהמוני מהגרים, זה משפט המפלגה הסוציאליסטית הישנה, אשר תכניתה הובאה מוכנה ומזומנה מבית־החרושת הגרמני, הרוסי או האוסטרי, ונשענה כמעט אך ורק על רובע המהגרים. זה סופן של אגודות התרבות וחברות התיאטרון הגרמניות, סוף כל תנועות הריפורמה והליברליזמוס מטפוס זה וממקור זה, עמידה, התפוררות, ארגון מחדש, דחיה לקרן זוית ורקבון. אלה הם ימי המעבר הקשים שבהם נואשים האידיאליסטים הישנים מעצמם ומאמריקה.

ואף על פי כן, אין זאת אלא דרגה הכרחית בדברי הימים. הקרקע שדושנה בחלומות והולמים ישנים, בזבל היסטורי של ריפורמות וריפורמטורים, נפנית להצמיח אידיאליזמוס אמריקני חדש, יליד המקום, והפעם לא בן ארץ הגירה קולוניאלית, אלא עולה מתחתיו, מתוך חייו הבשלים והעצמיים של כלל ענקי. אפס קצהו של האידיאליזמוס החדש הזה יציץ אלינו היום מירכתי האופק.

מכתב רביעי

בהתפתחותה של היהדות האמריקאית משתקפים בדיוק טרגי כל מגמות ההתפתחות הכלליות. פגשתי כאן ביהודי ישיש, אחד המעטים ששרדו עוד מבני טיפוסו, בבגד ארוך לגופו והדרת זקן גדול ושב לפניו. כששאלתי לשפתו ענה בחיוך: «מאין אדע לדבר אנגלית, ואני באמריקה רק עשרים ושש שנים?» זקן זה הוא מבחינת־מה סמל של היהדות האמריקנית מתקופת ההגירה ההמונית.

קו האופי הבולט ביותר של חיי היהדות האמריקנית באותה תקופה הוא ההתלכדות — ההתגבשות מבפנים, כגוף סוציאלי אחד, וההִסָגרות בפני העולם החיצוני. זה היה תור הזהב של האִיסטסַייד (הרובע במזרח העיר). קבוצת המהגרים הראשונה של יהודי ספרד הלכה והצטמצמה עד כדי קומץ בלתי ניכר, נטמעה וכלתה. קבוצת המהגרים מיהודי גרמניה, אשר הכתה

בינתים שורש בקרקע החדשה והתרגלה להופיע כשליח מיופה־כח של הענינים היהודיים הליברליים, פחתה גם היא כדי מיעוט קטן; סכנת המון העם היהודי ממזרח אירופה מבעתת אותה ומאיימת על עמדתה התרבותית, על כבודה הסוציאלי ועל חופשתה הפוליטית, והיא מתבדלת, אף מדגישה את התבדלותה בצורה דֵימונסטרַטיבית. בינתים מגיע תור הזהב של האיסטסַיידֵ.

תאר לך, למשל, שלשה אחים בני משפחה אחת, אשר באו מביאַליסטוֹק, רוֹמְני או ווִילקוֹבישקי לניו־יורק בראשית המאה הזאת. הצעיר שבהם היה, נאמר, בונדאי, שהביא אתו את תורת הבונדיזם שמורה וחתומה בלבבו. ברחוב, באיסט ברוֹדבֵי או בסֶקוֹנד אֶיבניו, הוא פוגש במאות ואלפים כמותו. הם מיסדים את אגודת הפועלים הראשונה, מקימים את עתון הפועלים היומי הראשון באידיש, ומארגנים הסתדרות תרבותית בשם «ארבייטר רינג». עוד היום בעברי בערב על פני בית ה«פוֹרבֶרטס» וקורא את הסיסמה «פורבֶטס» (קדימה), באנגלית ובאידיש, כשהיא מתנוצצת באותיות חשמל ענקיות מהוך אפלת הלילה על פני מֶנהֶטֶן וברוקלין, הנני עומד דומם ומשתאה לזכר העוז והאמונה של מיסדי התנועה הסוציאליסטית היהודית הקדומה במקום הזה. ומה איכפת לי עכשיו, אם היו בונדאים? העיקר הוא, מי היו אלה אשר נועזו לצאת ולהורות לארץ אדירה את הדרך המובילה «פורברטס» (קדימה)? בעלי מלאכה זעירים היו, בהם חיט וסנדלר, שוליה ואושכָּף, אשר בעיירת מולדתם לא ראו מימיהם הצטברות הון גדולה ממכונת תפירה או תֵּבָה של סנדלרים, ואשר היו בהם בכל זאת הרוח והאמונה לשמוע בצלצלי התרועה של חוק הצטברות ההון, פעמי משטר חדש, צודק וישר, ההולך ובא. האח השני היה, נאמר, בארץ מולדתו «חובב ציון», יודע את ה«אוטואֶ־מַנְצִיפַּצְיָה» כמעט בעל פה, יודע על קַטוֹביץ, סמוֹלֶינסקין, אחד העם, ובודאי גם על בַּזל ועל תכנית נורדאו. בעזרת אלפים אחדים מחבריו לדעה הוא מניח את אבן הפנה להסתדרות הציונית. גם כאן יש ותעמוד נדהם, מהריש ומבויש למראה שפע זה של נאמנות לדעה ושל קשיות עורף. עוד היום תמצא רבים מן האחים האלה, אשר שלשים וחמש שנות חיים השתרגו בינתים על צוארם, באחת העיירות הנידחות אשר בנֶיבּרַסְקָה או אפילו בטֵינֶסי, ותראה משתומם, כיצד קמים אלה ברצונם בבוקר בהיר אחד, מגיפים את דלת חנותם אשר ברחוב הראשי ומסובבים מבית לבית, ממשרד למשרד ומחנות לחנות, להתוכח עם עשרות יהודים אדישים או מתנגדים על ארץ ישראל, חלוצים והצהרת בלפור ולקחת מהם את התרומה אשר ידבנה לבם לבנין מדינת היהודים או לטובת בית־הספר היהודי שלאחר הצהרים אשר בעיירה. האח השלישי הבכור לא הלך בכלל בדרכי אחיו. מערכת הדעות אשר העביר אתו, מבלי שתגע בו יד הפקיד המבקר באֶילים אַיילנד, אל הארץ החדשה מסוימה היא וחתומה מימות עולם, וימיה קדמו לימי ביאליסטוק ורוֹמני גם יחד, מבצר הרוח של האורטודוכסיה היהודית העתיקה. תרי"ג מצוות לפניו יום יום; ולקיימן רובן ככולן — זוהי דרכו גם בארץ החדשה מן הרגע

הראשון לבואו׳ הוא לא ייגע הרבה למצוא לו חברים; בית־כנסת אחד אחרי משנהו קמים נצבים לאורך רחובות האיסטסייד׳ עם «ישיבות» ו«קלייזלך» של חסידים׳ כאן אין גם להתפלא על קשיות העורף ועל הנאמנות׳ כי העקשנות והאדיקות במסורת הם כאן גופי הלכות של מערכת הדעות הזאת׳

ואולם כל זה יחד׳ כל העולם המגוון הזה של מוסדות ורעיונות׳ של תנועות וצורות׳ שהוקם מסביב לשלשת האחים האלה הוא חוג של חיים מיוחד ומסוגר כמעט בתוכו׳ שאינו נמצא בשום יחס עיקרי אל סביבתו׳ היהדות של תקופת ההגירה היא נתח מן החיים היהודיים שהועבר בדרך מלאכותית מעבר לאוקינוס׳ היא ביאליסטוק אחת גדולה או מאה ביאליסטוקי׳ שנעקרו ונערמו יחד וחזרו ונשתלו על גבי האי הקטן המשתרע לפתח היבשת הגדולה׳ היא מדברת׳ שרה׳ מציגה בתיאטראות ומכנסת אספות — הכל בשפה העממית שהועברה ונשתלה׳ נימוסיה ודרכי חייה מוזרים עד כדי גרוטסקה ויוצאים מכל גדר של התאמה׳ מנקודת ראות של ההיסטוריה והסביבה האמריקנית׳ שאיפותיה ורעיונותיה מובאים מן החוץ׳ אולם צבורי יהודי מאיזה זרם שהוא בניו־יורק דומה בכל מאה אחוזיו לאולם אשר בביאליסטוק ובקובנו׳ אותן התמונות׳ אותן התפאורות׳ אותן הכתבות׳ דומה כאילו רוח סערה ניתקה את הכל ממקומו ותשאנו מעבר לים האטלנטי׳ כל חוג התענינותה של יהדות זו מכוון כלפי העבר יותר מאשר כלפי העתיד׳ לא נקל הוא להכניס לנפש המהגרים אשר תמול באו את ההכרה הפסיכולוגית׳ כי מהיום והלאה ניקאראגוא קרובה להם מאשר וורשא׳ הובר — מטרוצקי ומפלסודסקי׳ ושהפוליטיקה של הובר בניקאראגוא יכולה לנגוע בהם פעם באופן ישר יותר מהדיקטטורה של ואלדימארס׳ כל זמן שהשערים פתוחים׳ פולטת כל אניה מחנות חדשים בני מולדת׳ קרובי משפחה׳ מכרים׳ המזרימים דם חדש לתוך השפה׳ המביאים פרישות שלום מחודשות מ«חבת ציון» מה«בונד» ומן ה«ישיבה»׳ המספרים על טרוצקי ועל פילסודסקי׳ משמיעים חדשות מ«בית אבא»׳ כל זמן שהשערים פתוחים אין הדבר קשה לחזק ולקיים את התנועה היהודית בתוך המון המהגרים הזה׳ אפשר להסתפק רק בעידוד הכרתו העצמית לעומת השכבות העתיקות של המהגרים היהודים׳ לעומת היאהודים יוצאי גרמניה; בכפירה בסמכותם של מנהיגי היהדות בארץ והצגתם כבלתי דימוקרטיים ובלתי־יהודיים; בארגון המוני המהגרים שלא על דעת המנהיגים־הנכבדים המקובלים׳ התקופה הראשונה בהתפתחותה הפוליטית הפנימית של המון היהדות האמריקנית עומדת במזל של מלחמה ביאהודים׳ היאהודים והמנהיגים אף הם מצדם מתלכדים יותר איש אל אחיו ומתבדלים עוד יותר מעל ההמון «הירוק»׳ אף כי מעולם לא ויתרו על הנהגת חסות ידועה׳ כמו הגנה על זכויות המהגרים׳ סיוע לבאים או עזרה להתאזרחותם׳

הכל יפה וטוב כל עוד פתוחים השערים׳ אבל מה מתהוה ביום שההגירה הולכת ומצטמצמת וכמעט נפסקת כליל? היהדות האמריקנית מימי ההגירה נכנסת מיד לתקופה חדשה׳ למשבר קשה של ימי מעבר׳ יהדות ההגירה מתחילה קופאת על שמריה׳ מתפרדת ולובשת צורות חדשות׳

מכתב חמישי

אל־נא תפרש את דברי במכתבי האחרון, כאילו אמרתי ש«פרוצס האמרי־קניזציה» – לא במובן ההתאזרחות הפורמלית אלא במובן הטמיעה הסוציאלית – עבר בתקופת ההגירה על פני המוני היהודים מבלי לנגוע בהם כלשהו. דבר כזה לא היה מתקבל על הדעת. תמיד היו שכבות תחוחות לגוש הרבבות המגובש, ומהן נותקו אלה שנתרחקו מעל צורות חייו, דרכיו ומסורותיו של המון המהגרים ופרשו לשבילים חדשים. ואולם הקבוצים המנותקים הללו, שהוכתרו אחר כך בשם הגנאי «אולרייטניקים» [מין שדרת בינים אל היאַהודים] היו רק שכבות־הקף, קבוצות מהגרים שזכו לעליה כלכלית גבוהה או מהירה מאחיהם, או שהוטלו לפנה בודדת ונדחת של הארץ. ואולם כל גוש הרבבות, שגדל אחר כך למיליונים ושהתכנס לתוך קלפתו לחיי «בדידות מזהירה», לא נפגע מן האמריקניזציה אלא במעט. מקומותיהם של התלושים נתמלאו חיש על־ידי הבאים אחריהם. ברכת השלום הרעננה שהובאה תדיר מבית אבא מחתה עד מהרה את זכר היוצאים. ההגירה הועילה במקצת לעכב את פרוצס האמרי־קניזציה ובמקצת לטשטשו, עתים – רק להפות עליו ועתים לבטלו כליל. אך משהוגפה הדלת הפך הענין, שנחשב קודם לכן כתופעה הקפית, והיה למאורע המרכזי בחיי היהדות האמריקנית, שנעזבה פתאום לנפשה באין חיל־מלואים, באין זרם דם חדש. המקרים היחידים התעלו לדרגת התפתחות היסטורית. בעל כרחם באו אז כל יהודי אמריקה במדבר הפסיכולוגי של האולרייטניקים. מלבד זה, עם נעילת השערים הפך כל ההמון הסתמי הזה, שאין לקבוע מראש את מדת גדולו, והיה לקבוץ מסויג ומסוים לדורות. היהדות האמריקנית יצאה במדת־מה מכלל יחידה אלגבראית והיתה ליחידה אריתמטית, למספר סטטיסטי ידוע הניתן להקבע בשורות המשויה האמריקנית.

אם תרשני לסור רגע הצדה, לנגוע בענין פוליטי אקטואלי, הריני להעיר, כי רק מתוך מצב זה אפשר להבין את היסוד הסוציולוגי להסכם הסוכנות המפורסם עם הבלתי־ציונים האמריקנים. נרקמו, אמנם, תורות המפרשות את כניסתו של מחנה מרשל־וארבורג לתוך הסוכנות ככניסת מעמד הבורגנות הגדולה לתוך מפעל הבנין הציוני. ואולם התורות הללו, עם כל מסקנותיהן לחיוב ולשלילה, הן מצוצות מן האצבע, מגדלי־דוקטרינות פורחים באויר. אף אחת מן התורות הללו לא תוכל להוכיח, מה גרם לכך שמעמד הבורגנות הגדולה, כלומר המעמד המושרש ביותר בקרקע הכלכלית והחברתית של המשטר הקיים, הרגיש פתאום אי־בטחון בעצמו וראה צורך לבקר את עמדתו ביחס לארץ־ישראל. לעומת זאה מביא לנו בירור מצבה הפנימי של היהדות האמריקנית פתרונה של חידה זו. היהדות האמריקנית בכללה נשטפה בזרם של אמריקניזציה עזה, שאין לעצרו ואין לטשטשו, והיא מתקרבת במהירות רבה לתרבות השדרות היהודיות־גרמניות העתיקות. מצד ההגירה אין כל סכנה נשקפת, לא תרבותית ולא חברתית; החומר הבא בחשבון – ידוע. מצד

שני עומדת השכבה הגרמנית־היהודית הישנה, שהיתה לפנים מנהלת את קהל ישראל, מדברת בשמו ומבקשת דרך כיצד להבטיח לה מעכשיו חלק ונחלה בהנהגת עתידה של היהדות האמריקנית. זו שעליה נמנים מעכשיו ולדורות ארבעת המיליונים של «יהודי המזרח». הסוכנות היהודית הוא המכשיר המתאים ביותר להשגת מטרה זו, היא משמשת בסיס להבנה הדדית בין השכבות השונות של המהגרים היהודים על קרקע האמריקניזם.

ביום ההוא חדלה אמריקה לשמש תחנת־נסיון ליהדות האירופית. התחילו תולדות הנסיון העצמי, ששמו יהדות אמריקנית. ואולם על מפתן התקופה הזאת מתיצב משבר־המעבר הקשה, אשר ידו בכל גילויי החיים וצורותיהם, בהסתגלות, בשידוד־המַּעֲרכות ובשנוי־המבנה, — זה המשבר, שבו שקע ההמון היהודי ביום שנפסקה ההגירה, ושעדיין לא נסתיים.

תקופת המעבר הקשה הזאת, ההורסת צורה ומחדשת צורה, תדיר ובלי הרף, פוגעת גם בגוף הצבורי בתורת כלל, בכל מוסדותיו, גלויי־חייו ומנהגיו, גם ביחיד בתורת פרט, בדרכי חייו ובמסורותיו. אשר למשבר בצורות הקבוציות אין, כמובן, דוגמה נאמנה וחותכת יותר משפת העם, האידיש. כל הבא לאמריקה כמסתכל בלתי משוחד ובלי דעה קדומה — ועלי לומר לך כי הייתי בשאלה זו חפשי מכל דעה קדומה, פתחתי את לבי לקראת כל הוכחה — יראה בודאות גמורה, כי גורל האידיש נחתם. כונתי לאידיש כשפת העם, שפת־החיים, לשון יום יום, בעבודה ובחיי המסחר, כלומר האידיש כתרבות חיה. יתכן שיש עוד כיום אנשים רבים האורגים להם חלומות מחלומות שונים. אפשר לְיַסד חברות לתרבות ולנהל תעמולה, יכולים גם להרבות ככל האפשר במשלוח ילדים אל בתי־הספר שלאחרי הצהרים וללמדם בזיעת אפים קרוא וכתוב אידיש. יכולים להראות באצבע על המהדורות מרובות־האקסמפלירים של העתונות היומית באידיש. ויתכן אפילו שמצב זה ימשך שנים רבות. כל זה אינו משנה כמלוא נימה, לא בעובדה אף לא במגמת ההתפתחות. שפת־החיים של היהדות האמריקנית, שפת יום יום, לשון המשחק, העבודה והמסחר, היא כיום בחלקים מכריעים השפה האנגלית, ההולכת וכובשת מיום ליום. והעיקר, עם הפסקת ההגירה נקבעו בהחלט וללא מפלט הגבולות המתימטיים לקיומה של האידיש כשפת העם. ימיה ספורים. מעולם לא הרגשתי את כל המרירות הטראגית שבודאות זו כשם שהרגשתיה כאן. הסבתה שבבית עדיין ממשיכה בכל את החיים היהודיים, אינה יודעת לדבר שום שפה אחרת, אם כי גם היא מבינה פחות או יותר את שפת הסביבה. ההורים ביניהם לבין עצמם נוהגים עדיין לשוחח אידיש, כשפת־בית אינטימית, והאנגלית שלהם, שרכשו בעבודה או בחנות, עדיין רצוצה היא וכבדת תנועה. לפרקים אתה מוצא ילדים שקלטו על־פי השמועה מפי הסבתה או משיחות ההורים משהו מלשון האידיש המוזרה. ואולם שפת חייהם הם — כולה אנגלית. ומה תהיה שפת ילדיהם הם? אני נוהג כאן לנסות דברי, שהייתי תמיד רגיל ליעץ לכל אורח בא״י. ואני רואה בו אבן בֹחן נאמנה להערכת ההתפתחות. הנני יוצא לרחוב, ביחוד במושבות

דלת העם אשר בדאונטון ניו־יורק, במקום הסביבה הפרוליטרית, שכוח התנגדותה של האידיש צריכה היתה להיות בה חזקה ביותר, ואני מטה אוזן לשיחת הילדים, לא פגשתי שם ילד בגיל ראשית בית־הספר, היינו בן שש לערך, שידבר או ישחק עם חבריו שלא באנגלית. והנה נכנסים הילדים לבתי־הספר הצבוריים ומבלים את כל ימי נעוריהם בבתי־הספר העממי, התיכוני והקו־ליג', סגורים בתחומי־הקסם של התרבות האנגלית. וגם בשבתם בבתי־הספר לאידיש שלאחר הצהרים — וראיתי מהם רבים וטובים — אך פנה המורה אל הלוח וכבר מתלחשים הילדים ביניהם — אנגלית. למורה הם עונים אידיש, אמנם במבטא אנגלי, אולם אך עזבו את חדר הכתה ובעודם טרודים בלבישת מעיליהם או משתעשעים רגע, בטרם צאתם את הדלת, בהתעמלות או בכדור, והנה כבר שוטפת בפיהם שפת החיים הטבעית, האנגלית. יתכן שכמקרה הזה קרה גם את הסבתות, ההורים והילדים האיטלקים או הגרמנים. אך גם בזה אין משום נחמה. אכן, מוכרחים להודות, כי לשון, בבחינת שפת־דבור להמונים, איננה ענין העשוי להוָצר או להבטל לפי אַוַת נפשו של מישהו. אין זה דבר התלוי באגודות עתונאים או קלובים לתיאטרון, אלא צריך שיהיו לה, ראשית כל, שרשים בקרקע המזין של תנאים חברתיים וכלכליים אוב־יקטיביים המבטיחים לה קיום והתפתחות. מה משונה הדבר שדוקא אלה המכריזים על עצמם כעל נגועים במרכסיזמוס, רגילים לחלוק על זה. האידיש כשפת העם התפתחה ושמרה על קיומה בסביבה של סדרי משק וחברה מטפוס שלפני הקפיטליזמוס או של הקפיטליזמוס הקדום, בשעה ובמקום שהמגע־ומשא הכלכלי של היהודים עם העולם הבלתי יהודי היה בלתי תדיר ובלתי מורכב, בשעה ובמקום שהיחסים ההברתיים ההדדיים בתוך מסגרת משטר־האומנויות המוצק והקבוע היו בעלי אופי כתתי מוגבל, ובשעה שהתרבות הלאומית של עמי הרוב היתה ברובה תרבות אכרים שלא היה לה כוח משיכה רב. ואם אמת היא, שהתנאים האלה הולכים ומשתנים עכשיו גם ברוסיה, פולין ורומניה, ודאי שגם שם אין מפלט מן הפרוצס של התבוללות לשונית. וכבר נראו סימניו במדה מספיקה. מכאן ברור למדי, עד כמה שונים הם בהכרח חוקי־ההתפתחות האלה בארץ כאמריקה, ארץ הקפיטליזמוס המפותח והמבוגר ביותר, שכל יחיד ויחיד שבה נגרף בנחשול מלחמת הקיום האכזרית, שכל השעשועים, הספורטים, התיאטרונות ואמצעי התנועה פתוחים בה לרוחה להמון העם, וכוח המושך של התרבות האנגלית משפיע בה כאבן שואבת, ובמדה כה עצומה. החוקים האלה של הטמיעה הלשונית פועלים, אם כי בקצב אטי יותר, אפילו על המחוזות החקלאיים הגרמנים והסקנדינבים הנלכדים ברשתה של התרבות האנגלית. על אחת כמה וכמה המוני היהודים היושבים בכרכים הגדולים [כמעט 75 אחוז של יהודי אמריקה — אם לא למעלה מזה — מרוכזים בעשר הערים הגדולות של ארצות הברית]. בתקופת ההגירה החפשית אפשר היה במקצת לחפות על השפעת החוקים האלה של הטמיעה הלשונית. אפשר היה לפחות לאַחֵז את העינים, שכל מהגר חדש משמש תריס לנכסי האידיש באמריקה.

לאמתו של דבר היו כבר גם אז משתכרים אל צרור נקוב. אבל לאחר נעילת השער נתגלה מיד בבהירות איומה, שאין לאידיש שרשים בתנאי הקיום המיוחדים של היהדות האמריקנית, ושלא היתה מימיה יותר מצורת בטוי של תקופת ההגירה, והמשבר של המעבר לאנגלית כשפת החיים החל בכל עוזו.

משבר השפה הוא אמנם הקשה ביותר שבמשברים העוברים על הגופים הקבוצים היהודיים, אך איננו בשום פנים היחידי. ה«לנדסמנשפטים» (אגודות בני עיר), שהוקמו על יסוד זכרונות מולדת ורגש הקורבה הטבעי שבין שכנים, מתהילים, אף על פי שהם חזקים בכמות ומעונפים ביותר, להראות סימני חוָּרון, המעידים כרגיל על מחלה רצינית. מכיון שאגודת יוצאי ביאליסטוק היתה פעם אחד מאיגודי השכנים הפורחים והחיוניים ביותר, הרי אין פלא בדבר, אם «אגודת יוצאי ביאליסטוק הפרוגרסיביים» עודנה נחשבת גם היא לאיגוד יפה וטוב. ואולם «אגודת צ א צ א י יוצאי ביאליסטוק הפרוגר־סיביים» זהו אבסורד גמור. הצאצאים האלה שוב אינם יוצאי ביאליסטוק, אלא אזרחי פילדלפיה, צ׳יקאגו, ולוס אנג׳ילוס. ועד שיצאו מן הקוליג׳ פגה עפ״י רוב גם פרוגרסיביותם. גם הסתדרויות הסיוע למהגרים, האורדנים לעזרה הדדית, אגודות האחים השונות, שהיו בשעתם מעשה חקוי ראשון מצד יהודי המזרח ללשכות הבונים החפשים, — שוקעים לאט לתוך תרדמה. צורות וגופים חדשים לגמרי, מכונים בראשי־תיבות אנגליים ויוניים מוזרים — באים במקומם. ההסתדרות הציונית באמריקה, בנין עצום, שהוקם על אָשיות של זכרונות נעורים ומסורת משפחה, עומדת, אמנם, על תלה משום שהיא נתמכת על הרגשות העמוקים האלה ועל המפעל הא״י. אבל גם היא נשארה כמעט ללא יורשים בני כוח חיוני. ההסתדרויות והמוסדות היהודיים הסוציאליסטיים מתחבטים, קופאים על שמריהם, באין גם להם יורשים לחיי עתיד. כוח המושך שלהם ירד כמעט עד אפס. גם הכשפים של הקומוניזמוס בדאונטון התגלו כגרוי חולף, סנסציוני. ואם יש אי־שם ספיח חיוני ציוני או סוציאליסטי, הרי מוצאו מחוגי הנוער המתבולל, דובר האנגלית. אין זה מקרה, לדעתי, ששני התריסרים של האמריקנים או האמריקניות הצעירים שנחלצו לעבודה בא״י לשעה או לאורך ימים, רובם הוא מבני החוגים המתבוללים ואחדים מהם — גם צאצאי משפחות היושבות באמריקה זה שלשה, ארבעה דורות. ואולם העובדות האלה שהזכרתי באחרונה כרוכות במשבר־המעבר שבחיי הפרט.

היחיד שנעקר מן הפנה החמה של יהדות ההגירה המסוגרת, שניתק מגוש המון העם והפקיר את עצמו לזרם העז של החיים האמריקניים, עדיין שומה עליו לעבור בין אבני־נגף רבות בטרם ימצא שוב אחיזה לעצמו ומעמד לכף רגלו. מצב המעבר אצלו הוא מצב של הפקדת גורלו בידי הזרם, של חוסר־בטחון, מבוכה ועבדות בתוך חירות. התחנה הראשונה בדרך הזאת היא ההתאבקות ברגש של פחיתות הערך העצמי ובהפרזה ללא גבול בערך הסביבה האמריקנית. זוהי המלחמה הנפשית של כל בן נכר העומד בפעם הראשונה פנים אל פנים מול עולם שנעשה כולו חבורה אחת. וזו

דרכו, שברגע הראשון לפחות אינו מבקש יותר מאשר להיות גם הוא מבני החבורה. העולם החיצוני מעַוֵר את עיניו בהדרו, הברק אשר לרובע השעשועים, העושר אשר לרחוב המיליונרים, תפארת בית האוניברסיטה, מרחבי המולדת החדשה, תהלת אנשי המדינה, שפע תענוגות החיים — כל זה מכהו בסנורים, לעומת אלה מה פעוטים, צרים ודלים הם רחובות הרובע היהודי שבהם בלה את ימי נעוריו, ואין צורך לומר עד כמה מזוהמת, ומדכאת היא בעיניו העיירה הקטנה שם מעבר לאוקינוס, אם בכלל ראה מימיו את פניה, איזו זקיפות־הוד ואיזה חופש תנועה כאן לאנשים. ומה מזהיר העתיד הרומז להם, לנו, לכל בני האדם במקום הזה! תוצאת הערצה זו ללא גבול עם מיעוט הדמות העצמית ללא גבול שכנגדה — הוא מעשה החקוי, שיש בו משום הצורה הראשונה והגסה ביותר של ההתבוללות, מכאן ואילך הכל תלוי באשיותו של האדם, יש והחקוי מצטמצם רק בדברים חיצוניים, בתנועות הפנים ובמעמד הגוף, בחליפה ובעניבה, בהצגות וודיביל ובאבטומובילים, בהתלהבות למשחקי כדור ובוקס, או שהוא נוגע בספירות עמוקות יותר של החיים, בהערכות איסתיטיות, בחות דעת בעניני ספרות ואמנות, בנטיות וסטיות מדעיות, כי בעצם גם החקויים החיצוניים אינם אלא אותות וסימנים ליחסים הפנימיים, אינני יכול לשכוח כיצד מתאר טַציטוס בביוגרפיה של גניאוס יוליוס אגריקולה את שאיפת הבריטים בזמן ההוא לחקות את הרומאים בתלבשתם ובנימוסי חייהם, בלכתם אחרי «מנהגי פריצות מדיחים, יצועי בטלה, מרחצאות ושולחנות ערוכים יפה — כל אחד אמצעי לשעבוד, אשר ילידי הארץ התמימים קראו לו בשעתם תרבות». מצד שני החקוי הנובע מתוך רגש הפחיתות, גם אם הוא לובש צורות תרבותיות עדינות, יסודו באותה המבוכה הפסיכולוגית, בחוסר בטחון בתכונה העצמית ובהעדר יסוד עצמי נפשי.

ואולם מוקש זה אינו אלא דרגה מוקדמת אל התחנה השניה, שגם היא מסמנת לא פחות מן הראשונה חוסר בטחון פנימי והערכת דברים מעוקלת, אם כי סימניה הפוכים ודרכי גלוייה שונות, ברגע שהבליג האדם על תקופת הפחיתות, לאחר שנסיונות החקוי החיצוני הוכתרו בנצחון, במדה מעטה או מרובה, מיד מתחילה הריאקציה להראות את כוחה, ריאקציה זו באה לידי בטוי בסנוֹביזמוס, בתקופה זו מעמיד האיש פני אמריקני במאה וחמשים אחוז, איננו שש ביותר לזכר מוצאו העכור במקצת, איננו מברך בפרהסיה את ידידיו מימי קדם ומביט מגבוה על עברו ועל עברם של האומללים הנחשלים, וגם בין אלה יש שפע טפוסים ושלל צבעים, למן הגס והמגוחך שבהם ועד הדק והמורכב הזוכה ללעג רק לעתים רחוקות, לצערנו, הטפוס הגס הוא, למשל, זה, שהעמוד האנגלי שבעתון היומי היהודי לא יסכון לקריאה בעיניו, מכיון שהוא מלא שגיאות, אם כי לו עצמו נודע רק לפני ימים מועטים, כי האבטומוביל שלו הוא ממין נקבה וקוראים לו «היא», ואף על פי שיהודי אנגלי בן תרבות אינו משגיח כלל בשגיאות לשון במקום הזה, מכיון שתוכן הדברים מושך את תשומת לבו יותר מהקטנות הדקדוקיות

המתגלות לגָדוֹל־בן־יומו זה· הטפוס העדין הוא זה האוהב להזמין לסעודת־ערבית משוררים אמריקנים מודרניים ודוצנטים צעירים לאנטרופולוגיה, כדי להתנגח בהלכה על הבדלי לשון שבין האנגלית לבין האמריקנית ועל אודות חוסר ההגיון שבתורת הגזעים·

ההתפתחות דרך שתי התחנות האמורות איננה עוברת אצל כל היהודים במהירות אחת· אנשים בעלי שכל שנון שזכו במדה מספיקה של בקורת עצמית והוש ער — דים בשנים אחדות, אחרים נשארים תקועים בתחנה האחת או השניה עד יום מותם· ראיתי הרבה הורים אשר מתוך הכרת פחיתותם רועדים הם מפני בניהם ש«התאמרקו», יען לא יבינו את ההלצות המפוקפקות בז׳רגון הגימנאסיסטי או בטויים ספורטיביים־מקצועיים, יען שנימוסיהם על יד השולחן אינם מהוגנים די הצורך, יען שלא ידעו לקשור את עניבתם כראוי· כמה בתי אב ישנם בין יהודי אמריקה שההורים עם הבנים ישתעממו שעות ארוכות על יד משחק בינוני בבריג׳ או בגולף, במקום שיבקרו בתערוכת־אמנות יהודית או א״יית, שהיתה בלי ספק משעשעת אותם· ואולם עלולה יחד עם זה לגלות, שאין הם שייכים בכל מאת האחוזים לגזע חובבי־הגולף והבריג׳· ואף על פי כן מוכרח האיש לעבור תחלה את הדרגות האלו וכמה וכמה דרגות אחרות, עד שימצא מנוח לכף רגלו בתוך שטף הזרם אשר סביבו· ורק אחרי שהתגבר עליהן, לאחר שנכנס לפרדס בשלום ויצא בשלום, אז הוא זוכה ליהנות משווי המשקל הנפשי והחרות הפנימית· כל עוד לא השתחרר האדם הריהו מפחד תמיד, נטול־קרקע וקרוע לשנים· רק לאחר שקרא דרור לנפשו הוא נעשה אדון לעצמו ויכול מעכשיו לחקור אחרי הכחות היסודיים היהודיים והאנושיים שבקרבו ולפתח אותם מתוך חופש גמור· רק אז שבה הקרקע להיות פוריה ומוכשרה לקליטת גרעינים של משאת־נפש יהודית ואנושית·

מכתב ששי

אמש, באולם האוכל של אחד ה־capms מחוץ לעיר, ביער של וֶיסצ׳יסטר קאונטי, ישבנו במסבת משכילים יהודים, רובם מיוצאי רוסיה, חברים למפלגות ולזרמים שונים· ושוב צפה ועלתה השאלה: לאן נישאת ובאה היהדות האמריקנית הזאת, שהוטלה לתוך זרם התפתחות עז בודדה ועזובה לנפשה? מה המטרה הצפויה למסלול זה ולו גם בעתיד הרחוק? רבות היו התשובות שנשמעו ושונות — לפי תכניות מפלגתיות, לפי השקפות עולם שונות ולפי מזג רוחם של המשיבים· בכל התשובות, גם באלו שהיו עטופות מעטה אופטימיסטי ומסוה של השקט ובטח, גם באלו שהיו נשואות באמת בכוח הבטחון והשלוה של אישיות מושלמת בתוכה, נשמע תמיד צליל־לואי· והצליל היה רווי דאגה, אי־בטחון ולעתים גם פחד, פחד ממש· כשבאים לחקור אחרי המעין הפסיכולוגי ממנו נבע הפחד, אין רואים אלא זה: הרצון ללמוד גזרה־שוה מזכרונות החיים וצורות החיים של המוני העם היהודים במזרח אירופה, שאינה עולה בד בבד עם תנאי המקום החדש· דמות צלה של היהדות הרוסית הביטה מן החלון

ונסכה רוח חרדה ואימה לגורלה של יהדות חדשה זו המתהוה באמריקה. אין בכך כלום, שהזכרונות האלה ממזרח אירופה — אשר יש ועברו עליהם בינתים עשרים או עשרים וחמש שנים — אינם כבר במציאות החיים היהודיים בארצות ההן כיום. אין דבר זה חשוב, שיש כיום מאחורינו 150 שנות תולדות ישראל במערב אירופה מאז האמנציפציה — תקופה שצרה צורות מיוחדות לחיי היהדות בהתאם לתנאים החדשים. ואף דבר זה אינו חשוב, שמצד ההגיון והתיאוריה נמנו זה כבר וגמרו על המונח המקצועי שנקרא שמו בישראל «התנאים המיוחדים של החיים היהודיים האמריקניים». התנאים המיוחדים האלה אינם באמת אלא סעיף תיאוריטי, שעדיין לא חדר לבשר ולדם ואיננו עומד בשום התאמה עם איזו סכימה שהיא שאפשר לראותה על יסוד הנסיונות ההיסטוריים בסביבות תרבותיות אחרות, כמשטר שיש בו ברכה וצווי חיים לעתיד היהדות. ובעוד השפתים תדובבנה נוסחאות יתחמץ הלב: הנה לפנינו גוש של ארבעה ורבע מיליון יהודים, מיליון אחד יותר מאשר בפולין וגליציה, מיליון אחד יותר מאשר ברוסיה של זמננו. הגוש הזה בחיי הארץ כקבוץ מיוחד לא יתחשב. היהדות האמריקנית כגוף לאומי מדיני איננה קיימת. הקונגרס היהודי, ביאת כוחו הדימוקרטית, הולך מתוך פחד סחור סחור לכל ענין שיש בו ריח של תביעת זכויות בנות אופי לאומי מדיני. הצבעה יהודית מיוחדת רשמית איננה בנמצא. בעונת הבהירות משתדלים העתונים היהודים לנצח זה את זה בהדגשה, שאין, חלילה וחס, שום הצבעה יהודית מיוחדת — הדגשה המעוררת, כמובן, חשד, אך כלפי פנים אין זה משנה כלום במצב־הענינים הרשמי. יתר על כן, מודים ואומרים, שיהדות אמריקנית כגוף לאומי פוליטי איננה יכולה כלל להיות במציאות. הן זה עומד בסתירה אל החוקה היסודית של המדינה האמריקנית. מדינה זו פרי תערובת היסטורית של חמשים עמים לבנים, אינה יודעת ממציאותו של לאום שליט העומד מול מיעוטים לאומיים, אין בה עם־הרוב הנתבע לותר על מחוזות אבטונומיים לאיזו קבוצים מיוחדים שהם. אי אפשר לה כלל להעלות דבר כזה על דעתה מבלי לבטל את עצמה. הכלל האמריקני אינו רוצה להיות מבוסס על־גבי הפדרציה של לאומיות אירופיות, אלא על לאום אמריקני אחד. בתוך תחומי הלאום הזה אפשר שתתעורר שאלת־הכושים הקשה והסבוכה, גם שאלת היהודים המיוחדת במינה, ואולי גם פולמוס קתולי, אך בשום אופן לא שאלה של הכרה כללית בעיקר הלאומיות. ובכן, לתביעות מדיניות־לאומיות — אין מקום. מתחת רגלי השפה העממית היהודית — הולכת הקרקע ונשמטת. ההתבוללות הלשונית איננה אלא שאלת זמן. מה נשאר לנו לפליטה? שואל הלב המתכַּוֵץ. המפלגות הלאומיות קופאות על עמדן או נסוגות אחורנית, ולו מטעם זה שאין להן תכנית למדיניות ארצית ואין סַיים. חוקי הדת אינם כבר חובה לגבי מאות אלפים הרוצים לחיות חיים יהודיים, ולגבי מאות אלפים אחרים אינם אלא צורה שדופה, שאין בה רוח חיים וחום החיים. לאן, איפוא, מוביל השביל? מה צפון בחיק העתיד?

ואולם שאלת «מה נשאר» אפשר לשאול רק כל זמן שנגשים אל אל היהדות האמריקנית באַמַת המדה הקבועה מראש, כשבאים אליה במושגים סכימטיים מוכנים על אבטונומיה לאומית, הויה לשונית מיוחדת, ארגון מדיני מפלגתי ורוצים להכניסם בבנין החיים האמריקניים. אז, כמובן, יתקפוך אימה ויאוש. ואולם לאחרי שפורקים את עול הדעות הקדומות האלו, שמקורן בתנאי חיים אחרים ומשונים, ונכנסים להיכל החיים היהודיים האמריקניים מבלי להיות נתפס לדבר מן הדברים, ומתוך שאיפה לחצוב את קנה־המדה מקרקע החיים עצמם — תתגולל תמונה אחרת לגמרי. אז יראה שפע של כחות פנימיים וחיצוניים, שצמחו ועלו מתוך התנאים ההיסטוריים המיוחדים של היהדות האמריקנית, אשר התפתחו בתוך סביבת התרבות האמריקנית וספגו מצבע הקרקע האמריקני, הפועלים כאן והנוהים לחיים יהודיים; שפע של צורות, מקצתן ברורות ומגובשות ורובן בראשית התהוותן, שבכולן תוססים החיים היהודיים החדשים האלה ומתלבטים למצוא להם בטוי ויכולת יצירה, משל למה הדבר דומה? — לגורלו של קולומבוס, כמוהו כן גם אנחנו במסענו זה לא נמצא את הנתיב המבוקש אל ארץ הודו הידועה מכבר והמקווה, אך בכל זאת לא נקצור רוח, כי ארץ חדשה בלתי ידועה תתגלה לפנינו, שאיננה פחותה ודלה מארץ הפלאים המהוללה, היהדות האמריקנית החדשה הצומחת ועולה גם היא ארץ נעלמה, גדולה, מרובת־גון ורבת־און על מפת חיי עמנו, לה קויה המיוחדים, לה אקלים, סיב קרקע, אוצרות טבע, שדות זהב, עמק מיסיסיפי מיוחדים לעצמה, לה שטפונות ובצורת, עֲרָבוֹת ומערבולת מיוחדים רק לה, ליבשת הזאת, אותה יש לקבל כמו שהיא, כחטיבת היסטוריה ממין מיוחד, נסיון עצמי, ששמו יהדות אמריקנית.

אולי כדאי הדבר להתעכב רגע על רעיון זה ולנסחו באופן כולל יותר, בשנה המצוינת ההיא, שנת 1897, בה נועדה ההסתדרות הציונית העולמית לקונגרס הראשון בבזל, נוסדה על הקוטב השני של החיים היהודיים «ברית הפועלים היהודים ברוסיה, פולין וליטא», «הבונד», המתנגד החריף ביותר של הציונות, נקודות השקפה מתנגדות והפוכות זו מזו שִמשו מוצא לשתי התנועות האלו בניתוח המציאות היהודית, הציונות, הצורה הרחבה הראשונה של תנועה לאומית יהודית בזמן החדש, החזיקה ותמכה באחדותו ויחודו של הלאום היהודי על אף העדר הבסיס הטריטוריאלי, למרות חוסר המרכז והפזור הגדול, «הננו עם, עם אחד» — כנוסחתו של הרצל, מתוך ניתוח זה נבעה גם המטרה העיקרית: רכישת הבסיס הטריטוריאלי, יצירת מרכז לאומי, קבוץ הפזורים, ולעומתה ה«בונד» ואחריו — אם כי לא באותו נוסח — גם התנועה המתבוללת הבעל־הביתית והסוציאליסטית לגוָניה תלו עצמם בתורת מַרכס ואמרו, כי החברה הקאפיטליסטית וכלכלתה הגיעו באיזורים שונים למדרגות התפתחות שונות ועל כן הן יוצרות גם בשביל חיי היהודים שבאיזורי הכלכלה השונים תנאים כה שונים ומשונים,

עד אשר לשגעון יחשב הדבר, להניח לאומיות יהודית עולמית אחת כיסוד לפוליטיקה היהודית, במחשבה תחלה צמצם ה«בונד» את תכנית פעולתו גם בצורתה החיצונית והעמידה על איזור הכלכלה הרוסי בלבד, ועפ"י שיטה מחושבת מראש נמנע כמו כן כל ימיו מיצירת הסתדרות אחת של הבונד הרוסי והאגודות הבונדאיות בארצות־הברית, והנה בהשקיפנו היום, אחרי עבור שלושים שנה ומעלה, על הניגודים האלה בתכנית ובהשקפה, הנוכל בבטחה לומר, שהאמת היתה כולה את הצד האחד, אתנו? אני חושב — כי לא לגמרי אתנו, היום כשנעשתה הציונות הכוח המרכזי בחיים היהודיים, כשמטרתה העיקרית — ארץ ישראל יהודית — היתה לנחלת כל היהדות החדשה, יש בכוחנו להכיר את הדבר ולהודות בו, המטרה הציונית אינה מוטלת בספק, אין גם ספק ברעיון העיקרי, כי כל יהודי תבל, לכל מקומות פזוריהם מְהַוִים כלל אחד, לא רק בהיסטוריה, במסורת תרבות, בגוָן היסודי של המזג, בעיקרי היחס אל העולם, אלא גם כלל בן גורל היסטורי אחד ובעל רצון אחד לעתיד, כלומר, לאום במלוא המובן ההיסטורי אשר למלה זו ואין, דומני, ראיה חותכת לכך כיהדות החדשה באמריקה, ואולם מצד שני אין להעלים עין מן העובדה שהכלל היהודי הזה, בהיותו מפורד בין כל לאומי עולם, קשה מאד לדחוק אותו לתוך סכימה אחת, שאפשר יהיה לתרגמה לשפת תכנית מאוחדת, הדרגות השונות של התפתחות המשק, ההבדל באופי הישובים היהודיים, המשטר החברתי השונה וחוקת המדינה השונה — כל אלה יוצרים שפע מגוון של תנאים ויחסים המשמשים יסוד ושדה יניקה לחיים היהודיים בארצות השונות ולועגים לכל מטות־הסדום אשר הוכנו להם, באופן סכימטי אפשר היה לקבוע כיום את הטפוסים הבאים, אשר בצלמם ובדמותם מופיעות חליפות בלי הרף הצורות הראשיות של החיים היהודיים:

המקום	אופי הישוב היהודי	המשטר החברתי והכלכלי	זכויות לאומית מוכרות בחוקת המדינה
פולין	ישובי ערים המוניים	קפיטליסטי	כן
ארצות הברית	" " "	קפיטליסטי מפותח	לא
רוסיה	" " "	דיקטטורה סוציאליסטית	כן
אירופה המערבית	ישובי ערים מפוזרים	קפיטליסטי מפותח	לא
המדינות הבלטיות	" " "	קפיטליסטי צעיר	כן
ארץ ישראל	ישוב טריטוריאלי		

אם יש לראות גם ביהדות של אמריקה הדרומית והמרכזית הצומחת לעינינו – ועוד תוסיף ותגדל בכמות ובערך בעשרות השנים הבאות – פעמי טפוס שביעי שונה מן הקודמים – קשה עדיין להגיד כיום הזה. אל הטפוסים הראשיים הכלליים האלה נוספים עוד כמה טיפוסי־משנה וחילופי־גוָן. כולם יחד מְהַוִים תמונה מגוונת של במות חזיון פוליטיות וכלכליות שעליהן מצטיירים חיי היהודים בהווה.

לכל במה – מבנֶהָ המיוחד. כל אחת מהן יצרה לה בהכרח גם שיטה פוליטית משלה ומבנה חיים מיוחד לה. אמרתי בכונה שיטה פוליטית ולא תכסיס פוליטי, מפני שההבדלים שעליהם דברנו עוברים הרחק מעבר לגבול התכסיס בלבד ונוקבים עד עמקי התוכן הממשי של תכנית הפעולה. ובכונה אמרתי מבנה חיים ולא צורת ארגון, מכיון שההבדלים הנדונים עוברים הרחק מעבר לגבול המיכאני ונוגעים בעצם בכל תופעות החיים הצבוריים. ואילו גם היה היום קיים כבר הקונגרס הלאומי היהודי העולמי בנוי על יסודות דימוקרטיים, הדבר שאליו אנו, הלאומיים היהודיים, למפלגותינו השונות, שואפים, גם אז היתה תכנית פעולתו מוכרחת להתחשב בכל ההבדלים האוביקטיביים הקיימים, למען לא תיהפך לסכימה חסרת תוכן. במובן זה היתה דומה יותר לתכנית של אינטרנציונל מאשר לתכנית של פרלמנט ארצי. גם המשמעת החזקה פחות או יותר והתפיסה המלוכדת של התנועה הציונית לא יכלה לפסוח על התנאים האלה או להתכחש להם. במדה שלא טרחה להיות נאמנה לתנאי מציאות החיים נשארו כל נוסחאותיה ללא רוח חיים. הציונות בגרמניה, אחד האגפים הרדיקליים מבחינה לאומית והטהורים – מבחינה אידיאלוגית – אשר בתנועה, אינו דורש בשביל היהדות הגרמנית אבטונומיה לאומית. הציונות בארצות הברית, בא־כוחו של המון בן ארבעה מיליון וחצי יהודים, אין לה בכלל תכנית פעולה בשביל עבודת ההווה האמריקנית. לעומתם זכו 5000 יהודי אסטוניה לאבטונומיה הלאומית השלמה ביותר שישנה בעולם היהודי, מחוץ לארץ ישראל. המוסדות היהודיים הרשמיים של רוסיה הסוביטית, אשר מצד אחד הם נלחמים בלאומיות היהודית כהמצאה בורגנית, מסדרים להם מצד שני תכנית פוליטית השואפת להפוך בעזרת עבודה התישבותית את הישוב העירוני היהודי לישוב טיריטוריאלי וליצור מחוזות יהודיים אבטונומיים. כל אחת מן העובדות הללו הם פרי תנאי־התפתחות מסוימים ומיוחדים.

הנה מבחינה זו יש לדון על היהדות האמריקנית החדשה כעל תופעה היסטורית מיוחדת במינה, כעל מקרה יהיד שאין לו חבר בחיי עמנו. זוהי גם כונת הדברים, שאת קנה־המדה להערכת היהדות הזאת יש לחצוב מתוכה גופה. ודאי שהיא חלק אורגני של כל העם היהודי, ולא עפ״י דמה ומזגה, תולדותיה ומסורותיה, אלא גם לפי גורלה ההיסטורי, כפי שהוא הולך ומתבלט מיום ליום. ועל כן גם לפי שאיפתה לעתיד. כמוה כיתר הצרורות שנתזו מגזע העם היהודי, בכל מקום שהם, בירושלים או באודיסה, בברלין

או בריגא, בלבוב או בבואינוס איירס. ואולם חיה היא ומתפתחת בתנאים היסטוריים מיוחדים רק לה, שכמוהם לא קמו ואחריהם לא יהיו כמותם. מתוכם היא יוצרת לעצמה כחות חיים וצורות חיים, שאולי, לא היו ולא יהיו כמוהם ועל כן גם אינם ניתנים להשואה, כחות וצורות שחיים יהודיים רעננים תוססים בהם.

מכתב שביעי

גם מבחינה אחרת נחוץ להסתלק מקני־המדה המצויים בידינו, אם אנו רוצים להסיק משפט נכון וצודק על עתידה של היהדות האמריקנית. אנחנו בני ארץ ישראל או אנשי שלומנו בארצות אירופה יצרנו לנו מחסן מלא של פרוגרמות, שמות ומושגים השגורים על פינו, בגלל השמוש בהם יום יום במשך שנים, לא פחות מיחידות המטר, הליטר והמטבע הנהוגות בארצות מגורינו. השמות והמושגים האלה משמשים לנו כלי־מדידה סוציולוגיים למוד בהם אישים וקבוצים. אנו מכתירים אנשים וקבוצים בשם לאומיים או קוס־מופוליטים, ציונים או מתבוללים, אדוקים או חפשים, סוציאליסטים או בעלי־בתים. כל שם וכל מושג קובע בעינינו השקפת עולם ידועה, תכנית פעולה פעולה מסוימת, טפוס רוחני־פוליטי קבוע, ארגון אנשים מיוחד. כל אחד מהם מגדיר מחנה ידוע ובונה חַיִץ בין המחנה המוגדר ובין יתר המחנות. אנו גם יודעים כמעט בבהירות כמה מן המושגים סותרים זה את זה ובאיזו מדה. וככה אחרי עמל וטורח יצרנו לנו שורה של צירופי מושגים, שבעינינו הם ברורים ומבוררים. צירופי המושגים האלה אינם רק שלטים בעלמא, אלא מודדי־כוח פסיכולוגיים ממשיים. יש בהם ביחס אלינו מן הקסם שבצירופי שמות מַגיים. זכרם מעורר בנו רגשות רצון או אי־רצון, יצר הגנה או התקפה, ריחוק או קורבה. ואולם בהפליגנו בים החיים של יהודי אמריקה נשתאה בראשונה לראות את כלי־המדידה שלנו היקרים והאהובים והנה מקצתם לא יצליחו ומקצתם טועים ומטעים, כאילו העלו חלודה מרטיבות הים. רואים אנו לתמהוננו, את המחיצה, שאמרנו: חומה היא בל יעברוה — והנה היא מתפוררת ונעלמת. סר הקסם מעל צירופי השמות. ואנו עומדים כבעל־אוב, שנסתרה חכמתו ואלהיו עזבו.

ואולם אחרי התבוננות מקרוב לא יקשה כלל להבין את פשר התופעה הזאת. הלא נשאל את עצמנו, מאין כוח־הקסם הזה לנוסחאות שלנו, מנין להן הסגולה הזאת להפריד בין מחנות, עד אשר יעמדו זה מול זה כעמודי אש ומים? ואם נעיין היטב נראה, כי הכוח הזה לא ניתן להן באשר הן קטגוריות מחויבות ההגיון. מפאת ההגיון אפשר, אולי, להמציא צירוף תיאוריטי של נוסחאות מתנגדות ולישב את הסתירות — כלא היו. כוחן של הנוסחאות שלנו הוא בזה — וכמעט רק בזה — שהן קטגוריות היסטוריות. כל אחד מן השמות והמושגים הללו איננו מביע רק תיאוריה פלונית אלמונית, אלא הוא גם בטוי לדור שלם בהיסטוריה. כל אחד מהם הוא אִינדֶכס לתקופה ידועה, שעובד

ונצרף במלחמתה הרוחנית והחברתית. כי כשם שתקופה באה אחרי תקופה ודור ירש דור, כן קמה נוסחה אחרי נוסחה ושֵׂם במקום שֵׁם כסיסמת מלחמה, וכאשר עמדה תנועה היסטורית אחת מול חברתה בהתאבקות ללא פשרה, ככה — ורק ככה — עומדות גם הנוסחאות אשה מול רעותה כסתירות ללא ישוב. מבחינה הגיונית בלבד אין «בעל־בתיות» ו«סוציאליות» תרתי דסתרי. היו תקופות שלמות במציאות ההיסטורית, שהתנועה הסוציאליסטית היתה כמעט כולה בעל־בתית, למן הסן־סימוניסטים והאובניסטים עד הפאביאנים. ההתמזגות בין התכנית הסוציאליסטית והתנועה הפרולטרית באה בארצות רבות רק מתוך תנאים היסטוריים ממשיים מיוחדים. ורק מן היום ההוא ובמשך תקופת ההתפתחות שבאה אחר כך הפך בארצות אלו הניגוד בין «סוציאליסטי» ו«בעל־ביתי» לסתירה שאין לישבה מפני טעמים היסטוריים. רק לאחר ששוקעת שמשה של תקופה היסטורית אחת ושמשן של מערכות סוציאליות חדשות בוקעת ועולה, — קשיות המושגים מתחילה מתרככת, ניגודים בני עשרות שנים מטשטשים וכלים, בעלי ברית חדשים ובעלי ריב חדשים מופיעים ובאים. גם בחיי ההמונים היהודיים במזרח אירופה היתה פעם התפתחות אורגנית כזאת, אשר במשך ימיה, שארכו יובלות רבים, היה דור אחד מחליף את קודמהו במלחמה על עִצוב החיים היהודיים. תנועה קמה מתוך תנועה או מתוך מלחמה בתנועה, מערכת־אידיאות אחת אחרי משנֶה נישאה כסיסמת מלחמה של דור אל דור, החסידות והרבנות, הרבנות וההשכלה, ההשכלה והלאומיות, בונדיזם, אמנציפציה, ריפורמה ליברלית, ציונות, גל רוחני אחד אחר משנהו פרץ לעלות אל חוף הזמן וכל אחד מהם העלה אתו שכבת עפר חדשה. כל אחת מפרוג־רמות־השגרא שלנו היא שְׁמָהּ של אחת השכבות האלו. כל אחת מהן היא מלחמת חיים של דור שלם, שכונסה לתוך נוסחה כימית־מאגית. מכאן כוח הקסמים אשר לה, מכאן כוחה המלכד והמפריד, גזרת התחומים הפועלת בה כאילו היתה, כביכול, חוק ולא יעבור.

ואולם היהדות האמריקנית לא עברה מימיה בכור ההתפתחות האורגנית הזאת. מה שהופיע בחיי היהדות באירופה ברציפות היסטורית, זה אחר זה, כפרוצס של גידול אורגני, חזר ועלה באמריקה, בסביבת המון המהגרים, זה בצד זה וזה בתוך זה, ובערבוביה. אניה אחת שבאה לאמריקה הריקה לתוך האיסטסייד להקת חסידים מפנות אפלות אשר בסלובקיה או בגליציה, חבורת אינטליגנציה אידישיסטית־סוציאליסטית מוילנא של ה«יידישע וועלט», מאות אחדות בני משפחות חובבי־ציוניות אשר באוקראינה, בעלי־מלאכה יהודים, אשר בילו את ימי הכשרתם בלונדון בסביבה של חרות תרבותית, דתית ומדינית, והמון יהודים־סתם, חסרי דמות, בני ארצות מארצות שונות, ותנאים מתנאים שונים. מה שהיה בעיני אלה זכרונות נשכחים משכבר הימים, אגדת קדומים מימי אבות אבותיהם — היה בעיני אחרים אמת יציבה וטהורה של הייהם יום יום. ואלה האחרים רעדו למשמע הדעות והאמתות החדשות והנועזות, שהיו בעיני הראשונים כמעט לפזמונים עתיקי ימים, שאין דרכם

להזיק. עוד בהיותם יחד באניה לחמו איש באחיו, לעגו א״ש לרעהו, חרפו ורדפו זה את זה. בכל אחד מקבוצי המהגרים האלה פעל הקסם המיוחד אשר למערכת מושגיו, זו שגדלה עמו והיתה לדבר אורגני בארץ מולדתו. ברחוב היהודים האמריקני התהלכו כל אלה יחד, זה בצד זה, איש איש בצורתו, כתהלוכת־חג ביום זכרון היסטורי, אשר בה גברים ונשים עדויים תלבשות, בגדי שרד וכלי־זיין מכל התקופות והזמנים, מימי קדם ומימי הבינים, רוקוקו ובידרמאייר, מהמאה הי״ד ומן המאה העשרים — זה בצד זה ושלובי זרוע יהלכו. אך בזה לא תמו הדברים. אך עמדו רגלי ההמון הנָקוד והטלוא הזה על קרקע אמריקה נפתחו לפניו שערי האמנציפציה הרשמית. כל אלה יהודי תחום המושב הצָארי בני העיירות הנדחות של המונארכיה ההאבסבורגית ויוצאי יתר ארצות העושק והשפל הפוליטי נהיו פתאום, ככל חבריהם המהגרים שעברו על־פני «מצבת החופש», לאזרחים חפשים של ריפובליקה עצומה. עוד בטרם נפלו חומות הגיטו של המהגרים וכבר העניקה האנמציפציה לתושביו את כל הזכויות הפוליטיות. גאות אזרח ורגש פטריוטי אמתי, — פרי הכרת התודה, ההערצה וההתלהבות למראה החופש הבלתי רגיל הזה — מתחילים לנבוט. על ידם תנץ ההרגשה העצמית של השייכות לדימוקרטיה קוסמופוליטות אדירה, אשר בה האדם ומפעלו הם הכל; הגזע, הדת והעבר — כאַין וכאפס. אולם יתר על כן. הגיטו המחונן בכל הזכויות, והמלא שברי זכרונות וקטעי מסורות מעורבים בהרגשת־שויון משכרת — אינו מספיק לשאוף רוח במובן היסטורי. אין הוא מגיע עפ״י התפתחות טבעית לתקופה שאליה הגיעה בשעתה היהדות הגרמנית לאחר מנדלסון וה«מאספים», בשעה שהאמנציפציה, שווי הזכויות והחופש האזרחי האפילו על הכל והובילו לקראת התבוללות ללא מעצור, להמרת דת בהמון, לריפורמה קיצונית. ברגע שהאזרח האמריקני החדש או בנו יוצא אל החיים בארצו הוא מוצא לפניו, גם מחוץ לחומות הגיטו, את התנועה הלאומית היהודית, את הרעיון של בנין א״י, תחית התרבות העברית ומאות גורמים וצורות אחרים של התעוררות ההכרה היהודית ושל ההגנה העצמית הלאומית, אף על פי שכל אלה מוגשים לפניו כתוצרת אימפורט ובדרכי־בטוי מובאים מן החוץ. התנועות והכחות האלו, אשר סביבתם הוא המון המהגרים, שולחים אחר כך את קרניהם גם מחוצה לו ומושכים אל חוגם גם את הקבוצים היהודיים הקודמים בזמן, את היאהודים ואת שרידי יהודי ספרד. בתקופת מעבר זו של היהדות האמריקנית הננו רואים, איפוא, גיטו והשכלה, שכרון האימנצפציה וציונות, התעוררות עצמית והזיה קוסמופוליטית כשהם עולים יחד רצופים ובלולים בקנה אחד.

כתוצאת תקופת המעבר הזאת נוצר מצב רוחני, אשר לפי קנה־המדה שלנו עלול הוא לעשות רושם של תוהו ובוהו. כל יהודי אמריקני בזמננו הוא — בלשון המושגים שלנו ובניכוח מופרז וגרוטסקי — הוגה דעות חפשי־אורתודוכסי־קוסמופוליטי־מתבולל־לאומי־ציוני, המחיצות, שהדורות הקודמים

הקימו אותן במחיר עמל רב, נפלו תחתיהן במחו של היהודי הזה ומעגל הקסמים נפרץ והיה למעבר. נזכר אני בפתיחה חגיגית של אחד הקונגרסים היהודים האמריקנים, שהיתה בפני שני סינטורים מפורסמים. אחד מחברי ההנהלה הציונית הארצית – המתנגד, כפי שאמרו לי אז, מתוך נימוקים ציוניים לסוכנות היהודית – התעכב בנאום ארוך על שאלת היהודים ברומניה ודרש את התערבותה של ממשלת ארצות הברית. את הרצאתו פתח בפסוק זה: «בשבילנו, יהודי אמריקה, נפתרה שאלת היהודים עוד לפני 150 שנה, ביום שנוצרה חוקת ארצות הברית. אולם – – », פסוק אשר כמוהו לא נזכה כבר לשמוע אפילו מפי החבר האדוק וקשה העורף ביותר שבין «הגרמנים בני דת משה» ש«בצנטראל פריין» בברלין. ומצד שני תראה את הנהלת החנוך האידישי והעברי – במדה שאין הוא דתי ואדוק למסורת – נתונה בידי אגודות וחברות, אשר לפי התנאים אצלנו לא נהסס אף רגע אחד לקרוא אותן בשם «מתבוללים», ואשר, אמנם, אף הן תדחינה בשתי ידים כל תכנית שיש בה משום לאומיות יהודית. ושוב: המיליונר מצ׳יקאגו, יוליוס רוזנואלד העומד בשתי רגליו באגף האנטי־ציוני הקיצוני הודיע לפני זמן מה בראיון שפורסם ברבים, כי מכיון שהוא חושב את ההתבוללות של יהודי אמריקה לדבר שאין לו תקוה להתגשם במשך מאות השנים הקרובות, על כן הוא רואה צורך בעבודה חנוכית ותרבותית יהודית. לעומת זה אין ההסתדרות הציונית באמריקה עוסקת בשום פוליטיקה חנוכית. ברבים מבתי הספר החרדים המכונים בשם «תלמוד תורה» מלמדים המורים, שהם לפעמים חברים למפלגות ציוניות־סוציאליות, את הילדים, החייבים לשבת כל הזמן בכסוי ראש, את אחד העם ואת ביאליק ואפילו את שניאור ואת צ׳רניחובסקי. על הקירות במוסדות האלה תראו רבות את תמונות תיאודור הרצל, אחד העם וברנר – לפעמים, אמנם, – עפ״י גזרת הועד המנהל המקומי – עם פסי נייר שחורים דוגמת כפה לראשיהן המגולים של התמונות, כדי להרחיק מופת של תרבות רעה מן התלמידים – הרי זה פסגת התוהו ובוהו הרוחני. אם תצרף את הפרטים המעטים האלה הלקוחים בלי בחירה, אחד מני אלף, ותכפיל אותם במספר יהודי אמריקה והיה לך המודד של ערבובית המושגים – מנקודת ראות הרשימה שלנו – המציינת את תקופת המעבר של היהדות האמריקנית.

ובכן לא בקנה־המדה של מושגים מקובלים נמדוד את היהדות האמריקנית, אלא אך ורק לפי חיה היא, לפי התופעות הכלכליות, החברתיות והתרבותיות, הכחות ומגמות ההתפתחות המתגלים בה עצמה.

מכתב שמיני

תיאור בקורך במחנה הפועלים העובדים במפעל החשמל על הירדן, שהגיעני בדואר מאתמול, נגע עמוק בנפשי. צעדנו עוד צעד אחד חשוב בדרך לפתוח ארצנו בקנה מדה רחב. הנני בטוח, כי הידיעות המגיעות מפנה זו של הארץ אל ערי היהודים וכפריהם חשמלו את הישוב, עוררו כוחות חדשים.

אמצו עצבים נחשלים. עוד בטרם עבר הקילובאט הראשון של זרם החשמל, את הקוים, מחנה של אלף הברים, בחורים ובחורות שזופים שחומים; שני שמות חדשים — תל־אור ונהרים — נוספו אל המפה הגיאוגרפית שלנו; הירמוק הוצא מתוך ערשו העתיקה, בת רבבות שנה, והוזרם במסלה חדשה, פוריה: סכר למקוה מים נבנה על יד הכנרת; בלב השממה הוקם מפעל אשר יספק כח לתעשיה ולהקלאות במשך שנים ארוכות; הצגות «הבימה» בנהריים; עמדת הכיבוש הדשה של העבודה העברית, עמדה שהיקפה קטן הרבה מערכה החיוני, כל זה אומר בטחון, עתיד, חדות יצירה, כח חיים, הוא כח החיים הכביר של עמנו אשר אין דומה לו.

מבלי משים מחליקה מחשבתי ועוברת מכאן אל הענין שהיה בדעתי לספר לך, כהקדמה אל תיאור ההתפתחות והזרמים הכלכליים השונים בקרב היהדות האמריקנית בזמננו, והוא — מצב העבודה היהודית בארצות הברית. ואולם מיד נתקלת המחשבה במעצור, תמונת מפעל החשמל על הירדן מבליטה יותר מדי את הניגודים בין הכא להתם. ואם נעיין מקרוב נמצא שזהו ההבדל היסודי והעיקרי, אשר בין עמדת העבודה היהודית בא״י ובין עמדתה בכל יתר ארצות תבל, וארצות הברית עם ברית הסוביטים בכללן.

גודלנו על המושג, כי אמריקה היא הארץ אשר בה בנויה העמדה החזקה וההדישה שבכל עמדות העבודה היהודיות, אשר על כל היא גם הארץ של תנועת הפועלים היהודית החזקה ביותר, של ארגונה המקצועי והתרבותי המפותח ביותר. עד כמה מתאים המושג הזה אל המצב בהווה ולאן פני ההתפתחות נטויות — זה יבורר אחר כך. הדברים אשר אגיד עכשיו הולמים את עונת הפריחה של התנועה, — בשעה שההגירה ההמונית היתה בעצם תקפה בשעה שמספר הפועלים היהודים באמריקה עלה משנה לשנה ועצמתם הכמותית והארגונית הגיעה לרום פסגתה, — לא פחות משהם הולמים את המצב כיום הזה. גם בתקופת הפריהה והגידול היתה העבודה היהודית באמריקה דהוקה ומצומצמת בתוך ענפי־משק קבועים ומעטים. מספרם היה בעיקר חמשה: תעשית בגדי נשים וגברים, תעשית הפרוות, תעשית תיקי־העור, מלאכת הצורפות והשענות ומספר תעשיות־צרכנות, המכוונות בעיקר לשוק היהודי, כמו מאפיות ובתי דפוס ברובעים היהודים. סוציולוגים ואנשי פוליטיקה שונים מבין היהודים כבר הדגישו לא פעם, כי ענפי העבודה האלה שייכים לסוג המלאכות הנסוג ביותר מבחינה טיכנית, כלומר שהתפתחותו המיכאנית פעוטה ביחס ושכר העבודה בו ירוד ביחס. בתקופת ההגירה היה סוג מלאכה זה למרכז «תעשית הזיעה». לזה יש עוד להוסיף, כי מרבית הענפים האלה שייכות למלאכות העונתיות הטיפוסיות, אשר המודה וחילופי הקוניוקטורה פוגעים בהן במדה נמרצת ביותר, ועל כן יש להן אופי של עמדות עבודה בלתי־בטוחות ומטות לנפול. אולם לגבי הענין אשר לפנינו — אין זה חשוב. מנקודת ראות של הכלכלה הלאומית יש מומנט אחר והוא המכריע. כל הענפים האלה, שהעבודה היהודית נדחקה לתוכן, נמצאים כולם על קצה ההיקף

החיצוני ביותר של המשק האמריקני. אלה הם ענפי העבודה המרוחקים ביותר מעמדות־התָּוֶך של המשק הלאומי. לעמדות התָּוֶך הכלכליות אין לעבודה היהודית באמריקה – והוא הדין בכל יתר ארצות תבל מלבד ארץ ישראל – דריסת רגל כל שהיא.

חשיבותן של עמדות התוך במבנה המשק הוא כחשיבותן של הלב הריאות והבלוטים החיוניים בגוף החי. אמנם, כמוהם ככל יתר חלקי הגוף – מתוך תא אחד צמחו, מחומר אחד קורצו, ובכל זאת הם הם צירופי התאים היקרים ביותר, צורך חיים שאין לו חליפין. כל עכוב קל בפעולתם, כל פגע וכל פגם ברקמתם, פירושו עיכוב הפעולה, שיתוק וסיכון של הגוף כולו. מקומותיהן של עמדות־התוך הכלכליות במדינה כארצות הברית נהירים לך, שהנך מכיר את שילובי המשק המודרני, כשם שנהירים לקצין צבא מאומן ובקי במפה – הנקודות שבהן נמצאות עמדות התוך של אחד הקוים האסטרטיגיים. שם, במקום שהמחרשה מפלחת את אדמת עמק המיסיסיפי, במליוני המשקים אשר בין מפרץ מכסיקה ובין «הלאק סופיריור» משתרעת עמדת־תוך אחת רבת און של המשק האמריקני, במכרות הפחם אשר בפינסילואניה – עמדה שניה, על שדות הנפט של אוקלאהאמה וטיכסאס – עמדה שלישית, במפעלי החשמל של ניאגארא, סן לאורנס, אלאבאמה – עוד עמדות, ובתוך כורי ההיתוך ובתי היציקה אשר לטרוסט הפלדה המאוחד – נוספות. לא רק מקורות הגולם והכוח או כל מערכת ההובלה שייכות לעמדות האלו, אלא גם תעשיות־העיבוד המרכזית; לאחר תקופת התפתחות קצרה של עשרים שנה אפשר כבר לצרף לחשבון גם את תעשית האבטומובילים ואין צורך לומר את התעשיה הכימית ואת תעשית המכונות. כל משבר, הפסק, השבתה או התמוטטות באחת מעמדות המשק האלו – קרני השפעה יוצאות מהם מיד לכל יתר העמדות הכלכליות ומשם עוד הלאה, אל כל הפנות הרחוקות של חיי המשק, ומעוררות בכל מקום משברים, זעזועים, שסכנה רצינית בהם לקיומו של הכלל כולו. שביתת עבודה באחת העמדות הללו ערך מכריע לה לכל חיי המשק, ואם יניח מישהו את הרעיון התיאוריטי של שביתה כללית בכל ענפי העבודה האלה בעת אחת, עליו גם להניח מראש, כי תוצאותיה של שביתה כזאת – הזדעזעות איומה של כל החיים הסוציאליים באמריקה במשך ימים ספורים.

בכל ענפי המשק הללו אין לעבודה היהודית כל דריסת רגל, והמקרים היחידים היוצאים מן הכלל נחשבים לחזון יקר מאד. אין כאן כונה להוציא משפט, אלא לציין עובדה, אשר השפעתה הסוציאלית והמשקית מרחיקה לכת. אין בזה גם משום הוצאת משפט על הערך היחסי שיש לענפי המלאכה היהודיים. ברור הדבר ללא ספק, וכן אמרתי בימים אלה באחת האספות של אגודת עושי התיקים, כי כל התרבות הקפיטליסטית המודרנית לא תתואר בלי תיקים ונרתיקי־נשים. הגבירות בנות המעמד הבינוני היהודי באמריקה תכרזנה בלי ספק על כל המפקפק בחשיבותן של פרוות ואבנים טובות כעל אדם שאיננו שפוי בדעתו. ואשר לתעשית הבגדים הריהי נמנית – בגלל גמישות המושג «בגד» – יחד עם המזון והדירה לשלשת הדברים שעליהם, לפי התורה המקובלת,

העולם עומד, גם החקלאים היהודים — בדרך כלל מיעוט קטן ביהדות האמרי־קנית — עד כמה שחקלאותם מכוונת לעבודת אדמה ולא לנאות קיץ לאורחים, הרי הם עמלים קשה להוציא לחם מן הארץ. אבל אין כל זה משנה בעובדה הכללית המרה, כי העבודה היהודית ברובה המכריע נדחקה אל קצה ענפי המשק הרחוקים והרופפים, ענפים ממדרגה שניה מבחינת הכלכלה הלאומית. את התכנית התיאוריטית של שביתה כללית בכל ענפי העבודה היהודיים אפשר לערוך ולחזור ולערוך — כל אסון איננו צפוי ממנה, נקודות החיים של המשק האמריקני לא תפָּגענה האברים החיוניים לא ינזקו, מעט שנוי־ארגון, מעט הסתגלות — והמלחמה היתה נגמרת, מבלי שמהלך היצירה המשקית של העָם תסור בהרבה ממסלולה הנורמלי. פעמים רבות עמדתי מוכה תמהון לפני סכרי המים הענקיים בקולוראדו או בקאליפורניה, עברתי את הגשרים העצומים על פני הנהרות הרחבים, הוּבלתי דרך אולמי העבודה הגדולים בתוך רעם הפטישים הכבדים ותמיד אמרתי אל לבי, קצת מתוך מרירות, קצת מתוך יאוש וקצת מתוך קנאה: הנה בכל אלה אין ליד היהודית שום חלק. גם בין המהנדסים, התוכנים והאדריכלים, אשר תיכנו את תכניות הגשרים, מפעלי החשמל והסכרים האלה, ניהלו את בנינם או השגיחו עליו, — תפגוש יהודי רק לעתים רחוקות מאד.

את עמדות־התוך של העבודה הלאומית לא ימסר שום עם לידים זרות. דלות משקית מרה או נחיתות כלכלית קשה יכולה להכריח מדינות להשאיל, למשכן, למכור או לתת בלי מחיר את עמדות־התוך של ה ר כ ו ש הלאומי. המכירה הכללית של התעשיה האוסטרית לידים אמריקניות, הדירת נחשול הזרים למשק הגרמני בתקופה שלאחר המלחמה, השעבוד הכספי של הריפוב־ליקות בדרום אמריקה ובמרכזה — כל אלה הם דוגמאות להכרח הזה. ואולם תעודות־מקנה, שטרות הלואה וחוזי משכנתא אינם יותר ממסמכים יורידיים. כל מהפכה, כל שנוי במשטר החוקי הישן, ועדת פצויים, החלטת פרלמנט — יכולים לבטל את המסמכים האלה ולהשיב את שלטון הרכוש הלאומי לקדמותו. ואולם עמדות־התוך ה מ ש ק י ו ת, הנקידות המרכזיות של ה ע ב ו ד ה הלאומית, אינן נמסרות לעולם. אין כלל להעלות על הדעת דבר כזה. גם ברוסיה הסו־ביטית המלאה רתיחת התישבות, וכולה, כביכול, דאגה ליצור מחוזות התישבות יהודיים — עוד לא נשמע כדבר הזה. הפרשת רבבות מספר של דיסיאטינות אדמה מתוך אחד השטחים הגדולים באוקראינה למטרה זו איננה חשובה כאן. אולם לא שמעתי מעודי שהממשלה הרוסית תביע את רצונה ליחד אחת מעמדות־התוך של המשק והעבודה הרוסיים לשם יצירת עמדת עבודה ומשק יהודית בתחומו של מחוז יהודי עצמאי. כזאת לא הוצע, לא במכרות הפחם אשר בבקעת הדוניץ, לא במקוה המים ליצירת כוח חשמלי, לא בצומות הקוים להעברת כוח חשמלי, לא באיזורי הנפט אשר בגיאורגיה ולא במחוזות המכרות אשר על נהר אורל. זוהי זכותו המרה המיוחדה לעם היהודי, שהוא בין כל העמים כאורח נטה ללון, — ואפילו בתוך עם־בליל־הגויים, ששמו הלאום

האמריקני – להיות «משוחרר» מן «העבודה השחורה» וגם מן האחריות הכבדה שבכל המפעלים האלה ולהיות נהדף אל עבודה לא פחות מפרכת, אבל יותר עקרה, חסרת־תקוה ורפת־אונים – להשתכר פת לחם כדי מחית היום.

יודע אני היטב כמה שונה האוירה, הסובבת אותנו בא״י, עד אשר אני מפחד כמעט, שאתה כה נגמלת ממציאות הגולה, ואין אתה מרגיש, אולי, את כל תהום ההבדל, נחוץ לשוב ולשהות זמן רב «מחוץ לארץ», כדי לחוש אותה מקרוב. ארצנו קטנה ודלה מאחרות, שלשים אלף הפועלים היהודים כמות פחותה היא ממספר החברים המאורגנים עוד היום הזה באגודות המקצועיות היהודיות שבאמריקה, יש ברוסיה סיוע ממשלתי ישר להתישבות היהודית יותר מבא״י – ואף על פי כן ומבלי שים לב לכל הרגשות ההיסטוריים, הרומנטיים והמסתוריים, מה נפלאה היא האוירה המשכרת של העבודה העברית הכובשת בארץ הזאת! משנה לשנה מוסיפה העבודה העברית לחתור ולהעמיק אל תוך עמדות־התוך של כלכלת הארץ. אם מפעל החשמל על הירדן, הציר שעליו סובבות כל תכניות החשמול הגדולות, הוא עמדת־תוך כזאת – הרי העבודה העברית מקימה ומקיימת אותה; אם העמק, איזור הבר והחלב הפורה אשר בא״י וגן הירקות של חיפה, הוא עמדת־תוך שניה – היד היהודית היא הנוהגת במחרשה ומכישה במעדר על חלקת אדמתו; אם איזור מטעי ההדר, מרכז התוצרת של סחורת המונופולין והשוק העולמי היקרה ביותר שהיתה עד היום הזה בארץ, גם היא עמדה כזאת – שוב העבודה העברית היא ההולכת וכובשת מעונה לעונה, שעל אחרי שעל, אחיזה והשפעה בקרבה; אם החוף היא עמדת־תוך חדשה, מתהוה – העבודה העברית נלחמת גם בה על חלקה בבנין, אף הבטיחה לעצמה את הזכות המשפטית על חלקה זה; אם האוצרות המינרליים שבים המלח היא עמדת עתיד כזאת – העבודה העברית הצעירה תחדור אליה, מאות מטרים מתחת לפני המים, בתוך החום הטרופי של סדום ועמורה, כבוש תכבוש לה את זכותה עליה, מן הרגע הראשון או לאחר מלחמה עקשנית במשך שנים. הבטחון, שאיפת העתיד, שמחת היצירה, כוח החיים השופעים ובאים מתל־אור – שרשים עמוקים להם כאן, נטל האחריות בעד כברת הארץ הזאת, ששמה ארץ ישראל, המוטל כולו על שכמנו; שמחת הנצחון אשר באחריות זו; העבודה השחורה והמפרכת שפיתוח הארץ מעמיס עלינו, – וכאן, ולא בשום מקום אחר, ד ו ק א עלינו – הם הם השרשים.

מכתב תשיעי

אולם יהיו תהומי העבודה היהודית באמריקה מצומצמים כאשר יהיו, ויהא ערכה של עבודה זו אשר יהא, הרי היתה בכל זאת במשך זמן רב המשען החזק ביותר, מבחינה מספרית ומבחינה ארגונית, שבתנועת הפועלים היהודית בעולם, ומספרה, התלכדותה, וכוח איגודה המקצועי היו הולכים ועולים. הייתי מתכחש למציאות, אילו באתי לומר לך, כי גם כיום הזה

אפשר עוד לקבל את הרושם ההוא מן החוזק, כוח החיים והעתיד של עמדת העבודה היהודית באמריקה. בעיני אני, שבאתי לכאן שנים לאחרי הפסקות ההגירה, היה הדבר כאגדה מעבר רחוק ועתיק ימים. לאור המסורת והקשרים העמוקים לכל דבר, אשר בשם עבודה יהודית יכונה, יכול אני לומר לכל היותר, כי ראיתי את עמדת העבודה היהודית כסלע, אשר יד הרוח והגשם היתה בו למקקו והדלף הטורד חתר מתחתיו והָפך את שרשיו והנהו עכשיו מתפורר והולך. אינני מתכוון בזה להתפצלות הפוליטית של תנועת הפועלים היהודית האמריקנית בימינו, המשתקפת במלחמות פנימיות קשות ומלאות אש ומרירות, מלחמות המתנהלות מתוך משטמה אכזרית, אשר רק «תנועות קרנות» – כבטויו ההולם של חיים גרינברג – האויבות זו לזו מסוגלות לה. אין זאת, אולי, כי אם אותה המלחמה המפלגת כיום הזה את כל תנועת הפועלים בעולם, במהדורה של ה«איסט־סייד», אשר מזג הרוח, הדוגמתיות והמפלגתיות הקנאית של ה«איסט־סייד» עיוו את פניה עד כדי קיצוניות. ואין כונתי לומר, כי האגודות המקצועיות המורכבות כמעט אך ורק מפועלים יהודים, שידי מנהיגים יהודים הקימו אותן, ושהיו חלוצי הסתדרויות הפועלים הקונסטרוקטיביות והמתקדמות אשר בארץ, – ירדו לגמרי מעל הבמה. להפך, רבות מהן, כמו «אגודת תופרי בגדי הגברים» (אמאלגאמייטד), עומדות עוד עד היום בשורות הראשונות, ואולם חלקם של היהודים בהמון החברים, – בין המנהיגים אין עדיין הדבר כך – פוחת והולך. אחד המנהיגים אמר לי באולם ועידת האמאלגאמייטד בסינסינאטי, כי אחוז היהודים בין חברי האגודה הוא כיום הזה לא יותר מ־26–28. ואולם העיקר הוא היסוד המשקי להופעה הזאת, ההרס המתגבר של העבודה היהודית בשדה העבודה עצמה המתהוה לעינינו מאז הופסק זרם מחנות המהגרים אל הארץ.

בארבעה שטחים ראשיים בא הפרץ בחזית העבודה היהודית והם: חילופי מערכות, הזדקנות, דחיקה והסגר.

הדבר אשר קראתי לו כאן בכונה בשם חילופי מערכות היא ההתפתחות, אשר תוארה על ידי סוציולוגים יהודים רבים והוכתרה – לפי דעתי, בטעות – כעליה כלכלית. אחד מידידינו הגדיר את הדבר בנוסחה טובה וחריפה יותר: «לעלות בעבודה», פירושו בפי פועל יהודי באמריקה «לצאת מן העבודה». עפ״י רוב מבארים את התופעה הזאת באינדיבידואליזם המשקי הנפרז של היהודי, בתשוקתו לעצמאות כלכלית, להיות איש שורר בביתו. אם מספיק הוא ההסבר הפסיכולוגי הזה ואם לא — על עצם העובדה אין חולקים. הפועל היהודי נוהג חסכון ביחס. בהזדמנות הראשונה הבאה לידו הוא משתמש בחסכונו ליסד לו עמדת־קיום עצמית ואפילו אם היא קלה ופעוטה ובלבד שיפטר מעמדת־השכיר אצל נותן לחמו. תנאי החיים שזכה להם בחליפין אלה, הם לעתים קרובות לא יותר קלים או נוחים מאלה שהיה רגיל בהם קודם. הכנסתו של בעל חנות מכולת קטנה או סוכן קטן לחברת אחריות איננה גבוהה מזו של פועל בעל מקצוע פחות או יותר

מומחה ואפילו בענפי המלאכה היהודיים ועל אף החליפות העונתיות. לעומת זה אין הוא יכול עוד לשוב לביתו בחמש ולהתענג על שעות מנוחה. אין לו כמעט גם מנוחת ערבי שבתון הניתנת לפועל. בעל החנות הקטנה ולא כל שכן הרוכל, הוא ואשתו, עמלים למעשה מספר שעות בלתי מוגבל. יום שבת אחרי הצהרים ומוצאי השבת הם עפ״י רוב שעות המכירה והגביה הראשיות שבשבוע. ובמשך הסעודות החטופות יום יום אינם זוכים אפילו להביט בבני ביתם. נוספת על כל זה הדאגה התמידית לעסק, אשראי, חובות, תשלומי שיעורים, מחזור. ואף על פי כן עילה, כנראה, השאיפה לעצמאות על כל יתר החששות. אולי, התקוה לעליה יחסית, בלתי נראית, אמנם, אבל אפשרית בקרב הימים, היא המכרעת כאן. תקוה זו נזונה מן הבטחון האמיץ בכשרון היצירה החישוב והחיבול העצמי. איך שהוא, בכל אשר תפנה תמצא אלפי פועלים לשעבר עסוקים כמוכרי סדקית, סוכנים ורוכלים. יש אגודות מקומיות בתוך הסתדרויות הפועלים, סניפים שלמים של ה«ארבייטער רינג», ביחוד במדינת הדרום והמערב, ביניהם גם קבוצות «רדיקליות» או «שמאליות», אשר עד היום הס מלהזכיר בסביבתן מלה אחת על דבר ארץ ישראל העובדת, — ואין בתוכן כמעט אף פועל עובד אחד.

והדבר אשר קראתי בשם הזדקנות גם היא תופעה פשוטה ושקופה מאד. המהגרים משנות 1890 ו־1900 עבדו כל ימי חייהם כחייטים סנדלרים או תופרי פרוות. במשך שלשים השנים האלו צברו להם הון־מעט והרי הם נפטרים מעבודה משקית ופורשים אל נחלתם. הון־מעט זה מופיע במקרים רגילים בצורת בנים ובנות, אשר גודלו בינתים לעורכי דין, לרופאי שנים, למזכירים או למנהלים ועכשיו הם באים וגואלים את אביהם המזקין משבי בית־המלאכה, מן «השופ». אין לומר, כי האידיאל להיות על רֶנטה נפוץ בין בני המעמד הזעיר באמריקה, כשם שהוא נפוץ, למשל, בין הבורגנות האמידה אשר בצרפת ובאמריקה, וביחוד בין ענפי הספיקולציה. פרוצס ההזדקנות לא היה איפוא, מגיע להיקף רחב מבחינה מספרית, אילו היה מתקיים בתנועת הפועלים היהודית־האמריקנית סדר־הדורות הטבעי של עבודה המציין את גורל הפרוליטריון, אילו היו ידי־עבודה צעירות באות במקום הידים שבלו מזוקן. ואולם המחזור הטבעי הזה נפסק במדה רבה מפני זרם הנוער היוצא לענפי משק אחרים. והפחיתה מחמת זוקן ניתן לה, על כן, משקל מיוחד.

שני הגורמים האחרים, הדחיקה וההסגר, הם פרי ההתנגשות שבין העבודה היהודית ובין העולם החיצוני הבלתי יהודי. דחיקת רגלי הפועל היהודי מן העבודה היא פרי גורמים כלכליים בלבד, תוצאת ההתחרות מצד העבודה הזולה לסוגיה. אם כי המוני הפועלים היהודים היו נמנים מאז ומעולם על הסוגים הירודים בשכר עבודתם, שבכל הפועלים השכירים באמריקה, יש בכל זאת קבוצים גזעיים אחרים, אשר רמת חייהם, ועל כן גם תביעתם לשכר

עבודה פחותה מזו של היהודים, מפני גורמי מסורת, מולדת, צרכים ורמת תרבות כללית. אלה הם הפועלים הסלובאקים, הפולנים, האוקראינים ובמקצת גם האיטלקים. חקירת ההרכב של פועלי התעשיה במאסצ׳וזיטש לפי מוצאם הלאומי מראה בתקופה שלפני המלחמה מגמה לחילופי מערכות בולטים. בין 1900 ל־1913 יורד חלקם של המהגרים מאנגליה מ־19 ל־11 אחוז, של המהגרים מאירלנד מ־30 ל־13, של הקנדים הבריטים מ־16 ל־3, הקנדים הצרפתים מ־21 ל־17 אחוז; לעומת זאת עולה מספר הפולנים, אשר במפקד 1890, אינם נזכרים עדיין כלל, ל־14 אחוז בשנת 1913. עליהם מתוספים פורטוגיזים ליטאים, ארמנים וסורים. בעקב הגירת הכושים למדינת הצפון, שגדלה מאד במשך 15 השנים האחרונות, הפך חלק הגון מן העבודה הקשה הבלתי מקצועית לעבודה «שחורה» במלוא משמעות המלה. על ידי זה גדל הדחק בשכבות־השכר הסמוכות לה אשר בעבודה המקצועית, שהיא בעיקר תעשית הבגדים, ורבה ההצעה של ידי עבודה. ואולם ביחוד גרמה לירידה זו של שכר העבודה הופעתן של נשי העמים האלה בני רמת החיים הנמוכה כמתחרות בשוק העבודה, — אחת מירושת ימי הגיוס בתעשיה מימי המלחמה, שפעולתה נמשכת עד היום. שכר העבודה של הנשים האלו הוא על פי רוב הכנסת לואי במשק הבית. ואהרי שהנשים האלו רגילות לקבל את העבודה הביתה, במקום שלפנים היתה נעשית בבית־המלאכה, הרי שאין הן שומרות גם על שעות העבודה הקבועות, וההגנה על עמדת השכר קשה עוד שבעתים. הספירות לפי המוצא הלאומי שנערכו באגודות המקצועיות הגדולות של תעשית הבגדים משקיפות בבהירות רבה את תוצאות ההתאבקות הזאת. ואולם התפתחות זו חזקה עוד יותר בין המוני הפועלים הבלתי מאורגנים באגודות מקצועיות. שכר העבודה הריאלי של הפועלים האלה, אמנם גדול הוא למדי לפי המדות האירופיות, אבל איננו מראה מגמה לעליה, ואולי גם להיפך, נטיה אטית לירידה יחסית.

ההסגר פירושו סגירת השער בכונה בפני העבודה היהודית מצד נותני עבודה או מנהלי עבודה בלתי יהודים. הוא פוגע בעובדים בבתי מסחר, סטינוגרפים, פקידי משרד והנהלה ואפילו בפקידים בעלי השכלה טכנית, כמהנדסים ואדריכלים, לא פחות, ובמקצועות אחרים אולי גם יותר, מאשר בעובדי־כפים. ודאי הגיעה כבר גם לאזניך הבשורה הזאת, כי אפילו ב«מדינה החפשית שבעולם», ב«ארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות», קיימת תופעה זו, שהיא בחלקה פרי שנאה גזעית וקנאות ובחלקה — פרי השבונות בצע פשוטים. אך קרני ההשפעה של המגמות האלו בודאי שהן מרחיקות לכת הרבה יותר, מאשר יכולת לתאר לעצמך, ליום הג יחשב לך היום, שבו תקה בידך את אהד העתונים היומיים הגדולים שבניו־יורק, צ׳יקאגו או פילדלפיה ולא תמצא בו מספר מודעות על הצעת משרות ובתוכן ההערה המפורשת «רק נוצרים» או «רצויים פרוטסטנטים». ברור כשמש בצהרים, כי מספר עוד יותר גדול של בתי מסחר נמנעים מטעמים מסחריים או מפני דרכי נימוס להביע גלוי

במודעה לאן טעמם נוטה׳ ואולם לא ימנעו בשעת קבלת ההחלטה על בקשת המשרה לקבוע את בחירתם לפי שיטה מסוימת׳ לפעמים רק על פי המראה החיצוני׳ השם׳ כתובת הדירה או המבטא בלבד· תיאור אופיוני של מצב הדברים ראיתי באחד השבועונים היהודים־אנגלים׳ המופיע באחת הערים הגדולות שבמדינת אוהַיו׳ אשה אחת׳ פקידה באחת מלשכות העבודה הפרטיות׳ מספרת כיצד עמלה להשיג משרת פקידה באחד מבתי המסחר לבחורה צעירה בעלת שם מגֻוָן יהודי ובעלת תעודות המעידות בפרטות על הכשרתה המתאימה׳ חברותיה לעבודה וכן מנהל המשרד הניאו אותה ממעשה זה׳ באמרם כי אין כל תועלת להתעסק במועמדה זו׳ כשחקרה בדבר נודע לה׳ כי «בתי מסחר רבים במקום הזה דוחים את בקשותיהם של פקידים יהודים׳ כי לשכות העבודה שמו להן כבר לחוק שלא להתעסק בבקשותיהם של עובדים יהודים· הם מתיחסים אמנם באדיבות רבה׳ רושמים את שם בעל הבקשה היהודי ואת כתבתו׳ ואולם יותר לא יעשו בשבילו»· בכלל׳ נתקלים יותר ויותר בגלויי דעת פומביים בדבר שאלת ההסגר הזאת׳ המוכיחים על היקפה ועל תכיפותה· אחד הבטויים המזעזעים ביותר נתפרסם ב«נאשין»׳ השבועון הליברלי הגדול שבאמריקה׳ בכותרת «רק בת גזעו של כריסטוס»· בחורה צעירה ממוצא יהודי־רוסי׳ סטודנטית לשעבר׳ בעלת בקיאות גדולה בשפות׳ ניסתה בראשונה לשוא למצוא עבודה מתאימה להשכלתה בתרגום או בקורוספנדנץ· לאחר שנואשה מזה סובבה לחפש עבודה בבתי המלאכה הגדולים לתפירת בגדים ונתקלה בכל מקום בנוסחה «רק נוצרים»· והנה היא פונה בשאלה אל עורך ה«נאשין» האם לא די להיות «בת גזעו של הנוצרי» כדי לקבל עבודה באחד מבתי המלאכה בניו יורק· דוגמה שניה: בעתון «וורלד» מיום 9 בפברואר 1929 כותב איש צעיר׳ ויליאם ק׳׳ אשר חזר שלשה חדשים רצופים אחרי משרה׳ מכתב בכותרת «מוקשי גזע»: «אולם לשוא היו כל מאמצי··· להיות בניו־יורק צעיר יהודי המחפש משרה הוא כמעט כמו להיות פושע· מבלי שים לב למדרגת השכלתך והכשרתך׳ אם יש לך העוז להצהיר על מוצאך הלאומי או הדתי – משפטך נחרץ· והם אף פעם לא ישכחו לשאול אותך על כך»· בסוף דבריו לא החסיר הכותב מהזכיר את אחיו שנפל חלל בחזית צרפת ואת נאומיו הפטריוטיים של כותב הטורים עצמו בימים ההם׳ לפני שתים עשרה שנה׳ בהיותו עוד תלמיד בית הספר התיכוני׳ מתוך אמונתו הגדולה בשויון האמריקני· בכונה שמרתי את קטעי העתונות האלה׳ שהגיעו לידי במקרה׳ למען הצג לפניך אגב ציור חי׳ מה פירושו הכלכלי והפסיכולוגי של ההסגר·

ואף על פי כן׳ למשגה יחשב לנו ול«פשטנות» – כלשונו של אדואר ברנשטיין – אם נניח שפרוצס ההתפוררות של עמדת העבודה היהודית מתפתח בקו ישר בלי כל הופעות אחרות· לא! יש גם כחות ניגוד׳ היפוכי־מגמות׳ שכדאי שתשים לבך אליהם· יהודים׳ ודוקא מן הדור הצעיר׳ חודרים לענפי מלאכה׳ שהעבודה היהודית לא ידעה אותם מעולם· יש בניו־יורק אלפים

אחדים של נהגי־טאקסי. חשובה מזה ורבת ערך היא הופעתם של יהודים בנאים, מסגרים, צבעים ונגרי בנין בשוק העבודה. במקצועות האלקטרו־טכניים ניכר אפילו רבוי יחסי חזק של כחות עבודה יהודים. בגלל התפשטות השמוש במכשירי הראדיו קבלו הענפים האלה דחיפה חדשה וזכו להתרחבות. ואולם, כל זה איננו משנה כלום או מעט מאד בקו היסודי של ההתפתחות. ראשית, מפני שהחומר האנושי ההודר לענפים החדשים מעט הוא במספרו מלמלא את הגרעון אשר בכל עמדת העבודה היהודית בכללה. שנית, מפני שברבים מענפי המלאכה האלה בולט האופי הזמני של העבודה היהודית עוד יותר מאשר בענפים הישנים. וכי כמה זמן נחוץ עד שהרפד היהודי הקטן או צייר הבתים המתחיל יהפך ל«דיקורטור» עומד ברשות עצמו או לקבלן בבנינים המעסיק כבר פועלים אחרים ואולי דוקא לא יהודים? הקבלנים במקצוע האליקטרו־טכניקה אינם מקבלים ברצון שוליות או עוזרים יהודים, מכיון שהם יודעים מראש, כי הפועל לא יאריך ימים בעבודתו, ולאחר שזכה למקצת הכשרה, ואך התחיל להיות מועיל לעסק, הריהו נעשה מיד קבלן קטן עומד ברשות ברשות עצמו. כלומר, מתחרה, הפותח לו חנות ברחוב הסמוך בקירוב מקום לבעליו הקודם. לא! שמשה של העבודה היהודית באמריקה איננה במעלה. בין מנהיגי תנועת הפועלים היהודית באמריקה לא מעטים האנשים הישרים בלבותם, אשר מתוך אכזבה לזכות ולראות בזיו אורה, נשואות עיניהם כיום הזה אל ארץ ישראל, שממנה בוקע ועולה עמוד השחר של עבודה עברית הדשה.

אברהם שְׁבַדְרוֹן

הָאִימְפֶּרְיאָלִיסְמוּס הָעַרְבִי

המלחמה האידיאולוגית בציוניות עומדת כיום בעיקר על טענת האימפריאליסמוס. מתרעמים: אנגליה נכנסה לארץ־ישראל ככובשת בחרב, המנדט והצהרת בלפור הם לה רק כסות עינים, והציוניות היא שותפת ומשרתת לאימפריאליות זו. אכן גם בלי קשר עם אנגליה, כבושיה וכונותיה, רואים משטינינו בשאיפת היהודים להכנס לארץ־ישראל, שרוב יושביה הם ערבים שאינם רוצים בנו, מגמה אימפריאליסטית ואנטי־פציפיסטית. אחרי מאורעות הדמים בחודש אב האחרון הצדיק עלינו דַבַּר הפציפיסטים, הֶלְמוּט פון גֶרְלַךְ, את הדין. דעתו היא, שעל פי זכות ההגדרה העצמית של העמים יש לערבים הצדקה שלא לתת לנו להכנס לארץ.

ישנם אמנם חוגים רבים העוינים את הציוניות דוקא מתוך האימפריאליסמוס שלהם, והם נמצאים במדה מרובה באיטליה, בצרפת ועוד, ואף — באנגליה! והדברים ידועים. אבל שני אויבינו העיקריים וה„טבעיים", הקומוניסטים והערבים, דוגלים ביחוד בסיכמת השנאה לאימפריאליסמוס. זה מהוה את הקשר האידיאולוגי והתעמולתי בין שני המחנות האלה, שהובלט עתה בכל תקפו ביחסם לפרעות בארצנו. הקומוניסטים משתמשים בקטרוג זה לשם תעמולתם נגד הציוניות לא רק בין הערבים כי אם גם בעולם הדמוקרטי־הפציפיסטי כולו, ואף בין היהודים הקוסמופוליטיים. ובאמת אין לך כיום מושג שנוא בעיני הנוער הנאור ובעיני המשכיל האירופאי, הנוטה במדת־מה לתקוני החברה ולתנועת השלום, כמושג האימפריאליות. מובן שטינא זו שביחה ביותר ומודגשת בחוקה אצל אותם העמים שיצאו ממלחמת העולם מנוצחים: המלחמה באימפריאליות היא באופן ישר או בלתי ישר מלחמה לטובתם בהווה ובעתיד הקרוב. לפנינו איפוא הקשר המצוי שבין השקפת המוסר של היחידה האינדיבידואלית או הקבוצית ובין האינטרס האנוכיי שלה. אכן ישנם, כמובן, רבים בין כל העמים — וביחוד בין בני עמנו — המתנגדים לכבושים מתוך רגשותיהם המוסריים בלבד.

לפיכך כדאי שנברר כלפי חוץ וכלפי פנים את הרעיון המסגרתי של הציוניות מנקודת ראות אנטיאימפריאליסטית ופציפיסטית. אולם קודם כל עלינו להתבונן בנקודת־ראות זו ובעיקריה כשלעצמן, קודם שנוציא מהם את המסקנות לשאלתנו אנו, המזוהרת מכמה וכמה בחינות.

* * *

הפציפיסמוס שעליו נתמך, לפחות לפי השלט והסיסמה, חבר הלאומים של ימינו, נקרא הפציפיסמוס המדעי ומיסדו היה, אגב, יהודי, אַלְפְרֶד הֶרְמַן פְּרִיד, שקבל בשנת 1912 ביחד עם יהודי שני, טוביה מיכאל אָשֶׁר, את פרס־השלום של נוֹבֶל.

פציפיסמוס זה עומד בנגוד בולט לדיפלומטיה המקובלת — אף לטובים שבה — גם לחובבי־השלום כתם ולאנטימיליטריות מהסוג הישן. הוא קובל על אלה שהם קצרי ראות בפנותם רק נגד הסימנים הרעים של יחסי־העמים ההדדיים כיום: הם מתנגדים למלחמה ולאמצעיה, הצבאיות והזיון. לעומת זה פונה הפציפיסמוס המדעי נגד הסבות של היחסים האלה: על ידי שנוי שטת החיים הבין־לאומיים משתדל הוא למנוע בעד תולדותיהם המזיקות. במקום האנרכיה הבין־לאומית של היום, המולידה בהכרח את ההתנגשויות, מתכון הוא להושיב את הסדר הבין־לאומי על ידי הסכמים כלליים. את תנועת־השלום הזאת מכנים גם בשם „המהפכנית", בנגוד לתנועת־השלום הריפורמיסטית שקדמה לה. ו„מהפכה" פרושה בנדון שלנו הפוך המהות, לעומת ה„ריפורמה", שמשמעותה שנוי צורתם של סדרים קיימים.

אולם כשנסתכל, אחרי ההנחות האלה, לתוך גוף הדברים, נראה שהפציפיסמוס המדעי או המהפכני לא המשיך את מסכת רעיונו עד הסוף. קובל הוא על הדיפלו־מטיה ועל תנועת־השלום הסנטימנטלית־השטחית על שהן מרפאות, כאמור, סימני מחלה במקום סבותיה. ואכן צדקה קובלנה זאת, אבל הקובל לא חף גם הוא מהפשע שהוא מונה ביריביו. שהרי יותר משהוא משתדל לרַצות, חפץ הוא להשקיט; לתַוך יותר מליישר. הוא יותר מדי דיפלומטי ופחות מדי מדיני; מרבה בדוקטריניות וממעיט בעיקרונים ריאליים. הוא מארגן ומחזק את קשרי הידידות והאינטרסים המשותפים הבין־לאומיים: משתדל, למשל, להביא לשיטה אחת את המדות והמשקלים והתעריפים של כל המדינות; מדגיש את הצורך בשפה בין־לאומית ושואף להבנת־גומלים ולהוקרה הדדית בין העמים. אולם מזניח הוא את ההבנה הכללית לקראת רעיון האפשרות הריאלית להתיר בדרך השלום את חרצובת השאלות שבין הלאומים, השאלות שהן המחייבות את המלחמות וגורמות להן. עצם הפרובלימות שבין המדינות נראה אף לפציפיסמוס מדעי זה כענין אורגניזטורי־אדמיניסטרטיבי, ותפקיד חובבי השלום הוא — ההסברה. אולם באמת חייבת תנועת השלום לראות את נקודת הכובד של פעולותיה ביצירת התנאים לשלום תמיד, ברגולציה של הכחות הפועלים במדינות השונות והתאמתם לאינטרס הכללי, הבין־לאומי. רק בדרך זו, על ידי השתווּת אטית ומחושבת של הבדלי־המֵתח המתהוים בין הכחות האלה, אפשר לקדם כל התפרצות, ולא על ידי שתדלנות איזו שהיא, ותהא גם בעלת הרצון הטוב ביותר, מאורגנת יפה יפה בשבעים ועדות וועידות ודֶפרטָמֶנטים ולשכות.

ומתוך הכיוון האורגניזטורי־השתדלני בלבד של הפציפיסמוס נובע עוד חסרון אחד: רואה הוא בכל פעם בסטטוס־קבו שבין שתי מלחמות יסוד איתן לשלום ודורש להגן על סטטוס זה. אבל הפציפיסט השואף להפקיד את הצדק ואת התבונה לרי־גולטורים של יחסי העמים בניגוד לכח ולמקרה — דוקא הפציפיסט אסור לו להסכים כי אותו הסטטוס־קבו המקרי, שמצאנוהו לפנינו, יֵרָאה כמצב הראוי להקבע לדורות. הן יש וסטטוס זה נוצר גם הוא בכח ובעריצות ועומד בנגוד לכל הגיון ויושר! ארוקי השלום טוענים תמיד שאין הכח שם נרדף עם משפט וצדק ושלא כל מצב קיים הוא נכון, ואף על פי כן לשיטתם יוצא, למשל, כי לפני 1870 היה עלינו לראות את בעלות צרפת על אֶלזַס כדבר יציב, אחרי 1871 את בעלות גרמניה ואחרי 1919

שוב בעלות צרפת. נמצא כי כל אחד משלושת הסטטוס־קבו האלה שנוצרו בכח החרב, הוא מצב המחייב אותנו לראותו כצדק הראוי להגנה. נוהגים לסמן את הפציפיסמוס בשם „הסוציאליסמוס הבין מדיני", והרי הסוציאליסמוס לא דגל מעולם ברגל של מוסר מתוק ומפייס, האומר: „ישאר־נא הכל כמו שהוא!" אדרבה, היסוד לכל תורה סוציאלית הוא שלא כל הקיים הוא קנה מדה למה שראוי להתקיים. — לכן בבואנו לייצב את הקיים עלינו לבחנו קודם־כל עד כמה הוא מתקרב לפחות אל הראוי להיות מצד הצדק והתבונה. ונחוץ למצוא קנה־מדה־מה ל„ראוי" הזה בתסבוך הלאומי, הגיאוגרפי, הכלכלי, הציביליזטורי, התרבותי וכו׳: מה שמגיע לעם ועם ואיך זה מגיע לו. אם אי־אפשר לבוא בזמנים הקרובים לידי פתרון אידיאלי, אולי נגיע לפחות לאיזה מינימום מספיק. ופתרון כזה נחוץ הוא לא רק כתביעת היושר, כי אם גם כתנאי ההגשמה, משום שבלעדיו לא יכו גרעיני רעיון השלום שורש אמת בלבית העמים. — אמנם איש לא יכחיש כי הקשיים והתסבכות בקציבה כזו כבירים הם, ויש אשר דרישה זאת תֵראה כאוטופיה מוחלטת. אבל הרי כמה דברים העומדים היום גמורים ומוצקים נראו לפני זמן קצר כרעיון רוח. ומי יודע איזו נצורות תקומנה לעתיד, שהן היום בחזקת אוטופיה גמורה.

נוסף לזה: עתים ואנו מוצאים בתנועות שונות נגוד מהותי — לא רק סתירה — בין המטרה ובין הדרך אליה, ופה לפנינו דוגמה לכך. הנה ברצונה של תנועת השלום לקבוע במשטר הסולידרי החדש, על ידי חוזים מוצקים והסתלקות מדרישת שנויי גבולות ומצבים, את היציבות הכללית, הדרושה באמת להתפתחות כל עם. אולם דוקא על ידי שאיפת־היצוב הזאת אין הפציפיסמוס מאפשר לעמים, שצרכיהם החיוניים לא סופקו עדיין, לתמוך בלב שלם בתנועה זו. חשים הם בכל הויתם, שאי אפשר להם בשום אופן לנשוא את מצבם הנוכחי המעיק — ואיך יסכימו לייצבו? אדרבה, במשטר שאיננו קבוע ומבוצר, העלול לחליפות ולתמורות, יוכלו הנעלבים לקוות לשנויים כלליים, שבעקבם ישונו ויוטבו גם תנאי חייהם הם. לא כן בהיות השלום מבוסס כביכול כשלום תמיד, בו יקבע מצב הלאומים האלה, מצב שפל ומדוכא, לעולמי עד.

* * *

את הרעיונות האלה הבעתי בהרחבה בעתון הפציפיסטי־האנטי־אימפריאליסטי „Dokumente des Fortschritts" (תעודות הקדמה), יולי—אוקטובר 1916, בשורת מאמרים בשם „רביזיה של הפציפיסמוס". עקב השקפה זו הוספתי לפרסם בעתון ההוא עוד מאמר בשם „הפציפיסמוס והשאלות הלאומיות", בו השתדלתי להעביר את הרעיון המסגרתי של הציוניות אל פרובלימות של עמים אחרים, הינו לפתור שאלה לאומית על ידי העברה מוסכמת ומאורגנת של עם או חלקיו למדינה אחרת. בזה קשורות פרובלימות, העומדות לע"ע מעבר לסכסוכים הרגילים כיום בין הלאומים. ישנן, למשל, מדינות אשר בעוד שנים או שלשה דורות תצ־נה מהכיל את כל יושביהן. וברור לי שלא יעלה בשום אופן לשמור בכלל על שווין־משקל סטטי בין המדינות ואנשיהן, אם אי־אלו ארצות תתמלאנה באוכלוסים למעלה מהמדה הדרושה וסבלם ילך וינדל, בעוד אשר מדינות אחרות תלבנה ותשגשגנה בעושר

ובמותרות, בהיותן סוגרות את שעריהן לעילם בפני ההגירה ובנצלם נציל תמידי ומתגבר את עשרם הטבעי (שהוא ביחס לכלל הנצרכים לו בעולם: מקרי, „אי־טבעי", בארצן). שום זרם פציפיסטי לא יעצור את האנושות מפני התנגשויות קשות, אם שויון־המשקל הסטטי המקובל לא יֵהפך על ידי מעברים ידועים לשויון־משקל דינמי. הינו אם לא יֵעברו המונים משטחים בעלי לחץ גבוה לשטחים בעלי לחץ נמוך (ואם תמלא אולי באחרית הימים כל הארץ דעה ותהפך לקומונה גדולה אחת, הרי דוקא אז תדרוש הגיאוגרפיה הטכנית העברת המונים גדולים משטח לשטח, ולא תהיה בכלל סבה להתנגד לכך). שום אמצעי חיצוני, שום איזולציה מלאכותית וסיסמה של „בָּלַע המלחמה לנצח!" לא תעצרנה בעד התפרקות סוערת, בהלוך הבדלי המטענים הלוך וגדול. להיפך, לא יוכיח הפציפיסמוס־האנטי־אימפריאליסמוס כי שאיפותיו הן בנות קיום עד שלא יכניס במפורש לחיים הבין־לאומיים את העיקרונות, המושגים המשפטיים והצורות ההגיוניות של העברת המונים מתוך שלום. בנפשו הוא אם יסתפק, כמו שעשה עד עתה, בתפקיד מתווך תם, טוב הלב, המצדיק כל כמטוס קבו, הן בפרובלימות לאומיות והן במדיניות וכלכליות.

* * *

את הרביזיה הזאת של הפציפיסמוס דרשתי לפני שלש־עשרה שנה, והיום שכיחים כבר רעיונות כאלה בעולם וכמה מהם יצאו לפועל. הנה התגשמה על ידי חבר הלאומים, למשל, העברה מוסכמת ומאורגנת כזו לגבי המוני יונים וארמנים. גם על התכנית החדשה של ההתישבות הפנימית באימפריה הבריטית — קנדה, אוסטרליה ועוד — טבוע חותם מדיני־ממלכתי חדיש, השונה בעצמותו מההתישבות האינדיבידואלית והמקרית הנהוגה (קדמיה אמנם כבר במובן ידוע הקולוניזציה של הגרמנים ברוסיה לפנים, העברת התורכים אחרי מלחמת 1878 וכדומה). גם רוסיה הסוביטית עוסקת בהעברת המונים לשם ישוב אבטונומי, בנסותה ליישב יהודים באוקראינה, בקרים וכו' וביחוד בבירוביג'ן, בזו האחרונה אף לשם יסוד „מדינה יהודית".

אגב: „מעמד הפועלים" הקומוניסטי בארץ ישראל, שליח הקומינטרן, צועק בפקודת שולחיו חמס על אשר הציונים מנשלים את הפלחים מעל האדמה. ואני, בהשעני על השקפת־יושר זו, הייתי מיעץ לייסד ברוסיה מפלגת פועלים יהודית למלחמה בהתישבות יהודים בקרים, באוקראינה וכו'. אף בתוך הדיקטטורה, המשתקת כל התנגדות, ותחת ידה החזקה מתמרמרים בגלוי ובתוקף „החברים האברים" הבלתי יהודים על התישבות זו, הסותרת איפוא את עיקרון ההגדרה העצמית של העמים. היא באה לנשל את העמים שבארצות אלה מאדמתם וגם להעמים על הסביבות הללו עם זר בעל שפה ותרבות זרות, ממש כמעשי הציונים האימפריאליסטים בארץ ישראל. והיא עוד גרועה מהציוניות, בהיות הקרקע באוקראינה וכו' משובח מאד ומעובד — לא כבארץ ישראל — ומכיון שהארצות האלה לא היו מעולם מכורתם־ערשם של היהודים שלוקחה מהם בחרב ובאש.

לענינו יוצא: ארץ ישראל משני עברי הירדן היא עתה פחותה באוכלוסים. לפנים היתה מיושבת יותר וגם לעתיד אפשר לה להיות מרובת יושבים על ידי אמצעי

הטכניקה החדשים. ואין כל ספק שהארץ תגיע לצפיפותה האפשרית. ביחוד מבינן שאינה איזה תחום נדח, כי אם מצבה הגיאוגרפי ועצמותה ההיסטורית מבליטים אותה בכמה וכמה בחינות. ואם אנחנו לא נהיה פה, מי יודע אם לא יִדָּחקו פעם עודפי המונים בלתי יהודיים מאירופה דוקא לארץ זו, שישובה הוא לנו כבר עתה צורך תכוף, מחמת מצבנו הבין־לאומי ומהיותה מקורנו־מולדתנו. קשריה עם גורל עמנו לא נתקו במשך כל אלפים שנות הגלות, לנו הזכות ועלינו החובה לקומם את הריסותיה. והרי רק אנחנו נכונים כעת לקרבנות הכבירים הנחוצים כדי ליישב ארץ ששממה אלפי שנים באשמת כובשיה. — אולי עלה בגורל עמנו להיות גם כאן, כמו בכמה בחינות אחרות, חלוצים להתפתחות שבעתיד. ואילו היו נדחפים לשטחים אלה עודפי העמים הגדולים והתקיפים, לא היו מתחשבים עם יושבי הארץ. אנו מרבים לכבד את זכויות התושבים לא בגלל היותנו טובי־לב יותר מהעמים האחרים, כי אם פשוט בגלל היותנו חלשים מהם ולא רק רוצים כי אם גם מוכרחים עתה ובעתיד לחיות בשלום עם העם השכן.

לא פה המקום להוכיח מה רבה הברכה שהישוב העברי מביא לעם הארץ. הרי ראיה זו: לפי ידיעות הממשלה הגרו כעשרים ושנים אלף נפש בחדשי ינואר—ספטמבר 1928 מהלבנון ומסוריה השכנה, שהיא בהרבה יותר פוריה מאשר ארץ ישראל, ואף על פי ששתיהן טהורות מהציונים האימפריאליסטים והמנשלים המסוכנים. ואילו מארץ ישראל יצאו במשך הזמן הזה חמש מאות וארבעה עשר לא־יהודים.

גם בנדון השטח הענקי שעליו התפשטו הערבים בעולם, יספיקו אולי המספרים המעטים האלה: את המספר הכולל לגזע הערבי אומדים כיום בארבעה־עשר מיליון בערך (להבדיל מן דוברי ערבית, שאת מספרם מעריכים לכעשרים ושמונה מיליונים). מהם כמיליון וחצי מעורבים לגמרי בין עמים אחרים ואין לדעת את גודל השטח שעליו הם יושבים, כמו באפריקה הצפונית והמזרחית, בסודן וכו׳. על מצרים הטביעו הם את חותמם והם שליטים בחייה, אף על פי שבני גזעים אחרים, כגון הקופטים, מהוים שם כתשעים אחוז של התושבים. לעניננו באות בחשבון ביחוד אותן הארצות שבהן מהוים הערבים את כל האוכלוסים או כמעט את כולם ומשפיעים לבדם על התפתחותן (הנה, למשל, על התפתחות ארץ ישראל באלף השנים האחרונות פעלה בעיקר מסרתה הנוצרית והיהודית והמאורעות הקשורים במסורת זו מימי מסעי הצלב ואילך). ואלה הן הארצות: בחצי האי־ערב כשלשה מיליונים וחצי נפש על שטח בן שלשה מיליונים קילומטר מרובע; בעירק שני מיליונים ותשע מאות אלף נפש על שלש מאות ושבעים אלף ק״מ; בסוריה שני מיליונים על מאה ושמונים אלף ק״מ; בעבר הירדן מאתים אלף על ארבעים אלף ק״מ. בארבע הארצות האלה יחד כתשעה מיליונים נפש על שטח כבן שלשה וחצי מיליונים ק״מ מרובעים, הינו כשתי נפשות ומחצה לק״מ מרובע. באירופה יושבים כארבעים ושש נפש על קילומטר מרובע. — אמנם השואה כזו אינה פשוטה וקלה כלל וכלל, בהיות צפיפות התושבים תלויה בכמה וכמה גורמים, שהערכתם מסובבה מאד. אבל מדת־מה בודאי ישנה במספרים אלה. סכום השטח בשש הארצות העיקריות של הערבים (ערב, מצרים, עירק, סוריה, עבר הירדן וארץ ישראל) עולה לכארבעה מיליונים שש מאות

אלף קי״מ מרובע, הינו כמעט לחצי אירופה כולה, שבה חיים כארבע מאות וחמשים מיליון נפש. ארץ ישראל היא עתה בת עשרים ושלשה אלף קי״מ מרובעים, הינו רק חצי אחוז של שש הארצות הערביות העיקריות האלה!

ובכלל נשאלת השאלה: אם אפשר היה להגדיל את יכולת קבולה של ארץ ישראל, מדוע לא נעשתה זאת עד עתה בלעדינו על ידי תושביה? ואם צחיחה היא ובלתי פוריה, אדרבה, הרי זאת היא זכותנו הכבירה, שמקבלים אנו עלינו את התפקיד הקשה מאד להביא ארץ כזו לידי צפיפות אוכלוסים גדולה, אשר יהיה בה מקום גם לערביה וגם למיליוני יהודים חדשים. יפה אמר הסוציאליסט הידוע יוליוס קֶליסקי ב„סוציאליסטישה מונטסהֶפטה" שהמוסר היצרני דורש כי ארץ ישראל תקלוט את המספר הגדול ביותר של אנשים שביכלתה לכלכל. „להתקומם נגד פתוח הקרקע יבולתיו, רק למען הסר מכשול מעל דרך שלטונה של שכבת האוכלוסים הדקה היושבת עתה עליו ושאיננה עומדת בשום התאמה ליבולת היצרנית של הארץ — זהו דבר בלתי אפשרי בעיני כל אדם המודה במצות היצירה". רק לאחר שארץ ישראל תכלול בתוכה את מספר האוכלוסים המתאים ביותר לאפשרויות תוצרתה, נוכל לדבר בצדק על רוב ועל מיעוט. עד אז — כל הסתמכות על זכות ההגדרה העצמית איננה אלא המעטת המותה של זכות זו, התנקשות בה והפוכה לזדון לב. — ומבחינת ההיסטוריה המדינית בטל אמנם שלטון היהודים (לא ישיבתם) בארץ בשנת 70 לספירת הנוצרים, אכן גם שלטון הערבים נתבטל לגמרי בשנת 1518 (חוץ מההפסקות הקודמות על ידי נוסעי הצלב, הסלדשוקים ועוד), והמשטר המנדטורי לשם הקמת הבית הלאומי היהודי בא במקום המשטר התורכי ולא הערבי.

עוד מלים אחדות בנוגע לאימפריאליסמוס האנגלי, עד כמה שמטילים את אחריותו עלינו. נכון אמנם כי אין העובדות שברגש מרבות להשפיע על רוב החוגים הקוסמופוליטיים הנדונים. אין זה איפוא מכריע אצלם שנפש מיליוני העם היהודי קשורה מאז בהצהרת אלהי ישראל לאברהם אבינו בברית בין הבתרים שקדמה להצהרת בלפור: שרק משום שהמשיך עמנו לשבת ברוחו כבעל בארצו, אשר כנגדה השתחוה שלש פעמים בכל יום ושאליה קוה לשוב ודאי בגאולת זוהר, נשא את גיהינום הגלות ושפלותה האיומה. אבל אם כל זה אינו ארגומנט מכריע כלפי הרציונליסטים הללו, הרי לא יכחישו גם הם כי למרות כל הרדיפות והשחיטות מצד הכובשים והשליטים החולפים לא פסו יהודים אף יום אחד מארץ ישראל, כבאי כח כלל עמם בכונה לאומית קדושה ולא רק במקרה, וכי תנועתנו הישובית החדשה התחילה זמן רב לפני כבוש הארץ על ידי האנגלים. אלה התימרו אמנם בהצהרת השני לנובמבר והשתמשו בה למטרותיהם המדיניות, אבל לפי האמת עצרו בכל האמצעים ובכל הבחינות את התישבותנו והתרבותנו בארץ. יש גם סוברים כי אנגליה היאה בעליה יהודית גדולה גורם מפריע לחשבונותיה בתעלת סואץ ובסביבותיה. הן ברור לכל העם היהודי וגם לניטרלים רבים שדוקא הפוליטיקה האנגלית בארץ ישראל הספירית, העיש הרצונה, אשמות במאורעות־הדמים האחרונים. היתכן שהאימפריאליסמוס האנגלי יתיחס ככה למכשירו ולמשרתתו, הציוניות, ויסכן אותה?

* *
*

בזמן האחרון ניתנו שתי הזדמנויות מיוחדות וחשובות לחרף את ההתישבות הציונית כמפעל אימפריאליסטי. בעולם העשיה באה שעת כושר זו לצוררינו על ידי הפרעות בארץ ישראל, ומצד העיוני — בקונגרס האנטיאימפריאליסטי השני שהתכנס ב־21 עד 28 ביולי שנה זו בפרנקפורט דמיין מטעם „הליגה למלחמה בישבנות". למרות הכחשות הליגה הזו הרי ידוע שהיא בתו אי־הלגיטימית של הקומינטרן, העומדת בקשרים אמיצים אתו ומרכזת ביחוד את מאמציה להלחם בעניני הבריטים במזרח. זמן־מה התנהלה בעתונות הערבית תעמולה רבה לכנס ועידה של באי כח ארצות ערביות, שתקרא בעיקר לפעולה נגד ההתישבות היהודית בארץ ישראל, זכיון רוטנברג וים המלח וכו'. ועידה מיוחדת זו לא התקימה, כי אם הכניסו את שאלת הציוניות לתוך סדר היום של הקונגרס האנטיאימפריאליסטי הכללי שנזכר, והשתתפה בו משלחת ערבית. למותר להגיד כי הועידה הראתה בכל פרטיה את הדיקטטורה המוסקבאית, המושלת מאז בליגה זו, כאמור. כמו כן אין מן הצורך להרחיב כאן את הדבור על האיבה לאימפריאליסמוס מצד הסוביטים בעצמם, במקומות שהוא מכוון לטובתם הם, ועניני גרוזיה, ארמניה, מנג'וריה־סין יוכיחו. מובן, כי מצדדי רוסיה מנמקים את מעשי הסוביטים בארצות אלה לא באימפריאליסמוס, כי אם בחובה להשליט את הרעיון והמשטר הפרולטריים בכל מקום. אכן איה ימָצא קנה המדה וההבחנה בין נמוק לנמוק, באשר כל אימפריאליות דוגלת בשם איזו אידיאה של צדק ויושר ותרבות וטובת האוכלוסים וקדמת הארץ וגומר? עד כמה שאין מכריזים בגלוי כי גם האנטיאימפריאליסמוס הוא מלחמה לדיקטטורה של המיעוט בשם איזה רעיון, הרי הוא בחזקת מלחמה לחרות העמים ונגד שלטון כח זר. ולכן תצטרך רוסיה קודם כל לאפשר לכל עמיה (ובכלל זה גם לפרולטריון של כל אחד) להביע בבחירות כלליות, חשאיות וכשרות, את דעתם החפשית על ממשלת המפלגה השולטת שם עתה בכח הדיקטטורה. ואז, רק אז נדע בכלל ובפרט את עמדתם של עמי רוסיה השונים לשאלת־שחרור זו, לעיקרוניה ולצורותיה, להלכה ולמעשה.

והנה בקונגרס אנטיאימפריאליסטי זה נאם, כידוע, ציר עירַק בשם הועד הכל־ערבי נגד הצהרת בלפור והתנועה הציונית, והמשלחת הערבית הגישה מחאה נמרצה נגדן. התנועה הזאת היא, לדבריהם, מכשיר בידי האימפריאליסמוס לשם הכנסת פירוד בחזית המאוחדת של הארצות הערביות ולשם דכוי חרותן. צירים רבים, בני עמים אחרים מאירופה ומאסיה, תמכו במחאה זאת ו א י ש ל א ה ת נ ג ד ל ה, חוץ מציר „פועלי־ציון" השמאליים. וכן גם נתקבלה לבסוף החלטה המכריזה כי הציוניות תומכת בכבוש הבריטי ובדכאון העם הערבי וכי רעיון הבית־הלאומי היהודי אינו אלא אמתלא כדי להביא לארץ־ישראל פועלים אירופיים המהוים „מעמד אצילים" לעומת הפועלים הערביים המנוצלים. — וכשנודע הוכוח וההחלטה הזו העיר בשיחה אתי המלומד הירושלמי הידוע, ד"ר יצחק אֶפשטין, המומחה לשאלה הערבית בארץ־ישראל, כדברים האלה בערך:

אין ספק כי רבים מבין המשתתפים בתנועה האנטיאימפריאליסטית באים להגן באמת ובתמים על עשוקים מפני עושקיהם, ובין אלה נקל מאד להפיץ את הדעה על צורה חדשה באימפריאליסמוס — הציוניות. המשכילים הערביים, מתוך קנאות פן־ערבית, מצאו ימצאו כאן נשק בדוק ומצליח למלחמה בישוב העברי ובאנגלים גם יחד. הנה —

יאמרו – יֵצר הכבוש והשלטון שם לו מבוה חדש, ציוניות, והפעם בחר לו ארץ קטנה ודלה, ומביא אליה זרים הנוזלים את לחם הפועל מבני הארץ, ובין כך יפריע את עמי ערב מהתאחד.

ולא רק בחוגים אלה בלבד תמצאנה דעות אלה קרקע פורה: כל חובבי צדק ושונאי חמס מטים אוזן לשמע „כבושים" בימינו, מקשיבים, מתעוררים ומעוררים. עז כח מלה או מונח כדי לקומם רגש התנגדות ואיבה החוסם את השכל והגודר בפני האמת והעובדות המוכיחות את ההפך הגמור.

כאן לפנינו דוגמה חיה ומזעזעת לחמס ולבערות המקננים בעיקר המקובל כי הסטמפ־קבי הוא יסוד הצדק והיושר, עיקר שמקורו בעצלות מחשבה חסרת בקורת ובירואה מפני תקונים לאמתם. כי יבוא עם תקיף בימינו לפרוש, בכל צורה שהיא, את מרותו על עם חלש, נצעק חמס: אימפריאליסמוס; אבל אם לפני מאות בשנים כבש עם בחרבו ממש כבוש פרוע לבלי חוק וללא־רחמים, ולא רק השתלט בארץ כי אם השמיד מקצת יושביה או הורישם ועודנו מוסיף כיום הזה למשול בארץ זו ממשלת יחיד, בשם הכבוש ההוא – צדיק יֵאמר לו, ואין איש מהרהר אחריו.

הבה נבחנה במקרה הנדון מי הוא האימפריאליסט: האם היהודים, מחוסרי כל ארץ, הבאים להתישב במולדתם הישנה העזובה והיחידה, על מנת להיות בה ב צ ד ה ע ר ב י ם, כובשי ארצם; אם אותם הקנאים הערביים אשר על אף הארצות המרובות שביד בני עמם, ארצות המשתרעות על מיליוני קילומטרים מרובעים, שואפים לסגור בפני בני הנכבשים את פנתם היחידה. הכובש האמתי מעמיד פנים של עשוק ונחמס וטוען כנגד הנכבש המסכן: „בוז לאימפריאליסט!"

אכן בדבר אחד שונה האימפריאליסמוס הערבי הקיצוני מן האימפריאליסמוס המערבי: בחוסר כשרון ואמצעים לישב את כבושיו הישנים. — —

לדברי מר אפשטין אלה נודעת חשיבות יֶתר, בהיות בעליהם ידוע כידיד ותיק של הערבים בדעותיו ובחייו.

כדאי גם להעיר בקיצור על השקר שהוכרז בועידה האנטי־אימפריאליסטית, ושהוא מנכסי צאן ברזל של התעמולה מצד הערבים, כי הציונים מגדילים את חוסר העבודה בין הערבים – שקר מבריק ומענֵר עיני הבלתי בקיאים ודורשי הצדק. אולם באמת הן ידוע, כי אדרבא, מ ו ס י פ י ם אנו עבודה ושכר ורְוָחים, קטנים וממוצעים וגדולים מאוד, לעשרות אלפים שלא מבני עמנו בכל מקצועות הכלכלה. והמספר הקטן של היוצאים את הארץ מבין הערבים יוכיח, כפי שהזכרתי. כמו כן ידוע שתשעים אחוזים מהאדמה המיושבת יהודים היו מקודם מקום קדחת ומות, ובהבריא אותם היהודים, מבריאים הם ממילא גם את הסביבה הערבית. וההפחתה הגדולה של התמותה והמחלות בין הערבים בארץ ישראל בשנות התישבותנו תוכיח.

מן ההכרה הוא שנכַּון את תעמולתנו ביתר מרץ מאשר עד כה גם כלפי החוגים הקוסמופוליטיים וכלפי הדורשים חרות העמים מתוך אידיאליות אמתית ורגש הצדק. לחוגים אלה ולכל העולם עלינו להראות בהסברה ולמעשה שהטא האימפריאליסמוס אינו במחננו, כי אם במחנה צוררינו. ישנו לא רק אימפריאליסמוס אֶכספַּנזיבי, כובש ומתפשט, אלא גם אקומולטיבי, שומר ומכנֵס, כעין „שכיב אדינרא": גם לי

גם לך לא יהיה. ושאיפת הערבים — דוגמה טפוסית לכך. תעמולתנו מכוונת עתה ביחוד לצד העולם של אנשי המעשה והמושלים במלכות הריאליות של החיים. ואמנם איש לא יכחיש את נחיצותה הגדולה של תעמולה זו לשם הבנין הממשי של היום. אבל אסור לנו להזניח את ההשפעה וההסברה גם בספירות של הבלתי מעשיים, „האידיאולוגים והחולמים" בקרבנו ובין העמים האחרים. בחוגים אלה נחשב חטא האימ־פריאליזות לאבי אבות הפשעים. עלינו איפוא לאסוף ולפרסם חומר מפורט שיוכיח לעיני כל מה שונה היא התישבותנו מהתישבות אימפריאליסטית. נכון הדבר שלא כל הדונלים ברגל המלחמה בכבוש שייכים לסוג אוביקטיבי וישר זה, כמבואר. אדרבה רבים מאוד ביניהם מתחסדים, מסלפים את העובדות ומתעלמים מהקורה שבין עיניהם. בין אלה לא יצליחו שום תעמולה ובאור האמת. הן הודיעו העתונים הקומוניסטיים, כי ההגנה היהודית מתנפלת על הכפרים הערביים מחוסרי ההגנה, כדי להכניעם לשלטון האימפריאליסטי של אנגליה; כי העליה היהודית מורידה את רמת החיים של הפועלים הערביים ועוד אמתות כאלה. אבל אין יחסם זה של הקומוניסטים „המקצועיים" משחררנו מהתאמצויות של הסברה בין האידיאליסטים, אשר רובם אינם עסקני הפוליטיקה המעשית, אולם יש בהם דבר־מה מבחינת „מלח העולם", ועתידים הם להיות בין בעלי־ההכרעה בעתיד.

מיכאל אסף

הַוָּהַבִּים

(הסברה דתית ופוליטית)

מאז הופיעה הוהאביות, באמצע המאה השמונה־עשרה, מושכת היא את תשומת לבם של חוקרי המזרח ונוסעים מלומדים. כוחו הגדול של האשלאם בדורותיו הראשונים מבליט את התאבנותו המתמיהה בדורות האחרונים, ולכן מתענינים התענינות יתר בכל תנועה חדשה הנוצרת בחיקו. ביחוד כשהתנועה הדתית אינה מסתפקת בהתחדשות דתית בלבד, אלא שואפת ליצור – דוגמת האשלאם בראשיתו – תנועה דתית־פוליטית כאחת.

התנועה הזאת, שלא יצאה מאז היותה יציאה ניכרת*) מגבולות חצי אי ערב, לא באה עד לפני שנים מעטות בחוג ראיתם של היהודים. אפילו יהודי תימן, היהודים היחידים היושבים עד היום בחצי אי ערב, לא באו במגע עם הוהאבים, כי גם בימי הנצחונות המזהירים ביותר של מושלי הוהאבים, קצרה ידם מהשתלט לזמן ממושך על תימן הרחוקה. רק בספר־הגיאוגרפיה העברי מתקופת ההשכלה, והוא ספרו של ר׳ שמשון בלוך «שבילי עולם», שיצא לאור – כרשום בהקדמת המחבר – בז׳ולקוב, בשנת תקפ״ח, מסופר על הוהאבים ידיעות קלושות ולא־מדויקות, כיד המקורות הספרותיים הבלתי שלמים בתקופה ההיא. אחד מחוקרי הוהאבים הגדולים ביותר, הישועי־הפרוטסטנט פ א ל ג ר י י ב, היה בן יהודי מומר, שביהדותו נקרא כ ה ן, אבל את ספריו כתב, כמובן, בלועזית.

החל משנות 1924–25 מופיעים הוהאבים יותר ויותר בחוג ראיתנו. הם נלחמים ומנצחים את המלך חוסיין מחג׳אז, אשר מדיניותו התנגשה במדיניותנו אנו, ואחרי הנצחון נהיו הוהאבים לשכנינו הקרובים דרך עבר הירדן מזרחה. בשנים האלה אין שֵם הוהאבים יורד כמעט מעמודי העתונות היומית, המזרחית והכללית, ומושל הוהאבים העז, עבד אל־עזיז לבית סעוד (ידוע בכנויו – «אבן־סעוד»), מגלה לפעמים רצון המרחיק שאוף מכל קודמיו. «שאיפות מרחיקות» אלה, הסתומות מכמה טעמים, הן־הן המושכות את תשומת לב כל המתענינים בגורל ארצות ערב וסביבותיהן. וגם אנו, היהודים, לוקחים חבל בהתענינות זו. בדפים הבאים יעשה־נא נסיון להסביר לקהל קוראים רחב את מהותה הדתית והפוליטית של התנועה הוהאבית.

*) במדת־מה הושפע מהוהאביות מיסד מִסדר (אורדן) הסינוסים באפריקה הצפונית.

פרק א

האשלאם וארבע אסכולותיו

האשלאם, אשר אחרי מות מוחמד ותלמידיו הראשונים, התבסס על תורה שבכתב־הקוראן – ותורה שבע״פ – הסונה, – נתן מקום רב להתפתחות מנהגים וחוקים, הנוגעים בכל מקצועות הדת והחיים. התפתחות זו היתה מחויבת המציאות, מכיון שהאשלאם לא התקיים ככתה דתית גרידא ולא הבדיל בין שלטון השמים ובין שלטון הארץ. ועוד יותר: שלטון זה הלך והשתרע על עמים ומדינות שונים, בעלי תרבויות נמוכות וגם גבוהות ממנו. בזמן הראשון התרבו האסכולות ושררה ערבוביה. אבל במשך 250 שנה לקיום האשלאם נתגבשו ארבע אסכולות ראשיות, שקבעו את מנהגי הדת והחוקים, המחייבים את האדם בלכתו, בשכבו ובקומו. ארבע האסכולות הן ארבעת הראשים שלפיהם יפרד העולם המושלמי המאמין. אסכולות אלה (בערבית – מזאהב) אינן כתות, הצוררות אשה את רעותה. בחיק האסכולות האלה קמו בתקופות מאוחרות התפצלויות כתתיות ודוגמתיות שונות. החכם גולדציהר כותב בספרו «הרצאות על האשלאם» (מהדורה שניה, ע׳ 48): «עד היום שלטת הדעה, כי המנהגים השונים זה מזה של כל האסכולות הדתיות – נחשבים לחוקיים במדה שוה, עד כמה שהם נשענים על דברי אחד מבני הסמך הגדולים. עזיבת אסכולה אחת והחלפתה בשניה, אינה גוררת אחריה שנוי בסטטוס הדתי ואינה מצריכה שום פעולה רשמית».

ההבדלים הם הבדלי «שולחן ערוך» ומדת הופש הפירוש: יותר או פחות נאמנות לאותיות הקוראן והמסורת. בהתאם ל«מדת החופש» מתפתח הצבור ויוצר את יחסיו לחיים המתהוים והשוטפים. אם המדה מצומצמת, הרי היכולת להתהלך עם החיים – פחותה; ולהיפך: עם התרחבות מדת חופש הפירוש, ניתנת אפשרות לאותו הצבור לצמוח ולגדול.

ארבע האסכולות הן (לפי סדר שנות מות מיסדיהן): אסכולת האימאם חניפה, אסכולת האימאם מאליך, אסכולת האימאם שאפעי ואסכולת האימאם חנבל. ע״י מסבות שונות, מקריות לרוב, התפשטו האסכולות הנ״ל בארצות האשלאם: יש ובאחת הארצות השתלטה שלטון מכריע אסכולה פלונית, ויש – ואסכולות אחדות התאזרחו במקום אחד. בין אלה ארבע האסכולות מצטיינת זו של האימאם אחמד בן חַנְבַּל (מת בשנת 855 לספה״נ) בדבקותה הקופאת באות הסונה (תורה שבע״פ), בחוסר סבלנות לגבי החיים המתפתחים, באי־רצון להשלים עם כל חדוש שהחיים צווהו במרוצתם. עליהם כותב גולדציהר (הנ״ל, ע׳ 262): «קנאי הסונה הנועזים, והמתנגדים הגדולים ביותר נגד כל חדוש (בערבית – בִּדְעָה) בהלכות הדת, בסדרי הכנסיה ובמנהגי החיים – יצאו מתוך החוג הזה (חסידי חנבל). לו את דעתם קבלו, היו קובעים את דמות האשלם לפי תכנו בתקופת זריחתו בעיר מדינה, וכפי שצרו אותו ה«חברים» (בני לויתו של הנביא). אבל לא רגשות רומנטיים

וגעגועים נפשיים על העבר הפשוט והיפה הניעו אותם והשפיעו עליהם. לשוא תבקש אצל עבדי־האות האלה רגשות עמוקים: חדורים הם רק משמעת לכתב הסונה ולא יותר».

מחמד בן חנבל עד מוחמד בן עבד אל־והאב

אסכולת חנבל לא היתה מסוגלה, מהטעמים שפורטו לעיל, להתפשט לזמן ממושך בין חלקים רבים של האשלאם. אדיקותה המאובנת עמדה לה לשטן גם בפנים: החיים אינם סובלים אדיקות מתוחה לאורך ימים. אחרי תקופה קצרה – בערך – של מתיחות, באה תקופת גמישות והתרופפות באמונה. כנגד התרופפות זו של האסכולה החנבלית קם במאה הארבע־עשרה בסוריה תאקי אל־דין ב׳ן תֵּימִיָּה (1263 – 1328), העז שבמורי החנבליות. בידו עלה להפיח במאמינים רוח קנאות מחודשת. בכתב ובהטפה נלחם לטהרת המסורת האשלאמית (הסונה) ונגד החידושים, נגד ההשפעות הפילוסופיות והמיסטיות, נגד ההגשמה. אבל החנבלים שבדורו היו חלשים בכמות ולא היה בכוחם להגן על מורם. פעולת אבן־תימיה הפחידה את המושלמים ואת המלומדים המושלמים. הוא הוכרז לכופר, נתבע לדין ומת בבית הכלא בשנת 1328. החבורים שנשארו ממנו, נתקדשו אצל מצדדיו ונלמדו בסתר. יותר מארבע מאות שנים עברו על תורת אבן־תימיה כשהיא נסתרת מחוגים מושלמים רחבים ובאין כוח ארצי (פוליטי־צבאי) שֶׁיְּקָרים אותה על נס. עד התגברותם המוחלטת של התורכים, המשתיכים על אסכולת אבו־חניפה, במאה החמש־עשרה, היתה החנבליות נפוצה גם בארם־נהרים, בסוריה ובארץ־ישראל. אבל התורכים הצרו את צעדיה וכיום תופסת החנבליות מקום מצער בארצות הנ״ל. ובאשר היא קיימת רפופה היא – חוץ מבנֶג׳ד – לעומת דרישות מיסדה.

באמצע המאה השמונה־עשרה היתה לחנבליות העדנה – ע״י ספרי אבן־תימיה: קמה התנועה הידועה בשם והאביות. כבראשית הופעת האשלאם נזדוגו שוב הדת עם כוח ארצי, כדי לעורר, להטיל מרות ולשלוט. – בספר דברי ימי נג׳ד, שנתחבר לפני שנים אהדות ע״י אחד מסופרי החצר שלמושל הוהאבים הנוכחי, מסופר לאמור: «בראשית ימיו של מוחמד בן עבד אל־והאב, מיסד הוהאביות, היו בני נג׳ד (פירושו של נג׳ד – ארץ רמה והיא החלק הגדול ביותר של חצי אי ערב, הידוע בשם «ערב המרכזית»), הנמנים על אסכולת חנבל, שקועים באמונות תפלות ובהבלים שחדרו אל חצי אי ערב מפרס, עבודת האל היחיד שבה להיות אלילית בהחלט. במדרגת ההערצה הראשונה עמדו קברי הקדושים. אולהו גם אבנים ועצים. תפלה, צדקה ועלית רגל לערים הקדושות – מכה ומדינה – הוזנחו כליל. אפילו הכַּעְבָּה (המקדש במכה) נשכחה».

מוחמד בן עבד אל־והאב נולד בשנת 1703. מילדותו הפליא את בני סביבתו בחריפות מוח, בהתפתחות רוחנית מהירה ובמזג חם. בנעוריו נדד הרבה כדי לשמוע לקח מפי גדולי החכמים, בעיקר – בבצרה, אשר בארם־

נהרים (עיראק). במקום ההוא רבתה השפעת כת השיעים, אשר הערצתם את האימאם (החליף) ע ל י ואחדים מיורשיו, דמתה בעיני קנאי חנבלי לפגיעה באמנות היחוד. אל־והאב הצעיר העז לגעור ברבותיו על עוון ה«שיתוף» (בערבית – שירק: אלהים אחרים על פני האל היחיד). בגלל העזתו זאת גורש מבצרה. הוא שב לביתו והחל להטיף במולדתו לעזוב את עבודת האלילים ולשוב לאמונה הטהורה באל יחיד, ככתוב בקוראן הקדוש ובספרי אחמד בן חנבל. תביעתו היתה תקיפה; דבריו שנונים. אבל גם בני מולדתו לא יכלו שאת את קנאותו. הוא נרדף וכמה פעמים רצו לקחת את נפשו. רבות סבל עד שעלה בידו לרכוש לו תלמיד חשוב: את אמיר המחוז בו ישב אביו, את אמיר אל־עיינה. האמיר גייס לעזרת אל־והאב גדוד מגבוריו ותחת הדרכת אל־והאב החלה הפעולה לשם הגשמת תורת הקנאות לאל יחיד. אחת אחר השניה נגדעו כפות הקברים והעצים הקדושים, שהיו מפוזרים במספר רב בנג׳ד. המעשים האלה קוממו והרגיזו את בני המקום. ביהוד נסערו הרוחות כשוהאב בעצמו הניף את גרזנו על העץ שנקרא «אל־זיב», בואדי חניפה. דורות רבים האמינו, כי כל נערה המבקשת אהבה; כל אלמנה, המבקשת תנחומים בשברה; כל אשה, החסרה בן זכר – בצל העץ הקדוש הזה ימצאו את מבוקשם. והעץ הקדוש קרס, נפל, תחת תנופת גרזנו של מוחמד בן עבד אל־והאב.

אחרי המעשה הזה הוסיף לנהוג לפי מצות הקוראן הקדוש. ויהי היום ובעיינה נמצאה אשה זונה, עבד אל־והאב שפט אותה לפי הקוראן: בסקילה. היא הובאה אל ככר העיר, תלמידו – אמיר אל־עיינה – ירה בה את האבן הראשונה ואחרים רגמוה עד מות. לא נשמע כמעשה הזה במדבר ערב. קרובים ורחוקים נזדעזעו. מושל אל־חסא (אמירות על שפת המפרץ הפרסי), שהיה עליון על אמיר אל־עיינה, שלח פקודה להמית את עבד אל־והאב. ובראות עבד אל־והאב, כי רעה נשקפת לו וגם לתלמידו האמיר, קם וברח לבירת אמיר שני של נג׳ד, לעיר אל־דרעיה. זה קרה בשנת 1744.

שנה זו היא בתולדות הוהאביות כשנת בריחתו של מוחמד ממכה למדינה בתולדות האשלאם בכלל. זוהי שנת הכרזת התנועה החדשה. באל־דרעיה האירה ההצלחה פנים לעבד אל־והאב ואחרי פקפוקים מעטים, התיצב לימינו האמיר מוחמד ב ן ־ ס ע ו ד, שהיה לראש השושלת הוהאבית המושלת עד היום הזה (לפי זה הכנוי המשפחתי של מושלי הוהאבים – אבן־סעוד). סבת «התוהאבותו» של האמיר ופרטי הדברים יבואו בפרק השני, שידון על השתלשלותה הפוליטית של הוהאביות.

אל־דרעיה, העירה הדלה והריקה, עלתה לגדולה ונהיתה למרכז דתי חשוב. אליה באו וממנה יצאו שליחים לארצות המושלמים, הקרובות והרחוקות. מוחמד בן עבד אל־והאב הרביץ את תורתו ברבים ומשך אל המקום ערבים מתימן, מהג׳אז, מעיראק ומסוריה. המושל והשיך (כאשר קראו לעבד אל־ואהב) חלקו ביניהם את השלטון: ביד הראשון נתרכז השלטון המדיני, וביד השני – השלטון הדתי־משפטי. הרבי גם התחתן בתלמידו האמיר ונתן לו את בתו לאשה.

בזה הוריש כאילו עבד אל־והאב את כל זכויותיו הארציות (והן היו גדולות) לבית אבן־סעוד, העומד בראש הוהאבים עד היום הזה. משפחת מוחמד בן עבד אל־והאב קיימת בנג׳ד וידועה כ«משפחת השיך».

הוהאביות באשלאם

מהו הדבר המיוחד המודגש ע״י החנבלים־הוהאבים באשלאם?

דאגת האדוקים באשלאם – ובראשם האימאם חנבל ותלמידו אבן־תימיה – היתה להחזיק את החיים, על אף תמורותיהם, במסגרת כבולה של הסונה והראשונים. כל מעשה שלא נזכר במקורות הראשונים, או שאין לו סמך אצלם – נקרא חידוש (בִּדעה). זה נוגע במנהגי דת כמו במנהגי חיים הפשוטים ביותר. הדבר הגיע לידי כך שאחד הקנאים הכריז: «טובה עבירה על מצוה מפורשת – מחידוש, כי לעבירה יש תשובה, ולהידוש לא» (מצוטט בספרו הנ״ל של גולדציהר). אבל כוחם של החיים הזק מהלכות מתות: רוב הצבור לא יוכל לעמוד בפניהן, נשקפה סכנה לדת כולה, אלמלא הוכיחה כשרון הסתגלות לחליפות החיים. תיאולוגים חריפי מוח מצאו מוצא: כל חידוש שנתקבל ע״י «דעת הקהל» (בערבית – אִג׳מאע) חדל מהיות חידוש ומתקדש כמסורת. בתקופות הראשונות שומה היה על החידוש לחדור בגנבה עד שנתאזרח במשך דורות ונחשב כמקֻבל ע״י האג׳מאע. אבל פרוצידורה כזאת, הנמשכת דורות, מכבידה על התפתחות החיים. ולכן נקבע, כי אג׳מאע משמע דעת גדולי הדת המושלמית שבכל דור, ואפילו – בכל ארץ. ככה, מספר גולדציהר (הנ״ל, ע׳ 260), התיר מופתי מצרים, בשנת 1905, את יסוד קופות חסכון וחלוקת דיבידנדים. עוד לפני זה התירו התיאולוגים בקושטא את הוצאת שטרי אובליגצ׳ות, והשיכים האדוקים בפרס מצאו סמך להתיר את הפרלמנט. בדרך זו מחפשים בזמן האחרון מחדשים דתיים באשלאם להתיר את שאלת האשה וכו׳.

נגד מעשי הפשרה שבין הדת והחיים התקוממו תמיד חסידי חנבל. הם ראו בזה פגיעה בדת, ולכן נלחמו ושאפו לצמצם את הרע במדת האפשרות. אחת הדוגמאות הבולטות ביותר של מלחמת בני חנבל נגד חידוש שנתקדש ע״י דעת הקהל המושלמית היא – דבר הערצת הקברים הקדושים. וכה דברי גולדציהר (הנ״ל, ע׳ 263/4): «לרגלי תנאים פסיכולוגיים והיסטוריים התהותה באשלאם, והשתרשה בו לרוחב ולעומק, תיפעה תרבותית, הסותרת את תפיסת האלהות של האשלאם. היא מתנגדת לעצם הסונה. באילו שדרות מושלמיות עולה ערכה על יסודות הדת האמתיים והיא־היא הצורה שבה מביע העם את הכרתו הדתית. אללה רחוק מבבריות; קרובים יותר לנפש העם הקדושים המקומיים (בערבית – ולי, ברבים – אוליא). את הקדושים האלה מעריצים בכל לב, להם נתונים היראה והכבוד, איתם מפחדים ולהם מיחלים. הקברים הקדושים ומקומות קדושים אחרים משמשים מרכזי תפלה. יחד עם זה מגיעים לידי אליליות בהערצת כל מיני

שרידי קדושה ותשמישי דת. ההבדלים הקיימים בעבודת אלהים זו מיוסדים על תנאים גיאוגרפיים ואתנוגרפיים; הם שונים לפעמים במהותם ובצורתם בגלל העבר הלפני־אשלאמי של העמים שהתאשלמו. בעבודת הקדושים מתבלטים לרוב שרידי עבודת־אלהים שנדחתה ע״י האשלאם, ואוצלים על האשלאם הכללי, המצטיין בצורתו האחדותית והלא־מגוונת, חותם של עממיות.

חוץ מהתנאים האתנוגרפיים היה גם, כפי שנרמז כבר, צורך נפשי בכך: הצורך לגשר את התהום שבין המאמין התמים ובין האלהים הנעלמים בעניני יום־יום. גשר כזה יכלו להיות רק כחות מתווכים, הקרובים לאדם ומושגים על ידו יותר מאשר אלהות שלמעלה מהגוף ומהשגות הגוף. ההמון מכיר וירא את אללה כרבון העולם, השליט על היקום ומוצאותיו. ההמון סובר כי אין אללה עלול להתערב בצרכים הקלים של חברה קטנה ועאכו״כ לא בצרכי פרט. רק הקדוש המקומי דואג ליבול טוב בסביבתו, לגידול מוצלח של העדר, לרפוא ממחלה ולברכת בנים. ולכן מקריבים לו קרבנות, נודרים לו נדרים ומבקשים ממנו להיות מליץ יושר בפני אללה. קדוש כזה משמש גם מקלט ושומר על נאמנותם של מעריציו. הוא שוכן ביניהם וחרד לאשרם ולכאבם, לזכיותיהם ולמוסרם. חלקים רבים של המושלמים הבלתי מפותחים יוצאים את חובתם כלפי האשלאם בעבודת הקדושים המקומיים.

והנה עבודת אלהים זו, שהנה «שירק» (שיתוף לאלהים) גלוי, כי היא מכירה בכחות אלהיים חוץ מאללה — עוררה בראש ובראשונה את חמת החנבלים. עבודה זו עוררה יותר מאחרות, כי היא רבה בכמות ותופסת, כאמור לעיל, מקום ראשון בעבודת האלהים של המושלמי. עד היום מרגיזה אליליות זו את הוהאבים יותר מכל. אין הוהאבים מתנגדים לבנין קברים ולבקורם במועדים קבועים. הם לא מתנגדים לעלית הרגל למכה ולמדינה. הם מתנגדים להערצת המקומות האלה עד כדי האלהה. גם קבר הנביא במדינה אינו יוצא מן הכלל הזה. הם ד[illegible] מתוך אדיקותם הקיצונית באמונת האל היחידי, כל נסיון של העלאת הנביא ממעל למדרגת בשר ודם.

«סעיף המלחמה» השני של החנבלים, ואשר לו הקדיש אבן־תימיה חלק גדול מכתביו ומהטפותיו, הוא — המלחמה בכל מיני שיטות פילוסופיות ומיסטיות, שצצו על קרקע האשלאם. כי כל אלה מרחיקות — לדעת האדוקים — את המאמין מהאמונה הטהורה, הכתובה והמסורה. כל הרחקה מגדילה את סכנת ה«שירק» (השיתוף) והבִּדעה (החידוש).

החנבלים־הוהאבים אינם מסתפקים במלחמה נגד עיקרים או טקסים דתיים חשובים, כמו: שאלת האג׳מאע וכדומה. היות ואין קבלה שהראשונים בתירו את עשון הטבק ושתית הקפה — הרי מי שעושה את הדברים האלה נחשב עד היום בנג׳ד לכופר בעיקר ונענש בחומר הדין. בעיני החנבלים אין הבדל בין מצוות קלות ובין מצוות חמורות. בכלל דורשים הוהאבים פשטות החיים ומנהגים. גם מושלים ועשירים מחויבים לשמור על דרך חיים, הרחוקה ממותרות ומבזבוז.

מתורת אבן־תימיה ועבד אל־והאב*)

על כל מושלם ומושלמה לדעת ולנהג לפי שלושת הדברים האלה שמקורם בקוראן: א) כי אללה ברא אותנו ומפרנסנו. לא שכח אותנו, כי שלח אלינו את נביאו. מי שמציית לו יורש גן־עדן, ומי שמורד בו יורש גיהינום. ב) אלהים אינו רוצה אלהים אחרים על פניו. לא מלאך מקורב ולא נביא שלוה — לא ישתתפו אתו. ג) מי ששמע בקול הנביא ויִחד את אללה, שוב אסור לו להכיר בעליונותו של מי שהוא חוץ מאללה ונביאו.

היחס הדתי של המושלמים לוהאבים

כדי שנוכל לשפוט נכונה על ערכם הפוליטי של הוהאבים וסכוייהם בעתיד הקרוב, עלינו להביא בחשבון — בסיום הפרק הזה — את יחס העולם המושלמי הגדול אל הוהאבים מתוך זוית ראות דתית. גם בזה מוטב להשען על בן־סמך כגולדציהר. ואלה דבריו (הנ״ל 270/71): «מי שבא לחרוץ משפט על היחסים באשלאם רואה את הוהאבים כלוחמים בעד השלטת הצורה הדתית, כפי שהיתה מקובלת בידי מוחמד ותלמידיו. תעודתם ומטרתם לכונן מחדש את האשלם העתיק. להלכה מודים בזה לעתים קרובות גם המלומדים המושלמים. אבל למעשה נחשבים הוהאבים, בעיני מושלם חרד, כמתבדלים לכתה מיוחדת. התבדלות כזו נחשבת לחטא, כי מי שמתנגד לדבר שנתקבל ע״י האג׳מאע (דעת הקהל) הריהו כופר בעיקר דתי חשוב. שמירת הסונה העתיקה אינה מכריעה בכגון אלה, כי האג׳מאע הופך כל בדעה (חידוש) לסונה. רק זה סוניות או אדיקות דתית, מה שהולם את האמונה והשמוש של הכלל. כל דבר המתנגד לאג׳מאע הנהו כפירה. על פי ההנחות האלה מסיק כל מושלם חרד את מסקנתו ביחס לוהאבים: אם כי משענתם, בלי ספק, על הסונה, אבל התנגדותם לדברים שנתקבלו ונתקדשו במשך הזמן ע״י הכלל המושלמי — מוציאה אותם מחיק האשלם האמתי».

ובכן: למרות שבין הוהאבים ושאר המושלמים־הסונים אין הבדלים ביסודות דתיים (בדוגמות), היחס אליהם הוא יחס הרוב המכריע אל מיעוט קטן, לא ניכר (אחוז אחד וחצי בין מושלמי העולם), המתבדל לכתה מיוחדת.

פרק ב

השתלשלות בית סעוד

כאשר הופיע מוחמד בן עבד אל־והאב באל־דרעיה, בברחו מחמת רודפיו (1744), היה מושל המקום האמיר מוחמד בן סעוד. לפי קבלה המסורה בנג׳ד, לא רצה האמיר מוחמד להתקשר בעבד אל־והאב, אם כי הרשה לו להסתתר

*) מובא בספרו הערבי של אמין אל־ריחאני (בן לבנון שגדל מהשנה העשירית להייו באמ־ריקה וכותב גם אנגלית): «ההיסטוריה החדשה של נג׳ד ובנותיה», בירות, 1928. אל־ריחני בקר פעמים אחדות בנג׳ד לשם הכנת חומר לספרו ולשם תווך של שלום בין נסיכי ערב.

בארצו (אמיר זה לא היה נכנע לאמיר אל־חסא, שרדף את עבד אל־והאב). בני בית האמיר נחלקו בדעותיהם, אבל גברה עצת אשת האמיר לטובת ברית עם עבד אל־והאב. מתוכן הברית ניכר, כי השפיעו בעיקר חשבונות פוליטיים. האמיר התחייב להפיץ בין הערבים את האמונה הטהורה באל יחיד, ועבד אל־והאב התחייב לא להתקשר עם מושל אחר.

המדינאי האנגלי וחוקר נג׳ד המצוין, סן־ג׳ון פילבי, כותב בספרו ב«לב ערב» על אותה התקופה: «בימים ההם שכנו במדבר ערב שבטים נודדים, שחיו בתנאי אי־בטחון, ממש כבימי האבות. מבחינה פוליטית נחלקה הארץ למספר נסיכויות עצמאיות, שחלק מהן היה קשור קשר־מה לאחד מראשי השיכים במחוז חסא (על שפת המפרץ הפרסי). עד צמיחת הדת החדשה לא פסקו המריבות בין הנסיכויות. מאז — התחלפו בערב שלום ומלחמה לפי גאותה או שפלה של הדת החדשה». ליד זה מצטט פילבי את קארסטין ניבור, אבי חוקרי ערב, אשר בקר במחצית השניה של המאה השמונה־עשרה (בעצם הופעת הוהאביות), בשליחות מדעית של הממשלה הדנית, את חצי אי־ערב. ניבור כתב: «באמצעות עבד אל־והאב התידדו ביניהם אחדים מהשיכים־הגֵרים שמריבת נצחים היתה ביניהם. השיכים האלה החליטו בהסכמה הדדית לא לפעול להבא שום פעולה בלי עצת מנהיגם הרוחני. ע״י זה נהרס שווי־המשקל של הנסיכים הקטנים (שלא באו בברית הוהאביות), כי נוצר כוח מיוחד שאי־אפשר היה לעמוד כנגדו. המלחמות מלאו יותר ויותר דמים ותקיפות: הלוחמים משני הצדדים דימו בנפשם, כי רק למען דתם נרדפים הם, מחדשי הדת האמינו שמחובתם להשתמש בכוח נגד הכופרים והמינים קשי העורף, שלא רצו לסור מתורתם המושחתה». ופילבי ממשיך: «זוהי תמצית תולדותיה של פוליטיקה מלחמתית שתכליתה היתה — שלום. הגשמת הפוליטיקה הזאת הוטלה על נסיך דל של בדוים, ששכן כבוד במבצר אבותיו על סלע דרעיה. הוא, מוחמד לבית סעוד, ראה את עצמו באמצע המאה השמונה־עשרה מוקף נסיכים מתחרים ומתקנאים, ששלטו בערב המרכזית, כשהיא כולה חרבות וגלי מפולת מתוך המלחמות הבלתי פוסקות. ביחוד חשש מוחמד אבן־סעוד מפני נסיכי עיינה (התלמיד־הנסיך הראשון של עבד אל־והאב! — מ. א.) ומנפוחה. והנה נזדמנה לו מציאה גדולה, אשר נשמטה מידי נסיך עיינה, נזדמן לו מוחמד בן עבד אל־והאב. הנסיך מדרעיה ויורשו — סעוד השני — ראו בעבד אל־והאב כלי לביצוע שאיפותיהם החלוניות. כתוצאה מהשתוף הזה — בין הנסיך ובין הנביא — ניתן כוח חיים לדת הוהאבים».

כמו בכל מקרה של התלקחות אש הקנאות הדתית, עלה גם הפעם בידי האמיר מוחמד בן סעוד ללקט סביבו מחנה של לוחמים קנאים ולהדביר תחת שלטונו, בשם טיהור דת האשלאם, את הנסיכים הקרובים. מי שקבל את תורת עבד אל־והאב בהשפעת הדבור וההטפה — קבל וחי, ומי שלא קבל — הוכרע לחרב. מלחמות ד׳ אלה נמשכו למעלה משלשים שנה, עד שכל סביבות דרעיה וריאד (בירת נג׳ד הנוכחית) נכבשו לפני ה«הטפת» עבד אל־והאב.

כל האמונות והמנהגים הטפלים, שחצצו, כביכול, בין המאמין ובין אללה, האחד והיחיד — נמחו מעל פני ארץ נג׳ד. השתלטה אמונה צרופה, בלי פירושים והוספות, באל יחיד, כמו שנראה בחזון ובגלוי למוחמד, אהרון בנביאים. בשנת 1792 גוע ויאסף מוחמד בן עבד אל־והאב אל עמיו בשיבה טובה.

הוהאבים כבשו במשך זמן קצר את רוב חצי אי ערב, את חג׳אז ואת הערים הקדושות בכלל (1803־5). השולטן התורכי נבהל מפני עלית הוהאבים ושלח נציב חדש למצרים בהוראה מפורשת להדביר את מלך הוהאבים תחת רגלי השולטן. הנציב הזה היה קצין אלבאני ושמו — מוחמד עלי, הוא אבי השושלת המצרית הנוכחית. כעשר שנים נמשכה המלחמה עד שעלה בידי בנו של מוחמד עלי, אבראהים פחה, לכבוש בסער את בירת הוהאבים, אל־דרעיה, להפכה לעי־מפולת ולהוביל בשבי מצרימה את המלך עבד־אללה אבן־סעוד (1818). בטבח נורא נשמדו רוב בני המלך, משפחתו וראשי העם.

כעשרים וחמש שנים נמשכה תקופת החורבן וההכנעה. שרידי משפחת אבן־סעוד היו מתפרצים מפעם לפעם בפני השלטון התורכי. אחד מהם, תורכי (שֵׁם), בנו של המלך עבד־אללה, שהובל בשבי מצרימה, הצליח לכונן לו מלוכה קטנה בנג׳ד (1830). הוא יסד בירה חדשה, ריאד, הקיימת עד היום הזה, במקום אל־דרעיה החרבה. אבל המריבות בתוך המשפחה לא פסקו והחריבו את מפעלו של תורכי. בשנת 1842 התגבר בנו, פיצל, על יריביו וישב איתן על כסא אבותיו. הוא משל למעלה מעשרים שנה ואם כי לא שבו גבולות מלכותו להיות כבימי אבותיו, רחבו למדי. בשנת 1865 מת פיצל ושנים מבניו החלו לריב על כסא המלוכה. בריב זה השתמש השולטן התורכי, כדי לדכא את השושלת המרדנית של בני סעוד. לשם זה, שיסה את אמיר ג׳בל שמר, הסמוך לנג׳ד, את מוחמד אבן־רשיד. בין בית רשיד ובין בית סעוד שררו מאז איבה והתחרות. בני רשיד צפו להזדמנות וזו באה. אחד מבני פיצל היריבים קרא אותם לעזרה נגד אחיו. החלה שורת תגרות, מלחמות ורציחות עד שלבסוף, בשנת 1884, בוטלה מלכות בני סעוד בנג׳ד. שנים מבני פיצל הובאו שבויים לחאאל, בירת ג׳בל־שמר. אחד מהם מת בשבי והשני, עבד אל־רחמן, נמלט בשנת 1891 אל שפת המפרץ הפרסי. אחרי מו״מ ממושך עם ב״כ השולטן התורכי, הורשה לעבד אל־רחמן להתישב עם משפחתו באל־כוית. הממשלה התורכית קבעה לו פנסיה — שלא נפרעה — בסך ששים לירות לחודש. בתוך המשפחה הגולה נמצא נער בן 11, והוא — עבד אל־עזיז, בן עבד אל־רחמן, בן פיצל אבן־סעוד, שולטן נג׳ד ומלך חג׳אז כיום.

עבד אל־עזיז II אבן־סעוד

תולדות מלך הוהאבים הנוכחי רצופות תמורות מפתיעות לקורא הזר, אבל הן מובנות מתוך החיים בהצי אי ערב. וכמה מתאר הסופר אל־ריחאני, לבנוני, וידיד הוהאבים, את הסביבה בה התפתחו המאורעות שהביאו לעליתו

של אבן־סעוד *): «לא הקים אללה אויבים על הערבים אלא את עצמם. לעתים קרובות הפרו את בריתותיהם, בהשתמטם מאחריות או מהפסד; לעתים קרובות שפכו דם קרוביהם כדי להגיע לשלטון.

אין צורך לשוב אל העבר ולהעיד את ההיסטוריה. ההווה הספיק לנו די דוגמאות והוכחות. השיך חזעל שחט את אחיו; השיך מבארק את אֶחָיו, בנדר בן רשיד — את דודו, מוהמד בן רשיד — את ארבעת בני אחיו, בני עביד ורשיד — את שלושת בני דודם. כל אלה השחיטות לשם תאות השלטון.

חזון לא נפרץ הוא בזמן הזה, שכולו פשעים נוראים, שיבוא איש ערבי אל השלטון בדרך עוז־רוח וכבוד».

כה דברי אל־ריחאני על הנסיכים ועל השליטים. ועל המון הבדוים יעיד **): «...הם בכל תקופותיהם בדוים: צפרי־דרור. להם סגולת הכסף החי: לא תספיק לסיים את ה,פאתחה' (הפרק הראשון בקוראן, בעל משפטים קצרים אחדים) והם התאספו והתפזרו. אין נושאים דבר בכיסיהם ולא בלבותיהם. אין להם כיסים ואין להם לבבות. היום ילווך בדרך כידיד ומחר ישנאוך. ואם הם נכנעים לבורא העולם, הרי רק למען גן־העדן ו«שחורות העין» (אל־חוריאת) המובטחים למאמינים.

הדת היא לגבם מעין לבוש. ילבשוהו זמן־מה, יכבסו אותו פעם־פעמים, אחרי־כן ילבשוהו כשהוא הפוך, ולבסוף — ישליכוהו. כיצד נכבסנו והמים נחוצים לנו לשתיה? מה לנו ולצום, וכי אין כל ימות השנה רמדאן (חודש הצום המושלמי) לנו? ולמה התפלה כשאין אללה פנוי להאזין לנו?

וככה בנוגע לנאמנותם לאמיר זה או אחר. ומה, בשם ד', ההבדל בין אבן־מקרן ובין אבן־האשם, בין אבן־אל־צבאח ואבן־רשיד? — כולם הם ערבים, יושבים בארץ ערב, מתנפלים בדרכים כמנהג ערב, ואנו — אם נלחם עם פלוני או עם אלמוני — ערבים אנו.

לא חל שנוי בבדוים מימי מוחמד. דתם — הצרכים, ולכן — המלחמות. התכלית שולטת בהם ולכן — הבגידות. הבדוי הוא היום חרב ביד האמיר, ומחר — פגיון בגב האמיר. במלחמת שלל הבדוים חרוצים, ובמלחמת מצוה הם בועטים».

כאלה הם החיים בחצי אי ערב. במצב הדברים הזה היו מסתייעים בעבר תקיפים שונים ועלו לשלטון. בדרך זו היתה באה גם מפלתם. גלגל חוזר בנג׳ד, שגרם וגורם, נוסף על דלותה הטבעית של הארץ, להשמדת התושבים. בסולם זה עלה לגדולה בית סעוד, בימי מוחמד בן עבד אל־והאב, ובאותו הסולם ירדו צאצאיו עד בריחת עבד אל־רחמן בן פיצל לאל־כוית.

בבוא עבד אל־רחמן, בשנת 1891, למקום גלותו באל־כוית, היה בנו, עבד אל־עזיז, נער בן 11 שנה. האב, אדוק בדת ובאהבה לוהטת למולדתו ולגאון משפחתו, חִנך את הנער. הוא נטע בו שאיפה עזה לקומם את הריסות בית סעוד. בהגיע עבד אל־עזיז לגיל 20, ותר האב על זכויותיו כיורש

*) בספר «ההיסטוריה החדשה של נג׳ד ובנותיה» עמ׳ 160.

**) שם, עמ׳ 233. דעה טפוסית למשכיל ערבי.

מלוכת נג׳ד לטובת בנו. אז החליט האמיר הצעיר לפעול. בנג׳ד משל בעת ההיא, כידוע מהפרק הקודם, אבן־רשיד, אמיר ג׳בל שמר. הוא שם את נציבו בבירת נג׳ד ומצץ מתושבי ארץ מדבר זו את לשדם. עבד אל־עזיז אסף אי־אלה עשרות בחורים נועזים וחדר אתם בלילה לבירת אבותיו, אשר חלק מחומתה היה הרוס מאז נכבשה ע״י אבן־רשיד. לפנות בוקר הרג מן המארב את הנציב, כבש את המבצר והודיע לתושבים על שיבתו לארץ מכורתו, כיורש חוקי של בית סעוד. זה היה בתחלת 1902. במהירות ברק פעל וכרעם מפתיע היה כיבושו. השנאה העתיקה של שבטי נג׳ד העיקריים לשבטי ג׳בל שמר ומושלם, שוחררה מכלאה ע״י עבד אל־עזיז וסייעה לו להתגבר בקומץ גבורים קטן על מתנגדו החזק והמזוין. בני ארצו פגשוהו בשמחה וראו במעשהו הנועז סימן לסגולות מנהיג ומנצח, הראוי לעמוד בראש ולשלוט. ואמנם הוטבעו בו סגולות של עוז־רוח וערמה, גבורה וזהירות, בינה ומהירות הפעולה, אכזריות ורכות לפי הצורך, הקדמת המתנגד בכל מקרה. זהו כליל־סגולות בערב והצלחת בעליו בטוחה. בני ארצו הפראים והפרימיטיביים מקבלים אותו כמַתַּת הגורל ונכנעים לו מיראה והערצה.

בקלות עלה לעבד אל־עזיז לכבוש את ריאד, אבל עליו היה והווה לעמוד בלי הרף על משמר כיבושו, כדי שלא ישמט ממנו. מיד לאחר הכיבוש קמו עליו שונאיו מבית ומחוץ. מבית — בני משפחתו, אשר מתיחסים על ענפים בכירים ממנו ומאביו לבית פיצל אבן־סעוד (מלך נג׳ד האחרון לפני עבד אל־עזיז הנוכחי), ומחוץ — האמירים לבית רשיד, תורכיה, שבטים מורדים ואמירים מקנאים. אבל השונא המסוכן ביותר היה לו בית רשיד, המושל בג׳בל שמר. אחרי המפלה שנגרמה ע״י הופעתו הפתאומית של עבד אל־עזיז, התעודד אבן־רשיד ובמשך שש שנים לא הניח ליריבו. הסית בו שבטים, את הממשלה התורכית המרכזית, תמך בקמים עליו מביתו, התקשר עם הנסיכים השכנים (בין אלה הצטיין השיך מאל־כוית, שבצלו גדל עבד אל־עזיז. השיך הזה חשש פן תבחר אנגליה באמיר הוהאבים הצעיר להיות בעל בריתה במפרץ הפרסי במקומו. התפתחות הדברים הצדיקה אמנם את חששו...) ונלחם בו מלחמה גלויה. הממשלה המרכזית בקושטא, עיפת ההרפתקאות הבלתי פוסקות בערב, לא רצתה בראשונה להטות אוזן ללחישותיו של אבן־רשיד. אבל משנתאשרו דבריו ע״י נציביה בחג׳אז ובעיראק, החלה לעזור לו בכסף ובנשק. אבן־רשיד לא הצליח להכניע את מתנגדו. אבל גם עבד אל־עזיז לא הצליח יותר מאשר להגן על עצמו. בשנת 1906 נכרת בין שני המושלים ברית שלום. על כריתת שלום זה השפיע כנראה «השער הגבוה» בקושטא. השולטן עבד אל־חמיד כִּבד את עבד אל־עזיז באותות ובמתנות ושלח בלי הרף שליחים, ששידלו אותו להכיר בעליונות השולטן ואם גם הכרה רשמית גרידא. אמיר הוהאבים ענה בכבוד, אבל את השידולים דחה. הוא ידע שאין ביכלתה של תורכיה להסתבך במלחמה רצינית וממושכת בחצי אי ערב. פעם פעמים ניסתה הממשלה המרכזית לשלוח שליחים בלוית «טאבורי»

צבא אחדים. אבל משהתגרו בעבד אל־עזיז. היה סופם מר. תורכיה היתה משלמת לו באמצעי הבדוק של כל המושלים על עמים ושבטים רבים: היתה משסה בו שבטים. הנוחים לשסוי («נוחיות» זו קל ליצור. כידוע. בחצי אי ערב). הרבה סבל עבד אל־עזיז משבט עג'מן הגדול. שעמד בקשרי מלחמה תמידיים עמו. כבר בשנת 1906 ידע עבד אל־עזיז את טעם הפכפכנותו של פיצל אל־דויש. זה הראש המפורסם של שבט מוטיר הגדול. שלא נלאה להפוך למושל הוהאבים. פעם פנים ופעם עורף. עד היום הזה.

בינתים התחלפו האמירים לבית רשיד: רובם חללי אינטריגות משפחתיות. רק ביחס למושל הוהאבים לא נשתנתה עמדתם האויבת והמתגרה. אבל חכמתו הפוליטית של עבד אל־עזיז עמדה לו ביצירת חומת הגנה עזה מסביבו. הוא ידע היטב את נפש הבדוים והבין. כי משענת־תהפוכות הם. וכל זה למה. כי אין להם שום קנינים יציבים. קרקעיים. שיקשרו אותם. או יותר נכון — שייצרו בנפשם את הקשרים לנכסים וליחסים קבועים. אמנם יש גם תושבים יציבים בנג'ד. יושבי נאות המדבר. המגדלים תמרים. עצי פרי שונים וירקות. וגם סוחרים יש ביניהם. אבל כמות בני הישוב (חדר — בערבית) האלה קלה לעומת הבדוים המרובים. וחסרים הם סגולות המלחמה והגבורה של בני המדבר הנודדים. לכן עלה בדעתו של עבד אל־עזיז. וגם הוציא את דעתו לפועל — לישב את הבדוים על הקרקע. לבנות להם בתים. ללמדם עבודת האדמה וע״י כך לשפר את מצבם הכלכלי ולהרים את רוחם. הגשמת המפעל הזה עלתה בקושי. הבדוים לא רצו להחליף את חיי הדרור והבטלה בחיי ישוב ועבודה. עבד אל־עזיז שלח מטיפים בין הבדוים. אשר שכנעו אותם בשם האשלאם ומסרתו. בכמה מקרים הסתייעה ההטפה בחרב. וכדי להניע את הבדוים להכרעה חיובית. גזר עבד אל־עזיז על מכירת גמליהם. שאין קיום לבדוי המדבר בלעדיהם.

בשות 1910 נוסד המושב הראשון מבני שבט מוטיר (שבראשו עומד פיצל אל־דויש). בשם אל־ארטאויה. במשך עשר שנים עלה מספר המושבים עד שבעים. לפי ספירתו המפורטת של אל־ריחאני. השאובה מחצר מושל הוהאבים. הגיע מספר הזכרים המיושבים עד 76500. חלק מהם עוסק במסחר. חלק בחקלאות וחלק מוכן תדיר לקרב. בזמן הראשון רבצו כל המתישבים כמשא כבד על עבד אל־עזיז. האחואן (=האחים. השם הכולל של המתישבים) אורגנו כמִסדר (אורדן) דתי־לוחם. ותפקידם להלחם לטהרת אמונת היחוד ומנהיגם העליון הוא — עבד אל־עזיז. למודי עצלות בלו הם את ימיהם הראשונים בישוב בתפלה: הלא בשם אללה ולמענו נוסדו המושבים. כה דברו אליהם שליחי עבד אל־עזיז. ופרנסתם — כמובן — עליו. אבל דרכו של מושל הוהאבים לצעוד בטוחות למטרתו. הוא אסף את גדולי החכמים (עֻלמא) ואחרי הוכחות ותוכחות רבות הזירו את העם מעצלות ומבטלה.

זהו הכוח הגדול שיצר עבד אל־עזיז והוא עמד לו בכל מלחמותיו הרבות. את האחואן קל לגייס. הם תלויים במדה מרובה בעבד אל־עזיז

בכלכלתם, כבני ישוב הם בני עונשים. המושל החכם דאג גם שלא תכבה במתישבים אש המלחמה וחירוף הנפש. במקום התכלית החמרית שבהתנפלויות אנשי המדבר, נפח בהם רוח של קנאה לוהטת לדת, והידש בהם ביתר עוז את שנאת הוהאבים לכופרים. בצאת עבד אל־עזיז למלחמה בראש האחואן, אין הוא זקוק יותר לשים מאחוריהם צבא מסודר שלא ינוסו מפחד, כדרך כל נסיכי ערב, הלוחמים בראש בדוים. בוטח הוא בהם בטחון שלם. בכוחם השלים את כיבושיו בנג׳ד ובעוזם הגיע לאשר הגיע.

בשנת 1912 התנגש עבד אל־עזיז בפעם הראשונה בשריף חוסיין ממכה. בימי עבד אל־חמיד היה בית רשיד המשען הנאמן לתורכיה. אחרי מהפכת «התורכים הצעירים» ירד ערכו של בית רשיד והחל לעלות כוכבו של השריף חוסיין ממכה. «התורכים הצעירים» ניסו אל כל הנסיכים החזקים שבערב: לאימאם יחיא מתימן ולעבד אל־עזיז מנג׳ד. אלה סרבו לשמש שבט נוגש לערבים למען השלטון התורכי. אבל חוסיין קוה, כנראה, להגשים על ידם את חלומו על ערב המאוחדת תחת שלטונו. לכן נשא ונתן עמהם. בינתים צרה עינו בעבד אל־עזיז. הוא החסה בארצו את יריביו מבני משפחת אבן־סעוד. דבר זה גרם לסכסוכים ולחכוכים בין שני המושלים.

כדאי לציין שכבר באותה שנה, 1912, הביע עבד אל־עזיז, במכתב לואלי (מושל) בצרה *), את השקפתו על ערב מאוחדת. הוא הציע קריאת ועידה של כל הנסיכים הערבים, במקום החפשי מהשפעה עותומנית, למען החליט באחד משני הדרכים: או שתהיה ערב הסיבה מדינית אחת, תחת מושל אחד; או פדרציה של ארצות ערביות. מכתב זה הוא מעין תכנית של עבד אל־עזיז לשנים הבאות וכדרכו תמיד החל בהגשמתו. הועידה לא יצאה לפועל מפני התנגדות הממשלה בקושטא. בשנה הבאה, בשנת 1913, כבש עבד אל־עזיז מידי התורכים את אזור חסא, של שפת המפרץ הפרסי. ערכו של הכיבוש הזה היה חשוב מכמה טעמים: א) נג׳ד כבשה לעצמה מוצא אל הים; ב) היחסים שבין נג׳ד ותורכיה הגיעו לידי ניתוק והתגרות גלויה; ג) עבד אל־עזיז נגע ישר בשטח ההשפעה והפוליטיקה האנגלית. הטעם השלישי הוא החשוב בכולם, כי ל«נגיעה» זו שאף מושל הוהאבים זה שנים רבות וגם אנגליה לא היתה אדישה לשאיפה הזאת.

בסוף המאה שעברה החלה אנגליה להתענין באופן מיוחד במפרץ הפרסי (באופן כללי מתענינת אנגליה במפרץ הזה מאז חדירתה להודו). גרמה לכך גרמניה, בשאיפתה לתקוע יתד במפרץ הפרסי. זו היתה כונת הזכיון לבנין המסלה הבגדאדית ע״י וילהלם השני וחדירת גרמניה לתורכיה בכלל. אנגליה החלה לכרות בריתות עם אמירי הנסיכויות הערביות שעל שפת המפרץ. ועוד יותר: היא החלה להתענין בכחות המתנגשים בחצי אי ערב, כדי לברר לעצמה ביניהם משענות או משענת חזקה. פילבי מספר,

*) בספרו של אל־ריחאני, ע׳ 182.

כי משפחת עבד אל־רחמן (אבי עבד אל־עזיז) היתה נפגשת בגלותה, באל־כוית, עם שליחים אנגליים. בכל אופן ברור, כי שליחי אנגליה שבמפרץ הפרסי הסתכלו בעין מתבוננת בעליתו של עבד אל־עזיז.

מיד אחרי כיבוש אל־חסא נפגש מושל הוהאבים בעוקיר (נמל אל־חסא) עם באי־כוח אנגליה. לפגישה זו לא היו תוצאות ממשיות, אבל נסללה הדרך למו"מ בעתיד, אשר לתורכים – לא ענו במלחמה גלויה על כיבוש אל־חסא, להיפך: הם שלחו מתנות יקרות לעבד אל־עזיז וניסו לפייסו בטוב. באותו הזמן ציידו את אבן־רשיד בנשק ובכסף, כדי שיתכונן למלחמה מכרעת עם מושל הוהאבים. זה היה בראשית שנת 1914 ולא הספיקו לסיים את ההכנות ופרצה המלחמה העולמית.

אך הגיע דבר המלחמה לערב, קם עבד אל־עזיז וקרא את השריף חוסיין, את אבן־רשיד ואת אבן אל־צבאח (מושל אל־כוית) למועצה, «כדי ולדון לאיזו מדינה להספח לשם שמירת זכויות הערבים וקידום עניניהם». המועצה לא יצאה לפועל. לעומת זאת בא שליח אנגליה, הקפיטן שכספיר (היה בין אלה שנפגשו ב־1913 עם עבד אל־עזיז בעוקיר), והציע למושל נג'ד לכרות ברית עם אנגליה, בתנאים נוחים לשני הצדדים.

עבד אל־עזיז תפס את המצב תפיסה חודרת. הוא הבין, כי אנגליה מוכנה לשלם לו מחיר יקר תמורת ניטרליות לבדי. עמדה זו היתה רצויה לו – למושל הזהיר – הרבה יותר מהשתתפות אקטיבית לצד אנגליה, כאשר עשה אח"כ השריף חוסיין. כי זאת צריך לציין לשבחו של עבד אל־עזיז: יודע הוא היטב את ערך הכסף, אבל אין הוא להוט אחריו בכל מחיר. בינתים נסתבכה המלחמה וב"כ הפוליטיים של אנגליה במצרים החלו לשאת ולתת עם השריף חוסיין ממכה, בעל האמביציות הגדולות ביותר בין נסיכי ערב (אח"כ התברר, כי המדינאים האנגלים במזרח היו מחולקים בדעותיהם ביחס לאורינטציה האישית: המדינאים במצרים נטו אחרי בית חוסיין, והמדינאים בעיראק־הודו – אחרי עבד אל־עזיז. ובכלל סתרו לעתים קרובות אלו את עבודת אלו, וכולם יחד – את עבודת המדינאים בלונדון). כשנודע לעבד אל־עזיז, כי חוסיין מכריז על עצמו כעל «מלך ערב» ואינו מסתפק בתואר «מלך חג'אז», בערה בו חמתו. אלמלא השפעת ב"כ אנגליה, סיר פרסי קוקס, ופחד מפני השונא הותיק, אבן־רשיד – היתה פורצת מלחמה בין חוסיין ועבד אל־עזיז עוד בשנת 1916, היא שנת מלכותו הראשונה של חוסיין. מושל הוהאבים דרש מבא־כוח אנגליה שתי הבטחות: א) שחוסיין לא יתערב במשהו בעניני נג'ד; ב) שלא יקרא את עצמו «מלך ערב». בא־כוח אנגליה הבטיח למלא, אבל חוסיין לא רצה למלא אחרי הדרישה השניה. בעקשנות ובקוצר הראות, המיוחדים לו*), עצם את עיניו מראות עד כמה רצוצה המשענת שהוא נשען עליה: כספי מלחמה והבטחות מלחמה של שליחי אנגליה מוסמכים ולא מוסמכים. הוא לא הביא בחשבון את כוחו הריאלי של

*) ר. לורנס – «מרד במדבר» ופילבי – «בלב ערב».

שכנו, מושל נג׳ד, והיה מקניטו ומתגרו בו בלי הרף, אם כי עבד אל־עזיז היה מוכן בראשונה – לפי הרבה עדויות – לכל הצעת תווך ושלום.

האנגלים שכרתו בריתות גם עם עבד אל־עזיז וגם עם חוסיין, התאמצו בלי הרף לפשר בין שני היריבים. מיטב הכוחות הפוליטיים של אנגליה במצרים ובעיראק – עסקו בזה. בקושי רב עלה בידיהם לרסן את שני הנסיכים מפני מלחמת דמים. עניני השלום לא היו עדיין יציבים, ולכן לא רצתה אנגליה בהכרעה מהירה ומוקדמת בחצי אי ערב. רק בראשית 1919, אחרי נפילת העיר מדינה, התגרה חוסיין מלחמה בעבד אל־עזיז. ראשו של חוסיין הלך סחרחר מנצחונו הגדול והוא שלח מחנה גדול, תחת פקודת בנו עבד־אללה (כיום אמיר עבר הירדן), כדי להעניש שבטים והאבּיים בחג׳אז, שהקניטוהו בזמן המלחמה. כל הצבא נפל לפי חרב ועבד־אללה נמלט במנוסת בהלה. ליותר מזה לא הרשתה אנגליה.

בשנת 1921, כשהומלך פיצל בן חוסיין למלך על עיראק, ב»הסכמת« עבד אל־עזיז, הוכתר הוא, בועידת העולמא בריאד, לשולטן של נג׳ד. בריטניה הגדולה הסכימה לכך. באותה שנה קרה דבר מכריע בתולדות נג׳ד החדשה: אחרי מלחמת עשרים שנה בין עבד אל־עזיז ובין בית רשיד, נכבש ונכנע ג׳בל שמר, להלוסין, לפני שולטן נג׳ד. בזה נסתיימה פרשת התלכדותה הפנימית של נג׳ד. מאז נשא עבד אל־עזיז את עיניו מחוץ לגבולות ארצו: להג׳אז, מקום שם משל חוסיין שונאו; לעבר הירדן ולעיראק, מקום שלטונם של שני בני חוסיין, עבד־אללה ופיצל; לפעמים גם לתימן הרחוקה, מקום שם מושל נסיך ערבי חזק, האימאם יחיא.

אנגליה הכירה מהר, כי בריתה עם חוסיין לא נוחה לה. אחרי יצוב הדברים הראשון בעיראק ובעבר הירדן, לא היה לאנגליה צורך יותר בעזרתו של חוסיין. אנגליה ידעה שהוא עלול להיות עזור ולא עוזר. לעומת זאת לא ידע הוא – חוסיין – גבול לדרישותיו ולטענותיו. בינתים ניצחו המדינאים הבריטיים מעיראק את המדינאים הבריטיים ממצרים: לא חוסיין, אלא עבד אל־עזיז יהיה למשענת בריטניה בחצי אי־ערב. ואחרי שנג׳ד הוקפה ע״י עבד־אללה בעבר הירדן וע״י פיצל בעיראק, כלומר: ע״י שני יריבים ממשפחת חוסיין, שוב לא חששה בריטניה פן יתנשא עבד אל־עזיז יותר מן המדה. ולו התנשא – הוכן הרסן... ולכן, כאשר יצאה לפועל, בשנות 1922–4, שורת ועידות על קביעת הגבולות בין נג׳ד, הג׳אז, עבר הירדן ועיראק, והמלך חוסיין דחה את השתתפותו בועידות האלה מתוך אי־רצונו להשלים עם עבד אל־עזיז – סלקה אנגליה את ידה מחוסיין. ביחוד נתחזק יחסה השלילי של אנגליה להוסיין ע״י עמדתו העקשנית בשאלת חתימת החוזה בין אנגליה ובינו: הוא לא רצה בשום אופן לחתום על חוזה שיכיל את חג׳אז בלבד, אלא דרש הכללת שאר הארצות הערביות (גם את ארץ־ישראל בכלל זה).

ביום 17 בינואר 1924 בא המלך חוסיין לרבת עמון, בירת עבר הירדן. פה פגשוהו משלחות של מושלמי סוריה, א״י, עיראק ועבר הירדן, והכריזוהו

לחליף· במקום החליף העותומני האחרון שהודח ע״י מוצטפא כמאל פחה· זו היתה נקודת השיא של חוסיין· תמורת ההכרזה הצהיר לפני המשלחות הצהרה זו: «לא אותר על זכות אחת מזכויות הארצות· לא אסכים אלא שתהיה פלשתינא לתושביה הערבים· אני אומר: לתושביה הערבים· לא אסכים לשום חלוקה ולא אסכים למנדטים· כל עוד בעורקי דם ערבי· לא אחדל מדרוש מהממשלה הבריטית שתמלא את אשר הבטיחה לערבים· אם הממשלה הבריטית לא תסכים לתקון המוצע על ידי· אדחה את החוזה כולו· אני אומר: את החוזה כולו· לא אחתום על החוזה בטרם אשאל את פי העם· אני עמל תמיד למען ההסכמה בין נסיכי ערב· למען האחדות הערבית ולמען עצמאות שלמה – אני אומר: עצמאות שלמה – לכל ארצות ערב· ולא איכפת לי אם מקום הממשלה הערבית יהיה בחג׳אז· בסוריה בעיראק או בנג׳ד».

הנאום הזה היה מעין סיגנל לעבד אל־עזיז· כי מעתה לא תפריע לו אנגליה לבצע את מחשבותיו על המלך חוסיין· גם תואר «מלך ערב» וגם תואר «חליף המושלמים»· שלקח לעצמו חוסיין – לא יכול עבד אל־עזיז נשוא· ראשי הדת וראשי השבטים בנג׳ד נקראו לועידה בריאד הבירה ותחת נשיאותו של אבי השולטן· עבד אל־רחמן· דנו על העמדה שיש לתפוס ביחס למלך חוסיין ב«קשר» לעונת החג׳ (עלית הרגל).

בגלל היחסים המתוחים שבין שתי הארצות· עכב עבד אל־עזיז את אנשיו· במשך חמש שנים· מעלות לערים הקדושות (מכה ומדינה)· הוא חשש מפני התפרצויות שלא היו לרצון לאנגליה· אבל עתה באו כל המשתתפים בועידה לכלל דעה אחת: את החג׳ אי־אפשר לדחות יותר; מֶכה אינה קנין פרטי לאחד השריפים המושלמים; חוסיין דחה תמיד כל הצעות לשלום· ובכן: «בשם אללה! אל חג׳אז! אל חג׳אז!» – באוגוסט 1924 יצאו חיילות נג׳ד להלחם במלך חוסיין·

אנגליה הכריזה על ניטרליותה· היא דקדקה הפעם בהכרזתה כחוט השערה· תוצאות הקרב היו ידועות לה למפרע· למרות המשך הקרב עד דצמבר 1925· – ורצויות· חוסיין ובנו עלי נאלצו לפַנות את הג׳אז· תנאי זה הוצג בתוקף ע״י עבד אל־עזיז: אין מו״מ ואין דברים עד אם לא יעזוב האהרון לבית חוסיין את ארץ חג׳אז· בראשונה הבטיח עבד אל־עזיז להועץ במושלמי כל העולם – על ההנהלה העתידה של הארץ הקדושה· אבל ההצעה היחידה והיא הצעת מושלמי הודו· היתה הנהלה נבחרת של מושלמי כל הארצות· והצעה זו לא נתקבלה על דעתו של עבד אל־עזיז· ביום 10 בינואר הוכתר במכה למלך חג׳אז· ביום 20 באפריל 1927 נחתם בג׳דה חוזה בין בריטניה מצד אחד ובין עבד אל־עזיז· כמלך חג׳אז ושולטן נג׳ד מצד שני· עוד לפני כן הודתה האמירות עסיר שבין חג׳אז ותימן· בחוזה מכה מיום 21 באוקטובר 1926· בחסות עבד אל־עזיז עליה·

כשכבש סעוד· אחד מאבות אבותיו של שולטן נג׳ד הנוכחי· את מכה ומדינה בשנות 5–1803· רעש העולם המושלמי· הכיבוש לווה אז ב«טיהור והאבי»:

כל שרידי אליליות או סימני הערצה אלהית שבמקדשי מכה ומדינה – נשמדו ונהרסו. הוהאבים לא חסו אפילו על כפת קברו של הנביא במדינה. הכיבוש הוהאבי האחרון, בשנות 1924–5 לא זעזע את העולם המושלמי. אחת הסבות היתה אי־פופולריותו של חוסיין בין המושלמים: יותר מדי בלט ה«גב הזר», הנוצרי־אירופי, שעליו נשען. מסירות החליפות למושל לא־עצמאי כזה, נחשבת לחילול מסורת האשלאם. הסבה השניה היתה זהירותו הפוליטית־דתית של עבד אל־עזיז. מיד אחרי גירוש משפחת חוסיין מחג׳אז, הוחזרו ה«אחואן» הקנאים לנג׳ד, ולפני עלותם לחג׳אז נשבעו לא להרים יד על איש ועל דבר בלי פקודת השולטן. אבל הסבה החשובה ביותר לשקט שהשתרר בפני הזעזועים בארץ הקדושה – היא חוסר מדינה מושלמית תקיפה בימינו, שענין הדת יעמוד במרכז חייה. שלש המדינות המושלמיות העצמאיות – תורכיה, פרס ואפגאן – אינן מחשיבות את עניני הדת; מצרים איננה עצמאית בפוליטיקה חיצונית וגם שם אין הדת כיום כוח מדיני פעיל; תימן חוששת להתגרות מלחמה בוהאבים. הכוח המושלמי הפעיל והגדול בזמן הנוכחי נמצא בהודו: הבריטית וההולנדית (למעלה ממאה מיליון מושלמים). אבל אם יבטיחו למושלמים האלה את עלית הרגל לארץ הקדושה (הג׳אז) ואת שמירת מקדשיה, ישלימו עם שלטונו של עבד אל־עזיז. כי אין להשוב את מנהיגי «ועדת החליפות» בהודו, הספוגים דעות אירופיות על דמוקרטיה ורפובליקניות, כמשקפי דעות ההמונים המושלמים הרחבים בהודו. בכל אופן שומר עבד אל־עזיז מאד מאד. בימיו נהיה בטחון הדרכים בחג׳אז, כאשר לא היה בתקופת מושליה הקודמים. הוא דואג בלי הרף להקלת טורח עלית הרגל ולנוחיות העולים. גם במקצוע הבריאות פעל ופועל עבד אל־עזיז גדולות.

השיג כבר עבד אל־עזיז את «חצי תאותו»? – מי יודע. פקחותו וזהירותו מצוות עליו לא להתפשט יותר מדי, ביחוד מחוץ לחצי אי ערב. הוא נזהר מנגוע בשטחים, השייכים שיכות־מה לבריטניה הגדולה, ידידתו הפוליטית. בשנתים האחרונות נשתבש שוב דבר־מה בפנים נג׳ד ובמחנה האחואן עצמו. עבד אל־עזיז מוקף שונאים, האורבים להכשילו. בעיראק ובעבר הירדן יושבים הוץ מבני חוסיין המושלים, שבטים שלמים שחשבונות־נקמה להם עם שולטן הוהאבים ועם שבטי נג׳ד, המדבר וחוקיו הם השולטים שלטון מכריע בממשלת הוהאבים. אבל בלי ספק הנהו שליט הוהאבים הנוכחי – האישיות הבולטת והחזקה ביותר בין כל נסיכי ערב הקיימים.

פוליטיקוס

המקומות הקדושים בא״י

I

לכאורה – חשיבותה של השאלה בשטח היחסים המדיניים שבין האומות היא כאפס׳ היא לא היתה קרובה לנפשו של «האדם מן השוק»׳ לא היה לה מגע בנגודים לאומיים בעלי חשיבות יסודית המעבירים עמים על דעתם׳ לא זעזעה יסודות כלכלה׳ ולא פגעה ברגש הכבוד העצמי׳ לא האמתי ולא המדומה׳ של שום אומה מן האומות׳ ובכל זאת – היא ריחפה כמעין חרב דמוקלֶס על מסכת היחסים הדיפלומטיים של כל עמי אירופה ושל חלק גדול מעמי אסיה׳ ומבלי משים הוטבע חותמה על כל מעשה מדיני׳ רב או מצער׳ שקבע את סדר היחסים בין המדינות לפני המלחמה׳ רב היה משקלה ביצירת אותה ה«שאלה המזרחית»׳ אותה הפרובלימה של ה«אדם החולה» – שבמותו באה כל ממלכה ליטול את חלקה משָׂריו׳ מבחינה זו – היתה שאלת המקומות הקדושים׳ כלכלתם ושמירתם׳ בחירת אפוטרופסיהם והגדרת תפקידיהם׳ קביעת סדר ההגנה על עולי הרגל המצרים׳ גם אלו שהיו נתיני אירופה׳ וגם אלו שהיו פחות מאושרים – נתיני תורכיה – אולי אבן הפנה לכל ההיסטוריה הדיפ־לומטית שמלפני המלחמה׳

ממלכות אירופה השגיחו מאז ומקדם על ה«סטטוס קוו» לבל יִפָּגֵעַ׳ ואולם «סטטוס קוו» זה׳ כהרבה והרבה מושגים ביחסי המדינות׳ היה כה קשה־הגדרה׳ כה מעורפל ולוּט בספקות ובפרושים – עד שכל אחד הבינו לפי הרהורי לבו׳ לא היתה בעבר׳ ואין גם בהוֶה׳ הגדרה אחת מבוססת על אָשיות שלא ימוטו׳ פרוש שאין לזוז הימנו כמלוא נימא׳ לא היה פרוש שיכול היה להתקבל על דעת כל המעונינים׳ אמנם לא חסרו נסיונות להביא לידי גבוש והגדרה מדויקת את מושג הסטטוס קוו – אך בכל זאת לא זזה השאלה מנקודתה׳

הקורא את פרשת התענינותן של ממלכות אירופה בשלום המקומות הקדושים יהא נוטה׳ במבט ראשון׳ למתוח בקורת חריפה על מעללי הממלכות הנוצריות׳ כמעשי דיפלומטיה אנוכיים נלוזים׳ שהדליחו את מימי היחסים שבין האומות׳ רושם זה – בדרך כלל אינו מוטעה׳ בכל זאת לא תמיד הוא מבוסס על ידיעת העובדות׳ לשכות החוץ של ממלכות אירופה׳ ביחוד הקתוליות והאורתודוכסיות־יוניות מלאות ארכיונים שאם יוסר מעליהם מעטה הסודיות׳ יעידו שהיתה מסורת של התענינות כנה ונאמנה בגורל עולי הרגל הנוצרים

המרובים שעלו לארץ. דעת הצבור הנוצרי בכל העולם, וביחוד בארצות שהכנסיה השמיעה בהן את קולה ביתר עוז, לא היתה יכולה להתיחס בפסיביות, או אפילו באדישות, לגורלם של עולי הרגל המצרים, והיא השפיעה על המלאכויות הדיפלומטיות לשאת ולתת עם השער העליון שיקיים את הזכויות וההנחות שהיו מאז ומקדם נחלת הכנסיות הנוצריות בארץ הקודש. ואולם שאלת המקומות הקדושים לפני המלחמה – עלינו לחלקה לשני ראשים: א) היו שדאגו למקומות הקדושים, לאבן, לגזית ולעץ, של המצבות שהשפיעו השפעה דתית ורוחנית, ב) היו ממלכות שראשית דאגתן היתה שלומם של עולי הרגל שנהרו אליהם לשפוך שיח, שהביטו בהערצה על כל מסמר ועל כל מנעול, ועוד יותר – לשלומם וגורלם של אלה שהופקדו אפוטרופסים ושומרים על המקומות הנ"ל.

העוקב את פרשת המקומות הקדושים בא"י במאה הי"ח והי"ט ימצא ששתי השפעות, שאחת סתרה את רעותה, השתלטו במסכת היחסים המדיניים מסביב לשאלת המקומות הקדושים; עוד בשנת 1774 רכשה לה רוסיה, עפ"י אמנת קאינרג'י, את זכות החסות על הנתינים היונים האורתודוכסים של השולטן. ממשלת הצאר היתה תמיד נכונה להאציל את חסותה על הנוצרים בתורכיה, והבחן לא הבחינה בין מחוז אחד לרעהו בתוך תחומי הקיסרות העותומנית, כי ידה היתה פרושה תמיד לסוכך בחסותה לא בלבד את הנוצרים שהשתיכו לכנסיה היונית־אורתודוכסית, אלא גם את יתר הנוצרים. קשה לומר שהנוצרים שאינם אורתודוכסים קדמו תמיד בברכה את פטרונותה של ממשלת הצאר, ואולם טוב היה להם להרגיש שמאחריהם עומדת ממלכה כבירת כח והשפעה אשר תגן עליהם מחמת הנוגשים התורכים. רוסיה מצדה לא החמיצה שום הזדמנות להראות לנוצרים המוגנים, לתורכים הממונים על השלטון, ובעיקר ליתר ממלכות אירופה, שהיא לבדה הממונה על הגנתם. ואולם נראה שבהתערבות זו הגדישה את סאתה עד שבא הדבר, במחצית המאה האחרונה, לידי מלחמה בין רוסיה ותורכיה, שאמתלתה היתה נעוצה במקרה פעוט בקשר עם הגנת המקומות הקדושים. מלחמת קרים, שסכנה בשעתה את שלום כל אירופה, היתה למראית עין תוצאה של איזו הפרה מדומה בסטטוס קוו של המקומות הקדושים (דוגמת רצח סראייבו ביחס למלחמת העולם). ואולם רק בסוף המאה הי"ט קבעה לה רוסיה יתד נאמנה וחזקה בא"י. היא כוננה בארץ «משלחת דתית» שתמכה במאות בתי אולפנא ומנזרים, ששמשו קן ומבצר להשפעה הרוסית הדתית בכל המזרח. בחודש אפריל 1899 נכנסה רוסיה בעבי הקורה של החיים הדתיים במזרח, בהטילה את כל כֹבד השפעתה בשאלת בחירת אפטרך ערבי באנטיוכיה, כיורש לאפטרך היוני שהודח אז ממשרתו. הקלֶרוס היוני לא הביט כלל ועיקר בעין יפה על התערבותה המדינית של רוסיה ולא פעם התאמץ לעצור בעדה. אולם מאחורי הקלרוס היוני עמדה רק יון, ואולי, לכל היותר, גם ממשלת תורכיה עצמה, בעוד שהשפעת רוסיה ביחסים המדיניים היתה מרובה וכבירה ואפילו ממלכות

אירופה, שעינם היתה צרה בהתערבות זו, לא יכלו להרשות לעצמם ל«יעצה» במשהו. רוסיה היתה איפוא מעין דָבָר יחידי, שמנה את עצמו, בשאלת המקומות הקדושים, וממלכות אירופה ראו בבַלַּע את האינטרסים שלהם ועצמו עיניהם.

אך היתה בכל זאת מעצמה אחת, שטענותיה ותביעותיה על המקומות הקדושים היו על כל פנים קְדומות יותר. צרפת היתה, בעשרות האחרונות של המאה האחרונה, מזיגה משונה של מדינה, אשר עם כל היותה משוחררת כליל מהשפעת הדת בתוך ארצה — היתה מעונינת באמת, ויתכן לומר: בהתלהבות, בתמיכת האינטרסים הקלריקליים מחוץ לצרפת. היא היתה הראשונה בממלכות הקתוליות, שקולה היה נשמע בכל הארצות, גם בארצות בעלי בריתה, ואולי עוד יותר, בארצות צורריה ושונאיה. מה מוזר הדבר: מעבר מזה — הליברלים, שהטביעו את חותמם על כל הלך המחשבה המדיני בצרפת גופא, שעקרו ממשלות משרשיהן רק למען הטל את מרותם על חיי השלטון, ומעבר מזה — גמבטה איש אמונים להם, מולך כמעט בחסדם, והוא מכריז בקול גדול את הסיסמא: L'anticlericalisme n'est pas un article d'exportation. ואמנם אפשר לומר, שתוצאות מלחמת קרים, שבמדה רבה הנמיכו את קולה של רוסיה, והתגברות השפעתה הרוחנית של צרפת, ביחוד במזרח — עשו את צרפת לבאת־כה האינטרסים הדתיים הנוצרים בפני השער העליון, שהיה נוח להשפעתה יותר מלהשפעת רוסיה. השפעה «דתית־מדינית» זו מצאה את בטויה המכני ובאה לידי גבוש בסעיף י"ט של אמנת פריז, שעל פיו מנעה צרפת את כל הממלכות מלהתערב ביחסים שבין השולטן ונתיניו הנוצרים. בכל רחבי הקיסרות העותומנית היתה איפוא צרפת: ראש המדברים בשאלת הגנת הנוצרים והאינטרסים הנוצריים. באזור זה יכלה לדבר מבלי לחשוש לכל התחרות שהיא, שכן איטליה, פרוסיה ואוסטריה — עם כל רצונן לחלוק על הדיקטטורה הצרפתית הזאת — נמנעו מלהשמיע את קולן, בחששן לאינטרסים מדיניים חשובים יותר. בשנות הששים והשבעים של המאה שעברה נעשתה השפעה זו — קראו לה פּרוֹטֶקְטוֹרָט (חֲסָיָה) — להופעה מדינית מקובלת, שאיש לא מיחה נגדה. ואולם גם צרפת נתקלה והלכה בהשפעות המדיניות של ממלכות אחרות במזרח. השפעות אלה הטילו מורא אמתי בחוגי הדיפלומטיה הצרפתית, עד שבא הרגע שבו מצאה צרפת את עצמה די תקיפה לעמוד על זכויותיה, ובטרם הטְביעָה את חותמתה על אמנת ברלין — התנתה תנאי ש«הזכויות שנרכשו ע"י צרפת תהיינה שמורות בידיה, וכי יובן יפה, שלא יעָשה שום דבר אשר יפגע במשהו בסטטוס קוו של המקומות הקדושים» (סעיף אחרון בסימן 62 של אמנת ברלין).

הרבה דיו נשפכה והרבה קולמוסים נשתברו מסביב להגדרת המונח המסתורי הזה. לא תפליאנו העובדה שהכל הבינוהו כמושג גמיש מאד, כמעין מסגרת שכל אחד יכול למלאה בתכנו שלו. ואמנם קשה באמת מבחינה כרונולוגית למצוא הגדרה אחת מקובלת על הכל, מובעת בצורה טכנית

ומגובשת. אין הוראה בשום חוק, אין סעיף בשום ספר ברית או אמנה, אשר יאמר לנו, כי החתומים מטה מתכונים בדבריהם על ה«סטטוס קוו» לפעולה פלונית או אלמונית. ואולם יש רגלים לדבר, שצרפת התכונה ל«מכתבי מלכות» (Lettres patentes) משנת 1740, מסמך בעל חשיבות מדינית יסודית, שבו שועבד השולטן לקפיטולציות של הצרפתים, ובכללן «הכרת המעמד (status) המיוחד של הצרפתים במקומות הקדושים בא״י. המסמך הזה הוא אולי הראשון בסדר הכרונולוגי ביחסו למקומות הקדושים, והוא אולי אבי המימרא המסופקת «סטטוס קוו», ועד המנדט הארץ ישראלי שהוראותיו הנן מעורפלות למדי לא ירש אותו מסמך אחר, שידבר בשאלה באופן מיוחד ויזכיר כפרוש את ההתחיבות על שמירת ה«סטטוס קוו». דַבְּרוּתה של צרפת בשאלה זו, שהיתה מקובלת על הכל, לא מנעה ממלכויות קתוליות אחרות מלהדור לאט לאט אל א״י ולכונן להן קני השפעה דתיים. עוד באמצע המאה הי״ז רכשה לה הרפובליקה הויניציאנית את הזכות לתקן את בדק הבית בקברו של ישו הנוצרי בירושלים. ספרד, ממלכה יותר קתולית, גם היא שמה עין על האינטרסים שלה במזרח. על פי כרוז האפיפיור גריגור התשיעי משנת 1230 נעשו האבות הפרנציסקנים שומרים וממונים על המקימות הקדושים; הם יסדו אורדן דתי בעל זכויות כמעט־דיפלומטיות, שפסקו רק לפני שנים מועטות, והם היו ברובם ספרדים. ל«אבות הארץ הקדושה» (Terra Santa) היו ספינות משלהם, ששטו במימי החוף של א״י ונשאו דגל מיוחד המסמל את המעמד המדיני של האורדן (דגל לבן, צלב אדום גדול באמצעיתו וצלבים קטנים בקצותיו). מנוי היועד המנהל של ה«טרה סנטה» היה תמיד נושא למו״מ רציני בין ממלכות קתוליות שונות, אך הכל קבלו את ההשפעה הספרדית המכרעת בהרכבתם כענין שאין להלוק עליו. במיניסטריון־ההוץ הספרדי היתה מחלקה מיוחדת, והיא ישנה עד היום, מחלקת ה־Obra Pia — מעשה צדקה — שבאמצעותה נשלחים הכספים המרובים הנאספים בספרד לבדק הבית של המקומות הקדושים בא״י. הכספים האלה נועדים בעיקר בשביל מוסד ה«טרה סנטה», שהפריקורטור שלו חייב להיות, לפי חוקת הטרה סנטה, נתין ספרדי[1].

גם אוסטריה־הונגריה היו לה פונדקים דתיים ושאר אינטרסים משלה במזרח. אך יתכן לומר ששום ממלכה אירופית לא קבלה על עצמה לקחת דברים עם השער העליון בשאלה נוצרית טהורה, מבלי לדון תחילה עם הציר

---

1) בחודש אוקטובר 1924 הוגשה בפני בית־הדין העליון בירושלים תביעה מענינת מאד, שבה הופיע מלך ספרד — באמצעות הקונסול הספרדי בירושלים — כתובע וה«טרה סנטה» כנתבע. מלך ספרד תבע זכות בעלות על נכסי הקדש ידועות שנקנו בכספי ה«אוברה פיה», וה«טרה סנטה», שהיה אמנם מוסד ספרדי ברובו המכריע, אך לא ספרדי בשלמותו, תבעה את הנכסים לעצמה. הותיקן השתדל ליַשב את הסכסוך בדרך פשרה בפני מועצת קרדינלים שרוב חבריה יהיו ספרדים, ולאח״כ הוצעה מועצה של קרדינלים שכל חבריה יהיו נתינים ספרדים, אך ההצעות נדחו, והסכסוך בא סו״ס בפני בית המשפט העליון של א״י. אירוניה של ההיסטוריה, שבמשפט כה קתולי — ישבו על מדין שלושה שופטים, שאחד מהם היה יהודי ארץ־ישראלי והשנים האחרונים בריטים פרוטסטנטים.

הצרפתי בקושטא׳ שהיה הפוסק האחרון׳ בשאלת משלוח אגרות׳ מטעם ממלכות אירופה׳ לממשלה התורכית בעניני המקומות הקדושים.

II

עם בוא השלטון הבריטי לא"י – נדמה שבא הקץ להתערבויות הדיפלומטיות של מדינות החוץ בעניני המקומות הקדושים. שכן פסקה ההצדקה להתערבות זאת. לפנים – היתה תורכיה׳ ממלכה מושלמית קנאית בעיקרה וצרת עין באינטרסים הנוצריים׳ חוששת פן ינסו אלה למוטט את הפרסטיז׳ה המדינית שלה בביתה׳ ויבואו «לכבוש את המלכה בבית». ולא עוד אלא – שדת האשלם׳ הדת השלטת במדינה׳ מעיקרה נטתה לצמצם את הגבולין של דתות אחרות; וקל היה הדבר׳ באשר תמיד יכלו השלטונות לטעון – ופעמים הרבה בצדק – שהתערבות דתית זו אינה בעצם אלא כסות להתערבות מדינית ממש׳ וסופה להביא לידי כליה את העצמאות המדינית של הממלכה האשלאמית האחת בעולם׳ אשר בדעתה אנוסות ממלכות אירופה להתחשב.

עם השתנות המשטר המדיני׳ לא היה מקום לטענה כזאת׳ וכמובן שזיקת הממלכות הנוצריות לעניני א"י והמקומות הקדושים התחילה פוחתת. ברי׳ ששום מדינה מנדטורית׳ שבתוקף ספר הברית של חבר הלאומים׳ קנתה לה את זכות השלטון הסוביריני היחיד על ארץ המנדט׳ לא תסכים להתערבות קנטרנית וטרדנית׳ שיש בה רק כדי לחדד את היחסים ולא כדי לישר הדורים. כך הדבר לכאורה׳ אבל עיון מעמיק מעט יוכיח׳ שדוקא עם בוא ממלכה נוצרית ועם נפול «האדם החולה» – באו הסתירות והניגודים שבין בעלי האינטרסים השונים לידי בליטה יתרה. לאמתו של הדבר׳ «שאלת המקומות הקדושים» – שרחפה אמנם תמיד מתחת לשטח היחסים המדיניים – צצה ועלתה לעינינו בצורתה הנוכחית רק אחרי הכבוש האנגלי. רבו הטרוניות והקובלנות על כל מיני הפרות של «הסטטוס קוו»׳ מדומות או אמתיות׳ ברובן מדומות׳ ולשכות החוץ של הרבה מדינות הוצפו בתזכירים על גבי תזכירים מצדדים שונים׳ שבאו לקבול על «הפרה» זו או אחרת. אין ספק שמטר הקובלנות הוא שגרם לדחית מינויה של ועדת המקומות הקדושים׳ שהיא הוראה מפורשת של המנדט. הקובלנות היו מהסוג הרגיל׳ וכמעט סטיריאוטיפיות בסגנונן ובענין הנדון בהן: הנה באו הנוצרים האורתודוכסים׳ שהוכרו מאז ומעולם כ«שומרי» הקבר הנוצרי בירושלים [1]׳ ונטלו לעצמם יתר־סמכות וכח ביחס לכל המקומות הקדושים׳ התיחסו באגריסיביות כלפי אחיהם יתר הנוצרים׳ מנעו בעדם מלעבוד את אלהיהם בשקט הדרוש׳ הפריעו בעד הפולחן המקובל׳ הסיגו גבול בהכנסם ל«קַפֶּלות» שנועדו ליתר הכתות הנוצריות וכו׳ וכו׳. ולשכת האפטרוך הלטיני בירושלים לא חסכה עמל ואספה אחת לאחת את

1) תפקיד ה«שמירה» גופו, החזקת המפתח, היה מסור בימי התורכים לבן אחת המשפחות המושלימיות בירושלים, משפחת נסיבי, והמסורת הזאת לא נשתנתה עד היום, לפי שהלורד אלנבי בהכנסו לירושלים פקד לבלי הביא כל שנוי בסדר הזה.

כל «ההפרות» השונות וכתבתם לדור אחרון על ספר: Statistiques Generale du Patriarchet Latni, Jerusalem, 1928, p. 12.

מחמת חשיבותם של המקרים לענין שלפנינו ראוי להביאם אחד אחד, כפי שבאו באותה מחברת. הנה הן ההפרות, לפי סדרן הכרונולוגי: 1) תקון בדק הבית ב«קפילה» של היונים השיסמטיים (8 בספטמבר 1920). 2) קשוטים «מקניטים» שהיונים קשטו בהם את ה־«edicule» של כנסית הקבר הקדוש (דצמבר 1920). 3) התנגדותם של היונים לפרישת שטיחים על־ידי הלטינים בכנסית הלדה (פברואר, יוני, יולי 1921). 4) היונים מסרבים «לגלות» את מזבח קלורי ב«יום הששי הקדוש» (מרס 1921). 5) הקופטים חוסמים דרך בפני הלטינים בכנסית הקבר הקדוש (מרס 1919, ועוד שש פעמים בשנת 1921). 6) התקנת הדלת הקטנה בכנסית הקבר הקדוש על־ידי היונים. 7) המושלמים פורשים מרבדים ב«חדר הסעודה האחרונה» (ספטמבר 1919, ומשנת 1923 הוסיפו לאחוז במנהג זה). 8) הקופטים מתפללים בצורה בלתי הוגנת בקפילה שלהם בקבר הקדוש (מרס 1923 וספטמבר 1924). 9) היונים מתקנים את בדק הבית בקבר מרים הקדושה (אפריל, דצמבר 1924). 10) עולי הרגל הקתולים האנגלים נכנסים ל«בסיליקה» חגיגית (מאי 1924). 11) תקונים בבסיליקה בכנסית הלדה (ינואר 1925 וינואר 1927). 12) יונים מניחים ספסלים מול הקבר הקדוש (מאי 1926 ואפריל 1927). 13) תקון הכותל היוני ב«מקדש העליה» (נובמבר 1926). 14 האפטררך הרומיני נכנס חגיגית לבסיליקה של הקבר הקדוש ושל כנסית הלדה (מאי, יוני 1927). 15) תקון עמוד בכנסית הקבר הקדוש על־ידי יונים (נובמבר 1927). 16) מושלימים מונעים את הבקור השנתי ב«חודש הסעודה האחרונה» (פעם בנוכחות המושל ופעם בנוכחות המשטרה).

האפטררכיה הלטינית מונה עוד מקרים של הסגת גבול שאירעו מאז הכבוש הבריטי והיא מטילה את האשמה תמיד על היונים.

יש מקום לבעל הומור לניד ראש למקרא הרשימה הארוכה של «ההפרות» הללו, כביכול. אבל בכל זאת אי אפשר לנו לפטרה מבלי הבן את יסודותיה, את מקורה. כי הפרטים היבשים והמשעממים הללו ה ם המצטרפים למחרוזת המשונה הנקראת «ש א ל ת ה מ ק ו מ ו ת ה ק ד ו ש י ם», אשר, עם היותה לכאורה חסרת חשיבות הנה בכל זאת גורם טרדני, רציני ומכריע, במצב המדיני של ארץ המנדט, ועל כן גם בשלומה והתפתחותה של א״י האחרת, שאנו מעונינים בה ביחוד, של זו העתידה לשמש לנו בית לאומי.

הרבה מהטרוניות הללו נכתבו תחת לחץ אבק דיפלומטי שנצטבר במשך דורות. אך הבריטים נשארו באמת נאמנים ל«סטטוס קוו» כפי שמצאוהו בבואם ושמרו עליו מכל משמר עד לתגי־תגים מגוחכים ואבסורדיים, כגון: החזקת ה ש ו מ ר ה מ ו ש ל י מ י בכנסית הקבר הקדוש תחת שלטונה של ממלכה נוצרית.

לפי הוראות סעיף י״ד של המנדט הארצישראלי צריך היה לכונן ועדה מיוחדת המכונה «ועדת המקומות הקדושים», שלה בלבד (ולא לממשלת המנדט)

היתה צריכה להמסר הסמכות בכל שאלות הבעלות, החזקה והשמוש במקומות הקדושים. הוראת המנדט בנקודה זו, כהוראותיו בכמה נקודות אחרות, סתומה. סתם הכתוב ולא פירש מה בדיוק יהיו תפקידיה, עד היכן יגיע תחום שפוטה, ומאיזו נקודה מתחילה ההפרה של הסטטוס קוו. עצם מנויה של הועדה בא להעיד שהיא לא באה לקיים את הסטטוס קוו, אלא דוקא לשנותו, אם יהא צורך בכך, ולהתאימו למצב החדש ולדרישותיו. הוראה זו לא היתה אלא מסגרת כללית, כללית מאוד, שבתוכה יכתב התוכן החדש ושעל יסודותיה יוקמו המוסדות האדמיניסטרטיביים שיטָפלו לשאלה המכאבת הזאת.

אפס כי עם כל כללותה היה בה כדי להנחות את הממשלה המנדטורית במשאה־ומתנה הדיפלומטי בשאלה זו, ללמדה שאסור לה להסיג את גבול הסטטוס קוו ולהבינה שכל הסגת גבול בענין זה תחשב לה להפרת ההתחיבויות הקונסטיטוציוניות שנטלה על עצמה בארץ. משנקבע הסעיף הזה התחילה פרשת המשא ומתן עם הממלכות הנוצריות לשם הרכבתה של הועדה ובחירת חבריה. אבל עם הֵעשות הצעד הראשון בכוון זה התחילו בולטים הנגודים העיקריים שבין אינטרסים פסיודו־דתיים שונים. הקרע העמוק בין כנסיות וממלכות שונות קם והיה למציאות מדינית צורבת ומכבידה. נחוץ היה איפוא לקבוע חוקים נוספים והוראות יותר מפורשות בחוק, ביחוד עד אשר תתכונן ועדת המקומות הקדושים. לפיכך הוחק «דבר מלך במועצה בענין המקומות הקדושים» שהכריז, בסעיף השני שבו, ש«שום משפט או ענין בקשר עם המקומות הקדושים, או עם הבנינים הדתיים המתיחסים לעדות הדתיות השונות בארץ, לא יהא נידון ולא יוחלט בשום בית משפט בא"י, למרות כל דבר האומר את ההפך בדבר המלך במועצה על א"י» (חוקת הארץ היסודית). סעיף אחר באותו «דבר מלך» מקנה לנציב העליון את הכח להחליט «איזה משפט וענין הוא בגדר תחומי השפוט של הסעיף הנ"ל». הנציב העליון יעשה זאת לאחר שימלך בדעת מזכיר הממלכה לעניני המושבות.

הוראה חשובה זו טעונה פרוש. זוהי הפעם הראשונה שממשלה בריטית בארץ חסות התחיבה בפרוש להוציא מסמכות בתי המשפט שלה סכסוך, שכרגיל היה נדון על־פי החוק המקובל ובבתי המשפט הרגילים. שלילה כה קטגורית של סמכות בתי המשפט של הארץ, במלים אחרות: קצוץ בסוברניות של הממשלה המנדטורית, היא הוכחה חותכת לעובדה, שהשלטונות הבריטיים סרבו להעמיס על עצמם נטל יָתֵר של אחריות בשאלה שהוכרה כשאלה בין־לאומית מן המדרגה הראשונה — בכלל, כל «העסק ביש» הזה היה משא לעיפה ונוח היה להנהלת הארץ שלא נברא משנברא. חשיבותו של הקיצוץ הזה תבלוט ביותר כשנשים אל לב, שכמעט כל הקפיטולציות שנהנו מהן נתיני חוץ כבר נעקרו משרשן, אם כי הנתין הזה עודנו נהנה מפריוויליגיות שונות שאין לאזרח הארץ חלק בהן, כששחררה הממשלה המנדטורית את שופטיה בארץ, שברובם הם בריטיים — ועל כל פנים בבתי־

המשפט הגבוהים – נתנה בזה תשובה לכל מטר המחאות שניתך עליה בעיקר מארצות קתוליות ביחס לטפול במקומות הקדושים.

הותיקן הראה ביחוד ערות יתרה בענין זה, ומצא את השעה כשרה לגבות את חובו מיתר הכנסיות הנוצריות בארץ. הוא מחה בפירוש נגד הרכבתה של הועדה, ואמנם שום ועדה שנשיאה לא היה קתולי – לא היתה מקובלת בעיניו.

בכל זאת לא טמנה ממשלת המנדט את ידה בצלחת והוציאה מנרתיקה הצעות שונות להרכבת הועדה, אך כולן נדחו. הוצע שתהא ועדה כללית שתחולק לשלוש ועדות־משנה. אחת – נוצרית, שניה – מושלימית, ושלישית – יהודית; לכל אחת מהועדות ניתנה, לפי ההצעה, סמכות לטפל בענינים הנוגעים לדתה ולכנסיתה שלה. הועדה הנוצרית היתה צריכה להיות מורכבת בצורה זו: נשיאה – צרפתי, ושלושה חברים קתולים: איטלקי, ספרדי ובלגי, שלשה אורתודוכסים: אחד יוני, אחד רוסי ואחד בא־כח הארמינים, הקופטים והחבשים. הועדה המושלמית היתה צריכה להיות מורכבת כך: נשיא – איטלקי ושלושה חברים שיעזרו על ידו: האחד ארץ־ישראלי, השני (נתין) צרפתי והשלישי הודי מושלימי, והועדה היהודית בסדר זה: נשיא – (נתין) אמריקני ועל ידו שלושה חבריו: יהודי בריטי, יהודי ספרדי, ויהודי ארץ־ישראלי. נשיא הועדה הכללית בשלמותה צריך להיות נתין ארצות הברית.

מציעי ההצעה נסו בכל מאדם לספק את הדרישות והמאויים של כל כתה, עדה או דת שהיו יכולים להיות מעונינים בשאלה זו. הכל ידעו שבמוכד זה יבואו לידי בטוי כל הקרעים והניגודים שהיו קיימים מתחת לשטח; שעל צד האמת – אף הגץ הקל ביותר יוכל כאן להתלקח לבערה רצינית. כאן היתה צריכה להבחן ולהפתר שאלת המקומות הקדושים, העלולה, יותר מלפנים, לערער ולמוטט ערכים מדיניים מקובלים. צריך היה ליתן ערובה נאמנה שמוסד רב השפעה זה ישמר מכל משמר על הניטרליות שלו, לא ישא פני ממלכה זו או אחרת ויתן את החלטתו לאחר עיון מרובה בכל השאלה כולה. ערובה זו ניתנה בהצעה למנות אמריקני שינצח על כל עבודת הועדות ויכהן כנשיא ראשי, שכן אין לארצות הברית כל אינטרסים דתיים בא"י, ועל כן יוכלו האמריקנים לדון בשאלה מבלי דעות קדומות, ואולי גם ביתר הבנה. ואולם הותיקן לא יכול היה להסכים לנשיא פרוטסטנטי וסרב ליתן את הסכמתו. האפיפיור דרש במפגיע למנות נשיא קתולי לועדה הכללית, בטענו שועדות המשנה תהיינה בעלות סמכות מקוצצת, וכי כל דבר קשה יובא לפני הועדה המלאה, ובעיקר לפני נשיאה.

בינתים היה צריך להמשיך את שלטון הסטטוס קוו, והואיל ופגיעה בסטטוס הזה, אמתית או מדומה, היתה מחוץ לסמכותם של בתי המשפט בארץ, על כן סודרו כל הסכסוכים בדרך אדמיניסטרטיוית – במלים אחרות: לא בכוח איזה סעיף מפורש בחוק, אף לא על פי איזה פרוטוקול כתוב וחתום

המחייב את הצדדים החתומים עליו, אך פשוט לפי שקול דעתו של הפקיד האדמיניסטרטיוי הנוגע בדבר.

III

כזה היה מצע העובדות בהיסטוריות שמתוכו נתעוררה גם שאלתנו שלנו – שאלת הכותל המערבי. לכאורה אין השאלה כשהיא לעצמה אלא חוליה אחת – ומבחינה בין לאומית: לא החשובה ביותר – בשאלת המקומות הקדושים. זאת ועוד: בעוד שבעניני המקומות הקדושים של הנוצרים כבר נצטברה מזה מאות בשנים מסורת של סכסוכים ופרצדנטים, כפי שראינו, והיתה כבר מסורת שיצרה למעשה את הסטטוס קוו, אם כי להלכה לא נאמר בשום מקום מה טיבו של הסטטוס קוו – הנה בשאלת הכותל המערבי לא היתה כל מסורת כזאת, לא היו סכסוכים רציניים, ולפיכך לא היו תזכירים, לא היו פרוטו־קולים, ולא היו פסקי דין או החלטות אדמיניסטרטיויות.

בבואנו לדון על שאלות הכותל המערבי, כעל חלק מהשאלה הכוללת של המקומות הקדושים – קשה, קשה לנו מאד לשמור על מדת האוביקטיביות. הן הכותל המערבי – הוא סוף סוף שרידנו היחידי והאחרון, ואולי גם הראשון, שאין חולקין על היסטוריותו, על קדמותו, על קדושתו לנו, ורק לנו. מתוך שורת המקומות הקדושים והפסיודו־קדושים הרבים, מופיע הכותל האלם הזה, על האזוב שבין סדקי אבניו, על המסמרים שבתוך נדבכיו, על רִבבי הדמעות אשר על פניו – בכל הוד קדושתו וקדמותו. הוא עוטר כזר אגדות ויהי לקנין היחיד והרבים בישראל, וישמש סמל לכל הטרגיות שבחיינו.

קשה – אבל מה שלא יעשה השכל, וגם הלב, יעשה הזמן. כי אמנם הכותל המערבי הוא מקום מקדשנו לראש וראשונה, אבל עם זה הוא ה«בוראק», שאליו הגיע סוסו הפלאי של מוחמד בסערה בבואו ממכה, ובעיקר – תהיה אשר תהיה המסורת ההיסטורית והדתית מסביב לכותל – בעלותו אינה בידינו. האבן והטיח שבו, הבתים והרחבות שבסביבו, הגדרות המקיפות אותו, והרחבה שעליה תדרוכנה רגלינו בבואנו לשפוך שיח – כולם, כולם, אינם שלנו. הם חלק מנכסי הוקף אבו מדין, וכפופים למנהגי ההקדשות המושלמים ולחוקיהם.

התעוררה איפוא «שאלת» הכותל המערבי, שאלה שמעולם לא היתה שאלה, שאלת הכותל המערבי, כשאלת יתר המקומות הקדושים עודנה בבחינת sub judice. עד עתה כמעט שאין שום מסמך שיגדיר את הסטטוס קוו בענין הזכויות והתביעות של היהודים והמושלימים על הכותל. התעודה האחת היא הספר הלבן של נובמבר 1928 שיצא על־ידי מזכיר הממלכה לעניני המושבות לאחר המאורע ביום הכפורים תרפ״ט (שבו נשלח קצין־משטרה בריטי להסיר בכח מחיצה שהוקמה על הרחבה להבדיל בין המתפללים והמתפללות). התעודה הנ״ל אין בה כדי ליתן כל פרוש שהוא לסטטוס קוו, היא מביעה את צערה על המסבות שבהן הוסרה המחיצה, ובעצם מצדיקה את פעולות הממשלה.

לאחר מאורעות אב פרסמה הממשלה תקנות זמניות שבאו להגדיר את סדר הפולחן ליד הכותל המערבי בחגי ישראל. נקבעה מדתם המדויקת של תשמישי הקדושה היהודים, ועוברי הדרך הערבים צֻוו לבלי הפריע את התפלה ולבלי עבור בתוך קהל המתפללים בשעות ידועות.

וה»סטטוס קוו« המסופק והמעורפל הזה הולך ונמשך זה שתים־עשרה שנה בארץ ושאלות המקומות הקדושים עודן מחכות לפתרון. רק לאחרי המאורעות הטרגיים של אב הודיע מזכיר הממלכה הבריטית לעניני חוץ, הנדרסון, למועצת חבר הלאומים, שממשלת הוד מלכותו עומדת להציע בקרוב למנות ועדה מיוחדת שתטפל בשאלת הזכויות והתביעות של היהודים והמושלמים בעניני הכותל. לפי ההצעה האחרונה הזאת היתה צריכה הועדה הזאת להיות מורכבת ממדינאים אירופיים ואמריקנים חשובים, שאף אחד מהם לא יהא בריטי, ואשר למצער אחד מהם יהא בקי בעניני דת ודין. ההצעה האחרונה מוכיחה, שההצעה היסודית להרכבתן של הועדות השונות בעניני המקומות הקדושים, הנזכרת לעיל, נתערערה עד היסוד. המצב החדש שנוצר מוכיח, שפתרון שאלת המקומות הקדושים אינו יכול להיות ענין של רוטינה טכנית ומשפטית, אך צריך הוא להיות מסור לידים אמונות של מדינאים ואנשי משפט בעלי מעוף, שיוכלו להתרומם גם מעל לאות המתה של החוק, או, יותר נכון, של המסורת הכתובה, כביכול (שהרי, כאמור, לא היה מעולם שום כתב שירשום על ספר את מהותה של המסורת הזאת), וגם, מצד שני, מעל לפאתוס השדוף של תנועה פסיודו־דתית.

אנו המאמינים בדכאון הסופי של השקר חייבים, גם כיהודים החרדים לגורל מקדשם היחידי וגם כאנשי תרבות סתם, להצטרף לתפלתו של העולם התרבותי, שמינויה של ועדת אנשים בני סמך לא יאחר לבוא. מעולם לא תבענו ואין אנו מעונינים לתבוע נכסים ואינטרסים לא לנו. אבל אם הקנאות היתרה והפסיכוזה הפטריוטית עלולה לפעמים להעבירנו על דעתנו, יבואו העובדות שהזכרנון בפרקים על המקומות הקדושים של הנוצרים ויעידו שאין לנו להקל ראש בשאלת הכותל המערבי. כי ישנה שאלת הכותל המערבי, כשם שישנה שאלת המקומות הקדושים של הנוצרים. והשאלה היא לאומית ומדינית יותר משהיא דתית ויש למצוא את פתרונה לאור המנהגים המקובלים בפתרון שאלות מדיניות. מאורעות אב הבינונו לדעת את כל חמירותה. ומאידך גיסא — המרירות שהצטברה במחנות שונים מסביב לאינטרסים ולבעלות של המקומות הקדושים הנוצריים — נשארה לפי שעה לֶטֶנטית, ולא באה לידי בטוי ברציחות פראיות כאלה שאנו היינו קרבנותיהן; ועלינו לקוות שהיא לא תעבור את התחום הזה, כי בהתפרצה החוצה — ובא הדבר לידי קרב נורא ואיום שקשה לנחש את תוצאותיו. היה צורך במדה מרובה של דיפלומטיה עילאה לדכא כסדר את השנאה והמרירות ההדדיות בין עמים וכנסיות נוצריים למען לא יביא הדבר לידי הפרה רצינית של יחסים דיפלומטיים בין ממלכות גדולות; במלים אחרות — למען מנוע בעד מלחמת־דמים רצינית.

המולך הזה, כבר בלע די קרבנות אדם, אין לנו אלא לזיין עצמנו בסבלנות לקראת בואן של ועדות אשר תקבענה, אחת ולתמיד, את מהות הסטטוס קוו, ואת סדר היחסים שבין אינטרסים דתיים שונים בקשר עם בעלות המקומות הקדושים והפולחן בהם, כי בהפתר שאלת המקומות קדושים — והונף הגרזן על שאלה מטרידה וכואבת ביחסי האומות, אז יסתיים פרק צורב בהיסטוריה הדיפלומטית של הזמן החדש.

הוגו ברגמן

אֲנִי וְאַתָּה

דיקרט פתח פרק חדש בפילוסופיה ע"י זה שמצא נקודת־אחיזה אחת בטוחה נגד כל הפקפוקים והספקות במציאות העולם, הלא הוא קיום האני. אמרתו «אני הושב, לכן אני בנמצא» מציינת על כן את התהלתה של התקופה החדשה בפילוסופיה. מאז השתדלו הפילוסופים, כל אחד על פי דרכו, להרחיב את השטח המובטח הזה, לפרוץ את הגדר של האני ולמצוא נקודות־בטחון אחרות. והשאלה העיקרית הנשאלת כאן היא: האם יש לנו איזו אפשרות להסיק את קיום האתה באותו בטחון שבו אנו מסיקים את קיום האני? העולם החיצוני לא נִתן לנו אלא בצורת הויותינו[1] המכוונות אליו. אין לנו דרך אחרת אל המציאות אלא ה«בבואות»[2] האלה, כלומר החויות השונות הנמצאות בתוך נפשנו והמשמשות לנו סימן לדברים החיצוניים. איננו יכולים, למשל, לתפוש את השולחן כשהוא לעצמו, אך אנו יכולים להתקרב אליו על ידי הפרספקטיבות השונות, שבהן הוא מופיע לפנינו. הקיום של השולחן עצמו אינו אלא בטוי קצר לכל הפרספקטיבות השונות של השולחן בתוכנו. החויות הרבות שלנו המכוונות אל השולחן הזה: העובדה שאנו רואים אותו בפרספקטיבות שונות לפי נקודת המבט שלנו, העובדה שאנו מעבירים עליו את כף ידנו, העובדה שאנו יושבים על ידו — כל העובדות הרבות והשונות האלה אנו מקיפים בקיצור כשאנו מדברים על קיום «השולחן» כשהוא לעצמו. קיום הדברים אינו אלא בטוי קצר, מין סימן סטנוגרפי לכל החויות הרבות האלה שלנו. מעבר ומחוץ לחויות האלה אין שחר לקיום הדברים כשהם לעצמם.

במצב אחר לגמרי אנו נמצאים כשאנו מדברים על קיום הזולת. קיומו מתבשר לנו אמנם גם כן ע"י חויות שונות, אנו רואים אותו ושומעים את קולו ומוציאים מכאן את המסקנה שהוא נמצא לפנינו. אולם אם לא היה לקיום הדברים כשהם לעצמם מחוץ לחויותינו שום שחר, הרי מניחים אנחנו אצל הזולת שמחוץ ומעבר לכל החויות אשר בהן הוא מופיע לפנינו, הוא חי את חייו והחיים האלה אינם מופיעים, בדרך כלל, על במת תודעתנו אנו בבואותיהם. אצל הדבר הדומם תופיע באופן פרינציפיוני כל תכונה

1) Erlebnisse.

2) "Abschattungen" לפי המונח של הוסרל. ראה מאמרי על הוסרל והפינומינולוגיה (הפועל הצעיר, תרפ"ט 32-30).

מתכונותיו על במת תודעתי שהרי הבבואה אשר בה מופיע הדבר קודמת באופן הגיוני לתכונת הדבר עצמו ואנו למדים את התכונות של הדבר מתוך חויותינו אנו. על כן תהיה תכונת הדבר שאינה יכולה להופיע באופן פרינ־ציפיוני בתוך חויותינו — דבר והפוכו. לא כן אצל הזולת. העובדה שהוא משליך את בבואותיו לתוך תודעתי היא כלפי דידו מקרה ולא יותר. הוא חי את חייו הוא ואינו תלוי בשום תודעה זולתו. והשאלה נשאלת: מה מצדיק את ההסק אשר בו אנו מוכיחים קיום הזולת, זאת אומרת קיום שבאופן פרינציפיוני א י נ נ ו תלוי בחויותינו. שאלה זאת לא יכלה להתעורר כלפי הדבר הדומם, מכיון שקיומו אינו אומר יותר מן העובדה שסדר ידוע וקביעות ידועה שוררים בחויותינו והדבר אינו אלא בטוי אחר לסדר ולקביעות הללו. המסקנה שאליה אנו מגיעים בהסיקנו את קיום ה ד ב ר א י נ ה מכילה יותר ממה שהכילה ההנחה שממנה יצאנו, כלומר הויותינו. אחר לגמרי הוא המצב כשאנו מנסים להוכיח את קיום הזולת. שכן מכיל הוא בתוכו תוספת חשובה עד למאוד, כלומר את חייו הוא שאינם מופנים אלינו ושאנו מניחים אותם בכל זאת כשאנו מדברים על קיום הזולת. על כן עוברת מסקנתנו את ההנחה אשר ממנה יצאנו ונשאלת על כן השאלה: מה מצדיק את התוספת הזאת?

אבאר את דברי מנקודת מבט אחרת. נתאר לנו שהעולם אינו אלא עולם של דברים דוממים. ונתאר לנו שאנו חולמים חלום, אולם חלום מסודר לגמרי שהכל קורה בו על פי חוקים קבועים כמו בטבע. כל זמן שאין בעולם אדם זולת האיש החולם והעולם כולו עולם של דברים דוממים, הרי אין שום הבדל בין המציאות ובין אותו החלום. כל זמן שהחלום הזה מתפתח באופן חוקי לא נוכל לציין שום פְּלוּס, אשר היה מבדיל את המציאות לגבי החלום המסודר הזה, כי הרי גם בחיינו הערים מציאות הדברים אינה אלא סדר וקביעות בתוך החויות 1). מתי יהי הבדל בין המציאות ובין החלום? באותו הרגע שישנם א נ ש י ם אחרים זולתנו במציאות! כי האנשים אשר עליהם אני ח ו ל ם, חיים את חייהם רק בתוך חויותי, אין להם חיים עצמיים. מפני כך הם חלום ולא יותר. לעומת זה ישנם לאנשים הממשיים אשר עמהם אני נפגש במציאות, חיים פנימיים משלהם. מחוץ לבבואות שהם משליכים לתוך פנימיותי, חיים הם את חייהם העצמיים ואת התוספת הזאת אי אפשר ליצור בתוך החלום. מכאן ההבדל שבין קיום הדבר וקיום האתה. האתה אינו רק הקשר החוקי בין חויותי, כי מעבר לכל חויותי חי הוא את חייו ואי אפשר ליצור אותם ע״י קונסטרוקציה מתוך חויותי אני.

כידוע העיז דיקרט להורות שהחיות הן רק אבטומטים. אם נבטא השקפה כזאת בכל קיצוניותה, יהיה קיום החיה לגמרי על אותו השטח אשר עליו נמצא קיום הדבר הדומם. מכיון שנשלול מן החיה את חייה הפנימיים ונמחוק את התוספת של חיים פנימיים המציינת את הזולת, יהיה קיומה רק

1) Leibniz, Nouveaux essais IV 2 § 14: La vérité des choses sensibles ne consiste que dans la liaison des phénomènes. השוה Schopenhauer, Satz vom Grunde § 23.

בטוי אחר בעביל הקשר החוקי בין חויותי· או נניח שהצליח מי שהוא לבנות אבטומט של בן אדם· לשם זה נחוץ שהאפרט הזה יעשה כל אותן התנועות שאנו מקוים ממנו· במלים אחרות את התנועות הנחוצות לשם סדור הגיוני של חויותינו· אנו מתקרבים אליו· מדברים אליו· הוא יצטרך להפנות את פניו· לעשות תנועות אשר תתאימינה לשיחה כביכול שישנה בינינו· בקיצור הוא יצטרך להתנהג באופן כזה שהסדר הרגיל בין חויותינו לא יופרע· זאת היא ממש הפונקציה של קיום הדבר· אבל כשאנו מדברים על קיום האתה· איננו מסתפקים בזה שיש לפנינו איזה דבר המקשר את חויותינו· כי מעבר לכל הפונקציות האלה של סדור חויותי הרי חי הוא את חייו העצמיים·

על כן אוכל לומר: לקיום הדבר יש רק שטח אחד· השטח המופנה אלי· לקיום האתה ישנו עוד שטח שאינו מופנה אלי· אשר מהוה חיים עצמיים באותה המדה כמו שאני חי את חיי אני· זהו הצד הפרינציפיוני המבדיל באופן יסודי בין קיום האתה לקיום הדברים· וע״כ יהיה ההיקש אשר בו אנו מוכיחים את קיום האתה· היקש טעון בסוס· כיצד מוצדקים אנו להוכיח קיום אשר באופן פרינציפיוני אינו מופיע על במת תודעתנו? זאת היא הפרובלימה העתיקה: כיצד להוכיח שאין האני יחיד בעולם· הפרובלימה של הסוֹלאיפסיסמוס·

ישנה תורה אשר אינה מכירה בכל הקושי של השאלה הזאת ובהבדל הפרינציפיוני אשר בין הוכחת קיום הדבר והוכחת קיום האתה· בעלי התורה הזאת אומרים שיש כאן היקש של אנלוגיה ולא יותר· אנו רואים גוף בן אדם· שומעים את קולו וכ׳ ואנחנו מסיקים ע״פ אנלוגיה שחי בתוך הגוף הזה «אני» כשם שחי אני בגוף שלי· בזמן האחרון הגן ביחוד ארנסט בֶּכֶר (Becher) [1] על התורה הזאת· נגדה יצאו מבין הפילוסופים הגרמנים של הדור האחרון אלויס ריל ותיאודור ליפס ובין הפילוסופים הרוסים וֶדֶנְסְקִי ושמעון פרנק [2]·

הם טענו: א· אין כאן מקום של היקש על סמך אנלוגיה· כי הרי רק אז נוכל להשתמש בהיקש האנלוגיה כשחוזר אותו המקרה וכשאנו יודעים למפרע שאותו הדבר נמצא או יכול להמצא באכסמפלרים רבים· כשראיתי פעם אחת החתול ולמדתי את תנועותיו והנני רואה חיה דומה בתנועותיה לחיה הראשונה יכול אני להקיש היקש של אנלוגיה שגם כאן לפני חתול· במה דברים אמורים? כשאותו הדבר נמצא באכסמפלרים אחדים· אולם הלא זאת היא במקרה שלנו כל השאלה· מנין לי המושג של האני השני אחרי שניתן לי באופן בלתי אמצעי רק האני האחד· האני שלי? איש אינו מכחיש את זה שאנו משתמשים לפעמים בהיקש של אנלוגיה בכדי להוכיח שיש לפנינו בן אדם· אבל אין היקש אנלוגיה יכול ליצור את המושג של האני השני· להיפך הוא בנוי על הידיעה הקודמת שישנו אני

1) Becher, Erkenntnistheorie (Lehrbuch der Philosophie, herausg. von Dessoir p. 346 ff).

2) השוה ביחוד את מאמרו של פרנק «אני ואנחנו» „Der russische Gedanke" 1929 p. 49-62.

שני בעולם. והשאלה נשארת במקומה, כיצד נוצר המושג המוזר הזה של האני השני, כלומר אני שאיננו אני כי אם אתה?

ב. בעלי היקש האנלוגיה אומרים שאנו מקשרים ע״פ אנלוגיה עם הגוף השני חיים נפשיים ידועים המתאימים לחיים הנפשיים שלנו. אני רואה למשל תנועות ידועות בפניו של חברי ובדרך אנלוגיה אני מסיק את המסקנה, שחברי צוחק. אולם האומרים כך שוכחים שאין אנו רואים את עצמנו כשאנו צוחקים ואיננו מכירים את פנינו הצוחקים. אולי יאמר מי שהוא שהלא אפשר לראות את פנינו במראה, אבל דוקא תשובה זאת מוכיחה לנו כמה רחוקה כל הדעה הזאת מן האמת. הנוכל להאמין שהיונק לא יבין לאמו הצוחקת עד אשר יראה את פניו הוא במראה, ושהאדם הפרימיטיבי לא הבין את החיוך על שפתי זולתו עד אשר ראה את פניו הוא, כשהוא צוחק, במראה הטבעית של פני הנהר? ומה גדול היה צריך להיות כוח ההפשטה של הילד הקטן בכדי שיבליט את קוי הצחוק דוקא מתוך פני אמו ויכיר בהם את הדמיון לקוי הצחוק אשר בפניו הוא?!

אומרים: זה חל רק על הראיה, אבל אצל תנועות אחרות שונה הדבר, שהרי ידוע לך, למשל, כיצד אתה צועק מתוך בהלה ובשמעך צעקה דומה לזאת יוצאת מפי אחר תדע שהוא נבהל. אולם גם כאן נשאלת השאלה כיצד נגיע ע״י היקש כזה להנחת אני שני. כל הטענה הזאת היתה רק יכולה להוכיח שכשאשמע את הצעקה, אקשור אליה מה שהיה קשור אתה בפעם הראשונה: אחשוב שאני נבהלתי, אבל מנין המושג של האתה?

ג. אנו איננו מסופקים שגם אצל החיות ישנן חויות דומות לחויותינו אע״פ שהבטויים אשר בהן הן מבטאות או מלוות את החויות האלה, אינן דומות לפעמים כלל וכלל לבטוי הגופני שלנו ולפעמים אינן ידועות לנו לגמרי. ומה שחשוב יותר: החיות מרגישות באופן פרימיטיבי חיה אחרת ומבדילים אותה מן הדברים המסובבים אותה, ואף אחד לא יחשוב שזה היקש של אנלוגיה אצל החיה. יש כאן איזו זיקה אלמנטרית המקשרת את כל היצורים אשר רוח חיה בהם. באופן אלמנטרי מתגלים לנו חיים פנימיים אשר עמהם אנו נפגשים. במקום שהדבר הדומם משמש רק קשר בין חויו־תינו אנו והוא כולו בנוי מן היסודות של חויותינו, יש כאן, בפגישה עם החיים, גלוי, מניפסטציה של קיום אשר מעבר לחויותינו. מכל אשר נאמר לעיל יוצא שההיקש אינו יכול ליצור את המושג של האתה.

הקושי הזה הביא את תיאודור ליפס להוראה שבקשר אשר בין האני ובין האתה אין יחס של היקש כי אם אותה התופעה המיוחדת אשר ליפס קרא לה בשם התמזגות Einfühlung. תורה זו של ההתמזגות מהי? ליפס מפנה[1]) את תשומת לבנו לזה שאנו מגיבים במקרים ידועים בחיינו הנפשיים כאילו היה הנושא אשר אליו אנו מכוונים תובע מאתנו תפישה מיוחדת אשר אותה הוא מטיל עלינו. כשאנו שומעים, למשל, איזה קצב או איזו נגינה,

1) Th. Lipps: Leitfaden der Psychologie Kap. XIV.

אנו תופשים אותה כאילו היא היתה מטילה את עצמה עלינו והיתה תובעת מאתנו תפישה ידועה דוקא. תפישתנו את הנגינה היא אמנם תפישתנו, אבל אנו תופשים את הנגינה כאילו האוביקט הנתפש היה מצוה לנו כיצד לתפוש אותו. אנו מתמזגים בבחינת מה עם האוביקט או האוביקט מתמזג אתנו באופן כאילו חויותינו לא היו יוצאות מאתנו כי אם מן הנושא. יש כאן התמזגות מיוחדת של אקטיביות ופסיביות, יש כאן **פעולה** מצדנו הטבועה באופי כזה כאילו היינו אנו **הנפעלים**. האוביקט מופיע לפנינו מלא חיים, בינינו ובינו ישנה או נראית להיות השפעת גומלין. ההתמזגות הזאת יכלה להשביע איתנו רצון כשהפעולה העוברת כביכול מן האוביקט עלינו מתאימה להלך רוחנו, והיא יכולה ג"כ להיות בלתי נעימה כשהיא מתנגדת למצב נפשנו ואנו מרגישים אותה כאונס.

המושגים של השפה הנוהגת, למשל, בפיסיקה מגלים לנו שהם חדורים בתפיסה כזאת: כשאנחנו מדברים על הכחות המתנגשים בטבע, על כח המשיכה וכ', הרי משאילים אנו את חיינו אנו למאורעות אשר בטבע, והאנתרופומור־פיסמוס הזה, אשר כל כך קשה לפיסיקה להשתחרר ממנו ואשר בו נלחמו פיסיקאים כגון מַך, קירכהוף ואחרים, מקורו בהתמזגות. גדול ביחוד תפקיד ההתמזגות הזאת בתורת היופי של ליפס הבנויה כולה עליה.

והנה בתורה הזאת של ההתמזגות השתמש ליפס כדי לבאר את הקשר בין האני והאתה. אנו צריכים לתאר לנו לפי דבריו שהקרבה בין האנשים דומה למין הדבקה. כשם שמחלה מדבקת עוברת מן החולה אל הבריא, כך ישנה טנדנציה יסודית של התמזגות בין האני ובין האתה. כשם שהריתמוס של המנגינה מטיל את עצמו עלי כך מטיל הזולת את עצמו עלינו כשאנו נפגשים אתו, וכך עוברות ההויות של האיש השני עלינו באופן אלמנטרי ובלי שום התערבות ההוכחה השכלית. יש קשר אלמנטרי כזה בין כולנו אשר על ידו מוכרחים אנו לחקות במדת מה אחד את השני. כשם שקצב המנגינה נאחז בנו כך מכריח אותנו הזולת לצחוק כשהוא צוחק ואנו נפגשים אתו. יוכל היות שההדבקה הזאת אינה שלמה ואנו נדבקים רק במדה קטנה במצב רוחו, אבל בכל אופן אין כאן שלשלת של היקשים והוכחות כי אם פרוצס אלמנטרי, אפשר לומר מיכני המקשר את הויתנו עם הוית הזולת.

תורה זאת של ליפס היא בודאי הרבה יותר קרובה לאמת מן התורה הקודמת. היא מדגישה את הקשר האלמנטרי בין האני ובין האתה ובזה חשיבותה. אמנם מסופק אני אם המושג הזה של ההתמזגות מספיק לביאור האחדות היסודית אשר בין האני ובין הזולת. החסרון במושג הזה הוא, שהוא משמש מצד אחד להסברת הויות אסתיטיות ומן הצד השני להסברת אותם הקשרים המטפיסיים בין בני האדם אשר עליהם אנו דנים כאן. בתורת היופי של ליפס ממלא המושג הזה של ההתמזגות תפקיד יסודי במובן זה שאנו, בהנאתנו מן היופי, כאילו מאצילים מחיינו הרוחניים על אותו הדבר המעורר בנו את ההנאה. כשאנו מביטים על הנוף ואומרים «רוח של תוגה שפוכה על הנוף»,

כשאנו מביטים על הפסל של הארי ואומרים «כולו אומר גבורה», הרי עברו חיינו לנוף או לפסל ואת ההאצלה הזאת מכנה ליפס בשם התמזגות. אולם כשהוא בא להסביר בעזרת אותו המושג את היחס אשר בין האני ובין הזולת, הרי מטשטש, מושג זה של ההתמזגות את ההבדל היסודי שישנו (למשל) בין פסל הארי אשר עליו אנו מאצילים מחיינו ובין הארי החי אשר אותו אנו רואים. את התוספת הזאת המבדילה בין ההתמזגות האסתיטית להכרת הזולת מטשטש ליפס כשהוא משתמש באותו המושג לשם הסברת שתיהן.

בכל זאת קרובה תורתו של ליפס לאמת בזה שהיא מדגישה את הקשר האלמנטרי בין האני והזולת, אשר ההכרה הפסיכולוגי של חקוי תנועה ע״י תנועה משמש לו רק בטוי חיצוני. היחס בין האם ובין הילד הלומד לצחוק מן האם ונדבק מצחוקה אליו, ישמש לנו סמל ואולי יותר מזה בשביל כל התפישה הזאת. ההדדיות בין הילד והאם מביאה לידי כך שהילד כאילו מתעורר לחייו העצמיים תחת המבט של האם. האני שלו מתפתח מתוך האתה. ניטשה אמר «האתה קודם לאני». בכל אופן יש כאן תלות הדדית.

באופן מיוחד הסביר תיאודור ליט את התלות הזאת[1]. ליט העיר על זה שהאני מטבעו אינו מכוון אל עצמו: אני שומע, רואה, חש, ז״א אני נתון לאוביקט אבל אינני מכוון כלפי עצמי. כיצד באה הפניה הזאת אשר בה פונה הסוביקט הנתון בדרך הטבע לאוביקט – לעצמו? כיצד בא אני לידי כך לדעת את עצמו כאוביקט מיוחד? את זה יכולים אנו להבין רק מתוך הקשר שבין האני והאתה. הילד שומע, רואה, חש וכו׳ ובין האוביקטים הנתונים לחושיו ישנה גם האם. והילד, בהיותו מכוון אל האם, רואה בפני אמו את המבט המופנה אליו. מהפנים של האם מקבל הוא כביכול את דעת עצמו. אנו לומדים לראות את עצמנו מלכתחילה בעיניו של השני כאילו היתה עומדת שם מראה המחזירה את האור אלינו. כך חוזר בטוי פניה של האם אל הילד והילד מכיר את עצמו מתוך האור החוזר מפניה של האם. ואולי חוזר אותו הדבר בהשפעת הגומלין אשר בשיחה, כשהשיחה עוזרת לנו לפתח את מחשבותינו, את הכרת עצמנו. מחשבות שהיו סתומות וגלומות בתוכנו מתבטאות ומתגלות תחת השפעת בן־השיחה.

היוצא מכל זה הוא שהפרובלימה שהעסיקה אותנו עד כאן – לצאת מן האני ולהוכיח את קיום האתה – לא הועמדה כהוגן. אין האני קודם לאתה. אנו מתחילים להבין שהאני והאתה ניתנים לנו ביחד ואין האחד קודם לשני. נתן לדעה זאת בטוי מדויק בשנותנו את המימרה של דיקרט האומר «אני חושב, לכן אני בנמצא» באמרנו «אני חושב, לכן אנו בנמצא» ,Cogito ergo sumus. את ההכרה הזאת בטא פיכטה בספרו Wissenschaftslehre 1801[2]. ואלה דבריו: «כל יצור חפשי אינו בא לידי הכרת עצמו מבלי שיבוא באותו זמן גם לידי הכרת יצורים אחרים הדומים לו. לכן אין איש יכול לראות

1) Litt, Individuum und Gemeinschaft, 3 p. 100, Erkenntnis und Leben p. 141.
2) WW IV 143

את עצמו כדעת שלמה, אלא כנקודת השקפה אחת בממלכת הדעת. האינטליגנציה היא בתוך עצמה ובשרשה הפנימי לא יחיד אלא מערכת מלוכדת של תבונות»[1].

ננסה לברר את הדברים עוד מנקודת ראות אחרת[2]. באופן הגיוני אין מספר הרבים המתבטא בצורה הדקדוקית «אנחנו» מספר הרבים של היחיד «אנכי». אנו יכולים אמנם ליצור מספר רבים של «עץ» או של «כסא» מכיון שכל יחידה ויחידה נתונה כאן לחוד ואנו מחברים אותן למספר רבים זה, אבל אי אפשר לומר ש«אנחנו» הוא באותו המובן סכום של «אניים» רבים. כי האני נתון לנו רק פעם אחת ולדבר על אני שני הוא דבר והפוכו. רק האוביקטים יכולים להמצא במספר הרבים, אבל איני יכול להפוך את הסוביקט, את האני, לאוביקט ולדבר על סוביקטים רבים, כשם שאני מדבר על אוביקטים רבים. מכיון שכָּל אני יכול להתפש כאני רק מבפנים, ע״י האני עצמו, הרי חסרה לגמרי הנקודה מחוץ ומעבר ל«אניים» השונים אשר ממנה היינו יכולים לספור אותם כאניים רבים. הסוביקט הוא רק סוביקט לעצמו, האני רק אני לעצמי. ואם השפה יוצרת חיבור מלים כגון «אני שלך» או «האני שלו», הרי נוהגת היא כאן כלפי האני תפישה שאינה הולמת אותו. אנו יכולים לדבר על ה«גוף שלו», על «הנשמה שלו» ובדרך זאת כאילו להעביר ל ב ו ש י ם של האני אל הזולת, אבל את הנקודה המרכזית אשר מעבר לכל הלבושים האלה, הסוביקט עצמו אין אנו יכולים להעביר. האני אינו שכבה חיצונית שאפשר היה להפשיטה מסוביקט אחד ולהלבישה לסוביקט אחר, על כן מכיל חיבור שפתי כזה «האני שלו» דבר והפוכו. ועל כן יוצא לנו שהמושג אנחנו לא נוצר מתוך סִכום של «אניים» רבים. הוא מושג ר א ש ו נ י. יש כאן תפישה ר א ש ו נ י ת של היחידה א נ י ־ א ת ה כיחידה אחת, ע״כ בטוח לי באותו הבטחון שבו אני יודע על קיום א נ י — קיום ה א נ ח נ ו, אותה המערכת המלוכדת של תבונות אשר עליה דבר פיכטה.

במשל המפורסם של «מאה שקלים» הראה קנט שהמושג «מאה השקלים» והמושג «מאה שקלים אשר בנמצא» הם זהותיים, כלומר שהמושג איננו כולל בתוכו את המציאות והמציאות היא על כן ת ו ס פ ת שאיננה נובעת מתוך המושג. אולם הדבר הזה[3] חל רק על האוביקטים ואיננו חל על האני. כלפי מושג האוביקט המציאות היא תוספת, חידוש שאיננו כלול במושג עצמו. אולם לא כן הוא אצל האני ואם מותר לנו על כן לומר על אוביקט מן האוביקטים, למשל על השולחן, שהוא «ישנו» או ש«איננו», הרי אין אנו רשאים לשלול את המציאות מן ה א נ י. העדר־מציאות של השולחן איננו כולל סתירה, אולם העדר־מציאות של האני הוא דבר והיפוכו. המשפט «אני

1) ד״ר ש. ראבידוביץ העיר אותי על זה שהרעיון הזה תופס מקום נכבד גם במשנתו של ל. פויארבך.

2) Frank, שם, 55. Hängswald, Grundlagen der Denkpsychologie 2, p. 311, 314.

3) שהיה כבר ידוע לאריסטו το δ'ειναι ουκ ουσια ουδενι 'ου γαρ γενος το ον השוה שופנהאואר Satz vom Grunde § 7.

איננו» סותר את עצמו· מי שאומר «אני» הרי הוא בנמצא· כשאני מביע את המלה «אני» הרי אמרתי כבר כי אני בנמצא· שכן רק אני יכול לומר «אני» לעצמי· אין הזולת יכול לומר «אני» בדברו עלי· ז״א שאם אני אומר «אני» הרי אמרתי בזה שאני בנמצא· ואותו הדבר חל גם על האתה והאנחנו· אין אני יכול לומר לזולתי «אתה» ולומר יחד עם זה «אתה אינך בנמצא»· האתה כולל בתוכו את נוכחות הזולת· ז״א את המציאות· לא פחות מן האני· במלים אחרות· כלליות: הסוביקט כולל בתוכו את מציאותו·

אין זאת אומרת כמובן· שפלוני אלמוני מחויב המציאות· כשאנו אומרים «פלוני אלמוני»· הפכנו את הסוביקט לאוביקט והאוביקט איננו מחייב את מציאותו· מפני כך יכולים אנו לומר «הוא ישנו» או «הוא איננו»· כי ה«הוא» משמש בטוי להפיכת הסוביקט לאוביקט· אותה הודאות של ה«אני חושב· לכן אני בנמצא»· אשר בה הציל דיקרט את המציאות מן הספק· חלה ע״כ על האני· האתה והאנחנו גם יחד· האני נתן כאבר אחד של מערכת שלמה של «אנחנו» והיחידות המהוות את האנחנו הזה אינן יחידות סגורות אחת כלפי השניה· כ״א יחידות מזדהות שהאחת חודרת לתוך השניה· השקפתנו זאת היא בניגוד גמור להשקפתו של ליבניץ אשר לימד· שהיחיד הוא מונדה סגורה בתוך עצמה שאין לה חלונות ושאיננה ע״כ מקושרת ע״י קשר ממשי עם שאר המונדות· לעומת זה חושבים אנו שהחיבור בין היחידים הוא חיבור ריאלי· ממשות עצמית· אשר על ידה ובתוכה אנחנו חיים·

הנני חפץ להביא עוד ראיה אחת· שתהיה לפי דעתי מכרעת לכל מי שקבל את תורת קנט ואת משנתו העיקרית: המהפכה הקופרניקנית (השוה את ספרי «הפילוסופיה של עמנואל קנט» ע׳ 7· 19· 26 וכו׳)· עלינו לשאול: מנין אותו העולם החושני· המשותף אשר בו אנו כולנו חיים? כל זמן שלא ידענו כלום על המהפכה הקופרניקנית· הרי לא היתה כאן שום שאלה· הפילוסוף הדוגמתי שלפני קנט חשב שהעולם הזה מתקיים בפני עצמו ואנו חיים בתוכו· אנו כולנו חיים בו כבבית משותף אחד ואין ע״כ שום שחר לשאלה: למה הבית בית אחד לכולנו? הוא בנמצא ואנו בנמצא ואנו חיים בתוכו·

אולם באה המהפכה הקופרניקנית ועולם האוביקטים הפסיד את קיומו העצמי· אם נמחוק את הסוביקטים· נמחוק יחד עם זה את העולם האחד הזה אשר בו אנו חיים· אין לעולם אפשרות קיום עצמי· הוא אינו אלא תופעה המופיעה לסוביקטים· אנו יודעים שהמושג «עולם»· «דבר»· «אוביקט» וכו׳ אינו אלא קיצור «סטנוגרפי» בשביל שלל חויות החיות בנו והקשורות ביניהן ע״י חוקים ידועים· ואת הפונקציה הזאת· להיות בטוי קצר בשביל שלל של חויות· ממלא האוביקט גם אחרי שעברנו דרך תורת קנט· אבל כלפי האני· הסוביקט בעל החויות האלה· מתעוררת כעת שאלה כזאת: מנין זהות העולם המופיע לסוביקטים שונים? למה שורר סדר אחד בתוך החויות שלי ושלך ושלו ושל כל אחד ואחד מאתנו? הלא מנקודת המבט של

המהפכה הקופרניקנית אינו קיום העולם אלא ערובה לסדר הקיים בתוך חויותי ולמה צריך הסדר הזה להיות אחד בחויותי אני ובהויות הזולת?

את השאלה הזאת שאל כבר ליבניץ. בשיטתו מהוה כל מונדה ומונדה יחידה סגורה בתוך עצמה וכל אחת מהן «חולמת את חלומה» ומנין זהות העולם, ז"א זהות החלום של המונדות השונות למרות היותן נפרדות? הלא אפשר היה לתאר שכל מונדה ומונדה תחיה את חייה, תחלום את חלומה בלי שום קשר עם החלום שחולמת מונדה שניה. המסקנה היתה כמובן שכל מונדה ומונדה היתה בונה לה את עולמה, מסדרת לה את רשמיה ואת ציורי נפשה בתוך עצמה, חלום חלום ופתרונו, ולכל מונדה היה אז מדע משלה ועולם משלה. השקפה כזאת לא היתה כוללת שום סתירה, מכיון שהעולם המשותף חדל להתקיים אצל ליבניץ. והוא הדין אחרי המהפכה הקופרניקנית הממשיכה מבחינה זאת את תורת המונדות. מנין העולם האחד המשותף לכל המונדות?

לשאלה הזאת השיב ליבניץ, כידוע, תשובה תיאולוגית: «הרמוניה קבועה מראש» ע"י האלהות מתאימה את החלומות השונים של המונדות השונות אחד לשני. אנו נתן לשאלה הזאת מנקודת מבט שלנו תשובה אחרת והיא: אנו חיים חיים משותפים ו«חולמים» כולנו «חלום» אחד מפני שאנו זהותיים בשרשנו. בהיותנו אחד בשורש נפשנו חיים אנו חיים נפשיים משותפים ורק בתוך השותפות הזאת של המוצגים המשותפים לכולנו נבדלים אני, אחד מן השני, הבדלים קטנים של נקודות מבט שונות בתוך האחדות האחת. השותפות של העולם החושני, החידה הגדולה ביותר בכל פילוסופיה אידיאליסטית מוצאת כאן את פתרונה באחדות המתפיסית של הרוחות.

ההשקפה הרגילה שאנו כולנו נתונים בה בחיי יום יום מבדילה הבדל מחלט בין האני ובין האתה ורואה בכל אחד מאתנו מבצר סגור. השקפה זאת מוצאה את בטויה הקלסי בהגדרה שנתן הפסיכולוג מינסְטֶרבֶּרג לתופעות הנפשיות: היא הגדיר את התופעה הנפשית בניגוד לתופעה הפיסית (צבע, צליל וכו') בתור תופעה הניתנת רק לסוביקט אחד. רבים שומעים אותו הצליל, אולם רק אחד מסתכל בפנימיותו הוא. זהו לפי דעתו של מינסטרברג האופי המיוחד של התופעות הנפשיות שהן «קנין יחיד». מלכתחילה יוצא ע"כ שאין אפשרות של קשר ישר בין התופעות הפסיכיות של יחידים שונים. רק הגוף משמש קשר וגשר בין הנשמות ורק ע"י הבטוי הגופני יכול להתהוות חיבור ביניהם.

התיאוריה הזאת בנויה על המשפט הקדום הרגיל, על ההשקפה שהנשמה «סגורה בתוך הגוף». זאת היא טעות. חיי הנשמה עוברים את גדות החיים הגופניים וקודמים להם. הגוף איננו משמש חיבור יחיד בין נשמה ונשמה, והנשמות אינן זקוקות לחיבור כזה מכיון שהן מחוברות בשרשן הנפשי.

שני חוקרים של זמננו, מכס שֵילֶר ורודולף שטַינר פרסמו[1] מחקרים —

---

[1]) ראה הרצאת רודולף שטינר בקונגרס הפילוסופי הבין לאומי בבולוניה וספרו של Scheler, Über den Grund zur Annahme der Existenz eines fremden Ich.

כנראה מבלי שידע אחד על השני, — אשר בהם נסו להסביר את התפקיד של הגוף מתוך נקודת השקפה דומה לזאת המבוארת לעיל ובאו לידי מסקנות דומות. לפי דעתם צריכים אנו להבדיל בין שני חלקי חיינו הנפשיים: חיינו הנפשיים הבלתי מודעים וחיינו הנפשיים המודעים. הגוף הוא לפי השקפתם מין מנגנון המרים את מוצגינו לדרגת התודעה. הוא פועל פעולת מַרְאָה, לדברי שטיינר, או פעולת אנליזטור, כדברי שִׁילר, המוציא מתוך חיינו הזורמים מתחת לסף התודעה חלקים ידועים ומאיר אותם באור התודעה. מתחת לסף התודעה שטופים אנו כולנו בחיי אותו ה«אנחנו» אשר בו אנו מְשֹׁרשים, אולם אין לנו תודעה ברורה של החיים האלה ורק חלק שלהם המשתקף בגוף ושהגוף מחזיר אותו לנו כמן מראה, בא לידי תודעתנו. השניות הזאת שבחיים הנפשיים שלנו היתה יכולה לפתור את שאלת הפונקציה של הגוף. מצד אחד אנו כולנו זהותיים, מקושרים בינינו קשר מטפיסי ונפשי, אין חומה מבדילה בין האחד והשני, מן הצד השני אין הזהות הזאת באה לידי הכרתנו הברורה מפני שרק חלק מחיינו בא לידי תודעתנו, הוא החלק המשתקף בגופנו ועל החלק הזה חלה ההגדרה שנתן מינסטרברג. הם קנין יחידי. הוא הגדיר חלק של חיינו הנפשיים וטעותו בזה שחשב שהגדיר את החיים הנפשיים בכלל.

נראה לי שהשקפה זאת של שני החוקרים הגרמנים בין אם היא נכונה ובין אם איננה נכונה תוכל לשמש היפוטיסה, נקודת מוצא של הבנת השניות המיוחדת אשר אליה הגענו: האחדות השרשית של כל הסוביקטים והפירוד המיוחד המותנה ע״י זה שהסוביקט כרוך לגוף וכאילו סגור בו.

ההשקפה שאליה הגענו מתוך הפרובלימות של תורת ההכרה בּ[illegible]בדי, כוללת בתוכה גם מסקנות סוציולוגיות חשובות שכדאי לעמוד עליהן. את המסקנות האלה הדגיש ביחוד חוקר החברה הגרמנית Vierkandt. לפי דבריו היה הסוציולוג הראשון אשר ראה את האופי המיוחד של האנחנו ואת חשי־בותו לתורת החברה, הצרפתי Gabriel Tarde בספרו «החוקים של ההקוי». החקוי הוא לפי דבריו תופעה פנימית היוצאת מן ההזדהות של שני אנשים. כשאדם אחד מחקה, מתוך יחס הערצה שלו אל השני, את כתב ידו או כשאנו מוצאים שבין אנשים קרובים זה לזה נוצרת קרבה ואפילו שויון של כתב היד שלהם, אין זאת אומרת, שהאיש המעריץ מחקה את כתב היד ממש כאילו היה שם אותו לפניו ומעתיק אותו באופן חיצוני (כמו שעושה למשל, הזיפן), אלא החקוי מוצאו בהזדהות הפנימית של המחקה עם האיש הנערץ. האיש המכבד את השני מכניס כביכול את אישיותו לתוך האישיות השניה, ומתוך ההזדהות הזאת יוצא החקוי כ ת ו פ ע ת ל ו י. החקוי יוצא איפוא מן המרכז הפנימי, מן השורש של הנשמה, ומתפשט להוץ ולא להיפך[1].

---

1) Vierkandt, Jahrbücher der Philosophie III. 291 ff. השוה את מאמרי; Eine Kritik der Psychoanalyse, Jahrbuch der Charakterologie VI (1929).

היחס הסוציאולוגי נוצר ע״כ מתוך ההזדהות הנפשית הזאת. פירקנדט מדגיש את ההבדל היסודי בין הזדהות כזאת ובין יחס חיצוני כמו שאנו מוצאים אותו בפיסיקה או בביאולוגיה. כמופת חותך מביא הוא את יחס המלחמה בין אנשים. המלחמה הביאולוגית בין שתי חיות או בין האדם והחידקים איננה טעונה שום קֶשר בין הנלחמים. לעומת זה טעונה המלחמה הסוציולוגית זיקה הדדית בין הנלחמים רק על סמך הקשר הקיים ביניהם והשותפות הקודמת לשנאה יכול אחד לפגוע בשני, להעליבו, לפצוע את נפשו. אתה יכול לפגוע בלבו של הזולת, רק כשהזולת פותח לך את לבו. רק על סמך האחדות המטפיסית אפשריים קשרי חברה, אפשרית הבנה הדדית.

כל זה מראה לנו עוד הפעם את הניגוד היסודי בין יחס הסוביקט אל האוביקט ובין היחס אשר בין הסוביקטים. תנועת האבן הנופלת היא מחוץ למסתכל, אולם היחס בין האני ובין האתה הוא יחס פנימי. מה שמתרחש בנפש אחת חודר לתוך הנפש השניה. ליט מתאר את הקשר הפנימי אשר בין האני ובין האתה כיחס של תהודה (רסוננס). האתה עונה לי, הוא מבין אותי. היחס בין הסוביקטים הוא דו־צדדי במקום שהיחס בין הסוביקט ובין האוביקט הוא חד־צדדי. את היחס שבין הסוביקט והאוביקט אינני יכול להפוך, האוביקט איננו יכול להעשות לסוביקט מבלי שיתבטל כל האופי המיוחד של היחס בין האני ובין הדבר הדומם, חסר התהודה.

מרטין בובר עשה את היחס אני־אתה לאבן הפינה של שיטתו והוציא מסקנות מכריעות לפילוסופיה של הדת[1]. בדברים אשר נאמרו לעיל עמדנו רק על החשיבות של היחס אני־אתה לתורת ההכרה: השאיפה לממשות, לריאליות, המציינת את הפילוסופיה של הדור האחרון[2] מוצאת כאן את סיפוקה. דיקרט הראה שהאני ערב לממשות, הנקודה הארכימֶדית לביסוס הממשות. אנחנו ראינו, שדוקא מתוך זכות־בכורה זאת של האני־האני הכולל בתוכו את מציאותו — נובעת יחד עם מציאות האני גם מציאותו של האני השני, כלומר האתה, העומד מנגד האני ומהוה בכל זאת יחד אתו את «מערכת התבונות». אכן צדק הרמן כהן[3]: «האדם אינו אלא אידיאה סוציאלית».

1) השוה את מאמרי הפילוסופיה של מרטין בובר (הפועל הצעיר, תרפ״ח, 16-17), Buber, Ich und Du. ואת ההשואה בין הפילוסופיה של בובר ובין הפילוסופיה של פיכטה במאמרי «המושג והממשות» (גרמנית) בחוברת היובל של Der Jude לכבודו של בובר

2) ראה מאמרי על הוסרל, הפועל הצעיר תרפ״ט, 30—32

3) Cohen, Ethik S. 8, S. 76 Begriff der Religion S. 82.

משה מנדלסון

פרק ראשון

מנדלסון ולַוַטֶר

(סוף) [1]

לא זכה מנדלסון לכך ש„תשובתו" תהא נועלת דלת בפני לַוַטר וחבריו – „תשובתו" זו שבאה לדכא את הפולמוס בשעת בריתו. וכך נוצרה „דרמה" מיוחדת במינה, בה השתתפו היהודי משה איש־דֶסוי ואותו כהן נוצרי יוֹהַן קַספַּר לַוַטֶר [2].

„דרמה" זו העסיקה את לבותיהם של בני המאה הי"ח בגרמניה ומחוצה לה הרבה יותר ממלחמת שבע־השנים שנפסקה קודם לכן - כמו שהעיר על כך אחד מבני מחנה־מנדלסון.

שַׁרְל בּוֹנֵי, אבי הפולמוס שלא מדעתו ושלא ברצונו, מחה כנגד דברי־הקדשתו של לוטר – באגרותיו ללוטר ולמנדלסון [3].

רבים מדבָּריה של ה„השכלה", בין המתונים ובין הקיצוניים שבהם הכריזו על כך, שאין דעתם נוחה ממעשהו של לוטר. אפילו אחד ממתנגדיו

---

[1] עיין: „התקופה" כרך כ"ה, עמוד 502 ואילך.

[2] כדי לקצר כאן מוכרח הייתי לוותר על הרבה פרטים חשובים הכרוכים בפולמוס דרך כלל, ביחסיהם של הנוגעים בפולמוס במכתביהם, ברשימת ספריהם (בבחינה ביבליוגרפית). הצטמצמתי כאן בהרצאה המרוכזת של השתלשלות ה„מאורעות". מחקרי המקיף והיסודי בפרשת מנדלסון ולוטר ניתן גרמנית במבואי הראשון לכרך השביעי של כל כתבי משה מנדלסון (1930 גרמניה, מהדורת היובל) שנערך על ידי. הרבה מן הענין יש בכמה מהפרטים הללו למקצוע הגרמניסטיקה, הספרות והפילוסופיה הגרמנית. הקורא העברי שיבקש להתעמק בפרשה זו ולטפל בתוספת־פרטיה — יעיין במחקרי הגרמני הנ"ל.

[3] עיין: „נספחות" (Anhang: Briefe und Dokumente Mendelssohns Auseinandersetzung mit Lavater und Bonnet בכרך שביעי הנ"ל (בעריכתי) לכתבי מנדלסון

הגדולים ביותר של מנדלסון, אותו „מג הצפון״, הַמַּן אמר ללוטר – כשמונה שנים לאחר כך – שלא היתה לו ללוטר כל תקוה לזכות בריבו עם „משה מפיבושת״, עם זה משה האיש שבכח נביאיו עלה הרבה על בוני ותורתו. ראה לוטר והוא ברע – מהר וכתב למנדלסון (בכ״ו בדצמבר בשנת 1769) מעין מכתב־פיוס והתנצלות. נכון היה, אם יעמוד מנדלסון על כך, לתקן את המעוות בפומבי.

כשכתב לוטר מכתב זה לא היה עדיין בידו „תשובתו״ ומכתבו של מנדלסון. בינתים שמע מנדלסון מפי ידידיו של לוטר, שזה נעלב בשל אי־אלה „בטויים״ ב„תשובתו״. בא (במכתבו מעשרה בפברואר) להרגיע את רוחו: הרי ברור היה ללוטר שהם חולקים בהשקפותיהם הדתיות, ולמה כל הרוגז? כלום סבור היה שמנדלסון יחניף לו ב„תשובתו״? אין מנדלסון רואה עצמו חייב לשנות בדברי „תשובתו״. כולם שרירים וקיימים. מה שאין כן דבריו כלפי בוני. כאן טעה מנדלסון ונכשל. סבור היה שמאחוריו של לוטר עומד בוני, שבוני הוא שהמריץ את לוטר לכך שיבוא ויקדיש לו את תרגומו בצרוף אותה ה„הקדשה״, ולא עוד אלא שסבור היה, שאף בוני בא בספרו – במקורו – לצודד נפשות־ישראל לנצרות. מכתבו האחרון של לוטר העמידו על טעותו זו. בוני לא היה עם לוטר לא בעצה אחת ולא בדעה אחת. לא הלך לבו אחרי חלומותיו של לוטר, שהיה כולו איש־דת, שנפשו ניזונה מהיכל־האמונה, שהעמיד כל עולם־מחשבתו על הרגשה בלתי אמצעית של ישו הנוצרי. בוני נשמע הרבה יותר מלוטר לשלטון־השכל, הוכיח אמתותן של הדת והנצרות לא דרך־ההרגשה הבלתי אמצעית, לא דרך הדבקות באלהים – אלא דרך השכל המצורף בכור האמונה. בשעה שבא לוטר לתרגם את ספר־הסנגוריה על הנצרות לבוני, רחוק היה תכלית־רחוק מאיש־הפלינגנזיה, שוב לא היה זקוק למופתיו של בוני. מתוך דת־ישו שנגלתה לו מחדש עמד על מציאות־אלוה, השארות הנפש וכיוצא בהן. ואלו ידע מנדלסון את מצב־הדברים, היה חס ב„תשובתו״ הרבה יותר על כבודו של בוני והיה נוטל רשות לעצמו להבליט את התנגדותו ללוטר ביתר תוקף. אימת בוני היתה תחלה על מנדלסון, אימתו של זה החוקר המפורסם בשעתו ולדורו, אחד מתקיפי־הרוח שבאירופה שבמאה הי״ח – עכשיו נטלה זו הימנו. בוני אינו מצדד בזכות מתרגמו, כל דְּבָרֶיהָ של ה„השכלה״ מתנגדים ללוטר ה„נמהר״. אותו פולמוס־דתי שעתיד היה לטורדו מעולם־מנוחתו הולך כנראה ונחנק בראשית התפרצותו. וכך מציע מנדלסון ללוטר, שלא ימשיכו בדברי־פולמוס,

למה ישמשו חומר ל„אניקדוטות” בפי הבריות? עד שיטפלו בשאלות שהם חלוקים בהן, מוטב ויזקקו לאמתות המשותפות לשניהם.

דעתו של לוטר לא היתה נוחה מ„תשובתו” של מנדלסון. ראה עצמו אנוס לברר כלפי „דעת־הקהל” שבימיו, שאינו כולו חייב: אי־אלה דברים ב„תשובתו” המנומסת והמתונה של מנדלסון פגעו בכבודו, ואין כהן־דת מוחל על כבודו, כבודו כבוד שמים כביכול.

וכך נסתיימה [תקופתו הראשונה של הפולמוס (פרק הזמן שבין ארבעה בספטמבר בשנת 1769 עד עשרה בפברואר בשנת 1770). תקופתו השניה מסתיימת בעשרים באפריל בשנת 1770.

ידידיו של לוטר בברלין ידעו שעומד הוא לפרסם תשובה ל„תשובתו” של מנדלסון, וכנראה התרו בו שלא יגדיש את הסאה. בני־ברלין אלה היו זהירים בכבוד אכסניה שלהם. ברלין במאה הי״ח! זו היתה בחינת „קולוניה”, קולוניה ובה הרבה „קולוניות”: ישראלית, גרמנית, צרפתית וכו׳. חותם לאומיות־פרוסית לא היה טבוע עדיין עליה. לא היתה זו קנאית לדת ולאומה. מדת חרות וסבלנות יתרה היתה נוהגת בה. וכאן המפתח להבנת פעולתו של משה מנדלסון והשפעתו. יפה העיר מי שהעיר, אלו לא חי מנדלסון בעיר־קולוניה זו לא היה זוכה מימיו לתפוס אותה עמדה מרכזית (ובמקצת יש כאן דמיון־מה בין עמידתו של מנדלסון בברלין במאה הי״ח לזו של ידידיה באלכסנדריה של מצרים שבימיו). אילו היה מנדלסון יושב בעיר פרוסית שאינה בחינת „קולוניה” — היו יציאתו מן ה„גטו” ועליתו על כסא־המלכות בספרות הגרמנית שבימיו עולות לו בחייו, ביהדותו, בנפשו. בקולוניה זו ששמה ברלין מצא את מקום גדולו ופעולתו. Juif à Berlin — זה שמו וזכרו באירופה שבמאה הי״ח משעה שנתרגם „פידון” שלו צרפתית. Juif à Berlin זה שמש אח״כ שנים מרובות מלכות בפני עצמה באותה „קולוניה” של פרידריך הגדול. וידידיו של לוטר בברלין הכירו ברוחות המנשבות בקולוניה זו, נסו הללו להשפיע רוח של מתינות על לוטר. מבחינה זו ראוי לתשומת־לב יתרה מכתבו של המטיף הנוצרי פרידריך גֶרמַנוס לידקי (Lüdke) (מכתב זה לא נתפרסם עדיין, ולא השתמשו בו כלל), שהיה אחד מעוזריו הראשיים של פרידריך ניקולי במערכת „אלגעמיינע דייטשע ביבליאטעק” שלו. מכתב זה צנן הרבה את תאות־הפולמוס של לוטר. ממכתבו של לידקי אנו לומדים, שלוטר וחבריו סבורים היו, שמנדלסון דוגל בשם יהדות „חדשה”, שהוא בחינת לוּתֵּיר לדת ישראל, שדבר אין לו עם דת ישראל המסורתית, ולפיכך

באו הללו לסייע בידו, לגשור לו גשר לנצרות. קול שאינו פיסק יצא בעול הנצרות על מנדלסון. זה ה„יהודי לשיטתו של לייבניץ״, כמות שקרא לו אחד ממתנגדיו הנוצריים, שנמנה הוא על היהודים ה„פילוסופיים״ בברלין המבקשים את קרבתה של הנצרות, המודים בנצרות (וביחוד בצורתה האוניטריית, זו העומדת בנגוד לנצרות של אַטַ־זיזם). ועל טעותו זו של לוטר, שבנתה אב לפולמוס, אנו עומדים גם מתוך מכתבו ללידקי (ארבעה עשר בפברואר בשנת 1769). פרידריך ניקולי, זה לוחם־ה„השכלה״ המובהק, שהעריך מתוך פכחות והבנה יתרה את „יהדותו״ של מנדלסון, העמיד את לידקי על טעותו זו: מנדלסון לא בא לעקור את היהדות המסורתית משרשה, לבו תמים עם אלהי אבותיו ותורתם! נסתתמו טענותיהם של ידידי לוטר בברלין, אם אין בין מנדלסון ובין שאר היהודים ולא כלום — אין תקוה לעמלם.

כשנתקל לוטר בקשיות־ערפו של היהודי ה„לייבניציני״, נוכח בטעותו שטעה, בא ב„אגרת־תשובתו״ לתקן את המעוות, ומאידך גיסא ללמד סנגוריה על עצמו. (ביהוד פגעו בו דברי מנדלסון, שגלה ברבים את שיחתם זו שהתנו עליה, שלא תתפרסם ברבים. כהן נוצרי המטיף למוסר לא יכול להשלים עם דברי הבריות שיאמרו עליו כאילו אינו איש־סוד, אינו שומר מוצא־שפתיו. כלפי בני עדתו היתה עמידתו קשה ביותר – על שום שיהודי נזף בו על כך). לוטר נתן רשות למנדלסון, שיעשה ב„אגרת־תשובתו״ כאדם העושה בתוך שלו, והוא שיודיעו על כך. מנדלסון ראה עצמו חייב לפרסם „נספחות״ ל„אגרת־תשובתו״ של לוטר. בברלין נועד חבר־מומחים שהוטל עליו לבקר את „אגרת־תשובתו״ של לוטר ואת „הנספחות״ למנדלסון על מנתו למסרן לדפוס כאחת. וע״י כך — סוף השלום לבוא. בחבר־נבונים זה הי מנדלסון וידידו ניקולי, ובאי־כחו של לוטר: המטיף לידקי והכהן הנוצרי שפלדינג [1].

מנדלסון גופו ראה שחבר זה, שלתוכו נכנסו שני כהנים נוצרים, מוכר ספרים אחד ויהודי אחד (יהדות היתה משמשת באותם הימים בחינת מעמד בפני עצמו) — מעין חזיון „משונה״ ביותר.

לכאורה נראה היה שהפולמוס הולך וקרב לידי גמר [2]. דעתו של

[1] על יחסו של שפלדינג אל לוטר ואל מנדלסון עיין במבואי הראשון לכרך ז׳ הנ״ל של כתבי מנדלסון.

[2] עיין במכתבו המענין של לידקה ללוטר בארבעה במרץ 1770.

מנדלסון היתה נוחה מ„אגרת־תשובתו" של לוטר. אנשי־בריתו של זה האחרון סמכו את ידם על ה„נספחות" למנדלסון. וברוח־שלום וידידות כותב מנדלסון את מכתבו ללוטר, בו הוא מברך על גמר־הפולמוס. אולם לא הגיעה עדיין השעה לכך. נמלך לוטר ושלח לאנשי־בריתו בברלין „הוספות" ל„אגרת־תשובתו". והללו לִבו את שלהבת־הפולמוס מחדש. „הוספות" אלו פגעו במנדלסון פגיעה יתרה, ולפיכך דרש במפגיע מאנשי־בריתו של לוטר, שזה האחרון יוַתר על פרסומן של ה„הוספות", וָלא — לא יפרסם את ה„נספחות" עם „אגרת תשובתו" של לוטר כאחת, אלא יטול רשות לעצמו לפרסם לאחר כך מחברת מיוחדה.

אותה שעה עומד היה מנדלסון לשנות תכסיסי־„מלחמה" שלו. מתוך רוגז והתמרמרות התחיל כנראה, — למרות רצונו, — מכין כתב־קטגוריה מיוחד על לוטר. לא נשמר ממנו אלא קטע אחד [1], שהוא יוצא ללמד על כתב־קטגוריה זה — אלו עמד מנדלסון וכתבו. כאן עוזב מנדלסון את דרך־נמוסו, שהיתה בשבילו „אם ארחים", הוא מתחיל לובש גבורה והריפות־פולמוס. בהתול שנון הוא מעמיד את לוטר ועולם־הנצרות על הכתיר היסודית שבידם: מתוך קיומה העלוב ועמידתה הדלה של כנסת־ישראל הדוויה הם למדים ומלמדים את אמתותה של הנצרות. כאלו לא נתכוון הקדוש ברוך הוא בשמירת־ישראל אלא כדי להביא מופת לאמתותה של הנצרות. ומצד שני הם משתדלים להכניס עדה עלובה וסחופה זו תחת כנפי הנצרות. ועל ידי כך נמצאו מבטלים את ה„מופת החותך" שבידם, שהרי אם אין ישראל בעולם — אמתותה של הנצרות מנין?

דרך התול שיש עמו זעם רב שואל מנדלסון את לוטר וחבריו: לשם מה באים הללו לטפח על פני היהדות, והרי זו אין חייה חיים, „מושפלת עד שאול תחתיה". ומפני מה פתח לוטר בפולמוס? כאן, בקטע זה שנתפרסם לאחר מותו של מנדלסון, נאמרה התשובה בפרוש: „לא מתוך ידידות" (במכתביהם מכריזים מנדלסון ולוטר על ידידותם וחבתם היתרה).

הרמזים המועטים שבקטע זה דים להוכיח, מה צורה היתה לובשת תשובת־פולמוס של מנדלסון כהלכתה. תשובת־פולמוס זו, שלא באה לעולם, ודאי היתה הרבה יותר חיונית, יסודית, נוגעת בשרשי הדברים, בה היה מתגלה משעור־קומתו של מנדלסון הרבה יותר מבכל דברי־השלום שנאמרו

[1] עיין בכרך ז' הנ"ל של כתבי מנדלסון, עמוד 61 ואילך.

על ידי מנדלסון בשעת פולמוס זה. ולא זו בלבד. תשובת־פולמוס כהלכתה היתה מחייבת את מנדלסון להזקק לעצם השאלה, להשיב לנוצרים, להציע את עיקרי טענותיו נגד הנצרות ואת יסודות משנתו ביהדות. וכך היתה התנגשות זו משמשת יסוד לברור פילוטופי על היהדות ועל הנצרות — כלומר היינו זוכים על ידי כך במבוא פילוסופי ל„ירושלים״, שנתפרסם שלש עשרה שנה לאחר כך.

מנדלסון מפסיק לפי שעה את משאו ומתנו עם לוטר. פרידריך ניקולי נלחם לו. זה שהיה „איש ריב ואיש מדון״ לכל גרמניה. דברים שמנדלסון לא יכול לאומרם — נאמרו ללוטר (במכתבו בעשרה במרץ) מפי ניקולי: מנדלסון לא איכפת לו כלל אם אתה, לוטר, עומד בנצרותך, ואתה דואג ומצטער על כך שמנדלסון נשאר עומד ביהדותו!... מנדלסון רחוק מדברי־פילמוס, ואתה נפשך חשקה בכך, אם למלחמה — מלחמה... אם יפרסם לוטר את „הוספותיו״ — יפרסם מנדלסון אחר כך אגרת מיוחדה עליהן. — סגנונו החריף של ניקולי ודברי־איומו הכריעו את הכף לשלום, ולא למלחמה. לוטר, שהיה חוכך בדבר אם לשמוע לעצתו של ידידיו אנשי ברלין, שקראו לשלום, או לקבל דעתם של ידידיו בני־ציריך, שעוררוהו למלחמה, — כופף קומתו בפני מנדלסון ואיש־בריתו ניקולי. אין הוא עושה את פרסום ה„היספות״ דבר שבתנאי (עיין במכתבו למנדלסון בתשעה עשר במרץ בשנת 1770). הכל מסור ללבו של מנדלסון, לכשירצה — ישתמש בהן. הרגיש לוטר בדבר שאין לו דרך אחרת אלא זו של הכנעה והשלמה. מבטל הוא רצונו מפני רצונו של איש־סוי הישראלי. כנגד זה מבקש הוא את מנדלסון שיברר לו כמה הלכות סתומות ביהדות ובדת. משתדל לוטר לעורר את מנדלסון לכך שיש ויתן אתו — משא ומתן של אגרות — בשאלת הנס — זו השאלה שעמדה ברום עולמו של לוטר. מנדלסון לא היה לו דבר, כמרומז לעיל, עם אותה אמונת־הנס המשולהבת והקנאית ללוטר. לא ראה בנסים מה שראו בהם לוטר וחבריו. והוא הדין בתפלה. מנדלסון, איש „ההשכלה״ בת המאה הי״ח, נעלם ממנו סוד תפלה, זו שראה אותה לוטר ובכחה לחולל נפלאות, לברוא יש מאין כביכול [1]. מנדלסון עמד על כך מראשית הפולמוס, שרחוק

---

[1] בימי ה„השכלה״ האירופית במאה הי״ח ובימים שלאחריה נסתחף שדה של התפלה. הרבה מן השנין יש בדברי עמנואל קנט על התפלה, שמנה בה צביעות וכיוצא בה. הוא היה אומר: מי שהתקדם בדרך הטוב, מרחיק עצמו מן התפלה (עיין: כל כתביו

הוא מלוטר הרבה יותר מרחוק יהדות מנצרות (לפי תפיסתו). מונע היה עצמו מלהסביר לו פרק בדבר יהדות ודת.

עברה הסכנה שהיתה מרחפת על ראשו של מנדלסון; שמח על כך, שסוף סוף זכה להפטר מלוטר מתוך שלום וידידות (מכתבו ללוטר בתשעה באפריל 1770). וכך פרסם ניקולי, זה ששמש מו״ל לכתבי־הפולמוס, לימי ירִיד־פסח (בליפסיאה) בשנת 1770 את „אגרת־תשובתו״ של לוטר ואת ה„נספחות״ למנדלסון (ה„הוספות״ ללוטר לא נתפרסמו, וממילא לא היה צורך בפרסום „הערותיו״ של מנדלסון ל„הוספות״ הללו) [1].

ב„אגרת־תשובתו״ הופך לוטר את הקערה על פיה: מימיו לא נתכוון להעביר את מנדלסון על דת־אבותיו שבידו, לא כתב מה שכתב ב„הקדשתו״ אלא כדי לעורר את מנדלסון לכך, שיזקק לשאלת אמתותה של הנצרות. סבור היה שאין דרך טובה לכך מ„הקדשתו״. אולם תוך כדי דבריו אלה הוא סותר את עצמו, כשהוא הולך ומוסיף בהמשך דבריו, שבאמת קוה שמנדלסון יעמוד מתוך ספרו של בוני על אמתותה של הנצרות ונצחיותה, כלומר: שיודה בנצרות להלכה ולמעשה. עמידתו הקשה של לוטר נכרת גם מתוך „אגרת־תשובתו״ זו: מראה פנים לכאן ולכאן, מתנצל, ומקוה לראות את מנדלסון חוסה בצלה של הנצרות... ובבחינת מה מנסה הוא להקים את הפילוסוף, ה„משכיל״ שבמנדלסון כנגד היהודי שבו, להבליט את הסתירה היסודית שבין שתי רשויות אלה. בהתלהבות יתרה הוא מדגיש את ההבדל בין אפיה האוניברסלי של הנצרות ובין זה הלאומי־המצומצם אשר ליהדות. באוניברסליותה של הנצרות הוא מוצא מעין „היתר״ למעשה שעשה כלפי מנדלסון.

אף מנדלסון משתדל ב„נספחות״ להסביר פנים ללוטר ולחפות על פשעו – מפני דרכי שלום... מה ב„תשובתו״ אף ב„נספחות״ אלה חוזר מנדלסון ומדגיש שלא היה לוטר רשאי לעשות מה שעשה. לוטר וחבריו אמרו עליו על מנדלסון שאינו יכול להיות דן בשאלת־הדת, הואיל והוא נתפס למשפטים קדומים, הואיל ויהדותו קודמת ל„השכלתו״. ואין לך פגם

1913, כרך ד׳, ע׳ 526—525). הרומנטיקה האירופית התחילה מחזירה את עטרת התפלה ליושנה. לודויג פויארבך, שאין למנותו כמובן על הרומנטיקים, השכיל לרדת לעומק כודה של התפלה. עיין בספרו „מהות הנצרות״

[1] עיין בכרך ז׳ הנ״ל לכתבי מנדלסון.

יותר גדול לגבי דור ה„השכלה״ מזה של משפטים קדומים. בני תקופת שלטון הרציונליזמוס ראו את משפט הקדום והוא פגם בהגיון, מום שבאופי. מי שנתפס ל„משפט קדום״ לא היה בגדר „משכיל״, פילוסופוס, „אדם מן הישוב״. פגם זה שהטילו לוטר וחבריו במנדלסון היה בו כדי להרגיז את מנדלסון ביותר, להבריחו שיבוא ויטפח על פני החולקים עליו. ומכל מקום לא יצא מנדלסון מהעוגה שעג לעצמו. הם אומרים שלקה במשפטים קדומים כלפי דת־אבותיו, והוא משיב ואומר: אין בכחי להכריע בדבר, אם אני נתפס למשפטים קדומים כלפי דת־אבותי, — כשם שאיני יודע אם ריח פי יפה או לאו... ותשובתו זו של מנדלסון ראויה לתשומת־לב יתרה: מה ריח שבו מיוחד לו, אינו עשוי להנטל ממנו, טבוע הוא בו. אין לשנותו ואין להתנצל עליו — אף דת־אבותיו שבידו כך.

מנדלסון יוצא לברר ללוטר, שמושג־הדת שבידו אינו נעוץ במושגה של התגלות־האלוה: דת לחוד והתגלות־אלוה לחוד. ה„השכלה״, שהכריזה על האוטונומיה של התבונה והעמידה אותה כנגד סמכותו של גלוי־האלוה, נסתבכה ביותר בשאלת התגלות־האלוה: חלוקים היו בני דור ה„השכלה״ בשאלה זו: הללו ראו את התגלות־האלהים כמושכל ראשון לדת, והללו כפרו בה לגמרי. מהם לא הודו אלא בדת הטבעית בלבד, ומהם ראו בה מעין הוספה לדת הטבעית, מעין קיום־אלוה לתבונת־האנוש הטבעית. רבים מבני בית מדרשו של אבי ה„השכלה״ הגרמנית, כריסטין וולף, עמלו כל ימיהם לגלות את יסודות התבונה שבהתגלות־האלוה, ולא כאן המקום לעמוד על כך. מנדלסון, מהמתונים שב„משכילים״, סלל לו כאן דרך מיוחדה: הודה במעמד הר סיני וכפר בהתגלות־ישו וכל הכרוך בה. מנדלסון הורה: הדת היא דת טבעית, יסודה נעוץ בתבונה, אין הדת דרך כלל זקוקה להתגלות־אלוה: מה שאין כן גלוי־אלוה על הר סיני. בגלוי זה מחזיק מנדלסון בקשיות־עורף מיוחדה במינה: בעקבותיו של רבי יהודה הלוי, בעל ה„כוזרי״, הוא יוצא ומבסס את אמתותו של גלוי זה, זו שלא זכה לה גלוי־אלוה אחר.

דברים אלה שאמר כאן מנדלסון דרך רמז מצאו אחר כך את בסוסם העיוני והרחבתם בכתב־בקרתו על ספר־הפַּלִינְגֶנֶזִיה לשַׁרְל בוני («Gegen-betrachtungen über Bonnets Palingénésie» עיין להלן).

אין מנדלסון מוותר על מעמד הר סיני, ואלו בכחו של הנס הוא כופר. הוא מעמיד את האמונה בהתגלות־האלוה על החוק, על רעיון מעמד־הר סיני, על רעיון מתן־התורה „בהקהל״ — ולא על האמונה בנסים.

אין מן הצורך להדגיש, כמה רחוק היה לוטר ממהלך־רעיונות זה· לוטר הקנאי חי בעולמו של המוחלט, דעתו לבדו אמת ודעות זולתו הן נפסדות, ואלו מנדלסון מודה בפרוש שאף דברי אחרים דברי אלהים חיים הם, שכמה דרכים מובילות לרומא· אין הוא אומר שאין תורת־אמת זולא תורתו. כשהוא יושב על כסא המשפט לשפוט תורותיהם ודעותיהם של בני־אדם, הוא נוהג במדת־הספקנות. כאן אין הוא דוגמטיקן אלא סקפטיקן: שמא יש אמת בדברי ההולקים עליו? לוטר לא יכול היה לרדת לעומקה של מדת־סבלנות יתרה זו. מתוך מדה זו בא מנדלסון ואומר, שאשרי הדור שיחיה על אמתותיהם של המשובחים שבנוצרים ושביהודים כאחד.

עד כאן תשובתו של מנדלסון ללוטר, מכאן ואילך הוא מתווכח עם אחד ממתנגדיו הקיצוניים, יוהן בלטַזר קילְבֶּלי.

ובשעה שעד כאן ראינו את מנדלסון והוא רודף שלום בכל כחו, שונא ריב ומדון, מעורר את חבריו וידידיו שישתתפו בהשלמתו עם לוטר, מרחיק עצמו מכל פולמוס־דת שהוא — הרי הוא מופיע לפנינו באגרותיו לאלחנן הֶרץ כאיש מלחמה, נוקם ונוטר לאלהי ישראל, מקנא קנאת היהדות.

באחד ממכתביו (מיום ששה עשר בנובמבר בשנת 1770) להרץ הוא מצטער על שלא המשיך בפולמוסו עם לוטר, אין הוא מתחרט כלל על פולמוס זה, כאן נראה מנדלסון כמצפה לפולמוס חדש, ולכשיזכה לכך — ילחם על „קדוש השם". וכאן אנו למדים שמנדלסון כשהוא לעצמו רצה בפולמוס — אלא שבטל רצונו „מפני רצון־אחרים", ואלו לא היה תלוי בדעת „אחרים" אלה, היתה „תשובתו" לובשת צורה אחרת לגמרי![1] מכתב זה

[1] לשון קטע־מכתבו הנ"ל של מנדלסון: „ווארום איך מיך אין דיספוט איין גלאזן, פראגן זיא מיך? איך וואלטי נור איך העטי מיך עטוואש מעהר איין גלאזן. נאך האבי איך ת"ל קייני חרטה דרויף. איך קעהרי מיך אן די שארטעקן אללי ניט, די ווידר מיך הערויש־גגעבן ווערדן. מי שיש לו מוח בקדקדו בגרייפט וואהל, דש עש דברי בלי טעם זיין. מי יתן איך בקומי ווידר אייני זאלכי גלעגנהייט, זא טוהי איך ווידר, וואש איך דיזש מאהל גטאהן האבי. האט מאנכר גגלויבט צי אללם שטילשווייגן צו מוזן, איך גלויבי עש ניט. ווען איך בדענקי, וואש מאן לקדש את השם צי טוהן שולדיג איזט· זא בגרייפי איך גאר ניט, וויא זא מאנכי מבני עמנו אימר שרייאן, למען השם· איך זאל ניט מעהר דאפון שרייבן. אויך האבי איך עש, השם יודע· איך זאל ניט גערן גטאהן· דש מיך פום דיספוט לאזגמאכט הא· בטלתי רצוני מפני רצון אחרים. ווערי עש מיר נאך גגאנגן· זא העטי אייני

הידת־פלאים הוא. לכאורה הופך הוא את הקערה על פיה. לכאורה רצה מנדלסון בהפסקת הפולמוס לא משום שנפשו חשקה בשלום, משום שהרחיק עצמו ממלחמת אנשי־דת, ולא משום שחרד היה לגורלן של האמתות המשותפות לכל הדתות, שפולמוס־דת עשוי להעבירן מן העולם, להכביד על ההתקרבות האטית שבין הדתות – אלא משום שאחדים מ„בני עמו" כפו אותו עד שאמר: רוצה אני בשלום! ואם, כך היו כל דבריו על הצורך בשלום כלפי פרידריך ניקולי, לסינג, לוטר דברים בעלמא, דברים בלב ולב? וכל טענותיו על ההפסד הרב הכרוך בפולמוס־דת לא היו אלא דבר שבתכסיס – בעוד שלבו שאף למלחמה לשם קדוש שמה של היהדות?! וכלום גם פרידריך ניקולי וחבריו, „מלאכי השלום" הללו שהשתדלו לדכא את הפולמוס בעצה אחת היו עם „בני עמו" של מנדלסון, וכולם עשו את מנדלסון – על כרחו – רודף שלום?! ושוב: אם קנאת הדת והיהדות בערה במנדלסון והתפלל לשעה בה יפרוץ פולמוס־דת חדש, מפני מה השתדל על כך שפולמוס־לוטר יעבור מן העולם ולא ישאיר אחריו רשומים נכרים באפולוגיטיקה הישראלית המקובלת?

רגילים לדבר, שכלפי פנים בקש מנדלסון לעמוד כסנגור־ישראל, שלא יאמרו עליו, שלא רצה או לא יכול להגן על דתו, לא ידע מה שישיב לכהן נוצרי. כלפי „בני עמו" התנצל על כך שהפולמוס עבר מן העולם, בלי כתב־סנגוריה על דת־אבותיו מצדו, ותלה את הקולר בצוארם של אחרים.

ועד כמה בקש מנדלסון את השלום באמת, ירא היה מפני הפולמוס והדומה לו – יבוא פרסום הקטע הרומאי מיומנו של לַוַטר ויוכיח. לאחר שהשלום שב על מכונו, הלך אחד מחבריו של לוטר ופרסם בעתון אחד שביֶנה (Jenaische Zeitungen von gelehrte Sachen) קטע מיומנו הרומאי של לוטר, בו ספר לוטר על מנדלסון, שאין הוא מתנגד לישו, שאין לבו תמים עם יחס אבותיו למניח הדת הנוצרית, ומכל מקום אך בידי אלהים הוא להכניסו תחת כנפי דת־האמת, דת־הנצרות. פרסום קטע זה כשהוא לעצמו היה בו כדי להרגיז את מנדלסון, שהרי מקום היה להניח, שלוטר יוצא שוב למלחמה, שאין מעשה זה אלא אות־קרב חדש. ואלו היו אף פני מנדלסון

גאנץ אנדרי תשובה געבן „וואללן" (כתבי מנדלסון, מהדורת היובל, כרך ט"ז, נערך ע"י ח. בורודינסקי, ע' 148). — מי היו אלה שעכבו בידי של מנדלסון מלהמשיך בפולמוס? לצערנו אין בידינו ידיעות מדויקות בנידון זה.

למלחמה לשם קדוש שמה של תורת ישראל, ולא היה חסר אלא אמתלא הגונה לכך – הרי לא היתה לו אמתלא טובה מזו! מנדלסון לא השתמש בשעת כושר זו. להפך: תיכף לאחר פרסומו של קטע זה כתב מנדלסון ללוטר ובקשו לברר, אם קטע זה מעשה ידיו הוא ואם בידיעתו נתפרסם בדפוס. לוטר מהר להתנצל על כך בפני מנדלסון. תחלה אמר שאין קטע־יומן זה משלו אלא משל חברו שנפטר זה כבר. הרגיש בדבר, שמנדלסון לא יאמין לו, מהר ופרסם בו בעתון גלוי דעת, בו הוא מוחה כנגד אותו „פלאי" שפרסם קטע־יומן משל חברו בשמו הוא. מאמר זה הניח את דעתו של מנדלסון, שהיה שמח ביותר על שלוטר הודיע בפומבי, שאין הוא אחראי לאותו קטע ולפרסומו. במכתבו האחרון ללוטר בו בענין (ט"ו בינואר בשנת 1771) הוא מעמיד אותו על כך, שאין בני ישראל נוטרים איבה לישו הנוצרי ולתורתו. כל עוד שהיתה ידם של הנוצרים תקיפה על ישראל, על כרחם בקשו להם ישראל מפלט ומגן ברגש־האיבה כלפי הנצרות, שהרי לא היה בידם אלא כלי־זין זה בלבד. ועכשיו, כשהנוצרים הולכים ומרחיקים עצמם משנאת ישראל ורדיפתם – הולכת ונחלשת אף שנאתם של ישראל כלפי הנצרות. במדה שהנצרות מודדת ליהדות, בה במדה תהא היהדות מודדת לה. מהובתם של כל ה„טובים" שבבני האדם לבער אחרי שנאת־הדת שבין היהודים והנוצרים. מנדלסון קובל על כך, שטופלים על בני דורו מעשיהם של הצדוקים והפרושים בפרשת־ישו. אין הוא יודע כלל וכלל אם היו גזרי הדין של אבותיו לפני אלף ושמונה מאות שנה בירושלים הגונים או לאו. הרי אין הוא יכול להיות אחראי אף לגזרי־הדין של דַיָני פרוסיה שבימיו. מכיון שאין לה ליהדות מקורות נאמנים ומפורטים לפרשת־ישו, על הנבונים שבישראל להרחיק עצמם ממשוא־פנים לאחד הצדדים, ולמסור לשמים את דינם של רודפי ישו. ויש בישראל הרואים את ספרי תורתה של הנצרות נאמנים, ולפיכך הם מודים במוסריותו של ישו. אלא שהללו – ומנדלסון רואה את עצמו כאחד מהם – מתנים ארבעה תנאים בדבר: שישו לא בקש מימיו להִדַמות לאביו שבשמים, שלא ראה עצמו כבן־אלהים, שלא בקש שיתפללו אליו ולא בא לבטל את דת משה וישראל (עיין להלן בדבר יחסו של מנדלסון אל שאלת היהדות והנצרות).

* * *

הפולמוס פסק ושני הלוחמים לא יצאו כאויבים. בספריו השונים שנתפרסמו

לאחר כך גומר לוטר את ההלל על מנדלסון[1]. בספרו המפורסם, – שבנה אב לתקיפה מיוחדה בתקופת ה„סער וההתפרצות״,–„קטעים פיזיוגנומיים״ הוא מנסה כמה פעמים לעמוד על ה„פיזיוגנומיה״ אשר למשה מנדלסון. מתוך הערצה יתרה הוא עומד על שרטוטי פניו השונים, במעמקי עיני מנדלסון הוא מגלה משהו משל נפשו של סוקרטס. דמותו של מנדלסון משמשת לו סמל לחכמה עליונה, דמות הנשגב והנעלה[2]. נראה הדבר כאלו עמד מתוך התנגשותו עם מנדלסון על הערכים החיוביים הגנוזים בנפש האומה הישראלית. בא לקלל ונמצא מברך.

כשיצא בשנת 1782 ספרו של כריסטין וילהלם דוהם על שפור מצבם האזרחי של בני ישראל (Chr. Wilhelm Dohm, Ueber die bürgerliche Verbesserung der Juden), זה הספר שהיה בו משום מפעל היסטורי, גמר עליו לוטר את ההלל. הוא מחזק את ידי דוהם במלחמתו לטובתם של ישראל. ולא עוד, אלא שהוא קובל על בני דורו, דור ההשכלה והסבלנות, שהם כולם למן המלך היושב על כסא מלכותו עד הפחות שבבני האדם נרתעים לאחוריהם כשהם נתקלים באדם מישראל, הואיל וסבורים הם שנעלים הם על בני ישראל. משיא הוא עצה לנוצרים שיתחילו להסביר פנים לישראל, להתיחס אליהם יחס של כבוד ובמדה זו יהיו ישראל מודדים להם[3]. ולמרות כל אלה לא כבש לוטר את יצרו כשפרץ פולמוס־הפנתאיזמוס, הפולמוס בין מנדלסון ובין פרידריך הנריך יעקובי, – הפילוסופוס של תקופת ה„סער וההתפרצות״ במחשבה הגרמנית,–על שפינוציותו של לסינג, זה הפולמוס שבעטיו– ובמקצת בדרך בלתי ישרה–נפטר מנדלסון מן העולם. אין כאן המקום לעמוד על פרטיו של פולמוס זה, שהוא תופס מקום מיוחד בתולדות הפילוסופיה החדשה, זה שהכשיר את לבותיהם ומוחותיהם של טובי המשוררים והחושבים בסוף המאה הי״ח לקבלת תורתו של ברוך שפינוצה. הפעם לא לוטר הנוצרי קרא למלהמה על משה איש־דסוי היהודי, -- יעקובי הסוער והמתפרץ, הרומנטיקן בא להוריד מכסאו את מנדלסון ארי ה„השכלה״. ולא דִבְּרה של ה„השכלה״ בלבד – אלא ה„השכלה״ גופה היתה זו שעת שחרורו של

[1] עיין לדוגמה בספרו: Aussichten in die Ewigkeit in Briefen an Joh. Georg Zimmermann, 1770.

[2] עיין: Physiognomische Fragmente, Zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschenliebe, 1775. בארבעת כרכי הספר ג׳ הוא דן בדמותו של מנדלסון. עיין בפרוטרוט במבואי הראשון לכרך שביעי של כתבי מנדלסון.

[3] מבחר כתבי לוטר (גרמנית), יצאו לאור ע״י אורלי, א׳, 1841, עמ׳ 52 ואילך.

הדור הצעיר מכבלי הרציונליזמוס. הפעם לא היה מנדלסון המנצח. נצח דור מחדשי המחשבה והחיים בגרמניה, דורם של יעקובי, גֶתֶה הצעיר, הֶרדֶר וחבריהם. כאן מצא לוטר מקום לגבות את חובו. לא השתתף באותו הפולמוס סופר וכחושב. ואין אנו עומדים על יחסו אל מנדלסון בשעת אותו פולמוס אלא מתוך מכתביו אל יעקובי. במכתביו אלה הוא מעודד את יעקובי למלחמה במנדלסון, ואגב עדוד זה הוא מספר בגנותו של מנדלסון. הרי לפני שש עשרה שנה היה גורל יעקובי גורלו. אנוס היה לכפוף קומתו בפני אותו משה איש־דסוי. ולפיכך ראה עכשיו נקם באיש־ריבו, ראה בשקיעת שמשו של מנדלסון – ודעתו נחה עליו. ושוב: לאמתו של דבר לא היה כאן משום־נקמת נעלב לשעבר בלבד. לוטר ראה עם שקיעת שמשו של מנדלסון את עלית שמשה של הרומנטיקה הפילוסופית והפיוטית, זו הרומנטיקה שהוא היה ממבשריה הראשונים.

ואף מנדלסון שעמדתו בספרות הגרמנית ובפילוסיפיה הלכה ונתבצרה לאחר פולמוס־לוטר, שהיה מרבה לכתוב דברי־בקרת במקצעות־ספרות שונים, קנם על עצמו כנראה בין חליפת־מכתבים ובין משא ומתן ספרותי עם איש־ריבו. מנדלסון לא חייב את תורת הפיזיוגנומיקה של לוטר, זו שמשה רבות בשנים סלע מחלוקת בספרות הגרמנית שבאותם הימים (ואף הוא כחברו פרידריך ניקולי טפל במסכת זו). ומכל מקום הרחיק את עצמו מפולמוס־סופרים זה, שיסודו היה נעוץ במשנתו של לוטר. בהעלם שמו כתב פעם קצרות בהלכה זו, ואף באחד ממכתביו לאוגוסט פון הֶנִינְגְס דן את משנתו בפילוסופיה של לוטר ברותחין. בשנת 1775 פנה מנדלסון ללוטר והפיל תחינתו לפניו שישקוד על תקנתם של יהודי קהלות אחדות בשווייצריה (לֶינגנו ואֶנדינגֶן). מדברי ניקולי אנו למדים שלוטר נענה למנדלסון, ומצבן של אותן הקהלות הוטב. בספרות ובחיים לא נפגשו לוטר ומנדלסון, מימות הפולמוס אף פגישה אחת של ממש.

* * *

הֵדו של פולמוס־לוטר נשמע אף באגרותיו של מנדלסון מאותם הימים. הרבה ממה שהעלים בגלויי־דעתו בו בענין, גלה, ופרקים שלא במתכוון, באגרותיו אלה. וכך, לדוגמא, שאלו אחד מסופרי הדור הֶרמַן אוּבֶּרַייס, איזו היא הדת המביאה את מדת־הצדק הגדולה ביותר לאלהים ולאנשים? מנדלסון משיב ואומר: זו הדת שהיא סובלת ביותר ומעלימה עין מעוברי־מצוותיה,

זו הדת המחבקת בזרועות א[illegible]ה את כל המין האנושי. דת שהיא מוציאה אנשים או צבורים מכלל האושר אין שמה דת. דת שאינה מטילה מרות על התבונה, שהיא מודה בחרותה של התבונה—כלי מחזיק ברכה היא לעולם. מודה מנדלסון בדבר, שבזמן האחרון התחילו יחידי סגולה שבין הנוצרים להשתחרר ממשפטים קדומים כלפי שאינם בני בריתם. נטיה זו הוא רואה גם בבני עדתו, והוא מתפלל על הצלחתה והתפשטותה. באגרת אחרת מאותם הימים (מקבל־האגרת אינו ידוע) רואים אנו את מנדלסון והוא מצדיק את הדין על פולמוס־לוטר, שכן זכה להכיר ע״י פולמוס זה כמה בני אדם „הגונים״. מקבל־האגרת הנוצרי הרצה כנראה לפני מנדלסון פרק בנצרות, ובצורה פילוסופית־השכלתית־סבלנית. מנדלסון אינו חושש כלל מפני הנצרות בצורתה זו. ולא עוד אלא שהוא מסכים לכך, שיקרא שם הנצרית על תורת המוסר החדשה, שהציע לפניו אותו מקבל־האגרת. אם שם הנצרות עלול להביא ברכה — ישאר השם בעינו. אולם אף דבר זה מדגיש מנדלסון, שזו לא תהא נצרות של נוצרים, אף ליהודים, לבני־אישלם ולבני־סין יהיה חלק בה. מנדלסון מבדיל כאן בין עבודת־האלהים הפנימית שביהדות ובין זו החיצונית. עבודת האלהים הפנימית היא היא דת הטבע. ישראל חייבים בהפצתה של עבודת־האלהים הפנימית, ואף הוא מנדלסון משתדל בכך. מה שאין כן עבודת האלהים החיצונית, זו תלויה בזמן ובמקום. ישראל מאמינים, לדברי מנדלסון, שדתם היא הטובה שבדתות, משום שנתנה מאלהים; אולם אין זו הטובה שבדתות לעולמי עד. הטובה שבדתות היא לנו ולזרענו אחרינו, ב„תנאים וזמנים מסוימים״. כאן תולה מנדלסון את דת ישראל במקום ובזמן, ואלו במקום אחר הוא מדגיש שהיא למעלה מן המקום ומן הזמן. ושמא יש להבדיל בין עבודת האלהים הפנימית שביהדות ובין זו החיצונית. הראשונה היא למעלה מהזמן ומהמקום, ואלו האחרונה חייבים בשמירתה ישראל לבדם, עד שיבוא גלוי־אלוה וישחררם מ„הוראת שעה״ זו.

כבר רמזנו לעיל על כך שאותו פולמוס־לוטר עמד בשעתו — ובמשך שנים אחדות—במרכז עניניה של דעת הקהל בארצות אירופה. נסיכים ורוזנים בגרמניה, בצרפת ובארצות הסמוכות להן, פילוסופים בני אסכולות שונות, תיאולוגים נוצרים, המון סופרים וסתם „משכילים״ היו חרדים במדה יתרה לגורלו של הקרב שבין הכהן הנוצרי ובין היהודי איש־דסוי. אחד מבני דורו של מנדלסון, אוגוסט וילהלם הוּפֶל, אמר, שפולמוס זה עורר את תשומת לבם של חוגי החברה העליונים והבינונים הרבה יותר מ„מלחמת שבע השנים״

המפורסמת שנגמרה קודם לכן (עיין לעיל). שהרי קודם לכן לא היה כדוגמת פולמוס זה. לא היה זה פולמוס על דת ישראל עם רב מרבני ישראל, ה„צד שכנגד", צד ישראל היה אחד הסופרים והפילוסופים הגרמנים המפורסמים שבדור, בעל ה„פֵּידון" שהיה נערץ על גדולי אירופה מן רוסו ועד קַנט ועד גֶתֶה, על רוב נסיכי גרמניה ומדינות חוץ. ולא הרי תקופה זו כהרי תקופת וכוחי הדת המפורסמים. בתקופה זו לא היה כחה של הכנסיה גדול כבימי הבינים. ושוב: לא היה זה וכוח בין שתי דתות, בין שתי כנסיות, בין כנסיה תקיפה ובין כנסיה נרדפת. היה זה וכוח בין נוצרי אחד ובין אדם מישראל, וכוח בין שני יחידים, בני חורין. ובן־חורין היה גם משה איש־דסוי, אף על פי שנמנה היה על אומה נרדפת ונטולת־זכויות.

הדו של אותו הפולמוס עולה מתוך הרבה מאגרותיהם של גדולי אירופה במחצית השניה של המאה הי"ט. הרבה חוברות־פולמוס מיוחדות נתפרסמו על ידי בני הדור בו בענין, רובן צדדו בזכותו של לוטר ומעוטן נכתבו ברוחו של מנדלסון (כל ספרות־הפולמוס זו על תרגומיה רשומה במחקרי הגרמני, עיין לעיל). בספרות־פולמוס זו השתתפו באי כח הדת הפרוטסטנטית והקתולית. ברוח סבלנות יתרה דן בפולמוס־לוטר מחבר קתולי אחד [1]. בטוח הוא במנדלסון, שאלו היו יהודי פרוסיה זוכים לכך שידם תהא תקיפה על הפרוסים, לא היה זורק בהם מָרה והיה שוקד על תקנתם ושלומם. מסופק הוא מחבר זה, אם כך היו נוהגים אף רבני־ישראל. ואותו ספק הוא מטיל אף בכהני שאר הדתות. הוא מפליא את מדת סבלנותו של מנדלסון שאמר: אלו היה חי בדורי קונפוציוס או סולון, הייתי מכבדם ומוקירם ולא היה עולה כלל על דעתי להכניסם תחת כנפי היהדות.

מחבר אחר של חוברת פולמוס [2], מומר כנראה, בא לכלות חמתו במנדלסון. לדבריו אין יהודי פרוסיה נטולים זכותה של חרות־המחשבה. הוא מחרף את הספרות התלמודית, מטפח על פני מנדלסון שאמר, שאין היהדות רוצה בגרים. יבוא אברהם שהכניס גרים ויוכיח, יבוא אותו גר שבא לפני שמאי והלל ויוכיח שגרים אינם קשים לישראל כספחת! אותו מחבר לא ירד לסוף דעתו של מנדלסון. הלה לא אמר, שהיהדות גזרה על הגיור, אלא

[1] חוברתו נדפסה בעלום־שמו: «Reflexions d'un étranger catholique sur la lettre de Mr. Mendelssohn à Mr. Lavater», 1770.

[2] גם זו יצאה לאור בעלום שם המחבר: «Betrachtung über das Schreiben des Herrn Moses Mendelssohn an den Diaconus Lavater zu Zürich», 1770.

שאינה רודפת אחריו. מנדלסון הדגיש את יחסם החיובי של ישראל לאומות, והמחבר חולק עליו, מונה הוא בישראל את שנאתם לאימות העולם, מזכיר להם עונות ראשונים של כבוש כנען ומעשי־הטבח הכרוכים בו. מעשי־אכזריות של כמה מהאומות הנוצריות אינו נותן ענין לכאן, הואיל והוא מעמיד כנגד היהדות את הנצרות הצרופה. המחבר שואל את מנדלסון, אם משתדל הוא בדבר, שיקרא בישראל ובאומות: „רבי משה הקדוש״? ואלו חי אברבאנל ורבנו משה בן מימון בתקופת־„השכלה״ זו ודאי לא היו מתיחסים אל הנצרות כדרך שמנדלסון מתיחס אליה.

כהן נוצרי אחד, אוטו יוסטוס בזיליוס היסי, השכיל בחוברת־פולמוס שלו[1] לקלוע אל המטרה. הוא מצדד בזכותו של לוטר, ואינו פוגע במנדלסון. קיבל הוא על האחרון, שיצא ידי חובתו בהכרזת יתרונה של היהדות על הנצרות, ולא ראה חובה לעצמו ל ה ו כ י ח אמתותה של הלכה זו. הוא מודה באמתותה של היהדות שקדמה לנצרות, אבל לא בזו שבאה לאחריה. אין דעתו של היסי נוחה מדברי מנדלסון שאמר דרך סתם, שמחזיק הוא בקשיות עורף בעקרי היהדות, ולא פרש עקרים אלה. אם דת ישראל תומכת יתדותיה בגלוי־אלהות, מן ההכרח הוא שתטיל זקתה על כל שאר האומות ולא תצמצם שכינתה בישראל בלבד. הוא קובל על מנדלסון, המודה במעמד הר סיני וכופר במופתיה של הנצרות, המחייב התגלות־אלוהית לישראל ושולל את נחיצותה ועובדתיותה מהאומות, שדין בדת־טבע לבדה. אם שבע מצוות בני נח (שהן הן לדברי מנדלסון עקר תורת הצדקה אשר לדת הטבע) דין כדי להביא אושר נצחי לאומות, מפני מה הוזקקו ישראל למעמד הר סיני? אין דעתו של היסי מרוצה ממעמדם החברתי והמדיני הירוד של ישראל באירופה, אולם אין הוא יכול להשלים עם כפירתם בישו ותורתו. ושוב חוזרת הטענה הישנה הנושנה: אלו היה רצונו של הקב״ה בכך שישראל ישמרו את תורתם שקדמה לנצרות, מפני מה הוא מעְנישם? — עם כל אלה מצויים בחוברת־פולמוס זו הרבה דברים של טעם. מנדלסון גופו הרגיש בדבר. ואלו הגיעה לידו חוברת זו לפני פרסום ה„נספחות״ שלו, היה ודאי משיב על כמה מדבריה[2].

[1] עיין: «Anmerkungen über des Herrn Moses Mendelssohn Schreiben an den Herrn Diaconus, Lavater, 1770.

[2] עיין במכתבו של מנדלסון להיסי („נספחות״ לכרך ז׳ הנ״ל של כתבי מנדלסון).

רוב המשתתפים בספרות הפולמוס התנגדו לתפיסת רעיון־הנס של מנדלסון[1]. מהם העמידו אותו בשורה אחת עם הדיאיסטים, מהם עם הנטורליסטים. אחדים העלו אותו בקנה אחד עם דוד יום, ולטיר ויי'ן י'ק רוסו. יהדותו של מנדלסון, הדגשת אמונתו בדת־ישראל — היו לחידה בעיניהם. אחד מהם הכריז בפרוש שמנדלסון אינו מאמין בדת־ישראל כשם שאינו מאמין בנצרות. לדבריו אין מנדלסון שומר מצוותיה של תורת ישראל אלא כדרך שולטיר ורוסו שומרים את נמוסי חברתם וארץ מולדתם[2], כלומר, לא יסוד הדת מכריע כאן, אלא יסוד־הנמוס, יסוד־ההרגל, ואם תמצא לומר: היסוד ה„לאומי״. דעה זו ראויה באמת לתשומת לב יתרה. נגע כאן אנונימוס זה בפרובלימה חשובה ביותר, שנעמוד עליה במקום אחר.

החריף שבמתנגדיו של מנדלסון היה פרקליט נוצרי אחד איש־פרנקפורט, יוֹהַן בַּלְטַזר קֶילבֶּלֶי. הוא שהשתמש בכל שעת־כושר שהיא, ואף לפני פולמוס־לוטר, כדי לצאת ולחלוק על מנדלסון. באחד מספריו[3], בו הוא מספר על המרתה של משפחה ישראלית אחת, הוא עומד על כך, שאלו היה מנדלסון מקבל עליו עול נצרות היה זוכה ומגיע למדרגה יתרה בפילוסופיה. מנדלסון לא השיב לו על דרריו אלה, כשם שלא השיב על דברי־פולמוס שונים שהיו מצויים בספריו האחרים של אותו קטגור־ישראל. פולמוס־לוטר עודד את קילבילי להכנס בפומבי בוכוח־דת עם מנדלסון. בקש לצאת בעקבותיו של לוטר. במחברתו המיוחדה[4] הוא מאשים את מנדלסון שהוא מגזים בתאורו את שפל מצב יהודי פרוסיה. לדבריו טובה עמידתו האזרחית והכלכלית של מנדלסון מזו של סתם פרופיסור נוצרי באחת האוניברסיטאות שבפרוסיה. חושד הוא במנדלסון, שאהבתו לישראל היא אהבה התלויה בדבר, הואיל והוא מכניס הרבה כפקיד בבית חרשת של יהודי, וכיוצא בזה. אף הוא

---

[1] עיין לדוגמא: U. C. Möllers... Schreiben an.., Wittenberg in Hamburg über den Moses Mendelssohnischen Gedanken von Wunderwerken, 1770.

[2] עיין במחברתו: Freymüttige Gedanken über des Herrn Moses Mendelssohn Sendschreiben an den Herrn Diaconus Lavater. An einen Freund in Sachsen. 1770.

[3] ספר זה יצא לאור בשנת 1765: Die Begebenheiten der Jungfer Meyern eine Jüdischen Frauenzimmers von ihr selbst beschrieben.

[4] Schreiben an den Herrn Moses Mendelssohn über die Lavaterische und Kölbelische Angelegenheiten gegen Herrn Moses Mendelssohn... 1770.

רואה את מנדלסון והוא לקה בדיאיזמוס, תומך הוא את יתדותיו בדברי איזנמנגר, מקטרג־ישראל מפורסם, שספרו («Entdecktes Judentum») שמש – ואף כיום הוא משמש – מעין־תורה לצוררי־ישראל שבכל דור ודור. מנדלסון ראה עצמו נאלץ להשיב למתנגדו זה׳ בסוף ה„נספחות״ (עיין למעלה) הוא מטפה בחריפות יתרה על פני קילבילי, מודיע ברבים שאיננו עומד בשום משא ומתן או פילמוס עם קילבילי, שדבריו נטולים יסוד, שאין כוונתו אלא להזיק לו; ואף להבא לא יכנס אתו בשום פולמוס עיוני או דתי (לא לסינג בלבד, אף לוטר התנגד לדברי קילבילי נגד מנדלסון). אלחנן הרץ ירא היה, שמא יאמינו אנשים מישראל בדברי קילבילי ובהאשמותיו שהוא טופל על מנדלסון, כאלו היה כופר באלהי־ישראל וכיוצא בכך, ועל כן השיב לו מנדלסון: „מ׳ קעלבלי, ליבר פריינד! איך ווירדי עש מיר זעהר פערדנקן, ווען איך מיך איהם פערנר צייט פרדערבן זאלטי. רעכטשאפני לייטי זינד ניט דאמיט צופרידן, דש איך איהם דש ערשטי מאהל גאנטווארטט האבי. על כגון זה נאמר אל תען כסיל באולתו. זייני בשולדיגונגן זינד זא אונפרשעמט, אונד זייני ראיות זא דום, דש איך מיך שעמן ווירדי דרויף צו אנטווארטן. זיא זאגען רבי׳ מבני עמנו קענטן איהם גלויבן געבען, ליבר ר׳ אלחנן! איבר דיא קעלבלש מבני עמנו מאקירי איך מיך הערצליך דען איין פרנינפטיגר מענש מוז דיא אלבינהייט דיזש אונפרשטענדיגר שוועצרש גאר באלד איין זעהן״[1].

וקילבילי לא נח. הוסיף לפרסם חוברות־פילמוס נגד משה איש־דסוי. השתדל קילבילי להוכיח, כמרומז לעיל, שמנדלסון אין לבו שלם עם דת אבותיו, שמתוך שהוא כופף את האמונה בפני התבונה, משליט את התבונה על גלוי־האלהות, הוא חותר תחת קיומה של הנצרות והיהדות כאחת. קובל הוא עליו, על שהוא, היהודי, כופף קומתו בפני ליבניץ וניוטון. בערמה יתרה, כמתכוון להטות אחריו את לב אדוקי היהודים, הוא שואל את מנדלסון: כלום נבונים אנו ממשה, דוד, שלמה, ישעיהו, יחזקאל ושאר הנביאים, מע״ם שבאני לעולם אחר דורם של ליבניץ וניוטון? קילבילי רואה סכנה מרובה ליהדות באישיותו של מנדלסון. איתם שני היהודים שהמירו את דתם בצ־ריך (עיין להלן) לא עשו כך, אלא משום שראו, שאין בכחו של מנדלסון ללמד סנגיריה על תורת־ישראל[2]. בכל כתביו אלה לא עלתה ביד קילבילי לעורר

[1] כתבי מנדלסון, מהדורת היובל, כרך ט״ז, ע׳ 150.

[2] עיין לדוגמא גם במחברתי זו: Zweites Schreiben an Herrn Moses Mendelssohn

את מנדלסון לכך, שיצא מהעוגה שעג לעצמו. הוא קבל, האשים, התנפל על מנדלסון — וזה לא נענה.

קמו גם סנגורים למנדלסון, ומבין הנוצרים, שהרי לא היו באותם הימים באירופה אנשים מישראל שהשתתפו בספרות אירופה ובתרבותה השתתפות שיש בה ממש. יזכר מהם מטיף נוצרי בליבלנד אוגוסט וילהלם הופל, שמחברת הסנגוריה שלו [1] הטילה סערה מרובה באותם הימים. הופל מספר מעשה במטרונית נוצריה זקנה שעמדה שבעה ימים בתפלה, אולי ירחם אלוה על נפשו של מנדלסון ויכניסה תחת כנפי הנצרות· אין הוא מאמין שהמרתו של מנדלסון היתה גוררת אחריה תנועת־שמד כבירה בישראל· הרי קבל עליו ויִנְקֶלְמַן המפורסם את עול הדת הקתולית, וכלום רבו היוצאים בעקבותיו? אלו נשמע מנדלסון ללוטר, היה מקפח את כבודו ועמידתו בישראל ובאומות. ושוב: באיזו נצרות יודה מנדלסון? הרי מרובות הן הכתות בנצרות. וכלום עלולים הם חייהם ומעשיהם של הנוצרים למשוך אחריהם לבו של ישראלי ישר־לב ומעשה? מוטב ויקשטו הנוצרים את עצמם תחלה, ואח״כ יקשטו את ישראל· אין הופל רשאי להשפיע על מנדלסון, שיקבל עליו עול נצרות, — הואיל ואין הוא יודע, אם עתיד עול חדש זה להביא ברכה למנדלסון.

לא כאן המקום להרצות בפרשה זו את דברי המאספים ומכתבי העת השונים מהמאה הי״ח, שבהם אנו מוצאים בבואת דעת־הקהל באירופה על התנגשות זו. דרך כלל נראה הדבר שדבָריה של הספרות הגרמנית לא רצו בפולמוס זה. אף התיאולוגים הנוצרים השתדלו בדבר לדכא את הפולמוס

---

insbesondere über den ehemaligen Mendelssohnisehen Deismus, über das Mendelssohnische Kennzeichen einer Offenbarung, und kürzlich über die Glaubwürdigkeit der Evangelischen Gesellschaft... 1770. — רוב מחברות־הפולמוס של קילבילי וכמעט כל שאר כתבי־הפולמוס נגד מנדלסון נתרגמו גם צרפתית. עיין בקובץ: Lettres Juives de célèbre Mendelssohn Philosopte de Berlin avec les remarques et réponse de Monsieur le docteur Kaelbele et antre savant hommes. Recueil memorables concernant le Jndaisme... 1771.

1) אף חוברת זו נתפרסמה בעלום שם המחבר לפיכך יחסוה לפרידריך ניקולי ולסופרים אחרים מאנשי בריתו. שם החוברת: Dienstfreundliche Promemoria an die, welche den Herrn Moses Mendelssohn durchaus zum Christen machen wollen, oder sich doch wenigstens herzlich wundern,dass er es noch nicht gewoiden ist, 1771

בראשיתו. הוששים היו מפני מנדלסון, שמא יכריז מלחמה על הנצרות, שמא יבוא עליהם בטענות ובמופתים שאין עליהם תשובה. יראים היו, שמא יעורר פולמוס זה תסיסה ופרוד־הלבבות בעולם הנצרות גופו. השעה לא היתה שעתם. התיאולוגים הללו היו מודים בדבר, שדבר־הקדשתו של לוטר היה בו מעשה נמהר, דבר שבקלות־דעת. הכירו בזכותו של מנדלסון שלא להכנס לתוך פולמוס־דת שלא ברצונו. חלקו עליו בשני דברים: א) מימיה לא הרחיקה היהדות עצמה מהגיור, ב) רעיון־הנס הוא יסוד ומושכל ראשון בכל דת ודת ואף בדת ישראל. וכך היו דבָריה של התיאולוגיה הנוצרית מפשרים בין מנדלסון ולוטר, גזרה שמא תתלקח שלהבת־הפולמוס ופגעה אף בביתם, בהיכל דתם ותורתם.

ואם אנשי־התיאולוגיה כך, דבָריה של ה„השכלה" האירופית, חבריו ואנשי־בריתו של מנדלסון על אחת כמה וכמה! על תפקידו של הלוחם המסור פרידריך ניקולי עמדנו בהמשך דברינו. ראוי לתשומת לב הוא יחסו של לסינג אל פולמוס־לוטר. רבים קִבלו על לסינג שראה את חברו וידידו הנאמן משה איש־דסוי נתון בצרה, יד כמה קנאים בו, מדבר עם אויבים בשער – והוא לא מהר לעזרתו. קשה באמת לשער את תוצאותיו של פולמוס זה, אלו נטפל לסינג למנדלסון. אולם כל האומר: לסינג עמד מן הצד משום שרצה בפולמוס זה, – אינו אלא טועה. מאגרותיו לאחיו קרל ולפרידריך ניקולי אנו למדים שלסינג השתתף בכל לבו ונפשו בצערו של מנדלסון, שאל לכל פרט ופרט, קרא כל המכתבים והתעודות הכרוכים בפולמוס [1], לבו היה עם מנדלסון, התנגד תכלית נגוד ללוטר איש ההזיות, הקנאי קל־הדעת, רצה בכך, שמנדלסון ישיב ללוטר תשובה נצחת, בקומה זקופה ומתוך חרות יתרה. (עיין במכתבו למנדלסון מתשעה בינואר בשנת 1771). לסינג הנוצרי תלה תקותו במשה איש־דסוי, שיבוא ויאמר לעולם־הנצרות של לוטר וחבריו דברים שהוא עצמו רוצה היה לאומרם ולא יכול לאומרם. בטח במנדלסון שיקעקע את בירתה של נצרות זו (ובטחונו זה לא היה אלא בטחון שוא), לסינג הנוצרי לא יכול לצאת למלחמה על הנצרות שכם אחד עם שאינו נוצרי. ראה עצמו כאחד מהאנשים ה„ישרים", שאין בכחם להחריב את עולם־הנצרות של לוטר דרך חורבן ומלחמה אלא דרך בנין וחיוב, כלומ, כשהם

---

[1] עיין בחליפת המכתבים שבין לסינג ובין מנדלסון, פרידריך ניקולי וקרל לסינג בקובץ אגרותיו של לסינג שיצא לאור ע"י מונקר, כרך שלישי ובמקומות אחרים.

מתראים כבאים| לבסס עולם זה בסוס חדש, ובסוס חדש זה יהא חורבנו. לסינג הלוחם ראה בכך טרגיות יתרה, שהוטל עליו לבסס עולם־נצרות זה לא כדי לקיימו אלא להעבירו מן העולם. דרך אחרת לא היתה לפניו. ושוב: מן הנמנעות היה שלסינג יטפל למנדלסון בפולמוס־דת. בעומקו של דבר, לא עלה מושג־הדת של לסינג בקנה אחד עם מושג־הדת של מנדלסון. מנדלסון לא ידע כלל, שחברו הקרוב לו ביותר, גוטהולד אפרים לסינג, רחוק היה ממנו בכמה הלכות מכריעות בדת ובמחקר [1]. וכאן המפתח לפולמוס־הפנתיאיזמוס שפרץ אחר כך. אפשר ומתנגדיו של מנדלסון העמיקו ממנו לירד לעומק דעותיו של לסינג.

אף גֶתֶה, שלוטר היה זמן רב אחד ממקורביו, בקר לאחר כך בחריפות יתרה את מעשה־לוטר [2]. גיאורג־כריסטוף ליכטנברג לא נמנה דרך כלל על מוקיריו של מנדלסון, לא היה זה אוהב־ישראל כלל וכלל. אמר עליו על מנדלסון, שאלו חי במדינת־יהודים לא היה מגיע מימיו למדרגת פרסום וכבוד זו, בברלין עלה לגדולה, בירושלים לא היה זוכה לה [3] (בדבריו אלה נגע ליכטנברג בפרובלימה חשובה ביותר להערכתו של מנדלסון). ומכל מקום צרד אף הוא בזכותו של מנדלסון, ואמר שמנדלסון אחד טוב לו ממאה לוטר.

ואף הֶרְדֶר צדד בזכות מנדלסון. אלא שבקש את מנדלסון שישתמש בשעת כושר זו ויוכיח הוכחה עיונית־הגיונית את אמתותה של היהדות, כמות שהיא נראית לו. הרדר דרש שמנדלסון יצא ויברר מפני מה הוא עומד ביהדותו [4]. היו מי שראו כאן שנאת־ישראל. לאמתו של דבר, לא נתכוון הרדר בדבריו אלה להשפיל את כבוד ישראל, מבקש היה שתתברר היהדות ברור פילוסופי־הגיוני. „מפני מה אתה יהודי?" שאל הרדר את מנדלסון. מנדלסון לא השיב על שאלה זו: לא שאל את הרדר, „מפני מה אתה נוצרי?" ושאלתו זו של הרדר, שאלה שנשאל דבָרה של ה„השכלה הגרמנית, משה איש־דסוי, שאלה היא לדורות. ואלו היה פולמוס־לוטר זה פולמוס בין יהודי ובין נוצרי, בין שני סופרים בלבד – לא היה ענין זה קובע מחקר בפני עצמו. אולם כאן

---

[1] על רעיון הדת במשנתם של לסינג ומנדלסון עמד ארנסט קסירר במאמרו המקיף שנתפרסם בספר היובל לקיום האקדמיה הישראלית בברלין, 1929, עמוד 22 ואילך.

[2] עיין: חזון ואמת, חלק ב', ספר י"ד.

[3] עיין: אפוריזמים," יצאו לאור ע"י לייצמן, 1904, ע' 108 ואילך.

[4] עיין במבואי הגרמני הנ"ל.

גנוזות פרובלימות עיוניות והיסטוריות, פרובלימות שלא פגה חריפותן אף מאה וחמש״ם שנה אחרי מות מנדלסון. ולפיכך חובה עלינו להתעמק במחקרו של מאורע זה. מחקר ההיסטוריה הישראלית שהזניח עד כאן מאורע זה, הפסיד הרבה ע״י כך.

עד שנבוא להעריך את פולמוס־לוטר הערכה כללית ומסכמת, עלינו לברר את פרשת מנדלסון ובוני.

III מנדלסון ושרל בוני

שרל בוני (Bonnet), חוקר הטבע והפילוסופוס, שתפס מקום מכריע בחיי הרוח באירופה שבמאה הי״ח והשפיע הרבה על התפתחות הפסיכולוגיה, זה שלא שקעה שמשו אלא לאחר שזרחה שמשו של ז׳ן ז׳ק רוסו, ידע את כתבי מנדלסון בתרגומם הצרפתי זמן רב לפני פולמוס לוטר. אחד מידידיו של מנדלסון, תומס אַבְּט קרב בחליפת מכתביו את שני החושבים הללו. בוני אף הוא היה ממוקיריו של מנדלסון ונצטער צער רב על דבר־הקדשתו של לוטר. חושש היה שמא יחשדו בו מנדלסון והבריו, שנתן יד ללוטר — הואיל וספרו שמש אמתלא ללוטר לאותו דבר־ההקדשה. בוני מחה כידוע במכתביו ללוטר כנגד מעשה זה. ראה בו מעשה־פחזות ואולת מאין כמוהו. קבל על לוטר שהביא את מנדלסון במבוכה, ולא את מנדלסון בלבד, אלא אף אותו, בוני, הביא בין המצרים. שהרי עלול היה מעשה לוטר לעורר את מנדלסון למלחמה בבוני, שכן סבור היה מנדלסון שבוני בא להעבירו על דתו, שמתכוון הוא להכריז מלחמת־דת על ישראל[1]. כשם שמנדלסון התחרט על בקרתו החריפה את ספרו של בוני, כך חושש היה בוני שמא יראה

---

[1] עיין במכתבו של בוני ללוטר מיום 26 בספטמבר בשנת 1769. בשנים עשר בינואר בשנת 1770 כותב בוני ללוטר «Je ne Vous ai jamais did, à man gré, toute la surprise et tout le chagrin que me cause cette Dédicace à l'éstimable Mr. Moses. Comment c'est — il trouvé â zurich une seule tête qui aye pu vous la conseiller ?... Je Vous l'écrivais alors, c'étoit le povoquer an combat contre moi...» עיין מאמרו על אוגוסט ויטי (Viatte) ; Quelqes épisodes de la propagande illuminée an XVIIIe siécle, Revuc de littérature comparée, XIII, 1924, 656 עמוד.

מנדלסון אותו ואת לוטר שנים שהם אחד. במכתבו משנים עשר בינואר בשנת 1770 מדגיש בוני כלפי מנדלסון שהוא מתנגד תכלית נגוד למעשהו של לוטר. מכיר היה טובה למנדלסון אלו הואיל להעמידו על ספרי־סנגוריה נוצרים הקולים על ספר־הפלינגנזיה שלו. מבקש הוא את מנדלסון, שיעביר את ספרו תחת שבט־בקרתו: «La Religion que je professe et que j'aime ne pourroit que gagner á être examinée de nouveau par sage Fils de Mendel»

מנדלסון רמז קודם לכן על היתדות שתורתו של בוני תומכת בפילוסופיה הגרמניה. כנגדו מדגיש בוני את המיוחד שבמשנתו. בעקרו של דבר, היתה משנתו הנאטוראליסטית והסנסואליסטית של שרל בוני רחוקה תכלית רחוק ממשנתו האידיאליסטית של אביר הפילוסופים בגרמניה, אבי הפילוסופיה בגרמניה שבמאה ההיא, גוטפריד וילהלם ליבניץ. וכנגד זה אנו מוצאים כמה וכמה נקודות־מגע בין שתי התורות הללו, ובהרבה בחינות יוצא שרל בוני בעקבותיו של ליבניץ ובית מדרשו. כמה מחוקרי תולדות הפילוסופיה יצאו לגלות את שרשיה של תורת־הגרעין (le Germe, על תורה זו עיין להלן) לבוני בתורת המונדות אשר ללייבניץ. בוני קבל מידי ליבניץ את רעיון ההרמוניה הקבועה מראש, את רעיון הרציפות, דבר ההבדלים הבלתי נתפסים וכיוצא בהם. הדין היה עם מנדלסון שגלה את מקורות משנתו של לייבניץ בפילוסופיה הגרמנית, – אף במכתבו זה אנו רואים את בוני והוא מעביר על מדותיו, רודף שלום, מבקש קרבתו של מנדלסון. הוא מצטער הרבה על שרחוק־המקום מעכב בידו מלשוחח עם מנדלסון בעניני דת ומחקר.

עיני מנדלסון זלגו דמעות כשקבל מכתבו זה של בוני. מכתב זה הביא גאולה לנפשו: שרל בוני בכבודו ובעצמו מבקש סליחתו על מעשה לוטר! בוני מבקש את קרבתו! בתשעה בפברואר בשנת 1770 כותב מנדלסון ארוכות לבוני, והרבה יש ללמוד מכאן להבנת תורת־יהדותו של מנדלסון. מצטער הוא מנדלסון ששלשה אנשים „טובים”, שכל אחד מהם רוצה בטובתו של חברו, הוטל עליהם לבוא בריב. צר לו למנדלסון שהוא ולוטר הביאו אותו במבוכה, בשעה שאין לו ולמעשה־לוטר ולא כלום. מאושר מנדלסון, שמצא בשרל בוני את בן־זוגו. מה הוא רודף שלום, מתעב פולמוסים מכל מין שהוא – אף הלה כך. אף את בוני מבקש מנדלסון, שיטפל באמתות המשותפות לכל הדתות, ויהא מעלים עיניו מהנגודים שביניהן. ואלו היה הוא, מנדלסון, ובוני מעמיקים בנתוח דעותיהם, היו שניהם באים לידי מסקנה, **שבכמה אמתות קרובים הם איש לחברו הרבה יותר מבני דת אחת.**

דברי מנדלסון אלה ראויים לתשומת לב יתרה. כאן אנו רואים את מנדלסון ה„משכיל״ האירופי שבמאה הי״ח והוא נאבק על יצירת לשון־מחשבה נעלה על הדתות והאומות השונות, לשון־מחשבה שתהא משותפת לכל הפילוסופים וה„משכילים״, לשון שלא תהא מבחינה בין יהודי ליוני, בין נוצרי ובין איש־האישלם. תוך כדי התלהבותו על לשון זו שלעתיד לבוא הוא מכריז שבעצם הדבר אין בין יהדות לנצרות אלא מה שיש בין קרטזיניות לליבניציניות, כלומר, שאין היהודי והנוצרי חלוקים אלא כדרך שבן בית־מדרשו של דֵיקרט חולק על היוצא בעקבותיו של לייבניץ! כשאנו מעלים על לבנו, שמנדלסון לא ראה במחלוקתן של האסכולות הפילוסופיות השונות שבימיו מחלוקת מהות וענין, מחלוקת ששרשיה נעוצים בתפיסות־עולם מיטפיסיות מיוחדות, אלא מחלוקת־מלים בלבד, וכך לא ירד לסוף המחלוקת שבין הקרטזיניים והלייביניציניים (הראשונים היו מחזרים בצורות שונות אחרי העצם – סובסטנץ – המקיף וכולל הכל, ואלו האחרונים בקשו לתפוס את החלקים השלמים האחרונים שבמציאות ובהויה, כלומר את המונדות, – ורמז יחיד זה דיו לצאת וללמד על המון נגודים שבין שתי האסכולות הללו) והוריד אותה למדרגת מלחמה של מלים ומונחים בלבד – אנו רואים כמה הרחיב כאן מנדלסון את תחומי היהדות, הרחיבם עד כדי עקירה גמורה (כנגד זה הדגיש במקום אחר, עיין להלן, הדגשה חריפה ביותר שהיהדות והנצרות נבדלות הבדל יסודי מיוחד במינו). אף במכתבו זה לבוני הוא מטיף לאמתות משותפות, שה„טובים״ בישראל ובאומות מודים בהן כאחד. (היה כאן הרבה מרוח קוסמופוליטיות זו שבאה לידי בטוי בדבריו המפורסמים של ידידו הצרפתי של מנדלסון Marquis d'Argeus שאמר: «Les grands hommes appartiennant également à tous les peupules: ils sont citoyels de l'universe entier parce qu'ils font honneur à l'humanité»). במכתבו ליורש העצר הברוינשוואגאי (ינואר בשנת 1770) הוא נראה קרב והולך לקראת אחוד הדתות. סבור הוא, שלאחר שיפרשו כהלכה – בכוון הרצוי לו – את הברית החדשה, יהא אפשר להגיע לידי דת משותפת ליהודים ולנוצרים כאחד!

מנדלסון חוזר ואומר שספר־הפלינגנזיה לבוני אין כחו יפה להוכיח את אמתותה המוחלטת של הנצרות, אין בו משום סתירתן של כל שאר הדתות. אפשר לו לאדם לקבל את הנחותיו של בוני בדת ולעמוד ביהדותו או בדת־האישלם שבידו. הרבה מעקרי־הנחותיו של בוני מוצא מנדלסון במשנתו של הרמב״ם ובקבלה הישראלית. ואף תורת־הנס לבוני אין בכחה לעקור את

שאר הדתות ולבסס את הנצרות. אף ביהדות, — וכן בכל שאר הדתות, — אתה מוצא ספורי־נסים מכל המינים, ספורי אותות ומופתים. אותות ומופתים אלה שבאו לעולם כדי לקיים את דת־ישראל מן ההכרח שתבאנה ותטפחנה על אמתותן של שאר הדתות. ושוב אתה מוצא בכל דת ודת כתות שונות, וכל אחת יש לה אמונת נסים ומופתים משלה, כל אחת מהן מאמינה שאין האמת אלא עמה לבד, ואנו אין בידנו אבן־בוחן להכריע בדבר (מנדלסון מעיר כאן אף על תנועת שבתי־צבי). ממה נפשך: אם מופתים אלו שאירעו לדת פלונית אמת הם, הרי כל שאר הדתות אין זכות־קיום להן. ואם תמצא לומר: אמת הם — זו מנין לך? מה בין נס לנס, מפני מה יפה כחו של נס פלוני מנס אלמוני? אם הנסים באים לעולם כדי לקיים דת פלונית ולבטל את זולתה, מפני מה זכה הקדוש ברוך הוא אף את זולתה בנסים ובמופתים? אם יש בכחם של הנסים לקיים דת מן הדתות, מפני מה אין הקב"ה עושה נסים בזמן הזה לדת זו, כדי שתקויים דת זו לבדה, וכל השאר תעבורנה מן העולם. דור חסר־אמונה זה שבמאה הי"ח, דור מרד ומרי — אִלו ראה נסים חדשים, ודאי היה שב וצורר נפשו בחיק־האמונה, ומפני מה לא „כדאי" או לא „נאה" לו לקדוש ברוך הוא לעשות נסים לנו בזמן הזה כשם שעשה נסים לאבותינו בימים ההם? מכאן מנדלסון למד, שאין הנס כשהוא לעצמו עשוי לשמש לא יסוד ולא אבן־בוחן לדת מן הדתות, ואוי לה לדת שתומכת את יתדותיה בנס.

ודת ישראל? זו אינה סומכת ואינה סמוכה כלל וכלל על הנסים שאירעו לאבותיה ולמניחיה. שליחותו של משה, אדון הנביאים, אין לה דמיון כלל, אמתותה של זו אינה עומדת על האותות והמופתים שעשה משה במצרים ומחוצה לה, אלא על אותה השעה הגדולה של מעמד הר סיני, כלומר על שעת מתן התורה, מתן החוקים. מנדלסון כורך כאן את תורתם של הרמב"ם ושל רבי יהודה הלוי כאחת: נבואת משה ושליחותו הוא רואה בעיניו של הרמב"ם, מעמד הר סיני ואמתותו הוא מסביר ברוחו של „הכוזרי". וכך הוא אומר, שהנסים שעשה משה לא באו כדי לאמת את שליחותו ותורתו, אלא צורך השעה היה בהם, כדברי הרמב"ם: „משה רבנו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי... אלא כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאם. לא להביא ראיה על הנבואה. היה צריך להשקיע את המצריים — קרע את הים והצלילן בתוכו. הוצרכנו למזון — הוריד לנו את המן. צמאו — בקע להם את

האבן. כפרו בו קורח ועדתו – בלעה אותם הארץ. וכן שאר כל האותות. ובמה האמינו בו? במעמד הר סיני שעינינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר האש והקולות והלפידים, והוא נגש אל הערפל, ובקול מדבר אליו. ואנו שומעים: „משה. משה, לך אמור להן כך וכך!...״[1]. בכחו של מעמד הר סיני קיים משה רבנו את שליחותו ותורתו – ולא בכח המופתים. אף מנדלסון מודה בדבר, שיש לה ליהדות אמונת־נסים משלה, אולם אף זו אין לה קיום אלא דרך התורה, דרך מתן־התורה. הנס זקוק לתורה, ואין התורה זקוקה לו. היהדות, שהיא יהדות של תורה ולא יהדות של נסים, מעמידה את נסיה של כל שאר הדתות אלה כנגד אלה, וכופרת בכולם. ודבר שאינו צריך להאמר הוא, שאין תורת־ישראל זו בטלה לעולם, שאין בכחם של כל הנסים והמופתים של הנצרות ושל שאר הדתות להעבירה מן העולם. קיומה של זו קיום־עולם הוא, והנס – קיום זמן יש לו, עד כמה שיש לו קיום בכלל.

בכל אגרותיו וכתביו נשאר כאן מנדלסון נאמן לעצמו, הולך לשיטתו. אולם אין ללמוד מכאן בודאות גמורה, שמנדלסון שולל את הנס דרך כלל. הוא שולל את כח־המופת, כח־הקיום וההוכחה של הנס, והוא מחייב את אפשרותו של הנס. אין מנדלסון יוצא כאן בעקבות שפינוצה, שבא לשלול את אפשרותו של הנס [2]. תלמידו של לייבניץ, מחייב־הנסים (ואולי בשנוי צורה) היה מנדלסון אף בפרשה זו, שתפסה מקום חשוב במחשבה הכללית במאה הי״ז והי״ח. אולם לא שמו לב עד כאן לעובדה חשובה זו, שאותן

---

[1] משנה תורה, ספר המדע, הלכות יסודי התורה, ח׳ סעיף א׳ וגו׳. רוב דבריו של מנדלסון בענין זה מתורגמים — ולפרקים מלה במלה — מתוך משנה תורה להרמב״ם. חוקרים שונים, שלא עמדו על מקור זה לדברי מנדלסון, נכשלו ובנו אי־אלו תורות מסוימות על „יהדותו״ של מנדלסון. אותו נופך שהוסיף מנדלסון משלו לדברי הרמב״ם ראוי לתשומת לב יתרה.

[2] עיין: ברוך שפינוצה המאמר הדתי המדיני, פרק ו׳ על הנסים (עמוד 27):
«nam cum miraculum non extra Naturam, sed in ipsa Natura fiat, quamvis upra Naturam statuatur, tamen necesse est, ut Naturae ordinem interrumpat, quem alias fixum atque imntailem ex Dei decretis concipimus. Si quid igitur in Natura fieret, quad ex ipsius legibus non sequeretur, id necessario rdino, quem Deus in acternun per leges Naturae universales in Natura statuit repuguaret adeoque id coutra Naturam ejusque leges esset...»

הדוגמאות ואותם פסוקי־המקרא המשמשים במשנתו של שפינוצה ראיה לסתור את הנס דרך כלל, משתמש בהם מנדלסון — ובעקבות שפינוצה — אך ורק לשם שלילת כח־המופת של הנס בלבד. ברם, יש להוסיף ולומר, שאם אתה בא ונוטל מן הנס את כח־המופת שבו, הרי זה כאלו נטלת את נשמתו, כאלו העברת אותו מן העולם. רבים מ„משכילי" המאה הי"ח התלבטו בשאלת־נסים זו. מנדלסון, וכמותו אחדים מותיקי האסכולה הוולפינית, אחז אף כאן בדרך של פשרה, במדה בינונית משל אריסטו והרמב"ם: הודה בנס וכפר בכח־המופת שבו. ופרקים לובשת כפירה זו צורה חריפה ביותר, ויש בה משום צל של כפירה בעצם הנס.

כל הדברים הללו לא נכנסו ללבו של שרל בוני, כשם שלא קלט מנדלסון את דבריו של האחרון. לא היתה להם שפה אחת, לא בדת ולא במחשבה דרך כלל. בראשית 1770 הוציא בוני מהדורה חדשה של ספרו: „Recherches philosophiques sur les preuves du' Christianisme". במחקרים הפילוסופיים הללו על מופתיה של הנצרות, שהם משמשים חלק מספר־הפלינגנזיה שלו (שיצא לאור שנה קודם לכן) הוסיף בוני כמה הערות שהן מטפלות בדעותיו של מנדלסון על אמונת־הנסים וכיוצא בה. בעשרים וארבעה ביוני בשנת 1770 שלח בוני ספרו זה למנדלסון. ההערות הנוספות לבוני הרגיזו את מנדלסון במדה יתירה (עיין במכתבו ללוטר מארבעה בדצמבר בשנת 1770[1]). זה האחרון נפגע הרבה ע"י הערות אלו, שבהן לא נזכר כלל שמו של מנדלסון, ראה בהן מעין כרוז־מלחמה חדש. הפסיק מנדלסון את חליפת־מכתביו עם שרל־בוני מתוך רוגז רב. מה שמש יסוד אמתי לכך?

כשאנו מעיינים יפה בהערותיו של בוני ל„מחקרים" הללו, אנו רואים אותו והוא אינו בן־חורין גמור מתאוה נוצרית זו להכניס את ישראל, שיה אובדת ונדחת זו, תחת כנפי דת־ישו. בהערה אחת, לדוגמא, הוא מתפלל על כך שבני ישראל יפקחו את עיניהם וראו את אור־האמת, אורה של הנצרות. מבקש הוא את הנוצרים שיסבירו פנים לכנסת ישראל עלובה זו, שסופה למצוא את דרך־האמת, דרך הנצרות[2]. במקום אחר מתוכח בוני עם מנדלסון בדבר התורה, החוק והנסים — ואינו שונה את שמו של בעל הלכה זו. חולק הוא על מחבר „נעלם" זה ואומר, שאין יסוד אחר לדת אלא הנס לבדו,

[1] עיין "נספחות" לכרך שביעי של כתבי מנדלסון מהדורת היובל.

[2] עיין עמוד 418, Recherches philosophiques.

ואין קיום לתורה אלא דרך אמונת־הנס[1]. הערות אלו עשויות היו לפגוע במנדלסון. מכיון שבוני לא פרש בשמו של מנדלסון, חשש זה שמא יאמרו הבריות שדבריו על הנסים וכיוצא בהם שאובים מספרו של בוני. ועוד דבר אחד עורר את חמתו של מנדלסון, והוא זמן „הקדמתו" של בוני ל„מחקרים הפילוסופיים": חודש אפריל בשנת 1770. ה„נספחות" למנדלסון יצאו לאור בחודש אפריל, ספרו של בוני — ה„מחקרים הפילוסופיים" — יצאו לאור בחודש יוני. מנדלסון חשד בבוני, שבכוונה הקדים את זמן חבור הקדמתו, כדי שיאמרו שבעל ה„נספחות" ראה את דברי ה„מחקרים הפילוסופיים" והכניסם לתוך מחברתו[2]. להששותיו אלה של מנדלסון לא היה באמת יסוד ברור כל צרכו. דבר זה שבוני שנה את דברי מנדלסון סתם ולא פרש, לא היה בו משם עלבון למנדלסון. אלו שנה בוני דברים אלה בשמו של מנדלסון, היה זה האחרון מוכרח להשיב על דבריו, והיה מקום להדוש הפולמוס, שדוכא זה עתה בעמלם הרב של כל הנוגעים בדבר. בדין חייב היה מנדלסון להכיר טובה לבוני על שלא פרש בשמו. ואף דבר זמן ההקדמה של בוני אינו ברור כל צרכו, אם קלע כאן מנדלסון אל המטרה. בחודש אפריל (בשנת 1770) כבר היה בכדי שישיב בוני על דברי מנדלסון: 1) ב„מכתבו" של מנדלסון ללוטר, שנתפרסם בסוף שנת 1769, נאמרו דרך רמז עקרי דברי ה„נספחות". 2) דברי מנדלסון על הנסים וכיוצא בהם מצויים לא רק ב„נספחות" כי אם גם בהרחבה יתרה במכתבו לבוני (עיין למעלה), הרי שיכול היה בוני להתווכח עם מנדלסון בשעה שכתב את הקדמתו ל„מחקרים הפילוסופיים", ואין כאן לכאורה מקום לחשוד בבוני שזייף את זמן חבור הקדמתו. התרגזותו של מנדלסון על בוני גדלה כל כך, עד שלא השיב לו על מכתבו. ולא עוד אלא שפרץ את גבולות הנמוס ולא שלח לבוני מכתב־תודה על ספרו. באותם הימים היה מנדלסון, כאמור, שרוי ביסורי מחלה קשה, עשוי היה להפגע על נקלה ולפגוע באחרים. אולם מנדלסון זה, שהיה עם כל אלה זהיר בתכלית הזהירות ומנומס בתכלית הנמוס כלפי כל אדם, ועל אחת כמה וכמה כלפי גדולי הדור, אבירי־המדע, זה שכבש כל אותם הימים את יצרו כלפי כ[illegible]

---

[1] שם, עמודים: 199, 203, 207, 260—261, 274—279 342, 358. ובמקו[illegible]ת אחריב.

[2] אף ידידיו ואנשי בריתו של מנדלסון, לסינג ופרידריך ניקולי, תמ[illegible]ו במנדלסון כנגד בוני. עיין במכתביהם עם מנדלסון משנת 1770; כתבי מנדלסון (1843), כרך ה׳, עמודים 187, 190.

משטיניו ומקטרגיו — מפני מה היה לו בוני בחינת „שעיר לעזאזל", מפני מה כלה חמתו דוקא בבוני הסבלן ורודף־השלום כמותו? חידת פלאים היא. אף לאחר שרבות חקרתי (וגם בכתבי היד השונים של מנדלסון ושל בוני הנוגעים בדבר) בפרט זה, לא עלתה בידי למצוא פשר החידה הזאת. הוקר גדול אחד היה באירופה הנוצרית, אחד מדַבְּריה של האפולוגיטיקה הנוצרית, שהתיחס — כל ימי הפולמוס עם לוטר — אל מנדלסון מתוך חבה והוקרה — ושמו בוני. רבים מבני דורו היו סבורים, שאלו לא געַר בוני בלוטר מתרגמו, היה איתו פולמוס לובש — למורת רוחו של מנדלסון — צורה אחרת לגמרי (זו היתה אף דעתו של הגרף מירַבּוֹ)[1]. ועל בוני זה קרא מנדלסון חרם.

אף בוני היה תמה על כך, שמנדלסון לא השיב לו כלל. החליף בענין זה כמה וכמה מכתבים עם בֶּנֶל, alter Ego שלו, ועם לוטר[2]. בצער ובהתמרמרות קבץ לאחר כך, כשנוכח בדבר שמנדלסון הרחיק עצמו ממנו עולמית, את כל תעודות הפולמוס שבין מנדלסון ובין לוטר, חליפת המכתבים שלו בו בענין ועשאם מחברת בפני עצמה, שנשתמרה עד היום בכתב־יד (כתב־יד זה נמצא ברשותה של הספריה האוניברסיטאית בג'ניבה; החוקרים העלימו עד כאן את עיניהם ממנו. אני השתמשתי בו לראשונה לשם ברור היחסים שבין מנדלסון ובוני; עיין מבואי הגרמני לכרך השביעי של כל כתבי מנדלסון שנערך על ידי) ושמו: Commerce épistolaire de Mrs. Lavater, Mosès et Bonnet an sujet des Recherches sur les Preuves du Christianisme». מחברתו זו של בוני באה לא לשם התנצלות כלפי חוץ, שהרי לא פרסם אותה בוני כלל, והיא גנוזה זה מאה וששים שנה במחשכי אחת הספריות, אלא מתכוון הוא בוני ליתן לנפשו דין וחשבון על „התנגשותו" עם מנדלסון. תעודה חשובה זו מעידה עד כמה הרגיש בוני את עצמו זכאי כלפי משה איש־דָסוי. הפעם היה האחרון מן העולבים ולא מן הנעלבים. החוקרים ההיסטוריונים השונים, שהרבו לדבר עד כאן על „רשעותו" של שרל בוני כלפי מנדלסון טעו והטעו את היוצאים בעקבותיהם. אלו ירדו לסוף פרובלימה זו לכל צרדיה ואלו היו נגד עיניהם כתבי־היד השונים הכרוכים בדבר — לא היו באים לכלל טעות זו.

[1] עיין: Mirabeau, Sur Moses Mendelssohn, sur la reforme politique des Juifs, London, 1787, עמוד 35.

[2] חשובים הם כאן מכתביו של בוני ללוטר מיום כ"ט בינואר ומיום ח' בפברואר בשנת 1771; מכתביו של לוטר לבוני מיום ל"א בינואר ומיום י"ב בפברואר בשנת 1771 מכתבו של לוטר לבנל מיום כ' בפברואר בשנת 1770.

*
*

בשעת הפולמוס ולאחריו הרבו ידידיו של מנדלסון ומתנגדיו לדבר על כתב־בקרת מיוחד שמנדלסון היה חיב, או היה עומד, לחבר על ספר־הפלינגנזיה לשרל בוני. כמה פעמים היה מנדלסון מדגיש, שאם מתנגדיו רוצים בכך נכון הוא לחבר כתב־בקרת זה. כנגדו היה לוטר מחכה ב„כליון עינים״ לאותו כתב־בקרת, אולם לא העז לבוא ולדרשו מידי מנדלסון. זה האחרון כשהוא לעצמו סרב לפתוח בחבורו של כתב־בקרת זה, שהרי היה זה חיב להיות לא רק כתב־בקרת על ספרו של בוני בלבד, אלא על הנצרות והאפולוגיטיקה הנוצרית דרך כלל. מכל מקום הואיל ומסופק היה בדבר אם יתנך לו מתנגדיו הנוצרים לישב בשלוה, וחושש היה שסוף סוף יכריחוהו לצאת ולהכריז בפומבי על התנגדותו לנצרות — התחיל בשנת 1770 לחבר כתב־בקרת זה, שנשאר קטע מרוסק, ומכל מקום קטע זה חשיבות יוצאת מן הכלל לו. קטע של כתב־בקרת זה, שלא נתפרסם לראשונה אלא למעלה מחמשים שנה אחרי מותו של מנדלסון [1] (מעזבונו של מנדלסון עבר לרשותו של דוד פרידלנדר, וזה הנחילו ליורשיו), זכו לעיין בו בחיי מנדלסון אך מתי־מספר ממקורביו של המחבר. אלחנן הרץ בקש את מנדלסון שישלח לו לעיון קטע זה· מנדלסון סרב [2]. אף ליורש־העצר הברונשווייגאי סרב מנדלסון לשלוח אותו קטע, טעמו ונמוקו היה עמו [3]: אין קטע זה מעובד ומתוקן כלל וכלל, לא ניתן עדיין לעיון. ומכל מקום שלחו אח״כ ליורש־

---

[1] הוצאה בקרתית־מדעית של כתב־בקרת זה על יסוד כתב־היד של מנדלסון הנמצא באוסף־לסינג (עיין למעלה) פרסמתי בכרך ז׳ של כל כתבי מנדלסון הנערך על ידי; שם ימצא המעיין חומר מפורט על צורתו של כתב־יד זה· חלופי־גרסאותיו וכיוצא בהם. בהוצאתי הנ״ל קראתי לקטע זה: Gegenbetrachtungen über Bonnets Palingénésie (שלא כמו בהוצאת 1843).

[2] עיין במכתבו להרץ מיום ט״ו בנובמבר בשנת 1771: „זיא פרלאנגן אין איהרם לעצטם שרייבן מייני האנדשריפט נגד דת הנוצרים. איך מיז איהנן אבר זאגן· דש ערשטליך זאלכש ניט אים שטאנד איזט, פון איינם אנדרן גלעזן צו ווערדן. זא אונארדנטליך אונד אונצוזאמן הענגנד שטיהט נאך אללעס דרין. צווייטנש מוז איך אויך דיזש גשטיהן· דש איך דזן פעסטן פארזאץ האבי, זאלכש ניאמאלש אויש מיינן הענדן צו געבן, ומכ״ש איבר לאנד צו שיקן. הש״י ב״ה געבי מיר מייני גזונדהייט ווידר· זא וויל איך זעהן· וואש דרויש צו מאכן איזט״ כתבי מנדלסון (מהדורת היובל), כרך ט״ז, ע׳ 153.

עצר זה והתנה עמו תנאי מפורש, שלא יראהו לשום בשר ודם. ולא עוד. אלא שמבקש הוא, שיורש־העצר יבער את מכתבו זה, גזרה שמא יבוא לידים שאינן הוגנות, שמא ישמש אמתלא לוכוח־דת חדש [1]. מכיון שלוטר וידידיו נתנו לו למנדלסון לישב בשלוה, לא טפל זה בכתב־הבקרת שלו, שנשאר עומד בקטעיותו, כאמור.

אלו ערך מנדלסון קטע זה מחדש, הרחיבו והכניסו בגדר מחקר או כתב־בקרת שלם וחתום, ודאי היה זה משמש ספר יסודי במשנתו של מנדלסון בפילוסופיה ישראלית. אף על פי שהקטע נתחבר בשנת הפולמוס גופה, אין בו כמעט מריח פולמוס ולא כלום. פרשיותיו היסודיות רחוקות מנצחנות וכיוצא בה. חלקו הראשון (מעמוד 67—77 בכרך הנ"ל) מטפל בדרך מקוטעת באי־אלה מהנחותיו של בוני בספר־הפלינגנזיה שלו. בחלקו השני (מעמוד 77 ואילך) אנו מוצאים הרצאת רעיונות שערכם גדול ביותר למשנתו של מנדלסון בפילוסופיה של דת ובזו של היהדות.

תחלה מתוכח מנדלסון דרך רמז בלבד עם בוני בשאלות פסיכילוגיות ומיטפיסיות. אין כאן המקום לעמוד על משנתו זו של בוני. להבנת דברי מנדלסון דיו הרמז על אמונתו של בוני בהשארות־הנפש והגוף כאחד. בוני רואה באדם מצוי־תערובת, בחינת être mixte. השארותו של הזכרון הגנוז במחו של אדם משמשת הנחת־יסוד וערובה להשארותו של מצוי־תערובת זה. הנפש נתונה, לפי תורתו של בוני, בגוף־אֶתֶר. רשמי־החושים נטבעים בגוף זה, ובו הם קימים. מושבה של הנפש הוא גַרעִין (le germe) עשוי מחומר גמיש ביותר [2].

מחבר ה„פידון" שלא גרס את תורתו של בוני בהשארות־הנפש לא קבל גם את זו על ה„גרעין". בוני אינו מודה בתבונה, ולמנדלסון היא כל הכוללת הכל. בוני מונה שתי מזיגות בהכרה: הכרה שבעיוו (»Connaissance

---

[1] עיין בחליפת המכתבים שבין מנדלסון ובין יורש העצר בענין, „נספחות" בכרך ז' של כתבי מנדלסון.

[2] במבואי השני וה„הערות" לכרך ז' של כתבי מנדלסון עמדתי ביתר פרטות על שיטתו של שרל בוני במחשבה. עיין כמו כן: Johannes Speck, Bonnets Einwirkûng auf die deutsche Psychologie des Vorigen Jahrhundert, Archiv für Geschichte des Philosophie, Lg. v. L. Stein, X, 519—504 'ע; M. Offner, die Psychologie Ch. Bonnets, 1893.

réfléchie») והכרה שבהסתכלות («Connaissance intuitive»). מנדלסון חולק על בוני ואומר, שיש בכחה של זו ההכרה־שבעיון לעמוד על אמתותה של השארות־הנפש. בוני שולל את כחה של ההכרה ובא מתוך שלילה זו לחיובה של התגלות־האלוהי· מה שאין כן מנדלסון. הוא מגן כנגד בוני על שלטונה של התבונה וההכרה. משאלות מיטפיסיות כלליות עובר מנדלסון לשאלות מיטפיסיות־נוצריות· מעסיקות אותו ביותר שאלת־החטא, העונש והגאולה. מנדלסון תומך את יתדותיו ב„השכלה״ שבאה ואמרה, שהתכלית הנרצה לאדם כרוכה באשרו, כלומר, לא ברא אלהים את האדם ולא הטיל עליו תורה ומצוות אלא כדי שיזכה ויגיע למעלת האושר. ואלו יכול היה אדם להגיע למדרגה זו בלי מצוות – ודאי לא היה הקב״ה מטילן עליו. אין לפני הקב״ה עונש־עולם, עונש־נצחים. מנדלסון דוחה את רעיון הנצרות על העונש ועל הכפרה. ישו הנוצרי, לדוגמא, לא יכול היה לסבול בעוון העולם כולו. אין לך אדם בעולם שיהא סובל בעוונות חברו. איש ועוונותיו, עוון עוון וכפרתו (עיין להלן בו בענין).

וכאן חוזר מנדלסון ודן בשאלת התגלות־האלהים· הוא חוזר ומדגיש את אמונתו בגלוי־אלהים על הר סיני ואת כפירתו בגלוי־ישו. מנדלסון מורה: אין הדת כשהיא לעצמה זקוקה לגלוי־אלהים מיוחד, אפשר לה להתקיים בלעדיו (עיין לעיל)· דת־הטבע שהיא פותחת בדעות קדומות ובאמונות תפלות והולכת ומתפתחת מתוך עצמותה עד שהיא מתעלה למדרגת ההכרה שבעיון, ההכרה התבונתית – אינה נופלת אף במעט מהדת שהיתה משעת ברייתה צרופה ומזוקקה על ידי התגלות־האלהים· (למעלה עמדנו על כך, שמנדלסון מודה בערכן ה„פיקציונליסטי״ החיובי של הדעות הקדומות והאמונות התפלות, עד כמה שאינן מזיקות לאדם ולחברה). ואם תמצא לומר, אם אין צורך מיוחד לה לדת בהתגלות־אלהים, מפני מה היה לה לדת ישראל גלוי־שכינה על הר סיני? מעמד הר סיני זה לשם מה בא? בא מנדלסון ומשיב: מעמד הר סיני לא בא לעולם משום שבני ישראל בחינת בני־אדם היו זקוקים לה, אלא משום שהקב״ה רצה לזכות בו את ישראל. אין גלוי־אלהים זה אלא חסד־אלוה מיוחד במינו. אלהים הפליא חסדו עם ישראל – ואין אנו יודעים מפני מה – וגלה להם את שכינתו, נתן להם תורה ומצוות· (התורה והמצוות חשובות למנדלסון מגלוי־האלהות כולו; וסוף סוף אין לו גלוי־האלהות אלא גלוי התורה והמצוות). הישראלי בחינת אדם יכול היה להגיע למדרגת האושר הנרצה אף בלי מצוות אלה, אולם לאחר שקבלן שוב אינו

יכול להגיע לאותה מדרגה שלא בדרך התורה והמצוות. הסד עשה הקב"ה לישראל, לישראל ולא לאומות העולם. הללו פטורים מסבל התורה והמצוות. הללו קונים את עולמם ואת אשרם כשהם שומרים את מצוותיה של דת־הטבע ועושים סתם מעשי־צדקה, שהרי מי שאבותיו לא עמדו על הר סיני אינו חייב אלא בכך.

אין מנדלסון מתנגד לכך, שיבואו הנוצרים ויאמרו, שאלהים הפליא חסדו עמם ונטע בלבם האמונה בהשארות־הנפש דרך גלוי־ישו. אולם מן הנמנעות הוא שאלהים בא לזכות אומה אחת לבדה בדרך־האושר ולהוציא את כל שאר האומות, לא יצויר הדבר, שאלהים מסר את מפתחות־האושר לאומה אחת ואין לחברותיה חלק בו. (ולא הבחין כאן מנדלסון בדבר, שהנצרות נכונה למסור מפתחות־אושר אלה לכל הבא ורוצה לנוטלם, והוא שיהא מודה בעקרי תורתה. בעוד שהיהדות – במשנתו של מנדלסון – שאינה רוצה בהתפשטותה מחוץ לגבולות אומתה, מן ההכרח שתודה בכך, שכל אומה וכנסיה זוכה באושר לפי דרכה).

ערך רב אתה מוצא גם בדברי־וכוחו של מנדלסון עם בוני במסכת־עדויות (le Témoignage), שהיא כרוכה בשאלת הנסים. – לאחר שמנדלסון חזר ובחן לאור התבונה את עקרי דת אבותיו שבידו, הוא קובע תנאים לעדות, תנאים לאמתותה וקיומה. אין הוא יכול לקבל עדויותיה של הנצרות, מכיון שעדות זו אין עליה עדים נאמנים, וכמה עדויות מטפחות על פניה. ואין לסמוך על גלוי־אלהות התומך את יתדותיו בעדות שכזו. וכאן חוזרת ונשאלת השאלה: מפני מה יפה כח עדויותיה של היהדות מהללו של הנצרות? ואם שולל מנדלסון את זקתה של היהדות על שאינם בני ברית, הרי מדגיש הוא את זקתה המוחלטת על בני ברית! ומה הוא היסוד לכך? כאן מוצא מנדלסון מפלט בתורתם של הרמב"ם ורבי יהודה הלוי. העדויות השונות הסותרות אשה את חברתה כולן מודות ואומרות שאלהים שלח את משה לגאול את ישראל ממצרים, שמשה רבנו גאל את ישראל בשדוד מערכות־הטבע ל ע י נ י כ ל י ש ר א ל. תורת משה היא אמת משום שנתנה לעיני כל ישראל. (ואף ר ב י י ה ו ד ה ה ל ו י חוזר ומדגיש בספרו „הכוזרי" דבר זה שהתורה נתנה „בהמון רב", בהקהל. לדוגמא: „אני מאמין בכל מה שבא בתורה ובספרי בני ישראל אשר אין ספק באמתתם ב ע ב ו ר פ ר ס ו מ ם ו ה ת מ ד ת ם ו ה ג ל ו ת ם ב ה מ ו נ י ם ג ד ו ל י ם")[1].

[1] הכוזרי, הוצאת טלוצקי, ע' 4. חשובים ביותר להבנת מקור דברי מנדלסון

כל העדויות הללו מעידות ואומרות שאלהים ירד על הר סיני ויתן את תורתו לישראל. המון עדי ראיה אלה הנחילו את עדותם לבניהם, ובניהם לבניהם, עד הדור האחרון· דוגמתה של עדות־המונים, עדות קהל רב זו אין אתה מוצא בשום דת. ושוב בא מנדלסון – ואף כאן הוא יוצא בעקבותיהם של כמה מפילוסופי ישראל בימי הבינים – ומדגיש את יחוד־סגולתם של המופתים שנעשו על ידי משה, ובעקר את יחוד סגולתו של זה המופת ששמו מעמד הר סיני. כל שאר המופתים לא היו בהקהל רב, כולם לא זכו לאותו כח־ההוכחה הפנימי הגנוז במעמד הר סיני.

ואף כאן היה מקום לבוא ולשאול: אם אין מופתים בעולם אלא הללו שנעשו ע״י משה, אם אין מופת אלא מעמד הר סיני, אם מעמד הר סיני הוא גלוי־האלהות האמתי היחיד שזוכה בו המין האנושי· מפני מה תצטמצם זקתה של גלוי־אלהות יחיד זה על ישראל בלבד? שניות זו: גלוי־אלהות לישראל ודת־טבע לאומות העולם – לשם מה? מלבד שתנאי המקום והזמן גרמו ומנדלסון אנוס היה לצמצם את זקתו של גלוי־אלהות זה על ישראל בלבד, היה גם הכרח שבהגיון במסקנתו זו. מעמד הר סיני הוא אמת, לא משום שיסודות מיטפיסיים־פנימיים מסוימים הגנוזים בו עושים אותו אמת עולמית, אלא כאן מכריעה העובדה ההיסטורית, המציאות ההיסטורית, המציאות ההיסטורית שהיתה, מכריע דבר ירידת אלה־ים על ההר ונתינת התורה לעיני כל ישראל. כאן מכריע הזמן, ולא עצם הענין· מכריעה ההיסטוריה, ולא המיטפיסיקה· גלוי־האלהות ונתינת התורה היו לעיני ישראל שיצאו ממצרים, ולפיכך הם ויוצאי חלציהם לבדם חיבים באמונתה. שאינם בני ברית אין להם חלק ונחלה ב„היסטוריה״ זו, ולפיכך אין זקתה של זו חלה עליהם. הללו די להם, כאמור, בדת־הטבע שהיא דת־

ב„הכוזרי״ הם גם דבריו אלה של רבי יהודה הלוי: „השיבותיך מה שאני חייב בו וחייבין בו כל קהל ישראל אשר התברר אצלם המעמד ההוא בראות עיניהם, ואחר כן הקבלה הנמשכת שהיא כמראה העין. אמר הכוזרי, אם כן אני רואה שתורתכם אינה נתונה כי אם לכם ואין חייב בה זולתכם. אמר החבר כן הוא לכל הנלוה אלינו מן האומות בפרט יגיעהו מן הטובה אשר ייטיב הבורא אלינו אך לא יהיה שוה עמנו. ואלו היה חיוב התורה מפני שבראנו, יהיה שוה בה כל בני אדם הלבן והשחור משתוים עמנו כי הכל בריאותיו, א˚ אנו חייבין בה מפני שהוציאנו ממצרים והתחברות כבודו אלינו, מפני שאנחנו הסגולה מבני אדם״. שם, עמוד 7.

התבונה והצדקה (תורה זו קבלו ה„משכילים" כידוע מהרברט פון שֶרבֶּרי ובית מדרשו). אולם אם היהדות תומכת יתדותיה ב„היסטוריה", הרי זו עושה עצמה אמת היסטורית, עובדתית־מציאותית, כלומר, בלשון האסכולה הלייבניצינית־וולפינית: vérité de fait! אמת שבמציאות בלבד, ולא אמת שבתבונה, אמת שבהכרח: vérité de raison ושוב: הרי לסינג הורה שאין אמת שבמציאות יכולה לשמש מופת לאמת שבתבונה, לאמת שבהכרח [1] — ובתורה זו הודה מנדלסון דרך כלל — וכיצד תבוא ה„היסטוריה" העלובה ותבסס את היהדות בסוס של ממש, בסוס מחויב־המציאות, בסוס שבתבונה?!

כאן אנו נתקלים באחת הפרובלימות המכריעות ביותר במשנתו של מנדלסון בפילוסופיה הישראלית. כאן נאבק מנדלסון על יצירת הסינתיזה בין „היסטוריה" ותבונה, בין זמן ונצח, בין יהדות ו„השכלה". מנדלסון יוצא ידי חובתו כלפי היהדות, כלפי דת ישראל, כשהוא מודה במעמד הר סיני וכל הכרוך בו. כלפי ה„השכלה" — כשהוא מודה לשאינם בני ברית שדים בדת־טבע שאין עמה התגלות־אלוה. ואם יבואו ויאמרו הרי סתירה היא זו: יהדות של גלוי־אלוה מכאן ודת־טבע שאין עמה התגלות אלהים מכאן! יבוא מנדלסון וישיב: אין כאן סתירה. אין היחס שבין דת־ישראל (של גלוי־אלהות) ובין דת־הטבע (ללא גלוי־אלהות) יחס של אנטיתיזה. יש בדת־ישראל משום דת־הטבע, דת־ישראל היא דת־הטבע, אף על פי שאין דת־הטבע דת־ישראל. יסודה העקרי של דת־הטבע: התבונה— היא היא יסודה של דת־ישראל. דת־ישראל אינה שונה ואינה נבדלת מדת־הטבע, אלא מוסיפה עליה: דת־ישראל היא דת־הטבע בצרוף תורה ומצוות, מצוות המביאות את הישראלי למעלת־אשרו. טועים הם החוקרים האומרים, שמנדלסון העלה דת־ישראל ודת־טבע בקנה אחד. לא העמיד את דת־ישראל על דת־הטבע. יש בדת־ישראל יותר מבדת־הטבע. אלא יתר זה אין בו משום נגוד, אלא משום הוספה בלבד, הוספה הכרחית שיסודה ב„היסטוריה", הוספה שאין לותר עליה.

מבחינה זו יש ליחס חשיבות יתרה לדברי אחד ממכתביו של מנדלסון לאלחנן הרץ (מיום כ"ב ביולי 1771) "... ברוך ה' אשר נתן לנו תורת אמת. מיר האבן קייני עקרים דיא נגד השכל או למעלה מן השכל זיין. מיר טוהן

---

1 עיין: «Ueber den Beweis des Geistes und der Kraft», Lessings Sämtl. Werke, Cottasche Bibliothek d. Weltliteratur 18, S. 27.

נישט מעהר הינצו צו דר נאטירליכן רעליגיאהן אלש מצוות וחקי׳ משפטים ישרים ת״ל. אבל עקרי ויסודי דתנו מיוסדי׳ על אדני השכל ומסכימי׳ עם החקירה והעיון האמתי מכל צד, בלי סתירה ומחלוקת כלל וכלל. וזהו מעלת דתנו האמתי והאלהי מעל כל שאר דתות הכוזבות. הנוצרים ווערדן אללי גונזרי עקרים דעש דעיסמוס או נאטוראליסמוס בשולדיגן. דאקטר ערנעסטי שם האט אין זיינר ביבליאטעק שוין געזאגט [1], ער זעהט וואל, דש דאש היסיגי יודענטום איין פרפיינרטר נאטוראליסמוס זייא, ווייל איך געצייגט האבי, דש לפי דין תורתנו שאר אומו׳ נור שבע מצות צו האלטן דירפן, א״ם חלק לעו״ה [לעולם הבא] צו האבן. ולא אאריך בזה כי בכל אלה דבר שפתי׳ אך למחסור. בני עמנו זאלטן בילליג דיזש אללעש פון זעלבסט איין זעהן, כי היא תהלתנו ותפארתנו. וכל ספרי חכמינו מלאי׳ מזה...״ [2].

וכאן הנגוד בין היהדות והנצרות: יש ביהדות מה שיש בתבונה (ואף על פי שיש בה יותר משיש בתבונה, כלומר התורה והמצוות, אולם הללו אין בהן משום נגוד לתבונה), יש בנצרות מה שאין בתבונה. במכתבו הנזכר ליורש־העצר הברונשווייגאי מדגיש מנדלסון דבר זה ביתר תוקף, שספרי הברית הישנה אינם מתנגדים לתבונה, ואלו ספרי הברית החדשה מטפחים על פניה. אידיאל־האושר הנכסף שהנצרות מבטיחה למצדדיה עולה בקנה אחד עם דרישותיה של ה„השכלה״. אולם אין הוא יכול להשלים עם העובדה, שאך מצדדי־הנצרות בלבד יזכו לאושר זה. אם כך, אין אושר בעולם. אם כך, לא באה האמונה לעולם כדי להביא אושר למאמיניה, אלא כדי לגזול את האושר מכופריה. לפיכך פסולה בעיני מנדלסון אמונה זו של הנוצרים. הוא פוסלה כ„משכיל״ וכישראלי כאחד, בשם התבונה ה„קדושה״ ובשם דת־אבותיו. מה התבונה אף דת־ישראל שתיהן אומרות, שמעשים טובים מבטיחים לו לאדם חלק בחיי עולם הבא, ואין זה זקוק להאמין בדוגמות מסוימות (מנדלסון מכוון בעקר כמובן לדוגמות של הנצרות הכרוכות באישיותו של ישו; האמונה במציאות אלוה, השגחה, שכר ועונש – עיין להלן – היא הובה אחד על ישראל ואחד על אומות העולם שדת־טבע בלבד בידן. פרט

---

[1] המכוון הוא תיאולוג נוצרי (J. A. Ernesti), שפרסם דעתו זו ב„אלגעמיינע דייטשע ביבליאטעק״ של פרידריך ניקולי. עיין כרך ט״ז של כתבי מנדלסון (מהדורת היובל), עמוד LXVIII.

[2] שם, עמוד 151.

זה חשיבות יתרה לו להבנת משנתו של מנדלסון בפילוסופיה של דת ובפילוסופיה ישראלית, ובמקום אחר נעמוד עליו). האדם לא יולד ל„עמל" כי אם לאושר – יסוד הוא ל„השכלה" ולדבְרה מנדלסון. האושר לא נתן לשעורים ולתנאים. האושר שהנצרות מבטיחה לאדם כרוך בכמה תנאים שהם מתנגדים לתבונה, ומתוך אידיאל־התבונה הוא מוציא את גזר דינה של הנצרות. ואף דבר זה ראוי לתשומת לב מיוחדה: בשעה שהוא תולה את היהדות ב„היסטוריה" (מעמד הר סיני וכל הכרוך בו), מקיימה ומבססה על יסוד ה„היסטוריה"—הוא פוסל היסטוריה זו לחלוטין כלפי הנצרות. ה„היסטוריה" המסייעת ליהדות אינה מסייעת לנצרות. כלפי הנצרות הוא מכריז בפרוש ואומר: ההכרעה העליונה על אמתותה של הדת ביד אמתותה ההגיונית והשכלית ולא ביד אמתותה ההיסטורית של שליחות הנביא או הגואל[1]. כלפי הנצרות הוא אומר: חייה ומותה של הדת ביד ההגיון הפנימי שלה ולא ביד עדותה ההיסטורית. כאן הוא דורש אמתות מחויבות־המציאות ואינו יוצא ידי־חובתו באמתות אפשריות־המציאות.

מנדלסון מנסה כאן להעמיד את הנצרות על עקריה, מונה את הדוגמות היסודיות של הנצרות, ומוכיח תוך כדי כך, שהנצרות אינה יוצאת ידי חובתה במתן־אושר לאדם, אלא באה זו לתת לאדם עולם־מושגים אחר על אלוה ותאריו. אין מנדלסון רוצה להשפיל את כבודה של הנצרות, זו הדת שמחזיקים בה גדולי העולם. מתוך ענותנות יתרה הוא מרכין ראשו בפני גדולי עולם הנצרות. אין הוא בא להטיל את אמתותיו על זולתו ואין הוא רוצה שהנוצרים יטילו את זיקת אמונתם עליו. הוא מכריז מפורש שלעולם לא יודה בעקרי תורתה של הנצרות. ואלו החיה ישו הנוצרי כל מתי עולם, לא היה מנדלסון בא להאמין באלהיות שליחותו ובאמתותה. לא מופתיו של ישו ולא האקסֶגֶזה הנוצרית יש בהם כדי להעבירו על דתו. דתו ואשרו אינם תלויים במסקנותיה של פרשנות זו [2]. יאמרו מפרשי הברית החדשה מה שיאמרו – לא מפיהם הוא חי. הדת שבידו מקורה בתבונה ובטבע–ולא באקסגזה. ואלו היו כל העדויות שבעל פה ובכתב יוצאות ללמד על אמתותה של הנצרות, לא היה מנדלסון מודה בנצרות אלא מטיל ספק בכל העדויות הללו. כנגד זה, כדאי להעיר על כך, שבמכתבו הנזכר למעלה ליורש העצר הברוינשווייגאי, אמר מנדלסון,

[1] מתוך מכתביו הנ"ל ליורש העצר הברוינשווייגאי.

[2] בהתנגדותו של מנדלסון לאקסגזה אנו נתקלים גם במקומות אחרים.

שאחרי שיכניסו אי אלה „תקונים״ בדוגמות של הנצרות, יוכלו היהודים להשלים עם העובדה, שישו הנוצרי היה שליח אלהים לא על מנת לבטל את תורת משה אלא כדי לבשר למין האנושי את בשורת הצדקה והשכר בחיי העולם הבא.

ועכשיו בא מנדלסון ומעמיד כנגד הנצרות את עקרי תורתה של היהדות — הוא: הנסיון הפילוסופי הראשון למנדלסון בפרשה זו. הוא מקדים ומניח שאין לה לדת ישראל - ובעקרי תורתה הכתוב מדבר — „סודות״, כלומר עקרי־דת שאין זקתה של התבונה חלה עליהם. הוא חוזר ומדגיש את יחס־ההאדנטיות שבין דת־ישראל ובין התבונה. בעקבותיו של רבי יוסף אלבו, בעל „העקרים״ [1] הוא מעמיד את דת־ישראל על שלשה עקרים: מציאות אלוה, שכר ועונש, ותורה מן השמים. עקרי הרמב״ם על הנבואה ונבואת משה רבנו אינו מכניס לכלל זה. על עקר האמונה במשיח הוא עומד לאחר כך. האמונה בהשארות הנפש אף היא משמשת יסוד ביהדות. וכאן חולק מנדלסון על הרמב״ם [2] שאמר, שיש „נכרתים ואובדין ונידונין על גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים״ והוא פוסק הלכה כרמב״ן [3]. ותוך כדי רמז על יחס הרמב״ן אל הרמב״ם מדגיש מנדלסון את מדת־הסבלנות היתרה החיה ביהדות. ודאי לא נעלם ממנדלסון שלא זכה הרמב״ם למדת־סבלנות זו מכל בני דורו והבאים אחריו. ואשר לעונש אין היהדות יודעת אלא את ענשו של החוטא לבדו. אין אדם לוקה על פשעי חברו. האוכל בסר שניו הוא תקהינה. אלהים המעניש לעוברי מדותיו הוא לבדו מיטיב

---

[1] עיין: „העקרים לר״י אלבו, ד׳: „הדרך הנכון שירא׳ לי בספירת העקרים שהם שרשים ויסודות לתור׳ האלהית, הוא כי העקרים הכוללים וההכרחיים מדת האלהית הם שלש׳ והם מציאת השם וההשגחה לשכר ועונש ותורה מן השמים. ואלה השלשה הם אבות לכל העקרים אשר לתורת האלהיות...״

[2] משנה תורה לרמב״ם, הלכות תשובה ג׳, ו׳: ואלו הן שאין להן חלק לעה״ב אלא נכרתים ואובדין ונידונין על גורל רשען וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים המינים והאפיקורסין והכופרים בתחית המתים ובביאת הגואל והמומרים ומחטיאי הרבים והפורשין מדרכי צבור והעושה עבירות ביד רמה בפרהסיא כיהויקים והמוסרים ומטילי אימה על הצבור שלא לשם שמים ושופכי דמים ובעלי לשון הרע והמושך ערלתו״.

[3] עיין בדברי הרמב״ן ב„שער הגמול״, הוא הפרק האחרון בספרו „תורת האדם״, ונציה, 1595.

חסדו עם בני אדם· הצדק והטוב העליון עולים בקנה אחד. אין היהדות יודעת „סרסורים" ומתווכים בין הקב"ה והאדם· ואף על פי שאין מנדלסון יודע את „תועלתם" של חוקי תורת משה, אין לדבריו לנגוע אף כל שהוא בערכם המוחלט והקיים עולמית· נותן התורה והמצוות לא נתנן בתנאי שבני־אדם יבינו את תועלתן· אותו אבי הריפורמה הדתית בישראל (וכך רואים אותו אף כיום דבריה של התנועה הישראלית־הליברלית במערב), כביכול, מכריז ואומר: „חוקים שהניחו בני אדם נתנו להשתנות ע"י בני אדם, הכל לפי הזמן והתנאים. מה שאין כן חוקי אלהים, הללו עומדים עולמית בעינם ללא שנוי וללא תמורה עד שאלהים בכבודו ובעצמו יעבירם מן העולם. ולמעלה אומר מנדלסון: אומות העולם יכולות לשנות את חוקתן בהתאם לזמן, לתנאים ולצרכים, אולם לי נתן בורא העולם בכבודו ובעצמו תורה ומצוות· כלום יכול אני, בשר ודם, להעיז פנים ולשנות חוקי אלוה לפי רעות־לבי?!

ואף על פי שמנדלסון מחזיק – להלכה ולמעשה – בקשיות־עורף מיוהדה במינה בדת ישראל המסורתית, על כל תרי"ג מצוותיה, אף על פי שהוא הוזר ומכריז שתורת ישראל ומצוותיה ערכן ערך־עולם הוא – מדת־סבלנות יתרה לו ביחסו אל עתידן של המצוות· בבחינת מה מרכין כאן מנדלסון הישראלי ראשו בפני ה„משכיל" שבו. כשהוא שואל את נפשו, לשם מה זכה הקב"ה את ישראל במצוות («Zeremonialgesetz»), הוא משיב ואומר, שמלבד הסבות הגלויות וידועות לנו, היתה סבה מיוחדה לכך, והוא. רצונו של הקב"ה ליחד ולהבדיל ע"י כך את ישראל משאר האומות המצוות נתנו לישראל כדי ללמדם דרך יהוד זה את אמתותה של הדת הנצחית (ושמא יש כאן משום רמז למאמר התלמודי המפורסם: „לא נתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות"). אדם מישראל שלא ירד לסוף כוונתו של נותן המצוות, מן ההכרח שהמצוות הללו תהיינה עליו למשא, מגוחכות ומיותרות בעיניו. וכאן באה הקוסמופוליטיות הישראלית (של הנבואה) וה„השכלתית" ומסייעת בידו של מנדלסון. בכחה הוא בא וגושר גשר בין יהדות ובין „השכלה". כשיבוא משיח, משיח היהדות ו„השכלה", כשיקום חזון הנבואה הישראלית והדתות השונות תעבורנה מן העולם, לא יהא צורך לה ל„חכמה האלהית" ליחד את ישראל משאר האומות [1]. ביום ההוא, יום שלטון

[1] ואף כאן, כשמנדלסון מנבא לבטולן של המצוות, אין הוא פורץ גדריה של היהדות המסורתית, שהרי מכוון הוא בבחינת מה לדבריהם של כמה מדבריה של היהדות

הקוסמופיליטיות יזכו ישראל בגלוי־אלהות חדש, שני אלהים יכריז ביום ההוא, על „מצוות״ חדשות, שתביאנה אחוה ורעות בין כל בני המין האנושי. „ריבולוציה״ זו (כך מסמן אותה מנדלסון) מזעזעת את לבו מתוך הרדה של שמחה והתלהבות לקראת היום הגדול ההוא. ומצד שני – כמה נוראה למנדלסון יקיצתו מהלום־קסמים יפה זה, שעה זו שהוא מסתכל בפרוד המדכא שבאומות ובבני אדם. – ותוספת־ענין יש לראות בעיבדה זו, שאין מנדלסון מבדיל לא להלכה ולא למעשה בין תורת־משה שנתנה בסיני ובין התורה שבעל פה שבאה אחריה: אף תורה שבעל פה זו קיומה קיום־עולם. נראה הדבר, שגלויי־האלהות החדש שלעתיד לבוא לא יבטל אלא את מצוותיה המעשיות של היהדות. עקרי תורתה של היהדות יעמדו בעינם אף לאחר „היום ההוא״. וכאן סתם מנדלסון ולא פרש כמה וכמה שאלות השובות, ובראש ובראשונה שאלה זו: כלום בתקופת שלטון הקוסמופוליטיות יהיו חיבים גם שאינם ברית– כלומר, כל בני האדם, הואיל ובאותה תקופה לא יהיו מבדילים בין ישראל לעמים – להאמין לא רק במציאות אלוה אלא אף בשליחותו של משה למצרים וכיוצא בהם?

את כתב־הבקרת המקוטע מסיים מנדלסון בהערה כללית חשובה על ההבדל שהוא מוצא בנצרות גופה בין מצדדיו של אטנזיוס (295 – 373, אחד מאבות הכנסיה הנוצרית, אטנזיוס ה„גדול״ הוא „אביה של האורתודוכסיה״ הנוצרית, מלא תפקיד מכריע בהתפתחותה של הנצרות) ובין האוניטריים (מחזיקי הכנסיה האוניטרית) [1]. מנדלסון טרח ומצא שהנצרות בתפיסתם של האוניטריים קרובה ליהדות הרבה יותר מלנצרות הרשמית, השלטת. מלבד יחסם של האוניטריים אל ישו הנוצרי (לכאורה אף הללו אינם רואים בו אלא נביא בלבד, ומכל מקום יחסם אליו הוא היובי ביותר), אין היהודים

הדתית. עיין לדוגמא: נדה ס״א, ב׳: „אמר רב יוסף: מצוות בטלות לעתיד לבוא״; תלמוד ירושלמי, מגילה ז׳, א׳; מדרש רבה ויקרא ט׳; משנה תורה לרמב״ם, הלכות מגלה וחנוכה ב׳, י״ח: „כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח...״ הראב״ד משיג על הרמב״ם ואומר: „א״א: לא יבטל דבר מכל הספרים שאין בו למוד...״; עיין שם דברי „מגיד משנה״ ושאר המפרשים. עיין כמו כן משנה תורה לרמב״ם, הלכות מעשי הקרבנות ג׳, ט״ו ובמקומות אחרים.

[1] באחד מקטעיו שנשמרו מימי פולמוס־לוטר רשם מנדלסון לעצמו תורת ראשי־פרקים על נגוד בנצרות גופה. עיין בכרך הז־מנדלסון (גרמנית, נערך ע״י), עמוד 62.

נבדלים מהם אלא באמונת־המשיח לבדה, בזו האמונה שיבוא משיח ויגאל את ישראל משעבודם המדיני, יקומם את הריסותיה של האומה הישראלית, ואז יעשו כל האומות אגודה אחת לעבוד את אלהי־האמת ואין זולתו (כאן מודה מנדלסון אף ברעיון־המשיחיות). ישראל תומכים יתדותיהם בברית הישנה ובספרות התלמודית, ואלו האוניטריים באים לידי מסקנותיה של היהדות מתוך הברית החדשה שבידם. דבר זה אינו עשוי לשמש נגוד ביניהם. בבחינת הדת קורא מנדלסון לאוניטריים בשם אחים־לדת («Glaubensbrüder»). אולם בבחינה המדינית והאזרחית שפרה נחלתם של האוניטריים, „אחים לדת" אלה, הרבה יותר מזו של ישראל. וכאן בא מנדלסון ומגולל את מגלת־הפורעניות של ישראל בדורו ובדורות שקדמו לו· מתוך הערצה יתרה הוא עומד על גבורתם של דורות־ישראל המרובים שחרפו נפשם למות על דת־אבותיהם וקדשו שם שמים ברבים מתוך אהבה לאלהיהם. אין הוא בא להטיל אחריות שונאי ישראל ורודפיו לשעבר על הנצרות ה„נאורה" שבימיו. מודה הוא לרבונו על כך, שאירופה ה„מוסרית" שבימיו העבירה מן העולם את רוחן של רדיפות־הדמים והפרעות מימי־הבינים· ומצד שני הוא רואה עצמו חייב להדגיש דבר זה, שאף בימיו לא פסקו עדיין הרדיפות ה„אזרחיות" על ישראל. הוא מרים קולו קול קטגור על עולם הנצרות ה„נאור", שאינו רוצה בטובתם ובשלוותם של ישראל. אין ישראל באירופה זוכים לחיי אזרחים בני־חורין, אף במקום שלטונה של הסבלנות, אין ישראל נהנים ממנה ולא כלום· במקום שהמדע והאמנות משגשגים, אין לישראל רשות־הכניסה להיכליהם, והם נשארים עומדים ב„בערותם". אנשי המדינה והכלכלה משתדלים להרבות את אוכלוסיהן של המדינות, ועל ישראל הם גוזרים גזרות מגזרות שונות, שלא ירבו ולא יצאו את גבול־הגטו שלהם· האומות מורידות את ישראל למדרגת אזרחים שאינם „מועילים", ומאשימים אותם בכך שאינם מביאים תועלת וברכה למדינה· כנגד זה רואים האוניטריים בטובה. אף על פי שהם רחוקים מן הנצרות השלטת, לא ותרו על שם־נצרותם ולפי תפיסתם את רעיון המשיחיות הנוצרית אין להם לכאורה רשות לכך, כמוהם כנוצרים לכל דבר. והם נהנים מכל הזכויות של האומות הנוצריות המושלות בכפה. ומכל מקום – בבחינת הדת – אין מקום לפולמוס־דת בין ישראל והאוניטריים· בדבריו אלה מתכוון מנדלסון לטפח על פני מקטרגיה של היהדות בעולם הנצרות: עד שאתם באים ומכריזים מלחמה על היהדות, צאו ובערו את הרע מקרבכם, צאו והלחמו באחיכם הנוצרים! אם כתה נוצרית, שהיא חיה בעולם

הנצרות ונהנית מכל טובה. קרובה כל כך ליהדות – לשם מה כל אותה המלחמה ביהדות זו? הרי האויב יושב גם בפנים, ולא רק בחוץ.

כאן הפסיק מנדלסון את דברי־וכוחו עם שרל בוני. על יסוד הדברים שנאמרו עד כאן, נתן להבין, מפני מה לא פרסם מנדלסון כתב־בקרת זה. אלו היה כתב־הבקרת מתפרסם, ודאי היה מכניס את מנדלסון בסבך פולמוס שאינו פוסק על היהדות ועל הנצרות. והן הוא התרחק כל כך מן הפולמוס. הואיל ולא עמד מנדלסון לפרסם כתב־בקרת זה, השאיר אותו מקוטע, והסתום מרובה בו על המפורש. ומכל מקום קטע זה דיו להוכיח, מה היתה צורתו ומגמתו של כתב־הבקרת השלם והמלא – אלו בא מנדלסון לערכו כל צרכו ולפרסמו ברבים. כתב־בקרת זה משמש כתעודה הפילוסופית היחידה שזכינו בה על־ידי פולמוס־לוטר. כאן אנו מוצאים ראשי־פרקים למשנתו של מנדלסון בפילוסופיה ישראלית. הרבה ממה שנאמר כאן דרך רמז מצא את בטויו המלא בהקדמתו של מנדלסון לתרגום „תשועת ישראל" למנשה בן ישראל (בבחינת למוד הסנגוריה על ישראל) ובספרו היסודי „ירושלים" (בבחינה פילוסופית דרך כלל). כשנבוא לברר שתי יצירותיו אלה של מנדלסון ולעמוד על משנתו של מנדלסון בפילוסופיה ישראלית, – על כרחנו נשוב ונטפל בעקרי ההנחות הפילוסופיות שנתקלנו בהן בכתב־בקרת זה לתורתו של שרל בוני.

* * *

כשאנו באים להעריך את פולמוס־לוטר הערכה כללית, עלינו לברר לעצמנו ערכו של הפולמוס ותוצאותיו לשני ה„צדדים".

לוטר לא זכה לראות בהתגשמות חלומו. משה איש־דסוי עמד ביהדותו. מלבד עובדה זו, ששני צעירי־ישראל (זקס מברסלוי ופרנקל מפירט, האחד תלמיד לרפואה, והשני „תלמודיי") באו לציריך והפילו תחנתם לפני לוטר שיכניסם תחת כנפי הנצרות[1], לא ראה לוטר ברכה בכל אותו הפולמוס.

---

[1] באותם הימים לא היתה המרת יהודים חזיון נפרץ בשווייצריה. לוטר חגג המרה זו כמאורע יוצא מן הכלל. את נאומו בשעת טכס ההמרה פרסם במחברת מיוחדה («Rede bei der Taufe...»). כנגדה פרסם הסופר השנון ליכטנברג מחברת־סטירה מיוחדה («Timorus»). לוטר לא ראה ברכה מרובה בשני „בני־רוחו" אלה. שני בחורי ישראל אלה עשו מעשה זה מתוך עוני. רמו את לוטר איש־ההזיות, והוא לא הרגיש בדבר

כבוד רב לא נחל. אוי לעיניו שראו את גדולי הסופרים והחושבים באירופה מהפכים בזכותו של מנדלסון· אפילו שרל בוני לא עמד לימינו.

ומנדלסון? מכמה בחינות נהפך לו פולמוס זה לברכה. דבר־הדגשתו שהוא מאמין בגלוי־אלהות והוא נאמן לדת אבותיו שהרר אותו מעקיצותיהם ומחששותיהם של התיאולוגים הנוצרים. הרבה ממתנגדיו הצטערו על כך, שלוטר המציא לו הזדמנות זו, שיבוא ויבצר את עמידתו כפילוסופוס וכאיש־דת כאחד. קרל לסינג, זה שהיה עד ראיה להתפתחותו של פולמוס זה, קלע אל המטרה כשכתב לאחיו גוטהילד אפרים: התיאולוגים היו מאושרים אלו לא עורר לוטר את מנדלסון לפולמוס, ואלו מנדלסון היה לובש איצטלא של וולטֵיר הכופר, שכן היו יכולים להשיב למנדלסון ולומר: אדם זה אין דבר קדוש בעיניו! ועכשיו שמנדלסון לא כפר לא באלהים ולא בדת־ישראל, נסתחפה שדם של מתנגדיו, נטלו מידם כלי זינם, וכחו של מנדלסון גבר. כלפי חוץ. כלפי עולם הנצרות· וכלפי עצמו? התנגשות זו עם לוטר הרסה את מצב בריאותו, וזמן רב לאחר כך היה שרוי ביסורים, פרוש מן הצבור, אסור בעבודת־רוח מטרידה[1]· אולם לא הרי יסורי גופו כהרי יסורי נפשו.

גדולה היתה האכזבה שהביא פולמוס זה למשה מנדלסון. מנדלסון הישראלי לא נפגע ע״י כך אף כל שהוא. עמידתו בצבור הישראלי שבפרוסיה לא נחלשה כלל וכלל על־ידי פולמוס־לוטר וכל ההאשמות שטפלו על מנדלסון, כאלו לקה ב„נטורליזמוס״ או ב„דיאיזמוס״, כאלו פרץ גדריה של היהדות המסורתית, כאלו התקרב לנצרות, וכיוצא באלה. רבני ברלין[2] הזמינו

(עיין במכתבו של קרל לסינג לאחיו גוטהילד אפרים מארבעה ביוני בשנת 1771). סקירה מפורשת על „מאורע״ זה ועל הספרות הכרוכה בו מצויה במבואי הגרמני לכרך ז׳ הנ״ל, עמוד נ״ה ואילך;

[1] עיין מכתבים אלה: מנדלסון ללסינג (תשעה באפריל בשנת 1771); לסינג לאחיו קרל (כ״ו במאי, ארבעה ביולי) ותשובתו של קרל (אגרות לסינג׳ א׳, ע׳ 391, 404—474) מנדלסון לאלחנן הרץ (כרך ט״ז, מהדורת היובל ע׳ 150); אייכל, תולדות רבנו משה בן מנחם, ע׳ 39

[2] היינריך גרטץ (דברי ימי ישראל׳ 1900, כרך י״א, עמוד 27) אמר, שרבי הירשל לוין הוא שטפל עם מנדלסון בו בענין — וטעות היא בידו. בשנת 1770 לא שמש עדיין רבי הירשל לוין בכהונת הרבנות בברלין. עיין לאנדסהוטה, תולדות אנשי השם ופעולתם בעדת ברלין, חלק ראשון, תרמ״ד, עמוד 65 ואילך. עיין כמו״כ במבואי השלישי

אמנם את מנדלסון לשם ברור־דברים, כדי שיברר עד כמה יש מן האמת בשמועות השונות שהתהלכו על יחסו אל דת־ישראל (לוטר הביע למנדלסון את השתתפותו בצערו זה, עיין מכתבו מיום עשרים בפברואר בשנת 1770). ובאמת לא פגע ביהדות אלא בדבריו על המשפטים הקדומים שלקתה בהם זו. ברר מנדלסון לפני ראשי קהלת ברלין את דעתו זו, וכנראה שדברי־ברורו נתקבלו על לבם. שהרי לאחר כך, בשנת 1771, נבחר כאחד מראשי־קהלת ברלין, השתתף בחבור הספר „ריטואלגעזעצע דער יודען", שהגישה קהלת ברלין לממשלת פרידריך הגדול, ודרך כלל ידוע הדבר, שמנדלסון שמר – להלכה ולמעשה – אמונים לדת־אבותיו ולחיי קהלתו. לאמתו של דבר, לא היו נגודים רבים בין מנדלסון ובין דבריה של היהדות המסורתית – ובאותם הימים לא היתה יהדות אלא זו – בפרוסיה. לא עמד לפני בית־הדין כברוך שפינוצה בשעתו, ובידו תורת־פנתיאיזמוס וכיוצא בה. כמוהו כמוהם: משנתו של מנדלסון בפילוסופיה לא היה בה משום סתירה ליהדות שבימיו. רעיון ה„השכלה", הצדקה, אהבת האמת, האמונה בהשארות הנפש ובמציאות אלוה וכיוצא בעקרים אלה שעליהם מבוססת משנתו של מנדלסון במתשבה – לא היה בהם כדי להקים מחיצה בינו ובין מנהיגיה של יהדות־פרוסיה.

– – מה שאין כן מנדלסון הפילוסופוס, מנדלסון ה„משכיל", מנדלסון הסופר הגרמני. בספירה זו של חיים ומחשבה נפגע מנדלסון פגיעה יתרה, פגיעה שהטביעה את חותמה על חייו ויצירתו שלאחר כך. בשנת 1770 עמד מנדלסון על מרום פסגת יצירתו ופרסומו. עם לסינג, ניקולי ושאר ארזי ה„השכלה" עמד ונלחם שכם אחד על חדושה של המחשבה הגרמנית, על תחיתה של הספרות והפילוסופיה דרך כלל. מה חבריו הנוצרים אף הוא חרף נפשו על יצירת לשון גרמנית ספרותית מנופה ומתוקנת. יתר על כן, איש־דסוי זה היה ראשו למלכות מתוך אהבתו ללשון ארצו, תבע את כבודה של הלשון הגרמנית מידי מלך פרוסיה, פרידריך הגדול, שמצוי היה במדה יתרה

לכרך ז' הנ"ל של כתבי מנדלסון, בו אני דן בתולדותיהם של „ריטואלגעזעצע דער יודען". כנגד זה אנו מוצאים את מנדלסון גופו מספר באחד ממכתביו לאלחנן הרץ (יולי—אוגוסט בשנת 1770): „ות"ל הסכימו על ידי גדולי ישראל שרי התורה, והחזירו לי טובה על כל אשר כתבתי" [בענין פילמוס־לוטר] (כתבי מנדלסון, מהדורת היובל, כרך ט"ז, ע' 142). ולא עלתה עדיין בידנו לברר, מי היו „גדולי ישראל שרי התורה" הללו שהחזיקו טובה למנדלסון על „תשובתו".

אצל הלשון הצרפתית וספרותה. ובעוד הוא עומד ומקריב מיטב כחו לשם חדוש גרמניה של מעלה – קפץ עליו רוגזו של לוטר וחבריו. זה היהודי המערבי הראשון שזכה – שנים רבות לפני ימי האמנציפציה במערב – לכבוד ולשלטון, לקול ולדעה בחיי הרוח הכלליים שבגרמניה ובשאר ארצות אירופה – איני יכול להמשיך את דרכו! שהרי, לכשנעמק בדבר מה היה פירושו העליון וכוונתו הצרופה של פולמוס לוטר? לוטר וחבריו, ואף הללו שלא עמדו לימין לוטר בפומבי ולא נספחו למחנה הלוחם במנדלסון, באו ללמד את מנדלסון, את משה איש־דסוי, שתרבות גרמנית־אירופית זו ההולכת ומתחדשת תרבות נוצרית היא, שאין תרבות זו צמֵחה אלא מתוך קַרקע הנצרות, שאין יכול להיות לה לתרבות זו דַבָּר שאינו נושא בעולה של הנצרות, שבן אברהם יצחק ויעקב אין לו חלק ונחלה בתרבות זו; טעות היסטורית היא שנדחק איש־דסוי זה לתוכה, וטעות לעולם חוזרת. הרבה צער ויסורים ספג מנדלסון ברחובות ברלין הבירה. גבן זה, שקולו נשמע בהיכל הספרות הגרמנית ובטרקלינים רבים בברלין ומחוצה לה, היה משמש מטרה לחצי־לעגם של פרחחי ברלין הנוצרים, כמה פעמים היה קשה עליו לעבור בשלום אחד הרחובות שבברלין. אולם כל דברי החרפות והגדופים הללו שקלטה אזנו ברחובות ברלין כטפה מן הים היו כנגד אותו עלבון ומפח־נפש שבאו לו בעטיו של פולמוס־לוטר.

„יהודי המערבי הראשון", יוצא־הגיטו הראשון, שדרכה כף רגלו על קרקע תרבות אירופה, לא כמקבל אלא כנותן וכיוצר, היה הראשון שטעם טרגיות ישראלית מיוחדה במינה זו, שרבים אחריו ודורות שלמים, מרוסקים ורצוצים ממנו, התלבטו בה כל ימיהם.

אף לפני שנת 1770 לא היה מנדלסון בבחינת עומד מן הצד כלפי היהדות, ולא היה זקוק לפולמוס זה שיבוא ויחזירו לעולם־יהדותו[1]. עם היותו שקוע במעמקי המחקר הפילוסופי־האסתיטי, לא הסיח לבו אף שעה אחת מעניניה של היהדות וצרכיה. משעה שהתחיל משתתף ב„השכלה" הגרמנית, ביצירה הפילוסופית והספרותית שבזמנו, היתה קבועה ועומדת לפניו האידנטיות שבין יהדות ו„השכלה" (עיין להלן). פרובלימה זו לא היתה קיימת בשבילו כלל וכלל. לא היה לו למנדלסון צורך בפולמוס־לוטר כדי להעמידו על פרובלימה זו, כשם שלא היה בכחם של לוטר וחבריו להכריח את מנדלסון

[1] בטעות זו נכשל, לדוגמא, מ. קיזרלינג (שם, עמוד 214) ורבים מהיוצאים בעקבותיו.

שיבקש פתרון אחר לפרובלימה זו. אולם אפשר והמריץ פולמוס זה את מנדלסון להכנס לתוך עולמה של היהדות כיוצר. אפשר ואותו פולמוס המריץ את מנדלסון לבוא ולתרגם את ספר ה„תהלים״. שהרי משתדל היה לשחרר את ה„תהלים״ מכבלי התיאולוגיה הנוצרית [1]. תרגום ה„תהלים״ ישמש דוגמא להגברת רצון־יצירתו היהדותי של מנדלסון, שחושל עם פולמוס־לוטר

* * *

יש ורואים פולמוס זה כפולמוס הראשון שבין יהדות ונצרות שהיהודי יצא ממנו בזר הנצחון על ראשו. לכשנתעמק בדבר, נראה שמנדלסון לא היה כאן המנצח, משום שלא נלחם כלל. עולם הנצרות צדד בזכותו של מנדלסון בבחינה פורמלית לבד. הודו לו למנדלסון, שלא היה לוטר רשאי לעוררו למלחמה בנצרות ולשמה של היהדות. אולם המלחמה שבין יהדות ונצרות? זו לא באה כלל כאן לידי גלוי. כל מלחמתו של מנדלסון נצטמצמה בכך להוכיח, שאין הוא חייב ומוכרח לעשות רצונו של לוטר ול„התנצל״, מפני מה הוא עומד ביהדותו ואינו מקבל עולה של הנצרות. ובכך הודה לו עולם הנצרות. לא בקש מנדלסון לחבר כתב־סנגוריה תיאולוגי או פילוסופי על היהדות כלפי לוטר וחבריו. לא ראה צורך בדבר, לא לנפשו ולא לנפשה של היהדות, לצאת ולהראות לעמים שיש זכות־קיום לדת־אבותיו ולכנסת ישראל.

וכאן אנו רואים חובה לעצמנו לברר פרט חשוב אחד בהערכת אישיותו של משה מנדלסון ומפעלו ההיסטורי. מהמאה הי״ח עד ימינו לא נשתנתה בהרבה הערכת דמותו של מנדלסון. רוב דבריה הרוחניים של המאה הי״ח זכו לכמה שנויי הערכה, המאה הי״ט והמאה העשרים ראו בהם מהרהורי לבן. מה שאין כן מנדלסון. דמותו עומדת קבועה, אלא שפרקים מדגישים בה אחד מן הצדדים הדגשה יתרה. אחרי מותו, לדוגמא, בעקר במחצית הראשונה של המאה הי״ט, הדגישו בעקר את יסוד הריפורמה והגרמניזציה בדמות אישיותו של מנדלסון (ובמקום אחר אעמוד בפרוטרוט על תפיסת־מנדלסון זו). ואלו בימי חייו לא

---

[1] ובבחינה זו מענין ביותר מכתבו של קרל לסינג לאחיו (מיום י״ז באפריל בשנת 1770), שבו הוא מודיעו שפולמוס־לוטר נגמר ומנדלסון החל מטפל בתרגום ה„תהלים״. קרל לסינג כותב לאחיו, שמתוך תרגומו של מנדלסון קבל מושג חדש על משוררי ה„תהלים״ והשירה העברית. החדוש היתה באותה גאולה של שירת ה„תהלים״ מכבליה של התיאולוגיה הנוצרית.

שמש מנדלסון לדורו לא ריפורמטור ולא גרמניזטור אלא ס נ ג ו ר, סנגור־האומה, פרקליטם של ישראל. הוא היה לפה ליהדות הפרוסית האלמת, יהדות בין־המצרים ללא לשון וללא קול. כלפי אירופה נשא את קולו, וקולו — קולה. ולא עמדו עדיין על כך, שלא היה מנדלסון סנגור כנדרך הסנגורים המרובים שקדמו לו ורבים שבאו אחריו במדינתו ומחוצה לה. יותר משהיה סנגור לישראל היה ק ט ג ו ר לאומות. מלמד היה סנגוריה על ישראל דרך קטרוג על אומות העולם. כל מי שיקרא, לדוגמא, את דברי מנדלסון בהקדמתו לתרגום „תשועת ישראל" לרבי מנשה בן ישראל ישתומם על זקיפות־הקומה וההכרה הישראלית העצמית הגנוזה בהם. ישתומם — משום שימצא את דברי מנדלסון גופו מטפחים על פני הדעות המהלכות על ה„אפולוגיטיקן" משה איש־דסוי. לא כאן המקום לעמוד על מלחמתו הישראלית של מנדלסון, מלהמת־חייו זו שבפה ושבכתב, בכתביו ובחליפת מכתביו עם סופרים, אנשי מדינה וחכמים, נסיכים ושליטים שבמאה הי"ח, מלחמה זו בדעות הקדומות ששלטו בעולם ה„נאור" על ישראל, רוחו ותרבותו, זו המלחמה שהעסיקה אותו כל ימיו. תאורה של מלחמה זו ישמש פרק מכריע בתולדות ישראל בגרמניה שבמאה הי"ח. יותר ממה שהגין על כבוד ישראל במלחמתו זו, — ה צ י ל את כבוד ישראל ב ג ו פ ו, ב נ פ ש ו, ב א י ש י ו ת ו.

כמה סנגורים קמו להם לישראל. אולם מנדלסון שמש סנגור גם ל י ה ד ו ת. ואף כאן חטא המחקר ההיסטורי שעד כאן חטא שאין לו כפרה. בא זה ועשה את מנדלסון „אפולוגיטיקן", הכניסו לתחום האפולוגיטיקה המסורתית מדור דור, ולא הרגיש כלל בהבדל היסודי שבין דרך־הסנגוריה של מנדלסון ובין זו של האפולוגיטיקה המקבלת. כלום יצא מנדלסון ל ה ג ן על היהדות כלפי לוטר וחבריו? כלום נבהל הישראלי שבו כשבאו הנוצרים המרובים ודרשו ממנו דין וחשבון על יהדותו? כלום נסה להראות לאומות את יפיה של היהדות? כלום ראה צורך בדבר לברר את צורך־הקיום ואת זכות־הקיום של היהדות? כלום לא נשא דגל יהדותו ביד רמה ולא השגיח במלעיגים ובמשטינים? כלום לא אמר ללוטר, שכשם שאין הוא יודע אם ריח פיו יפה או לאו, כך אין הוא יודע אם נתפס למשפטים קדומים לדת־אבותיו? כלומר, מה ריח פיו הוא מיוחד ועצמיי לו, אם טוב ואם רע — שלו הוא, אם יפה הוא או רע לזולתו — ריחו הוא — אף יהדותו כך! כלום כרכר מנדלסון ויצא להוכיח שמצוותיה המעשיות של היהדות עולות בקנה אחד עם התבונה, הרי לא ירא לומר בפומבי שהללו גזרה הן והיהדות חייבה בשמירתן ובעשייתן, אף על פי שאין התבונה מחייבת אותן! לא עמדו על כך, שבשעה שהאפולוגיטיקה המסורתית הולכת בדרך א פְ ּר ִ י ו ֹ ר ִ י,

הולך מנדלסון בדרך אַ פוֹסטֶריוֹרי, אם אפשר לומר כך. כלומר, האפולוגיטיקה במערב, בין זו שקדמה למנדלסון ובין זו שבאה אחריו, השתדלה להוכיח בדרכים שונות את אמתותה ונצחיותה של היהדות, וממנה מצאה — כלפי חוץ — זכות קיום גם לישראל, לאומה הישראלית או לכנסיה הדתית ששמה ישראל. ואִלו מנדלסון הפך את הקערה על פיה: אין היהדות (בחינת דת או השקפת עולם) מצדיקה את קיומם של ישראל (בחינת אומה או קבוץ מסוים). אלא — מתוך קיומם של ישראל אנו למדים על אמתותה של היהדות. אם ישראל שומרים על קיומם הישראלי מתוך יסורים כל כך נוראים, שמע מינה שהיהדות אמת היא. אם קבוץ זה אינו מוותר על קיומו הישראלי המיוחד, למרות שבעים האריות הקמים עליו בכל דור ודור לכלותו — כלום זקוקה היהדות ללמוד־סנגוריה? כלום יש לך מופת טוב ונאה ממנו לאמתותה של היהדות?

כאן סלל מנדלסון דרך חדשה, דרך בלתי אפולוגיטית ביסודה באפולוגיטיקה הישראלית, דרך לא הלכו בה היוצאים בעקבותיו בארצות המערב.

וכאן גנוז אחד מערכיו ההיוביים של פולמוס־לוטר. פולמוס זה, שמבחינה פילוסופית־שיטתית אינו אלא מעין „אפיזודה" היסטורית בלבד, משמש אף על פי כן דרך מכריע בהתפתחותו של מנדלסון הפילוסופוס הישראלי. וכמה פרטים שנגענו בהם כאן עתידים לשמש לנו חומר־מחיר למשנתו של מנדלסון, בפילוסופיה וביהדות.

ברלין, תרפ״ט.

דוד יֶלין
(מרצה במכללה העברית בירושלים)

שִׁירִים חֲדָשִׁים לִשְׁמוּאֵל הַנָּגִיד

מבוא

לפני שנתים נזדמן לי להעתיק מתוך כתב יד תימני הכולל ספר תפלות לכל השנה (תכלאל), שהיה אז (ואולי גם עתה) קנינו של מוכר הספרים שוגר־הלפרן מוינא, את הדפים האחרונים של הספר, שכללו קבץ קטן משירי שמואל הנגיד, שבאו אחרי קבצי־שירה אחרים של משוררי ספרד הגדולים כבן־גבירול ורבי יהודה הלוי. בראש הקבץ נזכר שמו של הנגיד („לשמואל הנגיד זצ״ל"), ובראש כל שיר הבא אחרי השיר הראשון באו המלים הרגילות „ולא איצ׳א ז״ל" (ולו = עוד, ז״ל).

אחרי זמן נזדמן לי להתראות עם קרובי המלמד מר דוד ששון בלונדון, בעל הדיואן השלם של הנגיד, אשר יתפרסם בקרוב ע״י ביאליק ורבניצקי, והוא בטובו העתיק לי מתוך כתב היד שלו אחד השירים, והרשני להעתיק מתוך העתקת כתב היד שמסר לאדונים הנ״ל גם יתר השירים הנמצאים בקבץ התימני הזה, עד כמה שהם נמצאים בכתב היד שלו.

אחרי עברנו, מר ביאליק ואנכי, על כל העתקת הדיואן הנ״ל מצאנו כמעט את כל השירים שם, חוץ משני השירים הקטנים ה׳ וז׳, והשיר הגדול י״ב הבא באחרית הקבץ. השירים שנמצאו שם הועילו הרבה להשלמת השירים, אשר קלקול שני הדפים האחרונים של כתב היד התימני הביא בהם חסרון אותיות ומלים, ולפעמים גם מאמרים שלמים; וכן לתקוני גרסאות.

השירים שבכה״י התימני מנקדים רק במלים בודדות (כ״י ששון איננו מנקד כלל), ואני נקדתים לפי משקליהם, ונתתי מספרים להם, וכתבתי באורם ותכנם, והוספתי הערות שונות בסוף כל אחד מהם.

סגנון השירים האלה הוא סגנונו של הנגיד המצטין בפשטותו ובקלותו, כמו בכל יתר שיריו שנתפרסמו עד כה, וגם בהם הננו מוצאים אותו השמוש

המרובה במלים ובמבטאים תלמודיים: חביות (שיר א׳), מחצה (ד), קים (ז), גוף נקי (ז), צער (ז), אספמיא (י); מלבד כל שורת מלים וצורות כאלה אשר בשיר האחרון (י״ב; וראה להלן בהערות ובבאור לשיר זה).

כן הננו מוצאים בשירים האלה את השמוש בכנויים ורמזים ידועים לשמות היסטוריים הבאים על יסוד מאמרים בתנ״ך, כגון: איש האדמות — לנה, נראה ולא עתה — לישראל, כנשקפה — רמז ל„מי זאת הנשקפה כמו שחר״ (ראה בהערות להלן).

וכן הוא משתמש גם פה במלים נגזרות משרשים עבריים ושאינן נמצאות בתנ״ך, כגון: פריצה (שיר ד׳), מזוג (י); וביחוד בשיר י״ב: חלש, חנויה, מהדרת, מבתרת, מדעכת, אפודה, עדויה, מעטרת, ענודה, ינאה, הדרה.

בשיר י״ב זה הננו מוצאים גם השמוש במלות יד, בית, דלת, עין לאותיות י׳ ב׳ ד׳ ע׳. שמוש זה הננו מוצאים גם בחידות ר״י הלוי, כגון: ושם ביתו בראשו (דיואן הוצ׳ ברודי, חידה ל״א) בהוראת שים ב׳ לפני ר; או: תנה עינך (שם ד׳) לאות ע׳, ועוד יותר מזה בחידות הראב״ע (ראב״ע הוצ׳ אחיאסף ח״א, צ״ד), כגון תנה ידך עלי ראשי (י) ועינך (ע) על חצי הראש (ק) ושאני אלי ביתך (ב), = יעקב.

וכן הוא משתמש בשמות התנ״כיים שמספרם עולה כערך אחת אותיות הא״ב כגון: זקנים, או: סנהדרין (=שבעים=ע), חילי־ירבעל (=שלש מאות= ש), וכיו״ב. בדרך דומה לזו השתמש בן דורו הרשב״ג למספרים העולים בדרך גימטריא של שמות, כגון וסנהדרי גדולה (בשיר: זכר אחי, ביאליק־רבניצקי, ח״א צד 209) שהיו שבעים כרמז ל„יין״, שהגימטריא שלו עולה לשבעים, וכן בשירו „ככלות „ייני״: שבעים המה הגבורים (יין), ויכחידום תשעים שרים (מים), (שם צד 156).

רב השירים הם שירי יין (א, ב, ג, ז, ח, ט, י), וגם בהם הננו מוצאים אותה רוח העליזות ושעון החיים אשר ביתר שירי יינו ואשר המנוח ד״ר י. נ. שמחוני במאמרו „זמירות היין לרבי שמואל הנגיד״ („איים״, הוצאת „הספר״, לונדון תרפ״ח, מחלקה ג, צד 92—121) תאר אותה באפן כ״כ יפה עד כי אין להוסיף על דבריו.

שיר י״ב, אשר בו רבו השבושים בנוגע לצורות הדקדוקיות (ר׳ להלן בהערות לשיר זה), הוא יוצא מן הכלל מבחינה זו לעמת יתר שיריו, ובגלל זה וכן בגלל כל החדוש של דרך חידות ונוטריקין וגימטריאות, שאיננה ביתר שיריו, פקפקתי משך זמן אם באמת גם הוא של הנגיד כרשום עליו

בראשו, או אולי כי בהשאר ניר חלק בסוף הקונטרס האחרון של כתב היד הכניס הסופר שיר שהוא למחבר אחר „כדי שלא להשאיר את הניר חלק", כנהוג בימים ההם; ובכ"ז נראה וגם מר ביאליק חושב כן) כי גם הוא פרי עטו של הנגיד, אשר אולי חברהו בימי צעירותו (בנו העתיק דיואנו בהיותו בן 8 שנים!), בטרם היותו כבר רגיל ומנסה בחבור שירים במשקלים הערבים, שהיו חדשים אז בספרות העברית, והוא היה הראשון להכניסם במדה מרבה מאד בשירה העברית[1], בשעה שדונש הכניס ממשקליהם רק מספר מצמצם מאד.

ועתה עינינו תלויות לפרסום הדיואן כלו אשר ישיב לנגיד כסא כבודו בין גדולי משורינו שקמו לנו בתקופה המזהירה השניה, שקמה לספרות שירתנו העברית, היא התקופה הספרדית.

ירושלים, חנכה, תר"ץ.

---

[1] ראה מאמרי „ראשית בן־קהלת לשמואל הנגיד" בספר מדעי היהדות, כרך א', ירושלים תרפ"א, צד 154.

הַשִּׁירִים

לשמואל הנגיד זצ״ל

א׳

יְדִידִי, כָּל־שְׁנוֹתֶיךָ תְּנוּמוֹת   וְטוֹבָתָם וְרָעָתָם חֲלוֹמוֹת
וְעַל כָּכָה אֱטֹם אֹזֶן וְעַיִן   עֲצֹם, יִתֵּן לְךָ אֵל תַּעֲצוּמוֹת
וְהַנִּיחַ דְּבָרִים נַעֲלָמִים   בְּעוֹלָמְךָ לְמֵבִין תַּעֲלוּמוֹת
וְהַשְׁקֵנִי אֲשִׁישָׁה מֵאֲשִׁישָׁה   בְּכַף עַלְמָה מְטִיבָה עַל עֲלָמוֹת
5 יְשָׁנָה מִן יְמוֹת אָדָם, וְאִם לֹא —   חֲדָשָׁה מִן יְמֵי אִישׁ הָאֲדָמוֹת
יְהִי רֵיחָהּ כְּרֵיחַ מֹר וְקָנֶה   וּמַרְאֶהָ כְּמַרְאֵה פָּז וְרָאמוֹת
כְּיֵין דָּוִד הֱרִימוּהוּ מְלָכוֹת   בְּנִקָּיוֹן וּפִילַגְשִׁים נְעִימוֹת
וְיוֹם הֵנַח בְּנֵבֶל, שָׁר בִּנְצָחוֹת   וְצַחְצָחוֹת עֲלֵי נִבְלוֹ יְרֵימוֹת
וְשָׁח: כָּזֶה יְהִי אָצוּר וְשָׁמוּר   וְאָסוּר בַּחֲבִיּוֹת הַחֲתוּמוֹת
10 לְכָל־שׁוֹתֶה בְּלֵב טוֹב מֵי עֲנָבִים   וְאוֹחֵז כּוֹס בְּיָדַיִם חֲכָמוֹת
וְשׁוֹמֵר דָּת בִּקְהֶלֶת כְּתוּבָה   וְחָרֵד מִתְּלָאַת אַחֲרֵי מוֹת.

הבאור

ידידי, כל ימיך הם כשנה שאינה משאירה אחריה כל פעלה, והטובות והרעות אשר תקרינה אותך הן כחלום עובר. ולכן אטם אזניך ועצם עיניך כאלו אינך מרגיש בהן כלל. את הדברים שאינך מבינם בעולמך אל תחפש לבארם, הניחם לאל שהוא מבין תעלומות. ובהיות המצב כזה אין טוב לך מאשר לשכח רישך ולשתות יין ישן המושט לך בידי עלמה יפה המיטיבה לנגן. היין צריך להיות ישן מאד, עוד מימי אדם הראשון, ואם אין לך יין עתיק כזה קח לך יין חדש — מימי נח (שעליו כתוב: ויחל נח איש האדמה ויטע כרם: וישת מן היין וכו׳)[1]. ויין זה לא רק טעמו טוב כ״א גם ריחו וגם מראהו. וגם אלה אשר הכינוהו היו יפים ונעימים כמלכות וכפילגשים הנעימות של דוד שהכינו לו יינו. היין הזה בשעה ששמו אותו בתוך הנבל (הנאד) עורר את ירימות המשורר לשיר על נבלו (כלי נגינתו) שירים צחים, ואמר:

---

[1] בראשית, ט 20, 21.

יין אשר כזה צריך להיות משמר רק למי ששותהו בלב טוב כמצות קהלת ותופש כוסו בידים חכמות, וחרד למה שיקרהו אחרי מותו, כלומר לא לסתם הוללים ופוחזים האוהבים להשתכר.

הערות

שורה 2. „ועל ככה״. בהוראת „ועל כן״ (ככה=כן), ולא כהוראת מבטא זה באסתר ט׳ 26

עֳצֶם – תעצומות, לנע״ל.

שורה 3. נעלמים – בעולמך – תעלומות, לנע״ל.

וכל הבית כמאמר בן־סירא המובא בתלמוד (חגיגה י״ג): במופלא ממך אל תדרש; או כנסח המקור העברי הוצאת סְמֶנד צד 1: נפלא ממך אל תדרש.

שורה 4. והשקני אשישה מאשישה. כן בכה״י. בהוראת: איזה מיץ עשׂוי מענבים מתוך כוס. ובכ״י ששון כתוב „מִיְשִׁישָׁה באשישות״, כלומר: השקני יין עתיק וישיש בכוסות, ולעֻמת „ישישה״ בא אח״כ הנגוד: „עלמה״ (צעירה). ומר ח״נ ביאליק חושב כי צריך לגרס מ„ישישה בישישות״, כלומר: היותר עתיקה.

עלמה – עלמות, לנע״ל, כלומר: עלמה המיטיבה לנגן על כלי הזמר „עלמות״ (תהלים מ״ו 1; דהי״א ט״ו 20). ובכ״י ששון „בעלמות״, ונסחתנו יותר נכונה, כי היא בסגנון הפסוקים, שבהם נמצאת מלה זו.

מְטִיבָה. כן צריך לנקד עפ״י המשקל במקום „מֵיטִיבָה״, ולקח זה משרש „טוב״ אף כי אין ההפעיל ממנו.

שורה 5. ישנה מן ימות אדם. ע״ד הרשב״ג (שיר ט״ז בהוצאת שיריו ע״י ביאליק־רבניצקי): אשר הוא מזמן אוֹמָר ותימן.

הָאֲדָמוֹת. לצרך החרוז שנה „אדמה״ (בראׄ ט׳ 20) ב„אדמות״. – אדם– אדמות, לנע״ל.

ויפה הוא הרעיון, כי היין מימי נח נחשב כבר לחָדָש לעֻמת זה אשר מימי אדם.

שורה 6. בערבית נאמר על התפוח, כי בו נהנים שלשה חושים הראות, הריח והטעם.

שורה 7. כְּיֵין דָּוִד. רמז למִסְפַּר על דוד שנתן „לכל המון ישראל... ואשישה אחת (ש״ב ו׳ 19).

שורה 9. וְצַחְצָחוֹת. ל״בכה.

נֵבֶל – נבלים לנע״ל.

יְרֵימוֹת. הוא ירמות הנזכר בדהי״א (כ״ה 4, 22) בנו של הימן ש„עמד על יד אביו בשיר... במצלתים נבלים״ (שם 6), ולא בנו של מושי הנזכר שם בפרק כ״ג 23, שעסק „בעבודת ה׳ על החצרות״.

שורה 9. אָצוּר — אָסוּר, לנע״ל (הספרדים מבטאים צ כמו ס קשה).

בַּחֲבִיּוֹת. בכה״י: בְּחָמִיּוֹת החתומה, בטעות.

שורה 10. „לכל־שותה בלב טוב״, עדה״כ בקהלת (ט 7): ושתה בלב טוב יינך.

מֵי־עֲנָבִים. בכ״י ששון: עֲנָבֵי.

שורה 11: וְשׁוֹמֵר דָּת בִּקְהֶלֶת כְּתוּבָה. הוא הכתוב הנזכר לעיל (ט ז). והוא קורא בבדיחה לשתית היין שמירת דת, עדה״כ: והשתיה כדת (אסתר א 8); אי שזה מוסב על הכתוב בקהלת י״ב 13: את האלהים ירא ואת מצותיו שמר.

וְחָרֵד, בכה״י מנֻקד: וְחָרַד, אך נקוד „וְחָרֵד״ בצירה מתאים יותר אל: שותה, ואוחז ושומר.

מתלאת. בכ״י ששון: מתלאות, וזה יותר נכון.

אחרי מות. משתמש במבטא: אחרי מת שני בני אהרן (ויקרא ט״ז 1), ששם בא השם „מות״ בסמיכות כדרוש שם, להוראת „אחרי המות״), — וכן בפתגם הידוע: אחרי מת — קדושים אמר.

ד [1]

ולה איצ׳א ז״ל [2]

מֵידָעַי, סְבָבַתְנוּ מְחִצָּה וְגַלְגַּלִּים אֲשֶׁר אֵין בָּם פְּרִיצָה
וְהִנֵּנוּ כְּמוֹ אֹדֶם וְלֹבֶן בְּתוֹךְ בֵּיצָה, וְהָעוֹלָם כְּבֵיצָה
תְּדַמֶּה כִּי לְךָ מָנוֹס בְּיוֹם רָע, וְאֵיךְ תָּנוּס? — וְאֵין פֶּתַח וּמוֹצָא
וּמַה־נִּפְעַל? — וְקָדְמוּ מִפְעֲלֵי אֵל, וּמַה־נִּיעַץ? — וְהָעֵצָה יְעוּצָה.

הבאור

כונת השיר הקטן הזה היא להראות כי ישנה השגחה עליונה וגזרה קדומה למקרי בני האדם הנתונים בעולם כחלמון הביצה וחלבונה בתוך

[1] שיר ב׳ המתחיל «עשה אחי בחייך» נמצא אצל הרכבי בתור שיר ל״ג (צד 55); ואצל ברודי: ל״ז, צד 113.
שיר ג׳ המתחיל «ידידי קום כבר אסרו אשישות» נמצא אצל הרכבי: כ״ט, צד 51.
שיר ד׳ הנדפס פה נמצא אצל הרכבי: כח, צד 51, אך השורה הראשונה חסרה בו.

[2] תרגום שלש מלים אלה הבאות לפני כל אחד מהשירים האלה הוא: ולא עוד, ז״ל.

הקלפה המקיפה אותם סביב סביב. העולם כלו מקף גלגלים מכל עבריו מבלי כל פרץ באיזה מקום שהוא, ואנחנו הננו נתונים בתוך עולם סגור זה. האדם חושב כי יוכל להמלט ביום רעה מרעתו, אך אין פתח ואין מקום ליציאה. ומה יוכל האדם לעשות אחרי אשר לפני כל מה שיעשה ישנה כבר יזרת האל.

הערות

שורה 1. פריצה. מדרכו של הנגיד להשתמש הרבה במשקל „פעילה", הנמצא כבר בלשון או שהוא מחדשו כמו: פצירה, קשירה, סעירה, בצירה. בשירתו „שירה" (הרכבי, כ"ד צד 30; ברודי, מ"ג, צד 123).

שורה 2. החלבון והחלמון, ובתלמוד: לבן של ביצה (שבת ע"ז:).

ה׳

ולה איצ׳א ז"ל

שִׂמְחָה בוֹאִי, תּוּגָה צֵאִי,	וּשְׁאוֹן לִבִּי מֶנִּי הָשַׁע
כִּי יָצָא לָאוֹר מִשְׁפָּטִי	מֵאֵין שִׁמְצָה וּבְלִי פֶשַׁע
אָמְרוּ צָרַי בִּי, לָעַד כִּי	מֵאֵל יִשְׁעִי לֹא אִוָּשַׁע
לָכֵן אַנְשֵׁי לֵבָב שִׁמְעוּ:	חָלִילָה לָאֵל מֵרֶשַׁע
5 שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּאדֹנָי, הוֹסִיף	לִי עַל אַוַּת נַפְשִׁי תֵּשַׁע
תָּגִיל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי	הִלְבִּישַׁנִי בִגְדֵי יֶשַׁע.

הבאור

כנראה חבר הנגיד שיר זה אחרי איזו עלילה שהעלילו עליו משנאיו ומקנאיו הרבים בחצר המלכות ואשר לא הצליחה.

הוא קורא לתוגה שמלאה חדרי לבו ולסערת רוחו לצאת ממנו, ולעמת זה תבוא השמחה במעונו אחרי שיצא משפטו אור. צריו אמרו עליו כי האל עזבהו, אך מצב הדברים הראה ממש את ההפך.

בשלשת הבתים האחרונים באו חלקי כתובים בצורתם (איוב ל"ד 10, ישעיה ס"א 10), ורואים הננו כמה מסגלים פסוקי ספרי הפיוט שבתנך למשקל שמונה תנועות בלי יתד מבלי כל שנוי בהם.

הערות

שורה 1. בסוף הדלת, בכה"י כתוב בטעות: תוגי. השע בהוראת סור, כמו השע ממני ואבליגה (תהלים ל"ט 13).

שורה 3. אמרו בי, בהוראות: עלי, ע״ד: ראה בפלוני, או: דבר בפלוני (באחיך תדבר — תהל׳ נ 20), לרעה.

"לעד כי"; בעקר: כי לעד, אויבי אומרים עלי כי לעד לא אוש ובאו המלים בסדר הפוך.

שורה 5. בסופה: תֵּשַׁע, בכה״י בטעות: תִּ״שַׁע.

ו.

ולה איצ׳א ז״ל

הִתְנַעֲרִי, הִתְנַעֲרִי   וּבְיוֹם פְּדוּת הִתְבַּשְּׂרִי
שָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֵךְ, וְסָר   צִירֵךְ, וְנִמְצָא כָל־צָרִי
קוּמִי שְׁכוּרָה סוֹעֲרָה   וּמִשַּׁבְּרַיִךְ שַׁבְּרִי
עַתָּה, אֲשֶׁר נִרְאָה וְלֹא   עַתָּה, יְהִי קָם כָּאֲרִי
צִיּוֹן, אֲשֶׁר הָיְתָה לְעֵץ   יָבֵשׁ, תְּהִי עוֹשָׂה פְּרִי
בּוֹשׁוּ מְבִישַׁיִךְ, וְעוֹד   לֹא יִקְרְאוּ לָךְ עַם מְרִי.

הבאור

זהו אחד שירי הקדש המעטים שנמצאו עד כה מהנגיד. וגם בשיר קטן זה, וכן גם בזה שקדם לו, הננו מוצאים את העֻבדה השכיחה ברב שירי הספרדים: בשעה שהנגיד מצטין בזה שאיננו משתמש כלל בשירי החֹל שלו בקטעי פסוקים מהתנ״ך, רבה בשני השירים האלה השפעת התנ״ך והשמוש בשברי פסוקים ממנו. ובהיותו כמעט כלו משפע מהתנ״ך אין בו דברים קשי ההבנה כלל.

בית 2 הוראתו: עתה יקום כארי אותו העם אשר עליו נאמר (במדבר כ״ד 17): אראנו ולא עתה.

הערות:

שורה 1. הדלת — ישעיה נ״ב 2.

שורה 2. הדלת — ישעיה ס 21.

ונמצא כל־צרי, בכ״י ששון: ונמצא לָך צרי, וזה נסח יותר נכון ומתאים לכנוי הנוכחת ב„אבלך״ ו„צירך״.

צירך.... צֳרי, לנע״ל.

שורה 3. לכל תכן בית זה והמלים אשר בו ר' ישעיה נ"א 17, 21 נ"ד 11; נ"א 2, 23.

שורה 4. לכל הבית ר': במדבר כ"ד ז'; כו 24.

שורה 5. לכל הבית ר': ישע' נ"ו 3; בראש' א 11.

שורה 6. לכל הבית ר': ישעיה מ"א 14; מ"ו 1; יחזקאל ב 6.

ז

ולה איצא ז"ל

אֶרְאֶה לְךָ דָבָר כְּשֶׁמֶשׁ זָהֳרוֹ	וִיקָר כְּרָקִיעַ יְהִי לוֹ סַהֲרוֹ
מַה־טּוֹב וּמַה־נָּעִים אֲשֶׁר נִתַּן לְךָ	אוּלַי יְהִי קַיָּם לְעוֹלָם תָּאֳרוֹ
צוּרָה יְפֵיפִיָּה, וְהוֹד, וָהוֹן, וְגוּף	נָקִי, כְּעֶצֶם הַשְּׁחָקִים טָהֳרוֹ
אֵין טוֹב לְבַד שֵׁם טוֹב, וְיַיִן הַטּוֹב,	מֵיטִיב, וְחָבֵר טוֹב שְׁתֵה כּוֹס סַהֲרוֹ
5 יִקֹּד לְאֵל יוֹמָם, וְיִשְׁתַּחוּ לְכוֹס	לַיְלָה, וְיִשְׁתֵּהוּ וְיִנְשֶׁה צַעֲרוֹ.

הבאור

המשורר רואה את ידידו יפה־התואר ואומר לו: הנני רואה בך יֳפִי אשר זהרו כזהר השמש, ויקר אשר יוכל להיות לרקיע כסהר שלו. מה שחננך האל הוא טוב ונעים, ומי יתן !... (או אם רק) יוכל תאר זה וצורה ז', והודך והונך וגופך הנקי והטהור בעצם השמים — להתקים לעולם. אבל הן הכל עובר, ולכן אין טוב לו לאדם כי אם לעשות טוב בחייו וגם להנות בחייו ביין ובשירה ובידיד אשר טוב לשתות כוס יפיו הדומה לסהר (פניו העגלים), ואשר ביום יכרע לאל, ובלילה ישתחוה לכוס וישתֶּנָּה וישכח צערו.

הערות:

שורה 1. ויקר — כרקיע, לנע"ל.

שורה 2. אולי, בהוראת „לו, אִלּוּ", כהוראתה בבמדבר כ"ב 33: אולי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי וכו'.

שורה 3. וְגוּף נָקִי, מבטא תלמודי (פסחים קי"ב: עפ"י נסחת הערוך ור' חננאל).

כְּעֶצֶם הַשְּׁחָקִים טָהֳרוֹ. עדה"כ: וכעצם השמים לטהר (שמות כ"ד 10).

שורה 4. וְיַיִן הַטּוֹב. בסמיכות אל תאר, עדה"כ: וחכך כיין הטוב (שה"ש ז 10). מלת „סהרו" באה בשיר זה פעמים בסוף בית באותה הוראה.

דבר שאיננו נותן טעם לשבח בשירה. ואולי צ״ל: חמרוֹ = יינו, כוס יינו שהוא מגיש, מהשם „חֶמֶר״ (הוא השם הרגיל בערבית ליין), בהנעת השוא הנח שבאות מ׳.

שורה 5. הסוגר. עדה״כ: ישתה וישכח רישו (משלי ל״ה 7).

י, [1]

ולה איצ׳א ז״ל

מְאָדָם בְּמַרְאֵהוּ / וְעָרֵב לְשׁוֹתֵהוּ
וּמָזוּג בְּאַסְפַּמְיָא / וְזִכְרוֹ אֱלֵי הֹדוּ
[וְ]חָלָשׁ בְּאַגָּנָיו / אֲבָל בַּ[ע]ֲלוֹתוֹ אֶל
רָאשִׁים אֲזַי יִרְדֶּה / בְּרָאשִׁים אֲשֶׁר יִרְדוּ
וְשָׁכוּל אֲשֶׁר דָּמָיו / [מְ]סוּבִּים בְּדִמְעוֹתָיו
יְגוֹנָיו בְּדַם אֶשְׁכֹּל / יְנוּסוּן וְיִדְּדוּ
[כְּ]אִלוּ יְדִידִים]... / בָּם אֲשִׁישׁוֹתָיו
מִיַּד לְיָד — גּוֹרָל / עֲלֵי יַהֲלֹם יַדּוּ.

הבאור

היין אדם בצבעו ונעים לשותיו, וכשמוזגים אותו באספמיא, יגיע ריחו עד הדו. הוא חלש, נוזל, בשעה שהוא בתוך הכלי המכילו, אבל בעלותו אחרי ששתוהו אל ראש שותיו אז ישלט הוא גם בראשי העם השליטים, כלומר: גם אם שותיו הם ראשי עם שליטים ישלט הוא בהם. האיש השכול ועצוב אשר בשעה שהוא בוכה הוא מריק לא רק דמעות מים כ״א שופך בהן דמו, בשתותו את דם־האשכל (היין) ינוסו יגוניו וירחיקו נדוד. כאלו הידידים שכוסות היין סובבות עליהם מיד ליד (שכל אחד מהם מוסר הכוס לחברו אחרי גמרו לשתותו למען יצק בה המשקה יין למענו) הם משליכים גורל על אבן טובה לדעת ביד מי היא צריכה לפל. כלומר: כל אחד משתדל להשיג את הכוס היקרה כאבן הטובה.

---

[1] אחרי שיר ז׳ בא בכה״י שיר ח׳ המתחיל: שוּע ורע נדיבים, אשר פרסם ברודי בספרו «מבחר השירה העברית», עמוד ע״ו; והמנוח י. נ. שמחוני בקבץ «איים» (הוצאת «הספר» בלונדון) עמוד 116.

שיר ס׳ המתחיל: «קח מצבי כוס», נמצא בהרכבי: ו צד 7; «מבחר השירה העברית» של ברודי ע׳ ע״ה; ובמאמר שמחוני בקבץ «איים» הנ״ל ע׳ 104.

הערות

בכתב היד שהיה לפני חסר רב השורה השלישית והשביעית, והשלמתי החסר מכ"י ששון, אך את סוף הדלת וראשית הסוגר של השורה השביעית לא יכלתי להשלים מתוך כ"י זה, מפני כי בו נמצאו מכל השורה השביעית רק המלים: „כאלו ידידים", והשורה השמינית חסרה בו לגמרי.

שורה 1. לשותהו, בל"י, כן בכ"י ששון ובכה"י התימני „לשותיהו" בל"ר.

שורה 2. וזכרו. ריחו, עדה"כ: זכרו כיין לבנון (הושע י"ד 8). וכן אמר בן ג'נאח בספרו השרשים (הוצאת בכר, צד 131) וכן אמרו: זכרו כיין לבנון ענינו ריחו, כמו שאמר וריח לו כלבנון.

אֱלֵי, כן בכ"י ששון, ובכ"י התימני. בתוך, ונסח ששון נראה יותר נכון.

שורה 4 יִרְדֶה. כן בכ"י ששון, ובכה"י התימני: יִרְדוּן, והכונה לפי נסח זה היא: בעלות היין אל ראש שותיו ירגישו בעצמם עז וגבורה וישלטו אפילו בראשי העם וגדוליו השליטים.

בכל אפן יש פה במלת „ראשים — בראשים" צמוד שלם בהוראות שונות.

שורה 5. בכ"י ששון: „מכוסים", ובכ"י תימן: [—] סוכות, ומשניהם יצא לנו הנסח הנכון „מסוכים".

שורה 6. וידדו. בכ"י תימן מנקד: וְיִדַּדוּ. מהמלים הבלתי מובנות דיַן, אֶדַּדֵם (תהל' מ"ב 5) אֶדַּדֶּה (ישעיה ל"ח 15).

שורה 7. אולי היו המלים החסרות „עֵת יְסֻבּוּם", ועפ"ז בא הבאור לעיל.

יא.

ולה איצ'א ז"ל

[בְּכוֹר אִמִּי! בְּכוֹר] מָוֶת חֲמָסָךְ / וּמִזֶּה עֵת נְטוֹת שֶׁמֶשׁ יְנִיסָךְ

וְלָעֶרֶב יְהִי [בֵּינִי וּבֵינָךְ / אֲבָנִים וַעֲפַר אֶרֶץ לְמָסָךְ

וְלֹא הוֹעִיל לְךָ הוֹנָךְ וְהוֹדָךְ / בְּיוֹם אֵידָךְ, [וְלֹא כִיסָךְ] וְכוֹסָךְ

נְשַׁקְתִּיךָ וְלֹא שַׁתָּה לְבָבָךְ / וְאַתְּ שׁוֹכֵב בְּרֹאשׁ בָּרִיא בְּעַרְסָךְ

5 [וְצָעַקְתִּי וְ]לֹא תָשִׁיב, לְמַעַן / לְשׁוֹנָךְ מִדְּבָרִים [סָר] וְחָשָׂךְ

וְיָשַׁנְתָּ שְׁנַת עוֹלָם [אֲשֶׁר צוּר / עֲלֵי כָל־מַעֲשָׂיו הִפִּיל וְנָסָךְ

וְהִשְׁקוּךָ בְּכֶלַח כּוֹס תְּמוּתָה / וְכִמְעַט [קָט אֲנִי] שׁוֹתֶה בְּכוֹסָךְ.

הבאור

זהו אחד שירי הנגיד בקוננו על אחיו הגדול שנפטר. וכנראה חברהו תכף אחרי פטירתו לפני הקבורה. שיר זה, כמו כל אלה שנתפרסמו עד כה ע״י הרכבי, מצטין בפשטותו ובתאור עמק הכאב.

אחי! הנה בא המות וגזלך מבינינו, ועוד היום לפנות ערב יבריחך מאתנו. בערב יבדילו כבר בינינו אבני הקבר והעפר שגורפים עליהן. ביום מות לא הועילך רכושך. פניך לא שֻׁנו אחרי המות, והנך שוכב במטתך כאלו ראשך ראש איש בריא, ומחזה זה כאלו נתן בלבי ההרגשה כי הנך חי עדין ונשקתיך, אך אתה לא שמת לב אל נשיקתי. צעקתי אליך ולא ענית יען כי חדל ונמנע לשונך מדַבֵּר עוד, ישנת שנה נצחית אשר גזר אלהים על כל יצוריו. לעת זקנתך השקוך כוס המות, ועוד מעט ואשתה גם אני כוסך זאת.

הערות

בשיר זה הסרו מלים רבות בכה״י התימני והשלמתי את החסר עפ״י כ״י ששון.

שורה 1. צמוד שלם במלת „בְּכוֹר״ (בכור אמי — בכור מות).

שורה 2. אולי היתה הנסחה העקרית „יְהוּ״ בל״ר. מלה זו באה בשירי הספרדים לפעמים במקום מלת „יִהְיוּ״ עפ״י הצורה התלמודית: יְהוּ מקבלים (ר״ה כ״ב).

שורה 3. ע״ד הכתוב: לא יועיל הון ביום עברה (משלי, י״א 4).

וְלֹא כִיסָךְ וְכוֹסָךְ. בהשפעת המאמר: בג׳ דברים אדם נִכָּר: בְּכיסו בכוסו וּבְכַעְסוֹ (ערובין ס״ה).

שורה 4. בְּרֹאשׁ בָּרִיא בכ״י, ששון: כְּאִישׁ בָּרִיא.

שורה 5. לְמַעַן. בהוראת: יַעַן, בשירת ספרד בכלל.

מִדְּבָרִים. בכ״י ששון: מִלְּדַבֵּר.

שורה 7. וְכִמְעַט קָט אֲנִי שׁוֹתֶה בְּכוֹסָךְ. ע״ד המאמר על המות: „רבים שתו רבים ישתו״ (כתובות, ח:).

יג

ולה איצא ז״ל

בַּת מֶלֶךְ פְּנִימָה מְהֻדֶּרֶת
תְּנוּיָה בְתוֹךְ אַרְמוֹן בְּהָדָר מְכֻתֶּרֶת

	···כְּנִשְׁקָפָה׳	מְאִירָה כְּסַהַר אוֹ
	כְּשֶׁמֶשׁ, מְדָעֶכֶת	לְאוֹרִים וּמַחְפֶּרֶת
5	···וְאַרְגָּמָן	אֲפוּדָה, וּבִגְדֵי שֵׁשׁ
	עֲדוּיָה, וּמִכָּבוֹד	צְנִיף הוֹד מְעֻטֶּרֶת
	·· ה וּבָרֶקֶת	עֲדוּיָה, וְהַתַּרְשִׁישׁ
	עֲנוּדָה, וְהַסַּפִּיר	לְכָבוֹד וְתִפְאֶרֶת
	...בְּשֶׁמֶן מֹר	וַאֲהָל וּפְלְיָטוֹן
10	בְּבֹשֶׂם וּבִלְבוֹנָה	וְסַמִּים מְקֻטֶּרֶת
	·..עֲלֵי כִסֵּא	עֲטוּפָה בְזִיו תַּאֲרָה׳
	אֲזַי לָקְחָה כִנּוֹר	וּמִיָּד מְזַמֶּרֶת
	·פְּתִיהָ	נְהַגְתִּי לְמוּל כִּסְאָהּ
	וְאֶרְאֶה וְהִנֵּה הִיא	לְמוּלִי מְמַהֶרֶת
15	...מְתַי׳	גְּשִׁי־נָא׳ וּמַה טִּיבֵךְ
	הֱשִׁיבָה: ...שָׁלוֹם	אֲנִי אָז מְ־···
	אֲבָל כַּתְּרָה···	אָלֵךְ הֵיטֵב:
	הֲתֵדַע בְּנִי לִקְרוֹת	וְלִכְתֹּב לְאִגֶּרֶת ?
	עֲנִי[תִי]: אֲנִי קוֹרֵא	וְסוֹפֵר וְהַקָּלְ···
20	...יְעִידוּנִי	וְגָוִיל וְתִשְׁחֹרֶת
	הֱשִׁיבָה: כְּתֹב חִידָה	עֲלֵי שֵׁם אֲרוּסִי אָז
	אֲשִׂימָה···	···לִין בְּקִבֹּרֶת
	עֲנִיתִי: וּמִי הוּא זֶה	אֲרוּסֵךְ ? וְאֵיזֶה הוּא
	הֱשִׁיבָה: שְׁמוֹ נָקוּם	. . . .
25	בְּתִי: תְּנִי לִי נוֹ —	טְרִיקוֹן׳ לְמַעַן כִּי
	בְּחִידָה אֲנִי פ־־ה	וְלֹא אֶפְרְעָה זֶרֶת
	הֱשִׁיבָה: פְּתַח דַּלְתָּךְ	לַאֲבִי יְהוֹשֻׁעַ
	וְלָאֵל, וּבַתָּוֶךְ	. . . .
	וְאֶל בֵּיתְךָ הִכָּנֵס	לְאַנְשֵׁי אֲדֹנִיָּה
30	וְיַיִן וְשֵׁשׁ פתות	. . . .
	וְהוֹסִיף פְּשֹׁט יָדְךָ	לְמִן הַיְאֹר עוֹלוֹת
	וְלַחְצִי יְמֵי...	. . . .
	עֲנִיתִי: שְׁמוֹ הֵיטֵב	מְבֹאָר כְּשֶׁאָמַרְתְּ
	אֲבָל סַפְּרִי נָא...	. . . .

35 הֱשִׁיבָה: שְׁמִי נָקוּם בְּטוּרֵי כְּתְבָתִי
הַאִם תַּעֲשֶׂה סִמָּן כְּתִי · · · · · ·
קְחָה סוֹף נְדוּנָאִי וְסָמְכוּ בְּרֹאשׁ מָהְרִי
וְחוֹק וָו וְסוֹף מַתָּן · · · · · · · · ·
וְחַבֵּר אֱלֵי רֹאשׁ שֵׁם שְׁלֹמֹה זְקֵנִים גַּם
40 חֲיָלֵי יְרֻבַּעַל בְּתק · · · · · ·
וְהוֹסֵף חֲצִי שִׁבְטֵי יְשׁוּרוּן וְסַנְהֶדְרִין
וְעֵדָה וּמַלֵּא כֹּל בְּמַיִם · · · · ·
הֲרֵי זֶה שְׁמִי נָקוּב וְזֶה שֵׁם אֲרוּסִי שֶׁ —
אֲנִי לוֹ מְאֹרֶסֶת קְנוּיָה · · · · ·
45 וְעוֹד לוֹ קְנוּיִים רוּחַ נְדִיבָה וְלֵב שׁוֹעַ
וְיָעִיד עֲלֵי זֶה הוֹן יָמֵי · · · · · · ·
אֲבַשֶּׂרְךָ עַתָּה בְּהִכּוֹן נְשִׂיאוּתוֹ
יְהוּדִית בְּנָכְרִיָּה מְרוּדָה וְע · · ·
עֲנִיתִי אֲנִי: עַתָּה זְכוּת לַאֲבִי גִלְעָד
50 וְלַעְטֹף צְנִיף כָּבוֹד וְצִיץ הַ · · ·
וּמַה־טּוֹב וּמַה־נָּעִים וְיִנְאָה לְדָנִיֵּאל
בְּאָמוֹן שְׁעַשׁוּעִים אֲרוּסָה וְ · · · ·
וּמִשְׂרָה מְפֻרְסָמָה וְדֵעָה מְסֻיָּמָה
וַהֲדָרָה מְרוֹמָמָה מְאִירָה · · · · · ·
55 אֱלֹהִים יְחַיֵּהוּ וְיַתְמִיד נְשִׂיאוּתוֹ
וְיִשְׂרֹק לְקַבְּצָה בְּיָמָיו מְפֻזְ[רֶת].

הַתֹּכֶן

השיר הזה שהוא היותר ארך בכל קבוצת־שירים זו חֻבר לכבוד אחד הנשיאים אשר שמו דניאל מָכִיר (או: מיכאל)[1] בן עֻזיאל, אשר (לפי דעת מר חיים נחמן ביאליק) היה החתן־תורה בשמחת תורה, וכאלו הוא ארוס (החתן) התורה והיא ארוסתו.

המשורר מתאר את התורה כבת מלך כבודה השוכנת בתוך ארמונה פנימה והיא לבושה כל בגדי יקר ומקשטה בכל תכשיטי יקר ומשוחה בכל

---

[1] ר׳ בהערות לשורה 49 להלן.

תכשיטי יקר ועשירה בכל תמרוקי עדנים, ויודעת גם לנגן בכלי שיר. אחרי ראותה את המשורר עומד להתקרב אליה היא ממהרת לגשת אליו. הוא שואלה למיהותה והיא עונה בשאלה אם יודע הוא לכתב. הוא אומר לה כי הוא סופר מהיר, וכל כלי הכתיבה יוכלו להעיד עליו.

זוהי ההקדמה, ואח״כ נמשכת השיחה ביניהם.

היא מבקשתו לכתב חידה על שם ארוסה. הוא שואלה לשמו והיא עונה כי שמו נזכר [על ספר מספרי התנ״ך]· כדי לכתב את החידה המבֻקשת הוא שואלה להגיד לו אותיות השם ברמזים והיא עונה ברמזים בנוגע לשם ארוסה ושם אביו (דניאל בן עֻזיאל)! הוא שב ושואלה לשמה והיא עונה שוב ברמזים כי שמה הוא „אמון שעשועים״ (על שם הכתוב: ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים – משלי ח׳ 30 –). היא מוסיפה לתאר לו תכונת רוח ארוסה כי לו רוח נדיבה ולב שוע, והיא מבשרתו כי נשיאותו על האֻמה המרודה הנמצאת בגלות תֻּכּוֹן מאד. והוא עונה כי אכן נאה מאד לדניאל כי יתארש עם אמון שעשועים, וכי לו משרה נעלה והוד והדר. והוא מתפלל לאל כי יחייהו ויתמיד נשיאותו, וישרק לקבץ בימיו את האֻמה המפֻזרת·

הערות ובאור.

השיר הזה שאיננו בכ״י ששון הוא האחרון בשירי הקבוצה הזאת ונמצא בדף האהרון של הספר, עד שורה 16 מצד האחד של הדף ומשם והלאה על הצד השני. החלק אשר לצד הכריכה לקוי על כן חסרים הבתים הראשונים בראשיתם והבתים משורה 16 והלאה באחריתם ולפעמים גם באמצעם (כל שתי שורות בהעתקתי כתובות בכתב היד בשורה אחת).

שונה שיר זה מיתר שירי הנגיד בזה שבאות בו מלים או בנגוד לדקדוק אם ננקדן עפ״י המשקל או בנגוד למשקל אם ננקדן עפ״י הדקדוק· המלים האלה הן: נְהַגְתִּי (ש׳ 13), וְאֶרְאֶה 14), הֱשִׁיבָה (16, 21, 24, 27, 35) עֲנִיתִי (19, 23, 33, 49), לְאַבִי (27), הֲאם (36), חֲיָלֵי (40), רוּחְ (45) שְׁעַשׁוּעִים (52), לְ־קַבֵּצָה (56).

בשיר זה באו מלים תלמודיות רבות. הנגיד משתמש בכלל בשיריו במלים תלמודיות הרבה יותר מכל יתר משוררי ספרד. אף כי לא במדה גדושה כזאת בשיר אחד. המלים האלה הן: פְּליטוֹן (9), מִיָּד (12), טיב (15), קְל[מוס] (19), גויל תשחרת (20), אָרוס (21), קִברֶת (22), נוטריקון (25), כְּתֻבָּה (35), סִמָּן (36), נדוניא (37), סנהדרין (41), זְכוּת (49), מְפֻרסמה, מסֻיָּמה (53), הִתְמִיד (55), – והצורות התלמודיות: לִקְרוֹת (18), כְּשֶׁ... (33), הֲרֵי זֶה (43).

בחלק מן הבתים השתדלתי למלא את החסר בהערות הבאות לפי השערתי, וכמובן: הבוחר יבחר, את ההוספות הנני שם בהערות בסוגרַיִם של תוספת.

שורה 1. [כְּבוּדָּה כְּ]. עפ״י הכתוב בתהלים מ״ה 14: כבודה בת מלך פנימה.

שורה 2. בהדר מכֻתרת. עדה״כ בתהלים ח 6: והדר תעטרהו.

שורה 3. [וְיָפָה]. עדה״כ בשה״ש ו׳ 10: מי זאת הנשקפה... יפה כלבנה, ברה כחמה. קר השתמש בשמות סהר ושמש תחת לבנה וחמה.

שורה 4. עדה״כ בישעיה כ״ד 23: וחפרה הלבנה ובושה החמה.

שורה 5. [תְּכֵלֶת] לקוח מאריגי אפוד הכה״ג (שמות כ״ח 6).

שורה 6. היא מעֻטרת על ראשה בצניף יפה העשוי מכבוד, כאלו הכבוד הוא החֹמר לצניפה. וכן הננו מוצאים בשירי הספרדים את הרעיון כי הבגדים עשויים מִחן ויפי, כגון בשירי רי״ה: החן והיפי כסות עיניך (ברודי, שירי ה״ל, ספר שני, 9, ש׳ 12); ומתארך עדית עדיֵך (שם, 38, 6); פָּשְׁטָה כְּסוּתָהּ ולֹא נוֹתְרָה עֲרֻמָּה, אֲבָל הַחֵן וְהַהוֹד וְהַיֹּפִי בְּגָדֶיהָ (שם, ספר ראשון 14, ש) 9).

שורה 7. [בְּפִטְדָ]ה. לקוח מאבני החשן של הכהן הגדול (שמות כ״ח 17, 18; 20).

שורה 8. לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת. (שם 2).

שורה 9. [מְשׁוּחָה]. מֹר וַאֲהָל, ע״ד: מֹר וַאֲהָלוֹת (תהלים מ״ה 9; שה״ש ד׳ 4). אֲהָל, יחיד בנוי על ידו מהרבוי אֲהָלוֹת הנמצא בתנ״ך.— פְּלְיָטוֹן. מלה תלמודית (שבת כ״ב.) בהוראת שמן טוב מתמצית עלי נרד. עפ״י המשקל צריך לנקדו: וּפְלְיָטוֹן, וזוהי בודאי הקריאה הנכונה של מלה זו הלקוחה מהשם הלטיני Foliatum.

שורה 10. וּלְבוֹנָה... מְקֻטֶּרֶת. ע״ד: מְקֻטֶּרֶת מֹר ולבונה (שה״ש ג׳ 6).

שורה 11. [סְרוּחָה] עֲלֵי כִסֵּא. ע״ד: וסרוחים על ערשותם (עמוס ו 4). — עֲטוּפָה בְזִיו תָּאֳרָהּ, גם פה בא הרעיון כמו בשורה 6 כי זיו יפיה הוא לעטיפה לה, ממש כדברי ר״י הלוי הנז׳ לעיל: וּמְתָאֳרֵךְ עָדִית עֲדָיֵךְ.

שורה 13. אולי: [וְכַאֲשֶׁר שְׁזַ]פַתְּיהָ. בהוראת: ראיתיה. מלה״כ: וְלֹא שְׁזָפַתּוּ עין איה (איוב כ״ח 7).

שורה 15. קשה למלא את החסר בראשית בית זה, את המלה: ...מְתִּי״, אפשר להשלים בתוספת נון בראשה: נַמְתִּי = דברתי, בלשון התלמוד (גטין ס״ו: ועוד).

שורה 17. אפשר להשלים: כַּתְּרָה [נָא לִי, וְאֶשְׁ]אֲלֵךְ·

שורה 18. וְלִכְתֹּב לְאִגֶּרֶת, האות ל בתור סמן הפעול כאשר בארמית.

שורה 19, 20, אפשר להשלים: [וְהַקֻּלְ]מוֹס וְקַסְתִּי] יְעִידוּנִי, וְגָוִיל וְתִשְׁחֹרֶת. בהשפעת בית שירו הידוע של המשורר הערבי אַל־מֻתַּנַבִּי (חי בראשית המאה העשירית) הקורא:

וְהַחַיִל וְהַלַּיִל וְהַמִּדְבָּר יְדָעוּנִי
וְהַחֶרֶב וְהָרֹמַח וְהַנְּיָר וְהַקֻּלְמוֹס.

בשם „תִּשְׁחֹרֶת" הוא קורא לדיו השחורה.

שורה 22. חושב אנכי להשלים את החסר בצורה זו באפן זה: אֲשִׁימָהּ [כְּשִׂים עַל יָד תְּפִלִּ]ין בְּקִבֹּרֶת· המלה „בְּקִבֹּרֶת" הנמצאת בתלמוד רק בענין תפלין (תנא דבי מנשה: על ידך זו קיבורת–ערובין צ"ה, מנחות ל"ז; ערכין י"ט:) נותנת מקום לחשב כי האותיות „ין" שלפניה הן שארית המלה „תפלין", ואחרי כי מלת קברת באה בתלמוד תמיד בתור באור למלים „על ידך" (דברים י' 8) ובראשית הבית נמצאת מלת „אֲשִׁימָהּ" חושב הנני כי השערתי בדרך השלמת הבית היא הנכונה.

שורה 23. עפ"י אסתר ז' 5.

שורה 24. אחרי כי שם האיש הוא דניאל (ר' להלן בשורה 51) חושב הנני כי דעת המשורר היתה להזכיר כי שם הָאָרוּס נִתַּן לאחד ספרי התנ"ך, ולכן הנני מציע להשלים את הסוגר בצורה זו:

הֱשִׁיבָה: שְׁמוֹ נָקוּב [בְּסֵפֶר לְתִפְאֶרֶת] או אולי היתה המלה האחרינה: לְמִשְׁמֶרֶת, או: לְמַזְכֶּרֶת?

שורה 25. [הֱשַׁ[בְתִּ]י]·

שורה 26. קשה להשלים את האות או שתי האותיות החסרות בדלת, וכונת הסוגר אינה ברורה, רק רואים כי השתמש בשם „זרת" להוראת „צעד".

שורה 27, 28. הכונה: הָחֵל באות דלת [=ד] לפני האות נון [=נ] שהיא שם אבי יהושע, ולפני האותיות „א ל" ובין שני זוגות האותיות [„דנ" ו „אל"] שים את האות יוד [=י] ויצא לגו השם „דניאל". סוגר השורה 28 חסר, אך אין שום ספק כי בו נזכר ענין תוספת האות יוד. ואם נִתַּן מקום להשערות אפשר להשלים עפ"י הענין והמשקל והחרוז [תְּנָה יָדָהּ בְּחוֹבֶרֶת]·

שורה 27. לְאָבִי ת' לַאֲבִי, לצרך המשקל.

שורה 29. הכוונה: ואל האות בית [=ב] הוסֵף את האות המתאימה

למספר חמשים אנשי אדוניהו (ר' מ"א א 5), ז"א האות נון [ן], ויצאה לנו המלה: בֵּן.

שורה 30. וְיַיִן. הכונה לאות ע (יין בגימטריא שבעים, וכן בשיר „בכלות ייני" של בן־גבירול: „שבעים המה הגבורים" על היין).

וְשֵׁשׁ. הכונה לאות ו'.

לא אוכל למצא מה הכונה במלת „פחות", וכן קשה לשער את הסוגר החסר.

שורה 31, 32. הכונה: ואחרי השיגך את האותיות ע', ו', (שבשורה 30), הוסיף עוד האות יוד (ידך) אל האות ז' (=שבעה; הוא מספר שבע הפרות העולות מן היאור בחלום פרעה (ברא' מ"א 2), ואת האותיות האלה (ע ו ז י) צריך להוסיף על חצי יְמֵי...

פה חסרות המלים הבאות בהמשך לזה, ואחרי העיון מצאתי כי הכונה היא לחצי ימי האדם בכלל, שכתוב עליהם: ימי שנותינו בהם שבעים שנה (תהל' צ' 10), חצי המספר הזה הוא חמשה ושלשים, ואם נחסיר ממספר זה ארבעה נשיג אחד ושלשים (ל"א), הוא המספר הדרוש לנו להשלים בו את האותיות ע' ו' ז' י' שהשגנו משתי השורות הקודמות כדי להשיג את השם עוזיאל אשר לו מכֻוָּן בודאי כל הסדור הזה.

בתור השערה להשלים את החסר אפשר להציע

וְלַחְצִי יְמֵי [אָדָם בְּאַרְבַּע מְחֻסֶּרֶת].

שורה 44. הֵיטֵב מְבֹאָר, תחת: מְבֹאָר הֵיטֵב, לצרך המשקל.

כשאמרתְּ, בהוראת: כמו שאמרתְּ, פה השתמש בצרוף האותיות השמושיות „כְּשֶׁ..." לא בהוראתו הרגילה שהיא בשעה שֶׁ...

שורה 34. את הדלת אפשר להשלים בצורה זו: אֲבָל סַפְּרִי נָ [א לִי].

בסוגר היתה צריכה לבוא השאלה על דבר שמה היא.

שורה 35. בְּטוּרֵי כְתָבְתִי. הכונה בודאי לַפסוקים 22 — 32 שבמשלי ח' (ה' קנני ראשית דרכו, וכו') אשר בם נזכר השם „אמון שעשועים" אשר בו היא מכַנָּה את עצמה ברמיזותיה המבֹארות להלן בשורה 52 (ואהיה אצלו אמון ואהיה שַׁעֲשוּעִים יום יום).

שורה 37, 38, הכונה: קח את סוף מלת „נדוניא" (א), ושים אותו על יד האות הראשונה של המלה „מֹהַר" (מ), וַחֲקֹק אות וו (ו), וסוף המלה „מתן" (ן), וְיָצָא לך: אמון.

שורה 39, 40. הכונה: חַבֵּר אל האות שבראש השם „שלמה" (ש) את

האות אשר ערכה כ ש ב ע ים הזקנים בבמדבר י״א 24. (ע) הנזכרים ואח״כ הוסף את האות אשר ערכה כ ש ל ש מ א ו ת (ש) אנשי החיל המלקקים שנשארו עם גדעון (שופטים ז׳ 6 וכו׳).

חֲיָלַי, ת׳ חֵילַי, לצרך המשקל.

שורה 41, 42. הכונה: על האותיות ש׳ ע׳ ש׳ הנזכרות הוסף אות שערכה כמספר חצי שבטי יעקב (ו), ואות שערכה כמספר שבעים הסנהדרין (ע), והאות שערכה כמספר המֻהְוים עדה (י) עפ״י המאמר (סנהדרין ב): אי מנין לעדה שהיא עשרה? שנאמר (במדבר י״ד 27): עד מתי לעדה הרעה הזאת, ואת כל האותיות האלה (ש׳ ע׳ ש׳ ו׳ ע׳ י׳) מַלֵּא (=הַשְׁלֵם) באות מים (ם), ויצא לך: ש ע ש ו ע ים.

שורה 47, 48. בהכון, מקור בהוראת שם מפשט: בהתכוננות.

כונת שתי השורות האלו היא: אבשרך כי תתכונן נשיאותו על האומה היהודית המרודה בנכר.

שורה 49. הכונה: עתה, אחרי שמעי את בשורתך, ישנה זכות לאיש זה, ולו לעטף צניף כבוד וכיו״ב.

לְאֲבִי גלעד, לדניאל זה היה כנראה עוד שם, או מכיר (אבי גלעד אבי חפר אבי צלפחד, ר׳ במדבר ס״ו 27—33) או מיכאל (אבי גלעד הנזכר בדהי״א ה, 14).

שורה 51, 52. הכונה: כמה נאה לדניאל שתהיה אמון־שעשועים (התורה) ארוסה לו.

שַׁעֲשׁוּעִים הנקוד לפי המשקל.

המלה החסרה בסוף השורה 52 היתה אולי: עֵזרת, ע״ש הכתוב: ואעשה לו ע ז ר כנגדו.

שורה 35. הכונה: הוא בעל משרה ידועה לכל (הנשיאות), ובעל דעת קבועה.

שורה 54. הַדְּרָה, צורת הנפרד מהנסמך: הַדְרַת־מלך (משלי י״ד 28), כאלו היה השם העיקרי הֶדֶר.

שורה 56. עדה״כ. אשרקה להם ואקבצם (זכריה י׳ 8).

לְקַבְּצָה במקום לְקַבֵּץ, או לְקַבְּצָה, לצרך המשקל.

תוספת

בסוף מאמרי זה אמרתי לפרסם פה עוד שיר קטן אשר העתקתיו בשנת תר"ע מכ"י תימני הנמצא בספריה המלוכנית בברלין, שכנראה הוא אחד משני כתבי היד שמזכיר המנוח שמחוני במאמרו הנזכר במבוא השיר הוא שיר יין וחדוה במנעמי הטבע.

בראש השיר הקטן שלפניו („על מרום קדשי כמגדל בְּנֵנִי" שפרסם שמחוני במאמרו ב„איים") באו המלים „לשמואל הנגיד"), ואחרי השיר הזה בא שיר היין של הנגיד „הנה ימי הקר כבר עברו" הידוע.

הִתְקַבְּצוּ כִּי הַזְּמָן תָּמִים	וּרְאוּ פְּנֵי עָלָיו אֲשֶׁר צָמְחוּ
וּרְאוּ פְּנֵי אֶרֶץ אֲשֶׁר לָבְשָׁה	כִּפְנֵי יְפַת תֹּאַר מְבֻשָּׂמִים
עַתָּה, כְּקַו לֵילוֹת כְּקַו יָמִים	צִיצָיו כְּשָׁנִי אוֹ כְּמוֹ דָמִים
כּוּתֵי בְּנוֹת מֶלֶךְ מְרֻקָּמִים	יַהְדָו מְחֻבָּרִים וּמַתְאִימִים
וּשְׁתוּ דְמֵי עֵנָב עֲלֵי וֶרֶד,	דָּבְקוּ אֱלֵי פָנִים מְאָדָּמִים.

1) שיר זה מתאר את ימי האביב אשר בו הזמן תמים, ז"א היום והלילה שוים, והוא קורא לידידיו להתקבץ, מפני כי הזמן הוא עתה תמים, וקו (ארך זמן) הלילות דומה לקו הימים.

בִּקֹּרֶת

ד״ר חוה שפירא

דְּמוּת הָאִשָּׁה בְּסִפְרוּתֵנוּ

בנגוד לספרויות העמים — אין ספרותנו מרבה לטפל בדמות האשה. בספרותנו העתיקה אנו מוצאים כמה טפוסים נפלאים ומלבבים של ה»מין היפה«, שהיה להן ערך גדול וחשוב בחיי הלאום ושהלהיבו את דמיונם של משוררים ואמנים באומות העולם — ואילו ספרותנו החדשה הסיחה את דעתה מהן.

משוררי אומות העולם שרו על מרים, אשת הורדוס, על יהודית (הבל), על אשת שבתי־צבי (ז׳רומסקי), על אשתו של רבי עקיבא (היימַן), ואילו ספרותנו הסיחה את דעתה מהן.

תנועת החסידות שמצאה את משורריה כמעט בזמן שקיעתה, אף שירתה הצטמצמה כמעט בעולם הגברים בלבד, הללו, שהיו נוסעים אל ה»רבי« ומתמכרים לעבודה ולדבקות חסידית. משוררי התנועה הזו סבורים היו שאין האשה מסוגלה להשיג את קדושתו ותורתו של ה»רבי«, ולא עמדו על דמותה של האשה בתנועת החסידות.

אברהם מאפו שעמד בראשית ספרותנו החדשה לא ידע אלא גבורות מימי קדם, גבורות שכולן רומנטיקה. מלבד הרומנים ההיסטוריים שלו מרוכזת היתה יצירתו במלחמה עם ה»עיטים הצבועים« מכל המינים, הסופרים שבאו אחריו אף הם היו כולם שקועים ראשם ורובם במלחמתם עם מתנגדי ה»השכלה«.

יהודה ליב גורדון הוא הראשון ששם לבו לעמדתה של האשה בזמנו — »אשה עבריה, מי ידע הייך, עצבך ומשושך שברך מאווייך?« — הוא נעשה לסניגורה, בא לריב את ריבה. אולם אף הוא שקוע כולו במלחמתו עם »מורדי האור«, ותאור גורלה של האשה בשיריו אינו מכוון אלא לשם מלחמה עם המחזיקים ב»קוצו של יוד«, עם המדקדקים הקיצוניים הללו, עם המחזיקים בכל חומריותו של החוק החנוט, עם קוצר דעתם וטמטום מוחם של הרבנים שואפי־הבצע, שבעטים עולים בתוהו חייה הצעירים של »רבת־החן« (»שומרת יבם«).

יפה ועדינה היא אשה עלובה זו, בת עשרים ושתים, ש»פניה כשיד כדם העינים«. שומרת היא על בעלה החולה, לא תדע מנוח יומם ולילה, כי »בת ישראל יודעת חובתה!« ובמות בעלה עתידה היא להעשות »שומרת יבם«, אלמנה באבה — אלהים מנע ממנה פרי בטן ו»את חמותה פקד ויתן לה ילד קטן« — ויל״ג קורא: »צר לי עליך, אחותי יונתי — הכן פקד אלי, צותה תורתי?« לקדם הרעה נועצו ההורים ויחליטו לגלות לחולה את מצבו.

גאות זה לתת ספר כריתות לאשתו האהובה «טרם יסגור את עיניו לצמיתות». הבהילו את הסופר עם העדים, הכל היה מוכן, ואולם השטן קם ממקום אחר... דרש הרב בעד סדור הגט מאתים זוזים... הון כזה לא היה להורים העלובים התרפסו לפניו, ואולם הוא לא גרע אף פרוטה, ו«בעוד הם עושים לקבוץ את הכסף לא חכה החולה ויגוע ויאסף». ומתוך לעג מר ועוקץ גומר יל"ג את שירו: «צרי, רבי ומורי, צר לי עליך, הן היא לא לעולם תהי יובמה שומרת, אך לך מי ישיב השקלים העשרת?»

גורל האשה הוא חומר לריבו ולמלחמתו. ב«אשקא דרספק» שוב מכוון תאור גורל זה להוכחת חוסר־הטעם והוסר־הרגש של המדקדקים הקיצוניים, של המורה־הוראה, שבאשמת אסורו חרב נוה של שרה העלובה, אשת אליפלט בעל העגלה.

קשה היה אמנם גורל האשה העבריה התלויה בדעת אחרים – אף אצל אומות העולם לא לקחה עוד אז האשה חלק גדול בחיים הכלליים – ואולם הרי סוף סוף לא רק היא משועבדת היתה לחומר הדין, ומצד אחר לא רק הוא היה בעוכריה. אין לראות רק בו את מקור כל צערה ועניה.

סבותינו ספרו לנו ואף אמותינו ידעו זאת: היה היה ערכה של האשה העבריה בזמן ההוא, למרות שלמראית עין הקילו בו, חשוב, ואף החסידים, שהיה כל מעינם «בו שיחיה», היו מסורים ונאמנים לנשותיהם, שראו חיים עמהן, ורחשו להן כבוד ויקר.

לדמות האשה העבריה בזמנו שם את לבו אף סמולנסקין המספר – ואולם אף הוא תאר אותה תוך כדי מלחמתו עם השקפות הקנאים.

העלמה המתאהבת בה«אשכנזי» ה«גוי» והמומר היא – מלאך אלהים, סמל השלמות, הענוה והטוהר, אבל אין לבה הולך אחרי ה«עלוי», שבחרו הוריה בעדה, חלקת לשונו וגהוצו של האשכנזי לקחו אותה שבי, היא אומללה ואהבתה אומללה.

ואולם «סופה של בת ישראל שהתאהבה אינו כסופן של בנות אומות העולם במקרה כזה, היא לא תמות ,מעוצר רעה ויגון', לא תוכה בשגעון, לא תמיר דתה בקצפה על אבותיה, לא תפרוץ חוק ולא תטרוף נפשה בכפה, אלא אחריתה – כאחרית כל בנות ישראל: שתהיה לאיש, כלומר לאיש חסיד ותלד בנים ובנות».

לא לעג סמולנסקין למנהג זה של בני עמו בזמן ההוא – לתת את בנותיהם לבני תורה, אדרבה, הוא למד זכות עליו, כמו על השיאם את בניהם כמעט בעודם ילדים ובלקחם להם לנשים בנות גילם, ובעיקר «על חנכם את בנותיהם בבית ההורים, והעלמה היא עודנה נערה תמימה גם כאשר מלאו לה שמונה עשרה שנה». «משום זה, מוכיח סמולנסקין, טעם האשה יעמוד בה גם בבואה בשנים, כי היא לא בלתה בימי נעוריה ימיה בקריאת ספורים המעוררים בחזקה רגשות הלב ולילותיה במחולות משחקים אשר ישודו לשד החיים בתתם עונג ויביאו רקב בעצמות מקנאה וישחיתו תואר הפנים עד

מהרה הרבה יותר מהריון ומחבלי יולדה׳ לכן ישוו שמה האיש והאשה בכל ימי חייהם», בו בזמן ש«לפי החנוך האירופאי נערה בת עשרים» (עכשיו אפשר להפחית מגיל זה...) «פניה לא יאדמו עוד בבואה בחברת אנשים בלתי אם קרעה אותם בפוך׳ כי עוד בבית הספר תלמוד רַבי ההלכות אשר היראים והחרדים לדבר ה׳ ילמדום ירח ימים בטרם יובלו אל החופה...»

בת־ישראל בספורי סמולנסקין וחבריו היא סמל התום׳ הענוה והצנעה׳ ואף אם יתגנב בה רגש האהבה ה«אסורה»׳ כלומר לא למיועד להיות חתנה ואישה׳ היא יודעת להשתיקו ולהחניקו׳ בהעלותה על לבה׳ שחרפה היא לבת ישראל להתאהב ועוד – בגלוח׳ «באשכנזי» (בספורי סמולנסקין)׳ ש«לפי דברי אמה לא היו אבותיה מוצאים מנוחה בעבורה בגן עדן»...

פסיבית היא ומשועבדה לרצון הוריה׳ מובלה אל החופה כ«שה לטבח»׳ והחופה היא – הסוף לכל חיי הרגש שלה׳

או – טפוס העלמה שנגעה בה כבר ההשכלה «בת אלהים»׳ אל העיירה באים שנים שלשה מתלמידי בית מדרש הרבנים – ו«מפיחים רוח אחרת בלב יושביה»׳ פני העיר ויושביה משתנים׳ התאוה להתפאר בשפות זרות «עושה לה כנפים»׳ העשירים מפזרים כסף להורות לבניהם שפת העמים ושולחים את בניהם לביה״ס׳ עד כי «גם מחלה המגדת בבית התפלה תשלח את בנה לביה״ס»׳ העלמה הנזכרת׳ בת האלמנה׳ מתחברת לנערות אחרות ומדי שבת בשבתו הן מתאספות בבית אחת מרעותיהן העשירות׳ ששם התאספו גם גברים וישיחו ויזמרו׳ «אשר כזאת לא היתה בישראל עד היום הזה»׳ השדכן מציע לפני האם שדוך בעד בתה – בן השוחט׳ «בחור טוב ויודע תורה»׳ האם מאושרת ומשמיעה לבתה «זאת דבר האושר הצפוי לה»׳ הבת משיבה׳ כי לא תחפוץ היות לבן השוחט לאשה׳ האם כהלומת רעם׳ כי «מעודה לא שמעה מפי בת ישראל כי תמאן באיש אשר יאמרו לתת לה»׳ אבל גם אחרי שמדברת האם על לבה מוסיפה הבת לענות׳ כי «בעד כל כופר לא תהיה לאשה לבן השוחט׳ וכאשר אצה בה זו כי תבינה פשר דברי׳ מדוע זה תבחל באיש הזה»׳ משיבה לה הבת «כי איש אחר קנה כבר כליותיה ולבה והוא גלה זאת לה ויאמר כי ידבר גם את האם»׳ («גאון ושבר» סמולנסקין)׳

הרי היא הבת המשכילה׳ שבהיותה יתומה מאב ואמה אוהבת אותה אהבת נפש עולה בידה לעמוד על דעתה׳ מתחלה לא מבינה האם את הדבר׳ כי «מי זה יערוב לבו לדבר כזאת באזני עלמה במו פיו וכלמה לא תכסה פניו?» אולם הבת מוכיחה לה כי «כן דרך הדור הזה׳ דור הפשי׳ שהאבות לא ימכרו עוד את בניהם׳ כי אם כחפץ נפשו יבחר וימאס כל איש»׳

העיקר הוא לסמולנסקין ולחבריו׳ סופרי דור ההשכלה׳ לא טפוסה ודמותה של האשה׳ אלא תאור מנהגי הקנאים׳ השקפותיהם והליכותיהם׳ מלחמת המשכיל או המשכילה עם אלה׳ נצחונם או מפלתם והכנעתם של הלוחמים׳

ולפיכך בקראנו את ספריהם של גדולי מספרינו בזמן ההוא׳ יש לנו

אמנם רושם עמוק מהלך הייו ומנהגיו של אותו הדור, ואולם דמותה של האשה נשארת מעורפלת בעדנו. לכל היותר יש לנו הרושם של דמות פסיבית, המהניקה עפ״י רוב את רגשותיה ואת עולמה הפנימי. דברי העלמה המשכילה הנזכרה — בספרו של סמולנסקין — על „הדור החפשי״ מוגזמים הם בעיקר. באמת לא חדל עוד אז המנהג של שדוכי הבנים והבנות מבלי שאול את פיהם, ועוד בזמנם של מנדלי ופרץ היה נפוץ מאוד, אלא שסופרים אלה שמו את לבם לצד אחר ואין כונתם המלחמה בקנאים.

נקודת המוצא ונקודת המרכז של יצירות סופרי ההשכלה היא הנגוד שבין הדת והחיים. הוכחת אי־טעמם של המנהגים והחוקים שעבר זמנם, והנזק שהם מביאים לעולם ולאדם המשועבד להם· אף את «צערה ויגונה» של האשה לא ראו אלא כתוצאות קשי־ערפם של המחזיקים באותם המנהגים והחוקים הקפואים וההנוטים· שאין להם מקום בחיים· אלמלא היו למשל בני זמנו של גורדון מדקדקים ב«קוצו של יוד» לא היתה האשה אומללה ולא היה כל מקום לתלונות· ואלמלי היתה האם מסכימה להתחתנות בתה עם ה«אשכנזי» היה הכל טוב וישר· ועל גורל האשה לא היה כל מקום להתלונן·

מלאך אלהים היא האשה בספרי האהבה של אותו הזמן· או שה אלמת· שאינה יודעת לפתוח את פיה· כל הפורעניות באות עליה רק בעקבות הנגוד והמלחמה שבין «הדת והחיים»· היא עצמה אינה מקבלת עליה את הדין· את חייה תארו לשם כוון ידוע· אבל פנימיותה ונשמתה· געגועיה ושאיפותיה· לא ענינו את הסופרים־הסניגורים שלה· שהשתמשו בתאור גורלה לשם מלחמתם ב«מורדי האור»·

מנדלי הוא שתאר ראשונה את האשה בזמנו במכחול אמן· לא רק את עמדתה האמתית בחיים ובמשפחה· את «צערה ויגונה· עצבה ומשושה»· אלא גם את שררותה ותקיפותה· למרות שעבודה למראית עין· את מזגה וטבעה· ואת הליכותיה ונטיותיה· הוא נתן לה את הדמות שראה בה· ותארה כמו שתאר את שאר האנשים· הטבע· הרחוב והדמויות שברחוב היהודי· ממנו· מיצירותיו אנו יכולים ללמוד לא רק על מצבה ב«עמק הבכא» לא רק את פסיביותה לגורלה· אלא ביחוד את תכונתה ואפיה· את נסיונה להרחיב את ממשלתה· להיות שוררת לא רק בביתה — משהו· גרעין של האשה בדור הבא אחריה· אם גם בצורה שונה מזו·

גלריה שלמה של תבניות נשים ברחוב היהודי מעביר מנדלי לפנינו בספוריו· בנות ישראל פשוטות על מדותיהן התרומיות והמגונות· יהודיות זקנות וצעירות· שהן יפות לפעמים אף בנולותן ונמקות עפ״י רוב בענין· הסתפקותן במועט של אי־אלו מהן ושררותן ומרותן בביתן· חוג השקפתן הצר והמוגבל· חייהן והליכותיהן· האשה· הבחורות בספורי המספרים האחרים — ברשדסקי· למשל — הן כבר מתקדמות· מתוכחות על שאלות הזמן· נמצאות בחברת הבחורים ואינן נבדלות בהשקפותיהן מאלה· בספרי מנדלי היא עודנה טפוסית מרחוב היהודי ומגשימה בדמותה תקופה שלמה לא רק של חייה בלבד·

אלא של חיי הרחוב כולו. שלשלת אחת היא בתוך המחזה הכללי. אין לטפוסי הנשים של מנדלי עולם מוגדר ושונה לגמרי מזה של הגברים. אין כל "תהום" רובצת ביניהן ובין בעליהן. כל חייהן, אף עולמן החיצוני, ואף הלך־רוחן ותכונתן קשורים קשר לא ינתק בחיי בעליהן, בדרכיהם והשגותיהם.

אבל מנדלי מכיר גם נשים תקיפות, אמיצות לב ושואפות לשלטון. שורה שלמה של נשים מושלות בבעליהן, עוברת לפנינו בספוריו של הסבא.

חיה טריינה קוזק ("ספר הקבצנים") מכבדת את בעלה בתארים "נאים" כגון "גולם" "שוטה שבעולם" וכיוצא באלה, וקובלת על "טפולה המרובה, שמטפלת היא בכל אחד ואחד מבני ביתה, ואילמלא היא הרי כבר היה הבית חרב". והבעל מתנצל לפני אשתו, ואף "מהלוכו ודבורו ניכר, שהוא ברשות אשתו, והיא מושלת בו".

אשתו של סנדריל ("מסעות בנימין השלישי"), שבאה עליו כשואת־פתאום: "היכן הוא התכשיט שלי? ימה שמו! הניחו לי! הניהו לי ואשלח את כל מגפותי אל לבו, למען ידע!"

האדיל ה"צדקת", שעולבת את בעלה בדברי הירוף וגדוף, ש"בהמה הוא, שוטה הוא ומנוול", ופעמים גם סוטרתו כלאחר יד, ועלוב זה שומע את חרפתו ואינו משיב, מרכין ראשו ומקבל את הכל באהבה ("בעמק הבכא").

שונות הן הנשים הללו אף מן הנשים שבציורי פרץ. אלו האחרונות מקבלות את היסורים באהבה ואינן מתאוננות, מפרנסות את בעליהן, וכל מגמתן היא — להיות הדום לרגלי בעליהן בעולם־הבא... הנשים בספוריו של מנדלי מטיחות דברים כלפי מעלה, כהאדיל זו, הקובלת שאין הקב"ה כביכול מנהיג עולמו ביושר: נותן לחם לשבעים וכסף וזהב לעשירים, והעניים רעבים וכלים. הן נעשות אכזריות כחיות רעות מרוב צער אם לא עלה בידן להשיא את בנותיהן. מה שאין כן בציוריהם של שאר המספרים העברים בזמנו של מנדלי ולפניו, שהיו מקבלות את רוב הצרות הנתכות על ראשן בדומיה ולא היו מעיזות לקנטר ולקבול על מה שלמעלה מהן וממדת השגתן והבנתן...

אנו מוצאים אצל מנדלי את דמות שרה ב"האבות והבנים", המתאוננת תמיד "על גורלה המר, אם כי היא היתה המאושרה בנשים". בעלה נותן יקר לה, נמלך בה בכל מעשיו, ו"ארשת שפתיה לא ימנע ממנה", אעפ"י שנבערת היא מדעת, והיא מספרת תמיד לבעלה, שהנה "כשור מסובל בעול עבודה קשה כל היום". ולעומתה האשה קשת־הרוח, הנחפזת לבית־הכנסת עם ההושענות בידה, שכל הלילה לא נתנה שינה לעיניה מרוב עבודה, ובבוקר השכם מהרה לביהכ"נ, ו"אך תצעד על מפתן בית־התפלה נבקעו מעינות דמעותיה ותשפכן לפני היושב בשמים, אשר רק אליו לבדו גלויות נפשות בנות ישראל".

את ברײנדיל המתורגמנית, שמקריאה לנשים בבית־הכנסת ואת אמו של "ישראליק" ב"סוסתי", שמשדלתו בדברי פיוס, שלא יצא לאסכוליות

שלהם ותלמוד־תורתם. לב האם רואה את הנולד על ידי מעשי בנה החדשים — ועל רגשות האם אין מנדלי נותן ללגלג!

טויבה־סוסי אשת חנה («בימים ההם») היא הדיוטית גמורה, עגלה לא מלומדה, אבל לב טוב לה ואשה יראת־ד' היא. «בוכה בשעת הדלקת־הנרות ערב שבת ומיללת כשהיא שומעת דבר יוצא מפי המתורגמנית, אעפ"י שאינה יודעת פירושו».

מכל שורה זו של טפוסי הנשים אנו רואים, שאין מנדלי משתדל ליפות את הנשים שתארי. אבל הוא אינו נותן ללגלג עליהן, על מנהגיהן והליכותיהן. הוא אינו מעלה את ערכן של בנות ישראל בכלל, אלא מתארן כצורתן והויתן עם כל מגרעותיהן ומומיהן; ואף בשבחן של היהודיות הפשוטות, בעלות «הלב העברי» הוא מספר. «במי תמצאו אהבת תורה וחכמה ואהבת הבריות? בבנות ישראל מהמון־עם, שלמראית עין הן בריות קטנות ושפלות ועניות בדעת» («בימים ההם»).

יש בציוריו גם יחנה־סוסי, הנקראת לייבצ'יכי, על שם לייבצ'ה בעלה, המומחית לספורי מעשיות מבהילים, שמשפעת בספוריה אלה אף על שלמה'לי הנער, «עד שכל הבריות נראות לו מאז כגלגולים». כי לייבצ'יכי «רואה אף בחתול הרובץ על הספסל—מין גלגול», והוא מעיד עליה, על לייבצ'יכי זו, ש«באמת אמרו, לא ברא הקב"ה את יחנה־סוסי אלא בשביל להשלים בה טפוס של אשה כתקונו — שתהא פטפטנית מופלגת ומספרת לשון הרע, שאין ברבבות נשים כמותה». כאן יש ודאי לגלוג יותר מגינוי, אבל עוד יותר מזה — תאור דברים כהויתם באמנות חריפה.

וישנם בציוריו גם טפוסי ה«צדקניות» «שיינצה הדודה» והאדילי, שהיתה להן בנעוריהן פרנסה אחת «נאה», אלא שנמלכו ועמדו לאחר זמן והיו לנשים נשואות כדת משה וישראל — וקבעו להן אותה הפרנסה עצמה בביתן... אבל הסידות וצנועות הן לעת זקנה ומדקדקות במנהג קל של דת יהודית, «הולכות לביהכ"נ, שומעות קול תפלה ובוכות», ואינן מרגישות כללי כמה נבזים ושפלים מעשיהן, והן חושבות את עצמן ליהודיות כשרות וצנועות...

ואותו המנהג להשיא את הבנים והבנות מבלי שאול את פיהם — כמה נפלא וברור הוא בציוריו של מנדלי! תולדותיה של חנצי התמימה ב«האבות והבנים» הן תולדות בנות ישראל צעירות במשך דור שלם ותמונה בולטת ובהירה של אותו הדור עם השקפותיו, חייו ומנהגיו ורגשותיו הקפואים, שמתנגשים לרגלי התנאים המשונים, או למרות אלה, בהרגשות החדשות, ההולכות ומתפתחות בקרב לבותיהם של הצעירים או הצעירות, ואנו משיגים על ידן את הטראגדיה הנפשית של בת־ישראל, שהיא אנוסה לחנק בקרבה את רגשות לבה הטבעיים ולהלחם בהם בכל נפשה.

חנצה רכה וצעירה היא, ובהתעורר שכלה הרך הוא מתחיל להבחין בין הבריות ומהרהר... חושיה בה מתרגשים... ובאותה שעה עצמה היא מתחרטת ומלמדת קטגוריה על עצמה... הרי הם רחשי לבה של בת ישראל בשעה

שמתעורר בה הרגש הראשון – והיא כבר נתונה לאיש... מנדלי מכיר אותם ואת התרוצצותם בשעה שנכנס הבעל אל הבית ופניו מאדימים «כברבור בשעת נפיחה» בראותו את הזרי לא מקנאה: «חס ושלום! הא מניין לו? כלום יש מי בעולם שיתיר לעצמו אשת איש? אלא נתמלא חמה מפני שדבר זה בעצמו, הא גופא עבירה היא, יחוד הרי הוא אסור מדינא! וכך היה איכפת לו אילמלי ראה קדירה של בשר רותחת אצל קדירה של חלב, אפילו כשלא נתערבו זו בזו».

קרוב לבו של הסבא לא רק לצרותיה הגלויות של בת־ישראל, אלא גם לענויי נפשה הפנימיים, החבויים בלבה.

לפיכך תהגינה בנות ישראל תמיד כבוד ויקר לסָבן זה, שידע לגלות את מצפוני־לבן, את עולמן הטמיר, את מכאוביהן ומר־נפשן, שאיש לא שערם... זה הסבא, שהצדיק את התקוממותן על ההשקפות המשונות, שיש לבני־עמן עליהן ועל תפקידן, ובסאטירתו המרה ציין את הצד המגוחך שבהשקפות הללו: «האשה אינה כלום, אלא אשה», אומרים לה לבת־ישראל: הרי שלך לפניך – והיא מקודשת לו. «האשה נקנית». «גם שנאה גם אהבה אין לבת־ישראל. להיות אשה היא צריכה ולעשות רצון בעלה – לעשות ולא להרהר ולשגות בהבלים כבנות הערלים».

מנדלי יודע שאותה האהבה, שהתאמצו לתארה המספרים העבריים האחרים לפי נוסח ספורי האהבה הלועזיים, אינה במציאות ברחוב היהודי... «חולאת זו כשבאה באקראי במקומנו, לא באה אלא לעשירים או לקבצנים מופלגים, ובעלי־הבתים מהבינונים לא ידעוה מעולם» – – אל ענין הנשואין אין לאהבה שום יחס וקשר. אדם מישראל חייב לישא אשה ולהוליד בנים ולגדלם, והמהדרים מתיחסים בכבוד לאשה הנשואה להם כדת משה וישראל, נותנים יקר לה ומתיעצים עמה, אף אם היא טפשית גמורה. אולם להסתכל באחרת, שהיא נאה או חכמה הימנה, לא יעלה על דעתם וכל שכן להרהר הרהורי אהבה ש«לא נאים ויאים» להם. ואין צריך לומר שאף אם יסתכל היהודי באחרת, לא ישוה אותה ל«שלו», לזו הנתונה לו מאת אלהים, שעמה הוא רואה חיים: «אדם מישראל, אומר מנדלי, מחבב את אשתו ומכבדה בשביל שהיא אשתו, בעלת־הבית ואם הבנים, שטורחת ומטפלת בהם – זוהי חובתו והוא מקיימה ונותן נפשו עליה» – – אבל «אהבה עגבנית, בעבועית של בורית זו, שמתפקעת והולכת מנשיבה קלה, לא היו יודעים אבותינו בימיהם». בנשואים ההם היתה דעתם של שני הצדדים נוחה מחייהם, ובשעת הכושר «הם מברכים ואומרים: הלואי שבנינו יראו חיים טובים איש עם אשתו כמותני». הקבציאלים אין להם חלק באותה האהבה, שהיא מתנת־יה, ואף בחירים מחוננים בה, החיים, שמתארם מנדלי, אינם נזקקים לה, והצייר והאמן הגדול אנוס לראות את החיים, שהוא מצייר, כמו שהם, אעפ״י שלבו כואב לעתים כה קרובות...

שונה היא דמות האשה בציוריו של פרץ. אף הוא מתאר את החיים שהאשה נתונה בהם, ואת המושגים הקיימים אצלה ואצל החברה על ערכה ומעמדה — „שותפים אנו, אומרת (בציורו „הקדיש״) אחת מן הנשים האלו, כששואלים אותה מפני מה היא עובדת ובעלה נהנה: — אני עושה מסחר, שממנו יש פירות בעולם הזה, ובעלי עושה מסחר, שפירותיו לעולם הבא... הוא סמוך על שלחני בעולם הזה ואני אהיה הדום רגליו בעולם האמת!״ — רוב הנשים שבציוריו הן בעלות השקפת־עולם כזו, שמקילה עליהן את עולן הנורא, — ורק לפעמים, כשגוברות הצרות ועולות למעלה ראש, פורץ צערה העצור (בציור „כעסה של אשה״) ומגיע עד לידי קללת החיים, — ואולם הוא גם מחייב את טפוסיו, עומד על ימין האשה, לא כלוחם על „זכויותיה״, אלא כלוחם את מלחמתה של נפש חיה, מרגשת ושואפת. כי יש, שהאשה בציוריו של פרץ אינה רוצה להיות אך הדום לרגליו של הבעל בעולם הבא, אלא רעיתו, פארו, אהובתו בעולם הזה. רוצה היא לתת את נעוריה לאיש כלבבה, ואז עושה היא מה שעושה („הנדחת״, „מוסר״) בלי להשגיח בעתיד — ובלבד שיתמלא ספוק הרגש הטבעי שלה.

פרץ מרגיש בצערה של העלמה הצעירה· שנשאה על־ידי אבותיה העניים לבעל מאוס עליה· לאיזה «ר׳ זנוויל»· הוא מרגיש בגעגועיה ובשאיפתה· בצערה המוחנק והאלם··· ויודע הוא· שנפש טעונת רחמים זו היא עצמה גורמת לצער חדש· שהרי היא היא ה«נשמה» של האוהב («מה זאת נשמה?»)· חוש מיוחד לו לפרץ להרגיש בצערם של אחרים – וביחוד בצער בלתי מובע ובלתי תובע··· חייה של האשה העבריה אינם עשירים במאורעות חיצוניים· על־פי־רוב מהלכם בציורי פרץ הוא כזה: חיי צער ועוני בביתו של אב חולה או בביתה של אם אלמנה· דמדומי התפתחות· פריחת הנוער· עלם יפה־עינים ובעל קול נעים··· בן הרופא או רוקח··· רגשות לא ברורים··· אירוסין לאיש זר בעל זקן פרוע· שהאשה היא לו «אשה ולא יותר» («מנדיל בריינה׳ס»)· קפאון ואדישות: אם הוא קורא היא ישנה··· אין לה שום ענין בעולמו שלו והוא אינו מבין את עולמה שלה· עולם של «ארבעה אבות נזיקין» ועולם של «ספורי מעשיות»··· לכאורה אין לה גם לאשה· שמתאר פרץ· אלא דאגת פרנסה בלבד וההשקפה שלעתיד תהיה הדום־רגליו של בעלה התורני· ואולם באמת מגלה פרץ אצל בריה נכנעת זו עולם מלא של רגשות ומאויים פנימיים· אלא שהצער הכמוס עושה את האשה העבריה ל«בול־עץ»· ל«אבן דומם»· באופן שאין להציל מפיה אף מלה אחת על אסונה· היא לא תפצה את פיה להביע את צערה מפני שאין להביע את כל עומק הטראגדיה שבלבבה ואת כל הכאב שבנפשה·

שונים הם חייה· השקפותיה והתנאים שנתונה בהם האשה העבריה מאלה של בנות אומות העולם לגמרי· האשה העבריה· כיון שעמדה תחת החופה· ויהא זה בראשית התפתחותה· בימי עלומיה היותר רכים· שוב אין לה לא לבד פתחון־פה לבקש חיים אחרים· אלא חלילה לה אף להרהר הרהורים

כל שהם על חיים אחרים. ואולם אם גם אלף פעמים ישתדלו לחנק ולהמית את הרגש שבלב, יתקומם וידרוש את משפטו וזכותו. בת אומות העולם מסוגלת לקרבנות כשהיא אוהבת. אולם בת ישראל כל קרבן לא נחשב בעיניה אעפ״י שאינה אוהבת. וקודם כל עולות לקרבן — נפשה וחירותה — ואהבתה של העבריה עזה היא כמות. זוהי אהבתה של שולמית, שאף זו של אלילת־היופי המיתולוגית אינה יכולה להדמות אליה (הציור „וונוס ושולמית״).

פרץ עצמו מאמין בכוחה ובשלטונה של האהבה בחיים ואין אני מכירה בין סופרינו אף אחד שיהא מרגיש באופן כל כך עמוק את הנפש האוהבת בכל דמות שתתגלה. לפיכך הוא מתקומם להחוקים והגדרים והסייגים, ששמו עליה בני האדם. כשרה היא האהבה בעיני בני האדם אך אם תשתעבד לחוקיהם, אם תתגלה בתוך אותה המסגרת שישימו לה, ולא — באבנים ירגמוה — יחנקו אותה ואת המגשמים אותה מחוץ למסגרת („השטריי־מעל״). אולם אהבה זו, זו הנטיה העמוקה, ששרשה בעמקי נפשותינו, מכיון שאינה מבקשת „היתר״ לעצמה, מתגלית לפעמים דוקא במקום שאינה דרושה...

פרץ ידע להרגיש ולתאר גם את אהבת האם («מוסר»). האם שלו מבליגה על צערה, על דעותיה והשקפותיה, על ה«בזיון» ועל מחאתה הפנימית ואינה קובלת על מעשיה של בתה, ובלבד שתהיה זו מאושרת, תראה חיים ותתענג. שתי בנותיה הבכירות שהטיפה להן «מוסר» כל ימיה — האחת הברה כחמה, נשארה בבתוליה עד שלשים ושש שנים, והיא בתולה זקנה ומלאה תמרורים, עיניה כהות ופניה מוריקות והשניה, החלשה והכשרה, נשאה לאיש לא לפי רוחה ועתה היא מוכת־שחפת, צל ולא אדם. וגורלן של שתי אלו לוחש לאמן, שלא תטיף מוסר עוד לשלישית, לצעירה...

את יחס הגברים, בני הדור הישן, אל האשה מתאר פרץ כמעט כמנדלי. ואולם הוא מכיר גם את ריקנותו ונוולתו של הדור החדש, שרואה בנשואין אך מין מסחר ומתיחס ל«הנבחרה» רק על־פי סכום הנדוניה שפרשו לה («בנוה קיץ», «כך צריך להיות»). נוסחה חדשה של היחס, שהיא — גרועה מן הראשונה.

פרץ מכיר גם את העבריה שבכרך ויודע, שגם חייה צריכים תקון.

אלו הן דמויות הנשים לפי ציוריהם של ראשי סופרינו, תמונות בנות העם, שעל פיהן אפשר לדון על תכונות האשה העבריה, אפיה ומדותיה.

יש אמנם למצוא בספרותנו גם תמונות אחרות. בספריו של ברודס, למשל, מגלמות רוזליה, אשת אחיטבי — גבור הספר «שתי הקצוות» — ואחותו ליזא את הטפוס של נשות האדירים, אילי הכסף שלנו, שחייהן מלאים שעמום ולבן ריק ושמם אף הוא. אבל אלה הם רק טפוסים יוצאים מן הכלל, שמספרם מעט ומחייב את הכלל.

אין בין אלה ובין «לאה מוכרת הדגים», למשל, של בן־אביגדור,

המקריבה את חייה לאישה התורני החולה, שהיא אוהבת אותו אהבה ללא גבול, ולא כלום. אף לא בין אלה ובין עמיליא, אחותו של האנוס מיגל — בספרו «לפני ארבע מאות שנה» של בן־אביגדור — שאינה מכירה שום התרפסות לפני רודפי עמה ומציקיו. ואין צריך לאמר בין אלה ובין דמות האשה בציורו של פרץ «מקטרתו של הרבי», היודעת נאמנה ש«האות מתורתו — של בעלה — תכריע» בעולם־הבא על כל מה שהיא עושה בעדו, והיא מגישה לו תבשיל ובעצמה אינה אוכלת, עוסקת וטורחת רק בשבילו — ואינה קובלת.

הויתור, המסירות, האהבה הן מתכונותיה האמתיות של העבריה, בת העם — בנגוד לתכונותיה של בת האדירים, שאין לה בעולמה אלא אהבה עצמית ושעמום, חקוי וטמיעה ורדיפה אחרי תענוגים.

מסירות ואהבה זו הן גם מקור חייה הרוחניים.

לשוא גם קובלים על מספרינו, שרק בצבעים כהים מתוארות התמונות ביצירותיהם — של הנשים בכלל זה, — בתור ספוגות צער ויגון, עצובות רוח ונפש בלבד. דמויות הנשים אצל המספרים הנזכרים הן גם בהירות ומלבבות, ואם החיים הטילו עליהן גורל מר אין הן נושאות את מרי נפשן לראוה, אינן מגבבות עליו דברים ואינן מטפחות על פני מי שיהיה.

אף זאת: תכונתה של האשה העבריה הנאמנה, מנהגיה והליכותיה, אינם גורמים לה צער בלבד ומביאים לה חיים עלובים ונוגים. תאורים רבים של מנדלי, של שטיינברג מראים על זה. ואף אידיליותיו של טשרניחובסקי — «מוצאי שבת», «ברית מילה» ואחרות — מעידות על השמחה שבלב, על העונג הנפשי, שמשביעים חיים טהורים ההם ושמחותיהם המשפחתיות את העבריה המסורה.

אף קבק העלה בטרילוגיה «האהבה, האמונה והקרבן» דמויות נשים עבריות בעלות אותן התכונות העיקריות המעשירות לא רק את חייהן הפרטיים, המלאים על פי רוב התחתים, אלא גם משמשות מקור הנחומים וישע, הלהבת־דמיון ואמוץ־רוח אף לאחרים.

אמנם «גבורה», ששמה קץ לחייה, או לחיים של הזולת, בגלל אהבה לא מוצלחה, כזו שתמצאו לרוב בספרים הכי־משובחים של מספרי אומות־העולם, לא תרבו למצוא בספרותנו — הספרות היא סוף סוף רק ראי החיים. ואף מספרינו הרומנטיים (פרץ, שטיינברג וכו׳) — דמות האשה בציוריהם היא על־פי־רוב בת ישראל סובלת, אבל נושאת את עולה דומם, עובדת ומונעת מטובה לשם אשרם או לשם תורתם של הבנים. העיקר הוא — הבנים והתורה.

ואולם דוקא הבנים והבנות של אלו — שחוק הגורל הוא, שהוא אכזר לפעמים יותר מדי — לא היו מאושרים. החיים לעגו לכונות ולקרבנות האם.

באו ההתנגשויות והמלחמות הפנימיות של חנוך ביהמ״ד, בפרצו «החוצה» אל העולם הזר, הסתירות שבין עולם זה ובין עולמו הפנימי, ה«קרעים שבלב», החיים ספוגי «שנוי הערכין» (לפעמים עד מעבר לגבול הדרוש), שהרבו כל כך סופרי הדור ההוא לדרשב. ושוב סופרים אלה, שהתמסרו

לתאור נשמתו של האינטליגנט העברי, מבשרי «שנוי הערכין», שמו לבם רק ל«קרע שבלב» האיש, בן הדור, של המשכיל המתלבט במלחמתו מ«בית ומחוץ», של ה«יצא וחזר», או של היצא ונכנס לעולם זר — ובנפשו ועל שכמו ירושת העבר ובאזניו צלצול נגון הגמרא... של המתאמץ להכיר את החטא... והמגיע לידי התנגשות פנימית — קשה היא המלחמה בין כשפיו ולהטיו של העולם הזר והמרעיש ובין שיורי ה«אורח חיים» ו«חובת הלבבות», שעדיין לא סר שרשם מלב האינטליגנט העברי — של נושא ירושת העבר בלבו, שאינו יכול לותר עליה, מצד אחד, ושואף לקלוט עולם זר ולעכלו מצד השני, בו, באינטליגנט זה, טפלו ואותו ואת לבטיו תארו. האשה לא באה בחשבון. כאילו היא לא הכירה שום התלבטויות ושום התנגשויות וכאילו לה היו זרים לגמרי ההטוט הנפשי וה«קרעים שבלב». והרי אין לשער, שקפצה היא כך, בנקל, מן החנוך הדתי והחרדי, מן ההרגל והמסורת, ההשקפות וההוכחות, שנעשו לחלבה ודמה אף היא, אל תוך העולם האחר. אין לשער שעלה לה להשתחרר בנשימה אחת ממה שספגה אל קרבה ב«חלב אמה» ולהתמסר בלי כל פקפוקים וסתירות נפשיות לעולם אחר, להשקפות אחרות ולחיים אחרים. אם קשה היה לבן הדור לצאת מתוך תחומיו, למרות שהעיקו עליו, ודאי שקשה היה אותו הדבר עצמו אף לה, אעפ״י שלא היה חנוכה בביהמ״ד. אבל כשם שסופרי ההשכלה הראשונים תארו רק את חייה ו«גורלה» וטפלו רק ביסורי האהבה וחיי המשפחה שלה, כך גם הבאים אחריהם הלכו בדרכם זו, או — שלא טפלו בה כלל. כולנו זוכרים את שאיפותיהם והזיותיהם ומלחמותיהם הפנימיות של גבורי פייארברג וברדיטשבסקי. האשה — מאן דכר שמיה, ביצירותיו של הראשון חסרה דמותה לגמרי ואף השני, זה החולם והלוחם, המכיר את האינטליגנט העברי ואת כל הטרגיות שבנפשו ובדמותו, לא הפנה לה, להאשה, מקום רב בציוריו. והרי יודעים אנו, שלא היתה האשה האחרונה, לא בימי ההשכלה הראשונים ואף לא בזמן «שנוי הערכין», שיצאה אף היא מתוך תחומה «לבקש אור» ושהתמכרה לאותן השאיפות והאידיאלים, שהתמכר להם האינטליגנט. אדרבה, היא הכירתם עוד לפני זה, היא גם מחונכה היתה על ספרויות העמים — בהיותה פטורה מעול תורה — בזמן שהבחור היה עוד שקוע בד׳ אמותיה של הלכה. וזוהי גם סבת התהום שבינה ובין בעלה, המתקיימת עד היום הזה אצל חלק חשוב של עמנו, דוסטוייבסקי וטולסטוי, או פשיבישבסקי וז׳רומסקי מצד זה ו«יורה דעה» וספרות ישראל מצד השני. מלבד זאת — לה הכל מותר ולו הכל אסור...

לא שמו סופרינו המאוחרים לב לתאור החוגים האלה ולמצבה ועולמה של האשה אף לא במדה של יל״ג בזמנו. שקועים היו יותר מדי בעולמם שלהם, בלבטי עצמם, ועָול נעשה לה לאשה מאת סופרינו הצעירים שבטלוה — אולי מתוך הרגל של הדורות הקודמים, והרי בחיים ודאי ישנן דמויות חיוביות בעלות גונים שונים, נשים

שואפות, עובדות, לוחמות, שדמותן ראויה להיות נהרתת, כשם שראויה זו בכל דור ודור, אלא שלא מצאו להן לא סניגור ולוחם את מלחמתן כמו שמצאה אותו בת ישראל בזמנו של יל״ג, ולא צייר אמן המצדד בזכותה על־ידי צבעים אמנותיים בזמנו של פרץ. שורה שלמה של משוררים ומספרים צעירים שלנו, בעלי משקל וערך, אף לא הזכירוה, ואך לשוא תבקשו אחרי בטוי עצמותה, או לו גם רק אחרי תאור דמותה הרוהנית אצל גדול המשוררים של זמננו. אף מספרינו לא טפלו במדה הראויה בנטית אוזן לצקון לחש נשמתה, כשם שעשו זאת, ביחוד האינדיבידואליסטים שביניהם, לכל גון של רגש ולכל סתרי לבם ומכמני עולמם הפנימי של בני מינם וזמנם. לקויה היא לפי זה דמות האשה בספרותנו החדשה ופרצופה השלם האמתי חסר בה, חייבה במקצת בכך העבריה עצמה. ספרותנו היתה חסרה תמיד את השתתפותה, ואם בפועל היו חסרות אף ספרויות אוה״ע, עד עשרות השנים האחרונות, את השתתפותה של האשה בתור יוצרת, ואעפי״כ בא לידי גלוי ובטוי בהן הויתה ונשמתה, אפיה ותכונתה, הרי שם היתה חסרה השתתפותה רק בתור יוצרת. בתור קוראת היתה מצויה תמיד אצל הספרות, אולי עוד יותר מן האיש. ולא רק בת אוה״ע, אף העבריה הצטיינה בתור קוראת ותיקה ונלהבה מזמן שלמדה את לשונם, לספרות העברית — להעתיקה כמו להחדשה — חסרה היתה תמיד קוראת זו.

כמה מן האינטליגנטיות שלנו, למשל, אלו שידן רב להן בספרויות העמים, מכירות אף את יצירותיהם של מנדלי ופרץ? ואלה הרי הם העממיים ביותר. על ברדיצבסקי ופייארברג, ברנר ושופמן אין לדבר. את האמת אין לכחד: בת־ישראל לא ידעה על־פי־רוב מה שכותבים עליה ואיך שמתארים אותה. לא הכירה את דמותה בספרות העברית. דברו בשמה והיא לא ידעה. אין לכחד שרוב משוררינו ומספרינו היו — והנם עוד כיום — נקראים, נערצים ומבוקרים על־ידי בני־מינם. המין השני כמעט שאינו מכירם.

אפשר שהכרה זו פעלה שלא מדעת על דמיונו ויצירתו של המשורר והמספר העברי, ולפיכך עלתה דמותה של בת־ישראל — לא פרצופה החיצוני אלא תאור הויתה ונשמתה — לקויה בספרותנו. מין בריה אלמת, בול עץ, או עלובת החיים, שאינה עלולה אלא לקבל פורעניות וענויים על עצמה.

* * *

א. נ. גנסין הוא שעלה לו תאור דמותה של בת־הדור העברית באחדים מציוריו.

ב«מעשה באוטלו» נמשך לבה של האשה הצעירה אחרי מורה אחיה, המביא לה ספרים, משוחח אתה ומבאר לה אי־אלה דברים. הבעל הוא חנוני גס. היא יפה וצעירה, כולה בת־ישראל כשרה, ממלאה את כל מנהגי הדת הידועים לה. המורה — נעים לה לשוחח ולבלות אתו. הבעל מרגיש בדבר ושולח את האח הביתה. אין צורך במורה... אחרי סצינות אחדות עם בעלה, פונה

האשה את עיניה בחלחלה מן המורה, כשהלה פוגש בהם, בלכתם יחד עם הקהל מבית־התפלה.

המילדת פלשר — בציורו „ג'ניה" — היא עלמה אינטליגנטית, צעירה מלאה חיים ואומץ רוח. נמשכת אל העבודה הציונית בשובה לעיר מולדתה. היא מתלהבת מכל דבר חדש. אף מענינים כלליים וצבוריים, הלוקחים את לבבה. עלולה היא לעבודה ולמסירות רבה ומסוגלה להלהיב גם את האחרים. פוגשת היא בהתרגשות כחות צעירים פוריים ונפשה מתקוממת נגד „תרדמת אחיותיה". היא מעוררת, מיסדת סניפים לאגודות, מאספת אספות, פותחת בי"ס פרטי, מקריאה שעורים, מתפעלת מ„לאן" של פייארברג (ברוסית) „בשביל לקרוא את היצירה הלוהטת הזו במקורה, היא קוראת, כדאי ללמוד עברית". והיא לומדת. ומתפלאה על עצמה איך זה היתה עד עתה „בלי כל שורש, בלי כל... מולדת רוחנית".

והלא מאוד מאוד אפשר היה הדבר, כי תשאר «שיה נדחת» גם להבא, לעולמי עולמים, אלמלא... באה עתה לכאן, באודיסה לא פגשה בהתעוררות נלהבה כזו, והיא מתמכרת ללמוד תולדות ישראל, «מרגישה את כל אותן השאיפות הנשגבות המתרוצצות בלב טובי העם בשנים האלו». היא הנה «אחת מאותן החולמות הגדולות שישראל כל כך נזקק להן והיה גם כל כך עשיר בהן לו אך ידע לערוך להן מחיר נאות».

כעבור זמן היא מתחילה להשתעמם. «הכל, הכל — מה שהיה... עולמנו מצומצם ביותר...» היא מתאוננת, «מרחביה אין»... צר לה המקום, החברות באגודתה אמנם מתרבות, אבל אין היא רואה בהן כל תועלת, שולחים אותן לגבות כסף — הולכות, מפקדים לעשות איזה דבר — עושות, אבל אין בהן כל נצוץ לוהט... כל צעד קדימה עיקרי, יסודי אינה מרגשת... לומדות הנה עברית—ומפטפטות בסלוניהן: שלום, אדוני... תודה רבה... אהבתי, אהבת, אהבת... «והלאה מה—לא כלום... ל־לא כלום...» כאילו כל עיקרה של האגדה לא נברא אלא בשביל זה, שאלו בנות המודה תוכלנה להשתעשע, מלבד במלות צרפתיות, שרכשו להן מעל דפי איגנטוביץ, עוד גם במלות עבריות...

הדבר מתחיל להיות לה לזרא, שוממים נעשו לה החיים בעיר זו «בכפיפה אחת — עם מי? עם מה?» והיא עוזבת את הכל ויוצאת. — «אין היא פילוסופה, היא אומרת ביצאה, אחרת במקומה ובמצבה היתה כבר טעונה מסקנות־טבועות והחלטות קבועות, והיא... היא יכולה רק לקחת את מקלה ואת תרמילה — והידה...»

כזו היא גם בנוגע לדברים שבלב, פעמים רבות אהבה, היא מתודה לאהובה האחרון,—שרעו לרנר מתרה בו, שסופו יהיה צער ושברון לב — «את לרנר אהבתי עוד לפני שנתים ימים... את רפאל גילדין הריאליסט... אהבתי את סרויזוב באודיסה, גם את בֶלי חברו אהבתי, ועתה אני אוהבת אותך...» כן... את כולם אהבה, את כולם! אהבה בכל חום נפשה הצעירה, בכל אש לבבה, לבב העלומים... «אהבתי ואתמסר לידם כולי, כולי», היא מתודה, «כמו שאני

מסורה לך עתה··· אבל הם לא אבו הבינני··· הם··· הם היו שוטים ושפלים··· הכחדתי מלרנר דבר? ישר הגדתי לו: לרנר – חדלתי··· מה הפלא? חדלתי – וחסל··· אדם שוגה··· ומה ענה?··· ומה ענה רפאל גילדין? וסרויזוב? במי האשם? שואלת אני, וכי בי האשמה?··· בי?··· מפני מי הורמה המסכה?··· מפני מי?··· מילא לבלי ירקתי בפניו··· שוטה!–כתפותי ההזדעזעו – שפל! ל··· עגבנית נתנני, הוא–בלי, המגבל, ה··· שפל, הנמלה···» ומתוך לחיצה אל חזה אהובה קראה – וקולה לוהט – רועד ונפסק: – דודי, יקירי··· «אנא··· אל נא תהי גם אתה כמוהם···»

כעבור זמן קצר עזבה גם אותו – ויצאה.

טפוס דומה לזה של המילדת פלשר – «ג׳ניה» – היא העלמה **פנינה** בספרו «בין מים למים» של **ברנר**, עלמה שאינה מוצאת לה מרגוע בשום מקום, ההייס בארץ הם «מונוטוניים» בעדה, ולמרות ידידותה מכבר להאחד, לשאול גמזו, האוהב אותה בכל נימי נפשה, היא עוזבת אותו והולכת אחרי השני, המשורר דוד יפה, שאין בלבו שום רגש לשום בן אדם. יוצאת. לאן? אחת היא. ללונדון, לוינה. משם היא משתוקקת שוב לראשון, ש«היה ונשאר תמיד ידידה היחיד בעולם», כדבריה במכתבה אליו, המעיד על תבונת כתובתה. לאמר, המעיד, שכל הבא עמה במגע ובמשא סופו שיהיה נידון ליסורים···

«היא אמנם בתי»··· אומרת עליה אמה שיינה־הינדה (אשה קטנה וכהושה, אבל חיה ונמהרה, שבימי השבתות היתה מתלבשת למחצית בטעם הצבעונין של נשי הבוכרים, ואז «דומה היתה משום מה, כאלו אוחזת היא בכפה את כל עניני העיר והיי הסביבה») «אבל את האמת כולנו יודעים··· מה לעשות? אויר פורה··· לא תיעף מהיות ,נע ונד׳··· אותה צריך להחזיק בנעלי־יד של ברזל···»

נגוד גמור לה היא **אהודא**, בת לאה האלמנה, המעריצה אותו «המשורר» הגס, דוד יפה, ובעזבו את הארץ יחד את פנינה, היא נשאת לאכר האלמן יששכר בן גרשון–מתוך יאוש וצער אין־קץ. אהודא היא נפש טהורה, אבל תמימה ומחוסרת נסיון־החיים. היא אינה מבינה יחוסים בין איש לאשה כעדותה של פנינה עליה, אלא באופן של נשואין··· גודלה וחונכה היא ברוח היהדות הכשרה, «המסורת שולטת בה»··· אומרת פנינה, «אפילו באלהים היא מאמינה»···

ברנר השכיל לתפוס הרבה מן הטפוסיות של העבריה המודרנית בארץ ובגולה.

האשה העבריה מרגישה את קול הדם, אף שלא מדעתה, באלימנטריות יותר חזקה, קשה לה להשתחרר ממנו, אם כי גם לגבר יותר נקל הוא לפעמים להשתחרר «מאלהיו מאשר מאבותיו».

יהודיה בת הדור הישן היא דמות **אמו** של ברנר. ברנר מעיד על עצמו, שרק בימי עלומיו הטובים והאידיאליים היה אוהב להתמוגג בהרהור שירה עליה

והיה מציגה בדמיונו מול אביו לאמר: הוא הנהו שלום גציל המלמד ותו לא. אבל היא — היא צנועה, היא כשרה, היא סבלנית, היא מסורה לבעלה ולילדיה, היא... באחת — «אשה עבריה»! ו«עתה... עתה — לא כלום. ‚אשה עבריה' — בודאי: יהודיה עניה סובלת יסורים».

ואולם הדמויות שבספריו עצמן מוכיחות כמה שרטוטים רבים אחרים — מלבד עניותה—מציינים את אפיה ומהותה של האשה העבריה.

הרי היהודיה, המחכה לבעלה, שהלך לבקר ביום חג בבתי זרים, ומשיבה על דברי השכנה ללכת לאכול ארוחת־הצהרים: «איכה! בלעדיו! וכי ‚גויה' אנכי לישב ולאכול ביום חג בלעדיו?»

או לאה האלמנה («בין מים למים»), החוזרת בכל פעם על דבריה: «בעלי עליו השלום היה אומר» ומצטערת ודואגת «לא על הדחקות» שבביתה... «לא על החובות...» אלא «על החורבן...» «פעם, היא מספרת, שמעה במושב צעירים דבר מן ההיסטוריה... באיזה מקום רחוק — בהודו או במקום אחר — יש מנהג, חק, אמרו, שהאלמנה צריכה... מחויבת ללכת אחר בעלה המת לקבר... תראה בנחמה אם לא מנהג נאה הוא זה», היא מוסיפה, מתוך דמעות וכאב לב על לבטי בניה, שהיא רואה בהם, ואין בידה להושיע.

והרי זו מן הדור החדש. העלמה לרנר («בחורף») ושאיפותיה «לעשות... להשכיל את ההמון... ללמדו בינה...»

«מי לא יודה שהיא מצוינה», מעיד עליה חברה חיימוביץ, «הגונה, ישרה? מי לא יתפעל ממה שעזבה את אבותיה ובאה אל עיר נכריה לה לסבול מחסור ועוני אך ורק כדי לעמוד ברשות עצמה ולהשתלם בלמודים? ושאיפתה להנעלה והטוב?»

וחוה בלומין («מסביב לנקודה») המסורה ל«האידיאל הכללי». «וכי בשביל שמצב היהודים ברע הוא ולוּ גם רע ממצב כל יושבי הארץ — עלינו לבגוד באידיאל הכללי?» היא טוענת «וכי לעולם נהיה גרים כאן? הן החברה הרוסית מתקדמת...»

היא יודעת תמיד על איזה מאורע העומד על הפרק והעלול להביא שנויים בחיי רוסיה...

והרי גם האחרות. יֶוה איסקובנה, שעל פרעות «אין היא חפצה לדבר... מקורן ידוע...» והא ראיה: «פטרוב, למשל, מצטער עליהם ככל איש ישר מזרע היהודים...»

או זינאידא מקסימובנה, ש«לא נעים לה כשמדברים על אותו הדבר — על הפרעות — בפני גריגורי ניקוליביץ'...»

טפוסן ושרטוטי טפוסיהן של כל אחת מאלו ברורים לנו ודמותן חיה לפנינו.

הנה העלמה דובה («מעבר לגבולין»), בת קפלן ה«משולח» לפנים, זו «שהיתה בשויצריה ולמדה בקורסים», שחתנה מת בבית־האסורים והיא מעריצה את זכרו... ואולם «המיסטיקה זרה לה», והיא קוראת ליוחנן, הסופר הרצוק,

האוהב אירה, ללכת אתה לרוסיה. «דריפלגה קוראת לה ואין עליה לשום לב למה שטיב לה. אלמלי שמה לב לרצונה היא, אז—אף היא יודעת שאין דבר טוב יותר מהטפוס על ההרים בשויצריה...» והיא לא משגיחה אף בהתנגדותה של אביה, שכל מיני סוציאליסטים — הוא אינו מבדיל — הנם בעיניו כאויביו הפרטיים, ואינו רוצה שתהיה בתו בצותא חדא עם ריבולוציונרים — והולכת.

אפשר והתרבות הכפולה מהוה את אפיה ודמותה של העבריה המידרנית — תרבות המערב, שהיא שקועה בה, ותרבות עתיקה זו, שהיא נושאת אותה כמעט בבלי יודעים — בכל אופן עובדה היא שתכונתה ומהותה מרובת־גונים היא הרבה יותר מבנות אירופה האחרות. מרובת הפכים לפעמים ושאיפות תמידיות לתמורות ושנויים.

ברנר שהכיר את החיים היהודיים ואת הנפש היהודית בכל הפכפכיה וחטוטיה, הכיר גם את נפש העבריה שבימינו על כל הופעותיה. בכתביו העלה טפוסים ותמונות שלה — היא, שלא הכיר פנים אף לעצמו — מכל המינים.

מאחות דיאספורין היפהפיה («מכאן ומכאן»), שאולמים רבים ומרווחים לה באחד הרחובות היותר נאים בקרקוי, והרהיטים בו רבים ונאים והיא — אומללה. הבעל הקומיסיונר העב וכבד־הנשימה אינו בביתו כל הימים. יש לו פילגש בורשה, שהוא מבזבז עליה ממון הרבה, והיא, אחות דיאספורין, — כדי להכעיסו ולקחת ממנו נקם שלא בפניו, מראה פנים שוחקות ביותר לשאר־בשרו (של בעלה) ונוהגת אתו «כמו שנוהגין בכל הבתים המיוחסים של הרחוב הנאה, אשר שמו כשם מלך פולני ידוע». ואולם בעמקי לבה היא אוהבת דוקא את הקומיסיונר העב, בעלה. מאחות דיאספורין זה עד אותה בת־הגימנזיה לפנים הקטנה, התמימה־ערומה, ב«הוא ספר לעצמו», ש«לא ידעה את עמה אשר מתוכו יצאה, אשר הקריבה הכל לעולם זר, זר» ובת־עמה היתה אעפי״כ, אחת הנפשות הטהורות, העמוקות, «הנוטות להשוב את צרכיהן ורגשותיהן ומאוייהן הטבעיים לירידה להן, לשקיעה; המוצאות איזה ספוק רב בהתקדשות, בפרפור של אי־רצון, בהתקוממות נגד השובע, נגד הקהות». בת־החיים היתה נפש יהודית זו — «חיים היו גם בשרוך נעליה — והחיים הלא טעות הנב». והיא אהבה «אותו», אותו, שעבר את כל המדורים, ש«דכדוכי נפשו הסירו את עדיה מעליה», אותו, את הכבד, החולני, האובד, שלא נשאר לו אלא — צער כל היקום. היא קראה אותו אליה, רצתה «להתעלות על ידו ולהתקדש בקדושתו», השתוקקה שיתחיל לאהוב את החיים ותשתדל לפתור את השאלה המעגה: «כיצד לעשות שיחדלו אנשים שכמות־ לעסוק בשרעפים ושעפים קשים וילכו ישר אל החיים, וישתדלו לגלגל את גלגליהם, ויהיו מוצאים בזה, למצער, איזו שביעת־רצון». היא קראה לו, צפתה לו, אבל הוא לא בא (בבית־החולים היה, ימיו קצוצים, ספורים, וממחלה שטותית...) ו...ברשימת הערים... היה גם שם העיר שגרה בה, הוא לא היה על ימינה...

„אכן... לא היית מצילה, הוא מהרהר, אין בך כח להציל. אין בכולכם כח להציל את אחיותיכם. אך ברוח הן לא היית בורח... עמדה היית נופל".

זהו תאורו של ברנר — ורוחו של ברנר.

ברנר אינו מלמד זכות על דמויותיו ואינו מחפה עליהן. טעות היא גם לחשוב, שעל־ידי החפוי והיפוי יעלה ערכן של אלו ותגדל זכות קיומן בספרות או בשירה — הן מלמדות זכות על עצמן. טפוסיו ברורים ומובנים, למרות הפכפכותם של רבים מהם. אין דורנו דור של פשטות ותמימות ואין גם הטפוסים של בחירי הסופרים פשוטים ותמימים. התלבטויות וספקות ויאוש ואי־מנוחה ואי־מרגוע, שברנר מכיר בהם כל כך, הם נחלת הזמן, ולא של הגברים בלבד. אף האשה יודעת אותם. וברנר הוא כמעט היחידי בספרותנו שהשכיל להשיג את תכונתה של העבריה בזמננו ולתת לה דמות ביצירותיו, אף־על־פי שיש הרושם כאילו הוא מתארה כלאחר־יד ודרך־אגב. טפוסיו מגשימים את כל גוני תכונתה ומהותה של העבריה בת הדור על הופעותיה השונות.

* * *

«אמנות היא נשמה מובעה בסגנון». נשמת היוצר מורגשה בכל יצירה. ואולם עד כמה שעולה בידו למצוא את הטפוסי, היסודי והמהותי של הדור, האומה, המין או הגזע, ולתת דמות ובטוי לצורה שהוא מטפל בה, באותה מדה יצירתו היא בת־קיום. באותה מדה בת־קיום היא גם צורת אותו הדור, הגזע או המין, שזכה לסופרים משובחים כאלה. על־ידי כשרונם ויצירתם של דוסטויבסקי וטולסטוי, של שקספיר ואיבסן נעשו גם טפוסי הדור והמין והגזע שביצירותיהם — ואף זה של האשה — לבני אלמות. אצלנו קבע את דמות העבריה בספרותנו החדשה ה«סבא» שלנו. אמנותו השרישה את קיום דמותה של בת דורו, וגם את אפיה העיקרי של דורות רבים. ואולם אם גם קונסרוַטיבית היא האשה מטבעה — ומשום זה גם נוטה לשמור על הזיקה הלאומית והמשפחתית ביותר — הרי בכל־זאת אין האשה בזמננו זו שבזמנו של מנדלי ואין אותה הצורה שקבעו לה הסבא וחבריו מתאימה לצורתה הנוכחית. מאמינה אני בכשרונם ובשאר רוחם של סופרי עמנו — מה שלא עלה ... זה יעלה בדור השני — עד שיקום גם דור של עבריות יוצרות ויתחרה אתם במלוי החסר בספרותנו — דמות האשה העבריה החדשה.

יצחק נורמן

קְצִיר הַמַּהְפֵּכָה

(סקירה על הספרות הרוסית החדישה)

א

במשחק היאפני הידוע שמים הילדים בספל מים פסות נייר ממועכות ומקומטות, זמן־מה שטים הניירות המגובבים אנה ואנה כאוזיזים על־פני הנחל, וכעבור רגעים מספר, מתרחבים, מתמשכים ומישירים לאט־לאט את שוליהם, עד שמקבלים צורה של חבצלת, אפרוח, ביתן, שמשיה — חלום בהקיץ. אנו נרדמים באשון־לילה מכאב־שנים אנוש, כחזיזים בורקים על שלטים שירים מלרמונטוב, בלוק ומייקובסקי, אשה עדינה טובעת בנהר די־נור, אנו מָשִים אותה מן המים השחורים ועונדים לקווצות תלתליה דגי־זהב מפרפרים. לפתע הנך מתעורר: עודך חש על לחייך הימנית להט שושני הנשיקות. מה מאושר אתה כי בא הקץ לכאב, אולם הלב הכוסף מתגעגע — למה נעלמה, נמוגה דמות תמר המושכת בעבותות־קסם?... ככאב־שנים זה, כניירוֹת הגמישים הללו, כקלסתר אשה בחזיון־לילה, עוברת לפנינו הספרות הרוסית רבת־האנפין.

הרבה זכרונות שמורים בלבי והרבה ציורים בודדים בולטים על גבי הרקמה המגוונת והמסובכת:

— במוסקבה המעטירה, בשוק טרובני בשעת־דמדומים, כשמחנה הקדשות עטה אל «שדרות הפרחים» סמוך לבית־הקרקס, אוֹפֶלְיָה צעירה לימים ירקה שבע יריקות בפני אביה הזקן (אשר הקדיש את כל חייו לבתו היחידה), והכריזה במלודרמתיות, כי היא מתנגדת לכיבוד אב, הזקן התחנן, בכה, רטן: — דור הפלגה!... וכעבור חצי שעה רכש לו לשעה בשוק־הכלות בת־מלכה במחיר שלשה מליונים רובלים — —

— חג ההדלקה בקריה: בתים, גדרות, עמודים ותריסים העלו באש. פור התפוררה פטרבורג רבתי, צעקה בחבליה: סאַן והמולה, נחרת־סוסים ורבבות גדודים עטרוה, שוד וחמס בכל סמטא, ב«חנוכה» זו חייל קטוע הדליק את רגל־העץ שלו לחַמֵם בה את רגלו היחידה — —

— בני־אדם עומדים בתור בגלל כרוב ומשחת־שנים, ריח הנבלה המובסה ברחובות מוסקְבה התערבב עם ריח הלילך הזולף מהגנה הסמוכה והכלב

המפהק רבץ עיף וחלם חזיון העצם והבשר. במנזר לבן־האבן במבמו כל כל מאת הפעמונים, ממרתפיה של«בית החברה לאחריות «רוסיה» נשאה אנקת הרוגים ומעונים, ועל כפת הגג התנפנף דגל החופש — —

— — ירדה לעפר בתולת בת־רוסיה: אודם דגל, אבק מגף, קול תוף ואקדח. מבטן הרי־געש הגיח גבור אלמוני וחתר על קדוש השם אל חופי אופיר חדש. בעקלתון דרכים גחן, בין עיי חרבות ותמרות עשן עבר, ומרוכסי מלחמות הכריז: «אח אני לכל נברא בצלם» — תזמורת דמים נגנה בעורקיו אל פני תבל רבה — —

מה פה מעוזו האגדה והתהומיות הרוסית ומה מהמציאות?

בתקופה זו של קור, סער סואן ורעבון — פתח הסמדר, הנצה הספרות הרוסית. כאותם הניירות בספל־מים — התכווצו, התכרבלו על יד שולחן צולע אלופי השירה וסרני הפרוזה ועל אצבעותיהם הקפואות לבלבו תמרים ושגשגו ארזים, כעשבים חיים רשרשו דפי ספריהם: עשבי המלחמה, המהפכה—החיים. אולי בלהות הזמן הביאו בכנפיהן השראה עילאה והשירה העלתה כלחם הפנים על השולחן הצולע? ואולי הוכו בני־האדם בסנוורים ועסקו בעבודה זרה, הקימו להם במות־מקלט, — כמו בתקופות אחרות מנזרים, — כדי ליצור חיים דמיוניים חלף המציאות הקודרת, המתפוררת? נהרו מכל אַפְסַיִם ממזרי הספרות, יחפי־הלב, אשר רוח בטנם הציקתם ובלי מגן ומסווה בפני אדי הרעל ירדו אל מכרות האמנות. ממוסקבה שאגה הפמליה ומפטרבורג נתנה קולה, וברן יחד מקהלות המונים נשמעו נ.,מורי האדם המגמא מרחקים. חֶרֶג־שמש חדר לתוך בקתה אפלה, והמון דקיקים, אטומים רעדו — קמו גבורים שלא מדעת, הסתערו כסיעות העורבים השחורים «בשוק הצייד» בשנות הרזון במוסקבה.

ב

לפעמים מסתתרת השמש מאחורי הענן, הנך מעפעף עין ונדמה לך כי החיים נדמו לרגע, מצומצם האופק, הועם הנוף. עוגנים הבתים הלבנים בכפר כספינות שאספו את מפרשיהן, אולם לפי נפנוף הכרבולת על כל בית, סר תמהונך ומתחוור לך כי ארוגים ושזורים החיים ותועפותיהם.

לעתיד פתרונים באיזו דרך־טמירה מתרקם זרם חדש בספרות. אולם עובדה היא כי על ספרות אסור לשפוט רק לפי שלטיה החיצוניים וסממניה החזותיים. ברגע של מזל, כשנצליח לחדור לצפונות היצירה והרוח השוכן בה, נמצא כי במסתרי הבטוי הכל מתרטט ככסף־חי, רומז כמרחקי האופק, וכמה שלא נתקרב אליו, האופק יתרחק מאתנו. את נקודת המוצא לעולם לא נגלה, את הבחינה «האמתית» והמעלות «הנכונות» לעולם לא נמדוד. בכל שיר וספור מצטלבים ומשתלבים רשמים, השפעות, גוונים, שכבות שונות. כל שיטה וזרם בספ:ות אינם אלא טבעות בשלשלת הזהב, מדור דורות. לפעמים נדמה לנו כי אסכולה פלונית הקימה לה מזבח באין נר בוער עליו,

כי פייטן אלמוני אחת דתו להיות ערירי וספריו יאבדו במשאון. ואולי גם הפעם אנו טועים. מי חכם ויתכן דרכי היצירה וצרופיה? לפעמים, מתנופה אחת מתבהר הכל.

סדנא דספרות חד הוא. הספרות הרוסית החדשה התנחשלה עם פרוץ המהפכה, כרבולת־קצף של שירה ודמיון התנדנדה על פני אוקינוס רוסיה, אולם במערב אירופה (צרפת, גרמניה), כבר בימי המלחמה חתרו־חמרו דכיי רותחין בספרות, וברוסיה גופא עוד ערב המהפכה הרעישו הפוטוריסטים באלף שופרות, כי הם יפילו חומות יריחו של הספרות. «מי זה עולה מן המדבר? מי זה מעפיל אל העתיד?» — שאלו. הפוטוריסטים ואחריהם יתר הזרמים התכוונו להיציא ישן מפני חדש ובעצמם הלכו אל נחלי־קדומים. הופמאן, ליסקוב, שצדרין, דוסטוייבסקי, גוגול משדרות ארבאט ופושקין משדרות טברסקי, אשר להם התנכרה הספרות המהפכנית, קמו מקבריהם כמבשרי התנופה החדשה. בגחליהם נכוו כל הזרמים וממעינותיהם שאבו את הבטוי, הגוון, הבנין, התמונה. אלמלא וויטמאן־וורכהארן־בלוק, לא היה ולדימיר מייקובסקי עם כל הכשרון, הצחצוח והברק שלו, נעשה לרבון הפוטוריזם ולש״ץ ראשון בכנסית הספרות המהפכנית.

עובדה היא:

לפני מלחמת הדמים ובימי המלחמה הגיעה הספרות הרוסית למבוך. רבים היו סרסורי העבירה אשר הביאוה לגמגום ונמנום. בשעפים בלילה אדם מחזיק בידו חוט השני של הזמן, אולם החוט מסתבך ואין הוא מוצא שוב את טבור הארץ. בחלום אדם נופל אל כוכב אחר. צהלה ועליצות בחובו: שקט עסיסי, pianissimo רענן, טרי. טעים מגרה ומעורר. מה השעה? רכבות־ברזל טסות בחפזון ומהדדות במרחקים, רֶנן צפרים ביערות, נצנוץ מפילד וצהצוח סכינים אי־שם בכפרים, ערבות ושדמות ללא־דרך אשר הפקיד הרוסי עובר בהן בעצלתים, רהיטת פסי־אור הפנסים וטקטוק השעון. מה השעה? חצות הלילה. זוהי השעה המהוללה והמקוללה בספרות: שעת צמאון לסכנה ופחד והתחמקות — שעת «משבר». ואמנם, נמשלה אז הספרות הרוסית לתמונה שהפוטוריסטים ציירו על בד רחב: גמדי־חרסינה ירוקים מתנוססים משני עברי השעון בעל המטוטלת על־גבי כרכוב של אח צהובה, הגמדים נעים בראשם האדום ושולחים לשון שחורה. באולם מטת־אפריון צבעונין, שטיח מצוייץ בפרחים, דרגש קטן, רך ועמוק, גברת רבת־חסד ושמנה במקצת ובתה בעלת גזרה דקה, לבושת ורודים. על יד שולחן עגול יושבים מסורקים למשעי: המשוררים והסופרים ויציסלאב איבאנוב, אנדריי ביילי, פיאודור סולוגוב, גומיליב, אנה אחמטובה, בונין, בריוסוב ושותים מי־נופת. על הקירות טפיטים ירקרקים־ורודים וציורי־ששר נאים: הרי־נופת ונהלות־עסיסים. במרומים על שיא־השיאים עומד בלוק — המלט קטנטן — ומתפלל ברטט של כוכב־נוגה דועך: — היות או חדול?... על־יד כסאה של אנה אחמטובה שלט ועליו חרות באותיות זהב: «רני עקרה לא ילדה!»... בבקורת זו יש הרבה מן העריצות הגסה והנשכנית, אולם גם הרבה מן האמת.

נגד השלהיות הזאת התקומם רבון הפוטוריסטים — מייקובסקי, אשר נכנס אל פרוזדור השירה באפודה צהובה ובזכות ה־Желтая Кофта עשה לו מיד מוניטין, יותר מאשר בכה הפיוט. זאת היתה מחאת כנופיה מצערה של פוטוריסטים (חלבניקוב, מייקובסקי, בורליוק, קרוצ׳יניך וכו׳) נגד הטרקליניות, סמליות של הסתכלות, נגד כווני החן של המשוררים המחוננים: גומיליב, אחמטובה, גורודצקי. זה היה ערעור על כל מוסמך ומוסכם, על הסופרים הבוטחים בשאננים, השוקטים על השמרים, ערעור על הסנהדרין הגדולה של מרז׳קובסקי־גיפיאוס. אולם רק לאחר המהפכה, כשרוסיה התחוגגה ומוסדי ארץ רגזו, קמו מחנות מתחרים בפוטוריסטים שהכריזו על עצמם כעל בעלי־הזקה במהפכה בספרות. דמתה הספרות בימים ההם לתשבץ מגוון: פוטו־ריסטים, אחים סיראפיון, סופרים פרולטריים, סופרי הכפר, «קוזניצא», אימג׳י־ניסטים, אוקטובר, «פראים», קבוצת «מעבר», קונסטרוקטיביסטים ועוד אנשי שבילים ושבילבילים למיניהם. כל הזרמים, האגפים והאסכולות אחזו בדגל האדום של הספרות המהפכנית וצעקו «כולו שלי». צצה השאלה: מי עדיף?

הפוטוריסטים (ובראש—הגבר מייקובסקי) הוכיחו, כי הם עמודי האש אשר למעמד העולה. בוכוחים פומביים, בהתגוששות עם מבקרים למיניהם, בהכרזות ובהצהרות, הם הוקיעו את קלונה של הפואטיקה הישנה. עיקר שנאתם שפוכה על בעל־הביתיות הרומנסית, על אלה שהימבים מלטפים את אזנם כקול אוניגין את אזנה של טאטיאנה. שנוא על הפוטוריסטים הרטט המיני והאמונה המתהווה מסביב לפיוט, הפרוצס התוצרתי כנגד הפשלת הראש מתוך השראה וצפיה לרוח השיר השמימי אשר ירד על קרחת הפייטן בדמות יונה, טוס או בת־יענה. רק החיים יוצרים את המצבים התובעים נסוח, הנזקקים לחוקי שירה: למשקל, קצב, יתד, הברונה, היצירה — תוצרת, תוצרת הקשה ביותר, המסובכת ביותר — אך תוצרת. מלאכת הפייטן צריכה להעשות יום־יום לשם שפור האומנות. יש לקחת קולמוס ביד רק בשעה שאתה מרגיש הזמנה סוציאלית. המשורר צריך לעמוד באמצע הזמנים והמעשים ואז יבין את כוונת ההזמנה הסוציא־לית; הוא צריך להיות חלוץ המעמד לאורך כל החזיות. צריך לנפץ לרסיסים את האגדה בדבר אמנות לשמה, בדבר אמנות אפוליטית. השירה מתחילה במקום שיש טנדנציה. עד כאן. נתתי מקום במזרח לפוטוריסטים מפני שהאסכולה הזאת בשנים הראשונות למהפכה היתה כמעט האסכולה הרשמית של חצר הקרמל ורעיונות הפוטוריסטים, — אם כי לא כולם היו מקוריים, כבר קדמוהם מריגֶטי האיטלקי—במסקנותם עד גמירא, בחריפותם משכו הרבה זרמים ביודעים ובלא דעת לרקוד לקול תופיהם. האחים סיראפיון טענו כי צבע האמנות לא תמיד תלוי בצבע הדגל המונף על בית ראש העיריה. לוא באמת ההווי והיחסים התוצרתיים היו משפיעים מיד על הספרות, אז היתה כל הספרות מוגבלת, מצומצמת, מקומית, — והרי נושאים נודדים מאות בשנים כה־לך ללא מקלט ומלונה. אגב, הם הוסיפו, כי כל הסופרים הרעשנים כוהם יפה ב«פו־ליטגרמוטה» ולא באמנות שהיא טפלה אצלם. ה«פרולטקולט» סבר בתמימות

כי די בזה שחבריו הם מצאצאי העמלים ועל סמך זה פסלו את שאר האגפים, הפוגמים ע״י יצירותיהם באפיה של המהפכה.

בעיקר נאבקו שתי דעות יסודיות אשר קבעו מונופולין על נכסי הספרות:

א) האמנות – אמצעי המארגן את החיים ע״י הרגשות המשפיעות על רצון האדם. תוכן האמנות וצורתה תלויים במבנה הסוציאלי והכלכלי של החברה ובמצבו המעמדי של האמן.

האמנות – אמצעי להכללת ההרגשות על מנת להפיצם ברבים.

האמנות – בונה את החיים. הסופר צריך להיות לוחם, מארגן, באשר הוא חוליה בחוט השדרה של המעמד.

ב) האמנות – אמצעי להפראת החיים ולפיתוח החברה (לכתחילה המעמד) בעזרת הסמלים.

האמנות מעניקה אמתיות אוביקטיביות, כמו המדע (ההבדל בין המדע והאמנות הוא: המדע משפיע על החיים באמצעות המחשבה והעיון; האמנות – באמצעות הרגש).

תפקיד האמנות להיות נושא רעיונות חברתיים מסויימים.

כל פלגי הדעות הללו לרבות את ה«סקיתים», אשר הכניסו אל הספרות את הסגנון העממי, את הגזעיות העסיסית, היו מלאים סתירות והפכים, אעפ״י שבכל אני־מאמין היו גרעינים משותפים ואמתיות אחדות חשובות ונכונות. אולם המלחמה הזאת לא היתה רק להלכה, למעשה כל זרם רצה את ה«חזקה». וכך פליגי בית־שמאי ובית־הלל—והלכה כדברי חכמים. המפלגה הקומוניסטית פסקה את הפסוק המכריע גם בענינים של טעם ולכל זרם מחזית השמאל ניתנו יקר וגדולה. ואלה במקום ללמוד חכמת החשבון, למדו בעל־פה את כל טורי התשובות והפתרונות. על השאלה מה יהא משפט הספרות וסופה, הוציאו הסופרים הפרו־לטריים למיניהם את הסיסמא על יצירה בצוותא, ספרות קולקטיבית. אכן, בתולדות הספרות ידועים נסיונות של עבודה משותפת כגון ארקמאן־שאטריאן, האחים גונקור, דומא־האב עשה לו סדנא ביתית להכנת רומנים, הדרמאטורג סארדו הצרפתי היה מזמין מחזות, מערכות בודדות, דושיח, ובעצמו היה רק מלטש ומשלב. כלום יש בזה משום יצירה משותפת? לא מינה ולא מקצתיה! בינתים כתבו פזמונים ברוח בירנז׳ה או המשורר ניקיטין או ז׳וקובסקי עם לווית בת־צחוק ללא־הן, וצפו וקוו ליפהפיה ביער התרדמה אשר אחרי מעשה הכישוף בוא תבוא. במקומה הופיעו בובות־משחק המפזמות בצוותא.

ג

דרך הרי־חושך באו אלפי הפייטנים והחרזנים, רובם מהמהפכה חוצבו, ממנה רוקמו, – רגב מרגביה, מכור אש־המלחמה, מבטן האדמה הנרגזה, מכל הבקיעים, מכבשן החיים אשר לירכתי רוסיה – סיביר, תורכסתאן, קוקז, קרים, אסטראחאן, צאריצין – הגיח הסופר מלא חומר שריפה בתרמיל לבבו, ובידים ערומות גרף את הגחלים הלוהטות והגדיל את הלהבה. זה בא הקֵדר המגושם,

האשף־כשף אשר נכנס לספרות בלי חופה וקדושין. הקדר המיד חתן־בראשית ולא חתן־תורה, הוא אימפרוביזאטור, יוצר מניה וביה בשעה של השראה, אולם הוא אינו יודע את הסוד, כי בהשראה בלבד אי־אפשר לכונן כלי־תותה, וכי מאבני מפולת קשה להקים בנין מפואר. כמו ציילנים נהרו הסופרים והמשוררים לסטודיות, לבתי־אולפנא על מנת ללמוד את חכמת השירה וחוקיה, בלוק, ביילי, ויציסלאב איבאנוב, שקלובסקי, שרשנביץ, צ׳וקובסקי, זאמיאטין, לכתחילה גם כן האמינו כי כל רועה צאן כעבור זמן־מה יהיה לרועה בכוכבים.

רוסיה התנוססה בחדושה המרהיב, כולה עדויה צבעונים. הדרמתיות הטרגית והקומיזם השתקפו בכל שיר וספור. זה היה קילוח־הנשמה הראשון, הזדעזע כדור הנפש של העם. האדמה היתה ספוגה ורוויה דם ודשן, ובמרחקים — תכלת של גן־עדן וצבעי טווס מזהירים. זאת היתה הבעת נשמת התינוק־הדוב בשעה שנוגה־מרומים משתקף ממנה. רוסיה דמתה לארץ האש וכל תושביה חיו כתינוקות בתוך נסים ונפלאות. מאות ואלפים הסופרים צעדו קוממיות כאותם התלמידים ערב חנוכה כשהסביבון בכיסם, ובתרמילם «אלף־בית» של המכשף הגדול בוכארין ו«ראשית חכמה» של רב־המג לנין, ורצועת הרובה על הגב. בנאמנות של כלב, במסירות של פיל ובמשובת ערמה של קוף יצאו אל שדה־הקטל הממשי והסמלי. ואין תימה כי בתקופה ההיא גם תזכירים, הצהרות וכרוזים היו ערוכים בחרוזים. כל דכפין נכנס לסטודיה, זנק למערכת וכעבור תשעה ירחי כתיבה נעשה משורר מפורסם, גבר בגוברין. הספרות הפכה כמעט לאספורט: טרפציה, חבלים, מוטות, בית־אחיזה, משקלות. הסמל היה: פרצוף מלוכלך, בלורית צהובה ופרועה, מכנסים חסרי־אחורים, וצריך היה להרהיב עוז בפה ובקולמוס, לדבר גבוהה בשער.

אולם בין האספסוף ויחפי־העט כבר בשנים הראשונות הופיעו כמה סופרים אשר מלאו את ממגורות הספרות, אשר ידעו לא רק לחצוב אבני־גזית לקרמל, לצהול הידד כבריונים, לעוט כעיט אל שדה־הקטל אלא ללוש במו ידיהם את בצק הספרות החדשה, כמו שהם לשו ברגליהם את בצק האדמה במלחמה. הנחלים הספרותיים הללו התפרצו, שברו את שריון הקרח, שצפו, תססו, רססו כנהרות איתן בסיביר. כמובן היו הבדלים בגישה ובהרגשה, בצבע ובגוון, בסגנון; על חודי הקטבים אשר להיכל השירה היו שני צירים: מייקובסקי ויסנין וביניהם הבדלים מדמיאן ביידני ועד פאסטרנאק; בדביר הפרוזה: בבל—ליאונוב, פילנאק—גלדקוב. אולם קוים כלליים אחדים מאחדים ומשתפים כמעט את כל הסופרים והמשוררים בספרות החדשה. אמנם, קשה להגיד כי לספרות הרוסית המהפכנית יש כבר סגנון מוצק, קבוע, כי הוא חרות עמוק, —אבל לעומת זאת במשך שתים־עשרה שנה הוכשר הקרקע בספרות. ההוי, המלחמה האזרחית, המשק הממלכתי, נסיונות בכפר, היחסים בינו לבינה החדשים, לכל זה יש הד בספרות, גוון משלו, אפילו בשעה שפה ושם עוד בוצצים ונראים חוטי־התפר.

מה הם הקוים הכלליים הללו?

א) הריאליזם המדומה היורד עד מדרגת הנאטורליזם החשוף, המתפורר, המטפל והמטפח את ההוי – כל זה כפרי מחאה עזה נגד ספרות־מסתורין, סמליות מחודדת, אשר משלה בכפה עד המהפכה (ביצירות אנדרייב, בלוק, בריוסוב, רמיזוב, ביילי, מרזקובסקי, גורודצקי, אחמטובה, גומיליב); ב) מעין שבת והודיה לאדון החיים, הרצון לסגוד לחפץ, לעובדות, לממש; נשמה יתרה באתגליה, חיים בלי קבלת עול, לסחוט את הטיף האחרון – עד שכל זה קבל צורה מכוערת, גסה, קדמאית; עריצות בנגוד לספקנות, לרופפות, להסתכלות ולהתחמקות מ«גברת החיים» השמנה, המסורבלת, המכורבלת, המנוולת; ג) ומכאן – השפע של בשר ודם, הפיסיולוגיה והביולוגיה האפלולית והמדוכדכת השולטת בכל ספר ואצל כל סופר; ד) ההכרה של «אתה בחרתנו», עדון עצמי, פזיזות ובטחון, שאיפה עריצה לקבוע לעולמי־עולמים אמת שאין להרהר אחריה, לדחוק את התורה, השיטה, את המחשבה לתוך הערוץ הצר של זרם ואסכולה פלונית ולשמור מתוך אכזריות קפדנית של אינקביזיטור על ה«חוק ולא יעבור»; ה) הסגנון החדש בלשון: המהפכה הפליסה־התיזה החוצה דבור פרוע, ז׳רגון של ירכתי רוסיה, סמלים ומושגים חדשים הפכפכים ופתלתולים בנגוד ללשון האינטליגנטית החלושה, השקטה החוורת, והרצון לתת זכות אזרח ללשון החדשה, הקרובה לשפת ההמונים, למיטינג, לרחוב, להכניס אל השירה את הרעש במקום הרחש, את רעם התוף, שיר־החוף תחת קולות־אוב, להפיק פיוט מדבור ולא מיאמבים שקטים; ו) ולבסוף: פילוגים, נסיגה אחורנית, ספקָנות חדשה, הבהוב אשר לא יתפס לעין בלתי מזויינת, אותות ליאות, אכזבה, בדידות, בגידות, מרירות.

רחבעם הביא עמו עודף נושאים: המלחמה והמהפכה – עיר וכפר שרופים באש, נשים שנשבו, גויות תקועות בחומות, דם חללים וחלב גבורים, כפרים נטושים במלחמה, בולשביקים מכים לפי־חרב את האויב קולצאק, – מעשרים קלו ומאריות גברו; חוויות וחיי הכפר בימי הזבח, בנין משק סוציא־ליסטי, הקמת תרבות לעמים נענים, את התערובת הזאת, את בבל הלשונות, הביטויים, את לשון המיטינג, המלחמה, הבמה והגרדום התאמצו הסופרים למיניהם להכניס אל הספרות, אם נדפדף בערמות הרומנים והשירה אשר לזבח הימים נמצא את כל הסממנים האלה גם אצל הסופרים שלא «קבלו» ולא «השלימו» עם המהפכה, אצל סופרים שנטו ביצירותיהם הצדה, משתתפי־אצל־ובינתים במעשים ובמאורעות, החוט הכללי הזה ארוג ושזור אצל כל הסופרים.

ביער ארנים שומם, בין שרשים חזקים וענפים כוננו להם את קנם שני עופות־טרף אפרים – זכר ונקבה, הנקבה דגרה בקן, התקדשה יום־יום למשכב־דודים, הולידה אפרוחים, אלה תולדות החיים עלי אדמות, המרכז, המהות – הבהמיות, יצר התאוה, הרגשת הרעב, הבראשיות, הקדמאיות שבלב בני־

האדם. האכר דומה לדוב בטייגא, כחו – כח דובים, ואונו – און החיה. בן־חורין הוא האדם מלידתו. חייו – יער, אביב, «דמעות הכוכבים» (טל), גסות־רוח, עביות ההרגשה, עור קרום, גלמודות – חופש, מסביב: ארבע כנפות הארץ, שמש, שמים, ארץ ויער, כפלגי אביב מפכים מעינות לב האדם אשר לא יחפוץ בכל שלטון וממשל. זהו הנושא ב«אדמה טחובה», «מעשה שהיה», «זאבים», «איבאן ומריה», ואפילו ברומאן «השנה הערטילאית» עובר הרעיון כי האדם מימי־קדם נמשך אל הטבע, אל הסטיכיה. התפרצות, התאבקות, התנגשות איתנים, געגועים וכסופים־טמירים ונעלמים לתור־הזהב, לגן־עדן שאדם ראה פעם בחזיון־לילה, הירידה מתחילה אצל בן־האדם בשעה שהוא מנסה להחלץ ממסגרותיו כשהוא רוצה לבקע את הקליפה, לטהר את הטומאה, ולטלטל את עצמו מן הסביבה, מן הטבע הפראי הקדמון – הרי הוא נופל ממדרגתו. בספר «השנה הערטילאית» („Голый год") אשר לבוריס פילנאק, – אגב, ספר אשר בלי כל ספק יאריך ימים ושנים בספרות הרוסית, – יושב־ראש הסובייט שעבר לגור בבית שהיה שייך לפני המהפכה לנסיך אורדינין, כעבור שבועות מספר מתוודה כי מושך אותו הכפר, התנור והבית האפור הקטן, – קר ומוזר מחוץ לתחום שלו. גם העלמה המשכילה אשר ממשפחת רוסטוב האצילה יודעת על בוריה כי הומאניזם, דמוקרטיה, דַרוִין – הבל והבלותא; העיקר המעשה הממשי, המלחמה, ההתאבקות – מדבר, ערבה, ידים מיובלות, חופש בלי גבול. לעולם זה, לאדם מסביבה זו היא נגררת. זהו החוט השני אצל פילנאק גם בציורי־רשמים של מסעות ותיורים. לחיות נמשלו אנשים מקדמת דנא, ומותר האדם מן הבהמה – אפס. ועל כן הוא אוהב דובים, זאבים, ינשופים, יערות. פילנאק רגיש לטבע, הוא רואה את ההוד האיתני שבה, את כל הגונים ובני־הגוונים, הוא בעל חוש נפלא. עינים גדולות, רחבות פקוחות תמיד כלפי העולם הנגלה, הנראה לעין. בעולם זה הוא רואה תמונות מפתיעות: ביער, בחורף, בסתיו, – סופת שלג, רוח סוער שואג כזאבים. גם לטבע הדומם כח איתנים של חיות: השלג מסתער בעריצות, בחמסנות, גשם סוחף אכזר, הרוח מצליף ומרביץ. ה א ש ה נועדה בשביל ספוק פיזיולוגי: חיי אדם וחוה בגן־עדן בלי שכנות הנחש. כל הנשים ביצירות, פילנאק קורצו מחומר אחד. שאלת האהבה היא במרכז ורק בצורת המיניות – ציות לחוקי הטבע הבהמיים. אלה הן הסגולות הטבעיות של האדם ביצירות פילנאק, המכונה סופר־הלואי מבית «אחים סיראפיון».

נוציא מכוּרת הספרות את כל נחיל הסופרים והמשוררים (איבאנוב, סייפולינה, קראבייבה, בבל, ליאונוב, ניקיטין, זאמיאטין, סראפימוביץ, אוגניב, פדין, סמיונוב, ארנבורג, יסנין, מייקובסקי, טיכונוב, סלבינסקי וכו' וכו') ונראה כי אותו הדבר ואותן העקיצות אצל כולם, כמעט בלי יוצא מן הכלל.

ו ס י ב ו ל ו ד א י ב א נ ו ב עלה במשעולים מסובכים אל מרומי הספרות. לו נהירים כל שבילי מלחמות הבולשביקים עם קולצאק בסיביר ואוראל. חרוך להבות המהפכה, קלט וספג אל תוכו את הֶנֶף החיים, את ההווי המתרקם –

ועל זה הוא מספר. הוא צלל בנבכי החיים החדשים ואת רעש הגלים הוא רושם בפתוס נשגב, במי׳ור. אכן, איבאנוב אינו עוסק בתעמולה לכתחילה ובכל זאת תמיד ולאורך כל החזיות מנצחים הבולשביקים. להם רכב ופרשים אבירים, הם שולפים חרב ומדביקים את הצבא־הלבן אשר אבד כולו במלחמה. הצבא הלבן שוסה גרנות, שוטף בשכרות, מתעלל בבנות האכרים. ורק לפעמים הוא מגלה כי מרה נפש העם גם על הבולשביקים. אצל איבאנוב התפוצצה מסגרת הזהב של הרומן והספור. כאילו נפתחו שערי־החיים הרחבים – ועל כן אצלו כלאים של אפוס, גבורה, הווי, ליריקה, סמלי. בעיקר הוא שר הימנון לחיים. על זה הוא מפזר מלוא הפנים דינרים – מה טובו חייך ואה׳יך, רוסיה־אמא!... ברכושי, בעוזי, בתפארת יכול לספר אדם שפעמים לטשו מלאכי־המות את סכינם, ובמקרה פעמים ניצל: מידי הלבנים העריצים ומזרוע הנטויה של האדומים. בבואה דבבואה ממגלת היוחסין שלו ונבין שמץ דבר מדוע היו לו לאיבאנוב החיים כתגמול נחמה. איבאנוב נולד בן להורים עמלים, בן ארבע־עשרה – פועל בדפוס, אח״כ מלח בספינה, מוקיון בקרקס, דרוויש בתורכסתאן, פאקיר («פאַקיר בֶּן־עֱלִי־בֵּי» – ספור אוטו־ביוגרפי), בולע חרבות, נועץ סכינים בקדקדו, דוהר וקופץ אל תוך מדורות אש, נודד עם תיבת זמרה בטומסק (צפון סיביר), ממלא תפקיד של שחקן בתיאטרון ומזמר פזמונים בערי־השדה, אגרפן, ולבסוף – מאורל עד צ׳יטאַ (מרחק אלפים קילומטרים) רודף אחרי קולצ׳אק. איבאנוב לא היה מהפכן, ובמפלגה לא השתתף. הוא צעיר לימים והמהפכה הרימה אותו על גליה האדומים. איבאנוב מצץ «עסיס» הרִמונים, ספג ריח הטאבאק והזפת, והתאבק בעפר הקרבות. גישוש נועז של פארטיזאנים רהוטי־מוחין, מגושמים, מסורבלים, פראים; שצף־דהרות של דוחקי־קץ בין חולות, תלָמים, שנהבי־בראשית. שלל הדרת צבעים והזיה, והכל פתלתול, סחרחר, ריחני כחלומות התכולים המתאבכים, גבנוניים כדבשות הגמלים. בחפזון וברשלנות הוא רשם את האפופייה של דם, אבק ואהבת החיים. כמו אחרי סופת רעמים וברקים מזדהב הרקיע ומחמם ומלטף, באור זה מוגהים ספריו, פרי־בכורים של עטו, לטיפת אם־החיים: טייגא, תֶלם, חולות, חייל סיני, רוחות מגוונים, פארטיזאנים המתדבשים כדובים טורפים, רגלי האכר כשני שקים מלאים קמח, כחזירי־היער הבורחים מדליקה שנפלה ביער, העוזבים את הגוב במבוכה ובזעף, כן הסתערו הפארטיזאנים על האויב, התפזרו בין ההרים וחגוויהם. הם בעד «רַאסֵיָה» הנוצרית, הבול־שביסטית, הפרבוסלאבית, ובלבד שבני־סין ויפן לא יגזלו אף שעל אדמה מאת מולדתם רחבת־הידים.

«בלב כל אדם מקנן זמיר» – את הפסוק הזה שם הסופר בפי אחד הגבורים, ואמנם כן, כשנדם הזמיר, מגמגם, משעמם הסופר, או הוא חוזר על זמירות נושנות. בתקופה הראשונה כשטרם ידע ליאות ועצבות, כשהכל היה ספוג אויר של גבורה והוד, איבאנוב לא ידע מה זאת «פסיכולוגיה», ספה רכה, מצע של מנוחה. הגישה היתה תמימית ופשוטה, הכמִיָה – היולית.

מפי הגבורים נשמעו דברי־עתק. האדם הוא שר המדבר: פראיות, חושים, יצרים, חיי־יער, חיי־קדומים. בני־האדם מטבעם גרגרנים, הוללים, שודדים, יונקים מן הבא בידי, טורפי תענוגות, המצע היסודי — הבראשיות, התקיפות. במקום אחר אומר האכר ניקיטין: «לכל אדם פרעוש בקדקדו». אם כן מה? הזמיר בלב או הפרעוש בקדקוד? ניקיטין בעד אהבה לבני־אדם. בלי אהבה גם החיים הם נטולי ערך. קאליסטראט, להיפך, סבור כי הקץ לכל אהבה — צריך להכות שוק על ירך וחסל. הוא נגד אלגברה, רק החשבון הפשוט — על דאטפת. אִינְטֶרְנָסַל — מלה זו חסרה כל תוכן, העיקר הבולשביקים, הרוסים. הסיני — סִין־בִּין־אוּ («רכבת־מגן») רצוי בגלל שנאתו ליאפנים, בגלל אסִיָתיותו ובגלל זה שהוא נהרג על קדוש השם, באופן טראגי ומזַוֵע על פסי הרכבת.

איבאנוב אוהב צבעים, תפאורות, תקשיטים, אפרסמון החיים, ריחות ארנים וארזים בטייגא. הוא יודע, כי כל מי שאין לו חוש הריח — איננו מהיכל המשיח. הקול — ורוד, הרוח — ססגוני. לנהר, ליער צבע שלו, גוון שלו, מקהלת צבעים כראֻות סינרים וסודרים צבעוניים בכפר ביום גנוסיה. אולם השמועה לקויה אצלו. התפיסה מצוחצחה אבל שטחית — לוא צייר היה מצייר את גבוריו היה עושה בצבעים בהירים פלאקאטים פוטוריסטיים. איננו ארדיכל המלה, אינו יודע חסכון — הכל נוזל, רותח, מתפורר, אולם הלך־נפשו גזעי. הסגולות האלה מתבלטות אצל הסופר בשעה שהוא מנסה לתאר את הכסופים הטמירים של בני־האדם («חאבו», «טמירי־טמירין», «רוחות מגוונות», «חולות תכולים», «תלמים») הדומים לחיות־בראשית. האכרים אשר בחסד מלחמת הדמים היו בגרמניה, אוסטריה, עברו ימים וארצות, טעמו טעם התרבות והתושיה, עולם מסודר ומתוקן, מכונות, מגדלים, אוירונים, אפילו הם סוגדים באיזו הכנעה נואשת לאליליהם, גם הם נגד ה«שייטאן». אצל איבאניב הכל לפי «שולחן־ערוך» מוסקבה — הצד שכנגד אינו מגמא ארצות, החיילים כולם לא־יוצלחים, האופיצרים שוטפים בזמה, תמיד אצלם הילולא ואיטלולא במקום אהבה למולדת וכו׳ וכו׳, על־פי הנוסח השגור הקבוע. אצל איבאנוב סיביר אכזוטית, ראינועית, מעין צפון עם תה ואורז, טייגא במקום הג׳ונגל, דובים במקום פילים, עיני סינים פוזלות בהודו של קרח וכפור, אסיה, תלמים, דרוישים, עינים צרות, פנים צהובים, רומנטיקה, הרפתקאות — כורך של בונין—גורקי—ג׳ק־לונדון.

במרכז הראיה של לִדְיָה סֵייפולינה גם כן הכפר, הנוער בכפר סיביר ובערי־השדה, אולם אצלה סיביר נוצרית, רוסית, סלאבית כמעט נובגורודית. החורף הוא כמו ברוסיה המרכזית, האכרים אינם נבדלים מאכרי ריאזאן, טמבוב, הכפר טובע בשדמות הדגן, בני־האדם לובשים מעילי צמר ופרוות כבשים. הקירגיזים, הטאטארים הם כצל שלישי לאדם, כסממנים, אגב־אורחא (אולי דוקא משום שסייפולינה היא בת־טאטארים שהתנצרו), האגמים צלולים וכחולים כעיני הנשים בסיביר. סייפולינה מתארת על־פי־רוב את האנדרלמוסיה בכפר אחרי המהפכה, את הקטטות והתגרות בין האגרפנים ודלי־העם, את

שבירת הכלים בהווי, במנהגים, בדת, בינו לבינה, לאכרים עינים כשרות כמו לכבשים ואכזריות, מצעדיהם כבדים מעשת ברזל, לשונם – חרב פיפיות. כולם הפכפכנים, פתלתולים, את נפשם מפקירים כמו הטבע, הם נותנים ללעג ולקלס ולשנינה את המשכילים, עליהם האכרים מרימים את מטה־הזעם השחור, והסופרת מסבירה זאת ומנמיקה ע"י זה שהם כולם יוצאי ירך הסוציאליסטים־ריבולוציונרים, כלומר להם מוזרה וזרה המהפכה הסוערת, הגועשת, הדוהרת (עיין: סעיף פלוני, פרק אלמוני ב«אלף־בית»). האכרים מחלקים את האדמה רק לאלה שנרשמו במפלגה, שלא ימכרו את רוסיה בעד כל הון בעלמא, בעד אלה שמודים ברוסיה הבולשביסטית, הלאומית. בכפר מסדרים האכרים ספריה (כמובן בלי האינטליגנטים!) ומעלים באש את פושקין הקונטרמהפכן, הנה הם הורגים את הרופא בגלל הכלירעם המתנוסס על גג ביתו, ובזדון מעלילים כי זה שמש לו מכשיר לאותת בלילות לקוזאקים («רקבּ»). וגם זה ברור כי הרופא נוטה דוקא לאכרים אמידים, כי על כן הרי הוא אינטליגנט. הכל לפי הסגנון «המוצק», הקבוע, המשכיל איש־לשון הוא, ס־ר, ולמה באמת כל «נדנודי־הנפש»? בתעתועי־בטן חזות הכל, ב«רקב», ו«וירניה», «תיבת נח», «קין־קאבאק», «הלכים» – מתבלטת סיביר הבריונית, החמסנית, הפיזיולוגיה, הביולוגיה – האלף והתיו והן מטביעות את החותם על החיים החדשים המתרקמים בכפר, ראש הכפר סופרון געל בתפנוקים, בינתים הוא מתאהב באנטונינה המורה («רקב»), נפשה לא נשרפה באהבה לאדם הגס, המגושם, והנה הסיסמה: «הרוג תהרגנה!» ונקודה, «וירניה» – מלכת היצר הגס, העכור, «הלכנו למערכת, חלקו לנו קונטרסים לקריאה – משעמם», «וירניה» – המעבר, הגשר בין הכפר והעיר, היא שרתה בבית עשירים בעיר מחוזית, את «הקו־שלה» מצאה על משכב־דודים עם הבולשביק סוסלוב, ששב מהחזית, אותה הורגים הלבנים בשעה שהיא «מתגנבת כזאבה אל גוריה» על מנת להציל את בנה, גם סייפולינה בכל תמימותה, כשרונה ומרצה מתאמצת להוכיח כי גיהינום יכול ליהפך לגן־עדן.

בעד אמת צריכים לשלם בדם, אבל הרי הדם יקר הוא מכל אמת... זהו ליאוניד ליאונוב, המהפכה – סופת־אש, סטיכיה מן השמים, רוח משתוללת, מטלטלת, מנפנפת דגל אדום, דרכה סוגה בעצמות וספוגה דם, גרדום ענקי ועליו מערפים את מיטקי, ניקיטקי, סבסטיאן, טאלאגאן, קוביאקין, הלינה; את כל בן־בלי־שם, את כל «נגע־פגע» בולעת המהפכה, ליאונוב מבקש עם פנס ביד את האדם הזעיר, ורוצה לחשוף את חוויותיו, הוא שתדלן של המוזנח, הנע־ונד, העודף, קוביאקין יודע כי «אדם יסודו מטחב, וטחב סודו וסופו שעמום», ב«סופו של אדם הזעיר» הוא מגולל תמונה מדהימה של האדם הנֶאפן תחת גלגלי הזמן המהפכני, אין אצל ליאונוב «happy end» כמו בסרט האמריקאי, הגבור הראשי שלו תמיד מועד למערפת, נדון לכליה ומעוטר בארגמן היסורים, ליאונוב סופר הבוכה על אבדן הקרתניות, אֲפל הסמטא, הדמדומים הרובצים, הוא מפחד מפני שד ברזל, ורוסיה החדשה

עתידה להיות מכנית. רק ברומן «תחשים» המרוקם הוָי. הוא קצת ריאליסטי ומתאר התקוממות ומרד האכרים נגד הסוביטים. בשאר הדברים כגון «הגנבב», «דבש» (רומן הנדפס פרקים בירחונים בשנה זו) ההוי רק מגוון את הרקמה הכללית. מכניס הרבה פנטסטיקה, סמליות, מעשיות, ומתחמק מהביע את דעתו. הכל מסוגנן: לא רק החומר המלולי, כי אם גם האנשים, המעשים, המצבים. יש ביצירותיו משהו מתקון־חצות סלאבי, קרתני, מתפלה אלמת, קדיש שחור על חטא ואבדן, ובבית־אל של סדום ובסמטא אפלה אשר במוסקבה אורב גביע יין מהול בלענה. הגבורים רובצים תחת סבלם, הבדידות וההכנעה אוכלתם. הם אבני־הנגף של אורח־חיים חדש, «פרחי־הרע», ועל כן הם משמיעים שברי־קולות עצורים בנגינות וקינות. ליאונוב מנסה לחדור אל חגוֵי נשמתו של האדם, הנה פירסוב מרגל לעצמו, משתמש בשגעון כדי שיהיה לו מסוה לרפיון רוחו, לקרע שברצונו, לפעמים הוא מתעטף בטלית של שגעון כדי להסתיר את כונתו. וככה שאר האנשים אשר לא מצאו לנפשם שלום ומשקל נכון. ליאונוב נבדל בסגנונו, באופן תפיסתו ובגישתו לחיים, וגם אצלו מכל ספר נודפת רומאנטיקה סלאבית, אהבה אל הקרתניות, הפחד מפני הקדמה, צמצום התוכן, פחד פן יניף אדון החיים את חרמשו על הקמה, שאיפה אל היסודות האיתנים שבטבע ולא ברוח (והרי הוא הובר ברקיעי הרוח!), מטפח את העלילות הנתעבות, צביעות, נכלים ותכנים מגונים, הוא מעטר בזיו־איקונין.

«נמות בעד המהפכה ומלפפון כבוש»...

אחרי ש ב ב ל הוציא את ספרו הקטן «צבא הפרשים» (Конармия) כתבו כמה ספרי בקורת עליו. אולי פשוט משום שבבל נכנס אל טרקלין הספרות כמעט בלי כרטיס, בלי הצהרות של אני־מאמין או על־חטא. בבל סופר זעירנפיני, בבנין הנובילה הוא דומה למופאסאן, צ׳יכוב. אולם מופאסאן — ספקן צרפתי, ציכוב — גנחני, והוא רומנטיקן אפי, שקט, כאיש המסתכל. הוא מעט־מזערי, וגם כתב מעט: קונארמיה, ספורי אודיסה, «שובך היונים» ו«השקיעה» (דרמה), אודיסה, אוקראינה, תורכסתאן־סיביר, קולומנא — ריח אחד ורוח אחת לכולם. בבל הרומנטיקן («גדליה», «הרבי») — חמרני, עובד אלילים ממש, אוהב בשר ודם, שרירים, עריצות, גסות, אכזריות, מה שמרותק בשלשלאות ברזל אל הקרקע. את החיים גם הוא מטהר, מצרף, מזקק שבעתים. אירינה מספרת כי ישו שלח לה מלאך־אלפרֶדיק, אלא הוא לא־יוצלח, לא רק בן, אלא גם ברוָז לא יוליד לעולם. הוא אוהב סתם להשתובב, שעשועים ורצינות חסרה לו... אותה הגישה ו«הפילוסופיה» ב«מעשה שהיה», ובספור «קו וצבע» על קרנסקי ומשקפים. בספור על דבורה וישו יש גם שמץ פתולוגיה, וכן גם בספור אחר: ליווקא כמעט לעיני שבֶלב מאנס את אהובתו סאשקא, ובו בזמן ליווקא דואג לאמו של שבלב ושולה לה חבילה: שמלות וכו׳; ו«אשת החיל» סאשקא בשעת במבום תותחים ורובים עסוקה בהרבעת סוסתה. «נמות בעד המהפכה ומלפפון כבוש» —

זהו פתוס המהפכה, העולם החדש. בְּנֵי קריק, קרול, קורדיקוב ההורג את אביו, סאשקא, ישו – לכולם אמת אחת, פשוטה: על דאטפת!

וככה ב«זרם הברזל» לסרפימוביץ, קול שוט, וסוס דוהר, ומרכבה מרקדת. אותו הדבר ב«רעב» מאת סמיונוב, בעינים אלה רואה לידין אירופה ב«רוח תזזית», המשורר סלבינסקי ב«אוליאליאבשצינה»

ובשירה? כמגדלור מתרומם נסיך השירה סרגיי יסנין, שר הליריקה, בן־בנו של פושקין, יחידי ומקורי, מופלג במכמני הלשון והבטוי. הנושאים של יסנין: געגועים לרוס', למולדת הנענה, לשובך־הזהב של העבר, לנִיר וליער, לבקתה, לזהב הסתיו, אודם הזרד, כחלת השמים, לצבעים מרנינים: זהב, נחושת, שיח־פטל, ורוד, כחול, ושוב אהבה לרוס המנמנמת, הנכנעת לצלצול פעמוניה, למנזרים, לזיו־איקונין, לאגרת היגונים לאמא, לירח הבשל כפרי שנשל, לערמת התבן, לפרה ולסוסה, אהבה פיזוליוגית, געגועים לאליה מורומֶץ, לוואסקא בוסלייב–לשמשונים האגדיים הרוסים, ורגש דתי: קמיעות, סגופים, טבילות, משיחיות, צומות, תפילות, אל תאמינו לודויו – כי כל שירָיו תפילה לאדמה המהבֶלת, לבתים המאבכים עשן, אל השקט, השלווה הכפרית, הסלאבית, «קבלת» המהפכה כנצחון הניר והשדמה, אפילו «אינוניה» שלו – מדינה חפשית, חקלאית, לאמריקה, לאספאלט, לחשמל, לחרושת, מנבא יסנין כשלון גמור, בהגשמת הסוציאליזם הוא רואה את נצחון הברזל, המכונה, ועל כן הוא בורח כסיח מפני שריקות הרכבת, המרדנות, הסקאנדלים, «מוסקבה המרזהנית», «ודויו של חוליגאן», «פוגאציב» – כל זה הוא מרגיש רק אחרי שנהגו בו בזדון, הסגירוהו ביד אויב – העיר, ועל כן הוא שואף להיות בן־חורין גמור, בלי התקשרות, בלי קבלת עול, ומתקומם נגד השלוה של סדר, שעור מדוד, כרים קצוצים, אילנות גזוזים, מסלות שוות ומכוסות חצץ–כי בזה יש חידוש והפתעה, צעד קדימה, ויסנין בעד התאשדות הסופה, בעד הכפר האביבי־הלבלובי, רק לפרקים הוא מביט על דם המהפכה כעל חבצלות אדומות על פני האדמה, על החיים המתהווים הוא הביט כאושפיז ממאורתו ושירתו קובלנא, הוא בוכה ומשחק כילד, לא נשאר לו מאומה רק לנשק את הנגועים והצרועים במוסקבה וכחמרני, כאיש עומד על אם־השבילים הלך אל התשושים, הזונות והקריא להם משירתו, אולם הצער מתפרץ בלא יודעים מכל בית, השירה שלו רכה כצער וענוגה כיסוריו – הצער אינו מתלבש בשום מסוה, מתחת למכאוב שוכן רק המכאוב, הוא אינו יכול לעמוד נגד הקרע, והנה את מרגלית נשמתו הוא משליך אל תוך גביע היין שלו, לקול צליל הלילים עבר את נתיב הפרחים, מאכלו היה דבש מַרִ, בחיים היו טמונים סודות בשבילו, צללי רמזים... אין־אונים ומלא קצף, אדם שאינו קברניטו של נשמתו, המאמין במה שאדם יכול למשש באצבעותיו, ב«פוגציב» אנו שומעים הדי «השנה הערטילאית» – סתירות בין הריאקציה, העבר והעתיד, הרוח הזה מרחף גם ב«סקיתים» ו«בשנים־עשר» של בלוק,

צפיה לנס ולפלא, לאות, מַיֵשוּ ליאוש, מ«אינוניה» ל«מוסקבה המרזחנית» ל«פוגציב», לוואסקא בוסלאייב, לסכין פיפיות המשוח בדם. גלגולת צפה על פני ים החיים, ראשו — דגל מורד ביום אבל, והדרך — תוהו — —

מעולם ישן נשאר לנו בעיר הבירה

רק סיגריות «אירה» —

כה אמר מייקובסקי. כל אדם — בשר ודם. זהו החרוז החוזר. מייקובסקי הקדיש הרבה שירים לאדם — הקדמאי, הגלמי. ככה בשיר הלירי «חליל חוט השדרה» וגם בשיר «לנין». העליצות דומה לזו של הסופר איבאנוב. חדוות חיה, של אדם ההולך על ארבעתים. «אומרים טוב, רע הוא האדם, נזר הבריאה, ובשבילי זה אליל, פשוט שאגה ונהמה». ידים, רגלים, לשון, פה — ללכת, לדבר, לאכול. דיינו. האדם — גבור השרירים (כמוהו) חסון, צמא־חיים פשוטו כמשמועו, את שניו הוא נועץ כפרא. גם הגעגועים, הכסופים הם של שאמאן, של פרא. מפני הכאב הוא בורח: מדוע אי אפשר לנשק את האשה בלי כאב?... זוהי שאלת חמרני, שאלת איש פרימיטיבי, הרוצה לגלות את ערוות החיים ומפחד מפניה. למה למייקובסקי אפלטון, קנט, הגל, טולסטוי, פושקין, רוסו, ישו, סוקראטוס, דידרו, מרכס, ברגסון, דרוין? הכל אפס־אפסים. «צבא רעיונות מורעל» נחוץ רק לוילסון. מחשבה — כלומר תלמוד, פלפול. למה המטען הרוחני הזה?... ניהיליזם חדש המתעטף בתגא אדומה. מייקובסקי — ענק, הננו הטבע בשרירים אמיצים, בבשר, בפיסיולוגיה. בצלמו ובדמותו הוא רואה את כל החי. השמש בשבילו רק מונוקל — כל כך גדולה העין הצופיה שלו. אולם את הצער, את הפצע לא תמיד קל לכסות בתלהוטות, והנה פה ושם (גם במארש «שמאלה!») רואים כי איננו מאמין תמים. אותו החזיון אצל איבאנוב, פילנאק, ארנבורג, גלדקוב, ניבירוב, אסייב. כפראים המבקשים את האלהים בהיכלות, העומדים על סף הקרע וההכרה; כח תפיסתם מצומצם ואין הם מסוגלים לקבל תכני־חיים אלא במדה מסוימת. בכל השירים — «חליל חוט השדרה», «אני אוהב», «האדם», «על הא» — נשמע הד הכסופין, היאוש, המבוך. וואסקא בוסלאייב שהיה פצעתו ונעלמה, מקולֶל, ממלֵל מקַלל, — תובע את עלבונו ואת כאבו.

קבלה היא כי מייקובסקי משורר הכרך, אורבאניסט בלע״ז. אולם השלט הזה אינו הולמו. מייקובסקי יודע כי האדמה התנוולה: «האדמה השמינה כקדשה אשר רוטשילד מעגבה»... האבן, הביטון, הברזל והפלדה מצצו מן האדמה את לשדה, צבטוהו בצבת. ניו־יורק, שיקאגו — בבל חדשה, עם הסקה מרכזית, ערבובית כפתורי־חשמל, בתי־בושת, מקולין, מרזח, צהֲבת הפנסים, פיח. ביצירות המעולות של מייקובסקי, כגון: «הענן במכנסים», «מלחמה ושלום», «מסתריה בוף», «150·000·000» — מרגישים אנו כי לפנינו בן־פרא שנפל במאה הכ׳ למוסקבה—ניו־יורק. הוא מקטרג על התרבות, הציביליזציה ושואל היכן כחה של התרבות. הוא רואה רק סדום ועמורה, האנשים כלואים בכלובי־כלא, במקום אהבה גדולה הוא רואה מיליוני אהבהבות, גופות מזיעים צונחים מעל נשים מסורבלות־בשר. הוא בעד היצר הרענן, המלושד ומתקומם נגד

העלוקה המוצצת. זוהי שאגת פרא. טרגדיה של אדם שטעם מעץ היסורים והנגודים אשר למאה העשרים. כל שיריו: אות לאסון, S.O.S. מספינת־לבו הטובעת. ועל כן חזקים הגעגועים אל החיה, לגוף, לשרירים. זוהי הסטריה כנגד הסטריה. מייקובסקי יוצר לו אליל חדש — הוא בורח ממחנה הרוח אל הממש, אל קנינים, וככה הוא מתאר לו גם את גן־העדן ב«מלחמה ושלום», «מסתריה בוף» — מכונה, רהיטים, סוכר. הוא בורח מפני פחד רעש המכונה ורוצה לשלוט בה. כל המרד, המהפכניות (אשר בודאי קשה לחלוק עליה) לשם הביולוגיה. מצניקוב «מסיר את הפיח מהפמוט», לובר — «עובש». יחי האדם המעורטל, האנרכיסטן, «בן־החורין» — כתלי־חזיר, מי־מגדים, תה, מטה למשכב־דודים, יין, ראינוע, אבטו — ובו יושב השטן בנעלי לכה ולראשו צילינדר אדום, מהפכני. האהבה לאשה לא כזו של פושקין, לרמונטוב, בלוק. «את גופך אני מבקש, מַרְיָה, כנוצרי מבקש לחם וגשם»... «על גופך אשמור כחייל קטוע על רגלו היחידה»... הוא תובע את האשה כולה, בלי שיור, את כל גופה, מאויים סמויים, כבירים, של ילד הרוצה את כל השוקולד, מיד ורק בשבילו. מייקובסקי אפיקורס אשר רוח הפולחן נודף ממנו; דרך נפשו זולף תמיד יין דיוניסוס המהול במקצת במים. את רוסיה, המהפכה, מעמד הפועלים, הוא אוהב כמו את האשה. והוא גם פרא. הפרא אינו יודע את צער הסתירה, אינו מכיר (אינו רוצה להכיר) בשניות הדברים. יחסו אליהם גס, עכור, יחס מטשטש הצורות. איזהו הגבור? המכיר בקרע ואינו מבקש לו מפלט, הנתון בכף־הקלע של נגודים ואינו בורח. ומייקובסקי, יסנין, טיכונוב («תירוש»), ז'ארוב, בזמינסקי, אוטקין מפחדים להסתכל בפני האמת בלי צעיפה. אולם תרבות — אמנות של אריגת צעיפים לאמת. באספקלריה זו אין הבדל בין ישו וקין, בין גלית גבוה המִדָּה חלוקי־אבנים אל מצחו של דוד—יסנין.

גם למלה יחסו כמו למכשיר, לאמצעי, — יחס פאסיבי. מייקובסקי שוכח כי בשיטה כזאת מן הנמנעות כל מדה, תרבות, אמנות. הלשון לא היתה משתכללת כל עיקר והיתה נשארת בגלוייה הגלמיים — ומייקובסקי לא היה בוקע עולמות ולא היה שואג כארי פצוע בכלא המעמיד פנים של נביא.

הכנסתי את הסופרים והמשוררים תחת חופה אחת. אולם אלה הם העמודים אשר עליהם נשענת כמעט כל הספרות. מסקירת־חפזון זו מתבלטות הנטיות העיקריות בספרות המודרנית (בזרמים שונים!): געגועים אל האיש הקדמאי, אל הכוחות ההיוליים, איתני הטבע. מה טעם הדבר? הסופרים נולדו על גבול שתי תקופות מזועזעות. הם לכתחילה האמינו כי באירופה רקב־רקבון ואפס ערכם של הקנינים הרוחניים, והתפרצה מחאה כנגד דוסטוייבסקי, פרוסט, מחאה של אנשים עיפים נגד ליאות של דור מנוענע ומזועזע עצבים. לזירת הספרות בא האכר, החייל, הפועל, איש הטייגא, המעורטל, בלי כל מטען וכבודה, המזוין ברשמים וזכרונות קדמאים, פראים למחצה. ואין תימה כי את המהפכה כמעט לא ראו, ראו מרד הדומה לסופה, שלגיה, צהלו לרוסיה של המאה הי"ג, י"ז. האכרים בעד המהפכה, מפני שהיא משחררת את הכפר מעול

העיר—«השיבה ימינו כקדם»· האכר אינו זקוק לחשמל, רדיו, רכבת· הרי זוהי ניאוסלאביות, לאומיות מהפכנית כביכול, אנרכיזם ותהיה ובהיה ורומאנטיקה לעולם העובר – כלומר זוהי באמת נסיגה במסגרת זהב יפה ועשירה· האהבה – רק בתהום האפלולי של הפעלות מעומעמות ונהיות· ואיפה מה שמתהוה בעולם בזכות האהבה לאשה ובחסדה, היכן האהבה כיצירת האישות; האהבה לא כחוק הטבע נעלמה כחזיון־שרב· את האהבה כמתת אלהים ולא כחזיון־טבע לבד, שאמנם היא קודם כל, שכחו· לא במקרה ולא מרצון רע שלבתי את העובדות· כל הסופרים הללו חצובים מכסא־הכבוד של האומה הרוסית המלאה און־קדומים, המצומצמת באופקיה הרוחניים על אף רחבת אופקיה הגי־אוגרפיים· כמובן רוב הסופרים הללו הם סופרים בסיעתא דשמיא, עם ניצוצות של כשרון, אנשים הבקיאים ורגילים בכל מסתרי העם והשפה, עם בת־צחוק ספקנית ומעודנת, צעצועי־לשון, צרופים מפתיעים, הברקות, שביבי־נגוהות של «לשון נופל על לשון»· אולם כסופרים רוסים כמעט כולם יוצאים להפור במכרות בלי כשיל והורשים בגמל· הם לפי תפיסתם האמנותית, בעד חיים בלי חליפות, צמצום הגבולות והתחומים והגדרות פשוטות של נחותי־דרגא· חבלי הנגודים של מוריהם: הופמן, דוסטוייבסקי, טולסטוי, יסורי־פרכוסים עזים כמעט לא ידועים להם· אכן נוח לו לאדם לעמוד תמיד לפני ארון הקודש של אֵל אחד מלהיות נע ונד בין אלים ואלילים·

ד

– קרמל, קרמל!··· רבונו של עולם, כלום באמת צריך לשנן תמיד את המלה הזאת?

– כן, חברי· ואחר־כך: מוסקבה, מהפכה, אינטרנציונל, לנין·

– הסבור אתה כי תולדות הימים צריך לחבר כמו אוטוביוגרפיה או רומן על המלחמה?···

תלמיד הספרות הרוסית אשר שמו מנושא בפי כל, אמנם היה חרוץ, אולם מרוב גיאוגרפיה טשטש את קלפי דברי־הימים ושכח מדוע נפוליון בונאפארט נכשל בוַטרלואו – –

כאבוקות תועות ומחרידות בשעת המלחמה, עברה הספרות המהפכנית· אולם באותו הזמן הגיהו את העלטה גם כוכבי־נשף ותולעות־זורחות כעיני הזאבים· סוג הספרות הזה בא בפִזָרון, ואם גם נתבסם מריח המהפכה, הרי הנושאים לא היו מוקדשים דוקא לכפר, למלחמה, למהפכה· הסופרים הללו נכנסו בצניעות, כירח בצהרי־קיץ המופיע על רקיע התכלת, – כן נכנסת משחקת מפורסמת לאולם הצופים ומתכרבלת במעילה כדי שהקהל לא יכירה· בחוגים ובאגפים גם לא שמו לב לשגשוג מהיר זה, בכל אופן התענינו בסופרים הללו לא יותר ממה שהצופה מתענין בסמטא הסמוכה לתיאטרון אם גם שם הסמטא «אמנות»· סופרי «מעבר לתחום» (רובם שייכים לאגף השמאלי שבספרות) הם אנשים בעלי פסיכולוגיה, ועל כן גם הם מצדם התיחסו

לכתחילה לספרות הפרולטרית הקומוניסטית כמו אשה יפת־תואר מהמעמד הבינוני מתיחסת לנסיכה מכוערת. בכל אופן בנוכחותה היא מפליגה בשבחיה ומרבה במחמאות.

מספר הסופרים האלה — לגיון. רבים מהוננים ומוכשרים, כולם שונים בסגנונם, באני־מאמין שלהם. אחדים תלמידי ספרות אירופה, בלו זמן רב באירופה, הסתכלו, למדו. גם הפעם רק דוגמאות ובקוים כלליים.

כלום יכול סופר להיות עם־הארץ, אם הוא נולד על מרצפות פטרבורג, לפני היכל אֶרְמִיטַאז׳ ולא רחוק מכסיפה הניבה השוטפת בין חומותים, בינות מגדלים וכידודי־גגות. מראש פרוספקט ניבסקי ועד לִיטֵינִי מאות חנויות של מוכרי־ספרים ועתיקות, סוחרים בחפצים יקרי־המציאות, בקנקני־אלגביש, מסגרות־זהב ודברי־חמדה — וכולם מציגים לראוה בשפע רב את היפות שבצורות האמנות ובשרידי העבר העובר והשב בעל עין הבוחנת ישא תמיד עֹלֹ מחשבה ודמיון. כאלה הם ביילי, בלוק, זאמיאטין, אלקסי טולסטוי, סלונימסקי, פאסטרנאק, פֶדִין, ארנבורג, גומיליב, אחמטובה, צוקובסקי, שקלובסקי.

חכם, ממציא, מרדני־מרצני, אוהב פרדוכסים, מִתְחַנְחֵן בטרגדיה, כותב כאילו עומד לפני הצלם, המלט של «אופויאז» ושל המהפכה, כמעט לולין הרוקד על החבל — זהו שקלובסקי ויקטור. ספריו המעטים הם מעין באלֶט, חכמת המחולות בספרות, אולם הוא יודע לכתוב ומעטים כמוהו. גם בספרו „Zoo“ וב«פבריקה השלישית» — עומד אדם ומכה על חטא שאבד לו הבטחון בחיים, באהבה. — «אב הרחום, מאמין אנכי, עזור לי ולספקנותי!» בינתים מגיה אורות, מפזר אמרי־הן ומשעשע, ובכל זאת זה נכנס בסוד לבבות. לפעמים הוא נעשה לרב־חובל המפקד על דכיי גלים של פסוקים ותמונות, רודה בהם כרצונו ובונה לו טרקליני־גזית ואלגביש. אוהב את רוח וריח המהפכה אולם בפרספקטיבה, כמו תמונה טובה, וכותב עליה כאילו דרך אגב, מן הצד, בצעידה מעוקמת כדהרת הפרש בשחמאט — כדהרת הפרש על גבי לוח החיים. הוא הכריז על עצמו כעל פוטוריסט (ומי איננו יודע בימינו מה זה פוטוריזם?), אולם אינני מתפלא מדוע מביטים עליו בחוגים כעל אושפיז זר במשתה, אשר איננו יודע לא את המחול ולא את הזמר הרשמי ועאכו״כ אינו זוכר בדיוק את סדר המלים: מוסקבה — אינטרנציונל — לנין. דמיון בוער, בורק גנוז עמו בבית האוצר אשר בלבו כגשם־אש סוחף שירד ממרומים והוא תמיד נזכר בנפוליון, בסַאטלין הצייר, בכלבניקוב או אנדריי ביילי — כלום זוהי אשמתו?

משורר בדם, בלב, לפי תכונות רוחו, בעל חלומות ובן־תרבות צרופה, — הוא פאסטרנאק. ואולי איננו משורר? הוא מנגן וצייר, ואמנם הוא יודע על בוריה את המוסיקה, ואוהב את סקריאבין, רילקה, טוטצ׳יב ופֶט. כמעט הכל, כמו רוב הסופרים בימינו, כן גם הוא כותב הרבה על פי אסוציאציות, על פי «רגש נופל על רגש» (מעין אינפלאציה של הרגשות כאלה) — אצלו העיקר צפון בין השיטין, הוא נותן רק את הצבעים, הריח, רק את הצד

השוה שבין התבנית לצל, והכל כה צפוף כמו רוסיה אשר על כל קילומטר כמה דורות, ואצלו בכל שורה ובכל בית. בשירה הדיאלוג מלוטש ועוטה מעיל יפה. פאסטרנאק איננו פזרן המפזר לריק את רוח הקודש שלו כגון מייקובסקי. הוא תמיד כאילו מבקש לו נוה־דשא, ואמנם — הוא משורר הנוף, גם הליריקה אצלו נופית. בפואימה שלו «שמידט» (1905) — מרגישים צער עצור לאדמת קודש, יסורים של נשמה המוסכת לה רוש בשקוייה. זה הדבר היחידי המהפכני השייך לפלא מהפכת 1905. בספור «ילדותו של לוברס» — צמצום, דיוק, אנליזה, אצילות הרוח, פסיכולוגיה — משהו מפרוסט, אולי מז׳אן ז׳ירודו. על פי טעות הלוח הוא נמנה בחבר הפוטוריסטים, אולם גם שם הוא התן צעיר במסבה.

עגנה אנית השירה על השרטון, התפוצצו משוררים אהדים אלי קיר ברזל, ואדים ש ר ש נ ב י ץ, אביר האימג׳ינינסטים שנשאר בבדידותו המזהירה פרש אל המסך השחור של התיאטרון: מקושש עצים, שואב מים, עורך זרדים מהבהבים — מטפטף מעט צרי ונותן מעט שלום לנשמתו המסוערת. שרשנביץ שותה מכוס ההבדלה ומעשן מקטרתו בשלוה, וחברו לקרבות, (החוט המשולש: שרשנביץ־יסנין־מריינגוף) — אנטולי מ ר י י נ ג ו ף המצוחצח, המטורזן, המסורק, גם הוא מסר את ההגה והפליג לחוף הרומאנים. זהו האנדרה מורוא הרוסי, אולם הוא אוהב יותר ק ר ק ס, וקצת יותר אכזר — כי על כן רוסי הוא ולא צרפתי. ברומנים: «בלי שקר» (על יסנין), «ציניקים», ה«אדם המגולח» — הוא משחק, כאדם המרוצץ גולגלות בקלות ובו בזמן על אותם העמודים גופא הוא ככלבלב מיותם המלחך מגעגועים את העשב. גם ברומאנים שלו אין אף דרשה אחת שהיה סבונרולא הדורש כנגד האפיפיורים הרומיים, — חלף זה יש כשרון, חכמה, בינה, אמצעים מגרים ומעוררים, הד התקופה, הד רוסיה ואנשיה הרצוצים. אפשר לסלוח לו גם את המקריות, הדילוגים, הפתאומיות. לפעמים יש לך רושם שמקומו של המשורר הזה על יד אריאלים והוא נאבק עם קאליבאן, מעין חלול הכבוד לעצמו, שביתה בבית־החרושת שלו, את קלונו וקלון אחרים הוא מוקיע בפרהסיה, ובהטעמה שלפעמים מעוררת גועל. אולי הסופר רוצה להסתיר את שערות הכסף אשר בלבו וקמטי־הנפש ואולי זאת בגידה בשירה? ואולי — מי יודע — סתם נמשך בחבלי־הקסם של הגרויים והפרסום? אולי הוא כופר בנסיונותיו — בכל אופן הוא סופר אירופאי, ובן־המהפכה, יותר נכון משכיל המהפכה, עם מוסר כליות ועם שאר הפורעניות. ואולי הכהונה הזאת גם כן ארעית?

אגל נוטף מירקרק הברז, אפרוח מתחכך בכישות הנוצה, בלוג הבירה עולה הקצף כסבון הגלוח, חייל מחומש עובר כדמות סיוט וצלם איש, ביבר מצויר על זגוגית ונציאנית, שממית משי טווה את קוריה הדקים על גרבי נשים, וילאות תלויות בקפולים כבדים ועליהם קובע ומעיל עור של הקומיסאר, עינים — נברשות בדולח מאירות ברעדה, סנאית־בית עוצמת את עיניה, מגיפן מפחד ובבת אחת פותחתן כהלונות לרוחה — כזוהי המשוררת

וירה אינבר, אשר מעזרת הנשים עברה אל הקונסטרוקטיביסטים. ספורים קטנטנים מעשי ידי חושב: על נשים, ילדים, פאריס — על הכל חוט של חן פיוטי משוך. הנה ברכה לשלום המסגר, היא שמה מכתב בתיבת־הדואר, הכלה הצעירה הודיעה כי השיגה כרוב וקקאו, סגליות וכפתורים, ילד שכח את חכתו עם המצוף והממשך על חוף מוסקבה־נהר וידיו מפרפרות כאותם הדגים הדמיוניים אשר טרם צד, פטורי־שושנים קטנים עלי טפיטין, צפור כלואה וצעצועים — אלה הם צעצועי נפשה וחלומותיה המתאבכים בזריזות דבורה, — אינבר בעצמה. כמובן היא בעד המהפכה, בעד רוסיה. ברוסיה להכנס להיכל הספרות ולא להיות בלב ונפש בעד — הרי זה לבוא למערב כשהנך פונה למזרח. אילן היצירה שלה אינו מנשל פרי בוסר — הכמת נשים בנתה ביתה.

פעמונים מצלצלים להלוית המת ולחתונה. גונב סוסים נתגייס בימי המלחמה והגן באמת ויושר על מולדתו. במלחמה נפצע, ירקו דם ריאותיו, אחרי המהפכה נכנס למפלגה הקומוניסטית ונעשה לאדם בעל מדות טובות וישרות. כשמש טרם בוקר וכוכבי־זהב עודם רועדים בעינים, כבכורה בטרם קיץ באה הסופרת לריסה רייסנר. עטה נמשח בשמן המהפכה ולבה בדמה, וכל זה מתובל בטוב טעם ורום־סגולות. כקלסתר פניה הענוגים בימי חייה, כזרועותיה החטובות, כשערות משי על ראשה ופיה החייכני — כן דמותה הרוחנית בספרות, יותר נכון ברשימותיה. בת־אבהן מגדולי־היחש שבין הפרופיסורים, אשה אשר רבי־המדינה ואנשי העט ולשון דברו נכבדות בה, נכנסה אל המפלגה, התמסרה למהפכה בכל מאדה וכשרונה המצוהצח. כאיש המאמן ארי ונחש, כן כתיבתה: מהפכנית בצורה, בסגנון, בתפיסה, משהו מאירוניה של היינה, משירת דבורה בת־המהפכה, מחזיונות לפידות, ברשימות המצוינות: «המבורג»; «חזית»; «במדינת הינדנבורג»; «אולשטיין»; «פחם»; «אפגאניסתאן». רייסנר רואה מראות־נפש וצרה צורות מחשבה, שליטה כמעטים בכח הבטוי הפרוזאי־שירי־עתונאי, הסופגני ולירי, ובכל דבר צפון משהו מסוד קסמה: אויר־הרים, הלך־רוח חי, רעיונות משובצים ומעוטרים באמרי־שפר ומרהביה ושלהבתיה. שמה כמדומני נעדר בספרות, הרי היא היתה רק עתונאית ולשום אליל ספרותי לא סגדה.

אשה עמדה בתוך שלולית רקעה ברגלה, התיזה בוץ ושרה זמר מגונה. גשם סוחף מוגג את אדמת החמר הנרפשת של הסמטא. אושה רכה של חטה המשתבלת ועצבון רוסיה... באו ימים שקטים, עקשניים, ימים של טרדות במשק ועבודת חולין בצנעה, רשרוש ניירות במשרדי המחוז, עשן כלה ואבק פורח. באו גם סופרים תיירים נפלאים על פני רוסיה הרחבה, העוברים בכפרים נדחים ובכל עמקי הבכא ורושמים בעפרון «מהאדמה והערים». הם אינם מפייטים את החיים המלאים פיוט, גיחוך ועצבון, המעשיה העממית הרוסית של בני הוולגה, הדניפר, קובאן, דון, תמרות עשן

הטבאק, וכל מלה – דרבן. את העבודה «השחורה» הזאת מקיימים בכשרון, בטעם ובכנות – הסופרים פרישבין ואקולשין.

סופר־הים כמעט היחידי בספרות הוא נוביקוב־פריבוי. איננו אמן הפרצופים, הגבורים שלו כתרגיל של קוביסטים, פשוטים, הדגוניים, הוא אינני בעל סגנון, לקוי מה בשמוש הלשון, לפעמים רישול. אולם הוא תמיד יוצר מצבים תיאטרליים, מחודדים, מענינים, ממותחים כהבלים בספינה. הוא יודע לחשף את שכבות נפש המלח («שתי נשמות», «האשה בים» וכו') – רומנטיזם של «זאב הים», מצבים טרגיים, וכל זה משתלב עם רוסיה החדשה, עם סגנון החיים. המפרש – הוא «תופי», עבות התורן – «נר», דוכן הקברניט «גרדום». נוביקוב־פריבוי יצא מחיל־הים ועל כן כשהוא מספר על ספינות טובעות, גם אז הוא עליז. ודאי איננו סופר גדול – אולם הוא המארינסיט היחידי.

פס בהיר מבריק וצולל באפל הלילה, כראש השחקן המוגה אור סגלגל־והב וכל הבמה שרויה באופל – כזה הוא ביביק. «אל הדרך הרחבה» (רומן) הבקיע לו דרך בקושי. הוא אינו משמיע צלילים, אינו מצפצף כצפור – הוא רושם את תולדות הפועלים, המשכילים, הסוציאליסטים הנרדפים על עקביהם בימי הצאר ערב ואחרי המהפכה הראשונה ברוסיה. גם הוא היחידי, במקצוע זה. מכל ספריו שכתב מצטיינים «אל הדרך הרחבה» ו«אל הערוגה השחורה».

ארנבורג הטייס, המתעופף – סופר העורג אל ספרות כאריה לטרף. על סוס־זהב הוא מדלג ודוהר בשדות־הבר של הספרות החדישה, פוסח על מדרגות, שודד מתנפל על כל נושא וחותר למרחקים. הוא הכם הכואב מכל כואבי אלהים ושטן מרקדים על אצבעותיו ועל כן כלץ יליץ ותרועת לעג בשטף מרוצתו. כל ספר שלו נטף דם כבד הנופל מערפדי־העבים, המבשר את הרעם ואת הברק.

ה

הילד שאל: האמנם לעולם לא יבוא סוף לדבר? הוא היה שרוי בעצבות, והמבשלת נתנה לו כל מיני מרקחת. השעון שעשעו. הוא מרט מוך מתוך הכורסה, הרחיב את החורים בטפיטי הכתלים, נתק את גדילי הוילאות, ענה את התוכי וצעק: – שעמום דבר נורא הוא!

לא הייתי רוצה לשמוע לפטפוט הילד, הייתי רוצה להתחיל את הפרק הזה בסגנון רומנטי נשגב, כגון: על מגדל הקרמל מנגן השעון את האינטר־נציונל – חצות הלילה. הסופרים שותים כוס לחיי נטורי־קרתא. אולם שומר הקרמל מרחיקני מאדמת הקודש ואני נזכר בשומר תחנת הרכבת הדלה «וישניאקי» (הקרובה למוסקבה) ואין בו אף טפה של רומנטיקה, הוא אוהב רק את הטפה המרה... עם הנץ הבוקר הוא יוצא עם המטאטא בידו, פרוע שער, עגום, תנומה בעפעפיו, עוד טרם התפכח, הרחק ממנו נִצָּב קרון קטוע כעין מצבה, השומר מטאטא בעצלתים את חמשת פסות הנייר אשר הרוח מטלטלן. התמונה הזאת עולה בזכרוני עכשיו כשאני רוצה לסקור את

התקופה השניה בספרות. רוב הסופרים מדשדשים ושומר מטאטא את הניירות. רוב הזרמים אשר השתלהבו דעכו. הרבה עברו כעקבות הספינה בים. הרבה מהם הקימו חמָמות והצמיחו אורכידיאות אשר לא ניזונו מלשד האדמה האמנותית. אמנם. הרושם כאילו מאומה לא השתנה. מופיעים רומנים וספרים וירחונים («אוקטובר», «הגברדיה הצעירה», «העולם החדש», «הניר האדום» — במוסקבה; «הכוכב» — בלנינגראד). ואולם אין יותר מהיוהרא הפיוטית. מהתמימות ומהחוצפה של השנים הראשונות. עצבים מאומצים זמן רב הולכים ורפים — כן גם הלכו והתפוררו. נמוגו כחלום־יְפֵה הקבוצות. סופרי־הלואי אשר בעיקר חרתו את צעדיהם על פני הספרות. הפכו לסופרים נרדפים. אחדים עיפו. התיאשו. מסרו את ההגמונות: פילנאק נוסע ומשוטט על פני ארצות וימים (א״י. סין. יפן) טס באוירונים משום שהוא מחפש נושאים. איבאנוב — גנחני. שוגה בספקנות והפילוסופיה שלו: האדם שעשוע בידי תת־הכרה. ההיוליות מושלת בכל. אצל סייפולינה מת הזמיר ונדמה. מ«האחים» של פדין — נודף פסימיזם. ברומן «צרות־עין» מאת אולֶישָא הקומוניסט הוא ביזנסמֶן כמו בטרוסט אמריקאי. קליצקוב ברומן «הפטפטן מצירטוכינסק» על כל הפנטסטיקה העשירה הגוגולית־הופמאנית. על כל הרעיונות המובעים. הרי הוא חוזר שוב אל הפחד מפני שטן הברזל. הכרך מוצץ את חיי האדם עלי אדמות. «זוהי פנטסטיקה עם סכין בלב» — אומרים הקומוניסטים. בדרמה «השקיעה» לבבל — מבוך. מעגל־ספקנות. ליאוניד גראבאר ברומן «שמונה שיסדו קומונה». — נגד הקומונה. ב«דם ולב» מאת גלדקוב — מדרון. וככה בשירת אוטקין. זארוב. אסייב. מייקובסקי. סלבינסקי — הטיה. «סטיה». נדמה תזמורת המרד. חסל נעים זמירות — לא קשת לא כנור. הרושם כאילו גלחו את כל מחלפות שמשון. והרוח. רוח המהפכה מיַלל כהספד בהלויה. ובמקום שחבצלות אדומות לבלבו — היום שמיר ושית. מעין אסרו־חג. כבה הסנה במדבר מוסקבה. רפה יום המהפכה לערוב. שרטון. השנים הרעבות אכלו את שבע השנים השמנות. דומית ראי. רוח רצפה שעועה. קפאון שלא צפיה. מעומק החצר נשמע רק טקטוק השעון המכריז בכל שעה על הזמן הנוזל. אולם הרהיטים טרם הבינו כי בא שנוי. — מה לעשות? — שואלים המבקרים הרוסים — חיים! צריך לחיות. להסתגל. ולע״ע הם מושכים כתף. ממצמצים עין פוזלת על ימין ועל שמאל — חיים. — כלום לא יפה לדבר על זה? מושיט סנטר ומושיט לשון הסופר כאילו מתכונן לבלוע אבקה לרפואה כדי להשקיט את כאב הבטן. שקט — נקיון — שלוה. השעון מכריז בדפיקות עמומות וסמיונוב כותב «נטליה טרפובה» ועל זה מתווכחים ברצינות. סמיונוב הרי מן הפרשים ואנדרי ביילי. זאמיאטין — מהצבא הרגלי. והנה יש גם גושפנקא: בזמן הרעב מכרו נסיכים יהלומים בפאריס תמורת לחם. ככה גם הספרות «שלנו» — לחם ולא יהלומים.

יצחק זילברשלג

רַיְנֶר מַרְיָה רִילְקֶה

(1926 – 1875)

מי שראה את תמונתו לא ישכח עוד את המצח הרחב הנחרת בזכרון כאישיות עצמאית, את השפם ההוזה, את העינים המוסבות כלפי פנים, וביחוד את הסבלנות הנסוכה על כל הפנים, סבלנות מוזרה, מפתיעה, לא־גברית. משהו לא־גברי יש גם בשמו מריה, שהטעה אפילו את הסופר הצרפתי לֶאוֹנְס בֶּנֶדֶט. הלה כתב ספר על רוֹדֶן והזכיר בין יתר ידידיו וידידותיו של הפַּסָל את האשה מריה רילקה. שלא בדעת חשף הצרפתי יסוד חשוב באישיותו של רילקה – יסוד נקבי. זה המשורר, שראה תמיד את התוך המבריק מתחת לקליפת הלבוש החיצוני, לא גלה את אשר גלה מפני שרדף אחר היפה והנסתר בחיים, אלא להפך: מפני שהיפה והנסתר רדפו אחריו. את המשורר דִמה הוא בעצמו לכלה, שכל התולדה מסובבת אותה, צמאה לה, מבקשת תקונה בה; והוא נענה לה, סופגה לתוך נשמתו כאשה, מתוך חסד ורחמים רבים. לכן תפש רילקה את כל עומק המבט המבוהל אשר בעיני החיה האסורה, את החגיגיות שבתחילת אהבת האשה, את כליון הלב אשר לנערה המתבגרת, את תרועת התפרצות הכוחות אשר לנער, את הערמומיות והתום שבילד, את האור הירוק השופע משדרות העצים בקיץ, את הדממה המדובבת, את חשכת הלילה המסתורית; כי החיה, והדממה, והאשה והחשכה הקיפוהו, סובבוהו, התדפקו פעמים־אין־מספר על שערי לבבו הפתוחים, השתקפו בו כבברכת יער רוגעת. ולברכה זו היה פֶּה, אשר מִלל גם לאחרים. Man muss die Dinge an sich herankommen lassen אמר. והם באו. והוא ספר, איך באו, ובספרו העלה אותם.

לא יפלא, כי המשורר חטט כל כך הרבה בעולמה של האשה: הוא היה קרוב לו. באהבת האשה ראה את הפרי הבשול, את הרכוז והמסירות במקום הפזור, החצאות, האגב־אורחא שבאהבת הגבר. הוא פאר את המשוררת הצרפתית לוּאִיזָה לַבֵּי, זו שנשאה את אהבתה כנזר על ראשה, כגיהנם בלבה

גם אחרי שמאהבה עֲזבה, מפני שלא חפצה ולא יכלה להשתחרר ממנה; ואת המשוררת האיטלקית הלוהטת גַסְפָּרָה סְטַמְפָּה, זו האשה שהרימה את האהבה למין אמונה, לפולחן, אף כי יפיה המדכדך והמעוור הבהיל לתענוגות בני־חלוף; ואת מַרִיַנָה אַלְקוֹפוֹרַדוֹ הפורטוגיזית, זו שנסתה לטַבע את יגון אהבתה בדממת בית־המנזר, והוא, היגון, היה כספחת פושה בגופה; את בֶטִינָה פוֹן אַרְנִים־בְּרֶנְטַנוֹ, זו הילדה הרעננה בת כ"ג, אשר פרשה את נפשה כמרבד למרגלות גֵיטֶה המזדקן. מנבכי ההיסטוריה העלה רילקה שמות אורים, מעין דוגמאות לְמָה שהאהבה צריכה להיות ולפעול בחיי האדם. בטינה ברנטנו, גספרה סטמפה, לואיזה לבי ורבות כמותן, שלא השאירו זכר אחריהן – אסון אחד קרה אותן: הגברים, אשר להם הגישו את שי אהבתן כשלמת מלכות, עטוה רגע, זמן־מה – ופשטוה. אולם הן אהבתן גדלה כל כך, עד כי גם באו וביהן לא היתה תלויה עוד. מצערן, מיאושן, מבדידותן ינקה. היא היתה זוהר פנימי. וזאת דרש רילקה: כי תהיה האהבה זוהר פנימי, כי האהובים והאהובות יהפכו מאהבים ומאהבות. כי „להיות אהוב זה – להתלקח, לאהוב זה – להאיר בשמן לא־ידלה; להיות אהוב זה – לחלוף, לאהוב זה – להתמיד". ובמקום אחר: „תמיד עולה המאהבת על האהוב, למסירותה אין קץ: זה סוד אשרה. אולם זה יגון אהבתה הגדול: כי דורשים ממנה, שתצמצם את מסירותה". יתרון המאהב על האהוב כיתרון המאיר על המואר: המאיר – בן חורין, המואר – עבד; המאיר – נדבן, המואר – חי מנדבותיו. ורילקה חפץ במאירים בלבד, בעולם מלא מאירים.

בכור מחשבתו של המשורר צורף הטבע מסיגי היצוניותו טרם היותו חומר לשירתו. החיצוני לא ענין אותו כלל, או רק במדה ששמש בטוי לפנימי. את כל מעיינו שם בפנימי. לכן לא כתב דרמות וספורים (מלבד שנַים, שהופיעו בהיותו עוד צעיר לימים). ספרו הפרוזאי החשוב „רשימותיו של מַלְטֶה לוּריְ״ס בְּרִיגֶה" נטול עלילה, נפשות פועלות, סלסולים פסיכולוגיים. הוא עמוס פנימיות, הוא מסמא ממש במערומי פנימיותו. בחור דֶנִי בשם מַלְטֶה יושב באיזו עליית קיר אשר בפריז ורושם רשימות — זוהי כל העלילה. מדוע הוא רושם? מטרידה אותו מחשבה זו: „הממשי באמת והחשוב באמת לא נראה עדיין, לא הוכר עדיין ולא נאמר עדיין. היתכן – הוא שואל – כי אלפי שנים היו לנו כדי להביט, להתחקות ולרשום, ואת אלפי השנים בזבזנו כהפסקה בין שעת למוד אחת לשעת למוד שניה, בה נאכל פת לחם בחמאה ותפוח?"

„כן יתכן" – יענה לעצמו, והמענה מחריד בבהירותו ספוגת היאוש.

„היתכן, כי למרות התגליות וההתקדמויות, למרות הדת, הקולטורה והחכמה על פני החיים נותרנו?... היתכן, כי כל ההיסטוריה העולמית לא הובנה כלל וכלל? היתכן, כי העבר זויף, מפני שדברו תמיד על המוניו כעל איזה ערב־רב במקום לספר על האחד, שהערב־רב עמד סביבו?... היתכן, כי יודעים

בני־אדם את העבר על בוריו, עבר שלא היה מעולם ? היתכן, כי כל המציאויות אינן להם ולא כלום, כי חייהם שאינם קשורים בדבר יחלפו כשעות על לוח האורלוגין התלוי בחדר ריק ?" והתשובה החיובית, שהוא משיב לעצמו בכל פעם, מחייבת אותו לעשות דבר־מה, לתקן את אשר עוותו אבות, להעמיק ראות ולכתוב, לכתוב בלי הרף, יומם ולילה. והוא כותב ורושם : על המות, על אלהים, על האהבה, על שחקנית אחת, על בֶּטינה, על אַבֶּלוֹנָה אהובתו מלפנים, על אמו... ועם כל רשימה ורשימה נחשפת שכבה בבנין המסובך של ההויה.

כל הספר כולו איננו אלא מחמה לבשטחיות ורמז לדרך, שילך בה האדם עלי אדמות – דרך השכלול הפנימי. לא כבוש ארצות ומלחמת זדון, אלא הקשבה למה שנעשה בפנים ושמירה בפני הכוחות המזיקים מבחוץ. „העולם איננו אלא מלגו״. „רק הפנימי קרוב לנו״.

ד'אננציו הגברי ראה את החיים כתפוח, שצריך להשירו מאילן ולבלעו, ורילקה הנקובי ראה את החיים ככוכב, שצריך להסתכל בו אלפי שנים, ואולי אז יגלה כוכב זר זה משהו מסוד הויתו.

*

ורילקה חי אלפי שנים.

החיים הפנימיים לא במדת ימים וירחים ושנים ימדו. מדה אחרת להם. שנים יש שהן כמאות שנים, ולהפך : יש וכל אשר התהווה בחיי פלוני אלמוני – ביום אחד היה יכול להתהוות. לא במדת הזמן נמוד את החיים הפנימיים, אלא במדת הנצח. והנצח הוא שלילת הזמן, ההתגברות על הזמן, כמו שהאין־סוף הוא שלילת המקום, ההתגברות על המקום.

כבן עשרים וחמש היה כאשר החל לנוד ולבקש לו מולדת. כי מולדת לא היתה לו עדיין. זו העיר פרָג, בה נולד וחונך, היה בה כדי לפרנס את נפשו בילדותו ובבהותו. בשני קבצי שיריו הראשונים : "Erste Gedichte" ו„Frühe Gedichte", אשר ההד העז של השירה הייגאית משכיח בהם לפעמים את קולו הכושל של המשורר הצעיר, העלה את פרג על בד חרוזיו, את עברה ואת הווה, את כנסיותיה, גשריה, אנשיה, פייטניה, הרריה. וגם ב„שני הספורים הפרגיים הציב לעירו מצבת זכרון. אבל נפשו המתגברת לא הסתפקה בה. וגם בשירים היינאיים לא הסתפקה. העלם רילקה שר על העלמה המטיילת בליל מַי ונושקת לכל הפרחים בדרכה ; ועל העצב שר :

„וְרִאשׁוֹנֵי הַכּוֹכָבִים חוֹזְרִים־בָּאִים
וַחֲלוֹמוֹת הַמַּעֲצִיבִים כָּכָה..."

ועל הלבנה הרובצת כאבטיח פז על הגבעה ; ועל איזו בלונדית. אולם כוחותיו החבויים ערגו לבטוי. ובפרג הלך המקום וצר. רמזה לו מולדת חדשה במרחק. איפה ? הוא בעצמו לא ידע. אילו היה יודע, לא היה רילקה. האדם הבינוני

מסדר את חייו מראש, לומד כך וכך שנים את מלאכתו, אשר תתן לו בעתיד פרנסה ברווה, לו ולבני ביתו. יש סדר חיצוני בחייו הבולט אפילו לעיני המסתכל השטחי. חיי המשורר שונים במקצת. הפקר הם לכאורה, והלוגיקה הפנימית שבהם נתגלה לו לעצמו – ולעתים גם לו לא תתגלה – אחרי שנות פשפוש וחטוט בנשמתו.

רילקה דמה למביא מולדת באיטליה. ולא יפלא הדבר: היא מולדת האמנים. לפני ארבע מאות שנה בקע אורה הלוהט של ארץ זו מלבות מיכאל אנג׳ילו, טיציַן קורג׳יו, פיֶרוֹ די קוזימה, והוא בוקע עדיין את חשכת הארצות הפחות־ברוכות. נוהרים לאיטליה כאל בית־מקדש, יושבים בה כדי לזכות ביפיה. גיטה התגעגע עליה כעל אהובה; שֶׁלִי ישב בה ישיבת קבע וזכנו משם ב„אֶפִּיפְסיכידיון״ שלו; ביירון ורוברט ברונינג אף הם קבעו דירתם שם. המחזה „פִּפָּה עוברת הוא פרי איטליה, ודמות גרַציה בז׳ן כריסטוף משם מוצאה.

רילקה נצוד אף הוא בחרם יפי ויניציה ופירנצה. רגע – כאיש הנלכד בפח אשה יפה, והוא יודע, כי אהבתו לה היא אהבת־חלוף, כי בהגלות המאור הגדול ישקע מאורה הקטן. וזה המאור הגדול, זו האהבה הגדולה בחייו היתה רוסיה. „ברוסיה – כותב רילקה במכתב אחד – בודדים האנשים. כל אחד נושא עולם בחובו, כל אחד קודר כהר. כל אחד שפל־רוח ועמוק בשפלותו. אין האנשים יראים שם להשפיל את עצמם. לכן הם חרדים באמת. המלים הנאמרות שם ע״י בני־אדם אינן אלא גשרים רופפים על חייהם האמתיים״. רוסיה קבצה את ניצוצות נפשו הפזורים, ויהיו ללהבה אחת. ולהבה זו בערה בו כחמש שנים, עד שהתפרצה כלַבּה מנבכי הר־געש ביצירתו העמוקה: „ספר השעות״. מימי הלוי ואבן־גבירול שלנו, מימי בנין הכנסיות הגוטיות באירופה שלהם לא בוטאה תשוקה עזה לאלהים כבספר זה. וכוח הבטוי הוא כה גדול, כה בשול, עד כי השיר נקלט גם כשהלב מתנגד לתכנו, לרעיונו, ללהטיו המוסיקליים. הנה שיר מרגיז במקצת. המשורר מתפנק: הוא חושב את עצמו לקנקנו ולליינו של האלהים, לכסותו ולאומנותו; במותו הוא יפוג טעם הווית האלהים; בית לא יהיה לו, בו יקלסוהו ויעריצוהו; כסנדל קטיפה יצנח מרגלי השכינה היגעות. הלב מתמלא חמה על חוצפתו של המשורר. מי הוא האדם המדבר כך בפני האלהים? רמה ותולעה סוף־סוף, ואם גם רילקה שמה. והנה קוראים את השיר, והלב נשבה בעל כרחו ומפרפר כבפח:

Was wirst du tun, Gott, wenn ich sterbe?
Ich bin dein Krug (wenn ich zerscherbe?)
Ich bin dein Trank (wenn ich verderbe?)
Bin dein Gewand und dein Gewerbe,
mit mir verlierst du deinen Sinn.

Nach mir hast du kein Haus, darin

dich Worte, nah und warm, begruessen.
Es faellt von deinen mueden Fuessen
die Samtsandale, die ich bin.

הוא אבי האלהים. לכאורה רעיון בַּנָּלִי הוא זה. רבים הגוהו, רבים העלוהו על כתב. גם הלל צייטלין שלנו הפך את המימרא: „אלהים ברא את האדם" ל„אדם ברא את האלהים". אצל רילקה רעיון זה חודש תכלית החדוש. הוא אבי האלהים. אלהים – הבן. הוא אוהב לו כלבן זקונים. הוא הישיש, שלא יבין לנפש בנו עוד. כל אשר לא הספיק להעלות נצה בו – פורח ובשל בבנו. הבן הוא העתיד. ואם בן זה לא יגמול לאביו אהבה כגמולו, הרי האב לא ילון. הוא יודע: הוא העבר, ההעוויה הנושנה, המלבוש הבלה, ידים הצנומות והשער הנובל; הוא העלה הנושר בה בשעה שהבן פורח.

כטובע המשווע לעזרה, ישווע אליו לב המשורר העורג במלים אין מספר, בתמונות, במשלים, במוסיקה. והאלהים הוא כגל המתחמק. קודר הוא כּטְוֵי שרשי אילן יונקים בצנעא; הוא יער פרא, שמקומו נפקד עדיין על המפה; הוא הנבל, וכל המנגן ירוץ אליו; הוא השחר הגדול על מישורי הנצח; הוא הנפח העומד תמיד על יד הסדן; הוא האומן, ואיש לא ראה, מתי למד את אומנותו; הוא השכן הטוב; הוא שעת ערב הרכה המזהה את כל המשוררים.

כצפור יחוג המשורר סביבו:

„אָחוּגָה סְבִיב שַׁדַּי, מִגְדַּל הַנְּהָרָה,
אָחוּגָה אֲלָפִים בְּשָׁנִים
וְאֵינִי יוֹדֵעַ: אִם בָּרָק אוֹ סְעָרָה
אָנֹכִי אוֹ שִׁיר־כְּנַף־רְנָנִים".

צעקת־כשלון זו עומדת בראש „ספר השעות" והיא עולה מכל דף ודף שבמחזור שירי קודש זה. יש יבו מְלֵאוּת שבמפלה. הוא שרה עם אל ולא יכל לו. אך המפלה, שנחל המשורר אחר מלחמותיו המפרכות, קרבתו אל אלהים יותר מנצחונותיהם של התאולוגי

אחרי רוסיה באה צרפת. בה ובשוויצריה ישב עד סוף ימיו. בפריז נתקרב אל רוֹדֶן והיה למזכירו ולרעו, ראה אותו בעבודתו המפרכת, הקבועה, היום־יומית ולמד ממנו את התורה החשובה כ"כ לגבי כל אמן ואמן: את תורת העבודה המתמידה. חל בו שנוי עצום תחת השפעתו של רודן. המוסיקן שברילקה הפך פַּסָּל בשירה. שני קבצי השירים „Neue Gedichte" I. II. הם תערוכת פסלים, מסלעי מלים הוקמו השירים „דמות דיוקני משנת 1906", „דמות דיוקן אבי

בנעוריו", "אורְפֵס, אֶבְרִידִיקה, הֶרְמֶס", "ירמיה", "אבישג" ו"קברות הזונות". תחת השפעתו של רודן נתקרב ג"כ לעולם־העצמים הדומם.

אלהים, עצמים, מות – בהם הגה ועליהם שר. לא רבים העמודים בספרי רילקה, שאחת משלש מלים אלה תחסר בהם. כקורט מתכת באבן תעבורנה לכל אורך ורוחב יצירתו. הן הכוסות, ובהן הוא מוסך את יין שירתו היקר. ואם הרבה חִדש ברעיון האלהות, הן ב"ספר השעות" והן בספרו הפרוזאי "מעשיות על אלהים", הרי את ממלכת העצמים כאילו הוא גלה, כאילו הוא הכניס בראשונה לגבולות הליריקה. בהרצאתו על רודן, אשר הודפסה אחר כך, באר את טיב העצמים בהאי לישנא: "אם אפשר לכם, שובו עם חלק הרגשתכם הבגורה לאיזה עצם מעצמי ילדותכם, אשר הפכתם בו הרבה; זכרו נא, אם היה לכם בעולם דבר יותר קרוב, יותר ידוע, יותר נחוץ מעצם זה. האם לא היה בכוח כל דבר – זולתי העצם היחידי הזה – להפחידכם באיזה כאב או לבלבלכם באיזה ספק? ואם יש בין נסיונותיכם הראשונים טוב ואמונה ואי־יתמות – האם לא לו תודו על כך? האם לא נתן בראשונה לבבכם הקטן לעצם כלְרֵעַ, שנותנים לו מפת הלחם ויחידה? באגדות על הקדושים קראתם אחר כך על טוב־לב, על ענוה שלוה, על רצון להתמסרות גמורה, שהיו ידועים לכם מכבר, משום שבאיזו חתיחת עץ קטנה מצאתם פעם אותה ההתמסרות, והענוה והטוב. זה החפץ הקטן והנשכח כלל בו עולמות וקרב אתכם לאלפי בני־אדם, כי באלפי תפקידים שחק, כי חַיה היה ואילן ומלך וילד – וגם כשהוא נעלם, נשמר כל זה בלבבכם. משהו זה, אף כי חדל־ערך היה, הכין את יחסיכם אל העולם, הוביל אתכם אל תוך המתהווה ובין בני־אדם, ויתר על כן: על ידי הוויתו, על ידי סבר פניו, על ידי כליונו או התחמקותו המסתורית נתנסיתם כל נסיון אנושי ואפילו נסיון המות".

כך בפרוזה. ובשירתו מהבהבים העצמים כנרות הללו. אין בעולם מקום פנוי מהם. המתבודד בלילה איננו בודד: הם מקשיבים לו, הם טוויים כחוטים רבי־צבעים לתוך טוי הלילה. אפילו השמים משתתפים בהוויתם הדוממת. הם כנורות האוצרים בעלטתם בכי נשים, חמת דורות:

"הָעֲצָמִים – כִּנּוֹרוֹת נִרְגָּשִׁים
הַמְּלֵאִים עֲלָטָה דוֹבֶבֶת,
בָּהּ תֶּהֱזֶה תַּאֲנִית הַנָּשִׁים,
בָּהּ חֲמַת הַדּוֹרוֹת אוֹרֶבֶת".

ואל נפשו אומר המשורר, כי "תשתרע כשלמת חג על העצמים ההוגים". אכן אמת פשוטה ורבת־ערך גלה המיסטיקן ריינר מריה רילקה: העצמים אינם קנינם הפרטי של קוניהם, אלא בריות החיות את חייהן. ומשל יפה המשיל: "שני תינוקות דבית־רבן קונים ביום אחד שני אולרים דומים. כעבור שבוע הם מראים זה לזה את אולריהם. והנה לא כפני האולר האחד פני האולר השני: שונה היתה התפתחות האולרים בידים שונות". אנו אין לנו כלום. אנו אומרים: ביתי, אולרי, אהובתי, רעי – ואנו שוגים. זו האשה, שאנו קוראים לה

„אהובתי", תשבה באיזה רגע מן הרגעים על ידי בת־צחוק מלבלבת על שפתי אדם זר ותערוג לו; ובאותו רגע היא איננה אהובתנו עוד. זה העצם, שאנו קוראים לו „ביתי", יֵרָאה לנו באיזו שעה משעות הלילה כיצור זר, רחוק, מכונס בו בעצמו, מתיחד עם הדממה החותלת אותו כערפל. ואפילו גופנו אנו אין לנו שליטה עליו, וכל שכן נשמתנו. בגפנו נבוא ובגפנו נלך: ערומים וחסרי־כל. וזה סוד הדלות בעולם.

*

דלות ומות – דבוקים ומדובקים שני המושגים בשירתו של רילקה. הוא, האריסטוקרַט הקשור בשלשלת־יוחסין ארוכה ועתיקה לאבות שפקדו על גייסות, שדרו בארמונות, שהתהוללו בחצרות מלכים – בשבח הדלות דבר. לא הדלות המעציבה והדוחה שבכרכים, אלא דלות מיסודו של החסיד פרנציסקוס מאַסיזי, דלות שאדם בוחר בה ברצון, מפני שהיא צורת החיים ההולמת אותו ביותר וגם הכנה למות.

המות – זהו השמש, שסביבו ינועו החיים. הוא הפרי, והחיים הם לבלוב והתרקמות הפרי. אך בכרכים, מקום שהאילנות מְכפשים באפר והפרחים חרוכים מצמא, ירקב גם הפרי המתוק, המות. ורילקה חזה חזות קשה על הערים הגדולות, כי בהן לא יחיו ולא ימותו האנשים כראוי. ואיזהו המות ההולם את האדם? מות, שהוא נשא וגדל ורבה בקרבו מילדותו, מות שהוא תוצאה ישרה מחייו. הגרף הזקן ב„רשימותיו של מַלְטֶה לורידס בְּרִיגֶה" מת מות כזה. אריסטוקרט יהיר היה, אדם שידע לצוות. וכשקרבו ימיו למות, ידע כל הארמון, כל יושביו, כל הסביבה, כי הגרף הולך למות. כחדשים לפני הסוף הורגש, כי מאן דהו בא להתגורר בארמון: המות. המות חי בארמון כחדשים ודרש, כי יביאו את הגרף לאולם הכחול; דרש, כי ישכיבוהו בטרקלין; דרש, כי ישחקו, ישירו, ירקדו לפניו. זה היה מות מתוך שאון והמולה כחיים אשר חי הגרף.

ורילקה מתפלל, כי יתן האלהים לכל אחד מותו הוא:

> O Herr, gib jedem seinen eignen Tod,
> das Sterben, das aus jenem Leben geht,
> darin er Liebe hatte, Sinn und Not.

אשרי האדם המת מות כזה, מות גדול. יש לפי דעתו של המשורר עוד מין מות, מות קטן, המות החטוף בבתי החולים, המות שהוא איננו תוצאה ישרה מחיי האדם, אלא נטע זר השתול על יד נטע החיים.

כך דבר רילקה על המות ב„דֶגֶל כְּרִיסְטוֹף רִילְקֶה", ב„ספר השעות", ב„מעשיות על אלהים", ב„יזכור", ב„שירים חדשים" ובאותן „אלגיות דואינו" המקוריות כל כך, עד כי הקורא מסונוור מקריאה ראשונה בהן, כמשמש קיץ עזה. את המתים ידע כמת או ככרוב הטבוע בנצחיות. מנין לו ידיעה עמוקה

זו? הנסיון קשה נתנסה? יש ב„שירים חדשים" שיר בשם „מות האהובה", והוא כשער, שפתחו המשורר במפתחות מלותיו והציג לראוה את כל העולם המופלא והמוזר הזה: את עולם המתים. אהובה הולכת לעולמה; כדמעה הנושרת מעינים, היא מתחמקת לעולם הצללים הנעלמים. והוא, המאהב, שטרם מותה ידע על המתים רק זאת: „כי יקחנו ואל החלל יהדפנו", מתוודע על ידיה אל המתים כאל שכנים טובים, כאל קרובים. הוא לומד מפיה, כי חיוך ילדותי להם כלבנה ואופן מיוחד להיטיב עם החיים. ומני אז הוא קורא לעולם זה: עולם מבורך, עולם מתוק לעד. ובמקורו:

Er wusste nur vom Tod, was alle wissen :
dass er uns nimmt und in das Stumme stoesst.
Als aber sie, nicht von ihm fortgerissen,
nein, leis aus seinen Augen ausgeloest,

hinueberglitt zu unbekannten Schatten,
und als er fuehlte, dass sie drueben nun
wie einen Mond ihr Maedchenlaecheln hatten
und ihre Weise wohlzutun:

da wurden ihm die Toten so bekannt,
als waere er durch sie mit einem jeden
ganz nah verwandt; er liess die andern reden
und glaubte nicht und nannte jenes Land
das gutgelegene, das immersuesse. —
Und tastete es ab fuer ihre Fuesse.

נותה השתיקה אחר שיר זה. נוח לנו לנשוק לעפרו של האדם, אשר זכנו בטורים האלה, כי בחייו הרעונו לו מאד.

רשימות

חיי המשפט בארץ ישראל

א

בתי־דין דתיים

כל הבא לסקור את חיי המשפט בארץ — ימצא בה רבוי רשויות ותחומים, שנויי צורות וגוונים במדה, שאין דוגמתה. גדול כאן מספר הלאומים והשבטים, הדתות, האמונות והכתות, השכבות התרבותיות והלשונות, ולרובן יש כאן תמיכה וסעד אם מבחוץ אם מבפנים, אם בתוקף זכות־האבות, המסורת והחזקה, ואם על ידי הגנה של המעצמות הגדולות, הסומכות על זכיותיהן לפי הקפיטולציות הקיימות בידיהן במשך דורות, וגם על ידי תקנות חבר הלאומים ותנאי המנדט.

גם הישוב העברי בארץ אינו מעור אחד; הבדלים כבירים שולטים בתוכו בין הישוב הישן לחדש, בין עולי ארצות שונות וחניכי תרבויות גלותיות שונות, בין חרדים לחפשים בדעות, בין אזרחים לפועלים, ואף גם בין קבוצות שונות, הנסמכות על השפעה ויניקה מסוימת ממקורות שונים בחוץ לארץ. כל זה יוצר גם כאן רבוי רשויות, ושנויי סמכויות של בתי דינים שונים.

כדי לקבל מושג ברור על חיי המשפט בארץ והתפתחותם וכיוונם, יש להקדיש רשימות מיוחדות לשטות בתי הדין השונות ולפרובלימות המשפטיות־המדיניות השונות, כמו לבתי הדין הדתיים, הלאומיים החילוניים, של הפועלים, האזרחיים, הפלי־ליים, לקרקעות, כמו כן לסדור הקהלות וכנסת ישראל, להתפתחות האוטונומיה של העיריות וכו׳. בכל הרשימות האלה נשים לב, מצד אחד, לשרשים ומקורות, שמהם נובעות כל ההופעות הבלתי נורמליות והתמוהות בחיי הארץ, ומצד שני, לערכן והערכתן של ההופעות מבחינת התחיה הלאומית־המדינית, לדרכים ואפשרויות שלפיהן נוכל להגיע מהתוהו ובוהו של חיינו המשפטיים עכשיו להגשמת חזון רוחנו ומשאת נפשנו — להקמת הסנהדרין על מכונה ולהשבת שופטינו כבראשונה. ובשורה הראשונה נטפל בבתי הדין הדתיים, שיש להם ערך מיוחד ודין קדימה מכמה בחינות.

1. המצב לפני הכבוש הבריטי

האישלם הכיר תמיד בקשר שבין המשפט ובין הדת, וביחוד הכיר שמקצועות אחדים של המשפט, דיני אישות ודיני נחלות קשורים קשר פנימי אמיץ בדתו ואמונתו

של האיש, ולפיכך מלפני דורות רבים נתן אפשרות לבני הדת הנוצרית והיהודית להדיין ביחסים מסוג האמור לפני בתי דיניהם המיוחדים. יש לכך שורש במסורת הדתית של האישלם גופא, אבל יותר מזה השפיעו המדינות המערביות, שהכריחו על ידי כוחן את שליטי המזרח לתת לנוצרים ולנתיני חוץ זכויות מיוחדות לפי חוזי הקפיטולציות. וכך נתאזרחה במזרח תורת המעמד או המצב האישי, כלומר, שאין משפט אחד לכל התושבים במדינה, כי אם כל אחד נוהג לפי משפטו האישי הפרטי, שהביא ממולדתו, או שקשור בדתו או בתכונות אחרות של אישיותו. וככה נהנו היהודים, דוגמת הנוצרים, מהגדרה משפטית מיוחדת, הקשורה באישיותם, ולא במקום מושבם, אמנם הגדרה עצמית לא בכל שטח היחסים המשפטיים, כי אם רק במקצוע המיוחד של דיני המשפחה והירושה. תחומי הגדרה עצמית זו, שנתנה לבתי הדין של הרבנים, לא היו די קבועים ומסוימים. בלי ספק נכנסו לסמכות הרבנים מטעם המלכות דיני נשואין, גרושין, תביעות מזונות לאשה על בעלה ולהפך; רק במדה מוגבלת ובתנאים ידועים דיני ירושה וקיום צוואות. יתר השאלות, אף שנכנסו לגדר המושג של המצב האישי, ואף שנידונו בבתי הדין הדתיים של האישלם, בכל זאת לא הוכרה בהן סמכות מיוחדת של בתי הדין לדתות הנוצריות והיהודית — ומפני כך היו כמה ענינים של יחסי־ממונות בין היהודים, שבהם הם היו מחויבים להזקק לשופט הדתי המושלמי, כך היה הדבר בקצת מדיני ירושה ובדיני הקדש.

סדור בית הדין הרבני היה משוכלל להלכה, לפי החוק התורכי משנת 1865, שידע תקנות מפורטות בנוגע לבחירת חכם בָּשִׁי (הרב הראשי) וועדי כולל, רוחני וגשמי. אבל חוק זה, עד כמה שנתקיים למעשה, סדר את הרבנות בקושטא; בערי השדה לא היה סדר נכון. וביחוד בירושלים, אחרי שנתקו הקשרים שלה עם הממלכה העותומנית, לא היה אפילו צל של סדר. לא היו רבנים ובתי דין מקובלים על הצבור כולו, כי אם כל קבוצה, כל שכונה, היו לה רב שלה ובית דין שלה, והאחד לא הכיר בשני ולא היה מוסד מוכר רשמית.

מצבם החמרי וכבודם של הרבנים היה ירוד, כח השפעתם על העם היה מועט ביותר, ההתרחקות בין העם ובין רבניו היתה גדולה, והעובדות האלו נתבלטו גם מתוך הוכוחים של ועידת הרבנים בשנת תרפ״א, שעליה נדבר להלן.

כשבאה ממשלת המנדט לקבוע סדרים במצב המשפטי בארץ, שאפה בכל לבה להיטיב ולשפר את מצב הרבנות בארץ ישראל מכל הבחינות. אבל מאמציה אלה לא נשאו פרי.

2. סדור הרבנות על־ידי ממשלת המנדט.

הממשלה רצתה להרחיב את סמכותם של בתי הדין הדתיים היהודים, כי ראתה דוקא בזה את הצורה הראשונה להגדרה עצמית לאומית ואת הצעד הראשון לתחיה משפטית של היהודים. אולם היא העמידה לשם כך תנאים מסוימים, הנובעים מטבע הענינים, מדרישות כל ממשל תרבותי, תנאים, שהתאימו גם לשאיפות חלק הגון של הישוב היהודי בעצמו. התנאים האלה נתפרשו בצורה די ברורה בנאומים הפרו־גרמטיים, שנאמו באי כח הממשלה, בועידה לסדור הרבנות הראשית בארץ־ישראל, שנועדה באדר תרפ״א. היועץ המשפטי אמר לפני הנאספים בין השאר: »על האספה

לשים יסודות חזקים, שעל פיהם יוסד בית־דין עליון, שישית שלום ואחוה בין כל העדות היהודיות ויבטיח את האמון בבתי הדין, אשר ישפטו את כולם בצדק ובמישרים בהתאם לעיקרים היסודיים של מסורתנו וגם כן בהתאם לדרישת הצדק והשויון של הזמן הזה».

הנציב העליון, סיר הרברט סמואל, דבר אף הוא באספה זו על הצורך, שסדרי בתי הדין וכ״כ החוק, שלפיו הם מתנהלים, ימצא אמון שלם בקרב היהודים עצמם, ושהנבונים אשר בקרב הרבנים יעסקו בלי דחוי בשנויים שיש להביא בסדור בתי הדין.

הדברים מבליטים את הלקויים שהיו קיימים באותה שעה ברבנות הארץ־ישראלית. היו בתי־דין בודדים לכל קבוצה וקבוצה, שהיו רחוקים משלום ואחוה ביניהם, ולאוכלוסים לא היה בהם אמון, הסדרים היו פגומים ופרועים. לא היה בית דין עליון בן־סמך. הממשלה רמזה רמזים ברורים על הצורך להכניס תקונים בדיני ירושה ברוח השויון של הזמן הזה, כי קפוח זכות האשה בתור יורשת בדיני ישראל הביא לידי התנגדות חלק גדול של הצבור העברי לדון בדיני ירושה אצל הרבנים. הממשלה עמדה עוד על ההכרח לסדר בית־דין עליון לערעורים.

בהמשך הוכוחים עמדה הממשלה עוד על דרישה אחת בנגוד לגלוי דעותיהם והצהרותיהם התקיפות של הרבנים, והוא שברבנות הראשית ישתתפו שלשה יועצים חילוניים. הרבנים קראו על זה תגר: «יש חשן משפט, יש לנו דין — ומה יעשו שלשת החילוניים. אי אפשר לגרוע מזכות הרבנות אף כמלא נימא». דרישה זו נתקבלה רק אחרי שהנציב העליון מסר, שהשתתפות החילוניים היא עיקר יסודי, ההכרחי לשם הכרת הממשלה במועצת הרבנות, עיקר שאינו עומד לוכוח.

רואים אנו, כמה טובות היו שאיפות הממשלה, וכמה רצויות היו כונותיה, אבל כל מאמציה לא הצליחו בשל התנגדות הרבנים ובשל המחלוקת הירושלמית בין הימין הקיצוני «אגודת ישראל» ובין הרבנות המתונה לערך.

בועידה השתתפו 68 רבנים ו־34 שליחי קהלות חילוניים, והם בחרו ברבנות ראשית מורכבת מ־2 נשיאים, ששה רבנים־חברים ושלשה יועצים חילוניים. מתוך דרישות הממשלה נתקבל גם ענין הערעור, כי הרבנות הראשית נעשתה למדרגת־הערעור לפסקי דין של הרבנים המקומיים.

המזכירות של הרבנות הראשית עבדה תקנות של סדרי־דין, אבל אין ידיעות מסוימות, אם הן נתאשרו ע״י הרבנות הראשית. על כל פנים הן לא נשלחו למשרדי הרבנות בערים ובמושבות ולא נתפרסמו בשעתן. המזכירות של הרבנות הראשית כנראה נהגה לפיהן, ובשנת תרפ״ח נתפרסמו בירחון «המשפט». הפרסום איננו נושא עליו אופי רשמי ואין עליו גושפנקה של המוסד. אף על פי כן ראויות הן התקנות לתשומת לבנו (עיין להלן).

בנוגע לתקון דיני הירושה היתה איזו הצעה לטפל בענין זה, אבל לא נגשר לגשומה.

היועצים החילוניים, מוסד שנתקבל מלכתחילה ע״י הרבנות רק מתוך הכרח, כאילו כפאה שד, לא יכלו לעשות דבר ממשי; ולא עצרו כח ללכת נגד הזרם השורר ברבנות. רשומי פעולתם אפשר לראות רק בטופסים של הקדשות ומסמכים שונים, ועוד דברים קלי־ערך, אחרי זמן־מה חדלו להזמינם לישיבות.

אחרי בחירת הועידה, סמכה הממשלה

את ידה על הרבנות הראשית. אבל מפני חולשתה הפנימית מחד גיסא, ומפני ההת־נגדות הנמרצה של אגודת ישראל מאידך גיסא, לא הועילה לה לרבנות הראשית לא סמיכת הממשלה ולא סמיכת הועידה, — וכבוד הרבנות נשאר ירוד כמקדם. והתקוות, שתלו במאורע זה הרבנים שחגגו את בחירת הרבנות הראשית ברוב פאר והדר, והזכירו בהזדמנות זו את ענין החזרת עטרת הסמיכה ליושנה, את בחירת הנשיאים וראשי הישיבות בימי קדם, ואף גם הקמת הסנהדרין על מכונה — תקוות אלו לא נתמלאו אף כמלוא נימה, ואין אף סימני התקדמות בכוון זה.

3. סדרי המשפטים (תקנות)

מרובות הן התלונות על משרדי הרבנות בארץ ישראל, על חוסר־סדר או אפילו העדר סדר בפעולת הדיון, על לקויים ופגימות בפעולה זו, ועל ענוי הדין. במצב שכזה יש לקדם בברכה את התקנות, בשם «סדרי המשפטים בבתי הדין בארץ ישראל». תקנות, שנושאות עליהן את שם הרבנות הראשית בארץ ישראל, ואם כי פרסומן לא נעשה באופן רשמי, הרי עצם קיום התקנות הוא אות לטובה וסימן להתקדמות, ועל כל פנים הוא משמש נקודת אחיזה לאלה, שירצו לשכלל את סדרי הדין, ונקודת מוצא להתפתחות העתידה סוף סוף לבוא.

מבין קצ״ט הסעיפים של «סדרי המשפטים», שנערכו על ידי הרבנות הראשית, רבים אינם אלא העתק מהלכות מפורשות בחושן משפט ובנושאי כליו; אולם לא מעטים הסעיפים, שבהם אפשר לראות עקבות השאיפה לסדר חיצוני משוכלל, וחקוי לסדרים הנהוגים בבתי הדין הממשלתיים בארץ או במשפט השלום העברי. מרובים הם הסעיפים, המטפלים בסדור העבודה במשרד ובמזכירות ובקופה וכדומה, ואף על פי כן אנו מוצאים גם דברים שיש בהם משום חדוש בתוכן או לכל הפחות בצורה, ומשום חשיבות חיונית.

נעמוד כאן על עיקרי הדברים, הראויים לתשומת לב.

לפי סעיף א׳ קיימים בתי דין ב־8 נקודות בארץ, שהם בחינת פלכים. התקנות קובעות מושג של ערעור, שמתברר תמיד על ידי שבעה דיינים של הרבנות הראשית בירושלים. סמכות בתי הדין נקבעת בתקנות על סמך החוק הרשמי, כלומר עניני אישות ועניני ירושות, צוואות והקדשות, ועניני אסור והיתר. למעשה בתי הדין של הרבנים מטפלים במדה לא מועטת אף בדיני ממונות מסוגים אחרים (הלוואות שותפויות, שכירויות, קרקעות וכדומה), אמנם רק בהסכם הצדדים במסגרת של חוק הבוררות, ויש להתפלא שעורכי התקנות מצאו לנכון לעבור בשתיקה על עובדה חיונית זו. אולי היתה כונה להגיש את התקנות לאשור הממשלה, אבל כל נסיון לא נעשה בכוון זה.

התקנות בסעיף ז׳ רואות בתור אחד מתפקידי בית הדין העליון לערעורים — תשובות על שאלות משפטיות — קו יהודי לאומי־מסורתי, שאינו בנמצא אצל עמים אחרים.

על אף הכללים העתיקים «כל זמן שמביא ראיה — סותר את הדין», «דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה», נקבעו בסעיפים מ״ד, מ״ה, מ״ו הגבלות מסוימות בהבאת ראיות חדשות אחרי גמר הטענות והחקירה המשפטית, כדי למנוע ענוי הדין.

אחרי שמיעת הטענות בית הדין מציע לבעלי הדין שיקבלו עליהם פשר, אבל אין

נכנסים לפשר כי אם בהסכמת שני הצדדים.

בדין ה«שלחן ערוך», שבית הדין צריך לפסוק את הדין מיד כשנתברר לו, קבעו בעלי התקנות מסמרות, בדרשם שההחלטה העיקרית תתקבל בתוך חמשה־עשר יום. הכונה להשפיע על מהירות הדין רצויה מאד, אבל אין לנהוג בעבודת הדיינים במדתה של מטת־סדום. לא כל הדינים שוים, לא כל הדיינים שוים, ולכל הפחות בבחינת הזמן יש לתת לבית דין מקום לשקול דעת.

לעומת זה מכריז סעיף ע"א של התקנות על חפשו של הדיין לדון לפי הכרתו שבלב, מבלי להיות כפוף להערכה פורמלית של הראיות: הרשות בידי בית הדין לחייב את הנתבע אפילו שלא מתוך ראיה ברורה, אלא מתוך אומד דעת מוכח, שהוא חייב לתובע את תביעתו. הכרזת העיקרון הזה מגביהה בדרך כלל את רמת הדיון של המשפט העברי לעומת המסורה התורכית של המֶגֶ'לָה.

הרבנות הנהיגה חדוש חשוב של דין שלא בפני הנתבע, אם הלה סרב לבוא, ועל פסק דין שלא בפניו יש זכות ערעור לפני אותו בית דין במשך כ"א יום — זמן ארוך יותר מדי, מלבד זכותו של כל בעל דין לערער לפני בית הדין העליון שבירושלים במשך 31 יום.

התכונה המיוחדה של הערעור הרבני היא: שהרשות ביד בית הדין המקומי לשלוח אחד מחבריו לבית הדין לערעורים לברר את הענין, והוצאותיו נכללות בתוך הוצאות המשפט. כאן מקום לציין שסתם פסק דין יכול להיות גם בלתי מנומק, ובזמן הגשת הערעור הרשות לבתי הדין המקומיים לשלוח נמוקי המשפט בכתב.

גם בבית הדין לערעורים צד שלא בא יכול להתנגד, להגיש במשך 21 יום ערעור שיובא בפני אותם השופטים, וככה יוצא שבענין אחד יכולים להיות 3 ערעורים. אמנם המגיש ערעור מחויב להמציא כתב ערבות, המבטיח תשלום הסכום של פסק הדין בצרוף ההוצאות והנזקים.

«סדרי המשפטים» של הרבנות יוצרים עוד מוסד חדש — בירור שני של המשפט על ידי אותם השופטים או בפני בית דין הערעורים מפני נמוקים ידועים, דבר הדומה לקסציה או לרויזיה אצל אומות העולם, וחדש בהחלט בשביל מסורתנו המשפטית (סעיף קי"ב).

ביחס אל לקוי הסדרים, שבו הצטיינו בתי הדין של הרבנים, יש ערך גם לסעיפי התקנות, שלפיהם אין משפט מתחיל אלא לפי קובלנה כתובה עברית, המכילה את מהות התביעה ואת סכומה; שהערעור צריך להיות מנומק, שעל כל תעודה או מסמך רשמי היוצאים מבית הדין חותמים אב בית הדין והמזכיר.

התקנות מכילות ברכה רבה, והלואי שבתי הדין יתנו את דעתם עליהם לשמרם ולדייק בפרטיהם.

4. סמכות־החובה של הרבנים

ממשלת המנדט הרגישה, שאין ארץ ישראל ככל יתר הארצות, שנקרעו מעל תורכיה, ושיש כאן דוקא בשאלת סמכות בתי הדין הדתיים מקום להרחיב זכויות היהודים. וביחוד הורגש העָוֶל שבדבר שבמקצועות חשובים של דיני ממונות, השייכים למעמד (סטאטוס) האישי של היהודים, מתבררים לא ע"י בתי הדין הרבניים, ואף לא ע"י בתי הדין החילוניים הממלכתיים, כי אם דוקא ע"י בתי הדין הדתיים המושלמיים. ואותו הגורל נפל בחלק דיני ההקדשות בתורכיה. וזאת לדעת: למרות הגוון הדתי שבמונח הקדש (הוקף המושלמי), הרי למעשה

שם זה כולל מקצוע חיוני חשוב, שאיננו דתי כלל בעצם עצמותו לפי מושגי זמננו, והינו, בשם הקדש יקרא כל מוסד של צדקה, חסד וטובת הכלל, שמקבל קיום עצמי, שאינו תלוי ברצון המנדב או המנדבים, כי אם מתנהל לפי תנאים ותקנות ידועים. בשעת שלטונה של תורכיה היו ההקדשות מתנהלים מתוך פקוח בתי הדין הדתיים של האיסלם.

כיצד יצאו מקושי זה? בעירק (ארם נהרים) התקין שלטון המנדט הבריטי שבכל הענינים של המעמד האישי של היהודים והנוצרים (מלבד הנשואים, שהם בסמכות בתי הדין של כל דת ודת) דן בית המשפט הממשלתי החילוני, אבל לפי דיני הדת האיסלמית.

קפוח זכות כזה לא היה מתאים לארץ ישראל. היתה שאיפה להרחיב את המסגרת בשביל היהודים (וממילא לשם שווי משקל זכו בזה גם הנוצרים). אולם מאידך גיסא, לא רצה חלק גדול מהצבור היהודי להיות כפוף לדיני הירושה, המקפחים את זכות־האשה. המוצא מן הקשיים ניתן בצורה זאת. סמכות בתי הדינים הדתיים נחלקה לשני חלקים. בחלק אחד הוכר בית הדין הדתי (הן של היהודים, הן של הנוצרים) בתור בית דין יחידי ומוחלט, ובחלק השני — ניתנה לבעלי הדין אפשרות להסתלק מהדין הדתי, ואז הדבר עובר לבתי הדין הממלכתיים החילוניים. באופן כזה הושגו התוצאות האלה: א) היהודים שוחררו לגמרי מזיקה לבתי דין מושלמיים, כפי שהיה נהוג בשעת השלטון התורכי; ב) סמכות הרבנים — המוחלטת והיחסית — הורחבה בהרבה כלפי המצב הקודם, והקיפה את כל דיני המעמד האישי וההקדשות; ג) מלבד המקצועות של סמכות הרבנים המוחלטת — ניתנה אפשרות לבעלי הדין לבחור להם את בית הדין הרבני או הממלכתי־החילוני לפי ראות עיניהם.

נעיין בראשונה בסמכות המוחלטת של הרבנים: כאן יש לנו דיני נשואים, גרושין, מזונות (לפי תביעת האשה על בעלה), ואשור צוואות. מלבד זה נמסר לרבנים לדון בדבר קביעתם, והנהלתם הפנימית של הקדשות ומוסדות־צדקה, שהוקדשו לפני בתי דיניהם ולפי משפטם. אין זה הרבה, אבל בגבולות אלה בית הדין הרבני הוא הוא בית הדין הממלכתי היחידי בן־הסמך, שהצדדים המעונינים מוכרחים בלי שום ברירה להזקק לו.

אילו שמעו הרבנים והחוגים הקרובים להם לקול החיים והמציאות והכניסו בסדרי דיניהם את השכלולים המינימליים הדרושים, והאפשריים לפי הבנתם הם את המסורת, ואילו רכשו להם בפעולותיהם את אמונם של חלקי צבור רחבים — הרי גם הסמכות המצומצמת הזאת, שניתנה להם, היתה לנו לברכה ובמרוצת הזמן היינו יכולים לקוות לבצורה ולבסוסה, ואף להרחבתה ולהת־פתחותה.

אבל לא הוכשר הדור. המחלוקת עם אגודת ישראל מצד אחד, וכמה סבות פנימיות וחיצוניות מצד השני, גרמו לירידת כבוד הרבנות, להפחתת האמון הצבורי בה, ובתור תוצאה מזה לקצוצים וצמצומים להלכה ולמעשה גם בסמכות מצומצמת זו.

בנוגע להקדשות, נלחמו כמה מוסדות חרדים להעברת הסמכות מהרבנים לבית הדין הדתי המושלמי של הקדי. ויש אשר לשם כך ערכו את ההקדש לפי דיניהם ובערכאותיהם. רב הוא חלול השם שבדבר, והתוצאה היתה פקודה ממשלתית משנת 1924 על ההקדשות ומוסדות הצדקה. היא נתנה אפשרות להמנע בענינים אלו מזיקה לבית דין דתי בכלל, הן — יהודי, הן — מושלמי, ולסדר את כל הדבר בפני בתי

הדין הממלכתיים החילוניים ולפי החקים חילוניים. וגם ניתנה זכות במשך זמן ידוע אחרי צאת הפקודה לכל ההקדשות הרשומים לפני בתי הדין הדתיים המושלמיים או הרבנים לפנות לבתי הדין החילוניים של הממשלה ולהפוך את ההקדש הדתי להקדש חילוני, שאין לו כל זיקה לבתי הדין של הדת. וככה למעשה ניתנה גם לבעלי ההקדשות האפשרות להשתמט מסמכות הרבנים בתנאים ידועים ובסדרים ידועים.

הוא הדין באשור צוואות. החוק הנהיג צוואות חילוניות, וכל מי שאינו רוצה לפנות לרבנים, עורך את הצוואה לפי הסדר, הקבוע בחוק האזרחי, ומקיימה בבתי המשפט החילוניים.

נשארו בסמכותם של הרבנים המוחלטת באמת רק דיני נשואים, גרושין ומזונות שבין איש לאשתו. אבל גם כאן יש התאוננויות מצד היהודים יוצאי מערב אירופה, שהורגלו בדיני־נשואים אזרחיים־חילוניים. הסמכות היא רק בנוגע לאזרחי הארץ, נתיני חוץ לארץ מתדיינים לפני בתי הדין של הממשלה, כל אחד לפי חוקי ארצו.

אולי כדאי לציין, כי נתיני חוץ לארץ אינם יכולים לפי החוק לסדר גטין בארץ ישראל לא לפני בתי הדין של הממשלה, ולא לפני הרבנים, עד שהממשלה תחוק בענין זה חוק מיוחד.

5. סמכות־הבררה של הרבנים

בכמה וכמה ענינים של המעמד האישי יש לרבנים סמכות יחסית, התלויה בהסכמתם של כל המעונינים. והברירה לכל מי שמשתתף או נוגע בדבר לסרב בענינים אלה לדין הרבנים, ולדרוש העברת המשפט לבתי הדין החילוניים של ממשלת ארץ ישראל. סמכות־הבררה יש לה ערך מעשי גדול: אם כי לא רב האמון במוסד הרבנות הקיים, אף על פי כן מספר גדול של ענינים מסוג זה נמסר למעשה לדינם, מבלי שבעלי הדין יסרבו להם. מלבד הענינים, שיש בהם דררא דממונא, מורגשת, כמו לגבי ירושת הבת וכדומה, אין ההמונים בדרך כלל מסרבים לרבנים, אם הם נתבעים לדין; אבל בחוגים פחות או יותר אמידים, או משכילים, או השייכים להסתדרות הפועלים, או בשעה שפונים להתיעצות אל עורכי־דין — מעדיפים את הערכאות על פני משרדי הרבנות, מפני הטעמים שכבר עמדנו עליהם. חשיבותה של סמכות זו יש לראות כדרבן לשכלול עצמי ולהתפתחות עצמית שניתן על ידי כך לצבור העברי ולרבניו. אם יעשה כל הדרוש בכוון זה, אם ישקיעו את המאמצים והמרץ הנחוצים לתקון סדריהם של בתי דינינו הדתיים, ואם ירכשו להם אמון מצד הצבור — הרי סמכות של בררה זו תשמש דרך לבצורה של ההגדרה המשפטית העצמית שלנו, להרחבתה ולהתפתחותה. אין אדם נגאל, אלא אם כן גואל את עצמו. כאן ניתן מקום לרבנות להתגדר בו, להרחיב את השפעתה ואת חוג פעולתה, להגדיל את כבודה ואת ערכה, להרים את קרנה, ויחד עם זה את קרן הישוב בכלל. לפי שעה אין היא הולכת בכוון הרצוי, ואין היא עושה את המוטל עליה. אבל מה שלא נעשה עד היום, יוכל להעשות מחרי הפתח פתוח, האפשרויות החוקיות ניתנו, ההזדמנויות ישנן; יבואו בעלי הדבר וישתמשו בהם.

ואלה הם הענינים של סמכות־בררה: דיני ירושה, אפיטרופסות, קביעת יוחסין של קטנים ואמוצם, הגבלת ההכשרה המשפטית לבזבזנים ולחולי הרוח, ירידה לנכסי נטושים ורטושים.

בנוהג שבדבר, אם אחד מהמעונינים פונה אל הרבנות באחד מהענינים המנויים,

הרבנות מטפלת בזה, וכל החלטותיה ופסקיה מוצאים לפועל בתור פסקי דין של בתי דין ממשלתיים, באותו התוקף ובאותו הסדר. אולם אם אחד הנוגעים בדבר מסרב, הוא מגיש בקשה לבית הדין הממשלתי, והלה מונע את הרבנים מלטפל בדבר, ומקבל את הענין לרשותו.

בכל הענינים האמורים הרבנים דנים כפי דיני ישראל, ואולם בכמה דברים השייכים לסדרים מורגשת בכל זאת השפעת הסדרים הממשלתיים (למשל כרוז בעתונות קודם מנוי אפיטרופוס).

חוק מיוחד יצא בשנת 1923 בדיני ירושה, המגביל את השימוש בדיני ישראל אף בשעה שהדין הוא בידי הרבנים.

רוב הקרקעות בארץ ישראל שייכים לסוג «מירי», שהם נחשבים להלכה לקנינה של הממשלה, ובעליהם אינם אלא חוכרים עולמיים בירושה. למעשה הביאה ההתפתחות לידי כך, שאין בין קנין הבעלות הפרטי בכלל, ובין בעלות ב«מירי» שום הפרש, מלבד ענין הירושה. לפי החוק מזמן התורכים אין צוואה חלה באדמת מירי, וירושתן היא לפי חוק מיוחד, שיצא בשנת 1913, אחד החוקים החדישים, המתאימים להשקפות זמננו; אין הוא קשור במסורת הערבית־המושלמית, כי מוצאו הוא אירופי. הוא משוה אשה לאיש, בת לבן, אחות לאח, נכדה לנכד וכו'. הוא נותן לאלמנת המת או לאלמן המתה את החלק הרביעי של העזבון, בזמן שיש יורשים ממדרגה ראשונה (יוצאי חלצים, בנים ובני בנים, והבנות בכלל הבנים), ואת חצי העזבון, בזמן שנשארו רק יורשים ממדרגה שניה (הורי המוריש ויוצאי חלציהם) או סביו או סבותיו של המוריש, ובתנאים ידועים מקבל האלמן או האלמנה את העזבון כולו.

חוק זה הוא חובה גם על הרבנים בחלוקת ירושת מירי. מלבד זה חק הירושה נותן הוראה מיוחדת במינה בעלת חשיבות יתרה: אם מי שהוא מהנוגעים בדבר הירושה מבקש את בית הדין הרבני לחלק את כל הירושה (כלומר, אפילו מטלטלין) לפי חוק העותומני (הפרוגרסיבי משנת 1913, שתכנו הובא למעלה), הרשות לבית דין הרבנים לותר על דיני התורה ולהשתמש בחוק הנ"ל. אילו השכילו הרבנים להשמע לעצה טובה זו, שמקורה בדינא דמלכותא, אילו קיימו וקבלו עליהם הבנים לסדר את חלוקת העזבון על פי חוק הנ"ל, בזמן שאחד הנוגעים בדבר ידרוש זאת, והיו מוציאים זאת לפועל באופן מסודר – אפשר שלמעשה היה ענין הירושה נשאר בידם.

מחכים גם לפרסום חוק האפיטרופסות מאת הממשלה.

6. סדור הרבנות לפי תקנות כנסת ישראל

הסדור הארעי של הרבנות שיצא לפועל ע"י ועידת תרפ"א לא הניח את דעת הצבור, והממשלה יחד עם הצבור חפשו דרכים לסדור נאות יותר. על הסדור הזה התוכחו הרבה בקשר את עבוד החוקה או התקנות של כנסת ישראל. המו"מ היה ממושך, ולבסוף לא סדרו התקנות את עצם הדבר, כי אם הראו הדרך, איך למצוא את הסדור הנכון. שטת הבחירות של הרבנות הראשית נמסרה להסכמת הרבנות הראשית הקיימת יחד את הועד הלאומי, ואם במשך ששה חדשים לא יבואו לידי הסכמה, תמסר השאלה הנדונה לועדה, המורכבת מיו"ר שימונה ע"י הסוכנות היהודית, שני חברים, שימונו ע"י הועד הלאומי (אחד מהם ספרדי), ושני חברים לפי מנוי הרבנות הראשית הקיימת (ואחד מהם שוב ספרדי). החלטת הרוב של הועדה תהיה מכריעה.

עוד קשיים עצומים עומדים על הפרק לסדור בחירות חדשות לרבנות, אבל נפתחה כבר דרך לפתרון השאלה.

תקנות הכנסת, שנתפרסמו בשנת 1928, מגדירות במקצת את סמכותם ותפקידיהם של מוסדות הרבנות. התקנות סומכות על החוקים הקיימים, ועל אלה שיורשו לצאת במשך הזמן, אבל על נקודות אחדות בעלות ענין הן עומדות. רשום הקדשות נכסים לצרכי צדקה לפי דיני ישראל הוא בסמכות המוחלטת של הרבנות. אפיטרופסים לנכסי קטנים, נטושים ורטושים, בית דין ממנה רק בהמלכו בדעת ועד הקהלה. — הגבלה של זכות הרבנים הראויה לתשומת לב. שוב הודגשה הסמכות לסדר צוואות על פי דיני ישראל, לפקח על הקדשות צדקה יהודים, המבקשים פקוח כזה או מסכימים לו. משום מה עוברות התקנות של כנסת ישראל בשתיקה על יסודות הסמכות: דיני קדושין וגרושין ומזונות. לעומת זה הוזכר בפרוש ישוב סכסוכים לפי שטר ברורים, החתום על ידי שני הצדדים, דבר שנהגו בו הרבנים כל הזמן, אבל עד הנה לא הוזכר בחוק.

ע״י אשור תקנות ישראל ניתן מקום להרוצים להתבדל מכנסת ישראל, ולדרוש מחיקת שמותיהם מפנקס הכנסת. האם המתבדלים האלה כפופים לסמכותם של הרבנים בתחומי סמכות־החובה כפי המבואר לעיל? הדבר לא נאמר בפירוש. אולם נתקבלה הדעה, הפותרת שאלה זו בחיוב. בנדון זה הגיע סכסוך לידי ברור של המשפט העליון (הממשלתי) בארץ (הדו״ח נתפרסם בגליון «הארץ» מיום י״א בשבט). גם בעלי הדין וטועניהם, גם בית הדין יצאו מתוך הנחה שאין המתבדלים נזקקים לבית דינה של הרבנות, אלא שבאותו ענין התחיל המשפט לפני פרסום פנקס הכנסת, ומכיון שבשעת התחלת המשפט הענין היה בסמכות הרבנות, הרי המשפט נשאר ברשותו עד הסוף, ואין השנויים בהמשך ברור המשפט (הודעת אחד מבעלי הדין שהוא מתבדל מכנסת ישראל) משנה את מצב הדבר.

כותב הטורים האלה סובר, שאין פסק דין זה המלה האחרונה והמכרעת. ויש מקום לערער על ההנחה הזו, ולהגיד, שתקנות כנסת ישראל לא שנו ולא יכלו לשנות את דבר המלך במועצתו משנת 1922, שעל פיו היהודים בכלל זקוקים לדין הרבנות בענינים ידועים. ההתבדלות מכנסת ישראל כחה יפה לגבי מסי הכנסת ושרותים צבוריים שונים של הכנסת. אבל מי יאמר, שאפשר על פי הודעה סתם לשנות את סמכות בית הדין. הדבר לא נאמר בפרוש, ואין להסיק דבר כזה ממילא, והדבר צריך עיון.

התקנות החדשות יהוו דרגה ידועה בהתפתחות הרבנות בארץ ישראל. ברם התקדמות ניכרת ומורגשת תבוא רק בזמן, שהרבנים והחוגים הקרובים אליהם, יצאו מגדר שמירת הישן בכל מחיר שהוא וידעו למצוא דרך לרכוש את אמון הצבור ולהשלים בין ההשקפה המסורתית והחדשה.

פ. דיקשטין

התיאטרון בארץ

לא את תולדות התיאטרון בארץ יש בדעתי לכתוב – אם כי גם אלה היו עלולות לחשוף לפנינו כמה מומנטים אופיניים, הן ביחס לגישה אל התיאטרון והן ביחס לתכנו אצלנו – אלא על התיאטרון הקיים בעין, זה שהספיק להכות שרשים בארץ ולהספח אל השלשלת החדשה של ערכינו התרבותיים.

שנים הם הרגשות הראשוניים שהוליכו את האדם ליצירת התיאטרון: א) המורא בפני פלאי הטבע. ב) הצדק האינסטינקטיבי. שני רגשות אלה שולטים בנפשו של האדם שלטון עצום ומהוים את היסוד הדינאמי, המניע, שבחייו. ידעתי את המגוחך שברעיונות אלה, כיצד אפשר כיום, במאה העשרים, בתקופת הראדיו והאוירון, תקופת כבושי הטבע העצומים, לדבר על המורא בפני פלא יהטבע? יותר מגוחך מזה נראה הרעיון השני, הרעיון בדבר רגש היושר האינסטינקטיבי שבלבו של אדם.

למרות כל כבושי המדע, עדיין אנו נצבים לפני רוב תופעות הטבע חסרי־און כבימים הראשונים, עם עצם אותו המורא מפני המופלא מאתנו, הבלתי נתפש. הצמאון הגדול למחקרי הטבע, שתקף את האנושיות בסוף המאה שחלפה ועד היום הזה, עדות נאמנה הוא לכנות הרעיון, למציאותו המוחשית של רגש המורא. הננו יודעים כיום את כוכבי השמים ומסלותם, יודעים את חוקי הרעם והברק, הרבה השערות לנו על התהוות העולם והחוקים השולטים בו – ובכל זאת לא פסענו אף כמלא נימא מעבר לשערי ה»כיצד« ו»מאין«.

כך הוא הדבר גם ביחס לרגש היושר האינסטינקטיבי. הרגש שבו אנו דנים, הוא רגש ראשוני, קבוע בעצם, מופיע ונעלם, אך חי בקרבנו על אף כל החוקים השכליים, הסעיפים המשפטיים, המציבים גבול וסייג לד' אמותיו של אדם למשנהו, לאום למשנהו. אלא שבמדה שהאנושיות מתקדמת ומשכילה, בה במדה נעשית אזננו אטומה לקול הרגש הזה ולבנו נעול בפניו יותר ויותר.

שני הרגשות האמורים חיים וקיימים בקרבנו ודורשים מאתנו את תקונם. מובן, שהתנאים שבהם אנו חיים כיום, נוחים מאד להונאה עצמית בכוון זה. את רגש המורא בפני תעלומות הטבע הננו יכולים להטביע בתוך ים מחקרי־מדע, לצחוק צחוק של בטול כלפי כל תעלומה ולהתימר כמנצחים. ואשר לרגש היושר האינסטינקטיבי – אותו אנו יכולים לצמצם לתוך חוקי המשפט המלאכותיים, לחסות בצלם וללחום תחת דגלם.

לא כן היה הדבר בדורות הקדומים. נוחיות זו שלנו — לא היתה מנת־חלקם, ועליהם היה לחפש מחסה אחר מפני המורא, ולתת ספוק אחר, יותר מלא, לקול היושר הראשוני.

השמש היתה להם לחידה, החושך — לתעלומה, הרעם — לאימה, האש — לבהלה. אף באותם זמנים קדומים לא ניתן ספוק גמור לתביעות היושר האינסטינקטיבי. אותם שני רגשות היו עֵרים אצלם פי כמה מאשר אצלנו. חייהם היו פחות מורכבים, פחות מסובכים, ובמלאכת ההונאה העצמית, ההרגל, החנוך המלאכותי עדיין לא היו בקיאים כמונו. מה עשו איפוא?

יצרו את התיאטרון, את משחק הסמלים.

מובן, שבמשך הדורות נוספו עוד כמה גורמים חדשים, כגון: היצר למשחקים שבא מתוך הרגשת עודף של כוחות, והיצר לאילוסיה שבא מתוך שובע. גורמים אלה דחקו כמעט לגמרי את סמלי המורא מעל פני הבמה, אולם רגש היושר שולט בה עד היום. ואם התיאטרון של אומות העולם נוצר מתוך המורא והשובע, הנה אצלנו בארץ נולד התיאטרון מתוך המורא והצמאון.

עם עקת תרבות עשירה וכבדה הושלכנו כאן לבין החרבות: חרבות הרוח והחומר. השכל תבע פשטות, ראשוניות, ויתור על מורשת התרבות וצרכיה, חזירה אל הטבע, אל החומר. ברם הנפש לא יכלה להכחיש את מכמני התרבות האצורים בקרבה. נוצר הצמאון למקדש־מעט אשר יקסום לנו לפחות במדת־מה את אפקי התרבות אשר מהם באנו. ואף המורא דחף אותנו בדרך זו. המורא בפני ההתנוגות בראשוניות אלהית זו אשר מסביב לנו. צר נעשה בין החרבות ומאידך גיסא נולד המורא הסטיכי בפני אבדן אוצרות הרוח. כך הלך ונוצר אצלנו התיאטרון. או יותר נכון, כך נולד בנו הרצון לתיאטרון. באמת, תיאטרון עברי ארץ־ישראלי, הראוי לשמו — אין לנו עדיין בארץ. והדבר טבעי ומובן. הוכרחנו לאחוז במטעי־תרבות, שגדלו בארצות נכר ובתנאים נבדלים מאלה שלנו, ולנסות לשתול אותם כאן, בארץ החדשה ובתנאים החדשים. רבים היו הנסיונות בכוון זה, ורבות מאלה היו התבוסות. כמה מהם גועו בעודם באבם, כמה מהם נתלכדו לכאורה בארצנו, כמה מהם מופיעים ונעלמים ומופיעים שוב ללא כל צורך אורגני, ורק מעטים ביניהם הולכים ונעשים לאזרחים בנוף החדש והמחודש. ועל שלשה אני עומד כאן.

א. ה„אהל"

תיאטרון רענן ונקי־כפים. חפשי כמעט מכל מורשת. יודע לנעֵר מעליו אבק־תמול. בעל רצון בהיר לדרך מסוימה. לעתים ימצאנה, לעתים יתעה בכל זאת. סימן לאנושיותו. אך בכוח תחושה טבעית יחזור למסלולו הברור בדרכו המיגעת אל האמת. אל האמת התיאטראית הסוביקטיבית שלנו בארץ. אך מעט הביא אתו אלינו מן המוכן. לא הקל על עצמו את מעשה־בראשית. התחיל מן המסד, מן האדם. לא מן החוץ הביא את האדם, אלא מן הקרקע. פשוטה כמשמעה. מן הקרקע הארץ ישראלית. מארבע פנות הארץ נזעקו אליו צעירים ובעלי רצון טהור. בלי תנאים. לשם עבודה. לשם יצירה של אמת. ראיתי את התלבטויותיו הראשונים של ה„אהל" עם החומר הקשה, המורד. אותו ערב בסטודיה של הגברת אורנשטין בתל־אביב. שם נאבקו שלשים נפש מישראל עם גֵוּם העקשני המיוגע מן העבודה. לשם הַקְנָיַת הריתמוס המשחרר. לשם שעבוד האברים לרצון האמנותי. בקפדנות גדולה על כל תג חדש, כל אפשרות של בטוי חדש אשר נגלו להן. אותו ערב נוכחתי שיש כאן רצון, מטרה יש וגם — וזה העיקר — בהירות של דרך. משה הלוי, המדריך, החבר־האח, עמד מן הצד

וידום, ויבקש, וימצא. לא סמך על נסים, לא הסתפק בחסדי כשרון גרידא.

הצעד הראשון — נשפי־פרץ — היה מופנה יותר כלפי פנים, מאשר כלפי חוץ. לשם בקורת עצמית, לשם סכום וברור. ללא התרועות הרגילות על נצחון ריקני ומדומה. את הרענן, הגרעיני תפש ה«אהל» והחזיק בו, ואת השאר השליך מעל גוו. ללא רחמים. למרות העבודה שהשקיע. כי מיד בראשיתו ידע ה«אהל» את התפקיד שהוטל עליו, שקבל על עצמו באהבה. רצה ה«אהל» לשַקֵף את ארץ ישראל. על נופי האדם והטבע. רצה להיות אספקלריה לכל שטחי הגאולה העברית. מלכתחילה ידע את הקושי שבדרך ליצירה זו, אך כאמור, את הכל קבל על עצמו באהבה. היה לו האומץ לסגת אחורנית, מעבר למקובל במוסקבה, מעבר למתהדר בגבורת כתריא־ליבקה. הרגיש באורח אינסטינקטיבי במציאות הקשרים שבין התמול הרחוק לבין היום המעורפל. את אלה בקש למצוא. ולפיכך לא נתן לצמצם את עצמו לתוך מסגרת הקבוע כיום והמקובל. אם כי קשה כשאול היה להלוי עכולה של מסורת מוסקבה. אולם שחקה לו השעה ויתגבר גם על המסורת המטרידה. כי במזל טוב ובמשפחה טובה נולד ה«אהל». במשפחת העובדים בארץ. אלא שמשפחה זו גם מחייבת היתה ותובעת הימנו. תובעת תיאטרון סוציאליסטי. מה הוא הדבר הזה? כיצד אפשר לעשות את התיאטרון לסוציאליסטי? אם לפי הנושא, התוכן המוצג — הרי אין ספק שאף «השודדים» של שילר, «גֶיץ» של גיתה, «אויב העם» ואפילו «נורה», של איבסן, ואפילו מגילות «רות» ו«אסתר» שלנו מאירים פרובלימות סוציאליות. לפי דעתי, כל מחזה הגון, זה שאיננו בא לשעשע את השבעים בקסמי שמלות ובהוד שבמלכות. זה שאיננו בא להשביע, להרדים ולטמטם עוד יותר, אלא להרעיב את נפש האדם ולהצמיאה — הרי זה ממילא מחזה סוציאלי. וכשר אף למהדרין מן המהדרין בהלכות הסוציאליסמוס. ובכן המחזה, התוכן כשהם לעצמם עדיין אינם עושים את התיאטרון לסוציאליסטי. שמא הגישה אליו, אופן ההצגה, ההגשמה? ושוב איני יכול להמנע מלהגיד, שלפי דעתי כל גישה ישרה, גישה אנושית אל המחזה, היא ממילא גם סוציאלית. בכל מקום אשר יבוא בו האדם, תבאנה אתו ממילא גם פרובלימות סוציאליות. אין לך אדם שאפשר יהיה להפרידו מסבך הפרובלימות הסוציאליות. ובכן, גם הגישה איננה יכולה להכריע במובן זה. מה הוא הדבר המהוה את המושג המופלא תיאטרון סוציאליסטי? כדאי להתעכב על שאלה זו, שהרי היא עדיין מנסרת בעולמנו בארץ ומעלה — בעזרת קנאים, ולאו דוקא מומ־חים לדבר — אבק רב. קשה לי עד מאד לתאר לעצמי יצור אמנותי מסוג זה. ואם הוא קיים בכל זאת אי־שם, מובטחני שאין זה קיום אורגני, אלא ארעי ולשם מטרה מסוימה, שאין לה בודאי כל שייכות לתיאטרון כערך אמנותי העומד ברשות עצמו. ולפיכך יש להגיד בברור: אין תיאטרון סוציאליסטי, כשם שאין תיאטרון קונסרבטיבי. יש תיאטרון בשביל האדם ויש תיאטרון בשביל החיה אשר באדם. ואמנם צריך להודות, שבשנים האחרונות 95 אחוז מן התיאטראות הקיימים בעולם — נמנים על הסוג השני. ועל זאת נוכל לקונן בצבור. כי רב מאד מספר המקוננים על כך. אלא שאין הדבר מועיל כלל. ולכל צבור יש התיאטרון שלו הוא ראוי. בזאת יש קצת מן הנחמה. אלפי סבות לתקלה זו, אך לא כאן המקום לעמוד עליהן. אינני סובר שהיה בדעתו של ה«אהל» להגיע לידי אותו דבר משונה, ששמו: תיאטרון סוציאליסטי. הצגת ה«דייגים» היתה נסיון יפה ומבורך. אלא שהיא הוכיחה בעליל

שהארה סוציאליסטית איננה בנמצא. הוכיחה, שתיאטרון הראוי לשמו — הוא ממילא גם תיאטרון סוציאלי. לאחר נקודת־משבר זו הצטמצם ה«אהל» לתוך ד' אמות עבודתו וידום במשך תקופה ארוכה. ויפה עשה. כי רק בדרך זו ניתנה לו האפשרות להתיצב פנים אל פנים מול האמת האמנותית שלו, לבדוק דרכו ואת כבושיו לאור רצונו ליצירה העברית. תקופת עבודתו זו של ה«אהל» היתה פוריה עד מאד. אופן מחשבתו — שאליו הגיע במאמצים רבים — היה עתה פשוט והגיוני. הלה היה פעם בעולם תיאטרון הגון ומפרה. היה ואיננו. כי מחוץ לרוסיה, גרמניה, וארץ ישראל, כמעט שתיאטרון רציני איננו בנמצא. את הכל בולעת ה־Revue. אולם גם בתור הזהב אשר לתיאטרון בעולם — סוף המאה החולפת עד תחילת מאה זו — היה הרפרטואר אחד ומשותף לכל התיאטראות. קריסטיַנִיָה, וינה, ברלין ופטרסבורג, כולן הציגו את האופטמן, איבסן, גורקי וכו'. כל אחד מן התיאטראות הללו נגש אל המחזה בדחילו. באורח אנושי וישר. ובכל זאת רב היה ההבדל בין זה לרעהו. ה«אורגים» בקריסטיניה לא היו אותם ה«אורגים» שהוצגו בברלין, ושונים תכלית שנוי מן ה«אורגים» אשר הוצגו בפטרסבורג. «התהום» של גורקי, ריח ספציפי גרמני נדף הימנה בהצגתה בברלין וצפוניותו המוטעמת של «פיר גינט» אבדה לו כמעט לגמרי בהצגתו בוינה. מה היא איפוא תופעה זו וכיצד יש להסבירה? כאן תפש «האהל» שכל תיאטרון חייב לעכל את המחזה, לסגלו — אותו ואת הצגתו — אל הסביבה אשר בה הוא מוצג ולעבדו בהתאם לפרצופו הרוחני הראשוני של הצבור הבא לראות במחזה. ומכאן הצביונות המיוחדים אשר לתיאטראותיהם של צבורים שונים המשתקפים אפילו מתוך מחזה אחד ומשותף לכולם.

ובכן הוטל על ה«אהל» לבקש את המקורות לצביון העברי הראשוני. דרך נוחה ומוכנה עמדה לשרותו — המֶנטליות של כתריאליבקה. רבים שתו ושכרו ממקור זה, רבים נתעשרו על ידו, רבים יונקים הימנו עד היום הזה, אך עולה עליהם מספרם של אלה שדלו על ידי כך. כי כתריאליבקה איננה אלא תחנה אחת וארעית בשטף ההיסטוריה העברית והתרבות הישראלית. יתכן שהיא יותר גורלית ומַפרָה מגראנאדה ומאַגנצה, אולם אף היא — אין בה כל יסוד ראשוני ואין לבקש אצלה את המקור היחיד והראשון העלול להיות פתח ומוצא לתרבות העברית החדשה. ואמנם, ה«אהל» לא התמהמה על ידה. קבל ממנה כל שאפשר היה לקבל וילך בְדרכו הלאה אל מכורות־הקדומים.

הצגת «יעקב ורחל» העידה על כַונת הדרך ושכר העמלים היה רב עד מאד. ה«אהל» הבין שאין דבר נעטר בעטרת של קדושה, אלא אם כן מת תחילה, חלף הלך לו. האישים התנכ"יים שלנו — קדושים היו עבורנו. בבחינת מלאכים מתהלכים בחצרות אלוה. ובפקידת הרבי אסור היה לנו להעלות על דעתנו אף צל של מחשבה, שאותם אישים תנכיי"ם — עד כמה שהם היסטוריים — היו להם גם פונקציות אנושיות, טבעיות. רק יסוריו של האדם והרגשת אפסיותו הוא ממריצים אותו להעטות זר של קדושה לראש זולתו. יסורים היו לנו לרוב, ולפיכך נטלנו מעל אישי התנ"ך את היוניותם, את אֲמִתָּם הַוִיטָאלִית ונעטֵם למומיוֹת של קדושה. דורות שלמים חונכו ברוח קדושה זו ויחס ישר, אנושי — של בקורת, קנאה, כעס וספק — אליהם לא היה בנמצא.

והנה בא ה«אוהל» ויעיז לעשות מעשה רב זה. העיז לחשוב שרחל אמנו לא היתה בכינית למן יומה הראשון. כי לבן היה «בחור כהלכה», כי ענין התרפים והדודאים לא היה

כשר כל כך, וכי יעקב היה נאבק לא עם מלאכים בלבד, אלא גם לשם ספוק רצונו לחיים, לאהבה ולאושר. ואפילו ביחס ללבוש החיצוני העיז ה«אהל» לעשות מעשה רב. החל שלו — לא היתה בת־ישראל כשרה השומרת על בור שמלתה, רחוצה למשעי לכבוד שבת, אלא בחורה חיה, פראית ותמה כטבע עצמו. לבן איננו אלא פלח ערום שנוח לו להאמין באליליו — הרי הם השומרים על שדותיו ועדריו! — ושטוב בעיניו לקנות גם מקצת מן «התורה והתעודה» אשר ליעקב אולם במחיר המינימלי. בדרך זו הגיע «האהל» אל סף האמת ההיסטורית העברית וימצא את הפתח אל גנזי היצירה התיאטראית המקורית אשר לצבור העברי. ולא בכח הדמיון ולא בתוך ספרות מאובקה מצא את אלה, אלא בתוך הנוף הארץ ישראלי בין ההרים והעמקים.

על פני כל יצירות ה«אוהל» מרחפת רוח העבודה. לא רוח העבודה הרוחנית בלבד, אלא גם זו של העבודה בחומר ובלבנים. לא ייגע ולא ייעף. לא יתהדר בגבורות. אלא ילך דרכו בשקט ובבטחון. והעיקר הוא שעלה בידי ה«אוהל» להחיות בנו את ההרגשה הברורה שהוא יצא כבר מגדר הארעיות ונסיון ויתלכד עם הקרקע והנוף בארץ, ושגידוליו הם אורגניים וקשורים קשר של ממש עם ההוי הישראלי שאיננו מסתפק בצפיה לגאולה, אלא מסייע לבואה בפועל ממש. אבן־חן הוא ה«אוהל» בעולמנו. אבן פנה ופתח ליצירות תיאטראיות אשר תבאנה בודאי, באשר הננו עורגים אליהן, באשר צמא להן ה«אהל».

ב. «הבימה»

ילד־שעשועים היתה לנו «הבימה». אהבנוה בטרם ידענוה מקרוב, ועליה היתה גאותנו. וראו זה פלא — במקום הִוָּצרה ובכל עיר וארץ אשר בהן הופיעה במשך נדודיה על פני אירופה ואמריקה, זכתה לתהלות למעלה מן הרגיל ומבקרים אנשי־שם ענדו לראשה את זר הגאוניות התיאטראית. אולם בבואה לארץ — הועמדה בפעם הראשונה בפני בקורת שלילית.

מה פשר הדבר הזה? משום מה לא עוררה «הבימה» אצלנו אותו ההד החזק שאליו ערגה ולו צפינו גם אנחנו? שתי סבות לדבר: א) אין בארץ בקורת תיאטראית, כשם שלא נוצרה אצלנו עדיין בקורת אמנותית ב כ ל ל. ב) הסביבה הזרה והתנאים המיוחדים שבהם נוצרה «הבימה». אותה שעה שבה נוצרה «הבימה» — היתה שעה הרת עולם חדש ברוסיה וכל לאום ולאום אשר בממלכה רחבת־נוף זו נשתכר מן החופש הפתאומי אשר בא עליו ואמר להדגיש את חפשו זה על ידי מתן בטוי אמנותי לצביונו הלאומי המיוחד. באורח זה נוצרה הסטודיה של «הבימה» וכן הסטודיות של הלאומים האחרים. אולם לגבי «הבימה» נוסף עוד גורם אחד אשר היה מחייב ומעיק עד מאד. בשטף המהפכה נתערערו עד היסוד כל מוסדות התרבות העבריים ברוסיה, וכל פנה עברית — ניטלה שכינתה הימנה בכח הזרוע. מלה עברית לא היתה נשמעת, וכל החיים הצבוריים העבריים נתמוטטו עד עפרי. ולפיכך הוטל על «הבימה» להציל את שארית הפליטה, להיות לפה, ולשופר לכנסת ישראל הרוסית, עשירת התרבות ובת מיליוני הנפשות. וכל מי שנִתַּן השופר בפיו — ממילא הוא מתחיל להאמין בשליחותו המשיחית. כאן מקום פלאותה של «הבימה» וכאן גם מקום התורפה. נשתעבדה «הבימה» לפתוס. «הדבוק», «חלום יעקב», «היהודי הנצחי» הם חזיונות נשאים בכנפי פתוס נפלא, לאו דוקא עברי. ובכח פתוס זה — לא הפתוס המלולי, שהיה במשך דורות רבים יסוד התיאטרון הגרמני והאש הקרה אשר בה הֻגלדה כל יצירה דרמתית

בגרמניה, אלא אותו פתוס מזוקק שהוא נצחי ודינאמי כאחד — כבשה לה «הבימה» את העולם כולו. גם את עולם הגולה הישראלית. חוץ מעולמנו הקטן בארץ. באשר אנחנו הרגשנו שכל כחה הגדול, כל יפיה המיוחד של המשיחיות בישראל — אינם אלא בפשטותה, באנושיותה הנפלאה של זו. אליהו הנביא איננו מופיע אלינו ברכבי־אש ובלוית מקהלה של מלאכי־שמים. לא. בפשטות יבוא אלינו, עם תרמיל דל על שכם, אזור־עור על מתניו ומקל גם בידו, ומלותיו אינן פתוס אלא מילי דאנשי, מילי דעלמא. ועל כן הוא קרוב לנו כל כך. קרוב ומובן כמו הבעל־שם־טוב וכל יתר האישים שבהם שתל העם את גרעין געגועיו לגאולה. גם אנו בארץ מרגישים את משק כנפי המשיח, אך לא ממרומים ולא ממעמקים יבוא אלינו זה. לא. קרקעי, אנושי הוא בשבילנו משק כנפים זה. מתוך הקשת מעדר על פני אדמה חרבה נשמענו, מתוך הלמות מטילי הברזל במחצבות יעלה אלינו, מתוך גמגומי לשונו של תינוק עברי בארץ יבוא אלינו. אך בשעת דממה נשמענו ביתר שאת. ולפיכך זר היה לנו אותו פתוס משיחי נשגב שהביאה לנו «הבימה». אולם דוקא משום שהרגשנו בכחות האדירים בקרב אנשים מבורכים אלה, דאבנו למראה העובדה המכאיבה, ששפה אחת לנו ולהם — אך דברים אחרים. «הבימה» נדהמה, נתאכזבה. אולם משהתעמקה בשאלה, משהתחילה לנוד על פני העמק והגליל, משפסקה להיות בתוכנו אך «אורח נכבד» והתחילה להרגיש בצביונו המיוחד של נופנו ובהבדל היסודי אשר בין הצפיה לגאולה הסרת־אונים לבין הגאולה בפועל ממש מתוך רצון נואש ומתוך הקרבת ה«אני» על מזבח ה«אנחנו» («אנחנו» — לא במובן מדיני־מפלגתי, אלא במובן של צבור המוצב בחוקף גורל מול תעודה אדירה והרוצה למלאה), אזי הוברר לה כי אמנם דברים בגוו. הבינה כי עליה ללכת בדרך אחרת, בדרך אנושית יותר, קרובה יותר. ומשהחליטה לקשור את גורלה עם גורל הארץ — רק מעטים מחברי «הבימה» שעלו לארץ עזבוה ויחזרו למוסקבה — נגשה לעבודה מחדש. עליה היה ללחום מעתה לא רק עם החומר האמנותי־תיאטראי הקשה, אלא גם עם אותו דבר תוסס וחי, אותו דבר חסר משמעת תרבותית, אותו יצור שאיננו משתעבד לכל חוקים ועל כן מפתיע תמיד — ששמו: דעת הקהל בארץ. הרבה זרות, הרבה אי־הבנה והמון עלבונות חסרי־יסוד נתכו על ראש «הבימה» בארץ. שנות ישיבתה אתנו היו לה השנים הקשות ביותר מאז קיומה. כי ישמרנו האל מפצעי אוהב... אולם היא עמדה בכל אלה. ולאחר עבודה אינטנסיבית של למעלה משנה הציגה את «האוצר». וראו־נא גם ראו! חסל סדר פתוס. אל המקור טרם הגיעה, העלתה לפנינו שוב את כתריאליבקה. אולם זו היתה תמצית כל הכתריאליבקות בישראל. על אורן היקר וצלליהן. על פשטות נפשן וערמומיותן כאחד. על מלחמתן בעליונים ובתחתונים. על אידי־ליותן עשירת־הגונים וטרגיותן המדכאה. צעדה זה של «הבימה» קרב אותה אל לבנו. היה בבחינת יוסף מכיר את אחיו. את כל עושר נפשה, את כל רצונה לכבושים — לכבוש גם אותנו — השקיעה «הבימה» לתוך מחזה זה. ואת אשר העלתה כאן לפנינו — היה בו משום גמול לכולנו. ל«הבימה» ולנו גם יחד. ה«אוצר» — הוא אוצרנו.

אך גם לאחר כל אלה טרם נאחזו כל שרשיה של «הבימה» בקרקענו בארץ. ומדי צאת «הבימה» אותנו — יחרד הלב: התוסיף למצוא את דרכה אלינו? או שמא תשתכר חלילה מן התהלות אשר תזכה להן בנדודיה החדשים ותאבד לנו שוב באחד הדרכים? ולפיכך יש להגיד לה: תיאטרון עברי, אפילו כשהוא מיוחד לשמש את הגולה כולה, אין

לו לפי שעה מקום אלא בארץ. שם מקום גדולו הטבעי. שם יראה ברכה בעמלו על אף כל היסורים, או דוקא בגללם. ומשאלה רק אחת בלבי ובלב כל אחד מיודעי ערכה של «הבימה» — מי יתן והיתה הברית אשר כרתה עם הארץ, ברית של קימא.

ג. «המטאטא»

תיאטרון צעיר זה הוא מיוצאי חלציו של «הקומקום» זכרונו לברכה. לברכה ממש. כי «הקומקום» נגש לעבודתו כשהוא מזוין בתכנית עבודה מסוימת ובמדת טאקט. ואף עמדה פוליטית (לא מפלגתית) היתה לו. מה שלא נמצא תמיד אצל ה«מטאטא». הוא שואף להיות לבימה סאטירית עברית ולשקף את את ההוי הארצי באמצעות הסאטירה הבימתית. «המטאטא» משתדל אמנם למלא תפקיד זה בכשרון ובגראציה, אך לא תמיד יצליח. כשרון יש לו, ברם ביחס לגראציה — זוהי כבר גם שאלה של טאקט ושלטון ביצרים. «המטאטא» שוכח שסאטירה ובופונאדה, או מוקיוניות, אינן היינו הך. ומאידך גיסא — לא כל המתרחש לבקרים בשוק התל־אביבי, מוכשר להקרא בשם הוי. על פי רוב תופש «המטאטא» הוי זה בציציותיו, חושף את המגוחך אשר בו ומנצח על ידי כך. כי הוא מחונן בדרך כלל בעין חדה וערה לכל פצעי הוינו בארץ. אלא שהוא מדגיש לפעמים את הסאה. נלחם לפרקים עם כנפי הריחים במקום ללחום עם הזרם המניע אותן. נלחם באנוש קלוקל במקום ללחום בשטה המזרקקת לאנוש מסוג זה. «המטאטא» שהגיע כבר לידי רקורדים — הן ביחס למספר הצגותיו והן ביחס למספר קהל המבקרים — שוכח שניתנה בידו האפשרות להיות לצבורנו לבית אולפנא פוליטי. כל המנגנון הדרוש לשם כך — חבר משחקים קלי תנועה ותמורה, המון חסידים, ופזמונים פופולאריים, המושרים בפי אלפים — אלא שחסר לו מדריך. אדם בעל מדה, וקצב. אדם אשר יקרא לפעמים: עד כאן! כי צעירים המה עוד, חברי «המטאטא». זה יתרונם וזה מקור כשלונם לעתים. מזגם החם ודמיונם הסוער מושכים אותם לפעמים עד סכנת חוסר־טעם. על זאת יש להצטער, באשר רב כה השפעתו של ה«מטאטא» על הצבור בארץ.

הרבה פנינים זעירות הביא לנו «המטאטא». המון שעות של שחוק ובדיחות הדעת. אלא דוקא משום כך עליו להיות שליט ביצוריו־יציריו. עליו לדעת שכשם שתביעותינו מן התיאטרון הגדול הן מיוחדות, מיוחדות הן גם תביעותינו לגבי התיאטרון הזעיר, התיאטרון הסאטירי. על שלשה דברים חייב «המטאטא» להקפיד: א) על האמת. שלא תהא זו שהוא לוחם בה אמת חד־יומית, אלא טפוסית וקבועה. ב) על הרגש. ידע להבחין בין הצחוק הזול ובין הצחוק המשחרר. ג) על המדה. אל יגדיש את סאת הצחוק. כי הצחוק — יפה הוא רק במדה. ובעקבות הצחוק המופרז — יבוא השממון.

אך למרות כל זאת יש להגיד, ש«המטאטא» רכש לו את מקומו בחיינו הצבוריים ואין ספק שיעלה ויצליח.

א. לוברני

לואי מרשל

עם מותו — אבד ליהדות האמריקנית מנהיג; יתכן לומר: המנהיג; ליהדות העולמית — פרקליט נאמן ואח גדול דורש טובתה; לציונות — ידיד קרוב ופעיל; ובכלל — מדינאי יהודי גדול. מדינאי בלי מדינה, כמדינאי גולת ישראל מאז מנשה בן ישראל, שהגלות — ואף זו שבאמריקה החפשית — אסרה את ידיו; אולם למרות זאת היתה עמידתו המדינאית גאה ומלאה הכרת כבוד עמו, במו"מ שלו עם ממשלות ומדינאים — התעלם מהטרגדיה המיוחדת לו והתנהג כאחד מהם, ובהתרוממותו זאת — הרים גם את קרננו.

לואי מרשל — אישיות גדולה וחזקה, שבכלל לא נערכה עדיין כראוי בספרות העברית. הוא הלך מאתנו בירח העברות, כשבועים אחרי ימי הזועה בחברון ובצפת, ובשברנו כי גדול — לא הספקנו אפילו להספידו כהלכה. יוצב־נא לו כאן זכר־מעט בכמה שרטוטים מקוצרים מתולדות חייו ומחשובות פעולותיו.

מרשל נולד בי"ד בדצמבר 1856, זה שבעים ושלש שנים, בעיר סיראקוז אשר במדינת ניו־יורק. אביו בא לאמריקה לפני מאה שנים בערך ממדינת באואריה שבגרמניה. בית משפחת מרשל עם הולדת לואי — בית מהגרים עניים, והילד גודל וחונך בחיי הדלות והדחקות.

הרבה השפיעה על עצוב דמותו הרוחנית — אמו, אשה בעלת־נפש ומשכילה, מחונכת חנוך דתי, מורשת בית־מולדתה שבגרמניה. היא הקיפה את בנה אטמוספירה של רוך ועדנה, ובניגוני אם היתה מזמרת וקוראת לפניו פרקי תהלים וכדומה. קו זה נקלט בנפש הילד, ובהיות לואי לאיש מדינה ועסקים — נפנה לעתים גם לעניני שירה. פרט זה ידוע אך למעטים, כי לואי מרשל היה כותב גם שירים והדפיסם בעלום שם, — שירים שיש בהם הד לכיסופי־נפש יהודיים. ובכנסית ציריך סיפר דרך אגב, כי בהיותו בן י"ז כתב מחזה בשם «בר כוכבא»...

היתה זאת משאלת האם, כי בנה יתחנך על ברכי התורה ודעת הנימוסים, שיהא בעל־לב טהור ולמדן — למדן בנוסח יהודי.

מאביו נחל לואי את תכונת הפעולה וההתעסקות התמידית, את אהבת העבודה, תכונה הטבועה ברוב בני אמריקה. והנה אחד הגורמים לעשירותם. ולעומתה — מדת הקפדנות, שהיתה נודעת מלואי מרשל למתנגדיו, אשר היה משתמש לפעמים

בביטויים חריפים בעידנא דריתחת הוכוח — מדה זו גם היא מאביו לו מורשה. העבודה הקשה וטרדת־תמיד «לעשות חיים» — הקשו את לב מרשל האב ויהי לקפדן.

בימי נעוריו למד לואי בבתי־הספר המקומיים. בימים ההם הצליח אביו מתוך התאמצות רבה לעבור מחיי רוכלות אל מסחר העורות, ראה ברכה בעמלו זה והתפרנס יפה. לואי הנער עזר לאביו בעסקו ועשה כל מיני עבודות פשוטות וקשות. לפרקים שימש סבל, וסחב ממקום למקום עורות כבדי המשקל. אחרי גמרו את חוק בית הספר — החל ללמוד בעירו את תורת המשפטים, ואחר כך נכנס לאוניברסיטה קולומביה אשר בניו־יורק, והוא אז צעיר לימים — פחות מבן עשרים.

הוא, הצעיר בסטודנטים, הצטיין כבר אז בבקיאותו בתורת החוקים והמשפטים והיה ה«עלוי» של האוניברסיטה. ראש הפאקולטה למשפטים, צוַאיט, חשוב ומפורסם בין פרופיסורי אמריקה, הכיר את גדלות־בקיאותו של הצעיר העברי, ובהרצאותיו היה מזמינו תדיר לעזרה לו בשעת צרכו להביא ציטאטות מחוקים וממקורות שונים. מצבו המיוחד של הסטודנט הצעיר העברי הזה עורר, כמובן, את קנאתם של הסטו־דנטים הנוצרים. ויתכן שבימי־בחרותו ההם טעם כבר את טעם האנטישמיות האמריקנית אשר נגדה נלחם מרשל כל ימיו.

אחרי גמרו את למודי האוניברסיטה — נעשה עורך דין. וכאן מתחילה הפרשה החשובה, ואולי העיקרית, שבימי חייו. כי בעצם כל מפעלותיו — עורך דין היה האיש. תפקיד של עורך דין מלא מרשל ליהדות האמריקנית והעולמית, קטיגור — תובע זכויותיה — וסניגור כאחד. וכעורך דין — גדול היה כבודו בעיני השליטים והמדינאים.

ושני מקרים אשר קרו לו בראשית מצעדיו— כוננו לבטח את הקאריירה הפרקליטית שלו.

ויהי המקרה האחד, אשר סמוך לצאתו את כתלי האוניברסיטה — היה לו לפרופיסור צואיט עצמו ענין ועסק בערכאות, וימסור את הנהלת ענין־משפטו החשוב... בידי תלמידו הצעיר לואי מרשל. העורך דין הצעיר הגן במסירות ובהצלחה, כיד ידיעתו הרבה, על עניני הפרופיסור החשוב, מלמדו מאתמול בתורת המשפטים, ורבו־שולחו זכה במשפט.

ויקרה עוד: ויליאם ס. רוג׳רס, אחד החשובים והמפורסמים שבעורכי־הדין שבאמ־ריקה בימים ההם, היה הבוחן את מרשל בדעת המשפט לשם מתן סמיכה. הוא התפעל והתפלא למראה בקיאותו של הנבחן וידיעתו במקצוע לכל עמקו ורחבו — והכניסו בתורת עוזר ושותף למשרדו. זמן מה אחר כך נתמנה רוג׳רס ראש בית־המשפט לערעורים בסיראקוז, ומרשל הצעיר נהל יחידי את המשרד המפורסם עד עברו לניו־יורק.

בן עשרים ואחת שנה היה לואי מרשל בהיותו חבר לחברת עורכי־דין באמריקה «באר אסוסאישן», בעל זכות מלאה להופיע בכל בתי המשפט שבאמריקה. במשך זמן קצר נתפרסם עד מאד ונמנה בין הגדולים אשר בארץ. בשנת 1890 נבחר לועידה של מדינת ניו־יורק כדי לבחון את הקונ־סטיטוציה של מדינה זו. לשם כך נבחר גם לועידות שנתקיימו בשנים 1894 ו־1913.

וכמו שהיה מרשל עורך־דין בעסקנותו מרובת הצדדים — כן גם היה עסקו במקצועו. שמו יצא לתהלה בעיקר בשאלות קונסטי־טוציוניות ובין־לאומיות. ותמיד היו קרובים ללבו משפטים בעלי אופי צבורי. הוא עסק הרבה, ובהתלהבות מיוחדת, במשפטים שמתוך מלחמת גזעים ומשפטי יחידים,

חברות ועמים נדכאים. נתפרסמה השתתפותו במשפטים בדבר הרכוש היפאני באמריקה, בדבר הכושים המובדלים בעל כרחם מהחברה, בדבר זכויותיהם של ההינדוסים לרכישת אזרחות אמריקנית ועוד. בעבודתו במשפטים בין־לאומיים וגזעיים אלה היה למורה ולמדריך ליתר עורכי הדין, כי על כן נקרא בפי הכל: «עורך דין לעורכי דין».

כאמור: עורך דין היה בעסקנותו היהו־דית. ראשית מעשהו היתה בנדון זכויותיהם של יהודי אמריקה ברוסיה. לפי אמנה שהיתה קיימת בין רוסיה לאמריקה משנת 1832 אסור היה ליהודי אמריקה לבוא לרוסיה. אמנם הרשתה הממשלה הרוסית לכמה מתושבי היהדות האמריקנית להכנס לארצה, אבל לואי מרשל הגא ביהדותו – לא נשאו לבו להשלים עם חסד מיוחד זה. ממשלת אמריקה ראתה את העול והחשתה, כי לא חפצה לבוא בריב עם רוסיה האדירה. אמנם, אותה אמנה מחפירה פגעה לא רק ביהודים: גם לקתולים ולפרוטסטנטים שבאמריקה היתה אסורה הכניסה בלי רשות מיוחדת; והמלחמה שניהלה בראשית המאה הזאת לביטול האמנה היתה כללית. אולם חלקו של לואי מרשל, אחד מראשי התנועה היה גדול וניכר ביחוד במלחמה זו, בדרשו את זכות היהודים להכנס לרוסיה בכל תוקף הדין הבין־לאומי והאנושי. בכשרונו הפרקליטי הרב הצליח אז להעמיד את עניני היהודים בשורה הראשונה של החיים הפוליטיים באמריקה. וכשנתבטלה האמנה בשנת 1911– נזקף ההישג החשוב הזה במדה רבה לזכותו של מרשל.

רגשי ההערצה של יהודי אמריקה לפרקליטם אחרי המפעל הזה מצאו להם ביטוי באגדות שנרקמו סביבו. אגדה אחת הבאה להעיד על גאותו היהודית של מרשל, מספרת: לואי מרשל וידידו הקרוב יעקב שיף, העסקן והנדבן המופלג של יהדות אמריקה, נועדו עם נשיא ארצות הברית ודנו באותו ענין. מסבות פוליטיות לא נטה הנשיא למלא את משאלותיהם. מרשל ושיף נתרגזו ויקומו לעזוב את הישיבה. מרשל מיהר ללבוש את מעילו, ויעקב שיף אחריו. מתוך אדיבות רצה הנשיא לעזור לשיף להתלבש, אבל מרשל רמז לו שיסתלק מעזרתו זו של הנשיא והוא עצמו חש לעזרת רעו וידידו. מרשל ושיף עזבו אז את «הבית הלבן» ואת נשיא ארצות הברית בלי אמירת שלום.

אולם פרקליטותו היהודית לא הצטמצמה בגבולות אמריקה בלבד. שתדלן־מדינאי בקנה־מדה עולמי, מבני מינם של מונטי־פיורי וכרמיה, הגן בכל שעה ולחם במרץ ובקשי־עורף לזכויות בני עמנו באשר הם נרדפים ונענים.

ומהגנה למנהיגות. זכור לי המעמד בקונגרס הראשון של יהודי אמריקה בשנת 1918 בפילאדלפיה. על פרקו של הקונגרס היו הפרובלימות החשובות של עמנו בימים ההם, ימי התכונה לועידת השלום, בקשר עם דרישת הבית הלאומי בא״י וזכויות מיעוטים לאומיים בארצות הגולה. מרשל היה מראשי המדברים בו, כי דברן מצוין היה – לא כמליץ ואוראטור־אמן אלא כבעל הגיון מוכיח וכובש; וכל נאומיו היו חדורים אחריות לאומית רבה ועשו רושם חזק. ואף על פי שהציונים לא נתנו עדיין שליטה גמורה למרשל בקונגרס ההוא – ניכר היה, כי רק הוא הרוח החיה והמנהל בפועל של הקונגרס, היגו: מנהיג היהדות האמריקנית.

ואכן היה הוא האיש שזכה להביא לועידת השלום את הבעת תקוותיהם של היהודים – בשם «ועד צירי הארצות» שהוא

עמד אז בראשו. ורבה ומצליחה היתה פעולתו אשר פעל בועידת השלום לטובת המיעוטים הלאומיים השונים בכללם אשר בארצות החדשות שהתהוו אחרי המלחמה ונתאשרו באותה ועידה (פולין, רומניה, יוגוסלביה, צ׳יכוסלובקיה), ועל ידי כך הושגה ערבותו של חבר הלאומים לזכויות היהודים באותן הארצות.

פעולה יהודית כבירה, אמריקנית ועולמית כאחת, היא פעולתו של מרשל בהנהלת תנועת העזרה הכספית באמריקה לטובת יהודי מזרח אירופה וארץ־ישראל בזמן המלחמה ואחריה. פעולה זו ידועה ומפורסמת היא, אולם רבות הן פעולותיו שאינן ידועות כלל בקהל, ואין הן מפורסמות על שמו בספרי הפרוטוקולים של מוסדות יהודיים שונים שפעל למענם, ואף הדינים־וחשבונות השנתיים של «הועד היהודי האמריקני» — מוסד שבראשו עמד מרשל ובשמו דבר אז אל העולם הגדול בחינת מנהיג יהודי — אינם מספרים בפרטות על מעשיו. כי ענו וצנוע היה האיש הדגול הזה וידיו מלאות תמיד עבודה.

חלק גדול מיום עבודתו הרגיל במשרדו הקדיש לעסקנות. מסופר היה, שבכל יום היו עשרות מכתבים יוצאים מתחת ידו בעניני היהודים. מלבד מה שכתב במשרדו בידי מזכירו — היה כותב בעצם ידו בביתו, בערבים, לראשי ממשלות ולפרופיסורים: מכתבי תביעת זכויות ומניעת אנטישמיות והסברת ערכה של היהדות וכדומה. וארוכים היו המכתבים, וכמה מהם: הרצאות שלמות בענין הנדון. ומלבד מכתביו שלו היה משיב הרבה לשואליו. הוא היה אומר: מי שאינו משיב לשואלו דבר כמי שאינו מחזיר יד לדורש שלומו.

את שעות־הפנאי המעטות שהיו לו היה מקדיש לספרות קלאסית בעיקר ולדעת היערנות. הוא היה בקי בענפיה השונים ואהב מאד את המקצוע, ועם היותו עסקן מדינאי היה גם נשיא «המכון ליערות במדינת ניו־יורק» ודעותיו החשובות בשדה זה נתקבלו ע״י שלטון המדינה ויושבי היערות גם יחד. ובשעות עיפות בערבים היה מוח חריף זה מבדר את דעתו בחיבורן ובפתרונן של «חידות שתי וערב», כי לא ידע האיש בטלה מהי.

וכן היה עסוק מאד בקבלת פני מבקרים. ורבים ושונים היו באי ביתו, מגדולי השרים ומדלת העם, כי ידע האיש להבין גם לצרת הפרט ולעזור כפי יכלתו הפרקליטית הרבה — אף בלי שכר טרחה, כי על כן קנה את לב העם לאמונה בו. הגירסא דינקותא שלו בבית־המהגרים העני היא מקור התכונות היקרות האלו — אהבת העבודה, הפשטות והעממיות — שנתגלו בו כל שנותיו.

נזכר אני בצורה הפשוטה של המשרד אשר לעורך־דין מפורסם זה, החולש על משפטים בין־לאומיים רבי־הערך ועל דררות של עסקי מיליונים. זה היה משרד קטן וצנוע מאד: חדר קטן שכל קירותיו היו מכוסים ספרים לאלפים ובאמצעו — שולחן לא גדול מלא כמה ספרי חוקים ומשפטים, אשר לואי מרשל רחב־הגרם היושב אל השלחן מעיין בהם בכל שעה.

ומתוך טרדת־תמיד ופשטות החיים היו אורחותיו מוזרים כמעט. ספרו עליו על איש עשיר זה (במותו הניח כחמשה מיליונים דולר), כי בימי חייו היה רק פעם אחת או פעמים בראינוע — בהיותו נאלץ לכך לעסקי עבודתו בעת נהלו את משפטה של הפירמה «לאסקו» נגד השחקן המפורסם רודולף ואלנטינו, ועליו היה לראות כיצד משחק ואלנטינו זה.

עשיר נדבן זה לא רכש לו אוטומוביל

משלו. רכוש המצוי אצל כל אדם בינוני באמריקה. הוא היה נוסע יום יום אל משרדו ברכבת העילית או ברכבת התחתית, יחד עם כל בני העם העניים והפשוטים ועם כל מיליוני הפועלים הנוסעים לעבודתם. הוא אהב בכלל להתערב עם ההמון. עדיין לא נתפרסם לפרטיו הדבר הידוע בכללו, כי לא מועט הוא חלקו בגבושו של צבור הפועלים הגדול ובעל הארגון המקיף אשר באמריקה.

עממיותו זו שרשים עמוקים לה בהכרתו הלאומית. הגירת המוני יהודים לאמריקה, שחלה אחרי גירוש מוסקבה וביחוד אחרי פרעות קישינוב, זימנה ללואי מרשל שעת כושר לגלוי אהבתו לעמו. הוא, האיש המורם מעם, מתיצב בתוך המון המהגרים האלה תיכף לבואם, ואף כי את שפתם — שפת־עמו — לא ידע (אחר כך למד גם יידיש ואהב מאד את שפת ההמונים, שבה בא במגע־ומשא ישר), אבל את צרתם ומשא־נפשם הרגיש וידע. כאח גדול ונאמן עזר להם, הדריכם בעצות והקל עליהם את דרכי ההסתגלות לנמוסי הארץ החדשה. ויש שגם תוכחה השמיע באזני האנשים ההם, פליטי רוסיה ורומניה אשר סדר ומשמעת רחוקים מהם, ואולם תוכחתו היתה רצופה אהבת־אחים נאמנה. הוא הבין לנשמת המהגרים האלה וידע להעריך את כוחם של יהודי המזרח לעתיד היהדות באמריקה. יסד מוסדות חנוך למענם, שהוא התמסר להנהלתם בכל מאודו, ומוסדות לעזרה הדדית וצבורית. כי היה מרשל איש מעשה באמת, וכשנשאל פעם על «עתידות היהודים באמריקא» נתרגז וענה: «אצלכם, המהגרים באיסט־סיד», אוהבים להתעסק בעניני הלכה ובדברי נבואה. למה תתנבאו «על עתידות היהודים באמריקה?» עשו, יצרו מוסדות, הקימו מפעלים, בנו, עבדו, בדברי נבואה לא נשפר את חיי היהודים באמריקה. יעשה כל אחד כיכלתו, כי המעשה, ואף הקטן, הוא העיקר».

בדעתנו את מורשתו המשפחתית ואת רוח הלאומיות אשר פעמה תמיד בלבו — לא יפלא כלל יחסו אל הציונות, זה הפרק היפה והמסיים שבתולדות ימי חייו. בעצם הדבר: יחסו החיובי לציונות קדם הרבה לענין הסוכנות, אלא שכאן נתגלה אלינו בכל רוחב הבנתו.

כשהתחילה הציונות המדינית מכה גלים גם באמריקה — עמד מרשל מרחוק לה. אבל בניגוד לבני חוגו, כגון יעקב שיף שהכריז כי «המכיר בדגל הציוני אינו יכול להיות נאמן לדגל האמריקני» — לא ראה מרשל בציונות פגימת הפטריוטיזם ולא התנגד לה כלל. הוא לא הצטרף לתנועה — מרצותו להיות איש המעשה ולא הוזה הזיות ציוניות במזרח. בשנת 1904 הביע בפומבי את יחסו לציונות — ודברים אחרים בפיו. ב«סיום» הראשון של בוגרי הסמינר התיאולוגי ע"ש הפרופיסור שכטר, שהוא היה אחד ממיסדיו, אמר: «אינני מאמין בהתבוללות, אם כי טובה היא בחלקה. כן, אנו צריכים להתבולל בין אנשים, אבל להשאר יהודים בכל לבבנו ובכל נשמתנו. וביחס לציונות — אין הלקי בציונים המקבלים את כל הרעיון הציוני כמו שהוא, במושגו העתיק של שיבת ציון וירושלים, אבל אני מאמין שבציונות צפון טוב רב לעם העברי ושעמנו צריך ללכת אחרי אידיאה ציונית זו».

כה אמר מרשל בשנת 1904, אולם אחרי הצהרת בלפור ראה כי לא שוא הוא חלום ציון וכי בר־הגשמה הוא — וישנה איש המעשה את דעתו על הציונות ויריע לקראת ההצהרה. לא היה לציוני, אבל רצה בכל נפשו לעזור להקמת הריסות ציון ולבנות את א"י העברית, אף כי אין היא יכולה לפתור את שאלת העם העברי המוכרח להשאר ברובו בגולה. והוא הראשון בגדולי יהודי אמריקה שנתן את ידו לנשיא ההסתדרות הציונית בבואו בפעם

הראשונה לאמריקה בעניני הסוכנות המורחבת, ומאז התיצב בראש הבלתי־ציונים למען הקמת הסוכנות.

את השקפתו הציונית בירר בפומבי בכמה הזדמנויות. במסיבת־פרידה לויצמן בניו־יורק פתח ואמר: «אני לא הייתי ציוני מעולם וגם עתה איני ציוני. אבל אני יהודי, וכשם שאני מרגיש כי אנו אחראים לגורל עמנו בכל תפוצות הגולה — כך אני מרגיש שהגיעה השעה, שאנו הבלתי־ציונים נשתתף באחריות לפתרון שאלת ארץ ישראל בבנינה. א״י אינה עוד חלום יפה בשבילנו; היא כבר שאלת הלחם בשביל עמנו. אנו עומדים לפני פעולות ממשיות, לפני בנין מיסוד ועד הטפחות, וזהו מומנט היסטורי בחיי א״י כמו בחיי עמנו. — ואין אנחנו רוצים לראות את א״י בנויה ערים ועירות כעירות הישוב היהודי בפולין וברוסיה לפני המלחמה, אין אנו רוצים לראות שם את עמנו עם של סוחרים ורוכלים, כי אם עם עובד אדמתו, ואם לא כל הארץ מתאימה לגדול תבואה—נטע גנים ויערות, נגדל בקר וצאן».

ופעם גילה זקן עסקני היהדות האמריקנית את ה«אני מאמין» הציוני שלו באספה פומ־בית למגבית הא״י. התחיל שוב את נאומו במימרא שלו «אמנם לא ציוני אני, — והמשיך — אבל כל ימי הגיתי בלבי אהבה עמוקה לא״י. תמיד הייתי חדור התלהבות לארץ האבות והנביאים, לארץ שחלקה כה גדול בתרבות העולם. ימים רבים ראיתי את הציונות כחלום. חלק מן הרעיונות הקשורים בציונות איני יכול לקבל, אך אנוכי, ככל יהודי, רואה לי לחוב קדוש לסייע בבנין א״י לאלה היהודים האומרים להתישב שם ולעשות שם בית לתרבותנו ומקום מקלט ליהודים. היו חלוקי דעות רבים בין הציונים ולא־הציונים, אבל שום איש לא יכול לטעון נגד תקוות הציונים, נגד יסוד התנועה».

ואת נאומו זה שנאם זמן־מה לפני כנסית ציריך סיים בזה״ל: אנו «מחויבים לעבוד יחדיו, אך אל תצפו — אמר לציונים — לנסים רק בגלל אשר מאוחדים אנו. אל יעלה על לבבכם כי עבודתכם נגמרה. הסוכנות — פירושה: מוסד רחב יותר וקרנות גדולות יותר. עלינו להיות מאוחדים ולא מפורדים. כשארבעת מיליוני יהודי אמריקה מאוחדים בתנועה אחת — הרי אנו, יחד עם יהודי יתר הארצות, צבא שאין לנצחו, צבא של עבודה, של בנין, של שלום ואידיאליות. אסור לנו לעמוד באמצע הדרך. אסור לנו להניח פשיטת רגל של עם ישראל בפני כל העולם, וכשלון הבנין של א״י — פירושו: פשיטת הרגל של כל העם העברי. אנו מאוחדים, והציונים אינם צריכים לותר כלום מן העיקרים שלהם בשל אחדות זו». — דברים הראויים להשמע גם בשעה זו.

הפרק האחרון בחייו עשירי העסקנות היה: מעמד ציריך. גם הוא ראה בו את מפעל חייו העיקרי. מספרים שלפי מצות הרופאים היה צריך להקדים את הנתוח שהצעידו אלי קבר, אולם מרשל התעכב בכונה עד אחרי כנסית ציריך — מתוך חשש שמא לא יספיק לגמור את יצירת הסוכנות. עמידתו בכנסית ציריך היתה עמידה של מנצח, של כובש, כי אכן כבש את עצמו ואת ידידיו ואת רבים מיהודי העולם למען הציונות. מעמד ציריך הביא את הציונים להעריך הערכה חדשה את ה«יאהודי» האמריקני הזה.

ועד מה הבין לואי מרשל את הפרובלימה הארצישראלית לכל עמקה ואת הפרובלימה העיקרית שלה, הקרקעית — מספר לנו מ. אוסישקין, כי בבקרו את מרשל ימים מספר לפני מותו, אמר לו הלה: «מתכונן אתה לנסוע לאמריקה בעניני הקק״ל — תהיה בטוח בעזרתי המלאה, כי יודע אני את ערכה של הפרובלימה הקרקעית שלנו בא״י.

במלאות לו שבעים שנה הגיש לו העם היהודי באמריקה ברכה כתובה על קלף וחתומה בידי באי כח כל הזרמים והמפלגות בארצות שונות. היה זה ביטוי של הודאה בתפקידו והכרתו כמנהיג היהדות האמריק־נית, ובמעמד ציריך, זו גולת הכותרת של כל עבודתו לטובת עמו, קבל הודאה רחבה ומקיפה יותר, מאת כל נאמני עתיד עמנו אשר שלחו את שליחיהם לציריך, הודאה כי הוא אחינו הגדולי.

מותו סמוך למעמד ציריך ואחרי הפור־ענות שבאה עלינו בארץ, בשעה שכל העולם העברי והציוני צפה למעשים כבירים, הוא באמת אבדה גדולה שאין לה תמורה.

י. יערי־פולסקין

שפת החומש

בשם זה הוציא פרופיסור א. ש. יהודה ספר באשכנזית (די שפראכע דעס פענ־טאטויך אין איהרען בעציהונגען צום עגיפטישען. כרך ראשון. 1929) שעשה רושם גדול בעולם המדעי. ספר זה הוא הופעה מפתיעה משמחת לבב בחקירת תורת משה. המחבר העמיד עצמו בו משכמו ומעלה גבוה מכל עם החוקרים במקצוע זה. כשהיו חוקרי כתבי הקודש מצויים רק אצל החקירה הערבית, כמו וילהויזין וחבריו, החליטו, כי מקור התורה לקוח מהערבים, המדינים, המעונים, אם כי הערבים עמדו בזמן שלפני מחמד במדרגה תרבותית היותר שפלה, גם לא היה לבני ישראל הקדמונים כל יחס היסתורי אליהם. היו חוקרים שהניחו, כי את אמונת אחדות אלהים לקחו מתורת המתקן המצרי אמנופיס (אמנחטף) ד' מלך מצרים, אבל מהרה דחו את הדעה הזו אחרי שעל פיה יש להקדים את תורת משה ואמונת ישראל לימי ישיבת ישראל במצרים, בשעה שכל החוקרים המבקרים הכחישו לגמרי בעובדה הסתורית זו. הוגו גריסמאן, אחד האריות שבחבורה זו, אמר א"כ בספרו די אנפאַנגע איזראעלס (1914) (עמוד 24): «כל הנסיונות להמציא את אמונת משה מאמונת מצרים יש לדחות כדברים בטלים בשביל שאין להם אחיזה במסורה ההסתורית...» בימים ההם נמצאו אמנם הרבה מהחוקרים המבקרים במבוכה גדולה כי הטילו ספק גדול במקורות שהמציאו לתורת משה.

והנה כשנגלו בתקופה החדשה התגליות הגדולות של החפירות ביחוד הבבליות, אורו פתאום עיניהם כי מצאו עתה את כל אשר בקשו, — מי איננו זוכר את הרעש הגדול שעורר בכל העולם המדעי פריד. דיליטש בהרצאתו לפני קיסר אשכנז אז בברלין בשם «בּיבֶּל אונד בַּבֶל»! — בה מצאו את מקורי ספורי מעשה בראשית והמַבּול, בחקי חמורבי מצאו את מקורי חוקי תורת משה ובחוקי פולחניהם האליליים את מקורי חוקי הפולחן של הדת הישראלית, ובימי ישראל בגלות לקחו מהבבלים את רובי התורות האלה ושמום בכליהם. אולם בימים האחרונים, אחרי שעברה הבהלה הראשונה, נתפכחה דעת הרבה מהחוקרים המעטים הלומדים תורה לשמה ולא לשם מגמות דתיות נוצריות והתחילו לפקפק הרבה במסקנות חקירותיהם אלה של החוקרים המבקרים, כי מצאו אחרי עיון רב כי גם לשטה הבבלית אין כל יסוד מדעי, אחרי שהדמיון בין תורת משה

והמקורים הבבלים רחוק מאד. גם יסודי חלוקת המקורות נתערערו הרבה על ידי חוקרים גדולים שונים ובראשם החוקר ההולנדי אֶיאֶרדמאנס בספרו אלטטעסט. שטודיען ובימים היותר אחרונים קמה חבורה גדולה של חוקרים נכבדים והפילו את מבצרם האחרון, את המקור «הדברימי» לאמר, את החלטתם כי הספר דברים נתחבר או נתבדה בימי המלך יאשיהו. החוקרים הנוצרים המבקרים היותר מעולים נמצאים עתה בחקירת זמן חבור תורת משה כדברי פויסט אצל גיתה: «סכלים כמו שהיו». והנה הופיע עתה ספרו של א. ש. יהודה והוא מהפך על פיה את קערת החקירות של כל החוקרים המבקרים, בא וכבש דרך חדשה מאירת עינים לחקירת תורת משה, להבנתה ולקביעת זמנה!

אחר ההקדמה הקצרה הזו הנני מציע לפני הקוראים העברים את גופי הדברים של הספר הזה כדי לעמוד על בורים. ראשית, מוכיח המחבר, כי השפה העברית שבה כתובה תורת משה ספוגה מלים, מבטאים, משפטים, מאמרים, מושגים, ציורי מחשבה, נמוסים וטכסים מצרים, המעידה כי תורת משה נכתבה בימי ישיבת ישראל במצרים וסביבת זמנם. כידוע התפתחה השפה העברית מתוך שהכניסה בקרבה תמיד יסודי השפות הנכריות של עמי התרבות הגדולים אשר ביניהם ישבו, נדדו בני עם ישראל בתקופות הקדומות ויהדו אותם, ובאופן כזה הננו מוצאים בה יסודות, ארמים אשורים־בבלים, פרסים, יונים, רומאים, ערבים, וכן הננו מוצאים אותם בשפת חלקי כה״ק השונים מתאימים אל המקומות והזמנים השונים שנתחברו בהם. על ההשפעה של השפה המצרית על ספורי יוסף ושמות הקדימו אמנם להעיר כבר האגיפטולוגים כמו שפיגלברג בספרו אויפענטהאלט איזראעלס אין עגיפטען, ערמאן, וביחוד איד. נאווילה, אבל רשמי ההשפעה הזו כ״כ מעטים על פיהם עד שאפשר היה לגונקול בפירושו לבראשית, המתאמץ כחבריו לעשות את כל התורה לבדויה בזמן המאוחר, לבטלם כלאחר יד ולהגיה, כי שמע אותם המחבר מפי חייל וסוחר מצרי (עיי״ש עמוד 398), אולם החוקר יהודה הרחיב הרבה את הידיעה הזו והוכיח, כי נמצאים בספורי יוסף ושמות כל הנמוסים, הטכסים, שפת הפקידות, תארי הכבוד בחצר מלך מצרים, מלים, מבטאים, משפטים, מאמרים, סגנוני שיחה המיוחדים לשפה המצרית העתיקה סביב לזמן ישיבת ישראל במצרים, שאי־אפשר כי נקלטו בשפה העברית מחוץ לישיבה במצרים במשך שנים רבות (עיי״ש 5—95). בסוף ספרו הוא מונה את המלים המצריות והמבטאים בשפת התורה ומספרם עולה בערך לארבע מאות לאמור, חלק נכבד של יסודי השפה העברית. — והנני להעיר כי בלוח המלים הזה אשר נתן עוד לא נתמצו כולן. חסרות עוד המלים המצריות: חֹתם, אני, אניה, שעטנז (עיין בספרי חיי התרבות ח״א ס״ג) שש, שטה, תחרא, צנומה (במצרית סָנִימא) ועוד—כנראה תנא ושייר.

הנני נותן כאן לדוגמה אחדים מהמבטאים המקורים והאופים לשפה המצרית גם מלבד שבספורי יוסף ושמות שהם יכולים להתבאר בעברית רק על פיהם:

א) «עד היום הזה» הוא מבטא מצוי הרבה בתורת משה וביתר כה״ק. לפי דעת החוקרים המבקרים המבטא הזה הוא הוספת הסופר או המספר, ובכל המקומות המדובר בהם משנוי שמות מקומות הוא בא כהערת כהגים מאוחרים על פי כוונות מיוחדות ויש לבארו כמאמר מוסגר שאינו שייך לעצם הנוסח, אבל במקומות רבים בתורה

ובכה״ק אי אפשר לבאר את המבטא הזה אלא בהוראה: «לנצח», «לעולמי עולמים», כמו למשל בבראש. ל״ב, ל״ג; מ״ז, כ״ו. דברים י׳, ח׳; י״א, ד׳. יהושע ס׳, כ״ז; ז׳, כ״ו; ח׳, כ״ח ועוד). והנה אותו המבטא נמצא במצרית מלה במלה רמי הר פכ, אבל בהגדות המצריות הוא שייך לרוב לעצם הספור בהוראה אסכטולוגית ביחוד במקומות המדברים בנתינת שמות חדשים למקומות נכבשים כי השם החדש משמש לתאר הקנין של המקום לעולם (עיי״ש המשלים בארוכה 249). הנני להעיר, כי רש״י עמד מעצמו על הפירוש הזה בעברית כמו במצרית על פי הכרע הכתובים והוא אומר בפירושו לבראש. כ״ב, י״ד: «היום, הימים העתידים כמו «עד היום הזה» שבכל המקרא, שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים, עד היום על היום שעומדים בו». הוא מפרש אותו הפירוש בעקיפין. ב) «למן היום הוסדה עד עתה» (שמות ט׳, י״ח) כאן יש לנו מלה במלה מליצה מצרית לתאור איזה דבר או מאורע כיוצא מן הכלל אשר לא נשמע כמוהו מזמן זכרון בני אדם (עיי״ש המשלים במצרית). ג) «מאז היתה לגוי» (שמות ט׳, כ״ד), המובן הנכון של רמז זה ברור עתה בדעתנו, כי למצרים נחשב עוד בימים היותר קדומים למאורע היותר גדול בכל דברי ימיהם יסוד מלכות מצרים, ואם כי לא נודעה בדיוק נקודת הזמן בכ״ז מגיע הזכרון בזה ועוד נשאר חי עד הימים המאוחרים של הממלכה החדשה. בדמיונם היה זה עכ״פ הרגע שבו התחילו המצרים להיות לעם שלם כאשר עברה ממשלת האלים למלכי מצרים... ד) וכן המבטאים לתאור מאורע מעורר השתוממות: «לפניו לא היה כן כמהו (שמות י׳, י״ד); «אשר כמוהו לא היתה» (י״א, ו׳) שגורים כפי המצרים (עיי״ש המשלים). המבטא הזה

הוא המצע המצרי לדברים ד׳, ל״ג: «כי שאל נא לימים הראשונים... (עיי״ש 101 וכו׳). ה) המבטא «ריח ניחוח לה׳» בקרבנות הנמצא עוד בספור המבול: «וירח ה׳ את ריח הניחח ויאמר ה׳ אל לבו...» המבטא הזה הוא ההגשמה היותר גסה בתורת משה. הראב״ע אומר כאן: «חלילה וחלילה להיות השם מריח ולא אוכל». אבל באמת «ניחח» הוא לדבריו מלה מצרית «נהה» (נחח) המלה פשוטה לנצחיות בספרות החילונית אבל ביחוד גם בספרות הפולחן: בקרבנות, בנסכים, בתרומות, במוסדי נדט וגם בנוסחאות ברכות לישע הנצחי של אל, מלך או מת, ואם כן הוראת ריח ניחח בקרבנות הוא הריח לנצחיות. והוא מעיר כי המבטא הזה בא רק מלבד ארבעים פעם בתורה עוד ארבע פעמים ביחזקאל כמבטא עתיק ששמש רק בעבודת אלהים שבמקדש (שם 261 וכו׳) אבל לא ביתר ספרי כה״ק.

אולם ביחוד עלתה לחוקר הנכבד הזה להוכיח הוכחה ברורה שאין אחריה כל ספק כי לספורי מעשה בראשית בתורת משה אין כל דמיון וכל יחס לספורי מעשה בראשית הבבלים (כדעת החוקרים המבקרים) על פי השנוים וההבדלים הלשונים בין נוסח ספורי מעשה בראשית של תורת משה והבבלי׳ כי הנוסח הבבלי לא השפיע במאומה על הראשון וגם לא נמצא לפניו׳ לדעתו נמצאת רק המלה האחת «תהום» המתיחדת בשתי נוסחאות וכן משמשת בשתיהן עוד מלים אחדות׳ אבל הן «שמיות כלליות» והן משמשות בשתי הנוסחאות בהוראה שוה והן: «שמים וארץ»׳ «דשא» הפעל «תדשא» «יָרָק»׳ «יצא נהר»׳ בכפ״ר הבבלי נזכרת ג״כ על יד המלה «כַּבָּבִי» (בעברית ככבים) גם «אַתָּתוּ» (בעברית אותות)׳ אבל בכל יתר הדברים המסופרים מצד אחד בספר בראשית ומצד שני בשבעת

הלוחות של «אֶנוּמָא אֶלִיס» וכן ביתר הנוסחאות של ספורי הבריאה הבבלים משמשות בבבלית מלים אחרות לגמרי מאשר בעברית (עיי״ש בארוכה) ועל פי התוכן בודאי שאין כל שויון ודמיון בין שתי הנוסחאות. אולם כנגד זה מצא דמיונות גדולים בשפה במבטאים ובציורים בין הגדת הבריאה המצרית ובין ספורי מעשה בראשית בתורת משה. ורק למותר הוא להעיר, כי אין כל דמיון ביניהם בתוכן, כי הגדת הבריאה המצרית היא של תוכן אלילי מגושם, גס ושפל (כמו שמובא שם) ושל ספור הבריאה בתורת משה הוא של מושגים אלהים מפשטים ומפותחים של אמונת אחדות אלהים צרופה, אלא שהשפה העברית שבספורי מעשה בראשית בתורת משה ספוגה מלים, מבטאים וציורים מצרים, כמו למשל: המלה «בראשית» במצרית הוראתה: בקדמות אין סופית של העברי. בהוראה זו הוסרו כל הקושיות בפירוש המלה הזו שבהתחלת ספור מעשה בראשית בתורת משה. — הנני להעיר כי כן מתרגם גם ת״א: «בקדמין». וכן מתבאר היטב על פי המצרית הפעל «מרחפת» על רוח אלהים (א׳ ב) פירוש רוחניות אלהים אחרי שבשפתה הציורית ההירוגליפית מצוירת נשמת האלים והאדם בתמונת צפור מרחפת ומרפרפת בכנפים פרושות בתוך האויר (עיין ערמאן עגיפט. רעליג. עמוד 103 והתמונה 76). וכן יש לדעתו למצוא סמוכין בין ההגדה המצרית שהאור יצא מהמים של תהו ובהו על ידי הזדווגות האלים עמהם עוד לפני בריאת השמים והארץ ובין בריאת האור בספור בראשית התכופה לרוח אלהים מרחפת על פני המים. אבל כאן האור נברא על ידי אלהים בעצמו ורק במאמרו (עיי״ש 126 בארוכה). — לפי בראש. אי כי נברא גם העוף מהמים כמו הדגים ולא מהארץ כמו יתר החי בב׳ י״ט. אשר שם נמנה עוף השמים בין חיות האדמה. והנה ההשקפה הזאת אופיית היא למצרים, בשביל שהעופות והצפרים מקננים במצרים בבִּצאות, בשוחות עמק הניל ובסביבות של יתר הנהרות, עופות הבצאות היו למצרים חיות העוף הראשונים. בספרות המצרית נמנים ע״כ ביחד העופות והדגים ביחוד במזמורי תודה לאלים ובנוסחאות פיוט אחרים. ואפשר כי המלה «עוף» היא מצרית אחרי שביתר השפות השמיות היא נקראת «צפר» «צִפָּרָא», וגם התאר «עוף השמים» מצוי במצרית וגם בתורה נזכר בכל מקום «עוף השמים» ורק במקור מאוחר נזכרת פעם אחת «צפר השמים» (תהל. ח׳ ט׳).

השם «חי» לחַיּוֹת הוא מצרי מיוחד, אחרי שלא נמצא בכל שפה שמית אחרת השם «חי» לחיות וכן התאר «חי», «חיים», לבני אדם וגם התאר «נפש חיה» הוא מצרי. אבל בספר בראשית משמש המבטא «נפש חיה» במובן כללי ולא רק לחיים שאחר המות כבמצרית אלא לחיי הארץ (עיי״ש).

«וירא אלהים כי טוב», הוא מבטא מצוי במצרית בין בעלי מלאכות וחרשי אמנויות (עיי״ש 134 המשלים הרבים).

הרעיון של בריאת האדם בצלם כדמות אלהים (בראשית א׳ כ״ו) מתאים לגמרי אל ההשקפה המצרית אשר היתה להם תמיד, ראשונה מבריאת האלים והמלכים אשר חשבום לנאציליהם, לבניהם בשרם של האלים ואחר שעברה על בריאת בני אדם בכלל. הנמוק הזה מכריע בהשקפת העולם המצרית ויש לעקב אחריה עד הימים היותר עתיקים במבטאים ממשים ובציורים, לא רק בהגדות אלים, במזמורי תודה לאלים ולמלכים, אלא

גם בספורי עם ובספרי חכמה· ביצירת האלים הראשונים אשר אחריהם באה ילידת בני האדם הראשונים נאמר מפורש· כי כלם נעשו בדמות דיוקנם של אל יוצרם באותה שעה· ששמו ומהותו מתחלפים לפי שסותיהם הדתיות השונות ; עד כמה העמיקו להשתרש בהשקפה זו מעיד הדבר שמתארים את המקור האלהי של האל אמון· האל הראשון· בזה כי הוא בעצמו יצר את צלמו ואת תמונתו· עד כי ממנו אי אפשר לאמר כמו מיתר האלים כי נוצר בדמות דיוקן אלהים וכן נאמר: אמון אשר נולד ראשונה ואין יודעים את תמונתו ולא היו אלים אחרים עמו אשר אמרו לו את תמונתו· אבל היותר נכבד והיותר קרוב אל ידיעת הבריאה בפרשה הראשונה שבחומש היא תורת מֶרִיקַרֶה· אשר על פיה· כל בני אדם נבראו על פי דמותי דיוקנם של האלים אשר יצאו מרַע· וכן נאמר באפיפורין פטרסבורג (עיי״ש 136): הם (בני אדם) המה דמות צלמו של רַע אשר יצאו מאבריו (לפי המובן הדתי המצרי· כי בני אדם הראשונים היו בני האלים הראשונים)· בכלל לא היה בשום מקום לציור של צלם דמות או של תמונת־משנה· ערך גדול כזה כמו במצרים· אשר בה היה על יד העולם הנגלה עולם נסתר תחתון שבו מתהלכות נשמות האלים ובני אדם לא רק בגופותיהן הן אלא גם בצלמי דמותיהן ותמונות המשנה שלהן· צלמי הדמות של האלים יכלו בכל עת לשוב לתחיה על ידי מעופי נשמותיהם אליהם· דומה לזה היתה גם לכל אדם לפי הציור הדמיוני המצרי תמונת משנה גופנית מחשבתית לפי צלם דמותו· אשר כצל נמצאה על ידו· ואשר רק אחר המות קבלה את ערכה· כי כמו הנשמה היכולה לשוב אל הגוף של המת· אשר מסבה זו התאמצו המצרים לשמור עליו· כן היא יכולה להכנס בתוך תמונת משנה שלה בכל עת שעולה הרצון לפניה למען אשר יוכל המת להתהלך בעולם החיים וכמו כן בעולם התחתון· וגם יוכל ללכת בסהר השמש של רַע ממעל השמש מהאֹפק האחד אל השני· הרעיון של צלם דמות היה כ״כ עממי במצרים העתיקה· עד כי שמוש המבטא «צלם דמות» או «תמונת אביך» בהוראה של בן בשר· מצוי במצרית· כן נאמר למשל: קנה לך אשה כל עוד שאתה צעיר למען אשר תיצור לְך בן «צלם דמותך» לאמר· למען אשר תשאר האשה נאמנת לך ובניה יהיו בניך בשריך (עיין הציטטים והמשלים שם 135—137)·

קשה להניח שההשקפה בבראשית מִבריאת האדם הראשון ואשתו «בצלם דמות אלהים»· נולדה בסביבה אחרת מאשר במצרים· אחרי שבבבלית אין השקפה כזו· אמנם יש להשקפה זו מובן אחר לגמרי באמונת האחדות של תורת משה· כי על אף מבטאה הגשמי היא טהורה מכל הנמוקים החמרים והפולותאיסטים של האלילות המצרית· מלבד זאת כוונתה בנגוד לציור המצרי להודיע· כי רק זווג האדם הראשון נברא בצלם דמות אלהים בשביל שנמצא רק אלהים אחד· בכ״ז נראה כי גם הציור הזה שנשתנה ברוח יותר נעלה ובהתפתחות מרובה· לא התאים בכ״ז לגמרי אל אמונה מונותאיסטית טהורה כמו של תורת משה לפיכך נראה להכרח לְתקן או להשלים את ההשקפה של הפרשה הראשונה על ידי ההשקפה בפרשה השניה כי נברא האדם עפר מן האדמה כדי להסיר את אפשרות ההנחה של יחס גופני בין האדם לאלהים במובן האלילי המצרי·

וכן המבטא «ויפח באפיו נשמת חיים» (ב׳· ז׳) מצוי גם במצרית בהוראת נתינת הנשמה באדם ע״י האף או אפַּים· ביחוד הוא שמוש מצוי מאד בספרות הדתית במזמורי התודה לאלים ובדברי האהבה

למלכים שעליהם נאמר כי הם נותנים נשמה לחיים באף (שם 140).

בריאת האשה מצלע האדם (ב׳ כ״א) מיוסדת לדעתו גם כן על ההגדה המצרית העתיקה אשר על פיה מתואר תפקיד פְּתַח־אַסוּם כאל הראשון ובורא הראשון של האלים, באפן כי את שמונת האלים הגדולים אשר אתו יחדו היו «לתשעת האלים» (פסד ט) ברא מאבריו למשל: את «טראט», אל החכמה והכתב יצר מלבו, את אל המלך «הורוס» מלשונו ויתר האלים משניו, ידיו, עיניו, עורקיו וחוטמו. ההשקפה כי האלים הראשונים שנחשבו כאבות בני אדם נולדו מאברי אל בוראם נמשכה בכל האלילות המצרית בבתי הספר התיאולוגים השונים. לדעתו מתבאר על פי זה מדוע נלקח רק צלע האדם לבנין האשה, בשביל שהצלע לא נלקחה מהאל הבורא ליצירת אל וממילא יכלה האשה להברא מאבר של תפקיד נכבד (עיי״ש 145).

«יצר» בעברית היא ליוצר חרש וכן כמצרית «קד» שרשה במלאכת הקדרות. בחומש בא יצר לבריאה רק בבראשית ב׳ ז׳ ח׳ י״ט. זה מתאים אל הדעה המצרית אשר על פיה יצר האל «חְנוּם» את דמות האדם בבטן האשה כמו יצירת כלי חרש על האבנים אשר הוא או האלילה של המילדת (הנס) נפחו בה נשמת חיים. מסבה זו נקרא «חנום» בשם «הקדר» (קד. עיי״ש 146 וכו׳ בארוכה).

כמו בספור הבריאה כן בספור גן העדן (בראש. ב׳ ח׳ וכו׳) הוא מוכיח בחקירה ארוכה (שם 148—195) את חותם הסביבה המצרית הטבוע בכל הספור הזה. אמנם הוא תפש מרובה להגביל בדיוק את מקום העדן בנאת המדבר של מצרים על פי ראיות והוכחות קלושות כדי לתת לספור ג״ע שבתורה ציור מצרי גמור, אבל לעמת זאת עלתה בידו הרבה לברר, נגד כל החוקרים הקודמים שהתלבטו בזה הרבה ומאומה לא עלתה בידיהם, את מקום שני הנהרות «פישון» ו«גיחון» (שם 155—182), כי הם שני חלקי הניל אשר בימים העתיקים נחשבו למצרים לשני נהרות נבדלים: החלק האחד הוא ההולך ממצרים עד יֵב (עלע־פאנטינא) ופִּראַלאַ אצל סוֶנָה אשר שם נמצא לדעתם מוצא הניל והחלק השני הוא שלאחר ים וסונה בדרום, וכן כי קרוב מאד ספור גן העדן שבבראשית אל הסביבה המצרית בשפתו, במבטאיו, בציוריו ובתאוריו ונמצאים דמיונות ברורים אליהם בהגדות המצריות אשר ממציאים נוסחאות הפירמידות, הארונות ומקומות רבים בספרי המות המחזיקים הרבה או מעט ידיעות מפֹרטות בדבר מקומות מושב האלים והמתים בארץ «המאושרים» «מלאים זיו» בעולם התחתון אשר ציירו אותו כעין ג״ע של שדות פוריים וגנים עם עצים נהדרים מוקפים נהרות גדולים סביב וגם נזכר בהם «גן אלהים» (קאן נטר) בשדות המאושרים (ס״ה נ״ט). וכן נמצא בו «עץ החיים». אמנם נזכר גם בבבלית אבל בתאר «עשב החיים» אשר יש לפרשו גם במובן עשב הבריאות בשעה שבמצרית נקרא מתאים אל ספור התורה בשם «עץ החיים» (הט ב נה) והוא נקרא בהם מאכל האלים ובן בספרי המות של המצרים מצויה ג״כ השקפה זו והיא מודגשת, כי המת חי מאותם המאכלים כמו האלים. אבל כנגד זה לא עלתה בידו בכל השתדלותו למצא גם במקורות המצרים את עץ הדעת טוב ורע, כמו שלא נמצא גם במקורות הבבלים. המבטא «להיות כאלהים» בפי הנחש בספור ג״ע מתאים אל הרעיון המצרי כי בעולם התחתון יהיה האדם כאלהים או יעָשה לאלהים. הרעיון הקדים לחדור בכל המעמדים המצרים כי שאף כל אדם להיות

דומה לאלהים (אג מ נטר) אבל לא כרעיון המפֻתח של דת משה ללכת בדרכיו ולהחזיק במדותיו אלא להשיג את כל הטובות הראויות לאל, ליהנות מכל ההנאות כמו אל וביחוד לחיות מיליונים שנים ויובלות בכל הנצח כמו אל (עיי״ש).

גם לנחש (בראש׳ ג) נמצא מקום גדול בציורי העולם התחתון המצרי (עיי״ש 193), הוא מופיע שם כמו בתורת משה לא כמפלצת בבלית אלא כחיה ביתית; בציור אחד על ארון מצרי הנמצא בלוביר הוא בזרועות ובעצמות אדם עומד נגד האל זב במעמד זקוף, אבל הוא נבדל בתורה הרבה גם מהנחש המצרי בעולם התחתון, בה הוא מצויר כמסית, כשטן, כשד, הנמצא במלחמה תמידית עם אלהים ואדם. כנגד זה מתאמץ בחנם החוקר הנכבד הזה להוכיח (שם 198—218) כי גם ספור המבול בבראשית נושא כמו ספורי הבריאה וגן העדן חותם מצרי. באמת לא מצא בה מלה מצרית ברורה מלבד המלה «תֵּבָה» הנמצאת בכה״ק רק בספור המבול ובספור משה (בשמות ב׳) אשר כבר נתקבלה למצרית (עיין גיזיני-בוהל), אבל יש מסופקים גם במקורה המצרי וחושבים אותה לבבלית (עיי״ש), וגם אין להוכיח, כי איזו מלה עברית מקורית שנכנסה למצרית כמו הרבה מלות עבריות? ביתר המלים שהוא מוצא בו כי הן מצריות יש להטיל ספק גדול וביחוד רחוק מאד לקבל את המלה «מַבּוּל» למצרית רק בשביל שבמצרית משמשת המלה הַו הוּה, לזרם מים, להצפה, עכ״פ גם לדעתו יש לקבל כי שורש «מבול» בעברית הוא מ«יובל» «יָבָל» לנהר זורם וכן קרובה הרבה המלה «מבול» למלה בובֻּלו» «בִּי בּבוּלוּ» בהוראת הצפת מים בבבלית. וכן קלושה מאד ראיתו מחלוקת זמני השנה בבראש׳ ח׳ כ״ב לזרע וקציר וקור וחום, קיץ וחורף, כי היא מכוונת בזמני השנה קור וחום, קיץ וחורף לחלוקת השנה המצרית לקיץ ולחורף, אבל הלא נמצאת כאן גם החלוקה «לזרע וקציר» מכוון לחלוקת השנה ביתר הארצות וכאן כוונת הכתוב לאמר לא ישבתו עוד סדרי זמני הארצות שבכל העולם, כאשר העיר בצדק איד׳ מאהליר בבקרתו על הספר הזה (מאנאטשריפט 73, 5/6, 241—242) וכן הוא סותר שם את ראיתו מחשבון מאה וחמשים יום לחמשה ירחים (ח׳, ג׳) ומהוספת י״א יום לחשבון שנה שלמה כי הוא חשבון הלוח המצרי. מלבד כל אלה הלא עכ״פ הננו מוצאים הקבלה של דמיונות בין ספור המבול שבתורה והבבלי כי בשניהם מקום המבול באררט (אַרְרְטוּ) לאמר ארמניה, בשניהם בא המבול כמשפט אלהים על חטאי בני אדם, בשניהם נצל על פי האלהים מהמבול הצדיק האחד בדורו, בשניהם נשלחה היונה לראות אם חרבה הארץ. אבל ספור המבול המצרי הוא אלילי גמור משולל כל תוכן מוסרי, אבל לעומת זאת היטיב להוכיח על פי ההבדל הלשוני שבין שני ספורי המבול הבבלי והעברי, כי העברי קדום לבבלי, עכ״פ אינו לקוח ממנו (עיי״ש בארוכה).

וכן היטיב לכוון את זמן כתיבת ספורי האבות בימי ישיבת ישראל במצרים על פי רשמי השפה המצרית. גם את כוון זמנם של ספורי האבות היותר עתיקים למעלה לזמן ההוא אשר בו נמצא חלק גדול של ספורי בראשית והאבות עוד במסגרות הבבליות המקוריות של אבות העברים טרם שעזבו את ארם נהרים מולדתם, על ידי חקירת האכדיות והסומ-ריות אשר בימי חמורבי ניתנה הסומריות לגמרי מהאכדיות, הולך ומתברר, כי בין שמות המקומות והאנשים בספורי בראשית ובספור אברהם נמצאים על יד שמות אכדים לאמתתם גם שמות של מקור סומרי,

כמו למשל השם «שְׂרוּג» בבראשית י״א, כ״ו וכו׳ באַכַּדית: «שַׂרוּגִי»; נָחוֹר—אכדית «נַחִירִי», «נַחִירַן»; «תֶּרַח» בא כחלק הראשון בשעצ״פ אכדים מרכבים: «תַּרַחוּ־נַזִי»; תַּרַחוּ אֻנַדרבַּא, – שם מלך מושל באַנַבַּא ארץ החתים; גם שם «אברהם» בתמונתו המקורית «אברם» נמצא באכדית «אַבְרַמַה»; לעמת זאת השם «לֶמֶך» (ברא. ד׳, י״ח וכו׳; כ׳, כ״ה וכו׳) נמצא בסומרית «לַמְגַא» תאר אֵל «השמים אַאַ» כמגין על הזמרה והנגינה המתאים לזה כי למך היה אבי «יובל» אבי תופש כנור ועוגב (ברא׳, ד׳, כ״א) וכן השמות «אור» «חָרָן» עיי״ש. מלבד הרשמים האכדים נמצאות בספורי אבות העתיקים מלים אשר בתעודות המצריות של הממלכה החדשה ומקודם הן משמשות כמלים זרות עבריות כנעניות ועי״כ ערך גדול להן בשביל שנתקבלו על ידי המצרים בזמן אשר בו עמדו בקשר ישר עם הכנענים־העברים, ולפי זה יש להן במצרית אותה הצורה והערך אשר היו להן בשפה הכנענית העברית לפני זמן הספר שמות. הוא מביא לדוגמה שלש מלים: א) «חֲנִיכָיו» (בראש׳ י״ד, י״ד) שם תאר לאנשים אשר נתלוו לאברהם במסע מלחמה, אמנם יש לבאר את המלה הזאת מ«חֲנֹךְ», אבל אין הוראה זו ברורה והולמת, ועי״כ נראה, כי במקום זה היא מלה מתארת אנשים המקדישים עצמם להשתתף במלחמה, והנה נזכרת בקללות מצריות נגד נסיכי כנען וסוריה «הנק»—חנך, ברבים «הנקו», כמלה משאלה כנענית, בהוראת «נאמן», «מחזיק». ב) «ברית», ובאמנם רק של נסיכים, ראשים ושרים של הארצות ההן, אשר לוו כמשתתפים את הנסיכים מנהיגי המלחמות (עיין המשלים ומראי המקומות שם 282), וכן הוראת חניכים כאן היא, בני ברית אברהם ענר אשכול וממרא, אשר בפ׳ י״ג שם הם מפורשים כבני בריתו ובפ׳ כ״ב הם אשר הלכו אתו.

ב) «נערים» (שם י״ד, כ״ד) בהוראת אנשי חיילים מתאימה למצרית: בממלכה החדשה נקראו «נערים» — «נ׳ רין» בהוראת מלה משאלת כנענית לאנשי חיל לוחמי מלחמה ובאמנם של גדוד צבא נכרי במחנה חיילי מצרים (עיין המקורות שם) מימי רעמסס ב׳ נאמר: נשלחת לפיניקי במשלחת כראש המחנה המנצח כדי להכריע את המורדים ההם הנקראים בשם «נערין—נריין». בהוראה זו נזכרים «הנערים» כאן (כ״ד) בנגוד לנשים כמו במצרית (עיין בריגש וו״ב III 741) ועיין ל״א כ״א, ה׳ ש״ב ב׳, י״ד וכו׳ מל״א כ׳ ט״ו וכו׳. ג) «ברכה» בבראש׳ ל״ג, י״א נזכרת ברכה בהקבלה אל «מנחה». והנה במצרית של הממלכה החדשה היתה שגורה המלה «ברכה» הכנענית העברית בהוראת «מחנה» (עיי״ש 284). — העובדה כי המלה «חניכים» נמצאת רק בספורי האבות ומלים כמו «נערים», «ברכה» באות בהוראותיהן המיוחדות רק במקומות של ספרי התולדה הראשונים, ואמנם בהוראה שוה כמו בתעודות מצריות המדברות מכנען, היא ראיה חזקה כי נתקבלה על ידי העברים בתקופה זו אשר בה באו האבות בתקופה שלפני המצרית בנגיעה עם כנען והשתמשו בהן בהוראה במצרים כמו ששמשו בכנען של אז ועי״כ נשתמרו רק בכה״ק הקדומים, אבל אחר כך נתרחקו לגמרי או ששמשו בהוראות יותר כלליות.

מתמיהים דברי החוקר א׳ ש׳ יהודה בחדושם המופלא למצוא דמיונות אמתים לספורי הבריאה והעדן שבבראשית דוקא במצרית העתיקה, במקום שלא בקשו אותם החוקרים המבקרים שלפניו ולא פללו למצוא

אותם שם. חשובה הוכחתו כי גם מלבד שנוי התוכן אין למצוא בספור הבריאה שבבראשית וגן עדן כל רושם של השפה הבבלית. מצד שני הוכיח את קדמותם לזמן בערך ישיבת ישראל במצרים אשר רק אז היתה מצרים הסביבה הקרובה לישראל לדבר ולכתוב בשפתה ולהשתמש במבטאיה ובציוריה וכל הדמיונות וההקבלות בספור הבריאה שבבראשית וג"ע למצרית הם דוקא מהזמן הקדום ההוא. אחרי שבזמן המאוחר פסקו לשמש המלים, הציורים והמבטאים האלה במצרית. וכן ריבוי המלים, המבטאים, הציורים, הטכסים והנמוסים שבספורי יוסף ושמות, מבררים בבירור גמור שאין למעלה ממנו, כי נכתבו בזמן ישיבת ישראל במצרים או סביב לה, ובשום אופן לא בזמן מאוחר. וכן העיר על פי רשמים מיוחדים של השפעת השפה הסומרית האכדית על ספורי האבות שהם עוד מזמן שלפני ישיבת ישראל במצרים.

אולם הננו להעיר כי לא נוכל בכ"ז להחליט בשביל הדמיונות הקרובים האלה, כי ספורי הבריאה וגן העדן שבבראשית לקוחים ביסודם ממצרית ורק נתקנו ברוח המונותאיסטי שבתורת משה כמו שנוטה להחליט החוקר ראש"י, אחרי שרחוקות ההגדות בספורי הבריאה וגן העדן האלילים המצרים בתכנה השונה והמוזר מספורי הבריאה וג"ע שבבראשית לא פחות מההגדות האלה הבבליות והכנעניות. מכל הדמיונות וההקבלות כאן יש ע"כ רק להוציא, אם כי זה נכבד מאד, כי הסביבה אשר בה נכתבו ספורי הבריאה וגן העדן גם מלבד ספורי יוסף ושמות היתה מצרית ולא בבלית כנענית, וע"כ נכתבו בסגנון שפתה, מבטאיה וציוריה, אשר שמשו לתורת משה רק ככלים שנתרוקנו מתכנם, אשר היא מלאה אותם תכנים חדשים ושונים לגמרי. גם זאת לדעת כי לפי דברי האגיפטולוגים לקחה השפה המצרית בעת קדומה ידועה מלים ומבטאים מהשפות השמיות וגם מעברית, ועל כן אין להחליט החלטה גמורה בדבר מלים ומבטאים מי לקח ממי? אם כי אין דבר זה נוגע לשאלה שלנו, שהרי עכ"פ נכנסו המלים השמיות העבריות בשפה המצרית עוד לפני ישיבת ישראל במצרים.

בודאי יש לתפוס את המחבר הנכבד של הספר הזה בפרטים אחדים כמו בדבר פירוש מלים אחדות, בדבר פירושו המוזר ל«ויעש להם בתים» (שמות א׳, כ״א, אשר כבר תפסו באלה ד״ר מאהליר היודע גם את השפה המצרית (עיין מאנאטשריפט המובא למעלה) ובהערותינו המעטות כאן. על ידי תפיסות כאלה ישתדלו להקטין את ערכו כל החוקרים המבקרים הנוצרים ותלמידיהם שותי מימיהם מהסופרים העברים, אבל אין להן כל ערך ביחס לתוכן הספר בכללותו: מכל דברי תמצית תוכן הספר שהצענו כאן רק בקצרה יכולים אנחנו לעמוד על הערך הגדול שיש לו להגנת החומש ולקביעת זמן כתיבתו הקדום לפני כניסת ישראל לכנען. בחלקו הראשון הכניס מהפכה גדולה במסקנת מבקרי המקרא המגמתית הדתית הנוצרית, וכבש דרך חדשה לגמרי בחקירת ובקביעת זמן החומש וממילא גם בחקירת דברי ימי תרבות ישראל, אשר לדעת רוב כותבי ההסתוריה הישראלית מהחוקרים הנכרים ובראשם ווילהויזן בספרו תולדות ישראל, היו בני ישראל בכניסתם לארץ כנען בידואי מדבר משוללי כל תרבות ודעת וכל יסודי דת צרופה, ורק בכניסתם לארץ קבלו מהכנענים שעלו עליהם בתרבותם את יסודי התרבות וראשית הדעת אשר קבלו אלה מהתרבות הבבלית העתיקה כשהיתה מצודת ממשלת הבבלים

פרושה על כנען בימים קדומים. עתה נתברר בירור מדעי, כי בני ישראל הגיעו כבר לתרבות גבוהה בעלת מסורות קדומות ובעלת תורה שלמה ואמונה צרופה לפי ערך מתאים אל המסורה בזמן ישיבתם במצרים לפני כניסתם לארץ כנען. ואדרבה! בראשית ימי כניסתם בה נתעו אחר תרבות כנען האלילית השפלה ומקצתם עזבו את תורתם מפניה ורק לאט לאט שבו אל תורת עמם ואל אלהיו, ובימי הנביאים הגיעו למדרגת תרבותם המוסרית היותר גבוהה, ככל אשר כתוב בדברי ימי עמנו בספרי כתבי הקדש.

א. ש. הרשברג

אהרן בן משה כהנשטם ז״ל

(עשר שנים למותו)

אחד מאמני ההוראה שהקימה לנו היהדות הרוסית בדור האחרון, מורה ומחנך במובן הנעלה, בעל שעור קומה ושאר רוח, את מבחר ימיו ומיטב כחותיו הקדיש להוראה העברית, שהיתה לו למקדש חייו. סניגור על פי השכלתו (כהנשטם היה עורך דין) נעשה סניגור לילד ופרקליט ליסוד העבודה בחנוך. הוא היה אחד הפדגוגים המעטים אצלנו שהכירו, כי ההוראה פרושה: „הוראת הדרך אל המעין". ובתולדות החנוך העברי יחשב כהנשטם אחד הראשונים שעמדו על עיקר חשוב בהוראה, כי היסוד המכריע והמחייב בחנוך הוא הילד עצמו. לא מטרות לאומיות ולא שאיפות חברתיות, אף לא אידיאלים כלל־אנושיים, לא הם הקובעים את צורת החנוך ומהותו, כי אם אישיותו של הילד, עם כל דרישותיה וסגולותיה, היא המכריעה בקביעת השיטה ובבחירת חמר הלמודים. ואישיות זו של הילד לא תצויר בכל שלימותה ומלואה בלי אופי מסוים ובלי רצון אקטיבי, ושני אלה אינם נקנים אלא מתוך העבודה. והוא דרש להכניס את העבודה לתכנית הלמודים ולעשותה מצע לשאר המקצועות; ואת תלמידיו, אלה העתידים להיות מורים בישראל, חייב והכריח שבדרך זו ילכו גם הם, בהתכוננם לעבודת ההוראה.

שלש עשרה שנה עמד כהנשטם בראש „הקורסים הפדגוגיים" שבהורודנא, מוסד חנוכי זה שהוסיף פרק חשוב בתולדות החנוך העברי ברוסיה. במשך השנים האלה הקים לנו דור שלם של מורים־מחנכים, הקנה להם הכשרה פדגוגית, והתוה לפניהם סמני דרך לעבודתם בהוראה ובחנוך. וגדולה היתה השפעתו על תלמידיו. רוחו של המורה היתה תמיד לנגד עיניהם גם בשעות העבודה וגם בשעה שהיו מדיינים בשאלות עיוניות. השפעה זו היתה נכרת עליהם במשך שנים רבות אחרי הפרדם ממנו.

אולם השפעתו של כהנשטם היתה רבה לא רק על תלמידיו, חניכי הקורסים, כי אם גם על כל צבור המורים העברים, שהיו שומעים לפרקים את הרצאותיו, או ששהו זמן מה

במחיצתו. וכיחס תלמידיו אליו, כן היה יחס כל חבריו ומכיריו. כלם כאחד העריצוהו, וכ„חסידים" היו מחכים למוצא פיו ומחשיבים כל עצה וכל הוראה שנתנה על ידו. ויותר מאשר הורה בהרצאותיו, היה משפיע באישיותו הנפלאה.

כמה תכונות יפות ומדות נעלות התמזגו בו בהרמוניה נעימה. הוא לא היה בעל דברים, ולא נמנה על הסופרים, ובכל זאת מקומו בין „הבונים והיוצרים". יצירתו לא התגלמה בקולות או בניבים אף לא בצבעים. אך פועל חייו זוהי יצירתו. שנא היה את שאון הומיות ולא אהב את התגא של גדלות, וכשהיה נושא מדברותיו לפני תלמידיו, לא התיז ניצוצות ולא הפתיע בלהטי הסגנון, אף פעם לא בא בעב הענן. הפשטות והבהירות היו משרשי נשמתו ויסודי הויתו. משנתו—הלכות פסוקות. זכורני בשעת הועידה הראשונה של המורים העברים באודיסה, שנקראה בשנת תרע"ז, אותה ועידה שהניחה את היסוד להסתדרות המורים העברים ברוסיה „המורה". אז היה כהנשטם היו"ר, ועליו היה להרצות על ארגון המורים העברים. הרצאתו על נושא זה נמשכה 6—7 דקים. „כלנו מרגישים בצרך ומכירים בתועלת ואין להרבות בדברים, אלא על מה יש לדבר, על סעיפי התקנות והערות לתקנות", ובזה נגמרה ההרצאה.

יותר מזה היתה בולטת אצלו האהבה לעבודה. שקידתו היתה מעבר למחיצת היכלת, והתמדתו היתה מעל למציאות הרגילה. מעולם לא ראתו אדם יושב בטל או נח לו להנאתו. בעבודה היתה מנוחתו. לזה יש להוסיף ההתמכרות שלו לכל דבר קטן כלדבר גדול, הדיקנות הקפדנית בנוגע אל עצמו יותר מאשר כלפי אחרים. ועל כלם הכרת האחריות למפעלו שטפה ורבה מתוך חרדה אבהית—כל התכונות הללו בצרופם נתנו לנו את האיש רב ההשפעה הלזה.

כאמור היתה השפעתו רבה על החנוך העברי ברוסיה. ומי שיבוא להעמיד ציוני דרך בתולדות החנוך לא יפסח על כהנשטם. אבל כאן עלי להטעים שלא ביצירת שיטה חדשה ולא כיוצר דעות חדשות בפדגוגיה היתה גדולתו של כהנשטם, כי אם בזה שהכין והכשיר מחנה גדול של מורים ומחנכים, והם נפוצו אחר כך בתפוצות הגולה והרביצו תורת רבם ברבים. על תלמידיו, שומעי לקחו, היתה השפעתו גדולה מאד. ויש אומרים כי גם כיום אם יכנס איש שיש לו עין בוחנת אל בית ספר, שבו עובד אחד מתלמידיו, מיד יכיר על פי דרכי עבודתו שהוא חניך „הקורסים הגרודנאים".

וכדאי להזכיר כאן מי היו תלמידיו שנכנסו באותן השנים ל„קורסים הפדגוגיים", ומה היה פרצופם הרוחני? אלה היו בחורי הישיבה שהתפקרו מתקופת המהפכות והמהומות שהחלה ברוסיה משנת 1905 ואילך, כל אחד מהם היה דבר ודברן בעירתו שבליטא או בפולין, היה מהפך עולמות ומחריבם, ומקים אחרים תחתיהם בהבל פיו. מהם היו תועים ונבוכים, ורבים חמומי המח ורצוצי הנפש, אידיאליסטים משונים, שלפנים חשבו להיות רבנים בישראל, ואחר כך נהפכו להיות משיחים וגואלים לכל האנושיות כלה—את כל אלה צריך היה כהנשטם להעמיד על הקרקע, להטות את

עיניהם שלא יהיו משוסטים לכל עבר ורוח ולתחום להם תחום צר, שבו יצטמצמו ויתרכזו. ושטח התחום היה מגבל מאד — שדה החנוך העברי העממי. את הגבורים האלה הרגיל כהנשטם לטפל בחפושיות ולנתח צפרדעים, להבדיל בין פרח לפרח ולהכיר את תפקידו של כל אחד מחלקי הצמח, לעסק בכיור ובציור ולהשתתף בשעורים להתעמלות ולזמרה וכיו"ב. כל הדברים הקטנים האלה, שלגבי חניכי הקורסים מאז היו דברים של מה בכך, היו בעיניו של כהנשטם לעיקרי תורה, והחמיר מאד והקפיד בכל חומר הדין, שכל אחד מתלמידיו ימלא בדיוק את כל המוטל עליו. ומשוא פנים לא היה לפניו. וכמה כעס ורוגז עורר בלב רבים מתלמידיו, והוא לא ותר אף כמלא השערה.

מומחיות לא דרש מאת תלמידיו. כמורה עממי אידיאלי לא דגל במומחיות, אלא להפך, כל המקצועות הנכנסים לחוג הידיעות הדרושות לבית הספר העממי — כל אלה צריכים היו להיות נהירים למורה העממי, ולמומחה ולבעל מקצוע לא נשא את נפשו.

תפקידו של כהנשטם כמנהל קורסים היה קשה גם משאר הבחינות. מצד אחד חברת „מפיצי השכלה" עם עמדתה הרופסת ועם נסיותיה לוותורים ולהסתגלות לתנאי הזמן, ומצד שני חברת יק"א (זו שמלאה כמעט את כל תקציבם של הקורסים) עם פקודותיה וצווייה הקטגוריים, ועל אלה חניכי הקורסים בעצמם, אלה ה״בשי בית המדרש, שבאו הנה לא רק ללמוד, אלא גם ללמד ולהשפיע על מהלך הלמודים, כל אחד לפי רוח מפלגתו ולפי השקפת עולמו, ועל כלם עומד כהנשטם כסלע מוצק, והוא השליט בהם. ואינו נותן לטשטש את צורת הקורסים ולמעט את דמותם, ולא נמצא אף אחד במחיצתו שכהנשטם יותר לו אף במשהו, או שירשה לו להתערב בעניני החנוך וההוראה שבקורסים. עבודת החנוך — עבודת הקדש היא, והזר הקרב יומת...

ומענין כי קפדנותו לא עוררה אף פעם עלבון; היו רוגזים וכועסים על קפדנותו של הזקן, אולם כעבר רגע הזעם, היו שוב משתוקקים לשוחח אתו ולשמוע את אמרותיו השנונות והערותיו המאירות.

כאמור, מפעל חייו היו הקורסים וחניכיהם. ותקותו היתה, כי הם יעמדו על תקונו של בית הספר העברי העממי, שהפרוץ מרֻבה בו על העומד. הוא ראה את ה„חדר" הישן בעצם ירידתו, בשעה שהתרוקן מתכנו וזהרו הועם, וה„חדר המתוקן" היה עוד תוהה על מהותו ונוהה אחרי תכן וצורה. התקופה של הנק דמדומי „התחיה" ומשובת הסמיכה. המורים העברים בקשו דרכים ועשו נסיונות שונים להתאים את דרכי הלמוד המקובלים אצל הנאורים שבאומות העולם אל ההוראה שלנו. תקופת „השיטה הטבעית", ו„עברית בעברית". היו אז מורים בעלי אינטואיציה פדגוגית, שהצעידו את ההוראה העברית בדרכי הפדגוגיה הכללית, והתאמצו לשכלל את אפני ההוראה, לחדש את תכנה, ליצור צורה חדשה על מצע עברי, אבל כל אחד מהם היה יחיד ובודד, בלי עזר וסיוע מצד חברים לעבודה, ובלי יחס הוגן מצד הצבור העברי — מחנה המורים העברים הדואג לגורל החנוך הלאומי

לא היה אז בעולמנו, בא כהנשטם והכין אותו. הוא שלח את תלמידיו במחשבה תחלה לכל העיירות הנשכחות, והזהיר אותם מלהגרר אחרי שאון הכרך, פן יבולע להם, שם יטמעו, ולא תמצא אחיזה לכל שאיפה אידיאלית ואיניציא־טיבה לאומית, לא כן העיירה הנדחת, שם כלם צמאים לדבר ה׳... רבים עשו כעצתו והצליחו.

כהנשטם לא היה איש מלחמה, פורש היה מהצבוריות המכריזה בקולי קולות על קיומה. יושב אהל היה מעולם. אולם היו מומנטים שגם הוא נספח אל התנועה העברית ואז ראינו אותו עומד מתוך מרדות ועקשנות קדושה על דוכנו, מחזיק את הדגל בגאון אבירים.

הוא ראה לקוי האמת והצדק, הוא ראה כי כל היקר והקדוש לנו עומד להתמוטט ולהיות למרמס לרגלי אנשי זדון, הבזים ליקהת דורות, אז אזר את כל כחותיו להדוף אחור כל התנפלות זדונית על השפה והספרות העברית. בימיו האחרונים היה לאחד הקיצוניים במלחמתנו לעברית בגולה. רבים מחברינו היו מסתייעים בו במלחמה זו.

מוסרים ששקידתו והתמדתו לא פסקו ממנו עד נפלו למשכב, וכח היצירה לא נס ממנו עד ימיו האחרונים...

ניסן, תר״ץ

יצחק ספיבק

מלחמת השחרור של היהודים בגליציה

אחד־העם הוכיח בשעתו, כי סכנת ההתפרדות הצפויה לעמנו גדולה מסכנת ההתבוללות. סימני התפרדות כזו נראים לא רק בהבדלים הבולטים, שהתהוו בין חלקי עמנו הבודדים, שעברו עליהם תקופות התפתחות ארוכות בתנאים שונים, כמו בין היהודים הספרדים, האשכנזים והתימנים; אלא יש שגם התפרדות מדינית במשך זמן קצר, בארצות שכנות זו לזו, מכניסה פרוד בין היהודים שישבו מאות בשנים במדינה אחת ומבדילה אותם לשבטים מיוחדים, השונים זה מזה בתכונותיהם ובדרכי חייהם.

רק מאה והמשים שנה עברו מאותה שעה, שנקרעה פולין לשלשה גזרים, ועל יהודי מדינה זו, שהיו עד אז חטיבה שלמה ומוצקה מאין כמותה, הוטל עול שלש מלכיות: רוסיה, אוסטריה וגרמניה, והנה עתה, כשגרם מהלך ההיסטוריה ומלכות פולין שבה לאחודה, אין הקרעים שבין היהודים יכולים עוד להתאחות; כל כך נפררו יהודי שלשת חלקי מדינת פולין בכל תכונותיהם — הן ביתרונותיהם והן במגרעותיהם, המטיעה התרבותית של יהודי גרמניה, הלחץ המדיני שהעיק על אחינו בפולין הרוסית והעניות המגובלת של יהודי גליציה — גרמו ליצירת שלשה טפוסים שונים של יהודים פולנים, שכל אחד מהם בז לרעהו וכמעט שאינו חושב אותו ל„מין אדם".

גדולים ביותר הם השנאה והבוז של כל היהודים — המערביים והמזרחים גם יחד — אל היהודי הגליצאי. בעיני המערביים—הגליצאי הנו ה„פאלנישר יוד", כלומר: מן פרא אדם ומורד אור, רמאי ונוכל, קבצן לתיאבון וכו', למזרחיים — נראה הגליצאי בדמות יהודי קשה־עורף וצר עין, מלחך פינכא וקמצן, חסיד שוטה ועם־הארץ. רק לאט לאט מגיעים להכרת המעלות הטובות, שישנן ביהודי גליציה. כשנפתחו אחרי המלחמה בתי־ספר עברים למאות בפולין ובא"י נתגלה הדבר, כי גליציה הספיקה את כל המורים בעלי ההשכלה הגבוהה הכללית והעברית, שהיו דרושים לצרכי אותם בתי־הספר. בספרות העברית ובהכמת ישראל קנו להם סופרי גליציה יד ושם ואף בין ההלוצים בא"י תפסו הגליצאים לא את המקום האחרון, גם בכמותם וגם בהתלהבותם האידיאלית.

מה שאמר היינה על הגוים, כי מכירים הם את היהודים היושבים בתוכם רק בזקניהם ובפאותיהם ולא בנשמותיהם — יכולים להגיד גם על יחס יהודי שאר הארצות לאחינו בגליציה. הגיעה השעה, לשים לב ליהודי גליציה ולהכירם באמת, ואין הכרה אמתית בלי התעמקות במהלך ההיסטוריה. מונוגרפיות היסטוריות וספרותיות· הכתובות בהבנת הענינים ומתוך חבה פנימית, תקרבנה אותנו לרוחו של אותו ישוב יהודי, שהיה לו ערך חשוב מאד לחיי עמנו בדורות האחרונים.

אחת התקופות, שהטביעו חותם בולט ביותר על התפתחותם של יהודי גליציה, היתה התקופה של מלחמת השחרור, של המלחמה בעד שויון הזכויות, שחלה בארצות אוסטריה לא בסוף המאה הי"ח, כמו בארצות המערב, אלא באמצע המאה הי"ט. הסופר הגליצאי הצעיר ד"ר פיליפ פרידמן הקדיש בזמן האחרון לאותה תקופה ספר מיוחד, כתוב בשקידה יתרה ובסגנון מושך את הלב [1].

רוב החומר ההיסטורי, שהשתמש בו המחבר, שאוב מן המקורות הראשונים — מכתבי יד שנשתמרו בארכיון של המיניסטריון האוסטרי לעניני פנים, בארכיון המדיני של „בית הקיסר וחצרו", בפרוטוקולים של מועצת המיניסטרים וכדומה. אולם גם החומר הנדפס—קובצי החקים, ספרי הזכרונות של העסקנים המדיניים החשובים, מאמרים שנדפסו בעתונים שונים, קונטרסי תעמולה וכתבי פלסתר, קטעים מספרים היסטוריים שונים (גרמנים ופולנים), שיש להם מגע עם קורות היהודים, ואף גם מונוגרפיות שנכתבו בזמנים שונים על היהודים וקורותיהם — כל החומר הרב הזה הוא מפוזר על „שבעה ימים" וכדי לאספו למקום אחד דרושה היתה עבודה ענקית באמת, שראוי בעדה המחבר „ליישר כח" לבבי.

נוסף על כל אלה באו חליפות הזמנים והראו בעליל, עד כמה אסור לנו להשתמש בנוגע לעבוד החומר ההיסטורי של קורות עמנו במענה „לכשאפנה אשנה". ידוע לכל, כי מן החומר ההיסטורי של קורותינו בתקופות העתיקות נשאר לנו רק המעט מן המעט והשאר אבד במצוקות העתים, שעברו על עמנו במשך הדורות, אולם במה שנוגע לדורות האחרונים, השומרים על חמריהם ההיסטורים שמורה מעולה ביותר, רגילים אנו לחשוב, כי כאן אין שום סכנה של טמיון צפויה למקירות. רוב התעודות, שבסס עליהן המחבר שלנו את ספרו, היו שמורות ב„ארמון הצדק" בוינה, עיר שוקטת על שמריה, שלא ידעה זה מאות בשנים טעם של מהפכה ומלחמת אחים. והנה פרצה בוינה לפני שנתים מהפכה קטנה, שארכה רק יום אחד (13. VII. 1927), ובאותו יום נשרף דוקא „ארמון הצדק" ובו כל אותן התעודות (או רובן המכריע), שיסד עליהן הד"ר פרידמן את חקירותיו, יוצא, שהמחבר שלנו חציל משכחה תקופת שלמה של דברי ימי ישראל במדינה אחת וקנה לו ע"י כך בהסח הדעת זכות גדולה בתולדות חכמת ישראל.

הספר המונח לפנינו עוסק בעיקר

1 Dr Filip Friedmann, Die galizischen Juden im Kampfe üm ihre gleichberechtigung (1848—1868), Verlag J. Kaufmann, Frankfurt am Main, 1929.

בשאיפות יהודי גליציה לשויון זכויותיהם או יותר נכון — מפני שתפקידם של אחינו בני ישראל באותו מקום ובאותו זמן היה פסיבי ביותר — הוא מדבר על הנסים ועל המלחמות שנעשו לאבותינו ע״י אחרים בימים ההם באוסטריה ובגליציה. ברם, מכיון שהחיים המדיניים קשורים בחיים הכלכליים, התרבותיים וכו׳ כבתילה בנר — הוא נוגע בהכרח גם בשאר צדדי החיים של יהודי גליציה בשנים תר״ח — תרכ״ח, ואף בשנים שלפניהן ושלאחריהן, ביחוד מוקדשת לאותן שאלות כלליות הקדמת הספר, פרק רב הכמות שבו מתאר המחבר את תנועת האוכלוסין היהודים בגליציה האוסטרית ואת מצבם הכלכלי והתרבותי של יהודי גליציה באותה תקופה.

בשני חלקי ההקדמה הראשונים („תנועת האוכלוסין״ ו„המצב הכלכלי״) נתן לנו המחבר עבודה שלמה, אעפ״י שהשתמש בעיקר במספרים לקוחים ממקור שני וגם אין במקצעות הללו ידיעות ברורות ומדויקות כבמקצע התנועה המדינית, המשתקפת במלואה בתעודות הרשמיות מכל המינים.

פרק מיוחד מקדיש המחבר לשנת 1848, שבה התחילה מלחמת השחרור באוסטריה ושאז נחתך באמת גורלם של היהודים במדינה זו. אחרי הסערה הגדולה של 1848 באה ריאקציה אבסולוטיסטית וקלריקלית ואז הוגבלו לאט לאט רוב הזכויות שנתנו ליהודים, במקצת ע״י הממשלה המרכזית ועוד יותר—ע״י השלטונות המקומיים, שהתיחסו ליהודים בשנאה גלויה פחות או יותר. עשרים השנים, שבאו אחרי שנת 1848, היו שנים של מלחמות קטנות בכל מקצעות החיים, עד שעלה שוב בידי היהודים להגיע לידי שויון גמור, לכל הפחות — „על הניר״.

כאן עובר המחבר בפרוטרוט על כל מקצעות החיים של יהודי גליציה ומקדיש לכל מקצע פרק מיוחד: קנין הקרקעות — זכות הישיבה והזכות לעסק באומנויות שונות—עניני הדת וההשכלה — הזכיות המדיניות — עבודת הצבא והזכות לעבוד במשרדי הממשלה—סדרי הקהלות.

בפרק מיוחד מתאר המחבר את הוכוחים בשאלת היהודים, שהתעוררו בסים הגליצאי בשנים תרכ״א—תרכ״ח.

לבסוף מוציא המחבר מסקנות כלליות מחקירותיו הפרטיות ומציג בדרך סינתיטית את שלשת הגורמים הראשיים בחיים המדיניים של יהודי גליציה: את יסודות הפוליטיקה של הממשלה האוסטרית ביחס אל היהודים, את התיחסותה של הסביבה (הפולנית) אל שאלת היהודים ואת הזרמים המדיניים בקרב היהדות הגליצאית.

התעודות הרשמיות ושאר המקורות מגיהים אור בהיר על כל התקופה וביחוד על האישים הפועלים בקרב היהדות הגליצאית ומחוץ לה באותה תקופה. מובן, כי לא כל התעודות מתאימות בהחלט למציאות ההיסטורית ולא תמיד עלה בידי המחבר לישב את כל הקושיות והסתירות הכלולות בחומר, בנידון זה יכולים לבוא לעזרת המחבר האנשים, שהיכלת בידם לתקן את אשר פגם החוקר הצעיר בלי אשמתו, ואנשים כאלה ישנם. עוד חיים אתנו האחרונים מאנשי הדור ההוא (כמו, למשל, הישיש ד״ר ראובן בירר בלבוב, אחד ממיסדי החברה

„שומר ישראל") וגם נשתמרה מסורת חיה מאותו דור במשפחות ידועות. בניהם ונכדיהם של לוחמי השחרור היו מיטיבים לעשות, לו המציאו לידי המחבר את הידיעות, שנמסרו להם בקבלה מאבותיהם, עד כמה שהתעודות הרשמיות אינן מתאימות למסרת האבות שבידם. ומכיר אנכי סופר עברי אחד, בעל זכרון נפלא ומרא דשמעתתא בתולדות היהודים בגליציה, שכח זכרונו מהימן עלי לא פחות מן המקורות הרשמיים ושהיה יכול להוסיף הרבה על החומר הכלול בספרו של הד״ר פרידמן: הלא הוא הסופר גרשם באדר, בנו של רי״מ באדר, שנזכר בספר (ע' 46, הערה 5). בדרך כלל אנו מקבלים תמונה שלמה, חיה ובולטת מן החיים באותה תקופה חשובה, משאיפותיה, נצחונותיה, כשלונותיה, מן היחסים שבין היהודים לבין עצמם ומיחסם של העמים יושבי הארץ אל היהודים. ואיני יכול לעבור בשתיקה על פגם אחד, שאינו מיוחד לספר זה בלבד, אלא מציין שיטה ידועה בספרותנו המדעית. בעל הספר שלנו אינו מותר אף על פרט קל מן הקלים שיצא מתחת קולמוסו של הקטן שבגוים, לעומת זאת שואב הוא את רוב ידיעותיו על הספרות העברית לא מן המקורות הראשונים, אלא מן האנציקלופדיה האנגלית. מתוך כך יוצאות אצלו שגיאות בפרטים ואפילו פגימה חשובה בהשקפה הכללית. ידוע לי אמנם, כי העיון במקורות העברים היה מעטים על המחבר מלבד הטורח הרב שטרח עוד עבודה נוספת; בכל זאת לא היה המחבר בן חורין להשתמט מעבודה זו.

הנה לדוגמא אחדות מן השגיאות שבפרטים:

א) המחבר מכתיר בתאר „דוקטור" את הרבנים רצ״ה חיות ושי״ר (ע' 184, הערה 6 — ובמקומות רבים בפנים). בנוגע לרצ״ה חיות מסר אמנם ר' שלמה בובר ב„אנשי שם" שלו, כי גמר בסוף חייו את למודי הפילוסופיה בוינה; אולם ידיעה זו היא בודדת בספרות והיא חשודה מאד, לעומת זאת היה שי״ר בלי כל ספק „לומד מעצמו" ולא בקר מימיו בשום בית־ספר. דרך אגב חפצתי להעיר, כי אותו „אבעריוריסט" מפראג, שהזכירו המחבר בספרו (ע' 117) בקשר עם הצעה קלריקלית להנהיג שמירת שבת בעזרת הממשלה, אינו איזה אדוק מן החשוכים, אלא ה„אפיקורס" שי״ר בכבודו ובעצמו.

ב) בע' 39 מדבר המחבר על ר' נתן נטע סמואלי, כאלו היה בעיקר סופר גרמני־יהודי, באמת פרסם סמואלי בתקופה שעד תרכ״ח רק שירים עברים („כנף רננים") ואף אח״כ כתב לרוב עברית (ה„פרצופים" שלו נדפסו אפילו ב„ספרי־עם" של „תושיה"); כמו כן היה מנדיל מוהר, המו״ל של ה„צייטונג" היהודית, סופר עברי.

ג) איני יודע משום מה מציין המחבר את שלמה רובין בתור „היסטוריקן וז׳ורנליסטן", בעוד שזה היה פילוסוף ולא עסק מימיו בז׳ורנליסטיקה.

ד) בתור החשוב שבמשכילי קרקא מביא המחבר את מ. זילברשטין (ע' 45, הערה 7), שלא נודע לי בשמו, לעומת זאת הוא מדלג על פביוס מוזס, בעל „קורות הפילוסופיה החדשה", שנחשב באמת לגדול המשכילים בקרקא.

ה) אם הואיל המחבר לקרא בשמותיהם של אחדים ממשכילי גליציה, קשה עליו, מדוע

דלג על החשובים שבהם, הלא הם: אברהם קרוכמל, י״ל מוזס, בודק, י״ש בוק וכו׳.

אבל לא לשגיאות הקטנות אני כתבון בעיקר בערעורי נגד המחבר. סוף סוף נוגע המחבר בעניני התרבות רק מן הצד, עיקר תעודתו הם הענינים המדיניים, וצריך ג״כ להודות, כי צדק המחבר באמרו (ע׳ 45), כי דור המשכילים שפעל בגליציה בשנים 1850 — 1870 היה דור של ירידה גמורה בספרות.

אבל הזלזול, שנוהגים בתקופה זו חוקרי הספרות, אינו פוטר את חוקרי ההיסטוריה מלעין בעתונים ובספרים, שיצאו לאור בימים ההם. אפילו ב„הצופה לבית ישראל" של ארטר, שנכתב בסוף התקופה הקודמת, ישנם מקומות, שהמחבר היה יכול להשתמש בהם בתועלת מרובה. (למשל: היסטוריה על חוכרי מכס הנרות והבשר, המתוארים באופן בולט מאד, מדוע היו המוכסים האלה שנואים כל כך על היהודים בכלל ועל המשכילים בפרט).

חומר רב אפשר היה למצוא בכרכי ה„נשר", „המבשר", ה„עברי" וכו׳. עתונים אלה מלאים אמנם מליצות נפוחות, בכל זאת השתקף בהם בלי ספק הפרוצס של מלחמת השחרור מאיזה צד שלא מצא את בטויו בספר — והוא אולי דוקא הצד החשוב ביותר: יחס היהודים אל המאורעות המדיניים.

לכרות הלקויים הקטנים הנ״ל יכולים אנו להגיד בפה מלא, כי המחבר נתן לנו ספר יפה ומדויק, שיתפוס מקום חשוב בתולדות היהודים ויבאר לנו הרבה מתכונותיהם של יהודי גליציה, ביחוד מאותן התכונות, שהתהוו בדרך ההתפתחות ההיסטורית.

ירמיהו פרנקל

בובר, מפעלו וזמנו

Hans Kohn: Martin Buber. Sein Werk und seine Zeit. Ein Versuch über Religion und Politik. Hellerau, Verlag Jakob Hegner 1930. (411 ע׳).

ספרו של הנס כהן על מרטין בובר אינו ביוגרפיה בלבד. תולדות חייו של בובר, כמו שתאר אותם כהן, הן תולדות תקופה. היסטוריה של הדור. בובר הוא המורה של הדור הציוני אשר חונך באירופה המרכזית. דרכו של בובר מובילה מן הציונות ה„קולטורית" של הפרקציה הדימוקרטית בקונגרס החמשי אל גנזי המחשבה היהודית. כשהיה בובר עורך הוֶולט בזמנו של הרצל, הכניס לתוך ציוניותו את ההשקפות האסתיטיות של סוף המאה הי"ט: ערבוביה מוזרה של פולחן היופי עם היהדות. היהדות לא הספיקה לכאורה כשהיא לעצמה ותבעה סמוכים מן העולם של ה-Moderne האירופאית. והנה אחרי שלשים שנה רואים אנו את בובר, כשהוא זרק מעליו את כל המטען המסופק הזה ושב אל המקור הנצחי של התנ"ך. גם אז הדפיס אולי בוולט תרגומי התנ"ך: אבל זה היה תנ"ך „מודרני", לקט מקומות שטעמו לחך האסתיטי. שהופיעו אז באורגן הציוני המרכזי לפעמים בתרגומה או עבודה של איזו משוררת גרמנית. היום מגלה בובר בעבודה קשה את מכמני התנ"ך וכונתו למלה הקדושה במובן הפשוט של המלה. האם זאת ביוגרפיה בלבד, או האם צין בובר בדרכו הבודדת את הביוגרפיה של דורו? בכל אופן הרגיש הנס כהן, בתארו את חיי בובר, את הסימבוליות של שלשים שנות עבודה אלה, אשר בהתחלותיהן נתן בובר את עצמו למודרנה האירופאית ול-Jungjüdische Bewegung שלנו, לספרות העברית והיודית הצעירה, אשר נתפרסמה ראשונה באירופה ב„הוצאה העברית" אשר יצר בובר עם פיבל יחד, עד שהביאה אותו קריאת צואת הריב"ש לידי כך לעזוב את החיים הרועשים של התנועה והמפלגה, לפרוש מן הצבור, להתבודד במשך שמונה שנים עם הספרות החסידית, שהיתה מונחת בקרן זוית.

כשהופיע אחרי שמונה שנים עוד פעם על הבמה הציונית ונאם את נאומיו לפני הסטודנטים הציונים בפראג, היה זה איש אחר, סגנונו המסולסל נעשה יותר פשוט, סכנת המלה, הספרות, משחק־המלים ומשחק־המחשבות עברה.

אמנם עוד ארוכה הדרך, חיים של עבודה קשה, למוד מתמיד, התאבקות בלתי פוסקת עם הפרובלימות של האדם, של החברה, של הדת, אבל כל הפרובלימות האלה מתאחדות ו—נפתרות ביהדותו. בפרק האחרון של הספר הננו קוראים על פגישתו של בובר עם פרנץ רוזנצויג, על מפעלם המשותף—התרגום הגרמני של התנ״ך. גם כאן נעשית הביוגרפיה לסמל: שני עולמות רחוקים נפגשים: התנועה הציונית־לאומית עם התנועה הדתית־ליברלית של היהודים הגרמנים: בובר מביא אתו את החסידות, את היצירה העברית והיודית החדשה, את אחד העם, ורוזנצויג—את הרמן כהן ואת נובל. שני עולמות רחוקים מאד נפגשים ויוצרים ביחד. ברגע של משבר רוחני של התנועה הציונית, עת אשר נבלעה שאיפת התחיה הרוחנית של העם ע"י השאיפה לכח פוליטי־חלוני, קרה הדבר. אנחנו, העומדים במערכה, איננו יכולים עדין להעריך מה יהיה פשר הפגישה הזאת בין בובר הציוני ובין רוזנצויג הדתי. התנתן דמות חדשה לדור הדש?

דרכו זאת של בובר מובילה אותו אל תחנות רבות: לאומיות, סוציאליות, מלחמה לתפישה חדשה של החברה ושל המדינה. הנס כהן אינו מסתפק בזה, להרצות על עמדתו של בובר בתוך כל הזרמים הרוחניים האלה. הוא מתאר לפנינו את כל הפרובלימטיקה של השאיפות השונות האלה וקובע את עמדתו הוא אל השאלות הרבות, אשר עמהן נפגש בובר בדרכו. נראה לי, שבין השאלות הרבות האלה, אשר עליהן דן כהן, ישנה חשיבות מיוחדת לוכוח מסביב לשאלה של ה„עדה" (Gemein-schaft) וה„חברה" (Gesellschaft). המושגים האלה נקבעו ע"י טֶניאֶס: העדה—צבור אורגני, חי, החברה – צבור מיכני, הצטברות מלאכותית או מקרית של בני אדם. ה ע ד ה היא יכולה להיות מיוסדת על קרבת־דם ומשפחה, על עזרה הדדית הנובעת מתוך שכנות המקום ושתוף בעבודה, או על ידידות הבאה מתוך קרבת הרוח; ה ח ב ר ה היא צבור בני אדם אשר חייהם המשותפים הם התקשרות מקרית אשר אינה יכולה לבטל את הבדידות והפרוד. הנס כהן מרצה את השפעת הרעיונות האלה על גוסטב לנדאואר, על בובר, על התנועה הקבוצית בציוניות ומראה את הגבולות של המושג „עדה" כמו שהגדיר אותו טניאס. בתפישתו של ט. משמשת בערבוביה העדה הטבעית, הדבוקה למסורת, לדם, לקרקע, והעדה החפשית המבוססה על שתוף הרצון ושתוף השאיפה ש ב ה כ ר ה, מתוך ערבוביה זאת נובעת הרומנטיקה של טניאס, מבטו פונה לעבר, ופילוסופית החברה שלו נושאת עליה קוי הריאקציה. כהן מפריד עם שמלנבך בין ה„עדה" וה„ברית", „ברית" היא העדה החפשית אשר נוצרה מתוך הסכם שבהכרה ולא מתוך מסרת וירושה. מכאן הבנה חדשה של השאיפות החברתיות של לנדאואר ובובר, אשר השפיעו במדה כה רבה על התנועה הקבוצית בא"י אחרי המלחמה. (אז תורגם גם נאומו של בובר

על הנושא הזה בועידת פראג ומאמר „העדה" לעברית ב„מעברות" כרך ב׳, ג׳). בראש מאמרו „העדה" כתב בובר על יד המוטו הלקוח מתוך ספרו של טניאס „עדה וחברה" דבריו של גוסטב לנדאואר: „הסוציאליסטים שואפים להתחבר שוב לעדות" (ראה „מעברות" ג׳, ע׳ 94). הידידות עם לנדאואר קבעה את עמדתו של בובר אל הסוציאליות בכלל ואל תורת מרכס בפרט. כהן אינו מסכים לבקרת הקשה של לנדאואר כלפי מרכס. לנדאואר ובובר, כמו א. ד. גורדון, מדגישים בסוציאליות את המומנט האישי, התחדשות הפרט, רעיון החלוציות של היחידים המשתחררים מן המשטר הקים למרות חיותם עוד בתוכו. מרכס, מצדו, שואף לשנוי התנאים, הסביבה, למען יגדלו בני אדם חדשים בתוך סביבה חדשה. לנדאואר ובובר מאמינים ברצון היוצר והחפשי של היחיד, מרכס מאמין בהכרח של הפרוצס ההיסטורי, אשר בתוכו מציינות אפילו מהפכות גדולות של יחידים רבים רק צעד אחד. אולם כהן מצדיק את מרכס לגבי הטענות הקשות אשר טענו נגדו לנדאואר, בובר וגורדון. גם מרכס ידע, שהכל תלוי גם במעשיו של הפרט כמו שתלוי הכל בהכרח של ההתפתחות ההיסטורית. מרכס הורה, שדרושה כאן הקבלה בין מעשיו של היחיד ובין ההכרח ההיסטורי, רק בתוך ומתוך ההכרח ההיסטורי הזה מקבלים גם מעשי היחיד את תקפם הגורלי. כהן רואה בזיקה הזאת של הפרט ומעשיו להכרח ההיסטורי את היסוד הרליגיוזי של הסוציאליות המרכסיסטית. אמונתו של מרכס, שמלחמת הפרולטריון ממלאה את הצו המחלט של ההיסטוריה, נעשתה לאונגליון דתי למיליונים שהיו בלעדיה נידונים לחיים נטולי תקוה והתרוממות הנפש. אמנם בהדגישו את הצד הגורלי, ההכרחי של הפרוצס, אשר בו תגיע הסוציאליות למטרתה בלי זיקה בלתי אמצעית לפרט ולחייו האישיים – עשה מרכס את הסוציאליות לדבר שבארגון, לענין של מלחמה פוליטית: מכאן הסכנה הגדולה הצפויה לסוציאליות, שתקרע ממקורה הרוחני, שתשלים מתוך פוליטיקה עם המציאות ותשכח את מקורה המהפכני, ומכאן חשיבותם של לנדאואר וגורדון במלחמתם לסוציאליות אמתית, להתחדשות האדם. את התורה הזאת הביא בובר לנוער הציוני באותן השנים הרות־הגורל, כששב הנוער הזה משדות המערכה והכין את דרכו לציון. בתר"פ נפגש בובר עם א.ד. גורדון בועידת „הפועל הצעיר" בפראג ומן הועידה הזאת התחילה העליה השלישית.

הפרקים האחרונים של הספר מוקדשים לשאלת היחסים אשר בין הדת והפוליטיקה. התיאולוגיה הפרוטסטנטית של ימינו נלחמת מלחמה קשה בעד בירור עמדתו של בן האדם בעולם. היש ערך למעשיו של בן האדם, היש לנו אפשרות ורשות לעשות את הדת ענין למעשי יום יום של האדם? הפרובלימה העתיקה של היחס אשר בין מעשיו של האדם ובין החסד והדין, אשר בו דן אלהים את העולם הזה — הפרובלימה הזאת מעיקה בכל הכובד על התי־אולוגיה הפרוטסטנטית. כהן מתאר את חלוקי הדעות הקשים אשר בין התיאולוגיה של קרל בַּרת (Theologie der Krise) לבין ההשקפית של ליאונרד רַגַץ והקרובים אליו, הוא מראה כיצד פותרת היהדות אה הפרובלימה של היחס

בין האדם והאלהים, בין דת ופוליטיקה, וכיצד השפיע בובר על התפתחות הפרובלימה הזאת. בובר שאב את רעיונותיו על התגשמות האלהות בחיי יום יום מתוך החסידות. כאן נפגשת בפעולתו הרליגיוזית של בובר בשנים האחרונות היהדות עם הנצרות בתוך הפרובלימות של החברה.

נגעתי פדברים אחדים אשר עליהם דן כהן, ודלגתי על ענינים רבים אחרים אשר להם הוא מקדיש פרקים גדולים או קטנים: ניצשה, רילקה, איבסן, העיר וינה שלפני המלחמה, סביבתו הרוחנית של הרצל ושל בובר הצעיר. באהבה רבה מתאר כהן בתוך הספר ובהערותיו את השפעתו של בובר על הציוניות של הצעירים בשנות 1914—1910, אשר עוררו אז בספרם „על היהדות" סערה בקונגרס הוינאי, ועל זרמים אחרים בתוך התנועה. מבחינה זאת ישמש הספר מקור היסטורי חשוב במובן הצר של המלה. אולם יותר גדולה היא החשיבות של הנסיון לתאר את הציוניות בתוך המסגרת של הזרמים הרוחניים הכבירים של הזמן, חיי איש אחד מאישי הציוניות על הרקע הגדול של חיי רוח התקופה והדור.

הוגו ברגמן

הערבים

דברי ימיהם של הערבים הם הפרק הכי רומנטי בקורות העולם. לפני אלף ושלש מאות שנה הרגו הערבים, מאוחדים על ידי נביא דתי, מאפלת הויה פרימיטיבית ובמשך אילו עשרות שנים יסדו אחת הממלכות היותר כבירות בקורות העולם, אשר השתרעה למני ספרד ועד מעבה אסיה המרכזית הגיעה. אולם רק תקופת זוהר קצרה נפלה בגורלה של הממלכה הזאת. היא התפוררה לגמרי במשך מאות אחדות של שנים והערבים נשארו משועבדים עד העבר הקרוב. אולם הם נתיחדו מכל הגזעים המשועבדים על ידי העקבות המרובים, שהשאירו אחריהם בכל חלקי תבל בשל עברם הגדול בתור כח קולוניזטורי ובגלל ההשפעה העצומה, שנתנה להם התפשטותו של האישלם — דת הערבים; ריצ'רד קוק, אנגלי, אשר חי הרבה שנים בארצות ערביות, ביחוד בארם נהרים, נסה בספרו החדש "מקומם של הערבים תחת השמש" (הוצאת טהורנטון בוטרוורטס לונדון, 1929) להרצות בפעם הראשונה בצורה קלה ומצומצמת

מי הם הערבים, מה היה עברם ואיזה מקום הם תופסים כיום בעולם.

בתור קולוניזטורים כפו הערבים את שפתם ותרבותם על הרבה גזעים ועמים אחרים, בתור מפיצים ראשונים של האישלם ושומריו הם מוכרים ומכובדים מאפריקה המערבית ועד מזרח אסיה הרחוק על ידי מאות מליונים אנשים, אשר נקודת הכובד של אמונתם הם ספרים ערביים וערים ערביות. עוד כיום הערבים הם השומרים של אחד מחבורי הדרכים היותר גדולים והיותר עקרים של האנושיות ואשר חשיבותו גדלה עוד יותר בשנים האחרונות הודות להתפתחותם של החבור היבשתי והאוירי.

כל זה: אופי לאומי מיוחד, האחראי לגורלה של האומה, עבר גדול, תרבותי, היסטורי של עליה פתאומית, זוהר מסגור ונפילה מהירה ועמוקה, מצב פוליטי חשוב בהוה, אשר ערכו הולך וגדול — כל אלה הדברים מושכים יותר ויותר את הערבים לתוך חוג התענינותה של הצבוריות הכללית ומראים על

הצורך׳ שיש בספרים מסכמים כזה של ריצ׳רד קוק, אשר נכתב מתוך ידיעה הגונה של הענין ואהדה גדולה כלפי הערבים. קוק מתאר בספרו את קורותיה של הממלכה הערבית מזמנו של מוחמד עד נפילתה המוחלטת, שאחריה חזרו הערבים שוב אל אהלי המדבר הקודרים, אשר פעם השתפכו משם בזרמים כבירים לכל ארבע רוחות השמים.

בחלק השני של ספרו הוא מתאר את התחיה הערבית׳ אשר התחילה עם התפרצותם של שבטי שמר ואנזה אל מדבר סוריה במאה השבע עשרה ובעקר עם התקוממותם של הוהאבים, אשר חזרו אל המסורת העתיקה של מוחמד ואשר בראשית המאה התשע עשרה ובפעם השניה בימינו אחדו את חצי האי ערב ועשאוהו לגורם פוליטי חשוב. ההיסטוריה החדשה של הערבים מאותו זמן ואילך היא הרצאה אחת של התקוממות לאומית נגד הטורקים האוטומנים ורק הספיקו לפרק את עולם של אלה האחרונים, כשכבר התחילו להלחם נגד משעבדיהם החדשים—בריטניה הגדולה וצרפת. הגורל של העם הערבי הולך ונחתך שוב פעם באותם התחומים אשר קוק קורא להם המולדת הערבית: חצי האי, סוריה וארם נהרים. ובנוגע לארצות צפון אפריקה, אשר הערביט הטביעו עליהן את חותמם, הרי אבד להן כל קשר עם האם המולדת׳ מלבד השפה והדת אשר כמובן הן הן המאחדות את הערבים עם המוחמדנים של הודו ויוה, ששפתם איננה ערבית. רק מצרים בצפון אפריקה התרוממה לידי עמדה מוחלטת כלפי שאלת הערבים של זמננו וכנראה שיש ברצונה להיות המתוכת בין מולדת הערבים ובין אירופה. המצב המרכזי של מצרים בין העמים דוברי ערבית ועשרה הכלכלי מקלים עליה את התפקיד הזה; ומכיון שמצרים היא היחידה בין כל הארצות הדוברות ערבית׳ שבה השתמרה מסורת חיה של התרבות הערבית׳ הרי מובן הדבר, מדוע היא הולכת ותופסת מקום של מנהיג תרבותי בעולם הערבי המודרני. קוק מספר לנו את תולדות הנהדה, התחיה הערבית׳ כיצד התבטאה היא בפרטיה החשובים במאות התשע עשרה והעשרים בערב ובמצרים.

על עתידן של הארצות האלה שוררות כיום בעולם הערבים שלש השקפות שונות. אחת מהן, אשר נושאיה הם הוהאבים מבליטה בעקר את השמרנות הדתית ושואפת לערב מסורתית המאוחדת על ידי האישלם. שניה, אשר באי כחה הם בעקר תושבי אפריקה הצפונית סוברת, כי המטרה היא אי זיקתה של כל אחת מהארצות ללא הדגשת הקשר הגזעי והלשוני ומתוך התקרבות גמורה לאירופה; השלישית שואפת למולדת ערבית מאוחדת אשר לא תבדיל בין ערבים מושלמים לערבים בלתי מושלמים ואשר תבנה על יסודות של מזיגת התרבות הערבית עם האירופית.

אפשר שלמחבר הספר עדיין לא נתחוורו השנויים, שנתהוו בהשקפות התרבותיות והחברתיות של הערבים במשך עשר השנים האחרונות. ומפני זה אולי הפרק המלא ענין ביותר בספרו הוא זה׳ שבו הוא מתאר את הערבי של העבר. הוא מיחס לערבים תכונות המשותפות לכל השמים: נטיה מיוחדת לאמונה, אשר משמעותה לגבי דידם היא יותר חשובה ושונה

מאשר לגבי עמים אחרים, היינו: שכל חייהם היום יומיים ספוגים וחדרים מושגים דתיים; גאוה גזעית ועקשנות אשר באופן נפלא לא שנו את אפין ומראן בתמורת הדורות.

בשביל הערבי כמו בשביל היהודי אין האמונה דבר מה נפרד מהחיים היום יומיים, מקור תנחומים בשעות מצוקה או מעוז לרוח בימי זקנה, אלא חלק הכרחי של ההויה הפרטית והצבורית. באופן כזה הערבי הוא בראש וראשונה איש האמונה, אך אין זאת אומרת כי הוא אדם טוב מאד או מוסרי מאד לפי אמת המדה של אירופה המודרנית. גם כאן יש לראות באופן ברור מן הדמיון לחיים העתיקים של תקופת התנ"ך. מהאישלם קבל הערבי את שלטונו וממלכתו בכפה, על ידי האישלם הוא יכול עדיין לכפות את צביונו על חלק גדול של העולם, האישלם הוא המעוז אשר עליו בנה את כל הויתו החברתית וממנו לו מחשבותיו הטמירות וכיסופיו העזים. הסגולות העיקריות של האישלם הן פשטותו והתענינותו בעניני העולם הזה – התענינות שאינה מבדילה בין קודש לחול. המסגדים משמשים גם בתי ועד לאספות צבוריות ובנויים הם לא במקומות צדדיים, אלא במרכזי שוקים סואנים ורועשים ומהוים חלק בלתי נפרד של חיי העם היום יומיים. כל החוקים טבועים בחותם דתי, פרושים לתעודות ישנות, תכונה, אשר על ידה מתבאר לנו פגורם של הערבים בשדה הבנין הממלכי והיא היא מקור חולשתם כלפי אירופה, כמו שהיתה פעם מקור חולשתה של קרתגא כלפי רומי. הקוים הבולטים של הערבים ולכן גם של כל המושלמים הם אי־אמון ואי־אהדה כלפי הלא מושלמים – קוים הנובעים אולי מתוך יהירות פנימות; אבל מאידך גיסא נעדרים בין המושלמים עצמם נגודים גזעיים ומעמדיים וקימים ביניהם רגשי אחדות חזקים המתרוממים ממצל למרחקים ותחומי ארצות, חוקים של נמוסיות מדוקדקת וטקסים מלאים חן וחשיבות טבעית, אשר יש בהם משום חובה כלפי הקטן ככלפי הגדול ובראש וראשונה כלפי הנוסע והאורח. וביחוד עם זה אין לנכר את העובדה, שבכל המזרח מהוים המושלמים את הקבוצות הכי נחשלות הן בהתקדמות והן בפעילות רוחנית, כי בכל מקום הם עוזבים את ההנהגה החברתית והרוחנית בידי מזרחיים לא מושלמים, כמו שיש לראות בהודו ובקדמת אסיה, ששם מופיעים בתור מנהיגים הודים ונוצרים. גם בזמן הממלכה העולמית הראשונה של הערבים הם מסרו הרבה פעמים את הנהגת המלוכה ואת הפעולה התרבותית ליהודים, נוצרים או פרסים ובראש בראשונה לאלה שקבלו את דת האישלם. מנקודת השקפה של בנין ממלכי אולי כדאי לציין, כי אף על פי שבמקרים בודדים היו מדינאים מושלמים וערבים גדולי כשרון, לפעמים גם בעלי כשרון גאוני, הרי לא הצליחו כפי הנראה ליצור שכבה שליטה קבועה, אשר יהא בכחה לשאת בתמידות את המסורת המדינית ולהוסיף פתח אותה מדור לדור. הממלכות הערביות הגדולות היו פרי עלילות מבריקות של מנהיגים גאונים, אולם לא עלה בידם להבטיח את פירות נצחונם בכח של ארגון טוב ולמסרם מוגנים מקלקול ואדישות לדורות הבאים. ההמונים המושלמים

הפשוטים נבדלים לטובה מרובם של אחרים על ידי חיים של הסתפקות במועט ושלוה נפשית, על ידי אריבותם והכרת חשיבותם. התקדמותו של האישלם בין העמים הפרימיטיביים גדולה עדיין כיום עד להפליא, אך בשדות־פעולה יותר גבוהים נראה האישלם חסר אילו סגולות קונסטרוקטיביות. עד כמה כל זה ישתנה על ידי המגע הקרוב מחדש עם העולם המערבי, אשר פעם כבר שמש מקור ברכה לאישלם ולאירופה, מה צביון יהיה לגורלו של הגזע הערבי בתוך האחדות הכללית של דרכי המחשבה וההשקפות האנושיות ההולכת ומתהוה כעת אי אפשר להגיד מראש. "אולם האחדות הכופה והמיוחדת במינה של האישלם הערבי בלתה את שליטיה היא המשחתים והלא יוצלחים, את התנפלויותיהם של הצלבנים והספרדים ואת ההנהלה הגרועה של השליטים הטורקים. היא גם תבלה את שאיפותיה של אירופה המודרנית".

הנס כהן

מספרות הפועלים בארץ

„ספרות הפועלים" או „ספרות העבודה" בא"י אין בהן עדיין כדי הגדרה מסוימת. יטעה בכל אופן מי שימצא כאן את המושג הסוציאלי הרגיל של ספרות־מ ע מ ד, כשם שתנועת הפועלים בא"י היא הלוצת האומה העברית בתנועת־השחרור המדינית והסוציאלית שלה ובראש תפקידיה — הנחת היסוד לממוש התחיה הזאת והגשמתה, — כך גם ספרותה של תנועה זו, — יש לקרוא לה „ספרות התחיה והבנין" או „ספרות המפעל החלוצי".

בספרות המעט ממין זה שישנה כבר בעברית הולך ומסתמן קו בולט שהוא אופיני בחיוב ובשלילה שבו לגבי כל תקופה ראשונית עצמית: יש בה יותר מלאכת־י צ י ר ה ממלאכת מ ח ש ב ת. יש בה יותר משום חפירת־יסודות והכנת חמ־ים ראשונים מאשר עבודת־בנין אר־דיכלות לפי איזו שיטה ערוכה מראש, אולם גם בתפילה הפרמיטיבית, באינטואיציה היצירתית ובכל עבודת־הכ נ ה זו ישנה ההרמוניה העצמית, המשקל העצמי הפנימי: הריתמוס של שירת־יסוד.

וזהו פירושו של ה„ריאליזמוס" שאנו רגילים להגדיר בו הן את המפעל החלוצי העברי והן את ראִיִית הספרות שלו: דמות המציאות בהתהוותה, טרם היות הצורה והתוכן נפרדים זה מזה, — בבחינת: „גוף, לבוש ויצירה חד הוא"...

בספרות ממש, ביצירות־הקימא שלנו המועטת, ביחוד ביצירה הבלטריסטית, קו זה רק סומן ונרמז — והמשכתו עדיין רופפת מאד, ואולי טוב הוא הדבר שאצלנו לא „השתדלו" ליצור את האמנות והשירה הפרולטרית כשם שעשו זאת ברוסיה, הכתוב מדבר בשנוי כל היסוד וחדושו. הקרקע של היצירה ואשיותיה, ודבר זה אינו נעשה בדור אחד ובתקופה אחת.

ב ר נ ר הוא שנכנס לדמה ולעצמותיה של תנועת העבודה והחלוציות העברית, וקבלה היא ממנו: אין הספרות היכל־שעשועים או מקדש־יופי מיוחדים לנוי ולרוח הנאצלת, — אלא היא חלק אורגני של החיים, התרקמותם ורקבונם... ואם יהיו לנו חיים יותר שלמים ויותר נקיים — תהיה גם ספרות יותר יפה ובריאה. צעצועי־יופי ו„היכלי־אמנות" מבלי יסוד בחיים ומבלי אמת נאמנה לא יוסיפו לנו כלום. היה גם גורדון בעל תורת־הוזיים של תנועת העבודה ובעל השאיפה לסינתיזה של פעולה, היצירה בכל צורותיה: מבטויה האלמנטרי והיסודי ביותר—

העבודה, דרך המחשבה והרעיון עד לבטויה העליון (במעלה ולא בערך) — האמנות. ממנו קבלה התנועה את ההתקוממות כלפי הנגודים השולטים בין סופרים ועובדים, פועלים ואנשי הרוח; אצלו למדנו למרוד בכל רעיון ערטלאי שאינו נובע מתוך המפעל של ההגשמה העצמית.

„ריאליזם" זה שטפהו שני אלה בחיים ובספרות אינו ענין של „זרם ספרותי", אלא נובע הוא ממקורות היצירה עצמם ומהכרח החיים הנוצרים בארץ. ואם מעטים עדיין הממשיכים בעלי ערך ומשקל בספרות זו, הרי הכוון, העצמיות והאופי קימים בה על כל פנים, והם מוצאים להם לע"ע את במוים הבולט ביותר — אולי יותר מאשר בשירה הצעירה בא"י — בפובליציס-טיקה ובספרות הכרוניקליה.

מקצעות־ספרות אלה, הנמצאים על שטח־החיים ומשולבים בשכבתם הראשונה קל להם יותר להיות ניזונים מהחיוניות ומפרוצס־ההתהוות של החיים בארץ. מקצעות־אלה בארץ, במדה שהם קשורים לתנועת העבודה והעובדים אינם מסתפקים בהארת החיים וברור הרפתקאו־תיהם בלבד. הם אינם מלוים כגוף היצוני את הענינים וההתרקמותם, אלא עומדים הם בפנים הדברים, צמחים וגדלים, נוצרים ונבנים יחד אתם. „הכותבים" אינם סופרים מקצועיים שמלאכתם מוגדרה בכתיבה זו בלבד, אלא עפ"י רוב הם גם העובדים או היוצרים את הענינים ביסודם. והשפעת־הגומלין שבין ספרות עתונאית ממין זה ובין עצם החיים והמפעל בארץ היא על כן עסיסית ומתמידה ביותר. ולא לחנם ישנה לספרות זו השפעה כה רבה על הדור הצעיר שלנו בגולה.

בזמן האחרון מורגשת בארץ ערות רבה להגברת הפעולה הספרותית הזאת ולכנוסה. בשנה אחת יצאו כמה חוברות וספרים, שכותביהם הם אנשי־התנועה והמפעל העומדים בעבודתם, וכונסו כמה מפעלי־ספרות מהשנים הקודמות. (ע"י „הפועל הצעיר" נגמר עתה כנוס כתביו של א. ד. גורדון בחמשה כרכים ומתכוננים להוצאת אנטלוגיה של 22 שנות־הפוה"צ. ע"י „אחדות העבודה" הוצא „ילקוט" שכנס את כל החשוב ביותר שהוגד ונכתב ע"י המפלגה. הקרן הקימת הוציאה בין יתר החוברות „לנוער" את מחברתו של י. ברץ על „דגניה" ושל ש. קושניר על „כפר יחזקאל". מחברתו של ש. דיין של „נהלל" הופיעה עוד קודם לכן).

בקשר עם חצי־היובל לעליה השניה נכתבה ע"י ותיקי־התנועה שורה של זכרונות ורשימות. בקשר עם אחוד שתי המפלגות הנ"ל עומדים גם להוציא ירחון של המפלגה המאוחדת נוסף ל„פועל הצעיר" העומד להמשיך את הופעתו כשבועון־המפלגה ונוסף ל„דבר" ו„מוספו" — בימת הסתדרות־העובדים וכו' וכו').

הופעה זו יש לבאר בודאי ע"י סבות חיוביות ושליליות כאחת. נכרת היתה עמידה ידועה במחשבה ובמפעל היצירתי של התנועה בשנים האחרונות, ומשום כך רצון־הכנוס וההתאמצות להגביר כחות־רוח שנחלשו. ההופעה היא עכ"פ משמחת, ויש לראות בה גם התכוננות לתקופה חדשה ביצירה.

אחד הספרים החשובים והאופיניים ביותר לגבי ספרות העבודה שהופיעו בזמן האחרון הוא בלי ספק ספרה של עדה פישמן על: תנועת הפועלות בא"י. (הוצ' הוה"מ של „הפועל

הצעיר". תל־אביב תרפ״ם. 248 עמ׳ דפוס הפוה״צ).

הספר מכיל מלבד החומר העשיר של ה„תוספות" בסופו: מאזנים, טבלאות, דיאגרמות, החלטות של ועידות וכו׳ — שמנה פרקים של הרצאה כרוניקלית־פובליציסטית על תולדות תנועת־הפועלות בא״י מראשית העליה החלוצית בתרס״ד עד תרפ״ט; על מלחמותיה וכבושיה של תנועה זו, על ענפי־העבודה המיוחדים שכבשה לה החלוצה ועל המוסדות המשקיים שהקימה לה, על צורת־הארגון, הועידות המיוחדות וכו׳. בפרק שבו מסתיים הספר על ה„עבודה הפוליטית והצבורית של האשה בא״י" בכלל — אפשר לראות באיזו קשרי־השפעה עומדת כל התנועה הזאת עם תנועת־הנשים בא״י ובציונות ואיזה גורם שמשה תנועת־הפועלות לגבושן הפוליטי והצבורי של נשי א״י בתוך הגבוש של הישוב הא״י.

הסופרת עצמה עומדת זה שבע עשרה שנה בתוך תנועת הפועלים בא״י, ותנועת־הפועלות המיוחדת וכבושיה משולבים הם לא במעט במפעל חייה היא. לא קל היה בודאי לעבור את „המוקש" הזה ולספר על הענינים כאדם העומד מן הצד (מלבד צמום קטעי־מאמרים שלה בשאלות עיקריות). פרק חסר זה — חלקה של הסופרת בתנועה — יצטרכו למלא רושמי־הרשימות האחרים שיבאו אחריה...

ההשקפות החברתיות, שחותמן טבוע על הרצאת הענינים והארתם הם מקניני־הדעות של תנועת „הפועל הצעיר" (שהסופרת נמנית עליה), שנהפכו ביסודן לקנין תנועת־העבודה הציונית כולה. אולם בתנועה זו של הפועלות, עם היותה מצומצמת ומקורית ביותר, כלומר עם היותה גדלה כולה על קרקע העבודה והמציאות של הארץ — השפעתן של הדעות ההברתיות האלה היא בולטת יותר.

בהקדמה הקצרה מבארת המחברת את עצמיותה של תנועת־הפועלות כשל הפועלים בא״י, שאין זו עומדת על מלחמה כלכלית ופוליטית לשווי־זכיות בתוך משטר משקי־מדיני קיים אלא על השתתפות שוה בהקמת המשק והמדינה, „במעשה ההתחדשות והיצירה של הפועל העברי לשם הגשמת הציוניות".

התפקיד החלוצי של הפועל והפועלת העברים בהגשמת התחיה של העם; בנין־המשק ויצירה עצמית של „חמרי בראשית"; כבוש העבודה לכל ענפיה וכבוש עצמי — ההסתגלות — של הפועל והפועלת לשם העבודה; יסוד האוטואמנסי־פציה" — הדרישה מעצמו שבה צריך להתחיל כל שחרור של העם, האדם והמין; מלחמה בהרגלי־דורות פסיכיים, כבמשטרים פוליטיים המשעבדים יחד חלק כחלק; תפיסת התנועה הסוציאליסטית בעולם כתנועה מוסרית־חנוכית שאליה צריך להכשיר את היחיד והקבוץ; רכוז כל האנרגיה בפעולות הדרכה והכשרה; החשבת כל תא יסודי של ארגון ובכורו על פני צורות הארגון הצנטרליסטיות, וכו׳ וכו׳ — אלה הם היסודות שעליהם חושתתה תנועת־הפועלות בארץ ואלה ההשקפות שבהן מוארות תולדות התנועה הזאת. יפה עשתה הסופרת שלא הרבתה לחזור ולהדגיש את היסודות האידיאלוגיים. בהקדמה וביתר הפרקים בולטים הרעיונות האלה רק כ„בדרך אגב", שהרי כונת המחברת אינה אלא „לסדר בצורה" כרונולוגית ובקוים כלליים

את התפתחות תנועת־הפועלות בא״י. אולם מובטחני שדרך זו לחנוך ולהקנית דעות היא המובה והמשפיעה ביותר. —

מקום נכר תופסים בספר הזה, כבעצם התנועה, הנגודים ואפשר לאמר הנגודים הפרגיים הבולטים בין דרישותיה של הפועלת ומלחמותיה ובין ההבנה, התפיסה ו„יצר הדורות" של החבר. תנועת־הפועלים כולה לכרות כל הפרוגרסיביות שבה ולמרות האחוד בשאיפה ובמפעל של החלוץ והחלוצה — לא תמיד היו בה ההבנה הראויה במשאלות החברה והיחס הנפשי הנכון אליה במעשי יום־יום. הפרקים ע״ד האספות והועידות הראשונות של הפועלות, ע״ד הפועלת בקבוצה ובחבורה וכו׳ מלאים דברים ועובדות המוכיחים עד כמה יש צורך בקיום תנועה מיוחדת כזו של הפועלות בתוך תנועת־הפועלים ועד כמה ענין זה דורש חנוך והכשרה גם בתוך הנוער בגולה המכשיר את עצמו לחיי עבודה וחברה בארץ. המחברת עוברת על המקומות האלה לפעמים בסרקזמוס קשה ולפעמים באירוניה קלה, אולם הקו האופי והמכריע ביותר שבספר זה נשאר תמיד ההומור הדק והמוב שבו היא ממתיקה את המרירות השופעת לרגל ההופעות השונות שבשטח זה. עכ״פ יודעת היא לסכם ולציין „את העובדה המשמחת, שעם כל ההתאבקויות הפנימיות והתגלות מומנטים רבים של חוסר־הבנה — הרסה התנועה הזאת (של הפועלות) במדה רבה, בשטח חייה ועבודתה, את המחיצה הקיימת במשך דורי־דורות בין שני המינים של האנושיות בעולם, בעוד שבמקומות אחרים שוברת האשה רק בקושי רב ובצעדים אפיים את חומת המסורות הזאת בדרך לחרותה". —

הספר אינו נקי גם מלקוי־ההכפלה. יש לקוות שהספר יזכה גם למהדורה שניה (הוא עומד גם להתרגם לאנגלית ולגרמנית) וכדאי לשים לב לתקון זה. יש לציין כנגד זה את חיוניות־הלשון ועסיסיותה ואת שטף־הסגנון, שעם כל פשטותו הוא מבריק בצבעים המשפרים את ההרצאה היבשה הרגילה במקצוע ספרות זה בא״י, ידועה, ואולי גם צודקת, היא הקובלנא על הלשון החיה בא״י על שפשטה את כל מחלצותיה המליציות ונעשתה לארצית יום־יומית יתר על המדה. בספר יש מעין מזיגה בין לשון מדוברת זו ובון שפת־הספר העברית. („קרועים מיהודה המשוחררת ונתונים למצוקות, אסירי־תקוות ועמוסי־דאגות למצב בגליל — המשיכו הגליליים לשמור על העמדות, שנרכשו" וכו׳ עמ׳ 57). מזיגה כזו ישנה גם בסגנון בין ההרצאה העניינית השוטפת ובין הציוריות, ההומור והרעיון הנוצץ החולפים ומפלפלים פה ושם את ההרצאה הזאת. („האשה באה ברוב המקרים רק להמשיך את הנוצד ואת הקים מכבר, וכה ממשיכה היא את דרכה בנאמנות אחרי משנה־העתים זולתה, ממשיכה במסירתה עד לידי שעבוד ובהתמדה עד לידי שעמום". „יש להניח כי שחרור האשה מכבלי־המסורות והעמדתה ברשותה בתור נושאת את עצמה ודואגת לעצמה, עלול יותר לקרב את הגשמת הסוציאליזם בעולם, מאשר הסוציאליזם את שחרור האשה").

יש להצטער שלא נכתב עדיין הספר על תולדות תנועת־הפועלים בא״י, מתוך גישה כזו לעבוד החומר בהארה נכונה של יסודות התנועה ובצורה עברית נאה, — לספר זה מחכה הגולה, וביחוד הנוער שבה, זה מזמן. —

ג. חנוך

האנגלים בירושלים לפני שמונים שנה

ספר מצוין הוא ספרה של הגב׳ פ י ן [1] שיצא זה עתה בלונדון — מצוין הן מצד המחברת עצמה והן מצד התוכן. המחברת היתה אשת המלומד המזרחני, ג׳מס פין, ששמש קונסול בריטי בירושלם באמצע המאה שעברה (שניהם מתו כבר לפני זמן רב). הגב׳ פין הכתיבה את „זכרונותיה" לקצרנית בשנת 1913 בהיותה בת 88, וה„זכרונות" הללו יצאו עכשיו בצורת ספר. המחברת ישבה בארץ ישראל שמונה עשרה שנה (1846—1863) ורכשה לה ידיעה עמוקה של תנאי הארץ ושלטונה, של האוכלוסין חשונים וכו׳ ונחשבה בלונדון למומחית גדולה לעניני א״י. בשובה לאנגליה נבחרה לחברה של „האגודה הממלכתית לשאלות־אסיה". היתה לא רק בעלת השכלה כללית מרובה, אלא ידעה גם עברית, ערבית ושפות מזרחיות אחרות, ואף אידיש ושפאניולית. בעלה היה ידען גדול בעברית ובתולדית היהודים וחבר ספרים על היהודים בספרד, על היהודים בסין, על „שבילי ארץ ישראל". שניהם היו חובבי ישראל וארץ ישראל והאמינו בשיבת היהודים לארצם. היא מסיימת את „זכרונותיה" במלים האלה: „כי העבודה היהודית בא״י תתקדם והארץ הקדושה תהיה שוב מיושבת ע״י בעליה החוקיים, האומה העברית, ותפרח כשושנה כאשר יקיים ישראל את התנאים שצוה ה׳, בזאת אנו מאמינים באמונה שלמה ולזאת אנו מצפים", לאמונתה בתחית עם ישראל וכמו כן לדאגתה התמידית לישוב היהודי בארץ ישראל היה כוון דתי במדה ידועה. לפי דברי ש. ל. ציטרון בספרו „מאחורי הפרגוד", היא היתה בת ליהודי מומר, מחבר הספר הידוע „נתיבות עולם", שבא ללונדון מרומניה. ואולם ברור שאין הדבר כן; נחום סוקולוב בחבורו האנגלי „תולדות הציונות" מדבר על אביה של הגב׳ פין כעל נוצרי מלידה, והגב׳ פין מספרת שאביה נולד בדובלין של אירלנדיה, והיה בקי בספרות התלמודית ובכל הספרות העברית הדתית והטיף לנצרות בקרב היהודים באנגליה וזמן ידוע אף בפולניה. גם סוקולוב וגם הגב׳ פין מוסרים שבהוסד הכהונה של בישוף אנגלי בא״י בשנת 1841, הוצעה הכהונה לפני אלכסנדר מֶקְכַּהוּל (אביה של המחברת), אבל הוא דחה את ההצעה באמרו, שלפי הכרתו צריך הבישוף הראשון אשר יכהן בירושלים, להיות יהודי לפי מוצאו ולא „גוי". גם כל יתר המקורות מוסרים שאלכסנדר מקכהול ואשתו היו נוצרים מלידה ומבטן. הגב׳ פין נתחנכה בסביבה של חובבי ישראל וחולמי חלום ציון שבין הנוצרים. בתקופה זו, שנות השלושים והארבעים למאה שעברה, למד האלוף שפטסבורי עברית והכין בשביל שר החיצון לורד פלמרסטון תכנית לעודד התישבות יהודית בארץ ישראל. בתקופה זו נשלחו הוראות לקונסולים האנגלים בא״י להגן על הישוב היהודי ולעזור לו בידידות ככל האפשר. בתקופה זו הוגשו פטיציות למלכה ויקטוריה שתקבל עליה את התפקיד להשיב את היהודים לארץ ישראל, ו„מכתבים למערכת"

---

[1] Reminiscences of Mrs. Finn. London and Edinburg. 1930.

המצדדים בענין זה הופיעו ב„טיימס". כמרים, סופרים ומדינאים התחילו מטפלים ברעיון גאולת ישראל, כל אחד לפי טעמו ורוחו. היתה זאת התקופה הרומנטית של חבת ציון הבריטית, תקופת הבודדים, שהכינה את הקרקע למדיניות הציונית הגלויה של אנגליה במאה העשרים, למדיניות שהצבור בכללו והשלטון בפעולתו הרשמית נגררו אחריה, למדיניות של הכרזת בלפור.

הגב' פין באה לארץ ישראל בהיותה מושפעת מכל התנועה הזאת, שאיפות של דת, מדע ופולי־טיקה שמשו בה בערבוביה. היא ידעה את התנ"ך על בוריו ובבואה לתאר ב„זכרונותיה" את הארץ היא מבארת את המקומות והמאורעות השונים בפסוקים ואף בהשערות המיוסדות על כתבי הקודש, בדברה על בקורה בעמק הָאֵלָה (שמואל א', י"ז), היא מאריכה בתאור הדרך שבה הלך דוד לקראת מחנה ישראל, בתאור מקום המחנה והאבנים שבהן השתמש דוד בצאתו נגד גלית. בהזכירה את בית גוברין, היא מוסיפה: „תושבי הכפר הם בעלי שעור־קומה בלתי רגיל, גבהם שבע ואף שמונה אמות. האפשר שהם מצאצאי משפחת הענקים אשר בניה היו גלית ואחיו?" בדברה על בית חורן היא מעירה: „בספר יהושע, פרק י', מדובר בשני פסוקים הבאים זה אחרי זה (י'—י"א) על מעלה בית חורן ועל מורד בית הורן. שערו זמן רב שיש כאן שגיאה, ואולם האמת היא שיש בית־חורן עליונה ובית־חורן תחתונה, לאחת עולים ולשניה יורדים". אגב תאורה את עמק השרון היא כותבת: „בתולדות יצחק (בראשית כ"ו) אנו קוראים כי בחפוץ אויביו הרועים לסתום את בארותיו השתמשו בעפר, בעוד שבהרים, ששם האבן היא מרובה, סותמים בארות באבנים. לא כך המצב בשרון ובפלשת. יש דוגמאות הרבה לכך בתנ"ך".

בקראנו את ה„זכרונות" אנו מוצאים בהם המון ענינים מאלפים, וידיעות רבות בספר תכנן כה חי ובוער, שהרושם הוא כאילו רק תמול שלשום קרו הדברים. מתגלה שארץ ישראל לפני שמונים שנה וארץ ישראל בזמננו רב הדמיון ביניהן עד מאד.

הרי ענין קנית קרקעות: האנגלים קונים קרקע על הר ציון והרוסים — את מגרשם הגדול בירושלים, קונים מחוץ לעיר למרות הסכנה לגור שם. הם ועדות נוצריות אחרות עושים את הדבר בשקט ואף בסוד, לא כדרך אנשי שלומנו...

והרי פרשת חברון: היהודים וגם השומרונים סובלים מרדיפות המושלמים. שלש פעמים נחוצה היתה התערבותו של הקונסול פין לטובת יהודי חברון, ולא היו אז התפרצויות־דמים בנוסח המאורעות שלאחרי המלחמה רק מפני שהשלטונות הטורקיים אימת־אנגליה היתה עליהם.

והרי התנפלויות על היהודים על יד קבר רחל (עמוד 73), שדידת בתים יהודים, עלילות על היהודים, רצח יהודים בודדים (עמודים 100, 216), ואפילו שני מקרים של עלילת דם בירושלים: אחד בשנת 1847 ע"י היונים ועוד אחד, שנים מספר אחרי כן, ע"י הארמנים. רק הודות להתערבותם של הקונ־סולים, ובראש וראשונה הקונסול הבריטי, לא היו תוצאות מעציבות לעלילות הללו.

והרי עוד פרק מענין מסוג זה, פרק המופטי: בעלת ה„זכרונות" מספרת כי בשנת 1856 זמם המופטי לרצוח את הקונסול פין, ידיד היהודים. ואולם העבריינים, שהוא שכר אותם, התחרטו על הענין.

וכל הדברים האלה קרו ששים־שבעים שנה לפני הכרזת בלפור! והמנדט עם עניני הבית הלאומי העברי, שכה „מרגיזים" את הערביים, טרם היו אז בארץ...

והרי הכנות לשחיטה כללית בא"י: הדבר היה בשנת 1860, כשעשו הדרוזים בלבנון טבח בשכניהם הנוצרים. כנהוג, הם בחרו להתקפה על „הבלתי מאמינים" דוקא ביום ו', השבת שלהם, שאז באים המוסלמים ירושלימה בהמוניהם להתפלל במסגד עומר (אף הפרעות של אב תרפ"ט התחילו ביום ו'). הכנות לטבח היו בירושלים, בשכם ובמקומות אחרים, לאשרם של הנוצרים והיהודים גם יחד הגיעה בו ביום אניה־צבאית בריטית ליפו, ודבר זה שם קץ לסכנה.

ובנות ישמעאל? המחברת מספרת שפעם

ראתה שני שבטים ערביים נלחמים זה בזה בסביבות ירושלים, והיא הביעה לבן־שיחה, שייך חשוב, את השערתה שהמלחמה ודאי לא תהיה חזקה, כי הלא כל כך הרבה נשים נמצאות בשני המחנות. „להפך", היתה תשובתו. „הנשים אינן יוצאות אל המחנה אלא אם כן מחכים למערכה כבדה. הן מעודדות את הלוחמים וגם נושאות את הנשק". דוגמאות לכך ראינו לא מעט במאורעות האחרונים בא"י.

והרי המעשים לפי הנוסח „מהרסיך ומחריביך ממך יצאו", הראשון ע"י הכומר ראטיסבון והשני ע"י הפרופיסור גלוקמן, שניהם מומרים. ראטיסבון יצר את האורדן של „נשי ציון" שחברותיו הן "אחיות" קתוליות העובדות אך ורק בקרב היהודים, והוא גם יסד את בית הספר המיסיונרי הגדול בירושלים הנושא עליו את שמו עד היום הזה. הפרופ' גלוקמן יסד את „הקולג' האנגלי" בירושלים וגם נתן כסף ליצירת מחלקה־לבנות על יד הקולג', אף המוסד הזה מפורסם בתור מוסד חנוך מיסיונרי ממדרגה ראשונה.

מספר היהודים בירושלים היה אז 7000, ספרדים 4000 ואשכנזים 3000, לעומת 8000 לא־יהודים (מושלמים ונוצרים מחצה על מחצה).

"החלוקה" היתה זעומה במדה כזו, שמשפחה אשכנזית היתה מקבלת לא יותר משלשים שילינג לשנה! הממשלה הטורקית היתה מודה רשמית בימים ההם רק בעדה הספרדית לבדי. לחכם־באשי היתה זכות־שפוט כלפי התושבים היהודים, וכמו כן הזכות להחזיק קוס — שמש בתלבושת רשמית המלוה את אדונו — כמו לקונסולים. ע ב ר י ת היתה כבר אז הלשון המשותפת של האשכנזים והספרדים, ויהודי ארצות שונות שהיו נפגשים בירושלים היו נכנסים בשיחה בשפה זו.

כבר בשנות החמשים הופיעו בין יהודי ירושלם חוצבים, בנאים ובעלי מלאכה אחרים שלמדו מן הערבים במקרים רבים. הבנין הראשון, שנבנה בידי יהודים, היה הבית הקטן שהוקם ב„כרם אברהם" בשנת 1858, הראשון מחוץ לחומה. הצלם הראשון בירושלם היה יהודי מומר, שלמד מלאכת־הצלום מאנגלי, המזכיר של החברה המיסיונרית האנגלית. ב"כרם אברהם" הודרכו יהודים, בפעם הראשונה, בעבודות חקלאיות שונות.

רעב גדול היה בארץ בשנת 1854 בקשר את מלחמת־קרים, כי אז הופסק משלוח כספי ה„חלוקה" מרוסיה. לאפנדים המושלמים וכמו כן למנזרים הנוצריים היו מחסנים מלאי תבואה, אבל כל עדה עזרה רק לחבריה היא. מצב היהודים היה נורא. הממשלה לא עשתה כלום כדי להקל על מצבם. אבל הקונסול פין ואשתו פנו לעזרה לאנגליה. כמו כן בא שליח הרוטשילדים מפריז וחלק כספים לעניים. בירושלם נוסד אז בית החולים המפורסם של הרוטשילדים שעבר אחרי המלחמה ל"הדסה".

ב"זכרונותיה" של הגב' פין אנו מוצאים עובדות רבות המציינות את המצב הכלכלי בארץ. היא מתארת את ההתנגשויות בין העדות הנוצריות השונות בימי חג הפסחא בכנסיה של קבר־ישו; את המלחמה החשאית שנהלו המושלים הטורקיים השונים נגד ההשפעה המכרעת של הקונסולים הבריטיים בארץ; את בקורי התירים, בהם המלך אדוארד השביעי בהיותו עוד נסיך־ולס, הנסיך הפרוסי ועוד אנשי מעלה; את יסוד האגודה הספרותית בירושלים (אז לפני שמונים שנה!) שממנה צמחה אחר־כך החברה האנגלית לחקירת א"י. ע ב ד ו ת עוד היתה שכיחה בארץ, ולפי דברי הגב' פין הציעו לפניה לקנות שפחה כושית בעד חמש עשרה לירות שטרלינג. היא סרבה לדבר, ואילו הקונסולים הפרוסיים השתמשו בעבדים.

מתי מספר היו אז האנגלים בארץ ישראל, שהיתה עוד מדינה פרימיטיבית, מדבר מבחינה תרבותית אבל הם לא התבדלו מן הסביבה אלא התחילו מיד לעלותם על היבשה, לפעול ולעשות. הארץ היתה דלה ושוממה, אבל קדושה בעיניהם. הם באו ירושלימה אחוזי התלהבות ושאיפות טהורות, חדורי אמונה בתפקידם העילאי. ב מ ר כ ז מחשבותיהם ורגשותיהם עמדו ה י ה ו ד י ם, עם ישראל אשר לתקומתו ולגאולתו השלמה נשאו את נפשם. עוד קודם שהתנועה הלאומית קמה בעמנו, עשרות שנים לפני הציונות המדינית ואף

לפני חבת ציון בצורתה המודרנית, עוד בתקופה הפרי־הסטורית של רעיון התחיה החלו הם, האנגלים, עם התנ״ך וחובבי ישראל, מסבים פניהם ציונה, ומקרבם עלו חלוצים ארצה לסיע ל„שיבת בנים לגבולם“. קוראים אנו את הספר רב־הכמות והאיכות של הגב׳ פין ומשתוממים לראות על מאות עמודיו פעם אחר פעם את שם היהודים ואת הענינים היהודיים מתנוססים לתפארת, מלוטפים בחבה ע״י המחברת הכבודה. ודאי: הקונסול הבריטי ואשתו נתנו דעתם גם על ענינים אחרים והשתדלו להיטיב עם האוכלוסין אשר בארץ, אבל הספורים והתאורים שאנו מוצאים בספר מעידים כמאה עדים שהיחס אל היהודים מצד המשפחה הבריטית העדינה הזאת והנלוים עליה היה יחס מיוחד במינו, כיחס אל „בן יחיד“ ממש, יחס של מסירות והערצה אל בני „העם הנבחר“.

לא מיסיונרים היו אלה, ולשמד לא הטיפו. ברי לבב היו, וטהורה היתה אהבתם לעם ישראל, ללשון הקודש ולארץ הקדושה. הקונסול, בתור בא כח מדיני־דיפלומטי של ארצו, עסק בהגנת עניני הישוב העברי על פי דרכו, ואשתו והחוג שלה הסיבו עמו באמצעיהם הם. הרי פעולה אחת מרבות, כה פשוטה ואנושית. בעלת ה„זכרונות“ מספרת: „הרופא המנתח שלנו הד״ר סנדפורד ספר לנו הרבה על מחלת עינים בקרב היהודים העניים ואמר כי במדה מרובה סבת הדבר היא שאין ידם משגת לאכול בשר. נסיתי לעזור קצת לעניים בנדון זה. הנסיכה ההולנדית מרינה היתה הראשונה לתרום לי חמש לירות לשם־כך, וחלקתי את הסכום ביום ו׳ כדי שיהיה לעניים מאכל־בשר לשבת. את זה יחד עם מנת־לחם היינו מחלקים זמן רב.“ והרי לפנינו הצעירה מיס קופר, בת רופא עשיר באנגליה. היא באה לירושלים אך ורק על מנת לעבוד עבודת־חסד בארץ־הקודש. היא מיסדת בית ספר, בו מאות בנות ישראל מקבלות השכלה כללית ולומדות מלאכה. היא מזמינה גם ידידות מאנגליה העולות ארצה לעזור לה בעבודתה. והרי המפעל של „כרם אברהם“ שנקנה ע״י הגב׳ פין וידידיה המעטים: מאתים יהודים קבלו שם הדרכה בחקלאות ועסקו במלאכות שונות. במשך שנים רבות היתה הגב׳ פין אוספת תרומות באנגליה למען כלכל את המפעל. הכונה היתה לישב אחרי־כן את עובדי „הכרם“ במושבות ולעשותם אכרים גמורים. הדבר היה שלושים שנה לפני יסוד פתח־תקוה, „אם“ המושבות העבריות בארץ! הקונסול פין היה מונע מעשי רצח ושוד נגד היהודים, היה מגן עליהם בשעה של קפות זכויות, של עלילות או סתם רדיפות. ואשתו וידידיה עסקו ברפוי חולים יהודים, במתן לחם לאביונים יהודיים ביסוד בתי ספר ובהספקת עבודה לצעירים ולצעירות יהודיים וכו׳. היה זמן, מספרת הגב׳ פין, שהיו דואגים לכלכלת שמונה מאות נפש! אנו רואים את הקונסול עוזר לעדה האשכנזית לבנות את בית הכנסת המפורסם ב„חורבה“ (בעיר העתיקה), אנו רואים אותו מתיר אסורים יהודים, מישב סכסוכים בין יהודים וערבים. לא לחנם הלכו יהודי ירושלים אל הכותל המערבי להתפלל לשלומו כשחלה פתאום מחלה קשה. לא לחנם שלחו בקשות ללונדון להשאירו בא״י אחרי שהממשלה הבריטית החליטה להעבירו לארץ אחרת. הוא סבל בגלל אהבתו לישראל והגנתו על עניני היהודים, כי לא הטורקיים והערביים ולא שאר הקונסולים הביטו בעין יפה על הדבר. אבל הוא היה חזק ברוחו, כי ידע וראה בחוש שבאנגליה מסכימים לפעולתו ומעריכים אותה מאד. בין לונדון וירושלים לא היו שום נגודים. הרי ממשלת לונדון היא ששלחה הוראות לקונסוליה לא״י להגן על הישוב: הוראות כלליות בשנת 1839 והוראות מיוחדות בדבר הגנה על היהודים הרוסיים בארץ בשנת 1849 (ההגנה הבריטית על היהודים נתיני רוסיה נמשכה עד 1890). הממשלה והצבור באנגליה תמכו בכל היחס הטוב שהראו ליהודים הקונסול פין, אשתו וידידיהם.

בספרה של הגב׳ פין מצאה הד נאמן התקופה האידיאליסטית הזאת שבתולדות חבת ציון הבריטית. אז, בהיות אנגליה כח חיצוני בא״י, בהיות אחרים השולטים שם והיא „המגינה“ בלבד, אז היה יחסה אל עם ישראל וקדשיו בארצו יחס נלבב ונלהב. וכיום, בהיות היא השולטת בא״י וכל היכולת בידה, כאילו פגה התלהבותה הציונית ודרכיה אחרות. הן לגמרי. מה נשתנה?

ירושלים

ש. שווארץ

ספרים שנתקבלו בבית המערכת

(לפי סדר הא"ב של שמות המחברים; קבצים וכיוצא בהם – לפי שמותיהם)

אורינובסקי א. שעורים בתולדות הספרות העברית החדשה. חלק ג', תקופת התחיה: משוררים ומספרים. 224+III עמ'. הוצאת «אחיאסף». ורשה, תר"ץ, 1929.

אורמיאן, חיים ד"ר. תקופת הירידה המדינית (מראשית מלכות הורדוס עד חרבן המדיניות). ערוכה ומעובדת ע"י... [«מקורות להיסטוריה ישראלית לשמוש בבתי ספר תיכונים», חוברת ב']. 40 עמ'. הוצאת החברה ליסוד בתי ספר תיכונים עברים בלודז, תרפ"ט.

אסף, שמחה הרב. תשובות הגאונים מתוך ה«גניזה» עם מבואות, הערות, השואות ומראי־מקומות מאת... 269 עמ'. הוצאת «דרום». ירושלים, תרפ"ט.

הארץ, עתון יומי, העורך ד"ר גליקסון, תל־אביב, תרפ"ט, טבת–ניסן תר"ץ.

בית המדרש החדש. ירחון לחכמת ישראל יוצא לאור בהשתתפות חכמים וסופרים על־ידי העורך והמוציא לאור אברהם מרדכי פיורקא. חוברות י', י"ב. גריבה, תרפ"ט.

אשכול. אנציקלופדיה ישראלית. כרך ראשון א.–אוריאל. הוצאת אשכול ברלין–ירושלים, 1929. העורך הראשי: ד"ר יעקב קלצקין. חברי המערכת הם: י. גוטמן, ד"ר נ. גולדמן, מ. א. זיק, ד"ר מ. סולובייטשיק, ד"ר מ. נ. צובל. ברוך קרופניק, מזכיר המערכת.

יש לקדם בברכה את פרסומו של הכרך הראשון של «אנציקלופדיה ישראלית» זו, שיצא בהדור רב. כמובן, שיש למלא ולמלא אחרי הרבה שנאמר בכרך זה, אפשר לחלוק על אי־אלה פרטים, ומבקרים שונים עמדו כבר על אי־אלה לקויים ושבושים שלקה בהם הכרך שלפנינו. אולם המערכת עצמה אומרת בפתיחתה לכרך ראשון זה: «אין אנו מעלימים את דעתנו מן המכשולים המרובים, הכרוכים בעצם יסודה של אנציקלופדיה ישראלית... עדיין לא נחקרו כל צרכם הרבה מקצעות של תרבות ישראל, עדיין אנו מחוסרים ידיעה בנוגע לכמה מתקופותיה...» המערכת מצפה ל«עין יפה», ואע"פ שלא כל החומר שבכרך זה הובא לפנינו מכלי ראשון – יש להתפלל על כך, שאנציקלופדיה זו תצא עברית בשלמותה. לא כאן המקום לדון בפרטי תכנו וצורתו של הכרך הראשון. לאחר צאת הכרכים הנוספים יוקדש כאן לאנציקלופדיה זו מאמר מקיף ביותר.

בֶרגמַן, הוגו – כהן, הַנס. לזכרו של גוסטב לנדאואר. 55 עמ'. הוצאת «הפועל הצעיר». תל־אביב, תרפ"ט.

בְּרוֹד, מכס. ראובני שר היהודים, רומן. תרגם מגרמנית יצחק למדן. 208 עמ'. «ספרית שטיבל». תל־אביב, תרפ"ט.

גולדברג, אב. כתבי... חלק ב': ספרות ואמנות. 293 עמ'. הוצאת «עגן» על יד ההסתדרות העברית באמריקה. ניו־יורק, תרפ"ט.

גוסמן, יחיאל מיכל הכהן. ארץ ישראל במדרש ותלמוד בהשקפה פרטית על יחס הארץ לתורה ומצוות מאת... ברסלוי תרפ"ט. קמ"ח עמ'. מחקר זה נתפרסם בספר היובל לקיום ע"ה שנה של הסמינריון הישראלי־התיאולוני בברסלוי.

גורדון, א. ד. כתבי... כרך חמישי. 230 עמ'. יו"ל על־ידי הועד המרכזי של מפלגת «הפועל הצעיר». תל־אביב, תרפ"ט.

הדאר. שבועון, יוצא ע"י ההסתדרות העברית באמריקה, העורך מנחם ריבולוב. ניו־יורק, שנת תרפ"ט—תר"ץ ניסן.

דבר. עתון פועלי א"י. העורך ב. כצנלסון, תל־אביב, תרפ"ט, טבת—תר"ץ, ניסן.

דובנוב, שמעון. דברי ימי עם עולם, תולדות עם ישראל מימי קדם עם היום הזה. עברית מאת ברוך קרופניק בהשתתפות המחבר. סדר ראשון: התקופה המזרחית — כרך ראשון: דברי הימים הקדומים. 320 עמ'. הוצאת «דביר», תל־אביב, תרפ"ט.

הופמן, דוד הרב ד"ר (ראש בית המדרש לרבנים בברלין). ראיות מכריעות נגד וֶלהויזֶן. תרגם מגרמנית (בצרוף הקדמה והערות) אליעזר בארישנסקי XX + קנ"א עמ'. הוצאת «דרום». ירושלים, תרפ"ח.

איש הורוויץ, צבי הלוי, אב"ד בעיר דרעזין. ספר כתבי הגאונים, «קבוצת אגרות ומכתבים שונים מן גאונים אדירים איתני עולם הנודעים לשם ולתהלה בקרב כל ישראל». 142 עמ'. ורשה, תרפ"ח.

ווילדיקאן, יצחק (ע"פ א. סטוין). הריב הנצחי שבין היהדות והנצרות. «אנציקלופדיה מדעית שלמה מתולדות הנצרות, מן המאה הראשונה עד המאה הששית, בשלשה חלקים. מלוקט מהמקורות הכי מובחרים של ספרי ההיסטוריה». חלק ראשון: «בו יבורר עד כמה סרסה «הברית החדשה» את הכתובים בתנ"ך, שעליהם בססה את יסודות הנצרות». חלק שני: «וכוח רב ערך בין רב עברי וכומר נוצרי». חלק שלישי: «לא היה ולא נברא, או ההיה הנוצרי חי במציאות?» 120 עמ'. הוצאת המחבר. ריגא, תרפ"ה—1925.

וורשביאק, יהודה. מעל גדות הויסלה (מסות, מאמרים, זכרונות) מחזור א', הוצאת «מקור», ורשה, תרפ"ט, 126 עמ'. קובץ־מאמרים זה על הספרות הפולנית יצא לאור בסיועה של הממשלה הפולנית.

ז'ק, מ. א. מסביב, מאמרים. ר' עמ'. הוצאת «אשכול». ברלין, תרפ"ט.

חזן, ל. גאולה, רומן. 231 עמ'. הוצאת «שרטון», קובל, 1930.

חיינו. עתון הנוער. יוצא לאור ע"י קהלת התלמידים שע"י הגימנסיה השניה לנערים של החברה ליסוד ב"ס עברים תיכונים בלודז. ערוך ע"י ועדת־המערכת של קהלת התלמידים. המו"ל: שאול ריגר. העורך: ד"ר פ. פרידמאן. שנה א'. חוברת א', כסלו תרפ"ט. חוברת ב', שבט תרפ"ט.

ר' יונה אבן גנאח. ספר הרקמה (כתאב אללמע) בתרגומו העברי של ר' יהודה אבן תבון. ערוך על פי ארבעה כתבי יד של התרגום וגם בהשואה עם גופו הערבי של הספר, בצרוף מבוא, הערות ומפתחות, על־ידי מיכאל וילנסקי [«כתבי האקדמיה למדעי היהדות»: «אוצר המדקדקים והמפרשים העברים]. מחברת הראשונה. IV+ר"ח עמ'. הוצאת האקדמיה. ברלין, תרפ"ט.

ילקוט ספרים מכיל רשימה שלמה ומפורטת של הספרות העברית החדשה לכל מקצעותיה, בצרוף מבוא מאת ד"ר שמעון ברנפלד, עם מפתח המחברים והספרים. VIII+125 עמ'. הוצאת בימה"ס של ראובן מס. ברלין־שרלוטנבורג, תרפ"ט.

ירושלם. קובץ החברה העברית לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה, מוקדש לזכר ר' אברהם

מכה לונץ למלאת עשר שנים לפטירתו (א׳ אייר תרפ״ח), בעריכת א. ל. סוקניק וי. פרס. שפ״ב+8 עמ׳. הוצאת «דרום». ירושלים, תרפ״ח.

ירושלמי, אפרים. מחקרים בהיסטוריה ובדת הישראלית. חלק ראשון. 179 עמ׳. הוצאת «דרום». ירושלים, תרפ״ט. [המחקרים: «האצילים ודלת־העם», «גלות בבל ושיבת ציון», «תקנת יוחנן כהן גדול», «ראשית הנבואה והכהונה», «מפעלות אליהו ואלישע»].

ירושלמי, אפרים. ספר איוב, השקפה מדעית. 109 עמ׳. הוצאת «דרום». ירושלים, תרפ״ז.

כשדאי, צבי. להר סיני, «על־פי מקורות שונים של ספורי תיירים וציילנים־נוצרים וכו׳ והעיקר — מה שראיתי בעיני». נדפס בעזרת קרן היסוד של נמוא״ל. ברוקלין נ. י. קל״ד עמ׳. חיפה, תר״ץ.

כתובים. שבועון בהוצאת סופרים עברים, בעריכת א. שטיינמאן, תל־אביב, תרפ״ט, גליון י״ח ואילך — תר״ץ, ניסן.

לאנגר, מרדכי גיאורגו. פיוטים ושירי ידידות, י״ח עמ׳. הוצאת ד״ר יוסף פלעש. פראג, תרפ״ט.

ליבאוויטש, נחמיה שמואל. אגרת בקרת נגד ס׳ זכרונותי מרא״ה וייס והתנצלות בעד רש״ל ראפאפורט. 31 עמ׳. הוצאת «דרום». ירושלים, תרפ״ט.

ליבאוויטש, נחמיה שמואל. דורש רשומות האגדה, «באורי אגדות חז״ל על דרך העיון והבקורת בדברי הימים וחקירות בעניני דרשות וכוחיות נגד המינים ודברים שונים». הוצאה שלישית עם הוספות ותקונים והערות חכמים וחוקרים. 59 עמ׳. הוצאת «דרום». ירושלים, תרפ״ט.

ליבאוויטש, נחמיה שמואל. פניאל «על דבר גמות ואבלות ותנחומים וענינים רבים המסתעפים מהם...» 139 עמ׳. הוצאת «דרום». ירושלים, תרפ״ט.

ליברמן, שאול בן הר״ר משה. על הירושלמי א. לתקון נוסח הירושלמי; ב. נוסחאות כת״י רומא למס׳ סוטה עם פתיחות, הערות והשואות. 84 עמ׳, הוצאת «דרום». ירושלים תרפ״ט.

מודינא, רבי יהודה אריה. ארי נוהם נגד חכמת הקבלה ולומדיה ומכחיש שרשב״י הוא מחבר הזוהר. יצא לאור בהוצאה חדשה עפ״י כתבי יד עם הגהות ר׳ שמשון בלאך הלוי והערות ר״מ שטיינשניידר הנמצאות בכתב ידם והוספה מיוחדת—טענות ומענות המקובלים ותשובות גאונים מתנגדים. מבוא והערות מאת נחמיה שמואל ליבאוויטש. XXXI+קס״ז עמ׳. הוצאת «דרום». ירושלים תרפ״ט.

מזרח ומערב. ירחון מדעי, הסטורי, ספרותי לחקירת המזרח והיהדות בתפוצות ישראל. העורך והמו״ל: אברהם אלמאליח (בהשתתפות חכמים ומלומדים בארץ ובחו״ל). ירושלים. כרך שלישי, חוברות ט׳—י״ב (אדר א׳ — סיון תרפ״ט) כרך רביעי, חוברות א׳ (י״ג)— ג׳ (ט״ו) (תשרי—כסלו תר״ץ).

מלכין, שרה. עם העליה השניה. זכרונות. 31 עמ׳. הוצאת הועד המרכזי של «הפועל הצעיר». תל אביב, תרפ״ט.

נייהויזען, חיים שמעון. (מחסידי קפוסט). זהרי זהר, «אסף אמרות, מדברות, משלים ופתגמים מספר הזהר והנלוים עליו: הבהיר, מדרש הנעלם, רעיא מהימנא ותקוני הזהר. מוארים על ידי השואות בתלמוד בבלי, ירושלמי ומדרשים ועל פי נוסחאות ובאורים מספרים שונים עם הערות והוספת נפכים». קל״ט עמ׳. הוצאת החברה «דת ודעת». סט. לואיס, מא., ה׳ תרפ״ט.

ניימרק, דוד בן שלמה. תולדות הפילוסופיה בישראל על פי סדר המחקרים מאת... כרך שני: חומר יצירה. בעריכת שמואל שמחה כהן, הוצאת חברת המסיימים של

בית המדרש לרבנים בסינסינטי. פילדלפיה, תרפ"ט. 438 עמ'.

סוקולוב, נחום. ברוך שפינוזה וזמנו, מדרש בפילוסופיה ובקורות העתים (עם תמונות וציורים) מאת... תרפ"ט, XVII+434 עמ'. על ספר זה הקובע ברכה בפני עצמו תבוא הערכה מיוחדת.

סנה. ירחון לספרות, למחקר ולעניני החיים ערוך על ידי יעקב כהן. כרך א', חוברות ב'—ד' תרפ"ט. הוצאת «סנה». ורשה.

פאהן, ראובן. כתבי... חלק ראשון: ספר הקראים (בשני ספרים). XII+263 עמ'. הוצאת «ועד היובל». תרפ"ט.

הפועל הצעיר. כלי מבטאה של מפלגת הפועלים העברים בא"י «הפועל הצעיר». יו"ל פעם בשבוע ע"י הועד המרכזי. תל־אביב, תרפ"ט, גליון 13 ואילך — תר"ץ. ניסן.

פינקרפלד, אנדה. ימים דובבים, שירים. 69 עמ'. הוצאת «זהר». תל־אביב, תרפ"ט.

פישמן, עדה. תנועת הפועלות בארץ־ישראל (הרס"ד—תרפ"ט — 1904—1929). 248 עמ'. הוצאת הועד המרכזי של «הפועל הצעיר». תל־אביב, תרפ"ט.

פרידמן, פיליפ ד"ר. קדמוניות היהודים באירופה: החיים הפוליטיים (מהתחלת ימי הבינים עד מסעי הצלב). ערוך ומעובד ע"י... [«מקורות להיסטוריא ישראלית לשמוש בבתי ספר תיכוניים», חוברת ו']. 45 עמ'. הוצאת «עבר». ורשה, תרפ"ט.

ציונים. קובץ לזכרונו של י. נ. שמחוני ז"ל. 227 עמ'. הוצאת «אשכול». ברלין, תרפ"ט. [הקובץ כולל בין דברי הערכה כלליים על המנוח גם מחקרים שונים ודברי שירה].

רפפורט, בן ציון. הכרה ומציאות, קובץ מאמרים פילוסופיים. X+217 עמ'. הוצאת בנימין הרץ. ברלין—וינה, תרפ"ד. [המחבר מעביר כאן לפנינו הרבה שאלות פילוסו־פיות חשובות, בתורת ההכרה במטפיסיקה ובמוסר. בצדה של ההרצאה ההיסטורית אנו נתקלים גם בנסיונות מחשבה ועיון משל המחבר].

שבילי החנוך. עתון פדגוגי למורים ולהורים, יוצא אחת לחודש (חוץ מחדשי אב ואלול) בעריכת ש. ב. מקסימון ובהוצאתה של «הסתדרות המורים והמנהלים באמריקה». ניו־יורק, שנה רביעית, חוברת י' (כ"ה) — אדר תרפ"ט.

שטיין, מנחם ד"ר. המדרש ההלניסטי [הוצאה מיוחדה מתוך «סנה» כרך א' חוברת ב']. י"ד עמ'. ורשה, תרפ"ט.

תולדות בית־הספרים הלאומי והאוניברסטאי עד שנת תרי"ף (עם מבוא מאת הוגו ברגמן). II+כ"ו עמ'. ירושלם, תר"ץ.

הספרים באידית ובלועזית שנתקבלו למערכת – יבואו בכרך הבא.